

e-ISSN: 2149-3871

sbe.nevsehir.edu.tr

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Social Sciences Institute

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergi olup, Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, Sparc Indexing J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor ve SOBIAD veri tabanlarında indekslenmektedir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published twice a year. The journal is indexed in Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, SPARC Indexing, J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor and SOBIAD.

**Cilt 11, Sayı 3, Eylül 2021
Volume 11, Number 3, September 2021**

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişmelerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almancadır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda dört kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00 Faks: +90 384 228 10 39
e-posta: sbederji@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archaeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behaviour, Entrepreneurship, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal and published biannually.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir, TURKEY
Tel: +90 384 228 10 00 Fax: +90 384 228 10 39
e-mail: sbederji@nevsehir.edu.tr

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi adına
(on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Prof. Dr. Semih AKTEKİN (Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Baş Editör (Editor-in-Chief)

Doç. Dr. Lokman TANRIKULU

Editör (Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ

Editör Yardımcısı (Assistant Editor)

Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK

Arş. Gör. Serkan DERİCİ

Mizanpaj Editörü (Layout Editor)

Arş. Gör. Serkan DERİCİ

Arş. Gör. Mehmet BOZKURT

Dil Editörleri (Language Editor)

Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Doç. Dr. Ali Osman KURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Alper KAŞKAYA	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe BUDAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bakytgul KULZHANOVA	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Didem KOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Durdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru UZUNKOL	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan HİRİK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ÜNAL	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇOŞKUN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat KOÇAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet UZMAN	National Cheng Chi University
Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÇALIŞKAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay GULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk AKPINAR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk ULUTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Sevtap Günay KÖPRÜLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Stevo POPOVIC	University of Montenegro
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer KUŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı GÜNDOĞAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Tüzel İŞERİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice DOĞAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün DAĞ	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim GÜVEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Soner METE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER	Akdeniz Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Arş. Gör. Serkan DERİCİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdibaet MAMASIDIKOV	University of Economy and Enterprise
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SABAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali MEYDAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. András RÓNA-TAS	Szeged University
Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cesur PEHLEVAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Emre ÜNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Handan DEVECİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan YAVUZER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Irina NEVSKAYA	Goethe University
Prof. Dr. Joanne HUGHES	Queen's University
Prof. Dr. Kadir KARATEKİN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV	O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Instituti
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ÇAPA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri BALOĞLU	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan SEVER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şule AYDIN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal İBRET	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi
Cilt 11, Sayı 3, Eylül 2021 – Volume 11, Number 1, September 2021

<http://dergipark.org.tr/nevsosbilen> e-mail: sbedergi@nevsehir.edu.tr

Bu Sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Volume 11 Number 3)

Prof. Dr. Alper Cihan KONYALIOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın KARAPINAR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Aygül Süel	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Cemile Arzu AYTEKİN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ REYHAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KURT	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nezir TEMÜR	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nalan Eda AKYÜREK ŞAHİN	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Tahsin TAPUR	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar AYYILDIZ	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ZİYA KESKİN	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Necati CEMALOĞLU	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Adnan ALKAN	Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Ashıhan NAKİBOĞLU	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Bilsen Şerife ÖZDEMİR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu ZEYBEK	Doğuş Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan HİRİK	Samsun Üniversitesi
Doç. Dr. Ersan ERSOY	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz ZAYİMOĞLU ÖZTÜRK	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Funda VARNACI UZUN	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Güler Ferhan ÜNAL UYAR	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin TUTAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet TAN	Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Metin KAPLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Kemal YÖNTEM	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Nasrullah UZMAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Osman AKIN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuz ÖCAL	Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer SOLAK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Reşat AÇIKGÖZ	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Turgay ÖNTAŞ	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat KOÇAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Reyhan DEMİR	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜNSALAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahar TÜRK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi NARGİS ÖZGEN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul ÇAVDAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fetullah BATTAL	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol KARCI	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsa BAHAT	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ERDEN-BAŞARAN	TED Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özhan DEMİRKOL	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan EŞEL	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KOÇOĞLU	Kayseri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi ERDEM DAMAR	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Şerif Onur BAHÇECİK	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tayfun HAYKIR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aydan YÜCELER	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Senem YAZICI YILMAZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent KARADAĞ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gamze ERYILMAZ	İskenderun Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi N. Feride KAPLAN DÖNMEZ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin ESER	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gül GÜNEY	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ILDIRAR	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan EKİNCİ	Bakırçay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Solmaz Damla GEDİK ALTUN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Eda ÇELİK	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman SEFALI	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cansu TOR KADIOĞLU	Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meryem Derya YEŞİLTAŞ	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TUNAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selcan SUNGUR ALHAN	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ERGEN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Başak COŞKUN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Behiye DAÜDEVİREN ERTAŞ	Bozok Üniversitesi
Dr. Eda KÖSE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Eren Alper YILMAZ	Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Hazal AKBAL	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi
Dr. İbrahim YAĞLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Melih AYDIN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Mehmet ÖZDOĞRU	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Safiye Çiğdem GÖREN	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Samet TAŞÇI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Serkan KÖSE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sekreteryaya (Secretary)

Habip İDİZ

A STUDY ON THE PERCEPTIONS OF VISITORS ATTENDING THE ICEBREAK PALANDÖKEN FESTIVAL.....	1022
Seda DERİNALP ÇANAKÇI	
BİLGİ MALİYETLERİNİN TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI HİSSE SENEDİ YATIRIMLARINA ETKİSİ	1034
Sinem ATICI USTALAR	
Ayçıl YÜCER	
KANTARIN TOPUZUNU KAÇIRMAK: HELİKOPTER EBEVEYNLİK VE EĞİTSEL DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR TARAMA.....	1053
Başak COŞKUN	
Sevda KATITAŞ	
MERAKLI ÖĞRENCİ PROFİLİ İÇİN ÖĞRETMENLER ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİ.....	1070
Canan ASLAN	
TÜRKİYE VE SİNGAPUR İLKOKUL MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ GEOMETRİ ÖĞRENME ALANI BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI.....	1089
Taha Yasin BACAĞOĞLU	
Neşe IŞIK TERTEMİZ	
YÜKSELEN-7 ÜLKELERİNDE ENERJİ TÜKETİMİ, DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VEKTÖR OTOREGRESYON ANALİZİ..	1108
Volkan HAN	
Koray UYGUR	
DERLEM TABANLI BİR ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ: TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA ERDEMLER TEMASI.....	1123
Ramazan Şimşek	
İŞ AKIŞI ENVANTERİ’NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	1141
Duran MAVİ	
Pınar AYYILDIZ	
Hakan TOPALOĞLU	
Murat ÖZDEMİR	
HASTA PERSPEKTİFİNDEN HASTANELERDE HİZMET KALİTESİ: BULANIK AHP İLE BİR UYGULAMA.....	1155
Serkan DERİCİ	
Nuri Özgür DOĞAN	
EDWARD HOPPER’IN “GECE KUŞLARI (NIGHTHAWKS)” YAPITINDA GERÇEK YA DA KURGUSAL DÜZLEMDE OLUŞTURULAN DRAMATİK YALNIZLIK	1178
Emrah UYSAL	
Arzu UYSAL	
EĞİTİM REFORMUNUN BAŞARISINI ETKİLEYEN ETMENLER: BİLSEM MODELİNİN POLİTİKA NİTELİKLERİ KURAMI BAĞLAMINDA ANALİZ.....	1192
Bahar YAKUT ÖZEK	
SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ “ELEKTRİK” KONUSUNA YÖNELİK ZİHİN HARİTALARI.....	1223
Ayten ARSLAN	

KADIN ÇALIŞANLARIN VE YÖNETİM KURULUNDA KADIN TEMSİLİNİN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ: BİST 50'DE YER ALAN İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	1243
Burcu DOĞANALP Meral ORTAKARPUZ	
CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASİ PARTİLER TARİHİNDE BİR İNCELEME MİLLET PARTİSİ (1948-1977).....	1260
Nuran KILAVUZ	
OSMANLI ASKERİ BELGELERİNE GÖRE 93 HARBİ AREFESİNDE KARADAĞ ORDUSU	1271
Yunus Emre TEKİNSOY	
ESKİ YUNANCA YAZITLAR IŞIĞINDA ANADOLU'DA KADININ KONUMU	1285
Mehmet Ertan YILDIZ	
SİYASAL KAMPANYA ARACI OLARAK SEÇİM MÜZİKLERİ: 2017 REFERANDUM ÖRNEĞİ.....	1298
Aslı AYDEMİR	
YABANCI PARA CİNSİNDEN BORÇLANMA VE İŞLETME KARLILIĞI.....	1316
Şükriye Gül REİS Ömer ÖZÇİÇEK	
FİNANSAL VE FİNANSAL OLMAYAN RAPORLARIN BİREYSEL YATIRIMCILARIN YATIRIM KARARLARINDA KULLANILMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA.....	1330
Dr. Öğr. Üyesi Özen AKÇAKANAT	
COVID 19 PANDEMİ SÜRECİNİN TÜRKİYE'DE KONUT SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ	1352
Dilek USANMAZ	
COVID-19 DÖNEMİ ACİL UZAKTAN EĞİTİM FAALİYETLERİNİN ÖĞRETMENLERDE YARATTIĞI PSİKOLOJİK GÜÇLÜKLER	1366
Didem KOŞAR Bahadır BATTAL	
CLASSROOM MANAGEMENT SKILLS OF TEACHERS OF THE HISTORY OF ATATÜRK'S PRINCIPLES AND REVOLUTION (HAPR) DURING COVID-19.....	1385
Gülay SARIÇOBAN	
UYARLANIR ÖĞRENME ÖRÜNTÜLERİ ÖLÇEKLERİNDEN ALGILANAN BİREYSEL VE AİLE HEDEF YÖNELİMLERİ BOYUTLARININ TÜRKÇEYE UYARLANMASI.....	1396
Ali BOSTANCIOĞLU Hülya YILDIZLI	
THE ROLE OF INSTAGRAM USE IN THE PREFERENCES OF PARTICIPATION IN EVENT TOURISM: THE CASE OF THE 7TH INTERNATIONAL ORANGE FLOWER CARNIVAL ..	1409
Şenay GÜNGÖR Mehmet ÇETİN	
YURT DIŞI LİSANSÜSTÜ ÖĞRENİME YÖNELİK DEVLET BURS PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ (BREZİLYA, ESTONYA, KAZAKİSTAN, TÜRKİYE).....	1424
Koray SUBAŞI İbrahim TEK BEN Taner KUZUCU	
BEŞ YILDIZLI OTEL İŞLETMELERİNDEKİ İÇSEL PAZARLAMA FAALİYETLERİNİN İÇ GİRİŞİMCİLİK DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ALANYA ÖRNEĞİ.....	1448
Aysel ALİYEVA Hatice YILMAZ	

VFR TOURISM MOTIVATION: A CASE STUDY OF YOUNG ACADEMICS	1463
Sevinç GÖKTEPE	
HİTİTLERDE EVLAT EDİNME VE İÇ GÜVEYLİK	1476
Fatma İSLAM	
VERGİLENDİRMEDE GEÇMİŞE YÜRÜMEZLİK İLKESİNİN TÜRK VERGİ HUKUKUNDAKİ YERİNİN ANAYASA MAHKEMESİ KARAR ÖRNEKLERİ İLE ANALİZİ	1487
Hüseyin USLU	
Çevrimiçi Ziyaretçi Yorumlarında Çatalhöyük Neolitik Kenti	1506
Hicran Hanım HALAÇ	
Ebru ULAŞ	
Furkan KARAÇOR	
ALİ'NİN KISSA-İ YÛSUF'UNDA MENTAL FİİLLER	1521
Yahya Kemal Beyitoğlu	
İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN HAYAT BİLGİSİ DERSİNDE EĞLENME DÜZEYLERİ İLE DERSE YÖNELİK TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	1535
Onur BATMAZ	
RÜŞVET: SOSYO-KÜLTÜREL BİR PERSPEKTİF	1548
Ömer AYTAÇ	
Muhammet FIRAT	
THE MARSHALL PLAN: REBUILDING EUROPE TO BUILD A US-LED HEGEMONIC WORLD ORDER	1566
Yahya Gülseven	
ÜSKÜDÂRLI SÂFÎ'NİN <i>TERCÜMÂN-I HAKİKAT</i> VE <i>SAADET</i> GAZETELERİNDEKİ ŞİİRLERİ	1582
Yaşar AYDEMİR	
Fatih YERDEMİR	
COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE HİZMET İÇİ EĞİTİM ETKİNLİKLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	1601
Mehmet ARSLAN	
BOLŞEVİKLERİN İRAN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GİLAN SOVYET CUMHURİYETİ	1620
Marziye MEMMEDLİ	
LİDERLİK LİTERATÜRÜNDEKİ KAVRAM KARMAŞASI: TEORİ-MODEL-TARZ AYRIMI ÇERÇEVESİNDE LİDERLİĞİN KATEGORİZE EDİLMESİ	1636
Kürşat TAŞTAN.....	1636
Nalan SABİR TAŞTAN.....	1636
IMMIGRANT ADOLESCENT DEPRESSION AS A FUNCTION OF PREFERENCE FOR AMERICAN WAY OF LIFE	1654
Serra HATİPOĞLU	
Magdalena SZAFIARSKİ	
NEVŞEHİR HALKEVİ VE FAALİYETLERİ (1936-1951)	1672
Bülent AKKAYA	

A STUDY ON THE PERCEPTIONS OF VISITORS ATTENDING THE ICEBREAK PALANDÖKEN FESTIVAL

Research Article / Araştırma Makalesi

Derinalp Çanakçı, S. (2021). A study on the perceptions of visitors attending the Icebreak Palandöken Festival. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3),1022-1033.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.914926>

Geliş Tarihi: 03.02.2021
Kabul Tarihi: 26.07.2021
E-ISSN: 2149-3871

Seda DERİNALP ÇANAKÇI
Kafkas Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
sedaderinalp@yahoo.com
ORCID No: 0000-0001-6530-8813

ABSTRACT

This study was conducted to examine the perceptions of the visitors who attended the Icebreak Palandöken Festival (IPF), which was held for the sixth time between 13-15 December 2019. The study data were collected face to face by surveyors through a questionnaire developed based on the literature. A convenience sampling method was used for data collection and as a result, 425 questionnaires were obtained. It was concluded that the participants perceived the festival in six dimensions that are socio-cultural, economic, and environmental effects within the positive and negative context. According to the results of the study, the perceptions of the visitors attending the festival vary according to many factors. It is important to determine the factors that contribute to these perceptions developing positively or negatively for the success of planning and initiatives to be held in the destination. The results obtained from the study show that IPF contributes greatly to the development of the local people in terms of socio-cultural, economic, and environmental aspects.

Keywords: Icebreak Palandoken Festival, Perception, Erzurum.

ICEBREAK PALANDÖKEN FESTİVALİ'NE KATILAN ZİYARETÇİLERİN ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ABSTRACT

Bu araştırma, 13-15 Aralık 2019 tarihleri arasında altıncısı düzenlenmiş olan IPF'ye katılan ziyaretçilerin algılarını değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma verileri alan yazından faydalanılarak geliştirilen anket aracılığı ile anketörler tarafından yüz yüze uygulanarak toplanmıştır. Verilerin toplanmasında kolayda örneklem tekniğine başvurulmuştur. Uygulama yöntemi sonucunda 425 anket elde edilmiştir. Katılımcıların festivali; pozitif ve negatif bağlamında sosyo- kültürel, ekonomik ve çevresel etkiler olarak altı boyutta algıladıkları sonucuna varılmıştır. Araştırma sonucuna göre, festivale katılım gösteren ziyaretçilerin algıları birçok faktöre göre değişiklik göstermektedir. Söz konusu algıların hangi faktörlere bağlı olarak olumlu ya da olumsuz yönde geliştiğini tespit etmek destinasyonda gerçekleştirilecek planlama ve girişimlerin başarılı olması adına önem arz etmektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, IPF'nin yerel halkın sosyo- kültürel, ekonomik ve çevresel açılardan gelişmesine oldukça katkı sağladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Icebreak Palandöken Festivali, Algı, Erzurum.

INTRODUCTION

Nowadays, with the increase in income levels of people, their entertainment and recreation needs and parallel to this, the interest in tourism have increased. Thus, in line with changing tourist expectations, tourism activities have diversified and many new tourism types such as event tourism, gastronomy tourism, wine tourism, and eco-tourism have emerged in the market (Akmeşe, 2018). One of the most organized events in recent years are festivals, which are a type of cultural celebration. Festivals, as a important source of tourism demand, become an important tool for societies and destinations to achieve various economic, social, and environmental goals (Arcodia & Robb, 2000; Getz, 2008). Festivals, which play a key role in destination activities of brand enhancement, support and change, reflect the culture and history of the city where the event is held (Bres & Davis, 2001, Jago, Chalip, Brown, Mules, & Ali, 2002), and also show the visitors the effects of tolerance towards other cultures. Communication becomes stronger with the participation of individuals from different cultures in such activities (Bachleitner & Zins, 1992; Sdrali & Chazapi, 2007). Another positive aspect is that festivals create job opportunities for the region where they are held and accelerate infrastructure development (Esu & Arrey, 2009). In addition to the socio-cultural, economic and environmental impacts created by the festivals, it has become a type of tourism that destination managers and tourism enterprises pay attention and try to develop due to the contributions festivals make to the promotion and image of the destination where they take place. It provides many benefits such as increasing the attractiveness of and interest in the destination, establishing new infrastructure and services, increasing interest in the destination with media contributions, and strengthening the destination brand by creating active image and cultural themes (Akmeşe, 2018).

Erzurum is a city that makes an effort to develop event tourism by organizing festivals in different themes including the Cag Kebab Festival, the Traditional Cermik (Hot Spring) Festival, the Senkaya Culture, Art and Honey Festival, the International Ice Climbing Festival. Icebreak Palandöken Festival, on the other hand, is a regional organization that takes place every winter in Erzurum and was held for the sixth time between 13-15 December 2019. This study is designed to determine the perceptions of visitors on the socio-cultural, economic, and environmental effects of the Icebreak Palandöken Festival. Although there are studies focusing on the social-cultural, economic and environmental effects of the festivals in the destination and local people, no study is encountered investigating the effects of the Icebreak Palandöken Festival which is mostly attended by university students. Therefore, in this study, it is thought that revealing the perceptions of the participants regarding the socio-cultural, economic and environmental effects of the Icebreak Palandöken Festival will help the local administrators to identify the deficiencies in the organization of the festival and ensuring its sustainability.

1. LITERATURE

1.1. Festivals and The Importance of Festivals

Festivals are defined as activities held in officially determined periods, programs organized for entertainment, or activities to celebrate a certain idea or event open to the public (Quinn, 2009). Festivals playing an important role in reviving and enhancing the tourist attraction of a region, can be celebrated in themes such as dance, drama, comedy, film, music, various arts, handicrafts, ethnic or local cultural accumulation, religious traditions, historically significant events, food and wine, religious ceremonies and agricultural products (Ekin, 2011).

Today, the festivals, which enable the local tourism movement to develop at national and international levels, contribute directly and indirectly to the local economy. Festivals contribute to local businesses that offer services such as accommodation, food and beverage, and shopping by causing an increase in the number of visitors in the region where they are organized (Raj, 2004). With the developing tourism sector, job opportunities and employment in the region increase. Thus, festivals constitute an important part of the tourism industry. Festivals, which are usually held in the off-season periods, are an important tool to attract tourists to the region, to promote the region and to create a positive image. On the other hand, while festivals enable people to see the regions they don't know and

learn about different cultures and lifestyles, they also allow the cultural identity of the society to be preserved and cultural values to be passed on to future generations (Özdemir & Çulha, 2009; Kozak & Bahçe, 2012).

1.2. Classification of Festivals

Festivals cannot be limited to one genre because they are combined with the features of many classifications. The fact that festival classifications are made in different ways based on different criteria causes them not to have a universal classification (Ekin, 2011). Wilson and Udall (1982) classified festivals in terms of festival participants and festival creators. These are local festivals, developed local festivals, monocultural festivals and multicultural festivals. O'Sullivan and Marion (2002) classified festivals according to certain criteria. These are home-grown, tourist-tempter, and big-bang. On the other hand, festivals can be specialized as culture and art festivals, food and beverage festivals and sports festivals (Yavuz, 2019).

Following these approaches to the classification of festivals in the literature, it would be appropriate to adopt the most comprehensive and specific approach available and distinguish the classification according to the size, subject and area of the classification (Akmeşe, 2018): Festivals according to their size are addressed in four groups: local festivals, regional festivals, national festivals, and international festivals. Festivals by subject are addressed in two ways as art festivals and cultural festivals. Festivals by field are grouped as single-field festivals and multi-area festivals. According to the aforementioned classifications, considering the art and culture theme of the Icebreak Palandöken Festival, it can be said that it is included in the festival group by its subject. Artistic and cultural festivals include carnivals, religious events, many parades, historical commemorations, exhibitions, concerts and biennials. The relationship between tourism and art has been an important research topic in recent years. Especially because of the growth potential of the art market, art and culture has become a tourism item (Gilbert&Lizotte, 1998).

2. METHOD

2.1. The Purpose of the Study

Icebreak Palandöken Festival, held for the sixth time on 13-15 December 2019, was held to host 15 cities, 35 universities, 48 hours of music and 4,000 university students with artists, unlimited entertainment, and activities for three days. Although there are studies on the socio-cultural, economic and environmental impacts of the festivals in the destination and local people, it is seen that there are no studies on the effects of the Icebreak Palandöken Festival, which is mostly attended by university students. Therefore, this study aims to determine the perceptions of the participants about the socio-cultural, economic, and environmental effects of the Icebreak Palandöken Festival. Therefore, this study aimed to determine the perceptions of the participants with the basic research question "What dimensions are the perceptions of those who participate in the Icebreak Palandöken Festival under?".

2.2. Study Design

The study design is descriptive in nature. Descriptive studies are defined as finding out what the truth is and giving meaning to the current situation. In such studies, the purpose is to find solutions to current problems and to develop recommendations for practitioners (Ural & Kılıç, 2013). As the effects of Icebreak Palandöken Festival will be determined through the eyes of the participants, a descriptive study design was adopted.

2.3. Data Collection Instrument

The data were collected with a survey developed using the literature. There are 31 items in the survey to determine the perceptions of the participants about the socio-cultural, economic, and environmental effects of the Icebreak Palandöken Festival. In determining the scale items, the studies of Ekin (2011), Güneş (2014) and Akmeşe (2018) were used. The survey to collect data is designed as a 5-point Likert scale. The response categories of the scale are 1 = Strongly disagree, 2 = Disagree, 3 = Neither agree/disagree, 4 = Agree and 5 = Strongly agree. The survey also includes questions addressing the demographic characteristics (see Table 1) of the tourists.

2.4. Population and Sampling

The population of the study consists of visitors who came to Erzurum to attend the festival. Prior to the festival dates, clear information on how many people can attend the festival could not be obtained. Therefore, an exact population size to be considered while calculating the sample size cannot be obtained. However, considering reaching 4,000 people, which was planned as the number of students only, the infinite population sampling formula used for the ratio was used in determining the sample size in the study ($n = P.Q.Z^2_e/H2$)¹. The ratio that maximizes the sample size ($p: 0.50$) was taken into consideration, and the sample size was determined as 384 people with 5% significance level and 5% sampling error.

The survey was implemented face-to-face by pollsters using the convenience sampling method, one of the non-random sampling techniques, to 442 tourists who attended the Icebreak Palandöken Festival between 13-15 December 2019 and who agreed to participate in the study. As a result of the examination, 17 surveys were excluded, and 425 usable surveys were obtained.

2.5. Data Analysis

During the data analysis process, the normal distribution test for the scale was carried out to determine whether the data were suitable for factor analysis, and also multivariate deviation analysis was performed to determine whether there were extreme values in the data set. For this purpose, the method based on Mahalanobis distance values was preferred in the application of the analysis (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2012). Skewness and kurtosis tests were used to examine the conformity of the data to normal distribution. It was determined that the skewness and kurtosis values of the scale ranged within the ± 3 range and showed an appropriate distribution in terms of normality. In the study, a reliability analysis was completed on the whole festival perception scale and the Cronbach's Alpha coefficient was found as 0.883 which indicates that the scale is highly reliable (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu & Yıldırım 2007).

3. FINDINGS

The distribution of the participants according to the demographic variables is given in Table 1. Accordingly, 68.2% of the participants were male, 60.7% were single and 44.5% were between the ages of 26-35. When the educational status of the participants was examined, it was determined that 52.9% were university graduates, 31.3% were civil servants and 40.0% had a monthly income between 4,001 TL and 7,000 TL.

Table 1: Distribution of Visitors Participating in IPF by Demographic Variables (n=425)

Variable	F	%	Variable	F	%
Gender			Profession		
Female	135	31.8	Civil servant	133	31.3
Male	290	68.2	Freelancer	105	24.7
Marital Status			Worker	9	2.1
Married	167	39.3	Administrator	30	7.1
Single	258	60.7	Academician	34	8.0
Age Range			Student	92	21.6
18-25 age range	127	29.9	Housewife	22	5.2
26-35 age range	189	44.5	Monthly Income		
36-45 age range	103	24.2	500 TL and below	42	9.9
46-55 age range	6	1.4	501 TL- 2000 TL	72	16.9
Education Status			2,001 TL- 4000 TL	87	20.5
High School	81	19.1	4,001 TL- 7000 TL	170	40.0
Associate Degree	90	21.2	7,000 TL and more	54	12.7
Undergraduate	225	52.9			
Master's	17	4.0			
PhD	12	2.8			

Table 2 shows to determined that the majority of the participants (47.3%) of the study lived in Erzurum, the visitors attending the festival from outside the city used mostly their own vehicles (33.2%) as the means of transportation while coming to Erzurum. It was revealed that the majority of the participants (66.6%) had not attended the IPF before and all of them planned their arrival to the festival individually. The study revealed that the visitors attending the festival mostly used their own vehicles (62.6%) and spent between 1-50 TL for transportation (40.9%).

Table 2. Information on the Travels of the Visitors Attended the IPF (n=425)

Variable	F	%	Variable	F	%
City of Residence			Transportation Vehicle Used Coming to the Festival Site		
Erzurum	201	47.3	Own Vehicle	266	62.6
Kars	130	30.6	Bus	99	23.3
Erzincan	28	6.6	Taxi	58	13.6
Other	66	15.5	Other	2	0.5
Transportation Vehicle Used Coming to Erzurum			Planning		
Own Vehicle	141	33.2	Individually	425	100.0
Bus	65	15.3	Expenditure on Transportation During the Festival		
Train	6	1.4	1-50 TL	174	40.9
Plane	12	2.8	51 TL- 100 TL	83	19.5
Previous Attendance to IPF			101 TL-150 TL	22	5.2
Yes	142	33.4	151 TL- 250 TL	125	29.4
No	283	66.6	251 TL and more	21	4.9

Table 3 shows the news sources of those attending the IPF. Accordingly, a significant portion of the participants (51.3%) attended the festival with the advice of friends and family. It is noteworthy that the lowest rate among the news sources is TV programs and brochures.

Table 3: Distribution by News Sources (n=425)

News Sources	Frequency	%
Colleagues	68	16.0
Friends and Family	218	51.3
Internet	118	27.8
TV Shows	11	2.6
Brochures	10	2.4

Table 4 shows the distribution of visitors participating in the IPF according to their accommodation and food and beverage status. Accordingly, 15.5% of the 425 people attending the IPF found accommodations in Erzurum. 8.2% of the participants stayed for one night and paid between 351 TL and 500 TL per day. During the festival, most of the participants (94.3%) have used restaurant services. As for the daily food and beverage expenditure, the highest expenditures made were between 50 TL-100 TL (31.8%).

Table 4. Distribution by Accommodation and Food and Beverage Services (n = 425)

Variable	Frequency	%	Variable	Frequency	%
Accommodation during the Festival			Utilizing Restaurant Services during the Festival		
Yes	66	15.5	Yes	401	94.3
No	359	84.5	No	24	5.7
Duration of Accommodation			Daily Expenditure on Food and Beverages		
1 Night	35	8.2	1- 50 TL		
2 Night	27	6.4	50 TL- 100 TL	65	15.3
3 Night	4	0.9	101 TL- 150 TL	135	31.8
Daily Accommodation Fee			151 TL- 250 TL	101	23.8
100 TL- 350 TL	31	7.3	251 TL and more	78	18.4
351 TL- 500 TL	35	8.2		22	4.7

Table 5 shows the festival perception dimensions of the visitors participating in the IPF. In order to interpret the festival perception, a factor analysis was conducted. In factor analysis, Kaiser-Meyer-Olkin Sampling Adequacy is calculated as 0.918. Bartlett test result is 1.157. On the other hand, while the total explained variance is 58.73%, the general average is 4.1275, and the general reliability result is 0.883 (Kalaycı, 2009).

Table 5. Icebreak Palandöken Festival Perception Dimensions of Visitors

	Factor Load	Mean	Explained Variance	Eigenvalue
I. SOCIO-CULTURAL POSITIVE EFFECTS		3,925	25,063	6,516
• The festival contributes to the cultural development of the local people.	,923	3,918		
• The festival contributes to the development of cultural activities in the region.	,914	3,941		
• During the festival, there is a sense of ownership in the locals.	,864	3,798		
• Festival increases entertainment and leisure opportunities for local people.	,841	4,005		
• The festival provided the local people with the opportunity to meet new people outside of their community.	,626	4,054		
• The festival promotes the preservation of historic buildings and structures.	,619	3,835		
II. SOCIO-CULTURAL NEGATIVE EFFECTS		3,957	14,702	3,823
• The festival causes destruction of cultural values.	.922	4,139		
• The festival caused a disruption in the daily lives of the local people.	,887	3,936		
• The festival makes it difficult for local people to access tourist attractions.	,863	3,988		
• The festival negatively affects the attitudes and behaviors of local people.	,843	3,713		
• The festival causes social problems such as crime, prostitution and drugs in the region.	,767	4,007		
III. ECONOMIC POSITIVE EFFECTS		4,340	12,148	3,159
• The festival provides more investment in the region.	,888	4,515		

• The festival contributes to the revival of the local economy.	,854	4,369		
• The festival provides economic gain to the region.	,813	4,252		
• Festival creates new business opportunities for local residents.	,813	4,367		
• The festival provides the production of traditional products in the region.	,752	4,198		
IV. ECONOMIC NEGATIVE EFFECTS		3,896	8,841	2,299
• The festival increases the prices of products and services in the region.	912	4,111		
• The festival causes high cost of living in the region.	,859	3,838		
• The festival creates economic income inequality among local people	,831	3,739		
V. ENVIRONMENTAL POSITIVE EFFECTS		2,533	8,181	2,127
• The festival supports the protection and development of the natural environment.	,912	2,576		
• The festival contributes to the improvement of environmental quality for future generations.	,859	2,551		
• The festival increases environmental awareness.	,831	2,473		
VI. ENVIRONMENTAL NEGATIVE EFFECTS		3,174	7,186	1,868
• Visitors of the festival cause environmental pollution (soil, air, water).	,933	3,261		
• Visitors of the festival have a negative impact on nature (plants, animals, ecosystem).	,926	3,193		
• Tourism movement (migration) created by the festival causes unplanned urbanization.	,874	3,188		
• The streets are crowded during the festival.	,792	3,054		
KMO Value: 0.850; Bartlett Test: 9,049; Total Variance Explained: %76,122; General Mean: 3,731; General Reliability: .868				

As a result of the analysis of 31 items created to determine the perceptions of the participants, the corrected item total correlation, items below ,60 were removed from the scale, so the scale study with 26 items was continued. The items were collected in six dimensions. These are the socio-cultural positive effects, socio-cultural negative effects, economic positive effects, economic negative effects, environmental positive effects, and environmental negative effects. Three of the resulting six dimensions (e Relations: Negative and positive socio-cultural, economic positive effects) of the total variance explained (51.913%) are the major part. In particular, the results that emerge when these three dimensions are evaluated in general are very important. According to this; The festival provided the local people with the opportunity to meet new people outside the community, the item is important in terms of its socio-cultural positive effects. The festival causes the destruction of cultural values, its item is important in terms of socio-cultural negative effects. Finally, the festival ensures more investment in the region, its item is important in terms of its economic positive effects.

4. CONCLUSION

Festivals, which are evaluated within the scope of cultural tourism, enable the revitalization of the natural and cultural resources of the destination where they are organized, and the planning, development, and marketing of the destination image. Festivals, which simultaneously create an element of touristic attraction, are divided into different types according to their themes and sizes. The festivals, which are the main theme of the study, create socio-cultural, economic, and environmental effects in the destination where they are held and contribute to the promotion of the destination.

In the study conducted to determine the perceptions of the participants of the Icebreak Palandöken Festival, it is seen that colleagues, friends and family, internet, TV programs and brochures draw attention among the news sources of the participants. Therefore, the importance of internet and positive word-of-mouth communication has been confirmed once again, and it is beneficial to pay attention to these issues in promotional efforts.

The city of Erzurum is among to Turkey that have not completed their geographical feature and destination development process well. Due to this feature of the city, it is thought that participation in the festival is mostly made up of citizens residing in Erzurum and from neighboring cities. As a result of the study, it was observed that the overnight stays of the participants from outside the province were also quite low. By increasing the duration of stay in the city, it will be possible to promote the historical culture of the city more effectively and thus increase the economic gains of tourism enterprises.

Participants in the study perceive IPF in six dimensions which are socio-cultural positive effects, socio-cultural negative effects, economic positive effects, economic negative effects, environmental positive effects, and environmental negative effects. This result of the study overlaps with many studies in the literature (Allen, O'toole, Harris, & McDonnel, 2008; Zou & Ap, 2009; Zou, 2010; Amenumey & Amuquandoh, 2010).

The results of the study revealed some contributions to the positive effects of IPF in the socio-cultural sense. Accordingly, it was revealed that the IPF contributes to the cultural development of the local people, the opportunity to meet new people outside the society, to own the festival, to make good use of their entertainment and leisure time, to increase the quality of life and finally to increase the cultural activities in the region. Kulkarni (2013) stated that local festivals contribute to the creation of a cultural environment and the development of tourism in the region where they are held. According to the participants, there are some negative effects of IPF in the socio-cultural sense. The results of the factor analysis indicated that IPF mostly has negative effects such as the destruction of cultural values and disruption in the daily lives of the local people.

While the contributions of the IPF to the positive effects in the economic sense are factors such as ensuring more investment in the region, providing economic gain to the region and contributing to the revival of the economy, its negative effects include an increase in the prices of products and services in the region, the high cost of living in the region and creating an economic income inequality. The results regarding the positive effects of IPF in economic terms support the results of Sert (2013) showing that the festival contributes to the welfare of the people and improves the quality of life. In addition, Küçük (2013) concluded in their research that the festival creates an economic development in the regions. In the study of Antoniou (2011), such activities revive the local economy and provide new job opportunities and employment.

It is concluded that IPF protects the natural environment and contributes to its development and helps to improve the environmental quality for future generations to live in a healthier environment. Participants think that IPF increases environmental awareness, but that visitors coming to the region for IPF negatively effect environment (soil, air, water) and nature (plants, animals, ecosystem). Antoniou (2011) reached the conclusion that the participants expressed their opinion that it increases crowd and environmental pollution.

The results obtained from the study show that IPF contributes greatly to the development of the local people in terms of socio-cultural, economic, and environmental aspects. In this context, the fact that festivals have many positive effects enable local people to support festivals and affect the sustainability of festivals.

The perception and support of local people for tourism development varies according to many factors. It is important to determine the factors that influence the perception and support of the local people positively or negatively for the success of the planning and initiatives in the destination. The negative perception of local people hinders the support for tourism development and, therefore, hinders tourism development. Therefore, in order not to decrease the support for tourism development, it is necessary to minimize the perceived negative effects and ensure that positive effects are seen in order to eliminate the negative perception.

Further research can be conducted at certain time intervals and the results obtained can be compared to test whether there is any difference between periods. In addition, efforts on perception and

support for tourism development are generally carried out using quantitative methods. In future studies, by choosing a qualitative method, the problems perceived by the local people can be determined, accurate evaluations can be made by establishing a cause-effect relationship, and solutions can be offered.

REFERENCES

- Akmeşe, S. (2018). Etkinlik turizmi kapsamında yerel mutfak festivallerinin etkinlik turizmi kapsamında yerel mutfak festivallerinin etkileri: Uluslararası Mengen Aşçılık ve Turizm Festival örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Allen, J., O'toole, W., Harris, R., & McDonnell, I. (2008). Festival and special event management. John Wiley & Sons Incorporated.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2007). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Amenumey, E. K. ve Amuquandoh, F. E. (2010). Residents' perceptions of the 2008 Confederation of African Cup (CAN 2008) event. *Journal of Tourism and Travel Research*, 38-27.
- Antoniou, A. (2011). Resident perceptions toward the social impacts of a mega sportevent: The case of Fédération Internationale de Basketball (FIBA) EuroBasket 2011 in Vilnius, Lithuania. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Arizona Devlet Üniversitesi, Tempe.
- Arcodia, C., & Robb, A. (July, 2000). Future for event management: A taxonomy of event management terms. Setting The Agenda Proceedings of Conference on Event Evaluation, Research and Education, (Ed: A. Johny, L. Leo, H. Robert), pp. 154, Sdney.
- Bachleitner, R., & Zins, A. (1992). Cultural tourism in rural communities: The resident's perspective. *Journal of Business Research*, 44 (3), 199-209.
- Bres, K. & Davis, J. (2001). Celebrating group and place identity: A case study of a new regional festival. *Tourism Geographies*, 3(3), 326-337.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları (2. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Ekin, Y. (2011). Etkinlik turizmi kapsamında festivaller ve Antalya Altın Portakal Film Festivalinin yerel halk üzerindeki sosyal etkileri konulu bir araştırma (Unpublished doctoral dissertation). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Esu, B. B., & Arrey, V. M. E. (2009). Branding cultural festival as a destination attraction: A case study of Calabar Carnival Festival. *International Business Research*, 2(3), 182-192.
- Getz, D. (2008). Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management*, 29, 403-428.
- Güneş, N. (2014). Yerel halkın turizm algısı ve turizme katılımı: Antalya Konyaaltı ve Kepez ilçesi örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Jago, L., Chalip, L., Brown, G., Mules, T., & Ali, S. (2002). The role of events in helping to brand a destination. Events & Place Making UTS: Business Events Research Conference (15-16 July 2002), 114.
- Kalaycı, Ş. (2009). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikler. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kozak, M., & Bahçe, A. (2012). *Özel İlgi Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kulkarni, S. (2013). The impact of festivals in promoting cultural tourism: A case study of ganesh festival in pune city, maharashtra (India). The 7th International Conference on Responsible Tourism in Destinations: BarcelonaCataluny, 1-4.
- Küçük, M. (2012). Turizmin Yerel Kalkınmaya Etkisi: Ankara Kızılcahamam Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi: Ankara.
- Özdemir, G., & Çulha, O. (2009). Satisfaction and loyalty of festival visitors. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 20(2), 359-373.
- O'Sullivan D., & Marion J. (2002). Festival tourism: A contributor to sustainable local economic development? *Journal of Sustainable Tourism*, 10(4), 325-342.
- Quinn, B. (2009). Festivals, events, and tourism. In T. Jamal & M. Robinson (Eds.), *The Sage handbook of tourism studies* (pp. 483-503). London, England: Sage.
- Raj, R. (2004). *The impact of cultural festivals on tourism*. Tourism Today, Fall, 66-77.
- Sdrali, D. & Chazapi, K. (2007). Cultural tourism in a greek insular community: The residents' perspective. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 2(2), 61-75.
- Sert, A. N. (2017) "Festivallerin Yerel Halk Üzerindeki Sosyal Etkileri: Beypazarı Örneği", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (38), 187-199.

- Ural, A. & Kılıç, İ. (2013). Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yavuz, C. (2019). Festivallerin destinasyon pazarlamasına olan yararları: 10. Uluslararası antep fıstığı kültür ve sanat festivali örneği (Unpublished master dissertation). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Wilson, J. & Udall, L. (1982). *Folk festivals: A handbook for organization and management*. University of Tennessee Press., Knoxville.
- Zou, J. Y ve Ap, J. (2009). Residents' perceptions towards the impacts of the Beijing 2008 Olympic Games Journal of Travel Research, 48-78.
- Zou, J. Y. (2010). Resident perceptions toward the impacts of the Macao Grand Prix. Journal of Convention & Event Tourism, 11, 138–153.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

13-15 Aralık 2019 tarihlerinde altıncısı düzenlenmiş olan Icebreak Palandöken Festivali üç gün boyunca süren sanatçı kadrosu, sınırsız eğlence ve aktiviteleri ile 15 şehir, 35 üniversite, 48 saat müzik ve 4000 üniversiteliyi ağırlamak amaçlı gerçekleştirilmiştir. Festivallerin gerçekleştiği destinasyonda ve yerel halk üzerinde sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel etkileri hakkında yapılan çalışmalar olmasına rağmen daha çok üniversite öğrencilerinin katılımı ile gerçekleşen Icebreak Palandöken Festivali'nin etkileri üzerine herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada Icebreak Palandöken Festivali'nin sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel etkilerine yönelik katılımcıların algılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Metodoloji

Araştırma Icebreak Palandöken Festivali'ne katılanların algılarını belirlemeye yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple çalışma, tanımlayıcı türde tasarlanmaktadır. Tanımlayıcı araştırmalar, gerçeğin ne olduğunu bulmak ve var olan mevcut duruma anlam verilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tür araştırmalarda güncel sorunlara çare aranması ve uygulamacılar için öneriler geliştirilmesi de amaçlanmaktadır (Ural & Kılıç, 2013).

Veriler, alan yazından yararlanılarak geliştirilen bir anket ile toplanmıştır. Ankette, Icebreak Palandöken Festivali'nin sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel etkilerine yönelik katılımcıların algılarının belirlenmesi amacıyla 31 madde bulunmaktadır. Araştırmanın evrenini, festivali izlemek için Erzurum'a gelen ziyaretçiler oluşturmaktadır.

Bulgular

Araştırmaya katılanların demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların %68,2'si erkek, %60,7'sinin bekar ve %44,5'inin 26-35 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde, %52,9'unun lisans mezunu, %31,3'ünün memur ve %40,0'inin 4001 tl- 7000 tl arasında aylık gelirleri olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı (%51,3) arkadaş ve aile tavsiyesi ile festivale katılmışlardır. Haber kaynaklarından en düşük oranın TV programları ve broşürler olduğu dikkat çekmektedir.

IPF'ye katılım gösteren 425 kişiden %15,5'i Erzurum'da konaklama gerçekleştirmiştir. Katılımcıların %8,2'si bir gece konaklama gerçekleştirmiş ve günlük konaklama ücreti olarak 351 tl-500 tl arasında ödeme gerçekleştirmişlerdir. Festival süresince katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%94,3) restoran işletmelerinden faydalanmıştır. Günlük yiyecek içecek harcaması olarak ise en çok 50 tl-100 tl arasında (%31,8) harcama gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların algılarının belirlenmesine yönelik oluşturulan 31 madde altı boyutta toplanmıştır. Bunlar, katılımcıların festivale yönelik; sosyo-kültürel pozitif etkileri, sosyo-kültürel negatif etkileri, ekonomik pozitif etkileri, ekonomik negatif etkileri, çevresel pozitif etkileri ve çevresel negatif etkileridir.

Sonuç

Icebreak Palandöken Festivali'ne katılanların algılarını belirlemek üzere yapılan çalışmada katılımcıların haber kaynakları arasında meslektaşlar, arkadaşlar ve aile, internet, TV programları ve broşürlerin dikkat çektiği görülmektedir. Dolayısıyla, internetin ve pozitif ağızdan-kulağa iletişimin önemi bir kez daha teyit edilmiş olup, tutundurma çalışmalarında bu hususlara dikkat edilmesinde fayda vardır.

Çalışma sonucunda il dışından gelen katılımcıların geceleme sürelerinin oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir. İldeki konaklama süresinin artırılması ile ilin tarihi kültürünün tanıtımının daha etkin bir şekilde yapılabilmesi ve böylece turizm işletmelerinin ekonomik açıdan kazançlarının arttırılması da mümkün olacaktır.

Araştırmaya katılanlar, IPF'yi altı boyutta algılamaktadırlar. Bunlar; sosyo- kültürel pozitif etkiler, sosyo- kültürel negatif etkiler, ekonomik pozitif etkiler, ekonomik negatif etkiler, çevresel pozitif etkiler ve çevresel negatif etkilerdir. Araştırmanın ortaya çıkardığı bu sonuç alan yazındaki birçok çalışma ile örtüşmektedir (Allen, O'toole, Harris & McDonnel, 2008; Zou & Ap, 2009; Zou, 2010; Amenumey & Amuquandoh, 2010).

IPF'nin doğal çevreyi koruduğu ve doğal çevre gelişimine katkı sağladığı, gelecek nesillerin daha sağlıklı bir ortamda yaşaması için çevre kalitesini iyileştirmeye yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar, IPF'nin, çevre bilincini arttırdığını, ancak IPF için bölgeye gelen ziyaretçilerin, çevreyi (toprak, hava, su) ve doğayı (bitkiler, hayvanlar, ekosistem) olumsuz etkilediğini düşünmektedirler. Antoniou (2011) de çalışmasında katılımcıların kalabalığı ve çevre kirliliğini arttırdığı yönünde görüş bildirdikleri sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar, IPF'nin yerel halkın sosyo- kültürel, ekonomik ve çevresel açılardan gelişmesine oldukça katkı sağladığını göstermektedir. Bu bağlamda festivallerin olumlu etkilerinin fazla olması yerel halkın festivalleri desteklemesini sağlamak ve festivallerin sürdürülebilirliğini etkilemektedir.

Çalışmada değerlendirilen her faktör ile ilgili elde edilen bulgular ilgili yerli ve yabancı yazın ile uyumluluk göstermektedir (Allen, O'toole, Harris & McDonnel, 2008; Zou & Ap, 2009; Zou, 2010; Amenumey & Amuquandoh, 2010). Yerel halkın turizm gelişimine yönelik algısı ve desteği birçok faktöre göre değişiklik göstermektedir. Yerel halkın sahip olduğu algının ve desteğin hangi faktörlere bağlı olarak olumlu ya da olumsuz yönde geliştiğini tespit etmek destinasyonda gerçekleştirilecek planlama ve girişimlerin başarılı olması adına önem arz etmektedir. Yerel halkın sahip olduğu olumsuz algı turizm gelişimine yönelik desteği aksatmakta ve turizm gelişimini engellemektedir. Dolayısıyla turizm gelişimine yönelik desteğin azalmaması adına sahip olunan olumsuz algının ortadan kaldırılması için algılanan negatif etkilerin en aza indirilmesi ve pozitif etkilerin görülmesini sağlamak gerekmektedir.

Bu çalışma sonrası gerçekleştirilecek çalışmalar belirli zaman aralıkları ile yapılabilir ve elde edilen sonuçlar kıyaslanarak dönemler arası farklılık olup olmadığı test edilebilir. Ayrıca turizm gelişimine yönelik algı ve destek çalışmaları genellikle nicel yöntemle gerçekleştirilmektedir. İleride gerçekleştirilecek çalışmalarda nitel yöntem seçilerek yerel halkın algıladığı sorunlar tespit edilebilir, neden-sonuç ilişkisi kurularak doğru değerlendirmeler yapılabilir ve çözüm önerileri sunulabilir.

BİLGİ MALİYETLERİNİN TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI HİSSE SENEDİ YATIRIMLARINA ETKİSİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıcı Ustalar, S. & Yücer, A. (2021). Bilgi Maliyetlerinin Türkiye’nin Uluslararası Hisse Senedi Yatırımlarına Etkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3),1034-1052.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.914926>

Geliş Tarihi: 12.04.2021

Kabul Tarihi: 20.09.2021

E-ISSN: 2149-3871

Arş. Gör. Sinem ATICI USTALAR
Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü
Sinem.ustalar@atauni.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8475-2581

Dr. Öğretim Üyesi Ayçıl YÜCER
Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü
aycil.yucer@deu.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-2720-0710

ÖZ

Türkiye’nin finansal derinliğini arttırmakta, ülke hisse senedi piyasasına finansal yatırımları çekebilmek önem arz etmektedir. Literatürde çokça tartışıldığı üzere, bilgi maliyetleri hisse senedi yatırımlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye için de bilgi maliyetlerinin hisse senedi yatırımlarını baskıladığı düşünülebilir. Bu bağlamda, Türkiye hisse senetlerine diğer ülke yatırımlarının bilgi maliyetlerini artırıcı coğrafi, kültürel ve ekonomik unsurlardan nasıl etkilendiğini incelemektir.

Çalışmada finansal çekim modeli kullanılarak 2001-2019 yılları arasında 65 ülkenin karşılıklı hisse senedi yatırım stoku tahminlenmektedir. Türkiye haricindeki ülkelerin aralarında yapmış olduğu hisse senedi yatırımlarının veri tabanı içinde yer alması teorik çekim modeline temel teşkil eden çoklu direnç faktörlerinin ve buna bağlı diğer maliyet değişkenlerinin sapmasız tahminlenebilmesi için gereklidir. Bu çerçevede, bilgi maliyetlerinin Türkiye özelinde etkisi modele etkileşim değişkenleri eklenerek ölçülmektedir. Tahminleme yöntemi olarak, PPML (Pseudo-Poisson Maximum Likelihood) tahmincisi tercih edilmiştir. PPML tahmincisinin kullanımı özellikle log-doğrusallaştırma ile ortaya çıkan heterokedastisite sorununa karşı önerilmektedir (Santos Silva ve Tenreyo, 2006).

Model sonuçlarına göre, Türkiye hisse senedi piyasası için coğrafi uzaklığın beklenen negatif etkisi dünya ortalaması ile benzer değerdedir. Ancak, ortak dil, geçmiş koloni ilişkisi ve finansal serbestleşme sonrası geçen süre dünya ülkelerinden istatistikî olarak anlamlı derecede farklı tahminlenmiştir. Ortak dil konuşulan partner ülkelerin Türkiye’ye yatırım eğilimleri daha fazladır. Diğer yandan, geçmiş “koloni” ilişkileri Türkiye’nin hisse senedi yatırımları üzerinde olumsuz etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hisse Senedi Yatırımları, Uluslararası Entegrasyon, Bilgi Asimetrisi, Finansal Çekim Modeli.

THE IMPACT OF INFORMATION COSTS ON TURKEY’S INTERNATIONAL EQUITY INVESTMENT

ABSTRACT

Attracting international capital to Turkey is a way to deepen the equity markets in the country and fund the investment less costly. Following the literature on the linkages between information costs and financial investment, the geographic and cultural proximity of Turkey with its partners make part of the elements shaping

the equity investments to and from the country. In this study, we analyze the impact of information cost factors on the equity investments of Turkey.

On this purpose, we use a gravity model of finance and estimate the determinants of bilateral equity investments among 65 countries for the year between 2001 and 2019. We also introduce in the model country fixed effects to control for the multilateral resistance terms. Multilateral Resistance Terms are proved by the theory to be essential for the correct estimation of the other friction variables in the empirical model. The impact of information costs for Turkey is then estimated by introducing interaction variables. The model is estimated by using the Pseudo-Poisson Maximum Likelihood (PPML) estimator to deal with the bias emerging from the log-linearization of the dependent variable in case of zero flows (Santos Silva and Tenreyo, 2006).

According to the model results, the negative impact of distance on equity flows is not statistically different for Turkey than it is for the world. However, the impact of common language, past colonial relations and the time after financial liberalization is significantly different for Turkey when compared to their average effect in world markets. Sharing a common language with the partner country increases the partner's investment in Turkey. Meanwhile, the past colonial relations have a negative effect.

Keywords: International Equity Investments, International Integration, Information Costs, Financial Gravity Model

1.GİRİŞ

11 Ağustos 1989'da çıkarılan 32 Sayılı Kararname ile Türkiye'de ilk defa finansal baskı ve engellemelere yönelik uygulamalar terk edilerek serbestleşme sağlanmıştır. Bu tarih ve sonrasında finansal serbestleşme yönünde gerçekleştirilen bir dizi reform, Türkiye finans piyasalarının gelişmesini ve derinliğinin artmasını hedeflemektedir. Ancak bu serbestleşme politikalarının başarısını değerlendirirken, Türkiye'ye yönelik yatırımların potansiyeline yönelik gerçekçi beklentiler oluşturmak önemlidir. Özellikle finans literatüründe yer alan bilgi asimetrisi konusundaki birçok çalışma, tarihsel ve kültürel bağlar ile coğrafi konumun yatırımcıların üstlenmek zorunda kaldığı bilgi edinme maliyetlerini arttırarak yatırımları zorlaştırabileceğini işaret etmektedir. Bu etkenlerin, her ülkeye özel olduğu ve zaman içinde hemen hemen hiç değişmediği dikkate alındığında, her ülke için finansal yatırımın potansiyelini belirlediği söylenebilir. Türkiye'ye yapılan hisse senedi yatırımlarının da yatırımcı için bilgi maliyeti oluşturabilecek unsurlar açısından değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Finansta bilgi asimetrisi, yatırımcıların bilgiye eşit erişime sahip olmadıklarının ifadesidir. Bu durum, bilgi maliyetlerinin piyasalara göre de farklılaşması anlamına gelmekte ve finansal piyasalarda sürtünmeye neden olmaktadır (Okawa ve van Wincoop, 2012: 206). Finans piyasalarına özgü var olan dinamik yapı, yine bilgi asimetrisinden kaynaklı olarak varlıkların yatırımcılar arasında farklı fiyatlanması ve hatta belirsizlik dönemlerinde fiyatların tahmin dahi edilememesinin bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle, bilgi asimetrisinin yüksek olması bir finansal varlığın riskini arttırarak yatırımcının beklentilerini ve yatırım kararlarını etkilemektedir (Paroush ve Peles, 1978: 175). Bilgi asimetrisi ülke düzeyinde, finansal piyasa regülasyonlarının ülkelere göre farklılaşmasından (McLaughlin, 2008) ya da "bilginin coğrafi dağılımından" (Coval ve Moskowitz, 2001; Hong vd., 2005; Portes ve Rey, 2005) kaynaklanabilmektedir¹. Portes ve Rey'in (2005) çalışmasıyla başlayan ve sonrasında elde edilen, yatırım miktarı ve mesafe arasındaki negatif yönlü ampirik bulgular bilgi asimetrisinin yatırımları belirlemedeki önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, ortak dil, tarih vb. kültürel benzerlikler ve yakın ticari ilişkiler finansal piyasalarda bilginin paylaşımını kolaylaştırmaktadır.

Türkiye hisse senedi piyasasına yapılan dış yatırımlar da benzer şekilde bilgi asimetrisinden etkilenecektir. Türkiye'nin geçmiş dahil, günümüz ekonomik ve kültürel ilişkileri ve coğrafi konumu yatırımcılar için bilgi maliyetlerinin unsurlarını oluşturmaktadır. Örneğin, Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri ile yakın konumuna rağmen diğer büyük yatırım piyasalarından (ABD, Hong Kong vb.) oldukça uzakta yer almaktadır. Türk devletleri ile olan dil birliği veya yakın coğrafyada konumlu ülkeler ile paylaşılan ortak geçmiş ve kültürel öğeler bu ülkelerdeki yatırımcıların Türk hisse senetlerine olan talebini olumlu etkileyecektir. Ayrıca Türkiye birçok ülke ile yakın ticari ilişkiler içerisinde.

¹ Bilgi asimetrisi ayrıca firma düzeyinde, bazı yatırımcıların firma içinden doğrudan bilgiye erişiminden de kaynaklanabilmektedir ("insider trading (firma içinden özel bilgi edinen yatırımcılar)" Wilgus, 1910; Rose 1977; Myers ve Majluf, 1984).

Diğer yandan, mesafenin yatırımlar üzerindeki olumlu etkisinin Türkiye için dünya ortalamasından ayrışması veya beklenenden düşük kalması da mümkündür. Ülkenin ekonomik ve politik ilişkilerinde özellikle sınır komşuları ile süregelen tarihsel direnç ve sorunlarla karşılaşmaktadır. Finans piyasalarında hakim olan İngilizcede Türk halkının düşük okuryazarlığı ise başka bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Eurobarometer (2006) raporuna göre, nüfusun %67'si herhangi ikinci bir dil konuşmazken yalnızca %17'si İngilizce konuşmaktadır. İkinci dil konuşan kişi sayısı ile Türkiye, Avrupa'nın en kötü 6 ülkesi arasındadır. Sıralamada en altta yer alan iki ülkenin İngilizce konuşan İrlanda ve Birleşik Krallık olduğu da değerlendirilirse, Türkiye'nin dil konusundaki sıkıntısı görülmektedir. Türk finans piyasası ayrıca, görece genç bir piyasa olmanın yarattığı bilgi eksikliğini aşmak durumundadır.

Çalışmada, Türkiye hisse senetlerine yapılan diğer ülke yatırımlarının bilgi asimetrisinin temel dinamiklerini oluşturan coğrafi, kültürel ve ekonomik unsurlardan nasıl etkilendiği araştırılacaktır. Bu amaçla literatürde ikili (bilateral) finansal akımların tahminlenmesinde sıkça kullanılan finansal çekim modeli kullanılacaktır. Ekonometrik yöntemler kullanılarak tahminlenecek ampirik ilişki, Okawa ve van Wincoop (2012) tarafından geliştirilen yapısal çekim modelinin teorik temellerine uygun şekilde belirlenmiştir. Teorik modelden yola çıkılarak ampirik denklemin oluşturulması hem literatür ile sonuçların karşılaştırılabilir olması açısından hem de sahte korelasyon gibi birçok olası ekonometrik hatanın önüne geçeceği için tercih edilmiştir. Çekim modeli ile yapılan tahminlemelerde karşılaşılan diğer bir sorun da veri seti içerisinde değeri “sıfır” olan gözlem noktalarının çokluğudur. Bu değerlerin gözardı edilmesi sonuçların sapmalı çıkmasına neden olacağından çalışmada, Santos Silva ve Tenreiro'nun (2006) önerdiği PPML (Pseudo-Poisson Maximum Likelihood) tahmincisi tercih edilmiştir. Model sonuçlarına göre, koloni değişkeninin, ortak dilin ve finansal serbestleşme sürecinin Türkiye'nin hisse senedi yatırımlarına etkisi dünya ortalamasından farklılaşmaktadır. Coğrafi uzaklık ve sınır komşuluğu ise benzer etkiye sahiptir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde çekim modeli çerçevesinde bilgi asimetrisi kavramını netleştirmek amacıyla ilgili literatür taramasına yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise, Okawa ve van Wincoop (2012) tarafından ikili hisse senedi akımlarının belirleyicileri üzerine geliştirilen teorik çekim modeli tanıtılacaktır. Farklı tahminciler kullanılarak sonuçları sınanacak olan ampirik model dördüncü bölümde, modelin sonuçları ve değerlendirmesi ise beşinci bölümde yer almaktadır. Çalışmanın altıncı bölümünde ise sonuç yer almaktadır.

2. LİTERATÜR

Çekim modelinin ilk defa finansal yatırımların analizinde uygulanmasıyla birlikte mesafenin etkisinin beklenenden tersine negatif tahminlenmesi dikkatleri finansal piyasalarda var olan bilgi asimetrisine yöneltmiştir (Portes ve Rey, 2005). Küresel finans piyasaları tam bütünleşik piyasalar değildirler (Lane ve Milesi-Ferretti, 2008) ve bilgi maliyetlerinin yatırımcılar arasında farklılaşmasına paralel, aynı finansal varlık farklı ülke yatırımcıları tarafından farklı fiyatlanmaktadır. Halbuki geleneksel finans teorileri finansal piyasalarının tam bütünleşik olduğunu varsaymaktadır.

Ülkelerin karşılıklı hisse senedi yatırımlarına inceleyen bu yeni literatür, bilgi maliyetlerinin yatırımları şekillendirdiğinden hareketle, iki temel soru üzerine odaklanmaktadır. Bunlardan ilki, yerli ve yabancı yatırımcıların bilgiye erişimindeki maliyet farklılıklarından doğan “yerel yatırım taraflılığı” üzerine gelişen literatürdür². Bu yönde yapılan çalışmalar yerli yatırımcıların yerel hisse senetlerine yönelimlerinin, diğer açıklayıcıların varlığına rağmen³, bilgi maliyetleri nedeniyle olumlu yönde ayrışan risk ve getiri beklentilerinden kaynaklandığını işaret etmektedir. İkinci kanal ise coğrafi, kültürel ve kurumsal etkenlerden kaynaklanan bilgi maliyetlerinin ülkeler arasındaki karşılıklı hisse senedi yatırımları üzerindeki etkisini inceleyen literatürdür. Çalışmamız da bu ikinci kanal üzerinden literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

² Bk. French ve Porteba, (1991), Tesar ve Werner (1995), Lewis (1994), Grinblatt ve Keloharju (2001).

³ Obstfeld ve Rogoff (2001) ve Lane ve Milesi-Ferretti (2005) hisse senedi yatırımlarında yerel yatırım taraflılığının nedeni olarak ticaret maliyetlerini göstermişlerdir. Artan ticaret maliyetleri, ticarete konu olan mal sektörüne dayalı hisse senetlerinin talebini azaltacak ve dolayısıyla yerli yatırımcıları yalnızca yerel piyasada işlem gören ticarete konu olmayan mal sektörüne dayalı hisse senetlerine yönlendirecektir.

Bu çerçevede, Portes ve Rey'in ilk çalışması 2005 yılında alanında prestij sahibi Journal of International Economics dergisinde yayınlanmıştır. Çalışmada, 1989-1996 yılları için 14 ülkenin karşılıklı hisse senedi yatırımları ampirik çekim modeli ile tahminlenmiş ve coğrafi uzaklığın etkisi negatif hesaplanmıştır. Bu sonuç, geleneksel portföy çeşitlendirmesi modellerinin beklentilerinin tersine yatırımcıların uzak ülkelere daha az yatırım yapmayı tercih ettiğini göstermiştir. Yazarlar bu noktada coğrafi uzaklığın bilgiye erişimde maliyetin bir belirleyeni olduğu varsayımını ortaya atmış ve bunu sınamak için ampirik denkleme ülkeler arasındaki telefon görüşmelerinin sıklık düzeyi, yatırım yapılan ülkelerdeki banka şubelerinin sayısı ve firmalarda içeriden bilgi öğrenenlerin düzeyi gibi bilgi maliyetini temsil ettiğini düşündükleri değişkenleri eklemişlerdir. Bu değişkenlerin eklenmesiyle birlikte, coğrafi uzaklığın negatif etkisi azalmıştır. Böylece coğrafi uzaklığın 14 ülke arasındaki karşılıklı hisse senedi yatırımlarında bilgi maliyeti yarattığı sonucuna kesin olarak ulaşmışlardır.

Literatürde coğrafi uzaklığa ek olarak kültürel faktörler de bilgi maliyetinin unsurları arasında değerlendirilmektedir. Grinblatt ve Keloharju (2001), Finlandiyalı hissedarların ortak dil ve kültüre sahip oldukları firmaların hisse senetlerine daha çok yatırım yaptıklarını ampirik çekim modeli ile ortaya koymuştur. Rosati ve Secola (2006) ise Avrupa bankaları arasındaki ödeme akımlarının (payments flows) belirleyenlerini analiz etmiş ve iki ülkenin ekonomik büyüklüklerinin yanı sıra modeldeki coğrafi yakınlık, sınır komşuluğu ve ortak dil değişkenlerinin ülke bankaları arasındaki ödeme akımlarını arttırdığını göstermişlerdir. Aggarwal vd. (2012) ise kültürel faktörlerin ikili portföy yatırımları üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Model sonuçları, kültürel değişkenlerden özellikle ortak dil ve din değişkenlerinin hem borçlanma kağıtları hem de hisse senedi yatırımları üzerinde güçlü pozitif bir etkiye sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Literatürde göç akımları da kültürel bir bilgi aktarım kanalı olarak görülmüştür. Kugler vd. (2018), göçün ülkeler arasındaki bilgi maliyetlerini azalttığını ve özellikle de nitelikli göçün, göçmenin anavatanı olan ülke (home country) hakkında bilginin aktarımını desteklediğini, bunun sonucunda da ikili finansal varlık yatırımların arttığını ifade etmiştir.

Teknolojik gelişmeler ve internet bilgi maliyetlerini düşüren diğer faktörler olarak literatürde değerlendirilmektedir. Choi vd. (2014), Portes ve Rey'in (2005) modelini internet kullanıcılarının sayısı değişkeni ile genişleterek ABD yatırımcısının hisse senedi yatırımlarını incelemiştir. İnternetin modele eklenmesiyle coğrafi uzaklığın ABD hisse senedi yatırımları üzerindeki negatif etkisinin yine azaldığı görülmüştür. Benzer şekilde, Hellmanzik ve Schmitz (2017) ülkeler arasındaki sanal uzaklığı dikkate alarak 52 kaynak 83 destinasyon ülke arasındaki hisse senedi ve borçlanma kâğıdı yatırımlarını çekim modeli ile analiz etmişlerdir. Bu bağlamda ülkeler arasında güçlü internet ağlarının varlığı karşılıklı hisse senedi ve borçlanma kâğıdı yatırımları için önemlidir. Sevim ve Temizel (2009) hisse senedi piyasasına yönelik internet tabanlı uygulamaların Türkiye'nin hisse senedi yatırımcısı üzerindeki etkilerine dair bir inceleme yapmışlardır. İnceleme bulguları internetin Türkiye hisse senedi piyasasında işlem yapan yatırımcıların hem bilgi hem de işlem maliyetlerini azalttığı yönündedir.

Ülkelerin hisse senedi piyasalarının kurumsal yapılarının benzerliği de bilgi maliyetlerini azaltmaktadır. Çünkü yatırımcı bir hisse senedi piyasasına girmeden önce o piyasanın işleyişi hakkında bilgi edinmek zorundadır. Salins ve Bénassy-Quéré (2006) kurumsal faktörlerin 51 ülkenin karşılıklı portföy yatırımları üzerindeki etkisini incelemiştir. Kamu hakları, rekabet, şeffaflık ve bilginin dolaşımı özellikle yatırımın yapıldığı ülkenin portföy yatırımlarını pozitif yönde etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler için kamu hakları ve bilginin dolaşımı portföy yatırımlarını artırırken, gelişmiş ekonomilerde daha çok rekabet ile birlikte bankalar ve firmalar hakkındaki bilginin kolay yayılımı öne çıkmaktadır. Papaioannou (2009) yolsuzluğun bulunmadığı bürokrasi, iyi işleyen yasal sistem ve hükümet kontrolünde olmayan bankacılık sistemi gibi kurumsal değişkenlerin ikili banka akımları üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Söz konusu değişkenler açısından benzer olan ülkeler arasındaki banka akımları artmaktadır. Galtsyan ve Lane (2013), temel çekim faktörlerinin yanı sıra ülkelerin benzer kurumsal özelliklere sahip olmalarını özellikle piyasa dalgalanmalarının yaşandığı dönemlerde, finansal varlık tahsisi üzerinde pozitif etkilere sahip olduğunu vurgulamışlardır.

Bugün için finansta kullanımı standartlaşmış görünen çekim modeli yardımıyla yapılan daha detaylı ve güncel çalışmalar da mevcuttur. Galtsyan vd. (2016) uluslararası portföy yatırımlarının coğrafi dağılımının belirleyenlerini sektör düzeyinde incelemiştir. 22 hisse senedi çıkarıcı (issuer) ülke ile 67 hissedar (holder) ülke ile gerçekleştirilen analiz gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarını kapsamaktadır. Analiz bulguları çekim değişkenlerinin uluslararası portföy yatırımları üzerindeki etkisinin sektör bazında farklılaştığı yönündedir. Everett ve Galtsyan (2020) hem 2008 küresel finans

krizi boyunca hem de kriz sonrası iyileşme döneminde bankaların varlık pozisyonlarındaki uyarlamayı çekim modeli ile analiz etmişlerdir. Milsom vd. (2020) 122 kaynak ve 145 destinasyon ülke arasında gerçekleşen finansal hizmet ticaretinin belirleyenlerini tanımlayarak özellikle kurumsal kalite ve bilgi maliyetlerinin etkilerini araştırmışlardır. Modelde bilgi maliyetleri, bankalarda merkez-şube ilişkisi ve bankalar arasındaki konsorsiyum bağları ile temsil edilmiştir. Sonuçlar, finansal hizmet sunan sigorta kurumlarının kurumsal kalitelerinin, sigorta kurumlarının bulunduğu ülkedeki borsa işlemleri için önemli olduğunu göstermektedir. Pellegrino vd. (2021) uluslararası finansal varlık yatırımlarının önündeki engellerin ülkeler arasındaki sermaye tahsisinin etkinliği üzerindeki etkisini çekim modeli ile analiz etmişlerdir. EKK, Poisson ve Araç Değişkenler (IV) tahmin yöntemlerinin kullanıldığı analiz sonuçları ikili finansal varlık yatırımları önündeki kültürel, coğrafi engeller ile yabancı yatırım vergileri ve politik risk unsurlarının sermaye dağılımı ve dolayısıyla çıktı, refah ve eşitsizlik üzerinde olumsuz etkilerine işaret etmektedir.

Yerel literatürde ise Türkiye'nin uluslararası hisse senedi yatırımlarında bilgi maliyetlerinin etkisine dair çalışmalar çok kısıtlıdır. Işık ve Yıldırım (2017) internetin etkisini ölçmek için finansal çekim modeli kullanmışlardır. Türkiye'nin 32 ülke ile karşılıklı portföy yatırımlarının belirleyenleri üzerine yapmış oldukları çalışma sonucunda coğrafi uzaklığın negatif, güvenli internet sürücüsü değişkeninin ise pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

3. FİNANSAL ÇEKİM MODELİNİN TEORİK ALTYAPISI

Okawa ve van Wincoop (2012) ticareti açıklamak için geliştirilen yapısal çekim modelinin teorik altyapısını ülkelerin finansal varlık yatırımları için baştan inşa etmiştir. Okawa ve van Wincoop (2012) modeli oluştururken $N+2$ adet finansal varlık tanımlayarak başlar. N ülkenin her birine ait bir finansal varlık bulunmaktadır ve bu varlıklar hisse senedi, şirket bonoları, uzun dönemli borçlanma kağıtları ya da banka kağıtları gibi riskli kağıtları temsil etmektedir. $N+2$ finansal varlığın diğer kalan iki tanesi hazine bonusu gibi risksiz bir kağıt ve küresel risklere karşı koruma sağlayan küresel bir kağıttan oluşmaktadır.

Modelde, finansal varlık i ülkesi tarafından çıkarılmaktadır. j ülkesi ise i ülkesinin finansal varlıklarına yatırım yapan ülkedir. j ülkesi yatırımı yaptığı için yatırımın kaynağı, i ülkesi ise kağıdın çıkarıldığı destinasyon ülke konumundadır. Bu bağlamda, j ülkesindeki bireyin fayda fonksiyonu,

$$U_j(C_j^1, C_j^2) = \frac{(C_j^1)^{1-\gamma}}{1-\gamma} + \beta \frac{E(C_j^2)^{1-\gamma}}{1-\gamma} \quad (1)$$

şeklinde tanımlanır. C_j^1 ve C_j^2 , sırasıyla, j ülkesindeki bireyin cari ve gelecek dönem tüketimini temsil etmektedir. $(1 - \gamma)$ zamanlararası ikame esnekliği ve β ise iskonto faktörüdür.

Başlangıç donanımı (endowment) Y_j olan j ülkesi bireyi, bu donanımının ne kadarını tüketime ve ne kadarını $N+2$ adet finansal varlığa tahsis edeceğini aşağıdaki bütçe kısıtı altında karar vermektedir,

$$C_j^2 = W_j R_j^p = (Y_j + Q_j K_j - C_j^1) R_j^p \quad (2)$$

W_j , j ülkesi bireyinin refahını, Q_j finansal varlık fiyatını ve K_j ise j ülkesinin hisse senedi arzını temsil etmektedir. $Y_j + Q_j K_j - C_j^1$ gelirin ve başlangıç sermayesinin cari dönemde harcanmayan kısmını göstermektedir. j ülkesindeki yatırımcının sahip olduğu ve p ile ifade edilen portföyün toplam getirisi (R_j^p) ise, portföyde yer alan finansal varlıkların ağırlıklarına (α parametreleri) göre belirlenmektedir.

$$R_j^p = \sum_{i=1}^N \alpha_{ij} R_i + \alpha_{gj} R_g + \alpha_{fj} R_f \quad (3)$$

j ülkesindeki bireyin portföyünde, i ülkesi hisse senetlerinin payı α_{ij} , küresel finansal varlığın yatırımın içindeki payı α_{gj} ve risksiz finansal varlığın payı ise α_{fj} ile gösterilmektedir. Portföyde yer alan finansal varlıkların paylarının toplamı 1'e eşittir. R_i , R_g ve R_f ise ilgili finansal varlığın getiri oranını göstermektedir.

i ülkesi hisse senedinin j ülkesi bireyinin portföyü içindeki payı bilgi asimetrisinden bağımsız değildir. Yerli yatırımcı farklı dil, finansal piyasa regülasyonları ve bilgiye ulaşma hızı gibi nedenlerden ötürü yerel finansal varlıklar ve ödemeleri hakkında yabancı yatırımcıya göre daha fazla bilgiye sahiptir. Böylece ülke riskini içeren hisse senedinin ortalama getirisi yerli ve yabancı yatırımcı için aynı iken

(sıfır ortalamaya sahip iken), yabancı yatırımcı için bilgi asimetrisi (τ_{ij}) daha yüksek olduğundan yerli yatırımcıdan farklı bir varyansa katlanmak zorundadır. j ülkesindeki yatırımcı açısından bakıldığında, varyans

$$\tau_{ij}\sigma_i^2 \quad (4)$$

olacaktır. Yabancı yatırımcının karşılaştığı bilgi asimetrisi daha yüksek olduğundan belirli bir getiri için yabancı yatırımcı daha yüksek bir varyansa ($\tau_{ij}\sigma_i^2$) katlanmaktadır.. Buradan i ülkesi hisse senedinin j ülkesindeki yatırımcının portföyü içindeki payı⁴,

$$\alpha_{ij} = \frac{1}{\gamma R \sigma_i^2 \tau_{ij}} \left[E(R_i - R_f) - \frac{\theta_i}{\theta_g} E(R_g - R_f) \right] \quad (5)$$

olacaktır. R , denge durumundaki portföyün getirisidir. j ülkesi bireyinin i ülkesi hisse senetlerine olan talebi, hisse senedinin beklenen getiri oranına ve varyansına bağlıdır. j ülkesindeki yatırımcı ancak i ülkesi hisse senedinin risk primi ($R_i - R_f$), küresel şoku elimine eden finansal varlığın risk priminden ($R_g - R_f$) daha yüksek olduğunda i ülkesinin finansal varlığını portföyünde bulunduracaktır. θ_g karesel şoku temsil ederken, θ_i ise i ülkesindeki şoku temsil etmektedir. Buradan i ülkesinin hisse senedi fiyatı⁵,

$$\frac{1}{p_i} = \frac{1}{\gamma R \sigma_i^2} E \left[(R_i - R_f) - \frac{\theta_i}{\theta_g} (R_g - R_f) \right] \quad (6)$$

şeklinde elde edilecektir. Denklem 6'dan yola çıkarak, i ülkesinin finansal varlık portföy payı,

$$\alpha_{ij} = \frac{1}{\tau_{ij} p_i} \quad (7)$$

eşitlik 7'ye eşit olacaktır. p_i , i ülkesinde çıkarılan finansal varlığın fiyatıdır. p_i yükseldikçe i ülkesinin hisse senetlerine olan talep azalacaktır. p_i aynı zamanda içseldir, çünkü piyasaları temizleyen beklenen getiri oranının varyansına bağlıdır. E_j , j ülkesindeki yatırımcının sahip olduğu toplam i ülkesi finansal varlığını temsil etmek üzere,

$$X_{ij} = \frac{P_j}{\tau_{ij} p_i} E_j \quad (8)$$

j ülkesindeki yatırımcının i ülkesi kağıtlarına olan talebi (X_{ij}) elde edilecektir. Eşitlik 8'den görüleceği üzere, j ve i ülkelerinin karşılıklı finansal varlık talebi göreceli hisse senedi fiyatlarına bağlıdır.

Toplam finansal varlık talebi $\sum_{j=1}^N X_{ij} = S_i$ ve arzı $S_i = Q_i K_i$ olmak üzere, finansal piyasalar temizlendiğinde oluşan genel denge fiyatı üzerinden, j ülkesindeki yatırımcının i ülkesi varlıklarına yönelik finansal yatırımı,

$$X_{ij} = \frac{S_i E_j \Pi_i P_j}{E \tau_{ij}} \quad (9)$$

olarak elde edilecektir. Bu eşitlik bize, karşılıklı finansal varlık ticaretinin ampirik analizinde kullanılacak yapısal çekim modeli denklemini sunmaktadır. Eşitlikte,

$$\frac{1}{P_j} = \sum_{i=1}^N \frac{\Pi_i S_i}{\tau_{ij} S} \quad (10)$$

$$\frac{1}{\Pi_i} = \sum_{j=1}^N \frac{P_j E_j}{\tau_{ij} E} \quad (11)$$

$$P_j E_j = W_j \quad (12)$$

⁴ Yazarlar, hisse senedi portföy payları için bir çekim modeli üretmek için öncelikle, Tille ve van Wincoop (2010) ve Devereux ve Sutherland (2011) tarafından geliştirilen yerel yakınsama çözümü (local approximation solution) yöntemini kullanmıştır. Bu yöntem ile deterministik kararlı hal (steady state) durumundaki getiriler dikkate alınarak finansal varlık talebi hesaplanmıştır. Daha sonra, zamanlar arası fayda maksimizasyonu ve $N+2$ varlık için piyasa temizlenme (market clearing) koşulları kullanılarak portföy payları hesaplanmıştır.

⁵ Denklem 6 risk kazanç oranı olarak adlandırılmaktadır. Risk kazanç oranının artması, yatırımcının belirli bir kazancı elde etmek için daha yüksek bir riske katlanması gerektiği anlamına gelmektedir. Diğere bir ifadeyle, risk kazanç oranı arttıkça j ülkesi yatırımcısının portföyünde i ülkesinin kağıtlarının payı azalacaktır.

şeklinde dir.

Denkleme göre, karşılıklı finansal varlık ticareti iki faktöre bağlıdır. İlki, büyüklük faktörüdür: j ülkesi tarafından çıkarılan toplam finansal varlığı (E_j) ve i ülkesi finansal varlık arzının (S_i), dünya toplam hisse senedi arzı veya talebi (E) ile bölümü şeklinde ifade edilmektedir. İkincisi ise, göreceli finansal maliyetlerdir. τ_{ij} , i ve j ülkeleri arasındaki ikili finansal maliyetleri temsil ederken, Π_i ve P_j ise i ve j ülkelerinin diğer finansal varlık ticareti yaptıkları partnerleri ile aralarındaki finansal maliyetleri, başka bir ifadeyle çoklu direnç faktörünü temsil etmektedirler.

4. AMPİRİK ÇEKİM MODELİ VE TAHMİNLEME YÖNTEMİ

Bu bölümde ilk önce veri setini oluşturan gözlem kümesi özelinde bilgi asimetrisinin uluslararası ortalama etkisi tahminlenecek sonrasında ise bilgi asimetrisinin Türkiye hisse senetlerine yapılan yatırımlar üzerindeki etkisi ve bu etkinin dünya ortalamasından ne ölçüde ayrıştığı ölçülmeye çalışılacaktır. İlk aşamada tahminlenecek olan ortalama etki referans model sonuçlarının literatür ile tutarlılığının sınanması açısından önemlidir. Çalışmada ij yatay ve t zaman kesitleriyle dengesiz panel veri kullanılmıştır. Veri tabanı 65 ülkenin (EK 1: Ülke Listesi⁶) kendisi hariç diğer 64 ülke ile 2001-2019 yılları arasında yapmış olduğu karşılıklı (65*64) hisse senedi yatırımlarını içermektedir. Ancak, kullanılan veri setinde, karşılıklı hisse senedi yatırımları için toplam 79040 gözlem noktası yer almakta iken bunların yaklaşık %31'i eksik ve %16'sı sıfır değerindedir.

Veri setinde sıfır ticaret akımlarının varlığı durumunda EKK ve benzeri tahminleyiciler ile kullanılan log-doğrusal yöntemlerin çekim modeli sonuçlarında sapma yarattığı bilinmektedir. Gözlem değerleri özellikle küçük ya da uzak ülkeler için sıfır değerini alıyorsa, bu değerlerin logaritmaları alındığında tahminlemede sistemli olarak küçük ya da uzak ülkelere ait bilgi kaybedilmektedir (Frankel, 1997). Sıfır ticaret akımına sahip ülke çiftlerinin veri setinden çıkarılarak panelin dengeye getirilmesi veya bağımlı değişkenin değerini 0'dan 1'e değiştirerek (log 1=0) modelin tahmin edilmesi çözüm için sıkça uygulanan yöntemler olmakla birlikte teorik olarak tutarsız (Yotov vd., 2016: 20) ve sapmalı tahminler vermektedir (Santos Silva ve Tenreyro, 2006: 643). Santos Silva ve Tenreyro (2006, 2011) ikili (bilateral) akımların poisson dağılım gösterdikleri varsayımı altında logaritması alınmadan, çarpımsal (multiplicative) formunda tahminlenmesinin ise uygun olduğunu ifade etmektedir.

Buradan hareketle çalışmada kullanılan ampirik çekim denklemleri Santos Silva ve Tenreyro'nun (2006, 2011) önerisine uygun şekilde çarpımsal (multiplicative) formunda tahminlenmiştir. İlk olarak Okawa ve van Wincoop (2012)'un teorik yaklaşımından yola çıkılarak referans (benchmark) model (Model 1) oluşturulmuş ve sırasıyla ortak dil (Model 1a) ve koloni değişkenleri (Model 1b) ile genişletilerek iki ayrı versiyonu tanımlanmıştır.

$$E_{jit} = \exp(\alpha_1 \ln GDP_{jt} + \alpha_2 \ln GDP_{it} + \alpha_3 \ln DIST_{ji} + \alpha_4 BORDER_{ji} + \alpha_j + \alpha_i + \alpha_t + \varepsilon_{jit}) \quad (\text{Model 1})$$

$$E_{jit} = \exp(\alpha_1 \ln GDP_{jt} + \alpha_2 \ln GDP_{it} + \alpha_3 \ln DIST_{ji} + \alpha_4 BORDER_{ji} + \alpha_5 LANG_{ji} + \alpha_j + \alpha_i + \alpha_t + \varepsilon_{jit}) \quad (\text{Model 1a})$$

$$E_{jit} = \exp(\alpha_1 \ln GDP_{jt} + \alpha_2 \ln GDP_{it} + \alpha_3 \ln DIST_{ji} + \alpha_4 BORDER_{ji} + \alpha_5 LANG_{ji} + \alpha_6 COL_{ji} + \alpha_j + \alpha_i + \alpha_t + \varepsilon_{jit}) \quad (\text{Model 1b})$$

Model 1'de E_{jit} , t döneminde j ülkesi (kaynak ülke) tarafından i ülkesinin (destinasyon ülke) hisse senedine yapılan yatırımı göstermektedir. GDP_{jt} ve GDP_{it} , sırasıyla, kaynak ve destinasyon ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin göstergesi olarak nominal GSYİH değerlerini temsil etmektedirler⁷. Bilgi maliyetlerinin ölçülmesi için modele temelde dört farklı odak değişken (interest variables) eklenmiştir. Bunlardan ilki, iki ülke arasındaki jeodezik (geodesic) mesafeleri⁸ gösteren mesafe değişkenidir ($DIST_{ji}$). Diğer üçü ise bilgi maliyetlerini azaltarak yatırımları arttırması beklenen kukla

⁶ Analizde kullanılan 65 ülke hem IMF hem de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan ülkelerdir.

⁷ GSYİH büyüklüğündeki değişimler ile piyasa kapitalizasyonu arasında 1'e yakın bir korelasyon olduğu bilinmektedir.

⁸ Jeodezik (geodesic) mesafeler, en önemli şehirlerin enlem ve boylamlarını kullanan büyük daire formülüne göre hesaplanır.

değişkenlerdir. $BORDER_{ji}$ kukla değişkeni sınır komşuluğunu temsil etmektedir ve eğer iki ülke sınır komşusu ise 1, değilse 0 değerini almaktadır. $LANG_{ji}$ değişkeni her iki ülkede konuşulan bir ortak dil bulunuyorsa 1, konuşulmuyorsa 0 olarak tanımlanmıştır. COL_{ji} ise iki ülke arasından geçmişten günümüze var olan ($COL_{ji} = 1$) koloni bağlarını kontrol etmektedir.

Model 1’de α_j ve α_i , sırasıyla, j ve i ülkelerine ait sabit etki değişkenlerdir. j ve i ülkelerine ait sabit etkiler, finansal maliyetlerdeki çoklu direncin bir göstergesi olarak modelin sapmasız tahminlenebilmesi için kullanılmaktadır (Okawa ve van Wincoop, 2012: 211). Sabit etkiler ayrıca j ve i ülkelerine özgü zamana göre değişmeyen niteliklerinden kaynaklı ülke heterojenliğini kontrol ederek, odak değişkenlerinin etkisinin sapmasız ölçülmesine yardımcı olmaktadır. Son olarak, α_t zaman kukla değişkenidir ve fiyat değişimleri dahil küresel şokları kontrol etmektedir.

Model 2’de bilginin içsel olduğu varsayımı altında, ülke finans piyasalarının “yaşının” etkisi ölçülmektedir. Bir ülke finans piyasasının “yaşı” finansal serbesti hareketlerinin o ülkede ilk başladığı yıllar ve sonrasında geçen süre dikkate alınarak hesaplanmıştır. Literatürde finansal serbestleşmeyle birlikte gerçekleşen faiz oranları ve sermaye hesaplarındaki serbestinin yerli ve yabancı yatırımcıların daha kolay ve yaygın şekilde portföy çeşitlendirmesi yapmalarına olanak sağlayacağı değerlendirilmektedir (Chinn ve Ito, 2005:1)

$$E_{jit} = \exp(\alpha_1 \ln GDP_{jt} + \alpha_2 \ln GDP_{it} + \alpha_3 \ln DIST_{ji} + \alpha_4 BORDER_{ji} + \alpha_5 LANG_{ji} + \alpha_6 COL_{ji} + \alpha_7 LIB_{jt} + \alpha_8 LIB_{it} + \alpha_j + \alpha_i + \alpha_t + \varepsilon_{jit}) \quad (\text{Model 2})$$

Model 2’de LIB_{jt} ve LIB_{it} , sırasıyla, yatırımcı ve destinasyon ülkenin finansal serbestleşme tarihinden yatırımın gerçekleştiği t zamanına kadar geçen süreyi göstermektedir. Ülke finans piyasasının serbesti sonrasındaki süre içerisinde derinleşmesi, hem ülkeye yapılan yatırımları hem de ülke yatırımcılarının diğer piyasalara yatırımlarını olumlu etkileyecektir. Ancak yerel yatırımcıların artan ölçüde yerel piyasalara yönelmesine de neden olacaktır (“yerel yatırım taraflılığı”). Bu sebeple her iki değişkenin etkisinin pozitif olmakla beraber, LIB_{it} ’nin LIB_{jt} ’den daha büyük bir değer alması beklenmektedir.

Model 3’te bilgi maliyetlerinin Türkiye özelinde hisse senedi piyasasına olan etkisi üzerine odaklanılmıştır. Çekim modeli değişkenlerin ülkeler için benzer etkiler göstereceği varsayımıyla bir benchmark (mihenk model) oluşturmakta ve tahminleme yapmaktadır. Ancak finansal piyasalarda kümelenme eğilimlerinin güçlü olduğu ve yatırımların bazı belirli ülke pazarlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda ülkeler düzeyinde bilgi maliyetlerinin etkisinin, ortalama değerlerinden farklılaşabileceğini düşünmek mümkündür. Bu varsayım altında modelin yapısını yeniden değerlendirmek gerekmektedir.

Birçok çalışmada tek bir ülke odaklı sınırlı örneklem ile ayrılan etkilerin tahminlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Halbuki çekim modeline yapılan teorik katkılar ışığında çoklu direnç faktörlerinin ve modeldeki diğer sürütme değişkenlerinin örneklemin sınırlandırılmasıyla birlikte sapmalı tahminlendiği bilinmektedir. Bu sapmanın engellenmesinde farklı coğrafyalarda yer alan farklı büyüklükteki ülkeleri kapsayacak şekilde bir örneklem kullanmak önem arz etmektedir⁹.

Buradan hareketle Model 3’te bilgi maliyetlerinin Türkiye için etkisi, Türkiye odaklı bir veri tabanı kullanmak yerine, tüm ülkelerin finansal akımlarının tahminlendiği Model 1 ve Model 2’ye Türkiye ile bilgi maliyetleri arasındaki etkileşim değişkenlerinin (interaction variables) eklenmesiyle tahminlenmektedir. Ayrıca bu etkileşim değişkenleri ile bilgi maliyetlerinin Türkiye’nin uluslararası piyasalara yaptığı hisse senedi yatırımlarına (TUR_j) ve Türkiye’ye yapılan uluslararası hisse senedi yatırımlarına (TUR_i) etkisi ayrıştırılmıştır. Model 3’te yer alan değişkenler aşamalı olarak eklenerek dört farklı versiyonda tahminlenecektir. Modelin en geniş hali, Model 3d, şu şekildedir:

$$E_{jit} = \exp(\alpha_1 \ln GDP_{jt} + \alpha_2 \ln GDP_{it} + \alpha_3 \ln DIST_{ji} + \alpha_4 BORDER_{ji} + \alpha_5 LANG_{ji} + \alpha_6 COL_{ji} + \alpha_7 \ln DIST_{ji} * TUR_j + \alpha_8 BORDER_{ji} * TUR_j + \alpha_9 LANG_{ji} * TUR_j + \alpha_{10} COL_{ji} * TUR_j + \alpha_{11} \ln DIST_{ji} * TUR_i + \alpha_{12} BORDER_{ji} * TUR_i + \alpha_{13} LANG_{ji} * TUR_i + \alpha_{14} COL_{ji} * TUR_i + \alpha_j + \alpha_i + \alpha_t + \varepsilon_{jit}) \quad (\text{Model 3d})$$

⁹ Çoklu direnç faktörünün ölçümü ve alternatif örneklemlerde uygun ölçüm tekniklerine dair detaylı bilgi için bakınız: Yücer (2020).

TUR_j kukla değişkeni eğer yatırımcı ülke Türkiye ise 1, değilse 0 değerini almaktadır. TUR_i kukla değişkeni ise Türkiye yatırım yapılan ülke ise 1, değilse 0 değerini almaktadır. Türkiye 30 yıllık finansal serbestleşme süreci ile genç bir hisse senedi piyasasına sahiptir. Piyasa bilgisinin yayılımının yaşı ile orantılı olduğu düşünüldüğünde, Türkiye hisse senedi piyasası yatırım çekmekte veya diğer ülkelere yatırımlarında kendinden görece daha uzun finansal serbestleşme süreci yaşayan ülkelerin gerisinde kalabilir. Bu bağlamda Model 4, Türkiye kukla değişkenleri ile finansal serbestleşme değişkenlerinin etkileşimi ile genişletilmiştir.

$$E_{jit} = \exp(\alpha_1 \ln GDP_{jt} + \alpha_2 \ln GDP_{it} + \alpha_3 \ln DIST_{ji} + \alpha_4 BORDER_{ji} + \alpha_5 LANG_{ji} + \alpha_6 COL_{ji} + \alpha_7 \ln DIST_{ji} * TUR_j + \alpha_8 BORDER_{ji} * TUR_j + \alpha_9 LANG_{ji} * TUR_j + \alpha_{10} COL_{ji} * TUR_j + \alpha_{11} LIB_{jt} * TUR_j + \alpha_{12} \ln DIST_{ji} * TUR_i + \alpha_{13} BORDER_{ji} * TUR_i + \alpha_{14} LANG_{ji} * TUR_i + \alpha_{15} COL_{ji} * TUR_i + \alpha_{16} LIB_{it} * TUR_i + \alpha_j + \alpha_i + \alpha_t + \varepsilon_{jit}) \quad (\text{Model 4})$$

Bağımlı değişkeni oluşturan hisse senedi yatırımları (E_{jit}), IMF'in *Coordinated Portfolio Investment Survey (CPIS)* veri tabanından, nominal GSYİH değişkenleri ise *Dünya Bankası'nun World Development Indicators* veri tabanından elde edilmiştir. Modelde bilgi maliyetlerinin ölçütü olarak kullanılan coğrafi uzaklık değişkeni ($DIST_{ji}$) ve kukla değişkenler (sınır komşuluğu, koloni ilişkileri ve ortak dil) *CEPII'nin Gravity* veri tabanından alınmıştır. CEPII'nin tanımına göre, iki ülkenin ortak dile sahip olduğunu kabul etmek için, nüfuslarının en az yüzde 9'unun bu dili konuşuyor olması gerekmektedir. CEPII'nin tanımına göre, Türkiye'nin ortak dil konuştuğu ülkeler Kıbrıs ve Bulgaristan'dır. Türkiye'nin geçmişte koloni ilişkisine sahip olduğu ülkeler ise Bulgaristan, Yunanistan, Kıbrıs ve Mısır'dır. Finansal serbestleşme verisi ise Mehrez ve Kaufman (2000), Kaminsky ve Schmukle (2003)'in çalışmaları kullanılarak ne yazık ki ancak 39 ülke için derlenebilmiştir. Finansal serbestleşme tarihi ile ilgili bilgiler EK-2'de yer almaktadır.

5. MODEL SONUÇLARI

Model 1 ve 2'ye dair PPML tahminci sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir. Tüm modellerde kaynak ve destinasyon ülkelere ait ülke sabit etkileri ve zaman sabit etkileri dahil edilmiştir. Model 1, 1a ve 1b'ye dair sonuçlar Tablo 1'in ilk üç sütununda yer almaktadır. Model 1 sonuçlarına göre ülkelerin ekonomik büyüklüğü, beklenildiği gibi pozitif ve anlamlıdır. Yazındaki çalışmaların sonuçlarıyla uyumlu olarak, coğrafi uzaklığın anlamlı etkisi karşılıklı hisse senedi yatırımları üzerinde negatiftir. Bu durum coğrafi olarak yakın olan ülkelerin karşılıklı hisse senetleri ile ilgili bilgiye daha kolay ulaştıkları ve daha düşük bilgi maliyetlerine katlandıkları hipotezini desteklemektedir. Tablo 1'in ilk kolonunda ortak sınır değişkeninin karşılıklı hisse senedi yatırımları üzerindeki etkisi beklenildiği gibi pozitif ve anlamlıdır. Ortak sınır paylaşımı, ülkeler arasındaki karşılıklı hisse senedi yatırımlarını %87 ($e^{0.626}$) arttırmaktadır. Sınır komşusu olan ülkeler arasındaki hisse senedi piyasalarına yönelik bilgi maliyetlerinin daha düşük olması karşılıklı hisse senedi yatırımlarını arttırmaktadır.

Diğer bilgi maliyetleri değişkenleri ise koloni ilişkisi ve ortak dil değişkenleridir. Bu değişkenler kültürel yakınlığı temsil etmektedirler ve karşılıklı hisse senedi yatırımlarını arttırmaları beklenmektedir. 2. sütuna bakıldığında iki ülkenin geçmişte bir koloni ilişkisine sahip olması karşılıklı hisse senedi yatırımlarını %26 ($e^{0.236}$) arttırmaktadır. Fakat sütun 3'te ortak dil değişkeni modele eklendiğinde, koloni değişkeninin pozitif etkisi anlamsızlaşmaktadır. İki ülkenin aynı dili konuşması ise karşılıklı hisse senedi yatırımlarını %31 ($e^{0.271}$) arttırmakla birlikte bu değişken ancak %10 düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca koloni ve dil değişkenleri modele eklendiğinde komşuluk ilişkisinin olumlu etkisi de azalmaktadır. Komşu ülkeler arasındaki tarihsel ve linguistik paylaşımların çokluğu düşünüldüğünde bu sonuç şaşırtıcı değildir.

Tablo 1: Bilgi Maliyetlerinin İkili Hisse Senedi Yatırımları Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken E_{jit}	(1) Model 1	(2) Model 1a	(3) Model 1b	(4) Model 2
$\ln GDP_{jt}$	0.579* (0.079)	0.584* (0.080)	0.582* (0.079)	0.622* (0.085)
$\ln GDP_{it}$	0.615* (0.111)	0.621* (0.111)	0.615* (0.111)	0.569* (0.115)
$\ln DIST_{ji}$	-0.350* (0.066)	-0.370* (0.069)	-0.371* (0.070)	-0.371* (0.070)
$BORDER_{ji}$	0.626* (0.184)	0.573* (0.189)	0.451** (0.217)	0.451** (0.217)
COL_{ji}		0.236*** (0.133)	0.155 (0.123)	0.155 (0.123)
$LANG_{ji}$			0.271*** (0.149)	0.271*** (0.149)
LIB_{jt}				0.007 (0.010)
LIB_{it}				-0.013 (0.011)
Ülke Sabit Etkileri				
α_j	Evet	Evet	Evet	Evet
α_i	Evet	Evet	Evet	Evet
α_t	Evet	Evet	Evet	Evet
Sabit Terim	-22.076* (3.759)	-22.158* (3.794)	-22.186* (3.754)	-21.907* (4.112)
Gözlem Sayısı	54,418	54,418	54,418	54,418
R^2	0.738	0.749	0.754	0.755

Not: * p<0.01, ** p<0.05, *** p<0.1 sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini göstermektedirler. Parantez içindeki değerler dirençli standart hatalardır.

Model 2'nin tahmin sonuçları sütun 4'te sunulmuştur. Model 2, finansal serbesti sonrasında geçen süreyle orantılı olarak piyasa bilgisinin yayılımının yatırımlar üzerindeki etkisini kontrol etmektedir. Finansal serbesti süresi değişkeninin modeldeki eksikliği, modelde yer alan diğer bilgi maliyeti değişkenlerinin etkisinin bu değişkenle korelasyonları (örneğin, kültürel ve coğrafi yakınlığa sahip ülkeler arasında finans politikalarının benzerlik göstermesi) ölçüsünde sapmalı tahminlenmesine neden olacaktır. Ancak sütun 4'ten görülebileceği üzere LIB_{jt} ve LIB_{it} değişkenlerinin etkilerinin istatistiki olarak sıfırdan farklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu değişkenleri modele eklemek ayrıca bilgi maliyetleri değişkenlerinin katsayılarını etkilememekte yalnızca reel piyasalar ile finansal piyasalar arasındaki ilişkiyi güçlendirerek GSYİH değişkenlerinin katsayılarının artmasına neden olmaktadır.

Tablo 1'deki sonuçlar değişkenlerin tüm ülkeler için ortalama etkisini göstermektedir. Tablo 1'in sonuçları bilgi maliyetlerinin karşılıklı hisse senedi yatırımlarında önemli bir belirleyen olduğunu göstermektedir. Yatırımcılar bilgilerinin eksik olduğu piyasaları daha riskli bulmaktadırlar. Bu da bilgilerinin az olduğu hisse senedi piyasalarına dair risk primlerini daha yüksek tutmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle portföylerinde bilgi maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkelerin hisse senetlerine daha fazla ağırlık vermektedirler.

Tablo 2'de ise bilgi maliyetlerinin Türkiye için olası farklılaşan etkileri analiz edilmiş ve bu amaçla, veri tabanındaki ülke sayısı sabit tutularak, modele eklenen etkileşim değişkenlerinin katsayı tahminlerine odaklanılmıştır. Tabloda yer alan etkileşim değişkenleri yalnızca, finansal serbesti süresi dâhil, bilgi maliyetleri değişkenleri ile etkileşimli olarak oluşturulmuştur. Ayrıca bu değişkenler, bilgi maliyetlerinin Türkiye'nin uluslararası piyasalara olan yatırımlarını ve Türkiye'ye yapılan yatırımları farklı etkileyecekleri varsayımı altında, sırasıyla TUR_j ve TUR_i kukla değişkenleriyle ayrı ayrı çarpılarak tahminlenmiştir.

Tablo 2: Bilgi Maliyetlerini Türkiye'nin Karşılıklı Hisse Senedi Yatırımı Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken E_{jit}	(1) Model 3a	(2) Model 3b	(3) Model 3c	(4) Model 3d	(5) Model 4
$\ln GDP_{jt}$	0.582* (0.079)	0.582* (0.079)	0.582* (0.079)	0.582* (0.079)	0.626* (0.086)
$\ln GDP_{it}$	0.615* (0.111)	0.615* (0.111)	0.615* (0.111)	0.615* (0.111)	0.570* (0.115)
$\ln DIST_{ji}$	-0.371* (0.070)	-0.371* (0.070)	-0.371* (0.070)	-0.371* (0.070)	-0.371* (0.070)
$\ln DIST_{ji} * TUR_j$	0.146 (0.223)	0.142 (0.228)	0.140 (0.228)	0.140 (0.228)	0.147 (0.229)
$\ln DIST_{ji} * TUR_i$	0.382 (0.237)	0.379 (0.242)	0.376 (0.243)	0.376 (0.243)	0.286 (0.252)
$BORDER_{ji}$	0.451** (0.217)	0.451** (0.217)	0.451** (0.217)	0.451** (0.217)	0.450** (0.218)
$BORDER_{ji} * TUR_j$		-0.517 (0.640)	2.157*** (1.236)	1.184 (0.926)	1.192 (0.955)
$BORDER_{ji} * TUR_i$		-0.400 (0.551)	4.173* (0.766)	4.988* (0.521)	4.802* (0.507)
COL_{ji}	0.155 (0.123)	0.155 (0.123)	0.155 (0.123)	0.155 (0.123)	0.155 (0.123)
$COL_{ji} * TUR_j$			-2.677** (1.201)	-1.640*** (0.960)	-1.673*** (0.993)
$COL_{ji} * TUR_i$			-4.580* (0.800)	-5.510* (0.614)	-5.489* (0.604)
$LANG_{ji}$	0.271*** (0.149)	0.271*** (0.149)	0.271*** (0.149)	0.271*** (0.149)	0.271*** (0.149)
$LANG_{ji} * TUR_j$				-1.382** (0.648)	-1.316** (0.664)
$LANG_{ji} * TUR_i$				1.370* (0.399)	1.116* (0.403)
LIB_{jt}					0.008 (0.010)
$LIB_{jt} * TUR_j$					-0.056* (0.010)
LIB_{it}					-0.013 (0.011)
$LIB_{it} * TUR_i$					0.732* (0.118)
Ülke Sabit Etkileri					
α_j	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
α_i	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
α_t	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
<i>Sabit Terim</i>	-22.185* (3.754)	-22.185* (3.754)	-22.185* (3.754)	-22.185* (3.755)	-22.038* (4.121)
<i>Gözlem Sayısı</i>	54,418	54,418	54,418	54,418	54,418
R^2	0.754	0.754	0.754	0.754	0.755

Not: * p<0.01, ** p<0.05, *** p<0.1 sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini göstermektedirler. Parantez içindeki değerler dirençli standart hatalardır.

Tablo 2’de ilk dört sütunda Model 3’ün farklı versiyonlarının sonuçları, son sütunda ise finansal serbestleşme süresi değişkeninin eklendiği Model 4’ün sonuçları yer almaktadır. Tablo 2’de sunulan bilgi maliyetlerinin hisse senedi yatırımlarına ortalama etkisi Tablo 1’deki sonuçlar ile beklenildiği üzere benzer büyüklüklerde tahminlenmiştir. Türkiye özelinde tahminler yorumlanırken kullanılacak etkileşim değişkenlerinin katsayı tahminleri bu ortalama etki tahminleri ile birlikte yorumlanmalıdır.

Tablo 2’de ilk olarak Türkiye için coğrafi uzaklığın etkisinin ortalamadan farklı olup olmadığı araştırılmıştır. İlk sütunda sunulan etkileşim değişkenleri tahminleri Türkiye’nin diğer ülkelere yatırımları için ($\ln DIST_{ji} * TUR_j$) 0.146, Türkiye’ye yapılan yatırımlar için ($\ln DIST_{ji} * TUR_i$) ise 0.382’dir. Ancak bu katsayılar istatistiksel olarak anlamsızdır. Türkiye’nin diğer ülkeler ile karşılıklı hisse senedi yatırımlarında mesafenin etkisinin uluslararası ortalamadan ayrılmadığı görülmektedir. İkinci sütunda ise Türkiye hisse senedi piyasasında komşuluk ilişkisinin etkisine odaklanılmıştır. Türkiye’den komşu ülkelere yapılan hisse senedi yatırımlarının yapısı ve Türkiye’ye komşu ülkelerin yaptığı yatırımların yapısı, sırasıyla $BORDER_{ji} * TUR_j$ ve $BORDER_{ji} * TUR_i$ etkileşim değişkenleri ile tahminlenmiştir. Her iki etkileşim değişkenlerinin katsayı tahminleri negatif ancak istatistiki olarak yine anlamsızdır.

Tablo 2’nin üçüncü ve dördüncü sütunlarında, sırasıyla, Türkiye’nin kültürel yakınlığının finansal bilgi maliyetleri üzerindeki etkisini görmek için kullandığımız koloni ilişkisi ve ortak dil etkileşim değişkenleri tahminlerinin yer aldığı Model 3c ve Model 3d sunulmuştur. Her iki modelde de TUR_i ile etkileşim değişkenlerinin değerleri TUR_j ile olduğundan istatistiki olarak daha anlamlıdır. Bu durum, bilgi maliyetlerinin Türkiye’ye yapılan uluslararası yatırımlar ve Türkiye’den uluslararası piyasalara yapılan yatırımlar için simetrik olmadığını ve bilgi maliyetlerinin Türkiye hisse senedi piyasasına yapılan yatırımların belirlenmesinde daha etkili olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca, Model 3’te, Model 1’de olduğu gibi, komşuluk, koloni ve ortak dil değişkenlerinin katsayı tahminlerinin ilişkili olduğu görülmüştür. Bu sebeple kültürel yakınlık değişkenlerinin etkisinin birlikte tahminlendiği Model 3d’ye odaklanılacaktır.

Model 3d’de tüm kültürel yakınlık değişkenleri eklendiğinde komşuluk değişkeninin etkisi, Model 3b’den farklı olarak, Türkiye’ye yapılan uluslararası yatırımlar ($BORDER_{ji} * TUR_j$) için pozitif değer almakta ve %1 düzeyinde anlamlı çıkmaktadır. Komşuluk ilişkisinin Türkiye’nin yaptığı uluslararası piyasalara yatırımlara olan etkisi ise yine anlamsızdır. Model 3d’de koloni ilişkisinin etkisi ise Türkiye’nin her iki yöndeki hisse senedi yatırımları için beklenenin tersine negatif değer almaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye’nin tarihten gelen ilişkileri yatırımlarını olumsuz etkilemektedir. Bu tahminlere göre Türkiye’nin tarihte koloni ilişkisi kurmuş olduğu ülkelere olan yatırımları ($COL_{ji} * TUR_j$) diğer ülkeler ile yatırımlarının neredeyse %23’ü ($e^{0,155-1,64} \cong 0,23$) seviyesindedir. Bu etki tahmini her ne kadar %10 düzeyinde anlamlı olsa da geçmiş koloni ilişkilerinin bilgi maliyetleri üzerindeki beklenen avantajından faydalanılmadığı görülmektedir. Ortak dil değişkeni de yine benzer bir sonucu işaret etmekte ve Türkiye’nin dil birliği olan ülkelere yatırımlarının neredeyse %70 ($e^{0,271-1,382} \cong 0,33$) daha düşük olduğunu göstermektedir.

Türkiye’ye yapılan yatırımlar penceresinden (TUR_i ile etkileşim) baktığımızda, Model 3d’de komşuluk ve ortak dil etkileşim değişkenleri güçlü ve anlamlı pozitif değerler ile Türkiye’ye yatırımları arttırırken, koloni ilişkisi değişkeni güçlü negatif ve anlamlı tahmin değerleriyle yatırımları azaltmaktadır. Ancak bu noktada kültürel yakınlık değişkenlerinin tahmin sonuçlarının aralarındaki bağımlılık ile karşılaşmaktayız. Çünkü Türkiye özelinde komşu olunan ülkeler ortak dil ve koloni ilişkisi içinde bulunan ülkeler ile (örn. Bulgaristan, Kıbrıs vs.) benzerlik göstermektedir ve kültürel bağlardan kaynaklı ülkeler özelinde toplu etkinin ne yönde olduğunu değerlendirmek oldukça zordur.

Ancak değişkenler özelinde, koloni ilişkisinin olumsuz etkisi öne çıkmaktadır ($COL_{ji} * TUR_i = -5,51$). Türkiye dil ve sınır komşuluğu ile bu ülkelere ortalamadan üzerinde yatırım çekmeyi başarmış görünse dahi geçmiş ilişkilerin güçlü olumsuz etkileri dikkat çekmektedir. Bu noktada, diğer ülke örneklerinden farklı olarak, Türkiye’nin geçmişte koloni ilişkisi kurduğu ülkelere ile yakın coğrafya içinde yer almasının kültürel yakınlıktan çok bölgede “rekabetçi” kültürler yarattığı değerlendirilebilir.

En son olarak Tablo 2- sütun beşte, finansal serbestleşme süresinin Türkiye özelinde, Tablo 1’de tahminlenen ortalama etkisinden farklı olarak, hisse senedi akımları üzerindeki etkisinin istatistiki olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Finansal serbestleşme sonrasında geçen sürenin pozitif etkisi Türkiye’ye yatırımları çok daha olumlu etkilemektedir (0,732). Türkiye’den diğer ülke hisse senetlerine yapılan yatırımların finansal serbesti sonrasında geçen sürede artmakla beraber (0,056), bu artışın ülkeye giren yatırımlara göre daha yavaş bir seyir izlediği söylenebilir.

6. SONUÇ

Finansal bir yatırımcının yatırım tercihi süreci bilgiden bağımsız değildir. Yatırım tercihi temelde bir finansal varlığın risk ve getirisine göre oluşsa da, bilgi finansal varlığın risk ve getirisini belirleyen en temel faktörlerden biridir. Yatırımcı bilgisine daha fazla sahip olduğu finansal varlığın riskini daha düşük hesaplamaktadır. Yatırımcıların yerel piyasa hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları göz önüne alındığında, özellikle uluslararası finansal varlık yatırımlarında bilginin rolü ön plana çıkmaktadır. Yatırımcı bu bilgi maliyetleri nedeniyle kendine hem coğrafi hem de kültürel olarak daha yakın olan finansal piyasalara yönelecektir. Bu bağlamda çalışmada bilginin coğrafi ve kültürel kaynaklarını dikkate alarak Türkiye'nin çift yönde ikili hisse senedi yatırımlarının yapısı incelenmiştir. Bu amaçla hem bilginin coğrafi dağılımını dikkate alan hem de ikili ekonomik akımların analizinde iyi çalıştığı kabul edilen çekim modeli kullanılmıştır.

Ampirik analizde ilk olarak 65 ülke için karşılıklı bilgi maliyetlerini temsil eden coğrafi uzaklık, sınır komşuluğu, ortak dil ve koloni ilişkileri ile ülkelerin finansal serbestleşmesi sonrası geçen süre kullanılmıştır. Sıfır ticaret akımlarının neden olduğu heteroskedastisite sorunu için PPML tahmincisi ile gerçekleştirilen analiz 2001-2019 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında 65 ülkenin karşılıklı hisse senedi yatırımlarında bilgi maliyetlerinin etkisi ortalama analiz edilmiştir. Model sonuçları dünya ortalama hisse senedi yatırımlarının, coğrafi uzaklıktan negatif, sınır komşuluğu, ortak dil ve koloni ilişkilerinden ise pozitif yönde etkilendiğini göstermiştir. Finansal serbestleşme sürecinin etkisi ise anlamsızdır. İkinci aşamada ise, bilgi maliyetlerinin Türkiye'nin karşılıklı hisse senedi yatırımları üzerindeki farklılaşan yapısı incelenmiştir. Bu aşamada Türkiye'nin yatırımcı ülke olduğu ve yatırım yapılan ülke olduğu durumlara göre ayrıştırılmış etkileşim değişkenleri kullanılmıştır. Model sonuçlarına göre coğrafi uzaklığın etkisi Türkiye'nin hisse senedi yatırımlarını dünya ortalaması ile benzer şekilde etkilemektedir. Komşuluk değişkeni ise yalnızca Türkiye'ye uluslararası piyasalardan yapılan yatırımlar için belirleyicidir. Kültürel yakınlık değişkenleri arasında özellikle koloni değişkeninin yatırımlar üzerindeki etkisi her iki yönde de beklenenin tersine negatif ve anlamlıdır. Bu farklılaşma, Türkiye'nin geçmişte koloni ilişkisi kurduğu komşu ülkeler ile kültürel bir yakınlaşmasından çok, "rekabetçi" kültürler yarattığı yönünde değerlendirilebilir.

Türkiye'nin genç bir finansal piyasa olmasının bilgi maliyetleri ve dolayısıyla hisse senedi yatırımları üzerindeki etkisi ise, finansal serbesti süresi değişkeni ile ölçülmeye çalışılmıştır. Bu değişkenin uluslararası ortalama etkisi anlamlı değilken Türkiye hisse senedi piyasası için etkisi pozitif ve anlamlıdır. Diğer bir ifadeyle, finansal serbestleşmesi sonrasında geçen süre zarfında Türkiye'ye yapılan hisse senedi yatırımları hızlanmıştır.

Coğrafi ve kültürel faktörlerden kaynaklanan bilgi maliyetleri ülkeler arasındaki karşılıklı hisse senedi yatırımlarını etkilemektedir ve Türkiye'deki finansal derinliğin arttırılmasına dair üretilen politikalarda önemli bir unsurdur. Bilgi maliyetlerinin yaratmış olduğu finansal sürtünmelerin en aza indirilmesi, hisse senedi fiyatlarını ve dolayısıyla risk ve getiri yapısını yatırımcı lehine iyileştirerek uluslararası yatırımcıların ülkeye çekilmesinde fayda sağlayacaktır. Modelin sonuçları ışığında Türkiye'nin özellikle bölge ülkeleri dışında konumlanmış uzak yatırımcıların bilgi maliyetlerini azaltıcı yönde politikalar üretmesi daha olumlu sonuçlar doğurabilir.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, R., Kearney, C. ve Lucey, B. (2012). Gravity and Culture in Foreign Portfolio Investment, *Journal of Banking and Finance*, 2(36), 525–538.
- Chinn, M.D. ve Ito, H. (2005). What Matters for Financial Development? Capital Controls, Institutions, and Interactions, NBER Working Papers 11370, 1-45.
- Choi, C., Rhee, D. ve Oh., Y. (2014). Information and Capital Flows Revisited: The Internet as A Determinant of Transactions in Financial Assets, *Economic Modelling*, 40, 191-198.
- Coval, J.D. ve Moskowitz, T.J. (2001). The Geography of Investment: Informed Trading and Asset Prices, *Journal of Political Economy*, 109(4), 811-841.
- Devereux, M.B. ve Sutherland, A., (2011). Country Portfolios in Open Economy Macro Models, *Journal of the European Economic Association*, 9 (2), 337–369.
- Eurobarometer (2006). *Special Eurobarometer 243: Europeans and their languages*. Brussels: European Commission. https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf (Erişim: 31 Mart 2021)
- Everett, M. ve Galtsyan, V. (2020). Bilateral Cross-Border Banking and Macroeconomic Determinants, *Review of World Economics*, 156, 921-944.
- Frankel, J. (1997). *Regional Trading Blocs in the World Economic System*. Washington, DC: Institute for International Economics.
- French, K.R. ve Poterba, J.M. (1991). Investor Diversification and International Equity Markets, *The American Economic Review*, 81(2), 222-226.
- Galstyan, V. ve Lane, P.R. (2013). Bilateral Portfolio Dynamics During The Global Financial Crisis, *European Economic Review*, 57, 63-74.
- Galtsyan, V., Lane, P.R., Mehigan, C. ve Mercado, R. (2016). The Holders and Issuers of International Portfolio Securities, *Journal of Japanese International Economics*, 42, 100-108.
- Grinblatt, M. ve Keloharju, M. (2001). How Distance, Language, and Culture Influence Stock Holdings and Trades, *The Journal of Finance*, 56(3), 1053-1073.
- Hellmanzik, C. ve Schmitz, M. (2017). Taking Gravity Online: The Role of Virtual Proximity in International Finance, *Journal of International Money and Finance*, 77, 164-179.
- Hong, H., Kubik, J. D. ve Stein, J. C.. (2005). Why Neighbor’s Portfolio: Effects in The Holdings and Trades of Money Managers, *Journal of Finance*, 60(6), 2801-2824.
- Işık, N. ve Yıldırım, M. (2017). Uluslararası Portföy Akımlarının Çekim Modeli İle Analizi: Türkiye Örneği, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(2), 49-70.
- Kaminsky, G.L. ve Schmukler, S.L. (2003). Short-Run Pain, Long-Run Gain: The Effects Of Financial Liberalization, NBER Working Paper 9787, 1-63.
- Kugler, M., Levintal, O. ve Rapoport, H. (2018). Migration and Cross-Border Financial Flows, *The World Bank Economic Review*, 32(1), 148–162.
- Lane, P.R., ve Milesi-Feretti, G.M. (2008). International Investment Patterns, *The Review of Economics and Statistics*, 90(3), 538-549.
- Lewis, K. K. (1994). Puzzles in International Financial Markets, NBER Working Papers, No: 4951.
- McLaughlin, R. (2008). Regulation and Information Asymmetry: Evidence from The Performance of Industrial and Utility Firms Issuing Seasoned Equity in The USA, *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 16(1), 59-76.
- Mehrez, G. ve Kaufmann, D. (2000). Transparency, Liberalization and Banking Crises, Policy Research Working Paper 2286, 1-40.
- Milsom, L., Pazitka, V., Roland, I. ve Wojcik, D. (2020). Gravity in International Finance: Evidence from Fees on Equity Transactions, CEP Discussion Paper No 1703, 1-40.
- Myers, S. C. ve Majluf, N. S. (1984). Corporate Financing and Investment Decisions when Firms Have Information that Investors Do Not Have, *Journal of Financial Economics*, 13, 187–221.
- Okawa, Y. ve van Wincoop, E. (2012). Gravity in International Finance, *Journal of International Economics*, 87(2), 205-215.
- Papaioannou, E. (2009). What Drives International Bank Flows? Politics, Institutions & Other Determinants, *Journal of Development Economics*, 88(2), 269-281.
- Paroush, J. ve Peles, Y.C. (1978). Search for Information and Portfolio Selection, *Journal of Banking and Finance*, 2, 163-177.

- Pellegrino, B., Spolaore, E. ve Wacziarg, R. (2021). Barriers to Global Capital Allocation, NBER Working Paper Series, No: 28694, 1-64.
- Portes, R. ve Rey, H. (2005). The Determinants of Cross-Border Equity Flows, *Journal of International Economics*, 65(2), 269-296.
- Rosati, S. ve Secola, S. (2006). Explaining Cross-Border Large-Value Payment Flows: Evidence from TARGET and EURO1 Data, *Journal of Banking&Finance*, 30(6), 783-796.
- Rose, S. (1977). The Determination of Financial Structure: The Incentive Signaling Approach, *Bell Journal of Economics*, 8, 1-32.
- Salins, V. ve Benassy-Quere, A. (2006). Institutions and Bilateral Asset Holdings, CEPII Research Center, Working Paper, No:19.
- Santos Silva, J.M.C. ve Tenreyro, S. (2006). The Log of Gravity, *Review of Economics and Statistics*, 88(4), 641-658.
- Santos Silva, J.M.C. ve Tenreyro, S. (2011). Further Simulation Evidence on The Performance of The Poisson Pseudo-Maximum Likelihood Estimator, *Economics Letters*, 112(2), 220-222.
- Sevim, A. ve Temizel, F. (2009). İnternet ve Hisse Senedi Yatırımcısı, *MUFAD Journal*, 42, 135-143.
- Obstfeld, M., Rogoff, K. (2001). The Six Major Puzzles in International Macroeconomics: Is There a Common Cause?. National Bureau of Economic Research (NBER) Macroeconomics Annual 2000.Sayı 15 (ss.339 - 412). ABD: MIT Press.
- Tesar, L.L. ve Werner, I.M. (1995). Home Bias and High Turnover, *Journal of International Money and Finance*, 14(4), 467-492.
- Tille, C. ve van Wincoop, E. (2010). International Capital Flows, *Journal of International Economics*, 80 (2), 157-175.
- Wilgus, H.L. (1910). Purchase of Shares of Corporation by A Director from A Shareholder, *Michigan Law Review*, 8(4), 267-297.
- Yotov, Y., Piermartini, R., Monteiro, J. ve Larch, M. (2016). An Advanced Guide to Trade Policy Analysis:The Structural Gravity Model. Geneva: WTO Publications.
- Yücer, A. (2020). Ticari Çekim Modelinde Çoklu Direnç Faktörü ve Türkiye'nin Dış Ticaret Eğiliminin Değerlendirmesi, *DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1221-1263

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The financial depth of the stock market in Turkey is not yet at the desired level. Information costs by creating financial frictions affect the stock prices and the risk-return structure in international markets. In this study, we investigate the impact of information costs on international equity investment in Turkey and emphasize how much this impact is different from the rest of the world. Following the literature, the information costs are measured via the variables of geographical and cultural proximity between countries. Under the assumption that the information in financial markets is endogenous with investments, the age of the financial (the time passed after financial freedom) returns to be an information cost factor. This study then aims to estimate the disadvantages that Turkey faces in attracting international investments due to its late financial market development. We also present the theoretical foundations of the financial gravity model which has not yet attracted the attention of the finance literature in Turkey. For this purpose, the theoretical model of Okawa and van Wincoop (2012) is explained in detail.

Methodology

To estimate the impact of information costs in Turkey, we will use a financial gravity model which is in line with the literature. Our model though focuses on Turkey, estimates these effects by using a large set of panel data. We first construct a benchmark model for gravity estimates by using exhaustive data covering the bilateral equity stock of 65 countries for the years 2001-2019. The impact of information costs for Turkey is then measured by introducing the interaction variables in the model. These variables are constructed separately to estimate the impact on the equity investment into and from Turkey.

As is highlighted by the theoretical work of Okawa and van Wincoop (2012), we estimate the empirical model by including the multilateral resistance terms. Unbiased estimation of these terms is a foremost condition for the correct estimation of other friction variables. Hence by following the empirical literature for gravity models, we use a sufficiently large enough sample including countries of different size and from different parts of the world. The multilateral resistance terms are estimated in a pooled panel with investor and destination country fixed dummy variables. Country-specific characteristics (such as being an English speaking country) are also controlled by these fixed effects.

The Pseudo Poisson Maximum Likelihood (PPML) estimator which has first introduced by Santos Silva and Tenreyro (2006) is used to deal with zero financial flows in the model. This is because the log-linear methods are known to create bias when the dependent variable takes largely the zero values. In our database, among the 79040 potential observations ($65 * 65 * 19$) approximately 31% are missing observations and 16% are zero equity flows.

Findings

In the first stage of the analysis, information costs on the bilateral equity investments are analyzed on average for 65 countries. According to model results, the bilateral equity investments are affected negatively by the distance between countries while the common border, common language and past colonial relations have a positive effect. The estimated impact of the time passed after financial liberalization is insignificant.

Secondly, we concentrate our analysis on the Turkish case. We examine how and to what extent the impact of information costs on equity investments are different from the world average. Model estimates show that the bilateral distance does not have a different impact on Turkey's equity investment. On the other hand, sharing a common border increases the investment in Turkey's equity market significantly higher than the world average. Past colonial relation, common language and age of the financial market do also differ from the world average. However, their impact mostly concerns the investments into Turkey than of investments from Turkey.

The impact of colonial relation, contrarily to what has expected in the literature, is estimated strongly negative and significant. The effect of sharing a common language is significantly positive compared to the world average. However, a close look at the countries subject to share a past colonial relation, a common language and a common border reveal the special character of the Turkish case. These countries are almost the same ones for the three variables in concern. Hence, it is difficult to

interpret the overall effect of these effects for a given country in question (e.g. Greece). The time after the financial liberalization has also a statistically significant and positive effect on equity flows in Turkey. Turkey, as a young market attracts more investment from other countries and invests more in international equity markets as time passed. However, international investments in Turkey is increasing much faster than Turkey's investment in other international markets as a sign of "home bias".

Conclusion and Discussion

Information costs play an important role in equity investment in Turkey. Hence, the policy concerns for deepening Turkey's financial markets should concern which information costs to target at first and how to decrease. Our model shows the financial relations of Turkey with its geographically close partners are hindered by a cultural competition that originates from the history of the region. On this point, we believe Turkey should mostly concentrate its policy to decrease the information costs for its distant partners.

EKLER**EK-1: Ülke Listesi**

Almanya	Hong Kong	Meksika
Arjantin	İrlanda	Mısır
Avusturya	İspanya	Mauritius
Avustralya	İsrail	Norveç
Bahamalar	İtalya	Pakistan
Bahreyn	İsveç	Panama
Barbados	İsviçre	Polonya
Belçika	İzlanda	Portekiz
Birleşik Krallık	Japonya	Romanya
Birleşik Devletler	Kanada	Singapur
Brezilya	Kazakistan	Slovak Cumhuriyeti
Bulgaristan	Kıbrıs	Slovenya
Çek Cumhuriyeti	Kolombiya	Şili
Çin	Kore	Tayland
Danimarka	Kosta Rika	Türkiye
Endonezya	Kuveyt	Ukrayna
Estonya	Letonya	Uruguay
Filipinler	Lübnan	Yeni Zelanda
Finlandiya	Litvanya	Yunanistan
Fransa	Lüksemburg	
Güney Afrika	Macaristan	
Hindistan	Malezya	
Hollanda	Malta	

EK 2: Ülkelere Göre Finansal Serbestleşme Yılları ve Kapsamı

Sıra No.	Ülke Adı	Serbestleşme Yılı	Serbestleşmenin Kapsamı
1	ABD	1973	Sermaye kontrollerinin kaldırılması
2	İngiltere	1973	Döviz alımlarının serbestleştirilmesi
3	Belçika	1977	Finansal piyasalarda kısmi serbestleşme
4	Danimarka	1983	Yabancı menkul kıymetlerin satın alınmasına ve doğrudan yatırımlara ilişkin kısıtlamaların hafifletilmesi
5	Fransa	1984	Faiz oranlarının serbest bırakılması
6	Almanya	1973	Sermaye kontrollerinin kaldırılması, yabancı bankaların faaliyetlerinin serbestleştirilmesi ve faiz oranlarının piyasada belirlenmesi
7	İtalya	1983	Kredi tavanlarının kaldırılması
8	Hollanda	1977	Finansal piyasalarda kısmi serbestleşme
9	Norveç	1985	Faiz oranı kontrollerinin kaldırılması
10	İsveç	1980	Özel sektör tahvillerinin faiz oranları üzerindeki tavanlarının kaldırılması
11	İsviçre	1977	Finans sektörünün büyük ölçüde serbestleştirilmesi
12	Kanada	1980	Yabancı bankaların faaliyetlerinin serbestleştirilmesi
13	Japonya	1979	Sermaye girişleri üzerindeki kontrollerin ve faiz oranları üzerindeki kontrollerin hafifletilmesi
14	Finlandiya	1986	Banka kredi faiz oranlarına ilişkin düzenlemelerin getirilmesi
15	Yunanistan	1987	Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi
16	İrlanda	1979	Yabancı menkul kıymetlerin kazançlarına ilişkin kısıtlamaların hafifletilmesi
17	Avusturya	1980	Faiz oranlarının serbest bırakılması
18	Türkiye	1980	Krediler ve mevduatlar üzerindeki kredi tavanlarının kaldırılması
19	Portekiz	1989	Yabancı menkul kıymet alımları üzerindeki kontrollerin gevşetilmesi
20	Avusturalya	1980	Mevduat oranı kontrollerinin kaldırılması
21	Yeni Zelanda	1984	Döviz kuru kontrollerinin kaldırılması
22	Güney Afrika	1980	Faiz oranı kontrollerinin ve kredi tavanlarının kaldırılması
23	Arjantin	1977	Kredi kontrollerinin kaldırılması
24	Brezilya	1989	Mevduat oranlarının tamamen serbestleştirilmesi
25	Şili	1974	Ticari bankaların faiz oranlarının serbestleştirilmesi
26	Kolombiya	1980	Mevduat faizlerinin belirlenmesinin piyasaya bırakılması
27	Meksika	1989	Mevduat ve kredi faiz oranlarının serbestleştirilmesi
28	Uruguay	1980	Faiz oranlarının serbest bırakılması
29	İsrail	1987	Yatırımlar ve sermaye akımları üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi
30	Mısır	1991	Faiz oranı ve döviz kuru kontrollerinin kaldırılması
31	Hindistan	1992	Finansal piyasalarda kısmi serbestleşme
32	Endonezya	1983	Mevduat ve kredi oranlarının serbest bırakılması
33	Kore	1983	Yurtiçine ve yurtdışına yapılan doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki kontrollerin kademeli olarak esnetilmesi
34	Malezya	1978	Faiz oranları ve sermaye hesabı kontrollerinin serbestleştirilmesi
35	Filipinler	1981	Faiz oranı kontrollerinin kaldırılması
36	Singapur	1977	Finans sektörünün büyük ölçüde serbestleştirilmesi
37	Tayland	1985	Yurtiçine dönük uzun vadeli yatırımlar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması
38	Hong Kong	1973	Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi
39	İspanya	1973	Hisse senedi piyasasının serbestleştirilmesi

Kaynak: Mehrez ve Kaufman (2000), Kaminsky ve Schmukle (2003)

KANTARIN TOPUZUNU KAÇIRMAK: HELİKOPTER EBEVEYNLİK VE EĞİTSEL DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR TARAMA¹⁰

Araştırma Makalesi / Review Article

Coşkun, B. & Katıtaş, S. (2021). Kantarın Topuzunu Kaçırarak: Helikopter Ebeveynlik ve Eğitsel Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir Tarama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1053-1069. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.914927>.

Geliş Tarihi: 12.04.2021

Kabul Tarihi: 31.08.2021

E-ISSN: 2149-3871

Başak COŞKUN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ofisi

alasubisunt@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-0042-7130

Sevda KATITAŞ

Milli Eğitim Bakanlığı

sasevda@gmail.com

ORCID No: 0000-0003-3512-6677

ÖZ

Helikopter ebeveynlik aşırı katılımlı bir ebeveynlik biçimidir ve birçok olumlu psikolojik ve davranışsal değişkenle negatif yönde ilişkisi vardır. Bu çalışmada helikopter ebeveynlikle eğitsel değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu çerçevede betimsel alanyazın taraması yöntemi seçilmiştir. Veri tabanlarının taranmasıyla eğitsel değişkenleri araştırmalarının konusu edinmiş 16 makalelik bir örneklem oluşturulmuştur. Betimsel analiz yöntemi kullanılarak bu makaleler ölçekleri, benzer ve farklı bulguları ile karşılaştırılmıştır. 16 makalede sekiz farklı ölçeğin kullanıldığı, bu ölçeklerin 5 maddelik tek boyutlu ölçeklerden 39 maddelik dört boyutlu ölçeklere varan çeşitlilik gösterdiği belirlenmiştir. Bu ölçekler helikopter ebeveynliğinin diğer ebeveynlik türlerinden ayrıştığını göstermiştir. Örneklemden nicel çalışmalarda 12 farklı eğitsel değişken ve helikopter ebeveynlik arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmüştür. Helikopter ebeveynliğinin popüler basında yer aldığı kadar yaygın olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca, helikopter ebeveynlik bir dizi eğitsel değişkenle negatif ilişkiye sahip olsa da, bu durum her zaman tutarlı değildir. Başka bir deyişle, helikopter ebeveynliğinin eğitimle ilişkisi net değildir. Helikopter ebeveynlik ölçeklerindeki bolluk bir “jingıl” yanılsamasına sebep olabilir. Alanda, kültürler arası çalışmalara ve farklı yaş gruplarıyla yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Helikopter Ebeveynlik, Aşırı Ebeveynlik, Eğitim, Alanyazın Taraması.

LOSING THE BALANCE: A REVIEW ON HELICOPTER PARENTING AND ITS RELATIONSHIP WITH EDUCATIONAL VARIABLES

ABSTRACT

Helicopter parenting is an overinvolved parenting style, and it has negative relationships with positive psychological and behavioral outcomes. This study aimed to discover the relationships between helicopter parenting and educational variables. In this regard narrative literature review method was applied. After database revision, a sampling of 16 articles, which included educational variables, was defined. Descriptive analysis technique was employed to compare and contrast the findings of these articles. In 16 articles eight different helicopter parenting scale was implemented. These scales ranged from uni-dimensional 5-item scales to four dimensional 39-item scales. The scales showed that helicopter parenting was a distinctive parenting style. In the

¹⁰ Bu çalışma VIII. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresinde (EJER 2020) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

quantitative researches the relationship among 12 different educational variables and helicopter parenting were examined. It was seen that helicopter parenting was not as common a parenting style as it was portrayed in the popular media. Helicopter parenting had negative relationships with a range of desired educational outcomes, however there were inconsistent findings, showing that the nature of the relationship between helicopter parenting and educational variables were not clear. The oversupply of helicopter parenting scales might lead to jingle fallacy. In helicopter parenting field, cross-cultural studies and researches with different age groups are needed to be done.

Key words: Helicopter Parenting, Over Parenting, Education, Literature Review.

GİRİŞ

Öğrencilerin akademik başarısında çok çeşitli değişkenler rol oynamaktadır ve en önemli rollerden biri de aileye atfedilebilir. Nitekim ebeveyn/aile katılımının çocukların hayatlarına etkisi üzerine araştırmaların uzun bir geçmişi vardır ve çalışmaların büyük bir bölümünde, katılımın çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişiminde ve akademik başarısında önemli rol oynadığı ortaya koyulmuştur (Örneğin Epstein ve Sanders, 2002; Wang ve Sheikh-Khalil, 2014). Fan ve Chen, (2001) 41 çalışmanın meta analizinde çocukların akademik başarısı üzerinde ebeveyn katılımının cinsiyet veya etnik köken fark etmeksizin olumlu bir etkisi olduğunu; Eccles ve Harold, (1993) ise ilkökul, ortaokul veya lise düzeyinde tüm yaşlarda bu olumlu etkinin gözlemlendiği belirtilmiştir. Hayatlarında daha fazla katılım deneyimleyen çocukların daha prososyal olduğu (Day ve Padilla-Walker, 2009), daha gelişmiş sosyal becerilere ve daha az davranış sorunlarına sahip olduğu (El Nokali, Bachman ve Votruba-Drzal, 2010), yetişkinlikte alkol kullanımının daha az olduğu (Miller-Day ve Kam, 2010) gözlemlenmiştir. Ayrıca bu çocukların daha az içe yönelim sorunu yaşadıkları ve daha umutlu oldukları belirlenmiştir (Day ve Padilla-Walker, 2009). Alanyazındaki araştırmaların ebeveynlerin çocuğun hayatında ne büyük bir rol oynadığının anlaşılmasının da bir sonucu olarak ebeveyn katılımı sürekli artırılması gereken bir olgu olarak görülmüş, buna yönelik politika ve uygulamalar ve uzun süre neredeyse hiç sorgulanmadan, olumlu etkileri üzerinden yorumlanıp araştırılmıştır. Ancak son yıllarda uzmanlar çok fazla katılımın çocuğun gelişimine zarar vereceğine dikkat çekmektedirler. Örneğin Pomerantz, Moorman ve Litwack'ın (2007) çalışmasında dile getirildiği gibi ebeveyn katılımı her koşulda, her bir öğrenci için ve “ne kadar fazlaysa o kadar iyi” değildir. Hatta gereğinden fazla sunulan katılımın bilişsel, akademik, duygusal ve sosyal çıktılar üzerinde olumsuz etkileri ortaya koyulmuştur. Seginer'e (2006) göre belli bir eşik noktasına ulaşıldıktan sonra daha fazla katılımın iyi mi kötü mü olduğu net değildir. Grant ve Schwartz (2011) ebeveyn katılımının ters bir U eğrisi şeklinde hayal edilebileceğini; çok az veya çok fazla katılımın çocuk gelişimine zarar verdiğini belirtmiştir.

Gereğinden fazla sunulan katılımın alanyazında “helikopter ebeveynlik” (helicopter parenting) ve “aşırı ebeveynlik” (overparenting) kavramları altında tartışıldığı görülmüştür (Givertz ve Segrin, 2014; Padilla-Walker ve Nelson, 2012). İlk defa Cline ve Fay'ın (1990) ebeveynlikle ilgili kitap serisinde kullanılan “helikopter ebeveyn” terimi çocuklarının hayatlarına aşırı düzeyde katılan ve koruyucu ebeveynleri tanımlamak için kullanılmaktadır (LeMoyne ve Buchanan, 2011). Helikopter ebeveynlik ebeveynlerin çocuklarına aşırı katılımcı ve gelişimleri bakımından uygun olmayan tarzda yöntemler uyguladıkları bir aşırı ebeveynlik biçimidir. Bu ebeveynler çocuklarıyla sürekli iletişim kurar, çocuklarının işlerine müdahale eder, çocukları adına karar verir, çocuklarının hedefleri için kişisel olarak çaba harcar ve çocuklarının karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırırlar (LeMoyne ve Buchanan, 2011; Padilla-Walker ve Nelson, 2012; Segrin, Woszidlo, Givertz, Bauer ve Taylor-Murphy, 2012). Helikopter ebeveynlik çok fazla nasihat verme, fazlaca birbirine geçmiş sınırları belli olmayan ebeveyn ve çocuk davranışları, çocuğun özerklik ihtiyacına uyum sağlayamama, çocuk adına karar verme, çocuğun yaptığı işlere müdahale etme ve aşırı kontrolcü davranışlar gibi tutum ve davranış özellikleri taşımaktadır (Segrin, Givertz, Swaitkowski ve Montgomery, 2015). Padilla-Walker ve Nelson' a (2012) göre ise helikopter ebeveynlik ebeveyn yakınlığı, katılımı ve kontrolünün çok yüksek olduğu bir ebeveynlik türüdür.

Çok yüksek düzeyde katılım ve kontrol sergileyen ebeveynler popüler basında “helikopter”, “hoverkraft”, “sinekkuşu”, “hayalet uçak” ve “kara şahin” diye adlandırmakta (LeMoyne ve Buchanan, 2011), bu tarz ebeveyn tutum ve davranışları içinse “kara şahin indi” (Padilla-Walker ve Nelson, 2012), “tam helikopter modu” (Somers ve Settle, 2010) gibi benzetmeler kullanılmaktadır. Kantrowitz ve Tyre'a (2006) göre bu ebeveynlerin çoğu iyi eğitilmiş, çift gelirli, birçok kaynağa (para, zaman,

bağlantılar, iletişim becerileri gibi) erişebilme şansı olan ve bu kaynaklarla çocuklarının üzerine düşen ve onları koruyabilen ‘Bebek Patlaması’ kuşağındadırlar. Howe ve Strauss (2000) helikopter ebeveynliğin özellikle Milenyum kuşağı - 1982 ve 1995 arasında doğanlar - için lise veya üniversite eğitimi alanların deneyimlediği ebeveynlik biçimi olduğunu düşünmektedir. Nitekim, Milenyum kuşağı tarihte en çok korunan kuşak olmuş; bisiklet sürerken kask kullanmış, çocuk-korunaklı evlerde büyütülmüş ve yüksek düzeyde yapılandırılmış etkinliklerle haşır neşir olmuşlardır. Bu çocuklar büyüdükçe de, ebeveynleri yeni teknolojilere erişebilmişler ve böylece çocukların hayatlarına daha iyi yerleşebilmişlerdir. Önceki kuşaklarda çocuklar günlerini bisiklet sürerek veya arkadaşlarıyla oynayarak ebeveynlerinden tamamen uzak geçirebilirken, günümüz ebeveynleri ‘elektronik göbek bağı’ - cep telefonları - kullanarak, e-mail, mesaj ve sosyal ağları kullanarak çocuklarının nerede olduklarını sürekli kontrol etmektedir (Kantowitz ve Tyre 2006; Randall, 2007).

Helikopter ebeveynler davranışlarıyla kendi çocuklarına zarar vermeyi amaçlamazlar. Bu ebeveynler çocuklarının kendi tercihleri için sorumluluk almasını engelleyecek ölçüde katılım sergilerken amaçları potansiyel olarak olumsuz sonuçlardan çocukları korumak ve başarıyı garantilemektir (Segrin vd., 2012) ve hatta çocuklarını koruma ve onlara yardım etme konusunda çok endişelidirler (Segrin vd., 2015). Dolayısıyla, ebeveynler çocuklarına en iyiyi sunmaya çabaladıkları için, bu davranışlar iyi niyetli olabilmektedir. Ancak ebeveyn katılımı veya şefkat bağlamsal veya gelişimsel basamak açısından doğru olmayan bir zamanda sergilenmektedir (Padilla-Walker ve Nelson, 2012). Segrin ve diğerlerine (2012) göre de ebeveynler çocuk yetiştirme yöntemlerini çocukların gelişimlerine uygun biçimde uyarlayamadıklarında sorunlar ortaya çıkmaktadır. İki yaşındaki bir çocuk için uygun olduğu düşünülen davranışlar (sürekli gözlem, çocuğun davranışları yönetme, çocuk için sorunları çözme gibi) çocuklar büyüyüp olgunlaştıkça uygunsuz olmaya başlamaktadır. Ebeveynlik biçimlerini yaşa uygun olarak değiştiremeyen ebeveynler doğru biçimde katılım sergilemektense kendilerini kolay biçimde aşırı katılım sergilerken bulabilirler. Çocuklarının bütün sorunlarını tahmin etmeye ve çözmeye çalışan ebeveynler, yetişkinliklerinde kendi sorunlarını çözecek kadar otonom veya yeterli hissetmeyen çocuklarıyla karşı karşıya kalabilirler (Schiffirin, Liss, Miles-McLean, Geary, Erchull ve Tashner, 2014). Otonomi yetersizliğinin kaynaklık ettiği bir bağımlılık döngüsü de ortaya çıkabilir (Liss ve Schiffirin, 2014).

Helikopter ebeveynlikle ilgili yapılan araştırmaların büyük bir bölümünün (Örneğin Bradley-Geist ve Olson-Buchanan, 2013; Buchanan ve LeMoyne, 2020; Cook, 2020; Darlow, Norvilitis ve Schuetze, 2017; Earle ve LaBrie, 2016; Fletcher, Pierson, Neumeister ve Finch, 2019; Hong ve Cui, 2019) genç yetişkinler, özellikle de üniversite öğrencileri üzerine yapıldığı gözlenmektedir. Sınırlı sayıda olmakla birlikte ergenlerle (Gagnon, 2019; Hong, Whang, Kuo ve Hsu, 2019; Leung, 2020), bebeklikten ergenlik öncesi döneme kadar çocuklarla (Janssen, 2015; Schiffirin, Godfrey, Liss ve Erchull, 2014) ve çalışan yetişkinlerle (Zheng, Wu, Ma ve Mai, 2018) yapılan araştırmalar da bulunmaktadır. Genç yetişkinlerle - genellikle üniversite öğrencileri ile - yapılan çalışmalarda helikopter ebeveynlikle nevrozizm (Montgomery, 2010; Odenweller, Booth-Butterfield ve Weber, 2014), depresif belirtiler (Schiffirin vd., 2014), kaygı ve depresyon için reçeteli ilaç kullanımı ve eğlence amaçlı ağrı kesici kullanımı (LeMoyne ve Buchanan, 2011) arasında pozitif yönde ilişkiler gözlenmiştir. Birçok çalışmada helikopter ebeveynlikle psikolojik iyi oluş arasında ters yönde bir ilişki olduğu doğrulanmış (Örneğin LeMoyne ve Buchanan, 2011; Odenweller vd., 2014), ne iş yaşamından ne de genel olarak yaşamlarından tatmin olduklarına dair bulgulara ulaşılmıştır (Okant-Yaşın ve Özcan-Demir, 2020). Helikopter ebeveynlikle birlikte en sık ele alınan değişkenlerden biri olan öz yeterlikle ilgili yapılan çalışmalarda bulgular büyük ölçüde birbirini doğrular niteliktedir: Helikopter ebeveynlik çocukların öz yeterliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Odenweller vd., 2014; Reed, Duncan, Lucier-Greer, Fixelle ve Ferraro, 2016; Schiffirin vd., 2014). Helikopter ebeveynlere sahip olan öğrencilerin yeni deneyimlere daha az açık olduğu (Montgomery, 2010) otonomi düzeylerinin daha düşük olduğu (Schiffirin vd., 2014), başkalarına bağımlılığın daha yüksek (Mongomery, 2010; Odenweller vd., 2014) ancak başkalarıyla bağlı/ilişkili olma duygusunun (Schiffirin vd., 2014) daha düşük olduğu ve hak görme duygusunun (Odenweller vd., 2014; Segrin vd., 2012) daha yüksek olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Daha küçük yaş gruplarıyla yapılan çalışmalarda örneğin Bayer, Sanson ve Hemphill (2006) aşırı katılımlı ebeveynlikle iki ve dört yaşlarındaki çocukların içselleştirme sorunları (kaygı, depresyon, düşük özsaygı gibi) arasında pozitif yönde bir ilişki gözlemiş ve 6 ila 12 yaş arasındaki çocuklarda da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Van Ingen ve diğerleri (2015) helikopter ebeveynlikle çocukların

yaşıtlarına yabancılaşması ve yaşıtlarına güvenmemesi arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Bazı çalışmalar ise helikopter ebeveynliğin sadece çocuk bireyi değil, ailenin kendisini de etkilediğini ortaya koymuştur. Helikopter ebeveynlikle aile içinde uyum yönelimi (diyalog yönelimine karşı) ve otoriter ebeveynlik biçimleri (demokratik ebeveynliğe karşı) arasında pozitif yönde ilişkiler gözlenmiştir (Odenweller vd., 2014). Segrin ve diğerleri (2012, 2015) helikopter ebeveynliğin ebeveyn ve çocuk arasında daha fazla eleştiri ve olumsuz tutumlarla ilişkili olduğunu gözlemiş ve ayrıca daha düşük düzeylerde aile doyumuyla ilişkisini belirlemiştir. Hesse, Mikkelsen ve Saracco (2018) ise helikopter ebeveynliğin ilişkisel yakınlıkla pozitif yönde bağlantılı olduğunu ancak ilişki tatmin düzeyiyle negatif yönde ilişkili olduğunu gözlemişlerdir.

Helikopter ebeveynliğin olumsuz etkileriyle ilgili her çalışmada tutarlı sonuçlara ulaşılmamıştır. Bradley-Geist ve Olson-Buchanan (2014) öz yeterlikle aşırı ebeveynlik arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki gözlerken sosyal yeterlikle aşırı ebeveynlik arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Benzer şekilde Segrin ve diğerleri (2012) aşırı ebeveynliğin öz yeterliği nasıl etkilediğini test etmiş ancak olumsuz yönde etkilediğine dair bir bulguya ulaşmamıştır. Bunların yanısıra helikopter ebeveynliğin etkileri çocukların cinsiyetleri ve özel ihtiyaçları (Buchanan ve LeMoyne, 2020b), annenin veya babanın helikopterliğine (Padilla-Walker, Son ve Nelson, 2019) göre değişmektedir.

Helikopter ebeveynliğin birçok değişkenle ilişkisi bulunduğu görülmektedir. Ancak hem uluslararası alan yazında hem de Türkiye’de helikopter ebeveynlik nispeten daha kısa bir araştırma birikimine sahiptir. Özellikle Türkiye’de oldukça az çalışma olması ve eğitsel değişkenlerle ilgili çalışmaların eksikliği çalışmanın temel motivasyonu olmuştur. Mevcut alanyazını analiz etmek Türkiye’de araştırmalar için bir bakış açısı sunacaktır. Bu doğrultuda, ebeveynlik biçimlerinden önemli ölçüde etkilenen eğitsel çıktılar üzerinde helikopter ebeveynliğin nasıl bir etkisi olduğu da bir dizi çalışmanın konusu olmuştur (Örneğin Barnard, 2004). Bu çalışmalara bütüncül bir bakış sunmak da bu araştırmanın amacıdır. Kısacası, birçok olumsuz çıktıyla ilişkili olduğu görülen helikopter ebeveynliğin eğitsel çıktılarla olan ilişkisini ortaya koyma amacıyla yapılan bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Helikopter ebeveynlik kavramı nasıl tanımlanmaktadır; alanyazında hangi boyutlarla tanımlanmış ve ölçeklendirilmiştir?
2. Mevcut araştırmalara göre, helikopter ebeveynliğin eğitsel çıktılarla nasıl bir ilişkisi vardır?
3. Mevcut araştırmalara göre, helikopter ebeveynliğin eğitsel çıktılarla ilişkisinde hangi değişkenler rol almıştır?

1. YÖNTEM

Bu çalışmanın sorularına cevap vermek için alanyazın taraması yöntemlerinden betimsel alanyazın taraması yöntemine başvurulmuştur. Belli bir konuda fazla sayıda ve dağınık biçimde bulunan çalışmaları bir araya getirerek arasında bir köprü kurma işlevi gören alanyazın taraması (Baumeister ve Leary, 1997) özellikle yayın sayısının büyük bir hızla arttığı dönemde bilginin düzenli olarak sentez edilmesini sağlamaktadır (Ferrari, 2015).

1.1. Örneklem

Helikopter ebeveynlik kavramı ve eğitim üzerine etkilerini gözden geçirme amacıyla, eğitim alanında ulusal ve uluslararası çevrimiçi veri tabanlarından EBSCOHOST, Emerald Insight, ERIC, JSTOR, SAGE, Science Direct, Springer Link, Taylor ve Francis, ULAKBİM ve Wiley Online veri tabanları kullanılmıştır. Veri taban araştırmasında “helicopter parenting”, “overparenting”, “helikopter ebeveynlik” ve “aşırı ebeveynlik” kavramları tercih edilmiş, filtre olarak “akademik dergiler” veya “hakemli dergiler” seçenekleri işaretlenmiş ve veri tabanları toplamda 1.099 sonuç getirmiştir. Bu sonuçlar arasında sadece tam metin olanlar seçilmiş ve 77 makalelik bir makale havuzu oluşturulmuştur. Makale havuzu oluştururken makale künyeleri oluşturan bir uygulama kullanılmış ve böylece makalelerin tekrara düşmesi engellenmiştir. Araştırmanın örnekleme belirlenirken, başka bir deyişle helikopter ebeveynliği eğitsel değişkenlerle ilişkilendirmede makalelerin başlıkları, anahtar kelimeleri ve makalelerde kullanılan ölçekler yol gösterici olmuştur. Bu ölçütlerle örneklem 16 makale olarak belirlenmiştir. Makalelerin seçiminde bir tarih aralığı gözetilmemiştir. İngilizce veya Türkçe olmayan makaleler araştırma dışında tutulmuştur.

1.2. İşlem

Araştırma sorularını cevaplamak için örneklemdaki makaleler incelenmiştir. Bu araştırmalar analiz edilirken betimsel analiz yöntemine başvurulmuş; makaleler kullandıkları ölçekler, ele aldıkları eğitsel değişkenler, araştırmalarda kullanılan yöntemler, eğitsel değişkenler yanında analize dâhil edilmiş değişkenler bakımından incelenmiş ve sıralanmıştır. Bu makalelerde ölçek geliştirme ve helikopter ebeveynliğin tanımı bakımından nasıl bir yol izlendiği karşılaştırılmış, ortak bulgularla ayrışan bulgular ortaya koyulmuş ve böylece helikopter ebeveynliğin eğitsel değişkenler üzerindeki etkisi bağlamında bir anlayış geliştirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı helikopter ebeveynliğin eğitsel değişkenler üzerindeki etkisini belirlemek olduğu için helikopter ebeveynliği yordayan değişkenlerle ilgili-eğitsel olsun ya da olmasın- bulgular analizlere dâhil edilmemiştir. Araştırmaların temel bulgularını da özetleyen bu çalışmada araştırılmaya ihtiyaç duyulan alanlar da tespit edilmiş ve sunulmuştur.

2. BULGULAR

Araştırmanın ilk sorusuna cevap bulabilmek amacıyla eğitsel çıktılarla ilişki kuran araştırmalarda kullanılan ölçekler ve bu araştırmalarda helikopter ebeveynliğin hangi yaklaşımla tanımlandığı ve bu yaklaşımın ölçeklerde nasıl yer bulduğu incelenmiştir. Tablo 1’de ilgili araştırmalarda kullanılan ölçekler temel özellikleriyle görülmektedir.

Tablo 1: Eğitsel Değişkenlerle İlgili Araştırmalarda Helikopter Ebeveynlik Ölçekleri

Araştırmacılar	Ölçeğin Adı	Boyutlar	Madde Sayısı	Ayrışan/İlgili Kavramlar	
LeMoyn ve Buchanan, 2011	Helikopter Ebeveynlik Ölçeği	Ebeveynlik	Tek boyutlu	7	-
Padilla-Walker ve Nelson, 2012	Helikopter Ebeveynlik Ölçeği	Ebeveynlik	Tek boyutlu	5	Psikolojik ve davranışsal kontrol
Bradley-Geist ve Olson-Buchanan, 2013	Aşırı Ebeveynlik Ölçeği	Ebeveynlik	Tek boyutlu	5	Ebeveyn katılımı
Segrin ve diğerleri, 2012	Aşırı Ebeveynlik Ölçeği	Ebeveynlik	Dört boyutlu	39	Serbest, otoriter ve demokratik ebeveynlik tarzları
Hong ve diğerleri, 2015	Algılanan Helikopter Ebeveynlik Ölçeği	Ebeveynlik	Tek boyutlu	7	Ebeveyn gözetimi
Luebbe ve diğerleri, 2018	Helikopter Ebeveynlik Ölçeği	Ebeveynlik	Dört boyutlu	23	Aşırı koruma, psikolojik kontrol
Odenweller ve diğerleri, 2014	Helikopter Ebeveynlik Aracı	Ebeveynlik	Tek boyutlu	15	Serbest, otoriter ve demokratik ebeveynlik tarzları
Schiffirin ve diğerleri, 2014	Helikopter Ebeveynlik Davranışları Ölçeği	Ebeveynlik	Tek boyutlu	9	Otonomi destekleyici ebeveynlik davranışları

Tablo 1’de görüldüğü gibi helikopter ebeveynlik ve eğitsel değişkenlerle ilgili 16 araştırmada sekiz farklı ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeklerden alandaki ilk ölçek olma özelliğini taşıyan LeMoyn ve Buchanan (2011) ölçeğinde maddeleri oluştururken helikopter ebeveynliğin normal ebeveynlik davranışlarının uygun olmayan ölçüde sergilendiği bir ebeveynlik biçimi hipoteziyle hareket edilmiştir. Ölçek maddeleri incelendiğinde “Ebeveynlerim etkinliklerime her zaman çok müdahil olmuşlardır”, “Kararlarımı almadan önce ebeveynlerimle nadiren konuşurum” (ters kodlanmış) gibi maddeler bulunduğu görülmektedir. Bu maddeler incelendiğinde normal olarak kabul edilebilecek ebeveyn davranışlarının “her zaman”, “nadiren” veya “çok” gibi ölçüldüğü görülmektedir.

Alandaki ilk ölçek çalışmalarından bir diğeri olan Padilla-Walker ve Nelson (2012) yaptıkları çalışmada beş maddelik ve tek boyutlu bir helikopter ebeveynlik ölçeği geliştirmiş ve helikopter ebeveynliğin davranışsal kontrol ve psikolojik kontrolle ilişkili ancak farklı bir olgu olarak ele alınacak kadar ayrıştığı bulgusuna ulaşmışlardır. Araştırmacılar helikopter ebeveynliğin, psikolojik kontrol ve davranışsal kontrol gibi, ebeveyn kontrolünün bir türü olduğu hipotezinden hareket etmişlerdir. Ayrıca helikopter ebeveynlikte kontrolün yanısıra desteğin de olduğuna dikkat çekmişlerdir. Padilla-Walker ve Nelson’a (2012) benzer şekilde Luebbe ve diğerleri (2018) psikolojik kontrol ve aşırı koruma kavramlarıyla helikopter ebeveynliği karşılaştırıp, bu yapıların ilişkili olmakla beraber birbirinden ayrıştığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmalarında 23 maddelik helikopterlik ebeveynlik ölçeği geliştiren araştırmacılar, helikopter ebeveynliğin bir kapsayıcı helikopter ebeveynlik alt boyutu ve üç bağımlı alt

boyuttan - bilgi arama, doğrudan müdahale, otonomi kısıtlama - olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla araştırmacılar helikopter ebeveynliğin çok boyutlu bir olgu olduğu sonucuna varmışlardır. Padilla-Walker ve Nelson'ın (2012) "benim için önemli kararlar alır", "işverenlerimle veya hocalarımla sorunlarımı çözmek için araya girer" gibi maddelerle: Luebbe ve diğerleri (2018) ise "günlük programımın detaylarını bilmek ister", "sınav/ders saatlerimi hatırlatır", "arkadaşlarımla ilişkiyerime müdahil olur" gibi maddelerle doğrudan davranışların tarif ederek genç yetişkinlerin kendilerinin yapmaları beklenen eylemleri sıraladıkları görülmüştür.

Padilla-Walker ve Nelson'la (2012) Luebbe ve diğerlerinin (2018) ölçeklerinin temel farkı geliştirme aşamasında ilk çalışmada ebeveynlerin de örnekleme dâhil edilmesi - 438 üniversite öğrencisi ve bu öğrencilerin en az bir ebeveyni ile - 376 anne ve 303 babayla - ikinci çalışmada ise yalnızca üniversite öğrencilerinin - 377 öğrenci - örnekleme oluşturmalarıdır. Her iki çalışmada da psikolojik kontrol ve birbirine benzer sayılabilecek şekilde aşırı korumacılık ve davranışsal kontrol olgularının helikopter ebeveynlikle ilişkili ancak ayrı bir olgu olduğu ortaya konulmuştur.

Alanyazında ebeveynlik tipleri konusunda temel yaklaşımlardan biri olan Baumrind'in (1961) ebeveynlik tipolojisiyle helikopter ebeveynliğin nasıl bir ilişkisi olduğu da ölçek çalışmalarında incelenmiştir. Segrin ve diğerleri (2012) öngörülse problem çözme, tavsiye/duygu yönetimi, çocuk öz-yönelimi ve somut yardım şeklinde dört boyuta ayrılan 39 maddelik bir ölçek geliştirmiş ve aşırı ebeveynlik ölçeği boyutlarının Baumrind (1961) ebeveynlik modelindeki serbest, demokratik ve otoriter ebeveynlik türleriyle tutarlı bir ilişkisi olmadığını gözlemiştir. Bu durum aşırı ebeveynliğin diğer ebeveynlik türleriyle ortak elemanlara sahip olmakla birlikte ayrı bir olgu olduğunun işaretidir. Tek boyutlu ölçekleriyle Odenweller ve diğerleri (2014) ise helikopter ebeveynliğin ebeveynlik türlerinden sadece otoriter ebeveynlikle düşük düzeyde bir ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ölçek geliştirmede Segrin ve diğerleri (2012) 538 ebeveyn-öğrenci çiftini, Odenweller ve diğerleri (2014) ise 268 öğrenciyi örneklem olarak kullanmıştır. Alandaki en uzun ölçek olan aşırı ebeveynlik ölçeği (Segrin vd., 2012) anne-baba versiyonunda "Sorunları çocuğum henüz yaşamadan çözmeye çalışırım", "Mümkün olduğu zamanlar çocuğum için yemek pişirme, temizlik ve çamaşır yıkama gibi günlük işleri yapmaktan mutlu olurum" gibi maddeler bulunmakta; Odenweller ve diğerlerinin (2014) ölçeğinde de benzer maddeler olduğu görülmekle beraber, aşırı ebeveynlik ölçeği (Segrin vd., 2012) kadar uzun olmadığı için benzer durumları daha az maddeyle ölçtüğü görülmüştür.

Alanyazında tanım ve ölçekler gereği belki de en çok zorlayıcı alan istedik türde ebeveyn katılımının ve helikopter ebeveynliğin ne olduğu, arasındaki ayrım, katılımın hangi noktada "aşırılaşmaya" başladığıdır. Bradley-Geist ve Olson-Buchanan (2014) ebeveyn katılımını ve Schiffrin ve diğerleri (2014) otonomi destekleyici ebeveyn davranışlarının helikopter ebeveynlikle ilişkisini incelemiştir. Bradley-Geist ve Olson-Buchanan (2014) beş maddelik aşırı ebeveynlik ölçeğinin yanında ebeveyn katılımı ölçeğini de kullanmış, maddelerin ayrı faktörlere yüklenmesiyle araştırmacılar ebeveyn katılımıyla helikopter ebeveynliğin ayrışabildiğini gözlemiştir. Aynı şekilde Schiffrin ve diğerleri de (2014) faktör analizleriyle helikopter ebeveynlikle otonomi destekleyici ebeveynlik davranışlarının ayrıştığı bulgusuna ulaşmıştır. Her iki çalışmada da sadece üniversite öğrencileri örnekleme oluşturmuştur. Alanyazındaki en kısa ölçek olan Bradley-Geist ve Olson-Buchanan (2015) ölçeği davranışları tanımlamak ve sıralamak yerine daha öznel bir yaklaşımla katılımcıların düşünce ve duygularını daha genel ifade edecek maddelere başvurmuştur. Bu maddelere "Ebeveynlerim/vasilerimin hayatıma fazlaca müdahil olduklarını düşünüyorum" ve "Ebeveynlerim/vasilerim olmalarını istemediğim zamanlarda hayatıma müdahil olmaktadır" maddeleri örnek verilebilir. Schiffrin ve diğerleri (2014) ise helikopter ebeveynliği davranış üzerinden tanımlama yoluna gitmiştir ve "Annem okulla ilgili işlerimi takip etmek için beni arar" gibi doğrudan davranış tarif etmişlerdir.

Hong ve diğerleri (2015) meslek lisesi öğrencilerinin örnekleme oluşturduğu çalışmalarında, helikopter ebeveynlikle ilgili olabilecek başka bir olgu olan ebeveyn gözetimini incelemiş; helikopter ebeveynliğin incelenen diğer değişkenlerin tamamını yordarken ebeveyn gözetiminin yordamadığı dolayısıyla, gözetim ve helikopter ebeveynliğin birbirinden ayrı olgular olduğu sonucuna varmıştır. Örnekleme lise öğrencileri ve ABD dışında yapılan tek araştırma olan bu çalışmada da çeşitli helikopter ebeveyn davranışları sıralandığı ancak örnekleminin doğası gereği -daha küçük yaşlarda bir örneklem- oldukça farklı maddelerin yer bulduğu (örneğin "Ebeveynlerim daha düşük akademik performansı olan sınıf arkadaşlarımdan uzak durmam için beni daime uyarır") görülmüştür.

Araştırmanın ikinci ve üçüncü soruları için çalışmalar incelendiğinde helikopter ebeveynliğin eğitsel değişkenlerle ilişkisini inceleyen araştırmaların biri dışında (Calarco, 2020) hepsinin nicel yöntemlere başvurduğu görülmüştür. Nicel araştırmalarda ise 12 eğitsel değişken incelenmiş, bu eğitsel değişkenler yanında yaklaşık olarak 20 değişken çalışmaya dâhil edilmiştir. Tablo 2’de helikopter ebeveynlikle eğitsel değişkenler arasında ilişki kuran araştırmalardan oluşan örneklem görülmektedir.

Tablo 2: Çalışmanın Örneklemi

Araştırmacılar	Örneklem	Ülke	Eğitsel Değişken	Diğer Değişkenler	Yöntem
Bradley-Geist ve Olson-Buchanan, 2013	482 üniversite öğrencisi	ABD	Yükseklisans yapma niyeti Alınan dönütlerden tatmin Akran değerlendirmesi Genel akademik ortalamaya (GAO)	İşyeri senaryolarına tepkiler	Korelasyon
Burke, Segrin ve Harris, 2018	Eşlenmiş 306 ebeveyn 375 üniversite öğrencisi	ABD	Üniversiteye uyum (Akademik uyum, sosyal uyum, bağlılık)	Destekleyici ebeveynlik Müdahaleci ebeveynlik	Korelasyon Yapısal eşitlik modeli (YEM)
Darlow ve diğerleri, 2017	294 üniversite öğrencisi	ABD	Akademik uyum Sosyal uyum GAO	Ebeveynle iletişim tercihleri Depresyon Özyeterlik Kaygı	ANOVA Korelasyon YEM
Fletcher ve diğerleri, 2019	343 üniversite öğrencisi	ABD	Akademik hak görme Akademik sahtekârlık tutumu	Mükemmelliyetçilik Beş büyük kişilik	T-test Aracı yönetici model (mediated moderation model)
Hong ve diğerleri, 2015	624 meslek lisesi öğrencisi	Tayvan	Öz düzenlemeli öğrenme (İç gözlem, hedef belirleme, hedefleri kovalama)	Atalet	Yol analizi
Howard, Alexander ve Dunn, 2019	343 üniversite öğrencisi	Kanada	Akademik motivasyon (içsel motivasyon, dışsal düzenleme ve motivasyonsuzluk) Üniversiteye uyum Beklenen final notları	İyi oluş (Depresyon, Kaygı, tükenmişlik)	Örtük sınıf analizi
Tablo 2 devam.					
Jung, Hwang, Kim, Sin, Zhang ve Zhao, 2019	620 üniversite öğrencisi	ABD Güney Kore	GAO	Özyeterlik	T-test YEM
Love, May, Cui ve Fincham, 2019	427 üniversite öğrencisi	ABD	Okul tükenmişliği	Otokontrol	YEM
Luebbe ve diğerleri, 2018	377 üniversite öğrencisi	ABD	Üniversiteye uyum (akademik başarı, bağlılık) Lise GAO	Kaygı Depresyon Karar verme biçimleri	YEM
Miller-Ott, 2016	272 üniversite öğrencisi	ABD	Öğretim görevlileriyle sınıf dışı iletişim	Aile içi eğilimler (İletişim eğilimi, Uyum eğilimi)	Korelasyon
Nelson, Padilla-Walker ve Mc Lean, 2020	423 genç yetişkin	ABD	Okula bağlılık	Öz düzenleme Depresyon Dışsallaştırma davranış problemleri	Büyüme eğrisi analizi

				Ebeveyn-çocuk ilişki kalitesi	
Padilla-Waker ve Nelson, 2012	438 üniversite öğrencisi 376 anne 303 baba	ABD	Okula bağlılık	Özdeğer Yetişkinlik algısı Kimlik algısı	Korelasyon YEM
Padila-Walker ve diğerleri, 2019	458 genç yetişkin	ABD	Okula bağlılık	Suçta sürüklenme Depresyon	Örtük sınıf analizi
Schiffirin ve Liss, 2017	191 üniversite öğrencisi 125 anne	ABD	Başarı hedef yönelimleri (öğrenme yaklaşma, öğrenme kaçınma, performans yaklaşma, performans kaçınma)	Mükemmelliyetçilik Psikolojik hak görme	T-test Korelasyon
Shoup, Gonyea ve Kuh, 2009	8.184 üniversite öğrencisi	ABD	Üniversite kazanımları (kişisel yeterlik, kişisel ve sosyal gelişim, genel eğitim, üniversite deneyiminden doyum GAO) Öğrenci bağlılığı (Öğrenci-öğretim kadrosu etkileşimi, kampüse dair algılar, yüksek-düzye/ bütünleşik/yansıtıcı öğrenme)	-	Regresyon analizi

Bu araştırmaların temel bulguları incelendiğinde helikopter ebeveynliğin popüler basında dile getirildiği kadar yaygın olmadığı gözlenmiştir. Örneğin, Howard ve diğerleri (2020), çalışmada helikopter ebeveynlik puanlarındaki çarpık dağılım öğrencilerin çok azının ebeveynlerinin ısrarlı ve aşırı derecede müdahaleci olduğunu düşündüklerine işaret etmektedir. Ayrıca Padilla-Walker ve diğerleri (2019) helikopter ebeveynlerin homojen bir helikopterlik profili oluşturmadığı, helikopter annelerin %20'sinin helikopter babaların ise %16'sının kontrolcü helikopter grubuna girdikleri gözlemiştir. Shoup ve diğerlerinin (2015) çalışmalarında birinci sınıftaki öğrencilerin ailelerinin sadece %10'unun yüksek katılım sergilediği gözlenmiştir.

Araştırmalar çeşitli değişkenler bakımından incelendiğinde ise anne babaların helikopterlik davranışlarını ayrı ayrı ölçen çalışmalarda annelerin helikopter ebeveynlik davranışlarının daha yüksek olduğu görülmekteyken (Love vd., 2019; Nelson vd., 2020; Padilla-Walker ve Nelson, 2012) çocukların cinsiyeti ayrı ayrı ele alındığında babaların erkek çocuklarına daha çok helikopterlik yaptığı bulgusu da mevcuttur (Nelson vd., 2020). Bu çalışmalardan sadece Tayvan'da yapılan çalışmanın (Hong vd., 2015) Amerika dışında yapıldığı görülmüştür. Kültürlerarası karşılaştırma yapan çalışmaların (Jung vd., 2019) birle sınırlı olduğu, kız veya erkek çocukların algıladığı helikopter ebeveynlik düzeyini ayrı ayrı değerlendiren tek çalışma olan Nelson ve diğerlerinin (2020) çalışmasının aynı zamanda boylamsal nitelikteki tek araştırma olduğu görülmektedir. Eğitsel değişkenlerle ilişkileri ele alan bu çalışmalarda kız veya erkek çocukların nasıl etkilendiğine dair çalışma bulunmamaktadır. Sadece iki çalışmada (Hong vd., 2015; Nelson vd., 2020) üniversite öğrencileri dışında katılımcılara- lise öğrencileri ve çalışmaya başlayan genç yetişkinler- ulaşılmıştır.

Helikopter ebeveynlik, beklenildiği üzere bir dizi eğitsel çıktıyla negatif yönde ilişkilidir. Örneğin helikopter ebeveynliğin öğretim görevlileriyle sınıf dışı iletişim (Miller-Ott, 2016) ve okul bağlılığıyla (Padilla-Walker ve Nelson, 2012) negatif yönde ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca Schiffirin ve diğerleri (2017) annelerin helikopter ebeveynlik davranışları arttıkça, öğrencilerin akademik motivasyonlarının tam anlamıyla öğrenme yerine daha çok not odaklı olma ve başarısızlıktan kaçınma odaklı olduğunu göstermiştir.

Bazı çalışmalar helikopter ebeveynliğin eğitsel çıktılarla doğrudan olmasa da çeşitli araçlarla birlikte ilişkilendiğini veya ilişkinin gücünün arttığını göstermektedir. Örneğin Darlow ve diğerleri (2017) helikopter ebeveynliğin GAO ile doğrudan bir ilişkiye sahip olmasa da, öz yeterlikle negatif bir

ilişkisi olduğunu ve öz yeterliğin GAO ile pozitif yönde bir ilişkisi olduğu gözlemiştir. Ayrıca, yükseköğretim hayatına uyumla olan doğrudan ilişkisinin ise kaygı ve depresyon ve düşük öz yeterlikle daha da güçlendiği bulgusuna ulaşmıştır. Fletcher ve diğerleri (2019) ise yaptıkları çalışmada, aşırı ebeveynlikle akademik hak görme arasında sosyal kaynaklı mükemmeliyetçiliğin aracılık ettiği pozitif yönde bir ilişki olduğu ve nevrotik bireylerde bu ilişkinin daha da yüksek olacağı bulgusuna ulaşmıştır. Hong ve diğerleri (2015) de helikopter ebeveynliğin erteleme davranışını pozitif yönde yordadığı ve ertelemenin öz düzenlemeli öğrenmeyi negatif yönde yordadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Love ve diğerleri (2019) hem anne hem de babanın helikopter ebeveynliğiyle okul tükenmişliği arasında anlamlı düzeyde pozitif yönde bir ilişki gözlemiştir. Öz kontrolün aracı değişken olarak test edildiği modellerde, hem anne helikopter ebeveynliği hem de baba helikopter ebeveynliği ile okul tükenmişliği arasında öz kontrol anlamlı bir aracı değişkendir. Araştırmadaki bulgulardan biri baba helikopter ebeveynliği ile okul tükenmişliği arasındaki yolun anne helikopter ebeveynliği ile okul tükenmişliği arasındaki yoldan anlamlı düzeyde daha güçlü olduğudur.

Eşlenmiş öğrenci ve ebeveynlerle çalışma yapan Burke ve diğerleri (2018) ebeveynlerin ve çocuklarının algısının ne denli farklı olabileceğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada ebeveynlerin değerlendirmesinde aşırı ebeveynlik kolaylaştırıcı aile tutumuyla pozitif yönde ilişkili görülmüş ve kolaylaştırıcı tutumun da yükseköğretime uyumla pozitif ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır, dolayısıyla ebeveynlere göre aşırı ebeveynlik ve yükseköğretime uyum arasında pozitif bir bağ vardır. Bunun tersine öğrenci olan genç yetişkinlerin puanlarında aşırı ebeveynlik ve kolaylaştırıcı tutum ters yönde bir ilişkiye sahiptir ve dolayısıyla aşırı ebeveynliğin yükseköğretime uyumla bir negatif ilişkisi vardır. Ebeveyn değerlendirmelerinde aşırı ebeveynliğin kolaylaştırıcı olduğuna dair bir algı ve bunun sonucu olarak da yükseköğretime uyum düzeyini arttıracığına dair bir anlayış varken gençlerde bu algı tam tersinedir.

Bu araştırmanın örneklemini oluşturan çalışmalarda helikopter ebeveynliğin tahmin edildiği kadar yıkıcı etkileri olmayabileceğine dair bulgular da mevcuttur. Örneğin Fletcher ve diğerleri (2019) aşırı ebeveynlik ve akademik sahtekârlık arasında bir ilişki gözlememiştir. Ayrıca bu ilişkiye sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik ve nevrotizm dâhil edilse bile bir ilişki kurulamamıştır. Howard ve diğerleri (2020) ise helikopter ebeveynlik davranışlarının düşük ve yüksek akademik motivasyona sahip gruplarda benzer şekilde puanlandığı bulgusuna ulaşmışlardır. Bradley-Geist ve Olson-Buchanan (2014) aşırı ebeveynlikle yüksek lisans yapma niyeti, öğretim üyelerinin dönütlerinden memnuniyet, akran değerlendirmesi veya akademik not ortalaması arasında hiçbir anlamlı ilişki bulamamıştır. Kültürlerarası tek çalışma olan Jung ve diğerlerinin (2019) çalışmasında Amerikalı öğrencilerin akademik ortalamalarıyla anne ve babaların helikopter ebeveynlik puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak Koreli öğrencilerin akademik ortalamalarıyla hem anne hem de babaların helikopter ebeveynlik puanları arasında anlamlı düzeyde olumsuz yönde ilişki gözlenmiştir. Öz yeterliğin de aracı değişken olup olmadığının test edildiği bu çalışmada Amerikalı ve Koreli öğrencilerin ne anne ne de babalarının helikopter ebeveynlik puanlarının öz yeterlikle ilişkisi bulunmuştur.

Luebbe ve diğerleri (2018) helikopter ebeveynlik ve boyutlarıyla öğrencilerin akademik ortalamaları arasında hiçbir anlamlı ilişki gözlememiş; hatta tersine, helikopter ebeveynliğin bilgi arama alt boyutuyla akademik ortalamalar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Shoup ve diğerleri (2015) yüksek katılımlı ebeveynleri olan öğrencilerin bağlılık puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca bu öğrencilerin üniversite deneyimlerindeki kişisel yeterlik, kişisel ve sosyal gelişim ve genel eğitim değerlendirmeleri anlamlı düzeyde yüksektir. Ancak bunların tersine yüksek katılımlı ebeveynleri olan grubun akademik ortalaması hem 1. sınıfta hem de son sınıfta daha düşüktür. Benzer şekilde Padilla-Walker ve diğerleri (2019) sıcak helikopter ebeveynlerin çocuklarının okula bağlılık düzeyinin yüksek olduğunu gözlemiştir.

3. TARTIŞMA

Alan yazında helikopter ebeveynlik kavramı tanımlanırken ve bu konuda ölçekler geliştirilirken benzer kavramlardan nasıl ayrıştığına dair bir sorgulamaya gidilmiştir. Nitekim helikopter ebeveynlik çeşitli ebeveynlik tutum ve davranışlarını da kapsamakta bir taraftan da ayrılmaktadır. Helikopter

ebeveynlik kavramının psikolojik kontrol, davranışsal kontrol, ebeveyn katılımı, serbest ebeveynlik, otoriter ebeveynlik, demokratik ebeveynlik, ebeveyn gözetimi, aşırı koruma kavramlarıyla doğal olarak ilişkili ancak bu yapılardan ayrı bir yapı olarak değerlendirilebilecek kadar ayrıştığını gösteren sekiz ölçek bulunmaktadır. Eğitsel değişkenlerle ilişki kurmamış çalışmalar, yani araştırmanın evreni incelendiğinde, Gagnon ve Garst'ın (2018) aşırı ebeveynlik ölçeği; Lowe, Dotterer ve Francisco'nun (2015) helikopter ebeveynlik ölçeği; Leung ve Schek'in (2018) Çin bağlamında geliştirdiği aşırı ebeveynlik ölçeği; Yılmaz'ın (2018) algılanan helikopter ebeveyn tutumu ölçeği şeklinde dört ölçeğin daha bulunduğu görülmüştür. Bazı çalışmalarda ise (örneğin Schifffrin, Yost, Power, Saldanha ve Sendrick, 2019; Zheng vd., 2019) tek bir ölçek kullanmak yerine alanyazında mevcut ölçekler birleştirilerek kullanılmıştır. Bu durum, evrendeki tüm çalışmalar incelendiğinde helikopter ebeveynlikle ilgili 12 ölçeğin olduğunu, bazılarında ise bu ölçeklerin varyasyonlarının kullanıldığını göstermektedir. Ölçek sayısının bu denli fazla olması yapının diğer ebeveynlik tiplerine nazaran yeni olmasıyla ilişkilendirilebilir. Ancak diğer taraftan Howard ve diğerlerinin de (2020) dikkat çektiği gibi alanyazında helikopter ebeveynlik veya aşırı katılımın neleri kapsadığına dair bir görüş birliği bulunmadığının da bir işaretidir. Ölçek maddeleri yakından incelendiğinde bu durum daha da belirgin olmaktadır. Bu ölçekler davranış sınırları koymaktan, akademik ve kişisel yaşam görevlerini yönetmeye, finansal destek sağlamaktan, günlük hayatla ilgili detaylı sorular sormaya ve çok sık tavsiye vermeye kadar çok çeşitli maddeler bulundurmaktadır. Çocuğunuz için akademik bir makale ödevi yazmak oldukça net bir helikopter ebeveyn davranışiyken (Luebbe vd., 2016), diğer birçok davranış bağlamsal olarak ele alındığında oldukça uygun veya en azından helikopter ebeveynlik diye tanımlamanın zor olacağı davranışlar olabilir (ailesinden ayrı yaşayan üniversite öğrencisi olan çocuğunuz için uçak bileti almak gibi) (Segrin vd., 2012). Bir kültürde helikopter ebeveynlik olarak sıralanan bir davranış (Öğrenci olan çocuğunuzun evini temizlemek gibi) başka bir kültürde normal ebeveynlik davranışı olarak kabul edilebilir. Howard ve diğerlerine (2020) göre yeni bir çalışma alanı olan helikopter ebeveynlik için yaratılan ölçme araçlarındaki bu bolluk kümülatif bir bilgi birikimi oluşmasını engellemektedir. Ayrıca jingil yanlışlığına (jingle fallacy) – aynı isme sahip olmaları gerekçesiyle farklı ölçeklerin aynı yapıyı ölçtüğünü düşünme yanlışlığına götürebilir.

Eğitsel değişkenlerle ilgili olan tek bir nitel çalışmaya (Calarco, 202) erişilmesi çalışma evreni incelendiğinde de değişmemektedir; tek bir makale dışında (Dumont, 2019) alanın büyük ölçüde nicel çalışmalara sınırlandırılmış olduğunu göstermektedir. Ölçek geliştirme aşamasında da bir ölçekte (Luebbe vd., 2016) katılımcıların görüşlerine başvurulduğu görülmüştür. Bu durum helikopter ebeveynliğin kişilerin deneyimlerine ve algılarına neredeyse hiç başvurulmadan kavramsallaştığı ve ölçeklendirildiğini göstermekle beraber geniş çapta uzlaşmaya varılmış bir ölçeğin olmamasının sebeplerinden biri olabilir.

Helikopter ebeveynliğin eğitsel değişkenlere olan ilişkisi tutarlı değildir. Helikopter ebeveynliğin öğretim görevlileriyle sınıf dışı iletişim, akademik hak görme, öz düzenlemeli öğrenme, okul tükenmişliği ile pozitif yönde ilişkileri bulunsa da akademik sahtekârlık, yüksek lisans yapma niyeti, öğretim üyelerinin dönütlerinden memnuniyet, akran değerlendirmesi üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır. Aynı değişkenler üzerinde yapılan çalışmalardaki farklı bulgular da helikopter ebeveynliğin etkisinin belirsizliğini daha net ortaya koymaktadır. Örneğin üniversiteye uyum konusunda helikopter ebeveynliğin olumsuz etkileri olduğu bulgusuna ulaşan çalışmalar olduğu gibi (Darlow ve diğerleri, 2017), tam tersine helikopter ebeveynliğin uyumla pozitif yönde ilişkileri olduğunu (Burke ve diğerleri, 2018) ve helikopter ebeveynliğin farklı boyutlarının farklı etkileri olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (Luebbe ve diğerleri, 2018). Üniversiteye uyum konusundaki tutarsızlıkların sebeplerinden biri araştırma örneklemelerinde özellikle ebeveynlerin katıldıkları çalışmalarda öğrencilerden alınan verilere göre çok farklı bulgulara ulaşılmasıdır. Başka bir sebep ise helikopter ebeveynliğin tek boyutlu değil çok boyutlu ele alınması ve bu boyutların etkilerinin ayrı ayrı değerlendirilebileceği modellere başvurulmuş olması olabilir.

Farklı çalışmalarda sonuçları bakımından tutarsızlık sergileyen başka bir değişken okula bağlılıktır. Padilla Walker ve Nelson'a (2012) göre helikopter ebeveynlik ve bağlılık arasında negatif bir ilişki vardır. Ancak aynı araştırmacılar daha sonraki çalışmalarında (Padilla-Walker ve diğerleri, 2019) samimi helikopter ebeveynliğin okula bağlılıkla ilişkisinin pozitif yönde olduğu sonucuna varmışlardır; bu çalışmada helikopter ebeveynlik tek bir tipte alınmayıp kontrolcü ve samimi helikopter ebeveyn şeklinde sınıflandırılmasının farklı bulgulara götürdüğünü söylemek mümkündür. Üniversiteye

uyum, okula bağlılık, akademik motivasyona ek olarak helikopter ebeveynliğin GAO ile ilişkisi de net değildir. Bradley-Geist ve Olson- Buchanan'a (2013) göre helikopter ebeveynlikle GAO arasında bir ilişki yokken, Jung ve diğerleri'ne (2019) göre Koreli öğrencilerin GAO'sunun helikopter ebeveynlikten olumsuz etkilenmektedir. Diğer taraftan helikopter ebeveynlik GAO üzerinde ancak başka değişkenlerin – özyeterlik- aracılığıyla olumsuz bir etkiye sahip olması da mümkündür (Darlow ve diğerleri, 2017) Bu araştırmalardaki farklı sonuçlar kültürel farklılıklardan kaynaklanabilir nitekim Jung ve diğerleri (2019) Amerikan öğrencilerle aynı sonuca ulaşamamıştır. Diğer taraftan aracı değişkenlerin bulgular üzerinde oynadığı rol helikopter ebeveynliğin doğrudan değil, başka mekanizmalarla birlikte hareket ederek GAO'yu etkileyebileceğine işaret etmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Helikopter ebeveynlik diğer ebeveynlik türlerinden farklı bir yapıdır ancak alandaki çok sayıda farklı ölçek aynı kavramın farklı anlamlar taşımaya yanılıgına götürebilir. Ölçekler büyük oranda Batı kültüründe oluşturulmuştur. Helikopter ebeveynliğin farklı kültürlerde farklı anlamları keşfedilmemiştir. Ayrıca bu ölçekler üniversitede okuyan genç yetişkinler için geliştirilmiştir; helikopter ebeveynliğin diğer gelişim dönemlerinde nasıl gözlenebileceğine dair tartışmalar oldukça sınırlıdır. Helikopter ebeveynlik tahmin edildiği kadar yaygın gözlenmemekte birlikte eğitsel değişkenler üzerindeki etkisi de değişmektedir. Anneler daha yüksek düzeyde helikopter ebeveynlik sergilemektedir, ancak anne ve babaların göreceli etkisi veya kız çocukları ve erkek çocuklarının nasıl etkilendiğine dair araştırmalar sınırlıdır.

Bu araştırma alanyazındaki geçmişi nispeten yeni olan helikopter ebeveynliğe bütüncül bir bakış açısı sunma bakımından önemli olmakla beraber belli veritabanlarına ulaşılması ve taramanın sadece İngilizce ve Türkçe dillerinde yapılması temel sınırlılıklarıdır. Türkiye'de de bu konuda ilk çalışmaların oldukça sınırlı ve yeni olması alanda araştırmacılar için oldukça büyük bir boşluk olduğuna işaret etmektedir. Araştırmacılar için temel öneri nitel çalışmalarla da desteklenen Türk kültürüne özgü helikopter ebeveynlik tanımı ve kültüre özgü ölçek geliştirme çalışmalarının yapılmasıdır. Helikopter ebeveynliğin eğitsel değişkenler üzerinde tartışmalı olan etkisi yeni araştırmalarla sınılanmalıdır. Ayrıca, çocukların farklı gelişim aşamalarında bu tipte bir ebeveynliğe nasıl maruz kaldıkları ve dönemlerdeki etkileri de incelenmeli bu amaçla farklı dönemlere uygun ölçekler geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Barnard, W. M. (2004). Parent involvement in elementary school and educational attainment. *Children and Youth Services Review*, 26(1), 39-62. DOI: 10.1016/j.childyouth.2003.11.002.
- Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of general psychology*, 1(3), 311-320.
- Baumrind, D. (1991). Parenting styles and adolescent development. J. Brooks-Gunn, R. Lerner ve A. C. Petersen (Ed.), *The Encyclopedia of Adolescence* içinde (746-758). New York: Garland.
- Bayer, J. K., Sanson, A. V. ve Hemphill, S. A. (2006). Parent influences on early childhood internalizing difficulties. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 27(6), 542-559. DOI: 10.1016/j.appdev.2006.08.002.
- Bradley-Geist, J. C. ve Olson-Buchanan, J. B. (2014). Helicopter parents: An examination of over-parenting of college students. *Education and Training*, 56(4), 314-328. DOI: 10.1108/ET-10-2012-0096.
- Buchanan, T. ve LeMoyné, T. (2020). Helicopter parenting and the moderating impact of gender and single-parent family structure on self-efficacy and well-being. *The Family Journal*, 1, 2062-272. DOI: 10.1177/1066480720925829.
- Buchanan, T. ve LeMoyné, T. (2020). Helicopter parenting and the moderating impact of gender for university students with ADHD. *International Journal of Disability, Development and Education*, 67(1), 18-27. DOI: 10.1080/1034912X.2019.1634794.
- Burke, T. J., Segrin, C. ve Farris, K. L. (2018). Young adult and parent perceptions of facilitation: Associations with overparenting, family functioning, and student adjustment. *Journal of Family Communication*, 18(3), 233-247. DOI: 10.1080/15267431.2018.1467913.
- Calarco, J. M. (2020). Avoiding us versus them: how schools' dependence on privileged "helicopter" parents influences enforcement of rules. *American Sociological Review*, 85(2), 223-246. DOI: 10.1177/0003122420905793.

- Cook, E. C. (2020). Understanding the associations between helicopter parenting and emerging adults' adjustment. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 1899–1913. DOI: 10.1007/s10826-020-01716-2.
- Darlow, V., Norvilitis, J. M. ve Schuetze, P. (2017). The relationship between helicopter parenting and adjustment to college. *Journal of Child and Family Studies*, 26, 2291– 2298. DOI: 10.1007/s10826-017-0751-3.
- Day, R. D. ve Padilla-Walker, L. M. (2009). Mother and father connectedness and involvement during early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 23(6), 900-904. DOI: 10.1037/a0016438.
- Dumont, D. E. (2019). Facing adulthood: helicopter parenting as a function of the family projection process. *Journal of College Student Psychotherapy*, 1-14. DOI: 10.1080/87568225.2019.1601049.
- Earle, A. M. ve LaBrie, J. W. (2016). The upside of helicopter parenting: Engaging parents to reduce first-year student drinking. *Journal of Student Affairs Research and Practice*, 53(3), 319-330. DOI: 10.1080/19496591.2016.1165108.
- Eccles, J. S. ve Harold, R. D. (1993). Parent-school involvement during the early adolescent years. *Teachers College Record*, 94(3), 568–587.
- El Nokali, N. E., Bachman, H. J. ve Votruba-Drzal, E. (2010). Parent involvement and children's academic and social development in elementary school. *Child development*, 81(3), 988-1005. DOI: j.1467-8624.2010.01447.x
- Epstein, J. L. ve Sanders, M. G. (2002). Family, school, and community partnerships. M. H. Bornstein (Ed.) *Handbook of parenting: Vol. 5. Practical issues in parenting* içinde (407- 437). London: Routledge.
- Fan, X. ve Chen, M. (2001). Parental involvement and students' academic achievement: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 13(1), 1-22. DOI: 10.1023/A:1009048817385
- Ferrari, R. (2015). Writing narrative style literature reviews. *Medical Writing*, 24(4), 230-235. DOI: 10.1179/2047480615Z.0000000000329.
- Fletcher, K. L., Pierson, E. E., Neumeister, K. L. S. ve Finch, W. H. (2020). Overparenting and perfectionistic concerns predict academic entitlement in young adults. *Journal of Child and Family Studies*, 29(2), 348-357. DOI: 10.1007/s10826-019-01663-7
- Janssen, I. (2015). Hyper-parenting is negatively associated with physical activity among 7–12 year olds. *Preventive Medicine*, 73, 55-59. DOI: 10.1016/j.ypmed.2015.01.015
- Gagnon, R. J. (2019). Examining overparenting, socioeconomic status, and parental out-of-school time experience: Does socioeconomic status and out-of-school-time experience matter?. *Children and Youth Services Review*, 101, 181-189. DOI: 10.1016/j.childyouth.2019.04.003.
- Grant, A. M. ve Schwartz, B. (2011). Too much of a good thing: The challenge and opportunity of the inverted U. *Perspectives on Psychological Science*, 6(1), 61-76. DOI: 10.1177/1745691610393523
- Hesse, C., Mikkelsen, A. C. ve Saracco, S. (2018). Parent–child affection and helicopter parenting: Exploring the concept of excessive affection. *Western Journal of Communication*, 82(4), 457-474. DOI: 10.1080/10570314.2017.1362705
- Hong, P. ve Cui, M. (2020). Helicopter parenting and college students' psychological maladjustment: the role of self-control and living arrangement. *Journal of Child and Family Studies*, 29(2), 338-347.
- Hong, J. C., Hwang, M. Y., Kuo, Y. C. ve Hsu, W. Y. (2015). Parental monitoring and helicopter parenting relevant to vocational student's procrastination and self-regulated learning. *Learning and Individual Differences*, 42, 139-146. DOI: 10.1016/j.lindif.2015.08.003
- Howard, A. L., Alexander, S. M. ve Dunn, L. C. (2020). Helicopter parenting is unrelated to student success and well-being: A latent profile analysis of perceived parenting and academic motivation during the transition to university. *Emerging Adulthood*, 1-15. DOI: 10.1177/2167696820901626.
- Howe, N. ve Strauss, W. (2000). *Millennials rising: The next great generation*. New York: Vintage.
- Jung, E., Hwang, W., Kim, S., Sin, H., Zhang, Y. ve Zhao, Z. (2019). Relationships among helicopter parenting, self-efficacy, and academic outcome in American and South Korean college students. *Journal of Family Issues*, 40(18), 2849-2870. DOI: 10.1177/0192513X19865297.
- Kantrowitz, B. ve Tyre, P. (22 Mayıs, 2006). The fine art of letting go: as parents, boomers face their final frontier: how to stand aside as their children become independent adults: where's the line between caring and coddling?. *Newsweek Magazine*.
- Leung, J. T. (2020). Too much of a good thing: Perceived overparenting and wellbeing of Chinese adolescents in Hong Kong. *Child Indicators Research*, 1-19. DOI: 10.1007/s12187-020-09720-0
- LeMoyne, T. ve Buchanan, T. (2011). Does “hovering” matter? Helicopter parenting and its effect on well-being. *Sociological Spectrum*, 31(4), 399-418.

- Leung, J. T. Y. ve Shek, D. T. L. (2018). Validation of the perceived Chinese overparenting scale in emerging adults in Hong Kong. *Journal of Child and Family Studies*, 27, 103- 117. DOI:10.1007/s10826-017-0880-8
- Liss, M. ve Schiffrin, H. H. (2014). *Balancing the big stuff: Finding happiness in work, family, and life*. New York: Rowman & Littlefield.
- Love, H., May, R. W., Cui, M. ve Fincham, F. D. (2020). Helicopter parenting, self-control, and school burnout among emerging adults. *Journal of Child and Family Studies*, 29(2), 327-337. DOI: 10.1007/s10826-019-01560-z.
- Lowe, K., Dotterer, A. M. ve Francisco, J. (2015). "If I Pay, I Have a Say!" Parental payment of college education and its association with helicopter parenting. *Emerging Adulthood*, 3(4), 286-290. DOI: 10.1177/2167696815579831
- Luebbe, A. M., Mancini, K. J., Kiel, E. J., Spangler, B. R., Sendlak, J. L. ve Fussner, L. M. (2018). Dimensionality of helicopter parenting and relations to emotional, decision- making, and academic functioning in emerging adults. *Assessment*, 25(7), 841-857. DOI: 10.1177/1073191116665907.
- Miller-Day, M. ve Kam, J. A. (2010). More than just openness: Developing and validating a measure of targeted parent-child communication about alcohol. *Health Communication*, 25(4), 293-302.
- Miller-Ott, A. E. (2016). Helicopter parenting, family communication patterns, and out-of-class communication with college instructors. *Communication Research Reports*, 33(2), 173- 176. DOI: 10.1080/08824096.2016.1154836.
- Montgomery, N. (2010). The negative impact of helicopter parenting on personality. *Annual meeting of the Association of Psychological Science*, Boston, MA.
- Nelson, L. J., Padilla-Walker, L. M. ve McLean, R. D. (2020). Longitudinal predictors of helicopter parenting in emerging adulthood. *Emerging Adulthood*, 1-12. DOI: 10.1177/2167696820931980
- Odenweller, K. G., Booth-Butterfield, M. ve Weber, K. (2014). Investigating helicopter parenting, family environments, and relational outcomes for millennials. *Communication Studies*, 65(4), 407-425.
- Okant Yaşın, Ç. ve Özcan Demir, N. (2020). Türkiye’de helikopter ebeveyn sahibi olan Y neslinin aidiyet, yaşam becerisi ve özgüven problemleri. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 450-470.
- Padilla-Walker, L. M. ve Nelson, L. J. (2012). Black hawk down?: Establishing helicopter parenting as a distinct construct from other forms of parental control during emerging adulthood. *Journal of adolescence*, 35(5), 1177-1190.
- Padilla-Walker, L. M., Son, D. ve Nelson, L. J. (2019). Profiles of helicopter parenting, parental warmth, and psychological control during emerging adulthood. *Emerging Adulthood*, 1- 13. DOI: 10.1177/2167696818823626
- Pomerantz, E. M., Moorman, E. A. ve Litwack, S. D. (2007). The how, whom, and why of parents’ involvement in children’s academic lives: More is not always better. *Review of Educational Research*, 77(3), 373-410. DOI: 10.3102/003465430305567
- Randall, K. (2007) . Mom needs an ‘A’: Hovering, hyper-involved parents the topic of landmark study. University of Texas feature story. <http://www.utexas.edu/features/s007/helicopter> adresinden 08.11.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Reed, K., Duncan, J. M., Lucier-Greer, M., Fixelle, C. ve Ferraro, A. J. (2016). Helicopter parenting and emerging adult self-efficacy: Implications for mental and physical health. *Journal of Child and Family Studies*, 25(10), 3136-3149. DOI: 10.1007/s10826- 016-0466-x
- Schiffrin, H. H., Godfrey, H., Liss, M. ve Erchull, M. J. (2015). Intensive parenting: Does it have the desired impact on child outcomes?. *Journal of Child and Family Studies*, 24(8), 2322-2331. DOI: 10.1007/s10826-014-0035-0
- Schiffrin, H. H. ve Liss, M. (2017). The effects of helicopter parenting on academic motivation. *Journal of Child and Family Studies*, 26(5), 1472-1480. DOI: 10.1007/s10826-017-0658-z
- Schiffrin, H. H., Liss, M., Miles-McLean, H., Geary, K. A., Erchull, M. J. ve Tashner, T. (2014). Helping or hovering? The effects of helicopter parenting on college students’ well-being. *Journal of Child and Family Studies*, 23(3), 548-557. DOI: 10.1007/s10826-013- 9716-3
- Schiffrin, H. H., Yost, J. C., Power, V., Saldanha, E. R. ve Sendrick, E. (2019). Examining the relationship between helicopter parenting and emerging adults’ mindsets using the consolidated helicopter parenting scale. *Journal of Child and Family Studies*, 28(5), 1207-1219. DOI: 10.1007/s10826-019-01360-5.
- Seginer, R. (2006). Parents' educational involvement: A developmental ecology perspective. *Parenting: Science and Practice*, 6(1), 1-48. DOI: 10.1207/s15327922par0601_1

- Segrin, C., Givertz, M., Swaitkowski, P. ve Montgomery, N. (2015). Overparenting is associated with child problems and a critical family environment. *Journal of Child and Family Studies*, 24(2), 470-479. DOI: 10.1007/s10826-013-9858-3
- Segrin, C., Woszidlo, A., Givertz, M., Bauer, A. ve Taylor Murphy, M. (2012). The association between overparenting, parent-child communication, and entitlement and adaptive traits in adult children. *Family Relations*, 61(2), 237-252. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2011.00689.x
- Shoup, R., Gonyea, R. M. ve Kuh, G. D. (2009, Haziran). Helicopter parents: Examining the impact of highly involved parents on student engagement and educational outcomes. *49th Annual Forum of the Association for Institutional Research, Atlanta, Georgia*. <http://cpr.iub.edu/uploads/AIR> (Vol. 202009) adresinden 08.11.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Somers, P. ve Settle, J. (2010). The helicopter parent: Research toward a typology. *College and University*, 86(1), 18-24.
- Zheng, W., Wu, Y. J., Ma, Z. ve Mai, Y. (2020). Is overparenting harmful to creativity?. *Creativity and Innovation Management*, 29(1), 21-32. DOI: 10.1111/caim.12346.
- Wang, M. T. ve Sheikh-Khalil, S. (2014). Does parental involvement matter for student achievement and mental health in high school?. *Child development*, 85(2), 610-625. DOI: 10.1111/cdev.12153
- Van Ingen, D. J., Freiheit, S. R., Steinfeldt, J. A., Moore, L. L., Wimer, D. J., Knutt, A. D., ... ve Roberts, A. (2015). Helicopter parenting: The effect of an overbearing caregiving style on peer attachment and self-efficacy. *Journal of College Counseling*, 18(1), 7-20. DOI: 10.1002/j.2161-1882.2015.00065.x

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The studies on the effects of parental involvement on children's lives have a long history and majority of these studies show that parental involvement play a great role in childrens' cognitive, emotional and social development and academic achievement (E.g. Epstein and Sanders, 2002; Wang and Sheikh-Khalil, 2014). As a result of these studies the magnitute of parental effect on child life has been understood and this lead to perceive parental involvement as a phenomenon which should continually be increased, and parental involvement policies and practices have been interpreted and discussed predominantly on their positive outcomes. However, recently experts on parent and child relationships have been calling to the fact that over involvement can have harmful effects on children's development. As Pomerantz, Moorman and Litwack'in (2007) argued in their study, parental involvement is not always a good thing under all conditions or for every child and it is absolutely not "the more, the better" phenomenon. Moreover, parental involvement, which is more than enough, might have negative effects on cognitive, academic, emotional and social outcomes. In the literature, parental involvement which is more than desired has been conceptualized as "helicopter parenting" and "overparenting" (Givertz and Segrin, 2014; Padilla-Walker and Nelson, 2012). Helicopter parenting is an overinvolved parenting style, implicating parenting practices unsuitable for children's different developmental stages. These parents constantly contact their children, intevene in their affairs, make decisions on behalf of them, provide personal effort for their children's goals and remove obstacles for them (LeMoyne and Buchanan, 2011; Padilla-Walker and Nelson, 2012; Segrin, Woszidlo, Givertz, Bauer and Taylor Murphy, 2012).

It was observed that majority of the researches on helicopter parenting had been conducted on young adults – especially on university students (E.g. Bradley-Geist and Olson-Buchanan, 2013; Buchanan and LeMoyne, 2020; Cook, 2020; Darlow, Norvilitis and Schuetze, 2017; Earle and LaBrie, 2016; Fletcher, Pierson, Neumeister and Finch, 2019; Hong and Cui, 2019). In these researches on young adults – prominently with the university students – it was observed that there were positive relationships between helicopter parenting and nevtoticism (Montgomery, 2010; Odenweller, Booth-Butterfield and Weber, 2014), depressive symptoms (Schiffirin et al., 2014), use of prescribed medication for anxiety and depression and use of pain killers for pleasure (LeMoyne and Buchanan, 2011). In various researches it was verified that there was a negative relationship between helicopter parenting and students' well-being (E.g. LeMoyne and Buchanan, 2011; Odenweller et al., 2014). The findings of the researches on self efficacy – as a popular variable studied together with helicopter parenting – mostly proved that helicopter parenting influenced self efficacy in a negative way (Odenweller et al., 2014; Reed, Duncan, Lucier-Greer, Fixellei and Ferraro, 2016; Schiffirin et al., 2014).

In the findings of helicopter parenting researches there were no consistency about the negative consequences. According to Bradley-Geist and Olson-Buchanan (2014) while there was a significant negative relationship between over parenting and self-efficacy, no significant relationship was observed between over parenting and social efficacy. Similarly, Segrin et al. (2012) didn't observe any significant negative effect of helicopter parenting on self-efficacy. Besides, the effects of helicopter parenting varied according to children's gender and special needs (Buchanan and LeMoyne, 2020) and paternal or maternal helicopter parenting (Padilla-Walker, Son and Nelson, 2019).

It was seen that helicopter parenting had relationships with and effects on a variety of outcomes. In this study it was aimed to provide a holistic look on the effects of helicopter parenting. That is, this study aimed to discover the relationships between helicopter parenting and educational variables. Accordingly, the researh questions were:

1. In the extant literature how was helicopter parenting was defined and scaled?
2. According to extant researches, what were the relationships between helicopter parenting and educational variables?
3. In the researches, which variables played a role in the relationships between helicopter parenting and educational variables?

Methodology

In order to answer the questions of this study narrative litertaure review method was applied. Accordingly, 10 of national and international educational databases, i.e. EBSCOHOST, Emerald Insight, ERIC, JSTOR, SAGE, Science Direct, Springer Link, Taylor and Francis, ULAKBIM and Wiley Online were used to reach the literature of helicopter parenting. In database researches "helicopter parenting", "overparenting" terms and their Turkish translations ("helikopter ebeveynlik" and "aşırı ebeveynlik") were preferred and "academic journals" or "refereed journals" were applied as filter criteria. These databases

provided 1.099 primary results. Among these results full texts were filtered and a pool of 77 articles, i.e. the universe, was formed. In order to detect the articles about educational variables, the articles in the pool were revised according to their titles, key words and scales of they implemented. As a result of this revision, a sampling of 16 articles was defined. In the analysis stage, descriptive analysis technique was employed; the articles were analyzed and listed according to the scales they administered, the educational variables they tested, the methods they implemented, and the other variables they tested along with the educational variables. These articles were compared and contrasted about their scale development approaches and helicopter parenting definitions. Then, the findings about educational variables were analyzed, similar and different findings were identified, so that a holistic look on the effects helicopter parenting on education was formed.

Findings

The findings of this study showed that in the sampling of 16 helicopter parenting articles eight different scales were implemented. In LeMoyne and Buchanan's (2011) helicopter parenting scale, helicopter parenting was defined "as a collection of tendencies that make appropriate parenting characteristics raised to an inappropriate level". That is, these parents exhibited normal behaviours at extreme degrees. Padilla-Walker and Nelson (2012), who developed one of the initial scales on helicopter parenting, developed a uni-dimensional and 5-item helicopter parenting scale, through which it was shown that helicopter parenting was significantly differing from behavioral and psychological control. Besides, they marked that helicopter parents exhibited control behaviors together with parental support. Similar to Padilla-Walker and Nelson (2012), Luebbe et. al. (2018) compared and contrasted psychological control and overprotection with helicopter parenting, and they observed that although these constructs had relationships, they had significant differences showing that helicopter parenting was a distinctive construct. Differing from Padilla-Walker and Nelson (2012) they argued that helicopter parenting was a multi dimensional construct. One of the basic differences between the former and the latter scales was that Padilla-Walker and Nelson (2012) included parents in their sampling while Luebbe et. al. (2018) studied only with students.

Segrin et. al. (2012) developed a four-dimensional – anticipatory problem solving, advice/affect management, child self-direction and tangible assistance - over parenting scale of 39 items. And they observed that these dimensions didn't have a consistent relationship with parental authority prototypes in Baumrind's (1961) parenting typology. This study also verified that helicopter parenting was a distinctive parenting style. With their unidimensional scale Odenweller et. al. (2014) confirmed that helicopter parenting had a poor relation with authoritarian parenting style in Baumrind's (1961) typology.

While Bradley-Geist and Olson-Buchanan (2014) tested the difference between helicopter parenting and parental involvement, Schiffrin et. al. (2014) did so with autonomy supportive parenting. Bradley-Geist and Olson-Buchanan (2014) used parental involvement scale together with thier 5-item over parenting scale, and observed that items in these two scales loaded on two factors, showing that they were different constructs. Similarly, Schiffrin et. al. (2014) found that helicopter parenting and autonomy supportive parenting items loaded on different factors, which showed that these constructs were significantly different. Creating the unique helicopter parenting scale for high school students Hong et. al. (2015) tested the relationship between helicopter parenting and parental monitoring, and concluded that helicoptering and monitoring were different constructs. These helicopter parenting scales gave valuable information showing that helicopter parenting was a distinctive construct. However, apart from Hong et. al.'s (2015) all of them were developed in western countries – particularly the USA – and for young adults.

When the articles were examined for the second and third research questions, it was observed that almost all of the researches on helicopter parenting employed quantitative methods; Calarco's (2020) research was the only member of the sampling which used a qualitative method. In the quantitative researches the relationship among 12 different educational variables and helicopter parenting were examined and 20 other variables – in addition to educational variables - were included in these researches. When the primary findings of these researches were investigated, it was seen that helicopter parenting was not as common a parenting style as it was portrayed in the popular media (Howard et. al., 2020; Padilla-Walker et. al., 2019; Shoup et. al., 2015). While mothers, in general, showed higher levels of helicopter parenting (Padilla-Walker and Nelson, 2012; Love et. al., 2019; Nelson et. al., 2020), fathers exhibited helicopter parenting more towards their sons than towards their daughters (Nelson et. al., 2020).

As expected helicopter parenting had negative relationships with a range of desired educational outcomes. For instance, helicopter parenting had negative relationships with students' out-of-class communication with faculty members (Miller-Ott, 2016), and school engagement (Padilla-Walker and

Nelson, 2012). Similarly, Schiffrien et al. (2017) found that maternal helicopter parenting was related to performance goals (versus mastery goals) to learn, which was a maladaptive version of academic motivation.

Several other articles in the sampling showed that although helicopter parenting didn't have significant relationships with educational variables, when other variables were included in the models, the relationships were surfaced or got stronger. The relationships between helicopter parenting and GPA was influenced by self-efficacy (Darlow et al., 2017), and adjustment to college was influenced by anxiety and depression, and academic entitlement was influenced by perfectionism and neuroticism (Fletcher et al., 2019), and self regulated learning was influenced by procrastination (Hong et al., 2015), and school burnout was influenced by self-control (Love et al., 2019).

The articles in the sampling also showed that there were no consistent findings about the relationship between helicopter parenting with educational variables. That is, in some cases helicopter parenting might have no relationship with educational outcomes or it could even have positive effects on them. For instance, there were no significant relationships between helicopter parenting and academic dishonesty (Fletcher et al., 2019), academic motivation (Howard et al., 2020), intent to attend graduate school or GPA (Bradley-Geist and Olson-Buchanan, 2014). Moreover, some forms or dimensions of helicopter parenting had significant positive relationships with GPA (Luebbe et al., 2018) and school engagement (Padilla-Walker et al., 2019; Shoup et al., 2015).

Discussion and Conclusion

There are eight scales which show that as a parenting style helicopter parenting differs from psychological control, behavioral control, parental involvement, authoritative parenting, authoritarian parenting, permissive parenting, parental monitoring and over protection. In addition to the frame of this study, there are four more scales in the other studies in the universe. Besides, some researchers apply a compilation of different scales or parts of them. It is clearly seen that there is an abundance of scales in the helicopter parenting literature. This might be a result of the novelty of helicopter parenting compared to other parenting styles, on one hand. On the other hand, as Howard et al. (2020) points out this might be a result of the fact that there is not a consensus on the definition of helicopter parenting and behaviors that constitute it. This oversupply can be perceived as a good thing in the literature of an nascent field but as Howard et al. (2020) argue, this oversupply of helicopter parenting scales can prevent building a cumulative body of knowledge and lead to the jingle fallacy (the false perception that scales measure the same construct because of their similar names).

Researches on helicopter parenting and educational variables have been mostly limited to quantitative studies. This shows that helicopter parenting has been conceptualized and scaled with almost no references to students' or parents' own experiences or subjective perceptions. Lacking the knowledge of direct experiences and perceptions might have prevented the researchers from reaching a consensus on the definition of helicopter parenting.

The relationships between helicopter parenting and educational variables are not consistent. One of the reasons of this inconsistency might be the different study samples – e.g. parents. The studies with parent participants bear significantly different results from the ones with the students participants only. The inconsistencies might result from the fact that there are no consensus on whether helicopter parenting is unidimensional or multidimensional. The studies with multi dimensional scales can apply models which can test different effects of the dimensions. Cross cultural differences can result in inconsistent findings, as well.

In the field of helicopter parenting, qualitative researches are needed to be done in order for discovering what helicopter parenting means and its varying effects in different cultures. Besides, more researches are needed to examine the separate effects of maternal and paternal helicopter parenting. Lastly, helicopter parenting scales which address different developmental stages should be developed in order to understand the effects of this parenting style during the growth of children.

MERAKLI ÖĞRENCİ PROFİLİ İÇİN ÖĞRETMENLER ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Aslan, C. (2021). Meraklı Öğrenci Profili için Öğretmenler Arasındaki İşbirliği. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1070-1088.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.915671>

Geliş Tarihi: 14.04.2021

Kabul Tarihi: 18.09.2021

E-ISSN: 2149-3871

Canan ASLAN

Milli Eğitim Bakanlığı

canankucukbayram@gmail.com

ORCID No: 0000-0003-3030-7428

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, meraklı öğrenci profili oluşturmak için sosyal sistemin öğeleri dikkate alınarak öğretmenler arasında ne tür bir işbirliği olması gerektiğini belirlemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması deseni kullanılmıştır. Çalışma grubu 10 öğretmenden oluşmaktadır. Veriler yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın temaları; meraklı öğrenci özellikleri, girdi, süreç (yapısal, bireysel, kültürel, politik sistem), çevre, çıktı ve dönüt şeklinde belirlenmiştir. Araştırma sonunda öğretmenlerin çoğunluğu, meraklı öğrenci özellikleri ile ilgili, çok soru sorma ve araştırma yapmayı sevme gibi özelliklere vurgu yapmıştır. Öğrencilerin merakını tetiklemede sahip olunması gereken girdiler ile ilgili, gerekli materyallerin sağlanması gerektiği, bu konuda yapılması gereken işbirliği ile ilgili ise, öğretmenlerin iletişim halinde kalarak bilgi ve tecrübelerini paylaşmaları gerektiği üzerine daha çok görüş bildirildiği görülmüştür. Yapısal sistem açısından; öğrencilerin sorumluluk duygusunun geliştirilmesi, öğretmenlerin yetkinin artırılması ve alanında uzman olması gerektiği belirtilmiştir. Bireysel sistem açısından; öğrencilerin dikkatini çeken sorular sorulması ve öğretmenlerin, öğrencilerin üreteceği ortamlar oluşturması gerektiği üzerine vurgu yapılmıştır. Kültürel sistem açısından; öğrencilerin kültürel faaliyetlere katılımının sağlanması ve öğretmenlerin kültürel faaliyet düzenlemeleri gerektiği belirtilmiştir. Politik sistem açısından; ödül gücüne daha çok odaklanıldığı görülmüş, bu konuda öğretmenlerin ödüllü etkinlikler düzenlemesi gerektiği belirtilmiştir. Çevreden beklenenler ile ilgili olarak; velilerin öğrencilere kültürel aktivite yaptırma, bilinçli ve sabırlı olmaları gerektiği, bu konuda öğretmenlerin ise, velileri bilinçlendirmesi ve velilerle ortak çalışmalar yürütmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çıktı aşamasında öğrenci başarısı için farklı yöntemler kullanılması gerektiği, bu konuda öğretmenlerin ise, öğrenci başarısını artırmak için farklı etkinlikler tasarlanması gerektiği belirtilmiştir. Dönüt aşamasında değerlendirmenin öğrenciyle birlikte yapılması gerektiği, bu konuda öğretmenlerin ise süreci değerlendirmesi ve eksiklere yönelik çalışmalar yapmaları gerektiği belirtilmiştir. Materyal temini için okul toplumu bir araya gelerek eksikleri eğitim-öğretim yılının başında gidermeye çalışmalıdır. Öğretmenlerin yetkisi artırılmalı ve alanda uzmanlaşmaları için gereken destek sağlanmalıdır. Velilerin öğrencilerin gelişimi için taşın altına ellerini sokmaları, sabırlı olmaları ve bu konuda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meraklı Öğrenci, İşbirliği, Sosyal Sistem Öğeleri.

COLLABORATION AMONG THE TEACHERS FOR CURIOUS STUDENT PROFILE

ABSTRACT

The aim of the present study was to determine what kind of collaboration should be in place among the teachers to create a curious student profile, considering the elements of the social system. Qualitative research method and case study design were used in the study. The study group was consisted of 10 teachers. The data were collected through a semi-structured interview form. Descriptive analysis technique was used to analyze the data. Most of the teachers emphasized such characteristics of curious students as asking a lot of questions and liking to do research. Views were more concentrated on providing necessary materials as regards the inputs that needed to be possessed in triggering the curiosity of students and on the fact that teachers should have stayed in communication and shared their knowledge and experience as regards the necessary collaboration. In terms of the structural system; it was stated that the sense of responsibility of students should be developed, teachers' authority should be increased and teachers needed to be experts in their relevant fields. In terms of individual system; emphasis was placed on asking questions that would attract students' attention. In terms of the cultural system; it was stated that students should participate in cultural activities and teachers should have organized cultural activities. In terms of the political system, that teachers should organize award activities in that regard. Regarding the expectations from

the environment; it was emphasized that parents should have the students engage in cultural activities, should be conscious and patient, and that accordingly teachers should raise awareness in parents and conduct joint activities with parents. As regards the output phase, the teachers should design different activities to improve student achievement. It was stated in the feedback phase that assessment should be done with the students, and that accordingly teachers carry out studies towards the deficiencies in this regard.

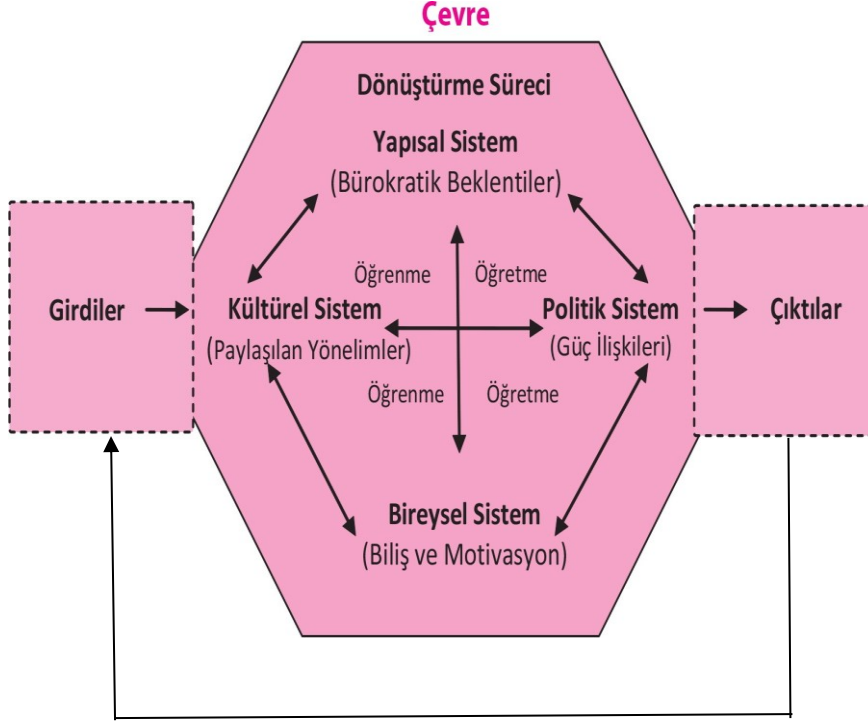
Keywords: Curious Student, Collaboration, Social System Elements.

GİRİŞ

Bir şeyi anlamak veya öğrenmek için duyulan istek anlamına gelen merak (TDK, 2019), insanoğlunun bilgi arayışından kaynaklanmaktadır (Aktaş Üstün, 2019, s.23) ve bu duygunun desteklenip geliştirilmesi gerekmektedir. Covojova ve Sollar (2007), merak duygusunun medeniyet oluşumunun temeli olan bilimsel buluşların arkasındaki temel motivasyon kaynağı olduğundan bahsetmektedir. Etkili eğitim için temel şart, öğrencilerin öğrenme için merak duymalarını sağlamaktır. Bu, öğrencilerin nasıl öğrendiklerini anlamak, farklı bir müfredat oluşturmak ve motive eden öğretme ve değerlendirme metotlarını kullanmak anlamına gelir (Robinson, 2019, s.251). Bireyin merak güdüsünün harekete geçirilmesinin o bireyin öğrenme ve öğretme süreçlerini kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu anlamda bireylerin sahip oldukları merak ve keşfetme duygusunun tüm eğitim süreçlerinde güdüleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Say, 2015, s.32). Merak duygusu eğitim-öğretim sürecinde öğrenciler için önem taşımakta, öğrenmede ve konulara ilişkin ilgilerinin oluşmasında ön koşul olarak nitelendirilmektedir (Carlin, 1999, s.6). Demirel ve Coşkun (2009), merak duygusu sayesinde kendisini ve bulunduğu çevreyi tanıyan bireyin; ihtiyacı olan bilginin ne olduğu, bu bilgiye nasıl ulaşabileceği ve nasıl geliştirebileceği hakkında öz yeterliliğe sahip olduğunu, bireylerin yaşam boyu öğrenmenin bir gereği olarak sürekli yeni bilgiler ve beceriler kazanmaya açık olmaları gerektiğini belirtmekte ve yaşam boyu öğrenmelerinde etkili olan merak duygusunun öneminden bahsetmektedirler (s.130).

Sahlberg (2019), dünya genelinde okulları ve sınıfları gezdikten sonra hem çocuklar hem de yetişkinler arasında eksik olan şeyin gerçek bir merak duygusu olduğunu gözlemlediğini belirtmektedir. Merak duygusu; keşfetme, araştırma ve öğrenmeyle ilişkilirse o halde her yaşta öğrenci için okul öğreniminin merkezinde bu unsurların yer alması gerektiğini ve merakın bilgiye duyulan susuzluğu temsil ettiğini, bu nedenle öğrenme ve başarı arkasında büyük bir güç olduğunu vurgulamaktadır (s.266). Öğrencilerin merak duygusu tetiklenmediğinde okula devam etme istekleri azalabilir ve eğer sonucunda eğitim adına yapılan her şey anlamını yitirebilir. Öğrencilerin okulu bırakmasıyla ortaya çıkan maliyet, öğrencileri öğrenmeye teşvik eden okullara yapılan yatırımlardan daha yüksektir. Bu sebeple öğrencilerin merak duygularını artıracak durumlar oluşturulmalı, öğretmenler ve okul yöneticileri bu konuda kendilerini geliştirmelidirler. Öğrencilerin yeni zirvelere ulaşmak için ilham veren öğretmenlerden esinlendikleri gibi okullar da vizyon sahibi müdürlerden esinlenebilir (Robinson, 2019, ss.251-252).

Öğrenmenin sağlanmasına hizmet eden davranışın öncülü olan merakın sağlanması için okulda öğretimin iyi bir şekilde planlanması gerekmektedir (İnan Kaya, 2016, s.111). Okul; birbirine bağlı parçalardan oluşan, açık bir biçimde tanımlanmış bir grup insandan oluşan, çevresinden farklı olan, karmaşık bir sosyal ilişkiler ağı ve kendine özgü bir kültürü olan bir sosyal sistemdir ve bütün biçimsel örgütlerde olduğu gibi, okulun sosyal bir sistem olarak analizi örgütsel yaşamın planlanan ve planlanmayan yönlerini dikkate almayı gerektirir. (Hoy ve Miskel, 2015, s.22). Şekil 1.1 sosyal sistemin ana öğelerini göstermektedir.

Şekil 1.1 Okullar İçin Sosyal Sistem Modeli

(Hoy ve Miskel, 2015, s.31.)

Şekil 1.1’de sosyal sistemin ana öğeleri verilmiştir. Hoy ve Miskel (2015)’e göre örgütlerde davranış yalnızca yapısal ve bireysel unsurlardan etkilenmez, aynı zamanda kültürel ve politik öğelerden de etkilenir. Yapı, örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için düzenlenmiş ve örgütlenmiş biçimsel bürokratik beklentilere göre tanımlanır. Birey, örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli enerji ve kapasite sağlar. Kültür, katılımcıların işe yönelik ortak tutumlarıdır ve örgüte özel bir kimlik kazandırır. Politika, diğer kontrol sistemlerine karşı geliştirilmiş informal güç ilişkileridir. Okullarda öğretim-öğrenme süreci örgütün özünü oluşturur. Bir okuldaki sosyal davranışı etkileyen dört öğenin (yapı, birey, kültür ve politika) hepsi öğrenme ve öğretme ortamında oluşur. Çevre ise örgütün dışındaki her şeydir, sistemin enerji kaynağıdır. Ayrıca örgütsel etkililik için gerçek çıktılarla beklenen çıktılarla tutarlı olması gerekir. Beklenen ve gerçekleşen sonuçlar arasında bir fark olduğu zaman, geribildirim döngüleri sistemin içinde ve dışındaki birey ve grupları bilgilendirir (ss. 24-32).

Eğitim sistemi de diğer sistemler gibi bütünsel olarak çalışır, her bir öge diğerlerine güç verir. Sistem içinde yer alanlar, yaşayan insanlardır ve onların birbirleriyle olan uyumu önemlidir. Eğitim, hem okullarda hem okullar arasında hem de diğer gruplar ve kurumlar arasında ortaklık ve işbirliğini temel aldığıda gelişir (Robinson, 2019, s.253). İnsanları eğitmek işbirlikçi bir süreçtir. Okullar işbirliği ve iletişim içinde olduğunda, birbirlerine yardım ederler ve öğretmenlerin sınıflarda işbirliği kültürü oluşturmalarına yardımcı olurlar (Sahlberg, 2019, s.197). Günümüzde öğrencilerin birçoğunun edindikleri bilgileri yeterli gördükleri, soru sorma, araştırma yapma gibi merak duygularını canlı tutacak eylemlerde bulunmadıkları gözlemlenmektedir. Öğrenciye merak duygusunu kazandırmak ve bu duyguyu pekiştirmek adına öğretmenler arasında yeterli işbirliğinin yapılmadığı görülmektedir. Okul içinde ve okullar arasında öğretmenlerin işbirliği içinde çalışmalarını sağlayan uygulamaların olması teşvik edilmelidir. Öğretmenler arasındaki işbirliği ile gerçekleştirilecek çalışmaların eğitim-öğretim sürecini olumlu yönde etkileyeceği, öğrenci başarısını artıracacağı düşünülmektedir. Meslektaş dayanışması olarak da ifade edebileceğimiz bu anlayışla, sosyal sistem öğeleri dikkate alınarak öğrencilerin merakını tetiklemede gerekli görülen şeylerin belirlenmesi gerekmektedir. Öğretmenler arasındaki işbirliğiyle okullarda öğrenmeye açık ve istekli, yani meraklı öğrenci profili oluşturulabileceği, yapılacak bu işbirliği ve fikir paylaşımının aynı zamanda eğitimin kalitesini de artıracığı düşünülmektedir.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, meraklı öğrenci profili oluşturmak için sosyal sistemin öğeleri dikkate alınarak öğretmenler arasında ne tür bir işbirliği olması gerektiğini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- 1- Öğretmenlerin görüşüne göre meraklı bir öğrencide ne tür özellikler bulunmalıdır?
- 2- Öğretmenler öğrencilerin merakını tetiklemede hangi özelliklere sahip girdilerin olması gerektiğini düşünmektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?
- 3- Öğretmenler öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için süreçte;
 - a- Yapısal sistem (Bürokratik beklentiler) açısından yapılması gerekenler hakkında ne düşünmektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?
 - b- Bireysel sistem (Biliş ve Motivasyon) açısından yapılması gerekenler hakkında ne düşünmektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?
 - c- Kültürel sistem (Paylaşılan yönelimler) açısından yapılması gerekenler hakkında ne düşünmektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?
 - d- Politik sistem (Güç İlişkileri) açısından yapılması gerekenler hakkında ne düşünmektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?
- 4- Öğretmenler öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için çevreden neler beklemektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?
- 5- Öğretmenler öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için çıktı aşamasında nelere dikkat etmelidirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?
- 6- Öğretmenler öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için dönüt (geribildirim) aşamasında neler yapılması gerektiğini düşünmektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması deseni kullanılacaktır. Durum çalışması, araştırmanın hem ürünü hem de nesnesi olabilecek nitel araştırma içerisindeki bir desen türüdür. Durum çalışması araştırması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2018, s.97). Bu çalışmada durum çalışması desenlerinden bütüncül çoklu durum deseni kullanılacaktır. Bütüncül çoklu durum deseninde, birden fazla kendi başına bütüncül olarak algılanabilecek durum söz konusudur. Her bir durum kendi içinde bütüncül olarak ele alınır ve daha sonra birbirleriyle karşılaştırılır (Yıldırım & Şimşek, 2011, s.291). Bu çalışmada hem sosyal sistem öğeleri dikkate alınarak meraklı öğrenci profili oluşturabilmek için yapılması gerekenler hem de öğretmenlerin bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olması gerektiği araştırılmakta, meraklı öğrenci profili ve öğretmenlerin işbirliği durumları üzerinde durulmaktadır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Tipik durumlar, evrendeki benzerleri arasından genel olarak incelenen olay veya olguyu açıklayabilecek düzeyde bilgi içeren durumlardır ve sıra dışı olmayan, toplum içinde ortalama olarak kabul gören durumları kapsamaktadırlar (Patton, 2005). Evreni temsil yeteneği olan ve evrenden farklılaşmayan durumları ifade etmek için kullanılmaktadır (Marshall & Rossman, 2014). Strauss ve Corbin (2015), okullar üzerine yapılacak bir araştırma için tipik durum örneklemesinin, şehir merkezinde görece geneli yansıtabilecek birkaç okulun seçimi ile sınırlı olabileceğini belirtmektedir. Araştırmada çalışma grubu, Ankara ilinde bir ilkokul ve ortaokulda bulunan sınıf öğretmenleri ve branş öğretmenlerinden oluşmaktadır. Görüşmelerin yapılacağı ilkokul ve ortaokulda toplam dört sınıf öğretmeni ve yedi branş öğretmeni bulunmaktadır. Görüşme gerçekleştirilen 10 öğretmenin 9'u kadın, 1'i erkektir. Bir öğretmen ile görüşme gerçekleştirilememiştir. Veri doygunluğuna ulaşıldığından, yapılan görüşmelerin araştırma açısından yeterli olduğuna karar verilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından belirlenen okula gidilerek gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları; Robinson'un (2019) çalışmasında yer alan "meraklı öğrenci" ifadesinden ve Hoy ve

Miskel (2015)'in çalışmasındaki “okullar için sosyal sistem modeli” anahtar kelimelerinden esinlenilerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Görüşme formunda, alanyazın taramasıyla elde edilen veriler çerçevesinde ve uzman görüşü alınarak geliştirilmiş sorulara yer verilmiştir. Görüşme sorularına geçmeden önce sosyal sistemin öğeleri hakkında öğretmenlere kısa bir bilgi verilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Toplanan verilerin çözümlenmesinde önceden belirlenen temalara göre hazırlanan çerçeve dikkate alınarak betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Belirlenen temalara ilişkin, meraklı öğrenci profili için öğretmenler arasındaki işbirliğinin önemi belirlenmiştir. Bulgular uygun görülen ve gerekli olan yerlerde nicelleştirilerek (sayı kullanılarak) sunulmuştur. Yıldırım ve Şimşek (2011)'e göre nitel verinin sayısallaştırılmasındaki amaçlardan biri güvenilirliği arttırmasıdır. Diğer amaçları; yanlılığı azaltmak, veri analizi sonucunda ortaya çıkan tema veya kategoriler arasında karşılaştırma yapmamızı sağlamak ve son olarak da çalışma sonuçlarının daha sonra anket gibi araçlarla daha geniş bir örnekleme ulaşılarak tekrar sınanmasına olanak vermesidir (s.242).

Verilerin analizinde görüşüne başvuru alan öğretmenlere birer kod numarası verilerek (Ö1, Ö2...) açıklamalar yapılmıştır. Araştırmada inandırıcılığı sağlamak için görüşmelerde ses kaydı kullanılmak istenmiştir. Okulda görüşme gerçekleştirilemeyen üç öğretmenle ise internet üzerinden görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca verilerin kaydedilmesinde not tutma yöntemi de kullanılmıştır. Kayıtlar ve notlar bilgisayarda metin haline getirilmiştir ve veriler araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Araştırmanın temaları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Meraklı öğrenci özellikleri
- Girdi
- Süreç
 - Yapısal sistem
 - Bireysel sistem
 - Kültürel sistem
 - Politik sistem
- Çevre
- Çıktı
- Dönüt (Geribildirim)

Belirlenen bu ana temalara yönelik öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili “işbirliği” adında alt temalara yer verilmiştir.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın iç geçerliğini (inandırıcılığını) sağlayabilmek için araştırmaya katılan öğretmenlere yönelik hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular araştırmacı tarafından çalışmanın yapıldığı ortamda sorulmuş ve veri toplamak için yeterli zaman ayrılmıştır. İnanırıcılık konusunda alınan önlemlerden biri de araştırmanın, araştırma konusu hakkında genel bilgiye sahip bir uzman tarafından incelenmiş olmasıdır. Araştırmanın dış geçerliğini (aktarılabirliğini) arttırmak için hem amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiş hem de araştırmacı tarafından ayrıntılı betimleme yapılmıştır. Ayrıca ayrıntılı betimleme yapılırken doğrudan alıntılar sıkça kullanılmıştır. Araştırmanın iç güvenilirliğini (tutarlılığını) arttırmak için ise önceden oluşturulmuş ve ayrıntılı olarak tanımlanmış bir kavramsal çerçeveye bağlı olarak veri analizi yapılmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmenlerin görüşleri “Meraklı öğrenci özellikleri, girdi, süreç (yapısal, bireysel, kültürel, politik sistem), çevre, çıktı, dönüt” temaları çerçevesinde tablolar halinde verilmiş, katılımcıların bu temalara ve alt temalara ilişkin konuşmalarından örnekler sunulmuştur.

3.1. Öğretmenlerin Meraklı Öğrenci Özelliklerine Yönelik Görüşleri

Araştırmanın birinci alt problemi “Öğretmenlerin görüşüne göre meraklı bir öğrencide ne tür özellikler bulunmalıdır?” şeklinde belirtilmiştir. “Meraklı öğrenci özellikleri” teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Meraklı Öğrenci Özellikleri

Meraklı öğrenci özellikleri	f
Çok soru soran (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö9, Ö10)	9
Araştırma yapmayı seven (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8)	7
Detaycı (Ö3, Ö4, Ö8)	3
İyi bir gözlemci (Ö3, Ö4, Ö5)	3
Girişken (Ö2, Ö4)	2
Okumayı seven (Ö2)	1
Belgesel izlemeyi seven (Ö2)	1
Öğrenmeye istekli (Ö6)	1
Öğrendiklerini çevresiyle paylaşan (Ö2)	1
Genel kültürü iyi (Ö6)	1
Aceleci (Ö4)	1
Sabırsız (Ö4)	1
Hareketli (Ö5)	1
Fikir üreten (Ö8)	1
Yeniliklere açık (Ö10)	1

Tablo 1’de görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Çok soru soran” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Meraklı bir öğrencinin kafasında bir sürü soru vardır. Sorularına cevap bulma ihtiyacı onun için yeme içme gibi zorunlu bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı giderme iç güdüsü onu olayları takip etmeye ve ilişkilendirmeye iter (Ö4).*” “*Meraklı öğrenci sorgulayandır, çok soru sorar. Merakın ana maddesi soru sormaktır. Soru soran, sorgulayan öğrenci meraklıdır (Ö10).*” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde meraklı öğrenci özellikleri ile ilgili, çok soru sorma ve araştırma yapmayı sevme gibi özelliklere daha çok odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca meraklı bir öğrencide bulunması gereken özelliklerle ilgili katılımcıların görüşlerinde; detaycı, iyi bir gözlemci ve girişken olma gibi faktörlerin de öne çıktığı görülmektedir.

3.2. Öğrencilerin Merakını Tetiklemek İçin Gereken Girdiler ve Öğretmenler Arasındaki İşbirliği

Araştırmanın ikinci alt problemi “Öğretmenler öğrencilerin merakını tetiklemede hangi özelliklere sahip girdilerin olması gerektiğini düşünmektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?” şeklinde belirtilmiştir. “Girdi” teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular Tablo 2’de, “İşbirliği” alt teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular ise Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 2: Öğrenci Merakını Tetiklemede Sahip Olunması Gereken Girdiler

Girdiler	f
Konuyla ilgili materyaller (Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10)	8
Öğrenciyi kazanımla karşı karşıya getirmek-gerçek hayat durumları (Ö4, Ö6, Ö9)	3
Konuyla ilgili etkinlik tasarlama (Ö2, Ö6)	2
Akıllı tahtalar (Ö1, Ö10)	2
Konuyla ilgili doğru öğretim yöntem ve tekniği kullanabilmek (Ö2, Ö10)	2
Öğretmenin soru sorarak derse başlaması, sorularıyla konuya dikkat çekmesi (Ö6, Ö8)	2
Öğrencilerin sorularını geçiştirmemek (Ö3, Ö7)	2
Artırılmış gerçeklik uygulamaları ile ders işlemek (Ö1)	1

Tablo 2’de görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Konuyla ilgili materyaller” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Konuyla ilgili gerekli materyalleri kullanmalıyız. Kaynakları kullanma konusunda noksan olmamız öğrenciyi meraka teşvik etmede sorun yaşıyor. Çoğu zaman öğrenciyi konuşturmadan kendimizi konuşmaya kaptırıp öğrencinin de dinlemekten bıkmasına ve iyi bir dinleyici olmasına engel olabiliyoruz farkında olmadan. Ayrıca eğitime yapılan yatırım yetersiz. Mesela ben ücretli öğretmenlik yapıyorum aldığım maaş kendimi geçindirmeye anca yettiği için sınıfım için özel bir materyal ya da materyal için gerekli malzemeleri almada zaman zaman sorun yaşıyorum (Ö2).*” “*Eğitim sitemimizde klasik bir okul yapısı var dört duvar arası, sıra*

düzenleri malum, tabi böyle sınıf eğitim ortamlarının olduğu yerlerde merakı celbedecek şeyler yok, bugün bir Norveç'te, çocuklar sadece eğitim değil bütün sosyal yaşantısını okul içinde yaşayabiliyorlar. Çocukların her türlü merakını giderebilmeleri için mutlaka uygulama bahçeleri olmak üzere sosyal etkinlik alanları, yani okul bir bütün olarak çocuk hani okulun dışına çıkmadan her türlü merakını giderebilecek her türlü eğitim materyali ya da ortamlar oluşturulmalı, tabi bu da sermaye gerektirir (Ö9).” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde öğrencilerin merakını tetiklemede sahip olunması gereken girdiler ile ilgili, dersin konusuyla ilgili gerekli materyallerin sağlanması ve öğrencinin derste edinilecek kazanımla karşı karşıya getirilmesinin önemine daha çok odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun her dersin konusuyla ilgili materyal temininin gerekliliği, bu konudaki eksikliklerin tamamlanması ve gereken şartların sağlanması üzerine görüş bildirdikleri görülmektedir.

Tablo 3: Girdileri Sağlamada Öğretmenlerin Yapmaları Gereken İşbirliği

İşbirliği	f
İletişim halinde kalarak bilgi ve tecrübelerini paylaşmak (Ö1, Ö2, Ö3, Ö9, Ö10)	5
Birlikte materyal tasarlamak (Ö5, Ö7)	2
Disiplinler arası çalışmak (Ö6, Ö8)	2
Öğrencilerin doğada gözlem yapmasını sağlamak (Ö4)	1

Tablo 3'te görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “İletişim halinde kalarak bilgi ve tecrübelerini paylaşmak” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Öğretmenler bilgi ve tecrübelerini paylaşma noktasında birbirleri ile iletişim içinde olmalı. Konuların avantajları ve dezavantajlarını tartışmalı ve ortak bir çözüm yolu bulmalı (Ö1).*” “*Öğretmenler, meraklı öğrencilere nasıl bir eğitim verecekleri konusunda birbirlerinin deneyimlerinden faydalanmalı ve bu tarz öğrencileri mutlaka Bilsem e yönlendirmeli (Ö3).*” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde girdileri sağlamada öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili, öğretmenlerin iletişim halinde kalarak bilgi ve tecrübelerini paylaşmaları üzerine daha çok odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca girdileri sağlamada yapılması gereken işbirliği ile ilgili katılımcıların görüşlerinde; birlikte materyal tasarlamak ve disiplinler arası çalışmak gibi faktörlerin de öne çıktığı görülmektedir.

3.3. Öğrencilerin Merak Duygularını Geliştirmek İçin Yapısal Sistem Açısından Yapılması Gerekenler ve Öğretmenler Arasındaki İşbirliği

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Öğretmenler öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için süreçte; a) Yapısal sistem (Bürokratik beklentiler) açısından yapılması gerekenler hakkında ne düşünüyorlar? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?” şeklinde belirtilmiştir. “Yapısal sistem” teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular Tablo 4'te, “İşbirliği” alt teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular ise Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Merak Duygularını Geliştirmek İçin Yapısal Sistem Açısından Yapılması Gerekenler

Yapısal sistem	f
Sorumluluk duygusunu geliştirme (Ö1, Ö6, Ö8, Ö10)	4
Öğrencilerin üretmesini sağlama (Ö4, Ö5, Ö9)	3
Uzmanlaşma sağlanmalı (Ö2)	1
Eğitim sistemi değişmeli (Ö3)	1
Yaratıcılığı engelleyen kural koymama (Ö7)	1

Tablo 4’te görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Sorumluluk duygusunu geliştirme” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Öğrenci öğrenme basamaklarını kendi inşa ederken sorumluluk duygusunu da geliştirebilmeli. Öğretmenler bu konuda öğrencilere gerekli imkanları tanımalı ve zamanlamasını ayarlamalıdır (Ö1)*” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcıların, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için yapısal sistem açısından yapılması gerekenlerle ilgili öğrencilerin sorumluluk duygusunu geliştirme ve üretmelerini sağlama üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Yapısal Sistem Açısından Öğretmenlerin Yapmaları Gereken İşbirliği

İşbirliği	f
Öğretmenlerin yetkisini artırarak birlikte eğitim ortamını düzenlemeleri (Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö9)	6
Uzmanlaşma için öğrenme ortamları oluşturmaları (Ö2, Ö6, Ö8, Ö10)	4

Tablo 5’te görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Öğretmenlerin yetkisini artırarak birlikte eğitim ortamını düzenlemeleri” ile ilgili olarak katılımcılar, “*Öğretmenler işbirliğiyle sınıf ortamlarını öğrencilerin merak düzeyini artıracak şekilde düzenlemeli ve bu konuda okul yönetiminin desteğini sağlamalı, öğretmenlerin yetkisi artırılmalı (Ö1).*”; “*Uzmanlaşma için öğrenme ortamları oluşturmaları*” ile ilgili olarak ise, “*Öğretmenler alanında uzman olmalı, öğretmekten ziyade öğrenmeye meyilli bir tavır sergilemeli, okul yönetimini işin içine katarak okulda öğrenmeye dayalı bir ortam oluşturulmasını sağlamalıdır. Bu sayede öğrencilerinde de merakı artıp onlarla birlikte öğrenmenin zevkini tadacaklardır (Ö2).*” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcıların, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için yapısal sistem açısından öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili, öğretmenlerin yetkisinin artırılması ve alanında uzman olması gerektiği üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır.

3.4. Öğrencilerin Merak Duygularını Geliştirmek İçin Bireysel Sistem Açısından Yapılması Gerekenler ve Öğretmenler Arasındaki İşbirliği

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Öğretmenler öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için süreçte; b) Bireysel sistem (Biliş ve Motivasyon) açısından yapılması gerekenler hakkında ne düşünüyorlar? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?” şeklinde belirtilmiştir. “Bireysel sistem” teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular Tablo 6’da, “İşbirliği” alt teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular ise Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin Merak Duygularını Geliştirmek İçin Bireysel Sistem Açısından Yapılması Gerekenler

Bireysel sistem	f
Dikkat çekici sorular sorma (Ö7, Ö8, Ö10)	3
Sosyal aktivite düzenleme (Ö2, Ö5)	2
Üretmelerini sağlama (Ö3, Ö4)	2
İlgi alanlarına yönelik ödevlendirme yapma (Ö6, Ö9)	2
Başarı duygusunu tattırma (Ö1)	1
Övgü sözleri kullanma (Ö7)	1

Tablo 6’da görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Dikkat çekici sorular sorma” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Öğrencinin günlük hayatında yapacağı ya da kullanacağı bir şeyi kendisinin öğrenip bulmasına teşvik etmek gerekir. Ben de bilmiyorum bir araştırıp gelsen hepimiz öğrenebiliriz tarzında sorular yöneltip soru sorma, sorgulama ve merak uyandırma olayını başlatabiliriz (Ö10).*” “*Sınıfa merak duygularını artıracak daha çok materyal getirilebilir, dikkatini çeken sorular sormaları sağlanabilir (Ö7).*” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcıların, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için bireysel sistem açısından yapılması gerekenler ile ilgili, öğrencilerin dikkatini çeken sorular sorma, sosyal aktivite düzenleme, öğrencilerin üretmelerini sağlama, öğrencileri ilgi alanlarına yönelik ödevlendirme konuları üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Bireysel Sistem Açısından Öğretmenlerin Yapmaları Gereken İşbirliği

İşbirliği	f
Öğrencilerin üreteceği ortamlar oluşturma (Ö3, Ö4, Ö6, Ö10)	4
Dikkat çeken materyal tasarlama (Ö1, Ö9)	2
Tecrübe ve fikir paylaşımında bulunma (Ö2, Ö8)	2
Sosyal etkinlik planlama (Ö5)	1
Olumlu pekiştirme hazırlama (Ö7)	1

Tablo 7’de görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden biri şu şekildedir: “Öğrencilerin üreteceği ortamlar oluşturma” ile ilgili olarak; “*Öğrencilerin üretmesi sağlanmalı. Öğretmen enstitüleri diyerek biraz geriye gideceğim ama, çocuklarımız ilkbaharda domates ekse, kendisi bunun gelişim evrelerini incelese, ekerken dikerken topraktaki canlıları fark etse, bitkilerdeki hastalıkları ve verimsizlik sebeplerini keşfetse (Ö4).*” şeklinde ifade kullanılmıştır.

Katılımcıların, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için bireysel sistem açısından öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili, öğrencilerin üreteceği ortamlar oluşturma, dikkat çeken materyal tasarlama, aralarında tecrübe ve fikir paylaşımında bulunma konuları üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır.

3.5. Öğrencilerin Merak Duygularını Geliştirmek İçin Kültürel Sistem Açısından Yapılması Gerekenler ve Öğretmenler Arasındaki İşbirliği

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Öğretmenler öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için süreçte; c) Kültürel sistem (Paylaşılan yönelimler) açısından yapılması gerekenler hakkında ne düşünüyorlar? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?” şeklinde belirtilmiştir. “Kültürel sistem” teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular Tablo 8’de, “İşbirliği” alt teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular ise Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 8: Öğrencilerin Merak Duygularını Geliştirmek İçin Kültürel Sistem Açısından Yapılması Gerekenler

Kültürel sistem	f
Kültürel faaliyetlere katılımı sağlama (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9)	9
Değerler eğitimi verme (Ö2, Ö9, Ö10)	3

Tablo 8’de görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Kültürel faaliyetlere katılımı sağlama” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Kendi kültürümüze yönelik çalışmalar, araştırma ödevleri verilebilir. Bununla birlikte farklı kültürler hakkında küçük videolar izletilip, küçük hikayeler okunup ya da resimler gösterilip, konu hakkında merak uyandırıp araştırmaları istenebilir (Ö6). Öğrenciler tiyatro, sinema izlemeye, tarihi yerleri gezmeye götürülebilir. Ayrıca öğrenci için okunacak kitabın seçimi öğrencinin zevkine bırakılmalıdır. Okuma saatleri oluşturulup öğrenciyle birlikte dergi ve ansiklopedi okunup, resimler incelenebilir (Ö2).*” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcıların, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için kültürel sistem açısından yapılması gerekenler ile ilgili, öğrencilerin kültürel faaliyetlere katılımının sağlanması üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 9: Kültürel Sistem Açısından Öğretmenlerin Yapmaları Gereken İşbirliği

İşbirliği	f
Kültürel faaliyet düzenleme (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8)	8
Değerler eğitimi için çalışmalar tasarlama (Ö2, Ö9, Ö10)	3

Tablo 9’da görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden biri şu şekildedir: “Kültürel faaliyet düzenleme” ile ilgili olarak katılımcılardan biri; “*Öğretmenler okulda farklı esintiler ortamı oluşturabilirler. Mesela bir sınıf farklı bir kültüre yönelik öne çıkan özellikleri*

bulunduran bir sergi yapabilir, diğer sınıf farklı bir kültüre yönelik farklı etkinlikler içeren bir sergi yapabilir. Böylelikle tüm o sergileri dolaşan öğrencilerde birçok kültür hakkında merak uyandırır (Ö6).” şeklinde ifade kullanmıştır.

Katılımcıların, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için kültürel sistem açısından öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili daha çok, kültürel faaliyet düzenleme üzerine odaklandıkları anlaşılmaktadır.

3.6. Öğrencilerin Merak Duygularını Geliştirmek İçin Politik Sistem Açısından Yapılması Gerekenler ve Öğretmenler Arasındaki İşbirliği

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Öğretmenler öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için süreçte; d) Politik sistem (Güç ilişkileri) açısından yapılması gerekenler hakkında ne düşünmektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?” şeklinde belirtilmiştir. “Politik sistem” teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular Tablo 10’da, “İşbirliği” alt teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular ise Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 10: Öğrencilerin Merak Duygularını Geliştirmek İçin Politik Sistem Açısından Yapılması Gerekenler

Politik sistem (Güç ilişkileri)	f
Ödül gücü (Ö1, Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10)	9
Uzmanlık gücü (Ö1, Ö3, Ö4, Ö6, Ö8)	5
Yasal güç (Ö8)	1

Tablo 10’da görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Ödül gücü” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Merak ödül gücünden en çok etkileniyor. Öğretmenler hayal kurma saati yapsın okuma saati gibi. Devamın da hayalleri dinlesin, zaten hayallerin gerçekleşmesi için lazım olacak bilgi becerinin neler olduğunu öğrenci sorar. Öğretmenler hayallerin gerçekleşmesinin imkânsız olmadığını gösterebilse yeter, öğrenciler için en büyük ödül olur (Ö5).*” “Ödül öğrenci için en pekiştirici şey. Ödülün büyüklüğünden ziyade sürekli olması çocukların yarış içine girmelerini sağlayacaktır. Yani ödül bunda etken olur (Ö9).” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcıların, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için politik sistem açısından yapılması gerekenler ile ilgili, ödül gücüne daha çok odaklandıkları görülmekte, ayrıca uzmanlık gücünün önemine de değinilmektedir.

Tablo 11: Politik Sistem Açısından Öğretmenlerin Yapmaları Gereken İşbirliği

İşbirliği	f
Ödüllü etkinlikler düzenleme (Ö5, Ö6, Ö9, Ö10)	4
İletişim halinde olma (Ö1, Ö2, Ö7, Ö8)	4
Alanında uzman olmak için kendini geliştirme faaliyetleri düzenleme (Ö3, Ö4)	2

Tablo 11’de görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Ödüllü etkinlikler düzenleme” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Okul idaresi olarak personel olarak yıllık çalışma programı düzenlenir, belli periyotlar konur. Aylık periyotlar çerçevesinde işte, çocukların merak ettiği konuyu araştırıp bulması konusunda her ay en meraklı öğrenci, merakının sonunda araştırıp bulan öğrenciye aylık periyotlar içinde ödül verilir. Bu da öğrencinin merak şeyini artırır (Ö9).*” “İletişim halinde olma” ile ilgili olarak ise; “*Öğretmenler birikimlerini ve tecrübelerini birbirleri ile paylaşarak, düşünce alışverişinde bulunarak birbirlerini desteklemelidir (Ö1).*” şeklinde ifade kullanmışlardır.

Katılımcıların, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için politik sistem açısından öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili, ödüllü etkinlikler düzenleme ve iletişim halinde olma üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır.

3.7. Öğrencilerin Meraklı Olmalarını Sağlamak İçin Çevreden Beklenenler ve Öğretmenler Arasındaki İş Birliği

Araştırmanın dördüncü alt problemi “Öğretmenler öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için çevreden neler beklemektedirler? Bu konuda ne tür bir iş birliği içinde olmalıdırlar?” şeklinde belirtilmiştir. “Çevre” teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular Tablo 12’de, “İş birliği” alt teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular ise Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 12: Öğrencilerin Meraklı Olmalarını Sağlamak İçin Çevreden Beklenenler

Çevre	f
Veli, kültürel aktivite yaptırmalı (Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8)	5
Veli, bilinçli ve sabırlı olmalı (Ö3, Ö7, Ö10)	3
Veli, öğretmenle işbirliği yapmalı (Ö8, Ö9, Ö10)	3
Veli, öğrencinin araştırma yapmasını teşvik etmeli (Ö1, Ö6)	2
Çevre maddi-manevi destek vermeli (Ö9)	1

Tablo 12’de görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Veli, kültürel aktivite yaptırmalı” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Velilerden beklentim, bizim öğrenciler okumayı çok sevmiyor. Kitap okumaktan ziyade görerek öğrenme, dolayısıyla da çok gezen bilir mantığıyla çok gezdirmelerini, olabildiğince fazla gezi yapmalarını tavsiye ederim (Ö5).*” “*Veliler bu konuda eşit derecede sorunlular. Öğrencilere kaynak sunmaları gerekiyor. Evlerinde ansiklopedi, internet gibi araştırma kaynakları sunmalı, çocuklarını gezdirmeliler, çocuklarıyla birlikte araştırmalar yapabilirler, hadi araştıralım ve bulduklarımızı birlikte değerlendirelim şeklinde faaliyetler yapabilirler (Ö6).*” şeklinde ifade kullanmışlardır.

Katılımcıların, öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için çevreden beklenenler ile ilgili olarak; velilerin öğrencilere kültürel aktivite yaptırmaları, bilinçli ve sabırlı olmaları ve öğretmenle işbirliği yapmaları gerektiği üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 13: Çevreden Beklentiler Doğrultusunda Öğretmenlerin Yapmaları Gereken İşbirliği

İşbirliği	f
Velileri bilinçlendirme (Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö9, Ö10)	6
Velilerle ortak çalışmalar yürütme (Ö1, Ö6, Ö9, Ö10)	4
Öğrencileri üretim yapacakları etkinliklere yönlendirme (Ö2, Ö4, Ö6, Ö7)	4
Velilerle sürekli iletişim halinde olma (Ö5, Ö6, Ö8)	3

Tablo 13’te görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Velileri bilinçlendirme” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Herkesin memleketi ile alakalı ya da yaşadığımız şehirle alakalı gezilmesi merak uyandıracak yer, görsel, herkesin yönlendirebileceği gezilmesi gereken yerler nereler, oralarla ilgili bilgi alıp veliye aktarır, velinin oralari özellikle gezdirmesini tavsiye ederim (Ö5).*” şeklinde ifade kullanmışlardır.

Katılımcıların, çevreden beklentiler doğrultusunda öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili olarak; velilerin bilinçlendirilmesi, velilerle ortak çalışmalar yürütülmesi ve velilerin öğrencileri üretim yapacakları etkinliklere yönlendirmelerinin sağlanması gerektiği üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır.

3.8. Öğrencilerin Meraklı Olmalarını Sağlamak İçin Çıktı Aşamasında Dikkat Edilmesi Gerekenler ve Öğretmenler Arasındaki İşbirliği

Araştırmanın beşinci alt problemi “Öğretmenler öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için çıktı aşamasında nelere dikkat etmelidirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?” şeklinde belirtilmiştir. “Çıktı” teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular Tablo 14’te, “İşbirliği” alt teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular ise Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 14: Meraklı Öğrenci Profili İçin Çıktı Aşamasında Dikkat Edilmesi Gerekenler

Çıktı	f
Öğrenci başarısı için farklı yöntemler kullanma (Ö1, Ö2, Ö3, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10)	8
Devamsızlığı azaltmak için ders işlenişini ilgi çekici hale getirme (Ö1, Ö2, Ö3, Ö7, Ö9)	5
Öğrencilerin dönem sonunda ürün ortaya koymalarını sağlama (Ö2, Ö4, Ö5, Ö6)	4

Tablo 14’te görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Öğrenci başarısı için farklı yöntemler kullanma” ile ilgili olarak katılımcılar; “*Dersi ve öğretmeni sevmesi sağlanmalı, dikkatlerini çekecek şekilde konular anlatılmalı, örnekler hikayeler verilerek. O zaman daha çok akılda kalıyor ve öğrencilere çok soru sorulmalı diye düşünüyorum. Bu onlarda araştırma duygusunu da geliştirecektir, dolayısıyla merak ta artacaktır (Ö7).*” “*Onların seveceği tarzda devam edilirse küçük ödüller verilirse onlara da söz hakkı verilerek yapılan tüm etkinliklere kendilerinin de karar vermeleri sağlanırsa başarı ve kalite artar (Ö8).*” şeklinde ifade kullanmışlardır.

Katılımcıların, öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için çıktı aşamasında dikkat edilmesi gerekenlerle ilgili olarak, öğrenci başarısı için farklı yöntemler kullanılması ve devamsızlığı azaltmak için ders işlenişinin ilgi çekici hale getirilmesi gerektiği üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 15: Çıktı Aşamasında Öğretmenlerin Yapmaları Gereken İşbirliği

İşbirliği	f
Öğrenci başarısını artırmak için farklı etkinlikler tasarlama (Ö1, Ö3, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10)	6
Devamsızlığı azaltmak için okul yönetimiyle iletişim halinde olma (Ö7, Ö8, Ö9)	3
Dönem sonu sergisi düzenleme (Ö2, Ö4, Ö5)	3

Tablo 15’te görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden biri şu şekildedir: “Öğrenci başarısını artırmak için farklı etkinlikler tasarlama” ile ilgili olarak katılımcılardan biri; “*Başarının artması için değişik etkinlikler düşünülebilir. Öğretmenlerin en büyük destekçisi meslektaşları oluyor her zaman. Bütün sorumluluklar birlikte paylaşılarak yapıldığı zaman daha verimli hale geliyor. Bu tarz etkinliklerin birlikte planlanması, ortamın hazırlanması sürecinde birbirlerine destek olabilirler (Ö6).*” şeklinde ifade kullanmıştır.

Katılımcıların, öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için çıktı aşamasında öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili daha çok, öğrenci başarısını artırmak için farklı etkinlikler tasarlama üzerine odaklandıkları anlaşılmaktadır.

3.9. Öğrencilerin Meraklı Olmalarını Sağlamak İçin Dönüt Aşamasında Yapılması Gerekenler ve Öğretmenler Arasındaki İşbirliği

Araştırmanın altıncı alt problemi “Öğretmenler öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için dönüt (geribildirim) aşamasında neler yapılması gerektiğini düşünmektedirler? Bu konuda ne tür bir işbirliği içinde olmalıdırlar?” şeklinde belirtilmiştir. “Dönüt” teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular Tablo 16’da, “İşbirliği” alt teması ile ilgili olarak öğretmenlerin görüşlerine yönelik bulgular ise Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 16: Dönüt Aşamasında Yapılması Gerekenler

Dönüt	f
Değerlendirme, öğrenciyle birlikte yapılmalı (Ö1, Ö2, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10)	7
Elde edilen veriler bir sonraki öğretim yılında kullanılacak şekilde düzenlenmeli (Ö3, Ö5, Ö6, Ö9)	4
Alan uzmanlarıyla fikir alışverişinde bulunma (Ö1)	1
Öğrenciye öz değerlendirme yaptırma (Ö2)	1

Tablo 16’da görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Değerlendirme öğrenciyle birlikte yapılmalı” ile ilgili olarak katılımcılardan biri; “Dönüt aşamasında öğretmenler öğrenciyi değerlendirirler. Değerlendirmede öğrenciyi de işin içine koymak adına öğrenciye öz değerlendirme ya da akran değerlendirme yaptırılabilir. Bu sayede öğrenci hem noksanlarını hem de süreci nasıl geçirdiğini görmüş olur. Öğretmen dönüt aşamasını öğrenciyle birlikte ve zamanında yaparsa öğrencinin sürecin bitmediğini, yapılan çalışmaların en iyisine ulaşmaya dek devam edeceğini bilmesini sağlayabilir ve onun merakının devam etmesine yardımcı olabilir (Ö2).” şeklinde ifade kullanmıştır.

Katılımcıların, öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için dönüt aşamasında yapılması gerekenlerle ilgili daha çok, değerlendirmenin öğrenciyle birlikte yapılması ve elde edilen verilerin bir sonraki öğretim yılında kullanılacak şekilde düzenlenmesi gerektiği üzerine odaklandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 17: Dönüt Aşamasında Öğretmenlerin Yapmaları Gereken İşbirliği

İşbirliği	f
Süreç değerlendirilmeli ve eksiklere yönelik çalışmalar yapılmalı (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10)	10
Alanda uzman kişilerin görüşleri alınmalı (Ö1, Ö4)	2

Tablo 17’de görülen kodlanmış ifadeleri destekleyen öğretmenlerin görüşlerinden birkaçı şu şekildedir: “Süreç değerlendirilmeli ve eksiklere yönelik çalışmalar yapılmalı” ile ilgili olarak katılımcılar; “Aylık veya yıllık genelde uzun vadeli bir plan yapılır. Eğitim-öğretim yılı başında ve sonunda okulun tüm paydaşlarına sorular yöneltilerek eğitim öğretimin başında ne bekliyorduk ve sonunda ne bekledik ne bulduk ne umduk. Böyle bir anket çalışmasıyla hem öğrencilerin ve paydaşların görülen eksikleri oraya belirtmesi ve kurumun da eksikleri görüp daha iyi nasıl olabiliriz sorusuna cevapla beraber yoluna devam etmesi daha uygun olur diye düşünüyorum (Ö9).” “Dönüt aşamasında öğretmenler; tüm süreci objektif bir şekilde değerlendirebilmek için farklı ölçme araçları kullanabilirler. Mesela süreçte portfolyo yaptırıp portfolyonun değerlendirmesini başka öğretmenlerden de isteyebilir. Böylelikle öğretmenler işbirliği sağlamış olurlar (Ö2).” şeklinde ifade kullanmışlardır.

Katılımcıların, öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için dönüt aşamasında öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili daha çok, sürecin değerlendirilmesi ve eksiklere yönelik çalışmalar yapılması gerektiği üzerine odaklandıkları anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ

Meraklı öğrenci profili oluşturmak için sosyal sistemin öğeleri dikkate alınarak öğretmenler arasında ne tür bir işbirliği olması gerektiğini ortaya koymanın amaçlandığı bu çalışmada belirlenen ana temalar; meraklı öğrenci özellikleri, girdi, süreç (yapısal, bireysel, kültürel ve politik sistem), çevre, çıktı ve dönüttür. Belirlenen bu ana temalara yönelik öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili alt temalara yer verilmiştir. Meraklı öğrenci özellikleri ana temasında, çok soru sorma ve araştırma yapmayı sevme özellikleri ön plana çıkmıştır. Benzer şekilde Demirel ve Coşkun (2009) tarafından yapılan bir çalışmada da meraklı bir öğrenenin; araştırmaya, soru sormaya ve irdelemeye eğilimli olduğundan bahsedilmekte, duyuşal açıdan meraklı insanların, sorulmamış sorulara, farklılıklara karşı duyarlı olduğu, dikkatli gözlem yapma, varsayımları belirleme ve antitez üretme, kısırtıcı sorular sorma gibi yeteneklere sahip oldukları belirtilmektedir (s.112). Henderson ve Moore (1980) tarafından yapılan çalışmada ise, merak düzeyi yüksek olan çocukların merak düzeyi düşük olan çocuklara göre daha fazla soru sordukları ve keşfetmek için daha fazla zaman harcadıkları belirtilmektedir. Ayrıca Inagaki (1978), çok meraklı çocukların keşif yoluyla, merak düzeyi düşük olan çocuklardan daha fazla bilgi edindiklerini belirtmektedir (Akt: Carlin, 1999, s.15). Bu açıdan bakıldığında, merak duygusunun bir bakıma başarının arkasındaki gücü temsil ettiği ve öğrenciler için ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Öğretmenler, bu gücü tetikleyen ve besleyen kanalları bulmalı, sürekli hale getirmek için aile ve okulun desteğini sağlamalıdır.

Girdi ana temasında, öğrencilerin merakını tetiklemede sahip olunması gereken girdiler ile ilgili, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun her dersin konusuyla ilgili materyal temininin gerekliliği, bu

konudaki eksikliklerin tamamlanması ve gereken şartların sağlanması üzerine görüş bildirdikleri görülmektedir. Güven (2009) tarafından yapılan bir araştırmada, okul öncesi kurumlarının fiziksel ortamlarının çocukların öğrenmelerini kısıtlayıcı bir biçimde düzenlendiği; materyal, oyuncak ve kitapların kapaklı dolaplarda depolandığı, az sayıda materyalin açık raflarda çocukların seçimine sunulduğu, sınıf ortamının sınırlı materyale sahip olduğu ve iyi örgütlenmediği, sınıfların ince ve kaba motor aktiviteleri yürütmek için yeterli donanıma sahip olmadığı belirtilmekte, bu araştırma kapsamında “konuyla ilgili materyal temininin gerekliliği”ne yapılan vurguyla örtüşmektedir (s.448). Ayrıca araştırmada, öğrencinin derste edinilecek kazanımla karşı karşıya getirilmesinin önemine de dikkat çekilmiştir. İşbirliği alt temasında ise, girdileri sağlamada öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili, öğretmenlerin iletişim halinde kalarak bilgi ve tecrübelerini paylaşmaları üzerine daha çok odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Hoy ve Miskel (2015) tarafından yapılan bir çalışmada, okullardaki üretim, yenilik ve sosyalleşme gibi amaçlara hizmet etmek için, iletişimin üst seviyelerde ortak anlamlar oluşturmasının beklendiği, hedefe yönelik davranışların iletişim yoluyla ortaya çıkarıldığı, dolayısıyla, mesajın netliği ve anlaşılabilirliği ne kadar iyiyse, yönetici, öğretmen ve öğrenci faaliyetlerinin de hedefe yönelik ilerleme şansının o derece fazla olduğundan bahsedilmekte; başarının, hedeflerle ilgili iletişimin okul örgütü içindeki ağlar tarafından ne kadar etkili bir şekilde başlatıldığı ve sürdürüldüğüne bağlı olduğu belirtilmektedir (s.358). Bu bağlamda, öğrencilerin merakını tetiklemede sahip olunması gereken girdiler bakımından, sınıf ortamında eğitim materyallerinin hazır olması önemlidir. Bu sebeple okul toplumu (yöneticiler, öğretmenler, öğrenciler, uzmanlar, veliler, iş ve okul çevresi grupları, liderler) gereken materyallerin temini için bir araya gelerek işbirliği yapmalı ve eğitim-öğretim yılının başında eksikleri gidermeye çalışmalıdır. Ayrıca öğrencilerde merak duygusunu artırmak ve öğrenmeyi anlamlı hale getirmek için öğrencilerin edindikleri bilgiyi gerçek yaşamla ilişkilendirmesi sağlanmalıdır.

Yapısal sistem ana temasında, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için yapısal sistem açısından yapılması gerekenlerle ilgili öğretmenlerin, öğrencilerin sorumluluk duygusunu geliştirme ve üretmelerini sağlama üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır. Parker, Bindl ve Strauss (2010) tarafından yapılan bir çalışmada proaktif olmanın; öğrenmeye istekli, meraklı ve motive olmayı, daha başarılı olma ve sonucunda da daha iyi kariyer başarısına sahip olmayı sağladığından, proaktif kişiliğe sahip bireylerin kendi çabalarıyla sadece kendisine değil çevrelerinde de olumlu değişimleri gerçekleştiren davranışlar sergilediklerinden, görevlerini verimli bir şekilde yerine getirdiklerinden ve daha fazla sorumluluk almaya meyilli olduklarından bahsedilmektedir. İşbirliği alt temasında ise, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için yapısal sistem açısından öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili, öğretmenlerin yetkisinin artırılması ve alanında uzman olması gibi özellikler ön plana çıkmıştır. Sahlberg (2019) tarafından yapılan çalışmada, Finlandiya’da öğretmenlerin kendi okullarına uygun çalışma planı ve müfredat hazırlamak için mesleki özerkliğe sahip olduklarından, müfredat planlama ve değerlendirme yetkilerini elinde bulunduran öğretmenlerin iyi yetişmiş olması gerektiğinden bahsedilmektedir (s.160). Say (2015)’in çalışmasında ise, günümüz örgütlerinde yaşam boyu öğrenme yetisine sahip meraklı öğrenenlerin yanı sıra, bu öğrenme güdüsünü tetikleyen ve öğrenenlerde keşfetme dürtüsünü canlandıran öğretmenlerin önemine değinilmekte, öğretmenlerin bu süreçlerde bireyde anlamlı ve olumlu davranışlar geliştirebilmeleri için eğitim ortamlarında öncelikle kendilerinin bu bilgi ve becerilere sahip olmaları gerektiği, kendini bu yönde geliştiren bir öğretmenin yetiştirdiği bireylere de bu özelliklerini aktararak örgüt amaçlarını gerçekleştirmiş olacağı belirtilmektedir (s.34). Bu açıdan bakıldığında; öğretmenlerin okulda karar verme ve alma yetkisinin artırılması, öğretici vasfının dışında gerçekleşen gereksiz evrak işlerinden kurtarılması, daha kaliteli bir eğitim-öğretim süreci için bireysel ve mesleki gelişimine odaklanması ve alanında uzmanlaşması için gereken desteğin sağlanması gerekmektedir.

Bireysel sistem ana temasında, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için bireysel sistem açısından yapılması gerekenler ile ilgili, öğrencilerin dikkatini çeken sorular sorma, sosyal aktivite düzenleme, öğrencilerin üretmelerini sağlama, öğrencileri ilgi alanlarına yönelik ödevlendirme konuları üzerine daha çok odaklandıkları anlaşılmaktadır. Barth ve Demirtaş (1997) tarafından yapılan bir çalışmada, öğrencileri düşünmeye zorlayacak farklı seviyede ilgi çekici sorular sorulduğunda daha iyi öğrendikleri, bu tür sorular sorulduğunda konuya hâkim oldukları ve dikkatlerini konu üzerinde topladıkları belirtilmektedir. Özaltun Çelik ve Bukova Güzel (2016) tarafından yapılan bir araştırmada öğretmenin; öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak ve fikirlerini anlamak için sorular sorduğu ve öğretmenin sorduğu soruların öğrencilere üst bilişsel becerileri kazandırmada yetersiz kaldığı

belirlenmiştir (s.365). Dikkat çekici sorularla derse başlamak, öğrenciyi dersin konusunu öğrenmeye istekli hale getirmek ve güdüleme yöntemlerini kullanmak için öğretmenlerin öğretim yöntem ve tekniklerine hakim olmaları gerekmektedir. İşbirliği alt temasına bakıldığında, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için bireysel sistem açısından öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili, öğrencilerin üreteceği ortamlar oluşturma, dikkat çeken materyal tasarlama, aralarında tecrübe ve fikir paylaşımında bulunma gibi özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Soylu, Şenel, Kalfa ve Kocaalan (2015) tarafından yapılan araştırmada, girişimcilik olgusu ve üretim artışı sağlamadaki önemi üzerinde durulmuş, girişimcilik derslerinin öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine olan etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Girişimcilik dersi alanların almayanlara göre daha fazla yaratıcı ve yenilikçi fikirlere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca ülkemizde girişimcilik kültürünün oluşturulmasına gelişmiş ülkelerde olduğu gibi alt kademe okullardan başlanması gerektiği belirtilmektedir (s.326). Öğrencilerin hayal güçlerini çalıştırmak, eleştirel düşüncelerini sağlamak, dolayısıyla yaratıcılıklarını geliştirmek gerekir. Derse karşı merakı tetiklenen, güdülenen öğrencide, kendiliğinden anlama ve üretme durumu gerçekleşecektir.

Kültürel sistem ana temasında, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için kültürel sistem açısından yapılması gerekenler ile ilgili, öğrencilerin kültürel faaliyetlere katılımının sağlanması üzerine; işbirliği alt temasında ise, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için kültürel sistem açısından öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili daha çok, kültürel faaliyet düzenleme üzerine odaklanıldığı anlaşılmaktadır. İnan Kaya (2016) tarafından yapılan çalışmada, okul etkinliklerine öğrencilerin gönüllü katılımlarının sağlanması ve sürdürülmesinde, öğrencilerin ilgi ve meraklarını tetikleyen bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu ve okulda gerçekleştirilen sosyal ve kültürel faaliyetlere gönüllü katılımın sağlanmasında odağın kaygıdan ilgiye döndürülmesi önerilmektedir (s.110). Beydoğan (2012) tarafından yapılan bir araştırmada, okullarda gerçekleştirilen sosyo-kültürel etkinliklerin etkisinin çok cılız kaldığı görülmüş, ilköğretim ikinci kademe ve eğitim fakültesinde işe koşulan sosyal-kültürel etkinliklerin okullarda işlevsel hale getirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (s.1171). Günümüzde öğrencilerin çoğunun müze, doğa gezisi, tiyatro, sinema, konser gibi kültürel etkinliklere katılmadığı görülmektedir. Öğrencilerin kültürel faaliyetlere katılımını artırmak için ücretsiz geziler ve etkinlikler düzenlenebilir. Bunun için okullara ekstra ödenek sağlanması gerekmektedir. Dersin konusuyla ilişkilendirilerek düzenlenen kültürel etkinliklerin öğrencilerin öğrenme isteğini ve hevesini artıracığı düşünülmektedir.

Politik sistem ana temasında, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için politik sistem açısından yapılması gerekenler ile ilgili, ödül gücüne daha çok odaklandıkları görülmekte, ayrıca uzmanlık gücünün önemine de değinilmektedir. İşbirliği alt temasında ise, öğrencilerin merak duygularını geliştirmek için politik sistem açısından öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili, ödüllü etkinlikler düzenleme ve iletişim halinde olma üzerine daha çok odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Pala (2005)'nin çalışmasında, öğrencilerin iyi davranışlarının ödüllendirilmesi gerektiği; fakat ödülün kişiye değil, yapılan işe verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Örneğin, iyi bir kompozisyon yazan öğrenciyi “sen iyi öğrencisin” yerine “yazdığın kompozisyon şu bakımlardan güzel” denilmesi gerektiği; istenmeyen bir davranış ortaya çıktığında ise, davranışın altında yatan faktörlerin araştırılması, kızgınlık ve cezanın öğrenciyi üzeceği ve huzursuz edeceği göz önünde bulundurularak, davranışın giderilmeye çalışılması gerektiği vurgulanmaktadır (s.177). Robinson (2019) ise çalışmasında, öğretmenlerin görevinin öğrenmeyi kolaylaştırmak olduğunu ve bunun da mesleki olarak bir uzmanlık görevi olduğunu belirtmekte, yüksek performans gösteren tüm okul sistemlerinin, yüksek kalitede öğretmenlerin işe alımına, işi bırakmamasına ve mesleki gelişimlerini devam ettirmelerine öncelik verdiklerinden bahsetmektedir (s.251). Ödül, öğrenci üzerinde bazen bir cezadan bile daha olumsuz etki yaratabilmektedir. Sınıf içerisinde bir öğrenciyi yönelik yapılan bir övgü bile diğer öğrencilerin o arkadaşına karşı olumsuz duygular geliştirmesine neden olabilmektedir. Bu sebeple, öğretmenlerin sınıf içinde davranışlarına çok dikkat etmeleri gerekmekte ve bu konuda öğretmenlere özellikle hizmet öncesi eğitimde sınıf yönetimi becerilerinin kazandırılmış olması gerekmektedir.

Çevre ana temasında, öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için çevreden beklenenler ile ilgili olarak; velilerin öğrencilere kültürel aktivite yaptırılmaları, bilinçli ve sabırlı olmaları ve öğretmenle işbirliği yapmaları gerektiği üzerine daha çok odaklandıkları görülmüştür. İşbirliği alt temasında ise, çevreden beklentiler doğrultusunda öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili olarak; velilerin bilinçlendirilmesi, velilerle ortak çalışmalar yürütülmesi ve velilerin öğrencileri üretim yapacakları

etkinliklere yönlendirmeleri gibi özellikler ön plana çıkmıştır. Çelik ve Topçuoğlu (2017)'nin araştırmasında, bireylerin merak ve keşif duygularının bebeklikten itibaren gelişmeye ve değişim göstermeye başladığı kabul edildiğinde, öncelikle aileye sonra da okuldaki öğretmenlerine bu konuda önemli görevler düştüğünden, yetişkinlerin, çocukların meraklarını gidermek için sordukları soruları içtenlikle ve sabırla cevaplamaları gerektiğinden, çocukları keşfetmeye dönük yeni meraklandırıcı durumlara teşvik etmelerinin onların merak yönünün gelişmesi açısından çok önemli olduğundan bahsedilmektedir (s.1233). Çevre denildiğinde öğretmenlerin çoğu velilerle ilgili görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerin merak duygularının ve düşünme becerilerinin gelişmesi için velilerin onların bu yönünü destekleyecek faaliyetlerde bulunmaları, öğretmenler ve okul yönetimi ile işbirliği içine girmeleri ve sivil toplum kuruluşları ile bu durumun desteklenmesi gerekmektedir. Veliler eğitim-öğretim sürecinde tüm sorumluluğu okulda görebilmekte ve bu işi okulun yapması gerektiğini düşünebilmektedirler; fakat öğrencilerin daha üretken, yaratıcı, eleştirel düşünebilen ve problem çözme becerisine sahip bireyler olabilmeleri, öncelikle velilerin bu konuda bilinçli ve sabırlı olmalarına bağlıdır.

Çıktı ana temasında, öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için çıktı aşamasında dikkat edilmesi gerekenlerle ilgili olarak, öğrenci başarısı için farklı yöntemler kullanılması ve devamsızlığı azaltmak için ders işlenişinin ilgi çekici hale getirilmesi gerektiği, işbirliği alt temasında ise, öğrenci başarısını artırmak için öğretmenlerin farklı etkinlikler tasarlamaları gerektiği ile ilgili görüş bildirilmiştir. Hoy ve Miskel (2015), açık sistemler modeline göre okul çıktılarının; yönetici, öğretmen ve öğrencilerin performansları olduğunu, bunların hepsinin örgütsel etkililiğin göstergeleri olarak kullanılabileceğini ve kaliteleri bakımından değerlendirilebileceğini belirtmektedirler (s.417). Serin (2010) ise, öğrencilerin derse yönelik merak düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında pozitif anlamlı ilişkilerin olduğunu belirtmektedir (s.247). Öğretmenlerin öğrencilerin başarısını artırmak için; ders ortamını öğrencilerde merak duygusu uyandıracak şekilde tasarlaması, dersini işlerken farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanması ve meslektaşlarıyla bu konuda sürekli iletişim halinde olması gerekmektedir.

Dönüt (geribildirim) ana temasında, öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için dönüt aşamasında yapılması gerekenlerle ilgili daha çok, değerlendirmenin öğrenciyle birlikte yapılması ve elde edilen verilerin bir sonraki öğretim yılında kullanılacak şekilde düzenlenmesi gerektiği üzerine odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Hoy ve Miskel (2015), geribildirim sürecinde okul çıktılarının değerlendirildiğini ve bu değerlendirmenin ayrıca yapısal, bireysel, kültürel ve politik altyapıları da etkileyen bilgiyi sağladığını belirtmektedirler (s.418). İşbirliği alt temasında ise, öğrencilerin meraklı olmalarını sağlamak için dönüt aşamasında öğretmenlerin yapmaları gereken işbirliği ile ilgili daha çok, sürecin değerlendirilmesi ve eksiklere yönelik çalışmalar yapılması gerektiği üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Abalı Öztürk ve Şahin (2013) çalışmalarında, süreç odaklı ölçme-değerlendirme yöntemlerinin istenilen düzeyde uygulanmasını sağlayacak alt yapının nitelikli biçimde hazırlanabilmesi için; öğretmen yeterliliklerinin, ders içeriklerinin yoğunluklarının ve bu ders içeriklerine ayrılacak sürenin kullanılacak ölçme-değerlendirme yöntemleriyle orantılı olmasının, okulların da donanım olarak yeterliliklerinin sağlanmış olması gerektiğini belirtmektedirler. Sınıf mevcutlarının uygun hale getirilmesinin, sınıfların alt yapılarının nitelikli hale getirilmesinin, öğretmenin süre konusunda sıkıntı yaşamasının önüne geçilmesinin, süreç odaklı ölçme-değerlendirme yöntemlerinin istenilen düzeyde uygulanabilmesi açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır (s.122). Dönüt (geribildirim), sürece yönelik olduğunda anlam kazanır. Öğrenciler ders süreci ile ilgili düzenli dönüt aldıklarında öğrenme kendiliğinden gerçekleşecek ve bir sonraki dersin konusuyla ilgili araştırma ve keşfetme arzuları artacaktır. Bu da beraberinde başarıyı getirecektir.

Bu araştırma, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Ankara ilindeki bir ilkokul ve ortaokulda bulunan sınıf ve branş öğretmenlerinin sosyal sistemin öğeleri dikkate alınarak meraklı öğrenci profili oluşturmak için yapmaları gereken iş birliğine yönelik algılarıyla sınırlıdır. Araştırmada sadece görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular çerçevesinde bir ölçek hazırlanabilir, daha geniş bir örneklem alınarak ve nicel yöntem kullanılarak araştırma tekrar gerçekleştirilebilir.

Öğretmenler, öğrencilerin merak duygusunu tetikleyen ve besleyen kanalları bulmalı, sürekli hale getirmek için aile ve okulun desteğini sağlamalıdır. Okul toplumu gereken materyallerin temini için bir araya gelerek iş birliği yapmalı ve eğitim-öğretim yılının başında eksikleri gidermeye çalışmalıdır. Yapısal sistem açısından yapılması gerekenlerle ilgili, öğretmenlerin okulda karar verme ve alma yetkisinin artırılması, öğretici vasfının dışında gerçekleşen gereksiz evrak işlerinden kurtarılması, daha

kaliteli bir eğitim-öğretim süreci için bireysel ve mesleki gelişimine odaklanması ve alanında uzmanlaşması için gereken desteğin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca günümüzde öğrencilerin çoğunun müze, doğa gezisi, tiyatro, sinema, konser gibi kültürel etkinliklere katılmadığı göz önüne alınıp buna yönelik ücretsiz geziler ve etkinlikler düzenlenebilir. Bunun için okullara ekstra ödenek sağlanması gerekmektedir. Velilerin öğrencilerin merak duygusunu destekleyecek faaliyetlerde bulunmaları, öğretmenler ve okul yönetimi ile işbirliği içine girmeleri ve sivil toplum kuruluşları ile de bu durumun desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca öğrencilerin dersin konusuyla ilgili araştırma ve keşfetme isteklerinin artırılması için sürece yönelik düzenli dönüt almaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abalı Öztürk, Y. A. & Şahin, Ç. (2013). Süreç odaklı ölçme-değerlendirme yöntemlerinin uygulanmasında yaşanacak güçlüklerle ilişkin sınıf öğretmeni adaylarının görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (36), 109-129.
- Aktaş Üstün, N. (2019). *Ciddi ve kayıtsız boş zaman katılımcısı üniversite öğrencilerinin meraklılık ve yaşam boyu öğrenme eğilimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Barth, J. L. & Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi*. YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, Öğretmen Eğitimi Dizisi, Ankara.
- Beydoğan, H. Ö. (2012). Okullarda uygulanan sosyal ve kültürel etkinliklerin öğrencilerin değer edinimine etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11(4), 1171-1204.
- Carlin, K. A. (1999). *The impact of curiosity on learning during a school field trip to the zoo* (Unpublished phd thesis). University of Florida.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (4.Baskı). (M. Bütün & S.B. Demir, Çev.Ed.) Ankara: Siyasal.
- Covojova, V. & Sollar, T. (2007). The curiosity and exploration inventory: Structure and reliability. *Studia Psychologica*, 49, 89-100.
- Çelik, E. & Topçuoğlu, P. (2017). Proaktif kişiliğin öznel zindelik ile merak arasındaki ilişkide aracılık etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1221-1240.
- Demirel, M. & Coşkun, Y. (2009). Üniversite öğrencilerinin meraklılık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(18), 111-134.
- Güven, M. (2009). Evaluation of the quality of early childhood classrooms in Turkey. *Early Child Development and Care*, 179(4), 437-451.
- Henderson, B. & Moore, S. G. (1980). Children's responses to objects differing in novelty in relation to level of curiosity and adult behavior. *Child Development*. 51. 457- 465.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2015). *Eğitim yönetimi teori, araştırma ve uygulama* (7.baskı). (S. Turan, Çev.Ed.) Ankara: Nobel.
- Inagaki, K. (1978). Effects of object curiosity on exploratory learning in young children. *Psychological Reports*, 42, 899-908.
- İnan Kaya, G. (2016). Eğitimde merak ve ilgi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13-2 (25), 103-114.
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2014). *Designing Qualitative Research*. New York: Sage.
- Özaltun Çelik, A. & Bukova Güzel, E. (2016). Bir matematik öğretmenin ders imecesi boyunca öğrencilerin düşüncelerini ortaya çıkaracak soru sorma yaklaşımları. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 7(2), 365-392.
- Pala, A. (2005). Sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarını önlemeye dönük disiplin modelleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 171-179.
- Parker, S. K., Bindl, U. K., & Strauss, K. (2010). Making things happen: A model of proactive motivation. *Journal of Management*, 36(4), 827-856.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Robinson, K. (2019). *Yaratıcı öğrenciler* (5.baskı). (D. Boyraz, Çev.) İstanbul: Sola.
- Sahlberg, P. (2019). *Finlandiya eğitim devrimi*. (D. Boyraz, Çev.) İstanbul: Sola.
- Say, K. (2015). *Örgütsel yaratıcılık ve merak duygusu arasındaki ilişkinin ortaokul öğretmenlerinin görüşlerine göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Serin, G. (2010). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerin fene karşı meraklarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 237-252.

Soylu, A., Şenel, D., Kalfa, V. R., & Kocaalan, M. L. (2015). Girişimcilik eğitimlerinin öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine olan etkilerini belirlemeye yönelik bir araştırma: Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 311-335.

Strauss, A. & Corbin, J. (2014). *Basics of qualitative research techniques*. New York: Sage Publications.

TDK. (2019). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/>

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of the present study is to determine what kind of collaboration should be in place among the teachers to create a curious student profile, considering the elements of the social system.

Methodology

Qualitative research method and case study design were used in the study. Typical case sampling, one of the purposeful sampling methods, was used in the study. The study group was consisted of 10 teachers. The data were collected through a semi-structured interview form. The interviews were carried out by going to the school determined by the researcher. Before the interview questions, a brief information was given to the teachers about the elements of the social system. Descriptive analysis technique was used to analyze the data.

Findings

The themes of the research were determined as follows: curious student characteristics, input, process (structural, individual, cultural, political system), environment, output, and feedback. Most of the teachers emphasized such characteristics of curious students as asking a lot of questions and liking to do research. Views were more concentrated on providing necessary materials as regards the inputs required in triggering the curiosity of students, and on the fact that teachers should have been in communication and shared their knowledge and experience as regards the necessary collaboration. In terms of the structural system; it was stated that the sense of responsibility of students should be developed, teachers' authority should be increased and teachers needed to be experts in their relevant fields. In terms of individual system; emphasis was placed on asking questions that would attract students' attention. In terms of the cultural system, that teachers should have organized cultural activities. In terms of the political system, it was stated that teachers should organize award activities in that regard. Regarding the expectations from the environment; it was emphasized that parents should have the students engage in cultural activities, should be conscious and patient, and that accordingly teachers should raise awareness in parents and conduct joint activities with parents. As regards the output phase, the teachers should design different activities to improve student achievement. It was stated in the feedback phase that assessment should be done with the students, and that accordingly teachers carry out studies towards the deficiencies in this regard.

Conclusion and Discussion

At the end of the research, most of the teachers emphasized such characteristics of curious students as asking a lot of questions and liking to do research. Views were more concentrated on providing necessary materials as regards the inputs that needed to be possessed in triggering the curiosity of students, and on the fact that teachers should have stayed in communication and shared their knowledge and experience as regards the necessary collaboration. In terms of the structural system; it was stated that the sense of responsibility of students should be developed, teachers' authority should be increased and teachers needed to be experts in their relevant fields. In terms of individual system; emphasis was placed on asking questions that would attract students' attention and the fact that teachers should create productive environments for students. In terms of the cultural system; it was stated that it was necessary to ensure that students were participated in cultural activities and that teachers should have organized cultural activities. In terms of the political system; it was observed that more focus was placed on the power of reward and accordingly it was stated that teachers should organize award activities in that regard. Regarding the expectations from the environment; it was emphasized that parents should have the students engage in cultural activities, should be conscious and patient, and that accordingly teachers should raise awareness in parents and conduct joint activities with parents. As regards the output phase, it was stated that different methods should be used for student success, and that accordingly the teachers should design different activities to improve student achievement. It was stated in the feedback phase that assessment should be done with the students, and that accordingly teachers should evaluate the process and carry out studies towards the deficiencies in this regard. This research is limited to the perceptions of teachers in a primary and secondary school in Ankara, regarding the cooperation they need to make in order to create a curious student profile, taking into account the elements of the social system. A scale can be prepared within the framework of the findings obtained from the research, and the research can be carried out again by taking a larger sample and using the quantitative method.

TÜRKİYE VE SİNGAPUR İLKOKUL MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ GEOMETRİ ÖĞRENME ALANI BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Araştırma Makalesi / Research Article

Bacakoğlu, T. Y. & Işık Tertemiz, N. (2021). Türkiye ve Singapur İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programlarının Geometri Öğrenme Alanı Bağlamında Karşılaştırılması. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1089-1107.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.917768>

Geliş Tarihi: 16.04.2021
Kabul Tarihi: 20.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Taha Yasin BACAĞOĞLU
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Bölümü
tahayasinbacakoglu@gmail.com
ORCID No: 0000-0001-8369-7840

Neşe IŞIK TERTEMİZ
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Bölümü
tertemiz@gazi.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-2001-2888

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye ve Singapur'da halen uygulanmakta olan 1, 2, 3 ve 4. sınıf Matematik Dersi Öğretim Programları (MDÖP) geometri öğrenme alanı bağlamında karşılaştırılmış ve bu öğrenme alanındaki alt öğrenme alanları, kazanımlar/hedefler ve eğitim durumlarının benzerlik ve farklılıkları ortaya konmuştur. Nitel araştırma yaklaşımında ele alınan araştırma aynı zamanda uluslararası arası bir karşılaştırmalı eğitim çalışmasıdır. Çalışmada doküman incelemesi ile toplanan veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda Türkiye MDÖP hem geometri öğrenme alanındaki alt öğrenme alanlarında hem de bu alt öğrenme alanlarındaki kazanım/hedef bağlamında niceliksel olarak daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle Singapur MDÖP geometri öğrenme alanındaki alt öğrenme alanlarındaki benzer konuların birlikte verildiği, konuların çok fazla parçalara ayrılmadığı ve hedef/kazanım ifadelerinin daha genel ve kapsayıcı olduğu belirlenmiştir. Yine Singapur programında her sınıf düzeyinde teknoloji kullanımına yönlendirme yapıldığı, gruplar halinde ve gruplar arası çalışmaların teşvik edildiği gözlenmektedir. Uluslararası sınavlarda (TIMMS-PISA) en başarılı ülkeler arasında yer alan Singapur'un Matematik eğitiminin daha ayrıntılı incelenmesi, programın nasıl uygulandığının ortaya konması ve farklılıklar açısından Türkiye MDÖP'nin gözden geçirilmesi önerilebilir.

Anahtar Kavramlar: Karşılaştırmalı Eğitim, Türkiye ve Singapur Matematik Dersi Öğretim Programları, Geometri Öğrenme Alanı, İlkokul.

A COMPARISON OF MATHEMATICS CURRICULUM OF TURKEY AND SINGAPORE IN THE CONTEXT OF GEOMETRY LEARNING AREA

ABSTRACT

This study compares the 1st, 2nd, 3rd, and 4th-grade mathematics curricula followed in Turkey and Singapore in the learning area of geometry and presents learning sub-areas of geometry, learning outcomes/objectives, and similarities differences in educational attainment. This study adopts a qualitative approach and is also an international comparative education study. Study data were collected through document analysis and analyzed using descriptive analysis. The analyses showed that Mathematics Curriculum (MC) of Turkey was quantitatively more extensive both in terms of the learning sub-areas of geometry and the learning outcomes/objectives in said sub-areas. In other words, in Singapore, similar subjects in learning sub-areas that belong to the learning area of geometry in the MC are taught together, subjects are not divided into too many parts, and the learning outcomes/objectives are more general and inclusive. Again, the MC of Singapore supports technology use at all grade levels and encourages group and intergroup work. Singapore is among the most

successful countries in terms of international tests (TIMMS-PISA). Therefore, further examination of Singapore's mathematics education to understand how it implements the education programs, as well as a revision of Turkey's MC in line with any differences observed between the MCs of the two countries, would be advisable.

Keywords: Comparative Education, Mathematics Curricula of Turkey and Singapore, Learning Area of Geometry, Elementary School.

1. GİRİŞ

Ülkeler kendi öncelik ve ihtiyaçlarına uygun olarak vatandaşlarına nitelikli bir eğitim imkânı sunabilmek için eğitim sistemlerini değiştirir veya revize ederler. Bu değişikliklerin yapılma sürecinde faydalanılan unsurlardan biri de diğer ülkelerin eğitim sistemleridir. Ülkelerin eğitim sistemlerindeki fırsatları veya zorlukları görebilmek için karşılaştırmalı eğitim çalışmaları yürütülür. Bakioglu'na göre (2017) karşılaştırmalı eğitimin temelinde, devletlerin kendi eğitim sistemlerini sürekli iyileştirme çabası bulunmaktadır. Devletler kendi ülkesinin eğitim sistemlerini, diğer ülkelerle veya kendinden göreceli olarak daha başarılı olan ülkelerin eğitim sistemiyle karşılaştırarak eğitim sistemlerini iyileştirmeye çalışmaktadırlar.

Ergün'e göre (1985) karşılaştırmalı eğitim, çeşitli ülkelerde veya bölgelerde uygulanan eğitim sistemlerini belirli yönleriyle karşılaştırarak ortak ve farklı yönlerini belirleyip, elde edilen bulgulardan faydalanarak eğitimin teori ve pratiğinde, eğitim politikalarında, eğitim planlamasında ve reformlarında faydalanmayı amaçlayan bilimdir. Yıldırım ve Türkoğlu'na göre (2018) ise ülkelerin eğitsel olgularını kendi kültürel, ekonomik, politik ve toplumsal koşulları içerisinde anlama uğraşısı veren, benzerlik ve farklılıklarını karşılaştıran bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. Karşılaştırmalı eğitim çalışmalarında ülkelerin eğitim yapılarının genel özellikleri, öğretim programları, öğretmen yetiştirme programları, ders kitapları, öğrenme-öğretme süreçleri ve ölçme değerlendirme sistemleri gibi eğitim-öğretim süreçlerini etkileyen çeşitli değişkenler kullanılır.

Bu çalışmada karşılaştırmalı eğitime konu olan ülkeler Türkiye ve Singapur ülkeleridir. Çalışmaya konu olan ülkelerin genel eğitim yapılarından, Matematik Dersi Öğretim Programlarından, ilkökul düzeyinde en yaygın uluslararası sınav olan TIMSS'teki genel ve geometri öğrenme alanlarındaki durumlarından ve geometri alt öğrenme alanı üzerinde durulması "*Neden karşılaştırmalı eğitim? Neden Singapur Matematiği?*" sorularına cevap vermek açısından yararlı olacaktır.

1.1. Türkiye ve Singapur Eğitim Sistemlerinin Genel Yapısı

Türkiye Eğitim Sisteminin genel yapısına bakıldığında, merkezî olarak örgütlenmiş bir eğitim sistemi olduğu görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı öğretim programlarını geliştirmek ve bunun okullarda uygulanmasını denetlemekten sorumludur. Anaokulu, ana sınıfı ve uygulama sınıflarına, kayıtların yapıldığı yılın eylül ayı sonu itibarıyla 57-68 aylık çocukların kaydı yapılır. Okul öncesi eğitim zorunlu olmamakla beraber teşvik edilmektedir. İlkokulların birinci sınıflarına ise kayıtların yapıldığı yılın eylül ayı sonu itibarıyla 69 ayını dolduran çocukların kaydı yapılır. İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflarda öğrencilerin başarıları, gelişim düzeyleri dikkate alınarak öğretmen rehberliğinde gerçekleştirilen ders etkinliklerine katılımları ile öğretim programlarında belirtilen ölçme ve değerlendirme ilkelerine göre tespit edilir. İlkokul 4. sınıftan itibaren ise öğrenci başarıları sınavlar ile ders etkinliklerine katılım çalışmalarından alınan puanlara göre belirlenir. İlkokul sınıflarında sınıfta kalma/sınıf tekrarı yoktur (MEB, 2019). Türk eğitim sisteminde 4 yıl ilkökul, 4 yıl ortaokul, 4 yıl lise (4+4+4) olmak üzere 12 yıl zorunlu eğitim vardır. Öğrenciler özel ya da devlet okullarına gidebilmektedir. Ayrıca öğrenciler ortaokula sınavsız geçmektedirler (MEB, 2018).

İlkokulda yer alan zorunlu dersler: Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, Yabancı Dil (İngilizce), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Görsel Sanatlar, Müzik, Beden Eğitimi ve Oyun, Trafik Güvenliği, İnsan Hakları, Demokrasi ve Yurttaşlıktır. Türkiye'de ilkökul düzeyinde zorunlu olarak 12 ders vardır. Matematik dersi her sınıf düzeyinde haftada beş ders saati olacak şekilde yürütülmektedir (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2018).

Singapur eğitim sisteminin genel yapısı ise yıl ilkökul, 4/5 yıl ortaokul, 2 yıl üniversiteye hazırlık olmak üzere 6+4/5+2 olarak düzenlenmiştir. Zorunlu eğitim ise Singapur vatandaşı olan, Singapur'da yaşayan ve 1996'dan sonra doğan 6-15 yaşlarındaki öğrencileri kapsamaktadır (Compulsory Education Act, 2001). İlkokul düzeyinde İngilizce, Anadili Eğitimi, Matematik, Fen, Sanat, Müzik, Beden Eğitimi, Sosyal Bilgiler, Karakter ve Vatandaşlık Eğitimi bulunmaktadır (MOE, 2021a). İlkokul eğitimi 1. ve 4. sınıf arasındaki dört yıllık temel kademe ile 5. ve 6. sınıflardaki

öğrencilerin öğrenme becerileri ve başarı düzeylerine göre ayrıldıkları yönlendirme kademesinden oluşur. Öğrenciler 5. sınıfa geçtiklerinde ders seçimlerini 4. sınıfın sonundaki başarı durumlarına göre, “Temel Düzeyde Dersler” ve “Standart Düzeyde Dersler” olacak şekilde farklı zorluk düzeylerinde seçebilirler (MOE, 2021b). Bu seçim öğrencilerin güçlü oldukları derslerde daha hızlı ilerlemesini ve zayıf oldukları derslerde temel oluşturmak için daha yavaş ilerlemesini temel almaktadır. Bu süreçte her öğrenci için ilkökul 4. sınıfta yapılan sınavlardaki başarı durumlarına göre hem öğretmenleri hem ebeveynleri tarafından öğrenci için birer ders kombinasyonu önerilmekte ve nihai kararı öğretmenler vermektedir. Bu ders seçimleri oldukça esnek bir yapıya sahiptir. Örneğin bir öğrenci İngilizce ve anadilde güçlü yanlara sahip, Matematik ve Fen Bilimleri derslerinde zayıfsa ilk 2 dersi standart düzeyde, diğer iki dersi temel düzeyde seçebilir. Yine benzer şekilde, ilkökul 5. sınıfın sonunda öğrenciler bir veya birden fazla temel düzeydeki derste başarılı olurlarsa bu derslerden birini veya ikisini 6. sınıfta standart seviyede almasına izin verilmektedir. Bu durumun tersi de mümkündür (Lee & Smith, 2011; MOE, 2012; Narothe & Luneta, 2015; Ng, 2017).

Singapur’da öğrenciler ilkökulu tamamladıktan sonra 6. sınıfın sonunda İlkokulu bitirme sınavına (Primary School Leaving Examination-PSLE) girerler. Eğitim Bakanlığı tarafından bu sınavın sonuçlarına göre öğrenciye uygun ve evlerine yakın olan bir ortaokulu seçmeleri istenir. Her öğrenci en çok istediğinden başlayarak altı okul tercihi yapar ve bir okula yerleştirilir. Bu süreçte istisnai bir durum vardır. Özel yetenekli öğrencilerin, yeteneklerini geliştirmeleri için daha fazla zaman ve çaba harcamalarını teşvik etmek amacıyla sınavdan birkaç yıl önce doğrudan yüksek nitelikli bir ortaokuldan kabul alma imkânı sağlanmaktadır. Fakat PSLE sınavından kabul edildiği okuldan daha yüksek bir okulu kazanabilecek puan alsa bile okulunu değiştirmesine izin verilmemekte ve okuluna alışıp saygı duyması beklenmektedir (MOE, 2021a; Ng, 2017).

Türkiye’de eğitim-öğretim akademik yıl yaklaşık 36 hafta, Singapur’da ise yaklaşık 40 haftadır. Haftalık matematik dersine ayrılan zaman Türkiye’de haftalık 5 ders saati (40 dk.) olmak üzere haftalık toplam 200 dakika, Singapur’da ise 5 ders saati (30 dk.) olmak üzere haftalık toplam 150 dakikadır. Matematik dersi için kullanılması istenen ders materyalleri açısından bakıldığında Türkiye’de matematik dersinde her sınıf düzeyinde 1 adet öğrenci ders kitabı ve 1 adet çalışma kitabı bulunurken, Singapur’da Ders Kitabı (2 adet), Çalışma Kitabı (2 adet), Ödev Kitabı (2 adet), Test Kitabı (2 adet) ve Öğretmen Kılavuz Kitabı (2 adet) bulunmaktadır (MEB, 2018; MOE, 2021a).

1.2. Türkiye ve Singapur İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programları

Öğretim programları, eğitim-öğretim araştırmalarında önemli bir yere sahip olduğu gibi (Demirel, 2014; Varış, 1996) karşılaştırmalı eğitim çalışmalarında da önemli bir yere sahiptir (Lee & Smith, 2011; Wilms, 2011). Öğretim programı “okul içinde veya okul dışında kişiye kazandırılması amaçlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm süreçleri içeren deneyimler düzeneği” şeklinde tanımlanabilir (Demirel, 2014). Öğretim programları diğer derslerde olduğu gibi matematik eğitiminde de önemli bir yere sahiptir. Öğretim programları öğrencilerin matematiksel öğrenme fırsatlarının doğasını değiştirmek ve matematik başarısını iyileştirmek için birincil araç olduğu söylenebilir (Pang, 2009). Kul ve Aksu (2016) öğretim programlarının, bir eğitim sisteminin uluslararası rekabet edebilirliğini karşılaştırmak için ölçüt alınan en önemli argümanlardan biri olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye’de Matematik Dersi Öğretim Programları (TMDÖP) 2005’ten 2021’e kadar (2005, 2006, 2009, 2013, 2015, 2017 ve 2018) Milli Eğitim Bakanlığı tarafından zaman zaman yenilenmiş veya revize edilmiştir. İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programı “Sayılar ve İşlemler, Geometri, Ölçme ve Veri İşleme” olmak üzere dört öğrenme alanından oluşmaktadır (MEB, 2018). Singapur Matematik Dersi Öğretim Programı (SMDÖP) ise Singapur Eğitim Bakanlığı tarafından ilköğretim 1-8. sınıf düzeyleri için 2012 yılında hazırlanmıştır. 2013 yılından itibaren (birinci sınıftan başlanarak) her yıl bir sınıf düzeyinde uygulamaya koyulmuş ve halen kullanılmaktadır. SMDÖP, “Sayı ve Cebir, Ölçme ve Geometri ve İstatistik” öğrenme alanlarından oluşmaktadır (MOE, 2012). Ülkeler öğretim programlarını değiştirirken veya revize ederken çeşitli verileri dikkate alırlar. Bu referans kaynaklarının en önemlilerinden biri de uluslararası sınavlardır (MOE, 2012).

1.3. Türkiye ve Singapur’un Uluslararası Sınavlarda Matematik Başarıları Durumları

Ülkeler küresel bağlamda kendi başarılarını değerlendirmek, güçlü ve zayıf yanlarını görmek için uluslararası sınavlara katılırlar ve kendi eğitim sistemleri ve diğerleri hakkında fikir sahibi olurlar. Uluslararası sınavlardan biri Uluslararası Öğrenci Başarılarını Değerlendirme Programı (The Programme for International Student Assessment [PISA]) diğeri ise Uluslararası Matematik ve Fen

Eğilimleri Çalışması (Trends in International Mathematics and Science Study [TIMSS]) sınavlarıdır. Bu çalışmanın kapsamı dolayısıyla TIMSS sınavı üzerinde durulmuştur.

TIMSS dördüncü ve sekizinci sınıflarda matematik ve fen bilimleri alanlarında yapılan uluslararası bir değerlendirme araştırmasıdır. TIMSS 1995'te ilk değerlendirmelerine başlamış ve her dört yılda bir (1999, 2003, 2007, 2011, 2015 ve 2019) uygulanmıştır. Bu araştırmaya katılan yaklaşık 70 ülke küresel bağlamda eğitim sistemlerinin etkinliğini gözlemlemek için TIMSS verilerini kullanmaktadır (Mullis & Martin, 2019). En son yapılan TIMSS 2019 sonuçlarına göre dördüncü sınıf düzeyinde en yüksek matematik başarısı gösteren beş ülke Asya ülkeleridir. Bu ülkeler arasında 625 ortalama puan ile matematik başarısı en yüksek ülke Singapur'dur. Singapur'u sırasıyla Hong-Kong, Güney Kore, Tayvan ve Japonya izlemektedir. Katılımcı ülkelerden 36'sı TIMSS ölçek ortalama noktasından (500 puan) daha yüksek puan almıştır. Türkiye bu sınavda 523 puanla 23. sırada yer almıştır (MEB, 2020). 4. sınıf matematik dersi öğrenme alanları bağlamında Sayılar, Ölçme ve Geometri ve Veri öğrenme alanındaki ortalama başarılar incelendiğinde Türkiye, Sayılar alanında 525, Ölçme ve Geometri alanında 527 ve Veri alanında 510 puan elde etmiştir. Bu sonuçlar, Türk öğrencilerin ölçme ve geometri alanlarında ortalama matematik başarısından anlamlı ölçüde yüksek başarı gösterdiği şeklinde yorumlanabilir (MEB, 2020). Her ne kadar bu öğrenme alanında diğer sayılar ve veri öğrenme alanlarına göre yüksek puan göstermiş olsa da ölçme ve geometri öğrenme alanında birinci olan Singapur (620 puan) ile arasında 93 puan fark vardır.

1.4. İlkokul Matematik Dersinde Geometri ve Öğretimi

Hayatın her alanında görülen ve insanların günlük yaşamında önemli bir yeri olan geometri, uzay ve şekil kavramlarını içeren matematiğin önemli öğrenme alanlarından biridir (Çekirdekci & Toptaş, 2017). Geometri cisimler, şekiller ve sembollerle ilişki ve örüntü inşa etme etkinliği olarak da tanımlanabilir (Olkun & Toluk Uçar, 2018). İnsanların hayatında oldukça önemli bir yere sahip olan geometri şekil, biçim ve örüntü konuları yönüyle özellikle mühendislik ve mimarlık gibi meslekler için çok önemli olmasının yanı sıra Altun (2013), gelecekte daha fazla önemli olacağı bilinmektedir (Mullis & Martin, 2019). İlköğretim geometrisinde öğrencilerin özellikle şekil ve cisimlerle ilgili (özellikler bilgisi, genellemeler bilgisi, sınıflandırma bilgisi, çizim bilgisi kazanımları ve bunların uygulamalarını yapabilir düzeye gelmeleri çok önemlidir (Altun, 2005, 2013). Bazı matematikçilerin iddiasına göre ise hesaplama dışında matematiksel düşünmenin temelinde geometri kavramlarının yer aldığını belirtilmektedir (Tertemiz, 2017).

Geometri öğretimi hem somut cisim ve şekillerle uğraşması hem de matematik öğrenmeye katkısı nedeniyle daha erken yaşlardan itibaren dikkatle ele alınması gereken matematik konularıdır (Olkun & Toluk Uçar, 2018). Fakat geometri bir yönüyle de soyut cisim ve şekilleri içermektedir. Geometrinin doğasında var olan soyutluk çocuğun geometriyi öğrenmesini zorlaştırmaktadır. Öğrenci için bu soyutluğun anlamlandırılması ona sunulan öğretim sürecinin doğru yapılandırılmasıyla ilgilidir (Sarı & Tertemiz, 2017). Birçok öğrenci soyut matematiksel kavramları ve bunlar arasındaki ilişkileri anlamakta zorluk çeker. Pimm'e göre (1995) hayal gücüyle oluşturulabilen diğer şeylerle karşılaştırıldığında, geometrik imgeler oldukça farklıdır. Bu özellik nedeniyle geometrik şekiller ve bu geometrik şekillerin parçaları arasındaki ilişkiler konusunda odaklanmak oldukça zordur (Aktaran: Cockburn, 1999). Türkiye'de yapılan araştırmalar ilkokuldan itibaren geometri öğretiminde eksikliklerin olduğu, geometri öğretimine gereken önemin verilmediğini (Çekirdekci & Toptaş, 2017; Doğan Temur & Tertemiz, 2012; Güzel vd., 2010; Toptaş, 2008) ve matematik dersi öğretim programlarında geometri kavramlarının boyut ve konum farklılığının sistematik bir biçimde ele alınmadığını (Toptaş, 2010) göstermektedir.

1.5. Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi

Günümüzde farklı ülkelerde uygulanan öğretim programlarının incelenmesi karşılaştırmalı eğitim çalışmaları (Çetinbağ, 2019; Güzel vd., 2010a; Kaytan, 2007; Kul & Aksu, 2016; Lee & Smith, 2011; Özkale, 2018; Wilms, 2011) arasında önemli yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye ile diğer ülkelerin matematik dersi öğretim programları (Altıntaş & Görgeç, 2014; Çetinbağ, 2019; Erbilge, 2019; Güzel vd., 2010b; Kaytan, 2007; Kul & Aksu, 2016; Özkale, 2018) ve geometri öğrenme alanı (Arslan Uğur, 2015; Çiçek vd., 2021) bağlamında çalışmalar da yapılmıştır.

Kaytan (2007) Türkiye, Singapur ve İngiltere İlköğretim Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılmasına ilişkin yaptığı araştırmada, Singapur ve İngiltere programlarında problem çözme ve düşünme becerilerine Türkiye'den daha fazla önem verildiği, fiziki olanakların ve Bilgi iletişim

Teknolojileri (BİT) kullanımını açısından Singapur ve İngiltere, Türkiye’den daha ileri durumda olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca İngiltere ve Singapur’da yapılan ulusal sınavların yönlendirme, Türkiye’de yapılan ulusal sınavların da seçme ve yerleştirme amaçlı olduğu; üç ülkede de süreç odaklı değerlendirmeye önem verilmesine rağmen Türkiye’de süreç odaklı değerlendirme araçlarının doğru ve yerinde kullanımına yönelik yeterli yönlendirme olmadığı belirlenmesi çalışmanın diğer önemli bulguları arasındadır.

Özkan (2006)’nın Türkiye, Belçika (Flaman) ve Singapur Matematik Öğretim Programları üzerine yaptığı karşılaştırmalı çalışmada programların benzer ve farklı yönleri ortaya konmuştur. Çalışmada Türkiye ve Singapur programlarının şekil itibariyle benzer olduğunu ancak farklı olarak Türkiye programının oldukça kapsamlı ve detaylı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çetinbağ (2019) Türkiye ve Kanada İlkokul Matematik Öğretim Programlarını karşılaştıran bir çalışma yürütmüştür. Çalışmadan elde edilen verilerden Türkiye programındaki kazanım sayısının Kanada Programı’nın kazanım sayısından fazla olduğu, Kanada Programı’nın öğrencilerin ihtiyaç duydukları bilgiyi buluş yoluyla öğrenmesine ve öğrencinin hayat boyu gelişimine olanak tanıyacak şekilde düzenlenmiş olduğu ve Kanada ilkökuller Matematik Öğretim Programının öğretmene öğretme-öğrenme ile ölçme-değerlendirme sürecinde her kazanım için örnek plan, etkinlik ve öneri sunduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Geometri öğrenme alanında yapılan çalışmalara ise Arslan Uğur’un (2015) Türkiye’nin TIMSS 2011 Geometrik Şekiller ve Ölçüler ile Geometri öğrenme alanlarındaki başarısızlığının altında yatan nedenlerin öğretim programlarına dayalı olarak belirlemeyi amacıyla yürüttüğü çalışması örnek olarak gösterilebilir. Çalışmada elde edilen verilerin betimsel analizi sonucunda, Türkiye’nin matematik öğretim programında TIMSS 2011 4. sınıf düzeyindeki kazanımları kapsama açısından bazı eksikleri olduğu, TIMSS’te öğrencilerin zorlandığı uygulama ve akıl yürütme düzeyindeki sorulara benzer değerlendirme yöntemlerine programlarda ve öğretmen kılavuz kitaplarında yer verilmediğini belirlemiştir. Ayrıca somut materyallerin kullanılmasının ve matematiğin hayatla ilişkilendirilmesi programların ortak olarak vurguladığı noktalar olarak dikkat çekmiştir.

Bu bağlamda yapılan diğer çalışma ise Çiçek vd., (2021) Türkiye ve Almanya 5. ve 6. sınıf matematik dersi öğretim programları geometri öğrenme alanı bağlamında karşılaştırdığı çalışmadır. Bu çalışmada Türkiye’de uygulanan programın alt öğrenme alanlarının nicel olarak daha fazla olduğu ve konuların sınıf düzeylerine göre bölünerek dağıtıldığı, Almanya programında ise alt öğrenme alanlarının daha sade ve genel ifade edildiği bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca her iki ülkenin ortak uygulama önerisi olarak konuların somut modeller ve gerçek yaşam durumları ile ilişkilendirilerek sunulduğu belirlenmiştir.

Son yıllarda yapılan matematik öğretim programı karşılaştırmaları genel olarak özetlendiğinde programlar arası genel benzerlik olarak, günlük hayatla ilişkilendirme ve somut materyallerin kullanımını ilişkin öneriler dikkat çekmektedir. Farklılık olarak ise, diğer ülkelerin programlarının Türkiye matematik programlarına göre süreç odaklı ölçme değerlendirme yaklaşımlarını daha iyi örneklendirip somutlaştırdığı, BİT kullanımına daha fazla önem verdiği, problem çözme becerilerinin daha fazla vurgulandığı, TIMSS sınavıyla daha uyum içinde olduğu sonucuna ulaşılabılır. Mevcut çalışma söz edilen çalışmaların bazılarıyla ilkökuller düzeyinde yürütülmesi bazılarıyla da geometri öğrenme alanı bağlamında karşılaştırma yapılması yönüyle ayrılmaktadır. Mevcut çalışmaya en fazla benzerlik gösteren Arslan Uğur’un araştırması ile referans alınan TIMSS sınavları (2011-2019), incelenen Türkiye MDÖP (2009-2018) ve incelenen Singapur MDÖP (2007-2012) yönüyle farklılaşmakta ve güncel bir nitelik taşımaktadır.

Sonuç olarak, uluslararası güncel eğitim araştırmalarında genel olarak matematik daha özel olarak ise geometri alanında birinci olan Singapur ile Türkiye’nin ilkökuller matematik dersi öğretim programındaki geometri öğrenme alanı bağlamında karşılaştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma tasarıya bakarak program değerlendirme çalışmasının karşılaştırmalı incelemesini içermektedir. Bu çalışmanın matematik dersi program geliştirme süreçlerine, bu alanda çalışan araştırmacılara ve öğretmenlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada Türkiye ve Singapur ilkökuller matematik dersi öğretim programında (MDÖP) yer alan geometri öğrenme alanındaki alt öğrenme alanları, kazanımlar ve eğitim durumları 1, 2, 3 ve 4. sınıf düzeyinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç bağlamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Türkiye Matematik Dersi Öğretim Programıyla (1-4. sınıflar) geometri öğrenme alanındaki alt öğrenme alanları ve bu alt öğrenme alanlarındaki kazanımlar/hedefler ve eğitim durumları bağlamında Singapur Matematik Dersi Öğretim Programı arasında:

- 1) 1. sınıflar düzeyinde benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
- 2) 2. sınıflar düzeyinde benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
- 3) 3. sınıflar düzeyinde benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
- 4) 4. sınıflar düzeyinde benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Sınırlılıklar

Araştırma Türkiye ve Singapur'da 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında kullanılmakta olan İlkokul (1-4.sınıflar) Matematik Dersi Öğretim Programlarında yer alan “geometri öğrenme alanı” ile sınırlıdır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmada kullanılan veri toplama kaynakları, verilerin analiz süreci ve çalışmanın geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için alınan önlemler hakkında bilgiler verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Türkiye ve Singapur Matematik Dersi Öğretim Programı 1, 2, 3 ve 4. sınıf geometri öğrenme alanlarındaki kazanımların karşılaştırılacağı bu araştırma nitel araştırma yaklaşımında ele alınmış olup doküman incelemesiyle elde edilen verilerin betimsel analize tabi tutulmasına dayanmaktadır. Nitel araştırma Merriam (1998) tarafından gözlem, görüşme veya dokümanlardan yola çıkarak kavramları, anlamları ve ilişkileri açıklama yaklaşımı; doküman inceleme araştırmaları ise Şimşek ve Yıldırım (2016) tarafından “hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı metinlerin incelenmesi süreci” (s. 189) olarak tanımlanmıştır.

2.2. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Verileri toplama ve analiz süreci Forster'in (1994) önerdiği doküman inceleme aşamalarına göre yürütülmüştür. Bu aşamalar şu şekildedir: *Dokümanlara ulaşma, orijinalliğin kontrol etme, dokümanları anlama, verileri analiz etme ve veriyi kullanma*. Dokümanlara ulaşma aşamasında; Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında hazırlanan ve 2021 yılında kullanılmaya devam edilen Matematik Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018) ve Singapur Eğitim Bakanlığı tarafından 2012 yılında hazırlanan ve 2021 yılında kullanılmaya devam edilen Matematik Öğretim Programı (MOE, 2012) kullanılmıştır. Her iki programın da ilkökul 1, 2, 3 ve 4. sınıf düzeyindeki geometri öğrenme alanındaki kazanımların olduğu bölümler incelemeye tabi tutulmuştur. Orijinalliğin kontrol edilmesi aşamasında, her iki ülkenin öğretim programları da eğitim bakanlıklarının resmi internet sitelerinden temin edilen birincil kaynaklar olması dolayısıyla orijinalliğin kontrol edilmesi için ayrıca bir çalışmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Dokümanların anlaşılması aşamasında, Singapur öğretim programının ilgili bölümleri bir birinden bağımsız olarak araştırmacı tarafından ve noter onaylı yeminli tercüman öğretmen tarafından çevrilmiştir. Ardından iki çeviri karşılaştırılmış ve farklılık olan yerler görüş birliğine varılana kadar tartışılmış ve son hali verilmiştir. Materyaller hazır hale geldikten sonra programların ilgili bölümleri önce ülke bazında baştan sona kadar sonra sınıflar düzeyinde (karşılaştırmalı olarak) yeterli görülene kadar okunmuştur. Verilerin analiz edilmesi sürecinde ise betimsel analiz işe koşulmuştur. Betimsel analizin doğasına uygun olarak elde edilen verilerden doğrudan alıntılar yapılmış, veriler sınıf bazında düzenlenmiş, özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Son aşama olan verilerin kullanılması bölümü daha çok etik değerlerle ilgili olan bölümdür (Forster, 1994). Yani elde edilen dokümanların kullanılması için izin istenmesi veya bu verilerin paylaşılmasının kişi veya kurumlara verebileceği olası zararlar ile ilgilidir. Bu bağlamda incelenen dokümanların resmi kurumlar tarafından açık paylaşımına sunulmuş olması dolayısıyla böyle bir izne gerek olmadığı ve paylaşılmasının herhangi bir probleme neden olmayacağı düşünülmüştür. Buna rağmen Türkiye’de yasal bir zorunluluk olması dolayısıyla yapılan çalışma tüm ayrıntılarıyla açıklanarak etik kurul izni alınmıştır. Verilerin karşılaştırılması Türkiye 2018 İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programı “geometri öğrenme alanı” kapsamında yer alan alt öğrenme alanları ve kazanımlar bağlamında yürütülecek ve bağlamda Singapur 2012 Matematik Dersi Öğretim Program ile benzerlik ve farklılıkları ortaya konacaktır.

2.3. Geçerlik ve Güvenirlik için Alınan Önlemler

- Singapur Matematik Dersi Öğretim Programının ilgili bölümü araştırmacı ve noter onaylı yeminli tercüman öğretmen tarafından çevrilmiştir. İki çeviri karşılaştırılarak farklılık olan yerler belirlenmiş ve görüş birliğine varana kadar tartışılmıştır.
- Dış geçerliliği (aktarılabirlik) sağlamak için veri toplama araçları ve çalışmanın aşamaları detaylı bir şekilde betimlenmiştir.
- İç güvenirligi (tutarlılık) sağlamak için bulgular ham haliyle olduğu gibi verilmiştir.
- Dış güvenirligin (teyit edilebilirlik) sağlanması için ise veri kaynakları açık bir şekilde betimlenmiş, veri toplama ve analiz yöntemleri ile ilgili detaylı açıklamalar yapılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde TMDÖP ve SMDÖP geometri öğrenme alanındaki kazanımları karşılaştırılıp benzerlik ve farklılıkları ortaya konulacaktır. Bu bağlamda araştırma sorularından yola çıkılarak sınıf düzeyinde ilgili kazanımlar yorumlanacaktır.

3.1. Türkiye ve Singapur MDÖP 1. Sınıflar Düzeyinde Benzerlik ve Farklılıklar

Araştırmada, “Türkiye ve Singapur Matematik Dersi Öğretim Programı geometri öğrenme alanındaki alt öğrenme alanları, kazanımlar/hedefler ve eğitim durumları bağlamında 1. sınıflar düzeyinde benzerlik ve farklılıklar nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda TMDÖP 1. sınıf geometri öğrenme alanındaki alt öğrenme alanları ve kazanımlar ile SMDÖP arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuş ve açıklamalar bölümlerinden faydalanılarak eğitim durumları karşılaştırılmıştır. Aşağıda her iki ülkenin 1. sınıf geometri öğrenme alanı ile ilgili bölümler Tablo 1’de doğrudan alıntılarla sunulmuştur.

Tablo 1. TMDÖP ve SMDÖP 1. Sınıf Geometri Alt Öğrenme Alanları ve Kazanımları/Hedefleri

Türkiye		Singapur	
Alt Öğrenme Alanı	Kazanımlar	Alt öğrenme alanı	Kazanımlar
M.1.2.1. Geometrik Cisimler ve Şekiller Terimler veya kavramlar: <i>Kenar, köşe, üçgen, kare, dikdörtgen, çember</i>	M.1.2.1.1. Geometrik şekilleri köşe ve kenar sayılarına göre sınıflandırarak adlandırır. M.1.2.1.2. Günlük hayatta kullanılan basit cisimleri, özelliklerine göre sınıflandırır ve geometrik şekillerle ilişkilendirir.	İki Boyutlu Şekiller	1.1. İki boyutlu şekilleri tanımlama, isimlendirme, tasvir etme ve sınıflandırma Dikdörtgen Kare Daire Üçgen
M.1.2.2. Uzamsal İlişkiler Terimler veya kavramlar: eş nesnelere	M.1.2.2.1. Uzamsal (durum, yer, yön) ilişkileri ifade eder. M.1.2.2.2. Eş nesnelere örnekler verir.	İki Boyutlu Şekiller	1.2. Aşağıdaki özelliklerden bir veya ikisine göre iki boyutlu şekillerle örüntü yapma ve tamamlama; Ebat Şekil Renk Yön
M.1.2.3. Geometrik Örüntüler Terimler veya kavramlar: örüntü	M.1.2.3.1. Nesnelere, geometrik cisim ya da şekillerden oluşan bir örüntüdeki kuralı bulur ve örüntüde eksik bırakılan öğeleri belirleyerek örüntüyü tamamlar. M.1.2.3.2. En çok üç ögesi olan örüntüyü geometrik cisim ya da şekillerle oluşturur		

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’de birinci sınıf düzeyinde geometri öğrenme alanında üç alt öğrenme alanı olduğu görülmektedir. Geometrik cisimler ve şekiller alt öğrenme alanında iki, uzamsal ilişkiler alt öğrenme alanında iki ve geometrik örüntüler alt öğrenme alanında iki kazanım bulunmaktadır. Alt öğrenme alanlarının bulunduğu sütunda öğrencilerin öğrenmesi önerilen kavramlar verilmektedir. Geometrik Cisimler ve Şekiller alt öğrenme alanında “kenar, köşe, üçgen, kare, dikdörtgen, çember” kavramları, Uzamsal İlişkiler alt öğrenme alanında “eş nesnelere” kavramı ve

Geometrik Örüntüler alt öğrenme alanında “örüntü” kavramı verilmiştir. *Geometrik cisimler ve şekiller* alt öğrenme alanında üçgen, kare dikdörtgenin kenar ve köşeleri tanıtılmakta, geometrik cisimlerden prizma, küre vb. cisimler genel olarak tanıtılmakta, *Uzamsal ilişkiler* alt öğrenme alanında uzamsal (durum, yer, yön) ilişkileri ifade eden durumlara değinilmekte, eş nesnelere örnek istenmektedir. Geometrik örüntülerde alt öğrenme alanında ise nesnelere, geometrik cisim ya da şekillerden oluşan bir örüntüdeki kuralı bulma, eksik örüntüyü tamamlama kazanımları yer almakla birlikte örüntünün en fazla üç ögeli olma sınırlılığı getirilmektedir.

Singapur’da ise birinci sınıf geometri öğrenme alanında ise yalnızca bir alt öğrenme alanı bulunmaktadır. Bu öğrenme alanı “*İki Boyutlu Şekiller*” başlığı altında verilmektedir. Alt öğrenme alanının birinci kısmı “*İki boyutlu şekilleri (dikdörtgen, kare, daire, üçgen) tanımlama, isimlendirme, tasvir etme ve sınıflandırma*” ile ilgilidir. İkinci kazanım ise iki boyutlu şekillerle ebat, şekil, renk, yön özelliklerinden bir veya ikisine göre örüntü yapma veya örüntüyü tamamlama biçimindedir.

Her iki programa karşılaştırmalı bakıldığında Türkiye ve Singapur MDÖP’leri 1. sınıf düzeyinde geometri öğrenme alanlarında bulunan alt öğrenme alanlarında Türkiye programının alt öğrenme alanları açısından daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Programda hem düzlemsel şekiller, geometrik cisimler, uzamsal ilişkiler ve örüntüler yer alırken Singapur programında düzlemsel şekillere yer verilmekte ve örüntüler konusu düzlemsel şekillerle ilişkilendirilmektedir. Türkiye kitabında bir alt öğrenme alanı olan uzamsal ilişkiler konusu, Singapur kitabında ayrıca bir konu olarak yer almamakta örüntü konusu içinde örüntü şekillerinde yön kavramına değinilmektedir.

Programlarda Tablo 1’de verilen alt öğrenme alanları ve kazanım/hedeflerin yanı sıra kazanımların altında açıklamalar yer almaktadır. Bu açıklamalar bazen kazanım/hedeflerin öğrencilere nasıl ve ne kadar verileceğine yani eğitim durumlarına ilişkin önerileri, uyarıları veya sınırlılıkları içermektedir. Her iki ülkenin eğitim durumlarına ilişkin şunları söylemek mümkündür. Türkiye Programına açıklamalar boyutuyla bakıldığında: “En çok dörtkenarlı şekiller ve çember üzerinde çalışılır.” veya “Geometrik cisimlerin açımına girilmez.” ifadeleri kazanımlardaki sınırlılıkların net bir şekilde ifade edildiğini göstermektedir. Ayrıca “Geometri tahtası, ip, tel, geometri çubukları vb. malzemeler kullanılarak geometrik şekiller modellenir.” gibi ifadelerle materyal kullanma ve somutlaştırmaya ilişkin net ifadelerle yer vermesinin aksine “... modeller üzerinde de çalışmalar yapılabilir” gibi daha muğlak bir ibareye de rastlanmaktadır.

Singapur programına açıklamalar bölümü açısından bakıldığında ise programındaki açıklama bölümlerinin başında, “Öğrencilerin şunları yapma fırsatları olmalıdır.” cümlesi yer almaktadır. Düzlemsel şekiller “2D şekiller” ve geometrik cisimler “3D nesnelere” şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca “şeklin betimlenmesinden hangi 2D şekli olduğunu tahmin edilmesi” ibaresinden iletişim becerisine ya da diğer bir ifadeyle matematik eğitiminde dilin kullanımına doğrudan yönlendirme olduğu şeklinde yorumlanabilir. Diğer dikkat çeken diğer durumlar ise doğrudan dijital yazılımların kullanımına ve grup çalışmalarına yönlendirmeler olduğu söylenebilir.

3.2. Türkiye ve Singapur MDÖP 2. Sınıflar Düzeyinde Benzerlik ve Farklılıklar

Araştırmada cevap aranan sorulardan ikincisi de “Türkiye ve Singapur MDÖP 2. sınıflar geometri öğrenme alanındaki alt öğrenme alanları, kazanımlar/hedefler ve eğitim durumları bağlamında benzerlik ve farklılıklar nelerdir?” şeklinde ifade edilmişti. Bu bağlamda aşağıda her iki ülkenin 2. sınıf geometri öğrenme alanı ile ilgili bölümler Tablo 2’de doğrudan alıntılarla verilmiştir.

Tablo 2: TMDÖP ve SMDÖP 2. Sınıf Geometri Alt Öğrenme Alanları ve Kazanımları/Hedefleri

Türkiye		Singapur	
Alt Öğrenme Alanı	Kazanımlar/Hedefler	Alt öğrenme alanı	Kazanımlar/Hedefler
M.2.2.1. Geometrik Cisimler ve Şekiller Terimler veya kavramlar: <i>daire, küp, kare prizma, dikdörtgen prizma, üçgen prizma, küre, silindir</i>	M.2.2.1.1. Geometrik şekilleri kenar ve köşe sayılarına göre sınıflandırır. M.2.2.1.2. Şekil modelleri kullanarak yapılar oluşturur, oluşturduğu yapıları çizer. M.2.2.1.3. Küp, kare prizma, dikdörtgen prizma, üçgen prizma, silindir ve küreyi modeller üstünde tanır ve ayırt eder. M.2.2.1.4. Geometrik cisim ve şekillerin yön, konum veya büyüklükleri değiştiğinde biçimsel özelliklerinin değişmediğini fark eder.	2.1. İki Boyutlu Şekiller	2.1.1. 2D şekli tanımlama, adlandırma ve açıklama Yarım daire Çeyrek daire 2.1.2. Verilen şekli oluşturan temel özellikleri tanımlama 2.1.3. Aşağıdakileri kullanarak farklı 2D yapılar oluşturma dikdörtgen kare üçgen yarım daire çeyrek daire 2.1.4. Rakamları noktalı kâğıda veya kareli kâğıda kopyalama
M.2.2.2. Uzamsal İlişkiler Terimler veya kavramlar: <i>simetrik şekil</i>	M.2.2.2.1. Yer, yön ve hareket belirtmek için matematiksel dil kullanır. M.2.2.2.2. Çevresindeki simetrik şekilleri fark eder.	2.2. Üç Boyutlu Şekiller	2.2.1. 3D şekli tanımlama, adlandırma, tanımlama ve sınıflandırma küp küboid koni silindir küre
M.2.2.3. Geometrik Örüntüler	M.2.2.3.1. Tekrarlayan bir geometrik örüntüde eksik bırakılan öğeleri belirleyerek tamamlar. M.2.2.3.2. Bir geometrik örüntüdeki ilişkiyi kullanarak farklı malzemelerle aynı ilişkiye sahip yeni örüntüler oluşturur.		

2. sınıf düzeyinde Türkiye programının geometri öğrenme alanının üç alt öğrenme alanından oluştuğu görülmektedir. Geometrik cisimler ve şekiller alt öğrenme alanı dört kazanımdan oluşmakta olup geometrik şekil ve cisimlerin öğrenilmesini içermektedir. Uzamsal ilişkiler alt öğrenme alanında yer-yön ve simetri çalışmalarına birer kazanımla yer vermiş ve toplamda iki kazanımdan oluşmuştur. Geometrik örüntüler alt öğrenme alanında ise boş bırakılan geometrik örüntüyü tamamlama ve geometrik örüntü oluşturma çalışmalarını içeren iki kazanımdan meydana gelmektedir.

Tablo 2'ye göre Singapur 2. sınıf programında geometri öğrenme alanı iki alt öğrenme alanından oluşmaktadır. İlk alt öğrenme alanı olan "iki boyutlu şekiller" alt öğrenme alanını iki boyutlu geometrik şekiller ve birinci sınıftaki geometrik şekillere ilave olarak yarım daire ve çeyrek daire konusu eklenmiştir. Ayrıca bu alt öğrenme alanında rakamları kopyalama/yazma çalışması yapılmaktadır. Diğer alt öğrenme alanı ise "üç boyutlu şekiller" alt öğrenme alanı olup küp, küboid, koni, silindir ve kürenin adlandırılması, tanınmasını ve sınıflandırılmasını içermektedir.

İki program kazanım/hedef yönleriyle karşılaştırıldığında Türkiye programının Singapur programından farklı olarak simetri ve uzamsal ilişkiler konusuna tekrar yer verildiği, Singapur

programının ise Türkiye programından farklı olarak yarım ve çeyrek dairenin verilerek konunun ayrıntıya girmesiyle ve rakamların yazımının öğretilmesiyle farklılaştığı gözlenmektedir.

Eğitim durumları incelendiğinde ise Türkiye programı, geometrik şekillerin oluşturulması konusunda ders materyali olarak farklı medeniyetlere ait sanat eserlerindeki süslemelerin kullanılmasının, BİT teknolojilerinden faydalanılmasının ve örüntülerin en fazla dört ögeli olmasının önerilmesiyle farklılaşmaktadır. Ayrıca örüntü konusunda en fazla dört ögeli örüntü oluşturulmasının istenmesi hem sınırlığın net bir şekilde belirlendiğinin hem de birinci sınıfta en fazla üç ögeli olmasının istenmesi dolayısıyla konunun genişletilerek ilerletildiği şeklinde yorumlanabilir.

Singapur programı açıklama kısmında ise sözel ifadelerle özelliği açıklanan şeklin tahmin edilmesinin istenmesi, grup ve gruplar halinde çalışmasını istemesi ve örüntüler konusunda çeşitli özelliklerin (boyut, renk, şekil ve yön) bir veya birkaç özelliğine göre örüntü öğelerinin özelliklerin kapsamını açıklamasıyla ayrılmaktadır. Örüntü konusunda örüntü öğelerinin özelliklerinin (boyut, renk, şekil ve yön) bir veya birkaç özelliğiyle oluşturulmasının önerilmesi sınırlığın net belirtilmiş olmasının yanında farklı kombinasyonlardan örüntüler oluşturulabileceği de belirtilmektedir.

3.3. Türkiye ve Singapur MDÖP 3. Sınıflar Düzeyinde Benzerlik ve Farklılıklar Nelerdir?

Araştırmada cevap aranan sorulardan üçüncüsü, "Türkiye ve Singapur 3. sınıf geometri öğrenme alanlarındaki alt öğrenme alanları, kazanımlar/hedefler ve eğitim durumları açısından benzerlik ve farklılıklar nelerdir?" şeklinde belirtilmiştir. Bu amaçla aşağıda her iki ülkenin 3. sınıf geometri öğrenme alanı ile ilgili bölümler doğrudan alıntılanmış ve yorumlanmıştır.

Tablo 3: TMDÖP ve SMDÖP 3. Sınıf Geometri Kazanımları/Hedefleri

Türkiye		Singapur	
Alt Öğrenme Alanı	Kazanımlar/Hedefler	Alt öğrenme alanı	Kazanımlar/Hedefler
M.3.2.1. Geometrik Cisimler ve Şekiller Terimler veya kavramlar: <i>dörtgen, beşgen, altıgen, sekizgen, köşegen, ayırıt, yüz, koni</i>	M.3.2.1.1. Küp, kare prizma, dikdörtgen prizma, üçgen prizma, silindir, koni ve küre modellerinin yüzlerini, köşelerini, ayrıtlarını belirtir. M.3.2.1.2. Küp, kare prizma ve dikdörtgen prizmanın birbirleriyle benzer ve farklı yönlerini açıklar. M.3.2.1.3. Cetvel kullanarak kare, dikdörtgen ve üçgeni çizer; kare ve dikdörtgenin köşegenlerini belirler. M.3.2.1.4. Şekillerin kenar sayılarına göre isimlendirildiklerini fark eder.	3.1. Açılar	3.1. Açık kavramları 3.2. Dik açı, dik açıdan büyük / küçük açılar
M.3.2.2. Uzamsal İlişkiler Terimler veya kavramlar: <i>simetri doğrusu</i>	M.3.2.2.1. Şekillerin birden fazla simetri doğrusu olduğunu şekli katlayarak belirler. M.3.2.2.2. Bir parçası verilen simetrik şekli dikey ya da yatay simetri doğrusuna göre tamamlar.	2. Dikey ve Paralel Doğrular	2.1. Dik ve paralel doğrular 2.2. Kare kâğıt üzerine dik ve paralel doğrular çizme
M.3.2.3. Geometrik Örüntüler	M.3.2.3.1. Şekil modelleri kullanarak kaplama yapar, yaptığı kaplama örüntüsünü noktalı ya da kareli kâğıt üzerine çizer.		

<p>M.3.2.4. Geometride Temel Kavramlar Terimler veya kavramlar: <i>nokta, doğru, ışın, doğru parçası, açı</i></p>	<p>M.3.2.4.1. Noktayı tanıır, sembolle gösterir ve isimlendirir. M.3.2.4.2. Doğruyu, ışını ve açığı tanıır. M.3.2.4.3. Doğru parçasını çizgi modelleri ile oluşturur; yatay, dikey ve eğik konumlu doğru parçası modellerine örnekler vererek çizimlerini yapar.</p>		
--	---	--	--

Türkiye MDÖP incelendiğinde 3. sınıf düzeyi geometri öğrenme alanında dört alt öğrenme alanı karşımıza çıkmaktadır. Bunların ilki olan geometrik cisimler ve şekiller alt öğrenme alanında dört kazanım bulunmakta ve geometrik cisimlerin yüzlerini, köşelerini, ayrıtlarını, fark etmeyi, bunlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ayırt edebilmeyi ve geometrik şekilleri çizmeyi ve köşegenlerini bulmayı içermektedir. İkinci öğrenme alanı olan Uzamsal ilişkiler alt öğrenme alanında iki kazanım olup ilk kazanım geometrik bir şeklin birden fazla simetri doğrusu olduğunun kâğıdı katlayarak fark edilmesini diğeri ise bir parçası eksik verilen simetrik şekli tamamlamayı içermektedir. Geometrik örüntüler alt öğrenme alanında tek kazanımdan meydana gelmektedir. Bu kazanımda ise şekil modellerini kullanarak kaplama yapılması istenmektedir. Son alt öğrenme alanı olan geometride temel kavramlar alt öğrenme alanında ise nokta, doğru, ışın ve açı kavramlarının tanınması ve çizgi modelleriyle yatay, dikey, eğik doğru parçaları oluşturup onları çizmesini içermektedir.

Singapur MDÖP'ye bakıldığında ise açılar ve dikey ve paralel doğrular olmak üzere iki alt öğrenme alanından oluştuğu görülmektedir. Açılar alt öğrenme alanında açı kavramı, dik açı, dik açıdan büyük ve küçük açılarının öğrenilmesinden oluşmaktadır. Dikey ve paralel doğrular alt öğrenme alanı ise dikey ve paralel doğruların öğrenilmesini kareli kâğıt üzerine çizilmesini içermektedir.

İki programa karşılaştırmalı olarak bakıldığında ise Türkiye programı geometrik cisim ve şekiller, uzamsal ilişkiler ve geometrik örüntüler konularına önceki yıllardaki öğrenmelerin üstüne konunun derinleştirilerek devam edilmesi yönüyle konu bağlamında Singapur programından ayrılmaktadır. Geometri'de temel kavramlar alt öğrenme alanında da Singapur programına göre daha ayrıntılı olduğu gözlenmektedir. Örneğin geometrik kavramların öğretimine başlanırken nokta, ışın, doğru, açı kavramları ve bunlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirtildikten sonra açı öğretimine geçildiği belirlenmiştir. Singapur programında ise bu durumun aksine direkt açılarla başlanmış sonrasında dik ve paralel doğrular konusuna giriş yapılmıştır. Özetle Türkiye programının yıllık konu sayısının daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Eğitim durumları bağlamında incelendiğinde Türkiye programında “Kare, dikdörtgen ve daire ile sınırlı kalınır.” gibi ifadelerle kazanımların sınırlılıklarının net bir şekilde belirlendiği gözlenmektedir. Singapur programında açı öğretiminde geometri çubukları ve iğnelenmiş pipetlerin kullanılmasını önermesi, doğrular öğretilirken iki boyutlu şekillerle ilişkilendirilmesinin istenmesi, açıölçer kullanarak gruplar halinde çalışılmasını istemesi önemli bulunan noktalar olarak dikkat çekmektedir. Singapur programında ise grup çalışmaları ve somut materyal kullanımına vurgu yapıldığı görülmüştür.

3.4. Türkiye ve Singapur MDÖP 4. Sınıflar Düzeyinde Benzerlik ve Farklılıklar

Araştırmada cevap aranan son soru ise, “Türkiye ve Singapur MDÖP 4. sınıf geometri öğrenme alanındaki alt öğrenme alanları, kazanımlar/hedefler ve eğitim durumları açısından benzerlik ve farklılıklar nelerdir?” şeklinde belirtilmiştir. Bu amaçla aşağıda her iki ülkenin 4. sınıf geometri öğrenme alanı ile ilgili bölümler doğrudan alıntılanmış ve yorumlanmıştır.

Tablo 4. TMDÖP ve SMDÖP 4. Sınıf Geometri Kazanımları/Hedefleri

Türkiye		Singapur	
Alt Öğrenme Alanı	Kazanımlar/Hedefler	Alt öğrenme alanı	Kazanımlar/Hedefler
M.4.2.1. Geometrik Cisimler ve Şekiller	<p>M.4.2.1.1. Üçgen, kare ve dikdörtgenin kenarlarını ve köşelerini isimlendirir.</p> <p>M.4.2.1.2. Kare ve dikdörtgenin kenar özelliklerini belirler.</p> <p>M.4.2.1.3. Üçgenleri kenar uzunluklarına göre sınıflandırır.</p> <p>M.4.2.1.4. Açınımı verilen küpü oluşturur.</p> <p>M.4.2.1.5. İzometrik ya da kareli kâğıda eş küplerle çizilmiş olarak verilen modellere uygun basit yapılar oluşturur.</p>	4. 1. Açılar	<p>1.1 Açılı adlandırmak için $\angle ABC$ ve $\angle a$ gibi gösterimler kullanma</p> <p>1.2 Açılı derece cinsinden ölçme</p> <p>1.3 Verilen büyüklükte bir açı çizme</p> <p>1.4 Çeyrek, yarım ve tam dönüşleri derece cinsinden açılarla ilişkilendirme</p> <p>1.5 8 noktalı pusula kullanımı</p>
M.4.2.2. Uzamsal İlişkiler Terimler veya kavramlar: <i>ayna simetrisi</i>	<p>M.4.2.2.1. Ayna simetrisini, geometrik şekiller ve modeller üzerinde açıklayarak simetri doğrusunu çizer.</p> <p>M.4.2.2.2. Verilen şeklin doğruya göre simetrisini çizer.</p>	4.2. Dikdörtgen ve Kare	<p>2.1 Köşegen özellikler hariç dikdörtgen ve karenin özellikleri</p> <p>2.2 Kare kâğıtta dikdörtgenler ve kareler çizme</p>
M.4.2.3. Geometride Temel Kavramlar Terimler veya kavramlar: <i>düzlem, dar açı, dik açı, geniş açı, doğru açı</i>	<p>M.4.2.3.1. Düzlemi tanımlar ve örneklendirir.</p> <p>M.4.2.3.2. Açılı oluşturan ışınları ve köşeyi belirler, açılı isimlendirir ve sembolle gösterir.</p> <p>M.4.2.3.3. Açılı, standart olmayan birimlerle ölçer ve standart ölçme birimlerinin gerekliliğini açıklar.</p> <p>M.4.2.3.4. Açılı standart açı ölçme araçlarıyla ölçerek dar, dik, geniş ve doğru açı olarak belirler.</p> <p>M.4.2.3.5. Standart açı ölçme araçları kullanarak ölçüsü verilen açılı oluşturur.</p>	4.3. Doğru Simetrisi	<p>3.1 Simetrik şekillerin belirlenmesi</p> <p>3.2 Düz bir çizginin simetrik bir şeklin simetri çizgisi olup olmadığının belirlenmesi</p> <p>3.3 Kare kâğıt üzerinde belirli bir simetri çizgisine göre simetrik bir şeklin tamamlanması</p>

Tablo 4'e göre Türkiye programı incelendiğinde üç alt öğrenme alanından oluştuğu görülmektedir. Bu öğrenme alanlarının ilki olan geometrik cisimler ve şekiller alt öğrenme alanı geometrik şekillerin kenar ve köşelerini isimlendirme, kare ve dikdörtgenin kenar özelliklerini belirleme, üçgenleri kenar uzunlarına göre sınıflama ve açınımı verilen küpü oluşturmayı içermektedir. Uzamsal ilişkiler alt öğrenme alanı, geometrik şekillerin ve modellerin ayna simetrisini çizme ve verilen şeklin doğruya göre simetrisini çizme konularını içermektedir. Geometride temel kavramlar alt öğrenme alanında ise düzlemi tanıma, açılı oluşturan ışınları ve köşeyi belirleyip isimlendirme, açılı standart olmayan birimlerle ve standart araçlarla ölçme ve açı oluşturma konularından oluşmaktadır. Singapur programına bakıldığında ise onunda üç alt öğrenme alanından oluştuğu görülmektedir. Bunların ilki olan

açılar alt öğrenme alanında açıların isimlendirilmesi, ölçülmesi, verilen büyüklükte açı çizme, çeyrek, yarım tam dönmeleri açılarla ilişkilendirme, açılarının öğretimi için 8 noktalı pusula kullanımının öğretilmesi konularında oluşmaktadır.

İki programa karşılaştırmalı olarak bakıldığında her iki ülkede de açılarının ölçülmesi, isimlendirilmesi veya verilen açıya uygun çizim yapılması gibi konuların ortak olduğu görülmektedir. Türkiye programında 3. Sınıf düzeyinde verilen geometrik şekillerin köşegenlerinin bulunması, Singapur programında dördüncü sınıfta kare ve dikdörtgenin diğer özellikleri verilirken köşegenlerinin hariç tutulması dikkat çekmektedir. Singapur programında 8 yönlü pusulanın açı özellikleri bağlamında incelenmesi bir ders materyali değil de öğrenme hedefi olarak belirtilmesi ayrıca dikkat çekmiştir.

Eğitim durumlarına bakıldığında ise Singapur programı çeşitli yönleriyle Türkiye programından farklılaştığı gözlenmektedir. Örneğin, saat yönünde veya saat yönünün tersine dönme (döndürme) miktarını derece cinsinden ölçülen bir açı ile ilişkilendirilmesinin istenmesi ve “ $\frac{1}{4}$ dönme 90° dir, $\frac{2}{4}$ dönme 180° dir, $\frac{3}{4}$ dönme 270° dir ve bir bütün olarak dönme 360° dir.” şeklinde ayrıntılı olarak verilmesi hem öğretmenler açısından hedeflerin daha net anlaşılması hem de öğrenciler için konunun derinleştirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu sınıf düzeyinde ölçmenin öğretilmesi her iki ülkede de ortak bir hedefken Singapur programı ölçmeden önce tahmin edilmesi ve ölçtüğünden sonra tahminle sonucun karşılaştırılmak istenmesi öğrencilere tahmin becerisi kazandırılmasına katkı sağlayabilmesi açısından faydalı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca 8 noktalı iki pusula yönü arasındaki açıları (derece cinsinden) bulunmasının istenmesi, kare, özel bir dikdörtgen olduğu ayrıntısına yer verilmesi ve çiftler halinde çalışılmanın önerilmesiyle Türkiye programından ayrılmaktadır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, Türkiye ve Singapur ilköğretim 1, 2, 3 ve 4. sınıf matematik dersi öğretim programlarındaki geometri öğrenme alanlarındaki alt öğrenme alanları kazanımlar/hedefler ve eğitim durumları bağlamında karşılaştırılmıştır. Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak elde edilen sonuçlar tartışılmış ve önerilere yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt probleminde Türkiye ile Singapur MDÖP'nin 1. sınıflar düzeyindeki geometri öğrenme alanının alt öğrenme alanları, bu alt öğrenme alanlarındaki kazanımlar/hedefler ve eğitim durumları açısından benzerlik ve farklılıkları konu edilmiştir. Bu bağlamda elde edilen bulgulardan Türkiye programında konular üç alt öğrenme alanında, Singapur programında ise bir alt öğrenme alanında verildiği görülmüştür. Türkiye birinci sınıf programında yer alan uzamsal ilişkiler alt öğrenme alanının Singapur birinci sınıf programında yer almadığı belirlenmiştir. Hedef/kazanım bağlamında bakıldığında ise Türkiye programında konuların altı kazanım içinde, Singapur programında ise iki kazanım içinde verildiği belirlenmiştir.

İkinci sınıf geometri alt öğrenme alanında ise hem alt öğrenme alanı hem de hedef/kazanım bağlamında Türkiye programının niceliksel olarak daha yoğun olarak görülmüştür. Örneğin Türkiye programında alt öğrenme alanı olarak yer alan uzamsal ilişkiler ve geometrik örüntüler konuları, Singapur ikinci sınıf konuları arasında bulunmamaktadır. Öğrenme hedefleri bağlamında konular genel hatlarıyla benzerlik göstermekle birlikte Singapur programının Türkiye programından farklı olarak geometrik cisimlerde (2D şekiller) yarım ve çeyrek daire konularının da verildiği belirlenmiştir. Türkiye programında yarım ve çeyrek daire konusuna ikinci sınıf düzeyinin yanı sıra diğer sınıf düzeylerinde de rastlanmamıştır. Yine rakamlarının yazılışının öğretilmesine ilişkin kazanımlara Singapur programında rastlanmıştır, Türkiye programında olmadığı tespit edilmiştir.

Üçüncü sınıflar programı incelendiğinde önceki sınıflarla benzerlik gösterecek şekilde Türkiye programının hem alt öğrenme alanlarında hem de kazanım/hedefler noktasında niceliksel olarak daha yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye programında yer alan geometrik cisimler ve uzamsal ilişkiler alt öğrenme alanında verilen simetri konusu Singapur programında üçüncü sınıf düzeyinde yer almamaktadır. Türkiye programında dördüncü sınıfta yoğun olarak verilen açılarla ilgili konular Singapur programında üçüncü sınıf düzeyinde verildiği görülmüştür.

Dördüncü sınıf düzeyinde ise iki programa karşılaştırmalı olarak bakıldığında benzer konular olmakla birlikte, Türkiye programında geometrik cisimler ve şekiller konusuna tekrar yer verilirken Singapur programında yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Türkiye programında 3. sınıf

düzeyinde verilen geometrik şekillerin köşegenlerinin bulunması Singapur programında hem üçüncü hem de dördüncü sınıf düzeyinde olmadığı belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle Singapur programında dördüncü sınıfta kare özellikleri verilirken “köşegen hariç” şeklinde belirtilmesi dikkat çekmektedir.

Her iki ülkenin geometri öğrenme alanlarındaki kazanımlar genel olarak karşılaştırıldığında; Türkiye ve Singapur sırasıyla; birinci sınıf düzeyinde 6-2, ikinci sınıfta 8-5, üçüncü sınıfta 10-4, dördüncü sınıfta ise 12-10 kazanım/hedef bulunmaktadır. Dört sınıf düzeyinde toplamına bakıldığında ise Türkiye programında 36, Singapur programında 21 kazanım olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuç Özkan (2006) çalışmasında belirttiği Singapur matematik programlarında hem konuların daha basitleştirilmiş düzeyde ele alındığı hem de kazanımların daha basit bir dille ifade edildiği ve daha az olduğu sonucuyla benzerlik göstermektedir. Singapur programında konuların matematik düşünme becerilerini oluşturmak için bir araç olarak gösterilmesi önemli bir farklılık olarak belirtilebilir. Çalışma sonuçları yine Arslan Uğur'un (2015) çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Arslan Uğur (2015) Türkiye’de bir sınıf düzeyinde ele alınan konu çeşidinin fazla olduğu; bununla birlikte kapsamın sınırlandırıldığı belirlenmiştir. Singapur’da ise konu çeşitliliğinin az, kapsamın ise geniş olduğu sonucuna ulaşılmış ve aynı çalışmada Geometri öğrenme alanındaki kazanımların sayısı azaltılarak daha üst düzey becerileri içeren kazanımlara yer verilmesini önermiştir. Çetinbağ (2019) Türkiye ile Kanada MDÖP’leri karşılaştırdığı araştırmasında kazanım sayılarının fazla olduğunu belirtmiş ve azaltılmasını önermiştir. Çiçek, Kuzu, ve Çalışan'ın (2021) Türkiye ve Almanya MDÖP’yi geometri öğrenme alanına göre karşılaştırdığı çalışmasında da Almanya programının kazanımların daha genel ve birleştirilerek tek bir kazanım altında ele alınması dolayısıyla sayısının daha az olduğunu belirtilmektedir. Mevcut çalışmadan elde edilen sonuç alan yazınla paralellik göstermekte ve benzer konulara ilişkin kazanımların birleştirilmesi önerilebilir. Ancak, kazanımlar birleştirilirken, kazandırılması beklenen eylemin kapsadığı alana başka bir eğitsel eylemin girmemesine özen gösterilmeli, hedeflerin birbiri üzerine binişik olmamasına da dikkat edilmelidir (Demirel, 2014; Koç, 2019).

Eğitim durumlarına/sürecine ilişkin detayların açıklandığı bölümler dört sınıf düzeyinde benzerlik gösterdiği için bu bölüme ilişkin sonuçlar toplu olarak bu paragrafta özetlenmiş ve sınıf düzeyinde ayrı ayrı verilmesine ihtiyaç duyulamamıştır. Her iki ülkenin programlarındaki eğitim durumlarına ilişkin açıklamaların olduğu bölümlerde, benzer olarak konunun sınırlılıklarının belirlendiği ve kullanılacak ders materyallerine örnekler verildiği görülse de Singapur programında hangi ders materyallerinin kullanılacağı daha sık belirtildiği ve eğitim teknolojisi yazılımlarına daha fazla yönlendirildiği görülmüştür. Ayrıca Singapur programının öğretim sürecinde grup içi ve gruplar halinde çalışmaya sürekli yönlendirmeler yaptığı tespit edilmiştir.

Her iki programın öğretim süreçlerine ilişkin açıklamalar bağlamında karşılaştırıldığında her iki ülke programlarında da günlük hayatla ilişkilere sık sık yer verildiği, kâğıt katlama çalışmaları, somut materyallerin kullanımı, geometri tahtası, gönye, iletke ve dinamik geometri yazılımlarının kullanımlarının teşvik edildiği, hedefler verilirken kolaydan zora, basitten karmaşığa konuların genişletildiği ve sınıf düzeyinde sınırlılıkların ifade edildiği belirlenmiştir. Türkiye programı açıklamalar bölümünde bir yer de de olsa sanatla matematik eğitiminin ilişkilendirmesi yönüyle farklılaştığı görülmüştür. Singapur programı ise açıklama bölümlerinde gruplar halinde çalışmayı, gruplar arası çalışmayı, tahmin becerisi sık sık vurgulanması ve matematik eğitimin teknoloji kullanıma daha fazla teşvik etmesi yönüyle ayrıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Her ne kadar elde edilen bulgulardan bu sonuçlara ulaşılsa da, Doğan Temur ve Tertemiz, (2012) Türkiye’deki ilkökul öğretmenlerinin geometri öğretimine ilişkin sınıf içi uygulamalarını inceledikleri araştırmalarında, öğretmenlerin geometri konularında yakın çevreden örnekler verme konusunda daha dikkatli oldukları fakat çoğu zaman bilgiyi doğrudan vererek tahmin ve çıkarım yapmaya dayanan etkinliklere yeterince yer vermedikleri, MDÖP’de önerilen birçok geometri araç-gerecini ve BİT temelli yazılımları ve geometrik şekillerin öğretiminde şekiller arası ilişkiler kurmayı sağlayan etkinlikleri yeterince kullanmadıkları belirlemişlerdir. Yine Toptaş'ın (2008) geometri öğretiminde öğretme-öğrenme sürecinin incelediği çalışmasında ilkökul birinci sınıf öğretmenlerinin çok az somut materyal kullandığını, etkinliklerin öğrenciler tarafından gerçekleştirilmesine izin verilmediği yani öğrencinin bilgiyi keşfetmesine imkân vermeden öğretmen merkezli olarak derslerin yürütüldüğünü belirlemiştir. Önemli matematik eğitimcilerinden Van Hiele (1986) özellikle küçük yaştaki öğrencilerin geometri derslerinde somutlaştırmanın önemli olduğunu belirtmektedir. Yine NCTM (2000) geometri derslerinin görsellerle, somut materyallerle desteklenmesi ve öğrencilerin geometrik düşüncelerini birbirleriyle paylaşabilmelerini önermektedir. Piaget (1964) ve Bruner (2009) gibi psikologların da bulunduğu birçok

psikoloğun özellikle somut işlem döneminde doğrudan yaşantıların, somut objelerin ve temsillerinin kullanılmasının önemli olduğu belirtmektedir.

Genel olarak bakıldığında Türkiye ve Singapur MDÖP Öğrenme alanları bağlamında dört sınıf düzeyinde Türkiye programında toplam on üç, Singapur programında sekiz alt öğrenme alanı olduğu belirlenmiştir. Her iki ülkede de ulaşılmak istenen hedefler benzerlik göstermesine rağmen Türkiye programının alt öğrenme alanlarının niceliksel olarak daha fazla olmasının temel sebebinin aynı konuların her yıl tekrar tekrar verilmesinin konu sayısının artmasına sebep olduğu görülmüştür. Singapur programında ise bir yıl boyunca daha az sayıda konu üzerinde daha fazla yoğunlaşıldığı gözlenmiştir. Özkan (2018) öğrencilerin her yıl çok sayıda konuyu (çoğunlukla ezberleyerek) “öğrenmesi” yerine her sene daha az sayıda konuya sindirerek “hakim olması” ve bu şekilde öğrencinin konuyu sınavda soru çözmek için ezberlemesinden ziyade gerçekten öğrenmesinin daha faydalı olacağı görüşündedir. Bu görüşe paralel olarak, Arslan Uğur’ın (2015) TIMSS’ı referans alarak Türkiye MDÖP’nin geometri öğrenme alanını incelediği araştırmasında geometri konularının bölünmeden bir bütün olarak ele alınması gerektiğini, geometri öğrenme alanında bir sınıf düzeyinde farklı birçok alt öğrenme alanına yer vermek yerine; belirli sayıda, önemli ve birbiriyle ilişkili kazanımları içeren alt öğrenme alanlarına yer verilmesinin daha doğru olduğunu belirtmektedir. Arslan Uğur (2015) ve Çetinbağ (2019) da geometri öğretim sürecinde birbirleriyle ilişkili konuların birlikte ele alınmaması durumunda eksikliklerin ortaya çıktığı yani geometri konularının parçalar halinde birçok kez verilmesinin konunun tam öğrenilememesine neden olduğu, pekiştirilmesini engellediği ve öğretim sürecini olumsuz etkilediği belirtilmiş, anlatılması istenilen konular arasına yeni ve alakasız konular girmeden tek seferde anlatılmasının daha uygun olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Kuzu (2017) matematik eğitiminde birbiri üzerine konumlandırılan konuların anlamlandırılmaması ilişkili veya devamı niteliğinde olan konuların öğreniminde güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olabileceğini belirtmektedir. Çoban (2011) ise ABD, İngiltere ve Türkiye MDÖP karşılaştırdığı araştırmasında Türkiye’de uygulanan MDÖP’deki konuların aşırı tekrar ve fazla ayrıntıya girdiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda elde edilen sonuçtan ve alinyazındaki benzer araştırmalardan yola çıkılarak geometri öğrenme alanındaki alt öğrenme alanlarında senelere göre çok fazla parçalanmaması, birbirine yakın olan konuların birleştirilmesi, öğrencilerin konuları daha derin öğrenebilmesi için bir konuyla uzun süre çalışılabilmesine imkân verilmesi önerilmektedir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak yapılacak araştırmalara yönelik önerilere aşağıda yer verilmiştir.

- Bu araştırma, Türkiye ve Singapur 1, 2, 3 ve 4. sınıf matematik dersi öğretim programlarının geometri öğrenme alanlarının karşılaştırılmasıyla sınırlıdır. Diğer çalışmalarda ilkökul öğretim programlarını diğer öğrenme alanlarıyla çalışılabilir.
- Bu araştırma öğretim programları incelenerek yürütülmüştür. Fakat öğretme-öğrenme süreçlerinin detaylarına vakıf olabilmek için matematik ders kitapları da incelenebilir.
- Bu çalışmada, tasarıya bakarak programlar değerlendirilmiş olup doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Sonraki çalışmalarda programların uygulanmasına yönelik çalışmaların incelemesinin yararlı olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, S., & Görgeç, İ. (2014). Türkiye ile Güney Kore’nin matematik öğretim programlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Education Sciences*, November 2013.
- Altun, M. (2005). *İlköğretimde matematik öğretimi (1. baskı)*. Alfa Kitapevi.
- Altun, M. (2013). *Matematik öğretimi (1. baskı)*. Alfa Kitapevi.
- Arslan Uğur, Z. (2015). *Türkiye’nin timss geometri öğrenme alanındaki başarısızlık nedenlerinin karşılaştırmalı program analizleri ve uzman görüşleri ile belirlenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bakioğlu, A. (2017). *Karşılaştırmalı eğitim politikalar, göstergeler, bağlamlar*. Eğitim Yayınevi.
- Bruner, J. S. (2009). *The process of education*. Harvard University Press.
- Cockburn, A.D. (1999). *Teaching Mathematics with insight: The identification, diagnosis and remediation of young children's mathematical errors*. Falmer Press, Taylor & Francis Group.
- Çekirdekçi, S., & Toptaş, V. (2017). Bruner’in zihinsel gelişim ilkelerine göre ilkökul matematik ders ve çalışma

- kitaplarında geometri. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 2(2), 72-86.
- Çetinbağ, A. (2019). *Türkiye ve Kanada ilköğretim matematik öğretim programlarının program öğeleri bağlamında karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çiçek, Y., Kuzu, O., & Çalışkan, N. (2021). Türkiye ve Almanya matematik dersi öğretim programlarının geometri öğrenme alanı bağlamında karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 225–260.
- Çoban, A. (2011). *Amerika birleşik devletleri, İngiltere ve Türkiye ilköğretim matematik programlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Demirel, Ö. (2014). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem Akademi.
- Doğan Temur, Ö., & Tertemiz, N. (2012). İlköğretim birinci kademe öğretmenlerinin geometri öğretimine ilişkin sınıf içi uygulamalarının Van Hiele seviyelerine göre irdelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 1689–1699.
- Erbilge, E. A. (2019). *Türkiye, Kanada ve Hong Kong'un ortaokul matematik öğretim programlarının karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ergün, M. (1985). *Karşılaştırmalı Eğitim*. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Forster, N. (1994). The Analysis of Company Documentation. İçinde C. Cassell & G. Symon (Ed.), *Qualitative methods in organizational research : a practical guide*. Sage.
- Güzel, İ., Karataş, İ., & Çetinkaya, B. (2010a). Ortaöğretim matematik öğretim programlarının karşılaştırılması: Türkiye, Almanya ve Kanada. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*.
- Güzel, İ., Karataş, İ., & Çetinkaya, B. (2010b). Ortaöğretim matematik öğretim programlarının karşılaştırılması: Türkiye, Almanya ve Kanada. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 1(3), 309–325.
- Kaytan, E. (2007). Türkiye, Singapur ve İngiltere ilköğretim matematik öğretim programlarının karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Koç, M. H. (2019). Sınıf öğretmenlerinin etkinlik hazırlama ve uygulama süreçlerinin değerlendirilmesi. *Journal of Education for Life*, 33(1), 69–84. <https://doi.org/10.33308/26674874.201933193>
- Kul, Ü., & Aksu, Z. (2016). Türkiye, Singapur, Güney Kore matematik öğretim programlarının pedagojik alan bilgisi bileşenleri bağlamında karşılaştırılması. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2). <https://doi.org/10.17556/jef.35203>
- Kuzu, O. (2017). Matematik ve fen bilgisi öğretmen adaylarının integral konusundaki kazanımlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 948-970.
- Lee, K., & Smith, J. P. (2011). What is different across an ocean? How Singapore and US elementary mathematics curricula introduce and develop length measurement. *ZDM - International Journal on Mathematics Education*, 43(5), 681–696. <https://doi.org/10.1007/s11858-011-0339-0>
- MEB. (2018). *Matematik dersi öğretim programı*.
- MEB. (2019). *Millî eğitim bakanlığı okul öncesi eğitim ve ilköğretim kurumları yönetmeliği*.
- MEB. (2020). *TIMSS 2019 Türkiye Ön Raporu*.
- Merriam, S. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education. Revised and Expanded from "Case Study Research in Education"*. Jossey-Bass Publishers. <https://eric.ed.gov/?id=ED415771>
- Compulsory Education Act, 2001, Pub. L. No. S 329/2002, 2001. <https://sso.agc.gov.sg/Act/CEA2000>
- MOE. (2012). *Mathematics Syllabus - Primary One to Six*.
- MOE. (2021a). *Our programmes*. <https://www.moe.gov.sg/programmes>
- MOE. (2021b). *Primary school subjects and syllabuses Ministry of Education*. <https://www.moe.gov.sg/primary/curriculum/syllabus>
- Mullis, I. V., & Martin, M. O. (2017). *TIMSS 2019 Assessment Frameworks*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Herengracht 487, Amsterdam, 1017 BT, The Netherlands.
- Naroth, C., & Luneta, K. (2015). Implementing the Singapore mathematics curriculum in South Africa: Experiences of foundation phase teachers. *African Journal of Research in Mathematics, Science and Technology Education*, 19(3), 267–277. <https://doi.org/10.1080/10288457.2015.1089675>
- National Council of Teachers of Mathematics. (2000). *Principles and standards for school mathematics*. NCTM.
- Ng, P. T. (2017). *Learning from Singapore: The power of paradoxes*. Taylor & Francis Group.
- Olkun, S., & Toluk Uçar, Z. (2018). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi (8. baskı)*. Ayrıntı Basımevi.
- Özkale, A. (2018). *Finansal okuryazarlık ve matematiksel okuryazarlık perspektifinde Türkiye ve Kanada (Ontario) öğretim programlarının incelenmesi ve bir model önerisi*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri

Enstitüsü, Eskişehir.

Özkan, A. E. (2006). *Türkiye, Belçika (Flaman) ve Singapur matematik öğretim programları üzerine karşılaştırmalı bir çalışma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özkan, L. (2018). Başarılı bir model: Singapur matematiği. https://imamhatiportaokulu39.meb.k12.tr/icerikler/basari-bir-model-singapur-matematigi_7709370.html adresinden 25 Şubat 2021 tarihinde edinilmiştir.

Pang, J. S. (2009). Good mathematics instruction in South Korea. *ZDM - International Journal on Mathematics Education*, 41(3), 349–362. <https://doi.org/10.1007/s11858-009-0169-5>

Piaget, J. (1964). Cognitive development in children: Piaget development and learning. *Journal of Research in Science Teaching*, 2(3), 176–186. <https://doi.org/10.1002/tea.3660020306>

Sarı, M. H., & Tertemiz, N. (2017). The effects of using geometry activities based on dienes' principles on 4th graders' success and retention of learning. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 1–23. <https://doi.org/10.15390/EB.2017.6161>

Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2018). *İlköğretim kurumları (ilkokul ve ortaokul) haftalık ders çizelgesi*.

Tertemiz, N. I. (2017). *Matematikte öğretimsel stratejiler (kesirler-ölçme-geometri-veri öğrenme alanı)*. (Ed. E.Rüya Özmen). Eğiten Kitap.

Toptas, V. (2008). Geometri öğretiminde sınıfta yapılan etkinlikler ile öğretme-öğrenme sürecinin incelenmesi. *Elementary Education Online*, 7(1), 91–110. <http://ilkogretim-online.org.tr>

Toptas, V. (2010). An analysis of the elementary school mathematics curriculum and presentation of geometry concepts in textbooks. *Elementary Education Online*, 9(1), 136–149.

Van Hiele, P. M. (1986). *Structure and insight: A theory of mathematics education*. Academic Press.

Variş, F. (1996). *Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler* (6. Baskı). Alkım Yayınları.

Wilms, U. H. (2011). *Comparative Study of the National Math Curriculum with Curricula from Four Nations*, Unpublished Doctoral dissertation, Piedmont College, Demorest, USA.

Yıldırım, C., & Türkoğlu, A. (2018). Karşılaştırmalı eğitim yansımaları: “on yıl sonra”. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(5), 31–45.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This research aims to analyze comparatively the learning sub-areas, learning outcomes, and educational attainments belonging to the learning area of geometry in terms of 1st, 2nd, 3rd, and 4th-grade levels in the elementary school MCs of Turkey and Singapore, as well as to identify the similarities and differences between them.

Methodology

This is a qualitative research study comparing the learning outcomes of the learning area of geometry in the MCs used in the 1st, 2nd, 3rd, and 4th grades in Turkey and Singapore, and the data got through document analysis and subjected to descriptive analysis. Qualitative research design can be defined as "an approach to explain concepts, meanings, and relationships based on observations, interviews or documents," Merriam (1998); and document analysis is "the process of examining written texts containing information regarding certain targeted phenomenon or phenomena," Şimşek and Yıldırım (2016).

Findings

In the context of MC learning areas, a comparison between Turkey and Singapore revealed that in Turkey, there are three learning sub-areas (Geometric Solids and Shapes, Spatial Relations, and Geometric Patterns) in the 1st and 2nd grades, four learning sub-areas (Geometric Solids and Shapes, Spatial Relations, Geometric Patterns, and Basic Concepts in Geometry) in the 3rd grade, and three learning sub-areas (identical to the previous three grades with the exclusion of Geometric Patterns) in the 4th grade. In Singapore's MC, there's one learning sub-area (two-dimensional shapes) in the 1st grade, two learning sub-areas (two-dimensional shapes and three-dimensional shapes) in the 2nd grade, two learning sub-areas (angles and vertical and parallel lines) in the 3rd grade, and three learning sub-areas (angles, rectangle and square, and line symmetry) in the 4th grade. A summary of findings showed that on four grade levels, there were a total of thirteen learning sub-areas in Turkey's program and eight in Singapore's.

The comparison of the learning outcomes regarding learning areas of geometry in both countries showed that there are 6-2 learning outcomes/objectives in the first grade, 8-5 in the second grade, 10-4 in the third grade, and 12-10 in the fourth grade, in Turkey and Singapore, respectively. In terms of the sum of all four grade levels, Turkey's program has 36 learning outcomes, and Singapore's has 21.

Upon comparison of the programs of both countries in the context of teaching processes, the researcher has found that the curricula of both countries frequently include associations of subject matters with daily life, that paper folding, use of concrete materials, geometry boards, set squares, protractors, and dynamic geometry software are encouraged and that when the objectives are established, subjects go from simple to complex and from easy to difficult while grade-level limitations are observed. Unlike the program in Turkey, Singapore's program encourages group work and intergroup work, places a more considerable emphasis on estimation skills, and lends more considerable support to the use of technology in mathematics education.

Conclusion and Discussion

This study compared the learning sub-areas of geometry in the mathematics curricula followed in the 1st, 2nd, 3rd, and 4th grades in Turkey and Singapore within the context of learning outcomes/objectives and educational attainments. Based on the research findings, this section includes a discussion of the results regarding the learning sub-areas, the learning outcomes/objectives, and the educational attainments covered in the programs' descriptions.

A summary of findings regarding the learning areas in the mathematics curricula followed in Turkey and Singapore showed that there were thirteen learning sub-areas in Turkey's program and eight in Singapore's in four grade levels. Even though the MCs' objectives in both countries are similar, the learning sub-areas are quantitatively more extensive and presented in more detail in Turkey's program. In contrast, in Singapore's program, they are presented in a more general, simple, and blended manner. In other words, in comparison to Turkey's MC, the main feature of Singapore's MC is that it covers fewer subjects that are taught in more detail.

An examination of mathematics curricula followed in Turkey and Singapore in terms of learning outcomes/objectives revealed that although the teaching goals in both countries are similar, there are quantitatively fewer objectives in Singapore's program and that those objectives are taught more simply and straightforwardly compared to Turkey's MC. This finding corresponds with the results of a study conducted by Çetinbağ (2009). In a study comparing mathematics curricula followed in Turkey and Canada, Çetinbağ (2019) asserted that Turkey's program's number of learning outcomes is too big and should be lowered. In a study comparing the mathematics curricula followed in Turkey and Germany in terms of learning areas of geometry, Çiçek, Kuzu, and Çalışan (2021) found that the number of learning outcomes was smaller because the subjects were taught with a more general approach and in association with one another. This study's results correspond with the literature, and it is recommended that the learning outcomes of similar subjects be combined.

A comparison of the two programs followed in Turkey and Singapore in the context of the explanations regarding their respective teaching processes revealed that the Singapore curriculum differs from Turkey's in that it encourages working in groups and intergroup work, frequently emphasizes estimation skills, and supports the use of technology in mathematics education. On the other hand, findings showed that the curricula of both countries often include associations of subject matters with daily life, that paper folding, use of concrete materials, geometry boards, set squares, protractors, and dynamic geometry software are encouraged and that when the objectives are established, subjects go from simple to complex and from easy to difficult while grade-level limitations are observed. However, in a study examining the in-class methods practiced by elementary school teachers for teaching geometry in Turkey, Doğan, Temur, and Tertemiz (2012), found that even though teachers are careful to provide examples from the surrounding environment while teaching geometry subjects, often they directly give the information and do not sufficiently include activities based on estimation and inference, do not use the tools of geometry or ICT-based software recommended in the curriculum, nor lead activities that encourage students to establish relationships between shapes.

YÜKSELEN-7 ÜLKELERİNDE ENERJİ TÜKETİMİ, DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VEKTÖR OTOREGRESYON ANALİZİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Han, V. & Uygur, K. (2021). Yükselen-7 Ülkelerinde Enerji Tüketimi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Vektör Otoresyion Analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1108-1122. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.929130>

Geliş Tarihi: 16.04.2021
Kabul Tarihi: 20.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Volkan HAN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü
volkanhan@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-3180-4186

Koray UYGUR
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
korayuygur@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-0795-9348

ÖZ

Bu çalışmada, E-7 ülkeleri için enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1995-2017 dönemi için araştırılmaktadır. Kişi başına GSYİH ile tanımlanan ekonomik büyüme, DYY'nin, ticari açıklığın, enerji tüketiminin, istihdamın ve sermaye oluşumunun bir fonksiyonu olarak tanımlanmıştır. Seçilen Panel VAR analizi, özel şokların birimler ve zaman boyunca iletimini analiz etmek için özellikle uygundur. Yükselen 7 ülkeleri için Panel VAR analizi bulgularına göre istihdamın ekonomik büyümeyi artırdığı, ancak ticari açıklığın ve gayri safi sermaye oluşumunun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Enerji tüketimi ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisi incelendiğinde enerji tüketimi ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken DYY negatif etkilemektedir ancak istatistiksel olarak önemsizdir. Diğer taraftan ekonomik büyümede yaşanan bir artış doğrudan yabancı yatırımlar, gayrisafi sermaye oluşumu ve enerji tüketimini artırmaktadır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara ve enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Ayrıca istihdam, gayri safi sermaye oluşumu ve ticari açıklıkta yaşanan artış ekonomik büyümenin nedenidir. Ekonomik büyüme ise istihdam, DYY, gayrisafi sermaye oluşumu ve enerji tüketiminin nedenidir. Diğer taraftan doğrudan yabancı yatırımlar için nedensellik ilişkisi incelendiği zaman gayri safi sermaye oluşumu, enerji tüketimi ve istihdam ile arasında çift yönlü nedensellik vardır. Ticari açıklık ve ekonomik büyümeden DYY'ye doğru ise tek yönlü nedensellik vardır. Son olarak enerji tüketimi için nedensellik ilişkisi incelendiğinde ekonomik büyüme hariç diğer tüm değişkenlerle arasında çift yönlü nedensellik vardır. Ekonomik büyüme ise enerji tüketiminin tek yönlü nedenidir. Politika önerisi olarak yüksek ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde devam etmesi, doğrudan yabancı yatırımların ülkeye gelmesini sağlayacağı için önemlidir. Ayrıca enerji tüketiminin ekonomik büyümeye bağlı olması ve ülkelerin çevresel bozulmayı önlemek için ekonomik büyümeyi yenilikçi teknolojiler ile destekleyerek enerji tasarrufu sağlayan makineler kullanması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırımlar, E 7 ülkeleri, PVAR analizi

THE NEXUS BETWEEN ENERGY CONSUMPTION, FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND ECONOMIC GROWTH IN EMERGING-7 COUNTRIES: A PANEL VECTOR AUTOREGRESSION ANALYSIS

ABSTRACT

In this study, the relationship between energy consumption, foreign direct investments and economic growth for E-7 countries is investigated for the period 1995-2017. Economic growth defined by GDP per capita has been defined as a function of FDI, trade openness, energy consumption, employment and capital formation.

Selected Panel VAR analysis is particularly suitable for analyzing the transmission of special shocks across units and time. According to the findings of the PVAR analysis for E-7 countries, it was concluded that employment increased economic growth, but trade openness and gross capital formation negatively affected economic growth. When the relationship between energy consumption and foreign direct investments and economic growth is examined, energy consumption affects economic growth positively, while FDI affects economic growth negatively, but it is statistically insignificant. In addition, an increase in economic growth increases FDI, Gcf and energy consumption. According to Granger causality test results, there is a unidirectional causality relationship from economic growth to foreign direct investments and energy consumption. In addition, the increase in employment, gross capital formation and trade openness are the reasons for economic growth. Economic growth is the cause of employment, FDI, gross capital formation and energy consumption. On the other hand, when the causality relationship for foreign direct investments is examined, there is bidirectional causality between gross capital formation, energy consumption and employment. From commercial openness and economic growth to FDI, there is one-way causality. Finally, when the causality relationship for energy consumption is examined, there is bidirectional causality between all variables except economic growth. Economic growth is the one-sided cause of energy consumption. As a policy recommendation, the continuation of high economic growth is important as it will enable foreign direct investments to come to the country. In addition, it is important that energy consumption depends on economic growth and countries use energy-saving machines by supporting economic growth with innovative technologies in order to prevent environmental degradation.

Keywords: Economic growth, energy consumption, foreign direct investments, E 7 countries, PVAR analysis.

GİRİŞ

Neoklasik ekonomik büyüme modeli bağlamında, uzun vadeli büyüme yalnızca dışsal olarak kabul edilen teknolojik ilerleme ve/veya işgücü büyümesinden kaynaklanabilir (Iamsiraroj, 2016). Solow'u (1956) takip eden neo-klasik modeller çerçevesinde, DYY'nin büyüme oranı üzerindeki etkisi, fiziksel sermayeye olan azalan getiri ile sınırlandırıldı. Bu nedenle, DYY kişi başına çıktı üzerinde yalnızca bir düzey etkisine sahip olabilirken, oran etkisi olamayacağı varsayılmıştır. Yani, DYY uzun vadede üretimin büyüme oranını değiştiremez. Diğer taraftan İçsel (Endojen) büyüme modeli, sermayeyi beşeri sermaye birikimi ve ar-ge harcamaları biçiminde tanımlamakta ve bu tür sermayelerden kaynaklanan dışsallıklara vurgu yapmaktadır. Modele göre DYY, ev sahibi ülkelerin üretim sistemlerine yeni girdilerin ve teknolojilerin dahil edilmesini teşvik eder. Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye gelişi eğer üretkenlik, olumlu dışsallıklar ve yayılma etkileri meydana getirebilirse içsel olarak ekonomik büyümeyi de teşvik edebilir (Romer, 1986; Lucas, 1988; Barro,1990; Rebelo, 1991). Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişinin gayri safi milli hasıla üzerinde artırıcı bir etkisi olabilir. Ayrıca DYY, gelişmekte olan ülkelere ileri teknolojilerin aktarım araçlarından biri olarak da düşünülebilir (Borensztein vd, 1998).

Küreselleşmenin yükselişiyle birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ulusal ekonomilerin uluslararası ticaret ve sermaye transferleri yoluyla entegrasyonu küresel ekonomik büyümeyi artırmıştır. Ekonomik büyümenin sağlanması temel makroekonomik istikrarın bileşenlerinden biridir. Ancak, gelişmekte olan ülkelere tasarruf, beşeri sermaye ve teknoloji yetersizliği nedeniyle üretim düzeyi düşük kalkmakta ve ekonomik büyüme istikrarsız olmaktadır. Diğer taraftan doğrudan yabancı yatırımlar ise tasarrufların yanında beşeri sermaye ve üretim teknolojisi düzeyini artırmaktadır. Bu yüzden özellikle gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar büyük önem arz etmektedir. Bir yandan gelişmiş ülkeler, daha yüksek kar elde etmek amacıyla fonlarını gelişmekte olan ülkelere aktarırken diğer taraftan gelişmekte olan ülkelere üretim teknolojisinin yanında çıktı düzeyinin artmasını sağlamaktadır. Ancak doğrudan yabancı yatırımların bir ülkeye yapılabilmesi için yukarıda bahsedilen ekonomik faktörün yanında siyasi faktörler de vardır. En basit haliyle siyasi olarak belirsizliğin olmadığı bir ortam olmalıdır.

Enerji talebi özellikle sanayileşme ile birlikte önemi artan önemli bir girdi olmuştur ve hızlı büyüyen bu ülke grubunda büyümenin sürdürülebilirliği için stratejik olarak önemlidir. Hem nüfus artışıyla hem de özellikle 1980'lerden sonra yaşanan küreselleşme ile ihracat ve ithalat dengelerinin önem kazanması sonucunda enerji tüketimi artmıştır. Literatürde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme üzerine birçok çalışma vardır. Genellikle nedensellik ilişkisini araştıran bu çalışmalarda farklı sonuçlar çıktığı görülmektedir. Bu farklı sonuçlardan nedenselliğin yönü önemli politika sonuçlarına yol açmaktadır. Enerji tüketiminden ekonomik büyümeye tek önlü ilişki olması durumunda, uygulanacak enerji tasarrufu politikaları ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilecektir. Bunun yanında ekonomik

büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik olması durumunda ise, enerji tasarrufu politikalarının ekonomik büyümeyi çok az ya da hiç etkilemeden enerjiye daha az bağımlı bir ekonomiye yol açacaktır (Eggoh, Bangake ve Rault, 2011).

Çalışmada seçilen ülke grubu hızlı gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu E 7 ülkeleri (Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika ve Türkiye)'dir. Bu ülke grubunun seçilmesindeki temel amaç, bu ülkelerin son yıllarda önemli büyüme performanslarına sahip olmasıdır. Değişkenlerin seçilmesindeki temel amaç ise, özellikle 1980'lerden sonra artan küreselleşme hareketleriyle birlikte gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırım talebinin artmasına paralel olarak enerji tüketimi de artması ve bu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesi ihtiyacıdır.

Bu çalışmanın amacı 1995-2017 yılları arasında E7 ülkelerinde ekonomik büyüme üzerinde önemli etkileri olduğu düşünülen temelde enerji tüketimi ve doğrudan yabancı yatırımların yanında istihdam, gayri safi sermaye oluşumu ve ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu amaçla çalışmada ilk olarak literatür taramasına yer verilmiş daha sonra ikinci bölümde metodoloji ve ampirik sonuçlar yer almıştır. Analiz için öncelikle birim kök testi ile seriler durağanlaştırıldıktan sonra Panel VAR ve nedensellik testleri uygulanmıştır. Daha sonra etki-tepki grafikleri ve varyans ayrıştırmasına yer verilmiştir. Son bölümde ise sonuç ve politika önerileri kısmı yer almıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Ekonomik küreselleşme, uluslararası sermaye akışlarını giderek güçlendirdi ve doğrudan yabancı yatırımlar özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Enerji talebi, insani kalkınmanın ilerlemesinin temelidir ve ekonomik büyümenin devamlılığı için enerjiye ihtiyaç vardır. Kısacası gelişmekte olan ülkelerde hızlı ve sağlıklı ekonomik büyüme, enerji kaynaklarının verimli kullanılmasına ve yabancı yatırımlardan yararlanmaya bağlıdır. Literatürdeki yer alan çalışmaların çoğu DYY-Ekonomik büyüme ve Enerji tüketimi-Ekonomik büyüme ilişkisi üzerine odaklanmıştır. DYY, Ekonomik büyüme ve Enerji tüketimi arasındaki ilişki ise son yıllarda yeni popüler olmuş ve güncel olarak çalışılmaktadır. Özellikle E-7 gibi yükselen piyasa ekonomileri son yıllarda ekonomik performansları ve gelişmişlik seviyeleri artan ülkelerdir. Bu yüzden bu ülke grubunda enerji talebi de büyümeye devam etmektedir.

Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırım ilişkisi ile ilgili literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların temelini oluşturan Borensztein vd. (1998)'e göre DYY teknoloji transferi için önemli bir araçtır ve büyümeye yerli yatırımlardan görece daha fazla katkı sağlar. Ancak DYY, yalnızca ev sahibi ekonomide gelişmiş teknolojilerin yeterli bir özümleme kapasitesi mevcut olduğunda ekonomik büyümeye katkıda bulunacağı sonucuna ulaşmışlardır. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşan çalışmalar: Makki ve Somwaru, 2004; Syzdykova Oralbaykızı (2019). Ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunan çalışmalar: Bostan, Kelleci ve Yılmaz (2016); Öncü ve Çelik (2018); Gövdeli (2019). Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik sonucuna ulaşan çalışmalar: Liu, Burr ridge ve Sinclair (2010); Ağayev (2010); Agrawal (2015); Banday, Murugan ve Maryam (2020). Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında nedensellik ilişkisi bulunmayan çalışma ise: Yalman, N ve Koşaroğlu (2017).

Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi de yine literatürde birçok kez incelenmiştir. Enerji tüketiminden ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşan çalışmalar: Lee (2005); Shahbaz, Khan ve Tahir (2013); Tang, Tan ve Öztürk (2016). Ekonomik büyümeden enerji tüketimine tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşan çalışmalar: Al-Iriani (2006); Mehrara (2007); Apergis ve Payne (2009). Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında çift yönlü nedensellik sonucuna ulaşan çalışmalar: Belke, Dobnik ve Dreger (2011); Nasreen ve Anwar (2014). Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında nedensellik olmadığı sonucuna ulaşan çalışma: Payne (2009)

Enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisi için literatür özeti Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo1. Enerji Tüketimi, DYY ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki için Literatür Özeti

Yazar	Metodoloji	Zaman Aralığı	Ülkeler	Bulgular
Bekhet ve Othman (2011)	VECM	1971-2009	Malezya	ELC→GDP
He, Gao ve Wang (2012)	Granger Nedensellik Analizi	1985-2010	Çin –Shangai	GDP→ FDI GDP→EC
Omri ve Kahouli(2014)	GMM	1990-2011	Seçilmiş 65 Ülke (Yüksek, orta ve düşük gelirli)	GDP↔FDI GDP↔EC
Tang ve Tan (2014)	VECM	1972-2009	Malezya	U. dönem GDP↔EC GDP↔FDI K. dönemGDP↔EC FDI→GDP
Ibrahiem (2015)	Pair-Wise Granger Nedensellik Analizi	1980-2011	Mısır	FDI→GDP GDP↔RELC
Siddique ve Majeed (2015)	Granger Nedensellik Analizi	1980-2010	5 ülke (Pakistan, Sri Lanka, Hindistan, Nepal, Bangladeş)	U. dönem GDP↔EC
Amri (2016)	Panel Nedensellik	1990-2010	75 ülke (Gelişmiş ve gelişmekte olan)	GDP↔NREC GDP↔FDI GDP↔REC
Abdouli ve Hammami (2017)	GMM	1990-2012	17 ülke (12 Orta Doğu, 5 Kuzey Afrika)	GDP↔FDI GDP↔EC
Kumari ve Sharma (2018)	Granger Nedensellik Analizi	1981-2013	Hindistan	ELC→GDP GDP→FDI
Lin ve Benjamin (2018)	DOLS	1990-2014	MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye)	GDP↔FDI GDP↔EC
Mavikela ve Khobai (2018)	VECM Granger Nedensellik	1970-2016	Arjantin	FDI→EC GDP↔EC
Saidi, Mbarek ve Amamri (2018)	Granger Nedensellik Analizi	1990-2012	13 MENA Ülkesi	GDP↔EC GDP→FDI
Fan ve Hao(2020)	Granger Nedensellik Analizi	2000-2015	Çin 31 Şehir	Uzun ve kısa dönem GDP→REC FDI→GDP
Grabara vd. (2021)	Pair-Wise Granger Nedensellik Analizi	1992-2018	Kazakistan-Özbekistan	Kazakistan GDP→ RELC

Not: GDP=GSYH, FDI=DYY, EC= Elektrik Tüketimi, ELC=Elektrik Tüketimi, RELC= Yenilenebilir Elektrik Tüketimi, REC=Yenilenebilir Enerji Tüketimi, NREC= Yenilenemeyen Enerji Tüketimi

2. VERİLER, METODOLOJİ VE AMPİRİK SONUÇLAR

Veri Seti

Doğrudan yabancı yatırımlar, istihdam, gayri safi sermaye oluşumu, ticari açıklık ve enerji tüketiminin ülkelerin ekonomik büyüme performansları üzerine etkilerinin incelendiği bu çalışmanın analizinde, 1995-2017 döneminde E-7 ülkeleri için yıllık veriler kullanılmaktadır. Ülkeler “Yükselen 7” olarak ifade edilen hızlı gelişmekte olan büyük ekonomilerdir ve dönem ise, veri kullanılabilirliğine göre seçilmiştir. Bağımlı değişken olarak kişi başına gayri safi yurt içi hasıla seçilmiştir, çünkü bu veri ülkelerdeki ekonomik büyüme performansını etkin bir şekilde göstermektedir. Ayrıca, DYY, ticari açıklık, enerji tüketimi, istihdam, Gcf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tanımlamak için ekonomik büyüme değişkeni dışındaki tüm veriler vekil değişken olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada DYY, ticari açıklık ve enerji tüketimi yanında seçilen diğer değişkenler, ülke grubu için ekonomik büyümenin sebeplerini göstermesi açısından önemlidir. Kullanılan tüm veriler Dünya Bankasından online veri tabanından alınmıştır ve logaritma ile ifade edilmektedir. Tüm değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. Çalışmanın denklem gösterimi aşağıdaki gibidir;

$$GDPp = f[To, FDI, Gcf, Emp, Eu] \quad (1)$$

Tablo 2. Data-Tanım ve Kaynaklar

Değişken	Tanım	Kaynak
GDPp	Kişi başına düşen GSYİH (sabit 2010 ABD doları)	Dünya Bankası- WDI
Emp	15+ yaş toplam istihdamın Nüfus oranına göre, (%) (modellenmiş ILO tahmini)	Dünya Bankası- WDI
FDI	Doğrudan yabancı yatırım, net girişler (BoP, cari ABD \$)	Dünya Bankası- WDI
Gcf	Gayri safi sermaye oluşumu (sabit 2010 ABD doları)	Dünya Bankası- WDI
To	Ticarete açıklık, toplam İhracat ve ithalatın GSYİH'ye oranı (%)	Dünya Bankası- WDI
Eu	Enerji kullanımı (kişi başına düşen petrol eşdeğeri kg)	Dünya Bankası- WDI

Metodoloji

Çalışmanın amacı, yükselen 7 büyük gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümenin dinamiklerini araştırmaktır. Kişi başına GSYH ile tanımlanan ekonomik büyüme, DYY'nin, ticari açıklığın, enerji tüketiminin, istihdamın ve sermaye oluşumunun bir fonksiyonu olarak tanımlanmıştır.

VAR modelleri artık uygulamalı makroekonomide sağlam bir şekilde kurulmuştur. VAR modellerinde bazı ilgili durumlarda egzojen değişkenler dahil edilmesine rağmen, genellikle tüm değişkenler hem dinamik hem de statik anlamda endojen ve birbirine bağımlı olarak incelenir (Canova ve Ciccarelli, 2013). Panel VAR'lar, tüm değişkenlerin endojen ve birbirine bağımlı olduğu varsayılması açısından VAR modelleriyle aynı yapıya sahiptir, ancak temsili bir kesit boyutu eklenmiştir. Bunun için y_{it} kümelenmiş versiyonu olarak Y_t ve her birim için G değişkeninin vektörü olarak $i = 1, \dots, N$, yani $Y_t = (y_{1t}^I, y_{2t}^I, \dots, y_{Nt}^I)^I$ kullanılmaktadır. Burada i indeksi genel bir özelliğe sahiptir ve ülkeleri, sektörleri, pazarları veya bunların kombinasyonlarını gösterebilir.

$$y_{it} = A_{0i}(t) + A_i(\ell)Y_{t-1} u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (2)$$

Denklem 2'de yer alan u_{it} $G \times 1$ hata vektörü¹¹, notasyonun netleştirdiği gibi $A_{0i}(t)$ ve A_i birime bağlı olabilir.

Sims (1980) tarafından uygulanan ilk VAR modeli, makroekonomik çok panelli gruplarda Holtz-Eakin vd. (1988) tarafından kullanılmıştır. Güncel olarak kullanılan ilk PVAR modeli Love ve Zicchino (2006) tarafından oluşturulmuş ve Abrigo ve Inessa Love (2016) tarafından nihai haline getirilmiştir. Genel olarak PVAR modeli denklem 3'de gösterilmiştir:

$$H_{it} = H_{it-1}P_1 + H_{it-2}P_2 + H_{it-3}P_3 + \dots + H_{it-a+1}P_{a-1} + H_{it-a}P_a + K_{it}M + u_i + e_{it} \quad (3)$$

Denklem 3'de yer alan terimlerden H_{it} , analizde kullanılacak bağımlı değişkenlerin vektörlerini ifade eder. K_{it} , eksojen ortak değişkenlerin bir vektörü, u_i bağımlı değişkene özgü panel sabit etkilerinin vektörleridir. e_{it} ise kendine özgü hatalardır. P ve M ise tahmin edilecek parametreleri ifade etmektedir (Abrigo ve Inessa Love, 2016).

Panel VAR analizi, özel şokların birimler ve zaman boyunca iletimini analiz etmek için özellikle uygundur. Bu çalışmanın analizi için kullanılan temel panel modeli denklem 4 ile gösterilmiştir:

$$GDPp_{it} = \gamma_0 + \gamma_1 FDI_{it} + \gamma_2 To_{it} + \gamma_3 Gcf_{it} + \gamma_4 Emp_{it} + \gamma_5 Eu_{it} + \mu_{it} \quad (4)$$

Denklem 4'de i ülke grubunu (7 ülke) ve t zaman periyodunu (1995-2017) belirtmektedir. Burada γ_0 ile sabit terim simgelenirken γ_1 DYY, γ_2 ticari açıklık, γ_3 gayri safi sermaye oluşumu, γ_4 istihdam ve γ_5 ise enerji tüketimi katsayılarını temsil etmektedir. Son olarak μ , hata terimini göstermektedir.

¹¹ Rastgele bir vektördür, çünkü vektörün her bir ögesi rastgele bir değişkendir.

Ampirik Sonuçlar

Öncelikle katsayı tahminlerine geçmeden değişkenlerin birim kök durağanlığının araştırılması gerekmektedir. Geleneksel birim kök testleri, durağan olmayan veriler için düşük güç sorununu içerir. Geleneksel birim kök testlerine önerilen panel veri birimi kök testleri için birincil motivasyon, test gücünü artırmak için havuzlanmış kesit zaman serileri tarafından sağlanan ek bilgilerden yararlanmaktır. Bu nedenle, bu çalışmada en çok kullanılan birim kök testlerinden biri olan CIPS birim kök testi kullanılmıştır. Tablo 3’de Pesaran (2007) tarafından geliştirilen, heterojen panellerdeki birim kökler için kesitsel Im, Pesaran ve Shin (2003) testini tahmin eden ve panel veri analizlerinde sıklıkla kullanılan 2. Nesil Pesaran (2007) CIPS birim kök testi 6 değişkenin düzey ve 1.farktaki durağanlığı gösterilmektedir.

Tablo 3. Panel Birimi Kök Test Sonuçları

Değişkenler	CIPS	
	Düzy	1.fark
GDPp	-1.202	-2.741***
Emp	-0.651	-3.768***
FDI	-1.617**	-5.181***
Gcf	-0.324	-4.622***
To	-1.801**	-5.1667***
Eu	-1.290	-4.048***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. CIPS birim kök testi için % 1, %5 ve% 10 anlamlılık düzeylerine göre kritik değerler sırasıyla -1.85, -1.61 ve -1.49 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3’de ikinci nesil Pesaran panel birim kök testlerine (CIPS) ait sonuçlar gösterilmektedir. Buna göre birim kök testi sonuçları incelendiğinde, değişkenlerin birinci farklarında durağan yani homojen oldukları görülmektedir. Değişkenlerin birinci farklarında serilerin birim kök içerdiği şekilde kurulan temel hipotez %1 önem seviyesinde reddedilebilmektedir. Buna göre, serilerin birinci farkları alındığında tüm değişkenlerin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm değişkenlerde durağanlığın belirlenmesinin ardından uygulamanın ikinci aşamasına geçilebilir.

Tablo 4’de, panel var analizi için kaçınıcı gecikmenin analizde daha uygun olduğunu, yani optimum gecikmeyi belirlemeyi sağlayacaktır. MBIC, MAIC ve MQIC değerlerinin en küçük olduğu gecikme, en uygun gecikmeyi gösterir. Buna göre, PVAR uygulamasındaki ilk gecikme en uygundur.

Tablo 4. PVAR Gecikme Sırası Seçimi

Lag	CD	J	J pvalue	MBIC	MAIC	MQIC
1	.7065344	100.4725	.6840099	-448.3192	-115.5275	-250.6545
2	.7144961	69.75711	.5529616	-296.104	-74.24289	-164.3275
3	.5624564	43.84537	.1730483	- 139.0852	- 28.15463	-73.19694

En uygun gecikmeyi belirledikten sonra, PVAR regresyon analizine başlanabilir. Tablo 5, PVAR regresyon sonuçlarını göstermektedir. Yatay eksenindeki değişkenler (GDPp, Emp, FDI, Gcf, To ve Eu) bağımlı değişkenleri ifade ederken, dikey eksenindeki değerler (L.GDPp, L.Emp, L.FDI, L.Gcf, L.To ve L.Eu) tanımlayıcı değişkenleri temsil etmektedir.

Tablo 5. Panel VAR Modeli Regresyon Sonuçları

	GDPp	Emp	FDI	Gcf	To	Eu
L. GDPp	.2011214*** (0.000)	- .0722663*** (0.000)	.9723762* (0.095)	.355253*** (0.014)	.162270 (0.425)	.157073*** (0.000)
L. Emp	1.022176*** (0.000)	.5389496*** (0.000)	-8.49162*** (0.000)	2.79966*** (0.000)	-5.65833*** (0.000)	-.258631*** (0.005)
L. FDI	-.0011736 (0.665)	- .0032853*** (0.009)	-.101427* (0.071)	-.017000* (0.083)	-.00016 (0.989)	-.005099** (0.026)
L. Gcf	-.027504*** (0.000)	- .0192466*** (0.000)	.5124919*** (0.000)	-.030891 (0.495)	-.079369** (0.022)	-.042049*** (0.000)
L. To	-.045401*** (0.000)	-.000478 (0.907)	.2840985*** (0.000)	.051733 (0.280)	-.063355 (0.225)	.044573*** (0.000)
L.Eu	.083517 (0.149)	.1085775*** (0.000)	3.82441*** (0.000)	-2.63968 (0.236)	2.03085*** (0.000)	.520667*** (0.000)

*, ** ve *** sırasıyla % 10, % 5 ve % 1 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Yükselen 7 ülkeleri için Panel Var analizi bulgularına göre istihdamın ekonomik büyümeyi artırdığı, ancak ticari açıklığın ve gayri safi sermaye oluşumunun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Enerji tüketimi ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisi incelendiğinde enerji tüketimi ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken DYY negatif etkilemektedir ancak istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Diğer taraftan ekonomik büyüme yaşanan bir artış DYY, Gcf ve enerji tüketimini artırmaktadır. Ancak ekonomik büyüme seçilen ülkelerde istihdam oluşturma özelliğine sahip değildir ve istihdamı negatif etkilemektedir.

Temel diğer sonuçlara göre, istihdam üzerinde enerji tüketimi hariç tüm değişkenler negatif etkiye sahiptir. Doğrudan yabancı yatırımlara ise, sadece istihdam olumsuz etki etmektedir diğer tüm değişkenler ülkeye yabancı yatırımcıyı çekmek için olumlu etki etmektedir. Gayri safi sermaye oluşumunu ekonomik büyüme, istihdam ve ticari açıklık pozitif etkilemekte, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi negatif etkilemektedir. Ticari açıklık üzerinde ekonomik büyüme ve enerji tüketimi pozitif etkiye sahip ancak istihdam DYY ve Gcf negatif etkiye sahiptir. Son olarak enerji tüketimini ekonomik büyüme ve ticari açıklık artırmakta, Gcf, DYY ve istihdam ise enerji tüketimini azaltmaktadır.

Regresyon analizinden sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmalıdır. PVAR analizinde Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizi yöntemi uygulanmaktadır. Tablo 6'da nedensellik testi sonuçları gösterilmiştir:

Tablo 6. Panel VAR Granger Nedensellik Wald Testi Sonuçları

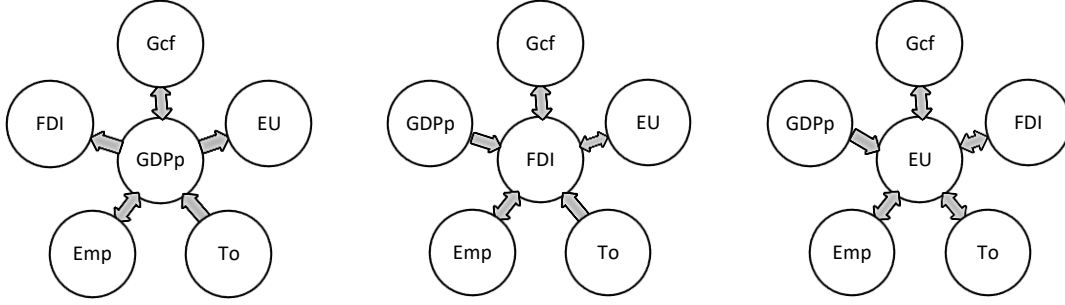
	GDPp	Emp	FDI	Gcf	To	Eu
GDPp		29.014*** (0.000)	2.795* (0.095)	6.019** (0.014)	0.636 (0.425)	20.549*** (0.000)
Emp	190.132*** (0.000)		65.158*** (0.000)	77.738*** (0.000)	173.263*** (0.000)	7.817*** (0.005)
FDI	0.187 (0.665)	6.756*** (0.009)		3.010* (0.083)	0.000 (0.989)	4.985** (0.026)
Gcf	13.760*** (0.000)	24.346*** (0.000)	20.664*** (0.000)		5.266** (0.022)	18.986*** (0.000)
To	39.048*** (0.000)	0.014 (0.907)	17.300*** (0.000)	1.168 (0.236)		17.657*** (0.000)
Eu	2.079 (0.149)	29.396*** (0.000)	35.927*** (0.000)	1.406*** (0.000)	71.762*** (0.000)	

***, ** ve * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 6’da yatay eksenlerdeki değişkenler denklemlerindeki dikey eksenlerdeki değişkenler ile hariç tutulan değişkenleri göstermektedir. Buna göre Granger nedensellik testi sonuçlarına göre istihdam ve gayri safi sermaye oluşumu ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik vardır. Ticari açıklıktan ekonomik büyümeye doğru ise tek yönlü nedensellik vardır. Kısacası istihdam, gayri safi sermaye oluşumu ve ticari açıklıkta yaşanan artış ekonomik büyümenin nedenidir. Ekonomik büyüme ise istihdam, DYY, gayrisafi sermaye oluşumu ve enerji tüketiminin nedenidir. Burada ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara ve enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi literatürde He, Gao ve Wang(2012) çalışmalarının sonuçlarını desteklemektedir.

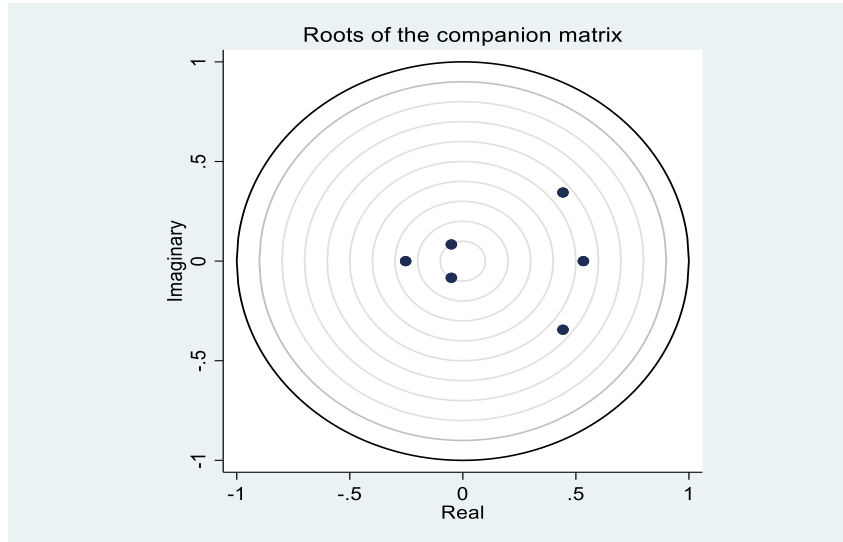
Doğrudan yabancı yatırımlar için nedensellik ilişkisi incelendiği zaman gayri safi sermaye oluşumu, enerji tüketimi ve istihdam ile arasında çift yönlü nedensellik varken ticari açıklık ve ekonomik büyümeden DYY’ye doğru tek yönlü nedensellik vardır. Burada Mavikela ve Khobai (2018) çalışması Arjantin için DYY’den enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik bulunmuşken bu çalışmanın analiz sonuçları çift yönlü nedensellik elde etmiştir. Son olarak enerji tüketimi için nedensellik ilişkisi incelenirse ekonomik büyüme hariç diğer tüm değişkenlerle arasında çift yönlü nedensellik vardır. Ekonomik büyüme ise enerji tüketiminin tek yönlü nedenidir. Aşağıdaki grafikte nedensellik ilişkisi gösterilmektedir.

Şekil 1: DYY-Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkileri

Regresyon ve nedensellik araştırmalarının ardından, PVAR uygulamasının geçerliliği kontrol edilmelidir. Şekil 2, PVAR durağanlığını göstermektedir.

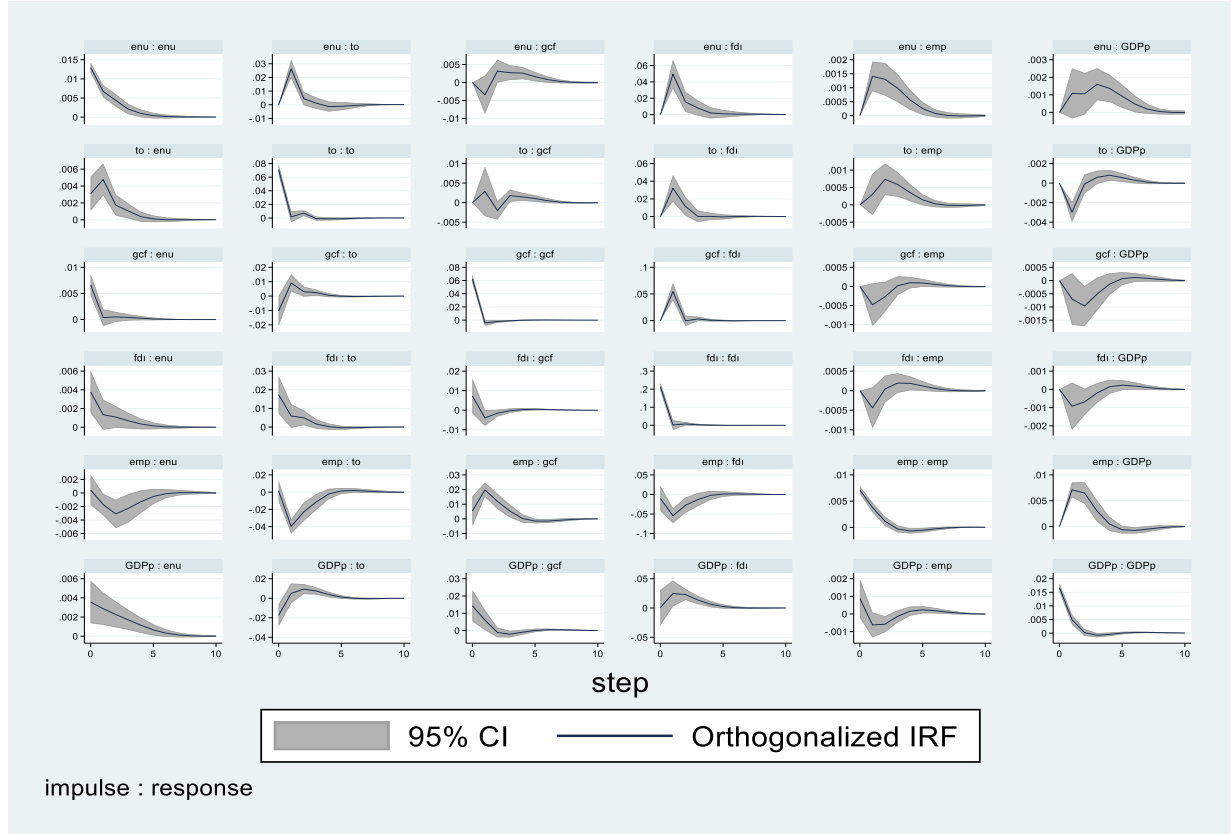
Şekil 2: Companion Matrix'in Kökleri

Şekil 2, PVAR uygulamasını sabit olarak göstermektedir. Her bir nokta değişkenleri gösterilmektedir. Bu aşamada beklenen durum, noktaların tamamının çemberin içinde yer almasıdır. Şekil 2’de görüldüğü üzere tüm noktalar çemberin içinde olmakla birlikte PVAR analizinin durağan olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3, değişkenlerin orta vadeli zamansal bir analizi olan Etki-Tepki analizidir. Şekil 3'de gösterilen bu sonuçlar, değişkenlerin orta vadede birbirlerini etkileme durumunu ve ilk haline dönme durumunu göstermektedir. Ekonomik büyümenin istihdam ve enerji tüketimi şoklarına tepkisi önce olumludur ve daha sonra dengeye gelir. Diğer taraftan Gcf, ticari açıklık ve DYY şokunun ekonomik büyüme üzerine etkisi önce olumsuzdur ve daha sonra dengeye gelir. Ekonomik büyüme kendisinden kaynaklı bir şoka 0.018 birimlik bir tepki vermiştir ve daha sonra dengeye gelmiştir.

Şekil 3: Etki-Tepki Grafığı

Varyans ayrıştırma analizinin sonuçları Tablo 7'de özetlenmiştir. Varyans ayrıştırma analizi, PVAR modelindeki vektör varyans değişikliklerinin kökenini belirlemek için yapılır. VAR modelinin hareketli ortalamasının bir kısmından türetilen varyans ayrışımı, değişkenlerin kendisinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokların kökünü yüzde olarak ifade eder.

Tablo 7. Şokların Ekonomik Büyümeye Etkileri- Varyans Ayrıştırması

GDPp (Tepki)	ETKİ					
	GDPp	Emp	FDI	Gcf	To	Eu
Tahmin						
Ufku (Yıllar)						
0	0	0	0	0	0	0
1	1	0	0	0	0	0
2	.8305141	.1384447	.0023259	.0013465	.0241597	.003209
3	.7395656	.2266109	.0032216	.0034711	.0215301	.0056005
4	.718642	.2409422	.0032161	.0039891	.0217161	.0114946
5	.714066	.2397999	.0032419	.0040042	.0230718	.0158162
6	.7113806	.239784	.0033545	.0040012	.0237346	.0177451
7	.7098903	.2405263	.0034264	.0040232	.023882	.0182518
8	.7094246	.2408803	.0034486	.0040372	.0238848	.0183246
9	.709359	.2409413	.0034518	.0040408	.0238803	.0183267
10	.7093602	.2409399	.0034518	.0040411	.0238806	.0183263

Tablo 7 incelendiğinde, 10 yıl için ekonomik büyümenin kendisinden gelen şoklara karşı etkisi % 83'den %70'e doğru azalan biçimde devam ettiği gösterilmektedir. Bu durum, ekonomik büyümenin ilerleyen zamanda kendisinden başka değişkenlerden gelen şoklardan da etkilendiğini göstermektedir. İstihdam değişkeni ekonomik büyüme üzerinde kendisinden başka en büyük etkiye sahip ve etkisi 10 yıllık süre içerisinde %13'den %24'e çıkmıştır.

3. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışmada, 1995-2017 döneminde Yükselen-7 ülkelerinde ekonomik büyümenin belirleyicilerini tespit etmek ve doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi ile olan ilişkisini açıklamak için Panel VAR analizi yapılmıştır. Ekonomik büyümenin önemli bir ölçüsü olan kişi başına GSYH bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bu ülke grubu dünya ortalamasının üzerinde ekonomik büyüme performansına sahiptir ve bunun nedenlerini ortaya koymak için ticari açıklık, istihdam, DYY, gayri safi sermaye oluşumu ve enerji tüketimi gibi temel faktörler analize dahil edilmiştir.

Yükselen 7 ülkeleri için Panel VAR analizi bulgularına göre istihdamın ekonomik büyümeyi artırdığı, ancak ticari açıklığın ve gayri safi sermaye oluşumunun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Enerji tüketimi ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisi incelendiğinde enerji tüketimi ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken DYY negatif etkilemektedir, ancak istatistiksel olarak önemsizdir. Diğer taraftan ekonomik büyümede yaşanan bir artış DYY, Gcf ve enerji tüketimini artırmaktadır. Ancak ekonomik büyüme seçilen ülkelerde istihdam oluşturma özelliğine sahip değildir ve istihdamı negatif etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde özellikle DYY artışı teknoloji transferlerini artırmakta ve ekonomik büyüme de teknolojik gelişmeyi hızlandırdığı için makineleşme ile birlikte emeğin verimi artarak işçi tasarrufu sağlanmakta ve ülkelerin emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçmesine sebep olmaktadır.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara ve enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır ve literatürde He, Gao ve Wang(2012) çalışmalarının sonuçlarını desteklemektedir. Ayrıca istihdam, gayri safi sermaye oluşumu ve ticari açıklıkta yaşanan artış ekonomik büyümenin nedenidir. Ekonomik büyüme ise istihdam, DYY, gayrisafi sermaye oluşumu ve enerji tüketiminin nedenidir. Doğrudan yabancı yatırımlar için nedensellik ilişkisi incelendiği zaman gayri safi sermaye oluşumu, enerji tüketimi ve istihdam ile arasında çift yönlü nedensellik varken ticari açıklık ve ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tek yönlü nedensellik vardır. Son olarak enerji tüketimi için nedensellik ilişkisi incelenirse ekonomik büyüme hariç diğer tüm değişkenlerle arasında çift yönlü nedensellik vardır. Ekonomik büyüme ise enerji tüketiminin tek yönlü nedenidir.

Analiz sonuçlarına göre E7 ülkeleri için bazı politika önerilerinde bulunabiliriz. Burada özellikle ekonomik büyümenin belirleyicileri ticaretin küreselleşmesi, sermaye oluşumu ve istihdamdır. Yüksek ekonomik büyüme performanslarını devam ettirmek için ülkelerin bu değişkenlere yönelik politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Ayrıca yüksek ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde devam etmesi, doğrudan yabancı yatırımların ülkeye gelmesini sağlayacağı için önemli bir etkidir. Bir diğer önemli sonuç ise enerji tüketiminin ekonomik büyümeye bağlı olması ve ülkelerin çevresel bozulmayı önlemek için yaşanan ekonomik büyümeyi yenilikçi teknolojiler ile destekleyerek enerji tasarrufu sağlayan makineler kullanması önemlidir. Böylelikle kaynakların etkin kullanılması sağlanarak çevresel bozulma önlenir.

KAYNAKÇA

- Abdoul, M. and Hammami, S. (2017). Exploring Links Between Fdi Inflows, Energy Consumption, and Economic Growth: Further Evidence From Mena Countries. *Journal of economic development*, 42(1), 95-117.
- Abrigo, M. R. M. and Love, I. (2016). Estimation of Panel Vector Autoregression in Stata. *The Stata Journal: Promoting Communications on Statistics and Stata*, 16(3), 778-804.
- Ağayev, S. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eşleşme ve Panel Nedensellik Analizleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 159-184.

- Agrawal, G. (2015). Foreign direct investment and economic growth in BRICS economies: A panel data analysis. *Journal of Economics, Business and Management*, 3(4), 421-424.
- Al-Iriani, M. A. (2006). Energy–GDP Relationship Revisited: An Example From GCC Countries Using Panel Causality. *Energy policy*, 34(17), 3342-3350.
- Amri, F. (2016). The Relationship Amongst Energy Consumption, Foreign Direct Investment and Output In Developed and Developing Countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 64, 694-702.
- Apergis, N. and Payne, J. E. (2009). Energy Consumption and Economic Growth In Central America: Evidence From A Panel Cointegration and Error Correction Model. *Energy Economics*, 31(2), 211-216.
- Banday, U. J., Murugan, S. and Maryam, J. (2020). Foreign Direct Investment, Trade Openness and Economic Growth In BRICS Countries: Evidences From Panel Data. *Transnational Corporations Review*, 1-11.
- Barro, R. J. (1990). Government Spending In A Simple Model Of Endogeneous Growth. *Journal of political economy*, 98(5, Part 2), 103-125.
- Bekhet, H. A. and bt Othman, N. S. (2011). Causality Analysis Among Electricity Consumption, Consumer Expenditure, Gross Domestic Product (GDP) and Foreign Direct Investment (FDI): Case Study Of Malaysia. *Journal of economics and international finance*, 3(4), 228-235.
- Belke, A., Dobnik, F. and Dreger, C. (2011). Energy Consumption and Economic Growth: New Insights Into The Cointegration Relationship. *Energy Economics*, 33(5), 782-789.
- Borensztein, E., De Gregorio, J. and Lee, J. W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?. *Journal of international Economics*, 45(1), 115-135.
- Bostan, A., Kelleci, S. U., ve Yilmaz, A. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Avrasya Ekonomileri Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(5), 23-36.
- Canova, F. and Ciccarelli, M. (2013). *Panel Vector Autoregressive Models: A Survey The views expressed in this article are those of the authors and do not necessarily reflect those of the ECB or the Eurosystem*. Emerald Group Publishing Limited.
- Eggoh, J. C., Bangaké, C. and Rault, C. (2011). Energy Consumption and Economic Growth Revisited In African Countries. *Energy Policy*, 39(11), 7408-7421.
- Fan, W. and Hao, Y. (2020). An Empirical Research On The Relationship Amongst Renewable Energy Consumption, Economic Growth and Foreign Direct Investment In China. *Renewable Energy*, 146, 598-609.
- Gövdeli, T. (2019). Life Expectancy, Direct Foreign Investments, Trade Openness and Economic Growth in E7 Countries: Heterogeneous Panel Analysis. *Third Sector Social Economic Review*, 54(2), 731-743.
- Grabara, J., Tleppeyev, A., Dabylova, M., Mihardjo, L. W. and Dacko-Pikiewicz, Z. (2021). Empirical Research on the Relationship Amongst Renewable Energy Consumption, Economic Growth and Foreign Direct Investment in Kazakhstan and Uzbekistan. *Energies*, 14(2), 332.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424.
- He, W., Gao, G. and Wang, Y. (2012). The Relationship of Energy Consumption, Economic Growth and Foreign Direct Investment In Shanghai. *Advances in Applied Economics and Finance*, 3(1), 507-512.
- Holtz-Eakin, D., Newey, W. and Rosen, H. S. (1988). Estimating Vector Autoregressions with Panel Data. *Econometrica*, 56(6), 1371.
- Iamsiraroj, S. (2016). The Foreign Direct Investment–Economic Growth Nexus. *International Review of Economics & Finance*, 42, 116-133.
- Ibrahiem, D. M. (2015). Renewable Electricity Consumption, Foreign Direct Investment and Economic Growth In Egypt: An ARDL Approach. *Procedia Economics and Finance*, 30, 313-323.

- Im, K. S., Pesaran, M. H. and Shin, Y. (2003). Testing For Unit Roots In Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53–74.
- Kumari, A., and Sharma, A. K. (2018). Causal Relationships Among Electricity Consumption, Foreign Direct Investment and Economic Growth In India. *The Electricity Journal*, 31(7), 33-38.
- Lee, C. C. (2005). Energy Consumption and GDP In Developing Countries: A Cointegrated Panel Analysis. *Energy Economics*, 27(3), 415-427.
- Lin, B. and Benjamin, I. N. (2018). Causal Relationships Between Energy Consumption, Foreign Direct Investment and Economic Growth For MINT: Evidence From Panel Dynamic Ordinary Least Square Models. *Journal of Cleaner Production*, 197, 708-720.
- Liu, X., Burridge, P. and Sinclair, P. J. (2002). Relationships Between Economic Growth, Foreign Direct Investment and Trade: Evidence From China. *Applied Economics*, 34(11), 1433-1440.
- Love, I., and Zicchino, L. (2006). Financial Development and Dynamic Investment Behavior: Evidence From Panel VAR. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 46(2), 190–210.
- Lucas Jr, R. E. (1988). On The Mechanics Of Economic Development. *Journal Of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Makki, S. S. and Somwaru, A. (2004). Impact Of Foreign Direct Investment and Trade On Economic Growth: Evidence From Developing Countries. *American Journal of Agricultural Economics*, 86(3), 795-801.
- Mavikela, N. and Khobai, H. (2018). Investigating the Link Between Foreign direct investment, Energy consumption and Economic growth in Argentina.
- Mehrara, M. (2007). Energy Consumption and Economic Growth: The Case Of Oil Exporting Countries. *Energy Policy*, 35(5), 2939-2945.
- Nasreen, S. and Anwar, S. (2014). Causal Relationship Between Trade Openness, Economic Growth and Energy Consumption: A Panel Data Analysis Of Asian Countries. *Energy Policy*, 69, 82-91.
- Omri, A. and Kahouli, B. (2014). Causal Relationships Between Energy Consumption, Foreign Direct Investment and Economic Growth: Fresh Evidence From Dynamic Simultaneous-Equations Models. *Energy Policy*, 67, 913-922.
- Öncü, E. ve Çelik, Ş. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRIC Ülkeleri Panel Nedensellik Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 403-414.
- Ozturk, I., Aslan, A. and Kalyoncu, H. (2010). Energy Consumption and Economic Growth Relationship: Evidence From Panel Data For Low and Middle Income Countries. *Energy Policy*, 38(8), 4422-4428.
- Payne, J. E. (2009). On The Dynamics Of Energy Consumption and Output In The US. *Applied Energy*, 86(4), 575-577.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test In The Presence Of Cross-Section Dependence. *Journal Of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Rebello, S. (1991). Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 99(3), 500-521.
- Robert, E. and Lucas, Jr. (1988). On The Mechanics Of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of political economy*, 94(5), 1002-1037.
- Saidi, K., Mbarek, M. B. and Amamri, M. (2018). Causal Dynamics Between Energy Consumption, ICT, FDI, and Economic Growth: Case Study Of 13 MENA Countries. *Journal of the Knowledge Economy*, 9(1), 228-238.
- Shahbaz, M., Khan, S. and Tahir, M. I. (2013). The Dynamic Links Between Energy Consumption, Economic Growth, Financial Development and Trade In China: Fresh Evidence From Multivariate Framework Analysis. *Energy Economics*, 40, 8-21.

- Siddique, H. M. A. and Majeed, M. T. (2015). Energy Consumption, Economic Growth, Trade and Financial Development Nexus In South Asia. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 9(2), 658-682.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution To The Theory Of Economic Growth. *The Quarterly Journal Of Economics*, 70(1), 65-94.
- Syzdykova, A. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Orta Asya Ülkeleri Örneği. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 5(1), 291-307.
- Tang, C. F. and Tan, B. W. (2014). The Linkages Among Energy Consumption, Economic Growth, Relative Price, Foreign Direct Investment, and Financial Development In Malaysia. *Quality & Quantity*, 48(2), 781-797.
- Tang, C. F., Tan, B. W. and Ozturk, I. (2016). Energy Consumption and Economic Growth In Vietnam. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 54, 1506-1514.
- Yalman, İ. N. and Koşaroğlu, Ş. M. (2017). Effect On Direct Foreign Investments On Economic Growth and Unemployment. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 1(2), 191-205.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The rise of globalization, the integration of national economies, especially in developing countries, through international trade and capital transfers have increased global economic growth. Ensuring economic growth is one of the main components of macroeconomic stability. However, due to the lack of savings, human capital and technology in developing countries, the level of production remains low and economic growth is unstable. On the other hand, foreign direct investments increase the level of human capital and production technology as well as savings. Therefore, FDI is of great importance, especially for developing countries. Energy demand has become an important input, especially with industrialization, and this is strategically important for the continuity of growth in this fast-growing country group. On the one hand, developed countries transfer their funds to developing countries in order to gain higher profits, on the other hand, they increase the level of output in developing countries along with production technology.

The purpose of this study, between the years 1995-2017 in the E7 countries (China, India, Brazil, Russia, Indonesia, Mexico and Turkey), foreign direct investment, is to examine the relationship between energy consumption and economic growth. In addition, the variables of gross capital formation, employment and trade openness are also included in the model. In the analysis of this study, annual data for E-7 countries in the period 1995-2017 were used. Countries are the fast developing large economies expressed as "Emerging 7" and the period has been selected according to data availability. GDP is taken as the dependent variable. The data on the variables were obtained from the world bank database and expressed in logarithms. Variables are represented by the abbreviations FDI, EU, GDP, GCF, EMP, TO.

Methodology

Firstly, the stationarity of the variables, in other words, whether they contain unit root or not, was examined by Peseran 2nd generation CIPS panel unit root test. After determining that the first differences of the series were stationary, firstly the Panel VAR regression analysis and then the causality relationship between the variables and the direction of causality were examined with the Panel VAR Granger Causality Wald Test. Finally, the impulse-response analysis between variables was conducted and the effects of shocks on economic growth were analyzed using variance decomposition.

Findings (Results)

According to the unit root test results, all variables included in the model were stationary in their first differences. When the panel VAR regression results are analyzed, it is seen that employment positively affects economic growth, as well as trade openness and gross capital formation negatively affect economic growth. In addition, when the EC-EG relationship is examined, the increase in EC affects EG positively, whereas when the FDI-EG relationship is examined, the increase in FDI affects EG negatively, but statistically insignificant.

Conclusion

According to the Granger causality test results, there is a one-way causality relationship from EG to FDI and EC and supports the results of He, Gao and Wang (2012) studies in the literature. Also, employment, gross capital formation and trade openness are the reasons for the increase in EG. Economic growth is the cause of employment, FDI, gross capital formation and energy consumption. When the causality relationship for FDI is examined, there is a two-way causality relationship between gross capital formation, energy consumption and employment, while there is unidirectional causality from commercial openness and economic growth to FDI. Finally, if the causality relationship for EC is examined, there is bidirectional causality between all variables except economic growth and EG is the one-sided cause of EC.

According to the results of the variance decomposition, it is shown that economic growth continues for 10 years with a decreasing effect from 83% to 70% against the shocks from it. This

situation shows that economic growth was also affected by shocks from other variables in the future. The employment variable has the biggest impact on economic growth other than itself, and its effect has increased from 13% to 24% in 10 years.

Discussion

Emerging-7 countries were specifically selected in the study as they are major developing countries that have had significant and rapid growth performances in recent years. The main purpose of the selection of variables is the increase in energy consumption in parallel with the increase in FDI demand in developing countries with the increasing globalization movements especially after the 1980s, and the need to examine the effects of these variables on economic growth. Based on the basic findings of the study, we can say that the determinants of economic growth are the globalization of trade, capital formation and employment. In order to maintain high economic growth performances, countries should develop policies for these variables. In addition, the steady continuation of economic growth is an important factor as it will enable foreign direct investments to come to the country. Another important discussion is that energy consumption depends on economic growth and countries use energy-saving machines by supporting economic growth with innovative technologies in order to prevent environmental degradation. Thus, environmental degradation can be prevented by ensuring the efficient use of resources.

DERLEM TABANLI BİR ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ: TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA ERDEMLER TEMASI

Araştırma Makalesi / Research Article

Şimşek, R. (2021). Derlem Tabanlı Bir Eleştirel Söylem Analizi: Türkçe Ders Kitaplarında Erdemler Teması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1123-1140.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.929323>.

Geliş Tarihi: 28.04.2021

Kabul Tarihi: 02.09.2021

E-ISSN: 2149-3871

Ramazan Şimşek
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, TÖMER
ramazansimsek@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-8295-8903

ÖZ

Eğitim sistemi ve eğitim sisteminin resmi yürütücüleri mensup oldukları toplumun, kültürün anlam-değer dünyasını, hayat perspektifini gözeterek süreci şekillendirmektedir. Toplumu yansıtan değerlerin devamlılığının sağlanması, bu değerlerin yeni nesiller üzerinden tekrar üretilmesi ve aktarılması sistemin varlığı açısından oldukça önemli olup eğitim bu bağlamda önemli araçlardan biridir. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kullanılan ders materyalleri de Türkiye'yi var eden anlam-değer dünyasını, kültürü, toplumsal hafızayı örtük müfredat aracılığı ile hedef kitleye aktarmakta ve bu içeriklerin devamlılığını sağlamaktadır. Bu çalışmada da ortaokul Türkçe ders kitaplarının tamamında yer alan Erdemler teması metinleri ile özel bir derlem oluşturulmuş; derlem tabanlı istatistik verileri hesaplanmış; Erdemler temasında MEB tarafından işlenmesi tavsiye edilen konularla ilişkili kavramların sıklığı dikkate alınarak derlem tabanlı analizler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca MI, MI3, Loglikelihood, Logdice, T-skor verileri hesaplanmıştır. Analiz sürecinde son yıllarda kullanım sıklığı giderek artan; arka planda kalan mesajları, cümle arasını okumada kullanılan eleştirel söylem analizi, derem dilbilim uygulamalarıyla birlikte kullanılmıştır. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan Erdemler teması içeriklerinden oluşturulan özel derlem aracılığıyla yapılan analizde, toplumun geleneksel değer algılarının sürdürülmeye çalışıldığı; öğrencilerin azimli olmaya ve çalışkan olmaya teşvik edildiği; kentleşmenin ve kapitalizmle ilişkili şemaların metin söylemiyle desteklendiği; devlet ve toplumun eğitim aracılığıyla temel değerler kapsamında tekrar üretilmeye çalışıldığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Söylem Analizi, Derlem, Ders Kitabı.

A CORPUS-BASED CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS: THE THEME OF VIRTUE IN MIDDLE SCHOOL TURKISH TEXTBOOKS

ABSTRACT

The education system and its official executives coexist with the society. The education system and its official executives shape the process by considering the values of the society. It is very important for the existence of the system to ensure the continuity of the values that reflect the society, to reproduce and transfer these values through new generations. Ministry of National Education course materials are also used in Turkey who have the sense-world values, culture, to convey to the audience through social memory and implicit curriculum is to ensure the continuity of this content. In this study, a special corpus was created with the texts of the Virtue theme in all secondary school Turkish textbooks; corpus-based statistical data calculated; in the theme of virtues, various corpus-based analyzes were carried out, taking into account the frequency of concepts related to the topics recommended by the Ministry of National Education. In addition, MI, MI3, Loglikelihood, Logdice, T-score data are calculated. In the analysis process, the frequency of use has increased in recent years; Critical discourse analysis, which is used to read the messages in the background and between sentences, is used together with derem linguistics applications. In the analysis made through the special corpus composed of the content of the Virtues theme in the secondary school Turkish textbooks, it is tried to maintain the traditional value perceptions of the society; students are encouraged to be ambitious and hardworking; urbanization and schemas associated with capitalism are supported by textual discourse; It has been determined that the state and society are tried to be reproduced within the scope of basic values through education.

Keywords: Critical Discourse Analysis, Corpus, Textbook.

GİRİŞ

Dil, içinde bulunduğu toplumun tarihi, kültürü, yaşama biçimi ile doğrudan etkileşim içindedir. Bu etkileşim sayesinde dile ait kelimeler, kavramlar, şemalar semantik derinlikler kazanarak o toplumun anlam-değer dünyasını şekillendirmektedir. Toplumlara yöneten, yönlendiren resmi ya da sivil organizasyonlar bu anlam değer dünyasından doğrudan etkilenirken olası mana çözümlerine karşı da refleksif aksiyonlar geliştirmektedir. Toplumu yönlendiren resmi ya da sivil organizasyonlar; toplumsal bütünlüğü korumak, mensup olunan anlam değer dünyasını yeni nesillere aktarmak, toplumu değişen ve dönüşen çağın şartlarına adapte etmek gibi hayati sorumlulukları bünyesinde barındırmaktadır. İlkel anlamda çerçevesi çizilen bu sorumlulukların sivil manadaki yürütücülüğünü örf, adet, gelenek, kültür, sivil toplum kuruluşları gibi oluşumlar üstlenmektedir. İfade edilen sorumlulukların resmî manadaki yürütücüsü ise “devlet” adını verdiğimiz köklü organizasyondur.

Modern “devlet” organizasyonu içinde toplumu değiştirip dönüştürme, düşünsel hafızayı şekillendirme, siyasal düzeni yeniden üretme, meşru otoritesini kabul ettirme gibi faaliyetler için eğitimden faydalanmaktadır. Eğitim bir topluma bilgi, beceri ve ideoloji kazandırmaktadır. Black’e (1989:114) göre de devlet, elinde bulundurduğu tüm imkânlarla topluma, kendi ilkelerini öğreten, toplumu bu ilkelere göre terbiye eden bir kurumu temsil etmektedir. Eğitim aracılığıyla devlet, tüm halkın düşünce ve değer yargılarının bir ‘eritme potası’ içinde kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirme amacına yönelmiştir. Şimşek (2021) ise fikirlerin, ideolojilerin ve değerlerin genelde medya ve yazılı görsel içeriklerle yayıldığını, desteklendiğini, empoze edildiğini belirtmiştir. Bu sürecin bir diğer önemli ayağı ise eğitim kurumları, bu kurumlarda kullanılan materyallerdir.

Uluğ (1999:49) ise eğitimi hem belli toplumsal davranış kurallarının yerleşmesinde hem de bütünlükte toplumsallaşma sürecinin gerçekleştirilmesinde etkin olduğunu belirtmektedir. Toplum; kendisini oluşturan bireylerden, toplumsal davranışlar konusunda bir beklenti içerisindedir. Bu toplumsal davranışların temeli ise toplumsallaşma sürecine kadar uzanmaktadır. Toplumsallaşma sürecinin ana değişkeni günümüzde eğitimidir.

Eğitim, genellikle yazılı, açık ve örtük hedefleri bünyesinde barındıran bir kavramdır. Ayrıca yaygın ve örgün olarak da yürütülmektedir. Örgün eğitim sürecinin en önemli iki aktörü ders programları ve ders kitaplarıdır. Akbulut’un (2011) ifade ettiği gibi eğitim öğretim ortamında faaliyetleri yönlendiren en büyük araçlardan biri ders kitaplarıdır. Ders kitaplarında toplumsal rollerin empoze edilmesi bir devlet politikasıdır. Eğitim aracılığı ile nesiller, toplumlar hedeflenen projeksiyonlar çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılmaktadır.

Ülkemizde eğitim faaliyetlerini yürütüp yönlendiren Millî Eğitim Bakanlığı ana dili eğitime büyük önem vermektedir. Bu bağlamda hazırlanan öğretim programlarında işlenmesi zorunlu içerikler bulunmaktadır. MEB (2018) Türkçe dersi öğretim programında (Tablo 1’e bkz.) ders kitaplarında işlenmesi gereken zorunlu temalar arasında Erdemler, Millî Kültürümüz, Millî Mücadele ve Atatürk temaları sayılmış; ders materyallerinde bu temalarda işlenecek konu içerikleri belirtilmiştir.

Tablo 1: MEB 2018 Türkçe Öğretim Programı Zorunlu Temalar ve Konu Önerileri

Zorunlu Temalar	Konu Önerileri
Erdemler,	ahlâk, alçak gönüllülük, azim, cömertlik, dayanışma, dostluk, dürüstlük, güven, iyilikseverlik, kardeşlik, merhamet, paylaşma, sabır, sadakat, saygı, sevgi, sılayırahim, vefa, vicdanlı olmak, yardımlaşma vb.
Millî Kültürümüz	aile, bayrak, büyüklerimiz, dinî bayramlar, gelenekler, geleneksel sporlar, insan ilişkileri, kültürel miras, mekânlar, millî bayramlar, şehirlerimiz, sıra, tarihî mekânlar, tarihî şahsiyetler, tarihî eserlerimiz, Türkçe, vakıf kültürü, vatan, yurdumuz vb.
Millî Mücadele ve Atatürk	15 Temmuz, Atatürk, Çanakkale, cesaret, Cumhuriyet, fedakârlık, gazilik, İstiklâl Marşı, kahramanlık, Kut’ül Amare, millî egemenlik, millî irade, millî kimlik, millî mücadele, Sarıkamış Harekâtı, şehitlik, vatanseverlik vb.

Bu çalışmada da 5, 6, 7 ve 8.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan Erdemler teması içeriklerinden oluşturulan özel derlem ve derlem bünyesinde öne çıkan içerik kelimeleri eleştirel söylem analiziyle incelenecektir.

2. DERLEM TABANLI SÖYLEM ANALİZİ YAKLAŞIMI

Söylem analizi, genellikle konuşmalar ve metinler üzerinden gerçekleştirilen bir çözümleme tekniğidir (Arkonaç, 2012: 105). Söylem Analizi yazılı ya da sözlü metinleri bağlam, semantik katmanlar, sosyal ve zihinsel şemalar çerçevesinde inceleme prensibi üzerine inşa edilmiştir.

Söylem analizi; “metinler aracılığıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen geniş kapsamlı sosyal ve kültürel araştırmalar içinde kullanılan bir araştırma yöntemidir.” (Çelik vd 2008: 99). Söylemi yani yüzey yapı ile derin yapıyı inceleyen bu araştırma alanı 1960’lar sonrasında popülerliğini artırmış; modernizm, kapitalizm gibi geniş yelpazeli oluşumların etkilerini toplum dilbilim, derlem dilbilim gibi disiplinlerarası alanlar üzerinden tespit etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede modernizm, postmodernizm, yapısalcılık, postyapısalcılık, hermenötik gibi alanlar söylem analizinin biçimini etkilemiştir.

Sosyal bilimlerde son yıllarda kullanımı sıklaşan Eleştirel Söylem Analizi (ESA) göstergebilimsel, söylemsel bir boyutu olan sosyal sorunların incelenmesinde faydalanan metin odaklı disiplinler arası bir yaklaşımdır. Eleştirel söylem analizinin amacı; hâkimiyet/egemenlik, ayrımcılık, güç ve kontrol arasındaki gizli ve şeffaf yapısal ilişkileri analiz etmek olarak tanımlanmaktadır (Wodak, 1995). Bu çerçevede Eleştirel Söylem Analizinin amacı sadece metinlerde kullanılan dilin semantik göndermelerini çözümlmek, örtük kodları açığa çıkarmak, söylemle inşa edilen şemaları somutlaştırmak, söylemin toplumla ilişkisini betimlemek olarak özetlenebilir.

Derlem dilbilim, bilgisayar yazılımı kullanarak büyük hacimli otantik metin verilerini analiz etme süreci için bilimsel altyapıya sahiptir. Dilbilim odaklı çalışmalarda son yıllarda derlem dilbilim uygulamalarının kullanımı artmaktadır. Türkçeye “derlem” olarak aktarılan bu terim Latince kökenli bir sözcük olup “*vücut*” anlamına gelmektedir ve sözcüğün çoğulu olan “*corpora*” Latince çoğul ekleriyle oluşturulmuştur. McEnery ve Hardie (2011: 32) derlemi “İncelenecek olan dil değişkesini en üst düzeyde temsil edici güce sahip, makine tarafından okunabilen ve belli sınırları olan metin bütünü” şeklinde tanımlamışlardır.

Derlemler amaçlarına göre farklı veri seti hacimlerine sahiptir. Veri boyutu ve hitap ettiği araştırma alanı bakımından makro derlemler “genel derlem” olarak ifade edilir. Özel derlemler, genel derlemlerin aksine daha dar kapsamlı veri setlerine sahip olup belirli bir çalışma alanı ya da disipline odaklıdır. (Lee 2010: 114). Ancak araştırmalar, yüksek sıklık değerine sahip öğeleri araştırırken de güvenilir sonuçlar verebildiklerini ve bir derlemin her zaman milyonlarca kelimeden ve çok sayıda metinden oluşması gerekmediğini göstermiştir (Biber, 1990).

Derlem dilbilim bünyesinde dilbilimsel istatistik hesaplamaları yapmak, soruları yanıtlamak ve dil pratiğiyle ilgili çok önemli gerçekleri keşfetmek için derlem yazılımları kullanır (Kennedy, 2014). Eleştirel Söylem Analizi ve derlem dilbiliminin sentezi diyebileceğimiz “derlem tabanlı eleştirel söylem analizi” alanının ortaya çıkışı, her iki alanda da Lancaster Üniversitesindeki köklü araştırma tarihine kadar izlenebilir (Fairclough, 2003; McEnery ve Wilson, 2001).

Derlem dilbilim, analistlerin daha büyük veri tabanlarıyla çalışmalar yapmasına imkân tanır. Ayrıca analistin önyargılarını, manipülasyonlarını ve bunların yanı sıra eleştirel söylem analizinin öznelliğine yönelik eleştirileri en aza indirir. Böylece derlem dilbilim, eleştirel söylem analizini hem metodolojik olarak hem de kuramsal olarak güçlü kılar.

Bu nedenle, araştırmalarda kullanılan derlemler, genellemelerin geçerliliğini sağlayan belirli kriterlere göre tasarlandığından geleneksel eleştirel söylem analizi yöntemlerinden daha güvenilir sonuçlar verir (McEnery ve Wilson, 2001). Marchi ve Taylor (2009), hem eleştirel söylem analizi hem de derlem dilbiliminin metodolojik özelliklerinin derlem tabanlı eleştirel söylem analizi çerçevesinde birleştirildiğini açıklamaktadır. Ayrıca derlem dilbilim istatistiksel anlamlılığa sahip büyük veri tabanlarıyla genelleştirilebilir ve güvenilir sonuçlar veren nesnel, tanımlayıcı analize dayanan nicel bir yaklaşımdır. Buna karşılık eleştirel söylem analizi, hermenötik yönü ile öne çıkan analistin çıkarımları üzerine inşa edilen nitel bir yaklaşımdır.

Derlem tabanlı söylem analizi son yıllarda büyük ivme kazanmıştır. Derlem dilbilimle söylem analizinin senteziyle oldukça faydalı bir disiplin meydana geldi. Özellikle Baker ve arkadaşlarının (Baker vd., 2008) derlem tabanlı eleştirel söylem analizinin gelişiminde önemli katkıları olmuştur. Oluşturulan veri setinde frekans, eşdizimlilik (collocation), bağlam (concordance), cümle yapısı ve diğer yapısal analizler aracılığı ile eleştirel söylem analizine farklı bir bakış getirilmiştir.

Eleştirel söylem analizi metinlerde ortaya çıkan sorulara kesin cevaplar vermek yerine onları var eden bağlamla birlikte düşünsel bir aktivite gerçekleştirmektir (Güllüoğlu, 2012: 232-233). Bu araştırmada da 5, 6, 7 ve 8.sınıf Türkçe ders kitaplarında zorunlu tema olarak yer alan Erdemler teması içerikleri kullanılarak özel bir derlem oluşturulmuştur. Derlemede öne çıkan kavramlar üzerinden derlem tabanlı eleştirel söylem analizi gerçekleştirilmiştir. Öne çıkan kavramların söylemi analiz edilerek desteklenen davranış ve tutumlar araştırılmıştır.

3.YÖNTEM

Bu çalışma derlem tabanlı yaklaşım benimsenmiş; özel amaçlı bir derlem oluşturulmuştur. Wolfgang Teubert ve Anna Čermáková, (2004: 119) özel amaçlı derlemleri, bütüncül bir yaklaşımla standart dil üzerinde çalışma amacından ziyade derlemi oluşturanların, özel bir durumu araştırmalarına yönelik olarak hazırladıkları derlemler olarak tanımlamıştır. Genel başvuru derlemlerine göre daha küçük boyutlarda olan özel amaçlı derlemler, çeşitli araştırma amaçları için tasarlanmaları ile bilinmektedir. Genel dilbilimsel kaygılardan ziyade, dar kapsamlı araştırmalarda araştırmacıya kaynaklık edebilirler. Verilerin analizinde ise Eleştirel Söylem Analizi yöntemi benimsenmiştir. Söylem analizi, metni sözdizimsel ve semantik sınırların ötesine giderek bir yapısöküme uğratma ve onu kuran niyetin ne olduğunu anlama çabasıdır (Solak, 2011: 3). Söylem analizi; “metinler aracılığıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen geniş kapsamlı sosyal ve kültürel araştırmalar içinde kullanılan bir araştırma yöntemidir.” (Çelik vd. 2008: 99).

3.1.Araştırmada İncelenen Veri Seti

Araştırma kapsamında MEB bünyesinde 5, 6, 7 ve 8.sınıf düzeyinde okutulan Türkçe ders kitapları çalışmanın evreninin oluşturmakta olup örneklem ilgili ders kitaplarının Erdemler teması içerikleridir. İlgili materyallerde yer alan Erdemler teması içerikleri derlem tabanlı olarak incelenmiş; öne çıkan kavramlar eleştirel söylem analiziyle değerlendirilmiştir.

5. sınıf

Çapraz Baran, Ş. ve Diren, E. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. sınıf ders kitabı. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.

6. sınıf

Ceylan, S., Duru, K., Erkek, G. ve Pastutmaz, M. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6 ders kitabı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Demirel, T. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6. sınıf ders kitabı. Ankara: Ekoyay.

Ertürk, N., Keleş, S., Külünk, D. (2020). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6. sınıf ders kitabı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

7. sınıf

Kır, T., Kırman, E. ve Yağız, S. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Akgül, A., Demirer, N., Gürçan, E., Karadaş, D., Karahan, İ. ve Uysal, A. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Erkal, H. ve Erkal, M. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7. sınıf. Ankara: Özgün.

8. sınıf

Eselioğlu, H., Set, S. ve Yücel, A. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8 ders kitabı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları

3.2.Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında MEB bünyesinde 5, 6, 7 ve 8.sınıf düzeyinde okutulan Türkçe ders kitapları OCR yazılımı ile bilgisayar ortamına aktarılmış; ilgili kitaplarda yer alan Erdemler temasına ait içerikler UTF-8 kod dönüşümünden geçirilip sayısallaştırılmış; akabinde “özel derlem” oluşturularak çalışmanın veri seti oluşturulmuştur. Özel derlemler, genel derlemlerin aksine daha dar kapsamlı veri setlerine sahip olup belirli bir çalışma alanı ya da disipline odaklıdır. (Lee 2010: 114). Ancak

araştırmalar, yüksek sıklık değerine sahip öğeleri araştırırken de güvenilir sonuçlar verebildiklerini ve bir derlemin her zaman milyonlarca kelimedem ve çok sayıda metinden oluşması gerekmediğini göstermiştir (Biber, 1990). Elde edilen veri seti Wordsmith Tools 7.0 yazılımı Wordlist modülü ile analize hazır hale getirilmiştir. Bu süreçte kavramlar aldıkları çekim ve durum eklerinden (lemmatization) arındırılarak "lemma" analize uygun hale getirilmiştir. $f(5)$ ve üzeri $[4 < f(x)]$ parametresi tercih edilmiş; M1, M13, Loglikelihood, Logdice, T-score verileri hesaplanmıştır. Bir bütün olarak analiz edilen veri setinde öne çıkan kavramlar Concordance (uyumluluk) modülünün yanı sıra Collocations (eşdizimlilik) modülleri ile incelenmiştir. Ayrıca eleştirel söylem analizi sürecinde veri setine gömülü derin yapıları açığa çıkarmak için veri setinin STTR düzeyi 0,40 olarak baz alınmıştır. Özel derleminde öne çıkan kavramların söylemi üzerinden desteklenen davranış ve tutumlar araştırılmıştır.

Görsel 1. WordsmithTools 7.0 Concordance Modülünün Arayüzü

File	Edit	View	Compute	Settings	Windows	Help	Word	Sent	Para	Para	H.	H.	Sect	Sect	File	Date	%
N							Word	Pos	Pos	Pos	Pos	Pos	Pos				
20	BABAM SÖYLEMEZSE O, BİR ŞEY SORMAZDI. BABAM	UZUN SÜRE SUSKUN KALDI. PENCEREDEN	B.M	119	0 118	0 118	0 118	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	7%					
21	BİR ŞEY Nİ OLDUYU HİÇ YÜZÜN GÜLMÜYÖR. BABAM	ŞAKIRAK BAKTI ANNEME. SANIKI BOYLE	B.M	144	0 143	0 143	0 143	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	8%					
22	SEY, HER ZAMAN GÜZEL GİTMEZ YA' O AKŞAM	BABAM YİNE EKSKİ GİBİ GÜLDÜ, GÜLDÜRDÜ.	B.M	200	0 199	0 199	0 199	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	11%					
23	YÜZÜ GÜLMÜŞTÜ YA... ÖTESİNİN ONEMİ YOKTU. BABAM	NASIL OLSA İŞLERI YOLUNA KOYARDI.	B.M	293	0 292	0 292	0 292	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	16%					
24	OLSA İŞLERI YOLUNA KOYARDI. ÖYLE OLMADI. BABAM	ERTESİ GÜN DE DAHA ERTESİ GÜNLERDE	B.M	301	0 300	0 300	0 300	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	17%					
25	ANHEM İLK KEZ TARTIŞTILAR. ANHEM KIRILDI. BABAM	KÜSTÜ. ORTADAKI SOPRA SUÇLU BİR	B.M	347	0 346	0 346	0 346	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	19%					
26	HİÇ KONUSMADAN GEÇTİ. ANHEMLE BABAM. BENİ	OKULUMA BIRAKTILAR. SONRA DA	B.M	372	0 371	0 371	0 371	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	21%					
27	HEPİMİZ ZORLA OTURUYORDUK. BİR AKŞAM	BABAM EVE GELMEDİ. ANHEMSE PENCEREDİ	B.M	436	0 435	0 435	0 435	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	25%					
28	EVNİ ÖNUNE BİR KAMYON GELDİ. İÇİNDE	BABAM İNDİ. "HADI HİÇ DURMAYIN, EVDE NE	B.M	460	0 459	0 459	0 459	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	26%					
29	ÇIKARMADAN ESİYAYI TOPLAMAYA BAŞLADI. BABAM	GETİRİDİ ADAMLARA ONCE BUZDOLABI.	B.M	480	0 479	0 479	0 479	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	28%					
30	ODADA YALNIZDIM. DIŞARI ÇIKTIM. BABAM	TOPRAK DAMNIN ÜSTÜNDE OTURUYORDU.	B.M	544	0 543	0 543	0 543	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	32%					
31	DEŞİYMİYORDU. BİZ HÂLA KÖYDEYİK. BİR GÜN	BABAM AVLUYA BIRAKIM TAHTA	B.M	663	0 662	0 662	0 662	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	39%					
32	GÖZLERİMİ AÇTIM. BAHA GÜLMÜŞEYEN YÜZÜYLE	BABAM DURUYORDU KARŞIMDA. DÜŞ KIRILDIĞINA	B.M	796	0 795	0 795	0 795	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	48%					
33	BİR YANNA FIRLATIP ANHEME SARILDIĞIMDA	BABAM PEDALI KIRILAN BİKİLETI ONARMAYA	B.M	876	0 875	0 875	0 875	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	52%					
34	SEFTALİYE NE DEMİŞTİ?" BU SORULARIN	YANITINI BABAM DA BİLMİYORDU AMA BENİ	B.M	922	0 921	0 921	0 921	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	55%					
35	BİR AKŞAMÜSTÜ EVDE YALNIZDIM. ANHEMLE	BABAM BİR YERE GİTMİŞLERDİ. CANIM SIKILMIŞTI	B.M	1.498	0 1.497	0 1.497	0 1.497	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	90%					
36	PENCERENİN YANINDA ASIL YELĞİNE TAKILDI.	BABAM, GİYSİSİNİ DEĞİŞTİRİP, BU ESKİ YELĞİ	B.M	1.535	0 1.534	0 1.534	0 1.534	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	93%					
37	AKIŞTI. YELĞİNİ BİR YANI AŞAĞIYA SARKIPTI.	BABAM, BOZUK PARAKLARINI YELĞİNİNİ SAĞ ALT	B.M	1.548	0 1.547	0 1.547	0 1.547	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	93%					
38	ZOR ATTIM İÇERİYE. ANHEMLER DÖNÜMÜŞ.	BABAM YUKARIYA ÇIKMIŞTI. ORADAN SESİ	B.M	1.859	0 1.858	0 1.858	0 1.858	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	112%					
39	İÇİNDEYDİ. ONU GÖSTERMİYORDUM. BU SIRADA	BABAM GÜLEREK YUKARIDAN İNDİ. — BAK, BEN	B.M	1.913	0 1.912	0 1.912	0 1.912	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	115%					
40	AĞDALASTIRDIĞI İÇİN ELİME YAPIMIŞTI YİÇE.	BABAM, SEDİRE ATARKEN KENDİNİ: — HASAN,	B.M	1.957	0 1.956	0 1.956	0 1.956	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	117%					
41	ANHEMLE KİMİZ LOŞ MUTFAKTA YALNIZDIM.	BABAM TUĞLAÇLARINI TOPLANTISINDAYDI.	B.M	1.835	0 1.834	0 1.834	0 1.834	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	104%					
42	PARÇALADIM. SONRA YALAĞIN İÇİNE ATTIM.	BABAM, HER SABAH DIŞARILARA GİDERKEN BİR	B.M	843	0 842	0 842	0 842	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	61%						
43	EVDE HİZMETÇİMEZ PERVİYLE KALMIŞTI. (..)	BABAM, ÇEŞMEYE BAKARKEN YALAĞIN İÇİNDE	B.M	867	0 866	0 866	0 866	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	63%						
44	DA SAŞIRDI. KIRILMIŞ KAŞAĞI MEYDANA ÇIKINCA	BABAM, BUNU KİMİN YAPTIĞINI SORDU.	B.M	899	0 898	0 898	0 898	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	65%						
45	HABERİ YOKTU. KOŞARAK ARKAMDAN GELDİ.	BABAM PEK SERTTİ. BİR BAKIŞINDAN ODUMUZ	B.M	966	0 965	0 965	0 965	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	69%						
46	— YALANI SÖYLEME, DİYORUM. — BEN KIRMADIM.	BABAM TEKRAR: — DOĞRU SÖYLE	B.M	1.013	0 1.012	0 1.012	0 1.012	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	72%						
47	FEVADIR. DEDİ. HASAN İNKARINDA BIAT ETTİ.	BABAM ÖKULENDİ. ÜZERİNE YÜRÜDÜ.	B.M	1.027	0 1.026	0 1.026	0 1.026	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	73%						
48	EVDE MAHPUSTU. ANHEM GELDIKTEN SONRA DA	BABAM HASANI AFETMEDİ. FİRSAAT DÜŞTÜKÇE	B.M	1.073	0 1.072	0 1.072	0 1.072	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	76%						
49	, KESİP KARDEŞİMİN BOYNUNA SARIYORLARDI.	BABAM, YATAĞININ DİBİNDEN HİÇ	B.M	1.152	0 1.151	0 1.151	0 1.151	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	82%						
50	kayıp ağrıya cesaret edemeyordu sanırım. En iyi	babama selâmetmek için babama kamile yardım	3A..A	880	0 879	0 879	0 879	6.sınıf meb	nihal erturk 6	2021.Ns.11.00:	58%						
51	faize duymamak için oradan uzaklaştım. İçten içe	babama kıyordum. Kimse için ödyle almadığı	3A..A	1.157	0 1.156	0 1.156	0 1.156	6.sınıf meb	nihal erturk 6	2021.Ns.11.00:	74%						
52	Kimni kâmiP Sonradan mi böyle olmuştur? (..)	Babama sormalıydım. Biraz sonra babam elinde bir	3A..A	1.174	0 1.173	0 1.173	0 1.173	6.sınıf meb	nihal erturk 6	2021.Ns.11.00:	75%						
53	kadar bakarmakten. Kamile bakarmaya çalıarak	babama sordum: — Orun bu hile nâsi geldiğini	3A..A	1.252	0 1.251	0 1.251	0 1.251	6.sınıf meb	nihal erturk 6	2021.Ns.11.00:	80%						
54	- Tepsiyi alıp eve yonelidim. O günden sonra	babama olan sevgim daha da arttı. SEFİLLER	3A..A	1.387	0 1.386	0 1.386	0 1.386	6.sınıf meb	nihal erturk 6	2021.Ns.11.00:	87%						
55	iki küçük keşî kâgıDın bir elimde tutuyord,	BABAMA BAKIYOR, BİR ŞEY SÖYLEMİYORDUM. 3A..A	B.M	1.975	0 1.974	0 1.974	0 1.974	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	118%					
56	VARDI. BU OLAYDAN SONRA ANHEME,	BABAMA HABER VERMEDEN HİÇBİR YERDEN PARA 3A..A	B.M	2.028	0 2.027	0 2.027	0 2.027	7.	sınıf meb	tolga kr 5	2021.Ns.11.00:	121%					
57	YANINA GİDECEM, DEDİM. NİÇİN? —	BABAMA BİR ŞEY SÖYLEYECEDİM. — NE 3A..A	B.M	1.202	0 1.201	0 1.201	0 1.201	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	85%						
58	AĞI YA AĞI AYNA FİKİRTİN. AYI ATTIM. SİBNİN	BABAMA SÖYLEDİM. HASANI DA DİYİYACAĞ.	3A..A	1.276	0 1.275	0 1.275	0 1.275	8.sınıf meb	7 1 tem 2et	2021.Ns.11.00:	89%						

BULGULAR

4.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Erdemler Temasının Derleminde Öne Çıkan İçerik Kelimeleri

MEB bünyesinde 5, 6, 7 ve 8.sınıf düzeyinde okutulan Türkçe ders kitapları bilgisayar ortamına aktarılmış ve ilgili kitaplarda yer alan Erdemler temasına ait içerikler UTF-8 kod dönüşümünden geçirilerek özel bir derlem oluşturulmuş ve bu derlem Wordsmith 7.0 yazılımında analiz edilmiştir. Tablo 2'de araştırmanın veri setine ait veriler gösterilmiştir.

Tablo 2. Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Erdemler Temasının Derlemi Verileri

Toplam Kelime sayısı (Token)	Farklı Kelime Sayısı (Type)	TTR	MBFK	MO TTR	Standart TTR
19306	7843	0,4108	172	2.49	0,40

Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırmanın veri seti 45 metin, 19306 kelimedem oluşmaktadır. Farklı kelime sayısı 7843, TTR oranı 0,4108, metin başına düşen farklı kelime sayısı 172, metin odaklı type/token oranı 2,49 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3'te MEB bünyesinde ortaokul düzeyinde okutulan Türkçe ders kitapları "erdemler" temasına ait içerik kelimeleri gösterilmiştir.

Tablo 3. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Erdemler Temasına Ait Tematik Kavramların Sıklıkları

Kelime	f ()	Kelime	f ()	Kelime	f ()
Baba	152	İyilik	28	Kardeş	19
Anne	94	İyimser	28	Yardım	18
İnsan	92	Kötümser	28	Zavallı	15
Çocuk	60	Sevgi	26	Arkadaş	14
Adam	49	Kadın	26	Azim	11
Düşün	38	Köy	24	Hoca	10
Para	33	Köylü	21	Aile	10
Dost	31	Saygı	19	Paylaşmak	5

Tablo 3'te 5, 6, 7 ve 8.sınıflarda kullanılan Türkçe ders kitapları derlem tabanlı olarak incelenerek "erdemler" temasında yer alan içerik kelimeleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda 5, 6, 7 ve 8.sınıflarda kullanılan Türkçe ders kitaplarında "erdemler" temasında yer alan içeriklerde bu temanın konu içeriği ile uyumlu kelimeler saptanmış; minimum $f=5$ ve üzeri $[4 < f(x)]$ değerine sahip 24 farklı kavramın materyallerde kullanıldığı saptanmıştır. Bu bağlamda frekans değeri açısından öne çıkan içerik öğeleri tematik olarak gruplandırılarak analiz edilecektir.

Eşdizimlilik ve uyumluluk (concordance) analizi açısından oluşturulan derlemde belirtilen parametre değerleri üzerinde seyreden verilerin derlem tabanlı istatistik bilgileri Tablo 4'te gösterilmiştir. Bu bağlamda materyallerde yer alan Erdemler teması üzerinden öne çıkarılan değerler ve benimsetilmek istenen şemalara yönelik şablonlar öne çıkmaktadır. Bu kapsamda aile, çocuk, iyilik, saygı, sevgi, insan içerikleri öncelenecek hedef kitlenin zihinsel şemaları şekillendirilmeye çalışılmıştır. Belirtilen parametre üzerinde değere sahip olan düğüm kelimeler listelenmiş; uyumluluk analizinde benimsenen bütüncül bakış açısıyla analizler detaylandırılmıştır.

Tablo 4. Parametrik Düğüm Kelimelerin Derlem Tabanlı İstatistik Verileri

Düğüm Kelime	Eşdizimli Kelime	Joint	Mİ	Mİ3	Log Likelihood	T-Score	LogDice
Baba	Anne	9	19,23	25,57	210,62	3,00	0,07
Anne	Baba	16	20,06	28,06	393,94	4,00	0,13
Çocuk	Bir	11	18,55	25,47	247,33	3,32	0,03
İyimser	Kötümser	6	25,09	30,26	201,3	2,45	0,35
Sevgi	Saygı	8	23,28	29,28	234,81	2,83	0,29
Adam	Bir	12	18,43	25,59	267,59	3,46	0,03
İnsan	Bir	14	17,72	25,34	297,88	3,74	0,04
Saygı	Bir	5	17,95	22,59	107,95	2,24	0,01
İyi	Bir	6	18,38	23,54	133,24	2,45	0,02
Yaşam	Sevinç	5	26,63	31,28	175,84	2,24	0,71

4.2. Aile ile İlişkili Kavramların Analizi

Ortaokul Türkçe ders kitapları "erdemler" temasında aile üst başlığı ile ilişkili kavramlar ve frekans değerleri şu şekildedir: baba $f(152)$, anne $f(94)$, çocuk $f(60)$, kardeş $f(19)$, aile $f(10)$. Veri setinde öne çıkan düğüm kelimelere ait veriler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Aile üst başlığı ve Ortaokul Türkçe ders kitapları erdemler temasında frekans değeri bakımından ilk sırada yer alan kelimelerin baba $f(152)$ ve anne $f(94)$ olduğu saptanmıştır. Baba kavramı metin

söyleminde genellikle koruyucu, yol gösterici, sığınılacak yer- kişi olarak yansıtılmıştır. Ayrıca “baba” kelimesinin “anne” kelimesi ile yoğun şekilde eşdizimli olduğu saptanmıştır. Söylem açısından anne, babayı destekleyen, ailevi birlikteliğin merkezi olarak söylemde kendine yer bulmuştur. Ayrıca anne-baba birlikteliğinden yoksun bireyin maddi ve manevi anlamdaki yoksulluğu, çıplaklığı vurgulanmış; bireyin anne-baba olmadan içine düşeceği kaotik durum ima edilmiştir. Bu çerçevede örtük olarak okurda anne-babaya yönelik olumlu tutumlar geliştirilmeye çalışılmış; anne-baba tarafından belirlenen sınırların aşıldığında ya da yok sayıldığında karşılaşılabilecek olumsuzluklar üzerinden okurun davranışları manipüle edilmeye çalışılmıştır. Ancak okurun özerkliği, farklı düşünceler geliştirebilme yetisi açısından bu durumun sık tekrar edilmesi okura olumsuz yansıma ihtimali öne çıkmaktadır.

Çocukların hepsi de ellerindeki çubukları kolayca kırmışlar. Baba “görüyorsunuz ya evlatlarım.” demiş. “birlik olursanız düşmanlarınız size bir şey yapamaz. Ama birbirinizle geçinemez, çekişmeye devam ederseniz düşmanlarınıza tek başınıza karşı koyamazsınız, yenilip gidersiniz.

Aslında çulsuzun teki, altüstü bir berber kalfası yıldız yağmuru kış, beyaz ağaçlar yaratır topraktan; bazı insanlardan umutsuzluk yaratır, ama bir sevgi ilişitir bu umutsuzluğa, dünyanın en garip çiçeğini yaratır. Annesi babası ölmüştü kızın başında bir kukuletası, sırtında yırtık bir elbisesi ve tüyleri yağmur yemiş bir paltosu vardı. Böyle bir kızın cebinde olsa olsa bir dilim ekmeği olur ancak, avucunda sıkı sıkı tuttuğu birazcık bozuk parası olur.

Ancak babası matbaada geçirdiği talihsiz bir kaza sonucu bir elinin dört parmağını kaybetmişti. Kemal, babası çalışmazsa okulu bırakmak zorunda kalmaktan korkuyordu

Yavaş ve sıkıntılı bir sürecin sonunda annemle alfabenin üzerinden geçtim ve tüm harfleri iyice öğrendim. Yanımda oturup bana ders verdiği zamanlarda dikkatlice dinlemem ve izlemem annemi teşvik ediyordu.

Genç kadın soru karşısında sıcak bir gülümseme ile “Borcunuz yok küçük bey, annem gösterdiğimiz nezaket ve şefkatin karşılığında asla bir bedel beklenmemesi gerektiğini öğretti bana ve kardeşlerime.” dedi

Aile üst başlığı ve Ortaokul Türkçe ders kitapları erdemler temasında frekans değeri bakımından öne çıkan diğer kelimenin çocuk f(60) olduğu saptanmıştır. Erdemler teması çerçevesinde “çocuk” kavramı ideal nesil olgusu üzerinden metin söylemine aktarılmıştır. Bu bağlamda çocukların birlik beraberlik içinde çalışma, organize olma gibi yetileri geliştirilmeye çalışılırken metin söyleminde parçadan bütüne giden bir organizasyon dikkat çekmektedir. İyilik yapma, fedakârlık yapma, toplumsal manada rol model olma gibi görevler de çocuklar üzerinden metin söylemine aktarılmış; bu tür davranışlar çocuklar nezdinde teşvik edilmiş; ideal toplum adına temel davranış kalıpları okura işaret edilmiştir. Metin söylemi üzerinden çocuklarda şekillendirilmek istenen bir diğer kavramın ise “azim” olduğu saptanmıştır. Sahip olunan hayaller üzerinden çocukların bir hedef peşinde koşmaları, azimli olmaları, hedef peşinde koşmaları çiftlik hayali kuran çocuk üzerinden örtük olarak işaret edilmiştir. Ayrıca çocuklara hayaller, düşünceler ve idealler üzerinden başarısız olma gibi sonuçlarla veya farklı olumsuzluklarla karşılaşılrsa da “bedel ödeme”, “ilkeler üzerinden hareke etme” gibi davranışlar teşvik edilmiştir.

Çocukların hepsine birer çubuk verip “şimdi kırın bakalım.” demiş. Çocukların hepsi de ellerindeki çubukları kolayca kırmışlar. Baba “görüyorsunuz ya evlatlarım.” demiş. “birlik olursanız düşmanlarınız size bir şey yapamaz. Ama birbirinizle geçinemez, çekişmeye devam ederseniz düşmanlarınıza tek başınıza karşı koyamazsınız, yenilip gidersiniz...

Bir kadın belirdi yanı başında; “güzel çocuk,” dedi, “yiyecek bir şey var mı cebinde? Ağzıma üç gündür lokma koymadım, kime başvurduysam geri çevirdi beni.” kız onun sözünü kesti. Bir dilim ekmeği vardı ya, onu yesin zavallı kadın, kendisi bir şey yemeyeli iki gün olmuştu daha. “al teyze,” dedi, “benim karnım tok, daha demin yemek yedim. İnan bana, daha olsaydı daha verirdim...

Orta ikideyken büyüdüğü zaman ne olmak ve yapmak istediği konusunda bir kompozisyon yazmasını istedi hocası. Çocuk bütün gece oturup günün birinde at çiftliğine sahip olmayı hedeflediğini anlatan yedi sayfalık kompozisyon yazdı. Hayalini ayrıntılarıyla anlattı. hatta hayalindeki 200 dönümlük çiftliğin krokisini de çizdi.... Kağıdın üzerinde kırmızı kalemle yazılmış kocaman bir “0” ve “dersten sonra beni gör.” uyarısı vardı. — neden “0” aldım? diye merakla sordu hocasına çocuk. — Bu senin yaşında bir çocuk için gerçekçi olmayan bir hayal, dedi hocası. — Paran yok. Kaynağınız yok.

at çiftliği kurmak büyük para gerektirir.... Çocuk bir hafta kadar düşündükten sonra ödevini hiçbir değişiklik yapmadan geri götürdü hocasına. — Siz verdiğiniz notu değiştirmeyin... Ben de hayallerimi...

Aile üst başlığı ve Ortaokul Türkçe ders kitapları erdemler temasında frekans değeri bakımından öne çıkan diğer kelimeler kardeş f(19) ve aile f(10) olduğu saptanmıştır. Erdemler teması çerçevesinde “kardeş” ve “aile” kelimeleri fedakârlık, sevgi, yardımseverlik temalı söylemlerde daha çok kullanılmış; okurda da benzer davranış kalıpları örtük olarak teşvik edilmiş, özendirilmiştir. Ayrıca aile üyelerine dürüst davranılmadığında oluşabilecek olumsuzluklar da metin söyleminde ele alınmış; öğrenciler özelinde ile içi iletişim açısından şeffaflık ima edilmiştir.

Sizin tarafınızı seçtim. Yaptıklarımın karşılığı bu muydu, deyince çiçeği burnunda padişah şu cevabı verdi: — Sen kardeşimin sana emanet ettiği sırları bana bildirdin. Aynen bunun gibi benim sırlarımı da başkalarına açıklamayacağımı nereden bileceğim?

Neyse ki kız kardeşim Lily (Lili) ya da diğerlerinin taktığı isimle Titch (Tiş), ona çok yardım ediyordu. En büyüğümüz Lily, ailenin küçük annesi, siyah bukleleri ve parlayan gözleriyle ufak tefek sıska bir çocuktü. İstedığı zaman çok tatlı olabiliyor, küçük bir meleğe dönüşüyordu. Annemin yaşadığı zorluğu herhangi bir yetişkin kadından daha çabuk anlamış ve tepki vermişti. Diğer kardeşlerinin bakımıyla o ilgileniyordu. Böylece annem, bana daha fazla zaman ayırabiliyordu.

Sabaha kadar gene gözlerimi kapayamadım. Hava henüz ağarırken Pervin’i uyandırdım. Kalktık. Ben, içimdeki zehirden azabı boşaltmak için acele ediyordum. Fakat ne yazık ki zavallı suçsuz kardeşim o gece ölmüştü. Sofada çiftlik imamıyla Dadaruh’u ağlarken gördük. Babamın dışarıya çıkmasını bekliyordardı.

Yoksul bir ailenin çocuğu olan Howard (Havırt), ailesine destek olmak ve kendi okul masraflarını karşılamak için kapı kapı dolaşarak çeşitli eşyalar satan bir çocuktü...

4.3. Duygu Durumları ve Değerler ile İlgili Kavramların Analizi

Ortaokul Türkçe ders kitapları “erdemler” temasında Duygu Durumları üst başlığı ile ilişkili kavramlar ve frekans değerleri şu şekildedir: iyimser f(28), kötümser f(28), iyi f(28), sevgi f(26), saygı f(19), zavallı f(15).

Duygu Durumları ve Değerler üst başlığı ve Ortaokul Türkçe ders kitapları erdemler temasında analiz edilecek kelimeler iyi f(28), iyimser f(28), kötümser f(28) kelimeleridir. Erdemler teması çerçevesinde “iyi” kelimesi genellikle “davran”, “ol” fiilleri ve “biri” isimleri ile yoğun bir eşdizimliliğe sahiptir. Bu bağlamda metin söylemiyle iyi insan olmak, iyi davranmak gibi davranış ve tutumlar teşvik edilmektedir.

“İyimser” ve “kötümser” kelimeleri söylem içinde genellikle birbiriyle eşdizimli durumdadır. Sıklık değerleri bakımından da her iki kelime de aynı frekansa sahiptir. Metin söylemi okurun iyimser ve kötümser tarafını dengede tutması için yapılandırılmış; bu bağlamda her iki tutumda denge gözetilmesi adına okur davranışı şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Hemen her kez avlarını, yiyeceklerini alıp kaçarlar; yanlarına yaklaşanları üstlerine yürüyüp kaçırlar. olsa olsa kendi yavrularına iyi davranırlar. İnsanlar öyle mi ya? Kimi zaman bize zahmet verse de sıkıntı çekmemize neden olsa da genellikle iyilik etmekten zevk duyarız

Ne kadar iyi bir öğrenci olduğumu göstermek için bunları annemin yanında yazmayı ihmal etmiyordum

Her şeyin iyi tarafını görmek; her şeye iyi tarafından bakmak insanı yanılabilir, diyebilirsiniz. ama unutmayın ki insana yaşama sevinci, neşesi katan gerçekte iyimserlerdir

Dengeli bir kötümserlik de yapıcılığıyla iyimserlik kadar işlevsel olabilir... Sözü şuraya getirmek istiyorum: fanatik, aşırı romantik, uçlarda dolaşan iyimserlik de kötümserlik de bence tehlikelidir. Denge burada da kendini gösterir. Yaşam, iyimserlikle kötümserlik arasında öyle bir denge kuruyor ki bileşik kaplar gibi biri yükseldiğinde öbürü azalıyor; öbürü azaldığında beriki yükseliyor. İşte gerçek iyimserlerle kötümserler bunun ayrıntıdadırlar.

Duygu Durumları ve Değerler üst başlığı bünyesinde incelenen sevgi kelimesi f(26), zavallı kelimesi f(19) değerine sahiptir.

Metin söyleminde genellikle gereklilik kipi ve emir cümleleri ile bağlamlandırılan sevgi kavramı özellikle büyüklere, aile üyelerine yönelik davranış ve tutumlarda gözetilmesi gereken bir duygu durumu olarak öğrencilere ve metin söylemine aktarılmıştır. Bu bağlamda okur davranış ve

tutumları -tercih edilen kipler üzerinden de anlaşılacağı üzere- metin söylemiyle açık bir şekilde manipüle edilmeye çalışılmış; davranışlara yönelik zihinsel şemalar metin yazarları tarafından şekillendirilmek istenmiştir.

“Zavallı” kelimesi araştırma veri setinde sıklık değeri bakımından öne çıkmayan merhamet, merhamet etme durumları ile ilgili kelimelerin yerine kullanılmıştır. “Zavallı” kelimesinin anne, kız, kadın gibi kelimelerle eşdizimlilik görünüm değerleri adam, baba, çocuk gibi kelimelere göre daha fazladır. Metin söyleminde merhametli olma davranışı teşvik edilmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyet açısından kadınların yardıma muhtaç olma durumu bağlamlarda daha sık görülmesi dikkat çeken bir unsurdur

Zavallı anneciğim, benim iftira atabileceğime hiç ihtimal vermiyordun.

Kız onun sözünü kesti. Bir dilim ekmeği vardı ya, onu yesin zavallı kadın, kendisi bir şey yemeyeli iki gün olmuştu daha. “al teyze,” dedi

Arabanın altında bir kişilik yer var, birisi arabanın altına girsin ve sırtı ile kaldırsın, bizler de zavallı adamı çeker, çıkarırız.

Büyüklerimiz, küçüklüğümüzde bizi nasıl koruyup gözettilerse biz de onlara öyle sevgi ve saygı duymalıyız. Bir ihtiyaçları olduğunda hemen yardımlarına koşmalıyız

Sevgiyle bakmalı dünyaya, saygıyla yediğin ekmeğe, içtiğin suya eşe, çocuğa, konu komşuya sevgiyle bakmalı, saygıyla başlamalı her işe, sevgiyle ağaç diktiğinde...

Selam sevgi seherine, başla gönül seferine, karanlığın üzerine yüreğinle yürü dostum. Nice fikir yorgun düşer, göz yorulur, akıl şaşar, sevgi diyen çağlar aşar, yüreğinle yürü dostum.

Duygu Durumları ve Değerler üst başlığı bünyesinde incelenen yardım kelimesi f(18), paylaş kelimesi f(5) değerine sahiptir.

“Yardım” kelimesi genellikle “et” , “iste” gibi fillerle eşdizimlilik görünümüne sahiptir. Metin söyleminde yardıma ihtiyacı olan bireylere yardım etme davranışı özendirilmiş; mensup olunan inanç sistemi üzerinden ancak gerekli adımlar atılıp, çaba sarf edildikten sonra ilahi yardımın gelebileceği işaret edilmiştir. Dolayısıyla toplumda yaygın olan kaderci anlayışa yönelik şemalar okur zihninde metin söylemiyle dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Büyüklerimiz, küçüklüğümüzde bizi nasıl koruyup gözettilerse biz de onlara öyle sevgi ve saygı duymalıyız. Bir ihtiyaçları olduğunda hemen yardımlarına koşmalıyız. Ancak bu şekilde onların bizim üzerimizdeki haklarını belki ödeyebiliriz

Allah'ın yardımı, lütfunu gösterdi en sonunda. Bir yerde baktım, gözümün nuru evladım karşımda.” işte bu hikâye çok önemli bir hakikati, irfan dolu bir yolu gösteriyor bize: Allah'ın yardımı, insanın araştırmasına, çalışmasına, ümidine bağlıdır. Gaye, azim ve araştırmayla birlikte bulunsun da ne mümkün Allah'ın yardımı yetişmesin sonunda

Sonunda babam yıkanmasına yardım etmiş. Yıkanınca öyle değişmiş ki eli yüzü düzgün epeyce yakışıklı bir adam çıkmış ortaya.

“Paylaş” kelimesinin metin söyleminde işbirliğini, ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik bağlamlarda kullanıldığı saptanmış; Metin söylemiyle öğrencilerin paylaşma davranışı sergilemeleri örtük olarak teşvik edilmiştir.

Gözlerinin önünde bir paket kurabiye duruyordu! Çaresizlik içinde inledi: bunlar benim kurabiyelerimse ötekiler de onundu ve benimle her bir kurabiyesini paylaştı!

Kulübenin içi derli topluydu. Bulaşıklar yıkanmış, odalar süpürülmüş, tüfek yağlanmıştı. Ateşin üstünde çorba kaynıyordu. Çobanın üstü başı da temizdi. Çorbasını benimle paylaştı

4.4.Bireyler ile İlgili Kavramların Analizi

Ortaokul Türkçe ders kitapları “erdemler” temasında Bireyler üst başlığı ile ilişkili kavramlar ve frekans değerleri şu şekildedir: insan f(92), adam f(48), kadın f(26), dost f(31), arkadaş f(19), zavallı f(15).

“İnsan” kelimesi metin söyleminde yardım etme, paylaşma, iyilik yapma ile ilgili bağlamlarda sık kullanılmış; “insan” kelimesi özellikle olumlu bağlamlarda kullanılarak öğrenci zihnindeki şema yapılandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca örtük olarak iyilik yapma, paylaşma, yardımlaşma gibi değer içerikli davranışlar metin söylemiyle teşvik edilmiştir.

İnsanları hayvanlardan ayıran birçok nitelikten birinin, iyilik etme olduğunu sanıyorum. Neden dersenez, yırtıcı hayvanlarla ilgili gördüğüm belgesellerde olsun, evcil hayvanlarla geçen yaşamımda olsun, yakaladığı avı, yiyeceğini başkalarıyla rahatça paylaşan hayvana rastlamadım

İnsanlar da vardır ki onların günün birinde yapayalnız kaldıkları da çok görülen olaylardandır. Bizim yüce Yunus Emre'miz, şu dörtlüğünde insanlara çalışıp kazanmalarını, yemelerini ve yedirmelerini öğüt verdikten sonra bir gönüle girmenin, bir gönül elde etmenin eşsiz değerini şöylece dile getirir

İnsan bir şeyi kullanmadıktan sonra sahibi olsa da bir, olmasa da! Sorarım yemeyip biriktirene, parası olmayandan farkı ne?

Güler yüz her şeyden önce insana cesaret verir. Çünkü güler yüzlü insanlar her kusuru hoş gören, affeden insanlardır. Onun için güler yüzlü insanlar arasında yaşayanların hayatı daha tatlı geçer. (...)

“Adam” ve “kadın” kelimeleri toplumsal cinsiyet bağlamında analiz edilmiştir. Her ne kadar toplumsal cinsiyet açısından kadın kelimesinin karşılığı erkek olsa da araştırmanın veri setinde bu kelimenin frekans değeri çok düşüktür. Bu bağlamda genellikle erkekler için daha sık kullanıldığı bilinen f(49) değerine sahip “adam” kelimesi değerlendirmeye alınmıştır. “Adam” kelimesi genellikle kimlik açısından belirsizliğin tercih edildiği içeriklerde kullanılmış; yaşlı, bir, zavallı gibi sıfatlarla belirsizlik metin söyleminde giderilmeye çalışılmış; seçilen kişilerin ve ders içerikli söylemdeki bireylerin hep erkek olduğu tespit edilmiştir.

Bir adam ve oğlu, ormanda yürüyüş yapıyorlarmış. Çocuk birden takılıp düşmüş ve “aaaah!” diye bağırmış. İleride, bir dağın tepesinde “aaaah!” diye bir ses duymuş ve şaşırılmış. Merak edip “sen kimsin?” diye bağırmış. Aldığı cevap “sen kimsin?” olmuş. Çocuk bu cevaba kızıp “sen bir korkaksın!” diye bağırmış. Dağdan gelen ses de “sen bir korkaksın!” olmuş. İyice sinirlenen çocuk, babasına dönüp “baba, ne oluyor böyle?” diye sormuş. Babası, “oğlum, dinle ve öğren.” demiş. Babası dağa dönüp “sana hayranım!” diye bağırmış. Gelen cevap “sana hayranım!” olmuş. Baba tekrar seslenmiş, “sen muhteşemsin!” gelen cevap yine “sen muhteşemsin!” olmuş. Çocuk çok şaşırılmış ama ne olup bittiğine bir anlam verememiş. Babası açıklamış. “oğlum, insanlar buna ‘yankı’ derler. Ama aslında insanların birbirlerine karşı davranışları da buna benzer.

İhtiyar adam tekerleklerin arasına sıkışmıştı. Öylesine berbat bir düşünüş yapmıştı ki araba tüm yüküyle onun göğsünü eziyordu

Çok geçmedi, karşıdan bize doğru gelen bir adamı fark ettim. Adam bir başıyordu, yaklaştıkça telaş içinde olduğu anlaşılıyordu. Sonunda yanımıza geldi. O iki karaltı, adam ve aradığı yavrusunundu.

Araştırmanın veri setinde f(26) değerine sahip olan “kadın” kelimesi “adam” kelimesine göre sıklık açısından oldukça geride yer almaktadır. Ayrıca “kadın” kelimesi metin söyleminde genellikle düşkün, yardıma muhtaç, fakir ve korkan bireyler olarak yansıtılmıştır. Okur zihninde “kadın” kavramına yönelik şemaların örtük olarak bu yönde şekillendirildiği saptanmıştır.

Yıllar sonra genç kadın çok ender rastlanan bir hastalığa yakalandı. Kasabadaki doktorlar çaresiz kalınca onu daha detaylı tetkiklerin yapılması için şehirdeki büyük hastaneye gönderdiler

Bir kadın belirdi yanı başında; “güzel çocuk,” dedi, “yiyecek bir şey var mı cebinde? Ağzıma üç gündür lokma koymadım, kime başvurduysam geri çevirdi beni.” kız onun sözünü kesti. bir dilim ekmeği vardı ya, onu yesin zavallı kadın, kendisi bir şey yemeyeli iki gün olmuştu daha

Zaferiniz mübarek olsun! Kadın: Allah bize bir daha düşman felaketini göstermesin. Hepsi sayenizde Kadınlar da onu gördüklerinde karşı kaldırıma geçer, acımayla karışık korku dolu gözlerle bakarlar

“Hoca” kelimesi eğitim ve öğretim faaliyetleri bağlamında metin söylemine yansımıştır. Hoca, eğitici ya da öğretmen şemasıyla bilgiyi, iyiliği öğreten birey olarak metin söylemine aktarılmış; öğrencilerde hocaya, öğretmene saygı ve sevgi duyguları artırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca öğrencilerin idealleri, düşünceleri özelinde gerektiği yerde farklı fikirleri savunabilme, eleştirel düşüncelerini geliştirebilmeleri de metin söylemiyle örtük olarak teşvik edilmiştir.

O yüzden salkımı hocasına ikram etmeye karar verdi. Çünkü kendilerine ilim ve hikmeti öğreten oydu. Hoca, talebenin bu ikramıyla çok mutlu oldu.

Hocasına sunduğu yedi sayfalık ödev, tam kalbinin sesiydi. İki gün sonra ödevini geri aldı. Kağıdın üzerinde kırmızı kalemle yazılmış kocaman bir “0” ve “dersten sonra beni gör.” uyarısı vardı. — neden “0” aldım? diye merakla sordu hocasına çocuk. — bu senin yaşında bir çocuk için gerçekçi olmayan bir hayal, dedi hocası. — paran yok. Kaynağınız yok. At çiftliği kurmak büyük para gerektirir... Çocuk bir hafta kadar düşündükten sonra ödevini hiçbir değişiklik yapmadan geri götürdü hocasına. — siz verdiğiniz notu değiştirmeyin... Ben de hayallerimi...

Araştırma kapsamında analiz edilen “dost” kelimesi f(31), “arkadaş” f(19) frekans değerine sahiptir. Her iki kelime de metin söyleminde olumlu temalarda yer almış; arkadaşlık ve dostluk bağlamında olumlu davranışlar teşvik edilmiştir.

Madem, dedi padişah, iyiler az, o hâlde yardımcı olmalıyız onlara. kötülerden de uzak durmalıyız. Onlarla dost olmak, yılanlarla dost olmak kadar tehlikelidir.

Başın düşünce dara, yanında olandır dost, hâlini sıkıntını, arayıp sorandır dost.

Şefkatiyle, tevazusuyla, sevecenliğiyle, sıcaklığıyla benzer duyguları yaşamasına vesile olmuştu o arkadaşı da.

4.5. Diğer Kavramların Analizi

Ortaokul Türkçe ders kitapları “erdemler” temasında analiz edilecek diğer kavramlar ve frekans değerleri şu şekildedir: para f(33), köy f(24), köylü f(21), düşün f(38), ders f(8).

Araştırmanın veri setinde f(33) frekans değeri ile “para” kelimesi analiz edilmiştir. “Para” kelimesi günlük kullanım ile ilgili bağlamların yanı sıra okurun davranış ve zihinsel şemalarını değiştirecek söylemlerle de kullanılmıştır. Bu çerçevede metin söyleminde para biriktirme, para ihtirası açık şekilde eleştirilmiş; aile büyüklerinin dışında bireylerden para alınmaması belirtilmiş; düşünce, fikir ve ideallerden para, maddi güç gibi değişkenlere göre vazgeçilmemesi yönünde öğrencilerin zihinsel şema, davranışları metin söylemiyle manipüle edilmiştir.

İnsan bir şeyi kullanmadıktan sonra sahibi olsa da bir, olmasa da! Sorarım yemeyip biriktirene, parası olmayandan farkı ne? Diyojen küpünde cimri kadar zengin, cimriyse köşkünün onun kadar yoksul. Hani Ezop anlatır, altın saklayan bir adam vardır, ondan ibret almalı. Yemez içmezmiş bu zavallı, bir başka hayat beklermiş gibi parasını yemek için. Altın onun değil, o altının kuluymuş. Gömmüş efendisini toprağa, canı ciğeriyle birlikte.

Bu olaydan sonra anneme, babama haber vermeden hiçbir yerden para almadım. Biraz daha yürümüştüm ki tümseğin ardından beş altı çocuk çıktı, bana parayı soruyorlardı

Başkasına yük olmak istemediği için etrafındaki insanların “bizim eve taşın, birlikte yaşayalım.” tekliflerini kabul etmedi. Hatta birikmiş parasının tükenmek üzere olmasına rağmen yapılan para yardımlarını da geri çevirdi.

Neden “0” aldım? diye merakla sordu hocasına çocuk. — bu senin yaşında bir çocuk için gerçekçi olmayan bir hayal, dedi hocası. — paran yok. Kaynağınız yok. At çiftliği kurmak büyük para gerektirir.

Araştırmanın veri setinde f(38) frekans değeri ile “düşünmek” kavramı analiz edilmiştir. “Düşün” kelimesi öncelikle frekans değeri bakımından oldukça yüksek değere sahiptir. Bu yönü ile bile öğrencilerin aktiviteleri örtük olarak şekillendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca zihinsel aktiviteler ile ilgili bağlamlara ek olarak olumlu, olumsuz olay ve durumlarda öğrenciler metin söylemiyle düşünmeye, muhakeme etmeye, aile büyükleriyle istişare etmeye doğrudan teşvik edilmiş; öğrenci davranışları şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Böyle durumlarda, onların kötümserler gibi düşüncelerini bir bakıma korunma güdüsü olarak da değerlendirebiliriz. En ağır sorunlardan çıkarılabilecek dersler için iyimser düşünmeye gereksinimimiz vardır

Çocuk evine döndü ve uzun uzun düşündü. Babasına da danıştı. — oğlum, dedi babası: “Bu konuda kararını kendin vermelisin.”

Araştırma bünyesinde incelenen kelimelerden köy f(24), köylü f(21) frekans değerine sahiptir.

“Köy” kavramı metin söyleminde genellikle ücra, ulaşımı zor, hayat koşulları oldukça ağır, gidilmek istenmeyen bir yerleşim birimi olarak yansıtılmış; öğrencilerin zihninde köylere yönelik

olumsuz şemalar inşa edilmiş; örtük olarak modern yaşam merkezleri, kapitalizm etkisi ile kentleşmeye yönelik bir tutum sergilendiği saptanmıştır.

“Köylü” kavramı ise metin söyleminde güncel ekonomik şartlara yani kapitalizme uyum sağlayamayıp iflas eden; saf tavrı ile aldatılan bir birey olarak yansımıştır. Metin söylemine olumlu olarak ise etrafındakilere ikramda bulunan cömert tarafı yansıtılmıştır. Ancak öğrencilere örtük olarak “köylü” kavramı olumsuz aktarılmış; metin söylemiyle köye, köylüye yönelik zihinlerde olumsuz şemalar inşa edilmiştir.

Bir zamanlar bir köylü, bir medresenin kapısını çaldı. Kapılara bakan talebe gelip kapıyı açtığına köylü ona nefis bir salkım üzüm uzattı: “bunlar benim bağımın en güzel üzümleri. Size hediye olarak getirdim.” “teşekkür ederim.” dedi talebe.

Avcılar kurdu fark edince peşine düşmüşler. Kurt, yolda sırtında çuvalıyla yürüyen bir köylü görmüş. Köylüye yalvararak: — ne olursa senden olur, avcılar peşimde, beni kurtar, demiş. Köylü saf saf: ---nasıl, diye sormuş. Kurt soluk soluğa: --- kolay, demiş. Sırtındaki çuvala gireyim yeter!

Üç gün yürüdüktan sonra terk edilmiş bir köyün civarında çadır kurdum. (...) Burası, çatısı çökmüş beş altı evle içinde insanların yaşadığı bir köyü anımsattıyordu ama hayat çoktan buradan elini çekmişti.

Zeyniler köyü denen ulaşımı zor, hiçbir öğretmenin gitmek istemediği bir yere tayin edilir. Burada okulun eski hocası Hatice Hanım ile birlikte kalmaya başlar.

Yabancı, endüstriyi geliştiredursun, ihtiyar köylünün işleri daha da kötüleşmişti. Bundan böyle kendisi sefalete sürüklenirken, durmadan kazanan bu yabancıya derin kin beslemeye koyulmuştu.

5. SONUÇ ve TARTIŞMA

Eğitim, genellikle yazılı, açık ve örtük hedefleri bünyesinde barındıran bir kavramdır. Ayrıca yaygın ve örgün olarak da yürütülmektedir. Örgün eğitim sürecinin en önemli iki aktörü ders programları ve ders kitaplarıdır. Eğitim öğretim ortamında faaliyetleri yönlendiren en büyük araçlar arasında ders kitapları başı çekmektedir.

Ülkemizde eğitim faaliyetlerini yürütüp yönlendiren Millî Eğitim Bakanlığı ana dili eğitimine büyük önem vermektedir. Bu bağlamda hazırlanan öğretim programlarında işlenmesi zorunlu içerikler bulunmaktadır. 2018 Türkçe öğretim programında ders kitaplarında işlenmesi gereken zorunlu temalar arasında Erdemler, Millî Kültürümüz, Millî Mücadele ve Atatürk temaları sayılmıştır. Bu çalışmada ortaokul Türkçe ders kitaplarının tamamında yer alan Erdemler teması içerikleri derlem tabanlı eleştirel söylem analiziyle değerlendirilmiştir. Süreçte çeşitli bilgisayar yazılımlarından faydalanılarak araştırma yürütülmüş ve alt başlıklar oluşturulmuştur. Bu bağlamda araştırmanın veri setinde Erdemler teması ile ilişkili konular gözetilerek öne çıkan kavramlar ve frekans değerleri tespit edilmiştir. Araştırma bünyesinde öne çıkan kavramlar aile, duygu durumları, bireyler ve diğer olmak üzere 4 başlıkta gruplandırılmıştır.

Aile üst başlığı ile ilişkili kavramlar ve frekans değerleri şu şekildedir: baba f(152), anne f(94), çocuk f(60), kardeş f(19), aile f(10).

Aile kavramı metin söyleminde anne-baba ikilisi üzerinden ele alınmış; anne ve baba genellikle koruyucu, yol gösterici, sığınılacak yer- kişi olarak yansıtılmıştır. Ayrıca anne-baba birlikliğinden yoksun bireyin maddi ve manevi anlamdaki yoksulluğu, çıplaklığı vurgulanmış; bireyin anne-baba olmadan içine düşeceği kaotik durum ima edilmiştir. Bu çerçevede örtük olarak öğrencide anne-babaya yönelik olumlu tutumlar geliştirilmeye çalışılmış; anne-baba tarafından belirlenen sınırların aşıldığında ya da yok sayıldığında karşılaşılabilecek olumsuzluklar üzerinden öğrencinin davranışları manipüle edilmeye çalışılmıştır. Ancak öğrencinin özerkliği, farklı düşünceler geliştirebilme yetisi açısından bu durumun sık tekrar edilmesi öğrenciye olumsuz da yansıtılabileceği unutulmamalıdır.

İyilik yapma, fedakârlık yapma, toplumsal manada rol model olma gibi görevler de çocuklar üzerinden metin söylemine aktarılmış; bu tür davranışlar çocuklar nezdinde teşvik edilmiştir. Metin söylemi üzerinden çocuklarda şekillendirilmek istenen bir diğer kavramın ise “azim” olduğu saptanmıştır. Sahip olunan hayaller üzerinden çocukların bir hedef peşinde koşmaları, azimli olmaları teşvik edilmiştir. Ayrıca çocuklarda hayaller, düşünceler ve idealler üzerinden başarısız olursa ya da

farklı olumsuzluklarla karşılaşılsa da “bedel ödeme”, “ilkeler üzerinden hareke etme” gibi davranışlar teşvik edilerek öğrenciler manipüle edilmiştir.

Duygu Durumları üst başlığı ile ilişkili kavramlar ve frekans değerleri şu şekildedir: iyimser f(28), kötümser f (28), iyi f(28), sevgi f(26), saygı f(19), zavallı f(15).

Erdemler teması çerçevesinde “iyi” kelimesi genellikle “davran”, “ol” fiilleri ve “biri” isimleri ile yoğun bir eşdizimliliğe sahiptir. Bu bağlamda metin söylemiyle iyi insan olmak, iyi davranmak gibi davranış ve tutumlar teşvik edilmektedir.

Metin söyleminde genellikle gereklilik kipi ve emir cümleleri ile bağlamlandırılan sevgi kavramı özellikle büyüklerle, aile üyelerine yönelik davranış ve tutumlarda gözetilmesi gereken bir duygu durumu olarak öğrencilere ve metin söylemine aktarılmıştır. Bu bağlamda okur davranış ve tutumları -tercih edilen kipler üzerinden de anlaşılacağı üzere- metin söylemiyle açık bir şekilde manipüle edilmeye çalışılmış; davranışlara yönelik zihinsel şemalar metin yazarları tarafından şekillendirilmek istenmiştir.

“Zavallı” kavramı araştırma veri setinde sıklık değeri bakımından öne çıkmayan merhamet, merhamet etme durumları ile ilgili kelimelerin yerine kullanılmıştır. “Zavallı” kelimesinin anne, kız, kadın gibi kelimelerle eşdizimlilik görünüm değeri adam, baba, çocuk gibi kelimelere göre daha fazladır. Metin söyleminde merhametli olma davranışı teşvik edilmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyet açısından kadınların “zavallı” kelimesi ile daha sık eşdizimli olması dikkat çeken bir unsurdur.

“Yardım” kavramı genellikle “et”, “iste” gibi fillerle eşdizimlilik görünümüne sahiptir. Metin söyleminde mensup olunan inanç sistemi üzerinden ancak gerekli adımlar atılıp, çaba sarf edildikten sonra ilahi yardımın gelebileceği işaret edilmiştir. Dolayısıyla toplumda yaygın olan kadercı anlayışa yönelik şemalar okur zihninde metin söylemiyle dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Bireyler üst başlığı ile ilişkili kavramlar ve frekans değerleri şu şekildedir: insan f(92), adam f(48), kadın f(26), dost f(31), arkadaş f(19), zavallı f(15).

“İnsan” kelimesi metin söyleminde yardım etme, paylaşma, iyilik yapma ile ilgili bağlamlarda sık kullanılmış; “insan” kelimesi özellikle olumlu bağlamlarda kullanılarak öğrenci zihnindeki şema yapılandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca örtük olarak iyilik yapma, paylaşma, yardımlaşma gibi değer içerikli davranışlar metin söylemiyle teşvik edilmiştir

“Adam” ve “kadın” kavramları toplumsal cinsiyet bağlamında analiz edilmiştir. Her ne kadar toplumsal cinsiyet açısından kadın kelimesinin karşılığı erkek olsa da araştırmanın veri setinde bu kelimenin frekans değeri çok düşüktür. Bu bağlamda genellikle erkekler için daha sık kullanıldığı bilinen f(49) değerine sahip “adam” kelimesi değerlendirmeye alınmıştır. “Adam” kelimesi genellikle kimlik açısından belirsizliğin tercih edildiği içeriklerde kullanılmış; yaşlı, bir, zavallı gibi sıfatlarla belirsizlik metin söyleminde giderilmeye çalışılmış; seçilen kişilerin ve ders içerikli söylemdeki bireylerin hep erkek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın veri setinde f(26) değerine sahip olan “kadın” kelimesi “adam” kelimesine göre sıklık açısından oldukça geride yer almaktadır. Ayrıca “kadın” kelimesi metin söyleminde genellikle düşkün, yardıma muhtaç, fakir ve korkan bireyler olarak yansıtılmıştır. Okur zihninde “kadın” kavramına yönelik şemaların örtük olarak bu yönde şekillendirildiği saptanmıştır.

Araştırma kapsamında analiz edilen diğer kavramlar ve frekans değerleri şu şekildedir: para f(33), köy f(24), köylü f(21), düşün f(38), ders f(8).

“Para” kavramı günlük kullanım ile ilgili bağlamların yanı sıra okurun davranış ve zihinsel şemalarını değiştirecek söylemlerle de kullanılmıştır. Bu çerçevede metin söyleminde para biriktirme, para ihtirası açık şekilde eleştirilmiş; aile büyüklerinin dışında bireylerden para alınmaması belirtilmiş; düşünce, fikir ve ideallerden para, maddi güç gibi değişkenlere göre vazgeçilmemesi yönünde öğrencilerin zihinsel şema, davranışları metin söylemiyle manipüle edilmiştir.

Araştırmanın veri setinde yer alan “düşünme” kavramı analiz edilmiştir. zihinsel aktiviteler ile ilgili bağlamlara ek olarak olumlu, olumsuz olay ve durumlarda öğrenciler metin söylemiyle düşünmeye, muhakeme etmeye, aile büyükleriyle istişare etmeye doğrudan teşvik edilmiş; öğrenci davranışları şekillendirilmeye çalışılmıştır.

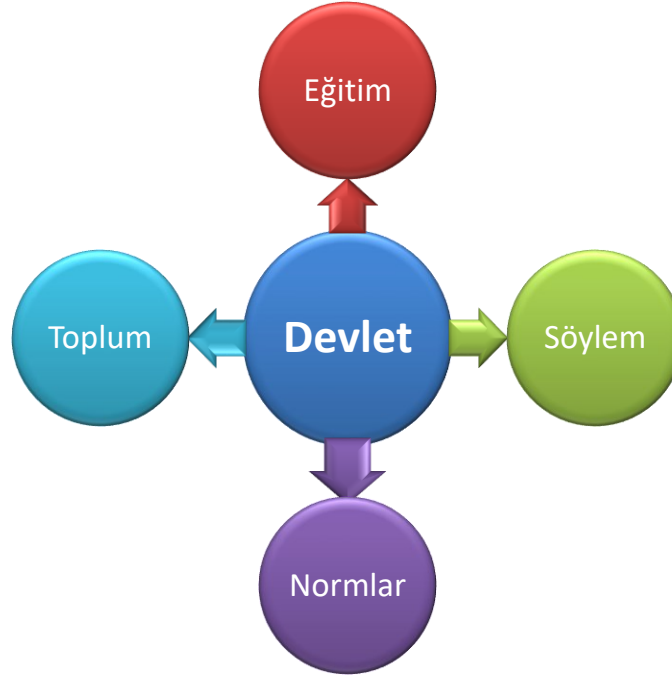
“Köy” kavramı ise metin söyleminde genellikle ücra, ulaşımı zor, hayat koşulları oldukça ağır, gidilmek istenmeyen bir yerleşim birimi olarak yansıtılmış; öğrencilerin zihninde köylere yönelik

olumsuz şemalar inşa edilmiş; örtük olarak modern yaşam merkezleri, kapitalizm etkisi ile kentleşmeye yönelik bir tutum sergilendiği saptanmıştır.

“Köylü” kavramı ise metin söyleminde güncel ekonomik şartlara yani kapitalizme uyum sağlayamayıp iflas eden; saf tavrı ile aldatılan bir birey olarak yansımıştır. Ancak öğrencilere örtük olarak “köylü” kavramı olumsuz aktarılmış; metin söylemiyle köye, köylüye yönelik zihinlerde olumsuz şemalar inşa edilmiştir

Apple ve King’e (1977) göre okul bilgisi genellikle ideolojik bir amaca hizmet eder. Eleştirel bir açıdan bakıldığında, bu çalışmanın veri seti olarak kullanılan metinlerin dilinin, belirli temaların öğrencilerin zihinsel modelleri (Van Dijk, 2001) ve dünya görüşleri üzerinde etkili olabilecek örtük veya açık sınıflandırmalar taşıdığı sonucuna varılabilir. Hedge (2000:83), örtük müfredatı_”öğretmenin öğrettiği şeylerin dışında gizli yoldan devam eden öğrenme olarak tanımlar. Örtük müfredat; öğrencilerin öğrenme konusundaki algılarının şekillendirilmesini, süreç içerisindeki rollerini, çalıştıkları konunun niteliğini, öğretmenlerini vb. ve bunlara yönelik tutumlarını kapsar. Wallace (1998) da müfredat ve hazırlanan ders materyallerinin kültürel ve ideolojik varsayımlar içerdiğini belirtir.

Şekil 1. Eğitim, Toplum ve Devlet İlişkisi

Modern “devlet” organizasyonu toplumu değiştirip dönüştürme, düşünsel hafızayı şekillendirme, siyasal düzeni yeniden üretme, meşru otoriteyi kabul ettirme gibi faaliyetler için eğitimden faydalanmaktadır. Black’e (1989:114) göre de devlet, elinde bulundurduğu tüm imkânlarla topluma, kendi ilkelerini öğreten, toplumu bu ilkelere göre terbiye eden bir kurumu temsil etmektedir. Eğitim aracılığıyla devlet, tüm halkın düşünce ve değer yargılarının bir ‘eritme potası’ içinde kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirme amacına yönelmiştir Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan Erdemler teması içeriklerinin incelendiği bu çalışmada materyallerin sahip olduğu ideoloji, söylem, öncelikler, örtük müfredat öğeleri saptanmıştır. Bu bağlamda resmi denetime tabi tüm eğitim kurumları ve bu eğitim kurumlarında kullanılan materyallerin içerikleri düşünsel, toplumsal ve pedagojik açıdan belirli bir perspektif sunmaktadır.

İncelenen ders materyallerinde toplumun mensup olduğu anlam-değer dünyası, aile ilişkileri üzerinden yeni nesillere aktararak toplum, kültür gibi kavramlar tekrardan üretilmek istenmiş; öğrencilerin fikrinsel anlamda araştırma, savunma, azim gibi yetileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Maddî anlamda para, servet edinme, zengin olma ihtirası yerine çalışma, ihtiyacı olan kadarı ile yetinmeye yönelik şemalar öğrencilerin zihnine entegre edilmeye çalışılmıştır. Tüm bu içeriklerle birlikte toplumsal normların ders materyalleri ve eğitim aracılığı ile tekrardan üretildiği; zamanın ruhuna uygun şemaların zihinlerde yapılandırılmaya çalışıldığı saptanmıştır.

Toplumsal cinsiyet açısından kadınların yönelik düşkün, yardıma muhtaç bir yapıda metin söyleminde ele alındığı saptanmıştır. Köylü kavramı aldatılabilen, modern sanayi ve yeni üretim sistemlerine adapte olamayan bir bağlamla ele alınarak kapitalizm vurgusu yapılmıştır. Köy kavramı ise metin söylemine yaşanmak istenmeyen, hayat şartlarının zor olduğu ücra bir yer olarak yansıtılarak örtük anlamda modernizm, kentleşme olguları öne çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, E. (2011). *İlköğretim Okullarında Örtük Program Faaliyetlerinin Saptanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Apple, M. W. ve King, N. R. (1977). What do Schools Teach?. *Curriculum Inquiry*, 6(4), 341-358.
- Arkonacı, S. A. (2012). *Söylem Çalışmaları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baker, P., Gabrielatos, C., Khosravini, M., Krzyżanowski, M., McEnery, T., & Wodak, R. (2008). A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *Discourse & Society*, 19(3), 273-306.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları
- Biber, D. (1990). Methodological issues regarding corpus-based analyses of linguistic variation. *Literary and linguistic computing*, 5(4), 257-269.
- Black, C. E. (1989). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, çev. M. F. Gümüş. V Yayınları, Ankara.
- Çelik, H. ve Ekşi H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (27)27, 99-117.
- Fairclough, N. (1995) *Media Discourse*, London: Edward Arnold
- Fairclough, N. ve Wodak, R. (1997) Critical Discourse Analysis. In T. van Dijk (ed.), *Discourse as Social Interaction*. 2, 258-284. London: Sage
- Fairclough, N. (2003) *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Psychology Press
- Foucault, M. (2003). *Society must be Defended*. New York: Picador
- Güllüoğlu, Ö. (2012). “Söylen(Mey)enin” Analizi: Bellona Markasına Yönelik Tüketici Algısı Üzerine Bir Söylem Çözümlemesi. Ö. Güllüoğlu (Ed.), *İletişim bilimlerinde araştırma yöntemleri: Yazılı metin çözümleme* (s. 225-276). Ankara: Ütopya Yayınları
- Günay, V. D. (2018). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya.
- Kocaman, A.(2009). *Söylem Üzerine*. Ankara. ODTÜ Yayıncılık
- Kress, G. & Hodge, R. (1979). *Language as Ideology*. London: Routledge and Kegan Paul.Parker, I. (1992). *Discourse Dynamics: Critical analysis for social and individual psychology*. Londra: Routledge
- Lee, D.Y.W. (2010) ‘What corpora are available?’, in A. O’Keeffe and M. McCarthy (eds), *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*, London, UK: Routledge: 107–121.
- Marchi, A. ve Taylor, C. (2009). If on a winter’s night two researchers...: a challenge to assumptions of soundness of interpretation. *Critical Approaches to Discourse Analysis Across Disciplines: CADAAD*, 3(1), 1-20.
- McEnery, T. ve Andrew W. (2001) *Corpus Linguistics an Introduction*. Second edition. Edinburgh: Edinburgh University Press
- McEnery, T., & Hardie, A. (2011). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge University Press.
- MEB (2018). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*, Ankara.
- Nixon, A., Power, C. (2007). Towards A Framework For Establishing Rigour In A Discourse Analysis of Midwifery Professionalisation. *Nursing Inquiry*, 14(1), 71-79.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz (Çev.), Ankara: Siyasal Kitapevi
- Solak, Ö. (2011). Küçük Ağa Romanının Eleştirel Söylem Analizi. *TDAV Akademik Bakış Dergisi*, 26, Eylül-Ekim, 1-14.

Sözen, E. (1999). *Söylem*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Şimşek, R. (2021). Socio-Political Evaluation Of The Distribution Of Root Values In Turkish Language Textbooks, *International Journal of Eurasian Education and Culture* , 6(12),

Teubert, W., & Čermáková, A. (2004). Directions in corpus linguistics. *Lexicology and corpus linguistics*, 113-166.

Uluğ, F. (1999). *Eğitimde Grup Süreçleri*. 1. Baskı. Ankara: TODAİE Yayın No: 295

Van Dijk, Teun. A. (1988). Semantics of a Press Panic: The Tamil Invasion'. *European journal of communication*, 3(2), 167-187.

Van Dijk, Teun A. (2011). *Discourse, Knowledge, Power and Politics: Towards Critical Epistemic Discourse Analysis*. C. Hart (Ed.), *Critical discourse studies in context and cognition* (pp. 27-64). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Wodak, R. (1995). *Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis*. In Verschueren, J.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, the contents of the Virtues theme, which is a compulsory theme in middle school Turkish textbooks, will be subjected to a corpus-based critical discourse analysis based on prominent concepts; Behaviors and attitudes supported by text discourse will be determined.

Methodology

This study adopted a corpus-based approach; A special purpose collection was created. Wolfgang Teubert and Anna Čermáková (2004: 119) defined special-purpose corpora as corpora prepared by the corpora to research a special case rather than the purpose of working on the standard language with a holistic approach. Special purpose corpuscles, which are smaller in size than general reference corpora, are known to be designed for various research purposes. Rather than general linguistic concerns, they can be a source for the researcher in narrow-scoped studies. In the analysis of the data, the Critical Discourse Analysis method was adopted. Discourse analysis is an effort to deconstruct the text by going beyond the syntactic and semantic boundaries and to understand what the intention is (Solak, 2011: 3). Discourse analysis; "It is a research method used in comprehensive social and cultural studies that deal with the products of meaning formed through texts." (Steel et al. 2008: 99).

Discourse Analysis and Critical Discourse Analysis (ESA)

Discourse analysis is an analysis technique that is usually performed through speeches and texts (Arkonaç, 2012: 105). This technique is based on the principle of examining daily speeches and texts within their own contexts by taking discourse into the center during the analysis process (Baş 2008: 24). Discourse analysis; "It is a research method used in a wide range of social and cultural studies that deals with the products of meaning through texts." (Çelik et al 2008: 99). This analysis based on discourse is structuralism, poststructuralism, postmodernism, hermeneutics and so on. is fed by currents (Sözen, 1999). In the last quarter of the 20th century, Critical Discourse Analysis (ESA) emerged in Europe with different approaches than other forms of discourse studies. Its history goes back to the Critical Theory of the Frankfurt School pioneered by Habermas and the postmodern approach to discourse developed by Foucault. Habermas claimed that "language is also the means of oppression and social power." Michael Foucault's approach to saying has been a new starting point for ESA analysts. According to Foucault (2003), discourse is related to power. The starting point of the individual or the content of the discourse shapes the discourse according to the situation he is in and the authority he is subject to. Discourse is affected by subordinate-superior relationship, ie hierarchy, criticism or support.

Findings

Among the words examined in the research, village has a frequency value of f (24) and villager f (21).

The concept of "village" is generally reflected in the text discourse as a remote, difficult to access, very difficult living environment and an unwanted settlement; Negative schemes for villages were built in students' minds; implicitly, it has been determined that modern living centers have an attitude towards urbanization under the influence of capitalism.

The concept of "peasant", on the other hand, in the text discourse, refers to those who fail to adapt to current economic conditions, that is, capitalism; He was reflected as an individual who was deceived with his pure attitude. On the other hand, the generous side of the people around him was reflected positively in the text discourse. However, the concept of "villager" was implicitly conveyed to the students in a negative way; With text discourse, negative schemes have been built in the minds of the village and the peasantry.

After walking for three days, I pitched a tent around an abandoned village. (...) This place was reminiscent of a village where people lived with five or six houses with collapsed roofs, but life had already withdrawn from here

As the foreigner improved the industry, the old peasant's business had gotten worse. Henceforth, while he was dragged into misery, he began to feel deep resentment against this stranger who won constantly.

Conclusion and Discussion

In the analyzed course materials, it was aimed to reproduce the concepts such as society and culture by transferring the meaning-value world to which the society belongs to new generations through family relations; Students' intellectual abilities such as research, defense and perseverance were tried to be developed. In the material sense, schemes aimed at obtaining money, wealth, working instead of the ambition to be rich, and being content with what they need have been tried to be integrated into the minds of the students. With all these contents, social norms are reproduced through course materials and education; It has been determined that schemes suitable for the spirit of the time are tried to be structured in minds.

In terms of gender, it has been determined that women are addressed in the text discourse in a structure that is fond of and in need of help. Emphasis on capitalism has been made by addressing the concept of peasant in a context that can be deceived and cannot be adapted to modern industry and new production systems; The concept of village, on the other hand, is reflected in the textual discourse as a remote place where living conditions are difficult and unwanted, and implicitly modernism and urbanization phenomena are highlighted.

İŞ AKIŞI ENVANTERİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Araştırma Makalesi / Research Article

Mavi, D., Ayyıldız, P., Topaloğlu, H. & Özdemir, M. (2021). İş Akışı Envanteri'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1141-1154.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.947178>.

Geliş Tarihi: 02.06.2021
Kabul Tarihi: 06.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Duran MAVİ

Milli Eğitim Bakanlığı

duranmavi@hotmail.com

ORCID No: 0000-0001-7244-6448

Pınar AYYILDIZ

Ankara Medipol Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

pinarayyildiz@yahoo.com

ORCID No: 0000-0002-2644-7981

Hakan TOPALOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Terme Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü

hakant08@hotmail.com

ORCID No: 0000-0003-0370-5826

Murat ÖZDEMİR

Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

mrtozdem@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-1166-6831

ÖZ

Birey ve örgüt yaşamını ilgilendiren konularla sıkça ele alınan değişkenlerden biri de iş akışıdır ([work] flow/work-related flow). Csikszentmihalyi tarafından kavramsallaştırılan iş akışı, sahip olunan beceri ve karşılaşılan zorluk arasında bir dengenin bulunduğu, zaman ve mekan farkındalığının yitirildiği olumlu yaşantılardır. İş akışı kavramının ölçülmesi için ilgili alanyazın kapsamında çeşitli ölçeklerin geliştirildiği, bunlardan bazılarının farklı dillere uyarlandığı gözlenmektedir. Bu ölçeklerden biri de Bakker tarafından geliştirilen ve kendisine pek çok çalışmada başvurulmuş The Work-related Flow Inventory'dir (WOLF). Mevcut çalışma WOLF'un üç boyutlu (kendini işe verme [üç madde], işten zevk alma [dört madde], içsel motivasyon [beş madde]) ve 13 maddeli yapısının Türkçeye uyarlanması amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden tarama kullanılmıştır. Bu kapsamda Kahramanmaraş ilinin Elbistan ilçesindeki ilk ve orta okullarda görevli olan ve basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 725 öğretmenin görüşüne başvurulmuştur. Veri toplama aracı olarak WOLF'un anılan ve araştırmacılar tarafından Türkçeye uyarlanan İş Akışı Envanteri (İAE) adlı versiyonundan yararlanılmıştır. İAE'nin geçerlik incelemeleri doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılarak gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik incelemeleri için ölçeğin birleşik güvenirlik, açıklanan ortak varyans, yakınsak geçerlik, Cronbach's Alpha ve Spearman-Brown_(Split-Half) ile Guttman_(Split-Half) değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar İAE'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Akışı, Csikszentmihalyi, Ölçek.

ADAPTATION OF THE WORK-RELATED FLOW INVENTORY INTO TURKISH: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

ABSTRACT

One of the variables that has been frequently discussed in relation to issues concerning individual and organizational life is work-related flow. Work-related flow which conceptualized by Csikszentmihalyi consist of positive experiences in which there is a balance between the possessed skill and the difficulty, and through which the awareness of time and place is lost. It is seen that various scales have been developed and some these adapted to different languages to measure the work-related flow concept. One of these scales is The Work-related Flow

Inventory (WOLF), developed by Bakker and utilized in many researches. The present study was conducted for the adaptation of WOLF's three-dimensionaled (self-employment [three items], pleasure from work [four items], intrinsic motivation [five items]) and 13-itemed structure into Turkish. Survey from quantitative research designs was used in the study. In this context, the opinions of 725 teachers working in primary and secondary schools in Elbistan district of Kahramanmaraş province and selected by simple random sampling method were consulted. As a data collection tool, WOLF's version named Is Akisi Envanteri (IAE), which was adapted into Turkish by the researchers, was used. The validity analyses of the IAE were carried out by using confirmatory factor analysis (CFA). For reliability analysis, the reliability coefficient of the scale in composite reliability, average variance extracted, convergent validity, Cronbach's Alpha, and Spearman-Brown_(Split-Half) and Guttman_(Split-Half) values was calculated. The results show that IAE is a valid and reliable data collection tool.

Keywords: Work-related Flow, Csikszentmihalyi, Scale.

GİRİŞ

Çalışanlar kendilerini işlerine adama, işlerinde mutlu olma ve potansiyellerini sergileme güdüsüne sahiptir. Ancak çeşitli sorunlar yüzünden bu güdü engellenmektedir. Karşılaşılan engeller hem bireylerin işlerine kapılmalarının hem de örgütlerin etkin biçimde hizmet üretmesinin önüne geçmektedir. Bu nedenle *işe odaklanma, işte motive olma* özelindeki sorunlar uzun zamandır araştırılmaktadır (Fortier vd., 1999; Shahzadi vd., 2014). Günümüzde de popülerliğini koruyan bu konu, farklı perspektifler özelinde ele alınmakta, pek çok örgütsel değişken açısından değerlendirilmektedir. Bu örgütsel değişkenlerden biri de *iş akışı* (*[work] flow/work-related flow*).

Hakkında pek çok kuramsal ve görgül çalışmalar yapılan iş akışı, Csikszentmihalyi tarafından kavramsallaştırılmıştır. Yazara göre *iş akışı, bireylerin mutluluk duydukları eylemleri deneyimlerken zaman ve mekan farkındalığını yitirmeleridir* (1975). İş akışı, *sahip olunan becerilerin karşılaşılan zorluklara denk olduğu, hedef yönelimli deneyimler* olarak da ifade edilmektedir. Böyle deneyimler, *konsantrasyon içeren ve zamanın nasıl geçtiğinin anlaşılmadığı yaşantılardır* (Csikszentmihalyi, 1990/2018, s. 113). Geçen saatlerin farkına varmayacak kadar kendisini müsabakasına kaptıran bir satranç oyuncusunun durumu iş akışına örnek verilebilir. Benzer şekilde, yemek yemeyi ya da su içmeyi unutacak kadar işine odaklanan bir müzisyenin motive hali de bir iş akışı örneğidir.

İş akışının sosyal bilimler alanında gördüğü ilginin giderek arttığı düşünülmektedir. Nitekim iş akışı hakkında yapılan çalışmaların sayısındaki ve çeşitliliğindeki artış da bu düşünceyle örtüşmektedir. İş akışı ile örgütleri etkileyen iş enerjisi (Demerouti vd., 2012), iş kaynakları (Le Roux, 2005; Makikangas vd., 2010) ve performans (Yaşın, 2016) arasında önemli ilişkiler olduğu görülmektedir. Benzer ilişkiler, çalışan düzeyindeki önemli değişkenlerden iyimserlik (Fullagaer & Kelloway, 2009), kendini işe verme (Swart, 2006) ve öz yeterlik inancı (Salanova vd., 2006) için de söz konusudur. Tüm bu bulgular, iş akışına ve onun anlaşılmasına dönük araştırmaların derinliğini ortaya koymaktadır.

İş akışı motivasyonla ilişkili örgütsel değişkenlerden biridir. Öyle ki motivasyon, iş akışının temel kaynaklarından biri olarak görülmektedir. Örneğin Bakker (2005), iş akışını kısa süreli; ancak motivasyon dolu yaşantılar olarak tarif etmektedir. Nakamura ve Csikszentmihalyi ise iş akışının bireye dönük, fenomenolojik bir yönünün olduğunu belirtmektedir. Yazarlara göre bu yön, iş akışının motivasyona dayalı doğasından kaynaklanmaktadır (2005). Ancak motivasyon içeren, motivasyonla ilgisi olan her eylem iş akışı kapsamında değerlendirilmemektedir. Dinlenme, yemek yeme ya da kitap okuma gibi kimi eylemler kapsam dışı bu eylemlerin en bilinenleridir. Csikszentmihalyi (1997), söz konusu eylemleri *boş zaman etkinlikleri (passive leisure activities)* olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle bir eylemi iş akışına dönüştüren ya da iş akışından ayıran ayrıntıların iyi anlaşılması gerekmektedir.

Temelde bir eylemin iş akışı olarak nitelenebilmesi için birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bir başka deyişle iş akışının gerçekleşmesi için bazı ön koşullar sağlanmalıdır. Bu ön koşullar Csikszentmihalyi (1991) tarafından (i)hedeflerin açık olması (clear goals), (ii)anlık geri bildirim (immediate feedback), (iii)zorluk ve beceri arasında bir dengenin kurulması (balance between challenges and skills), (iv)konsantrasyonun sağlanması (concentration), (v)kontrol paradoksunun yaşanması (paradox of control), (vi)öz farkındalığın kaybedilmesi (lose of self consciousness), (vii)zaman algısının başkalaşması (transformation of time) ve (viii)eylem-farkındalık bütünlüğünün yakalanması (merging of action and awareness) olarak sıralanmaktadır.

Hedeflerin açık olması, amaçların anlaşılması olarak tarif edilebilir. Yapılacak işin ne için yapıldığı ve aşamalarının net olması iş akışı için vazgeçilmezdir. Çünkü iş akışı, anlaşılması güç, imkansız hedeflere ulaşırken yaşanmamaktadır. *Anlık geri bildirim*, iş akışının doğasındaki sürdürülebilirliğe karşılık gelmektedir. Bireyler iş akışı sırasında yaptıkları işin keyif verici ve güdüleyici yönlerine ilişkin dönütleri anında almak zorundadır. Bu yolla iş akışının süreğenliği sağlanmaktadır. *Zorluk ve beceri arasında bir dengenin kurulması*, bireylerin karşılaştıkları güçlükler ve sahip oldukları beceriler arasındaki kararlılığın korunmasıdır. Bu kararlılığın yokluğu yaşantıları aşırı sadelikten doğan sıkıcılığa ya da fazla zorluktan kaynaklanan kaygıya dönüştürebilir. Beceri-zorluk dengesinin sağlanamadığı deneyimler, bireyleri iş akışından alıkoyup ilgisizliğe sürüklemektedir. *Konsantrasyonun sağlanması*, iş akışının sınırlı bir zamandaki ve eylemdeki kısmını ilgilendirmektedir. Konsantrasyon, dikkatin yoğunlaştırılmış biçimi olarak tanımlanabilir. Konsantrasyon sayesinde bireyler, iş akışını engelleyen koşulları ortadan kaldırmaktadır. *Kontrol paradoksunun yaşanması*, bireylerin iş akışı sırasında ayrıntılara takılmayacak kadar rahat; ancak yeterince de dikkatli olmalarıdır. Bir başka deyişle iş akışı sırasında yaşanan *durumun, yapılanların kontrolde olduğu hissi*, aşırılık içermemelidir. *Öz farkındalığın kaybedilmesi*, kendinden geçme olarak açıklanabilir. İş akışı sırasında bireyler en büyük sorunlarından sıyrılabilirler. Zira iş akışı sırasında öz eleştirilere ara verilir. *Zaman algısının başkalaşması*, iş akışı sırasında vaktin hızla akıp geçmesidir. Zamana ilişkin bu algı, bireylerin etkisi altında kaldıkları stresi azaltmaktadır. Bu nedenle iş akışı sırasında aceleci davranmamaktadır. *Eylem-farkındalık bütünlüğü* ise yapılan işin doğruluğunun sorgulanmaması, tereddütlerin bir kenara bırakılmasıdır. İş akışının doğallığı, eylem ve farkındalık arasındaki bütünlüğünün kendine özgü disiplinine dayanmaktadır.

İş akışı, *ototelik (autotelic)*, yani becerilerle zorlukların dengelendiği süreçlerde gözlenmektedir. Bir kişilik tipi olarak da anılan ototeliklik, iş akışının ön koşullarının oluşmasına hizmet etmektedir. Bu bakımdan *ototelik kişilik, bireylerin iş akışına yatkın olması, ödüllerden çok işin kendisini önemsemesi* olarak tanımlanmaktadır (Nakamura & Csikszentmihalyi, 2005). İş akışının bu yönü, Massimini & Carli (1988) tarafından yapılan bir araştırmada *deneyim dalgalanma modeli-DDM (experiences fluctuation model-EFM)* adıyla ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu modele göre beceriler ve zorluklar arasındaki dengede ya da dengesizlikte yer alan yaşantılar *(i)ilgisizlik (apathy)*, *(ii)korku (worry)*, *(iii)kaygı (anxiety)*, *(iv)can sıkıntısı (boredom)*, *(v)uyarılma (arousal)*, *(vi)rahatlık (relaxion)*, *(vii)kontrol (control)* ve *(viii)iş akışıdır (work-related flow)*. Bu yaşantılar şu şekilde açıklanabilir.

İlgisizlik, düşük düzeyde becerilere sahip bireylerin düşük zorluktaki eylemlerle karşılaştıkları anlarda gözlenmektedir. Motivasyon sorunları ilgisizliğin en belirgin özelliklerinden biridir. Düşük motivasyon ise bireyleri iş akışından uzaklaştırmaktadır. *Korku*, düşük düzeyde becerilere sahip bireylerin uygun zorluktaki eylemlerle karşılaştığı zamanlarda yaşanmaktadır. Korkular içinde bulunan anlarda yaşanır. Korkular kontrolün kaybedilmesinin temel kaynaklarındandır. *Kaygılar*, düşük düzeyde becerilere sahip bireyler yüksek zorluktaki eylemlerle karşılaştıklarında gerçekleşmektedir. Kaygılar geleceğe dönük stresler olarak da anılmaktadır. Kaygılar yüzünden sıradan sorunların bile aşılması zorlaşmaktadır. *Can sıkıntısı*, uygun düzeyde becerilere sahip bireylerin düşük zorluktaki eylemlerle karşılaştıkları deneyimlerde gerçekleşmektedir. Can sıkıntısı yaşayan bireylerin bir anlam arayışında oldukları düşünülmektedir. *Uyarılma*, uygun düzeyde becerilere sahip bireylerin yüksek zorluktaki eylemlerle karşılaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Uyarılmış bireyler iş akışı halinde olmayan; ancak sorumluluk sahibi kişilerdir. *Rahatlık*, yüksek düzeyde becerilere sahip bireyler düşük zorluktaki eylemlerle karşılaştıklarında deneyimlenmektedir. Rahatlık bireylerin yaratıcılıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. *Kontrol*, yüksek düzeyde becerilere sahip bireylerin karşılaştıkları eylemler uygun zorlukta olduğunda görülmektedir. Kontrolün düzeyi dengelenmediğinde bireysel ve örgütsel problemler yaşanmaktadır. *İş akışı* ise yüksek düzeyde becerilere sahip bireyler yüksek zorluktaki eylemlerle dengelendiğinde yaşanmaktadır. İş akışı sırasında verimlilik ve üretkenlik artmaktadır. Geline nokta iş akışının ön koşulları ve beceri ve zorluk dengesi kadar önemli olan bir konu daha bulunmaktadır. O da iş akışının boyutlarıdır.

İş akışının ayrıntılı yapısı onun boyutlar halinde incelenmesini beraberinde getirmektedir. Bakker (2008), bu gerçeklik göz önünde tutulduğunda iş akışının üç boyuttan oluştuğunu belirtmektedir. Bu boyutlar *(i)kendini işe verme (absorption)*, *(ii)işten zevk alma (work enjoyment)* ve *(iii)içsel motivasyondur (intrinsic motivation)* olarak sıralanmaktadır.

Kendini işe verme, bireylerin yaptıkları işe kendilerini gerçek ve tam anlamda bırakmalarınıdır. Odaklanmış, yaptığı işten başka şey düşünmeyen bir bireyin kendisini işine verdiği söylenebilir. Kendini işine vermiş bireyler ise kaygıların yıkıcı etkilerinden korunmaktadır. *İşten zevk alma* boyutu, iş akışının özünü oluşturmaktadır. İş akışı deneyimleri kendisinden zevk alınan, olumsuzluklara kapalı süreçlerdir. Yapılan işten alınan zevk, iş akışı sırasında belirgin şekilde gözlenmesi de bireyler olumlu duygularını iş akışının hemen ardından fark edebilmektedir. Bir işten alınan zevkin artması, iş akışının süresiyle ve kalitesiyle de doğru orantılıdır. *İçsel motivasyon*, iş akışına bireyin kendi doğasının kaynaklık etmesidir. İş akışı sırasında içsel güdülenme dışsal güdülenmeden çok daha belirgindir. Bu nedenle iş akışı halindeki bireylerin yeterince ve etkili biçimde güdülendiği görülmektedir.

İş akışının başarı ihtiyacı (Eisenberger vd., 2005), hedef yönelimi (Şahan, 2019), iş özellikleri (Demerouti, 2006), iyi olma hali (Bryce & Hworth, 2002), psikolojik anlamlı bulma ve sağlamlık (Dervişoğulları, 2020) gibi önemli değişkenler üzerindeki olumlu etkileri olduğu bilinmektedir. Ayrıca iş akışı araştırmalarının öğretmenler (Mavi, 2015), beyaz yakalılar (Yaşın, 2016) ve yöneticiler (Büyükoğlu, 2015) gibi sınıflar ve meslek üyeleri üzerinde yürütüldüğü bilinmektedir. Bu geniş perspektif, iş akışının etkili biçimde ölçülmesine ilişkin kaygıları da beraberinde getirmektedir.

İş akışının incelenmesi ve/veya değerlendirilebilmesi için çeşitli ölçek geliştirme çalışmaları (Ak ve Alpullu, 2020; Eryılmaz ve Mammadov, 2016; Hamari & Koivisto, 2014) yapılmıştır. Araştırmacılar *Bilişsel Kapılma* (Usluel ve Vural, 2009), *Flow Yaşantısı Ölçme* (İşigüzel ve Çam, 2014), *İyi Oluş* (Demirci vd., 2017) ve *Pozitif Öğretmen* (Eryılmaz ve Bek, 2018) *Ölçeği* gibi adlar altında geliştirilen ve doğrudan iş akışını ölçmeyen araçlar üzerinde de çalışmışlardır. Ancak Bakker (2008) tarafından geliştirilen *The Work-related Flow Inventory (WOLF)* bu çalışmalar arasında ayrı bir yere sahiptir. İncelemeler sırasında *WOLF*'un geliştirilmesi için başvuru örneklemi benzerlerinden çok daha geniş; ancak madde sayısının nispeten daha az olduğu görülmüştür. Bu durumun *WOLF*'un gördüğü ilgiyi de beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Nitekim *WOLF*'un farklı dillere uyarlanan ve yaygın olarak kullanılan veri toplama araçlarından biri olduğu bilinmektedir (Salessi vd. 2018; Zubair ve Kamal, 2015). *WOLF*'un bazı araştırmacılar (Turan ve Pala, 2019; Yaşın, 2016) tarafından Türkçeye uyarlanan versiyonları da bulunmaktadır. Bu versiyonlarda çeşitli nedenlerden dolayı madde çıkarma ve/veya boyut birleştirme gibi olumsuzlukların bulunduğu gözlenmektedir. Ayrıca *WOLF*'un Türkçe halinin nereden alındığına ilişkin ayrıntılara erişilemeyen çalışmalarla (Güzel vd. 2019; Yeşiltaş ve Türk, 2017) da karşılaşmaktadır. Bu araştırmalardan Türkiye'de gerçekleştirilenlerin akademisyenlerin, memurların, konaklama sektörü çalışanlarının ve teknopark görevlilerinin görüşlerine dayanılarak yürütüldüğü bilinmektedir. Fakat sayıları milyonla ifade edilen öğretmenler üzerinde bu türden, kapsamlı bir çalışmanın gerçekleştirilmediği görülmektedir. Bu, *WOLF*'un eğitim kurumları ve öğretmenler özelinde, geçerli ve güvenilir bir şekilde Türkçeye uyarlanmasının yerinde olacağını düşündürmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmada *WOLF*'un geçerli ve güvenilir bir şekilde Türkçeye uyarlanması hedeflenmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Bakker (2008) tarafından geliştirilen *WOLF*'un, *İş Akışı Envanteri (İAE)* adıyla Türkçeye uyarlanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki sorular yanıtlanmıştır:

- 1) *İAE* geçerli bir ölçme aracı mıdır?
- 2) *İAE* güvenilir bir veri toplama aracı mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışmada nicel araştırma desenlerinden *tarama (survey)* kullanılmıştır. Elde edilen veriler bu bağlamda analiz edilmiştir.

1.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın hedef evrenini Kahramanmaraş ilinin Elbistan ilçesinde görevli 1970 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada olasılığa dayalı örnekleme türlerinden *basit tesadüfi örnekleme (simple random sampling)* kullanılmıştır. Örneklemin belirlenebilmesi için Saunders vd., (2006, s. 212) tarafından verilen örneklem belirleme tablosundan yararlanılmıştır. Bu tabloya dayanılarak 1970 kişilik evreni $\alpha=.05$ anlamlılık ve %5 hoşgörü düzeyinde 322 kişinin temsil edebileceği varsayılmıştır. Veri toplama sürecinde kendisine ulaşılan 725 katılımcı ile bu sayı aşılmıştır.

Çalışmanın katılımcılarının 334'ü (%46.1) kadın, 391'i (%53.9) erkektir. 418 katılımcının (%57.7) lisans derecesine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmada katılımcıların en geniş yaş grubu 162 kişiyle (%22.3) 40 yaşındaki öğretmenlerdir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Bakker (2008) tarafından geliştirilen *WOLF* kullanılmıştır. *WOLF*'un açımlayıcı faktör analizi (AFA) yedi örneklemlili, toplam 1346 katılımcılı bir grup üzerinde yürütülmüştür. Ölçek 16 maddeden oluşmaktayken AFA sonucunda (*kendini işe verme* [dört madde], *işten zevk alma* [dört madde], *içsel motivasyon* [beş madde]) ve 13 maddeye inmiştir. Bu aşamada varyansın %65'ini açıklayan maddelerin faktör yükleri .46-.85 aralığındadır. AFA aşamasında Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları *kendini işe verme* boyutu için .75-.86, *işten zevk alma* boyutu için .88-.96, *içsel motivasyonu* boyutu için ise .63-.82 aralığında hesaplanmıştır. Bu sonuçlar ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ise yine yedi örneklemlili, toplam 1047 katılımcılı bir grup üzerinde yürütülmüştür. DFA sonuçları [$\chi^2/sd= 4.59$, GFI=.988, RMSEA=.06, IFI=.995, NNFI=.983, CFI=.995] AFA ile elde edilen yapıyı doğrulamış, ölçeğin geçerli bir ölçek olduğunu ortaya çıkarmıştır (Brown, 2006).

Dil Eşdeğerliği Çalışmaları

Çalışmada veri toplama aracı olarak *WOLF*'tan yararlanılarak oluşturulan *İAE* kullanılmıştır. Bunun için ilk olarak ölçeği geliştiren araştırmacıdan uyarılama izni alınmıştır. Ardından ölçeğin orijinal halinin dil eşdeğerliği çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda iki dile de hakim olan üç araştırmacıdan destek alınmıştır. Ardından ölçek maddeleri Türkçeye çevirilmiş, konu hakkında çalışmaları bulunan bir araştırmacının görüşlerine sunulmuştur. Bu işlemlerin ardından elde edilen üç farklı çeviriden (üzerinde fikir birliğine varılan maddeler öncelikli olmak üzere) en uygun maddeler seçilmiş ve *İAE-Taslak Versiyon* oluşturulmuştur. Bu işlemin ardından *İAE-Taslak Versiyon*, biri ölçme ve değerlendirme uzmanı olan üç uzmanın daha görüşüne sunulmuştur. Bu uzmanlar tarafından önerilen düzeltmelerin de yapılmasının ardından *İAE-Taslak Versiyon*, görüşlerine araştırma sırasında başvurulmayan 10 katılımcıya uygulanmıştır. Bu pilot uygulamanın ardından *İAE-Taslak Versiyon* son kez düzenlenmiştir. Daha sonra *İAE-Taslak Versiyon*, ilk çeviri aşamasında yer almayan bir mütercim tercüman tarafından *geri-tercüme* (*back-translation*) edilmiştir. Ölçeğin orijinal ve geri-tercüme halleri doğrudan *WOLF*'u geliştiren yazara sunulmuştur. İki form arasındaki tutarlılığın bizzat geliştirici tarafından da görülmesinin/onaylanmasının ardından *İAE-Taslak Versiyon*, *İAE* ismiyle uygulanmıştır.

İşlemler ve Verilerin Analizi

Çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Etik Komisyonu*'ndan ve *Kahramanmaraş İl Milli Eğitim Müdürlüğü*'nden gerekli izinler alınmıştır. Bu izinlere dayanılarak araştırmacının verileri 2021 yılının mayıs ayında toplanmıştır. Gönüllülüğünün esas olduğu bu çalışmada ölçekler COVID-19 salgınının gerekleri göz önünde tutularak çevrimiçi (online) olarak doldurtulmuştur.

Analizler için SPSS 25.0 ve AMOS 24.0 adlı yazılımlar kullanılmıştır. Analizlere başlamadan önce veri setinin eksik değerleri boyutlara ilişkin ortalama puanlar belirlenerek girilmiştir. Ardından uç değer incelemesi kapsamında veri setinin *Mahalanobis* uzaklıkları da ele alınmıştır. Analizler sonucunda *Mahalanobis* değerleri 13.82'den küçük olmayan üç form analiz dışı bırakılmıştır (Pallant, 2005, p. 151). Sonrasında normallik incelemelerine geçilmiştir. Veri setinin *çarpıklık* (*skewness*) - *basıklık* (*kurtosis*) değerleri incelenmiştir. İlgili değerlerin (*kendini işe verme* boyutu için -.380 ve .240; *işten zevk alma* boyutu için -.848 ve .313; *içsel motivasyon* boyutu için -.419 ve -.031 aralığında yer aldığı, yani) -1.5 ve 1.5 aralığında olduğu görülmüştür. Bu değerlere dayanılarak veri setinin normallik varsayımlarını yerine getirdiği kabul edilmiş (Tabachnick & Fidell, 1996, s. 72), ardından geçerlik ve güvenilirlik analizlerine geçilmiştir.

Alanyazında ölçek uyarılama çalışmalarında hangi geçerlik analizine başvurulacağına ilişkin bir fikir birliği bulunduğunu söylemek zordur. Bununla birlikte iki görüşün ön plana çıktığı görülmektedir. (i) Birinci ve daha çok kabul gören görüşe göre uyarılacak ölçeğin öncelikle DFA işlemleri yapılmalıdır. Bu işlem sonucunda ölçeğin yapı geçerliği ve güvenilirlik sonuçları kabul edilebilir düzeyde ise AFA'ya gerek duyulmamaktadır (Çokluk vd., 2012). Ancak DFA sonucunda yapı geçerliği sağlanamadığında ya da ölçeğe madde eklendiğinde/ölçekten çıkarıldığında önce AFA, ardından DFA yapılması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015). (ii) İkinci görüşe göre, ölçek uyarılama çalışmalarında

türüne ve özelliklerine bakılmaksızın her ölçüğe hem AFA hem de DFA yapılmalıdır (Bayık ve Gürbüz, 2016). Fakat bu, ölçüğün en baştan geliştirilmesi gibi bir durumu beraberinde getirmektedir (s. 18). Mevcut çalışmada ise *IAE* en baştan geliştirilmemekte; Türkçeye uyarlanmaktadır. Bu nedenle araştırmada yalnızca DFA'ya başvurulmuştur (Gürbüz, 2019, s. 51).

Çalışmada geçerlik analizi için, en çok olabilirlik (maximum likelihood) kestirimi kullanılarak birinci düzey DFA yapılmıştır. Bu süreçte öncelikle modelin critical ratio (CR) değerinin 1.96'dan büyük olması gözetilmiştir (Gao vd., 2008, s. 116). Kline (2019), DFA aracılığıyla model-veri tutarlığını inceleyebilmek için (IFI, NFI, CFI, GFI ve RMSEA gibi) uyum iyiliği değerlerinin gözden geçirilmesini önermektedir. Bu yolla ele alınan modelin akla yatkınlığı ya da yetersizliği değerlendirilmektedir (s. 262-265). Araştırmada bahsedilen uyum iyiliği değerlerinden (i)IFI ve NFI'nın .900'den büyük olması; (ii)CFI değerinin .950'den, GFI değerinin .850'den küçük olmaması, (iii)RMSEA değerinin ise .050-.080 aralığında yer alması (Brown, 2006; Erkuş, 2012; Özdamar, 2016; Schumacher & Lomax, 2004; Thakkar, 2020, s. 43) benimsenmiştir.

Güvenirlilik analizi için Cronbach's Alpha ile (iki yarı güvenirliliği [split-half reliability] değerlerinden) Spearman-Brown_(Split-Half) ve Guttman_(Split-Half) değerleri hesaplanmıştır. Bu değerler için Özdamar (1999) tarafından belirtilen değerler referans alınmıştır. Yazara göre $\alpha < .400$ ise ölçek güvenilir değil, $.400 \leq \alpha \leq .600$ ise ölçek düşük derecede güvenilir, $.600 \leq \alpha \leq .800$ ise ölçek güvenilir, $.800 \leq \alpha \leq 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir (s. 522).

Anılan işlemlerin yanında mevcut araştırmada ölçek uyarlama çalışmalarında sıklıkla başvurulan geçerlik ve güvenirlilik unsurlarında *bileşik güvenirlilik-BG* (composite reliability-CR), *açıklanan ortalama varyans-AOV* (average variance extracted-AVE) ve *yakınsak geçerlik-YG* (convergent validity-CV) için uygun değerlerin elde edilmesine dikkat edilmiştir. Bu bağlamda BG için $\geq .600$, AOV için $\geq .500$ (Fornell & Larcker, 1981) ve YG için $BG > AOV$ (Yaşlıoğlu, 2017, 82-83) varsayımlarının gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Böylece araştırmanın geçerliği ve güvenirliliği artırılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

1.1. Geçerliğe İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci sorusu olan *IAE* geçerli bir ölçme aracı mıdırın yanıtlanması için DFA gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

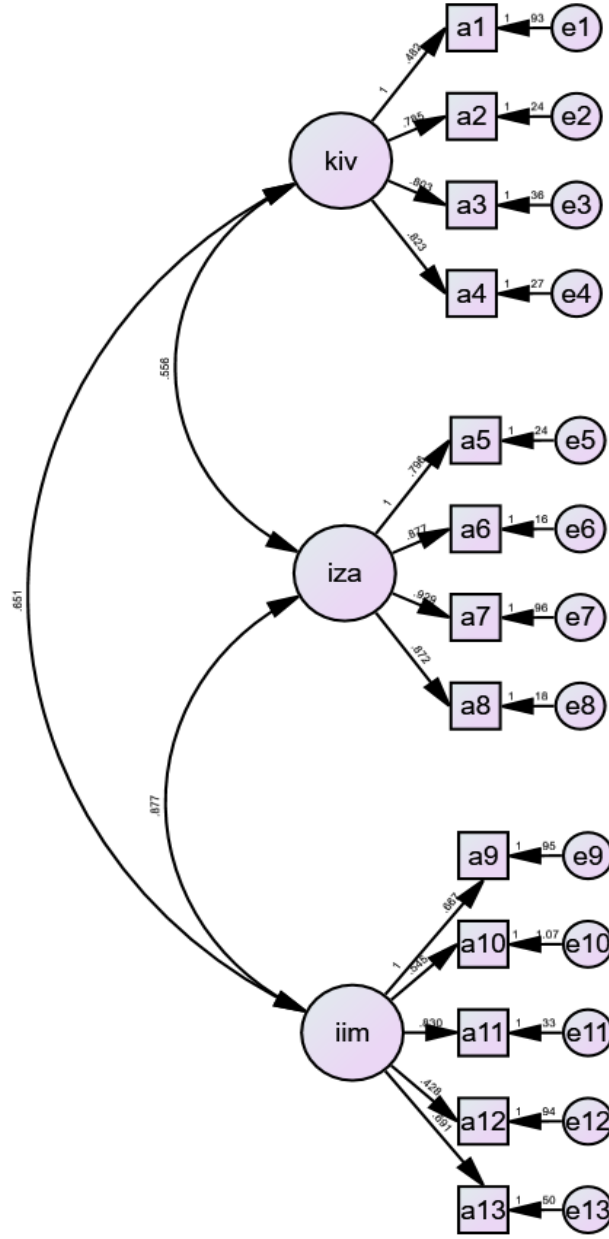
Tablo 1: DFA Sonuçları

Madde	Regresyon	Boyut	St. β	St. H.	CR	p
1			1.00			
2	←*	Kendini İşe Verme	1.62	.094	6.42	.000
3			1.52	.122		
4			1.42	.113		
5			1.00			
6	←*	İşten Zevk Alma	1.15	.042	12.6	.000
7			1.21	.041		
8			1.17	.043		
9			1.00			
10		İçsel Motivasyon	.768	.058	9.63	.000
11	←*		.970	.051		
12			.525	.050		
13			.770	.047		
Kendini İşe Verme	↔*	İşten Zevk Alma	.189	.021	8.80	
Kendini İşe Verme	↔*	İçsel Motivasyon	.303	.034	8.81	.000
İşten Zevk Alma	↔*	İçsel Motivasyon	.491	.039	12.7	

$N=722$ * $p<.001$

Tablo 1'de boyut-madde ve boyut-boyut düzeyindeki tüm regresyonlarda yordayıcılıkların anlamlı olduğu görülmektedir ($p<.001$). Ayrıca CR (bir başka deyişle t) değerleri ($[CR]_{kendini\ işe\ verme}=6.42$, $[CR]_{işten\ zevk\ alma}=12.6$, $[CR]_{içsel\ motivasyon}=9.63$), DFA'ya ait modifikasyonların incelenmesi için yeterli

düzyededir. Bu nedenle geçerlik incelemelerine *İAE*'ye ait yol diyagramı üzerinde devam edilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: *İAE*'ye İlişkin Yol Diyagramı

Şekil 1'de yer alan yol diyagramına ilişkin sonuçlar [$\chi^2/sd= 4.37$, $GFI=.944$, $RMSEA=.068$, $IFI=.961$, $NFI=.950$, $CFI=.961$] *İAE*'nin geçerli bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Nitekim χ^2/sd oranının 4.37 ile 5'ten küçük olması da modele ilişkin bu bulguyu onaylamaktadır (Kline, 2005).

1.2. Güvenirlğe İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci sorusu olan *İAE* güvenilir bir veri toplama aracı mıdırın yanıtlanması için veri setine ait BG, Cronbach's Alpha ve Spearman-Brown (Split-Half) ile Guttman (Split-Half) güvenilirlik değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: İAE'nin Güvenirlik Sonuçları

Boyut	Madde	Faktör Yüktü	BG	AOV	Cronbach's Alpha	Spearman-Brown	Guttman
Kendini İşe Verme	1	.655					
	2	.745					
	3	.853			.797	.769	.766
	4	.784					
	5	.787					
İşten Zevk Alma	6	.857					
	7	.882	.802	.514	.924	.899	.898
	8	.845					
	9	.677					
İçsel Motivasyon	10	.534					
	11	.787			.763	.705	.638
	12	.417					
	13	.626					
Toplam →					.894	.842	.842

Tablo 1'de görüldüğü üzere İAE'nin boyutlarına ilişkin Cronbach's Alpha değerleri .763-.924, Spearman-Brown_(Split-Half) değerleri .705-.899, Guttman_(Split-Half) değerleri .638-.898 aralığındadır. İAE'nin tamamına ait Cronbach's Alpha değeri .894, Spearman-Brown_(Split-Half) değeri .842, Guttman_(Split-Half) değeri ise .842 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca İAE'nin BG değerinin .802, AOV değerinin .514 olduğu, YG için BG>AOV koşulunun da sağlandığı görülmüştür. Tüm bunlar İAE'nin güvenilir bir ölçme aracı olduğunu da göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma Bakker (2008) tarafından geliştirilen ve alanyazında sıkça kullanıldığı görülen *WOLF*'un Türkçeye uyarlanması için yapılmıştır. Çalışmada nicel araştırma desenlerinden tarama kullanılmıştır. Araştırmanın verileri Kahramanmaraş ilinin Elbistan ilçesinde görevli 725 öğretmenden elde edilmiştir. *WOLF*'un dil eşdeğerliği gerçekleştirilen İAE adlı versiyonu, araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Elde edilen verilerin geçerliği DFA ile test edilmiştir. Araştırmanın güvenilirlik analizleri ise BG, AOV, YG, Cronbach's Alpha ve Spearman-Brown_(Split-Half) ile Guttman_(Split-Half) değerleri hesaplanarak yapılmıştır.

Çalışmanın bulguları (Tablo 1, Şekil 1), *WOLF*'un üç boyutlu ve 13 maddeli yapısının İAE ile geçerli şekilde Türkçeye uyarlandığını göstermektedir. Bu sonuç, İAE'nin geliştirilmesi sırasında elde edilen sonuçla örtüşmektedir. Türkiye'deki farklı araştırmalarda (Dervişoğulları, 2020; Yaşın, 2016) da İAE ile aynı yapıya sahip veri toplama araçlarının kullanıldığı bilinmektedir. İAE'nin geçerlik sonuçları bu çalışmaların geçerliğine ilişkin sonuçlarla da uyumaktadır. Bununla birlikte *WOLF*'un uyarlandığı ya da kullanıldığı çeşitli araştırmalarda, anılan uyumun madde ve boyut sayısı açısından tam olarak sağlanmadığı da bilinmektedir. Örneğin Mavi (2015) tarafından yapılan bir araştırmada İAE, iki boyutlu (*işten zevk alma, kendini işe verme*) ve 12 maddeli bir yapıdadır. Benzer bir durum Turan ve Pala (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da gözlenmektedir. Fidanboy (2019) tarafından *WOLF*'un kullanıldığı bir çalışmada ölçeğin Türkçe versiyonun nereden elde edildiği tam olarak anlaşılamamaktadır. Başka çalışmada (Yalçınkaya, 2019) ise DFA için başvuru örneklemine AFA'daki örnekleme aynı olduğu görülmektedir.

Bir boyutun diğeriyle birleştiği, düşük faktör yüküne sahip ya da binişik maddelerin değerlendirme dışı bırakıldığı ölçek çalışmaları *kuramsal yapıdan uzaklaşmakla* eleştirilmektedir. Bu çalışmalara AFA ve DFA için aynı örnekleme başvuru araştırmalar da eklenebilir (Zhang vd., 2010). Nitekim DeVellis, ölçek (geliştirme ve uyarlama) çalışmalarında gerekli bilginin (doğru biçimde) sunulmasının önemine değinmektedir (2017, s. 127). Tüm bu değerlendirmeler, ölçek uyarlama çalışmalarında kuram ve uygulama bütünlüğünün sağlanmasına ilişkin bazı ipuçları vermektedir. Bu yüzden madde ve boyut özgünlüğünün mümkün olduğu kadar korunduğu, geçerlik çalışmaları için uygun ve geniş örneklemlere başvuru ölçek uyarlama çalışmalarının daha başarılı olabilir. Bu bakımdan İAE'nin de iş akışı ve ölçek uyarlama araştırmalarına katkıda bulunması beklenmektedir.

Bulgular (Tablo 2), *IAE*'nin hem toplam puan hem de boyut düzeyinde güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Zira güvenilirliğe ilişkin sonuçlar *IAE*'nin hem geliştirilme sürecinde hem de Türkiye'de uygulanan versiyonlarında gözlenmektedir. *IAE*'nin Türkçeye uyarlanması sırasında birkaç güvenilirlik protokolü aynı anda işletilmiştir. *WOLF*'un Türkçeye uyarlanması için yapılan ve bu araştırmada bahsedilen çalışmalarda ise böyle bir uygulama bulunmamaktadır. Bu yaklaşımın çalışmanın güvenilirliğini daha da artırdığı düşünülmektedir.

IAE'yi türevlerinden ayıran birtakım özellikler bulunmaktadır. Bu özelliklerden biri çalışmanın yürütüldüğü örnektir. Araştırma, Türkiye özelinde benzerlerinden daha geniş bir çalışma grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bir başka özellik ise araştırmacının sahip olduğu katılımcı profilidir. *IAE*, Türkiye'de kalabalık çalışan nüfusuna sahip meslek gruplarından öğretmenler üzerinde Türkçeye uyarlanmıştır. Fakat yapılan incelemelerde alanyazındaki birçok araştırmada (Bakker, 2005; Eryılmaz ve Mammadov, 2016, Şahan, 2019) öğrencilere odaklanıldığı görülmektedir. *IAE*'nin bu özelliklerinin onu öğretmenler, okullar (ve diğer eğitim kurumları) özelinde yapılacak iş akışı araştırmalarında ön plana çıkarması umulmaktadır.

Araştırma, öğretmenlerin görüşlerine dayanılarak Kahramanmaraş ilinin Elbistan ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte farklı şehirlerden ve meslek gruplarından elde edilecek görüşlerle yapılacak araştırmalarda *IAE*'nin geçerliğinin ve güvenilirliğinin sınanması da gerekmektedir. Ayrıca çalışma devlet okullarında gerçekleştirilmiştir. Bu durum, araştırmaya ilişkin önemli bir sınırlılıktır. Dolayısıyla mevcut araştırmada elde edilen sonuçların özel okullara ve özel eğitim kurumlarına genellenmesi yerinde olmayabilir. Bu noktada *IAE*'nin özel sektörde de uygulanmasına ilişkin bir gereklilik ortaya çıkmaktadır. Anılan gerekliliğe *IAE*'nin daha geniş bir katılımcı grubunda uygulanması da eklenebilir. Çalışma kapsamında değinilmesi gereken bir başka konu da ölçme değişmezliği (measurement invariance). Ölçme değişmezliği, istatistiksel açıdan alt gruplara ilişkin faktör yüklerinin, korelasyon değerlerinin ve hata miktarının birbirine uygunluğu olarak ifade edilebilir. Ölçme değişmezliğinin göz ardı edilmesi halinde ölçme maddeleri katılımcı alt gruplarda aynı oranda seçilir (Kline, 2019, s. 411). Bir başka ifadeyle ölçme değişmezliği göz ardı edildiğinde katılımcı alt gruplarındaki özel koşullar ve görüş farklılıkları betimlenemez. Sonuç olarak *IAE* bir ölçme aracıdır. Araştırmacıların da *IAE*'den beklentileri iş akışının ortaya konulmasına yardım etmesidir. Bu nedenle *IAE*, farklı koşullar altındaki katılımcı alt gruplarının görüşlerini netleştirmeli, ayrıntılı biçimde ortaya koymalıdır. Bu sınırlılığın ele alınması ve aşılması ise *IAE*'nin başka öğretmen katılımcılar üzerinde uygulanmasıyla sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Ak, M. O. ve Alpullu, A. (2020). Alpak Akış Ölçeği geliştirme ve doğu batı üniversitelerinin karşılaştırılması. *Sport Sciences*, 15(1), 1-16.
- Bakker, A. B. (2005). Flow among music teachers and their students: The crossover of peak experiences. *Journal of Vocational Behavior*, 66, 26-44.
- Bakker, A. B. (2008). The work-related flow inventory: Construction and initial validation of the WOLF. *Journal of Vocational Behavior*, 72, 400-414.
- Bayık, M. E., ve Gürbüz, S. (2016). Methodological issues in scale adaptation: A study on adapted scales in the management and organization field. *The Journal of Human and Work*, 3(1), 1-20.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. Guilford.
- Bryce, J., & Haworth, J. (2002). Wellbeing and flow in sample of male and female office workers. *Leisure Studies*, 21(3-4), 249-263.
- Büyükoğlu, H. (2015). *Okul müdürlerinin okul içi akış deneyimlerinin incelenmesi* (423570) [Doktora tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi], YÖK Başkanlığı Tez Merkezi (YÖKBTM).
- Csikszentmihalyi, M. (1975). *Beyond boredom and anxiety*. Jossey Bass.
- Csikszentmihalyi, M. (1990/2018). *Mutluluk bilimi: Akış* (2. bs.; Çev.: B. Satılmış). Buzdağı.
- Csikszentmihalyi, M. (1991). Talent and enjoyment: Findings from a longitudinal study. *Keynote address at the Annual Conference of the Association for the Advancement of Applied Sport Psychology, Savannah, GA*.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow: The psychology of engagement with everyday life*. Harper & Collins.

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (2. bs.). Pegem.
- Demerouti, E. (2006). Job characteristics, flow and performance: The moderating role of conscientiousness. *Journal of Occupational Health Psychology, 11*, 266–280.
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Sonnentag, S., & Fullagar, C. J. (2012). Work-related flow and energy at work and at home: A study on the role of daily recovery. *Journal of Organizational Behavior, 33*(2), 276-295.
- Demirci, İ., Ekşi, H., Dinçer, D. ve Kardeş, S. (2017). Beş boyutlu iyi oluş modeli: PERMA ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. *The Journal of Happiness & Well-Being, 5*(1), 60-77.
- Dervişoğulları, M. (2020). *Eğitim fakültesi öğretim elemanlarının psikolojik sağlamlıkları, akademik erteleme eğilimleri, işle ilgili akışları ve mesleki yeterlikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (640972) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi], YÖKBTM.
- DeVellis, R. F. (2017). *Ölçek geliştirme: Kuram ve uygulamalar* (3. bs., Çev.: T. Totan). Nobel.
- Eisenberger, R., Jones, J. R., Stinglhamber, F., Shaoock, L. & Randall A. T. (2005). Flow experiences at work: For high need achievers alone? *Journal of Organizational Behavior, 26*, 755-775.
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide ölçek ve ölçek geliştirme (I): Temel kavramlar ve işlemler*. Pegem.
- Eryılmaz, A. ve Bek (2018). Pozitif Öğretmen Ölçeği Öğretmen Formunun geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 26*(4), 1297-1306.
- Eryılmaz, A. ve Mammadov, M. (2016). Matematik Dersinde Akış Durumu Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 12*(4), 870-890.
- Fidanboy, C. Ö. (2019). Çalışanların yaşam doyumuna yönelik algıları, örgütsel özdeşleşme düzeyleri ve akış deneyimi arasındaki ilişkiler: Bilişim sektörü örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 12*, 822-849.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research 18*, 39-50.
- Fortier, M. S., Vallerand, R. J., & Guay, F. (1995). Academic motivation and school performance: Toward a structural model. *Contemporary Educational Psychology, 20*(3), 257-274.
- Fullagar, C. J., & Kelloway, E. K. (2009). Flow at work. An experience sampling approach. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 82*, 595-615.
- Gao, S., Mokhtarian, P. L., & Johnston, R. A. (2008). Nonnormality of data in structural equation models. *Transportation Research Record, 2082*(1), 116-124.
- Gürbüz, S. (2019). *Amos ile yapısal eşitlik modellenmesi: Temel ilkeler ve uygulamalı analizler*. Seçkin.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (2. bs.). Seçkin.
- Güzel, B., Karabacak, G. ve İşçi, C. (2020). Turizm çalışanlarında iş doyumu ve bütünleşme: Akış kuramı yaklaşımı. *ÇOMÜ Yönetim Bilimleri Dergisi, 18*(37), 445-713.
- Hamari, J., & Koivisto, J. (2014). Measuring flow in gamification: Dispositional flow scale-2. *Computers in Human Behavior, 40*, 133-143.
- İşigüzel, B. ve Çam, S. (2014). Flow Yaşantısı Ölçeği Kısa Formu'nun Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences, 11*(2), 788-801.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford.
- Kline, R. B. (2019). *Yapısal eşitlik modellemesinin ilkeleri ve uygulaması* (4. bs., Çev. Ed.: S. Şen). Nobel.
- Le Roux, A. (2005). *Job demands, job resources and work-related flow of employees in the mining industry in South Africa* [Mini Dissertation, North-West University], Boloka Institutional Repository (BIR).
- Makikangas, A., Bakker, A. B., Aunola, K., & Demerouti, E. (2010). Job resources and flow at work: Modelling the relationship via latent growth curve and mixture model methodology. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 83*(3), 795-814.
- Massimini, F., & Carli M. (1988). The systematic assessment of flow in daily experience. Csikszentmihalyi, M., & Csikszentmihalyi, I. S. (Ed.). *Optimal experience: Psychological studies of flow in consciousness* (pp. 266-287). Cambridge University.

- Mavi, D. (2015). *Öğretmen görüşlerine göre duygusal emek, iş özellikleri ve iş akışı ilişkisi* (439984) [Yüksek lisans tezi, Zirve Üniversitesi], YÖKBTM.
- Metin, M. (2020). *Dağ tırmanışı etkinliğinin akış deneyimi bağlamında incelenmesi* (648278) [Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi], YÖKBTM.
- Nakamura, J., & Csikszentmihalyi, M. (2005). Engagement in a profession: The case of undergraduate teaching. *Daedalus*, 134(3), 60-67.
- Omar, A., & Salessi, S. (2018). Work-related flow inventory: internal structure and criterion validity evidence. *Avaliação Psicológica: Interamerican Journal of Psychological Assessment*, 17(3), 378-388.
- Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi I* (2. bs.). Kaan.
- Özdamar, K. (2016). *Eğitim, sağlık ve davranış bilimlerinde ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi*. Nisan.
- Pallant, J. (2005). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows* (12th ed.). Allen & Unwin.
- Salanova, M., Bakker, A. B., & Llorens, S. (2006). Flow at work: Evidence for an upward spiral of personal and organizational resources. *Journal of Happiness studies*, 7(1), 1-22.
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2006). *Research methods for business students* (4th ed.). Pearson.
- Schumacher, R., & Lomax, R. (2004). *A beginner's guide to structural equation modelling*. LEA.
- Shahzadi, I., Javed, A., Pirzada, S. S., Nasreen, S., & Khanam, F. (2014). Impact of employee motivation on employee performance. *European Journal of Business and Management*, 6(23), 159-166.
- Swart, J. (2006). *The relationship between job characteristics, work wellness and work-related flow of call centre agents in an insurance company* [Mini Dissertation, North-West University], BIR.
- Şahan, M. N. (2019). *Lise öğrencilerinin akademik bağlamda akış yaşama düzeylerinin başarı hedef yönelimleri ile yordanması* (585620) [Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi], YÖKBTM.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (1996). *Using multivariate statistics*. Harper & Row.
- Thakkar, J. J. (2020). *Structural equation modelling: Application for research and practice (with AMOS and R)*. Springer.
- Turan, N. ve Osman, Pala (2019) Çalışmada Akış Deneyimi Ölçeğinin (ÇADÖ) Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(1), 387-404.
- Usluel, Y. K. ve Vural, F. K. (2009). Adaptation of cognitive absorption scale to Turkish. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2), 77-92.
- Visagie, M. (2007). *Job characteristics, emotional labour and work-related flow in an insurance industry call centre* [Mini Dissertation, North-West University], BIR.
- Yalçınkaya, P. (2013). Kendini işe kaptırma ölçeği: Uyarlama çalışması. *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(1), 66-87.
- Yaşın, T. (2016). *Kişilik özellikleri ve psikolojik sermayenin psikolojik iyi oluş, akış deneyimi, iş tatmini ve çalışan performansına etkileri* (10114328) [Doktora tezi, Başkent Üniversitesi], YÖKBTM.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yeşiltaş, M. D. ve Türk, M. (2017). İş akış kuramı ve beş faktör kişilik modeli. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 117-128.
- Zheng, J., You, L., Lou, T., Chen, N., Lai, D., Liang, Y., & Zhai, C. (2010). Development and psychometric evaluation of the dialysis patient-perceived exercise benefits and barriers scale. *International Journal of Nursing Studies*, 47, 166-180.
- Zubair, A., & Kamal, A. (2015). Authentic leadership and creativity: mediating role of work-related flow and psychological capital. *Journal of Behavioural Sciences*, 25(1), 150-171.

İŞ AKIŞI ENVANTERİ

Boyutlar	No.	MADDELER	Asla	Nadiren	Bazen	Sık Sık	Her Zaman
Kendini İşe Verme	1	İşimi yaparken başka bir şey düşünmem.	1	2	3	4	5
	2	Kendimi işimin akışına kaptırırım.	1	2	3	4	5
	3	Çalışırken etrafımdaki her şeyi unuturum.	1	2	3	4	5
	4	Çalışırken yalnızca işime odaklanırım.	1	2	3	4	5
İşten Zevk Alma	5	İşimi yapmak bana kendimi iyi hissettirir.	1	2	3	4	5
	6	İşimi büyük bir zevkle yaparım.	1	2	3	4	5
	7	Çalışırken kendimi mutlu hissederim.	1	2	3	4	5
	8	Çalışırken kendimi neşeli hissederim.	1	2	3	4	5
İçsel İş Motivasyonu	9	Daha az maaş alsam bile bu işi yapardım.	1	2	3	4	5
	10	Boş zamanlarımda da çalışmak istiyorum.	1	2	3	4	5
	11	Çalışıyorum; çünkü keyif alıyorum.	1	2	3	4	5
	12	Bir konuda çalıştığımda bunu kendim için yapıyorum.	1	2	3	4	5
	13	Motivasyonumu işimden alırım; ödüllerden değil.	1	2	3	4	5

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This study aimed to adapt the WOLF by Bakker (2008) to the Turkish language under the title of Work-related Flow Inventory (Is Akisi Envanteri in Turkish; IAE). The three-dimensional (self-employment [three items], pleasure from work [four items], intrinsic motivation [five items]) and 13-item structure of the scale in question were considered. Within this context, answers to the following were sought:

- 1) Is IAE a valid measurement tool?
- 2) Is IAE a reliable data collection tool?

Methodology

Survey from quantitative research designs was adopted. The target population consists of 1970 teachers working in Elbistan, Kahramanmaraş, Turkey. Simple random sampling, a probability-based sampling type, was utilized. The sampling table by Saunders et al. (2006, p. 212) was applied to determine the sample. It was assumed 322 individuals could represent the 1970 personality population at the level of $\alpha = .05$ significance and 5% tolerance. This was exceeded with 725 participants, 334 (46.1%) females and 391 (53.9%) males who were contacted.

WOLF, which was adapted into Turkish by the researchers, was used. WOLF's exploratory factor analysis (EFA) was conducted on a group of 1346 participants with seven samples. While the scale consisted of 16 items, as a result of EFA (self-employment [three items], pleasure from work [four items], intrinsic motivation [five items]), the number decreased to 13 items. At this stage, the factor loads of the items that explain 65% of the variance are in the range of .46-.85. In the EFA phase, Cronbach's Alpha reliability coefficients were calculated as .75-.86 for self-employment dimension, .88-.96 for work pleasure dimension, and .63-.82 for intrinsic motivation dimension. These show the scale is reliable. Confirmatory factor analysis (CFA) was performed on a group of 1047 participants with seven samples. CFI results [$\chi^2/df= 4.59$, GFI= .988, RMSEA= .06, IFI= .995, NNFI= .983, CFI= .995] confirmed the structure obtained with AFA and revealed the scale is valid (Brown, 2006).

Following the translation processes, the most appropriate items were selected from three different translations (with the items agreed upon first) carried out, and the IAE-Draft Version was created. After making the corrections suggested by experts, the draft version was applied to 10 participants whose opinions were not consulted during the actual research and the IAE-Draft Version was organized for the last time. Later, the IAE-Draft Version was back-translated by a translator who was not involved in the first translation stage. After the consistency between the two forms was approved by the developer, the draft version was applied with the name of IAE.

Once the permissions were obtained, the data were collected in May 2021 online, due to the COVID-19 epidemic and SPSS 25.0 and AMOS 24.0 software were used. Prior to the study, missing values of the data set were entered by determining the average scores for the dimensions. Then, within the scope of extreme value analysis, Mahalanobis distances of the data set were discussed. Consequently, three forms with Mahalanobis values not less than 13.82 were excluded (Pallant, 2005, p. 151). Afterwards, normality examinations were initiated. Skewness - kurtosis values of the data set were tested. Relevant values (-.380 and .240 for self-employment dimension; -.848 and .313 for the pleasure from work dimension; -.419 and -.031 for the intrinsic motivation dimension) between -1.5 and 1.5. were observed. It was accepted the data set fulfilled the normality assumptions (Tabachnick & Fidell, 1996), and validity and reliability analyses began. For the validity, first-level CFA was executed using the maximum likelihood estimation method. Here, the prerequisite is that Critical Ratio (CR), the equivalent of t value in AMOS 24.0, should be greater than 1.96 (Gao et al., 2008, p. 116). (i)IFI and NFI values must be greater than .900 to announce the structure examined with DFA is valid; (ii)CFI value should not be less than .950, GFI value should not be less than .850, (iii)RMSEA value should be in the range of .050-.080 (Brown, 2006; Schumacher & Lomax, 2004). As for reliability, Spearman-Brown (Split-Half) and Guttman (Split-Half) values were calculated with Cronbach's Alpha (from the values of split-half reliability) and the values stated by Ozdamar (1999, p. 522) were taken as reference. If $\alpha < .400$, the scale is unreliable, if $.400 \leq \alpha \leq .600$ is lowly reliable, if $.600 \leq \alpha \leq .800$ the scale is reliable if $.800 \leq \alpha \leq 1.00$ is highly reliable. Aside from these, as is the case with most scale adaptation studies,

arriving at the appropriate values for validity and reliability viz. composite reliability, average variance extracted and convergent validity was assured. To this end, the following were assumed for composite reliability $\geq .600$, average variance extracted $\geq .500$ (Fornell & Larcker, 1981) and convergent validity composite reliability $>$ average variance extracted (Yaslioglu, 2017, p. 82-83).

Findings

The path diagram reveals [$\chi^2 / df = 4.37$, GFI = .944, RMSEA = .068, IFI = .961, NFI = .950, CFI = .961] IAE is a valid tool. The fact that the χ^2/sd ratio is between 4.37 and less than 5 confirms this finding regarding the model (Kline, 2005). Cronbach's Alpha values .763-.924, and Spearman-Brown (Split-Half) values .705-.899, Guttman (Split-Half) values are in the range of .638-.898. The Cronbach's Alpha value for the whole IAE was calculated as .894, Spearman-Brown (Split-Half) value as .842, and Guttman (Split-Half) value as .842. All of these indicate IAE is also a highly reliable tool. Additionally, IAE's composite reliability value was found as .802, average variance extracted as .514, and it was figured out that composite reliability $>$ average variance extracted, namely, it was found out convergent validity assumption was valid. Thereupon, the present study appeared as a valid and reliable one.

Conclusion and Discussion

Findings reveal the three-dimensional and 13-item structure of WOLF is well adapted to Turkish with the IAE. This coincides with the result achieved during the development of IAE. Thence, IAE is a reliable measurement tool at both total score and dimension level. Translation processes, sample size and participants distinguish IAE from its derivatives: translation studies were thorough, there was a more extensive study group than its counterparts in Turkey the participant profile was a distinctive aspect. It is hence expected the IAE will contribute to future workflow and scale adaptation studies. The IAE should clarify and elaborate on the views of subgroups under varying circumstances. Addressing and overcoming this can be accomplished by applying IAE to other participants.

HASTA PERSPEKTİFİNDEN HASTANELERDE HİZMET KALİTESİ: BULANIK AHP İLE BİR UYGULAMA*

Araştırma Makalesi / Research Article

Derici, S. & Doğan, N.Ö. (2021). Hasta Perspektifinden Hastanelerde Hizmet Kalitesi: Bulanık AHP ile Bir Uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1155-1177. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.994496>.

Geliş Tarihi: 12.09.2021

Kabul Tarihi: 29.09.2021

E-ISSN: 2149-3871

Serkan DERİCİ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

serkanderici@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-2581-6770

Nuri Özgür DOĞAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

nodogan@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-7892-1550

ÖZ

Hizmet kalitesi ve ölçümü, günümüzde gerek insan nüfusunda yaşanan artışlar ve bireylerin kişisel gelişimlerinin yükselmesiyle gerekse de yaşanan teknolojik gelişmeler ile oldukça önemli hale gelen bir konudur. Şirketler artık hizmetlerini, kişiselleştirdiği ve kalitesini arttırdığı ölçüde rekabet avantajı sağlamaktadır. Bir diğer yandan sağlık sektöründe hizmet kalitesi ise hem toplum sağlığı hem de bireylerin sağlık hizmetlerinin karşılanması bakımından önemlidir. Bu doğrultuda, hastaların bakış açısı ile hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen faktörler bir arada hiyerarşik bir yapı içerisinde değerlendirilerek önem derecelerine göre sıralanması amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmada söz konusu kriterler literatürden yararlanılarak geliştirilen hiyerarşiye bağlı olarak belirlenmiştir. SERVQUAL modelinin beş boyutuna profesyonellik boyutunun eklenmesi ile oluşturulan hiyerarşik model kullanılarak 23 hastayla yüz yüze görüşülmüş ve elde edilen sonuçlar grup ortalaması yöntemi ile değerlendirilerek bulanık analitik hiyerarşi prosesi yöntemi uygulanmıştır. Bulanık AHP Yönteminin uygulanması ve hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen faktörlerin değerlendirilmesi açısından literatüre katkı sağlayacak olan bu çalışma aynı zamanda ilgili boşluğu doldurması bakımından önemlidir. Yapılan analizler sonucunda güvenilirlik en önemli ana boyut olarak tespit edilirken; alt boyutlardan personellerin uzmanlığı en önemli alt boyut olarak elde edilmiştir. Diğer yandan fiziksel intiba ana boyutu en düşük öneme sahip ana boyut olarak tespit edilmiş, en düşük öneme sahip alt boyut ise tazminat alt boyutu olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Hizmet Kalitesi Ölçümü, Çok Kriterli Karar Verme, Bulanık Mantık, Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi.

QUALITY OF SERVICE IN HOSPITALS FROM THE PATIENT PERSPECTIVE: AN APPLICATION WITH FUZY AHP

ABSTRACT

Service quality and measurement is an issue that has become very important today both with the increase in the human population and the increase of the personal development of individuals and the technological developments. Companies now provide competitive advantage to the extent that they customize their services and increase their quality. On the other hand, service quality in the health sector is important both for public health and for meeting the health services of individuals. In this direction, it is aimed to rank the factors determining the service quality of hospitals together with the perspective of patients in a hierarchical structure and ranking according to their importance. In the study conducted for this purpose, the criteria in question were determined based on the hierarchy developed by using the literature. By using the hierarchical model created by adding the

* Bu makale; yazarın Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

dimension of professionalism to the five dimensions of the SERVQUAL model, 23 patients were interviewed face to face and the results obtained were evaluated with the group mean method and the fuzzy analytical hierarchy process method was applied. This study, which will contribute to the literature in terms of applying the Fuzzy AHP Method and evaluating the factors determining the service quality of hospitals, is also important in terms of filling the relevant gap. As a result of the analysis, reliability is determined as the most important main dimension; Among the sub-dimensions, the expertise of the personnel was obtained as the most important sub-dimension. On the other hand, the main dimension of physical impression was determined as the main dimension with the lowest importance, and the sub dimension with the lowest importance was determined as the compensation sub-dimension.

Keywords: Quality of Service Measurement, Multi Criteria Decision Making, Fuzzy Logic, Fuzzy Analytic Hierarchy Process Method.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu ürettiği malları takas etmeye başladığından beri ticari faaliyetlerinde birçok kriterle göre karar almaya başlamıştır. Takasa dayalı ticari faaliyetlerden günümüze doğru gelindiğinde insan nüfusunun artması, küreselleşme, teknolojik gelişmeler, eğitimin artması, rekabet ortamlarının global çapa ulaşması gibi nedenlerden dolayı sunulan mal ve hizmetler tek tip olmaktan çıkmıştır. Günümüzde oldukça geniş bir çeşitliliğe sahip olan hizmetlerin olması ve rekabetin yoğunlaşması işletmelerin sunduğu hizmet kalitesini arttırmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda çok çeşitli kriterler altında karar alınması ve sürekli iyileştirmeye dayalı bir yapının oluşması işletmeleri yoğun çalışmalara itmiştir. Bir diğer yandan sunulan hizmetlerin farklılaşması, bu hizmetlerin gruplandırılmasına ve hem tüketici hem de işletme taraflı ölçümlerin yapılmasına neden olmuştur. Bu durum ise karar verme ve ölçme süreçlerini Benjamin Franklin'in artı eksi listesinden daha kompleks yapıları içeren ve tüm kriterler ile alternatifleri de kapsayan karar verme süreçlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Günümüzde oldukça yaygın kullanılan çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri de bu kapsamda geliştirilmiştir. ÇKKV yöntemleri ilk kullanılmaya başlandığında oldukça doğru sonuçlar verse de zamanla klasik mantıktaki evet – hayır ya da yap – yapma şeklindeki yapıların veyahut 0 ya da 1 şeklindeki kodlamaların yetersiz olduğu görülmüştür. Bu noktada bulanık mantık ÇKKV yöntemlerine adapte edilerek bu sorun ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu sayede elde edilen bulanık sistemler ile artık evet – hayır gibi iki uçlu karar yerine bu iki uç arasındaki düşüncelerde karar verme süreçlerine yansıtılmıştır.

Bu çalışmada ise ÇKKV yöntemlerinden birisi olan Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi (BAHP) kullanılarak bir karar verme sistemi tasarlanmış ve uygulanmıştır. Gerek hizmet kalitesinin BAHP yöntemi ile nasıl ölçüleceği matematiksel formülasyonları ve adım adım uygulamaları ile gösterilmiş gerekse de literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda BAHP yönteminin uygulanması için ise hastaneler ele alınmış ve çalışmada hastaların hastane seçiminde rol oynayan faktörler değerlendirilmiştir. Grup ortalaması tekniğinin uygulanarak BAHP yöntemine entegre edildiği bu çalışma kapsamında sağlık hizmeti alacak kişilerin ne tür özelliklere sahip hastanelere yöneldiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda literatüre göre oldukça geniş sayılabilecek bir katılımcı sayısına ulaşılarak 23 kişi tarafından geliştirilen hiyerarşik modele göre hastane tercihinde rol oynayan kriterler değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonuçları hem sağlık hizmeti alacak bireylere bir karar desteği sağlayacak hem de sağlık kuruluşlarının hizmet kalitelerini daha da iyi yapacak çalışmaları hazırlamasına olanak sağlayacaktır. Bu sayede hastaneler, potansiyel müşteri niteliğindeki hastaların hangi kriterlere önem vererek kendilerini ya da rakiplerini seçeceğini bilmektedir. Rakiplerine kıyasla hastanelerin bu bilgilere sahip olarak süreçlerini iyileştirmeleri ya da daha kaliteli hizmet sunmaları gerek hizmet farklılaştırmasına ve özelleştirmesine gerekse de rekabet üstünlüğü elde etmelerine doğrudan destek sağlayacaktır.

Çalışma kapsamında hastaların bakış açısıyla hastanelerin hizmet kalitesini değerlendirmek amacıyla geliştirilen hiyerarşik modelde literatürde yer alan hizmet kalitesi boyutlarından yararlanılmıştır. Uygulama kısmında şekil olarak da gösterildiği gibi hizmet kalitesinin altı boyutu ana kriter olarak kullanılmış; her bir ana kriterle bağlı üçer alt kriter ile ise özgün bir hiyerarşik model tasarlanmıştır. Söz konusu modelde SERVQUAL ölçeğinin boyutlarına profesyonellik kriteri de bir ana kriter olarak eklenmiştir. Devamında ise uzman görüşü olarak hastaların düşüncelerinden yararlanılarak Chang (1996) tarafından geliştirilen genişletilmiş analiz yöntemi ile BAHP yöntemi uygulanarak analizler ve neticesinde değerlendirmeler yapılmıştır. BAHP yönteminin geliştirilen hiyerarşik model

çerçevesinde uygulanması, son sanayi devrimi etkisi altında olduğumuz bu günlerde sağlık sektöründe ortaya çıkan büyük verilerin karar sistemlerine aktarılmasına bir örnek oluşturmaktadır. Bu ve benzeri yollarla sağlık kuruluşları elde ettikleri hem iç süreçlerine hem de hizmet sundukları hastalara dair süreçlere dair büyük verileri analiz etme ve yorumlayarak faydalı çıkarımlar elde etme şansına sahiptir.

Hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen kriterlerin hasta perspektifinden belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada öncelikle temel kavramlar açıklanacak, devamında uygulama metodolojisini oluşturan BAHP yöntemi ile ilgili bilgiler verilecek son olarak ise geliştirilen hiyerarşik modele dayalı uygulamaya yer verilerek sonuçlar sunulacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Temel Kavramlar

İnsanoğlunun tarihsel süreç içerisinde gelişimi esnasında bireylerin dış dünyadan ihtiyaçlarını almaya başlamasıyla beraber hizmet kavramı ortaya çıkmıştır. Temel anlamda hizmet kavramı, sunulan hizmetlerin oldukça farklı olmasından dolayı birçok tanımlamaya sahiptir. Amerikan Pazarlama Birliği'ne göre hizmet kavramı, tüketicilerine sunumuyla birlikte sağladığı yararlar, faaliyetler veya doygunluklardır (Bozpolat, 2019). Temel olarak sağlanan faydalar ve tatmin olarak ifade edilebilen hizmet kavramı, diğer bireyler için bir iş yapmak; üretildiği anda ve yerde, aidiyet oluşturmadan satılarak tüketilen faaliyetler olarak da tanımlanmaktadır (Cengiz ve Fazıl 2007; Sevimli 2006).

Geçtiğimiz yüzyıldan itibaren teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin neticesinde 2011 yılında tanımlanan son sanayi devrimi ortaya çıkmıştır. Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere son sanayi devrimi öncesindeki üç sanayi devriminden bu noktada ayrılmaktadır. Söz gelimi ilk üç sanayi devriminde önce devrim olmuş sonra gelişmeler yaşanmışken, son sanayi devriminde ise önce gelişmeler olmuş sonra devrim olmuştur. Bu kapsamda yaşanan gelişmeler teknoloji ve üretimde çığır açan yenilikleri beraberinde getirmiştir. Artık işletmeler dünya çapında rakipleri ile rekabet haline girmiştir ve sundukları hizmetlerin daha kaliteli ve ucuz, müşteriler tarafından istenildiği anda ve nitelikte; aynı zamanda ise tedarik ve satış maliyetlerinin minimum olarak gerçekleşeceği şekilde hareket etmek zorundadır. Son sanayi devrimi ile birçok hizmetlerin sanal olarak da sunulması sunum şeklinin de çeşitlenmesine ve rakip sayısının da artmasına neden olmuştur. Bu noktada hizmet üreten işletmeler için önemli bir olgu ortaya çıkmıştır: Kalite. Tarihte kökenleri M.Ö. 2000'li yıllara kadar dayanan kalite kavramı ilk olarak Hammurabi Kanunlarında görülmektedir. Bu kanunda yapan kişinin hatasından dolayı ya da kalitesiz iş yapmasından dolayı bir evin yıkılması durumunda, yapanın ölüm cezası alacağı söylenerek kalite olgusuna vurgu yapılmaktadır (Şimşek, 1998).

Hayatımızın her alanında aranan bir özellik olması ise kalite kavramının tanımını çeşitlendirmektedir. Kaliteye dair literatürde yer alan ve kalite gurusu olarak tanımlanan kişilerin tanımlamalarına göre kalite kavramı; Taguchi'ye göre, ortaya koyulan ürünün yol açtığı minimum zararken, Deming'e göre bireylerin gereksinimlerinin tatmin edilme kabiliyetidir. Aynı zamanda Gilmore'a göre ise bireylere özelleştirilerek üretilen özel bir üründür ve ihtiyaçları karşılayabilme kapasitesidir. Price'a göre ise ilk denemede doğru olanın ortaya konması; Juran'a göre ise bireylerin tüketmesine uygun olma durumudur.

Sektörlere göre değişen hizmet ve kalite kavramlarına bağlı olarak bu çalışmanın uygulama konusunu oluşturan hizmet kalitesi kavramının da çok farklı tanımları yapılabilmektedir (Değermen, 2006). Örneğin ünlü bir pazarlamacı olan Kotler hizmet kalitesi kavramını pazarlama açısından ele alarak, tüketicilerin arzuladıkları gereksinimlerin karşılanma yeteneğinin sahip olması gereken nitelikleri olarak tanımlamıştır. Kalite konusunda önemli bir guru olan Juran ise üretim yönünden hizmet kalitesi kavramını, üretilen hizmet ya da ürünün tüketicilerinin beklediği estetik, güvenilirlik ve dayanıklılık gibi karakteristik özelliklere sahip olması ve hatasız üretilmesi olarak tanımlamıştır (Kabak vd., 2009; Uslu, 2012).

Hizmet kalitesi üzerine yapılan çalışmalarda, sunulacak hizmetlerin hangi özelliklere sahip olması gerektiği sorusu önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde hizmet kalitesi boyutları olarak adlandırılan bu kriterler Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından beş adet (güvenilirlik, cevap verilebilirlik, güvence, empati ve fiziksel intiba) olarak belirlenmiştir (Fitzsimmons and Fitzsimmons, 2006). Bu çalışmanın uygulama kısmı için geliştirilen modelde ise bu beş kritere profesyonellik kriteri de eklenerek ana kriterler olarak yer verilmiştir. Hizmetlerin gerek

insanlar tarafından üretilmesi gerek soyut ürünler olması birçok faktörden etkilenmesine ve objektif olarak kalitesinin ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple üretilen hizmetlerin kalitesinin ölçülmesi sübjektif değerlendirmelere dayanmaktadır ve sübjektif yani nitel olan değerlendirmelerin ya da ifadelerin nicel hale dönüştürülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bir analiz yaparak değerlendirmeler yapmak olanaksızdır. Bu amaçla hizmet kalitesi üzerine günümüze kadar yapılan çalışmalarda bu konu önemli bir araştırma noktası olmuş ve birçok farklı ölçek ile yöntem geliştirilmiştir (Devebakan ve Aksaraylı, 2003; Bülbül ve Demirer, 2008; Ok ve Girgin, 2015; İslamoğlu ve Aydın, 2016; Çavmak ve Tor-Kadioğlu, 2021).

Hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik ölçek ve yöntemlerin geliştirildiği çalışmalar incelendiğinde, Grönroos (1984)'un algılanan hizmet kalitesi modeli ve Parasuraman, Zeithaml ve Berry (1988)'nin SERVQUAL modelinin en çok kullanılan ölçekler olduğu görülmektedir. Bu iki ölçeğe ek olarak ise Moore'un (1987) kurumsal hizmet kalitesi iyileştirme modeli, Lehtinen ve Lehtinen hizmet kalitesi modeli, Cronin ve Taylor tarafından geliştirilen SERVPERF (1992) yöntemi de oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır (Akdoğan, 2011). Literatürde yer alan bu çalışmalara göre sunulan hizmetlerin kalitesinin belirlenmesinde rol oynayan özellikler ise; güvenilirlik, anlaşılabilirlik, ulaşılabilirlik, nezaket, iletişim, inanılabilirlik, güven, isteklilik, fiziksel özellikler şeklindedir (Grönroos, 1984; Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1985; Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1988; Bülbül ve Demirer, 2008; Kozak, vd., 2011; Uslu, 2012).

2.2. Literatür Taraması

Hizmet kalitesinin sürekli olarak artırılarak en iyi hizmeti sunma amacı işletmeler için hayati önem arz etmektedir. Bu durum işletmelerin yüksek rekabet ortamında yaşamlarını sürdürebilmesine ve karlılığını arttırmasına doğrudan etki etmektedir. Hizmet kalitesi kavramının bu denli önemli olması bilimsel çalışmalarda da önemle ve sıklıkla üzerinde durulmasına neden olmuştur. Örneğin; bu çalışmanın uygulama konusu olan sağlık sektöründe (Roohi vd., 2011; Papanikolaou ve Zygiaris, 2012; Zarei vd., 2012; Al-Borie ve Damanhour, 2013; Purcărea vd., 2013; Kitapçı vd., 2014; Rezaei, vd., 2016; Ünsalan, 2016; Kadioğlu vd., 2021) hizmet kalitesi boyutu sıklıkla ele alınmış ve önemli çalışmalar yapılmıştır.

Hastanelerde hizmet kalitesinin ölçülmesi için tasarlanan bu çalışmanın uygulama metodolojisi olan BAHP yöntemi ve temelini oluşturan AHP yöntemiyle gerek sağlık sektöründe gerekse de diğer sektörlerde önemli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin; bankacılık sektöründe (Ustasüleyman, 2009; Dinçer ve Görener, 2011; Adunlin vd., 2015), GSM operatörleri üzerine (Dündar ve Ecer, 2007; Çelik ve Ustasüleyman, 2014), inşaat sektöründe (Kamaruzzaman vd., 2018), tedarikçi seçimi (Dağdeviren ve Eren 2001), performans değerlendirme (Yaralıoğlu, 2001; Albayrak ve Erkut 2005; Çetin ve Bitirak 2010), lojistik yer seçimi (Doğan ve Derici, 2019), kredi değerlendirme (İç ve Yurdakul, 2000), yatırım değerlendirme (Kengpol, 2004) ve kapasite artırımı (Boucher vd. 1997) gibi konularda yapılan çalışmalarda da uygulanmıştır.

Karar verme süreçlerine (bu çalışma bağlamında hasta görüşlerine) iki uçlu fikirler yerine ara fikirler sunmasını sağlayan ve belirsizlik durumlarında karar vermeye olanak sağlayan BAHP yöntemiyle de önemli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin; BAHP yöntemi ilk olarak Cheng ve Mon (1994) tarafından askeri alanda silah sistemleri ve bu sistemlerin özellikleri dikkate alınarak BAHP yöntemi uygulanmıştır. Devamında uygulama alanı hızla gelişerek artmıştır. Söz gelimi yazılım seçiminden bilgisayar seçimine ya da herhangi bir alet edevat seçimine, kuruluş yeri seçimine, proje seçimine kadar birçok farklı alanda uygulamalara sahiptir. BAHP Yöntemi; seçim ve sıralama yapılmak üzere birçok farklı sektöre ait problemlerde (Buckley, 1985; Cheng, 1996; Enea ve Piazza, 2004; Chan vd., 2008; Dağdeviren vd., 2009; Akdoğan vd., 2015) BAHP uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

3. METODOLOJİ

Günlük hayatımızda uyandırdığımız andan itibaren sürekli basitte olsa kararlar alırız. Bazen bir işi yap ya da yapma gibi basit olan kararlar, bazen de bir evin satın alınması gibi çok farklı kriterlere sahip problemlerin çözümü hakkında olmaktadır. Son derece farklı basit ve karmaşık süreçlere sahip karar verme sürecimize dair ilk sistematik yaklaşım Benjamin Franklin'e aittir. Franklin bir karar alacağı zaman, o işe yönelik bir T çizerek bir tarafa o işin yapılması durumunda elde edilecek yararları, diğer tarafına ise o işin yapılması durumunda olası zararları yazarak sonuçta hangi tarafın fazla olmasına göre

yapmayı ya da yapmamayı seçtiği bir sistem geliştirmiştir. Son derece basit olan bu yaklaşım günümüz kompleks problemlerinin çözüm yollarının temelini oluşturmaktadır. O günlerden günümüze doğru geldiğimizde yaşanan hızlı nüfus artışı, rakip sayısının artması, olanakların artması, zevk ve tercihlerin her bireyde değişmesi çok farklı kriterler altında karar almamıza neden olmuştur. Örneğin, dünyadaki ilk seri üretim olan ve Henry Ford tarafından üretilen Ford Model T'lerin yerini aynı marka otomobillerde artık çok farklı özelliklerde otomobiller almıştır. Bu durum karar verme sürecini kompleksleştirmiştir. Artık tek tip ve siyah olan Model T'ler yerine istediğimiz büyüklükte, güçte, renkte, yakıt türünde ve fiyatta araçlar içinden seçim yapmaktayız. Bunun yanında karar sistemleri artık zamanla yarışır, maliyetli ve riskli süreçler olmaya başlamıştır. Bu durum karşısında kararımızı etkileyen tüm faktörlerin ve alternatiflerin sürece dahil olduğu karar verme yöntemleri geliştirilmesi gerektiği fikri ortaya çıkmış ve bu durumda modern karar vermenin yani ÇKKV yöntemlerinin doğmasına yol açmıştır. İki uçlu karar vermenin düşünceleri tam yansıtamaması üzerine ise klasik ÇKKV yöntemleri yerini Bulanık mantığa sahip ÇKKV yöntemlerinin yer almasına neden olmuştur. Bu çalışma kapsamında da hastaların bakış açılarını daha net yansıtmak amacıyla BAHP yöntemi kullanılarak hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Uygulamaya geçmeden önce BAHP Yönteminin ve uygulama adımları ile matematiksel formülasyonunun sunulmasında yarar vardır. BAHP yöntemi sunulmadan önce ÇKKV yöntemleri hakkında genel bir bilgi verilmek istenilirse; geliştirilen ve sıklıkla uygulanan problemlerin, temel olarak en iyi alternatifin belirlenmesini amaçlayan *seçim*; alternatiflerin kriterlere göre sınıflandırılmasını sağlayan *sınıflama* ve ele alınan alternatiflerin belirlenen kriterlere göre en iyiden en kötüye doğru ya da en uygundan en az uygun olana doğru sıralanmasını amaçlayan *sıralama* problemleri olduğu belirtilmelidir. Bu noktada hangi problem tipine göre hangi ÇKKV yönteminin kullanılması gerektiği sorusu öne çıkmaktadır. Söz konusu problem tiplerine göre ÇKKV yöntemleri literatürde şu şekilde sınıflandırılmıştır (Ishizaka ve Nemery, 2013):

Tablo 1. Problem Tiplerine Göre Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri

Seçim Problemleri	Sınıflama Problemleri	Sıralama Problemleri
AHP	AHP	AHPSort
ANP	ANP	UTADIS
MAUT/UTA	MAUT/UTA	FlowSort
MACBETH	MACBETH	ELECTRE-Tri
PROMETHEE	PROMETHEE	
ELECTRE I	ELECTRE III	
TOPSİS	TOPSİS	
Hedef Programlama		

Bu çalışmada, hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen faktörlerin belirlenerek en önemliden en az önemliye doğru sıralanması problemi bir sıralama problemidir ve bu nedenle AHP yöntemi ele alınan probleme en uygun ÇKKV yöntemidir. Hastaların hastane seçiminde subjektif düşüncelerinin karar verme sistemine daha doğru yansıtılabilmesi için ise bulanık mantıktan yararlanan BAHP yöntemi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle geliştirilen yöntemlerden yalnızca BAHP yöntemi açıklanacaktır.

3.1. Bulanık Analitik Hiyerarşi Yöntemi

Analitik hiyerarşi prosesi yöntemi (AHP), ilk kez 1970'li yıllarda Sudan ulaşım projesinde kullanılan ve Wharton School of Business öğretim üyelerinden Profesör Thomas Saaty tarafından geliştirilen, birden çok kriterlere göre alternatiflerin karşılaştırılarak en uygun olanının seçilmesini amaçlayan, aynı zamanda da hiyerarşide yer alan kriterleri de kıyaslayan temelde puanlama ve sıralamaya dayalı bir ÇKKV yöntemidir (Zahedi, 1986; Saaty, 1990; Ayyıldız, 2003).

Günümüzde karar verici konumunda olan bireylerin birden fazla kriter ve belirsizlik altında karar vermeleri tüm bu durumları eşanlı olarak kullanmaları ve birbiriyle ilişkilendirilmeleri sorununu beraberinde getirmektedir. Karar verme sürecine belirsizlikten dolayı doğal olarak riskin de bir kriter olarak dahil olması iki uçlu olan klasik mantıktaki karar verme yöntemlerini geçersiz kılarak bulanık mantığa sahip karar verme yöntemlerini daha elverişli kılmaktadır. Bireylerin düşüncelerinin sürece gerçeğe en yakın dahil edilmesi daha doğru ve başarılı kararların alınmasını olanaklı hale getirecektir.

(Yaralıoğlu, 2010). 1970'lerde Saaty tarafından geliştirilen AHP yönteminin, günümüze kadar olan yolculuğunda ortaya çıkan ihtiyaçlara ve gelişen teknolojiye bağlı olarak önce BAHP yöntemi versiyonu ortaya çıkmış devamında ise BAHP yöntemi uygulaması için Van Laarhoven ve Pedrycz Yaklaşımı, Buckley Yaklaşımı ve Genişletilmiş BAHP Yöntemi gibi yaygın kullanılan yöntemler geliştirilmiştir (Sheu, 2004; Tüysüz, 2004). Bu çalışma kapsamında geliştirilen BAHP yaklaşımlarından Chang (1996) tarafından geliştirilen genişletilmiş BAHP Yöntemi uygulandığından dolayı bu yaklaşım detaylı olarak açıklanacaktır.

3.2.1. Genişletilmiş BAHP Yöntemi

Günümüzde gerçekleştirilen BAHP yöntemi uygulamalarına bakıldığında Chang tarafından 1996 yılında üç adet silah sistemini değerlendirmek için α kesim düzeylerine duyulan ihtiyacı ortadan kaldıran bu yöntemin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Chang'ın genişletilmiş BAHP yönteminde yapay derece değerlerinin kullanılması, seviye sıralamalarını oldukça basit işlemlerle yapması ve karma toplam sıralama yapılması gibi birçok üstünlük diğer yaklaşımlara göre öne çıkmaktadır. Bu üstünlüklere rağmen literatürde eleştirildiği tek nokta ise bulanık üçgensel sayılar dışındaki bulanık sayıların kullanılmamasıdır (Güner ve Balcı, 2006; Turan ve Omar, 2015).

Chang tarafından geliştirilen yöntemin uygulama adımlarından ve matematiksel formülasyonlarından adım adım bahsedilecek olursa (Chang, 1992; Chang, 1996; Ersoy, 2018):

$X_n=1,2,\dots,n$ bir nesnel kümesi; $U_m=1,2,\dots,m$ bir amaçlar kümesi ve g_i büyüklük analizi değeri olmak üzere;

$$M_{gi}^1, M_{gi}^2, \dots, M_{gi}^m \quad i = 1, 2, \dots, n \text{ ve } M_{gi}^j (j = 1, 2, \dots, m)$$

1. i . nesneye göre büyüklük değeri şu şekilde hesaplanır (l : alt sınır, m : orta değer ve u : üst sınır değerlerini ifade etmek üzere):

$$S_i = \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \cdot \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1}$$

$$\sum_{j=1}^m M_{gi}^j = \left(\sum_{j=1}^m l_j \sum_{j=1}^m m_j \sum_{j=1}^m u_j \right)$$

$\left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1}$ 'i elde etmek için $M_{gi}^j (j=1,2,\dots,m)$ bulanık toplam işlemi uygulanır.

$$\left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1} = \left(\frac{1}{\sum_{i=1}^n u_i}, \frac{1}{\sum_{i=1}^n m_i}, \frac{1}{\sum_{i=1}^n l_i} \right)$$

2. $M_2 = (l_2, m_2, u_2) \geq M_1 = (l_1, m_1, u_1)$ olayının gerçekleşme derecesi (M 'ler üçgensel bulanık sayıları ifade eder):

$V(M_2 \geq M_1) = \sup_{y \geq x} [\min(\mu_{M_1}(x), \mu_{M_2}(y))]$ eşitliği ile tanımlanır ve aşağıdaki denklikle açıklanabilir.

$$V(M_2 \geq M_1) = \text{hgt}(M_1 \cap M_2) = \mu_{M_2}(d) = \begin{cases} 1, m_2 > m_1, \text{ ise} \\ 0, l_1 > u_2, \text{ ise} \\ \frac{l_1 - u_2}{(m_2 - u_2) - (m_1 - l_1)}, \text{ yoksa} \end{cases}$$

Burada d , μ_{M_1} ve μ_{M_2} arasındaki en yüksek D kesişim noktasının ordinatıdır. M_1 ve M_2 karşılaştırmak için $V(M_1 \geq M_2)$ ve $V(M_2 \geq M_1)$ değerlerinin her ikisine de ihtiyaç vardır.

3. Konveks olan bir bulanık sayının k adet bulanık sayıdan, $M_i (i=1, 2, \dots, k)$ daha büyük gerçekleşme derecesi:

$$V(M \geq M_1, M_2, \dots, M_k) = V[(M \geq M_1) \text{ ve } (M \geq M_2) \text{ ve } \dots \text{ ve } (M \geq M_k)] \\ = \min V(M \geq M_i), i=1, 2, 3, \dots, k$$

Bu durumda aşağıda S_j 'ler için şu varsayımlar yapılmıştır:

$$k=1, 2, 3, \dots, n$$

$$k \neq i \text{ için } d'(A_i) = \min V(S_i \geq S_k)$$

Daha sonra ağırlık vektörü $A_i (i=1, 2, \dots, n)$ 'nin n elemandan oluştuğu şu şekilde gösterilir:

$$W' = (d'(A_1), d'(A_2), \dots, d'(A_n))^T$$

4. Normalizasyon işlemi ile W vektörünün bulanık bir sayı olmadığı gösterilir:

$$W = (d(A_1), d(A_2), \dots, d(A_n))^T$$

Literatürde yapılan çalışmalardan yola çıkarak, yapılan belli başlı çalışmalarda bahsedilen BAHP yöntemlerinin kıyaslanması şu şekilde yapılmıştır (Büyüközkan vd., 2004):

Tablo 2. BAHP Yöntemlerinin Kıyaslanması

Kaynaklar	Yöntemin Temel Karakteristikleri	Avantajları (A)/ Dezavantajları (D)
Van Laarhoven ve Pedrycz (1983)	<ul style="list-style-type: none"> AHP'nin, üçgen bulanık sayılar kullanılarak geliştirilmiş halidir. Bulanık ağırlıkların elde edilmesi için logaritmik en küçük kareler yöntemini kullanılmıştır. 	<p>A.Çok sayıda karar verenin karşılıklı olarak modellenebilmesi.</p> <p>D.Doğrusal denklemler için her zaman çözüme ulaşılamaması.</p> <p>D.En basit bir problem için bile çok fazla işlem gerektirmesi.</p> <p>D.Yalnızca üçgen bulanık sayıların kullanılması.</p>
Buckley (1985)	<ul style="list-style-type: none"> AHP'nin, yamuk bulanık sayılar kullanılarak geliştirilmiş halidir. Bulanık ağırlıkların elde edilmesi için geometrik ortalamalar kullanılmıştır. 	<p>A.Genişletmelerde sağladığı avantaj.</p> <p>A.Eşsiz bir çözüm garanti etmesi.</p> <p>D.Çok sayıda işlem içermesi.</p>
Boender, de Graan vd. (1989)	<ul style="list-style-type: none"> İlk iki yöntemi değiştirerek elde etmiştir. Önceliklerin normalizasyonunda daha garantici bir öneri getirmiştir. 	<p>A.Çok sayıda uzman görüşünün modelde kullanılabilmesi.</p> <p>D.Çok sayıda işlem içermesi.</p>
Chang (1996)	<ul style="list-style-type: none"> Sentetik derece değerleri kullanılmıştır. Seviyeler basit bir şekilde sıralanmıştır. Bileşik bir toplam sıralama sunar. 	<p>A.AHP adımları ile çözülmesi.</p> <p>A.Az işlem gerektirmesi.</p> <p>D.Yalnızca üçgensel bulanık sayıların kullanılması.</p>
Cheng (1997)	<ul style="list-style-type: none"> Bulanık standartlar oluşturulmaktadır. Üyelik işlevine göre performanslar derecelendirilir. Toplam ağırlıkların elde edilmesi için entropi kullanılmaktadır. 	<p>A. Az işlem gerektirmesi.</p> <p>D.Yöntemin hem olasılık hem de olanak ölçütlerine dayanması.</p>
Ayağ (2005)	<ul style="list-style-type: none"> Üçgen bulanık sayılar kullanılır. Klasik AHP adımları uygulanır. 	<p>A.Hesaplamalarda kolaylık sağlaması.</p> <p>A.Tutarlılığın yeni bir matris oluşturmadan, normalize edilmiş matris üzerinden yapılması.</p>

3.1.2. BAHP Yönteminde Kullanılan Ölçekler

BAHP yöntemi uygulaması için birçok yaklaşım geliştirilmesine rağmen gerçekleştirilen uygulamalardan genel olarak üçgensel bulanık sayılardan oluşan önem ölçeği kullanılmıştır (Başılıgil, 2005; Kahraman vd., 2004; Lopez vd., 2007):

Tablo 3. BAHP Yöntemi Üçgensel Bulanık Sayılar Önem Ölçeği

Açıklama	Önem Derecesi	Önem Derecesi Eşleniği
Eşit Önemli	(1, 1, 1)	(1, 1, 1)
Daha Önemli	(2/3, 1, 3/2)	(2/3, 1, 3/2)
Çok Daha Önemli	(3/2, 2, 5/2)	(2/5, 1/2, 2/3)
Çok Fazla Önemli	(5/2, 3, 7/2)	(2/7, 1/3, 2/5)
Kesin Önemli	(7/2, 4, 9/2)	(2/9, 1/4, 2/7)

Tablo 3'te verilen önem ölçeğinin uygulamada basitliğine rağmen ikili karşılaştırma matrislerinin boyutu arttıkça yapılacak işlemler artmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Literatürde büyük sayılarda karşılaştırmalar yapmak amacıyla dilsel yani sözel değerlendirmelerde kullanılmak üzere bir önem ölçeği (Tablo 4) geliştirilmiştir. Bu ölçek kullanıldığı zamanda yine alternatif olarak ele alınan birimlerin toplam ağırlığı bulunur ve ardından normalize edilerek her bir alternatifin önem derecesi tespit edilir (Çanlı ve Kandakoğlu, 2007).

Tablo 4. Dilsel Değerlendirmeler İçin Önem Ölçeği

Dilsel İfade	Değer	Değer
Çok Zayıf	1	0
Zayıf	2	0,25
Orta	3	0,50
İyi	4	0,75
Çok İyi	5	1

4. UYGULAMA

Sağlık hizmetleri, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin de yer alan giyinme, barınma gibi temel ihtiyaçların olduğu fizyolojik ihtiyaçlardan sonra gelen güvenlik basamağında yer alan, karşılanması insanların en temel gereksinimlerinden birisi olan hizmetlerdir. Bu önemden yola çıkarak hasta perspektifinden hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen kriterlerin önem derecelerinin belirlenerek değerlendirilmesine yönelik bir BAHP yöntemi gerçekleştirilmiştir. BAHP yöntemi uygulaması için öncelikle kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda kullanılacak olan model geliştirilmiştir. Bu modele dayanılarak tasarlanan çalışmanın; ilk kısmında, araştırma problemi tanımlanmış, ikinci kısmında geliştirilen ve uygulamanın temelini oluşturan altı ana kriter ve bu ana kriterlerin her birine bağlı üçer alt kriterden oluşan hastanelerin hizmet kalitesini etkileyen kriterlerin belirlenmesi başlıklı hiyerarşi yer almaktadır. Uygulamanın son kısmında ise BAHP yöntemi kapsamında görüşülen ve uzman olarak kabul edilen 23 hastanın düşüncelerinden elde edilen veriler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma kapsamında, hasta perspektifinden hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen kriterlerin geliştirilen model çerçevesinde değerlendirilmesi ve bu kriterlerin önem sırasına göre sıralanarak en uygun hastane seçiminin nasıl olması gerektiği amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında geliştirilen yöntemin sağlık sektörü için olması, hem sağlık sektöründe daha kaliteli hizmet sunulmasına katkıda bulunmak hem de bu alanda kriterlerin sıralanmasına yönelik bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması nedeniyledir. BAHP yöntemi ile hastaneler üzerine yapılan bu çalışma, hizmet kalitesi boyutlarının hangilerinin hastaneler için önemli olduğunun tespit edilmesine ve bu kuruluşların hizmet kalitelerini iyileştirmesine katkıda bulunacaktır.

4.2. Araştırmanın Önemi

Günümüzde tüm sektörlerde olduğu gibi hastanelerde birbirleriyle rekabet halindedir. Hastanelerin faaliyetlerini bu rekabet ortamında gerçekleştirmeleri sürekli daha iyi hizmet sunma amacını ortaya çıkarmaktadır. Hastaların hangi kriterlere göre hizmet alacağı hastaneyi belirlemesinin yanında hastanelerinde hizmet sunarken hastaların hangi kriterlere önem verdiğini bilmesi sektörel gelişim içinde oldukça önemli bir konudur. Hastaların istek ve beklentilerinin doğru, zamanında ve yerinde tespit edilerek faaliyetlerin geliştirilmesi ve planlanması, hastaların algılanan hizmet kalitesini ve beklentilerine cevap verilebilmesini direkt olarak etkilemektedir. Literatürde bu amacı sağlayacak kriterlerin belirlenmesi ve sıralanmasını konu edinen bilimsel çalışmaların eksikliği bu çalışmayı daha önemli kılmakta ve literatüre küçükte olsa bir katkı yapmasına olanak sağlamaktadır. Hizmet kalitesini belirleyen özellikler olarak nitelendirilen boyutlara ek olarak profesyonellik ana kriterinin ve tüm ana kriterlere bağlı üçer alt kriterlerin kullanılarak bir hiyerarşik modelin geliştirilmesi çalışmaya özgünlük katmaktadır. Bir diğer taraftan, BAHP yöntemi ile analizlerin yapılması çalışmanın önemini arttırmaktadır.

4.3. Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

Hasta perspektifi ile hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen faktörlerin önem sıralarının tespit edilmesi amacıyla tasarlanan bu çalışma da sağlık hizmeti alan hastalardan 23 tanesi gönüllü olarak seçilerek, bu hastalara altı ana kriter (güvenilirlik, yanıt verilebilirlik, güvence, empati, fiziksel intiba ve profesyonellik) ve bu altı ana kriterin her birine bağlı üçer alt kriterden oluşan toplam 18 alt kriteri içeren ikili karşılaştırma matrisleri yüz yüze görüşme yöntemi ile doldurtulmuştur. Söz konusu verilerin toplanmasından sonra elde edilen veriler Chang'ın (1996) genişletilmiş analiz yöntemi ile analiz edilerek hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen kriterler, ana kriter ve ana kriterlere bağlı alt kriterler bazında BAHP yöntemiyle önem sıralarına göre sıralanmıştır.

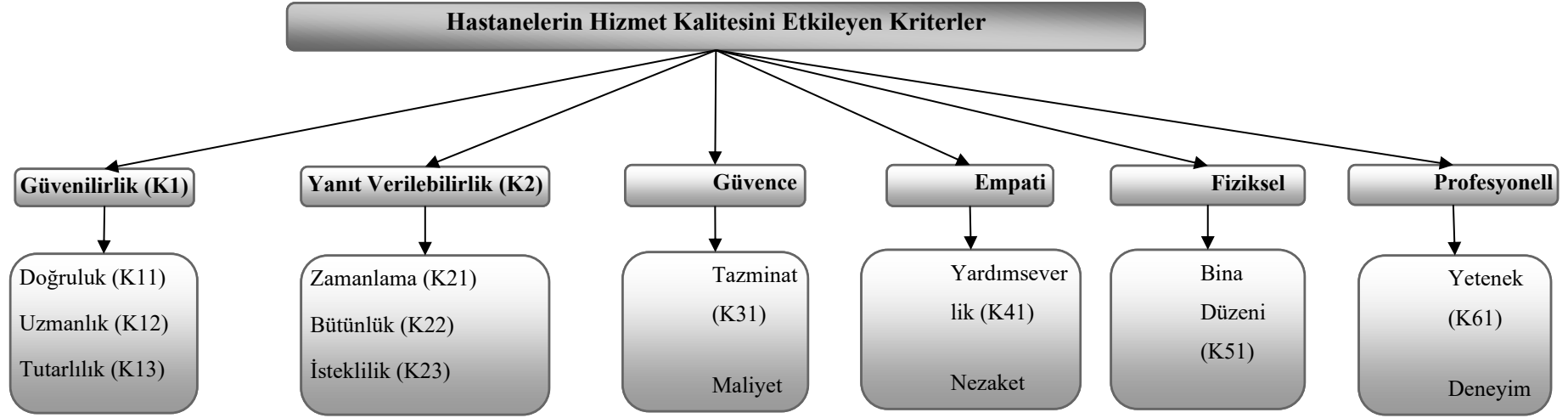
5. Sağlık Hizmeti Alan Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

5.1. Problemin Tanımlanması

Bu çalışmada literatüre bağlı olarak öncelikle temel-kriterler ve her bir temel-kriteri oluşturan üçer alt-kriterden yararlanarak söz konusu yirmi dört kriterden oluşan hiyerarşik bir hizmet kalitesi modeli geliştirilmiştir. Geliştirilen hiyerarşik model BAHP yöntemiyle analiz edilerek temel-kriterlerin ve alt-kriterlerin önem dereceleri (ağırlıkları) hesaplanarak sıralanmıştır.

5.2. Hiyerarşik Yapının Kurulması

Bu çalışma kapsamında, literatürde yer alan hizmet kalitesinin beş boyutuna ilaveten profesyonellik boyutu hiyerarşiye bir ana kriter olarak eklenmiş ve bu altı boyutun her birine bağlı üçer alt kriter belirlenerek hiyerarşik bir model geliştirilmiştir (Şekil 3.1). Geliştirilen hiyerarşinin ilk basamağında problemin amacı, ikinci basamakta söz konusu amaca ulaşmak amacıyla belirlenmiş ve alt kriterlere sahip temel-kriterler, üçüncü basamakta ise temel kriterlere bağlı olan alt-kriterler bulunmaktadır. Hiyerarşide yer alan ilk basamakta araştırma probleminin amacı "*Hastanelerin Hizmet Kalitesini Etkileyen Kriterler*" olarak ifade edilmiştir. Hiyerarşiye bakıldığı zaman modelin ikinci basamağını oluşturan 6 temel kriterlerin söz konusu amaca bağlı olarak; Güvenilirlik (K1), Yanıt Verilebilirlik (K2), Güvence (K3), Empati (K4), Fiziksel İntiba (K5) ve Profesyonellik (K6) boyutlarından oluştuğu görülmektedir. Hiyerarşinin üçüncü basamağına bakıldığında ise bahsedilen 6 temel kriterin her birine üçer üçer bağlanmış toplam 18 alt kriter olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Hizmet kalitesi performans modeline ait hiyerarşik yapı

Hastanelerin hizmet kalitesini etkileyen kriterlerin belirlenmesi amacıyla oluşturulan hiyerarşik yapıda yer alan değişkenlerin tanımlanması ikili karşılaştırmalar matrislerinin doldurulmasında önem arz etmektedir. Bu bakımdan söz konusu 6 ana ve 18 alt kriter tanımlanarak açıklanacak olursa (Parasuraman vd., 1988), *güvenilirlik*: sağlık hizmeti alan hastalara hizmet sunan hastanelerin, vadettiği hizmeti belirtilen zamanda, kusursuz ve başarılı olarak sunmasını ifade eden ana kriterdir; *yanıt verilebilirlik*: heveslilik olarak da isimlendirilen bu kriter, hastanelerin hastalarına sunduğu hizmet esnasında hasta beklenti ve isteklerine cevap verebilme yeteneğini ifade etmektedir; *güvence*: sağlık hizmeti sunan hastane ve personellerinin, hizmet sunumu esnasında hastalarda oluşturduğu güvendir; *empati*: hastanelerin, hastalara yönelik olarak uygun olan saatlerde çalışmasını, hastalara özel olarak ilgi göstermesini ve anlayarak sağlık sorunlarını çözmelerini ifade eden kriterdir; *fiziksel intiba*: sağlık hizmetinin sunulduğu hastanelerin iç ve dış görünüşünü, temizliğini, personellerin görünüşünü ifade eden kriterdir; *profesyonellik*: geliştirilen hiyerarşiye bizim tarafımızdan eklenen ve hastane çalışanlarının bilgi, deneyim, yetenek ve kişisel özelliklerini ifade eden kriterdir.

5.3. İkili Karşılaştırma Matrislerinin Elde Edilmesi ve Analiz

Çalışma kapsamında oluşturulan hiyerarşik modelden yararlanılarak ikili karşılaştırma matrisleri 23 hastaya yüz yüze görüşme yöntemi ile hiyerarşide yukarıdan aşağıya doğru doldurtularak karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu sayede bulanık üçgensel sayılar yardımıyla hastaların subjektif düşünceleri nitel halden nicel hale dönüştürülmüştür. Bu işlem yapıldıktan sonra ilk olarak her bir hasta görüşünü ifade eden matrislerin tutarlılık oranları hesaplanarak tutarlı doldurulup doldurulmadığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda bir adet hasta görüşünün tutarlı olmadığı tespit edilmiş ve analizlerden çıkartılmıştır. Daha sonra elde edilen ikili karşılaştırma matrislerinin grup ortalamaları her bir değer için alınarak aritmetik ortalamaları ile hesaplanmıştır yani her bir hücre değeri 23 katılımcı cevaplarına göre toplanmış ve 23'e bölünerek tek bir hücre değeri elde edilmiştir. Bu işlem matrislerdeki her bir hücre için yapılarak her bir matris 23 ayrı matris yerine tek matrise indirgenerek analizler yapılmıştır. Bu bağlamda söz konusu işlem ilk olarak, ana kriterlerin karşılaştırıldığı amaç bakımından ikili karşılaştırma matrisi için yapılarak temel-kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesine yönelik olarak oluşturulmuştur. Alt-kriterlere dair ikili karşılaştırma matrisleri de benzer bir şekilde oluşturulduğu için bu makale kapsamında verilmemiştir. Elde edilen ve grup ortalamasını ifade eden matrisler ise MS Office Excel yardımı ile değerlendirilerek analiz yapılmıştır. Yapılan hesaplamalara örnek olarak ana kriterleri içeren amaç bakımından ikili karşılaştırmalar matrisi verilmiştir ve hesaplaması adım adım gösterilmiştir. Devamında diğer matrisler içinde aynı işlemler yapılacağı için ayrıntılı olarak verilmemiş son işlemler yapılarak nihai sonuçlar toplu olarak verilmiştir.

a) Amaç bakımından ikili karşılaştırma matrisi

Tablo 5. Amaç bakımından ikili karşılaştırma matrisi

	Güvenilirlik			Yanıt Verilebilirlik			Güvence			Empati			Fiziksel İntiba			Profesyonellik		
	l	m	u	l	m	u	l	m	u	l	m	u	l	m	u	l	m	u
Güvenilirlik	1,00	1,00	1,00	1,27	1,56	1,86	1,56	2,01	2,47	1,34	1,76	2,18	1,41	1,85	2,28	1,01	1,29	1,61
Yanıt Verilebilirlik	0,74	0,85	1,05	1,00	1,00	1,00	1,48	1,86	2,24	1,20	1,64	2,09	1,47	1,93	2,41	0,94	1,17	1,41
Güvence	0,61	0,78	1,04	0,53	0,63	0,81	1,00	1,00	1,00	0,85	1,07	1,36	0,88	1,09	1,37	0,62	0,76	0,94
Empati	0,59	0,72	0,98	0,62	0,79	1,10	1,08	1,38	1,71	1,00	1,00	1,00	0,83	1,05	1,36	0,61	0,75	0,94
Fiziksel İntiba	0,50	0,60	0,79	0,51	0,66	0,91	0,89	1,15	1,44	0,89	1,15	1,46	1,00	1,00	1,00	0,58	0,68	0,84
Profesyonellik	0,83	1,01	1,25	0,98	1,20	1,41	1,39	1,77	2,16	1,45	1,85	2,26	1,43	1,83	2,22	1,00	1,00	1,00

Tablo 5'te kriterlerin ikili karşılaştırmalarını alt (l), orta (m) ve üst (u) sınır olarak ifade eden amaç bakımından ana kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi kullanılarak kriterlerin öncelik değerleri hesaplanacaktır. Bunun için öncelikle kriterlerin alt, orta ve üst sınırlarını belirlemek için bu değerlerin iki farklı yol ile (ortalamları alınarak ve toplanarak) tek bir alt, orta ve üst sınır elde edilecek ve sonrasında sentezleme değerleri hesaplanacaktır. Hesaplamalardan görüleceği üzere, her iki yol ile de aynı sentez değerleri elde edilecektir.

I. Yol: Sınırlara Göre Toplama Yöntemiyle Karşılaştırmaların Birleştirilmesi:

Tablo 6. Sınırlara Göre Toplam Yöntemiyle Karşılaştırmaların Birleştirilmesi

Ana Kriterler	Birleştirilen Sınır
Güvenilirlik	(l)=1+1.27+1.56+1.34+1.41+1.01=7.58 (m)=1.+1.56+2.01+1.76+1.85+1.29=9.47 (u)=1+1.86+2.47+2.18+2.28+1.61=11.40
Yanıt Verilebilirlik	(l)=0.74+1+1.48+1.20+1.47+0.94=6.83 (m)=0.85+1+1.86+1.64+1.93+1.17=8.45 (u)=1.05+1+2.24+2.09+2.41+1.41=10.20
Güvence	(l)=0.61+0.53+1+0.85+0.88+0.62=4.49 (m)=0.78+0.63+1+1.07+1.09+0.76=5.32 (u)=1.04+0.81+1+1.36+1.37+0.94=6.52
Empati	(l)=0.59+0.62+1.08+1+0.83+0.61=4.73 (m)=0.72+0.79+1.38+1+1.05+0.75=5.69 (u)=0.98+1.10+1.71+1+1.36+0.94=7.09
Fiziksel İntiba	(l)=0.50+0.51+0.89+0.89+1+0.58=4.37 (m)=0.60+0.66+1.15+1.15+1+0.68=5.24 (u)=0.79+0.91+1.44+1.46+1+0.84=6.43
Profesyonellik	(l)=0.83+0.98+1.39+1.43+1.45+1=7.08 (m)=1.01+1.20+1.77+1.83+1.85+1=8.64 (u)=1.25+1.41+2.26+2.22+2.26+1=10.29

Sınırlara göre toplama yöntemiyle ana kriterlerin ikili karşılaştırmaları Tablo 6’da olduğu gibi birleştirilmiş ve her bir ana kriter için şu sınır değerleri elde edilmiştir:

Tablo 7. Toplama Yöntemine Göre Ana Kriterlerin Sınırları

Ana Kriterler	Alt (l)	Orta (m)	Üst (u)
Güvenilirlik	7.58	9.47	11.40
Yanıt Verilebilirlik	6.83	8.45	10.20
Güvence	4.49	5.32	6.52
Empati	4.73	5.69	7.09
Fiziksel İntiba	4.37	5.24	6.43
Profesyonellik	7.08	8.64	10.29
TOPLAM	35.08	42.81	51.94

Tablo 7’de hesaplanarak verilen sınır değerleri toplamaları kullanılarak ana kriterlerin her biri için sentez değerleri (Si) hesaplanmıştır (*Bu işlem yapılırken Chang’ın yöntemine uygun olarak her bir kriterin alt sınırı, tüm kriterlerin üst sınırlarının toplamının çarpmaya göre tersi ile; orta sınır değerleri, tüm kriterlerin orta sınır değerleri toplamının çarpmaya göre tersiyle ve son olarak ise üst sınır değerleri, tüm kriterlerin alt sınır değerleri toplamının çarpmaya göre tersiyle çarpılarak hesaplanacaktır.*)

$$S_{\text{Güvenilirlik}}=(7.58, 9.47, 11.40) \times (1/51.94, 1/42.81, 1/35.08)=(0.146, 0.221, 0.325)$$

$$S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}}=(6.83, 8.45, 10.20) \times (1/51.94, 1/42.81, 1/35.08)=(0.132, 0.197, 0.291)$$

$$S_{\text{Güvence}}=(4.49, 5.32, 6.52) \times (1/51.94, 1/42.81, 1/35.08)=(0.086, 0.124, 0.186)$$

$$S_{\text{Empati}}=(4.73, 5.69, 7.09) \times (1/51.94, 1/42.81, 1/35.08)=(0.091, 0.133, 0.202)$$

$$S_{\text{Fiziksel İntiba}}=(4.37, 5.24, 6.43) \times (1/51.94, 1/42.81, 1/35.08)=(0.084, 0.122, 0.183)$$

$$S_{\text{Profesyonellik}}=(7.08, 8.64, 10.29) \times (1/51.94, 1/42.81, 1/35.08)=(0.136, 0.202, 0.293)$$

Chang’ın modeline uygun olarak sentez değerlerinin hesaplanmasını takip eden aşama ana kriterlerin önem ağırlıklarının (Vi) hesaplanmasıdır. Elde edilen sentez değerleri kullanılarak Vi değerleri her bir ana kriter için hesaplanmıştır. Elde edilen Vi değerleri de toplu olarak tablo halinde gösterilmiştir.

Güvenilirlik ana kriteri için:

$$V(S_{\text{Güvenilirlik}} \geq S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Güvenilirlik}} \geq S_{\text{Güvence}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Güvenilirlik}} \geq S_{\text{Empati}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Güvenilirlik}} \geq S_{\text{Fiziksel İntiba}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Güvenilirlik}} \geq S_{\text{Profesyonellik}}) = 1$$

Yanıt verilebilirlik ana kriteri için:

$$V(S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}} \geq S_{\text{Güvenilirlik}}) = \frac{0.146-0.291}{(0.197-0.291)-(0.221-0.146)} = 0.86$$

$$V(S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}} \geq S_{\text{Güvence}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}} \geq S_{\text{Empati}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}} \geq S_{\text{Fiziksel İntiba}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}} \geq S_{\text{Profesyonellik}}) = \frac{0.136-0.291}{(0.197-0.291)-(0.202-0.136)} = 0.97$$

Güvence ana kriteri için:

$$V(S_{\text{Güvence}} \geq S_{\text{Güvenilirlik}}) = \frac{0.146-0.186}{(0.124-0.186)-(0.221-0.146)} = 0.29$$

$$V(S_{\text{Güvence}} \geq S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}}) = \frac{0.132-0.186}{(0.124-0.186)-(0.197-0.132)} = 0.43$$

$$V(S_{\text{Güvence}} \geq S_{\text{Empati}}) = \frac{0.091-0.186}{(0.124-0.186)-(0.133-0.091)} = 0.91$$

$$V(S_{\text{Güvence}} \geq S_{\text{Fiziksel İntiba}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Güvence}} \geq S_{\text{Profesyonellik}}) = \frac{0.136-0.186}{(0.124-0.186)-(0.202-0.136)} = 0.39$$

Empati ana kriteri için:

$$V(S_{\text{Empati}} \geq S_{\text{Güvenilirlik}}) = \frac{0.146-0.202}{(0.133-0.202)-(0.221-0.146)} = 0.39$$

$$V(S_{\text{Empati}} \geq S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}}) = \frac{0.132-0.202}{(0.133-0.202)-(0.197-0.132)} = 0.52$$

$$V(S_{\text{Empati}} \geq S_{\text{Güvence}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Empati}} \geq S_{\text{Fiziksel İntiba}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Empati}} \geq S_{\text{Profesyonellik}}) = \frac{0.136-0.202}{(0.133-0.202)-(0.202-0.136)} = 0.49$$

Profesyonellik ana kriteri için:

$$V(S_{\text{Profesyonellik}} \geq S_{\text{Güvenilirlik}}) = \frac{0.146-0.293}{(0.202-0.293)-(0.221-0.146)} = 0.89$$

$$V(S_{\text{Profesyonellik}} \geq S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Profesyonellik}} \geq S_{\text{Güvence}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Profesyonellik}} \geq S_{\text{Empati}}) = 1$$

$$V(S_{\text{Profesyonellik}} \geq S_{\text{Fiziksel İntiba}}) = 1$$

Tablo 8. Ana Kriterlere Ait Önem Ağırlıkları

	V _{Güvenilirlik}	V _{Yanıt Verilebilirlik}	V _{Güvence}	V _{Empati}	V _{Fiziksel İntiba}	V _{Profesyonellik}
S _{Güvenilirlik}	-	0.860	0.290	0.390	0.270	0.890
S _{Yanıt Verilebilirlik}	1.000	-	0.430	0.520	0.410	1.000
S _{Güvence}	1.000	1.000	-	1.000	0.980	1.000
S _{Empati}	1.000	1.000	0.910	-	0.890	1.000
S _{Fiziksel İntiba}	1.000	1.000	1.000	1.000	-	-
S _{Profesyonellik}	1.000	0.970	0.390	0.490	0.370	1.000

Tablo 8’de verilen önem ağırlıkları kullanılarak ana kriterlerin öncelik değerleri şu şekilde hesaplanmıştır:

$$d'(\text{Güvenilirlik}) = \min[V(S_{\text{Güvenilirlik}} \geq S_i)] = 1.000$$

$$d'(\text{Yanıt Verilebilirlik}) = \min[V(S_{\text{Yanıt Verilebilirlik}} \geq S_i)] = 0.860$$

$$d'(\text{Güvence}) = \min[V(S_{\text{Güvence}} \geq S_i)] = 0.290$$

$$d'(\text{Empati}) = \min[V(S_{\text{Empati}} \geq S_i)] = 0.390$$

$$d'(\text{Fiziksel İntiba}) = \min[V(S_{\text{Fiziksel İntiba}} \geq S_i)] = 0.270$$

$$d'(\text{Profesyonellik}) = \min[V(S_{\text{Profesyonellik}} \geq S_i)] = 0.890$$

$$\text{Toplam } (d') = T = 3.700$$

Hesaplanan öncelik değerlerine göre elde edilen öncelikler vektörü şu ise şekildedir:

$$\text{ÖV} = (1.000, 0.860, 0.290, 0.390, 0.270, 0.890)$$

Önem ağırlıkları kullanılarak elde edilen öncelikler vektörü normalize edilerek ana kriterlerin ağırlıkları elde edilmiştir.

$$W = \left(\frac{d'(\text{Güvenilirlik})}{T}, \frac{d'(\text{Yanıt Verilebilirlik})}{T}, \frac{d'(\text{Güvence})}{T}, \frac{d'(\text{Empati})}{T}, \frac{d'(\text{Fiziksel İntiba})}{T}, \frac{d'(\text{Profesyonellik})}{T} \right)$$

$$W = \left(\frac{1.000}{3.700}, \frac{0.860}{3.700}, \frac{0.290}{3.700}, \frac{0.390}{3.700}, \frac{0.270}{3.700}, \frac{0.890}{3.700} \right) = (0.270, 0.232, 0.079, 0.105, 0.073, 0.241)$$

Hesaplanan kriter ağırlıklarına göre ana kriterlerin önem sıralaması en iyiden en kötüye doğru: güvenilirlik (0.270), profesyonellik (0.241), yanıt verilebilirlik (0.232), empati (0.105), güvence (0.079) ve fiziksel intiba (0.073) şeklindedir.

Amaç bakımından ana kriterler matrisine ait bulanık hesaplamalar Chag’ın modeline göre adım adım detaylı olarak açıklanarak uygulanmıştır. Çalışma kapsamında yer alan ve hiyerarşide bulunan diğer adımların tamamının hesaplamaları da aynı şekilde yapıldığı için çalışmada yer verilmemiştir. Tüm ikili karşılaştırma matrisleri için aynı hesaplamalar yapıldıktan sonra, elde edilen ana kriter ağırlıkları ile her bir kriterin alt kriter ağırlığının çarpılmasıyla tüm alt kriterlerin nihai sıralamalarını belirleyecek ağırlıkları belirlenmiştir.

b) Her bir ana kriterin alt kriterleri bakımından ikili karşılaştırma matrisleri

Tablo 9. Alt Kriterler Bakımından Güvenilirlik Ana Kriterine Ait İkili Karşılaştırma Matrisi

	Doğruluk			Uzmanlık			Tutarlılık			Satır Birleştirme			Sentezleme Değerleri (S _j)		
Doğruluk	1,00	1,00	1,00	0,91	1,12	1,40	1,07	1,30	1,57	0,99	1,14	1,32	0,26	0,35	0,46
Uzmanlık	0,97	1,23	1,47	1,00	1,00	1,00	1,16	1,43	1,71	1,04	1,22	1,39	0,28	0,37	0,48
Tutarlılık	0,76	0,89	1,07	0,79	0,93	1,16	1,00	1,00	1,00	0,85	0,94	1,08	0,22	0,28	0,37
	TOPLAM									2,89	3,30	3,79			

Tablo 9’da verilen güvenilirlik ana kriterine bağlı alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrisleri ve sentez değerlerinden faydalanarak ana kriterlerin önem ağırlıkları şu şekilde hesaplanmıştır:

Tablo 10. Güvenilirlik Ana Kriterine Bağlı Alt Kriterlerin Ait Önem Ağırlıkları

	V _{Doğruluk}	V _{Uzmanlık}	V _{Tutarlılık}	Öncelik Değerleri
S _{Doğruluk}	-	1.000	0.688	d'(Doğruluk)=min[V(S _{Doğruluk} ≥S _i)] = 0.900
S _{Uzmanlık}	0.900	-	0.500	d'(Uzmanlık)=min[V(S _{Uzmanlık} ≥S _i)] = 1.000
S _{Tutarlılık}	1.000	1.000	-	d'(Tutarlılık)=min[V(S _{Tutarlılık} ≥S _i)] = 0.500
<i>Toplam (d')=T=2.400</i>				

Tablo 10’da verilen önem ağırlıkları kullanılarak hesaplanan ve hesaplanan öncelik değerlerine göre elde edilen öncelikler vektörü şu şekildedir:

$$\text{ÖV}=(0.900, 1.000, 0.500)$$

Önem ağırlıkları kullanılarak elde edilen öncelikler vektörü normalize edilerek ana kriterlerin ağırlıkları elde edilmiştir.

$$W = \left(\frac{d'(\text{Doğruluk})}{T}, \frac{d'(\text{Uzmanlık})}{T}, \frac{d'(\text{Tutarlılık})}{T} \right)$$

$$W = \left(\frac{0.900}{2.400}, \frac{1.000}{2.400}, \frac{0.500}{2.400} \right) = (0.375, 0.417, 0.208)$$

Hesaplanan kriter ağırlıklarına göre güvenilirlik ana kriterine bağlı alt kriterlerin önem sıralaması en iyiden en kötüye doğru: uzmanlık (0.417), doğruluk (0.375) ve tutarlılık (0.208) şeklindedir.

Tablo 11. Alt Kriterler Bakımından Yanıt Verilebilirlik Ana Kriterine Ait İkili Karşılaştırma Matrisi

	Zamanlama			Bütünlük			İsteklilik			Satır Birleştirme			S _j		
Zamanlama	1,00	1,00	1,00	1,49	1,89	2,30	0,84	1,08	1,36	1,11	1,32	1,55	0,27	0,39	0,54
Bütünlük	0,52	0,62	0,79	1,00	1,00	1,00	0,52	0,67	0,92	0,68	0,76	0,90	0,17	0,22	0,31
İsteklilik	0,97	1,25	1,59	1,34	1,77	2,21	1,00	1,00	1,00	1,10	1,34	1,60	0,27	0,39	0,55
TOPLAM										2,89	3,43	4,06			

Tablo 11’de verilen yanıt verilebilirlik ana kriterine bağlı alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrisleri ve sentez değerlerinden faydalanarak ana kriterlerin önem ağırlıkları şu şekilde hesaplanmıştır:

Tablo 12. Yanıt Verilebilirlik Ana Kriterine Bağlı Alt Kriterlerin Ait Önem Ağırlıkları

	V _{Zamanlama}	V _{Bütünlük}	V _{İsteklilik}	Öncelik Değerleri
S _{Zamanlama}	-	0.191	1.000	d'(Zamanlama)=min[V(S _{Zamanlama} ≥S _i)] = 1.000
S _{Bütünlük}	1.000	-	1.000	d'(Bütünlük)=min[V(S _{Bütünlük} ≥S _i)] = 0.191
S _{İsteklilik}	1.000	0.191	-	d'(İsteklilik)=min[V(S _{İsteklilik} ≥S _i)] = 1.000
<i>Toplam (d')=T=2.191</i>				

Tablo 12’de verilen önem ağırlıkları kullanılarak hesaplanan ve Tablo 3.11’de verilen öncelik değerlerine göre elde edilen öncelikler vektörü şu şekildedir:

$$\text{ÖV}=(1.000, 0.191, 1.000)$$

Önem ağırlıkları kullanılarak elde edilen öncelikler vektörü normalize edilerek ana kriterlerin ağırlıkları elde edilmiştir.

$$W = \left(\frac{d'(Zamanlama)}{T}, \frac{d'(Bütünlük)}{T}, \frac{d'(İsteklilik)}{T} \right)$$

$$W = \left(\frac{1.000}{2.191}, \frac{0.191}{2.191}, \frac{1.000}{2.191} \right) = (0.456, 0.088, 0.456)$$

Hesaplanan kriter ağırlıklarına göre yanıt verilebilirlik ana kriterine bağlı alt kriterlerin önem sıralaması en iyiden en kötüye doğru: zamanlama ve isteklilik eşit önem derecesinde (0.456) ve isteklilik (0.088) şeklindedir.

Biz bu çalışmada hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen kriterleri belirleyebilmek için bir hiyerarşi oluşturduk ve bu hiyerarşiye bağlı olarak Chang'ın modelini adım adım tüm hiyerarşi adımlarına uyguladık. Sonuç olarak ana kriterlerin önem derecelerini ifade eden ağırlıklarını ve her bir ana kriterin alt kriterlerinin de kendi içerisinde önem derecelerini hesaplayarak ana kriterler içerisinde sıraladık. Ancak amaca uygun olarak bu alt kriterlerinde tıp ki ana kriterler gibi kendi aralarında değil aynı zamanda bir bütün halinde 18 alt kriterinde sıralanması gerektiği için her bir ana kriter ağırlığı ile o ana kriterine bağlı alt kriterlerin kendi içerisindeki ağırlıklarını çarparak çalışmayı bir bütün halinde değerlendirilebilir hale getirerek Tablo 13'te sunduk. Elde edilen sonuçların bir bütün halinde görülmesi yorumlamalar ve değerlendirme yapılması açısından kolaylık sağlamıştır.

Tablo 13. Kriterlerin Ağırlık ve Öncelik Sıralamaları

Öncelik Sırası	Ana Kriterler	Ağırlıklar	Alt Kriterler	Ağırlıklar	Nihai Kriter Ağırlıklar	Öncelik Sırası
1	Güvenilirlik	0.270				
			Doğruluk	0.375	0.101	3
			Uzmanlık	0.417	0.113	1
			Tutarlılık	0.208	0.056	7
			<i>Toplam</i>	<i>1.000</i>		
3	Yanıt Verilebilirlik	0.232				
			Zamanlama	0.456	0.106	2
			Bütünlük	0.088	0.020	15
			İsteklilik	0.456	0.106	2
			<i>Toplam</i>	<i>1.000</i>		
5	Güvence	0.079				
			Tazminat	0.135	0.011	17
			Maliyet	0.515	0.041	9
			Gizlilik	0.350	0.028	13
			<i>Toplam</i>	<i>1.000</i>		
4	Empati	0.105				
			Yardımsverlik	0.283	0.030	12
			Nezakət	0.413	0.043	8
			İletişim	0.304	0.032	11
			<i>Toplam</i>	<i>1.000</i>		
6	Fiziksel İntiba	0.073				
			Bina Düzeni	0.185	0.014	16
			Ekipman	0.507	0.037	10
			Hijyen	0.308	0.022	14
			<i>Toplam</i>	<i>1.000</i>		
2	Profesyonellik	0.241				
			Yetenek	0.328	0.079	5
			Deneyim	0.391	0.094	4
			Teknoloji	0.281	0.068	6
	<i>Toplam</i>	<i>1.000</i>	<i>Toplam</i>	<i>1.000</i>	<i>1.000</i>	

Hasta perspektifiyle hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen kriterlerin değerlendirildiği analizler sonucunda Tablo 13'teki sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre: ana kriterler önem derecesine göre en önemliden başlayarak güvenilirlik (0.270), profesyonellik (0.241), yanıt verilebilirlik (0.232), empati (0.105), güvence (0.079) ve fiziksel intiba (0.073) şeklinde sıralanmıştır. Hesaplanan önem derecelerine göre 18 alt kriterin ise en önemliden başlayarak ilk sırada uzmanlık

(0.113), ikinci sırada zamanlama ve isteklilik alt kriterlerinin eşit önem derecesinde (0.106), üçüncü sırada ise doğruluk alt kriterinin (0.101); son üç sırada ise bütünlük (0.020), bina düzeni (0.014) ve som sırada da tazminat (0.011) alt kriterinin yer aldığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında hastaların bakış açısı ile hastanelerin hizmet kalitesini belirleyen kriterlerin değerlendirilmesi konusu, hizmet kalitesine dair literatürden yararlanılarak elde edilen 6'sı ana, 18'i ise alt kriter olmak üzere toplam 24 kriterden oluşan hiyerarşik modelin geliştirilmesi ve 23 hastadan uzman görüşü alınması ile ele alınmış ve toplanan veriler BAHP yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analizler neticesinde öncelikle ana kriterler önem derecesine göre, güvenilirlik (0.270), profesyonellik (0.241), yanıt verilebilirlik (0.232), empati (0.105), güvence (0.079) ve fiziksel intiba (0.073) şeklinde; alt kriterler ise uzmanlık (0.113), eşit önem derecesinde zamanlama ve isteklilik (0.106), doğruluk (0.101), deneyim (0.094), yetenek (0.079), teknoloji (0.068), tutarlılık (0.056), nezaket (0.043), maliyet (0.041), ekipman (0.037), iletişim (0.032), yardımseverlik (0.030), gizlilik (0.028), hijyen (0.022), bütünlük (0.020), bina düzeni (0.014) ve son sırada ise tazminat (0.011) şeklinde sıralandığı görülmektedir. Nihai tablo (Tablo 14) incelendiğinde en önemli ana kriter olarak belirlenen güvenilirlik ana kriterinin alt kriterler bazında ilk 3'te uzmanlık alt kriterinin en önemli ve doğruluk alt kriterinin de üçüncü sırada yer alması ve en düşük önem derecesine sahip olan fiziksel intiba ana kriterine bağlı alt kriterlerinde 10, 14 ve 16. sırada yer alması yapılan analizlerin tutarlılığını göstermektedir.

Her bir ana kriter ve bu ana kriterlere bağlı alt kriterler incelendiğinde, en yüksek önem derecesine sahip güvenilirlik ana kriterinin alt kriterleri uzmanlık, doğruluk ve tutarlılık biçiminde sıralanmış, nihai yani tüm kriterler içerisinde yapılan değerlendirmede ise uzmanlık en önemli alt kriter, doğruluk üçüncü alt kriter ve tutarlılık ise yedinci en önemli alt kriter olarak belirlenmiştir. İkinci öncelik sırasına sahip olan profesyonellik ana kriteri de alt kriterleri bakımından kendi aralarında deneyim, yetenek ve teknoloji olarak sıralanmış ve bu alt kriterler tüm alt kriterler içerisinde sırasıyla 4, 5 ve 6. sırayı almıştır. Üçüncü önem derecesindeki ana kriter olan yanıt verilebilirlik ise kendi içerisinde eşit önem düzeyinde zamanlama ve isteklilik alt kriterleri ve bunlardan daha önem seviyesinde bütünlük alt kriterinin yer aldığı görülmektedir. Söz konusu üç alt kriter, bütün alt kriterler içerisinde ise sırasıyla 2 ve 15. oldukları görülmektedir. Dördüncü önem derecesinde yer alan empati ana kriteri ise kendi içerisinde nezaket, iletişim ve yardımseverlik şeklinde sıralanmıştır. Bu alt kriterlerde ana kriter ağırlığına bağlı olarak tüm alt kriterler içerisinde 8, 11 ve 12. sırayı almıştır. Beşinci önem seviyesinde bulunan güvence ana kriteri ise kendi içerisinde maliyet, gizlilik ve tazminat şeklinde sıralanmış; bu alt kriterler ise genel sıralama içerisinde 9, 13 ve 17. sırada yer almıştır. Son önem seviyesinde bulunan fiziksel intiba ana kriteri ise kendi içerisinde ekipman, hijyen ve bina düzeni şeklinde sıralanmış; bu alt kriterlerde tüm alt kriterler arasında yine bağlı olduğu ana kriterin ağırlığına göre 10, 14 ve 16. Sırada yer almışlardır.

Çalışma kapsamında geliştirilen modeli kullanarak hastaneler kendi performans değerlendirmesini yaparak süreç iyileştirmesi yapabilir ve bu yolla hizmet kalitesini arttırabilir. Yine elde edilen sonuçlardan yararlanarak eksik ve zayıf yönlerini tespit edebilirler. Böylece rekabet içerisinde olduğu rakiplerine karşı avantaj elde edeceklerdir. Hastaneler için potansiyel müşteri durumunda olan bireyler ise daha bilinçli bir şekilde hastane tercihi yapabileceklerdir. Örneğin, bir şehirde bulunan dört hastaneyi değerlendirerek ihtiyacı olan branştaki en iyi hizmet sunan hastaneyi tercih edebilecektir. Bu çalışmada birçok hastane türü ya da klinik türü ele alınamadığı için bu ciddi bir kısıt olmuştur. Buna rağmen geçmiş çalışmalara göre katılımcı sayısı yaklaşık üç kat arttırılarak analizlerin yapılması ve bulanık mantık çerçevesinde değerlendirilmesi çalışmanın üstün noktalarından birisidir. Gerçekleştirmiş olduğumuz çalışma literatür açısından değerlendirildiğinde ise, hastanelerin hizmet kalitesinin ölçülmesinde hasta görüşlerine yer verilmesi, BAHP gibi bir yöntem kullanılması, literatüre göre büyük miktarda uzman görüşünün alınarak kullanılması; son olarak ise çalışma kapsamında yararlanılan hiyerarşik yapının oluşturulması bakımlarından bu çalışmanın literatüre küçükte olsa katkısının olacağını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Adunlin, G., Diaby, V. ve Xiao, H. (2015). *Application of multicriteria decision analysis in health care: a systematic review and bibliometric analysis*. Health Expectations, 18(6), 1894-1905.
- Akdoğan, C. (2011). Hizmet pazarlamasında kalite anlayışı: Servqual ve Servperf kalite modellerinin karşılaştırılmasına yönelik bir uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sivas*.
- Akdoğan, A. A., Doğan, N. Ö., & Cingöz, A. (2015). Coopetition as a business Strategy: determining the effective partner selection criteria using Fuzzy AHP. *International Review of Management and Business Research*, 4(1), 137.
- Albayrak, Y.E. ve Erkut, H. (2005). "Banka Performansı Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Süreci Yaklaşımı". *İTÜ Dergisi/d*, 4(6), 47-58.
- Al-Borie, H. M., & Damanhouri, A. M. S. (2013). Patients' satisfaction of service quality in Saudi hospitals: a SERVQUAL analysis. *International journal of health care quality assurance*.
- Ayağ, Z. (2005). A fuzzy AHP-based simulation approach to concept evaluation in a NPD environment. *IIE transactions*, 37(9), 827-842.
- Ayyıldız G (2003) CIM Yatırımlarının Bulanık AHY Yöntemi ile Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Başlıgil, H. (2005). The fuzzy analytic hierarchy process for software selection problems. *Sigma*, 3(1), 24-33.
- Boucher, T. O., Gogus, O., & Wicks, E. M. (1997). A comparison between two multiattribute decision methodologies used in capital investment decision analysis. *The Engineering Economist*, 42(3), 179-202.
- Bozpolat, Ceylan (2019), "Pazarlama ve Sosyoloji: İşletme ve Toplum İlişkisi", Bölüm 9: Hizmet Pazarlamasına Sosyolojik Bir Bakış, Editör: Mustafa Ünsalan, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, ss. 253-284, ISBN:978-605-242-362-2.
- Buckley JJ (1985) Fuzzy Hierarchical Analysis. *Fuzzy Sets and Systems* 17(3): 233-247.
- Bülbül, Hasan ve Demirer, Ömür. (2008). Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelleri Servqual ve Sevrperf'in Karşılaştırmalı Analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 20, 181-198.
- Büyüközkan, G., Kahraman, C., & Ruan, D. (2004). A fuzzy multi-criteria decision approach for software development strategy selection. *International Journal of General Systems*, 33(2-3), 259-280.
- Cengiz E., Fazıl K. (2007). Kâr Amacı Gütmeyen Kurumlarda Müşteri Memnuniyeti ve Hizmet Kalitesi İlişkisi: Karadeniz Bölgesi Örneği. *Atatürk Üniversitesi Fakülte Dergisi*, C.21: 264-285.
- Chang DY (1992) Extent Analysis and Synthetic Decision. *Optimization Techniques and Applications* 1: 352-355.
- Chang DY (1996) Applications of The Extent Analysis Method on Fuzzy AHP. *European Journal of Operational Research* 95(3): 649-655.
- Cheng, F., Zhong, G., Li, Y., & Xu, Z. (1996). Fuzzy control of a double-inverted pendulum. *Fuzzy sets and systems*, 79(3), 315-321.
- Cronin, J.J. ve Taylor, S.A. (1992). "Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension". *Journal of Marketing*. 6 (Temmuz): 55-68.
- Çanlı, H., & Kandakoğlu, A. (2007). Hava Gücü Mukayesesi İçin Bulanık AHP Modeli. *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 3(1), 71-82.
- Çelik P, Ustasüleyman T (2014) Electre I ve Promethee Yöntemleri ile Gsm Operatörlerinin Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 12.
- Çavmak, Ö. G. Ş., & Tor-Kadıoğlu, Ö. Ü. C. (2021). Dijitalleşen Dünyada Tüketicilerin Hastane Hizmetlerinden Beklentileri. *Dijital Pazarlamada Güncel Araştırmalar*, 121.
- Çetin, A. C. ve Bitirak, İ. A. (2010). *Banka Karlılık Performansının analitik hiyerarşi süreci ile değerlendirilmesi: Ticari bankalar ile Katılım bankalarında bir uygulama*.
- Dağdeviren, M., & Eren, T. (2001). Analytical hierarchy process and use of 0-1 goal programming methods in selecting supplier firm. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 16(2), 41-52.
- Dağdeviren, M., Yavuz, S., & Kılınç, N. (2009). Weapon selection using the AHP and TOPSIS methods under fuzzy environment. *Expert Systems with Applications*, 36(4), 8143-8151.
- Değermen Erenkol, Hatice Anıl. *Hizmet Ürünlerinde Kalite, Müşteri Tatmini ve Sadakat*, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2006.
- Devebakan, Nevzat ve Aksaraylı, Mehmet. (2003). Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümünde Servqual Skorlarının Kullanımı ve Özel Altınordu Hastanesi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1, 5, 38-54.

- Dinçer, H., & Gorener, A. (2011). Performance evaluation using AHP-VIKOR and AHPTOPSIS approaches: The case of service sector. *Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences*, 29(3), 244-260.
- Doğan, N. Ö., & Derici, S. *Tarımsal Ürün Depolama ve Lojistik Şirketi İçin Yer Seçimi: Bir AHP Uygulaması. Türkiye Vizyonu: Multidisipliner Çalışmalar 2019 (Turkey Vision: Multidisciplinary Studies 2019)*. Ekin Yayınevi, TÜRKİYE. | ISBN: 978-605-327-870-2
- Dündar S, Ecer F (2007) Öğrencilerin Gsm Operatörü Tercihinin, Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemiyle Belirlenmesi. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi. İnönü Üniversitesi, Malatya, 24-25 Mayıs.
- Enea, M. ve Piazza, T. (2004). Project selection by constrained fuzzy AHP. *Fuzzy optimization and decision making*, 3(1), 39-62.
- Eraslan, E. ve Algün, O. (2005). İdeal Performans Değerlendirme Formu Tasarımında Analitik Hiyerarşi Yöntemi Yaklaşımı. *Gazi üniversitesi mühendislik-mimarlık fakültesi dergisi*, 20(1).
- Ersoy, Y (2018). *Bulanık AHP/Bulanık VZA Yöntemleri Kullanılarak Tedarikçi Performansının Ölçülmesi: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Nevşehir.
- Fitzsimmons, J. A., ve Fitzsimmons, M. J. (2006). *Service management: Operations, strategy, and information technology*. Irwin/McGraw-Hill.
- Güner, E. ve Balci, S. (2006). Some Results On The Fuzzy Sheaf Of The Fundamental Groups Over Fuzzy Topological Spaces. *Communications Series A1 Mathematics & Statistics*, 55(1).
- Ishizaka, A. ve Nemery, P. (2013). *Multi-criteria decision analysis: methods and software*. John Wiley & Sons.
- İç, Y. T., ve Yurdakul, M. (2000). Analitik hiyerarşi süreci (AHS) yöntemini kullanan bir kredi değerlendirme sistemi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 15(1).
- İslamoğlu, A. Hamdi ve Aydın, Kenan. (2016). *Hizmet Pazarlaması* (4. Baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Kabak, Y., Dogac, A., Ocalan, C., Cimen, S., ve Laleci, G. B. (2009). iSURF semantic interoperability service utility for collaborative planning, forecasting and replenishment. *In the Proc. of the eChallenges 2009 Conference*.
- Kadioglu, C. T., Cavmak, D., & Haque, A. (2021). Determining Consumers' choice Criteria For Hospital Services: A Study Among Public, Private And Institutional Hospitals. *Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation*, 32, 3.
- Kahraman, C., Cebeci, U. ve Ulukan, Z. (2003). Multi-criteria supplier selection using fuzzy AHP. *Logistics information management*, 16(6), 382-394.
- Kamaruzzaman, S. N., Lou, E. C. W., Wong, P. F., Wood, R. ve Che-Ani, A. I. (2018). Developing weighting system for refurbishment building assessment scheme in Malaysia through analytic hierarchy process (AHP) approach. *Energy Policy*, 112, 280-290.
- Kargı, A. S. ve Aydın, Z. B., 2017. Bulanık AHP Yönteminin Yenilenebilir Enerji Alternatiflerinin Seçiminde Kullanılması: Bursa Örneği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 55, 60- 74.
- Kitapci, O., Akdogan, C., & Dortyol, I. T. (2014). The impact of service quality dimensions on patient satisfaction, repurchase intentions and word-of-mouth communication in the public healthcare industry. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 14, 161-169.
- Kozak, Nazmi, Özel, Çağıl Hale ve Yüncü, Deniz Karagöz. (2000). *Hizmet Pazarlaması*. Ankara, Detay Yayıncılık.
- Lopez, J. A., Garcia, R., Blanco, A. G., & Felix, I. A. Z. (2007, September). Traffic lights Fuzzy control proposals to improve vehicular flow. *In Electronics, Robotics and Automotive Mechanics Conference (CERMA 2007)* (pp. 406-411). IEEE.
- Ok, Mehtap Akçil ve Girgin, Merve Fatma. (2015). Ankara'da İki Özel Yurt İşletmesinde Servqual Yöntemi ile Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 25, 13, 295-323.
- Papanikolaou, V., & Zygiaris, S. (2014). Service quality perceptions in primary health care centres in Greece. *Health expectations*, 17(2), 197-207.
- Parasuraman A, Zeithaml VA, Berry LL (1985) A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *Journal of Marketing* 49(4): 41-50.
- Purcărea, V. L., Gheorghe, I. R., & Petrescu, C. M. (2013). The assessment of perceived service quality of public health care services in Romania using the SERVQUAL scale, *Procedia Economics and Finance*, 6, 573-585.
- Roohi, G., Asayesh, H., Abdollahi, A. A., & Abbasi, A. (2011). Evaluation of clients' expectations and perception gap regarding the quality of primary healthcare service in healthcare centers of Gorgan. *Journal Of Jahrom University of Medical Sciences*, 9(3). 39-44.

- Saaty TL (1990) How to Make A Decision: The Analytic Hierarchy Process. *European Journal of Operational Research* 48: 9-26.
- Sevimli, Sedef. *Hizmet Sektöründe Kalite ve Hizmet Kalitesi Ölçümü Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Sheu, J. B. (2004). A hybrid fuzzy-based approach for identifying global logistics strategies. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 40(1), 39-61.
- Şimşek M. (1998). *Kalite Yönetimi*, Marmara Üniversitesi Yayın No:584 İstanbul.
- Turan, F. M., & Omar, B. (2015). *Application of integrated fuzzy-ahp for design concept evaluation: a case study on mold design selection*. In *The Malaysia-Japan Model on Technology Partnership* (pp. 101-113). Springer, Tokyo.
- Tüysüz, F. (2004). Proje risk analizinde bulanık analitik hiyerarşi prosesinin kullanılması (Doctoral dissertation).
- Uslu A (2012). *Hizmet sektöründe kalite ve Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesi hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik bir araştırma*. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ustasüeyman T (2009) Bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin değerlendirilmesi: Ahs-Topsis Yöntemi. *Bankacılar Dergisi* 69: 33-43.
- Ünsalan, M. (2016). Hizmet Kalitesi ve Perakende Hizmet Kalitesi Ölçekleri Üzerine Literatür Taraması. 2. *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi. İktisat-Turizm-İşletme Bilimleri Özel Sayısı*, 110-121.
- Yaralıoğlu, K. (2001). Performans değerlendirmede analitik hiyerarşi proses. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1).
- Yaralıoğlu, K. (2010). Karar verme yöntemleri. Detay Yayıncılık.
- Zahedi F (1986) The Analytic Hierarchy process: A Survey of the Method and its Applications. *Interfaces* 16: 96-108.
- Zarei, A., Arab, M., Froushani, A. R., Rashidian, A., & Tabatabaei, S. M. G. (2012). Service quality of private hospitals: The Iranian Patients' perspective. *BMC health services research*, 12(1), 1-7.

EXTENDED SUMMARY

Purpose,

Within the scope of this study, it is aimed to evaluate the criteria that determine the service quality of hospitals from the perspective of the patient within the framework of the developed model and how the most appropriate hospital selection should be by ranking these criteria in order of importance. The fact that the method developed within the scope of the study is for the health sector is both to contribute to the provision of better quality services in the health sector and because there has not been a study on the ordering of the criteria in this field before. This study on hospitals with the BAHP method will contribute to the determination of which service quality dimensions are important for hospitals and to improve the service quality of these institutions.

Today, as in all sectors, hospitals are in competition with each other. The fact that hospitals carry out their activities in this competitive environment reveals the purpose of providing better service continuously. In addition to determining the hospital according to which criteria patients will receive service, it is a very important issue in sectoral development that patients know which criteria they attach importance to while providing services in their hospitals. Developing and planning the activities by determining the wishes and expectations of the patients correctly, on time and on the spot directly affects the perceived service quality of the patients and the ability to respond to their expectations. The lack of scientific studies in the literature on the determination and ordering of the criteria that will provide this aim makes this study more important and allows it to make a small contribution to the literature. Developing a hierarchical model by using the main criteria of professionalism and three sub-criteria related to all main criteria, in addition to the dimensions that are defined as the features that determine the service quality, adds originality to the study. On the other hand, making analyzes with the BAHP method increases the importance of the study.

Methodology

In this study, which was designed to determine the order of importance of the factors that determine the service quality of hospitals with the patient perspective, 23 of the patients who received health services were selected voluntarily and six main criteria (reliability, responsiveness, assurance, empathy, physical impression and professionalism) and these six Pairwise comparison matrices containing a total of 18 sub-criteria consisting of three sub-criteria connected to each of the main criteria were filled with face-to-face interview method. The data obtained after the collection of the aforementioned data were analyzed by Chang's (1996) extended analysis method and ranked in order of importance by Fuzzy AHP method on the basis of the criteria that determine the service quality of the hospitals, the main criteria and the sub-criteria connected to the main criteria.

Findings

The results were obtained as a result of the analyzes in which the criteria determining the service quality of the hospitals were evaluated from the perspective of the patient. According to the results obtained, the main criteria are ranked from the most important to reliability (0.270), professionalism (0.241), responsiveness (0.232), empathy (0.105), assurance (0.079) and physical impression (0.073). According to the calculated importance degrees, the 18 sub-criteria, starting from the most important, are in the first order of expertise (0.113), the timing and willingness sub-criteria are equally important (0.106), and the accuracy sub-criterion (0.101); in the last three rows, integrity (0.020), building layout (0.014) and compensation (0.011) sub-criteria take place in the last three rows.

Within the scope of this study, the evaluation of the criteria that determine the service quality of hospitals with the point of view of the patients is discussed by developing a hierarchical model consisting of a total of 24 criteria, 6 main and 18 sub-criteria, obtained from the literature on service quality, and expert opinion from 23 patients. collected and the collected data were analyzed using the BAHP method. As a result of the analyzes carried out, the main criteria, according to the degree of importance, are reliability (0.270), professionalism (0.241), responsiveness (0.232), empathy (0.105), assurance (0.079) and physical impression (0.073); sub-criteria were expertise (0.113), timing and willingness (0.106), accuracy (0.101), experience (0.094), talent (0.079), technology (0.068), consistency (0.056), courtesy (0.043), cost (with equal importance). 0.041, equipment (0.037), communication (0.032), helpfulness (0.030), confidentiality (0.028), hygiene (0.022), integrity (0.020), building layout (0.014), and compensation (0.011) in the last place. When the final table (Table 14) is examined, the main criterion

of reliability, which is determined as the most important main criterion, is in the first 3 on the basis of sub-criteria, and the sub-criteria of expertise is the most important and the accuracy sub-criterion is in the third place, and the sub-criteria related to the physical impression main criterion, which has the lowest degree of importance. Ranking 10th, 14th and 16th in the criteria shows the consistency of the analyzes made.

When each main criterion and the sub-criteria related to these main criteria are examined, the sub-criteria of the reliability main criterion with the highest degree of importance are listed in the form of expertise, accuracy and consistency. consistency was determined as the seventh most important sub-criteria. The main criterion of professionalism, which has the second priority, is also listed as experience, talent and technology among themselves in terms of its sub-criteria, and these sub-criteria are ranked 4th, 5th and 6th, respectively, among all sub-criteria. Responsiveness, which is the main criterion in the third degree of importance, is seen to include the sub-criteria of timing and willingness at the same level of importance and the sub-criterion of integrity at the higher level of importance. It is seen that these three sub-criteria rank 2nd and 15th, respectively, among all sub-criteria. The main criterion of empathy, which is in the fourth degree of importance, is listed in itself as courtesy, communication and helpfulness. In these sub-criteria, depending on the weight of the main criterion, it took the 8th, 11th and 12th places among all sub-criteria. The main criteria of assurance, which is at the fifth level of importance, are listed as cost, confidentiality and compensation; these sub-criteria were ranked 9th, 13th and 17th in the general ranking. The main criterion of physical impression, which is at the last level of importance, is listed as equipment, hygiene and building layout; In these sub-criteria, they were ranked 10th, 14th and 16th among all sub-criteria according to the weight of the main criterion to which they are connected.

Conclusion and Discussion

Using the model developed within the scope of the study, hospitals can make process improvement by making their own performance evaluation and increase the quality of service in this way. Again, by using the results obtained, they can identify their deficiencies and weaknesses. Thus, they will gain an advantage over their rivals. Individuals who are potential customers for hospitals will be able to choose a hospital more consciously. For example, by evaluating four hospitals in a city, he will be able to choose the hospital that provides the best service in the branch he needs. When the study we have carried out is evaluated in terms of literature, it is seen that patients' opinions are included in the measurement of the service quality of hospitals, a method such as BAHP is used, and a large amount of expert opinion is used according to the literature; Finally, it shows that this study will make a small contribution to the literature in terms of creating the hierarchical structure utilized within the scope of the study.

EDWARD HOPPER'IN "GECE KUŞLARI (NIGHTHAWKS)" YAPITINDA GERÇEK YA DA KURGUSAL DÜZLEMDE OLUŞTURULAN DRAMATİK YALNIZLIK

Araştırma Makalesi / Research Article

Uysal, E. & Uysal, A. (2021). Edward Hopper'ın "Gece Kuşları (Nighthawks)" Yapıtında Gerçek ya da Kurgusal Düzlemde Oluşturulan Dramatik Yalnızlık. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1178-1191. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.961480>.

Geliş Tarihi: 02.07.2021
Kabul Tarihi: 17.08.2021
E-ISSN: 2149-3871

Emrah UYSAL

Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

emrah.33@gmail.com

ORCID No: 0000-0003-2565-9533

Arzu UYSAL

Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

arzu.guldali@gmail.com

ORCID No: 0000-0003-2124-7902

ÖZ

Sanat eleştirisi, bireye bir yapıta farklı açılardan bakma, yapıtı anlama, anlam üzerinden yorumlar yapma ve bir yargıya varma gibi yetenekler kazandırmaktadır. Bir yapıt üzerinden eleştiri yapabilmek için çeşitli yöntemler geliştirildiği bilinmektedir. Çalışma kapsamında, Edmund Burke Feldman'ın dört adımdan oluşan ve 1970'lerde geliştirdiği Pedagojik Sanat Eleştirisi modeline dayanarak Edward Hopper'ın *Gece Kuşları (Nighthawks)* adlı yapıtının incelemesi yapılacaktır. Bu çalışmanın amacı, Feldman'ın Pedagojik Sanat Eleştirisi bakış açısıyla Hopper'ın *Gece Kuşları* adlı yapıtında gerçek ya da kurgusal düzlemde oluşturulan dramatik yalnızlık konusunu betimleme, çözümleme, yorumlama ve yargı basamaklarıyla incelemektir. Çalışmada, Hopper'ın *Gece Kuşları* isimli yapıtı, özellikle yorumlama aşaması detaylandırılarak ele alınmış ve kurgusal düzlemde oluşturulan yalnızlık ve yabancılaşma, her bir figürün hareketi, kıyafeti, mekânda yer alan nesnelere ve bunların alt anlamları ile ilişkilendirilerek detaylı bir okuma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışmada, yapıt üzerindeki nesnelere, imgelere, sembollere ve metaforik anlatımlardan yola çıkılarak, hem sanatçının yaşadığı döneme odaklanılmış hem de bu dönemin toplumsal yaşamı incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda elde edilen bulgularla yöntemin yapıtı detaylı bir şekilde incelemeye izin verdiği görülmüştür. Araştırma sonuçlarının Türkiye'de görsel okuma derslerine önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edward Hopper, Gece Kuşları (Nighthawks), Yalnızlaşma, Yabancılaşma, Modern Amerika.

THE DRAMATIC LONELINESS CREATED ON THE REAL OR FICTIONAL LEVEL IN THE WORK OF EDWARD HOPPER NAMED "NIGHTHAWKS"

ABSTRACT

Art criticism provides the individual with abilities such as looking at a work from different angles, understanding the work, making interpretations on meaning and making a judgment. It is known that various methods have been developed to criticize a work. Within the scope of the study, Edward Hopper's *Nighthawks* will be examined based on Edmund Burke Feldman's Pedagogical Art Criticism model, which consists of four steps and developed in the 1970s. The aim of this study is to examine the dramatic loneliness issue created on a real or fictional level in Hopper's *Night Owls* from the perspective of Feldman's Pedagogical Art Criticism, with the steps of description, analysis, interpretation and judgment. In the study, Hopper's work named *Night Owls* was discussed in detail, especially the interpretation stage, and a detailed reading was carried out by associating the loneliness and alienation created on the fictional plane with the movement of each figure, their clothes, the objects in the space and their sub-meanings. In addition, the study focused on the period in which the artist lived and tried to examine the social life of this period, based on the objects, images, symbols and metaphorical expressions on the work. With the findings obtained at the end of the study, it was seen that the method allowed to examine the work in detail. It is thought that the results of the research will make significant contributions to visual reading lessons in Turkey.

Keywords: Edward Hopper, *Nighthawks*, Isolation, Alienation, Modern America.

GİRİŞ

18. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar devam eden süreçte dünya, endüstrileşme ile birlikte bilim-teknoloji alanında meydana gelen çok büyük gelişmelere sahne olmuştur. Bu gelişmeler, değişmeler ve dönüşümler insanları, anlam yüklemekte zorlandıkları gerçeklerle yüzleştirmektedir. Toplumsal ve kültürel yapı bu denli büyük gelişmeleri hızlı bir şekilde özümseyebilecek dinamiklere sahip olamadığındandır ki doğal bir sonuç olarak bireyin yalnızlaşması, yabancılaşması, bireyin kendinden ve çevresindeki her şeyden yalıtılması söz konusu olmuştur. Yabancılaşma kavramı geçmişten günümüze politik, sosyolojik, psikolojik ya da felsefi bağlamda birçok bilim insanı (Jean Jacques Rousseau, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Karl Marx, Erich Fromm, George Simmel vb.) tarafından tartışılmış ve her dönemde yeni ve farklı anlamlar yüklenerek önemini korumuştur. Felsefe ve sanat tarihçisi Tunalı (2012) yabancılaşma kavramını şu şekilde tanımlamaktadır:

Gelişen teknoloji ve endüstri ile birlikte, geçen yüzyıl içerisinde toplum yaşamında günümüze kadar ulaşan çok özgün bir olay meydana gelir. Bu, yabancılaşma olayıdır. Özellikle 1930'lu yıllardan sonra çağdaş felsefenin, kültür ve sanat felsefesinin çalışmalarında sihirli değnek gibi kullandıkları yabancılaşma kavramı, ilkin 18. yüzyılda Jean Jacques Rousseau'da politik bir içerikle ele alınmış, daha sonraki yüzyılda Hegel ve Marx'ta felsefi bir anlama kavuşmuştur (s. 67).

Yabancılaşma Marx'a göre "insanı, kendi etkinliğinin ürünlerine, üretken etkinliğinin kendisine, içinde yaşadığı doğaya, kendine, kendi özsel doğasına, insanlığına ve öteki insanlara yabancılaştıran eylemdir" (2010: 12). Yine Marx'a göre, insanları yabancılaştıran şey Tanrı veya akıl değil paranın olmasıydı. Para insan emeğinin ve hayatının yabancılaştığının göstergesidir. Geçmişte doğanın bir parçası olarak yaşayan insan, biriktirmeden hayatını sürdürür ve mülkiyete sahip olmaz. Zamanla insanların mülkiyet edinme, sahip olma duyguları arttıkça karşı tarafa bunu üstünlük çabası olarak kullanım başlamıştır. Feodal sistemin zamanla çökmesi ile yaşadıkları yerlerden ayrılarak başka iş imkânları için göçen insanların, sanayi devriminin ardından, makineleşmeyle birlikte toprakla bağları kesilmiştir. Makineleşmeyle birlikte üreten konumundan çıkan birey toplumsal yapı içinde de şekillenmeye başlamaktadır. Bireyler önce yaptıkları işe, sonra üretim sürecine, ardından çevrelerine ve sonunda kendilerine yabancılaşmışlardır. Amerikalı ressam ve grafikçi Edward Hopper'ın (1882-1967) dış dünyaya atıflı referanslarıyla ürettiği resimlerinde bu durum yalnızlık, sessizlik, melankoli gibi kavramlarla da ilişkilendirilip, daha da anlam kazanmıştır. Sosyolog Fritz Pappenheim (2002: 22), modern insanın yabancılaşmasına ilişkin "Basitçe çoğunluktan biri olarak var olmak, sanki her şey olabileceğinin en iyisiymiş gibi insanı derinden yatıştıran bir etki yaratır. Bu yatışma cazip olmasına caziptir ama çok yüksek bir bedel ödmeden insanın bunu elde etmesi olanaksızdır. Bedel olarak kendi olmaya son vermek, kendi benliğinden uzaklaşmak zorunda kalacaktır" tespitinde bulunur.

Edward Hopper'ın, Pappenheim'in yukarıda belirtilen sözlerinden hareketle, kalabalık toplumlarda yer alan bireyin modern hayat içerisindeki ruhsal yapısını, yalnızlık ve yabancılaşma kavramlarını önceleyen bir tavırla resimlerini ürettiği ve günlük yaşantıyı konu edinen gerçekçi resimleriyle 20. yüzyıl Amerika'sının portresini çok iyi betimlediği düşünülen önemli sanatçılardan biri olduğu söylenebilir. Özellikle yalnızlık ve yabancılaşma duygusunu vurgulayan yapıtlardaki sessizliğin izleyeni ruhsal devinime sürüklediği düşünülmektedir. İngiliz yazar, şair, sanat eleştirmeni, küratör ve yayıncı Edward Lucie-Smith (2004)'e göre "Dönemin en önemli gerçekçi sanatçısı, temelde hiçbir sınıflandırmaya girmeyen Edward Hopper'dı (1882-1967). Hopper, üslubunu 1920'lerde oturttu ve ölümüne dek aynı üslupta resimler yapmayı sürdürdü. 1930'larda kendi başına çalışmaya başladı. Özellikle yalnızlığın, yerinden edilmişlik duygusunun resmedilmesinde başarılıydı" (s.162).

Daha çok reklamcılık sektöründe ve gravürcü olarak çalışan sanatçının yurtdışında yaptığı çeşitli geziler (1906-1910 yılları arasında İspanya'dan Paris'e uzanan) resim alanında kişisel tarzının şekillenmesini büyük ölçüde etkilemiştir. "Avrupa'da Kübizm ve Fovizm gibi soyut hareketlerin popüler olduğu sırada Hopper, Empresyonistlerden özellikle de Claude Monet ve Edouard Manet'in resimlerinde kullandıkları ışıktan etkilenmiştir... Amerika'ya tekrar döndüğünde ilk resmi Sailing, Edgar Degas, Paul Gauguin, Paul Cézanne gibi sanatçıların eserleriyle birlikte sergilenmiştir"

(Biography.com Editors, 2019). Resimlerine bir başka etki ise Amerikalı Gerçekçi ressam Robert Henry (1865-1929) ve 20. yüzyılın başlarında New York'ta kurulmuş olan Ashcan Okulu olmuştur. Bu grubun sanatçıları kentsel temaları gerçekçi bir şekilde çalışma yolunu seçmişlerdir. Sanatçı, 1901 ve 1906 yılları arasında Robert Henry'den resim dersleri almıştır. Sanatçının yaşadığı New York kenti, 1945-1965 tarihleri arasında sanatın merkezi konumuna gelmiştir. Türk şair, deneme yazarı ve yayıncı Enis Batur'un Modernizmin Serüveni-Bir Temel Metinler Seçkisi'nde aktardığına göre Fransız sanat eleştirmeni ve kültürel filozofu Pierre Restany (1997: 346) "1945-1965 döneminde sanat dünyasında iki yeni olgunun kendini kabul ettirdiği görüldü. Bunlardan biri, bir Amerikan resim okulunun ortaya çıkması, öbürüyse New York'un sanatsal yaratının uluslararası merkezi olarak sivrilmesidir. İkinci olgu da zaten ilk ortaya çıkan olgunun mantıksal sonucudur" der. Bir New Yorklu sanatçı olarak Edward Hopper sanatın yeni merkezi olarak tanımlanan alanda soyutlamacı ya da soyut ekspresyonist resimler yapan çağdaşlarının aksine, modern hayatın ta kendisine ve getirdiği olumsuz yaşam parçalarına dokunan gerçekçi resimleriyle dikkat çekmektedir. Modern kentin parlayan ışıklarını, kaos yaşatan atmosferini, endüstriyel gelişimlerini değil de tüm gelişmelerin ötesinde görünmeyen yüzünü, kentin yalnızlığını ve dolaylı olarak bireyin yalnızlığını, bireyin ve toplumun yabancılaşmasını resmetmiştir.

Bu çalışma, Edward Hopper'ın *Gece Kuşları (Nighthawks)* yapıtından hareketle, sanat eğitimi öğretim sürecinde kullanılan dört disiplinden (sanat tarihi, estetik, sanat eleştirisi, sanatsal uygulamalar) biri olan sanat eleştirisinde kullanılan yöntemlerinden birine odaklanacaktır. Sanat eleştirisi, bireye bir yapıta farklı açılardan bakma, yapıtı anlama, anlam üzerinden yorumlar yapma ve bir yargıya varma gibi yetenekler kazandırmaktadır. Ayrıca, yapıtı eleştirme sürecinde "... zihinsel gelişimi sağlayacak analitik düşünme ve sentezleme gibi faaliyetlerde de bulunurlar" (Aykut, 2006: 39). Tüm bunların yanı sıra "... entelektüel, sosyal ve duygusal yeteneklerini geliştirme fırsatı yakalarlar. ... sözcük dağarcığını geliştirir... düşüncelerinin değerini öğretir. ... sanatla ilgili konuşmanın ve yazmanın düzenli yollarını öğrenirler" (Mercin ve Alakuş, 2005: 39-40). Türkçe alanyazında Edward Hopper'ın *Gece Kuşları* yapıtı üzerine ve sanat eğitimcisi ve sanat tarihçisi Edmund Burke Feldman'ın (1924) eleştiri yaklaşımını benimseyen çalışmaların kısıtlı sayıda yer aldığı gözlenmiştir. Dolayısıyla da böyle bir çalışmanın kendisini kuvvetle hissettirdiği görülmüştür. Bu gereksinim doğrultusunda çalışma kapsamında Feldman'ın (1987) dört adımdan oluşan ve 1970'lerde geliştirdiği Pedagojik Sanat Eleştirisi (Araştırmacı Sanat Eleştirisi) modeline dayanarak söz konusu yapıtın incelemesi yapılacaktır. Bu amaca varmak için ilk önce yöntem kısmında çalışmanın yöntemi ve Feldman'ın modeline ilişkin bilgi verilmiştir. İkinci olarak, bulgular kısmında bu modele dayalı olarak oluşturulan eleştiri metni sunulmuştur. Son olarak, sonuç ve tartışma kısmı ile araştırma tamamlanmıştır.

1. YÖNTEM

Çalışmada literatür tarama ile Edmund Feldman'ın Pedagojik Sanat Eleştirisi modeli kullanılmıştır. Feldman'ın Pedagojik Sanat Eleştirisi (Araştırmacı Sanat Eleştirisi) modeli betimleme, çözümleme, yorum ve yargı basamaklarından oluşmaktadır. Edward Hopper'ın *Gece Kuşları (Nighthawks)* adlı yapıtı bu başlıklar altında incelenmiştir.

"Edmund Feldman (1970) sanat eleştirisinin ilk evrelerini geliştirmiş ve onun öğrencisi olan Gene Mittler (1986)'da bunu "Bakmayı öğrenmek, Öğrenmek için bakmak" diye adlandırılan bir dizi soruyla geliştirmiştir" (Kırıçoğlu, Stokrocki, 1997: 32). Feldman'ın eleştiri sınıflandırması şöyledir: "1.Akademik Eleştiri, 2.Basın Eleştirisi, 3.Popüler Eleştiri, 4.Pedagojik Eleştiri" (Mercin ve Alakuş, 2005: 38). Feldman'ın bu eleştiri sınıflandırma türlerinden Pedagojik Eleştiriye göre eleştiri dört basamaktan oluşur. "Bunlar; 1- Betimleme, 2- Çözümleme, 3- Yorum, 4- Yargı" (Kırıçoğlu, 2002: 132) basamakları olarak adlandırılır. Betimleme aşaması, yapıta ilk bakıldığında nelerin görüldüğünün sorulduğu ve bunlara verilen cevapların sıralandığı kısımdır (Bu sanat yapıtını yaratan sanatçının ismi nedir? Bu ne tür bir sanat yapıtıdır? Yapıttaki nesnelere sıralayınız gibi sorulara yanıtların arandığı basamaktır). Çözümleme aşaması, yapıtın sanatın ilke ve elemanlarından hareketle oluşturulan soruların yer aldığı ve bu sorulara verilen yanıtların değerlendirildiği bölümdür (Hangi çizgiler görünüyor? (düz, eğri, kırık, hepsi de) Hangi şekiller daha çok kullanılmış? gibi sorulara yanıtlar aranmaktadır). Yorum aşaması ise; betimleme ve çözümleme aşamasında elde edilen

bulgulardan yararlanarak yapıta anlam verildiği, varsa sembollerin okunmaya çalışıldığı ve bunlar üzerinden çeşitli fikirlerin öne sürüldüğü kısımdır. Bu aşamada eleştiriyi yapan kişi her türlü düşüncesini ifade etmekte özgürdür (Sanatçı bize ne anlatmak istiyor? Sanatçı bu sanat yapıtını neden yapmış olabilir? Yapıt size göre ne anlama geliyor? gibi sorulara cevapların arandığı kısımdır). Yargı aşaması ise, genel olarak izleyenin yapıtın değeri konusunda karar verdiği basamaktır (Bu sanat yapıtından hoşlanıyor musunuz? Onun iyi bir sanat yapıtı olduğunu düşünüyor musunuz? Onun önemli bir sanat yapıtı olduğunu düşünüyor musunuz? gibi sorulara yanıt aranmaktadır). Ayrıca bu bölümde yapıtın estetik eleştirisi açısından dikkat edilmesi gereken noktalarının da ele alınması gerekmektedir. Bu noktalardan biri estetik yargıdır (Yapıt yansıtmacıdır, biçimcidir ya da anlatımcıdır (çeşitli duygular veya sembolik mesajlar taşıyor) gibi...).

2. BULGULAR

Araştırmada sanat yapıtı ile ilgili inceleme metni, Türk sanat eleştirisi ve eğitim uzmanları bakış açısıyla oluşturulmaya çalışılmıştır.

a. *Feldman Modeline Göre Betimleme*

Resim 1: Edward Hopper, 1942, Gece Kuşları (Nighthawks), Tuval Üzerine Yağlıboya, 84,1x152,4 cm, Chicago Sanat Enstitüsü Koleksiyonu.

Gece Kuşları (Nighthawks) adlı yapıt, Amerikalı ressam ve grafikçi Edward Hopper tarafından 1942 yılında yapılmıştır. Yapıt tuval üzerine yağlıboya tekniğiyle yapılmış ve 84,1x152,4 cm boyutlarındadır. Dışa açılan kapısı olmayan ve caddenin köşesinde yer alan, iki tarafı camla kaplı mekân içerisinde üçü erkek, biri kadın dört figür yer almaktadır. Taburelerde oturan erkek figürlerinin her ikisi de takım elbiseli ve fötr şapkalı olarak betimlenmiştir. Yine bu erkek figürlerinden, biri sırtı izleyiciye dönük, diğeri hafif profilden ve elinde sigarası ile betimlendiği görülür. Kızıl saçlı, kırmızı elbiseli kadın figürü, sol kolunu mekânın kahverengi tezgâhı üzerine yerleştirmiş, sağ kolunu ise dirsekten yukarıya doğru kaldırmış ve elinde bir şeye bakarken resmedilmiştir. Tezgâhın ardında başında kepi ve üzerinde beyaz kıyafetiyle garson olduğunu düşündüğümüz erkek figürünün ise içeceği servis etmek üzere hazırlandığı gözlenmektedir. Garsonun hemen arkasında kahve makineleri yer almaktadır. Bu kahve makinelerinin yer aldığı tezgâhın hemen ardında bir başka alana (mutfak olduğu düşünülen) açılan kapı olduğu izlenmektedir. Tezgâh üzerinde ise fincanlar, bardaklar ve tuzluk gibi bir takım servis nesnelerinin betimlendiği görülür. İç mekânın floresanla aydınlatıldığı düşünülen yapıtta, bu ışığın aynı zamanda dış mekânı da aydınlattığı gözlenir.

b. Feldman Modeline Göre Çözümleme

Yapıtta dikey, yatay ve diyagonal çizgilerin sıklıkla kullanıldığı, yapıtın genelinde ise bu çizgilerden diyagonal çizgilerin daha etkin olduğu görülür.

Dikdörtgen şekillerin tüm mekâna yayılan genel kullanımını söz konusudur.

Soğuk renklerin daha çok kullanıldığı resimde, açık sarı rengin çarpıcı kullanımı ile mekân sıcak renk atmosferi ile aydınlatılmıştır. Resimde tüm yüzeyi saran etkili ışık kullanımı, kullanılan renklerin tonlarıyla da daha çarpıcı hale gelmektedir. Özellikle iç mekânda açık sarı rengin bu etkiyi arttırdığı gözlenir. Dış mekânda ise mavinin açık ve koyu tonlarıyla oluşturulan geçişler çok etkileyicidir. Sıcak kahverengilerin ise çoğunlukla soğuk renkle oluşturulan armoniyi desteklediği görülür.

Mekânda ön ve arka plana yerleştirilen mimari yapılarla derinlik algısı oluşturulmuştur. Ayrıca, açık ve koyu renklerin keskin bir şekilde yan yana getirilmesinin bu algıyı güçlendirdiğinden bahsedilebilir.

Yapıtta fırça darbelerinin sebep olduğu yumuşak bir doku hissi yaratılmıştır.

Resimdeki renk değerlerine bakıldığında açık, orta ve koyunun birlikte oluşturduğu bir ritm söz konusudur.

Arka planda yer alan mimari yapının üst kat pencerelerinin oluşturduğu dikdörtgen şekillerin tekrar ettiği izlenir.

Resimde yer alan insan figürlerinin gerçek büyüklüğünde kullanıldığı gözlenmektedir.

c. Feldman Modeline Göre Yorumlama

II. Dünya savaşının başladığı bir dönemde yapılan *Gece Kuşları (Nighthawks, 1942)* adlı yapıtın, Amerika’da etkisini yüksek oranda hissettiren yabancılaşma olgusu, bireyin yabancılaşması ve dolaylı yoldan da sanatçının kendi yaşamındaki yalnızlık, yalıtılmışlık duygusunu hissettirmeye yönelik sağlam ipuçları taşıdığı çeşitli çalışmalarda (Harris ve Zucker, 2018; Murphy, 2017 vb.) belirtilmektedir. Sanatçı Amerika’da savaşla baş gösteren devinimlerin tam aksine hareketsiz, sessiz bir anı, dolaylı olarak da çok büyük bir ülkenin yalnızlığını resmetmiştir. Murphy (2007) yapıtı şu şekilde tanımlamaktadır: “Hopper’ın en ikonik resmi Nighthawks’da (1942; Chicago Sanat Enstitüsü), gece bir şehir lokantasının aydınlık iç mekânında üç müşteri ve bir garson görünür. Kendi yorgunlukları ve özel endişeleriyle kaybolmuş görünüyorlar, bağlantısızlıkları belki de bir bütün olarak ulusun hissettiği savaş anksiyetesini yansıtıyor”. Yapıtın sadeliği ve tek bir ışık kaynağından gelen çarpıcı aydınlatması, “Hopper’ın yabancılaşma, melankoli ve muğlak ilişkiler temalarıyla olan ilgisini mükemmel şekilde göstermektedir” (“Artworks By Edward Hopper,” t.y., par. 9). Figürlerin yer aldığı iç mekânın dışa açılan bir kapısının olmaması gerçekten de tuhaf görünüyor. Sanki bu figürler bir şeyden soyutlanmışlar ya da kendilerini soyutlamışlar gibi. Oysaki bir iç mekân, insanları bir araya getiren ve iletişim hâlinde olmalarını sağlayandır. Bu kurguda ise iç mekân bu işlevi dışında figürleri birbirinden yalıtmış, yalnızlaştırmıştır. Figürlerin izleyicilerle arasındaki yalıtım ise örtülü bir engel oluşturan büyük camlar tarafından sağlanır. Bu camlar o kadar geniş ve büyüktür ki gerçekte o camın profilinin hissedilen ağırlığı taşıması mümkün görünmüyor. Ancak sanatçının yapmaya çalıştığı şeyin zamanının modern mimarisini vurgulamak olduğunu düşündürüyor. Yani modern mimarinin bütünlük idealine atıfta bulunuyor olabilir. Modern mimari teknolojisi, birtakım bölünmeler, taşıyıcı duvarlar ve pencerelerle oluşturulan eski mantığı ortadan kaldırarak içeriyle dışarı arasındaki ayrıma son vermiştir (Sennet, 1999). Örnekse sosyoloji profesörü Richard Sennet’in (1999: 125) anlatımıyla;

1914 yılında Walter Gropius ve Adolf Meyer’in, Werkbund sergisi için Köln’de yaptığı Yönetim Ofisi Binası gibi bir binayı ele alalım... Arkada, giriş katı tümüyle camla kaplıdır, içerideki herkes görülebilir. Duvarların ötesini görebilirsiniz, bakışlarınız dışarıya, dışarıdan içeriye gider gelir. İçerinin kapalılığı anlamını yitirir. Ayrıca Gropius ve Meyer cadde düzlemindeki kapıların içinde ve çevresinde cam kullanmıştır; böylece, binanın ötesine bakıp, öteki taraftan binaya girenleri tam anlamıyla görebilirsiniz. Bu, bütünlüktür; ama Jefferson’un ya da genç John Wood’un düşündüğünden çok daha

radikal bir bütünlüktür. İç ve dış, aynen kübist bir portrenin profili ve cephesi gibi, aynı anda görünür.

Büyük cam levhaların kullanımı içeriyle dışarı arasındaki ayrımı ortadan kaldırıp kapalı mekânları açık hâle getirir. Anı tümüyle görünür kılar. Sennett (1999: 128-129)'e göre “Bu yeni bütünlük teknolojisi, mimari biçimin toplumsal açıdan nasıl soğuk hale gelebildiğini göstermektedir... Cam levhanın uyandırdığı kendine özgü fiziksel duygu, diğer duyulara açılmaksızın tümüyle görünürdür. Bir binadaki modern yalıtılmışlık duygusunun dayandığı fiziksel duygu budur”. Öte yandan bu cam levhaların kullanımı bir takım sorunlara da neden olmuştur.

Teknoloji cam levhayla görünürlüğü arttırmışsa da bu pencereden görünür hale getirilen dünya gerçekliğinin de değerini düşürmüştür. Bu, duyuyla algılanan gerçekler için geçerlidir: Bir adam, bürosundan bir ağacın rüzgârla sallandığını görür ama rüzgârın sesini duyamaz. Bu, toplumsal gerçeklik için de böyledir... Görüntünün sestem ve temastan ve diğer insanlardan yalıtımı daha olağandır artık... İşitemeyeceğiniz, dokunamayacağımız ya da hissedemeyeceğiniz bir şeyi görmek, içeridekinin erişilmez olduğu duygusunu artırır... İlk modern mimarların, olmasını en istemediği şey buydu elbette... (Sennett, 1999: 131).

Hopper'ın resmindeki camlar da tam olarak bu duyguyu yani içeridekinin tam anlamıyla erişilmez olduğu duygusunu güçlendiriyor. Görüntüde varlar ama işitilemiyorlar, hissedilemiyorlar.

Hopper, gerçek bir mekândan yani New York'taki Greenwich Caddesi üzerindeki bir restorandan yola çıkarak böyle bir mekân kurguladığını belirtmiştir (“Artworks By Edward Hopper,” t.y., par. 10). Ancak, “Hopper'ın diğer yapıtlarının çoğunda olduğu gibi, bir mekânın görüntüsü olarak başlayan şey, o mekânın bir önerisi, bildiği birçok kişinin bir bileşimi ve hayal gücünün eseri haline gelmiştir” (“Artworks By Edward Hopper,” t.y., par. 10).

Resimdeki birkaç tanıdık nesne (tuzluk/biberlik, peçetelik ve kahve gibi) gerçeklikle olan bağlantıyı sağlamasına rağmen yapıt, tamamen teatral bir sahne gibidir. İç mekân ışığının aydınlatıldığı caddede herhangi bir hareketlilik yok. Figürler ise oynadıkları sahne henüz bitmiş gibi yorgun görünüyorlar. Bütün bunların ötesinde şöyle de düşünülebilir: Durdurulmuş bir an resmi... Donuk figürler, ışık ve gölgenin dramatik etkileşimi bu anın duygusunu daha da güçlendiriyor. Garip ve baştan çıkarıcı bir an bu... Gecenin ilerleyen saatleri olduğunu anladığımız ortamda sadece garson hareketli görünüyor. Hiçbir figür izleyene bakmıyor. İnsanlar sadece ihtiyaç için iletişim kuruyorlar. Bir tür yalıtılmışlık ve kopukluk var görünümde. 19. yüzyılda mahrem alanların özel yaşam alanlarından kamusal alanlara kayışı, 20. yüzyılda daha da belirginleşmiş ve etkisini artırarak devam etmiştir. “Sosyallik bakımından kötürümleşmiş... izleyicinin bilinci boşlukta yüzüyor, mahremiyeti yaşamak için aile ortamından kafelere ve kulüplere kaçıyor. Sessizlik, hem başkalarından yalıtılmayı hem de görünebilirliği olanaklı kıldı” (Sennett, 2002: 282). Sennett'in vurguladığı gibi;

Bu kamusal mahremiyete kaçış hakkından erkeklerle kadınlar eşit oranda yararlanmadılar. 1890'lara gelindiğinde bile, bir kadın Paris'te bir kafeye ya da Londra'da saygın bir lokantaya, yorumlara maruz kalmadan tek başına gidemezdi, daha kapıdayken reddedilmesi de olasıydı... Bir başka deyişle “yalnız kalabalık” bir tür özelleştirilmiş özgürlük alanıydı ve ister tahakküm isterse daha çok ihtiyaç duymaları nedeniyle olsun, erkeklerin bu alana kaçma eğilimleri daha yüksekti (Sennett, 2002: 283).

Oysa *Gece Kuşları* 'nda gecenin yarısı bir kadının (birtakım sosyal haklarını henüz edinmiş) kafede görüntülediği gözlenmektedir. Buradan da 1900'lerin Amerika'sında aileyi oluşturan her bir bireyin yalnızlaşması sorunu ile ilgili olarak Hopper'ın resminde *kadın* figürünün sembolik olarak dâhil edilerek sorunun ne kadar ciddi olduğunun vurgusu yapılmış olabilir. Ya da bu kadın figürünün yine sembolik olarak toplumsal normlara *karşı duruş* sergileyen bir tavrı olduğunu... ya da tüm bunların ötesinde, kadının sosyal yaşama ve iş hayatına katılımının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Gece Kuşları “... modern kentsel yaşamın göstergesi olan yabancılaşma ve yalnızlık duygularını ele alan, varoluşsal sanat olarak kabul edilir. Hopper, görüntüde belirli bir duygusal

durumu ifade etmek için yola çıkmasa da, şunu kabul eder: ‘Bilinçsizce, muhtemelen, büyük bir şehrin yalnızlığını resimliyordum’ (“Artworks By Edward Hopper,” t.y., par.10). Bu da 1942’lerin duygusuna götürüyor izleyeni.

Japonya, Hawaii’de ABD donanmasına gerçekleştireceği saldırının hazırlıklarını yapıyorken ABD, Japonya’nın kendisine karşı bir saldırıyı göze alabileceğini tahmin etmiyordu. Ancak 7 Aralık 1941 büyük bir sürpriz yaşadı ve Hawaii’de büyük bir Japon bombardmanı ile karşı karşıya kaldı. Japon güçleri, Hawaii adalarında konuşlanan Pasifik ve Pearl Harbor askeri birliklerine pusu kurmuşlardı. Bu ani baskınla Amerikan güçleri adeta neye uğradıklarını şaşırıldılar. Saldırı tam 90 dakika sürdü (“Pearl Harbor Saldırısı,” t.y., par. 7).

Resim sanki Japonya’nın Pearl Harbor’ı bombaladıktan sonra II. Dünya Savaşı’na giren Amerika toplumunun yaşadığı ruhsal çöküntüyü yansıtıyor. Yalnızlık ve kurgulanmış bir tuzak anımı... Belki de yalnız oturan adam bu savaşta yakınıni kaybetmiş olabilir. Ya da garson bir asker olarak bu savaşta görev almış ve sonrasında böyle bir iş yerinde çalışmaya başlamıştır. Özellikle gece geç saatlere kadar açık olan bir mekân tercih ederek, uyuyamadığı geceleri başkalarıyla paylaşıyor. Elinde çayı için tuttuğu bir dilim limonu incelerken betimlendiği belirtilen kadın figürü (Senderson, 2007) ise, bu savaşta askerlerin yakınlarını, eşlerini, annelerini ya da kız kardeşlerini sembolize etmiş olabilir. Başka bir açıdan ise; sanatçının kendi ruhsal iç görüsüdür bu. Farklı farklı kişilik ve görünümdeki erkek figürü ile sanatçının kendisi ve kadın figürüyle de karısı Josephine Nivison betimlenmiş olabilir. Resimlerdeki kadın figürlerine çoğunlukla karısı Josephine’in modellik yaptığı bilinmektedir. İçsel yaşantısı aydınlık (ki o da mekânda yapay bir ışıkla betimlenmiş) gibi görünse de aslında kendini karanlığa hapsedmiş görünüyor. Yani geceye... Gece kavramı üzerinden okuma yapılırsa; sanatçının içsel yalnızlığının metaforik olarak dışavurumu söz konusudur denilebilir. Eğer *gece* sanatçının yalnızlığının göstergesi ise büyük bir ustalıklarla kendini ele verdiğini söylemek mümkün. Gece kavramının gerçek anlamı olan karanlığa bir gönderme olduğu da söylenebilir. Aynı zamanda metaforik olarak da yalnızlık ve ölüm gibi kavramlara ya da karanlık çağ olarak betimlenen ortaçağa bir gönderme olabileceği düşünülebilir. Genel olarak bakıldığında; melankolik bir romantizmle yalnızlığın anlatıldığı resimde duygusal olarak izole edilmiş figürlerle bu kavramın içi doldurulur ve daha da güçlendirilir. Sanatçının diğer resimlerdeki mekân kurgularına da bakılacak olursa iyi gitmeyen evliliğinin yansıması olabilir yalnız ve sessiz resimler. Öte yandan karısı ve kendisi üzerinden umutsuz, sorunlu ve romantik ilişkileri betimliyor olabilir. Ruhsal olarak her anlamda çöküşün yaşandığı gözleniyor. Tek iletişim şekli ihtiyaçların giderildiği anlar (kahve, çay içmek, bir şeyler yemek vb.), bunun dışında herhangi bir çaba yok yaşama dair. Genel anlamda Amerika’nın ruhsal portresi ve bir zamanlar Amerika’sı için nostalji hissini uyandırma (figürlerin kıyafetleri, şapkalar, garsonun üzerindeki kıyafet vb.), özel anlamda ise sanatçının psikolojik portresidir gösterilen. Gece kavramının ötesinde resmin adına bakılacak olursa; *Gece Kuşları*, gece belli bir saatten sonra ortaya çıkan, uyuyamayan, uyumayarak oturan, iş yapan insanlara gönderme yaparak mecazi bir anlam taşımaktadır. İssız dış mekân da bu düşünceyi destekliyor. Sokakların ıssızlığı, mekândaki boşluk durdurulmuş anı daha da etkin hâle getiriyor. Bu resim günün hareketli saatlerinde geçen bir anı betimleseydi, figürlerin yalnızlığı bu kadar hissedilebilir miydi? Zaman-mekân arasındaki ilişki, bunların birbirinden ayrılmazlığı, sanatçı tarafından çok iyi düşünülmüş, kurgu bu düş gücünün kalitesiyle oluşturulmuştur.

Hopper’ın resmi, diğer çalışmalarında olduğu gibi izleyenin hikâyeyi tamamlamasına izin veren gizemli bir anlatı sunar. Çünkü sessizlik ve mekândaki yalıtılmışlık duygusu o kadar güçlüdür ki izleyen anlatılan hikâyeyi tamamlama ihtiyacı hisseder. Ancak öyle bir kurgu ki bu, izleyen sadece dış mekândan dahil olabilir resme. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi içeriye dahil olabilecek bir kapı yoktur. Yalnızlık ve yabancılaşma teması bu açıdan bakıldığında daha vurgulu hâle geliyor. “Resimlerinin sadeliğinin arkasında büyük bir karmaşıklık ve derinlik yatıyor. İzleyici yarım kalan olayları, karakterler arasındaki ilişkiler ve bu karakterlerin hayatlarını incelemek için görüntüleri tamamlamaya davet ediliyor. Kendi hayatımıza mı, endişe, hayaller ve arzularımıza mı yoksa başka birinin asla anlayamayacağımız hayatına mı bakış? Bu iki şey sonuçta aynı mıdır?” (Peacock, 2017). Cevapsa bu iki durum aynı şeyleri aynı şekilde *duyumsamak* yönünden farklıdır. Çünkü bireyin kendi duygu durumlarının yarattığı karmaşa içinde çırpınısını hissetmesi ile başka birinin hayatına bakarak

onun duygu durumlarını duyumsaması aynı değildir. Ancak *bu iki durum aynı şeydir* demek de mümkün. Şöyle ki; eğer izleyen aynı yüzeye, farklı zamanlarda yeniden bakarsa... İlk baktığında kurgudaki figürleri olduğu yerdeki hâliyle yorumlamaya, hissetmeye çalışır. Ama daha sonraki bakışta bu bakış ilkiyle aynı olmaz. O anda izleyenin kendi hayalleri, arzuları, endişeleri devreye girer ve bakışın içeriği, odağı değişir.

Lokanta dışında insan yaşamı ile ilişki kurmamıza yardımcı olabilecek göstergeler lokantanın arkasına düşen bir vitrinden görülen yazarkasa ve lokantanın cam panelinin üzerindeki puro reklamıdır. Onun dışında dükkânların ve dairelerin pencerelerinden gösterilen şey insansız boşluk ve karanlıktır. Resimde yer alan *Phillies* puro reklamının sanatçının yaşamının çoğu kısmında yaptığı iş olan reklamcılık sektörüne bir gönderme olduğu ya da yine bir zamanlar Amerika'sının betimlemesi olarak tanımlanabilir. Öte yandan pop sanat ile de bir bağlantı kurulabilir. Şöyle ki; sanat eleştirmeni ve çevirmen Ahu Antmen'in deyişiyle "... Amerikan pop sanatı, yalnızca Dada'nın değil, Amerikan sanatında 1920'li yıllara uzanan yenilikçi arayışların da mirasçısıdır." (Antmen, 2008, s. 161). Yani pop sanatı öyle yoktan bir anda var olmamıştır. "Bilinçlenmenin Avrupa'da ve Amerika'da, aynı zamanlarda, uzun süre hiçbir akıma bağlanmayan ve soyut harekete karşı olan sanatçılarda başladığı görülür" (Restany, 1997: 347). Hopper, tam da bu bağlamda öncülerden *önce* olarak tanımlanmaktadır.

Charles Sheeler'ın (1883-1965) Amerikan endüstrisini ve fabrikaları konu alan resimlerini fotografik/geometrik gerçekçiliği (*presizyonizm*) ya da Edward Hopper'ın (1882-1967) kent yaşamının sokak, otel, bar gibi mekanlarına yönelen yabancılaştırıcı bakışı, Pop Sanatın 1960'lardaki öncülerinin yapıtlarının da bir 'önce'ye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Antmen, 2008, s. 161).

Resimdeki yazarkasanın lokantadan gelen ışıkla aydınlatılmasının ise şöyle bir amacı olabilir; sanatçı, gün boyu hareketli olan küçük işletmelerin gecenin bu vaktinde kapalı olduğuna dair bir düşünceye kapılmamızı istiyor. Çok geç bir saat olduğu düşüncesine... Saat gibi herhangi bir zaman göstergesi yerine böyle bir ifade aracı seçmiş görünüyor. "Bu gerçek hayat detaylarına rağmen, boş kompozisyon ve düz soyutlama düzlemleri, tuvale zamansız bir his verir ve bu da kişinin kendi gerçekliğini yansıtabileceği bir nesne haline getirir" (Zapella, t.y.).

Hopper'ın kurgusundan hareketle yapılan tüm yorumlar, onun resminin içerisinde yer alan her bir imgenin ne kadar güçlü ifade araçları olduğunu hissetmemizi sağlar. Aynı zamanda, yapılan tüm yorumlar eşliğinde, resmin temsil ettiği şeylerden çok, söylenmeyenlerin ya da arka planda bırakılanların ifade edilişi Hopper'ın yapıtlarının inanılmaz gücünü göstermektedir (Peacock, 2017). Hopper'ın yine görünen ya da görünmeyen ifadelerinden yola çıkarak, kalabalığın içinde bile yalnız, yabancılaşmış biri olduğunu söylemek mümkün. Bu duyguyu yani yalnız ve yabancılaşmış birey hissini özellikle de kadın figürü üzerinden kurguladığı belirtiliyor.

Kendi fiziksel alanlarını aşan bakışları olan ... kadınlar, Hopper'ın birkaç eserinde geçit töreni yapıyor. Görünüşe göre bir şeye veya birine bakıyorlar ama muhtemelen bakışlarını hiçbir şeye yöneltmiyorlar. Var olan her şeyin tanıkları olan bu kadınlar, gerçeklikten bir kopma anını öneriyor veya belki de savaş sonrası kötülüğe gönderme yapıyor. Kadın imgesinin anlamındaki belirsizlik, ressama büyük güç sağlıyor (Garcia, 2015).

Hopper'ın çalışmasındaki ve daha sonra sinema üzerinde de etkisi olacak kadın imgesinden film yapımcısı Ed Lachman bir belgeselinde, kadınları içinde yaşadıkları dünyaya yabancılaşma duygusu olarak kullandığından bahsediyor (Garcia, 2015). Kısaca; kadınlar, Hopper'ın kendi ruh hâlini yönlendirdiği güçlü bir araç olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu resim özelinde "... ikonik Amerikan mekanlarının (lokantalar, eczaneler, otel odaları vb.), sanatçının iç dünyasını yansıtan mekanlara, ruh hallerine, duygularına dönüşmesine tanıklık edilir" (Peacock, 2017).

Tüm bu yorumlamaların yanı sıra Hopper'ın resimlerinde kısa öykülerden, sinema filmlerinden esinlendiği ya da sinema filmlerine, animasyonlara ya da bestecilere vb. esin kaynağı olduğunu görülür. Örneğe; Hopper biyografi yazarı Gail Levin, Van Gogh'un ünlü Night Cafe'sinin, Amerikalı gazeteci, romancı, kısa öykü yazarı ve sporcu Ernst Hemingway'in *The Killers* adlı kısa öyküsünün ve 1930'lardaki birçok gangster filminin *Gece Kuşları*'na ilham kaynağı olduğu

belirtilmektedir (Gunz, 2009). Ayrıca, *The Killers* adlı kısa öyküsünden uyarlanan ve yönetmenliğini Amerika Birleşik Devletlerinde çalışan Alman film yönetmeni Robert Siodmak'ın yaptığı *The Killers* filminde ise yönetmenin Hopper'ın resmini açılış sahnesinde taklit ettiği belirtilir (Gunz, 2009). Hopper resimleri için Amerikalı romancı, şair, kısa öykü yazarı, sanat eleştirmeni ve edebiyat eleştirmeni John Updike, "Hopper her zaman bir hikaye anlatmanın eşliğindedir" der ve "anlattığı yarım öykülerin genellikle kötülük değilse de melankoli ile dolu olduğunu" belirtir (Gunz, 2009). Ve şöyle devam eder: "Belki de bu yüzden kara film üzerinde bu kadar büyük bir etkisi oldu, ünlü Gece Kuşları kara film estetiğinin bir manifestosu olarak öne çıktı" (Gunz, 2009).

Resim 2. Edward Hopper'ın *Gece Kuşları* yapıtından esinlenen Robert Siodmak'ın 1946 yapımı *The Killers* adlı filminin bir karesi.

Öte yandan İngiliz film yönetmeni, yapımcı ve senarist Alfred Joseph Hitchcock'un, *Arka Pencere* ve *Psiko* gibi filmlerinde, Hopper'ın resimlerinden etkiler aldığı belirtilmektedir (Garcia, 2015). Garcia (2015), bu etkileri şöyle yorumlar: "Hitchcock, bir yandan Hopper resimlerinde ifade edileni anlamakla kalmıyor, bir yandan da resimlerdeki karakterlerin travmalarını çözdüğü versiyonları hayal etmek için kullanıyor. Başka bir bakış açıysa, Hopper'ın yapıtlarından ilham aldığı duygular sayesinde endişelerini dile getirmesidir; Hopper'ın sanatı onu özgürleştiriyor". Hopper'ın *Gece Kuşları* resminin başka bir sanat alanına daha etkisine örnek olarak Amerikalı şarkıcı, söz yazarı, müzisyen, besteci ve aktör Thomas Alan Waits'in "Nighthawks at the Diner" albümü verilebilir (Price, H. ve Wilson, J., 2019). Bu ve bunun gibi örneklerden hareketle Hopper, resimlerinde birçok alandan etkiler aldığı gibi *Gece Kuşları* yapıtı ve diğer birçok yapıtıyla da sanatın farklı alanlarına kaynaklık etmiş görünüyor. Bu açıdan resim ve sanatçısı üzerine tekrar düşünüldüğünde; sanatçının döneminin sosyolojik ve psikolojik yapısını çağdaşlarından farklı olarak nasıl irdelediği ve nasıl etkili bir şekilde yansıttığı bir kez daha görülmektedir. Çağdaşlarının soyutlamacı ya da soyut ekspresyonist türde resimler yaptığı bir dönemde, gerçekçi üslubu ve araştırmacı ruhuyla kendi iç dünyasını ve gerçek dünyayı çarpıtmadan, abartıdan uzak bir şekilde yapıtlarında izlenir hele getirdiği gözlenir.

d. Feldman Yöntemine Göre Yargı

Gece Kuşları hem Amerikan toplumunun hem de sanatçı Edward Hopper'ın portresi olarak dönemi ve günümüz sanatı için önemli olduğu düşünülen bir yapıttır. Hopper, bir yandan Amerikan toplumunun dönem kimliğini bir yandan da özel yaşamındaki da sessiz, tepkisiz, yalnız, yabancılaşmış olduğu düşünülen kendi kimliğini betimler. Ya da bir tepki vermek için henüz gerçekleşmemiş *anı*... Karanlık, tekinsiz görünen sokaklar ve iç mekânda yer alan bir sonraki anda ne olacağını henüz kestiremeyen, birbiriyle iletişimsiz, tepkisiz görünen figürlerle Amerika'nın ruh hali yansıtılırken, izleyen aynı zamanda Hopper'ın da ruh hâline bakmaktadır. Resimdeki figürler ve dolayısıyla Hopper, durdurulmuş bir *ana* sıkışmış görünüyorlar. Resme ilk bakıldığında da hissedilen şey tam olarak da bu durdurulmuş *andır*. Öncesi ve sonrası kestirilemeyen ama bunun için bir dizi senaryo yazmaya ya da çeşitli düşünmelere izin veren *an* resmi. İzleyeni de en çok etkileyenin bu durum olduğu düşünülmektedir. İşte bu yüzden Hopper çağdaşlarından farklılaşmakta ve araştırılmaya değerdir.

Tüm bunlardan hareketle hem toplumun hem de sanatçının yaşadığı düşünülen yalnızlaşma, yabancılaşma gibi duyguların, kompozisyonda kullanılan öğeler ve figürler aracılığıyla, başarılı bir

şekilde izleyene aktarılmasından dolayı anlatımcı bir yapıttır. Aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını gerçekçi bir şekilde sunduğu için yansıtmacı bir yapıt olduğu düşünülmektedir.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Edward Hopper'ın modern çağın önemli örneklerinden olarak görülen resmi, teknolojik gelişmelerin ve değişmelerin hızlı şekilde yaşandığı çağda, yaşanan mekânların duygusuzluğunu, sıradanlığını ve tek tip oluşunu görselleştirir. Şöyle ki sanatçının dönemine eleştirel yaklaşımını sunan yapıttaki imgeleri tartışma ve sunma biçimi onun modernite resmi olduğu görüşünü ya da bu dönemdeki kırılma ve kopmanın kendisini tartışan bir resim olduğunu destekler.

Dramatik sahnedeki gizemli anlatı kalitesiyle izleyiciyi içine çeken Hopper, gündelik varoluşun herhangi bir anından sunduğu kesitte ya da kalabalık içinde bile sıklıkla bireyin bu dünyada yalnız olduğu gerçeğini hatırlatır ve bireyi bu gerçekle yüzleştirir. Yalıtılmış, aynı ortamda birkaç kişi olsa dahi kendi dünyalarında yaşıyor görünen insanlar ve yansıttıkları sürekli bir kopukluk ve iletişimsizlik hâli...

Yarattığı belirsiz durumlar, melankolik mekânlar, donmuş ya da durdurulmuş anlar, insansız boşluklar gibi temsiller, izleyeni, resmin bakılanın ardında söyleyecek daha çok şeyi olduğuna ikna eder. Lokantanın sessiz, çok da hareketli olmayan atmosferinin dışarıdaki tekinsiz, tehditkâr karanlık atmosferiyle daha da güçlendirildiği gözlenir.

Tüm bunlarla birlikte, sanatçı içinde yaşadığı kültürü de göz ardı etmez. Yapıtı, reklam imgesi, günlük kullanım nesnelere ya da kıyafetler, mimari mekânlarla vb. zamanının kültürel öğelerinden de beslenir. Ayrıca sanatçının yapıtlarındaki figürleri oluştururken kendini ve karısı Josephine Nivison'u model olarak kullanmasının onun özel yaşamı hakkında da okumalar yapılmasına izin verdiği gözlenir.

Bu çalışmada, Edward Hopper'ın *Gece Kuşları* adlı yapıtı Feldman'ın Pedagojik Sanat Eleştirisi modeli aracılığıyla dört basamakta incelenmiş ve bu eleştiri modeli detaylı bir metin oluşturmaya izin vermiştir. Çeşitli çalışmalarda da belirtildiği gibi (Daşdağ, 2013; Daşdağ, 2010; Göğebakan, 2014; Mazlum ve Ekmekçi, 2016; Tuna, 2018) sanat eleştirisi yaparken kullanılan bu yöntem aracılığıyla birey, yapıta bakmayı öğrenir, bakarken görmeyi, gördüklerine anlam vermeyi, yorumlamayı ve yorumlarken de çeşitli açılardan yapıtı ayrıntılarıyla incelemeyi ve yapıtın değeri hakkında tartışmayı öğrenir. Yöntem aracılığıyla bir yapıt inceleme, yaş gruplarına göre daha basitten daha karmaşığa doğru düzenlemelerle bütün yaş gruplarına yaptırılabilir ve aynı zamanda yapıt incelemenin nasıl yapılabileceği öğretilir. Mercin ve Alakuş'un (2005: 45) da belirttiği gibi "Ancak eleştiri derslerinin amacına ulaşabilmesi için eleştirinin hangi yaş grubu bireylere uygulandığının bilinmesi ve belli bir sistem içerisinde ele alınması da bir zorunluluktur". Öğretmen adaylarının bu bilgi ve deneyimi öğrenmesi, öğrencileri bu bakış açısıyla yetiştirmesine olanak sağlayacaktır.

Millî Eğitim Bakanlığının görsel sanatlar dersinin müfredatına genel olarak bakıldığında, Feldman'ın Pedagojik Sanat Eleştirisi modelinin ne olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi verilmeden, yöntemin dört basamağına değinilmektedir. Ayrıca yöntemin dört basamağının sorularının bir kısmına sadece ilköğretimin üçüncü sınıf düzeyinde, altıncı sınıf düzeyinde yöntem kısmen değinildiği, yedinci sınıf düzeyinde biraz detaylandırıldığı, yine yöntemin dört basamağına ortaöğretimin dokuzuncu sınıf düzeyinde yer verildiği görülmektedir. Oysaki görsel sanatlar dersi öğretim programının temel öğrenme alanlarından biri olan sanat eleştirisi ve estetiğin tüm sınıf düzeylerinde yer aldığı düşünüldüğünde, sınıf düzeylerine göre basamaklarda yer alan soruların sorgulayıcı nitelikleri geliştirilerek söz konusu yöntem tüm sınıflarda hatta üniversitede sanat eğitimcisi ya da sanatçı yetiştirmeyen diğer alan eğitimi veren tüm programlarda daha ayrıntılı ve etkinliği artırılmış bir şekilde yer verilebilir. Ayrıca sanat eleştirisi dersinin tüm programlarda dersi alacak öğrenciler için zorunlu ders olarak okutulması diğer bir öneri olarak düşünülebilir. Sanat eleştirisi dersinin niteliğinin artırılması toplumdaki tüm bireylerin sanat yapıtlarına bakmakla yetinmeyip görmelerini deneyimlemeleri bu dersi verecek öğretmenler aracılığıyla sağlanacaktır. Doğal olarak öğretmen adaylarının bu alanda nitelikli bir eğitim görmeleri sağlanmalıdır. Öğrencilere verilecek eğitimlerle gerçekleştirilecek olan görme deneyimi, incelenen bir sanat

yapıtının sınırlarını aşmakla kalmayıp, her bir öğrenci için, sanat yapıtının üretildiği zamanı, öncesini ve sonrasını sorgulamayla, dünyayı sanat yapıtı ve sanatçısı aracılığıyla anlamaya, tanımaya çalışmayla eşsiz bir deneyimleme olacaktır.

KAYNAKÇA

- Antmen, A. (2008). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, İstanbul: Sel.
- Feldman, B. E. (1987). *Varieties of Visual Experience*, New York: Hanry N. Abrams Inc. Third Edition.
- Göğebakan, Y. (2014). İlköğretim Okullarında Dört Basamaklı Resim Eleştiri Yöntemi (Henri Matisse'in "Ressamın Ailesi" Adlı Resmi Örneği). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 89-106.
- Kırıçoğlu, O. ve Stokrocki, M. (1997). *Ortaöğretim Sanat Öğretimi, YÖK Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi*, Ankara: YÖK Yayınları.
- Kırıçoğlu, O. (2002). *Sanatta Eğitim*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Lucie-Smith, E. (2004). *20. Yüzyılda Görsel Sanatlar*, (Çev.) Ebru Kılıç, Begüm Kovulmaz ve Osman Akınhay, İstanbul: Akbank Kültür Sanat.
- Marx, K. (2010). *Yabancılaşma*, (Çev.) Barışta Erdost, Ankara: Sol Yay.
- Mazlum, Ö. ve Ekmekçi, H. (2016). Görsel İletişim Tasarımı Eğitiminde Pedagojik Sanat Eleştirisi Yöntemine İlişkin Bir Örnek Olay Çalışması. *Dumlupınar University Journal of Social Science / Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47, 64-73.
- Mercin, L. ve Alakuş, A. O. (2005). Sanat Eleştirisi ve Pedagojik Eleştiri. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 36-46.
- Pappenheim, F. (2002). *Modern İnsanın Yabancılaşması*, (Çev.) Salih Ak, İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Restany, P. (1997). Pop Art. (Haz.) Enis Batur, *Modernizmin Serüveni* içinde (s. 346-350). İstanbul: Yapı Kredi.
- Sennett, R. (1999). *Gözün Vicdanı*, (Çev.) Süha Sertabiboğlu ve Can Kurultay, İstanbul: Ayrıntı.
- Sennett, R. (2002). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev.) Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Tuna, S. (2018). Semboller ve Sosyal Fonksiyonlar Işığında Bir Eleştiri Denemesi: Köy Düğünü-Pieter Bruegel. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (66) , 704-711.
- Tunalı, İ. (2012). *Tasarım Felsefesi-Tasarım Modelleri ve Endüstri Tasarımı*, İstanbul: Yem.

İnternet Kaynakçası

- Artworks By Edward Hopper (t.y.). *The Art Story* içinde, https://www.theartstory.org/artist/hopper-edward/artworks/#pnt_6 adresinden 14.04.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Aykut, A. (2006). Günümüzde Görsel Sanatlar Eğitiminde Kullanılan Yöntemler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (21), 33-42, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23754/253102> adresinden 20.10.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Biography.com Editors (2019). Edward Hopper Biography. A&E Television Networks. Erişim adresi: <https://www.biography.com/artist/edward-hopper> adresinden 18.06.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Daşdağ, F. (2010). Sanat Eseri Eleştirisine Bir Örnek: Üçüncü Mevki Vagon. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 378-386, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6147/82542> adresinden 28.05.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Daşdağ, F. (2013). Seramik Eğitiminde Bir Sanat Eseri Eleştirisi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 218-231, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6160/82812> adresinden 06.03.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Garcia, C., G. (2015). On The Relationship Between Edward Hopper's Paintings and Cinema, <https://www.faena.com/aleph/articles/on-the-relationship-between-edward-hoppers-paintings-and-cinema/> adresinden 01.10.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Gunz, J. (2009). Alfred Hitchcock, Edward Hopper and "Shadow of a Doubt"., <http://www.alfredhitchcockgeek.com/2009/11/alfred-hitchcock-edward-hopper-and.html> adresinden 29.09.2020 tarihinde edinilmiştir.

Harris, B. ve Zucker, S. (2018). Hopper-Gece Kuşları, <https://tr.khanacademy.org/humanities/art-1010/art-between-wars/american-art-wwii/v/edwardhopper-nighthawks-1942> adresinden 11.02.2020 tarihinde edinilmiştir.

Murphy, J. (2007). Edward Hopper (1882–1967), https://www.metmuseum.org/toah/hd/hopp/hd_hopp.htm adresinden 11.05.2020 tarihinde edinilmiştir.

Peacock, J. (2017). “Edward Hopper: The Artist Who Evoked Urban Loneliness And Disappointment With Beautiful Clarity”, <https://theconversation.com/edward-hopper-the-artist-who-evoked-urban-loneliness-and-disappointment-with-beautiful-clarity-77636> adresinden 21.05.2019 tarihinde edinilmiştir.

Pearl Harbor Saldırısı (t.y.). Tarihi Olaylar içinde, <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/pearl-harbor-saldirisi-92> adresinden 20.05.2019 tarihinde edinilmiştir.

Senderson, N. (2007). “New Phaidon Publication Illuminates the Work of Edward Hopper”, <https://www.independent.com/2007/12/06/new-phaidon-publication-illuminates-work-edward-hopper/> adresinden 25.05.2021 tarihinde edinilmiştir.

Zappella, C. (t.y.) “Hopper, Nighthawks”, <https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/art-between-wars/american-art-wwii/a/hopper-nighthawks> adresinden 12.06.2019 tarihinde edinilmiştir.

Price, H. ve Wilson, J. (2019). *Relevance theory and metaphor: An analysis of Tom Waits*. Language and Literature. Volume: 28 issue: 1, page(s): 61-81, <https://doi.org/10.1177/0963947019827074> <https://journals.sagepub.com/doi/metrics/10.1177/0963947019827074> adresinden 08.09.2020 tarihinde edinilmiştir.

Görsel Kaynakçası

Resim 1. <https://www.widewalls.ch/magazine/edward-hopper-nighthawks-painting> adresinden 02.04.2019 tarihinde edinilmiştir.

Resim 2. <http://www.alfredhitchcockgeek.com/2009/11/alfred-hitchcock-edward-hopper-and.html> adresinden 02.09.2020 tarihinde edinilmiştir.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of this study is to examine the dramatic loneliness issue, which is created on a real or fictional level in Edward Hopper's *Nighthawks*, from the perspective of Edmund Burke Feldman's Pedagogical Art Criticism, with the steps of description, analysis, interpretation and judgment.

Methodology

In the research, the literature review and Edmund Feldman's Pedagogical Art Criticism model was used. Feldman's Pedagogical Art Criticism model consists of description, analysis, interpretation and judgment steps. Edward Hopper's *Nighthawks* was analysed under these titles.

Findings

The results revealed that Edward Hopper sheds light on the period in which the artist lived, the social life of the period, especially his America and then his spiritual life by using some images, symbols, metaphorical expressions, colors, shapes and forms in *Nighthawks*. In particular, it was observed that the phenomenon of loneliness and alienation experienced in this period is transferred to the audience in an extraordinary way such as the glass plates separating the outside from the inside, the absence of any door to enter or exit the indoor space, the gaze directions of the figures, the concept of Night mentioned in the title of the work...It can be said that what makes it possible to perceive these situations is the various, detailed studies done while searching for answers to various questions in the interpretation step of the Pedagogical Art Criticism Model, and also the freedom of researchers to interpret at this step. On the other hand, it was observed that the artist presents his individual life to the audience with some representations. For example, the artist's use of himself and his wife, Josephine Nivison, as models made it possible to make readings about the artist's private life through these figures. The artist often reminds the viewer the dramatic loneliness theme created on a real or fictional plane in each image of the work.

Conclusion and Discussion

Edward Hopper's painting, which is seen as an important example of the modern age, visualizes the emotionlessness, mediocrity and uniformity of living spaces in an age where technological developments and changes are experienced rapidly. That is, the way the artist discusses and presents the images in the work, which presents his critical approach to his period, supports the view that it is a painting of modernity or that the break and rupture in this period is a painting that discusses itself.

Hopper, who draws the audience in with his mysterious narrative quality in the dramatic scene, often reminds the individual that the individual is alone in this world, even in the section he presents from any moment of daily existence or even in the crowd, and confronts the individual with this reality. Isolated, people who seem to live in their own world even if there are several people in the same environment, and what they reflect is a constant state of disconnection and lack of communication...

The representations it creates, such as ambiguous situations, melancholic spaces, frozen or stopped moments, empty spaces, convince the viewer that the painting has more to say behind what is viewed. It was observed that the quiet, not very active atmosphere of the restaurant is further strengthened by the uncanny, menacing dark atmosphere outside.

Along with all this, the artist does not ignore the culture in which he lives. His work is associated with advertising image, daily use objects or clothes, architectural spaces, etc. It also feeds on the cultural elements of its time. In addition, it is observed that the artist's use of himself and his wife Josephine Nivison as a model while creating the figures in his works allows to read about his private life.

Edward Hopper's *Nighthawks* was analyzed in four steps through Feldman's Pedagogical Art Criticism model, and this criticism model has allowed for the creation of a detailed text. As stated in various studies (Daşdağ, 2013; Daşdağ, 2010; Gögebakan, 2014; Mazlum & Ekmekçi, 2016; Tuna, 2018). With the help of this method used in art criticism, the individual learner to look at the work, to see, to make sense of what he sees, to interpret and to interpret it. While interpreting, he learns to

examine the work in detail from various angles and to argue about the value of the work. By means of the method, a work analysis can be done by all age groups with arrangements from simpler to more complex according to age groups, and at the same time, it can be taught how to study a work. As Mercin and Alakuş (2005: 45) stated, “However, in order for the criticism courses to achieve their purpose, it is a necessity to know which age group the criticism is applied to and to deal with it within a certain system”. Learning of this knowledge and experience by prospective teachers will enable them to train students with this perspective.

When we look at the curriculum of the visual arts course of the Ministry of National Education in general, the four steps of the method are mentioned without giving any information about what Feldman's Pedagogical Art Criticism model is. In addition, it is seen that some of the questions of the four steps of the method are only partially addressed at the third grade level of primary education, the method is partially addressed at the sixth grade level, it is detailed a little at the seventh grade level, and the four steps of the method are also included at the ninth grade level of secondary education. However, considering that art criticism and aesthetics, which are one of the main learning areas of the visual arts course curriculum, are included in all grade levels, the questioning qualities of the questions in the steps according to the grade levels are developed and the method in question is used in all classes, even in the university. programs can be included in a more detailed and effective way. In addition, teaching art criticism as a compulsory course for students who will take the course in all programs can be considered as another suggestion. Increasing the quality of the art criticism course will be ensured by the teachers who will teach this course so that all individuals in the society will not be content with looking at works of art, but will experience seeing them. Naturally, teacher candidates should be provided with a qualified education in this field. The visual experience to be realized with the trainings to be given to the students will not only exceed the limits of a work of art, but will also be a unique experience for each student by questioning the time, before and after the artwork was produced, and trying to understand and get to know the world through the work of art and its artist.

EĞİTİM REFORMUNUN BAŞARISINI ETKİLEYEN ETMENLER: BİLSEM MODELİNİN POLİTİKA NİTELİKLERİ KURAMI BAĞLAMINDA ANALİZ*

Araştırma Makalesi / Research Article

Yakut Özek, B. (2021). Eğitim Reformunun Başarısını Etkileyen Etmenler: Bilssem Modelinin Politika Nitelikleri Kuramı Bağlamında Analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1192-1222.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.962366>.

Geliş Tarihi: 04.07.2021

Kabul Tarihi: 18.08.2021

E-ISSN: 2149-3871

Bahar YAKUT ÖZEK
Milli Eğitim Bakanlığı
yakutbah@gmail.com
ORCID No: 0000-0001-7699-8741

ÖZ

Bu araştırmada, eğitim reformlarında başarılı olan etmenlerin incelenmesi amacıyla BİLSEM’de gerçekleştirilen reformlar *Politika Nitelikleri Kuramı* (PNK) bağlamında analiz edilmiştir. BİLSEM’in eğitim politikalarına yönelik gerçekleştirilen reform ve inovatif uygulamalar, *PNK*’nin *belirginlik, tutarlılık, otorite, güç ve istikrar* boyutları ölçüt alınarak BİLSEM’de görev yapan öğretmen ve yöneticilerin görüşleri ile değerlendirilmiştir. Bu görüşlerden elde edilen bulgularla BİLSEM’de yapılan uygulamalarda hangi boyutlarda kümelenme ve sapma olduğu tespit edilmiş, dahası alınan görüşlerle kuramın boyutlarının niteliği ve boyutların birbiri ile olan ilişkisi de değerlendirilmiştir. Araştırma durum çalışması modeli ile tasarlanmış, araştırmaya Ankara’daki BİLSEM’lerde görev yapan öğretmen ve yöneticiler katılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler, kuramsal (tumdengelimsel) tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, BİLSEM’lerde uygulanan reformların açık, net, *belirgin* bir şekilde ayrıntılandırılarak paydaşların bilgilendirildikleri, fakat gelen reformların önceki çalışmalarla *tutarlılığının* olmadığı, yapılan çalışmalarda görünürde karara katılım olsa da bunun reel bir şekilde gerçekleşmediği ve yapılan çalışmalarda *otorite/yetkinin* önemli bir etkisi olduğudur. *Güç boyutunda*, boyutun niteliğine yönelik bulgular elde edilmiş, fakat uygulamada gücün etkisinden ziyade otorite/yetkinin baskınlığı dile getirilmiştir. *İstikrar boyutunda* da öğretmenler yapılan çalışmaların istikrarının olmadığını vurgularken yöneticiler reformlarda istikrarlı bir yapı olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca elde edilen bulgular ile kuramın boyutlarının niteliği ve birbiri ile olan ilişkisi de değerlendirilmiş, elde edilen bulgularla kuramın boyutlarının ‘gerçek’ bir değerler kümesi olduğu ve boyutların da birbiri ile güçlü bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim reformları, politika nitelikleri kuramı, eğitim politikaları, BİLSEM.

FACTORS AFFECTING THE SUCCESS OF EDUCATION REFORM: ANALYSIS OF THE BİLSEM MODEL IN THE CONTEXT OF POLICY FEATURES THEORY

ABSTRACT

In this research, the reforms carried out in BİLSEM were analyzed in the context of *Policy Attribution Theory* in order to examine the factors that succeeded in educational reforms. Reforms and innovative practices towards BİLSEM's education policies were evaluated with the opinions of teachers and administrators working at BİLSEM, taking the dimensions of *PNK*'s *specificity, consistency, authority, power and stability* as criteria. Together with the findings obtained from these views, the dimensions of clustering and deviations in the applications made in BİLSEM were determined. Moreover, the quality of the dimensions of the theory and the relationship of the dimensions with each other were evaluated with the opinions received. The research was

* Bu çalışma, Bahar YAKUT ÖZEK'in Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde yürüttüğü “Eğitim Reformunun Başarısında Etkili Olan Etmenlerin İncelenmesi: BİLSEM Örneği” başlıklı tezinden türetilmiştir. Çalışmaya sağladığı katkılardan dolayı tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Murat ÖZDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım.

designed with a case study model, and teacher and administrators working at BİLSEMs in Ankara participated in the research. The data obtained from the research were analyzed with the theoretical (deductive) thematic analysis method. The results obtained are that the reforms implemented in BİLSEMs are clearly and distinctly detailed and the stakeholders are informed, but the reforms are not consistent with the previous studies, although there is apparent participation in the decision in the studies, this does not happen in a real way and the authority has a significant effect in the studies carried out. In the power dimension, findings regarding the quality of the dimension were obtained, but in practice, the dominance of authority was expressed rather than the effect of power. In the dimension of stability, while the teachers emphasized that the studies were not stable, the administrators claimed that there was a stable structure in the reforms. In addition, the findings and the quality of the dimensions of the theory and their context with each other were also evaluated, and it was concluded that the dimensions of the theory were a 'real' set of values and that the dimensions had a strong relationship with each other.

Keywords: *Educational reforms, politics attribution theory, educational policies, BİLSEM.*

Giriş

Küreselleşmenin ekonomik ve toplumsal yapı üzerindeki etkisi, dijital teknolojilerin bilgi endüstrisinde yarattığı kritik büyüme kurumlarda değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Sistemin talep ettiği değişim gerçekleşmezse halihazırdaki sistemde, kurumların sunduklarıyla toplumun talepleri arasındaki uçurumun büyümesi olasıdır (Schleicher, 2019). Küreselleşme ve uluslararasılaşma eğilimlerinin yarattığı bu tehditin, ulusal politika yapıcılarının kararları ve ulusal eğitim politikalarının yönünün değişmesi ile toplumun yararına dönüştürülmesi gerekmektedir (Schleicher, 2019; Rinne, 2008). Fakat eğitim politikalarına bu tarz dıştan müdahale ile yapılan reformlar istenilen değişikliği meydana getirme noktasında risk taşımaktadır (Payne, 2008). Zira eğitimin ulusal kimliğini, okulların özelliklerini yani iç dinamiklerini dikkate almadan dış müdahalelerle eğitim sisteminin kapsamını genişletmeye yönelik yapılan yenilik ve reformlar, işlevsel olmayan bir politika geliştirme sürecinin belirtisi olarak kısmi veya tamamen başarısız olurlar (Cuban, 1990; Fullan, 2009; Fullan ve Miles, 1992; Gaziel, 2010; Guhn, 2009; Harris, 2011; Payne, 2008; Psacharopoulos, 1989). Eğitim reformlarının hedefledikleri değişimleri meydana getirememesi de beraberinde farklı birçok soruyu da cevaplamayı gerektirir: Ne oldu? Uygulama eksikliği miydi? Zayıf eğitim politikaları mı? Yetersiz liderlik mi? Değişimin önünde ne duruyor ve görünürde harika olan bu planlar neden yarım kalıyor?

Eğitim reformları bir süreçtir (Grossman, Onkol ve Sands, 2007; Tabari, 2014) ve eğitim politikalarının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için reformların doğasının anlaşılması gerekir. Her reform köklü bir değişiklik dalgası oluşturmaz, bazı reformlar süreçteki yapı veya sistemin yeniden düzenlenmesi veya iyileştirmesi amacıyla da yapılabilir (Fullan ve Miles, 1992). Reform uygulamaları ülkelerin yerelinde toplumun istekleri doğrultusunda iç dinamikler doğrultusunda gerçekleştirilebileceği gibi dünya genelinde gerçekleşen küresel değişim dalgasına uyum sağlama güdüsüyle dış dinamiklerin tetikleyici etkisiyle de gerçekleştirilebilir (Emini, 2009). Türkiye’de de eğitim reformları, Avrupa Birliği tarafından üyeliğe aday ülke olarak Aralık 2004’te kabul edilene kadar iç dinamikler bağlamında eğitimi iyileştirmek için yapılmıştır. 2004’ten itibaren Türkiye’nin AB’ye aday ülke olma ve tam üyeliğe hazırlık sürecinde AB’nin stratejik eğitim hedeflerini gerçekleştirmek için eğitimde gerekli olan değişim ve dönüşümleri hızlandırması amacıyla tasarlanan ve uygulanmaya çalışılan eğitim reformları da dış dinamiklerin etkisinde gerçekleştirilmiştir (Lindquist, 2017).

Türkiye’de reformların belirlenmesi ve gerçekleştirilmesinde itici güç sağlayan diğer bir dış dinamik ise OECD, DB, UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen öğrencilerin akademik başarısını ölçen PISA, TIMSS ve PIRLS ile elde edilen uluslararası karşılaştırmalı veri analizleridir. Eğitimde kaliteyi ölçmek, iyileşme sağlamak ve standartları yakalamak amacıyla devletler bu sınavların sonuçlarını ölçüt almaktadır (Smith, 2016). Bu sınavlar ile elde edilen veriler, ülkelerin eğitim sistemlerini karşılaştırmanın ötesine geçmekte, eksiklerini görmesini sağlamakta, ihtiyaç duyulan yerel reform girişimlerini meşrulaştırmakta ve pekiştirmektedir. Böylelikle küresel platformda ülkelerin eğitim sisteminin yönü belirlenmekte ve özü yeniden yapılandırılmaktadır (Tan,

2019). Dünyadaki eğitim politikalarını etkileyen ve eğitimin dönüşümünde oldukça etkili olan bu uluslararası sınavlar, Türkiye’de de eğitim politikalarını etkilemekte ve eğitimin reformlarla yeniden şekillenmesinde aktif rol oynamaktadır. Özellikle OECD’nin PISA sonuçlarına göre yayınladığı raporlar, Türkiye’nin eğitimin kalitesini artırmak amacıyla hazırlaması gereken reformlar için gerekli ana adımları saptamasını kolaylaştırmaktadır (Wordlbank, 2011).

Türk eğitim sistemi 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat kanununa dayanmakta, o tarihten itibaren Türkiye’de yapılan reform hareketleri iç dinamikler bağlamında incelendiğinde 1950’lere kadar eğitim politikalarında yeniliklerin millileştirme felsefesi ile yapıldığı görülmektedir (Akpınar ve Aydın, 2007; Hesapçioğlu, 2009). 1950’lerden 2000’li yıllara kadar da ABD ile imzalanan eğitimde işbirliği anlaşması nedeniyle Türk eğitim sistemine yönelik değişim ve yeniliklerde ABD etkisine rastlanmaktadır (Hesapçioğlu, 2009). Türkiye’de bu kapsamda iç ve dış dinamiklerin etkisiyle eğitim politikalarına yönelik yapılan geliştirici ve iyileştirici reformist eylemlerin çerçevesi de kalkınma planları ve milli eğitim şuralarında çizilmektedir (Çiftçi, 2018; Çoruk, 2019). Milli eğitim şura raporları ve kalkınma planları incelendiğinde ise kendilerine yapılan yatırımı katma değere çevirme olasılığı görece yüksek olan üstün yetenekli çocukların eğitiminin bir devlet politikası olarak ön plana çıktığı görülmektedir.

Üstün yetenekli çocuklar, kendilerine ve topluma katkılarını gerçekleştirmek için standart eğitim programında sağlananların ötesinde, farklılaştırılmış eğitim programlarına ihtiyaç duyan çocuklardır (Passow, 1981). Gereksinimleri doğrultusunda her çocuk gibi üstün yetenekli çocukların da eğitim almaları doğal bir hak (Pak ve Özden, 2018). İngiltere, İsrail gibi gelişmiş ülkelerin üstün yetenekli çocukların eğitimi ile ilgili uzun bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir (Cevher Kılıç, 2018). ABD’de de üstün yetenekli öğrencilerle ilgili farkındalık uyandıran Marland raporu (1972) devleti ulusal sorumluluk zeminine çekerek politikalar oluşturulmasında mihenk taşı olmuştur (Jolly ve Robins, 2016). Türkiye’de de üstün yetenekli çocukların eğitimlerindeki uygulamaların ülkenin ekonomik, politik ve küresel hedeflerinin ve evrensel rekabetin etkisiyle şekillendiği görülmüştür. Türkiye’nin dünyada söz sahibi bir ülke olma hedefi; gelişmiş ülkelerle aradaki bilimsel ve teknolojik farkı kapatma konusunu önceliklendirmekte, bunun için de üstün yetenekli öğrencilerin kalkınmadaki aracı rolü ve dolayısıyla eğitimleri kritik önem taşımaktadır (Sak, Ayas, Sezerel, Öpengin, Özdemir ve Gürbüz, 2015).

Üstün yetenekli çocukların eğitiminde güçlü bir mirasa sahip olan Türkiye, 1948’de çıkardığı ‘Harika Çocuklar Kanunu’ ile müzik ve sanat alanında yetenekli olan çocukları yurt dışında eğitime göndermiştir. 1957’de SSCB’nin uzaya ilk aracı göndermesi dünya gündemini etkilemiş; ülkeler eğitim politikalarını ve sistemini sorgulamış, o süreçte de ülkedeki bilimsel çalışmaların ivmelenmesi amacıyla üstün yetenekli çocukların eğitimi için Fen Liseleri (1964) açılmıştır (Şahin, 2020). Aynı yıl üstün yetenekli çocukların araştırmaya yönlendirilmesi ve geleceğin bilim insanı olarak yetişmesine teşvik etme amacı güden ‘Türkiye Bilim ve Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)’ kurulmuştur. 2000’li yıllar itibarıyla de Türkiye’nin farklı ‘Kalkınma Raporları, Milli Eğitim Şuraları, 2023 Vizyon Belgesi’ vb. birçok politika belgesinde üstün yetenekli çocukların eğitimi ile ilgili çalışmalarda bulunulmuştur. Bu durum, üstün yetenekli çocukların devletin uluslararası rekabette belirlediği hedeflere erişmesi için sosyal sermaye olarak görülmesi ile açıklanabilir, dolayısıyla üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi kritik bir devlet politikası olmaktadır (Şahin, 2020). Bu devlet politikası kapsamında kurulan Fen liseleri, TÜBİTAK ve hatta okullarda açılan alt sınıflar yetersiz kalmış (Pak ve Özden, 2018), 1995’de üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde önemli bir boşluğu doldurmaya yönelik temeli atılan ‘Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM)’ler, ‘Türkiye’nin 2023 Vizyonu’ doğrultusunda XVIII. Milli Eğitim şurasında da alınan kararlar ile niteliği artırılarak ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır.

Türkiye’de üstün yetenekli çocukların eğitim politikasının önemli çıktısı olan BİLSEM’ler, ilk olarak Ankara’da veli desteğiyle ‘Ek Ders Uygulama Okulu (1995)’ olarak kurulmuş, bir yıl sonra revize edilmiş ve bugünkü işlevi ile ‘BİLSEM’ olarak adlandırılmıştır. Temelini proje çalışmalarının oluşturduğu, üstün yetenekli öğrencilerin haftanın bir kaç günü eğitim alabilecekleri ve bu şekilde yeteneklerini geliştirebilecekleri eğitim merkezleri olan BİLSEM’ler ilk olarak beş

pilot ilde (Ankara, İstanbul, İzmir, Bayburt ve Denizli) uygulanmış (Baykoç Dönmez, 2004; Genç, 2016; Güneş, 2018; Karabulut, 2010), 2006'da çıkan yönerge ile birlikte yasal dayanakları oluşturulmuş ve ülkenin geneline yaygınlaştırmaya çalışılmıştır. Bugün Türkiye'de 81 ilde 182 BİLSEM, 63 bin üstün yetenekli öğrenci bulunmaktadır.

BİLSEM'lerin Türkiye genelinde üstün yetenekli çocukların eğitimlerinde başarısı kabul edilmiş ve yaygınlaşmış bir model olmasına karşın alanyazında BİLSEM'lerin üstün yetenekli öğrencilerin gelişiminin desteklenmesi için yeterli olmadığı; bu konuda nitelikli eğitim politikası oluşturulmadığı (Altıntaş ve İlgün, 2016; Çitil, 2018; Özmen ve Kömürlü, 2013); var olan politikaların da yenilikçi eğitim uygulamalarının oluşturulmasına katkıda bulunmadığı (Sak vd., 2015) alanla ilgili öğretmen yetiştirme yetersizliği ve niteliğin düşüklüğü (Altun ve Vural, 2012; Kaya, 2013), program geliştirmede uzman yetersizliği (Güneş, 2018; Yazıcı ve Altun, 2016), seçilen öğrencilerin tanılama süreci (Keskin, Samancı ve Aydın, 2013; Sarı ve Öğülmüş, 2014), programlarının aldıkları standart eğitimle bir bütüncül bir yapı sunmaması (Çelik ve Şahin, 2014), fiziksel donanımdaki yetersizlik (Kazu ve Şenol, 2012; Sarı ve Öğülmüş, 2014) gibi BİLSEM'lerin eksiklerinin ve sorunlarının tespit edilerek ivedilikle yapılandırılmalarına yönelik çalışmalara rastlanmıştır.

Alok (2012)'a göre eğitim reformları, başarısızlık riskinin en az olduğu, 'denemeyenilme'dan daha iyi yöntemleri hak etmektedir. Bu nedenle eğitim reformlarının süreçte başarısız olma riskini azaltmak için başarılı olmasında etkili olan faktörlerin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda bu çalışma eğitim reformlarının başarı ile uygulanmasında etkili olan faktörlere ilişkin olarak geliştirilmiş bir kuram olan '*Politika Nitelikleri Kuramı (PNK)/Policy Attributes Theory (PAT)*'ni temel almaktadır. Porter ve arkadaşlarının (1988) geliştirdiği, Desimone (2002)'un ise güncellediği *PNK*'ye göre başarılı bir eğitim politikası uygulamanın beş boyutu vardır. Bu boyutlar *belirginlik (specificity)*, *tutarlılık (consistency)*, *otorite (authority)*, *güç (power)* ve *istikrar (stability)* olarak belirtilmiştir (Desimone, 2002; Porter, 1994; Porter, Floden, Freeman, Schmidt ve Schwille, 1988).

Bu boyutlardan *belirginlik*; politikadaki kuralların açıklığı ile birlikte daha az yorum yapılmasını sağlar, yönlendirebilme kapasitesi yüksektir, ayrıca eğitim politikasının öngörülebilirliği ile de ilgilidir. *Tutarlılık*; uygulanacak olan reformların diğer reformlarla çelişmemesi ve birbirini tamamlayarak, pekiştirerek daha da güçlenmesi ile ilgilidir (Desimone, 2002). *Otorite boyutuna* göre bir politika, uzmanlık ya da liderlik yoluyla, sosyal ya da mesleki normların bir parçası olarak, kurumların ve bireylerin desteklenmesi ile ancak bir yetkiye sahip olabilirse başarılı olabilir (Porter, 1994). Bu kapsamda bir taraftan yetki ile reformların gerçekleştirilmesi beklenirken bir taraftan normatif otorite kapsamında reformun gerçekleştirilmesi istenen kurumdaki öğretmenlerin katılımı ile reformun şekillendirilmesi ve kurumsal otorite olan kurum yöneticisinin liderliği de reformun başarısını etkiler (Desimone, 2002). Ayrıca eğitim politikaları, paydaşlara sundukları ödüller ve yaptırımlar yoluyla güç sahibi olurlar, dahası bu iki faktör sürdürüldüğü müddetçe reformların sürdürülebilirliği sağlanır, bu durumda kuramın *güç boyutunu* oluşturur (Desimone, 2002; Porter vd., 1988). *İstikrar boyutuna* göre ise, istikrarlı bir ortamın parçası olan ve reformun hızına (okulu yavaş dönüştürmesi, değişimin yavaş ilerlemesi) takılmaksızın dönüştürmeyi, değişmeyi sürdürebilen reformlar başarılı olurlar (Desimone, 2002). Özetle, kuramın boyutlarının bir ya da birçoğuna yüksek düzeyde sahip olan eğitim reformlarının uygulama başarısının da yüksek olacağı saptanmıştır (Desimone, 2002; Porter, 1994).

Bu çalışmada üstün yetenekli çocukların eğitim politikası kapsamında yapılan bir reform olarak ele alınan BİLSEM'de yapılan değişiklikler, yenilikler, uygulamalar *PNK* bağlamında analiz edilmiştir. Başarılı bir eğitim politikasında olması gereken boyutlar ölçüt alınarak BİLSEM uygulamasında bu boyutlardaki tutarlılık ya da sapmalar derinlemesine incelenmiş, eğitim reformlarının başarılı bir şekilde uygulanmasının önündeki engelleyici/kısıtlayıcı ve kolaylaştırıcı faktörler de bu kapsamda tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de eğitim reformlarını farklı açılardan ele alan birçok çalışma (Akpınar ve Aydın, 2007; Akşit, 2007; Bağcı, 2011; Bağlıbel ve Samancıoğlu, 2019; Çakır, 2013; Çelik, 2012; Çelik ve Gür, 2013; Demir ve Şen, 2009; Duman, Koroğlu, Baykan, Yılmaz ve Erdoğan, 2014; Emimi, 2009; Ergün, 2003; Güven, 2012; Han, 2013;

Hesapçıoğlu, 2009; Kasa ve Ersöz, 2016; Kavak ve Baskan, 2009; Keskin, 2003; Kocabaş, 2008; Koç, Işıksal ve Bulut, 2007; Sağlam, Özüdoğru ve Çıray, 2011; Toker Gökçe, 2013) yapılmasına karşın eğitim reformlarının başarılı olması için gerekli olan ölçütlerin dikkate alındığı, reformların ya da yapılmak istenen yeniliğin, değişimin tamamen ya da kısmen başarısız olmasındaki gerekçelerin analiz edildiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Eğitimde değişimi gerçekleştirecek uygulamaların yönteminin büyük ölçüde değişimin gerçekleşme başarısını da belirlediği bilinmektedir (Desimone, 2002). Bu nedenle eğitim reformlarının doğasına, henüz uygulanmadan başarılı olma olasılığını artıran *belirginlik, tutarlılık, otorite, güç* ve *istikrar* boyutlarından oluşan *PNK*'nin ölçütlerinin yerleştirilmesinin reform çalışmalarının gerçekleşme ve başarılı olma olasılığını artıracacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın sonuçları ile birlikte bir eğitim reformunun, deneme-yanılmadan daha iyi bir yöntemle kurgulanarak başarılı olma olasılığının artırılmasına, başarısız olma riskinin azaltılmasına yönelik veriler elde edilebileceği öngörülmektedir. Bu çalışmanın amacı *PNK* bağlamında BİLSEM'leri, BİLSEM'de görev yapan öğretmen ve yöneticilerin görüşlerine dayalı olarak analiz etmek, analizlerle de kuramın boyutlarının niteliği ve birbirleri ile olan ilişkisini değerlendirmektir. Bu kapsamda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır;

1. Öğretmenlerin BİLSEM'de meydana gelen değişimlerde *PNK*'in *belirginlik, tutarlılık, otorite, güç* ve *istikrar* boyutunda başarısını kolaylaştıran ve engelleyen unsurlara ilişkin görüşleri nedir?
2. Kurum yöneticilerinin BİLSEM'de meydana gelen değişimlerde *PNK*'in *belirginlik, tutarlılık, otorite, güç* ve *istikrar* boyutunda başarısını kolaylaştıran ve engelleyen unsurlara ilişkin görüşleri nedir?
3. *PNK*'nin *belirginlik, tutarlılık, otorite, güç* ve *istikrar* boyutlarının niteliği ve boyutların birbiri ile ilişkisi nedir?

5. YÖNTEM

5.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, BİLSEM'deki değişim, yenilik ve uygulamaları *PNK* bağlamında ele alarak eğitim reformlarının başarılı olmasındaki etmenleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla araştırma nitel yaklaşımla yürütülmüş olup, durum çalışması ile tasarlanmıştır. Durum çalışması sınırlı bir sistemin derinlemesine incelenmesi ve betimlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Merriam, 2013). Durum çalışmasında, araştırmacı sınırlı bir sistemin içerisinde çoklu bilgi kaynakları ile derinlemesine bilgi toplamakta, topladığı verilerle de durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyarak sistemi derinlemesine incelemektedir (Chmiliar, 2010; Creswell, 2020). Bu kapsamda BİLSEM'de eğitim politikalarına yönelik yapılan reformlar kuramın boyutları ölçüt alınarak belirlenen temalar altında, BİLSEM'de çalışan öğretmen ve yöneticilerinin verdiği bilgiler doğrultusunda derinlemesine incelenmiştir.

5.2. Araştırmanın Çalışma Gurubu

Araştırmanın katılımcılarını, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Ankara ilinde bulunan BİLSEM'lerde görev yapan öğretmen ve kurum yöneticileri oluşturmaktadır. Türkiye'de 182 BİLSEM, Ankara'da 8 BİLSEM bulunmaktadır. Ankara'da açılan 8 BİLSEM'in 5'i (Altındağ Şehit Hüseyin Gültekin BİLSEM, Çankaya Yasemin Karakaya BİLSEM, Etimesgut BİLSEM, Mamak BİLSEM, Yenimahalle BİLSEM) eğitim öğretim yapmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmen ve yöneticilerin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda olasılıklı örnekleme nadiren kullanılmakta olup daha ziyade amaçlı örnekleme kullanılmaktadır. Bu durum, belirli bir amaçla veya odaklanılan konuyla ilgili olarak örneklemin önceden düşünülüp belirlenmesi anlamına gelmektedir (Punch, 2005). Amaçlı örnekleme olasılıklı olmayan diğer örnekleme yöntemlerine göre daha kuvvetli ve daha belirli çıkarımlarda bulunur (Böke, 2014). Amaçlı

örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitliliği kullanmadaki amaç ise, görel olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmak ve bu çeşitlilikle problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çerçevede, araştırmanın katılımcıları Ankara'daki beş BİLSEM'de görev yapan on öğretmen ve beş kurum yöneticisinden oluşmaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Yönelik Demografik Bilgiler

Katılımcı kodu	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Branşı	Ö/Y/ÜY	BİLSEM'de/İlgili Çalışma Süresi
K1	K	38	Yüksek Lisans	Sınıf öğretmenliği	Öğretmen	3 yıl
K2	E	41	Yüksek Lisans	Sosyal Bilgiler	Öğretmen	2 yıl
K3	K	30	Yüksek Lisans	Kimya	Öğretmen	4 yıl
K4	E	41	Doktora	Felsefe	Öğretmen	3 yıl
K5	K	35	Yüksek Lisans	Sınıf öğretmenliği	Öğretmen	5 yıl
K6	E	41	Yüksek Lisans	Bilişim	Öğretmen	15 yıl
K7	K	46	Yüksek Lisans	Felsefe	Öğretmen	5 yıl
K8	K	47	Yüksek Lisans	Tarih	Öğretmen	4 yıl
K9	E	40	Lisans	Sınıf Öğretmenliği	Öğretmen	3 yıl
K10	K	43	Lisans	Felsefe	Öğretmen	2 yıl
K11	K	44	Yüksek Lisans	Tarih	Kurum Müdürü	11 yıl
K12	E	34	Lisans	Fen Bilimleri	Kurum Müdürü	4 yıl
K13	K	33	Yüksek Lisans	Teknoloji-Tasarım	Kurum Müdür Y	2 ay
K14	K	41	Yüksek Lisans	Sınıf Öğretmenliği	Kurum Müdür Y	13 yıl
K15	K	44	Yüksek Lisans	Teknoloji-Tasarım	Kurum Müdür Y	11 yıl

Tablo 1'de görüldüğü üzere maksimum çeşitliliği sağlamak amacıyla araştırma farklı cinsiyet, yaş, branş ve eğitim-öğretim grubundan olan BİLSEM öğretmen ve yöneticileri ile yürütülmüştür. Araştırmaya katılan katılımcıların yaşları 30 ile 47 arasında, BİLSEM ile ilgili çalışma süreleri 2 ay ile 15 yıl arasında değişmekte, 10 kadın ve 5 erkekten oluşmaktadır.

5.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Formun geliştirilme sürecinde ilgili alanyazın (Desimone, 2002; Güneş, 2018; Porter, 1994; Porter vd, 1988; Sarı ve Öğülmüş, 2014) taraması yapılmış, öğretmen ve yöneticiler için taslak görüşme formları oluşturulmuştur. Oluşturulan taslak görüşme formunun uygulama sahasına göre şekillenmesi amacıyla BİLSEM'de görevli üç öğretmen, iki yönetici ve BİLSEM ile ilgilenen bir şube müdürü ile pilot görüşmeler yapılmış, taslak bu görüşmelerden alınan dönütlere göre revize edilmiştir. Taslak görüşme formunun geliştirilmesinde ayrıca konunun kapsamını ve içerik tutarlılığını, ayrıca cümlelerin anlaşılabilirliğini belirlemek amacıyla tez danışmanı, konu ile ilgili üç alan uzmanı ve bir ölçme değerlendirme uzmanından görüş alınmıştır. Bu görüşlerin ışığında görüşme formu taslaklarına son hali verilmiş ve görüşme formu hazır hale gelmiştir.

Görüşme formu son haliyle iki bölümden oluşmuştur. İlk bölümde katılımcıya yönelik demografik değişkenler ile ilgili sorular yer almıştır. İkinci bölümde ise eğitim reformlarının başarılı olması için gerekli hususların belirleneceği, başarısız olmasındaki engeller ve sorunların ortaya konacağı, PNK'nin boyutları ölçüt alınarak hazırlanan açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Görüşme

esnasında anlaşılmayan durumlarda veya belirtilen görüşleri daha da detaylandırmak amacıyla ek sorular da sorulmuştur.

5.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada katılımcılarla görüşme yapabilmek amacıyla formun etik süreçlere uygunluğunun sağlanması için öncelikle Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon'undan izin alınmış, ayrıca araştırmanın Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı BİLSEM'lerde yürütülebilmesi amacıyla da Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü'nden de araştırma izni alınmıştır. Alınan izinler doğrultusunda 2020-2021 eğitim öğretim yılı güz döneminden itibaren, BİLSEM öğretmen ve yöneticileri ile yüz yüze/zoom aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler öncesinde küresel Covid19 salgını nedeniyle katılımcılara yüz yüze veya zoom aracılığıyla görüşme alternatifleri sunulmuş, katılımcıların talebine göre randevular oluşturulmuştur. Katılımcılara görüşme öncesi "araştırma izni" ve "etik komisyon izni" internet aracılığıyla gönderilmiş, araştırmanın amacına ve görüşmenin içeriğine yönelik bilgiler verilmiştir. Görüşme esnasında katılımcıların izni doğrultusunda ses kaydı/zoom kaydı alınmış, böylelikle veri kaybı en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Görüşmeler katılımcıdan katılımcıya değişmiş, 45 dk ile 1 saat 20 dk arasında çeşitlilik göstermiştir. Görüşme sonrasında çalışma sonuçlarının tarafına iletilmesini isteyen katılımcıların iletişim bilgileri alınmış, gerekli bilgilendirmenin yapılacağı söylenmiştir.

5.5. Verilerin Analizi

Araştırmada görüşmeden elde edilen ses ve zoom programı kayıtları yazılı bir şekilde bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu araştırmanın temel veri kaynağını da görüşmelerden elde edilen bu bilgiler oluşturmaktadır. Elde edilen veriler, kuramsal (tümdengelimsel) tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Kuramsal tematik analiz yönteminde, araştırmacı veri setini oluştururken de analizleri yaparken de araştırdığı alana yönelik belli bir kuramı temele alır ve bu kuramdan gelime elde ettiği verinin bazı yönlerini daha detaylı sunma eğilimi gösterir (Braun ve Clarke, 2006). Bu doğrultuda araştırmada *PNK'nin belirginlik, tutarlılık, otorite, güç ve istikrar* boyutları birer tema olarak ele alınmış, araştırmanın verileri bu temalar ölçüt alınarak analiz edilmiştir.

5.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmada, araştırmacı derin bilgiye ulaşmayı amaçlamakta ve ulaşılan derin bilgiyi doğru anlamlandırma konusunda çeşitli yöntemler ile teyit etmektedir. Araştırmanın geçerliği, kimin standartlarına göre geçerli olduğu, araştırmanın niteliğinin nasıl değerlendirileceği konusundaki soruların cevapları, araştırmanın geçerlik ve güvenirliliğine yönelik standartlar oluşturmaktadır (Creswell, 2020). Bu araştırmada geçerlik ve güvenirliliğe yönelik bu standartlar, Erlandson, Harris, Skipper ve Allen'ın (1993) stratejileri ölçüt alınarak belirlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmadan elde edilen veriler, bu kapsamda, iç geçerliği (inanılrlık), dış geçerliği (aktarabilirlik), iç güvenirlilik (tutarlık) ve dış güvenirliliği (teyit edilebilirlik) sağlamak için belli stratejiler kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede araştırmanın inandırıcılığını sağlamak için katılımcı ile derinlemesine görüşme yapılmış, görüşmeden elde edilen veriler özetlenerek katılımcıya sunulmuş ve onayı alınmıştır. Aktarabilirlik kapsamında elde edilen verilerin bir kısmı yorum yapılmadan, verinin doğasına sadık kalınarak doğrudan alıntılar ile okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca yöntemde örneklem seçiminden katılımcıların özelliklerine kadar tüm bilgiler aktarılmış, böylelikle okuyucunun var olan değişkenliği ve çeşitliliği anlaması ve verileri bu bilgilere göre yorumlaması, kendi sonuçlarına ulaşması için fırsat sağlanmıştır.

Araştırmanın iç güvenirliliğinin sağlanması konusunda tutarlık stratejisinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda araştırma ile ilgili bir uzmana bilgi verilmiş, uzmanın araştırmayı veri toplama aracından, verilerin analizine, çıkan sonuçların içerikle ilişkisine değin bir bütün olarak tutarlı bir yapı gösterip göstermediğini analiz etmesi istenmiştir. Uzmanın incelemesi sonucunda araştırmanın tutarlı bir yapı sergilediği belirlenmiştir. Araştırmanın dış güvenirliliğinin belirlenmesi aşamasında aynı uzman araştırmanın ham verileri ile araştırmada ulaşılan bulgu, yorum ve sonuçları karşılaştırarak teyit edilebilirliğini değerlendirmiştir.

6. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevaplardan elde edilen bulgular amaçlardan izlenen sıra ile okuyucuya sunulmuştur. Bu bağlamda BİLSEM’de gerçekleştirilen yeniliklerin *PNK*’in *belirginlik, tutarlılık, otorite, güç ve istikrar* boyutunda başarısını kolaylaştıran ve engelleyen unsurların neler olduğu öğretmen ve yönetici görüşlerine göre irdelenmiş, son olarak da *PNK*’nin boyutlarının niteliği ve boyutların birbiri ile ilişkisi ele alınmıştır.

6.1. Öğretmenlerin Görüşlerine İlişkin Bulgular

6.1.1. Belirginlik Boyutuna İlişkin Görüşler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların tamamı eğitim süreci içerisinde herhangi bir konuda bir etkinlik, uygulama, model veya rehberlik anlayışı vb. konularında reform uygulamaları yapılmasına yönelik talimatlar geldiğini ifade etmiştir. Katılımcılar reformlarla ilgili talimatların çoğunlukla Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve MEB Daire Başkanlığından geldiğini bunun yanında kurum yöneticileri ve diğer kurumlardan değişikliklerle ilgili talimatlar geldiğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları bu reformların sıklığını sürekli olarak nitelerken bazı katılımcılar ise sadece eğitim-öğretim yıllarının başlangıcında geldiğini vurgulamıştır. Bunun yanında reformların çoğunlukla müfredat/eğitim modeli çerçevesindeki kazanımlar, ders saatleri ve tercih edilecek yöntemler hakkında olduğu ifade edilmiştir. Bu düşüncelerin yanı sıra BİLSEM’lerin sahip olduğu yönerge ile ilgili sıklıkla reformlar yapıldığını belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Ayrıca katılımcılar proje, etkinlik ve uygulamalar ve öğrenci grup ve sayılarıyla ilgili reformlarla ilgili talimatların geldiğini belirtmişlerdir. K1’in reform talimatları ile ilgili görüşleri şöyledir;

K1: Grup sayıları ile ilgili yönerge değişti. Grup sayılarımız alt limit 7’ydi 10 oldu. Sonra tekrar 8’e çektik dediler. Bakanlıktan yönergeyle ilgili kararlar gelebiliyor. Bazen projelerinizi şu formatta yazıp teslim edeceksiniz diyorlar. Geçen sene kasım tatilinden sonra program değiştireceksiniz, bu kadar ders göreceğiz çocuklar gibi talimatlarda geldi. Bunun dışında bakanlıktan grup sayıları ile ilgili ya da yapılacak gezilerle ilgili ara ara yönergeyle ilgili değişiklikler geldi.

Katılımcıların reformlarla ilgili gelen talimatların açık, net ve belirginliğine yönelik görüşlerinde, katılımcıların 6’sı talimatları çoğunlukla açık, net ve belirgin olarak tanımlamaktadır. Örneğin katılımcılardan K4’ün “*Resmi yazı dili belli bir alışkanlık gerektirir fakat belirli bir yıldan sonra çoğunlukla anlıyorsun. Dolayısıyla talimatların açık, net ve belirgin olduğunu söyleyebilirim.*” cümleleri bulguları destekler niteliktedir. Bunun yanında katılımcılar özellikle etkinlikler, proje çalışmaları ve inovatif uygulamalarla ilgili değişikliklerde talimatların açık, net ve belirgin olduğunu ve reformlarla ilgili alt basamakların detaylandırıldığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K9’un bu konuda görüşleri “*Proje çalışmaları, değişim ya da inovatif uygulamalar ile ilgili gelen yazılarda ne yapacağımız detaylı, açık, net ve belirgin anlatılıyor.*” biçimindedir. Katılımcıların reform talimatların açık, net ve belirgin olmasının reformların kolay uygulanabilirliğini sağladığı, detaylandırılmış bir içerik sunduğu, planlı bir süreç yönetimi, verimlilik ve etkililik konularında katkı sağladığını düşündükleri belirlenmiştir. Katılımcılardan K8’un bu konudaki görüşleri şöyledir;

K8: Bir proje veya yarışma veya başka bir talimat geliyorsa genellikle alt basamakları ve talimatları açık net ve belirgin. Bu durum bizim daha planlı çalışmamızı sağlıyor ne yapacağımızı bilmek önemli. Zaman kazanıyoruz. Bize yol haritası sunuyor ve öğrencinin başarılı olmasını sağlıyor...

Bu görüşlerin yanı sıra reform talimatlarının çoğunlukla açık, net ve belirgin olduğunu belirten katılımcılardan K7 ve K9 ise bazı resmi yazıların anlaşılır olmadığını ifade etmiştir. Bu araştırmanın ilginç bulgularından yalnızca biridir. Katılımcılardan K7 ve K9’un bu konudaki görüşleri şöyledir;

K7: Ben zaman zaman şöyle bir isyanda da bulunuyorum. Gözlerim kapalı bir labirente bırakılmış gibiyim ve farklı duyuları kullanarak yol almaya çalışıyorum. Zaman zaman gelen bir yazı karşısında birbirimizi arayarak ne demek istiyor? Anlayan var mı? dediğimiz çok oluyor. BİLSEM’lerde uyguladığımız etkinliklerdeki değişiklikler sorun olmuyor ama özellikle

bakanlıktan gelen bazı yazılarda idaredaki arkadaşlarımıza “biz algılayamadık” dediğimizde “durun biz de algılamaya çalışıyoruz” diyorlar.

K9: Bazen sorun yaşadığımız oluyor. Örneğin uzaktan eğitim konusunda sorun yaşadık. Uzaktan eğitime biz katılacak mıyız? Katılmayacak mıyız? Çocuklar yüz yüze eğitime geçecek mi? Geçmeyecek mi? Yüz yüze eğitime gelenler uzaktan eğitime alınacak mı? Uzaktan eğitime devam edenler yüz yüze eğitime alınacak mı? gibi net olmayan ifadeler nedeniyle ve karmakarışık sorularla bir hafta velilerle harp ettik.

Bu görüşlere paralel olarak katılımcılardan yalnızca 4’ü reform talimatlarının çoğunlukla açık, net ve belirgin olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar özellikle ek ders konularıyla ilgili gelen talimatlarda ve uzaktan eğitimle ilgili talimatlarda büyük sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sorunların yanı sıra ders içerikleri, ders saatleri, uygulamalar ve kongre katılımlarıyla ilgili ödenek konularında talimatların açık, net ve belirgin olmadığını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Bu ifadelerden K1 ve K3’ün görüşleri dikkat çekicidir;

K1: Sınıf öğretmenin ek ders kısmıyla ilgili hem uygulama hem anlaşmada sorun olabiliyor. Uzaktan eğitimde tamamen senkron eğitim mi yapacağız? Yoksa çocukları çeşitli sanal sınıflar içerisinde ödevlendirerek ödev takibi yaparak mı yapacağız? ciddi karmaşa var. Bizim hangi platformda ders yapacağımız bile belli değildi. Her öğretmen kendi aşına olduğu platformu kullandı. Orada bile yönergede net bir biçimde şu kadar saat, şu platform kullanılarak yapılacak net belirtilmemişti.

K3: Ne bakanlıktan ne de kurumlardan gelen talimatların anlaşılır, net, tam anlamıyla ne yapılmasına yönelik sıralı ve sistematik talimatlar olduğunu düşünmüyorum. Gelen talimatlarda mutlaka şunlar ne olacak diye kafamda bir soru oluyor. Bir örnek vereyim. BYF 2 gruplarımız var. BYF 2 gruplarımız 6. sınıfa falan denk geliyor. Bunlar bir sene sonra ÖGP olacaklar ve bu çerçeve program bize geliyor. BYF 2 kaç saat ders alır, BİLSEM’in olanaklarına göre diyor. BİLSEM’in olanaklarını kim belirliyor? Hep ucu açık. Fiziksel olanaksa bizim fiziksel olanağımız hiç yok. Aynı anda tüm öğretmenlerin derse girme ihtimali yok. Ama cumartesi günü 10 saat derse giriyoruz, hepimiz giriyoruz, müdür odası dahi ders yapıyoruz. Şu an kurum açık değil ama kurum açıldığı andan itibaren sistem çökecek.

Katılımcılar reformlarla ilgili talimatlarda açık, net ve belirgin ifadeler olmadığında bu durumun kurum içerisinde uygulama ve etkinliklerin planlanması ve takibi konusunda sorun yarattığını, kurum içinde bir kaosa yol açtığını, öğretmenler, yöneticiler, veliler ve öğrenciler arasında gerilim ve çatışmalara neden olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca talimatların anlaşılması için kurum içinde yoğun bir çaba sarf edilmesinin gerektiğini, çeşitli kurum ve kişilerle görüşmeler yapıldığını ve ciddi bir zaman kaybına sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Bunun yanında bazı yöneticilerin açık, net ve belirgin olmayan talimatları öğretmenler lehine kullandığını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır.

6.1.2. Tutarlılık Boyutuna İlişkin Görüşler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların çoğunluğu BİLSEM’lerde yapılan reformlarda sıralı ve birbirini tamamlayan çalışmaların olmadığını düşündükleri belirlenmiştir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğunun yapılan reformların tutarlı olmadığını ifade ettiği söylenebilir. Diğer bir deyişle katılımcıların çoğunluğu BİLSEM’lerdeki reform hareketlerinde eski ve yeni uygulamaların birbiriyle çeliştiğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan yalnızca üçü ise reformların sıralı ve birbirini tamamlayan çalışmalar olduğunu dolayısıyla tutarlı olduğunu ifade etmiştir. Reformların tutarsız olduğunu ifade eden katılımcılardan K2 görüşlerini “İki yıl içerisinde birbirini tamamlayan bir değişim görmedim.” cümleleri ile vurgularken, K3 “Şu ana kadar tam anlamıyla birbirini zincir şeklinde takip eden, basamaklar halinde ilerleyen bir reform söz konusu olmadı. Uygulamalar birbiri ile çelişiyor mu evet, ama biz yadırgıyor muyuz hayır. O kadar her şey birbiri ile çelişiyor ki bu bunun doğasıymış gibi geliyor uygulamakta sorun yaşamıyoruz” ifadeleri ile dile getirmiştir. Bu düşüncelerin aksine reformların sıralı ve birbirini tamamlayan çalışmalar olduğunu vurgulayan katılımcıların görüşlerinden bazıları ise şöyledir;

K8: Genelde reformlar birbirini paralel oluyor. Öğrenci seçimi, tanılama biçimi değişiyor fakat bence kendi arasında tutarlı.

K5: Çok tutarsız dediğim bir şey hatırlamıyorum. Evet tamamlayıcı oluyor. Her zaman iyileştirici olduğunu söyleyemeyiz sonuçta değişimleri birazcık denemeniz ve devam etmeniz gerekiyor ki bunu gözlemleyebilelim.

Katılımcıların reform hareketlerinin tutarsızlığının etkilerine yönelik görüşlerinde uygulamalarının yönetici ve öğretmenleri karşı karşıya getirdiğini, kurum içi tartışma, çatışma ve sorunları artırdığını dile getirmişlerdir. Ayrıca bu uygulamaların öğrenciye büyük bir etkisi olduğunu ve kurum yöneticilerinin, öğretmenlerin ve öğrencilerinin enerjilerini tükettiğini belirtmektedirler. Öte yandan reform hareketlerinin sıralı ve birbirini tamamlayıcı nitelikte olmaması kurum içerisinde farklı uygulamaların yapılmasına ve karışıklığa neden olduğu ifade edilmiştir. Katılımcılardan K7'nin bu konudaki görüşleri şöyledir;

K7: Bazen yapılan değişiklikler de ciddi çatışmalar var. Her şey böyle tıkr tıkr zincir halinde gitmiyor. Kaos ortamı oluşuyor. Öğretmen ve öğrenciden başlayan bir çatışma zinciri oluşuyor. Eğer bir de bu tarz bir kaotik ortam oluşursa, belirsizlikler oluşursa ne yapacağını bir öğretmenin bilmemesi öğrenciye ciddi anlamda yansıyor. İdarenin ne yapacağını bilmemesi ya da bir değişim gelmiş ama o değişim mantıklı bir değişim değil. Bu sefer öğretmenin direnişi ile karşılaşılıyor ve kurum içerisinde de çatışma oluşuyor. Ben enerjimi başka bir alana yönlendireceksen bunlarla uğraşıyorum ve yapacağımız işler daha da geriye gidiyor.

Bu bulguların yanı sıra katılımcılar özellikle öğrenci seçme sistemi, destek eğitimleri, öğrenci grupları ve sayıları, müfredat/egitim modeli, modüller, proje ve yarışmalar, izleme ve takip süreci konularında çelişkiler olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K1 öğrenci seçme sistemiyle ilgili görüşlerini “Öğrenci alım sürecinde sürekli farklı farklı uygulamalar oluyor. WNV (Wechsler Nonverbal Yetenek Testi), ASİS (Anadolu Sak Zeka Ölçeği), WISC-R (Wechsler Intelligence Scale for Children-Revised) Zeka Testi uygulanmış, K-BIT (Kaufman Brief Intelligence Test) Zeka Testi uygulanmış. K-BIT'in uygulandığında baraj 130'du, bir anda 140'a çekildi. 130 puan alan öğrenciler BİLSEM'e giremedi. Sonraki yıl tekrar 130'a çekildi. WNV ile 20 çocuk girerken ASİS'le 200 çocuk alındı. Yerli ölçek geliştirme çalışmaları oldu. Bunların hepsinde öğrenciler mağdur oldu. Uygulamalar birbiriyle çelişti.” cümleleri ile vurgulamıştır. Benzer biçimde K3 proje ve yarışmalardaki tutarsızlıkları “ Bizden öğrencilerin yarışmalara katılmaları ve projeler yapmaları isteniyor. Fakat yarışmalara ve projelere kimin katılacağı, neler yapacağı, nasıl yapılacağı gibi konularda açıklamalar hep birbiriyle çelişiyor. Alt basamakları tutarsız.” ifadeleriyle dile getirmiştir. Katılımcılar sorun yaşadıkları bu reform hareketlerindeki tutarsızlıkları gidermek adına birtakım çalışmalarda bulduklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmalarda yoğun bir itiraz süreci başlattıklarını, sorunlarla ilgili bakanlık, il milli eğitim müdürlüğü ve kurum yöneticilerine görüş bildirdiklerini, öğretmen kurullarında bu konularla ilgili tartışmalar yürüttüklerini ve üst politika belirleyicileriyle kişisel çabalarla iletişime geçtiklerini ifade etmişlerdir. Bu düşüncelerin yanı sıra araştırmanın ilginç bulgularından biri de katılımcılardan bazılarının birbiriyle çelişen durumlarda reformları uygulamadıklarını ve değişiklikleri görmezden geldiklerini ifade etmeleridir. Öğretmenler bu gibi sorunlarda inisiyatif alarak tutarsız uygulamaları yerine getirmediğini açıkça belirtmiştir. Bunun yanında çelişen uygulamalarla ilgili araştırma yaptıklarını ifade eden, öğretmenler arasında bu sorunlara yönelik kararlar almaya çalıştıklarını belirten, uygulamak istemese de çelişkili uygulamaları yaptığını belirten ve doğrudan bu karar sürecini yöneticilere bıraktıklarını vurgulayan katılımcıların olduğu da söylenebilir.

Tutarlılık kategorisi altında elde edilen diğer bulgularda katılımcıların çoğunluğu yapılan reformlarda öğretmenlerin inisiyatifine bırakılan ve yorumlamaya açık ifadelerin olduğunu dile getirmişlerdir. Bu bulguya yönelik reformların öğretmenlerin inisiyatifine bırakılmadığını ve yorumlamaya açık olmadığını belirten katılımcı sayısı ise yalnızca 3'tür. Katılımcılardan K4 bu konudaki görüşlerini “Sistem çok oturaklı değil. Bu nedenle her şey yoruma dayalı gerçekleşiyor. Disiplinler arası bir eğitim yapmayı düşündüğünüzde öğretmenler ayrı bir şey söylüyor, müdür ayrı

bir şey diyor. Her şeyi kendi inisiyatifine göre yapman gerekiyor.” cümleleri ile vurgulamıştır. Reformlarda öğretmenlerin inisiyatifine bırakılan ve yorumlamaya açık ifadelerin olduğunu belirten katılımcılar özellikle proje, araştırma, yönerge, öğretim programı, velilerle iletişim konularında birçok ibarenin öğretmenlerin kişisel kararlarına bırakıldığını vurgulamıştır. Nitekim bu konulardaki kişisel kararların kurum içerisinde belirli sorunlara neden olduğu da belirtilmiştir.

6.1.3. Otorite Boyutuna İlişkin Görüşler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların çoğunluğu otorite boyutunda yer alan görüşlerinde BİLSEM’lerdeki herhangi bir politika veya uygulama değişikliği sürecinde karar alma süreçlerinde yer aldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan K6 konu hakkındaki görüşünü “ *Evet karar alma sürecinde yer alıyorum. Kurum içerisinde yapılacak bir değişimde tecrübeli öğretmenlerin görüşleri ve fikirleri alınıyor. Katılım oluyor. Onun dışında bakanlık düzeyinde talep olursa yer alıyoruz*” biçiminde ifade etmiştir. Bunun yanında katılımcılardan yalnızca biri ise politika ve uygulama değişiklikleri sürecinde çoğunlukla karar alma sürecinde bulunmadığını ifade etmiştir. Karar alma sürecinde yer almadığını ifade eden K2’nin konu hakkındaki düşünceleri şöyledir;

K2: Kurum içindeki kararlara katılımımız çok düşük düzeyde. Bakanlık düzeyinde de whatsapp üzerinden karar alınırken görüşlerinizi bildirebilirsiniz, grup başkanlarına, temsilcilerine görüşlerinizi iletebilirsiniz. Daire başkanına da ulaşabilirsiniz veya çalıştaylar yapılıyor. Fakat buralarda çok söz hakkımız yok. Bizim söylediklerimiz imkanlar doğrultusunda yerini bulmuyorsa söyledikleriniz havada kalır. Dolayısıyla karar almış olmayız.

Bu düşüncelerin yanı sıra politika ve uygulama değişikliği sürecinde karar aldığını ifade eden katılımcıların çoğunluğu karar alma sürecindeki ifade ettikleri görüşlerinin karşılığını bulmadığını ve uygulanmadığını belirtmiştir. Katılımcıların bu düşüncelerinin temelinde çoğunlukla bakanlık düzeyindeki kararların yer aldığı söylenebilir. Örneğin katılımcılardan K3’ün “*Karar sürecinde bizlere danışılıyor neler yapılsın diye? Ama bunların herhangi bir tanesinin daha uygulandığını görmedim. Kurum içinden değil BİLSEM genel müdürlüğünden bahsediyorum, kendi söylediklerimin fikrime danışılan konuların sahada uygulandığına, bize döndüğüne hala denk gelmedim.*” görüşleri bu bulguları destekler niteliktedir. Bu araştırmanın ilginç bulgularından biridir. Katılımcılar karar alma sürecindeki çalışmaları çoğunlukla kurum düzeyinde gerçekleştirdiğini, bunun yanında bazı katılımcılar ise bakanlık düzeyindeki kimi çalışmalara katıldıklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın bu bulgularına yönelik ifadelerden bazıları şöyledir;

K5: Kurum düzeyin de eğer bir karar alınacaksa evet katılıyorum. Bakanlık düzeyin de herhangi bir kurulda yer almadım şimdiye kadar.

K10: Bakanlık düzeyinde herhangi bir karara katılmıyoruz. Fakat bazen bakanlıktan gelen, istenen bilgiler, çalışmalar olabiliyor. Dileklerimizi bakanlığa iletiyoruz. Ama ben şu ana kadar ilettiğimiz herhangi bir şeyin gerçekleştiğine şahit olmadım. Okul bazında ise karar alma sürecinde yer alıyorum.

K9: Bakanlık düzeyinde bilsem sınıf öğretmenlerinin bir grubu var. Grupta bazen bazı Google formlar yayınlanıyor, bu formlarda değişmesini istediğiniz noktalar, yenilik yapılmasını istediğiniz noktalar ile ilgili bizim fikirlerimize başvuruyorlar. Bu formları doldurarak isteklerimizi, değişmesini yenilenmesini istediğimiz konuları belirterek bir üst makama iletilmesini sağlıyoruz.

Katılımcıların bu düşüncelerin yanı sıra bakanlık düzeyindeki kararlara katılmadıklarını ifade eden katılımcılardan bazıları bunun nedenlerini bakanlıktaki kadrolaşmış bir yapıya ve BİLSEM koordinatörlerinin varlığına bağlamaktadır. Katılımcılardan K7’nin bu konudaki “*Bakanlıkta biraz daha kadrolaşmış ve köhneleşmiş bir yapı var. Belli kararları yalnızca onlar alıyor. Dolayısıyla otomatik karar alıcılar çıkmaya başlıyor. Ayrıca bu işin mutfağında pişenler var. Bizlerin koordinatörleri onlar sürece çok şey katıyorlar.*” cümleleri bulguları destekler niteliktedir.

Otorite boyutunda elde edilen diğer bulgularda katılımcıların yapısal bir değişimi benimseme veya benimsememe durumundaki öğretmen davranışları ele alınmıştır. Katılımcıların çoğunluğu benimseme durumunda uygulamaları daha verimli bir biçimde yerine getirdiklerini, motivasyonlarının daha yüksek olduğunu ve başarı elde edebildiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında yapısal bir değişimi benimsemediklerinde ise kurum düzeyinde, il ve ilçe milli eğitim ve bakanlık düzeylerinde yapısal değişimi niçin benimsemediklerini, uygulamadaki sorunları ve kaygılarını detaylı bir biçimde üst makamlara sunduklarını belirtmişlerdir. Örneğin katılımcılardan K1'in "Öğretmenler ciddi eleştirilerde bulunuyorsa ve uygun olmadığını düşünüyorlarsa kurum yöneticileriyle görüşürler. İdareciler için bakanlığa ulaşmak daha kolay ve daire başkanlarıyla hep iletişim içerisinde oluyorlar. Bunun dışında camia küçük olduğu için öğretmenlerde daire başkanlarıyla rahat iletişim kurabiliyorlar." cümleleri bulguları destekler niteliktedir. Bu düzeylerde sorunun çözümünü bulamazlarsa bazı katılımcılar yapısal değişimi görmezden geleceğini ve uygulamayacağını ifade ederken, katılımcıların 7'si uygulamayı yapmak zorunda olduğunu ifade etmiştir. Bu araştırmanın ilginç bulgularından biridir. Uygulamayı gerçekleştirilmeyeceğini veya görmezden geleceğini ifade eden katılımcılar çoğunlukla bu yapısal değişimi benimsememe nedeninin öğrencinin aleyhine olacağını düşünmektedir. Bunun yanında yapısal değişimlerde bilimsel etiğe uygun olmayan, bilime aykırı ve eksik uygulamaları yerine getirmediğini ifade eden katılımcılarda bulunmaktadır. Bu nedenlerle de öğrenci aleyhine herhangi bir uygulamayı yerine getirmeyeceklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların 7'si ise devlet memuru olarak üst makamlardan gelen emirleri yerine getirmekle mükellef olduklarını ve bu noktada kendilerinin zorunlulukların bulduklarını ifade etmişlerdir. Nitekim yapısal değişimdeki uygulamaları yerine getirmeyeceğini veya görmezden geleceğini belirten katılımcılar yapısal değişimlerdeki aksaklıkları korkusuzca eleştirdiklerini, politik bir direnç oluşturduklarını ve öğretmenlerle toplanıp tepki gösterdiklerini belirtirken katılımcıların 7'si değişimin ne olursa olsun uygulanacağını belirtmiştir. Konu ile ilgili görüşlerden bazıları şöyledir;

K7: Benim öğretmenlikte 24. yılım. En dikkat ettiğim husus öğrencinin lehine mi? Aleyhine mi? Temel ayrımı bu şekilde oluşturuyorum. Çocuğa zarar veriyorsa uygulamam.

K4: Kişisel olarak benimsemediğim şeyleri ben uygulamıyorum. Buda bir çeşit mücadele biçimi. Eğitimin politik olduğunu gösteren süreç. Sonuçta politik direnç gösteriyorsun. Ben uygulamıyorum hatta eksiklikleri söylüyorum. Ben felsefe öğretmeniyim. Felsefe kitabı hazırlanmış, yasal olarak önüme gelmiş ama gelen kitapta felsefenin temel mantığına ve onun temel anlayışına aykırı bir şey varsa kitabı kullanmam. Bilimsel bir cinayet varsa yapmam. Etik olarak birisi yanlış yapmışsa yasal olarak gelse de kullanmam.

K6: Yıllar içerisinde birçok uygulamayla karşılaştık. Ama sonuçta eğer ben bir devlet memuruysam, benim bir amirim varsa, yapılması gereken şey kanuni bir şeyse, kafama uymasa bile onu yerine getirmeye çalışırım.

K3: Öğretmenler benimsemeseler de ellerinden geleni yapmaya çalışırlar. Yapılması gerektiği için yazılı bir emir varsa yapılır. Ama emir değil bir beklenti ise yöneticini talebi ise yapılmayabilir.

6.1.4. Güç Boyutuna İlişkin Görüşler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcılar güç boyutunda BİLSEM'lerdeki politika, yöntem, model, yönerge vb. değişimi sürecinde yöneticilerin uygulamalarını değerlendirmişlerdir. Katılımcıların yalnızca dördü yöneticilerin herhangi bir değişim sürecinde değişimin nedenlerini ve açıklamalarını öğretmenlere aktardıklarını, değişimle ilgili belgeleri paylaştıklarını, değişimle ilgili kurul toplantıları yaptıklarını bu sayede öğretmenlerin fikir ve düşünceleri alınarak ortak bir karar verildiğini ifade etmişlerdir. Örneğin katılımcılardan K9 bu konu hakkındaki görüşlerini "Bir değişim olduğu an, direk kurul toplantısı değilse zoom üzerinden kesinlikle bir toplantı yapılarak öncelikle bu değişim anlatılıyor, tanıtılıyor, değişimin sebebi anlatılıyor. Sonrasında uygulanması için gerekli karar alınıyor, eğer uygulama kötüyse gerekli uyarılar yapılarak kararlar alınıyor." cümleleri ile vurgulamıştır. Bu düşüncelerin aksine katılımcıların çoğunluğu değişimle ilgili herhangi bir görüş veya tartışma ortamı yaratılmaksızın

resmi yazıların öğretmenlerle paylaşıldığı ve hemen uygulamaya geçilmesini istediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında katılımcılar, yöneticilerin bu değişimlerin sorgulanamayacağını ve bakanlık veya il/ilçe milli eğitimden gelen emirler olduklarını vurguladıklarını ifade etmişlerdir. Bu konudaki görüşlerden bazıları şöyledir;

K1: Bir değişim varsa hızlı bir şekilde kurul toplantısı yapılır. Kararlar açıklanır. Arkadaşlar bugünden sonra böyle davranıyoruz denir. Genelde çok ayrıntıya girilmez ya da görüş alınmaz. Zaten bakanlık kuralı öyle koymuştur bize de uymak düşer derler.

K3: Yöneticiler genelde pek açıklama yapmazlar. Resmi evrakı paylaşırlar ve yapmamızı isterler. Genelde durum böyle oluyor.

K8: Hemen uygulatırlar. Bir düzenleme yapmanız gerekiyorsa 1 hafta içerisinde bu yapılır. Yönetmelikten ne geldiyse uygulamak isterler. Bu konuda idaremiz tatlı serttir.

Değişimle ilgili süreçte yöneticiler tarafından herhangi bir yaptırım veya teşvik olup olmadığına yönelik görüşlerde ise katılımcılardan 5'i teşvik veya yaptırımla karşılaşmadığını, 5'i ise karşılaştığını belirtmiştir. Katılımcılar teşvikle ilgili görüşlerde yöneticilerin motive edici konuşmalar yaptıkları, kurum kültürüne aidiyet için çaba gösterdikleri ve olumlu yaklaşımlarda bulduklarını ifade etmişlerdir. Yaptırımla ilgili düşüncelerinde ise öğretmenlerin maddi ve manevi yaptırımlarla korkutulduğunu ve ceza verildiğini belirtmişlerdir.

Güç boyutunda elde edilen diğer bulgularda katılımcıların BİLSEM'lerdeki politika, yöntem, model, yönerge vb. değişime adapte olma konusu irdelenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu herhangi bir konudaki değişime uyum sağlayabileceklerini ifade etmişlerdir. Bununla beraber katılımcılar değişime uyum sağlayabilmeleri için bazı temel koşullarının olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu temel koşullar değişimin öğrenci ve kurum lehine bir olması, akla ve mantığa uygun olması ve yapılan değişime karşı inanca sahip olmalarıdır. Bu temel koşulların olduğu değişimlere uyum sağlayabileceklerini aksi halde bu uyumu göstermeyeceklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan K6 bu konudaki görüşlerini "*Değişimin kurum için verimli ve faydalı olacağına inanırsam anında uyum sağlarım. Sadece ikna olmam lazım. Yapılacak değişikliğin öğrencilere faydası olacak bir değişiklikse hiç düşünmem.*" cümleleri bulguları destekler niteliktedir. Benzer biçimde konu ile ilgili katılımcılardan K1 "*Akla ve mantığa uygunsuzsa uyum sağlarım. Aksi haldeyse direnirim veya isteksiz bir biçimde yerine getiririm.*" cümleleriyle değişimi akla ve mantığa uygunluk koşuluyla yerine getireceğini belirtmiştir. Bu düşüncelerin aksine ise katılımcılardan yalnızca üçü değişime uyum sağlayamadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar bu konudaki görüşlerinde değişime kolay kolay adapte olamadıklarını, değişim olduğunda gergin ve huzursuz olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgulara örnek olarak K2'nin "*Değişime kolay kolay adapte olamıyorum. Niye dersiniz? Hızlı bir değişime, bir anda gelen değişime adapte olamıyorum. Öncelikle değişimden haberdar olmam, ne olduğunu bilmem lazım. Bunu benim benimsemem lazım.*" cümleleri örnek teşkil edebilir. Bu bulguların yanı sıra öğretmenleri değişime karşı motive eden faktörler değişimin akla ve mantığa uygun olması, öğretmen, öğrenci ve kuruma fayda sağlaması, öğretmenlerin değişimin gerekliliğine ikna edilmesi ve maddi/manevi teşvikin sağlanmasıdır.

6.1.5. İstikrar Boyutuna İlişkin Görüşler

İstikrar boyutunda elde edilen bulgularda katılımcıların herhangi bir uygulamayla ilgili değişimin tam anlamıyla sonuç alabilmesi için yapılması gerekenlere yönelik görüşleri alınmıştır. Bu bağlamda katılımcıların tamamı birçok farklı öneri getirmişlerdir. Bu öneriler belirli başlıklar altında verilebilir. Bu başlıklar kurum yöneticileri, öğretmen ve politika geliştiricilerdir. Katılımcıların görüşlerine göre kurum yöneticileri değişimin tam anlamıyla sonuç alabilmesi için kararlı olmalı, gerektiğinde risk alabilmeli, esnek uygulamaları yönetebilmeli, değişimi ve nedenlerini paydaşlara iyi bir biçimde anlatmalı, değişimle ilgili paydaşların görüş ve önerilerini dikkate almalı ve kurum içinde verimliliği artıracak önlem ve uygulamaları yerine getirebilmelidir. Katılımcılardan K1'in konu hakkındaki görüşleri "*Gerçek bir değişimin olması için idarecinin biraz risk alması gerekir. Ayrıca değişim hakkında bilgi sahibi olmalı ve bunu diğer kişilere aktarabilmeli. Ayrıca öğretmen ve velinin desteğini de almalı. Bu sayede değişiklik çok daha hızlı olur.*" cümleleri ile aktarmıştır.

Benzer biçimde K6'da kurum yöneticilerin verimliliği artırmak için yapması gerekenleri “*En önemli şey bence çalışan personelin kurum kültürüne sahip olmasıdır. Yani kurumda bir arada hareket edebilmek çok önemlidir. Bu nedenle iletişimin çok önemli olduğuna inanıyorum. Yöneticiler bu kültürün oluşturulmasını sağlamalıdır. Gerisi gelecektir.*” görüşleri ile açıklamıştır. Öğretmenlerle ilgili düşüncelerde ise öğretmenler değişime karşı istekli olmalı, uyum sağlamalı, motivasyonunu ve değişimin gerekliliğine yönelik inancını yüksek tutmalı, veli ve öğrencilere gerekli bilgi ve açıklamaları yapmalı, diğer meslektaşlarıyla iletişimini ve iş birliğini artırmalıdır. Bu bulgularla ilgili görüş bildiren K5 konu hakkındaki görüşlerini “*Bizler değişime karşı daha motive ve istekli olmalıyız. Tabi bu değişimin bize iyi açıklanmasıyla ilgili. Bunu bilirsek değişime karşı daha motive oluruz. Ayrıca değişimin gerekliliğine yönelik inancımızda artar.*” cümleleri ile açıklamıştır. Katılımcıların değişimle ilgili politikalarla ilgili görüşlerde ise politika geliştiricilerin değişimi akla ve mantığa uygun bir biçimde dizayn etmeli, değişimin nedenleri net bir biçimde ortaya koyulmalı, olağan ve olağanüstü planlar önceden belirlemeli, değişimle ilgili alt yapı oluşturulmalı, uygulama sürecindeki sorunlarla ilgili çözümler açık ve anlaşılır olmalıdır. Katılımcıların konu hakkındaki görüşlerinden bazıları şöyledir;

K7: Değişimin çok iyi programlanması lazım. Alt yapının çok iyi oluşturulması lazım. Değişimde kullanacağımız her argümanın çok iyi temellendirilmesi lazım. Değişimin planlayıcılarının o değişim sürecini ciddi anlamda mantıksal bir forma oturması lazım. Yapılan pilot uygulamaların sonuçlarının bizimle paylaşılması da gerekiyor. Çünkü bilimsel veriyi öğretmene verdiğiniz anda hemen o bilimin arkasından gider. Böyle bir yönümüz var.

K3: Değişim uygulanabilir adımlarla başlamalıdır. Karşılaşılan sorunlar doğrultusunda yeni adımların revize edilmesi ve kişilerin yaşamış olduğu aksaklıklar göz önüne alınarak o bölgeye tampon ek bazı çalışmalar yapılması süreci daha da hızlandırır. Bu sürecin devamında ne oldu? Bu insanlar ne yapıyorlar? Bu insanların yaşamış oldukları sıkıntıları baştan yaşamamaları için ne yapabiliriz? Aksaklıklarda kime gidilir, başvuracak kişi de belli olmalı. Gerçekleştirilmek istenen değişimin istikrarının sağlanması için yapılması gereken, aksayınca yapılması gereken ve alternatif planlar tamamen net olmalı.

Elde edilen diğer bulgularda katılımcıların BİLSEM'lerdeki değişimlerin devamlılığı ve sürekliliği hakkındaki görüşleri elde edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu değişimlerin devamlı ve sürekli olmadığını bu nedenle kısa zamanda tekrarlayan değişikliklerin olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan K4 konu hakkındaki görüşlerini “*Maalesef herhangi bir değişimle ilgili oturaklı, planlı ve uzun vadeli bir politika yok.*” biçiminde ifade etmiştir. Benzer şekilde K8 de BİLSEM'lerdeki değişimin sürekli ve devamlı olmamasını “*Genelde daire başkanları değiştiğinde politikalar değişebiliyor. Bir önceki başkan gidiyor diğeri geliyor. O da farklı bir şey uygulamak istiyor. Buna benzer şeyler gördüm. Daha önce farklı bir bakış açısıyla gidiliyorken sonra başka şeyler olabiliyor.*” cümleleriyle vurgulamıştır. Katılımcılardan yalnızca üçü ise genel olarak değişimleri devamlı ve sürekli olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla bu üç katılımcının BİLSEM'lerdeki değişimlerin kısa zamanda tekrarlayan değişikliklerden oluşmadığını düşündükleri söylenebilir. Örneğin K9 “*Ben hiç karşılaşmadım, tekrarlayan değişim olmuyor. Genelde uzun soluklu oluyor. Bir değişim olduysa bir süre öyle gidiyor. En az üç dört yıl o değişimin üzerine ani değişiklikler yapılmıyor.*” cümleleriyle düşüncelerini dile getirmiştir. Katılımcılardan değişimlerin devamlı ve sürekli olmadığını beyan edenler bu durumun BİLSEM'lerdeki bazı olumsuz etkilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların belirttikleri olumsuz etkiler değişime karşı inancın ve motivasyonun azalması, verilen çabanın ve emeklerin boşa gitmesi, akademik ilerleme sürecindeki kayıplar, istikrar ve çalışma düzeninin bozulması, kurumsallığın zedelenmesi, kurum içi gerginlik ve kaostur. Katılımcıların konu ile ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir;

K6: Eğitim programlarında o kadar sık değişim görürsünüz ki bu da aslında istikrarın bozulduğunu gösteriyor. Verimi etkiliyor. Kurumsallığı da zedeliyor. Motivasyonunuz düşüyor. Hani normal milli eğitim çatısı altında bunu bu düzeyde görmezsiniz. Özellikle BİLSEM'lerin sadece bir yönergeye sahip olması içerisine istenildiği zaman bir yama

yapılmasına neden oluyor. Yönetmelikte bunu değiştirmek bu kadar kolay değil aslında. O yüzden belki de yönetmeliğe dönemiyoruz. Yani yaparsak bazı şeyleri değiştiremeyiz mantığı da olabilir.

K8: Bazı şeylerin sık sık değişmesi sisteme olan inancı sarsıyor. Aslında siz kendi sisteminizi oluşturmaya çalışıyorsunuz. Fakat program değişiyor, öğrenci seçimi değişiyor, sistem değişiyor. Kendiniz sistemli bir şekilde devam etmeyi düşünüyorsunuz. Fakat çabanız boşa gidiyor.

İstikrar boyutunda elde edilen diğer bulgularda katılımcıların tamamı BİLSEM’lerde yapılan değişimlerde içsel veya çevresel faktörlerden dolayı gerçekleştirilmek istenen reforma karşı direnç oluştuğunu ifade etmiştir. Katılımcıların bu görüşlerinde dokuz katılımcı öğretmenlerin belirli bir direnç gösterdiğini ifade ederken katılımcılardan biri öğretmenlerin belirli bir direnç göstermediğini, çoğunlukla veliler tarafından bir dirençle karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. Katılımcılar değişime karşı direncin temel sebeplerini sık yapılan değişimlerin yarattığı kaygı, belirsizlik ve olumsuz deneyimler, motivasyon ve istekliliğin az olması, değişimin paydaşlara iyi açıklanmaması ve nedenlerinin yetersiz olması, teknolojik yenilikleri kullanma konusundaki eksiklikler, öğretmen ve velilerin çıkarlarına ters düşen durumlar, iş yüklerinin artması, değişimin uygulama sahasında karşılığının olmaması, kurum, öğretmen ve öğrenci aleyhine uygulamalar olarak açıklamışlardır. Ayrıca değişime karşı direncin var olduğunu ifade eden bütün katılımcılar bu direncin değişimin hızını ve yerleşme gücünü etkilediğini ifade etmişlerdir.

6.2. Kurum Yöneticilerinin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Kurum yöneticileri görüşlerine ilişkin bulgular *PNK*’nin *belirginlik, tutarlılık, otorite, güç ve istikrar* temalarından oluşmaktadır.

6.2.1. Belirginlik Boyutuna İlişkin Görüşler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların tamamı eğitim süreci içerisinde herhangi bir konuda bir etkinlik, uygulama, model veya rehberlik anlayışı vb. konularında reform uygulamaları yapılmasına yönelik talimatlar geldiğini ifade etmiştir. Katılımcılar reformlarla ilgili talimatların çoğunlukla MEB, MEB Daire Başkanlığı, İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinden geldiğini bunun yanında son zamanlarda pandemi dolayısıyla İç İşleri Bakanlığında ilgili talimatlar geldiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar reformlarla ilgili talimatların çoğunlukla eğitim-öğretim yılının başında geldiğini dolayısıyla belirli bir düzenin olduğunu bunun yanında bazı sorunları gidermek için acil tedbirlerinin iletilmesi talimatların geldiğini de belirtmiştir. Talimatlarla ilgili konuların ise çoğunlukla müfredat/egitim modeli çerçevesindeki kazanımlar, proje, etkinlik ve uygulamalar, yönerge/yönetmeliklerle ilgili değişimler ve pandemi dolayısıyla yapılması gereken düzenlemeler hakkında olduğu ifade edilmiştir. Katılımcılardan K11’in görüşleri şöyledir;

K11: Talimatların hepsi bakanlığımızdan direk genel müdürlüğümüzden ve daire başkanımızdan geliyor. Mesela TEKNOFEST var ve buna daha çok öğrencimizin katılımı isteniyorsa bununla ilgili direktif geliyor. Reformlarla ilgili talimatlar öyle dönem ortasında pat diye gelmiyor. Bir takvimimiz var, girmemiz gereken yarışmalar, girmemiz gereken 4004-4006 gibi bilimsel araştırma yarışmaları var. Bunun dışında bakanlık bu stratejik öneme sahip çocukları korumaya yönelik gerekli bir şey varsa bunu da dönem ortasında talimat olarak gönderir.

Katılımcıların reformlarla ilgili gelen talimatların açık, net ve belirginliğine yönelik görüşlerinde, katılımcılardan 4’ü talimatları çoğunlukla açık, net ve belirgin olarak belirtmektedir. Bununla beraber bu katılımcılar talimatlarla ilgili bazı konularda karmaşık, anlaşılması güç veya yoruma açık ifadeler olduğunu da ifade etmiştir. Örneğin K12’nin “*Bu talimatlar çoğunlukla açık, net ve belirgin. Ancak bazen anlamadığımız, açık olmayan kısımlar oluyor. Bunlarla ilgili de biz bunları hazırlayan kişilere çok kolay ulaşabiliyoruz ve sorularımızı sorduğumuzda bilgi alabiliyoruz. Bununla ilgili bizden görüşler alınarak değişiklikler de yapılıyor.*” görüşleri bulguları destekler niteliktedir. Bu görüşlerin aksine ise katılımcılardan K13 gelen talimatların çoğunlukla açık, net ve

belirgin olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla talimatların çoğunlukla karmaşık, anlaşılması güç ve yoruma açık olduğunu belirtmiştir. K13'un görüşlerinde "Anlayacağımız şekilde gelmiyor. Yoruma açık oluyor ve tek sayfalık yazının bile aylarca tartışmasının sürdürüyoruz." cümleleri ön plana çıkmaktadır. Talimatlar içerisinde karmaşık, anlaşılması güç ve yoruma açık olduğunu ifade eden katılımcılar özellikle uzaktan eğitim, ek dersler, norm kadro, uygulama ve etkinlikler ve bazı resmi yazılara vurgu yapmışlardır. Katılımcıların bu konudaki görüşlerinden bazıları şöyledir;

K13: Eylül ayında eğitim-öğretim uzaktan başlanacak denildi. Milli Eğitim Bakanlığından ek dersle alakalı bir yazı geldi. Normalde ayın 30'unda ek dersle ilgili bütün evrakları İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne teslim etmemiz gerekiyordu. Biz yazıdan bir şey anlamadık. Hiçbir şey yapamadık. Görüş almak için yazı yazdık. Bunun dışında norm kadroyla ilgili sorunlar oluyor. Bir yazı geliyor ve nasıl hesaplayacağımızı anlayamıyoruz.

K12: Genellikle net olmayan talimatlar uygulama aşaması ile ilgili kısımlar. Ne yapacağımızı biliyoruz ama nasıl uygulayacağımıza yönelik bilgiler bulanık oluyor. Biz tamam bunu yaparız ama nasıl yaparız. Yaptığımızda karışılacağımız güçlükleri düşündünüz mü? Öğrenciye, öğretmene ve veliye bunu verdiğimizde, öğretmen bunu yaparken fiziki olarak bizim durumumuz imkanımız var mı? Yeterli mi? Siz yaptınız ama hep fiziki imkanı düzgün bir yeri düşünerek yaptınız, imkanları ve ekonomisi kısıtlı bi yeri düşündünüz mü? bize uygun değil bu dediğimizde siz de şu şekilde yapın diye alt detayları bizim koşullarımıza göre değiştirebiliyorlar.

Katılımcılar talimatlar içerisindeki karmaşık, anlaşılması güç veya yoruma açık ifadeleri olduğundan öğretmenlerle yöneticiler arasında sorunlar yaşandığını belirtmişlerdir. Bu sorunların giderilmesi için ise mevzuatı incelediklerini, hukuk bürosuna başvurduklarını, tebliğ dergisini incelediklerini ve sorunlara çözümler üretmek için gerekli mercilerle görüşmeler yaptıklarını dile getirmişlerdir.

6.2.2. Tutarlılık Boyutuna İlişkin Görüşler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların çoğunluğu BİLSEM'lerde yapılan reformlarda sıralı ve birbirini tamamlayan çalışmalar olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile katılımcıların çoğunluğu BİLSEM'lerdeki reform hareketlerinde eski ve yeni uygulamaların birbiriyle çelişmediğini belirtmişlerdir. Katılımcılar bu konudaki görüşlerinde reformların önceki çalışmaların devamı niteliğinde olduğunu ve süreç içerisindeki değişikliklerin de uygulamalardaki aksayan yönleri geliştirmek adına yapıldığını ifade etmektedir. Katılımcılardan K15'in "Şu ana kadar hep geliştirici oldu. Genelde önceki çalışmaların devamı niteliğinde oluyor, yeni bir düzenleme de oluyorsa bu önceki değişimin aksaklıklarını düzenlemesine yönelik bir çalışma oluyor." cümleleri bulguları destekler niteliktedir. Benzer biçimde katılımcılardan K14'de reformların BİLSEM'lerdeki var olan yapıyı tamamen değiştirecek radikal değişiklikler olmadığını ve birbirini tamamlayıcı olduğunu ifade etmiştir. Bu düşüncelerin aksine katılımcılardan yalnızca ikisi reformların sıralı ve birbirini tamamlayan çalışmalar olmadığını dolayısıyla tutarsız olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların bu düşüncelerinin temelinde yapılan reformların sürekli birbiriyle çelişmesi ve yapılan reformların geliştirici nitelikte olmaması yatmaktadır. Örneğin K12'nin "Değişiyor ama gelişmiyor. Bizdeki değişim teknolojik olarak dünyanın gelişiyor olmasından kaynaklanıyor. Eğitim politikalarımızda ise bir süreç başlıyor sonra bir anda hiç yaşanmamış gibi siliniyor." cümleleri dikkat çekicidir.

Katılımcılar reform hareketlerinin tutarsız olmasının bir takım olumsuz sonuçlar doğurduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar çaba ve emeklerin boşa gitmesi, kurum yöneticileri, öğretmenler ve öğrencilerinin motivasyon ve verimliliğinin düşmesi, adaptasyon eksikliği, sitem ve şikayetlerin artması, kurum yöneticilerinin süreçte yorgun düşmesi olarak ifade edilebilir. Katılımcılardan K12 bu konudaki görüşleri şöyle açıklamaktadır;

K12: Uygulama sil baştan oluyor. Boşuna çabalamış gibiyiz. O zaman da öğretmenimizin motivasyonu düşüyor. Geçen yıl yaptığımız uygulama ne oldu? dediğinde öğretmenimizin yeni uygulamaya yönelik tekrar motivasyonunu oluşturmaya çalışmak idare olarak bizi de çok yoruyor. Onu yaptın biliyoruz bunu da yaparsın dediğimizde; sorgulayıcı, sitem edici ve

şikayet edici noktalara ulaşıyor ki bu hem idare açısından hem de öğretmen açısından iyi bir durum değil. Öğrencilerin de öğretmenin de verimini düşürüyor.

Bu bulgulara ek olarak katılımcılar özellikle öğrenci ve öğretmen seçme sistemindeki uygulanan politika ve öğrenci grupları ve sayıları ile ilgili çelişkiler olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar öğrenci seçme sistemindeki politikalarda sınav sisteminin yapısı, uygulanan zeka testleri, baraj puanları ve BİLSEM'lere kabul edilen öğrenci sayılarıyla ilgili çelişkiler olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında katılımcılar öğretmen seçme sistemindeki yazılı sınavlar, proje hazırlama sınavları veya mülakatlardaki değişikliklerde çelişkiler olduğunu dile getirmişlerdir. Öğrenci grupları ve sayılarıyla ilgili çelişkilerde de destek eğitim grupları, bireysel yetenekleri farkındalık grubu ve özel yetenekleri farkındalık gruplarıyla ilgili değişikliklerde öğrencilerin hangi grupta kaç yıl kalacağı veya gruplar arası geçişlerin çelişkilerde dolu olduğu ifade edilmiştir. Katılımcıların çelişkilere ilişkin görüşlerinden bazıları şöyledir;

K13: Öğrenci seçme sisteminde bu sene baraj puanında değişiklikler oldu. Kimse böyle bir değişimi bilmiyordu. Puanlar açıklandıktan sonra öğrendik. Bu değişiklikler yapılırken sınav sisteminde bir değişiklik olmamış. Onun dışında daha önce yayınlanan zeka tanıma testleri farklıydı. Zeka yetenek tanılama testlerinin BİLSEM'lere hazırlık kurumlarının eline geçtiği düşünülüyor ve Eskişehir'deki bir üniversitede zeka tanılama ölçeği hazırlanıyor. Bakanlık yabancı testlere para vermek istemiyor ve Türk ölçeğimiz olsun diyor. Bu ölçek çok zayıf bir test olduğu için bu ölçek kullanılmaya başlandıktan sonra tanımlanan öğrenci sayısı artıyor. Yani bu öğrencilerin tam anlamıyla zekayı ölçmediği anlaşılıyor.

K11: 2008 yılında BİLSEM'e büyük oranda öğretmen alımı gerçekleştirilmişti ve bu alımda öğretmenler bir sürü kriterden geçmişti. 10 günlük bir kamp oldu. Onun öncesinde yüksek lisans veya doktora yapmış öğretmenler yazılı sınava, proje hazırlama sınavına ve ardından mülakata tabi tutularak alınmıştı. Şimdi ise öğretmen alım süreciyle ilgili geriye giden bir süreç yaşadık. Eskiden çok daha iyi bir öğretmen alım sistemi vardı. Yani şu anda sadece mülakata veya ön puanlamaya dayalı.

K12: Bireysel yeteneğe girecek öğrenci 5. Sınıftan başlamalı diyor. Öncesindeki destek eğitime diyelim ki 2. Sınıfta başladıysa öğrenci. Destek eğitimin 2 eğitim öğretim yılında yapılması gerektiği söyleniyor. Çocuk 2. Sınıfta destek 1 eğitiminde, 3. Sınıfta destek 2 eğitiminde, 4. Sınıfta geldi e BYF'ye geçmesi lazım, ama geçemiyor. Çünkü BYF'yi 5. Sınıftan başlat diyor. E biz 4. Sınıftaki çocuğu ne yapacağız? Ya destek 2 grubunu bir sene daha vereceğiz, ama siz diyorsunuz ki 2 eğitim öğretim yılında bitirin diyorsunuz. Orada bir bulanıklık var, bir dönem destek 3 grubu çıktı. Destek 3 grubunu bu sene tekrar geri kaldırdılar.

Tutarlılık boyutunda elde edilen diğer bulgularda katılımcıların tamamı yapılan reformlarda öğretmenlerin inisiyatifine bırakılan ve yorumlamaya açık ifadeler olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları tarafından bu durum olumlu olarak değerlendirilirken bazıları tarafından olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Olumlu görüş bildiren katılımcılar bu durumun BİLSEM'lerin özgürlükçü ve esnek yapısının bir sonucu olduğunu ve sorunların çözümü için hızlı müdahale gerektiren konularda bu durumların normal olduğunu ifade etmiştir. Örneğin katılımcılardan K14 konu hakkındaki görüşlerini "BİLSEM'lerde sistemi kurgulayan, planlayıp uygulayan zaten öğretmendir. Bu yüzden öğretmenin dinamiğine göre onun yorumlamasına göre gerçekleşmesi normaldir." bulguları destekler niteliktedir. Bunun yanında katılımcılardan K11'de hızlı müdahale gerektiren konularla ilgili görüşlerini "Bazen hızlı karar almak zorunda kalıyoruz ve o alınan kararlar eğer büyük bir kriz anıysa öğretmen arkadaşların o kararı özümsemesi gerekiyor. Onun inisiyatifinde yürüyor. Örneğin biz bunu uzaktan eğitim konusunda yaşadık." biçiminde ifade etmiştir. Bu görüşlerin aksine olumsuz görüş bildiren katılımcılar bu durumun bir kaos ortamı oluşturduğunu, öğretmen ve yöneticiler arasında çatışmaya neden olduğunu, uygulamalarda farklılaşmaların ve planlama eksikliklerinin yaşanmasına sebebiyet verdiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar olumsuz durumlarda öğretmenleri zorlamadıklarını, mantıklı ve tutarlı açıklamalar yaptıklarını, ortak kararlar almaya çalıştıklarını ve uygulamaları öğrenci yararına sürdürdüklerini belirtmişlerdir.

6.2.3. Otorite Boyutuna İlişkin Görüşler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların tamamı otorite boyutunda yer alan görüşlerinde BİLSEM’lerdeki herhangi bir politika veya uygulama değişikliği sürecinde karar alma süreçlerinde yer aldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan 4’ü hem bakanlık hem de kurum düzeyindeki kararlara katıldığını ifade ederken katılımcılardan yalnızca biri sadece kurum düzeyindeki kararlara katıldığını ifade etmiştir. Bu bulgulara yönelik bazı ifadeler şöyledir;

K10: Bakanlıktan gelen herhangi bir karara alma sürecine katılamadım veya herhangi bir çalışmaya katılmadım. Fakat kurum içerisindeki kararlarda söz sahibi oluyorum. Bu konuda fikirlerimi mutlaka belirtiyorum.

K15: Bakanlık boyutunda kararlara katılıyoruz. Kurum düzeyinde de karara katılım sağlarız. Müdür bey hepimize sorar, öyle karar alır.

Bu düşüncelerin yanı sıra katılımcıların çoğunluğu hem kurum düzeyinde hem de bakanlık düzeyindeki karar alma sürecinde ifade ettikleri görüşlerin karşılığını bulduğunu ve uygulandığını ifade etmiştir. Örneğin Katılımcılardan K14 konu hakkındaki düşüncelerini “*Bakanlık işleyişi gerçekten koordinasyon noktasında güçlü. Bir karar alınacağı zaman her birimizden rapor gidiyor. Raporlar bölge raporu oluyor, işte Türkiye geneli rapor oluyor ve değerlendiriliyor. Tepeden inme hadi biz yaptık geldi kararları yok.*” biçiminde dile getirmiştir. Katılımcılardan yalnızca biri ise bakanlık düzeyinde alınan kararlara yönelik ifade ettiği görüşlerinin dönütlerini göremediğini belirtmiştir. K12’nin konu hakkındaki cümleleri şöyledir;

K12: Görüşlerimiz alınıyor, kararlarımız ne kadar uygulanıyor bir fikre sahip değilim. Belirttiğimiz fikirlerin kuruma, yeniliklere, değişime yönelik dönütünü henüz görmedim.

Otorite boyutunda elde edilen diğer bulgularda öğretmenlerin yapısal bir değişimi benimseme veya benimseme durumunda ortaya çıkan etmenler ele alınmıştır. Katılımcılar öğretmenlerin yapısal değişimi benimsediklerinde uygulamaların daha hızlı gerçekleştiğini, motivasyonlarının daha yüksek olduğunu ve uygulama sonuçlarının daha çabuk elde edildiğini ifade etmişlerdir. Örneğin K11 konu hakkındaki görüşlerini “*Benimseme durumunda hızlı bir şekilde uygulanır. Bazı danışman öğretmenlerimiz daha hızlı hareket eder, motivasyonu daha yüksektir ve daha hızlı sonuç alırlar.*” biçiminde ifade etmiştir. Bu düşüncelerin aksine katılımcılar öğretmenlerin yapısal bir değişimi benimsediklerinde tepki gösterdiklerini, itiraz ettiklerini ve uygulamaları gerçekleştirme noktasında yavaş davrandıklarını belirtilmiştir. Ayrıca katılımcılar kurum yöneticileri olarak öğretmenleri ikna etmek için birtakım çalışmalar yürüttükleri ifade etmişlerdir. Bu çalışmalarda öncelikle yapısal değişimi iyi bir biçimde algılamaya çalıştıklarını daha sonra öğretmenlere yapısal değişimi ve süreci açıkladıklarını, öğretmenlerin görüş ve fikirlerini alarak ortak karar almaya çalıştıklarını, karşılıklı güveni sağlamak için tutarlı davranışlarda bulduklarını ve iletişimi güçlendirmeye dönük çalışmalar yürüttüklerini ve uygulamadaki aksayan yanları azaltmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu bulguları destekleyen ifadelerden bazıları şöyledir;

K13: Önce kendimizi sürece yönelik hazırlayıp daha sonrasında arkadaşlarımıza bunu doğru bir dille açıkladığımız zaman öğretmen arkadaşlar sürece uyum sağlıyorlar ve bu bütünün parçası olmak istiyorlar. Bu konuda iletişim ve denge çok önemli. Biz tutarlı olduğumuz sürece öğretmen yanımızda oluyor. Mesela “arkadaşlar bize gelen yazı bu biz sizlerin de görüşlerinize ihtiyacımız var” dediğimiz zaman zaten öğretmenin bize karşı bir inancı oluyor.

K12: Kurumumuza gelen yeni bir uygulamanın kurum yöneticisi tarafından nasıl açıklandığı nasıl anlatıldığı çok önemli. Gelen durumun artularına, pozitif taraflarına bakıyoruz. Daha sonra bunları öğretmenimize aktarıyoruz. Öğretmenimiz olumsuz yanları var dediği zaman öğretmenim bu yeniliğin pozitif tarafına iyi bakalım, negatif yanları varsa uygulamada bunu ortada kaldıralım diyoruz. Öğrenci yararına olan tarafını alıyoruz. Biz bakanlık yaptı oldu veya müdür yaptı oldu şeklinde bir ifade ile değil, biz bu sıkıntıyı bu problemi beraber en aza nasıl indiririz bunun için çalışıyoruz.

6.2.4. Güç Boyutuna İlişkin Görüşler

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcılar güç boyutunda BİLSEM’lerdeki politika, yöntem, model, yönerge vb. değişimi sürecinde yöneticilerin uygulamalarını değerlendirmişlerdir. Katılımcıların tamamının yönetici uygulamalarıyla ilgili olumlu ifadelerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu ifadelerde katılımcılar değişim sürecinde öncelikle öğretmenlere değişim hakkında bilgi vermek için toplantılar yaptıklarını bu toplantılarda gerekli açıklamaları yaptıklarını, değişimin olumlu ve olumsuz yanlarını öğretmenlere aktardıklarını ve gerekli görevlendirmeleri yerine getirdiklerini dile getirmişlerdir. Bunun yanında toplantılarda öğretmenleri değişim sürecine dahil etmek için çalıştıklarını, öğretmenlerin görüş ve önerilerini dinlediklerini ve ortak kararlar aldıklarını belirtmişlerdir. Değişimin uygulanma sürecinde öğretmenlerin ihtiyaç duyduğu desteği sağladıklarını, gerekli planlama ve düzenlemelerde öğretmenlere yardımcı olduklarını ve sorunlarla ilgili çözüm yollarını aradıklarını dile getirmişlerdir. Katılımcılar ayrıca öğretmenlerle karşılık güveni inşa etmeye çalıştıklarını, kurum içerisinde herkese eşit bir biçimde yaklaştıklarını ve birlikte hareket etme duygusunu güçlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının konu hakkındaki görüşleri şöyledir;

K13: Hızlı bir şekilde toplantı düzenlerim. Öğretmenlerin değişimi öğrenmelerini sağlarm aynı anda yorumlayıp uygulamalarını sağlarm. Üzerimize düşen görevi yerine getirmek için bilgilendirme ve görevlendirmeyi yerini getiririm. Öğretmenlerin durumu analiz etmesini sağlarm. Birlikte hareket edebilmek için bu önemli. Herkesin eşit bir biçimde görev almasını sağlarm ve aidiyeti güçlendiririm.

K12: Öncelikle öğretmenin sürecin içinde olmadığı hiçbir karar uygulanmaz. Siz öğretmeninizle beraber, onların yanınızda olmadığı hiçbir işte parmağını kaldırıp bir yere koyamazsınız. Çünkü uygulayacak olan öğretmendir. Biz yaptığımız değişimlerde öğretmenlerimizle karar veririz. Bütün eksilerini artılarını görürüz. Herkesi dinleriz idareci olarak, herkesi dinlediğimiz için de masanın üzerine koyduğumuz şartlar içerisinde de bir süzgeçten geçiririz, kendi yönetim süzgecimizden de geçiririz. Sonra uygulamayı yerine getiririz

Bu bulguların yanı sıra değişim sürecinde katılımcıların tamamı öğretmenlere herhangi bir yaptırımında bulunmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan ikisi ise öğretmenleri resmi olarak olmasa da teşvik ettiklerini dile getirmiştir. Örneğin K14 teşvik konusundaki fikirlerini “Örneğin bazı materyal gelmiştir. Bu materyalleri öğretmen arkadaşlarımıza veririz. Bu onları mutlu eder ve onlar için bir teşvik olur.” cümleleriyle dile getirmiştir. Güç boyutunda elde edilen diğer bulgularda katılımcıların BİLSEM’lerdeki politika, yöntem, model, yönerge vb. değişime adapte olma konusu irdelenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu herhangi bir konudaki değişime uyum sağlayabileceklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K15 konu hakkındaki düşüncelerini “Değişime hızlı bir biçimde uyum sağlarm. Yaşımla mı alakalı bilmiyorum. Yani bize öyle öğretilmiş, öyle alışmışız” biçiminde ifade etmiştir. Bu görüşlerin aksine katılımcılardan ikisi değişime kolay adapte olamayacaklarını belirtmiştir. Değişime kolay adapte olamayacaklarını ifade eden katılımcılar değişimin radikal bir değişiklik olup olmadığına, değişim hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmamasının, değişime yönelik inancının, değişimin faydalılığına yönelik düşüncelerinin ve değişimle ilgili karar alma sürecinde bulunup bulunmadığının bu süreci etkilediğini belirtmişlerdir. Değişime kolay bir biçimde adapte olamayacağını belirten katılımcılardan K14’ün “Değişim çok radikal bir değişimse, sürece dahil bir bilgin yoksa ve değişimde benim gördüğüm çok büyük aksaklıklar varsa ciddi sıkıntı yaşıyorum. Uyum sağlayamıyorum. Değişimin değişmesi için mücadele ediyorum. Değişime direniyorum.” görüşleri bulguları destekler niteliktedir. Bu bulguların yanı sıra katılımcılar değişim sürecinde onları motive eden faktörleri değişimin gerçekleşmesinde örnek olmak, akademik başarı, değişimin öğrenci faydasına olduğuna yönelik inanç, öğretmenlerin değişimi kabul etmesi ve uygulaması ve öğrencileri değiştirmek, insanlara değer katmak ve iyi işler başarmak gibi idealler olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların konu hakkındaki görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

K12: Beni motive eden faktör öncelikle içsel doyumdur. Öğrencilere çok fayda sağlayacak bir eğitim uygulamasını keşfettiğimde bu beni çok mutlu ediyor. Bu da benim hareketlerime davranışlarıma yansıyor. Değişime uygunum. İdeallerim var, öğrencileri değiştirmek,

karşılaştığım insanlara değer katmak, onlara katkı sağlamak ve en sonunda ben çok güzel yasadım, çok iyi işler yaptım diyebilmek.

K13: Değişim öğrencileri olumlu etkileyecekse ben motive olurum. Değişimin olumlu etkilerini gördükçe mutlu olurum. Öğretmenler daha motive şekilde çalışıyorsa mutluydu ben mutlu olurum. Değişimde benim görmediğim noktaları görüp yerine getiriyorlarsa daha motive olurum.

6.2.5. İstikrar Boyutuna İlişkin Görüşler

İstikrar boyutunda elde edilen bulgularda katılımcıların herhangi bir uygulamayla ilgili değişimin tam anlamıyla sonuç alabilmesi için yapılması gerekenlere yönelik görüşleri alınmıştır. Bu bağlamda katılımcıların çoğunluğu ilk olarak değişimin gerekliliği hakkında bütün paydaşların inanca sahip olmasını ifade etmiştir. Dahası değişimi ve gerekliliğinin paydaşlara iyi bir biçimde açıklanması, uygulamanın sürecindeki eksikliklerin tespiti ve giderilmesi, uygulama sonucunda elde edilen sonuçlarla ilgili bilgilendirmelerin yapılmasının süreci etkileyeceği ifade edilmiştir. Bu düşüncelere ek olarak değişim konusunda kararlı olmanın, sorumluluk almanın, kurum içerisinde karşılıklı güven ve aidiyetinin duygularının oluşturulmasının ve yüksek motivasyonun değişim konusunda tam anlamıyla sonuç alınmasını etkileyen unsurlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca değişim sürecinde kişileri sadece uygulayıcı olarak değil değişimi geliştiren kişiler olarak sürece dahil etmenin de büyük önem arz ettiğini dile getiren katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcıların konu hakkındaki görüşlerinden bazıları şöyledir;

K15: Değişimle ilgili çalışmayı yapmamız için o çalışmanın gerekliliğine inanmamız lazım. Daha sonra kurum yöneticileri ve öğretmenler arasında karşılıklı güven olmalı. Herkes özverili çalışmalı ve sorumluluk almalı. Öğretmen idareye güvenirse iş yapıyor, elini taşın altına sokuyor, yani güvenmezse herkese farklı davrandığını düşünüyorsa öğretmen çalışmıyor. İdareye güvenirse uygular, idare de genel müdürlüğe güvenirse uygular yoksa uygulamaz.

K13: Değişiklik yapılacağı konunun neden yapıldığı anlatılırsa, olası sonuçlar anlatılırsa ve uygulama sonucunda bunlar gerçekleşirse herkes ikna olur. Süreçte geri dönütler önemli. Daha olumlu dönüşler görüyorsak bu bizim için motive kaynağı olur.

K11: İnanmak son derece önemli bir faktör. Kararlılık önemli. Çünkü mutlaka eleştirel bir durum olacaktır. Mutlaka bazı insanlar karşı çıkacaktır. Eğer bu doğru bir değişimse tartışılabilir ama yılmamak gerekir. Ayrıca değişim sürecinde “bizim burada hareket etmemizin nedeni budur” biçiminde açıklanırsa ve o mantıklı gerekçeye daha kolay kabul edilir.

İstikrar boyutunda elde edilen diğer bulgularda katılımcıların BİLSEM’lerdeki değişimlerin devamlılığı ve sürekliliği hakkındaki görüşleri elde edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu değişimlerin devamlı ve sürekli olduğunu dolayısıyla kısa zamanda tekrarlayan değişiklikler olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcılar bu görüşlerinde genel olarak BİLSEM’lerdeki temel yapının korunduğunu sadece aksayan ve sorun yaratan konularla ilgili düzenlemeler yapıldığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar ayrıca aksayan ve sorun yaratan konularla ilgili düzenlemelerin de eğitimin değişen ve dinamik yapısına uygun biçimde geliştiğini belirtmişlerdir. Örneğin K12 “*Temel yapı aynen devam ediyor. Yani pozitif ilimler matematik, fen bilimleri gibi. Tabi bunlarda da değişim var ama çok keskin değil. Bazen dersi nasıl vereceğimiz değişebilir. Çünkü eğitim ilerleyen, değişen gelişen dinamik bir süreç. Fakat genel olarak bir süreklilik var.*” cümleleri bulguları destekler niteliktedir. Benzer biçimde katılımcılardan K11 de görüşlerini “*Genellikle bir süreklilik var. Yarım kalmaması için belirlenen sürelerde gerçekleştiriyoruz. Ama birtakım sorunlar varsa veya daha pratik uygulamalar varsa değişim gerekiyor.*” biçiminde ifade etmiştir. Bu düşüncelerin aksine ise katılımcılardan K14 BİLSEM’lerdeki değişikliklerin devamlı ve sürekli olmadığını dolayısıyla kısa sürede değişen uygulamalar olduğunu belirtmiştir. K14’ün konu hakkındaki düşünceleri dikkat çekicidir;

K14: Artık yenilik olmasından korkuyorum. Meslek hayatıma baktığım zaman sürekli bir yenilikçi yaklaşım var. Ama yenilikçilik bu değil, yanlış anlaşıldı sanırım. Her gelenin yeni yaklaşımlarla gelmiş olmasından ziyade bazen hiçbir şeyin olmaması pek çok şeyin yapılmasından daha iyi oluyor. Yani yenilikçi adımların biraz yavaşlaması lazım. Bir şey tamamlanmadan yeni bir şeylerin gelince faydası olmuyor. Projeler mesela ülkemizde hep kısa vadeli oluyor. Çok uzun vadeli yeniliklerin olması gerekiyor. Yavaş yavaş, basamak basamak, yerleşe yerleşe ilerlemesi gerekiyor. Üst üste gitmesi gerekiyor.

İstikrar boyutunda elde edilen diğer bulgularda katılımcıların tamamı BİLSEM’lerde yapılan değişimlerde içsel veya çevresel faktörlerden dolayı belirli bir direnç oluştuğunu ifade etmiştir. Katılımcıların bu görüşlerinde dört katılımcı velilerin belirli bir direnç gösterdiğini, ikişer katılımcı öğrenci ve öğretmenlerin direnç gösterdiğini yalnızca bir katılımcı ise yöneticilerin direnç gösterdiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğunun direncin kaynağının veli olduğu konusunda fikir birliğinde olduğu söylenebilir. Katılımcılar değişime karşı direnç konusunda velilerin nedenlerinin çoğunlukla ders saatlerinin planlanması ve öğrencilerinin aldıkları derslerle ilgili olduklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K11 konu hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir;

K11: En çok öğrencilerin devam ettikleri kurumlar ve devam ettikleri diğer programlarla ilgili sorun yaşıyoruz. Şimdi BİLSEM’ler örgün eğitim değil, biz destek eğitim kurumuyuz. Okuldan önce veya sonra destek eğitim vermek zorundayız ve genelde bu dersler akşam saatlerine kayıyor. O esnada çocukların başka hobileri başka kursları olabilir. Mesela veli salı günü bize kesinlikle uymaz, çocuğumun balesi var, öbür gün basketbolu var, siz bunu şuna göre uygulayacaksınız gibi bir dirence sahip oluyor. Ayrıca karşılaştığımız en büyük dirençlerden bir diğeri çocukların sayısal alana gösterdiği yatkınlık. Hepsi kodlama yapmak için robotlarla uğraşmak için geldiğini zannediyor ama biz çocuklara felsefe eğitimi veya tarih eğitimi veriyoruz. Çocuğa diyelim ki arkeoloji ile ilgili ders verdiğimizde veli arkeoloji dersini görünce tepkide bulunuyor. Ama benim çocuğumun kodlama dersinde olması gerekiyor neden benim çocuğum arkeolojide diye.

Bu düşüncelerin yanı sıra öğrencilerin direnç gösterdiğini ifade eden katılımcılarda velilerin düşüncelerine benzer biçimde ders saatleri ve ders seçimleri konularında öğrenciler tarafından dirençle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların öğretmenlerin ve yöneticilerin değişime karşı direnç göstermesiyle ilgili görüşlerinde değişime yönelik bir inancın olmaması, değişimin var olan sistemi bozacağı fikri veya iş yükünü artıracığı düşüncesinin etkili olduğu ifade edilmiştir. Örneğin K14’ün “Değişime yönelik inancın olmaması etkili oluyor. Var olan sistemi bozacağına inanıyor. Mevcut sistemde işler güzel gidiyor. Yeni gelen sistemin elindeki sistemi bozacağını düşünüyor. Ben bunu yaşadım ve direndim de. Angarya olarak görüyor.” konu hakkındaki görüşleri bulgularla ilgili fikir vericidir. Katılımcıların bu düşüncelere ek olarak katılımcılardan dördü değişime karşı direncin değişimin hızını ve yerleşme gücünü etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan yalnızca biri ise direncin değişimin hızını etkilemediğini belirtmiştir. Katılımcılardan K11 ise yaptıkları reformun gerekliliğine inandıkları takdirde her türlü dirence karşın reform süreci yavaş da işlese istikrarla devam ettiklerini vurgulamıştır, K11 “Bazen direnç siz de biliyorsunuzdur ki Cimer gibi farklı kanallardan size yansıyor, nadir de olsa teşekkürle de dönüşebiliyor. Fakat şöyle söyleyim, iyi ve doğru yaptığınıza inanıyorsanız, zaten gelen mevzuat çerçevesinde en iyisini yapmaya çalışıyoruz, o yüzden oluşan şikayetlerden korkmayıp yılmadan yavaşlarsa da yaptığımız iş kararlılıkla devam ediyoruz.”

6.3. PNK’nin Boyutlarının Niteliği ve Boyutların Birbiri ile İlişkisine Yönelik Bulgular

BİLSEM’de görev yapan öğretmen ve yöneticilerin konu ile ilgili görüşleri baz alınarak PNK’nin boyutlarının niteliklerinin varlığı ve boyutların birbiriyle olan ilişkisi incelendiğinde, bir reformun en iyi şekilde uygulanması için iyi anlaşılması gerektiğine yönelik bulgular *belirginlik* boyutunun niteliğinin; *otorite*, *tutarlılık* ve *istikrar* boyutlarının bir reformun yaratacağı uzun süreli değişim için birer itici güç olacağı ve hızlı gerçekleştirilmesi gereken değişimlerde motivasyon faktörüyle *güç* boyutunun niteliğinin göstergesi olarak, alınan görüşlerde ortaya çıkan bulgulardır.

Bir reformun başarılı olması için kararlı bir şekilde devam ettirilmesinin, reformun tüm aktörlerinin reformu konuyla ilgili tam anlamıyla bilgilendirilmesine bağlı olduğu bulgusu kuramın *belirginlik* ve *istikrar* boyutlarını birbirine bağlamaktadır. Bu süreçte iyi bilgilendirilmenin yanı sıra

reformu benimsemelerinin de gerekmesi *otorite boyutundaki* kararlara katılım süreci ile *güç boyutundaki* reform uygulayıcılarının süreci benimsemesi için motive olmalarını dikkate alması sebebiyle *güç ve otorite boyutunu* da *belirginlik* ve *istikrar* boyutuna bağlamaktadır. *Tutarlılık boyutu* da reforma olan inancı desteklemesi aksi durumda ise engellemesi sebebiyle, *reformun istikrarını* etkilemekte bu durumda aralarında bir güçlü bir ilişki oluşturmaktadır. Bu kapsamda kuramın boyutlarının birbiri ile özneliğinde oldukça bağlantılı olduğu, gerçekleştirilmek istenen reformun başarılı olmasında da boyutlar arasındaki bu ilişkinin güçlü bir etki yarattığı elde edilen bulgular arasındadır.

7. SONUÇ

Bu araştırmada, eğitim reformlarının başarılı olmasındaki etmenlerin, BİLSEM’de yapılan yeniliklerin, değişimlerin dolayısıyla reformların *PNK*’nin boyutları kapsamında öğretmen ve yönetici görüşleri alınarak analiz edilmesi, görüşlerden elde edilen bulgularla da kuramın boyutlarının niteliğinin ve birbiri ile olan ilişkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda kuramın ‘*Belirginlik*’ boyutuna ilişkin öğretmen görüşleri analiz edildiğinde çoğunluğun (f.6) BİLSEM’e gelen reforma yönelik yazılarda yapılmak ya da uygulanmak istenilen değişimin açık, net, belirgin olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun da reformların uygulanabilirliğini artırdığı sonucuna erişilmiştir. Bu sonuç Porter ve arkadaşlarının (1988), yapılmak istenen değişimin talimatları ne kadar belirgin olursa, öğretmenlerin onu kullanma olasılıklarının o oranda artıracığı görüşüyle örtüşmektedir. *Belirginlik* boyutuna ilişkin yönetici görüşleri analiz edildiğinde yine çoğunluğun (f.4) reformlara ilişkin gelen yazıların açık, net, belirgin olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Reformun içeriğinde açık olmayan durumlarda da politika belirleyicilere kolaylıkla erişim sağlanabildiği ve anlaşılmayan durumların netleştirildiği vurgulanmıştır. Araştırmada reformların ve aşamalarının net, belirgin olması uygulayıcıların ne yapacağını bilmesi, reformun gerçekleşmesinde kendine düşen rolü üstlenmesi, planlama yapabilmesi ve yol haritasını belirlemesi açısından önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde Schleicher (2019)’a göre, bir reformun başarılı olabilmesi için belirgin, net hedeflerinin olması, konu ile ilgili yeterince bilginin verilmesi reform uygulayıcılarının değişim sürecine hazırlanmasında ve paydaşları sürece dahil etmesinde kritik önem taşımaktadır. Ayrıca belirginliğin sağlanması ile reform uygulayıcılarının değişimin sebeplerini anlamalarının ve kendilerine düşen rolü kestirebilmelerinin değişimi kabul etmelerini kolaylaştırdığını göstermektedir. Dahası bu durumun reformun uygulama alanını genişleterek, reformun gerçekleştirilmesinde ortak bir mutabakat oluşturulmasını sağladığı bilinmektedir. Buna karşın araştırmada bazı değişim yazılarında ne istendiğinin net olmadığı, reformun uygulanması için yoruma açık kısımlarının aylarca tartışıldığı da belirtilmiştir. Benzer şekilde Desimone (2002) da yaptığı araştırmada, her yönüyle detaylandırılmamış, belirgin olmayan reform tasarımlarının - özellikle değişim çabasındaki rollerin net olmaması sebebiyle- gerçekleştirilmesinin zaman aldığı ve uygulamayı etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Tutarlılık boyutuna ilişkin görüşler incelendiğinde öğretmenlerin çoğunluğu (f.7) BİLSEM’ler de yapılan reformların birbirini tamamlamayan, tutarsız çalışmalar olduğunu vurgularken, kurum yöneticileri (f.3) yapılan reformların birbirini tamamlayan, ardışık ve birbiri ile tutarlı uygulamalar olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenler yapılan reformların değişim gerektirse de geliştirmedeğini, çoğu kez yapılan değişimin önceki uygulamalarla çeliştiği için kaos ortamı oluşturduğunu ve bu nedenle gerçekleştirilmek istenen değişimin uygulayıcılar tarafından dirençle karşılandığını belirtmişlerdir. Oysa gerçekleştirilmesi gereken reformların birbirini tamamlıyor olmasının da uygulanan reformları güçlendirdiği bilinmektedir (Desimone, 2002). Dahası gerçekleştirilmeye çalışılan bir reformun sürdürülebilirliği yapılan değişimin daha öncekilerle birbirini destekliyor olmasına, birbiriyle tutarlı olmasına dayandığı aksi durumda reformun gerçekleşmesinin büyük engellerle karşılandığı ve uzun vadeli okul gelişimine zarar verdiği tespit edilmiştir (Datnow ve Stringfield, 2000). Nitekim öğretmenler de tutarlı olmayan reformist uygulamalara duyarsız kaldıklarına, görmezden geldiklerine ve insiyatif alarak uygulamadıklarına yönelik görüş bildirmişlerdir. Dolayısıyla reformların gerçekleştirilmesinde bu davranışlar engelleyici unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Yöneticilerin görüşleri incelendiğinde her ne kadar çoğunluk (f.3) yapılan reformların birbirini tamamlar nitelikte tutarlı bir yapı sergilediğini ifade etse de birbiriyle çelişen uygulamalar

olduğunda nasıl bir yol izlediklerine dair soru sorulduğunda yine çoğunluğun (f.3) çalışmaların tutarsız olduğuna yönelik bu soruyu örneklendirdiği görülmüştür. Reformların çoğu kez sil baştan olduğu, eskiyi tamamen rafa kaldırıp yeni uygulamalar yapıldığı, öğrenci seçme ve öğrenme modeli ile ilgili yapılan değişimlerin eski uygulamayı geliştiren değil de halihazırdaki uygulamaları daha da zayıflattığına dair görüşler bildirilmiştir. Bu durumun emek sarfindan dolayı sitem ve şikayetlerle birlikte motivasyon ve verimlilik düşüklüğüne sebep olduğu, kurum yöneticilerinin de süreçte bu tutarsızlık ve çelişkiler dolayısıyla karşılaştıkları dirençten dolayı yorgun düşmesi yeniliklerin uygulanmasında engelleyici faktörler olarak görülmektedir. Oysa Desimone (2002)'e göre, gerçekleştirilmeye çalışılan reformlardaki tutarlılık, uygulayıcıların seçim yapmasını gerektirecek gerilimleri hafifletmekte ve gerçekleştirilmeye çalışılan reformun uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

PNK'nin *otorite* boyutuna göre bir reformun başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için öğretmenlerin reform sürecinin bir parçası olması, gerçekleştirilmek istenen reform şekillenirken karara katılımlarının sağlanması şarttır. Bu durum öğretmenlerin yapılmak istenen reforma olan inancını artırır, reformun öğrenci gelişimi için değerli olduğuna inanan öğretmen uygulamanın sürdürülebilirliğini sağlar. Böylelikle öğretmenlerin sahipliğinde gerçekleştirilen reform, doğal hesapverebilirlik yaratır ki bu da reformların uygulanmasını kolaylaştırır (Desimone, 2002). Araştırmanın bulguları alanyazınla örtüşmekte, bu boyuta yönelik öğretmen görüşlerinin çoğunluğu (f.9) herhangi bir politika ya da uygulama değişikliğinde, yapılmak istenen reforma yönelik karara kurum bazında da bakanlık bazında da katılım gösterdiklerine dairdir. Bu durum, değişimin önemli bir bileşeni olan öğretmenlerin (Tabari, 2014), reformu gerçekleştirmek isteyen Milli Eğitim Bakanlığı ve BİLSEM'ler tarafından da etkisinin önemsendiğinin göstergesidir. Benzer şekilde Schleicher'in (2016) araştırmaları da kuramı destekler niteliktedir. Schleicher (2016)'e göre, otoriteler tarafından öğretmenleri ve okul liderlerini/yöneticilerini eğitim reformlarının geliştirilmesine katkıda bulunmaya davet etmek, reformların uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Süreçte farklı görüşlerin alınması, uygulayıcıların fikir birliğine teşvik edilmesi, reform gerekçesinin uygulayıcılara iletilmesi, reformun tasarlanması ve uygulanmasında paydaşların katılımı reformun uygulamaya dönüştürülmesine yardımcı olmaktadır.

Öğretmenlere karara katılım esnasında uygulanmak istenen reformu benimsemediğinizde ne gibi bir tablo ortaya çıkar? sorusu sorulduğunda alınan görüşlerde kurum yöneticisinin liderliği ön plana çıkmaktadır. Süreçte gerçekleştirilmek istenen reforma muhalefetin azaltılması için uygulayıcı paydaşlara danışmanlık yapmak ve geribildirimlerle beslemek durumundadır, bunun temelinde de stratejik bir liderlik yatar (Schleicher, 2019). Fakat katılımcıların çoğu (f.7) bu noktada bir liderlikten bahsetmemekte, liderlikten ziyade yöneticilerin yetkisel gücü nedeniyle reformları uygulama noktasında -görünürde- gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu durum kağıt üzerinde uyguladıkları anlamına gelmektedir ki, Schleicher (2019)'e göre, bir reformun gerçekleşmesi için uygulayıcı paydaşların katılımının göstermelik bir görevin ötesine geçmesi gerekir. Bunun için de öğretmenlerin reformun tasarımına düzenli olarak dahil edilmeleri, konuyla ilgili yetkinliklerinin ve fikirlerinin zaman içerisinde inşa edilmesine katkı sağlar. Bu durum da reformun tasarımına katkı sağlayan her bir paydaşın yapılmak istenen eğitim reformunun gerekliliği, anlamlılığı ve doğasıyla ilgili ortak bir sahiplenme duygusu yaratmasına olanak sağlayacaktır. Nitekim alınan yönetici görüşlerinde de katılımcıların çoğu (f.4) reformlarda alınan karara katıldıklarını bildirmiş, konu ile ilgili ortak fikre varmanın önemine değinmişlerdir. Yöneticiler de alanyazına benzer şekilde reformu uygulayan öğretmenlerin ve paydaşların karara katılıp, değişimi benimsediklerinde motivasyonlarının yüksek olduğunu ve uygulamaların daha hızlı gerçekleştirildiğini vurgulamışlardır. Buna karşın öğretmenler ve yöneticilerden alınan görüşlere göre, her ne kadar görünürde karara katılım sağlasalar da reform tasarımında ifade ettikleri görüşlerin bir karşılığının olmadığı ve alınan kararların uygulama konusunda eyleme dönüşmediği sonucuna varılmıştır.

PNK'ye göre, politikalar/reformlar kanunlar yoluyla yetkiye sahiptir. Bu nedenle yetki ile kapsamlı bir okul reformu gerçekleştirilebilir, ancak bu durum yetki ile uygulama arasındaki ilişkiyi sorgulamaz. Öğretmenler bir reform uygulamasında yetkiden dolayı mı sürece ikna olurlar? Reformun başlamasında *otorite/yetkinin* etkisi olsa da reformun sürdürülmesinde otoriteye ihtiyaç var mıdır? Öğretmenleri reformu sürdürülebilir şekilde gerçekleştirilmesinde yetkinin ötesinde

sürece motive eden güç nedir? Bu kapsamda kuramın *güç boyutu* devreye girer. BİLSEM’de yapılan reformların gerçekleştirilmesinde yöneticilerin neler yaptığı, reformun gerçekleştirilmesi adına ödül/yaptırım uygulayıp uygulamadıkları sorulmuş, öğretmenlerin çoğunluğu (f.6) *yetki boyutuna* dikkat çekerek yukarıdan gelen emirlerin uygulanmak zorunda olduğuna vurgu yapmışlardır. Diğer öğretmenler (f.4) ise süreçte yöneticilerin reformu anlatmak, öğretmenlerin fikirlerini alarak ortak bir karara vardıklarını belirterek yine *yetki boyutuna* atıfta bulunmuşlardır. Ödül ve yaptırım kavramları sorgulandığında katılımcıların yarısı reformların uygulanmasında ödülün ziyade maddi/manevi yaptırımların (ceza vb.) etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum BİLSEM’de yapılan reformlarda *güç boyutunun* etkin olmadığını göstermektedir. Oysa Desimone (2002)’a göre, bir reformda *otorite ve güç dengesi* kurulması gerekir. Yetkinin otoritesi kadar paydaşların motivesinin gücü reformun başarısını olumlu yönde etkilemektedir. Katılımcılara onları motive eden faktörler sorulduğunda, görüşlerin hemen hemen hepsi öğrenci yararını odak noktaya almakta, öğrenci yararına değişimi gerekli buluyorlarsa, değişimin gerekliliğine inanıyorlarsa reforma hızlı bir şekilde adapte olup gerçekleştirdiklerini vurgulamışlardır. Desimone (2002)’a göre *güç boyutunun* etkililiği reformun sürdürülebilirliği açısından da kritiktir. Bu noktada BİLSEM’de gerçekleştirilen reformlarda güç boyutunun yetkinin gölgesinde kaldığı, *otorite boyutu* ile gerekli dengeyi sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yöneticilerin *güç boyutuna* ilişkin görüşlerinin hemen hemen hepsi, gerçekleştirilmek istenen reformlara yönelik öğretmenler ile ortak kararlar aldıkları, böylelikle onları sürece dahil ettikleri, uygulama sürecinde de her türlü desteği sağlayacak kurumsal liderliği yaptıkları yönündedir. Bu görüşler ile kuramın *yetki boyutuna* atıf yapılmaktadır. *Güç boyutunun* yönetici kademesinde de etkililiğinin olmadığı görülmektedir. Bir eğitim reformunun gerçekleştirilmesinde ve sürdürülmesinde otorite/yetkinin mi yoksa gücün mü uzun vadeli etkisi vardır? sorusunun cevabını alabilmek için de süreçte uyguladıkları ödül ve yaptırımlarla birlikte onları motive eden faktörler irdelenmiş, bu konuda da yöneticilerin tamamı öğretmenlerin aksine süreçte herhangi bir yaptırım uygulamadıklarını belirtmişlerdir. Reformun gerçekleşmesinde ve sürdürülebilirliğinde motive edici faktörlerde ise yine odak noktada değişimin öğrencinin yararına olması yer almakta, dahası yöneticiler de insanlara değer katmak, iyi işler başarmak gibi bireysel idealler de ön plana çıkmaktadır. Desimone (2002), bir reformun başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için *otorite/yetki* ve *güç boyutunun* en etkili şekilde birleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü yetki bir reformun başlamasında ve uygulanmasında gerek yasaların gücü, gerek uygulayıcıların reformun tasarımının inşasına dahil olması ile güçlü bir etki yaratsa da *güç boyutu* bu tasarımın aynı etki ile sürdürülmesi adına motive eden faktörleri açığa çıkarmaktadır. BİLSEM’de yapılan reformlarda kuramın *güç boyutunun* *otorite/yetki boyutu* ile aynı dengede olmadığı, oldukça pasif olduğu ortaya çıkmakta, dolayısıyla reformların otorite/yetki etkisiyle başlasa da motivasyonun gücü ile sürdürülebilirliği olmadığı için reformların yarıda kalma olasılığının fazla olduğu düşünülmektedir.

PNK’ye göre başarılı bir reformun en önemli özelliklerinden biri uygulanacak reformun istikrarıdır. *İstikrar boyutunda* da politika belirleyicilerin/uygulayıcıların hareketliliği, yer değiştirmesi, gerçekleştirilmek istenen politika ortamının istikrarı ve reformun gerçekleştirilme hızı kritik faktörlerdir. Desimone (2002)’a göre, okul reformları yavaş işleyen bir süreçtir, bir reformla okulun tamamen dönüşmesi zaman alır. Reform güçlü bir şekilde başlasa da zaman ilerledikçe gücü azalabilir, bu konuda reformun hızını ivmelendirecek ve tam anlamıyla sonuç almasını sağlayacak unsurlar sorulduğunda öğretmenler reformun nedenlerinin tüm paydaşlara doğru bir şekilde aktarılmasının önemli olduğunu ve bu sürece etkili bir şekilde liderlik yapılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Buna karşın reformun uygulanması zaman alsa da istikrarlı bir şekilde devam ettirmek daha derin ve uzun ömürlü bir uygulama olmasına olanak sağlar (Desimone, 2002). Uygulanmaya çalışılan reformların istikrarı/istikrarsızlığı ve nedenleri incelendiğinde ise öğretmenlerin çoğunluğu (f.7) BİLSEM’de gerçekleştirilmek istenen reformların sürekliliğinin olmadığı, politika belirleyicilerinin değişikliğinde uygulanan reformların da değiştiği bunun da sonraki reformların gerçekleşmesine yönelik inancı ve motivasyonu azalttığı, kurumsallığı zedelediği, kurum içi de gerginlik ve kaos yarattığını ifade etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuç, bu kapsamda kuram ile de örtüşmektedir. *PNK*’ye göre bir reformun başarılı ve güçlü bir şekilde gerçekleştirilmesindeki en büyük engel, sahadaki uygulayıcıdan politika belirleyiciye kadar reformun etrafındaki değişen ve

hareketlilik gösteren politika ortamıdır. Reformun etrafındaki herhangi bir oynama reformun geçici olduğuna yönelik görüşü teşvik eder.

İstikrar boyutu kapsamında öğretmenlere değişime direnç göstermelerine yönelik sorular sorulmuş, görüşlerin büyük bir çoğunluğu (f.9) değişime direnç gösterdikleri doğrultusunda olmuştur. Değişime karşı oluşan direnç, reformun uygulanmasını, istikrarını olumsuz yönde etkilemektedir. Direncin sebepleri analiz edildiğinde gerçekleştirilmek istenen reformun belirsizliği, daha önce sık sık yapılan ve sonuç alınmadan değiştirilen uygulamalardan dolayı isteksizlik, kaygı, motivasyon düşüklüğü vb. duygular, reformla ilgili verilen bilginin yetersizliği, gerekliliğinin rasyonel bir şekilde açıklanamaması, değişimin sahada karşılığının olmaması, artan iş yükü, alışagelmış uygulamaların dışına çıkılması vb. faktörler ön plana çıkmaktadır. Bu sonuca benzer şekilde Özden (2010), gerçekleştirilmek istenen değişimin getirdiği belirsizlik ve yetersizlik duygusu karşısında uygulayıcıların tek sığınmalarının statüko olduğunu, bundan dolayı mevcut durumu savunmak için de ellerinden gelen her şeyi yaparak direndiklerini belirtir. Lai ve Lo (2007) yaptıkları araştırmada, öğretmenlerin bir eğitim reformu ile alışagelmış çalışma yaşamlarının değişmesine direnç gösterdikleri, yapılan eğitim reformlarında da sadece öğrencilerin öğrenmesi için faydalı buldukları politikaları, yenilikleri, değişimleri benimsediklerine yönelik ulaştıkları bulgular da sonuçlarla örtüşüktür.

Kurum yöneticilerinin *istikrar boyutundaki* görüşleri analiz edildiğinde ise katılımcıların çoğunluğu öncelikle yapılacak olan değişimin gerekliliğine inanmaları gerektiğini vurgulamıştır. Kurum yöneticisi olarak paydaşlara reformun gerekliliğini iyi bir biçimde açıklayabilirlerse, reformun gerekliliğine, neleri değiştireceğine, sonucun ne olacağına dair gerekli bilgilendirmeleri yapmaları dahilinde reforma yönelik inancı ve güveni geliştirebileceklerini ifade etmişlerdir. Politika belirleyicilerin de aynı yaklaşımla yöneticilere reformun gerekliliğini anlatmasının uygulanabilirliği ve istikrarı sağlayacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. Datnow ve Stringfield (2000)'e göre de reformun anlamlı bir değişime ve gelişime yol açabilmesi için reformun okulun dokusunun bir parçası olması gerekir, bunun için de reform sürecindeki tüm aktörlerin uygulanacak değişimi benimsemesi gerekir. Tüm paydaşların reformu benimsemeleri için de kurum müdürlerinin reformla ilgili iyi bilgilendirilmiş birer öğrenci ve potansiyel lider olmaları gerekir, görüşü de araştırmanın sonucunu desteklemektedir. Kurum yöneticilerinin çoğunluğu (f.4), öğretmenlerin aksine yapılan reformların bir istikrarının olduğunu yapılan değişimlerin temel yapının korunarak sistemin aksayan yönlerine ilişkin düzenlemeler olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumun farklılığı, öğretmenlerin sürekli değişen çalışmaları uygulamazken kağıt üzerinde görünürde uyguluyor olmaları, kurum yöneticilerinde reformun istikrarı olduğu algısına yol açtığından kaynaklanabilir. Reformların istikrarının analizinde yapılan değişimlere yönelik direnç faktörü ele alınmış, kurum yöneticilerinin hepsi (f.5) yapılan değişimlerle ilgili gerek öğretmen, gerek öğrenci, gerekse veli tarafından dirençle karşılaştıklarını buna karşın yılmadan kararlılıkla reform sürecini yavaşlatsa da sürdürdüklerini ifade etmişlerdir. Araştırmanın bulguları, Tabari (2014)'nin reform uygulama sürecinde paydaşların değişime katılımları ya da tepkileri, reform hareketlerinin etkililiğini ve reformların uygulanmasını etkilemekte savını desteklemektedir. *PNK*'ye göre de reformları uygulayan liderlerin bu karşılaştıkları dirence rağmen uygulamadaki kararlılığını sürdürmesi, istikrarı başarılı bir reformun temel özelliğidir. Çünkü gerçekleştirilmeye çalışılan reformun etrafındaki istikrarsızlık güçlü bir uygulamanın önündeki en büyük engeldir (Desimone, 2002). Bu kapsamda da elde edilen bulgular, kuramı destekler niteliktedir. Ayrıca yöneticiler yapılan reformlarla ilgili kendilerinin direnç gösterip/göstermediklerine yönelik fikir beyan etmemiş, doğrudan kabul edip uygulamaya yönelik görüşler bildirmişlerdir. Boyuta bütüncül bakıldığında ise yöneticilerin, BİLSEM'de yapılan reformların sürekliliğinin olduğunu, yapılan uygulamaların istikrarlı bir şekilde devam ettiğini, reformlar ilk gerçekleştirilmeye çalışıldığında dirençle karşılaştıklarını ancak kararlılıkla üstesinden geldikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada bir eğitim reformunun başarılı olmasındaki etmenlerin belirlenmesi amacıyla Porter ve arkadaşlarının (1988) geliştirdiği, Desimone (2002)'un ise kapsamını geliştirdiği *PNK* temele alınarak BİLSEM'de gerçekleştirilmeye çalışılan reformlar BİLSEM'de görev yapan öğretmen ve yöneticilerinin görüşleri alınarak kuramın boyutları kapsamında analiz edilmiştir. Bu

analizler neticesinde, gerçekleştirilmeye çalışılan reformların, politika belirleyicilerin verdikleri kararlar neticesinde yukarıdan aşağıya doğru, temelde herhangi bir standarda sahip olmadan, sahada da random bir şekilde uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın görüşlerden elde edilen bulgulara göre, kuramın boyutlarının reformların uygulanması, sürdürülebilmesi, başarılı olması açısından katkı sağladığının apaçık göstergesidir. Her bir boyutun birbiriyle ilişkisi olduğu ve sahada karşılığı olduğu tespit edilmiş, uygulanmaya çalışılan reformlarda sorgulanan boyutların varlığı değişimi kolaylaştırdığı gibi, boyutların içerdiği niteliklerin yoksunluğunun da reformların gerçekleşmesinin önünde engeller oluşturduğu, gerilim ve kaos yarattığı saptanmıştır.

PNK'nin boyutlarının niteliği ve boyutların birbiri ile olan ilişkisi değerlendirildiğinde, boyutların kuramdaki nitelikleri kapsadığı ve birbiri ile olan ilişki bağlamının daha güçlü bir reform formu oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç Porter ve arkadaşlarının (1988) geliştirdiği *PNK*, bir politika sisteminin *belirginlik, tutarlılık, otorite, güç ve istikrar* niteliklerinin her birinde 'gerçek' bir değerler kümesi olduğunu varsayımı ile örtüşmektedir. Kuram, reforma dahil olan her kademedeki paydaşların politika nitelikleri hakkındaki bilgi ve algıları değişse de boyutların gerçek niteliğinin sabit kaldığını göstermektedir (Desimone, 2002). Bu kapsamda eğitim reformlarının doğasına, henüz uygulanmadan başarılı olma olasılığını artıran 'sabit bir niteliğe sahip olan' *belirginlik, tutarlılık, otorite, güç ve istikrar* boyutlarından oluşan *PNK*'nin ölçütlerinin yerleştirilmesi reform çalışmalarının gerçekleşme ve başarılı olma olasılığını artıracakı düşünülmektedir. Bu bağlamda eğitimde reformların belirlenmesinde önemli bir rol üstlenen politika üreticilerin bu kuramın boyutlarını dikkate alarak stratejiler geliştirmesi önerilmektedir. Hatta süreçte bu boyutlara ilaveten reformun dinamik bir yapıda, dinamikliğini koruyarak sürekliliğini sağlaması ve gelişimini devam ettirmesi açısından '*sürekli değerlendirme*' ye yönelik de bir boyutun eklenmesinin kuramın gelişimine ve reformların başarısına etki edeceği düşünülmektedir. Araştırmanın, uygulayıcılar için de reformların kurumlarda uygulanma sürecinde kısmi de olsa başarısızlık meydana geldiğinde, nedenlerini kolayca saptamaları ve iyileştirmeye yönelik adımlar atmaları için de sistematik bir yapı sunması nedeniyle katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, B., & Aydın, K. (2007). Türkiye ve bazı ülkelerin eğitim reformlarının karşılaştırılması. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 82-88.
- Aksit, N. (2007). Educational reform in Turkey. *International Journal of Educational Development*, 27(2), 129-137.
- Alok, K. (2012). Anchors for education reforms. *International Journal of Educational Reform*, 21(4), 276-291.
- Altıntaş, E., & İlgün, Ş. (2016). Öğretmenlerin üstün zekâlı öğrencilerin eğitimine yönelik düşünce ve önerileri. *Electronic Turkish Studies*, 11(14).
- Altun, T., & Vural, S. (2012). Bilim ve Sanat Merkezinde (BİLSEM) görev yapan öğretmen ve yöneticilerin mesleki gelişim ve okul gelişimine yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 152-177.
- Bağcı, E. (2011). Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de yaşam boyu eğitim politikaları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 139-173.
- Bağlıbel, M., & Samancıoğlu, M. (2019). Avrupa Komisyonu Türkiye ilerleme raporlarında: 1998-2018 yıllarına ilişkin bir inceleme. *Yaşadıkça Eğitim*, 33(1), 47-68.
- Baykoç Dönmez, N. (2004). Bilim Sanat Merkezlerinin kuruluşu ve isleyişinde yapılması gereken düzenlemeler. *I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 286-305.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
- Böke, K. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Cevher Kılıç, V. (2018). Üstün zekâlı ve yetenekli çocukların eğitiminde ülke politikaları ve eğitim uygulamaları. *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, 135-143.
- Chmiliar, I. (2010). Multiple-case designs. In A. J. Mills, G. Eurepas & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp 582-583). USA: SAGE Publications

- Creswell, J. W. (2020). Nitel Araştırma Yöntemleri (Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cuban, L. (1990). Reforming again, again, and again. *Educational researcher*, 19(1), 3-13.
- Çakır, M. (2013). Reform ve idari reform kavramları üzerine bir inceleme. *Tarih Okulu Dergisi*, 6(16), 627-640.
- Çelik, Z. (2012). *Politika ve uygulama bağlamında Türk eğitim sisteminde yaşanan dönüşümler: 2004 ilköğretim müfredat reformu örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, Z., & Gür, B. S. (2013). Turkey's Education Policy During the AK Party Era (2002-2013). *Insight Turkey*, 15(4).
- Çelik, Ç. ve Şahin, Ç. (2014). Bilim ve Sanat Merkezi öğrencilerinin bu kurumlara ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 101-117.
- Çiftçi, L. (2018). *1980 sonrası kamu yönetiminde dönüşüm ve Milli Eğitim Bakanlığı reform çabaları*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çitil, M. (2018). Türkiye’de üstün yeteneklilerin eğitimi politikalarının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(1), 143-172.
- Çoruk, A. (2019). Planlı Kalkınma Dönemindeki Milli Eğitim Şûra Kararlarının Kalkınma Planlarındaki Eğitime İlişkin Hedefler Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 15(4), 297-318.
- Datnow, A., & Stringfield, S. (2000). Working together for reliable school reform. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*, 5(1-2), 183-204.
- Demir, E., & Şen, H. Ş. (2009). Cumhuriyet dönemi mesleki ve teknik eğitim reformları. *Ege Eğitim Dergisi*, 10(2), 39-58.
- Desimone, L. (2002). How can comprehensive school reform models be successfully implemented? *Review of educational research*, 72(3), 433-479.
- Duman, G., Köroğlu, G. N., Baykan, A. K., Yılmaz, S., & Erdoğan, M. (2014). Öğretmen adaylarının Türkiye’deki eğitim reformlarını takip etme durumlarının incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 609-628.
- Emini, F. T. (2009). Türkiye’de yerel yönetimler reformunun iç ve dış dinamikleri. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 31-48.
- Ergün, M. (2003). Türkiye eğitiminde ortaöğretim reformu. *2000’li Yıllarda Lise Eğitimine Çağdaş Yaklaşımlar Sempozyumu*, 307-312.
- Fullan, M. (2009). Large-scale reform comes of age. *Journal of educational change*, 10(2-3), 101-113.
- Fullan, M. G., & Miles, M. B. (1992). Getting Reform Right: What Works and What Doesn’t. *Phi Delta Kappan*, 73(10), 744-752.
- Gaziel, H. H. (2010). Why educational reforms fail: The emergence and failure of an educational reform: A case study from Israel. In *Globalisation, ideology and education policy reforms* (pp. 49-62). Springer, Dordrecht.
- Genç, M. A. (2016). Üstün yetenekli bireylere yönelik eğitim uygulamaları. *Üstün Zekalılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 3(3), 49-66.
- Grossman, G. M., Onkol, P. E., & Sands, M. (2007). Curriculum reform in Turkish teacher education: Attitudes of teacher educators towards change in an EU candidate nation. *International Journal of Educational Development*, 27(2), 138-150.
- Guhn, M. (2009). Insights from successful and unsuccessful implementations of school reform programs. *Journal of Educational change*, 10(4), 337-363.
- Güneş, A. (2018). Türkiye’de Bilim Sanat Merkezleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 185-193.
- Güven, İ. (2012). The 4+ 4+ 4 School Reform Bill and the FATİH Project: is It a Reform? *Ilkogretim Online*, 11(3).
- Han, Ç. (2013). Öğretmenlerin işlevsel paradigmaları ve eğitim reformu. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 59-79.
- Harris, A. (2011). Reforming systems: Realizing the fourth way. *Journal of educational change*, 12(2), 159-171.

- Hesapçıoğlu, M. (2009). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29(29), 121-138.
- Jolly, J. L., & Robins, J. H. (2016). After the Marland report: Four decades of progress?. *Journal for the Education of the Gifted*, 39(2), 132-150.
- Karabulut, R. (2010). *Türkiye’de üstün yeteneklilerin eğitiminin tarihi süreci*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kasa, B., & Ersöz, Y. (2016). Pros and Cons: Compulsory 12 year education reform in Turkey. *South African Journal of Education*, 36(2).
- Kavak, Y., & Baskan, G. A. (2009). Restructuring studies of teacher education in recent years in Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 364-367.
- Kaya, N. G. (2013). Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi ve BİLSEM’ler. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1).
- Kazu, İ. Y., & Şenol, C. (2012). Üstün Yetenekliler Eğitim Programlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri (BİLSEM Örneği). *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 13-35.
- Keskin, N. (2003). Eğitimde reform. *Kamu Yönetimi I. Ulusal Kurultayı*, Malatya. Malatya: İnönü Üniversitesi. <http://www.antimai.org/gr/nurayegitref.htm> adresinden erişilmiştir.
- Keskin, M. Ö., Samancı, N. K., & Aydın, S. (2013). Bilim ve Sanat Merkezleri: Mevcut durumları, sorunları ve çözüm önerileri. *Üstün Yetenekli Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), Özel Sayı, 78-96.
- Koc, Y., Isiksal, M., & Bulut, S. (2007). Elementary school curriculum reform in Turkey. *International Education Journal*, 8(1), 30-39.
- Kocabaş, K. (2008). Sunuş: Aydınlık Bir Gelecek İçin Eğitim Reformu Zorunluluğu... *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(3), 1-18.
- Lindquist, C. (2017). Educational Reform in Turkey. *International Journal of Progressive Education*, 13(2), 133-143.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özden, Y. (2010). *Eğitimde yeni değerler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Özmen, F., & Kömürlü, F. (2013). Türkiye’de üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin eğitimine ilişkin politika ve uygulamalar. *İNÖNÜ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2).
- Pak, M. D., & Özden, S. A. Üstün yetenekli çocukların eğitim hakkı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-24.
- Passow, A. H. (1981). The nature of giftedness and talent. *Gifted Child Quarterly*, 25(1), 5-10.
- Payne, C. M. (2008). *So much reform, so little change: The persistence of failure in urban schools*. Harvard Education Press. 8 Story Street First Floor, Cambridge, MA 02138.
- Psacharopoulos, G. (1989). Why educational reforms fail: a comparative analysis. *International Review of Education*, 35(2), 179-195.
- Porter, A. C. (1994). National standards and school improvement in the 1990s: Issues and promise. *American Journal of Education*, 102(4), 421-449.
- Porter, A. C., Floden, R., Freeman, D., Schmidt, W., & Schwille, J. (1988). Content determinants in elementary school mathematics. *Perspectives on research on effective mathematics teaching*, 1, 96-113.
- Punch, K. F., & Etöz, Z. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş: nicel ve nitel yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Rinne, R. (2008). The growing supranational impacts of the OECD and the EU on national educational policies, and the case of Finland. *Policy Futures in Education*, 6(6), 665-680.
- Sağlam, M., Özüdoğru, O. F., & Çıray, F. (2011). Avrupa Birliği eğitim politikaları ve Türk Eğitim Sistemi’ne etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 87-109.
- Sak, U., Ayas, M. B., Sezerel, B. B., Öpengin, E., Özdemir, N. N., & Gürbüz, S. D. (2015). Gifted and talented education in Turkey: Critics and prospects/Türkiye’de üstün yeteneklilerin eğitiminin eleştirel bir değerlendirmesi. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 5(2), 110.
- Sarı, H., & Öğülmüş, K. (2014). Bilim ve Sanat Merkezlerindeki (BİLSEM) karşılaşılan sorunların öğretmen ve öğrenci görüşleri açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (2), 254-265.

- Schleicher, A. (2016). Teaching excellence through professional learning and policy reform. *Lessons from Around the World, International Summit on the Teaching Profession*.
- Schleicher, A. (2019). Dünya okulu. 21. yüzyılın okul sistemi nasıl kurgulanmalı. (Çev. Ş.Karadeniz). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Smith, W. C. (2016). An introduction to the global testing culture. *The Global Testing Culture: Shaping Educational Policy, Perceptions, and Practice*, 7-24.
- Şahin, F. (2020). Türkiye’de özel yeteneklilerin eğitimi: Politika belgeleri ve yasalar bağlamında bir tartışma. *Yeni Türkiye*, 115, 63-76.
- Tabari, R. (2014). Education reform in the UAE: An investigation of teachers’ views of change and factors impeding reforms in Ras Al Khaimah schools. *Ras Al Khaima, UAE*.
- Tan, C. (2019). PISA and education reform in Shanghai. *Critical Studies in Education*, 60(3), 391-406.
- Toker Gökçe, A. (2013). *Yeni ekonomik düzen, eğitim reformları ve eğitimin geleceği. Eğitim Sosyolojisi* (Edt: M. Türkkahraman ve İ. Keskin). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Yazıcı, H., & Altun, F. (2016). PDR lisans programlarının üstün yeteneklilere dönük psikolojik danışma becerilerinin kazandırılması açısından değerlendirilmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 61-71.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- World Bank. (2011). *Türkiye’de temel eğitimde kalite ve eşitliğin geliştirilmesi: Zorluklar ve seçenekler*. Washington, DC: The World Bank.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this research, it is aimed to analyze the factors in the success of educational reforms, the innovations, changes and reforms in BİLSEM by taking the opinions of teachers and administrators within the scope of the PNT's clarity, consistency, authority, power and stability dimensions. In addition, it was aimed to evaluate the quality of the dimensions of the theory and their relationship with each other with the findings obtained from the opinions.

Methodology

This research aims to determine the factors in the success of educational reforms by considering the changes, innovations and practices in BİLSEM in the context of PNT. In this context, the research was carried out with a qualitative approach and was designed with a case study. Reforms and innovations carried out in BİLSEM were considered as a situation, and this situation was examined in depth under the dimensions of the theory. The data of the research consists of the opinions of ten teachers and five institution directors working at BİLSEM. The obtained data were analyzed with the theoretical (deductive) thematic analysis method.

Findings

In line with the purpose of the research, the findings of the following three questions were obtained: 1. What are the teachers' views on the factors that facilitate or hinder the success of the PNT in terms of clarity, consistency, authority, power and stability in the changes that occur in BİLSEM? 2. What are the opinions of the managers of the institution regarding the factors that facilitate and hinder the success of the PNT in terms of clarity, consistency, authority, power and stability in the changes that occur in BİLSEM? 3. What is the quality of the salience, consistency, authority, power, and stability dimensions of the PNT, and what is the relationship between the dimensions? Findings were obtained by analyzing the data obtained in line with these questions.

In line with the purpose of the research, the findings of the following three questions were obtained: When the opinions of the teachers in the dimension of clarity were analyzed, the majority of the teachers (f.6) stated that the desired change in the reform articles sent to BİLSEM was clear and evident. Similarly, it is seen that the majority of the administrators (f.4) stated that the incoming texts regarding the reforms were clear and evident. When the opinions on the consistency dimension are examined, the majority of the teachers (f.7) emphasized that the reforms made in BİLSEMs were inconsistent and incomplete, while the administrators of the institution (f.3) stated that the reforms were complementary, sequential and consistent with each other. Although the administrators stated that the reforms were consistent in the majority, it is seen that the majority (f.3) emphasized inconsistency in the examples they gave.

The majority of teachers' opinions (f.9) on the dimension of authority are that they participate in any policy or practice change, on the basis of institutions and on the basis of ministry, in the decision on the reform to be made. However, most of the participants (f.7) stated that they did not encounter any leadership in the implementation of the reform, on the contrary, they realized the reform "on the surface" due to the authority of the managers. In this case, it is seen that the dimension of authority apparently works but is dysfunctional in terms of content. In the opinions of the administrators, most of the participants (f.4) stated that they agreed with the decision taken in the reforms and emphasized the importance of reaching a common opinion on the subject.

It was asked what the administrators did in the realization of the reforms made in BİLSEM, whether they applied rewards/sanctions for the realization of the reform, and the majority of the teachers (f.6) emphasized that the orders from above had to be implemented by regarding the authority aspect. This situation shows that the power dimension is not effective in the reforms made in BİLSEM. Almost all of the opinions of the administrators regarding the power dimension are that they take joint decisions with the teachers regarding the reforms to be realized, thus involving them in the process, and providing the institutional leadership to provide all kinds of support during the implementation process. With these views, reference is made to the authority dimension of the theory. It is seen that the power dimension is not effective at the managerial level either.

When the stability/instability and causes of the reforms, tried to be implemented, are examined within the scope of the stability dimension, the majority of the teachers (f.7) stated that the reforms desired to be carried out in BİLSEM did not have continuity, that the reforms implemented in the change of policy makers also changed, which reduced the belief and motivation for the realization of the next reforms and damaged the institutionalism and also it created tension and chaos within the institution. The majority of the administrators of the institution (f.4) stated that, unlike the teachers, the reforms were stable and the changes made were the regulations regarding the failing aspects of the system by preserving the basic structure.

When the quality of the dimensions of the PNT and the context of the dimensions with each other are evaluated, it is revealed that the dimensions cover the qualities in the theory and the context of their relationship with each other constitutes a stronger reform form.

Conclusion and Discussion

In the research, it is seen that in the clarity dimension of the theory, the reforms to be implemented according to the opinions of teachers and administrators are clearly expressed and their sub-steps are clearly stated. In the research, it is revealed that it is important for the practitioners to know what to do, to take their own role in the realization of the reform, to make planning and to determine the roadmap. It also shows that by providing clarity, the reform practitioners' understanding of the reasons for change and their ability to predict their own role facilitates their acceptance of change.

In the dimension of consistency, both teachers and administrators stated that the reforms were not consistent with previous practices. It is seen that inconsistent practices cause low motivation and productivity along with reproaches and complaints due to effort, and that corporate managers are tired of the resistance they face due to these inconsistencies and contradictions in the process, as barriers to the implementation of innovations. However, according to Desimone (2002); Consistency in the reforms sought to be carried out alleviates the tensions that will require practitioners to choose, and facilitates the implementation of the reform.

According to the opinions received from the teachers and administrators in the dimension of authority, it was concluded that although they apparently participated in the decision, the opinions expressed in the reform design did not have a counterpart and the decisions taken did not turn into action in implementation. According to the PNT, policies/reforms have authority through laws. For this reason, a comprehensive school reform can be carried out with authority, but this does not question the relationship between authority and practice. Are teachers convinced of the process because of the authority to implement a reform? Although authority has an effect on the initiation of the reform, is there a need for authority in the continuation of the reform? What is the force that motivates teachers to carry out reform in a sustainable way, beyond authority? In this context, the power dimension of the theory comes into play. However, according to the opinions received, it was concluded that in the reforms carried out in BİLSEM, the power dimension remained in the shadow of the authority and did not provide the necessary balance with the authority dimension.

On the other hand, in the stability dimension, while the teachers express an opinion that the implemented reforms are not stable, the administrators think that the work done is stable. The difference in this situation may be due to the fact that the teachers do not implement the ever-changing studies, but seem to implement them on paper, leading to the perception of the stability of the reform in the institution administrators.

When the quality of the dimensions of the PNT and the relationship between the dimensions are evaluated, the findings coincide with the theory's assumption that there is a 'real' set of values in each of the salience, consistency, authority, power and stability qualities. The theory shows that although the knowledge and perceptions of the stakeholders at all levels involved in the reform change, the real nature of the dimensions remains constant (Desimone, 2002). In this context, it is thought that the establishment of criteria consisting of the dimensions of clarity, consistency, authority, power and stability, which have a 'fixed quality', which are suitable for the nature of education reforms and increase the probability of success before they are implemented, will increase the likelihood of the realization and success of reform efforts.

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ “ELEKTRİK” KONUSUNA YÖNELİK ZİHİN HARİTALARI

Araştırma Makalesi / Research Article

Arslan, A. (2021). Sınıf Öğretmeni Adaylarının “Elektrik” Konusuna Yönelik Zihin Haritaları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1223-1242.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.978199>

Geliş Tarihi: 02.08.2021
Kabul Tarihi: 26.08.2021
E-ISSN: 2149-3871

Ayten ARSLAN

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
a.arslan@alparslan.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8832-0276

ÖZ

Araştırmanın amacı sınıf öğretmeni adaylarının elektrik konusuna yönelik zihinsel algılarını ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı’nda öğrenim gören 22’si kadın, 16’sı erkek toplam 38 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak sınıf öğretmeni adaylarının elektrik konusunun hangi içeriğe sahip olduğu hususunda düşüncelerini, hangi yönlerini önemli gördüklerini ve elektrik konusunu nasıl algıladıklarını ortaya koyabilmek için oluşturdukları zihin haritaları kullanılmıştır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseninde tasarlanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Zihin haritalarında öğretmen adaylarına ait ifadelerin elektrik konusuna ilişkin dikkate alınarak temalar, kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda araştırmaya katılan öğretmen adaylarının neredeyse tamamına yakınının elektrik konusu alt konularından basit elektrik devresi, elektrik devreleri ve elektrik devre elemanlarını zihin haritalarına yansıttığı belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının yarısından fazlasının elektriğin dağıtımını, dönüşümü ve üretimini, günlük hayatla bağlantısı ve yaşamı kolaylaştıran elektrikli cihazlarla ilgili bilgileri zihin haritalarına yansıttıkları belirlenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının bazılarının elektrik birimleri, elektrik konusuna ilişkin bilimciler, enerji kaynakları, iletken ve yalıtkan maddeler ile ilgili bilgilere zihin haritalarında yer verdiği görülmüştür. Son olarak öğretmen adaylarının elektrikle bağlantılı doğa olayları, elektriksiz yük ve elektriğin tarihsel gelişimine yönelik bilgilere ise zihin haritalarında nispeten daha az yer verdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri, Elektrik, Sınıf öğretmeni adayları, Zihin haritaları.

PRESERVICE CLASSROOM TEACHERS’ MIND MAPS ON THE SUBJECT OF “ELECTRICITY”

ABSTRACT

This paper investigated preservice classroom teachers’ perceptions of the subject of “electricity.” The sample consisted of 38 students (22 women and 16 men) from the classroom teaching department of the faculty of education of a public university. Data were collected using mind maps to explore (1) what kind of content preservice classroom teachers thought the subject of “electricity” consisted of, (2) what parts of the subjects they deemed essential, (3) and how they perceived the subject. This study adopted a qualitative phenomenological research design. The data were analyzed using qualitative content analysis. Themes, categories, and codes were developed based on the mind maps. Almost all participants addressed simple electrical circuits, electrical circuits, and electrical circuit elements in their mind maps. More than half the participants touched upon the distribution, conversion, and generation of electricity, its connection to daily life, and electrical devices that make life easier in their mind maps. Some participants focused on electrical units, scientists working on electricity, energy sources, and conductive and insulating materials in their mind maps. Lastly, few participants made a reference to the phenomena related to electricity, electrical load, and historical development of electricity in their mind maps.

Keywords: Science, Electricity, Preservice classroom teachers, Mind maps.

GİRİŞ

Türkiye’de 2005 yılında fen bilimleri öğretim programında gerçekleştirilen düzenlemelerle programın temel felsefesinde yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiş ve öğrenme-öğretme sürecinde de bu yaklaşım esas alınmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2005). Yapılandırmacı yaklaşım, öğrenenin öğrenme sürecine aktif olarak katılımının gerekli olduğunu ve bu süreçte yeterli imkanlar sunulduğunda öğrenenin ön bilgileri ile yeni bilgiler arasında ilişkiler kurarak anlamlı öğrenmeler gerçekleştirebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda yapılandırmacılık, öğrenenlerin yeni bilgileri nasıl özümlediklerine ve öğrendiklerine yönelik alternatif bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Gold, 2001). Ausubel’e göre anlamlı öğrenmeler, bireylerin eski bilgilerinden yola çıkarak yeni bilgiler ile yapıcı bağ kurdukları zaman gerçekleşmektedir (Öner ve Arslan, 2005). Yapılandırmacılık, bireylerin kendi bilgilerinin yine kendilerinin yapılandırmalarına olanak sağlayan bir öğrenme yaklaşımıdır. Bir başka deyişle yapılandırmacılık, öğrencilerin bilgiyi diğer bireylerden doğrudan almaktan ziyade kendilerinin oluşturmaları esasına dayanan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Horstman ve White, 2002). Bu sebeple yeni bilgilerin sağlam temeller üzerine kurulabilmesi için bireyin ön bilgilerindeki eksiklik ve yanlışlıkların farkında olması veya bu eksik ve yanlışlıkların öğrenme ortamlarında rehber rolünde olan öğretmenler tarafından belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca yapılandırmacı öğretmenler, öğrenmenin bireysel ve aktif bir süreç olduğunu kabul eder ve bunu yaparken de öğrencilerin genellikle gerçek bilimsel bilgiye karşı düşündükleri birçok alternatif kavram ile sınıf ortamına geldiklerinin farkındadırlar (Warwick ve Stephenson, 2002). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımında, öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde ön bilgileri oldukça etkilidir ve öğrencinin yeni öğreneceği bilgiler, ön bilgileri üzerine inşa edilir. Ancak öğrencilerin ön bilgileri yanlış ya da eksik ise kavramların öğrenimi başarısızlıkla sonuçlanabilir (Ecevit ve Özdemir Şimşek, 2017).

Bünyesinde pek çok soyut kavramı barındıran fen bilimlerinin, erken yaşlardan itibaren başlanarak anlamlı, kalıcı ve doğru bir biçimde öğrenilmesini sağlamak fen eğitiminin temel amaçlarından biridir. Öğrenciler soyut kavramları anlamlandırmak için çaba göstermekte ancak bu çaba çoğunlukla bilimsellikten uzak olmakta, günlük yaşamda veya informal eğitim ortamlarında duydukları, gördükleri ve hissettikleri ile sınırlı kalmaktadır (Ercan, Taşdere ve Ercan, 2010). Öğrenciler ilk kez karşılaştıkları soyut bir kavramı zihinlerinde doğru bir biçimde yapılandıramadığı zaman, o kavramı yanlış öğrenmekte ve bu nedenle sonraki öğrenim hayatları olumsuz yönde etkilenmektedir (Schulte, 2001). Öğrencilerin günlük yaşam tecrübeleri, öğrenme ortamları, inançları ve mevcut zihinsel becerileriyle kavramları anlamlandırmaya çalışmaları gibi etkenler çoğu zaman bilimsel bilgiler ve bilimin doğası ile çelişmektedir. Öğrenciler bu süreçte genellikle bilimsel bilgiye yanlış anlamlar yüklemektedir. Bu şekilde bilimsel olmayan anlamlandırma süreci ise kavram yanlışlığı ya da alternatif kavrama olarak tanımlanmaktadır. (Ercan ve diğerleri, 2010). Fene ilişkin temel kavramların ilköğretim sürecinde anlamlı ve doğru bir şekilde öğrenilmesi sonraki yıllarda gerçekleşecek öğrenmeler için oldukça önem arz etmektedir (Çiçek, 2008). Bu nedenle, özellikle ilköğretim düzeyinde fene ilişkin temel kavramların öğretilmesinde önemli rolü olan geleceğin öğretmenleri sınıf öğretmeni adaylarının fen kavramlarını iyi bilmeleri, kavramlar arasındaki ilişkiyi doğru ifade etmeleri ve kavramlara ilişkin algılarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu sayede bunu başarabilen sınıf öğretmeni adaylarının öğrencileri de fen bilimleri kavramlarına yönelik hatasız ve doğru bir algılamaya sahip olabileceklerdir. Bu sebeple fen kavramları öğretilirken öğrenme-öğretme sürecinin farklı etkinlikler tasarlanarak hazırlanması hususunda özen gösterilmelidir.

Günümüz yapılandırmacı eğitim anlayışına göre, öğrencide anlamlı ve kalıcı öğrenmelerin gerçekleştirilebilmesi için, öğrenme ortamlarında öğretmenlerin çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerini kullanarak öğrenme-öğretme sürecini zenginleştirmeleri gerekmektedir (Evrekli, İnel ve Balım, 2011). Yapılandırmacı yaklaşımın özellikleri göz önüne alındığında bilginin bireylerin ön bilgileri ve tecrübeleri doğrultusunda oluştuğu, öğrencilerin öğrenme sürecinde derse aktif katılmaları ve etkin rol almaları gerektiği belirtilmiştir. Öğretmenin ise öğrencilerin derse katılımlarının sağlanmasında, öğrencide var olan bilgileri ortaya çıkararak buna uygun öğrenme ortamlarının oluşturulmasında ve eksik ya da yanlış bilgilerin giderilmesinde önemli bir öge olduğu belirtilmektedir. Bu bakımdan özellikle son yıllarda sayılan özelliklerin sınıf ortamına taşınmasına

imkân sağlayan yöntem, teknik ve araçlar üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmektedir (Evrekli ve Balım, 2010). Bu kapsamda hem öğrenme ortamlarında kolaylıkla kullanılacak hem de herhangi bir konuya ilişkin öğrencilerde var olan ön bilgilerin açığa çıkartılmasında ve zihinlerindeki algının ortaya konmasında kullanılacak tekniklerden biri de zihin haritalarıdır. Zihin haritaları 1960'ların sonunda Tony Buzan tarafından öncelikle not alma tekniği olarak geliştirilmiş, sonraki yıllarda ise öğrencilerin ön bilgilerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olma, hatırdı tutmayı artırma, yaratıcılık ve etkili öğrenmeyi sağlama gibi çeşitli yönleriyle öne çıkmış görsel araçlardır (Evrekli ve Balım, 2010). Beynin potansiyelini açığa çıkaran zihin haritaları, bilginin önem sırasına göre organize edildiği, anahtar kavramlar ve sözcükler kullanılarak bilginin düzenlendiği ve saklandığı bir tekniktir (Brinkmann, 2003; Buzan, 2009). Zihin haritası tekniği bir konunun, düşüncenin ya da kavramın şekil, imge veya anahtar sözcükler yardımıyla ifade edildiği, temelini beynin sağ ve sol lobunun kullanımından alan, etkili bir görsel tekniktir. Bu teknik karmaşık fikirler ve süreçler arasındaki ilişkileri tanımlamaya, görsel olarak rahatlıkla ifade etmeye ve düzenlemeye yardımcı olur (Streibel, 2003). Zihin haritalarının temel amacı, bilgileri zihinde yer alan diğer bilgiler ile ilişkilendirerek bir konuyu görsel hale getirmektir (Kortelainen ve Vanhala, 2004). Zihin haritaları hazırlanırken, uzun cümleler yerine en fazla üç kavramdan oluşan bireye özel anahtar kavramlar ve simgeler kullanılır. Daha sonra çeşitli bağlayıcılar, dallandırmalar veya oklar aracılığı ile fikirler birleştirilir. Fikirler, zihinde olduğu gibi birbirine bağlanarak yeni bilgilerin anlaşılması ve hatırlanması sağlanır. Böylece birey, bir bilgi veya düşünceyi hatırlamak ve ilişkilendirmek için beynin doğal ilişkilendirme ve birleştirme işlevini kullanır (Rostron, 2002). Zihin haritaları yapılırken öncelikle konu ile ilgili bireyin zihninde var olan her şey haritalandırılır. Ardından ana fikir merkeze yazılır ve etrafına ağlar kurularak ana fikir geliştirilir. Zihin haritası bütün yönleri kapsayacak biçimde yapılır. Son olarak farklı renkler kullanılarak şekiller oluşturulur. (Buzan ve Buzan, 2013).

Bu araştırma içerisinde yer alan “Elektrik” konusu, fen bilimleri dersi bünyesinde yer alan soyut bir konu olup doğrudan gözlem yapılamayan olguları içermesi nedeniyle öğrencilerin anlamlandırmakta güçlük çektikleri konular arasında yer almaktadır. Elektrik konusu ile ilgili kavramlara ilişkin anlamlı ve kalıcı öğrenmelerin gerçekleştirilebilmesi için öğrencilerin tümevarım yeterliliklerinin ve doğrudan gözlem yapılamayan işlem süreçleri ile genel kavram ya da olayları ilişkilendirme becerilerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süreçte kavramların bilimsel açıklamalarının doğru bir şekilde yapılması kadar öğretilmesinde kullanılacak yöntemlerde önem taşımaktadır (Canbazoglu Bilici ve Şentürk, 2019). Elektrik konusu fen konuları arasında kavramların öğretimi, öğrencilerde var olan kavram yanlışlarının tespit edilmesi ve giderilmesi açısından üzerinde en çok araştırma yapılan konulardan biridir (Asami, King ve Monk, 2000; Baybars, 2019; Karakuyu ve Tüysüz, 2011; Kocakulah ve Abacı, 2017; Öner ve Arslan, 2005; Şenyiğit ve Sılay, 2019). Alan yazında elektrik konusu ile ilgili yapılan çalışmalarda çoğunlukla kullanılan öğretim yönteminin akademik başarı, öğrenilenlerin kalıcılığı ve fen dersine yönelik tutum üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmalarda genellikle, nicel araştırma desenlerinden deneysel desen kullanılırken nitel araştırmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu ifade edilmekte ve elektrik konusu ile ilgili nitel çalışmalara ağırlık verilmesi önerilmektedir (Caymaz, 2020). Alan yazın incelendiğinde zihin haritalarının farklı disiplinlerde kullanıldığı belirlenmiştir (Pınarbaşı ve Erdoğan, 2017; Şen ve Çoban, 2018; Tuluk, 2020; Uysal ve Sidekli, 2020). Alan yazında sınıf öğretmen adaylarının “Elektrik” konusuna ilişkin algılarının zihin haritaları aracılığıyla araştırıldığı çalışmalara rastlanmamıştır. Bu araştırma “Elektrik” konusu içerisinde yer alan temel kavramlar açısından sınıf öğretmeni adaylarının nasıl bir zihinsel yapıya sahip olduklarını ortaya koyması ve nitel araştırma deseninde tasarlanması bakımından önemlidir. Ayrıca öğretmen adaylarının “Elektrik” konusuna yönelik temel kavramları zihinlerinde nasıl yapılandırdığına yönelik ortaya konulacak çalışmaların program geliştiricilere, programın uygulayıcıları öğretmenlere ve araştırmacılara yapacakları çalışmalarda yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın hem sınıf hem de fen eğitimcilerine katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının elektrik konusuna yönelik zihinsel algılarının ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problemi “Sınıf öğretmeni adaylarının elektrik konusuna yönelik zihinsel algıları nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları ve uygulanması, etik kurallara uygunluk, verilerin analizi, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır ve bu kapsamda nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Olgubilim çoğunlukla bireylerin bilişsel yapılarını ve onların iç dünyalarını anlamaya çalışan bir araştırma desendir (Mayring, Gümüş ve Durgun, 2011). Olgubilim desen kullanılarak yürütülen araştırmalarda genellikle bir olguya yönelik sahip olunan deneyimler ile bu deneyimlerden yola çıkılarak elde edilen anlamlar derinlemesine irdelenir (Patton, 2014). Olgubilim deseninin en temel amacı incelenen olgunun özelliğini herhangi bir kuramsal çerçeveye bağlı kalmadan gerçekçi bir yaklaşımla mümkün olduğunca açık bir şekilde ortaya koymak başka bir ifadeyle olguyu tanımlamaktır (Groenewald, 2004). Olgubilim desende bireylerin bir olguyu nasıl algıladıkları, açıkladıkları, hatırladıkları ve bu olguyu insanlara aktarmak için nasıl bir dil kullandıkları araştırılır (Patton, 2014). Yapılan araştırmada incelenen olgu “elektrik” kavramıdır. Bu nedenle sınıf öğretmeni adaylarının elektrik konusuna yönelik zihinlerindeki algının ortaya konması amacıyla nitel araştırma desenlerinden olgubilim kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinin 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim dalı birinci sınıfında öğrenim gören 38 öğretmen adayı (22 kadın ve 16 erkek) oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabılır örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, belirli kriterleri sağlayan ve bilgi bakımından zengin durumların derinlemesine araştırılmasına imkan sağlayan bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Kolay ulaşılabılır örnekleme ise, araştırmacı açısından ulaşılması kolay bir örneklemin seçildiği, araştırmaya hız ve pratiklik kazandıran bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada, öğretmen adaylarına erişim kolaylığı söz konusu olduğu için araştırmanın çalışma grubunun seçiminde kolay ulaşılabılır örnekleme tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında gönüllü öğretmen adayları ile çalışılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Uygulanması

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak sınıf öğretmen adaylarının elektrik konusuna yönelik bilişsel algılarının ortaya konması amacıyla zihin haritaları kullanılmıştır. Zihin haritalarının bireylerin karmaşık kavramlarla ilgili bilgi ve algılarının ortaya konması amacıyla nitel çalışmalarda kullanılabilecek araçlar olduğu belirtilmiştir (Beckett, 2010; Tattersall, Watts ve Vernon, 2007). Araştırma kapsamında veri toplama aşamasında pandemi koşulları nedeniyle öğretmen adaylarına öncelikle Google Classroom’da açılan sanal sınıf üzerinde zihin haritalarının teorik çerçevesi, uygulanması ve çeşitli örnekleri ile ilgili 40 dakikalık bir eğitim gerçekleştirilmiştir. Ardından her bir öğretmen adayından 45 dakikalık süre içerisinde “Elektrik” kavramına ilişkin renkli kalemler kullanarak kendi zihin haritalarını çizmeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarına oluşturacakları haritalarda çeşitli dallanmalar, oklar ya da çizgiler kullanarak “Elektrik” kavramına ilişkin istedikleri imgelere, kelimelere, şekillere ve resimlere yer verebilecekleri belirtilmiştir. Daha sonra öğretmen adaylarından hazırlanmış oldukları zihin haritalarını dosya halinde yine Google Classroom üzerinde açılan sayfaya yüklemeleri istenmiştir. Son olarak elde edilen zihin haritaları incelenerek analiz edilmiştir.

2.4. Etik Kurallara Uygunluk

Bu araştırma özet ya da tam metin bildiri olarak herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmamıştır. Ayrıca herhangi bir dergide daha önce yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere herhangi bir dergiye gönderilmemiştir. Araştırmanın uygulamalarına başlamadan önce bir devlet üniversitesinin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan araştırmanın uygulanabilirliğine

ilişkin 27.04.2021-10767 tarih ve sayılı etik kurul onay kararı alınmıştır. Uygulamalar öncesinde araştırmaya katılacak öğretmen adaylarına aydınlatılmış onam formu verilmiştir. Aydınlatılmış onam formunda araştırmanın niteliği hakkında bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarına çalışmanın amacı dışında kişisel bilgilerin hiçbir şekilde kullanılmayacağı ve araştırmaya katılımın gönüllülük esasına göre yapılacağı ifade edilmiştir. Öğretmen adaylarının araştırmadan istedikleri zaman ayrılacakları açık bir biçimde belirtilmiş olup araştırma kapsamında Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nde yer verilen bütün kurallara uyulmuştur.

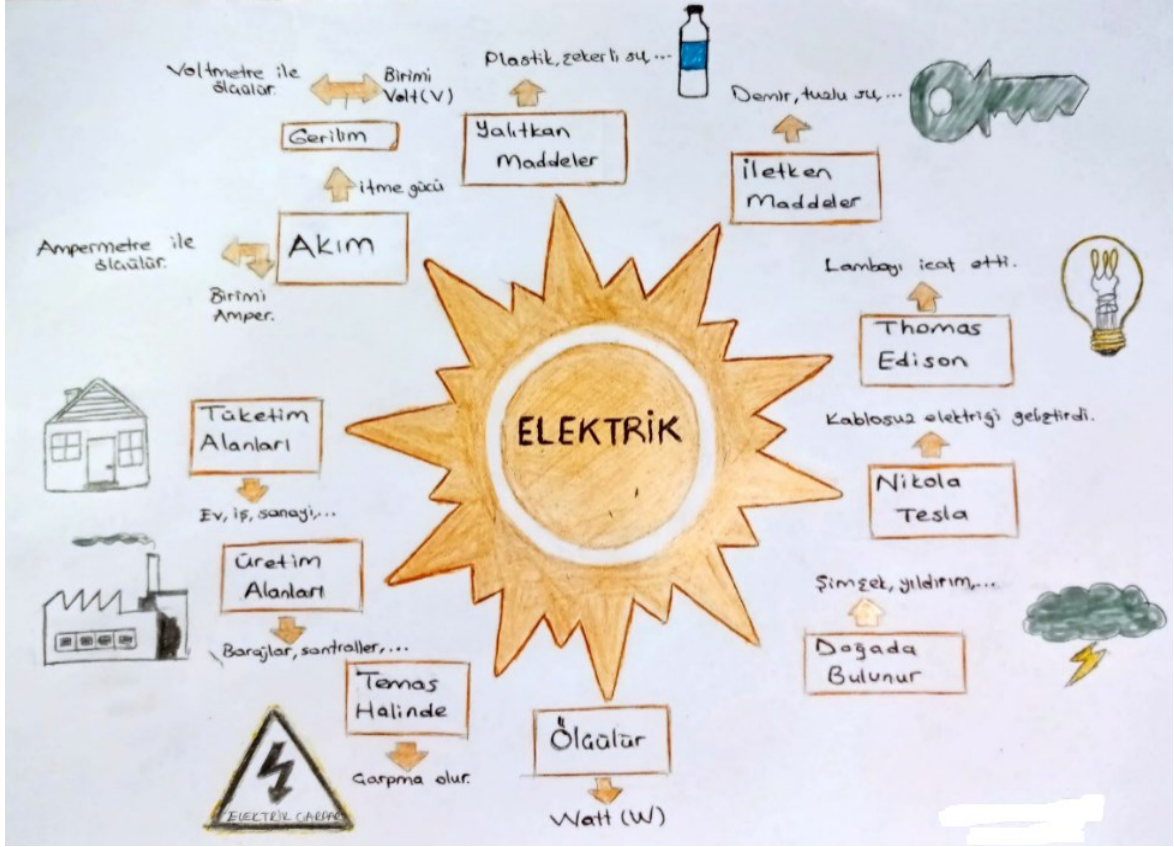
2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi, bilimsel yöntemler kullanılarak herhangi bir metnin veya içeriğin sınıflandırılması, özetlenmesi, karşılaştırılması ve sayısal olarak ifade edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Cohen, Manion, ve Morrison, 2007). İçerik analizi yöntemi bireylerin duygu, düşünce ve fikirlerini tespit edebilmek için dolaylı çalışma olanağı sağlar (Büyüköztürk ve diğerleri, 2008). İçerik analizinde temel amaç, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek, bu kavram ve temaları okuyucuların anlayabileceği bir şekilde düzenlemek ve yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırma kapsamında 38 öğretmen adayının çizdikleri zihin haritaları öncelikle araştırmacı tarafından incelenmiştir. İnceleme sonucunda içerik bakımından analize uygun olmayan ya da zihin haritası yapamayan 3 öğretmen adayına ait haritalar elenmiş ve analizlere 35 (20 kadın ve 15 erkek) öğretmen adayının haritaları ile devam edilmiştir. Öğretmen adaylarının yapmış oldukları zihin haritaları öncelikle araştırmacı ve bir alan uzmanı tarafından birbirinden bağımsız bir biçimde incelenmiştir. Zihin haritalarındaki dallandırmalardan ve anahtar kavramlardan yola çıkılarak oluşması muhtemel kod ve temalar belirlenerek sıralanmıştır. Oluşturulan olası kod ve temalarda hangi kodların (anahtar kavramlar) hangi temalar altında yer alabileceğine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bu aşamada varsa eşleşmeyen kodlar uygun temalar altına ya da yeni bir tema altına yerleştirilmiştir. Ardından araştırmacı ve alan uzmanı tarafından oluşturulan kod ve temaların karşılaştırılması yapılmıştır. Bu işlemler ortak bir görüşe varıncaya kadar devam etmiştir. Öğretmen adaylarının zihin haritalarında yer alan kodlar, kategoriler, temalar ve frekansları tablolarda detaylı bir şekilde verilmiştir. Öğretmen adaylarının çizmiş oldukları semboller ve şekiller ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bazı öğretmen adaylarının çizdikleri zihin haritalarından örnekler Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4 ve Şekil 5'te verilmiştir.

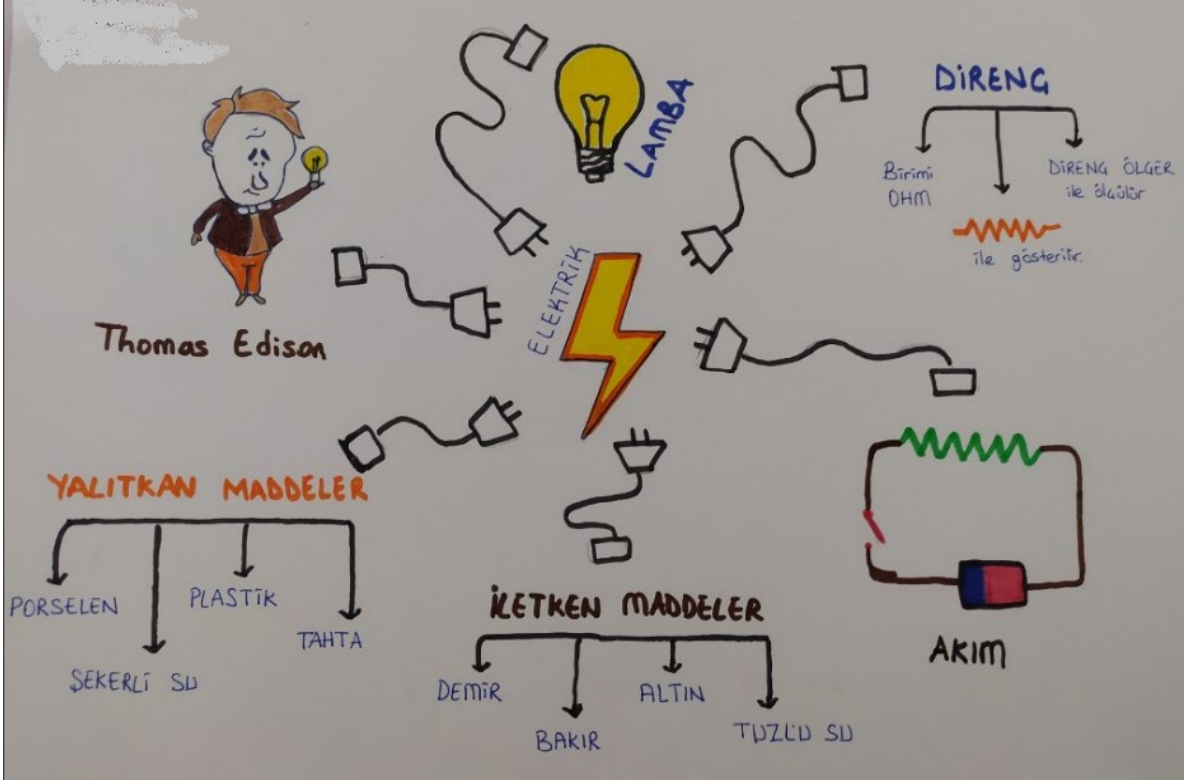
Şekil 1. Sınıf öğretmeni adaylarının zihin haritalarından örnekler

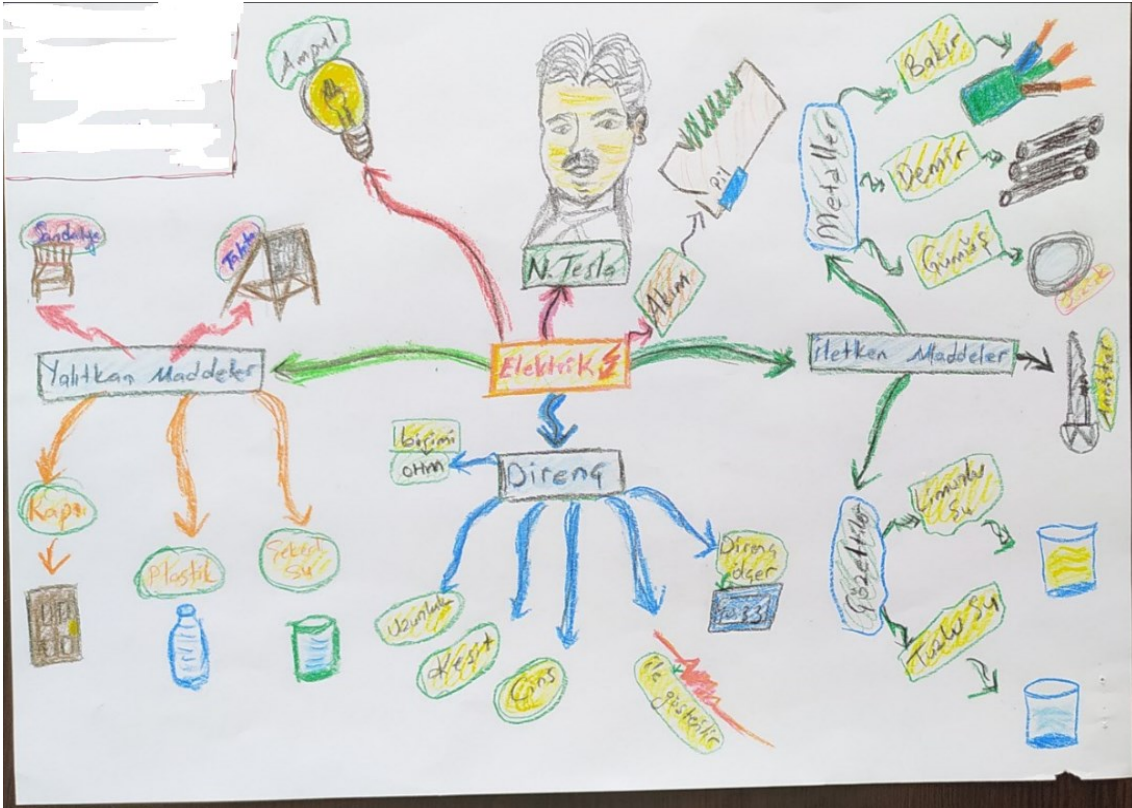
Şekil 2. Sınıf öğretmeni adaylarının zihin haritalarından örnekler

Şekil 3. Sınıf öğretmeni adaylarının zihin haritalarından örnekler

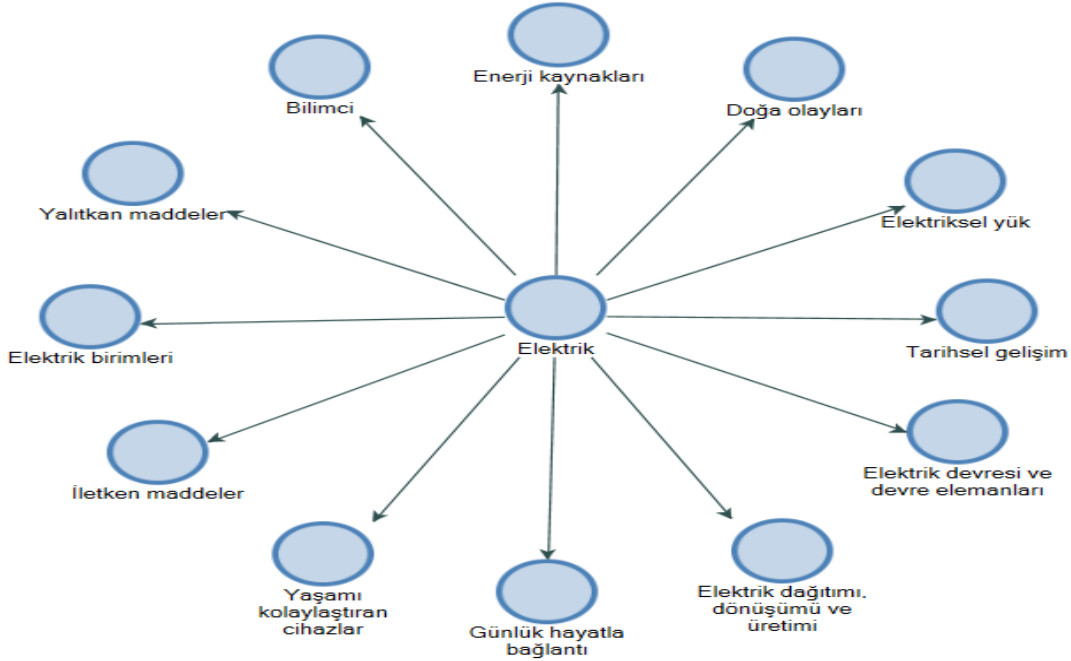
Şekil 4. Sınıf öğretmeni adaylarının zihin haritalarından örnekler

Şekil 5. Sınıf öğretmeni adaylarının zihin haritalarından örnekler

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarının elektrik konusuna ilişkin zihin haritalarında yer alan ifadeler ile oluşturulan temalar ve frekansları, Şekil 6 ve Tablo 1’de verilmiştir.

Şekil 6. Elektrik Konusuna İlişkin Oluşturulan Temalar

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Elektrik Konusuna İlişkin Zihin Haritalarında Yer Alan İfadelerden Oluşturulan Temalar

Temalar	Frekans
Elektrik devresi ve devre elemanları	33
Elektrik dağıtımı, dönüşümü ve üretimi	28
Günlük hayatla bağlantı	24
Yaşamı kolaylaştıran cihazlar	21
İletken maddeler	17
Elektrik birimleri	17
Yalıtkan maddeler	16
Bilimci	14
Enerji kaynakları	10
Doğa olayları	8
Elektriksel yük	7
Tarihsel gelişim	1

Tablo 1’de sınıf öğretmeni adaylarının oluşturduğu zihin haritalarında elektrik konusuna ilişkin en çok ifade edilen temanın “Elektrik devresi ve devre elemanları” teması olduğu görülmektedir. 33 öğretmen adayı zihin haritalarında elektrik devresine veya bir elektrik devresinde bulunan farklı elemanlara yer vermiştir. Diğer temalar ise zihin haritalarında kullanılma sıklığına göre sırasıyla “Elektrik dağıtımı, dönüşümü ve üretimi” (f=28), “Günlük hayatla bağlantı” (f=24), “Yaşamı kolaylaştıran cihazlar” (f=21), “İletken maddeler” (f=17), “Elektrik birimleri” (f=17) “Yalıtkan maddeler” (f=16) ve “Bilimci” (f=14) temalarıdır. Öğretmen adaylarının zihin haritalarında “Enerji kaynakları” (10), “Doğa olayları” (f=8) ve “Elektriksel yük” (f=7) temaları ile ilgili ifadeler sıklık bakımından az rastlanmıştır. Yalnız 1 öğretmen adayı ise zihin haritalarında “Tarihsel gelişim” teması ile ilgili ifadeler yer vermiştir.

Öğretmen adaylarının elektrik devresi ve devre elemanları temasına ilişkin oluşturdukları kodlar ve frekansları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Elektrik Devresi ve Devre Elemanları Temasına İlişkin Oluşturdıkları Kodlar

Kodlar	Frekans	Kodlar	Frekans
Ampul	21	Kesit	3
Priz	18	Uzunluk	3
Akım	16	Bobin	2
Direnç	15	Duy	2
Pil	12	Kısa devre	2
Kablo	8	Şiddet	2
Direnç ölçer	7	Voltmetre	2
Fiş	6	Akü	1
Anahtar	5	Alternatif akım	1
Elektrik devresi	4	Batarya	1
Şalter	4	Diyot	1
Voltaj	4	Doğru akım	1
Ampermetre	3	Kondansatör	1
Cins	3	Lamba	1
Devre	3	Mıknatıs	1
Elektrik düğmesi	3	Parlaklık	1
Gerilim	3	Pil yatağı	1
Güç	3	Priz kablosu	1

Tablo 2’de görüldüğü gibi Elektrik devresi ve devre elemanları teması altında herhangi bir kategori oluşturulmamış, elektrik devresi ve devre elemanlarına ilişkin ifadeler kod olarak değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının neredeyse tamamına yakınının elektrik konusu alt konularından basit elektrik devresi, elektrik devreleri ve elektrik devre elemanlarını zihin haritalarına yansıttığı belirlenmiştir. Bunlardan ampul (f=21) en çok vurgulanan devre elemanı olmuştur. Öğretmen adaylarından 18’i priz, 16’sı akım, 15’i direnç, 12’si pil, 8’i kablo ve 7’si direnç ölçer kodlarına yer vermiştir. Bunların ardından ifade edilme sıklığına göre fiş (f=6), anahtar (f=5), şalter, voltaj, elektrik devresi (f=4) ve ampermetre, cins, devre ve elektrik düğmesi (f=3) gibi kodlar gelmiştir. Ayrıca bazı öğretmen adayları zihin haritalarında basit bir elektrik devresi üzerinde devre elemanlarını çizerek göstermişlerdir. Direnç kavramını ifade ederken direnç anlamına gelen zikzak şeklindeki sembolü kullanmışlardır.

Öğretmen adaylarının elektrik dağıtımı, dönüşümü ve üretimi temasına ilişkin oluşturdukları kategoriler, kodlar ve frekansları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Elektrik Dağıtımı, Dönüşümü ve Üretimi Temasına İlişkin Oluşturdıkları Kategoriler ve Kodlar

Kategori	Frekans	Kod	Frekans
Dağıtım	19	Elektrik direği	13
		Trafo	7
		Elektrik faturası	4
		TEDAŞ	2
		Elektrik sayacı	1
Dönüşüm	16	Güneş paneli	6
		Isı	5
		Işık	3
		Rüzgâr tribünü	3
		Enerji	2
		Jeneratör	2
		Rüzgâr gülü	2
		Piezoelektrik	1
		Üretim	11
Santral	4		
Hidroelektrik santrali	3		
Dinamo	1		
Keban barajı	1		
Nükleer santral	1		
Termik santral	1		

Tablo 3'te Elektrik dağıtımı, dönüşümü ve üretimi teması altında yer alan kategoriler ve kodlar yer almaktadır. Elektrikğin dağıtımı, dönüşümü ve üretimi ile ilgili ifadeler “dağıtım”, “dönüşüm” ve “üretim” olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Öğretmen adaylarının 19’u elektrikğin dağıtımına, 16’sı dönüşümüne ilişkin ifadelere yer verirken 11’i üretimine ilişkin ifadelere yer vermiştir. Dağıtım kategorisi altında en sık elektrik direği (f=13) ve trafo (f=7) vurgulanırken dönüşüm kategorisi altında güneş paneli (f=6) ve ısıya (f=5) vurgu yapıldığı belirlenmiştir. Üretim kategorisi altında ise baraj (f=7) ve santral (f=4) en çok ifade edilen kodlar olmuştur. Ayrıca öğretmen adayları elektrik direği, güneş paneli, rüzgâr tribünü ve baraj gibi ifadeleri zihin haritalarında çizerek göstermişlerdir.

Öğretmen adaylarının günlük hayatla bağlantı temasına ilişkin oluşturdukları kodlar ve frekansları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Günlük Hayatla Bağlantı Temasına İlişkin Oluşturdukları Kodlar

Kod	Frekans	Kod	Frekans
Sokak lambası	6	Classroom	1
Tasarruf	6	Çağlar	1
Tehlike	6	Devrim	1
İnternet	5	Elektrik arızası	1
Aydınlık	4	Floresan	1
Enerji	4	Gaz lambası	1
Işık	4	Gece lambası	1
İletişim	4	Göç	1
Aydınlatma	3	Güç	1
Elektrikçi	3	Güvenli	1
Lamba	3	İsraf	1
Sanayi	3	İş	1
Su	3	Kaçak	1
Ampul	2	Karanlık	1
Elektrik çarpması	2	Kesinti	1
Ev	2	Kuru kafa	1
Genleşme	2	Kuşlar	1
Hayat	2	Medeniyet	1
Kolaylık	2	Mum	1
Ölüm tehlikesi	2	Ölüm	1
Radyasyon	2	Sermaye	1
Teknoloji	2	Sosyal medya	1
Trafik ışıkları	2	Temas	1
Anadolu	1	Temizlik	1
Aşk ve sevgi	1	Tükenebilirlik	1
Ateş	1	Ulaşım	1

Tablo 4’te görüldüğü üzere günlük hayatla bağlantı teması altında herhangi bir kategori oluşturulmamış, öğretmen adaylarının elektrikğin günlük hayatla bağlantısına ilişkin zihin haritalarında yer verdikleri ifadeler birer kod olarak ele alınmıştır. Bunlardan sokak lambası, tasarruf ve tehlike (f=6) en çok vurgulanan kodlar olmuştur. Ayrıca öğretmen adaylarının elektrikğin günlük hayatla bağlantısına ilişkin İnternet (f=5), aydınlık, enerji, ışık ve iletişim (f=4), aydınlatma, elektrikçi, lamba, sanayi ve su (f=3) ifadelerine de zihin haritalarında yer verdikleri tespit edilmiştir. Bunların ardından ifade edilme sıklığına göre elektrik çarpması, teknoloji, kolaylık, ölüm tehlikesi (f=2) gibi kodlar ile elektrik arızası, kaçak, israf ve kesinti (f=1) kodları gelmiştir. Öğretmen adayları sokak lambası, elektrikçi, ampul, trafik ışıkları ve kuru kafa gibi kodları zihin haritalarında çizerek resmetmişler ve ölüm tehlikesi gibi kodları ölüm tehlikesi anlamına gelen sembolü çizerek ifade etmişlerdir.

Öğretmen adaylarının yaşamı kolaylaştıran cihazlar temasına ilişkin oluşturdukları kategoriler, kodlar ve frekansları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Yaşamı Kolaylaştıran Cihazlar Temasına İlişkin Oluşturdıkları Kategoriler ve Kodlar

Kategori	Frekans	Kod	Frekans
Elektrikli cihazlar	20	Televizyon	13
		Çamaşır makinası	9
		Fırın	7
		Telefon	7
		Buzdolabı	6
		Şarj cihazı	6
		Elektrikli araba	2
		Radyo	2
		Soba	2
		Su ısıtıcı	2
		Bulaşık makinası	1
		Çay ve kahve makinası	1
		Davlumbaz	1
		Hoparlör	1
		Laptop	1
		Mikrodalga fırın	1
		Mikser	1
		Modem	1
		Tost makinası	1
		Ütü	1
Aletler	4	Pense	3
		Tornavida	2
		Elektrik bandı	1
		Elektroskop	1
		Kontrol kalem	1
		Susta	1

Tablo 5’te görüldüğü gibi yaşamı kolaylaştıran cihazlar teması altındaki ifadeler iki farklı kategoride incelenmiştir. Bu kategoriler elektrikli cihazlar ($f=20$) ve aletler ($f=4$) kategorileridir. Öğretmen adayları tarafından elektrikli cihazlar kategorisi içerisinde en sık vurgulanan kodun televizyon ($f=13$) olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarından 9’u çamaşır makinası, 7’si fırın ve telefon, 6’sı ise buzdolabı ve şarj cihazı kodlarını ifade etmişlerdir. Aletler kategorisi içerisinde en çok vurgu yapılan kodlar ise pense ($f=3$) ve tornavida ($f=2$) olmuştur. Ayrıca öğretmen adaylarının bu tema altındaki kodları ifade ederken elektrikli cihazları ve aletleri resmederek çizdikleri tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının iletken maddeler temasına ilişkin oluşturdukları kategoriler, kodlar ve frekansları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının İletken Maddeler Temasına İlişkin Oluşturdıkları Kategoriler ve Kodlar

Kategori	Frekans	Kod	Frekans
Metaller	13	Demir	11
		Bakır	9
		Bakır tel	2
		Altın	1
		Alüminyum	1
		Gümüş	1
Çözeltiler	11	Tuzlu su	11
		Limonlu su	1
Diğer	4	İletken	4

Tablo 6’da İletken maddeler teması altında yer alan kategoriler ve kodlar yer almaktadır. İletken maddeler ile ilgili ifadeler “metaller”, “çözeltiler” ve “diğer” olmak üzere üç kategori altında toplanmıştır. Öğretmen adaylarının 13’ü metaller ile ilgili ifadelerle yer verirken 11’i çözeltiler ile ilgili ifadelerle yer vermiştir. Metaller kategorisi altında en sık demir (f=11) ve bakır (f=9) kodları vurgulanırken çözeltiler kategorisi altında tuzlu suya (f=11) vurgu yapıldığı belirlenmiştir. Diğer kategorisi 4 öğretmen adayının ifadeleri göz önünde bulundurularak oluşturulurken bu kategori altında iletken (f=4) kodu en çok ifade edilen kod olmuştur. Ayrıca öğretmen adayları bu kategoriler altında yer alan kodların hemen hepsini zihin haritalarında ayrıca görsellerini çizerek resmetmişlerdir.

Öğretmen adaylarının elektrik birimleri temasına ilişkin oluşturdukları kodlar ve frekansları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Elektrik Birimleri Temasına İlişkin Oluşturdukları Kodlar

Tema	Kod	Frekans
Elektrik birimleri	Ohm	13
	Volt	5
	Amper	4
	Watt	4
	Kilowatt	1

Tablo 7’de görüldüğü üzere elektrik birimleri teması altında herhangi bir kategori oluşturulmamış, öğretmen adaylarının elektrik birimlerine ilişkin zihin haritalarında yer verdikleri ifadeler birer kod olarak ele alınmıştır. Bunlardan Ohm (f=13) en fazla vurgulanan kod olmuştur. Öğretmen adaylarının elektrik birimlerine ilişkin Volt (f=5), Amper (f=4), Watt (f=4) ve Kilowatt (f=1) ifadelerine de zihin haritalarında yer verdikleri belirlenmiştir. Ayrıca öğretmen adayları elektrik birimleri teması altındaki bu kodları birimlerin sembollerini de çizerek ifade etmişlerdir.

Öğretmen adaylarının yalıtkan maddeler temasına ilişkin oluşturdukları kategoriler, kodlar ve frekansları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Yalıtkan Maddeler Temasına İlişkin Oluşturdukları Kategoriler ve Kodlar

Kategori	Frekans	Kod	Frekans
Katı	11	Plastik	8
		Tahta	8
		Tahta kapı	2
		Plastik biberon	1
		Plastik damacana	1
		Plastik şişe	1
		Porselen	1
		Tahta çatal	1
		Tahta kalem	1
		Tahta kaşık	1
		Tahta sandalye	1
Sıvı	10	Şekerli su	10
Diğer	4	Yalıtkan	4

Tablo 8’de Yalıtkan maddeler teması altında yer alan kategoriler ve kodlar yer almaktadır. Yalıtkan maddeler ile ilgili ifadeler “katı”, “sıvı” ve “diğer” olmak üzere üç kategori altında toplanmıştır. Öğretmen adaylarının 11’i katı ile ilgili ifadelerle yer verirken 10’u sıvı ile ilgili ifadelerle yer vermiştir. Katı kategorisi altında en fazla plastik ve tahta (f=8) kodları vurgulanırken sıvı kategorisi altında şekerli suya (f=10) vurgu yapıldığı belirlenmiştir. Diğer kategorisi 4 öğretmen

adayının ifadeleri göz önünde bulundurularak oluşturulurken bu kategori altında ise yalıtkan (f=4) kodu en çok vurgulanan kod olmuştur. Ayrıca öğretmen adayları bu kategoriler altında yer alan kodların hemen hepsini zihin haritalarında çizerek resmetmişlerdir.

Öğretmen adaylarının bilimci temasına ilişkin oluşturdukları kodlar ve frekansları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Öğretmen Adaylarının Bilimci Temasına İlişkin Oluşturdukları Kodlar

Tema	Kod	Frekans
Bilimci	Thomas Edison	10
	Nicola Tesla	5
	Benjamin Franklin	3
	Albert Einstein	2
	Alessandro Volta	2
	George Simon Ohm	2
	Alexander Graham Bell	1
	Alexander Lodygin	1
	Andre Marie Ampere	1
	John Fleming	1
	Michael Faraday	1
	Thales	1

Tablo 9’da Bilimci teması altında kategori oluşturulmamış, öğretmen adaylarının ifade ettikleri bilimciler birer kod olarak ele alınmışlardır. Öğretmen adaylarının elektrik konusu ile ilgili olduğunu düşündükleri bilimcilere zihin haritalarında yer verdikleri belirlenmiştir. Bilimcilerden Thomas Edison (f=10) en çok vurgulanan bilimci olmuştur. Öğretmen adaylarından 5’i Nicola Tesla, 3’ü Benjamin Franklin ve 2’şer öğrenci Albert Einstein, Alessandro Volta ve George Simon Ohm’a vurgu yapmıştır. Andre Marie Ampere, John Fleming, Thales ve Michael Faraday’a ise 1’er öğretmen adayının zihin haritalarında yer verdiği belirlenmiştir. Ayrıca bazı öğretmen adayları Thomas Edison ve Nicola Tesla’yı zihin haritalarında resmetmişlerdir.

Öğretmen adaylarının enerji kaynakları temasına ilişkin oluşturdukları kategoriler, kodlar ve frekansları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmen Adaylarının Enerji Kaynakları Temasına İlişkin Oluşturdukları Kategoriler ve Kodlar

Kategori	Frekans	Kod	Frekans
Yenilenebilir enerji kaynakları	9	Güneş	7
		Rüzgâr	6
		Biyokütle	2
		Hidroelektrik	2
		Jeotermal	2
		Su	2
		Dalga	1
Yenilenemez enerji kaynakları	3	Doğalgaz	2
		Fosil yakıt	2
		Kömür	1
		Nükleer enerji	1
		Petrol	1
Diğer	1	Yenilenebilir	1
		Yenilenemez	1

Tablo 10’da Enerji kaynakları teması altında yer alan kategoriler ve kodlar yer almaktadır. Enerji kaynakları ile ilgili ifadeler “yenilenebilir enerji kaynakları”, “yenilenemez enerji kaynakları” ve “diğer olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Öğretmen adaylarının 9’u yenilenebilir enerji kaynaklarına, 3’ü yenilenemez enerji kaynaklarına ilişkin ifadelere yer verirken 1 öğretmen adayının ifadelerine diğer kategorisi altında yer verilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynakları kategorisi altında en fazla güneş (f=7) ve rüzgâr (f=6) vurgulanırken yenilenemez enerji kaynakları kategorisi altında doğalgaz ve fosil yakıt (f=2) vurgu yapıldığı belirlenmiştir. Diğer kategorisi altında ise yenilenebilir ve yenilenemez (f=1) kodları ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının fosil yakıt, hidroelektrik ve nükleer enerji gibi kodları zihin haritalarında çizerek resmetmişlerdir.

Öğretmen adaylarının doğa olayları temasına ilişkin oluşturdukları kodlar ve frekansları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Öğretmen Adaylarının Doğa Olayları Temasına İlişkin Oluşturdukları Kodlar

Tema	Kod	Frekans
Doğa olayları	Yıldırım	6
	Şimşek	5
	Gök gürültüsü	1

Tablo 11’de görüldüğü üzere Doğa olayları teması altında herhangi bir kategori oluşturulmamış, öğretmen adaylarının doğa olaylarına ilişkin zihin haritalarında yer verdikleri ifadeler birer kod olarak ele alınmıştır. Bunlardan yıldırım (f=6) en çok vurgulanan kod olmuştur. Öğretmen adaylarının doğa olaylarına ilişkin şimşek (f=5) ve gök gürültüsü (f=1) ifadelerine de zihin haritalarında yer verdikleri belirlenmiştir. Ayrıca öğretmen adayları yıldırım ve şimşek gibi kodları resmederek ifade etmişlerdir.

Öğretmen adaylarının elektriksel yük temasına ilişkin oluşturdukları kodlar ve frekansları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Öğretmen Adaylarının Elektriksel Yük Temasına İlişkin Oluşturdukları Kodlar

Tema	Kod	Frekans
Elektriksel yük	Proton	7
	Elektron	6
	Nötron	5
	Topraklama	3
	Elektriklenme	1
	Paratoner	1
	Statik elektrik	1
	Sürtünme ile elektriklenme	1

Tablo 12’de görüldüğü üzere Elektriksel yük teması altında herhangi bir kategori oluşturulmamış, öğretmen adaylarının elektriksel yük temasına ilişkin zihin haritalarında yer verdikleri ifadeler birer kod olarak ele alınmıştır. Elektriksel yük kategorisi altında proton (f=7) en çok vurgulanan kod olmuştur. Bunu sırasıyla elektron (f=6) ve nötron (f=5) takip etmiştir. Öğretmen adayları doğa olaylarına ilişkin topraklama (f=3), elektriklenme, paratoner, statik elektrik ve sürtünme ile elektriklenme (f=1) ifadelerine de zihin haritalarında yer vermişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları bu tema altında yer alan bütün kodları resmederek ifade etmişlerdir.

Öğretmen adaylarının tarihsel gelişim temasına ilişkin oluşturdukları kodlar ve frekansları Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Öğretmen Adaylarının Tarihsel Gelişim Temasına İlişkin Oluşturdukları Kodlar

Tema	Kod	Frekans
Tarihsel gelişim	Kehribar parçaları	1
	Uçurtma deneyi	1
	Elektrik motoru	1
	Voltaik pil	1
	Ampul	1
	Fotoelektrik	1

Tablo 13’de Elektriksel yük teması altında kategori oluşturulmamış, öğretmen adaylarının elektriksel yük temasına ilişkin zihin haritalarında yer verdikleri ifadeler birer kod olarak ele alınmıştır. Bu tema altında yalnızca 1 öğretmen adayının zihin haritalarında yer alan ifadelere yer verilmiştir. Bu ifadeler kod olarak oluşturulan diğer temalarla ilişki bakımından benzerlik göstermediği için ayrı bir tema altında değerlendirilmiştir. Bu tema altında oluşan kodlar ise kehribar parçaları, uçurtma deneyi, elektrik motoru, voltaik pil, ampul ve fotoelektrik ($f=1$) olmuştur.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırmada elektrik konusuna yönelik sınıf öğretmeni adaylarının zihinsel algılarının ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulardan sınıf öğretmeni adaylarının zihinlerinde elektrik konusu ile ilgili farklı kavramların belirdiği ancak bu kavramların çoğunlukla elektrik konusu ile ilgili temel bilgi düzeyinde olduğu ve öğretmen adaylarının sınırlı bilgiye dayanan kavramlar ile ilişkiler kurdukları sonucuna varılmıştır. Öğretmen adaylarının zihin haritalarında elektrik konusuna yönelik yer alan ifadelerin 12 tema altında toplandığı belirlenmiştir. Uzun ve Şadoğlu (2017)’nin elektrik konusuna yönelik kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla öğretmen adaylarının bilişsel yapılarını ortaya koyduğu çalışmalarında araştırma sonucunu destekler nitelikte benzer temaların olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının ifadelerinin neredeyse tamamının elektrik devresi ve devre elemanlarıyla, yarısından fazlasının ise elektriğin günlük hayatla bağlantısı, yaşamı kolaylaştıran cihazlar, elektrik dağıtımı, dönüşümü ve üretimi ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının bazılarının elektrik birimleri, elektrik konusuyla ilişkili bilimciler, enerji kaynakları, iletken ve yalıtkan maddeler ile ilgili bilgilere zihin haritalarında yer verdikleri görülmüştür. Ayrıca öğretmen adaylarının elektrikle bağlantılı doğa olayları, elektriksel yük ve elektriğin tarihsel gelişimine yönelik bilgilere ise zihin haritalarında nispeten daha az yer verdikleri tespit edilmiştir. Sınıf öğretmeni adaylarının elektrik konusuyla ilgili sıklıkla ifade ettikleri kavramların başında ampul, priz, akım, direnç ve pil geldiği bu kavramların ise “elektrik devresi ve devre elemanları” ile ilişkili kavramlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının hemen hepsi zihin haritalarında bir elektrik devresinden ya da elektrik devresinde bulunabilecek temel devre elemanlarından bahsetmiştir. Bu sonucun oluşmasında sınıf öğretmeni adaylarının elektrik konusuna yönelik edindikleri bilgilerin genellikle temel düzeyde olması ve üst düzey elektrik bilgisi içeren bir müfredatın eğitim kademelerinde yer almamasının etkili olabileceği söylenebilir. Alan yazında da farklı eğitim kademelerinde elektrikle ilgili temel kavramların genellikle elektrik devresi ile ilişkili verilmesinin, lise ve üniversite düzeyinde yeterince fizik dersi alamamalarının ve elektrik konusu ile ilgili ileri düzeyde konuların öğretilmemesinin öğretmen adaylarının elektrikle ilgili sınırlı algıya sahip olmalarına neden olabileceği belirtilmektedir (Uzun ve Şadoğlu, 2017). Ayrıca Salar ve Uğurel (2020), yaptıkları çalışmada elektrik konusuna ilişkin öğrencilerin ön bilgi bakımından en güçlü olduğu kazanımların elektrik devre elemanları olduğunu ortaya koymuşlardır.

Öğretmen adaylarının elektriğin dağıtımı, dönüşümü ve üretimine yönelik zihinsel algılarının elektrik direği, güneş paneli ve baraj gibi temel düzeyde bilgi gerektiren kavramlarla sınırlı kaldığı sonucuna varılmıştır. Bu sonucun oluşmasında öğretmen adaylarının elektriğin dağıtımı, dönüşümü ve üretimine ilişkin edindikleri bilgilerin yüzeysel olmasının ya da günlük hayatta çevrelerinde edindikleri sınırlı deneyimlerin etkili olduğu söylenebilir. Yapılan bir çalışmada özellikle elektriğin üretimine ilişkin öğrencilerle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin jeneratör ve hidrotermik santral gibi elektriğin temel üretim araçlarını dile getirmedikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin barajlardan elektrik üretildiğini belirtmelerine karşın bunun nasıl gerçekleştiğine yönelik bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür (Yeşilyurt, 2006).

Bazı öğretmen adaylarının zihinsel algılarında elektrik konusunun günlük hayatla aydınlatma, tasarruf, ölüm tehlikesi, iletişim ve teknoloji gibi alanlarda bağlantısı olduğu yönünde sonuçlar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda öğretmen adaylarının elektriğin ısınma, soğutma, temizlik, mutfak ve iletişim gibi alanlarda kullanılan farklı cihazlar sayesinde yaşamı kolaylaştırdığına yönelik algılarının olduğu sonucuna varılmıştır. Elektriğin gerekli önlemler alınmadığı takdirde tehlikeli bir enerji türüne dönüşmesinin, gereksiz kullanımına ilişkin özellikle aile ortamında ya da medyada yapılan uyarıların ve günlük hayatta meydana gelen elektrik kesintilerinin yaşama olumsuz etkilerinin öğretmen adaylarının algılarına da yansıdığı görülmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının günlük hayatta ve hemen her alanda karşılaştıkları teknolojik cihazların elektrikle çalışmasının bu sonuçların ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Uzun ve Şadoğlu (2017), yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının elektriğin en önemli teknolojik ihtiyaçlardan biri olduğu, insanlık için en büyük icat olduğu, hayatı kolaylaştırdığı, ısınma ve aydınlanma gibi birçok alanda yararlanılan bir enerji çeşidi olduğu yönünde elektrik kavramına anlamlar yüklediklerini tespit etmişlerdir.

Öğretmen adaylarından bazılarının elektriksel iletkenlik ve yalıtkanlık hakkında yalnızca bir kaç iletken ve yalıtkan maddenin bilgisine ilişkin zihinsel bir algıya sahip oldukları ve yine bu algının çok derin olmadığı sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde elektriksel yük hakkında birkaç öğretmen adayı yalnızca proton, nötron ve elektron gibi parçacıkların yüklerine ilişkin ifadeleri zihin haritalarına yansıtılmışlardır. Öğretmen adaylarının metallerin elektriği iletir bilgisini zihin haritalarına yansıtılmalarına rağmen demir, bakır, altın, gümüş ve alüminyum metalleri dışında hiçbir metali çizimlerinde kullanmamaları dikkat çeken bir unsurdur. Bu durum öğretmen adaylarının metallere ilişkin detaylı bilgiye sahip olmadıklarını ya da günlük yaşamda yalnızca çevrelerinde sıklıkla görüp duydukları ile sınırlı algıya sahip olduklarını düşündürmektedir. Yapılan bir çalışmada öğrenciler maddelerin elektriksel iletkenlik ve yalıtkanlık özelliklerinin kullanıldığı alanları ve elektriksel iletkenlik ve yalıtkanlık konusunu günlük hayatla ilişkilendirebilmede kısmen başarılı oldukları sonucuna varılmıştır. Ayrıca öğrencilerin, elektriksel iletkenlik ve yalıtkan konusunda az da olsa kavram yanılgısına sahip oldukları ortaya konmuştur (Canpolat ve Ayyıldız, 2019). Yapılan bir başka çalışmada elektrik konusuna ilişkin proton, elektron, iletkenlik ve yalıtkanlık kavramlarına ilişkin öğretmen adaylarının algılarının çoğunluğunun nesneye ait özellikleri geri kalanlarının ise kişiye ait ve soyut kavramlara ait özellikleri çağrıştırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Kurt ve Sarı, 2018).

Öğretmen adaylarının bir kısmının elektrik konusu ile ilgili olarak yenilenebilir ve yenilenmez enerji kaynaklarına bir kısmının ise yıldırım ve şimşek gibi elektriksel doğa olaylarına ilişkin yine yüzeysel bir algıya sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Alan yazında sınıf öğretmenlerinin yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları ile ilgili oldukça zayıf algılarının olduğu sonucu ortaya konmuştur (Saraç ve Bedir, 2014). Hal böyleyken araştırmada elde edilen bu sonuç olağan bir durumdur ve bu araştırmada da benzer şekilde öğretmen adaylarının elektriğin üretimine ilişkin kullanılan enerji kaynaklarına yönelik zayıf bir algıya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen adaylarından çok az bir kısmı ise zihin haritalarında elektrik birimleri ve elektrikle ilgili bazı bilim insanlarını zihin haritalarına yansıtılmışlardır. Zihin haritalarında ifade edilen elektrik birimleri ve bilimciler incelendiğinde en popüler bilimcilerin ve sıklıkla kullanılan elektrik birimlerinin öğrencilerin zihinlerinde yer aldığı sonucuna varılmıştır. Öğretmen adaylarının elektrik birimlerinden Ohm'a (f=13) sıklıkla vurgu yapmalarına rağmen bilimci George Simon Ohm'a (f=2) aynı oranda vurgu yapmamaları dikkat çeken bir unsurdur.

Elektriğin tarihsel gelişimine ilişkin ise yalnızca bir öğretmen adayının vurgu yapması dikkat çekmektedir. Bu öğretmen adayı çizimlerinde hangi yüzyılda hangi buluşun yapıldığına ilişkin ifadelerini dallandırmalar kullanarak göstermiştir. Bu sonuç sınıf öğretmen adaylarının elektriğin tarihsel gelişimine ilişkin algılarının oldukça zayıf olduğunu göstermektedir.

Elektrik konusu oldukça soyut kavramlar içeren ve öğrenciler tarafından öğrenilmesi zor olarak algılanan konular arasında yer almaktadır. Bu araştırmada öğretmen adaylarının zihin haritaları analiz edildiğinde elektrik konusu ile ilgili kavramların yazılı olarak ifade edilmesinin yanında çoğunlukla somut nesnelere ya da kişilerle ilişkilendirilerek ifade edilmeye çalışıldığı araştırmada elde edilen bir başka sonuçtur.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan yola çıkarak şu önerilerde bulunmaktadır. Sınıf öğretmeni adaylarının elektrik konusuna ilişkin daha detaylı ve derin bilgiye sahip olmaları için sınıf öğretmenliği lisans programında fizik dersinin alan dersi olarak verilmesi önerilebilir. Lisans düzeyinde sınıf öğretmenliği programı müfredatında elektrik konusu ile ilişkili soyut kavramlar ile soyut algılanan olguların somutlaştırılarak öğretilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılabilir. Öğretmen adaylarının elektrik konusu ile ilgili kalıcı öğrenmeler gerçekleştirebilecekleri ve ilgili deneyleri yapabilecekleri laboratuvar ortamları hazırlanabilir. Öğretmen adaylarının elektrik konusu ile ilgili algılarının ve görüşlerinin ortaya konabileceği farklı nitel çalışmalar yapılabilir. Sınıf öğretmeni adaylarının elektrik konusuna yönelik sınırlı algılarının nedenlerini araştırmaya ve çözmeye yönelik deneysel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Asami, N., King, J. ve Monk, M. (2000). Tuition and memory: mental models and cognitive processing in Japanese children's work on d.c. electrical circuits. *Research in Science and Technological Education*, 18(2), 141-154.
- Baybars, M. G. (2019). Determination of The Opinions and Alternative Concepts of Pre-Service Science Teachers About The Functions of The Elements of A Simple Electric Circuit. *European Journal of Physics Education*, 10(2), 36-52.
- Beckett, A. (2010). Exploring mind-mapping as a research tool: from application to analysis. England: *Thinking Critically About Analysis' Conference*, University of Leeds (13th September).
- Brinkmann, A. (2003). Graphical Knowledge Display-Mind Mapping and Concept Mapping as Efficient Tools in Mathematics Education. *Mathematics Education Review*, 16, 35-48.
- Buzan, T. (2009). *Akıl Haritaları: Yaratıcılığınızı Harekete Geçirin ve Dönüştürün*. Hakan Öneş (Ed.), Boyut Kitapları, BBC.
- Buzan, T. ve Buzan B. (2013). *Zihin haritaları*. Güntülü Tercanlı (Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi
- Canbazoglu Bilici, S. ve Şentürk, M., (2019). *Fen öğretiminde kavram yanlışları tespiti ve giderilmesi*. Canan Laçın Şimşek (Ed). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Canpolat, E. ve Ayyıldız, K. (2019). 8. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersi bilgilerini günlük yaşam ile ilişkilendirebilme düzeyleri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 3(1), 21-39.
- Caymaz, B. (2020). Türkiye’de elektrik konusuyla ilgili fen eğitimi alanında yapılan tez çalışmalarının içerik analizi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 701-718. DOI: 10.17679/inuefd.642759
- Çiçek, Ş. (2008). *Lise II Öğrencilerinin kimya dersinde başarıları ve tutumları üzerine bilim şenliklerinin etkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Cohen, L., Manion, L., ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education (6th ed.)*. Routledge.
- Ecevit, T. ve Özdemir Şimşek, P. (2017). Öğretmenlerin fen kavram öğretimleri, kavram yanlışlarını saptama ve giderme çalışmalarının değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 16(1), 129-150. doi:10.17051/io.2017.47449.
- Ercan, F., Taşdere, A., ve Ercan, N. (2010). Kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla bilişsel yapının ve kavramsal değişimin gözlenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7, 136-154.
- Evrekli, E. ve Balım, A. G. (2010). Fen ve teknoloji öğretiminde zihin haritası ve kavram karikatürü kullanımının öğrencilerin akademik başarıları ve sorgulayıcı öğrenme becerileri algılarına etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi (BAED)*, 1(2), 76-98.
- Evrekli, E., İnel, D. ve Balım, A. G., (2011). Fen öğretiminde kavram karikatürleri ve zihin haritalarının birlikte kullanımının etkileri üzerine bir araştırma. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(2), 58-85.
- Gold, S. (2001). A Constructivist approach to online training for online teachers. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 5(1). 35-57.
- Groenewald, T. (2004). A phenomenological research design illustrated. *International Journal of Qualitative Methods*, 3(1), 1-26.

- Horstman, B. ve White, W. (2002). Best Practice Teaching in College Success Courses: Integrating Best Practice Teaching Methods into College Success Courses. *The Journal of Teaching and Learning*, 6(1).
- Karakuyu, Y., ve Tüysüz, C. (2011). Elektrik konusunda kavram yanlışları ve kavramsal değişim yaklaşımı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 867-890.
- Kocakulah, M. S., ve Abacı, B. (2017). Son sınıf fen bilgisi öğretmen adaylarının potansiyel fark konusundaki kavram yanlışları. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 155-163.
- Kortelainen, T. ve Vanhala, M. (2004). Portfolio, peer evaluation, and mind map in an introductory course of information studies. *Journal of Education for Library and Information Science*, 45(4), 273-285.
- Kurt, H. S. ve Sarı, M., (2018). Metaphorical perceptions of physics teacher candidates about some concepts of electricity. *Erciyes Journal of Education*, 2(1), 64-90.
- Mayring, P., Gümüş, A. ve Durgun, S. M. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş: Nitel düşünce için bir rehber*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2005). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi (6., 7. ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınevi.
- Öner, F. ve Arslan, M. (2005). İlköğretim 6. Sınıf fen bilgisi dersi elektrik ünitesinde kavram haritaları ile öğretimin öğrenme düzeyine etkisi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4 (4), 1303-6521.
- Patton, Q. M. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev: M. Bütün & S. B. Demir). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Rostron, S. S. (2002). *Accelerating Performance: Powerful New Techniques for Developing People*. Kogan Page.
- Pınarbaşı, F., ve Erdoğan, N. (2017). Zihin Haritası Yöntemi ile Kariyerin Anlamlandırılması: İşletme Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *İş'te Davranış Dergisi*, 2(2), 11-37.
- Salar, R., ve Uğurel, E. (2020). Onuncu Sınıf Fizik Dersi Elektrik Konusu ile İlgili Ölçme Aracı Geliştirilmesi ve Öğrencilerin Ön Bilgilerinin Tespit Edilmesi. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science & Mathematics Education*, 14(1), 217-239.
- Saraç, E. ve Bedir, H. (2014). Sınıf öğretmenlerinin yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili algıları üzerine nitel bir çalışma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 24(1), 19-45.
- Schulte, P. L. (2001). *Preservice primary teacher alternative conceptions in science and attitudes toward teaching science* (Doctoral Thesis). New Orleans Üniversitesi, New Orleans, ABD.
- Streibel, J. B., (2003). *The Manager's Guide to Effective Meetings*. McGraw-Hill Professional.
- Şen, E., ve Çoban, S. (2018). Zihin haritası tekniğinin keman eğitimi derslerinde kullanımının öğrencilerin bilişsel, devinışsel becerilerine ve tutumlarına etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 43(194), 285-310.
- Şenyiğit, Ç., ve Sılay, İ. (2019). Basit elektrik devreleri konusunda üç aşamalı kavram testi geliştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 69-87.
- Tattersall, C., Watts, A., ve Vernon, S. (2007). Mind mapping as a tool in qualitative research. *Nursing Times*, 103(26), 22-33.
- Tuluk, G. (2020). Pedagojik formasyon programındaki matematik öğretmen adaylarının pedagojik alan bilgisine yönelik zihin haritaları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(3), 1541-1557.
- Uysal, H., ve Sidekli, S. (2020). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin zihin haritası yöntemi ile hikâye yazma becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 45(204), 1-22.
- Uzun, S. ve Şadoğlu, G. P. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının elektrik kavramına ilişkin bilişsel yapıları. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(2), 289-306.
- Yeşilyurt, M. (2006). İlköğretim ve Lise Öğrencilerinin Elektrik Kavramı ile İlgili Düşünceleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(17), 41-59.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Warwick, P. ve Stephenson, P. (2002). Editorial article reconstructing science in education: Insights and strategies for making it more meaningful. *Cambridge Journal of Education*, 32(2), 143-151.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Electricity is an abstract subject within the scope of science class. Students have difficulty understanding the subject of electricity because it includes facts that cannot be directly observed. For meaningful and permanent learning, students need to develop induction skills on concepts related to electricity and associate general concepts or phenomena with operational processes that cannot be directly observed. This process has two critical parameters: explaining concepts scientifically and choosing appropriate teaching methods (Canbazoğlu Bilici and Şentürk, 2019). The subject of electricity has been extensively researched involving teaching concepts and identifying and dispelling misconceptions (Asami, King and Monk, 2000; Baybars, 2019; Karakuyu and Tüysüz, 2011; Kocakulah and Abacı, 2017; Öner and Arslan, 2005; Şenyiğit and Silay, 2019). Most studies on electricity focus on the effects of teaching methods on academic performance, permanent learning, and attitudes towards science. There is a small body of qualitative research on the subject of electricity as most studies generally adopt a quantitative experimental design. Therefore, researchers should conduct more qualitative studies on electricity (Caymaz, 2020). Mind maps are used in different disciplines (Pınarbaşı and Erdoğan, 2017; Şen and Çoban, 2018; Tuluk, 2020; Uysal and Sidekli, 2020). However, there is no research focusing on preservice classroom teachers' mind maps on the subject of electricity. This study adopted a qualitative research design to investigate what kind of mental structure preservice classroom teachers had regarding the basic concepts of electricity. We think that this study will help developers, teachers, and researchers design better curricula and research designs to understand how preservice teachers structure the basic concepts of electricity in their minds. Therefore, this study will be of interest to both classroom and science teachers. This paper investigated preservice classroom teachers' perceptions of the subject of "electricity."

Methodology

This study adopted phenomenology, which is a qualitative research design. The sample consisted of 38 first-year students (22 women and 16 men) of the department of classroom teaching of the faculty of education of a public university in the 2020-2021 academic year. Participants were recruited using convenience sampling, which is a purposive sampling technique. Data were collected through participants' mind maps on the subject of electricity. The data were analyzed using qualitative content analysis.

Results

Almost all participants addressed simple electrical circuits, electrical circuits, and electrical circuit elements in their mind maps. More than half the participants touched upon electricity distribution, conversion, and generation, its connection to daily life, and electrical devices that make life easier. Some participants focused on electrical units, scientists working on electricity, energy sources, and conductive and insulating materials in their mind maps. Lastly, few participants referred to the phenomena related to electricity, electrical charge, and historical development of electricity in their mind maps.

Conclusion and Discussion

Participants mostly made a reference to the concepts of a light bulb, socket, current, resistor, and battery. These concepts were related to "electrical circuits and circuit elements." Almost all participants talked about an electrical circuit or elements of an electrical circuit in their mind maps. This may have two reasons. First, preservice classroom teachers have basic knowledge of electricity. Second, the curriculum does not address high-level information on electricity. Salar and Uğürel (2020) found that students knew about electrical circuit elements the most. Participants' mental perceptions of electricity distribution, conversion, and generation were limited to basic concepts, such as electricity poles, solar panels, and dams. This result may have two reasons. First, preservice classroom teachers have superficial knowledge of electricity distribution, conversion, and generation. Second, they have limited experience in daily life. Some mind maps showed that participants associated electricity with lighting, savings, death risk, communication, and technology. Participants regarded electricity as something that made life easier, thanks to different devices used in heating, cooling, cleaning, kitchen, and communication. Uzun and Şadoğlu (2017) reported that

preservice teachers considered electricity one of the greatest inventions that made life easier through various means, such as heating and lighting. Some participants had a superficial mental perception of only a few conductors and non-conductors. As for the electrical charge, only a few participants addressed the charges of particles (protons, neutrons, and electrons) in their mind maps. Kurt and Sarı (2018) reported that preservice teachers' perceptions regarding the concepts of proton, electron, conductivity, and resistivity mainly were related to the properties of objects rather than abstract properties. Concerning electricity, some participants had a superficial perception of renewable and non-renewable energy sources, while others had a shallow perception of electrical phenomena (thunderbolt and lightning). Saraç and Bedir (2014) also found that classroom teachers had relatively weak perceptions of renewable and non-renewable energy sources. Only a few participants mentioned electrical units and scientists working on electricity in their mind maps. They knew about the most famous scientists and common electrical units. Only one participant emphasized the historical development of electricity. She used branching in her drawings to indicate which invention was made in which century. This result shows that preservice classroom teachers have very weak perceptions of the historical development of electricity.

KADIN ÇALIŞANLARIN VE YÖNETİM KURULUNDA KADIN TEMSİLİNİN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ: BİST 50'DE YER ALAN İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Araştırma Makalesi / Research Article

Doğanalp B. ve Ortakarpuz, M. (2021). Kadın Çalışanların ve Yönetim Kurulunda Kadın Temsilinin İşletme Performansına Etkisi: Bist 50'de Yer Alan İşletmeler Üzerine Bir Araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1243-1259.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.989303>.

Geliş Tarihi: 31.08.2021

Kabul Tarihi: 24.09.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Burcu DOĞANALP
Selçuk Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
burcudoganalp@selcuk.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-8355-1320

Yüksek Lisans Öğrencisi Meral ORTAKARPUZ
Selçuk Üniversitesi
mrlortkrpzz@hotmail.com
ORCID No: 0000-0001-6556-725X

ÖZ

Kadın çalışan ve yönetim kurulunda kadın temsilinin sayısı günümüz dünyasında akademik çalışmalara ve tartışmalara konu olmaktadır. İşletmelerde kadın varlığının arttırılmasına yönelik yapılan otorite uygulamalarının, özel sektör faaliyetlerinin ve işletmelerin almış olduğu kararların halen istenilen seviyede olmadığı düşünülmektedir. İş dünyası içindeki “kadın” varlığının artması sadece işletme performansı açısından değil, kadının bireysel olarak güçlenmesinin yanında ülke gelişmişliğini de etkileyecek önemli bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmanın kavramsal kısmında dünyada ve Türkiye’de kadın istihdamı ve yönetici pozisyonlarındaki kadınların tarihsel süreç içerisindeki gelişimine ilişkin bir değerlendirme yapılarak güncel verilere yer verilmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde ise Türkiye BİST 50’de yer alan işletmelerin kadın çalışan oranları ve yönetim kurulunda yer alan kadınların oranları ile işletmelerin kâr ve toplam varlık oranları arasındaki ilişki analiz edilerek işletme performanslarına olan etkisi ortaya konulmuştur. Analizde değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi ve yönü korelasyon analizi ile gücü ve açıklanabilirliği ise regresyon analizleri ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, kadın çalışanların oranının işletme performansına etkisine dair olumlu bulgular elde edilirken, yönetimde yer alan kadınların etkisi istatistikî olarak açıklanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Çalışanlar, Yönetim Kurulunda Kadın Temsili, İşletme Performansı, BİST 50.

THE EFFECT OF FEMALE EMPLOYEES AND FEMALE REPRESENTATION ON THE BOARD OF DIRECTORS ON BUSINESS PERFORMANCE: A RESEARCH ON BIST 50 BUSINESSES

ABSTRACT

The number of female employees and female representation in the board of directors is the subject of academic studies and discussions in today's world. It is thought that the authority practices, private sector activities and the decisions taken by the enterprises to increase the presence of women in enterprises are still not at the desired level. The increase in the presence of “women” in the business world should not only be considered in terms of business performance, but also as an important factor that will affect the development of the country as well as the individual empowerment of women. In the conceptual part of this study, an

evaluation has been made on the development of women's employment and women in managerial positions in the world and in Turkey, and up-to-date data have been included. In the application part of the study, the relationship between the ratio of female employees and the ratio of women in the board of directors of the enterprises in Turkey BIST 50 and the profit and total asset ratios of the enterprises have been analyzed and their effects on the business performance have been revealed. In the analysis, the degree and direction of the relationship between the variables have been evaluated with correlation analysis, and its strength and explain ability have been evaluated with regression analysis. As a result, while positive findings have been obtained regarding the effect of the ratio of female employees on business performance, the effect of women in management could not be explained statistically.

Keywords: Female Employee, Female Representation on the Board of Directors, Business Performance, BIST 50.

GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişliğini etkileyen önemli bileşenler arasında; teknoloji kullanım oranı, eğitim düzeyi, okuryazarlık oranı, şehirleşme oranı, ortalama yaşam süresi, temel hak özgürlüklere sahip olma, ülkelerde üretilen mal ve hizmetlerin kalitesi, kadın-erkek çalışan sayılarının eşit veya yakın seviyelerde olması, kadın-erkek yönetici oranlarının da aynı paralellikte olması vb. sıralanabilir. Gelişmiş ülkelere bakıldığında kadın çalışan ve kadın yönetici sayılarının erkek çalışan ve erkek yönetici sayıları ile paralel arttığını, gelişmekte olan ülkelerde ise arada ciddi bir fark olduğu görülmektedir.

Geçmişten günümüze bir inceleme yapıldığında, geçmişte aile işçisi olarak görülen kadının sanayi devriminden sonra “işçi” statüsü kazandığı anlaşılmakta, günümüzde ise kadının çalışma hayatındaki varlığını ve sayısını her geçen gün artırma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ayrıca kadının şirketlerin yönetim ve karar alma mekanizmaları içindeki yerini de artırma gayreti içinde olduğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kadının doğuştan gelen bazı yetenekleri, titiz çalışma, odaklanma, çaba gösterme, ayrıntıları gözden kaçırmama gibi özellikleri işletmeler için olumlu olarak nitelendirilebilecek unsurlar arasında sıralanmaktadır. Yönetici konumundaki kadının şirketin diğer kadın çalışanları için rol model olacağı, onların performanslarına ve kariyerlerini geliştirme noktasında pozitif yönlü katkılar sağlayacağı yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır.

İş hayatında, tarım, sanayi veya hizmet sektörlerinde çalışan, girişimci veya yönetici olarak kadın varlığının artması ekonomideki çeşitliliğin ve niteliğin yükselmesine olumlu katkı yapacaktır. Ülkelerin gelişme sağlayabilmek için aldıkları stratejik kararlarda, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede toplumsal cinsiyet eşitliğini ve işletmelerdeki cinsiyet çeşitliliğini sürekli iyileştirme noktasında adımlar atması beklenmektedir. Bu çerçevede çalışan, yönetici veya işletme faaliyetlerinde söz sahibi konumundaki kadının işletme performansına olumlu etki edeceğine yönelik görüşler de araştırılmaya değer bulunmaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı Dünya’da ve Türkiye’de kadın istihdamı ve işletme yönetiminde kadın konularına yönelik bilgiler sunmak ve Türkiye BİST 50’de yer alan işletmelerin bünyesinde yer alan kadın çalışanların oranı ile yönetim kurulunda yer alan kadınların oranının işletme performansı kriterlerinden kârlılık ve toplam varlık değerlerine etkisini yıllar itibarıyla ortaya koymaktadır. Türkiye’deki akademik çalışmalarda kadın çalışan ve yönetiminde kadın temsiline genellikle “kadınların karşılaştıkları kariyer engelleri, kadın istihdamının genel sorunları vb.” gibi genel temalar içermesi nedeniyle, bu çalışmanın değerlendirmelere başka bir açıdan bakma anlamında olumlu katkılar sağlaması hedeflenmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMI VE İŞLETME YÖNETİMİNDE KADIN

Geçmiş zamanlardan günümüz modern yaşamına kadar uzanan sürede ülkelerin kadın erkek farkı gözetmeksizin işsizlik ve istihdam sorununu çözümlayebilmeleri, kalkınabilmeleri için bir mecburiyet haline gelmiştir. Dünya nüfusunun hemen hemen yarısı kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlar çok eski zamanlardan bu yana iş yaşamı içerisinde yer almaktadır. Sanayi devrimine kadar

tarım vb. gibi alanlarda ve daha çok ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın, sanayi devriminden sonra ücret karşılığı çalışmaya başlamıştır. Küreselleşme süreci ile toplumdaki kişilerin yaşamlarındaki değişiklikler, insan hakları fikrinin gündeme gelmesi, kitlelerin görsel ve yazılı basına erişme imkânını yakalaması ve iktisadî oluşumların hızlı bir biçimde gelişim göstermesi istihdam konusunda ciddi yeniliklere yol açmıştır. Bu durum kadının iş gücüne katılım oranını da olumlu yönde artırmaktadır (Doğan Günday 2011: 34). Günümüzde kadınlar birçok sektörde varlıklarını sürdürmekte, ekonomiye katkı sağlamaktadır. Ancak; eğitim, yaş, medeni durum, çocuk sayısı gibi faktörler kadınların iş arama, uygun işi bulma, iş yaşamı içinde diğer rollerini de yerinde getirme çabasını etkilemektedir.

Dünyada kadınların çalışma hayatındaki yeri tarihsel olarak incelendiğinde, çok eski tarihlerden bu yana insanların algılarında, kadının erkek himayesinde yaşayarak çocuklarına, evine yani ailesine bakmakla sorumlu olduğu gibi geleneksel bir görüş hâkimdir. Tarımla birlikte yerleşik hayata geçilmiş olsa da bu durum kadının ekonomik ve sosyal hayatta varlığını kanıtlamasına yetmemiştir. 1950 yılından itibaren gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerin ekonomilerinde gerçekleşen dönüşümle birlikte kadınlar daha farklı alanlarda da (hastane, kamu kurumları, hizmet sektörü vb.) çalışmaya başlamıştır. 1970'lerde ticaretin serbest hale gelmeye başlaması, çok uluslu şirketler için ucuz emeğin doğması ile paralel gerçekleşmiştir. Bu durumdan fazlasıyla etkilenen kadın düşük ücretle çalışma baskısıyla karşı karşıya gelmiştir (Erarslan, 2009: 1).

19. yüzyılda sanayileşme süreci içerisinde neredeyse tüm batı ekonomilerinde tekstil sektörü büyük bir paya sahip olmuş ve tekstil sektöründe yüksek oranlarda kadın işçi çalıştırılmıştır. Ekonomik ihtiyaçlar kadınları çalışma hayatının içine itmiş ve kadınlar olumsuz baskılarla da karşılaşmışlardır. 19. yüzyılın sonlarına doğru tekstil sektörü dışında kalan sanayi sektörlerinde kadın işgücü yüksek oranda kullanılmamıştır (Ekin, 1991: 19-21). II. Dünya Savaşı sonrasında ülkeler siyasi, ekonomik ve sosyal yönden birtakım reformlar yaşamıştır ve bu değişimlerin beraberinde kadının toplumdaki yeri, rolü ve cinsiyet ayrımcılığı sorgulanmaya başlanmıştır (Gerni, 2001: 6). 20. yüzyılın ikinci yarısının başlarında, fabrikalardaki fiziksel güce bağımlılığı azaltan ve böylece kadınların işgücüne daha fazla katılımını kolaylaştıran teknolojik gelişmeler ve bilgisayarlaşma nedeniyle cinsiyet ayrımı azalmıştır (Naithani, 2010: 149); fakat yine de arzu edilir düzeyde değildir.

2018'de %48.5 olan kadınların küresel işgücüne katılım oranı, erkeklerin %26.5 puan altındadır. Kalkınmanın farklı aşamalarındaki ülkeler arasında kadınların işgücü piyasasına erişimlerinde önemli farklılıklar bulunmaktadır. Katılım oranlarındaki genişleyen cinsiyet farkı, gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların işgücü piyasası fırsatları açısından erkekleri yakalamaktan hala çok uzak olduğunu gösterirken, işgücü piyasasına katılımdaki cinsiyet farklılıkları cinsiyete dayalı ve kültürel normlar nedeniyle özellikle Arap Devletleri, Kuzey Afrika ve Güney Asya'da bulunmaktadır. Buna karşılık, birçok gelişmiş ülkede kadınların katılım oranları giderek erkeklerinkilere yaklaşmaktadır. 2018'de yüzde 15.6 puanla (gelişmekte olan ülkeler arasında gözlenen rakamın neredeyse yarısı), bu ülke grubundaki katılım oranlarındaki cinsiyet farkı 1990'dan bu yana kaydedilen en düşük orandır. Gelişmiş ülkelerde son dönemlerde kaydedilen ilerlemenin çoğu, bu ülkelerdeki kadın ve erkeklerin eşit eğitim başarılarına sahip olması ve kadınların ücretli çalışma konusunda daha az kısıtlayıcı sosyal normlarla karşı karşıya kalması ile açıklanabilir (ILO, 2018: 6).

Türkiye'de kadının iş hayatı içerisinde aktif bir rol üstlenmesi ise 1950'lerden sonra başlamış, kırdan kente göçün çoğaldığı dönemlerde olmuştur (Aksoy vd., 2019:147). Fakat gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında ne yazık ki kadınların işgücüne katılımı Türkiye'de istenilen seviyelerde olamamıştır. Türkiye'de kadınların yeterli eğitim alma konusunda yaşadıkları sıkıntı istihdam edilebilirlikleri önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Zira kadınların istihdam edilebilirliğini belirleyen en önemli etmen eğitim olarak görülmektedir (Güvenek, 2016: 164). Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü dolayısıyla ev işi ve çocuk bakımının birincil ve hatta tek sorumlusu olarak görülmesi ve çocuk bakım hizmetleri konusunda yeterli kamu desteğine ulaşamamaları Türkiye özelinde kadın istihdamını yeterli olmamasının öteki temel nedenleri olarak gösterilmektedir (Karabıyık, 2012: 235).

Türkiye’de kadın istihdamının genel hatları; istihdama düşük katılım oranları, kayıt dışı istihdamın çokluğu ve çalışma hayatında olması gereken kadın nüfusunun büyük bir kısmının etkinlik dışı kalıyor olmasıdır. Çalışan kadınların büyük bir çoğunluğu tarımsal alanlarda ücretsiz bir şekilde aile işçisi sıfatı ile çalışmakta, son yıllarda kentsel alanlarda da kadınların kayıt dahilinde olmayan servis işlerinde çalıştığı tespit edilmektedir. Özellikle 2008 yılında gerçekleşen ve tüm dünyayı etkisi altına alan küresel krizin etkisi kentsel işsizlik oranlarını artırmış, kadınlar için daha zor bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur (Toksöz, 2015). TÜİK’in Kasım 2020 işgücü istatistiklerine göre, Türkiye’de kadın ve erkeklerin işgücüne katılma oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 1 milyon 406 bin kişi azalarak 31 milyon 71 bin kişi, işgücüne katılma oranı ise 3.2 puanlık azalış ile %49.3 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de kadın çalışan sayısının istenilen seviyeye taşınması için çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca ülkemizde kadın istihdamı konusunda herhangi bir yasal engel bulunmamaktadır. Kadın işgücünün ekonomiye dahil edilmesi hem bireysel ve kurumsal hem de ülke kalkınması açısından önemli role sahiptir. Kadınların kendi ekonomik özgürlüklerine sahip olamamalarının temel nedeni istihdama katılamamalarıdır. Bu durum paralelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de artırmaktadır. Kadınların güvencesiz bir şekilde, esnek zamanlı ve düşük ücretli işlerde çalıştırılmasıyla gelen istihdam oran artışının cinsiyet farkının ortadan kaldırılmasında önemli bir etki yaratmayacağı, kadınların var olan durumunu daha da olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir (İğde, 2011: 152).

Türkiye’de kadın istihdamını gösteren bazı raporlar ve istatistiki verilere incelendiğinde ortaya çıkan tablo ise şöyledir:

ILO’ya göre Türkiye’de işgücüne katılımdaki boşluk 41 olup kadınlar %30.4, erkekler ise 71.4’lik işgücüne katılım oranına sahiptir (ILO-Uluslararası Çalışma Örgütü, <https://www.ilo.org>).

Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu’na göre Türkiye 2021 yılı itibariyle küresel cinsiyet farkı skoruyla 133. sırada yer almakta ve bu oran raporda yer alan 2006 yılıyla mukayese edildiğinde listede Türkiye’nin 28 sıra gerilediğini göstermektedir. Rapordaki ekonomiye katılım ve fırsat kategorisinin alt kategorisi olan işgücüne katılım incelendiğinde kadınlarda işgücüne katılımın %38.5, erkeklerde ise %78 olduğu görülmekte ve bu bağlamda Türkiye işgücüne katılımdaki cinsiyet farkının yüksek olmasıyla 137. sırada yer almaktadır (World Economic Forum, 2021).

İşgücüne kadın katılım oranının OECD Ülkeleri içerisinde 2019 yılı itibariyle en düşük olduğu ülke % 34.4 ile Türkiye olmuştur. OECD ülkelerinin tümü itibariyle bu oran %53 iken; Türkiye’den sonra en düşük kadın işgücüne katılım oranına sahip ülkeler sırasıyla İtalya %41.3, Yunanistan %44.4 ve Meksika %44.7 olmuştur. Bu ülkelerle birlikte Şili %49.3, Belçika %49.8 ve Polonya %48.29 dışındaki diğer OECD ülkelerinde oran %50’nin üzerindedir. Kadınların en yüksek oranda işgücüne dâhil olduğu OECD ülkesi ise %74.9 oranına sahip İzlanda’dır. İzlanda’yı %71 oranıyla İsveç takip etmektedir (OECD, 2021).

2010 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı “Türkiye’de Kadının Durumu” ile ilgili rapor başlıkları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Kurtuldu, 2018: 103);

- Kadınların eğitim düzeyi arttıkça işgücü olanakları buna bağlı olarak artmaktadır; ancak eğitimde kadınlar için eşitsizlik söz konusudur.
- Kadınlar, çalışma yaşamında cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmaktadır.
- Kadınlara yalnızca bazı sektörlerde belirli iş ve mesleklerin uygun görülmesi, görev dağılımında etiklik ve adillik ilkesi ile uyumsuzdur.
- Kriz süreçlerinde ilk olarak kadınlar işten çıkarılmaktadır.
- Kayıt dışı sektörlerde kadınlara yönelik düşük ücret politikaları gibi örneklerle karşılaşmaktadır.
- Toplumsal olarak birtakım sektörlerde çalışmaları uygun görülmeyen kadınlar, geleneksel kadın mesleklerinde yoğunlaşmaktadır ve bu sektörlerde daha düşük ücretli ve düşük seviyeli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

- Tarım sektöründe çalışan/çalıştırılan kadınlar, “ücretsiz aile işçisi” konumundadır, bu sektör içindeki kadınlar sosyal güvenlik kapsamı dışında tutulmaktadır.
- Kadınların aile yaşamında çeşitlik sorumlulukları (çocuk bakımı yaşlı ve hasta bakımı vb.) kariyer planlarını olumsuz etkilemektedir.

Kadınlar çok eski zamanlardan bu yana iş hayatı içerisinde yer almaktadır. Ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadın, yıllar itibariyle “işçi” statüsü kazanmış, ücret karşılığı çalışmaya başlamıştır. Farklı sektörlere giriş yaparak çalışabileceği iş kolu sayısını arttırmıştır. Kadınların, tarihin her döneminde her ne kadar büyük başarılarla imza attığı görülmüş olsa da kendilerini kanıtlamaları ve yaşamın bazı alanlarında kendilerini gösterebilmeleri zorlu bir süreç olmuştur. Tarihsel süreç incelendiğinde, çağdaş anlamada kadının iş yaşamına katılması ancak sanayi devriminden sonra ortaya çıkmıştır (Şencan vd., 2015: 246).

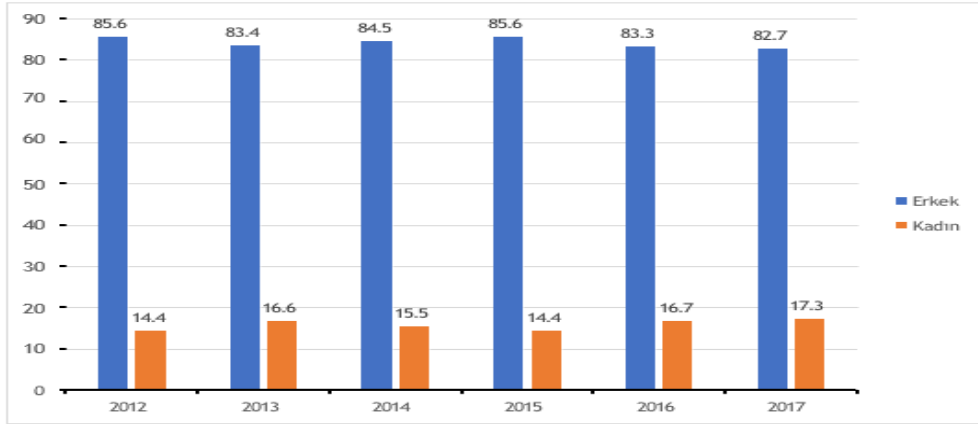
Erkeklerle kadınların aynı eğitimi alabilme, iş bulabilme, ücret adaletsizliklerini ortadan kaldırma, hak ve özgürlüklerden eşit yararlanabilme, cinsiyet ayrımcılığını aza indirme gibi konularda devletlerin yapmış olduğu çalışmalar kadınların buldukları iş hayatları içindeki yerlerini sürekli iyileştirmeye yönelik gerçekleşmiştir. Nitekim günümüz dünyasında artık kadın sadece “işçi” olmanın çok daha ötesinde, nitelikli bir çalışan ve yönetici konumuna gelmiştir. Artık yönetilen değil yöneten kadınların karar alıcı duruma gelmesi olumlu karşılanacak bir durum olmakla beraber genel olarak kadın yönetici oranları, erkek yönetici oranlarının altında seyretmektedir.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu’na göre Türkiye 2021 yılı itibariyle ekonomiye katılım ve fırsat kategorisinin yasa koyucular, üst düzey yöneticiler ve yetkililer alt kategorisi çerçevesinde ele alındığında Türkiye’nin sıralaması 133 olup kadınların bu alt kategorideki payı %16.2 erkeklerin ise %83.8’dir (World Economic Forum 2021). Bu fark, gerçekten de kadınların üst düzey pozisyonlarda ülkemizde ne kadar az yer bulabildiğini kanıtlar niteliktedir. Bununla birlikte, Avusturya, Belçika, Brezilya, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hindistan, İtalya, Japonya, Meksika, Hollanda, Norveç, İspanya, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri’nin en büyük şirketlerinden bazılarıyla ilgili kapsamlı bir anket sayesinde, dünyanın en büyük işverenleri arasındaki cinsiyet uçurumunun mevcut boyutuna derinlemesine bir bakış sunarak Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu’ndaki ekonomiye katılım ve fırsat kategorisindeki açıklığa ışık tutan Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Kurumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu’na göre ilgili tüm ülkelerin işletmelerinde CEO pozisyonunda olan kadınların ortalama oranı 5’in altındayken; Finlandiya %13, Norveç %12, Türkiye %12, İtalya %11 ve Brezilya %11 en yüksek kadın CEO oranına sahip ülkeler olmuştur (Zahidi and İbrarra, 2010).

Erkeklerin egemen olduğu ve kadınların yedek iş gücü olarak görüldüğü iş piyasasından, kadınların yatırımcı, yönetici ve iş gücü olduğu, kadın çalışan oranında artış yaşandığı iş piyasasına doğru güçlü bir eğilim yaşanmaktadır. Sektörel değişim, teknolojik ilerlemeler, sosyo-kültürel değişim ve hukuki gelişmeler bu süreci etkileyecek şekilde ilerlemektedirler. Artık kadın çalışanlar çalışma hayatında yedek iş gücü olmaktan çıkıp, eğitim ve sosyal hayatındaki konumunun değişmesi, tercih edilen pazarlık gücünün geçmiş ile mukayese edilmesi sonucunda artan bir konuma yükseldiği görülmektedir (Yorgun, 2010: 187). Kadınların yönetici sıfatı ile yönetim kademelerinde erkeklere göre daha az bulunmalarının temel sebebi, cinsiyet ayrımcılığı ve işlerin kadın işi/erkek işi şeklinde ayrıldığı düşüncesidir (Mitra, 2003: 70). Aslında kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarına gelmelerinde karşılaştıkları engeller, cinsiyet ayrımcılığı konusunda en sık karşılaşılan örnekler arasında yer almakta ve yönetim literatüründe “cam tavan” olarak adlandırılmaktadır (Doğanalp ve Sanioglu, 2016: 227). 1991 yılında ABD Çalışma Bakanlığı, cam tavanı “nitelikli bireylerin organizasyonlarda yönetim düzeyindeki pozisyonlara terfi etmesini engelleyen, tutumsal veya örgütsel bir önyargıya dayalı yapay bir engel” olarak tanımlamıştır. Gay Bryant tarafından 1984’te yayınlanan The Working Woman Report’ta kullanılmıştır. Daha sonra 1986 Wall Street Journal’ın yüksek kurumsal pozisyonlardaki kadınların önündeki engellerle ilgili makalesinde kullanılmıştır. Cam tavan, resmi işyerlerinde, özel sektörde, eğitim kurumlarında veya diğer kuruluşlarda bir üst göreve yükselmek ve bu amaçla çalışmak isteyen kadınların karşılaştıkları engelleri ifade etmektedir. Cam tavan belirsiz sorunları içerir. Cam tavan sendromu, kadınların başarılarını ve yeteneklerini göz

ardı ederek daha yüksek pozisyonlara yükselmelerini engelleyen görünmez ve kırılmaz engeller olarak da tanımlanabilir (İmadoğlu vd, 2020: 86).

TÜİK tarafından yayınlanan “İstatistiklerle Kadın 2018” Bülteni’ne göre şirketlerde üst düzey ve orta kademe yönetici pozisyonundaki kadın oranı 2012 yılında %14.4 iken 2017 yılında %17.3 oranına ulaşmıştır (TÜİK, 2018).

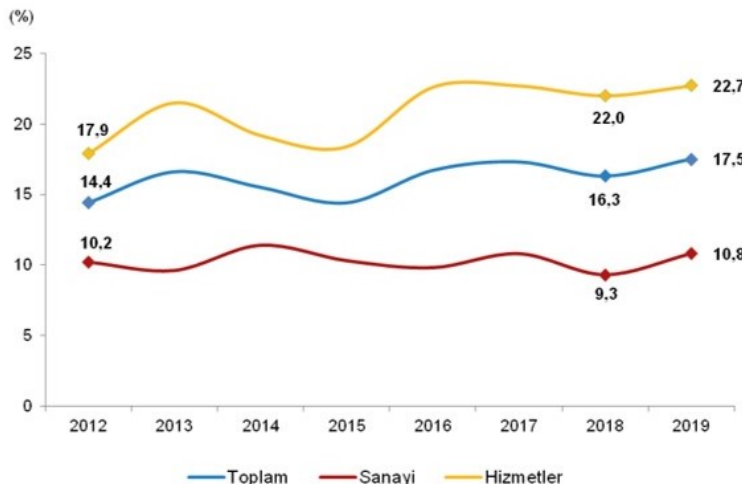
Şekil 1. Türkiye’de Cinsiyete Göre Yönetici Pozisyonları Oranı (%) (2012-2017)

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>, 2018.

İlgili yıllar arasındaki değişim Şekil 1’de verilmektedir. 2018 verilerine göre 2012-2017 kadın yönetici oranında fark edilir bir artış olmadığı görülmektedir. İlgili yıllar arasında küçük yükselme ve gerileme gerçekleşmiş olsa da kadın yönetici oranı, erkek yönetici oranının altında kalmaktadır.

Kurumlardaki her çalışma seviyesinde, her ölçekteki işletmede yapılan tüm düzenlemelere rağmen, karar verme ve liderlik yetkisinde olan kadrolarda, istihdam ve girişimcilik yönünden kadınlar erkeklerin gerisinde kalmaktadır (Durmaz, 2016).

Sektörel değerlendirmelerde de kadın yönetici oranlarında değişiklik görülmektedir. Şekil 2’de TÜİK’in Türkiye’de 2012-2019 yılları arasındaki yöneticilik pozisyonlarındaki kadın oranına yer verilmektedir. Tabloya göre ilgili yıllar arasında kadınların yönetici pozisyonu oranlarında en yüksek sektörün hizmet sektörü olduğu görülmektedir. Hizmet sektörünün sadece yöneticilik pozisyonunda değil genel olarak kadın istihdamında da en yüksek orana sahip olduğunu ortaya koyan istatistik veriler mevcuttur.

Şekil 2. Türkiye’de Sektörlere Göre Yöneticilik Pozisyonlarındaki Kadınların Oranı (%) (2012-2019)

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>, 2021.

Kadınların yönetim kurullarında yer alması üst düzey yönetimde temsilleri açısından oldukça önemli görülmektedir. Kadınların yönetim kurullarında yer almaları için ilk önce işgücüne katılmaları, sonra üst düzey yöneticilik pozisyonuna yükselmeleri gerekmektedir. Fakat öncelikle erkeklere kıyasla daha az istihdam edilmeleri ve sonrasında çalışma hayatlarında cam tavan olarak ifade edilen engeller nedeniyle üst düzey yönetim pozisyonlarında yeterince yer alamamaları nedeniyle kadınlar yönetim kurullarında da yeterince temsil edilememektedirler. Ülkeler yasal mevzuatlarında kotalar belirlemek suretiyle bu temsili artırma yönünde çaba sarf etmektedir. Örneğin Norveç, bu yöntemle 2003 yılından 2012 yılına yönetim kurullarındaki kadın temsilini %6,8'den 40'a yükseltmiştir (Şahin vd. 2018: 1149-1152).

Yönetim kurulunda kadın temsiline ilişkin bilgi veren analizlerden birisi 2014 Avrupa Yönetim Kurulu Çeşitlilik Analizidir. 2004 yılında başlatılan ve iki yılda bir yapılan çalışmaların altıncısı olan 2014 Avrupa Yönetim Kurulu Çeşitlilik Analizi, 17 Avrupa ülkesindeki en büyük 356 şirketin yönetim kurullarının profilini çıkarmaktadır. 2014 çalışması, dünyanın diğer bölgelerindeki 568 büyük şirket yönetim kurulunda cinsiyet çeşitliliğini araştıran küresel bir bakış açısı da içermektedir. Bu analize göre, 2014 yılında yönetim kurullarındaki kadın oranı dünyada %11.6 olarak gerçekleşmiştir. Kadınların yönetim kurullarında temsil oranının en yüksek olduğu ilk beş ülke sırasıyla Norveç %38.9; Finlandiya %32.1, Fransa %28.5, İsveç %27.5 ve Birleşik Krallık %22.6 olurken; Türkiye %10.8'lik oran ile dünya ortalamasının altında kalmıştır (Egon Zehnder, 2014).

Türkiye'deki işletmelerin yönetim kurullarında kadın temsilini gösteren bir diğer çalışma ise TÜSİAD'a aittir. TÜSİAD Kadın-Erkek Eşitliği Çalışma Grubu'nun anket sonuçlarına göre TÜSİAD'a üye işletmelerde kadınların oranı %35 iken üst yönetimde kadın çalışan oranı %19, orta seviye yönetimde ise %43'tür. (TÜSİAD, 2012).

Türkiye'de Yönetim Kurulunda Kadınlar-2020 raporuna göre BIST Yönetim Kurullarında bulunan kadınların oranı %15.9'dan %17'ye çıkmıştır. Tüm BIST şirketleri içinde 134 şirket, BIST-100 içinde 25 şirket, hala tamamı erkeklerden oluşan kurullar tarafından yönetilmektedir. BIST şirketlerinin sadece 37'sinin yönetim kurulu başkanı kadın ve sadece 14'ünde kadın üst yöneticiler (CEO) yönetim kurullarında yer almaktadır. Yönetim kurullarına seçilen 265 kadın ise BIST şirketleri yönetim kurulu üyeliklerinin sadece %9.8'ini oluşturmaktadır (Sabancı Üniversitesi, Kurumsal Yönetim Forumu, 2020).

Bazı araştırmalar üst yönetimde yönetici kadınların fazla olduğu işletmelerin kurumsal ve finansal performansında, kaliteli kararlar almalarında ve etik davranışlar sergilemelerinde yükseliş yaşadığına vurgu yapmaktadır. Diğer yandan, tüketimde genel olarak kadınların karar verici olduğuna dikkat çekilerek, hedef pazarların doğru bir şekilde algılanması, müşteri ihtiyaçlarının karşılanması, daha iyi ürün ve hizmet sunulması için kadınların işletme yönetimlerindeki varlıklarının önemi vurgulanmaktadır (Redman, 2020).

Kadın çalışanların ve yönetim kurulunda kadın temsilinin işletme performansına olan etkisi üzerine yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda sunulmaktadır.

Kadın çalışan oranının şirket performansı üzerinde etkisi günümüzde tartışmalara konu olmaktadır. Kadınların işgücüne katılımının şirket performansına olumlu katkı yaptığını ifade eden çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, kadınların erkeklere göre daha temkinli ve dikkatli çalıştığı ve bu durumun da şirketin finansal performansını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Buna karşın, kadın çalışan sayısının artmasının etkili olmayacağını savunan bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Bu görüşteki yazarlara göre şirketin performansının artırılabilmesi için çalışanların cinsiyetinin önemli olmadığı, önemli olanın bilgi birikimleri, tecrübeleri ve motivasyonları olduğu düşünülmektedir (Alhan ve Yüksel, 2018: 141).

ILO-Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2019 tarihli raporuna göre; özellikle üst düzey yönetimde olmak üzere gerçek anlamda toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip işletmelerin, önemli ölçüde kâr artışı da dâhil daha iyi performans gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. ILO'nun 70 ülkede 13.000 işletmenin katıldığı anket sonucuna göre; ankete katılanların %57'den fazlası, toplumsal cinsiyet çeşitliliği girişimlerinin işletme için daha iyi sonuçlar getirdiğini düşünüyor. Yönetimlerinde

toplumsal cinsiyet çeşitliliğini izleyen şirketlerin dörtte üçü %5 ila %20 arasında, çoğunluğu %10 ila %15 arasında, kâr artışı elde ettiğini belirtiyor (ILO-Uluslararası Çalışma Örgütü, 2019).

Dünya genelinde gerek otorite tavsiye ve düzenlemeleri gerekse toplumsal baskılar nedeniyle yönetim kurullarında bulunan kadın üye sayısında artış yaşanmıştır, ancak bunun yeterli olmadığı görüşü savunulmaktadır. Kadın yönetim kurulu üye sayısındaki artışın şirket performansını arttıracığı yönündeki görüş, son yıllarda bu konu ile ilgili yapılan çalışmaları artmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı ise yönetim kurullarındaki uygun cinsiyet dağılımının ne olacağına belirlenmesine yönelik gerçekleştirilmektedir (Taşkın ve Mandacı, 2017: 31).

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Raporunda Dünya Bankasının gerçekleştirdiği İş Ortamı ve İşletme Performansı Anketleri (Business Environment and Enterprise Performance Surveys – BEEPS)’ne ilişkin yer alan bölümde 2013 yılında kadınların yönetimindeki işletmelerin erkeklerin yönetiminde yer alan işletmelerden ortalama %54 (2,03 milyon TL) daha fazla ciroya sahip olduğu ortaya konmuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Doğan (2018), işletmelerin üst kademelerindeki yönetim kurulunda kadın üye sayısının işletmenin finansal performansına etkisini anlamaya yönelik yaptığı literatür taraması çalışmasında, yönetim kurulunda kadın üye sayısı ile firma performansı arasında pozitif/olumlu bir ilişki bulunan çalışmaların yanı sıra kadın üyelerin firma performansına negatif/olumsuz etki yaptığını ortaya koyan çalışmaların da olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu çalışmada kadın yönetim kurulu üye sayısında yaşanacak artışın, yönetim kurulu bağımsızlığını da artıracığı, tartışma ve konsensüs gerektiren grup problem çözme ve karar almada kadın yönetim kurulu üyelerinin daha iyi bir performans göstereceği konularında görüş bildiren yazarların olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmaların savunduğu görüşün aksine, yönetim kurulu içerisinde kadın üye sayısının artması halinde çatışmaların olacağını ve karar alma süreç hızlarının düşeceğini ileri süren çalışmaların varlığına da değinilmiştir.

Ocak (2013) çalışmasında, üst yönetimde ve yönetim kurulunda bulunan kadın üyelerin işletmenin finansal performans üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmada, BİST-Borsa İstanbul’da 2008-2012 yılları arasında hisseleri işlemde olan finans sektöründeki 101 firma, sabit etkiler yaklaşımı kullanılarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda yönetim kurulunda ve üst yönetimde bulunan kadın çalışanların oranı arttıkça, finansal performansın göstergesi olarak aktif kârlılıkların arttığı gözlemlenmiştir.

Cook (2013), Kanada Menkul Kıymetler Borsası’nda yer alan 62 adet şirketin kurumsal yönetim faaliyetlerinin işletme finansal performansları üzerindeki etkisini araştırmıştır. 2012 Aralık ve 2013 Mart ayları arasındaki verileri kullanmıştır. Kadın yönetim kurulu üyesi olan firmaları 1 ve olmayan firmaları ise 0 olarak tanımlayarak lojistik regresyon yöntemini kullanmıştır. Yapılan analizler sonucunda; kadın yönetim kurulu üye sayısı artması halinde muhasebe ve piyasa esaslı performans göstergelerinin de arttığı belirlenmiştir.

He ve Huang (2011), 2001-2007 yılları arasında, imalat sanayisinde bulunan 530 ABD işletmesi üzerine yapmış oldukları çalışmalarında kadın yönetim kurulu üye sayısı ile aktif kârlılık oranı arasında negatif ilişkiye rastlamışlardır.

Menteş (2011), yönetim kurulunda cinsiyet çeşitliliği ve finansal performans ilişkisine yönelik Borsa İstanbul Sanayi Endeksindeki şirketler üzerine yapmış olduğu çalışmasında, Tobin Q ve aktif kârlılık oranı performans ölçütleriyle cinsiyet çeşitliliği ilişkisini incelemiştir. Çalışma bulguları, işletme piyasa değerinin mevcut varlıkları yerine koyma maliyetine oranı olan Tobin Q oranı ile cinsiyet çeşitliliği arasında negatif bir ilişki olduğunu, işletme aktif kârlılık oranı olan aktif kârlılık oranı ile cinsiyet çeşitliliği arasındakinin ise önemsiz olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacı ayrıca, bu tür çalışmaların bulgularının işletme yönetim yapıları, mülkiyet yapılanması, ekonomik iklim, kültür, sermaye piyasalarının büyüklüğüne göre örneklem değişkenleri ve ülke farklılıkları nedeniyle değişiklik gösterebileceği kanaatine varmıştır.

Lindstaedt ve diğerleri (2011), Alman Birleşik Borsa Endeksi’nde (DAX) hisse değeri bulunan ve borsada işleme tabi 160 kuruluşta cinsiyetin finansal performansa etkisini analiz etmişlerdir. Çalışmalarında 2002-2010 yıllarında elde edilen verilerinden yararlanmışlar, inceleme

sonucunda vekâlet teorisi ile tutarlı olarak kadın yönetim kurulundaki aktif üyelik oranlarının artmasının işletmelerin aktif kârlılık oranı ve özsermaye kârlılık oranına olumlu bir katkı yaptığını ortaya koymuşlardır. Ampirik olarak yapılan çalışmaya göre kadınlar birçok sektörde varlıklarını sürdürmektedir. İş ile ilgili becerileri, tecrübeleri, karar alma yetenekleri, kriz zamanlarındaki stres ve kriz yönetim becerileri, almış oldukları temel eğitimler vb. cinsiyet farkını ortadan kaldırarak, kadınların da yönetim kademelerinde söz sahibi olabileceğini göstermektedir.

2. METODOLOJİ: BİST 50'DE YER ALAN İŞLETMELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul 50 (BİST-50) endeksinde yer alan işletmelerin bünyesindeki kadın çalışanların ve yönetim kurullarındaki kadın yöneticilerin işletme performansına etkisini kârlılık ve varlık değerleriyle analiz etmektir.

2.1. Yöntem

Analiz için işletmelerin her yıl yayınladıkları faaliyet raporlarından yararlanılmış, 2017, 2018 ve 2019 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. İlgili yıllar içerisinde önce kadın çalışan sayıları, toplam çalışan sayıları içerisinde oranlanmış ve üç yıl ortalamaları alınmış, daha sonra aynı yöntemle yönetim kurulundaki kadın yöneticilerin sayıları oranlanmış ve üç yıllık ortalamaları elde edilmiştir. Analizde bağımlı değişken olarak işletmelerin net kârlılık rakamları ile toplam bilanço varlık rakamları üç yılın ortalamaları ile değerlendirmeye alınmıştır. Analize konu olan işletmelerin bazılarının kadın çalışanı veya yönetimde bulunan kadın çalışan sayısı gibi verilerine ulaşılamamış olup, birkaç eksikle net kâr ve toplam varlık verileri elde edilmiştir.

Toplanan veriler önce tanımlayıcı istatistiklerle ifade edilmiş, ardından değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü görmek amacıyla korelasyon analizine tabi tutulmuştur. Kârlılık analizi için “kârlılık performansı modeli” kurulmuş ve doğrusal regresyona tabi tutularak kadın çalışanların oranı ile yönetim kurulundaki kadınların oranı değişkenleriyle ilişkinin varlığı ve ilişki varsa ilişkinin gücü öğrenilmiştir. Varlık analizi için ise “varlık performansı modeli” kurulmuş ve aynı yöntemle ikinci bir doğrusal regresyon analizine tabi tutulmuştur. Kadın çalışanlar ve yönetim kurulunda yer alan kadınların değerleri oransal olarak, kârlılık ve varlık değerleri ise rakamsal olarak ifade edilmiştir. Regresyon analizlerinde değişkenlere ait verilerin ölçümlerinin farklılığını ortadan kaldırmak için değişkenlerin ham verileri yerine doğal logaritmaları alınarak veriler standartlaştırılmıştır. Tüm analizler için JASP 0.14.1 istatistiksel analiz programı kullanılmıştır.

2.2. Bulgular

İncelenen verilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de gösterilmiştir. Tabloda yer alan verilerin ortalamaları incelendiğinde BİST 50’de yer alan kadın çalışanların 2017, 2018 ve 2019 yılları itibarıyla ortalama oranı %30,4, yönetim kurulunda yer alan kadınların ortalama oranı ise %16,9’dur. Aynı sıralamayla minimum değerler %4 ve %4, maksimum değerler %62 ve %51’dir. İşletmelerin aynı yıllar itibarıyla kârlılık ortalaması 1.314.207.000₺ iken toplam varlık ortalaması 87.213.038.000₺’dir. Minimum kârlılık -10.341.619.000₺, minimum toplam varlık ortalaması 470.798.000₺, maksimum kârlılık ortalaması 6.445.333.000, maksimum toplam varlık ortalaması 473.642.743.000₺’dir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	KÇO	YKO	KO	VO
Geçerli Veri	34	40	49	48
Kayıp Veri	16	10	1	2
Ortalama	0.304	0.169	1.314e +6	8.721e +7
Standart Sapma	0.177	0.103	2.432e +6	1.484e +8
Minimum Değer	0.040	0.040	-1.034e +7	470798.000
Maksimum Değer	0.620	0.510	6.445e +6	4.736e +8

KÇO: Kadın Çalışanların Oranı

YKO: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranı

KO: Kârlılık Oranı

VO: Toplam Varlık Oranı

Analize konu olan değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları Tablo 2’de verilmektedir. Korelasyon analizinde 0’a yakın değerler iki değişken arasında doğrusal ve zayıf, 1’e yakın değerler ise, iki değişken arasında doğrusal ve güçlü bir ilişkinin olduğunu gösterir (Bayram, 2004: 115). Korelasyon katsayısının pozitif $r>0$ olması ise, bir değişkene ilişkin verilerin artması durumunda diğerinin de artacağı veya bir değişkene ilişkin verilerin azalması durumunda diğerinin de azalacağı anlamına gelir. Diğer taraftan korelasyon katsayısının negatif ($r<0$) olması durumu, değişkenler arasında ters yönlü ilişkinin olduğunu gösterir (Ural ve Kılıç, 2006: 247).

Tablo 2. Korelasyon Tablosu

Değişken		KO	VO	KÇO	YKO
1.KO	Pearson'sr	-			
	p-değeri	-			
2. VO	Pearson'sr	0.304	-		
	p-değeri	0.036	-		
3. KÇO	Pearson'sr	0.493	0.648	-	
	p-değeri	0.004	< .001	-	
4.YKO	Pearson'sr	0.148	0.102	-0.160	-
	p-değeri	0.370	0.537	0.417	-

KÇO: Kadın Çalışanların Oranı

YKO: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranı

KO: Kârlılık Oranı

VO: Toplam Varlık Oranı

Toplam varlık oranı ile kârlılık oranı arasında ($r=0.304$, $0.01<p=0.036<0.05$) pozitif yönlü ve zayıf ilişki bulunmaktadır. Kadın çalışanların oranı ile kârlılık arasında ($r=0.493$, $0.01<p=0.004<0.05$) pozitif yönlü ve orta derecede ilişki vardır. Yönetim kurulundaki kadınların oranı ile kârlılık oranı arasında ($r=0.148$, $0.05<p=0.370$) pozitif yönlü ve zayıf ilişki görülmesine rağmen, istatistiksel anlamlılık yoktur. Kadın çalışanların oranı ile toplam varlık oranı arasında ($r=0.648$, $p=<0.001$) pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Yönetim kurulundaki kadınların oranı ile toplam varlık oranı arasında ($r=0.102$, $0.05<p=0.537$) zayıf pozitif ilişki vardır ancak anlamlı değildir. Son olarak yönetim kurulundaki kadınların oranı ile kadın çalışanların oranı arasında ($r=-0.160$, $0.05<p=0.417$) negatif yönlü ve zayıf bir ilişki görülmesine rağmen istatistiksel olarak anlamlı görülmemektedir.

Kârlılık Performansı Modeli; Kârlılık bağımlı değişkeni kadın çalışan oranı ve yönetim kurulundaki kadınların oranı bağımsız değişkenleri arasında aşağıda gösterilen kârlılık performans modeli kurulmuştur. Formülde kullanılmak üzere değişkenlere ait verilerin logaritmik değerleri alınarak normalleştirme yapılmıştır.

$$\log KO = a + b \log KÇO + c \log YKO$$

a: Sabit Katsayı

$\log KÇO$: Kadın Çalışanların Oranının Doğal Logaritması

$\log YKO$: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranının Doğal Logaritması

$\log KO$: Kârlılık Oranının Doğal Logaritması

Kârlılık performansı modeli regresyon analizi ile analiz edilmiş, sonuçlara ilişkin değerler Tablo 3’te gösterilmiştir. Regresyon analizinde R ile ifade edilen değer, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonu temsil eder ve değerinin yüksek olması halinde güçlü bir ilişkiyi gösterir. Sonuçlarda gösterilen R^2 değeri belirleme katsayısıdır. Bağımlı değişkendeki varyansın yüzde kaçının bağımsız değişken tarafından açıklandığını ifade eder. Ayarlanmış R^2 değeri ise regresyon modelinin gerçek açıklama gücünü göstermektedir. Bu değer modele görece olarak katkısı az olan veya olmayan değişkenlerin sebep olduğu R^2 değerindeki olası yapay artışın dikkate alınarak açıklayıcılığı daha gerçekçi hale getirmek için uyarlanmış bir değerdir (Coşkun vd., 2017: 244-245).

Regresyon modelinin anlamlılığını görmek amacıyla ANOVA testi uygulanmaktadır. Bu testte ortaya çıkan F değerinde görülen anlamlılık seviyesi, kurgulanıp, oluşturulan modelin doğru

olup olmadığına anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. ANOVA testinde F değeri ile birlikte p değeri anlamlılığı ifade eder. *p* değerinin 0.05 (%5) seviyesinden küçük olması durumunda söz konusu değişkenin modelin açıklayıcılığına önemli bir katkı sağladığı kanaatine varılmaktadır. Yani istatistiki açıdan anlamlı ifadesi kullanılabilmektedir (Coşkun vd., 2017: 245-247).

Tablo 3. Kârlılık Performansı Doğrusal Regresyon Analizi Tablosu

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²
<i>logKÇO</i>	0.474	0.224	0.193
<i>logYKO</i>	0.480	0.231	0.166

logKÇO: Kadın Çalışanların Oranının Doğal Logaritması

logYKO: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranının Doğal Logaritması

Analiz sonuçlarına bakıldığında, düzeltilmiş R² değerine göre kadın çalışanların oranı karlılığın %19.3'lük kısmını açıklayabilecek bir doğruluk payına sahipken, bu oran yönetim kurulundaki kadınların oranı açısından %16.6 seviyesindedir (Tablo 3).

Tablo 4. Kârlılık Performansı Varyans Analizi (ANOVA) Tablosu

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kareler	F	<i>p</i>
<i>logKÇO</i>	Regresyon	2.377	1	2.377	7.231	0,013
	Kalan	8.217	25	0.329		
	Toplam	10.593	26			
<i>logYKO</i>	Regresyon	2.443	2	1.221	3.596	0.043
	Kalan	8.151	24	0.340		
	Toplam	10.593	26			

logKÇO: Kadın Çalışanların Oranının Doğal Logaritması

logYKO: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranının Doğal Logaritması

Varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir. Buna göre her iki değişken için model anlamlıdır ($0.01 < p = 0.013 < 0.05$ ve $0.01 < p = 0.043 < 0.05$).

Tablo 5. Kârlılık Performansı Regresyon Modeli Katsayı Sonuçları Tablosu

	Standartlaştırılmamış (b,c)	Standart Hata	Standartlaştırılmış (Beta)	t	<i>p</i>	95% CI Düşük	95% CI Yüksek
(Sabit)	6.631	0.238		27.850	< .001	6.141	7.122
<i>logKÇO</i>	0.906	0.337	0.474	2.689	0.013	0.212	1.600
(Sabit)	6.803	0.459		14.823	< .001	5.856	7.751
<i>logKÇO</i>	0.910	0.343	0.476	2.656	0.014	0.203	1.617
<i>logYKO</i>	0.212	0.481	0.079	0.441	0.663	-0.781	1.206

logKÇO: Kadın Çalışanların Oranının Doğal Logaritması

logYKO: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranının Doğal Logaritması

Tablo 5 regresyon modelinin katsayılarını vermekte olup, ilgili katsayılar oluşturulan modelin çözümlenebilmesinde kullanılmaktadır. Yukardaki modelde kullanılan a değeri, katsayılar bölümündekisabitsatırındaki değerdir. Değişkenlere ait b ve c değeri ile formül oluşturulabilmektedir. Değerlere göre modelin formülü aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

$$\log KO = 6.803 + 0.910 \log KÇO + 0.212 \log YKO$$

Kadın çalışanların oranı değişkeninin etkisini görmek üzere oluşturulan formülde kadın çalışan oranı değişkeni ile yönetim kurulundaki kadınların oranı değişkeni beraberce b ve c değerleri olarak formüle alınmış ve sonucu beraberce açıklanmıştır. Analiz sonuçlarına göre yönetim kurulundaki kadınların oranının *p* değeri 0.663 olarak okunmuş ve modelde değişkenin ilişkisinin anlamsız olduğu görülmüştür. Buna göre kârlılık oranı değişkenine kadın çalışanların oranı değişkeninin etkisinin

anlamli olduğuve belirtilen katsayı ölçüsünde etki ettiği, yönetim kurulundaki kadınların oranı değişkeninin ise etkisinin olmadığı ifade edilebilir.

Varlık Performansı Modeli; Toplam varlık bağımlı değişkeni ve kadın çalışan oranı ve yönetim kurulundaki kadınların oranı bağımsız değişkenleri arasında aşığıda gösterilen kârlılık performans modeli kurulmuştur. Formüle kullanılmak üzere değişkenlere ait verilerin logaritmik değerleri alınarak normalleştirme yapılmıştır.

$$\log VO = a + b \log K\check{C}O + c \log YKO$$

a: Sabit Katsayı

$\log K\check{C}O$: Kadın Çalışanların Oranının Doğal Logaritması

$\log YKO$: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranının Doğal Logaritması

$\log VO$: Toplam Varlık Oranının Doğal Logaritması

Tablo 6. Varlık Performansı Doğrusal Regresyon Analizi Tablosu

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²
$\log K\check{C}O$	0.633	0.401	0.377
$\log YKO$	0.641	0.411	0.362

$\log K\check{C}O$: Kadın Çalışanların Oranının Doğal Logaritması

$\log YKO$: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranının Doğal Logaritması

Tablo 6 toplam varlık oranı değişkenine göre oluşturulmuş varlık performansı modelinin regresyon analizini vermektedir. Analiz sonuçlarına bakıldığında, uyarlanmış R² değerine göre kadın çalışanların oranı toplam varlığın %37.7'luk kısmını açıklayabilecek bir doğruluk payına sahipken, bu oran yönetim kurulundaki kadınların oranı açısından %36.2 seviyesindedir.

Tablo 7. Varlık Performansı Varyans Analizi (ANOVA) Tablosu

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kareler	F	p
$\log K\check{C}O$	Regresyon	7.570	1	7.570	16.739	< .001
	Kalan	11.306	25	0.452		
	Toplam	18.876	26			
$\log YKO$	Regresyon	7.764	2	3.882	8.384	0.002
	Kalan	11.112	24	0.463		
	Toplam	18.876	26	7.570		

$\log K\check{C}O$: Kadın Çalışanların Oranının Doğal Logaritması

$\log YKO$: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranının Doğal Logaritması

Bu model için de ANOVA testi sonuçları alınmıştır. Buna göre her iki değişken için model anlamlıdır (p=<0.001 ve p=0.002<0.01). Katsayılarla ifade edilen bölümdeki veriler ile modelin formülü aşığıdaki gibi oluşturulmuştur.

Tablo 8. Varlık Performansı Regresyon Modeli Katsayı Sonuçları

	Standartlaştırılmamış (b,c)	Standart Hata	Standartlaştırılmış (Beta)	t	p	95% CI Düşük	95% CI Yüksek
(Sabit)	8.479	0.279		30.357	< .001	7.904	9.054
$\log K\check{C}O$	1.617	0.395	0.633	4.091	< .001	0.803	2.431
(Sabit)	8.184	0.536		15.273	< .001	7.078	9.290
$\log K\check{C}O$	1.610	0.400	0.631	4.025	< .001	0.785	2.436
$\log YKO$	-0.364	0.562	-0.101	-0.647	0.524	-1.524	0.796

$\log K\check{C}O$: Kadın Çalışanların Oranının Doğal Logaritması

$\log YKO$: Yönetim Kurulunda Yer Alan Kadınların Oranının Doğal Logaritması

$$\log VO = 8.184 + 1.610 \log K\check{C}O - 0.364 \log YKO$$

Toplam varlık oranının bağımlılığının açıklandığı modelde kadın çalışan oranı ile yönetim kurulundaki kadınların oranına ilişkin değişken değerleri beraberce b ve c değerleri olarak formüle edilmiştir. Bu değerlendirmede yönetim kurulundaki kadınların oranının p değerleri 0.524 ile anlamsız bir ilişkiyi ifade etmektedir. Bu nedenle toplam varlık oranı değişkenine yönetim kurulundaki kadınların oranı değişkeninin etki etmediği söylenebilir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kadınların işletmelerde varlığı ile ilgili istatistiki verilerin ve bilimsel çalışmalarındaki istihdamının zaman içerisinde iyileşme eğiliminde olduğunu göstermesine rağmen, henüz istenilen seviyeye gelmediğine dair birçok ortak görüş dile getirilmektedir. Kamu kurumlarının, özel sektörde söz sahibi olan işletmelerin bu konu ile ilgili yapmış oldukları girişimler son yıllarda çalışan ve yönetici kadın istihdam oranlarında olumlu artışlara katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’de kadın yönetici ve yönetimde kadın temsiline erkekler göre daha düşük seviyede olduğu birçok kaynakta ve araştırma sonuçlarında görülmektedir. Bu durum sadece işlecilik özelinde değil sosyo-kültürel olarak da değerlendirilmeye alınması gereken genel bir olgudur. Bununla birlikte kadınların iş hayatına dahil edilmesi, bu duruma sürdürülebilirlik kazandırılması, nitelikleri ve yetkinliklerine göre, kariyer engellerine takılmadan ilerleyebilmeleri için siyasi, idari ve yasal düzenlemeler yapılmasına ve eğitimler ile desteklenmesine yönelik ortak görüşler çoğalmaktadır. Neticede kadınların istihdama daha çok katılabilmelerini sağlamak, onların yönetim ve temsil haklarından eşit bir biçimde yararlanabilmeleri için otoritenin yapacağı çalışmalar ve hâlihazırdaki uygulamaların güçlendirilerek ilerletilmesi son derece önemlidir.

Dünyada ve Türkiye’de kadın istihdamı ve işletme yönetiminde kadının varlığına yönelik literatürde yer alan çalışmalar mevcuttur. Çalışmalarda yapılan analizlerin ve istatistiki bilgilerin derlenmesiyle konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılma imkânı elde edilebilir. Bu çalışmanın birinci bölümünde, literatürde yer alan araştırmalar toplanarak söz konusu değerlendirmeyi yapabilmek amacıyla kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Buna göre; alanda yapılmış çalışmaların bazıları kadınların işletme içerisindeki varlıklarını nasıl sürdürdükleri, cinsiyet ayrımcılığına yönelik yaşadıkları zorlukları veya kariyer basamaklarında önlerine çıkan engelleri irdelerken, bazıları ise işletmede kadın varlığının ve yönetim kurulunda yer alan kadınların, işletmede sürdürülebilirliğe, kurumsallığa, itibara ve performansa olan etkisini araştırmıştır. Özellikle performans odaklı yapılan çalışmalarda kadınların istihdam ve yöneticilik oranları ile yönetimde kadın varlığı, istatistiki analizlerde bağımsız değişken olarak kabul edilirken, işletme kârı, öz sermaye, varlık değişimi gibi unsurlar bağımlı değişken olarak dikkate alınmış ve ölçümlenmeler yapılmıştır. İlgili analizlerin bazılarında değişkenler arasında negatif yönlü, zayıf ilişkiler tespit edilmiş olmasına rağmen birçok çalışmada da pozitif yönlü, anlamlı ve güçlü ilişkilerin varlığına dair sonuçlar ortaya konulmuştur. Bu tarz çalışmaların uygulanabildiği kısıtlı kitle, ulaşılan verilerin yetersizliği ve yıllara yaygın olarak çok fazla genişletilememesi araştırmaların birbirlerinden tutarsız sonuçlar vermesine sebep olmuştur. Bu nedenle bazı çalışmaların, personel ve yönetici kadınların işletme performansına olumlu katkı yaptığını ispatladığı görülürken bazılarının ise etkisinin olmadığına dair sonuçları bulunmaktadır.

Bu çalışmanın uygulama kısmında işletmede kadın çalışanların ve yönetim kurulunda yer alan kadınların işletme performansına etkisini ölçmek amacıyla, BIST 50’de yer alan işletmelerin kâr ve toplam varlık değerleri son üç yıl verilerinin ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. BIST 50 düzeyindeki işletme sayısı ve bazı işletmelerin verilerine ulaşmakta güçlük çekilmesi analizin kısıtlarını oluşturmuştur. Analizde kadın çalışanların oranı ile yönetim kurulunda yer alan kadınların oranı bağımsız değişkenler olarak ele alınırken, işletmelerin yıllar itibarıyla kârlılık oranları ile toplam varlık oranları bağımlı değişkenler olarak görülmüştür. Buna göre öncelikle değişkenlerin ham değerleri ile korelasyon analizi uygulanmış, daha sonra da değişkenlerin logaritmik verileri ile normalleşme sağlanarak her bir bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler ile ilişkisini açıklamak üzere regresyon modelleri kurularak regresyon analizlerine tabi tutulmuştur.

Analizlerden elde edilen bulgulara göre işletmedeki kadın çalışanlarının yıllar itibarıyla oranı ile kârlılık oranı ve toplam varlık oranı arasında pozitif yönlü ve sırasıyla orta şiddetli ve güçlü ilişkiler bulunmaktadır. Diğer yandan yönetim kurulunda yer alan kadınların oranı ile kârlılık oranı ve toplam varlık oranı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. İşletme kârlılığına ilişkin oluşturulan “kârlılık performansı modeli” ile kârlılık oranı bağımlı değişkeni, işletmede kadın çalışanların oranı ve yönetim kurulunda yer alan kadınların oranı bağımsız değişkenleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Uygulamada oluşturulan bir diğer model ise “varlık performansı modeli” olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu model, toplam varlık oranı bağımlı değişkenini, yine işletmede kadın çalışanların oranı ve yönetim kurulunda yer alan kadınların oranı bağımsız değişkenleriyle açıklamak amacıyla analiz edilmiştir. Her iki model analizinde de kadın çalışanların oranı bağımsız

değişkeninin kârlılık ve varlık oranları bağımlı değişkenlerini, anlamlı değerlerle açıkladığı görülmüş ve formüle edilmiştir. Fakat diğer bir bağımsız değişken olan yönetim kurulunda yer alan kadınların oranı değişkeni değerleri istatistiksel olarak anlamlı görülmediği için etkisinin olmayacağı kanaatine varılmıştır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında kadın çalışanların oranının işletme performansına etkisine dair olumlu bulgular elde edilirken, yönetimde yer alan kadınların etkisi istatistiki olarak açıklanamamıştır. Söz konusu değerlendirme, geniş bir örneklem ve daha fazla yıla ait veri ortalaması alınarak dikey ve yatay veri setinin genişlemesiyle oluşturulmuş olan modellerin yeniden analiz edilmesiyle tekrar yapılabilir. Böylece kadın çalışanlar ve yönetime kadın temsiline yönelik farklı bulgular elde edilebilir. Çalışmada elde edilen veri ve bilgilerin, kullanılan model ve analizlerin konuya ilgi duyan kesimler tarafından inceleneceği, yeni akademik çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla N. ve Çeviş İ. (2019). Türkiye’ de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 146-163.
- Alhan, O. ve Yüksel S. (2018). Kadın Çalışanların Banka Büyüklüğü ve Karlılığına Etkisi: Engle-Granger Eş Bütünleşme Analizi ile Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *İş’te Davranış Dergisi*, 3(2), 140-147.
- Bayram, N. (2004). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Cook, R. (2013). *The Relationship between Corporate Governance Practices and Firm Performance in the Junior Canadian Life Sciences Sector*, Master Thesis, Saint Mary’s University Master of Business Administration, Halifax - Nova Scotia, Canada.
- Coşkun R., Altunışık R. ve Yıldırım E. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, 9. Baskı, Sakarya: Sakarya.Yayıncılık.
- Doğan Günday, P. (2011). *Ekonomik Kalkınmada Kadının Önemi ve Katkısı*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Doğan, M. (2018). Kadın Yönetim Kurulu Üye Sayısının Finansal Performans Üzerinde Etkisi: Literatür Taraması. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1, 132-141.
- Doğanalp, B. ve Sanioglu Z. (2016). Cam Tavan Sendromu: Eşitlik ve Kadınlar Bağlamında Türkiye Nerede?. Volkan Yücel ve Süleyman Ögreci (Ed.) *Ekonomi Sosyoloji ve Kadın* (s. 227-260), İstanbul: Kriter Yayıncılık.
- Durmaz, Ş. (2016). İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 37-60.
- Egon Zehnder, (2014). Egon Zehnder European Board Diversity Analysis With Global Perspective, Retrieved June 10, 2021 from <https://www.egonzehnder.com/cdn/serve/article-pdf/1513691331-218ae9ef1a1fcdeee611b7d5f107663.pdf>.
- Ekin, N. (1991). Batı Topluluklarında Kadın İşgücü ve İstihdamı ve Kısmi Süreli Çalışmadaki Gelişmeler, *Hukuki Esasları ve Sosyal Ekonomik Yönleriyle Kısmi Çalışma Paneli Kitabı içinde* (s. 9-21), T.C. Başbakanlık ve Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Genel Yayın No: 23, Ankara: Öz-El Matbaa.
- Erarslan, G. (2009). *Türkiye’de Kadın İstihdamının Artırılması: Tespit ve Öneriler*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gerni, G. M. (2001). *Yönetimde Kadınlar*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Güvenek, B. (2016). *Türkiye’de Sekiz Yıllık Zorunlu ve Kesintisiz Eğitimin Kadın İşsizliğine Etkisi: Müdahale Analizi*. Bilge Afşar ve Burcu Doğanalp (Ed.) Kadın Girişimciliği (s. 163-190), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- He, J. and Huang, Z. (2011). Board Informal Hierarchy and Firm Financial Performance: Exploring a Tacit Structure Guiding Boardroom Interactions. *Academy of Management Journal*, 54(6), 1119-1139.
- ILO-Uluslararası Çalışma Örgütü. (2018). *World Employment and Social Outlook: Trends for Women 2018*, Geneva: ILO.
- ILO-Uluslararası Çalışma Örgütü. (2019). İş ve Yönetimde Kadınlar: Liderlik Konumundaki Kadınlar İşletmelerin Daha İyi Performans Göstermesini Sağlıyor. https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_703605/lang--tr/index.htm adresinden 10 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.
- ILO-Uluslararası Çalışma Örgütü. (2021). Which Countries Have the Highest Gender Gap in the Workplace? https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/multimedia/maps-and-charts/enhanced/WCMS_556528/lang--en/index.htm adresinden 10 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.
- İğde, G. (2011). *Avrupa Birliği’nde İş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları: İspanya ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İmadoğlu, T., Kurşuncu, R. S. ve Çavuş, M. F. (2020). The Effect of Glass Ceiling Syndrome on Women’s Career Barriers in Management and Job Motivation. *Holistica*, 11(2), 85-99.

- Karabiyik, İ. (2012). Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 231-260.
- Kurtuldu, Reyhan Ö. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Karşı Aile İçi Şiddetle Mücadele Kampanyaları; Sabancı Vakfı “İş Dünyası Aile İçi Şiddete Karşı” Projesi Analizi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 97-110.
- Lindstaedt, H., Wolff, M., Fehre, K. (2011), Frauen in Führungspositionen - Auswirkungen auf den Unternehmenserfolg, German Federal Ministry of Family - SeniorCitizens - WomenandYouthPublished, Vol, 8, August, 2011.
- Menteş, Süleyman A. (2011), GenderDiversity at the Board and Financial Performance: A Study on ISE (IstanbulStock Exchange). *MiddleEastern Finance andEconomics*, 14, 6-15.
- Mitra, A. (2003). BreakingtheGlassCeiling: African-AmericanWomenInmanagementPositions. *EqualOpportunities International*, 22(2), 67-79.
- Naithani, P. (2010). Overview of Work-Life Balance Discourse and Its Relevance in Current Economic Scenario. *Asian Social Science*, 6(6), 148-155.
- Ocak, M. (2013). Yönetim Kurulu ve Üst Yönetimde Yer Alan Kadınların Finansal Performansa Etkisi: Türkiye’ye İlişkin Bulgular. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 60, 107-126.
- OECD, (2021). OECD Stat, Labour Force StatisticsbySexIndicators: Labour Force Participation Rate, RetrievedJune 10, 2021 from<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=STLABOUR>.
- Redman B. Toksoy (2020). Üst Yönetimde Kadın Temsili: Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Gelişmeler, <https://www.tusiad.org/tr/fikir-ureten-fabrika/item/5533-ust-yonetimde-kadin-temsili--avrupa-birligi-ve-turkiyedeki-gelismeler>adresinden 10 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.
- RetrievedJune 10, 2021 fromhttps://www.ilo.org/global/about-the-ilo/multimedia/maps-and-charts/enhanced/WCMS_556528/lang--en/index.htm.
- Sabancı Üniversitesi (2020). Kurumsal Yönetim Forumu, *Türkiye’de Yönetim Kurulunda Kadınlar-2020*, https://www.yonetimkurulundakadin.org/assets/node_modules/source/pdf/sabanci-2020-8th_yillik_rapor.pdf. adresinden 10 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Şahin, K., Eser, B., Kaplan, T. ve Özdündar G. (2018). Yönetim Kurullarında Kadın Yönetici Temsili: Türkiye’de Yönetim Kurulları Yapısının Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1147-1166.
- Şencan, M., İbicioğlu, H. ve Karabekir, M. (2015). Kadın Yöneticilerin Liderlik Özelliklerinin İncelenmesi: Türkiye’deki Kadın Rektörler Üzerine Bir İçerik Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 241-259.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2018). Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Raporu, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KadininKalkinmadakiRoluOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>) adresinden 10 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Taşkın, D. F. ve Mandacı E. P. (2017). Şirket Yönetim Kurulundaki Kadın Üyelerin Firma Performansına Etkisi, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 18(1), 29-45.
- Toksöz, G.. (2015). Kalkınmada Farklı Yörüngeler Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye’de Kadın İstihdamı. Ahmet Makal ve Gülay Toksöz (Ed.) *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*(s. 168-200), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- TÜİK, (2018). İstatistiklerle Kadın 2018, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2018-30707>adresinden 10 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.
- TÜİK, (2018). Türkiye Kadın Yönetici Verileri, <http://www.tuik.gov.tr>, adresinden 10 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.
- TÜİK, (2021). Türkiye Kadın İstihdamı Verileri, <http://www.tuik.gov.tr> adresinden 10 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.
- TÜSİAD, (2012). Kadın-Erkek Eşitliği Çalışma Grubu Başkanı Nur Ger’in "Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma" Konulu Açılış Konuşması, 10 Kasım 2012 Erzurum, <https://tusiad.org/tr/konusma-metinleri/item/5972-tusiad-kadin-erkek-esitligi-calisma-grubu-baskani-nur-gerin-cinsiyet-esitligi-ve-kalkinma-konulu-acilis-konusmasi---erzurum> adresinden 10 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- World Economic Form (2021). Global GenderGap Report 2021, RetrievedJune 10, 2021 from<http://reports.weforum.org/globalgender-gap-report-2021>.
- Yorgun, S. (2010). Sömürü, Koruma ve Pozitif Ayrımcılıktan Çalışma Hayatının Egemen Gücü Olmaya Doğru Kadınlar:21. Yüzyıl ve Pembeleşen Çalışma Hayatı. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 11(11), 167-190
- Zahidi, S ve Ibarra H. (2010). World Economic Forum CorporateGenderGap Report 2010, RetrievedJune 10, 2021 from<https://www.jpn.up.pt/pdf/corporate2010.pdf>.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of this study is to provide information about women's employment and women in business management in the world and in Turkey and to determine the effects of the ratio of female employees and women in the board of directors in the companies in Turkey BIST 50 on their business performance criterion as profitability and total asset values over the years.

Methodology

In the analysis, the average of the female employee ratios, female executives in the board of directors ratios, and net profitability and total assets of the companies in the BIST 50 have been evaluated with data of three years as 2017, 2018, and 2019. The data have been first expressed with descriptive statistics and then subjected to correlation analysis to see the degree and direction of the relationship between the variables. A "profitability performance model" was established for profitability analysis and by applying linear regression, the existence of a relationship and if any the strength of the relationship has been learned. For the asset analysis, the "asset performance model" has been established and subjected to a second linear regression analysis with the same method. JASP 0.14.1 statistical analysis program has been used for all analyzes.

Findings

In the correlation analysis between the variables, there is a positive and weak relationship and a statistically significant difference between the total asset ratio and the profitability ratio ($r=0.304$, $0.01 < p = 0.036 < 0.05$). There is a positive and moderate relationship between the ratio of female employees and profitability ($r=0.493$, $0.01 < p = 0.004 < 0.05$) and a statistically higher significant difference. Although there is a positive and weak relationship between the ratio of women in the board of directors and the profitability ratio ($r=0.148$, $0.05 < p = 0.370$), there is no statistical significance. There is a positive and strong relationship and a statistically significant difference between the ratio of female employees and the ratio of total assets ($r=0.648$, $p < 0.001$). There is no statistically significant difference between the ratio of women in the board of directors and the ratio of total assets ($r=0.102$, $0.05 < p = 0.537$), and the correlation relationship is positive and weak. Finally, although there is a negative and weak relationship between the ratio of women in the board of directors and the ratio of female employees ($r=-0.160$, $0.05 < p = 0.417$), there is no statistically significant difference.

The profitability performance model shown below has been established between the profitability dependent variable, and the independent variables of the ratio of female employees and the ratio of women in the board of directors.

$$\log KO = a + b \log K\check{C}O + c \log YKO$$

Considering the analysis results of the profitability performance model, the ratio of female employees according to the adjusted R^2 value has an accuracy margin that can explain 19.3% of the profitability, while this ratio is 16.6% in terms of the ratio of women in the board of directors. According to the ANOVA test results, the model is significant for both variables ($0.01 < p = 0.013 < 0.05$ and $0.01 < p = 0.043 < 0.05$). According to the values, the formula of the model has been formed as follows.

$$\log KO = 6.803 + 0.910 \log K\check{C}O + 0.212 \log YKO$$

According to the results of the analysis, the p value of the ratio of women in the board of directors has been as 0.663 and it has been seen that the relationship of the variable in the model is meaningless. Accordingly, it can be stated that the effect of the variable of the rate of female employees on the variable of the profitability ratio is significant and has an effect to the extent of the specified coefficient, while the variable of the rate of women in the board of directors has no effect.

Assets performance model has been established between the total assets dependent variable and the independent variables of the ratio of female employees and the ratio of women in the board of directors. Considering the results of the analysis, the ratio of female employees according to the adjusted R^2 value has an accuracy margin that can explain 37.7% of the total assets, while this ratio is 36.2% in terms of the ratio of women in the board of directors. According to the ANOVA test

results, the model is significant for both variables ($p < 0.001$ and $p = 0.002 < 0.01$). So, the formula of the model has been created as follows.

$$\log VO = 8.184 + 1.610 \log K\check{C}O + -0.364 \log YKO$$

The p value of the ratio of women on the board of directors is 0.524, indicating a meaningless relationship. For this reason, it can be said that the variable of the ratio of women in the board of directors does not affect the total asset ratio variable.

Conclusion and Discussion

In this study, in order to measure the effect of female employees and women on the board of directors in the enterprises on business performance, the profit and total asset values of the enterprises in BIST 50 have been analyzed by taking the averages of the last three years' data. Accordingly, first of all, correlation analysis has been applied with the raw values of the variables, and then regression analysis has been performed with the logarithmic data of the variables.

According to the findings obtained from analyzes, there are statistically significant, positive, moderate and strong relationships between the ratio of female employees in the enterprise, and the profitability ratio, and the total asset ratio. On the other hand, a statistically significant relationship could not be determined between the ratio of women in the board of directors, and the profitability ratio, and total asset ratio. When a general evaluation is made, positive findings about the effect of the ratio of female employees on the performance of the enterprise were obtained, while the effect of women in the management could not be explained statistically. This evaluation can be repeated by reanalyzing the models created by expanding the vertical and horizontal data set by averaging data from a large sample and more years. Thus, different findings can be obtained regarding female employees and female representation in management.

CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASİ PARTİLER TARİHİNDE BİR İNCELEME MİLLET PARTİSİ (1948-1977)

Araştırma Makalesi / Research Article

Kılavuz, N. (2021). Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partiler Tarihinde Bir İnceleme Millet Partisi (1948-1977). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1260-1270.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.928344>.

Geliş Tarihi: 26.04.2021
Kabul Tarihi: 13.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Nuran KILAVUZ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
nkilagiz@erzincan.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-1639-6516

ÖZ

Siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu çerçevede 1948 de kurulan ancak bir süre sonra kapatılan, tekrar kurulan diğer partilerle birleşerek siyasi serüvenine devam eden Millet Partisi kendisini daha sonra feshetmiştir. Bu siyasi yolculuğunda renkli kişilikleri içerisinde barındıran, basına sık sık haber olan, mitinglerde kalabalıkları toplamasına rağmen bir türlü iktidar olmayan bu partinin Cumhuriyet tarihimizde önemli bir yeri vardır. Ne yazık ki yaptığı muhalefetle demokrasimizin gelişmesine katkı veren bu parti hakkında incelemeler sınırlıdır. Bugün Milliyetçi Hareket Partisi'nin atası durumunda da olan bu parti hakkında bu çalışma yapılmış ve siyasi partiler tarihine katkı yapması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Millet Partisi, Demokrasi, Cumhuriyet Tarihi, Muhalefet,

A REVIEW IN THE HISTORY OF POLITICAL PARTIES IN THE REPUBLIC PERIOD NATIONAL PARTY (1948-1977)

ABSTRACT

Political parties are indispensable elements of democratic political life. Within this framework, the Millet Party, which was founded in 1948 but was closed after a while, continued its political adventure by uniting with other parties that were re-established, dissolved itself later. This party, which includes colorful personalities in this political journey, is frequently reported to the press, has no power in spite of gathering crowds at rallies, has an important place in the history of the Republic. Unfortunately, the studies on this party, which contributed to the development of our democracy with its opposition, are limited. This study has been carried out on this party, which is also the ancestor of the Nationalist Movement Party today, and it is aimed to contribute to the history of political parties.

Keywords: Nation Party, Democracy, Republic History, Opposition

GİRİŞ

1931'de "Mustafa Kemal'in dediği gibi; Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır" (Çambel, 1939: 272). Tarih ideolojik, kronolojik ve her ikisinin karışımı olarak yazılabilir. Önemli olan ise tarih hakkında eserlerin yazımının-historiyografi- gerek yazma sanatının, gerek ise tarih biliminin parçası olarak belgelere dayanması, konulardan öğretici ve faydalı bilgiler çıkarmayı amaçlamasıdır. Bu çerçevede ülkemizin siyasi partiler tarihi ile demokrasimizde özel bir yeri olan Millet Partisi bu makalede incelenmiştir. İktidar olma arzusunu hep diri tutan bu parti hakkındaki gerçekleri ortaya koymak bu

incelemeye bizi yönlendirmiş, tarih yazmaya ve demokrasimizin gelişmesine bir katkı yapmak amaçlanmıştır.

1. SİYASİ PARTİLER VE DEMOKRASİ TARİHİMİZ

Siyasi partiler, anayasa ve kanunlara uygun olarak; “Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır” (TC Siyasi Partiler Kanunu, 1983)

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partiler; Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı olarak çalışmak, kuruluşunu, organlarının seçimini, işleyişini ve kararlarını anayasada nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına uydurmak zorundadırlar (TC Siyasi Partiler Kanunu, 1983). Ülkemizde, 12.01.2021 itibarıyla, 107 adet siyasi parti faaliyette bulunmaktadır. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bu sayının fazla olduğunu söyleyebiliriz. Siyasal partilerin toplumsal kökenini sosyolojik açıdan değerlendirmek ciddi zorlukları barındırmaktadır. Siyasal partileri “etimolojik (köken ve evrim) olarak tanımlamak yapısal açıdan, örgütsel düzlemde belirli benzerlikler gösterse de doğuş koşulları benzerliklerden çok ayrımlara tabidir. Bu zorluğun temelinde her ülkenin farklı tarihsel gerçekliklere sahip olması yatmaktadır” (Göktürk, 2016: 245-273). Günümüzde “siyasal partiler modern siyaset alanının baş unsurlarından biridir. Tarihsel süreç içerisinde hizipler, çıkar ve baskı grupları gibi ilk oluşumlar Yunan ve Roma dönemine kadar dayandırılrsa da siyasal partilerin varlığı daha yakın bir tarihe tekabül etmektedir” (Özbudun, 1977: 19).

Siyasal partilerin ilk örneklerini, “XIX. yüzyılda Avrupa’da ve Birleşik Devletlerde görmekteyiz. Parlamenter sistemin uzunca bir süredir mevcudiyetine karşın, ilk siyasi parti ABD’de 1795-1800 yılları arasında Cumhuriyetçi Parti adıyla kurulmuştur” (Göktürk, 2016: 246). Osmanlı Devleti’nde siyasi partilerin ortaya çıkmasını sağlayacak gelişme 1876 anayasası olmuştur. Aynı zamanda bu gelişim birçok yeni fikrin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Birinci Mebusan Meclisi’nin kapanıp ikinci meclisin (1908) açılması ile siyasi partiler kurulmuştur (Aybars, 1986: 25-26). XIX. yüzyılın son çeyreğinde “Osmanlı İmparatorluğu’nda yönetimi hedef alan, İmparatorluğun içinde bulunduğu kötü durumu, düzeltme gayesinde olduklarını belirten ve kendi aralarındaki fikir birliğini kuramadıkları için başarılı olamayan Jön Türkleri de siyasi bir faaliyet olarak belirtmek gerekir” (Tökin, 1965: 42). Millî Mücadele yıllarında, 23 Nisan 1920’de Ankara’da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) teşkili; yeniden yapılan seçimle gelenler ile Meclisi Mebusan’dan Ankara’ya gelenlerden oluşmuştur. Bu çerçevede TBMM çatısı altında birleşen milletvekillerinin değişik fikir ve inançlarının da etkisi ile birtakım gruplar oluşmuştur. Bu “gruplar; Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, İslahat Grubu ve isimsiz olarak özel amaçlar etrafında birleşen küçük teşekküllerdir. Millî Mücadele’nin kazanılmasında büyük katkısı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Mecliste grup kurmuş ve başkanı Mustafa Kemal Paşa” olmuş, daha sonra bu grup Halk Fırkasına dönüşmüştür. Türkiye Cumhuriyeti’nde çok partili hayata geçiş 1924’te Terakki perver Cumhuriyet Fırkası ve 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası ile denetlenmiştir. Ortamın buna uygun olmaması nedeniyle ancak 1946 yılında gerçekleştirilebilmiştir. CHP’den ayrılan milletvekilleri (Aydemir, 1999: 116-118) Demokrat Parti’yi kurarak 1946 yılına kadar tek parti yönetimiyle söz sahibi olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin karşısında mecliste muhalefet partisi olarak yerini almıştır (Aybars, 1986: 237-238). 1946 Seçimleri’nde 64 milletvekili ile meclise girerek muhalefet görevini sert bir şekilde yapmıştır (Bayar, 1969). 1950 yılında iktidarı alarak 1960’a kadar ülkeyi yönetmiştir.

2. MİLLET PARTİSİNİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

Cumhuriyet ilanından sonra, ülkenin tek siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası 1950'ye kadar ülkeyi tek başına idare etmiştir. Bu süreçte çok partili hayata geçmek için denemeler gerçekleştirilmiş ancak ortamın müsait olmamasından dolayı başarılı olmamıştır (Burçak, 1979). Daha sonra "1945 yılında Milli Kalkınma Partisi kurulmuş ancak iktidar partisi tarafından ciddiye alınmamış, 7 Ocak 1946'da Demokrat Partisi gerçek anlamda muhalif bir parti olarak kurulmuştur" (Mumcu, 1974: 151-153). Demokrat Parti'den (DP) istifalar neticesinde Millet Partisi; 1923 ten sonra 24'ncü, çok partili hayata geçişten sonra 17'inci siyasi parti olarak 20 Temmuz 1948'de kurulmuştur. Millet Partisi'nin kuruluşunda esasen iki sebep bulunmaktadır (Bozdağ, 1975: 31).

Bunlar, "Demokrat Parti'ye hizmeti geçmiş bazı kimselerin parti içinde hizmetleri ölçüsünde söz sahibi olmak istemeleri ve Genel İdare Kurulu hâkimiyetini kabul etmemeleri ve bazılarının şahsi çıkarlar, bazılarının ise şiddet taraftarı olmalarıdır" (Bozdağ, 1975: 31). DP "içinde bunalıma giden yol 1947 Aralık ayında hükümetin TBMM'ye teklif ettiği milletvekili maaşlarına uygulanacak zam görüşmeleri sırasında ortaya çıkmış, hükümetin teklifi CHP oylarıyla kabul edilmiştir" (Karpat, 1967: 187). Oylamada Demokrat Partililer bir kişi hariç aleyhte oy kullanmışlardır. Osman Bölükbaşı 21 Ocak 1947 tarihinde (Bölükbaşı, 2005) DP Genel Başkanına parti fahri müfettişliğinden istifa ettiğine dair bir mektup (partideki müfritler ve dava hakkında.) yazmıştır (Ağaoğlu, 1992: 433). Ancak bu istifası kabul olmamış ve Bölükbaşı, müfettişlikten istifa mektubunu Demokrat Parti Genel Başkanlığına 23 Temmuz 1947'de ve 01 Eylül 1947 tarihinde tekrarlamıştır (Ağaoğlu, 1992: 431-435). Bölükbaşı, sonunda Celal Bayar ile görüşmüş (Bayar, 1997) ve istifası teessürle kabul edilmiştir (Pancaroglu: 2006: 5). DP'de "müfrit ve mutedil (ılımlı) mücadelesi meclis grubu-genel merkez çatışması şeklinde başlamış, sonuçta, bu anlaşmazlıklar kurucular tarafından partiden uzaklaştırılması için bir fırsat bilinmiş ve tasfiyeler başlatılmıştır" (Aydemir, 1967: 347-349). Ödenekler meselesi, "genel merkez (F. Köprülü, Bayar, Menderes üçlüsü) tarafından müfritlerin partiden atılmasında bir bahane olarak kullanılmıştır." (Uzman, 2017: 212).

DP milletvekillerinden Mükerrerem Sarol'un aktardığına göre: Büyük kongreden itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı uygulanan politikayı yumuşak gören Kenan Öner, dolaylı yollarla kurucuların aleyhine konuşmuş ve Halk Partililik bunların ruhlarına işlemiştir, samimi ve ciddi olarak bu beyler İsmet Paşa'nın karşısına çıkamazlar demiştir. Daha sonra "Öner yanlısı milletvekilleri gruptan istifa etmiş, bu istifaları yeni istifalar, ihraçlar izlemiş ve DP'den çıkanların bir kısmı 10 Mayıs 1948'de Meclis'te Müstakil Demokratlar Grubu'nu kurmuşlardır" (Kabasakal, 1991: 177). Yeni Parti'nin adının "Hür Millet" veya "Milli Hürriyet" olacağı haberleri (Vatan Gazetesi, 1948) çıkmasına rağmen Öner partinin adının "Millet Partisi" olduğunu açıklamış ve partinin kuruluş tarihi ise 20 Temmuz 1948 olmuştur (Kudret Gazetesi, 1948). Millet Partisi, "Meclis'te kurulan Müstakil Demokratlar Grubu ve Afyonkarahisar'da faaliyetlerine başlayan Öz Demokratlar Partisi ile bu üç siyasi teşekkülün birleşmesinden meydana gelmiştir. Bir anlaşma beyannamesiyle gerçekleşen Millet Partisi'nin, Genel Başkanı Hikmet Bayur olurken, fahri başkanlığına ise Mareşal Fevzi Çakmak getirilmiştir" (Tunaya: 1952: 12).

Millet Partisi kuruculuğunda bulunan birçok isim mevcut durumda milletvekilliği devam eden ve CHP ve DP'den ayrılmış bu partilere muhalif şahıslardan oluşmuştur (Yeşil, 1988: 110). DP'nin yaptığı muhalefeti yeterince sert bulmayan taraftarların büyük bir kısmı Millet Partisi'nde yer almıştır. Büyük bir açılış düzenlenmiş, fakat bütün gayretlere rağmen, basında ve halkta esprisini kaybeden ve her sözü manşet olan DP'li Kenan Öner, Millet Partisi Genel İdare Kurulu sözcüsü olunca, partinin kuruluşu basında tek sütun olarak yer almıştır (Bozdağ, 1975: 43). Millet Partisi'ni takdim edenler; "Mareşal Fevzi Çakmak (Omur, 1965) (Asker-İstanbul Milletvekili), Enis Akaygen (İstanbul Milletvekili), Prof. Hikmet Bayur (Tarihçi ve Gazeteci), Prof. Kenan Öner (Avukat), Dr. Mustafa Kentli (Tıp Doktoru), Osman Bölükbaşı (Çiftçi), Osman Nuri Köni (İstanbul Milletvekili), General Sadık Aldoğan (Afyonkarahisar Milletvekili) olmuştur" (Tunaya, 1952: 712). İlk Genel Yürütme Kurulunda; "Mareşal Fevzi Çakmak Fahri Genel Başkanlığa, Hikmet Bayur Genel Başkanlığa, Osman Nuri Köni

Genel Başkan Vekilliğine, Dr. Mustafa Kentli Genel Sekreterliğe getirilmiştir” (Tunaya, 1952: 712). MP'nin parti programı DP ile CHP'nin programlarından önemli bir fark içermemekle birlikte MP bu iki partiden, düşünce ve hayat görüşü açısından farklı özellikler taşımaktadır. Bu özellikler;

1- “MP devletçi bir parti değildir. İlimli liberalizmden yanadır. Ticaret, din, siyaset, sanayi ve ilim alanında geniş bir hürriyet taraftarıdır.

2- Parti cumhuriyet, adalet, milliyetçilik esaslarına bağlıdır (B.C.A, B.Ö.K.M.E, 030.01/46.274.2.).

3- MP, devleti insanların toplum halinde mutlu ve barış içerisinde yaşamaları için gerekli, uygar bir zorunluluk olarak görür. Devletin amacı, özgürlük ve güvenliği sağlamak, kişinin gelişmesine destek olmak, halkın çıkarları için çalışarak, adaleti temin etmektir. MP, toplum kadar, kişi çıkarlarının da korunmasından yanadır.

4- Parti demokrasi, adalet, inanç, ahlak, milli gelenek ve görenekler açısından farklı bir bakış açısına sahiptir.

5- Cumhurbaşkanı'nın bir dönem için seçilmesi (Madde 37), Cumhurbaşkanı'nın partiler dışında kalması ve bağımsız olması (Madde 40), hâkimlerin, tayin, nakil ve terfilerinin idari makam müdahalesinden korunmuş olarak kendi teşkilatları içerisinde çözülmesi (Madde 49), Basın suçlarında jüri usulünün uygulanması (Madde 59), Çocuk Mahkemelerinin kurulması ve bu mahkemelerde özellikle bayan hâkimlerin görevlendirilmesi (Madde 62), orduyu daima ön planda tutacak (Yüksek Müdafaa Meclisi) kurulması (Madde 67), asgari ücretten vergi alınmaması (Madde 81), eğitim ve öğretimin planlanması için (Milli Eğitim ve Öğretim Şurası) kurulması (Madde 89), Doğu ve Güney Bölgelerimizde üniversite açılması, üniversite bulunan yerlerde ise Üniversite Siteleri oluşturulması (Madde 101), işçiye grev hakkı verilmesi (Madde 121), bürokrasiyle, rüşvet, iltimas ve karaborsacılıkla mücadele edilmesi, uygar seviyenin yükseltilmesi, milli ahlak ve terbiyenin okullarda öğretimi, özel girişim fikrinin terbiye ve öğretim kurumlarında verilmesi, araştırma enstitülerinin kurulması, bağımsız bilim akademilerinin oluşturulması, askerlikte ve hayatta okuma yazma bilmeyenlerin yetiştirilmesi, yabancı dil öğretimine değer verilmesi, şehit çocuklarına yardım edilmesi, fuhuş, kumar, sefalet ve dilencilikle mücadele edilmesi, göçmenleri yerleştirme planlarının yapılması ve uygulamaya konulması, köy ve köylünün kalkınmasının bir plan içine alınması amaçlanmaktadır” (MP Programı, 1948: 32).

Prensipier açısından “MP; çağdaş, demokratik prensiplere bağlı bir partidir ve bu prensipler aynı zamanda partinin amaçlarını da oluşturmaktadır. Bu amaçlar arasında MP kuvvetler ayrılığı prensibinden yanadır, din görevlilerinin siyasete karışmamalarından yana olduğu gibi, siyaset adamlarının da din işlerine karışmalarına karşıdır, en önemli amaçlarından biri, samimi ve emin seçimlerle milli iradenin hâkim kılınması ve insan hakları doğrultusunda hareket eden bir hükümetin kurulmasına çalışarak, ihtiyaca cevap vermeyen, kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayan antidemokratik kanunların iyileştirilmesi veya kaldırılmasıdır. MP'nin diğer bir amacı, Şef ve onun adamlarının sahneden uzaklaştırılması olduğuna göre, bu seçim yenileme kararını uyarlaması için devamlı bir siyasi mücadeleyi göze almaktır” (MP programı, 1948).

Parti kurulduktan sonra, Türk basınında gazetelerin eleştirileri sert ve gayet net bir şekilde sütunlardaki yerini almıştır. DP, MP'nin kuruluşundan sonra bu parti hakkında eleştirilerde bulunmuştur (Pancaroglu, 2006: 14). CHP, muhalefetin bölünmesinin iyi olacağı, bu durumdan kendilerinin müspet yönde faydalanacağı kanaatiyle MP'nin kurulmasına sessiz ve tepkisiz kalmıştır. Ancak, CHP'nin eleştirilerinin yoğunluğunun Mareşal Fevzi Çakmak'ta olmasının nedeni Mareşal'in halkın gözünden düşürülmesi düşüncesidir (Ulus Gazetesi, 1948). Millet Partisi kurulduktan sonra, Demokrat Parti'ye ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne oldukça sert bir muhalefet yürütmüştür. MP, bu muhalefette tema olarak, CHP'yi “tek şef - tek parti” zihniyeti, DP'yi de “muvazaa”(CHP ile işbirliği) suçlamasıyla halka şikâyet etmiştir (Kudret Gazetesi, 1948). Millet Partisi ilk olarak İzmir'de il teşkilatını kurabilmiş ve 1953'te tüm il ve ilçelerde teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Bu gecikmenin nedeni mitinglere ağırlık verilmesi olmuştur. 1950 Genel Seçimleri'nde “Türkiye genelinde %3.11 oy oranıyla 250.414 oy almış ve ancak

tek milletvekili olarak Kırşehir'den Osman Bölükbaşı TBMM'ye girmiştir" (Kılavuz, 2020: 95). Millet Partisi, laikliğe aykırı politika ürettiği gerekçesiyle 1954'te Ankara Ağır Ceza Mahkemesi Reisi Memduh Balamir tarafından kapatılmıştır (Bağlum, 1991: 54).

3. CUMHURİYETÇİ MİLLET PARTİSİ'NİN KURULUŞU

CHP, demokratik açıdan MP'nin kapatılmasına iyi bakmamıştır. DP ise MP'nin kapatılmasını fırsat bilerek onun taraftarlarını kendi partisine çekmek için kendi parti teşkilatına gönderdiği genelge ile MP üyelerinin yakın markaja alınmasını istemiştir. Ancak "1954 Milletvekili Genel Seçimleri'ne katılmak amacıyla Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adıyla 10 Şubat 1954 tarihinde yeni bir parti eski Millet Partililer tarafından kurulmuştur" (Feroz ve Bedia Ahmad, 1976: 119). 1954 Seçimleri'nde beş milletvekilliği ve 1957 Genel Seçimleri'nde 4 milletvekili ile mecliste temsil hakkı elde etmiştir.

Kurulan parti, Millet Partisi'nin kapatıldıktan sonra onun eskiyi muhafaza eden, dinci tarafını atarak yapıcı bir sosyal ve siyasi kuvvet unsuru halinde mücadeleye atılmış, MP'nin kalıntı düşüncelerini ayıklamış, davranışlarında eski muhafazakâr düşünceden uzaklaşmıştır. Gerçek başarının gerici eğilimlerini okşamaktan çok, bir uygar topluluğun prensiplerine göre siyasi mücadele yapmanın doğruluğu kanısına vararak yeni bir programla işe koyulmuştur (Tökin, 1965: 88). CMP'nin Üçüncü Büyük Kongresi (19-21 Kasım 1958) Osman Bölükbaşı'nın, Genel İdare Kurulu raporunu okumasıyla başlamış, söz konusu raporda hükümet çok ağır bir şekilde eleştirilmiş, demokrasinin uygulanmayışından söz edilmiştir. Kongrede CMP ile Türkiye Köylü Partisi'nin işbirliği içinde oldukları ve bu iş birliğine Hür Parti'nin katılmasının önemi üzerinde durulmuştur (Yeni Sabah Gazetesi, 1958). Fuad Arna kongrenin ikinci gününde CHP'ye ağır tenkitlerde bulunarak CHP ile ittifak yapılmasının büyük bir hata olduğunu ifade etmiştir (Temizgüney, 2019). Sonrasında, Türkiye Köylü Partisi'nin katılma kararına onay verilmiş ancak program ve tüzük değişikliğine gidilmemiştir. Partinin ismi ise bu katılımla Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne dönüşmüştür (Artvinli, 2004: 79).

4. MİLLET PARTİSİ'NİN İKİNCİ KEZ KURULUŞU VE FESHİ

1961 Genel Seçimleri'nden sonra CKMP meclise 54 milletvekilliği ve 16 Cumhuriyet Senatosu üyesi ile katılarak meclisteki 4. Büyük parti olmuştur (Dinç, 2004: 248). İsmet İnönü'nün kuracağı koalisyon hükümetine katılıp katılmaması konusunda parti içinde anlaşmazlık çıkmıştır. CKMP'nin koalisyonlara katılmasına karşı çıkarak parti Genel Başkanlığı ile partiden istifa eden Osman Bölükbaşı ile bir grup milletvekili ve senatör 14 Haziran 1962 de 2. kez Millet Partisi'ni kurmuşlardır (Tokkaya, 1969: 515). Bölükbaşı partinin Genel Başkanlığı'na seçilmiş ve bundan sonra Osman Bölükbaşı'nın saygınlık ve etkinliği partinin başarısıyla özdeşleşmiştir. MP, CHP'nin kurduğu III. Koalisyon hükümetinin düşürülmesinde etkin rol oynamıştır. CHP'nin koalisyon dışında kaldığı yeni kurulan IV. Koalisyon hükümetinde de dört bakanlık olarak hükümet ortağı olmuştur. Bu hükümete Seçim Hükümeti de denilmiştir (Kubalı, 195: 164). MP hükümette bulunduğu süreçte etkin olmuş, hükümet ortaklarını da sert şekilde eleştiren Bölükbaşı, hükümet ortağı olmamız tenkit etme hakkımızı elimizden almaz diyerek hükümet içi muhalefetine de devam etmiştir (Tökin, 1965: 116).

Millet Partisi 1965 Genel Seçimleri'nde Türkiye'de ilk kez kullanılan nisbi temsil artık oy seçim sistemine göre %6,16 oy oranıyla 31 milletvekilliği kazanarak mecliste üçüncü parti olmuştur (T.C.D.İ.E.M,1998: 7). Bölükbaşı seçim mitinglerinde en çok CHP'nin politikalarını eleştirmiş, İnönü Hükümeti için "gövdesi batmış yalnız direği görünen bir gemi olduklarını" ifade etmiştir (Milliyet Gazetesi, 1965). Onun bu söylemleri halk tarafından coşkuyla karşılanmış, aynı zamanda İnönü tarafından da büyük eleştiriler almamıştır. 1969 Genel Seçimleri'nde seçim sistemi olarak Nisbi Temsil'ind' hontyöntem kullanılmış bir önceki seçimde kullanılan yöntemin aksine küçük partiler aldıkları oy oranında mecliste temsil hakkı elde edememişlerdir. 1965 seçimlerinde % 6,16 oy oranıyla 31 sandalye kazanmışken bu seçim de ise %3,22 oy oranıyla ancak 6 milletvekilliği kazanabilmiştir (T.C.D.İ.E.M,1998:7). Bu durum MP'nin meclisteki sandalye sayısını azaltmış ancak Bölükbaşı'nın etkin muhalefetine engel olmamıştır.

Bölükbaşı siyasetin içerisinde bulunduğu sürede kendi ve partisinin prensiplerinden taviz vermemiş, seçmenlerine vaad ettiği ilkeleri seçim mitinglerinde korkusuzca ifade etmiştir. Seçmenin büyük beğenisini toplamış ancak bu beğenin sonuçları sandıktaki oy oranına yansımamıştır. Bu duruma defalarca şahit olmuş hatta kendisini dinlemek için toplananlara “Alkışlar bize, oylar DP’ye” diye espriler de yapmıştır. 1972’de Genel Başkanlık ve aktif siyasetten ayrılmıştır. Bölükbaşı’nın siyasetten ayrılmasıyla, Millet Partisi’nin halk nazarındaki gücü iyice azalmıştır. Partiyi canlandırmak için aynı yıl eski Genelkurmay Başkanlarından Cemal Tural, Genel Başkanlığa getirilmiş ise de MP, Cemal Tural’ın başkan olarak katıldığı 1973 Genel Seçimleri’nde hiç milletvekilliği kazanamamıştır. 1975’deki Genel Kongrede Celal Kargılı’nın başkanlığa seçilmesi de partiye canlılık getirmeyince parti, 1977’de kendini feshetmiştir.

5. MİLLET PARTİSİNİN ÖZELLİKLERİ VE SİYASAL YAŞAMA KATTIĞI DEĞER

Türk siyasi hayatına üçüncü parti olarak kurulup uzun bir süre bu şekilde devam eden önce CHP daha sonra ise DP ile ciddi bir mücadeleye giren Millet Partisi günümüzdeki Milliyetçi Hareket Partisi’nin de hem ideolojik hem de teşkilat bakımından “atası” durumundadır (Limoncuoğlu, 2018: 1). Mareşal Fevzi Çakmak ile Osman Bölükbaşı’nın kişiliklerinde vücut bularak bir siyaset yolculuğuna vesile olan MP, Orta Anadolu’da kendine bağlı bir taraftar kitlesi oluşturmuş, dönemin egemen partilerine karşı olan bu mücadelede milliyetçi tutumundan asla vazgeçmemiştir. Arzu ettikleri seçim galibiyetini kazanmasalar ve çeşitli sıkıntılarla karşılaşsalar dahi Türkiye’nin iki partili bir siyasi sisteme geçmesini önleyerek ülkemizdeki demokratikleşme sürecine önemli katkıda bulunmuştur. Zaman içinde bazı değişimlere uğramasına rağmen ana prensiplerinden pek fazla uzaklaşmayan Millet Partisi’nin en önemli dönüşümünün iktisadi görüşte olduğunu ifade edebiliriz. Yaşadığı zamanın Türkiye’sine göre liberal olan iktisadi görüşleri zaman içinde muhafazakârlaşmış, CKMP ile Türkçü-Toplumculuğa kadar evrilmiştir (Limoncuoğlu, 2018: 152). Millet Partisi kuruluş itibarıyla halkçı, milliyetçi ve sosyal manada muhafazakâr bir çizgiye oturmuş, Demokrat Parti’nin bir muvazaa partisi olduğunu iddia etmiş, Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında çok fark olmadığını belirtmişlerdir. Parti kurucuları partinin “halkın yanında durmak ve halka hizmet düsturuyla” bu partinin kurulduğunu ifade etmişlerdir. Millet Partisi’nin yaptığı sert eleştiriler yabancı basında da yer bulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk defa hükümet ve Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı bu kadar sert bir tonda muhalefet yapıldığı belirtilmiştir (Omur, 1965: 12).

Mareşal Fevzi Çakmak’ın 1950 Seçimleri’nden hemen önce vefat etmesi, MP kurucuları üzerinde önemli bir olumsuz etki yaratmıştır. Seçimlere girerken onun yokluğuyla da mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Türkiye’de çok sevilen bir figür olan, hem milliyetçi ve muhafazakâr kimliği hem de uzun süren Genelkurmay Başkanlığı döneminde siyasetten uzak duruşu ile birçokları için örnek “Devlet Adamı” portresini çizen Mareşalin Millet Partisi ve ardılları üzerindeki etkisi ölümünden uzun seneler sonra da devam etmiştir (Omur, 1965: 12). 1960 İhtilali’ne kadar geçen sürede iktidar olamayan ancak yekvücut olarak kalan Millet Partisi, savunduğu söz konusu politikalarını uygulama olanağı bulamamıştır.

MP’nin seçimlerde kullandığı sloganlar arasındaki “önce vatan sonra parti ve komünizmin ne sağında ne solundayız sadece onun karşısındayız” sloganları, partinin siyaset arenasındaki mücadelesini özetler nitelikte olmuştur (Çaylak, 2010: 509). Osman Bölükbaşı’nın siyasi yaşamındaki faaliyetlerinin Türk siyasetine en büyük katkısı, rakiplerinin dile getiremediği bazı cesur tespitlerde bulunması ve (Artvinli, 2004: 169) siyaset hayatında ilkelerinden taviz vermeyen karizmatik bir siyasetçi olmasıdır. Bölükbaşı 1973’te aktif siyasetten çekilmesinden ölümüne dek MHP’yi destekleyen bir çizgide olmuştur (Çaylak, 2010: 430- 458, 580-582). MP; Türkiye’nin 1950-1970 yılları arasında siyaset arenasında muhalefet görevini üstlenerek ülkemiz demokrasisinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Kılınç, 2018: 1246).

6.SONUÇ

Siyasi partiler, hiç kuşkusuz siyasi rejimler ile modern demokrasinin en önemli ve vazgeçilmez unsurlarındandır. Esasen demokratik bir yaşam siyasi partiler olmaksızın düşünülemez olduğu için siyaset bilimci Duverger“klasik anayasa hukukunu bilen fakat siyasi partilerin işlevini bilmeyen kişi çağdaş siyasi rejimler hakkında yanlış bir görüş sahibidir. Siyasi partilerin işlerini bilen ve fakat klasik anayasa hukukunu bilmeyen kişi ise çağdaş siyasi rejimler hakkında eksik ama doğru bir görüş sahibidir” (Duverger, 1962: 96) diyerek siyasi partilerin önemine vurgu yapmıştır. “İnsan, eğer düşünmüyorsa özgür değildir; çünkü o zaman o, bir başkasına göre davranır.” sözüyle Hegel hem düşünce özgürlüğünü hem de etkilenmeden karar vermeyi hatırlatmaktadır. Bu bağlamda demokrasi yolculuğuna henüz çıkmış Türkiye Cumhuriyeti için mecliste farklı görüşlere sahip siyasi partilerin varlığı o meclisin demokratik yönetime olan ilgi ve alakasını en iyi şekilde ifade etmektedir.

Türkiye’de cumhuriyetin ilanından sonra mecliste muhalefet partilerinin kurulma teşebbüsleri olmuş ancak çok kısa süre varlıklarını devam ettirdikten sonra kapanmışlardır. 1946’dan sonra çok partili yaşama geçiş gerçekleştirilmiş, Cumhuriyet Halk Partisi’nin yanında Demokrat Parti kurularak iktidarı denetleme görevini üstlenmiştir. Halk Partisi’nden ayrılanlar tarafından kurulan bu partinin içinde yapılan muhalefeti yeterince sert bulmayanlar tarafından Millet Partisi kurulmuştur. Parti programı olarak DP’nin içeriğini benimsemekle birlikte iktidarını eleştirme noktasına sert bir muhalefet yapmıştır.

Millet Partisi olarak siyasi yaşama başlayan bu parti daha sonra çeşitli sebeplerden dolayı siyasi hayatına önce Cumhuriyetçi Millet Partisi daha sonra Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olarak meclisteki muhalefet görevini devam ettirmiştir. 1962’de Bölükbaşı bu partiden de ayrılarak Millet Partisi’ni tekrar kurmuştur. Osman Bölükbaşı’nın parti başkanlığına seçilmesinden sonra parti daha çok onun siyasi tavrı ile ve seçmeniyle bulunduğu mitinglerdeki mizahı muhalefet tavrıyla özdeşleşmiştir. Belirli bir seçmen kitlesi olmasına rağmen ülke genelindeki tanınmışlığı çok daha fazladır. Siyasi muhalefetin nasıl yapılacağına yön vermiş karizmatik bir şahsiyettir.

Türkiye de çok partili hayata geçildiği andan itibaren bu süreçte önemli bir rol oynayan MP hem muhalefet görevini üstlenmiş hem de koalisyon hükümetleri döneminde yeni bir hükümetin kurulmasında kilit görevi üstlenmiştir. Bu durum bize meclis içinde bir siyasi partinin milletvekili sayısının az olmasının, meclis içerisindeki etkinliğinin önemsiz olması anlamına gelmeyeceğinin en etkili örneğini vermiştir. Siyasi partilerde insanlar gibi doğar, gelişir, büyür ve sonrasında da zayıflayarak tarihin sayfalarında yerlerini alırlar, demokrasi tarihimiz bu örneklerle doludur. Bu çerçevede Millet Partisi’nin siyasal serüveni 1948’de başlamış, atmışlı yıllarda demokratik süreci etkiler hale gelmiş ve ömrünü 1977’de tamamlamıştır. 22.03.1984 tarihinde yeniden kurulan Millet Partisi ise bugün faaliyetlerine devam etmektedir (Erdoğan, 2016: 59).

Özetle modern demokrasi siyasi partiler dışında düşünülemez; çünkü siyasi partiler, halkın siyasete katılımının araçları oldukları kadar; çoğulcu siyasetin de temel unsuru ve güvencesidirler. Siyasi partiler ve demokrasi iç içe geçmiş kurumlardır ve birbirini tamamlamaktadırlar. Bunun yanında modern demokrasinin en önemli kriterlerinden olan çoğulcu yapının hayata geçirilebilmesi açısından siyasal partiler kilit görevi görmektedir. Demokrasinin daha çok gelişmesi, refahın daha çok artması, barış ve güvenliğin sürekli olması ve çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşması için siyasi partiler vazgeçilmez unsurlardır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S. (1992). *DP'nin Kuruluşu*, İstanbul: İletişim yayınları.
- Ahmad, F ve Ahmad, B.T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971*, Birinci Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Artvinli, F. (2016). “*Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı*”, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Aybars, E. (1986). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi–1*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *Menderesin Dramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başkanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı, 030.01/46.274.2.
- Bayar, C. (1997). *Bende Yazdım*, İstanbul: Sabah Yayınevi.
- Bölükbaşı, D. (2005). *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası, Osman Bölükbaşı*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Bozdağ İ. (1975). *DP ve Ötekiler*, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Bozdağ, İ. (1975). *Demokrat Parti ve Ötekiler*, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Burçak, R. S. (1979). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945- 1950)*, Ankara: Olgaç Matbaası.
- Çambel, H.C. (1939). *Bellekten*, Cilt: 3, Sayı: 10, Ankara: T.T.K
- Çaylak, A. (2010). *İktidar-Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Duverger, M. (1974). *Partiler ve Siyasi Rejimler*, (Çev.) Dr. Ergun ÖZBUDUN, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Erdoğan, D. (2016). “*Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Üzerindeki Etkileri*” İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Yıl: 2 Sayı: 3, Aralık, 59.
- Göktürk, G. (2016). “*Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri*”. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansları No: 54 (2016-2), İstanbul.
- Hegel, G.W.F. (1976). “*Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*”, Suhrkamp (Çev.Ömer Naci SOYKAN).
- Karpat, K. (1965). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Kılınç M. (2018). “*Türk Demokrasi Tarihinde Millet Partisi Ve Osman Bölükbaşı üzerine Bir İnceleme (1948-1973)*”. Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR) 2018 Vol:5 Issue:23
- Kubalı, H. N. (1975). *Hak ve Hürriyetler Yolunda*, İstanbul: Cem Ofset.
- Kudret Gazetesi, 20 Temmuz 1948.
- Limoncuoğlu, A.(2018). “*TÜRKİYE'DE ÜÇÜNCÜ YOLUN BAŞI; MİLLET PARTİSİ (1948)*” Akademik Hassasiyetler Cilt:5 Sayı:10, 152
- MP Programı (1948). Ankara: Yeni Matbaa
- Mumcu, A. (1974) *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Omur, S. (1965). *Büyük Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askeri Dehası-Siyasi Hayatı*. İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi.
- Özbudun, E. (1977). *Siyasi Partiler*, İkinci Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 409.
- Pancaroglu A.F. (2006). *Yakın Tarihimize Millet Partisi Olgusu (1948-1977)*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C Siyasi Partiler Kanunu (1982), Ankara.

- T.C.D.İ.E.M (1998). *Milletvekili Genel Seçim Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)*, Ankara: Ankara Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Temizgüney, F. (2019). *Üç Devirde Bir Muhalif FUAD ARNA*, İstanbul: Hitabevi Yayınları.
- Tökin F. H. (1965). *Türk Tarihinde Siyasi Portreler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839–1965)*, İstanbul: Elif Yayınları, 88.
- Topkaya, E. (1969). *Program ve Tüzükleriyle Türkiye’de Başlıca Siyasi Partiler*, Ankara: Ulus Basımevi.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859–1952*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Ulus Gazetesi, 23-27 Temmuz 1948.
- Uzman, N. (2017). *Adnan Menderes M.Fuad Köprülü’nün Cumhuriyet Halk Partisine İhraçları*, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 36, Sayı: 62, 205-228.
- Vatan Gazetesi, 8 Mayıs 1948.
- Yeni Sabah Gazetesi , 20 Kasım 1958.
- Yeşil, A. (1988). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Birinci Basım, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

EXTEND SUMMARY

Purpose

The purpose of this article is to reveal the attempts made for multi-party political life after the proclamation of the Republic and the founding purposes and political activities of the Nation Party established in this context. Since its establishment, the Millet party has adopted the opposition to the existing ruling parties as its main principle. They continued their party programs around their nationalist, conservative and democratic principles. They also maintained their attitude within the assembly around this idea. In particular, they were close followers of the election promises of the Republican People's Party and the Democrat Party, which took over the power afterwards. The Millet Party stands out in the political life with its opposing identity rather than the ruling party. The unique personality and satirical style of Osman Bölükbaşı, who led the party for a long time, was met with close attention by the public. However, this situation was not enough to bring his party to power.

Methodology

The main sources of this study were written using official sources about the establishment of the party, party by-laws and election statements, daily newspapers and magazines, memoirs of the founders or people who lived in that period, and second-hand works. In the introduction to this work in the world with the most general and the establishment of political parties in Turkey and the transition to a parliamentary system it has been mentioned historical process.

In the second part, a short history of the Turkish Parliamentary History, which started with the Constitutional Period, is given, and the establishment and fields of activity of political parties, which are indispensable for the parliamentary system, according to the political parties law in the constitution. Evaluating the social origin of political parties from a sociological perspective poses serious difficulties. Although defining etymologically shows certain similarities at the organizational level in terms of structure, the conditions of birth are subject to distinctions rather than similarities. The basis of this difficulty lies in the fact that each country has different historical realities. Today, political parties are among the main elements of modern politics. Political parties that emerged during the Second Constitutional Period in the Ottoman Empire, gathered in Ankara on April 23, 1920, during the years of the national struggle, after the formation of the Grand National Assembly, a number of groups were established with the influence of the different ideas and beliefs of the deputies. However, these have not turned into a political party. The Society of Defense of Rights of Anatolia and Rumelia, which contributed greatly to the victory of the national struggle, established a group in the parliament, its president became Mustafa Kemal Pasha, and later this group turned into a People's Party. transition to a multiparty political life of the Republic of Turkey in 1924 and tested in 1930, but it could not be realized due to lack of proper environment.

The third part includes the establishment, aims, opposition and dissolution of the Nation Party. Until 1945, the National Development Party was established alongside the Republican People's Party, which ruled the country as a single party, but a proper organization could not be achieved. On January 7, 1946, the Democratic Party was established by a few deputies who left the CHP and quickly completed its organization and became a true opposition party. However, some party members who did not find the opposition in the party tough enough resigned from the Democratic Party and established the Nation Party on July 20, 1948. MP states that he has different characteristics than other parties in terms of thought and view of life. "It is not a statist party, it is in favor of moderate liberalism. It is in favor of broad freedom in trade, religion, politics, industry and science." uses expressions. After the establishment of MPI and DP have been hard on the opposition CHP, in the 1950 general science in Turkey is only 1 MP to enter parliament with a vote ratio of 3.11%. MP was closed in 1954 on the grounds that it produced policies against secularism.

In the fourth chapter, the establishment of the Republican Nation Party, its aims, its transformation into the Republican Peasant Nation Party and its dissolution are discussed. On February

10, 1954, the Republican Nation Party was founded by former Nation Party members. The new party that was established changed its conservative thoughts compared to the past, and entered the struggle as a constructive element of social and political force. III. The decision to merge with Turkey Peasant Party and taken on the name of this great congress party has been the participation in the Republican Peasant Nation Party. After the 1961 general elections, some party members who did not want İnönü to take part in the coalition government to be established resigned from the CKMP.

In the fifth chapter, party members who resigned from the CKMP established the Nation Party for the second time on June 14, 1962. Osman Bölükbaşı was elected as the leader of the party, and after that, Bölükbaşı's reputation and effectiveness became synonymous with the party's success. In the 1965 and 1969 general elections, the opposition in the parliament continued with its important voting rates. With the departure of Bölükbaşı from politics in 1972, the party experienced a tremendous decline in the 1973 elections. The party dissolved itself in 1977. In the sixth chapter, MP's characteristics and the values he adds to political life are expressed.

Finding

One of the main conclusions of this article is that MP played an important role in the transition to multi-party political life and III. It is an important contribution to the democratization process by taking its place in the Turkish Parliament as a political party. Although there is a small party in the parliament, the III.it played an important role in overthrowing the coalition government. IV. CHP is excluded from the government. As a coalition partner in the coalition government, he took 4 ministries in the government and played an active role in the government. During his time in government, the government has also continued to sharply criticize its partners, that is, internal government opposition. Despite the decrease in the number of deputies in the parliament in the 1965 and 1969 elections, Osman Bölükbaşı continued with great success. MP has continued its political life as an opposition party rather than a ruling party. The opposition of the party is identified with Osman Bölükbaşı. This situation was followed with interest by the public, but this interest was not reflected in the ballot box.

Conclusion and Discussion

Political parties are undoubtedly one of the indispensable elements of political regimes and democracy. A democratic life is unthinkable without political parties. In this newly established Republic of Turkey's democratization process these parties, regardless of the number of deputies in parliament, they have been among the multiparty important elements of life. The Millet Party, which entered the Turkish parliament in 1948 and made important contributions to the history of democracy with its opposition mission, is one of the rare parties that revealed that the opposition duty is an indispensable part of the duty of democracy, even at the expense of the government. Later, it also had a great impact on the intellectual life of the Nationalist Movement Party. MP has been a party that does not necessarily perceive the importance of being in the parliament as being in power and showing that the opposition is at least as important as the government.

OSMANLI ASKERİ BELGELERİNE GÖRE 93 HARBİ AREFESİNDE KARADAĞ ORDUSU

Araştırma Makalesi / Research Article

Tekinsoy, Y. E. (2021). Osmanlı Askerî Belgelerine Göre 93 Harbi Arefesinde Karadağ Ordusu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1271-1284.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.983664>.

Geliş Tarihi: 16.08.2021

Kabul Tarihi: 24.08.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TEKİNSOY
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
yunusemretekinsoy@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-1806-4542

ÖZ

Avrupa kıtasının güneybatısında bulunan Balkan yarımadası coğrafi olarak Avrupa ve Asya kıtaları arasında önemli bir geçit durumundadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren izlediği batıya doğru genişleme politikası XV. yüzyılda Balkanların büyük bölümünün Osmanlı hâkimiyetine girmesine zemin oluşturmuştur. II. Mehmet Dönemi'nden itibaren Osmanlı ilerleyişine sahne olan Karadağ ise 1479'da tamamen Osmanlı egemenliği altına girmiştir. Karadağ coğrafyasının dağlık ve engebeli oluşu bölgede Osmanlı egemenliğini sınırlı kılmış, hemen hemen her dönemde Karadağlılar sorun teşkil etmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda milliyetçilik akımının de etkisiyle Karadağ, Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyan alanına dönüşmüştür. 1852-1853 ve 1862 yıllarında Osmanlı Devleti tarafından Karadağ'a askeri harekâtlar tertip edildiği de Rusya ve Avusturya'nın izlediği politikalar bu çabaları sonuçsuz bırakmıştır. 93 Harbi'ne zemin oluşturan 1875 Hersek ve 1876 Bulgar isyanları siyasi emellerine ulaşma yolunda Karadağ ve Sırbistan için de uygun bir ortam oluşturmuş, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Bu çalışma iki askeri rapordan hareketle 93 Harbi arefesinde Karadağ Ordusunun durumunu değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma hazırlanırken Karadağ ordusu hakkındaki bilgilerin yanında Karadağ'ın savunmasında önemli bir yer tutan Karadağ coğrafyası ve Karadağ halkının durumu da değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Karadağ, Karadağ Ordusu, Osmanlı-Karadağ Harbi, Ali Fitrî.

MONTENEGRO ARMY ON THE VERGE OF THE RUSSO-TURKISH WAR (1877–1878) ACCORDING TO OTTOMAN MILITARY DOCUMENTS

ABSTRACT

The Balkan peninsula, located on the southwest of the European continent, is geographically an important gateway between the continents of Europe and Asia. The westward expansion policy that the Ottoman Empire followed since its establishment led the Ottoman domination on most of the Balkans in the 15th century. Montenegro, which was the scene of the Ottoman advance since the reign of Mehmet II, came totally under Ottoman rule in 1479. The mountainous and rugged nature of Montenegro geography limited the Ottoman dominance in the region, and Montenegrins were a problem in almost every period. Upon the influence of the nationalist movement especially in the 19th century, Montenegro turned into a rebellion against the Ottoman Empire. Even though some military operations were organized in Montenegro by the Ottoman Empire in 1852, 1853, and 1862, the policies followed by Russia and Austria left these efforts inconclusive. The 1875 Herzegovina and 1876 Bulgarian rebellions, which formed the basis for the Russo-Turkish War, created a suitable environment for Montenegro and Serbia to achieve their political ambitions, and they declared war on the Ottoman Empire. Based on two military reports, this study was generated so as to evaluate the situation of the Montenegro Army on the verge of the '93 War. While preparing the study, in addition to the information about the Montenegro army, the geography of Montenegro, which has an important place in the defense of Montenegro, and the situation of the Montenegrin people were also evaluated.

Keywords: Balkans, Montenegro, Montenegro Army, Ottoman-Montenegro War, Ali Fitrî.

GİRİŞ

Balkanlar, XIX. yüzyılda Macarların, Hırvatların, Arnavutların, Boşnakların, Sırpaların, Rumenlerin, Bulgarların, Karadağlıların, Yunanlıların ve Avrupalı Türklerin yaşadığı topraklardı. Güneydoğu Avrupa'nın tamamı, uzun veya kısa dönemler için Osmanlı Türklerinin egemenliği altında kalmış ve bu nedenle siyasi olarak Avrupalılar tarafından Türkiye diye adlandırılmıştı (Sloane, 1914: 3). Coğrafi olarak ise Avrupa kıtasının güneybatısında bulunan yarımada Balkanlar denilmiştir. Adını Bulgaristan'ı batıdan doğuya doğru uzanarak ikiye bölen "Balkan"¹⁴ dağlarından alan yarımada'nın doğu, güney ve batı sınırları hakkında coğrafyacılar arasında fikir birliği bulunmasına rağmen kuzey sınırı konusu tartışmalıdır. Bir kısım coğrafyacılar bu sınırı Tuna ve Drava nehirleri olarak kabul ederken bir kısım coğrafyacılar ise Karpat dağlarının doğusundan geçirmektedirler. İkinci sınır esas alındığında 1.000.000 km² civarında bir alana tekâbül etmektedir (Karpat, 1995: 25)¹⁵. Balkan yarımadası Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan önemli bir geçit konumundadır. Yarımada'nın ilk dikkat çeken özelliği isminin manasından da anlaşılabilceği gibi oldukça dağlık yapıya sahip olmasıdır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ni ziyaret etmiş ve bir müddet Osmanlı hizmetinde de bulunmuş olan Helmuth von Moltke İstanbul güzergâhında ilerlerken Balkan coğrafyasını şöyle tarif etmiştir: "Balkanların ne tarafını gördümse güney yamaçları, kuzey yamaçlarına göre hep daha dik, daha sarp ve daha kayalık. İslimye'den, yüksek, tepeleri sivri sivri dağların muhteşem bir görünüşü var. Güneş bunların en cüretli ve en göz alıcı şekiller gösteren çıplak yamaçlarını aydınlatırken doruklarına bulutlar sarılıyor"(Moltke, 1969: 25). Gerçekten de Balkanlar yüksek dağ sıraları ve bunların arasından akan nehirlerin derin vadiler oluşturduğu bir coğrafya görünümündedir (Akman, 2006: 23-29; Kaçmaz, 2003: 11-37).

Balkan Yarımadası'nın dünya siyasetindeki önemi, öncelikle coğrafi konumu ile ilgilidir. İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nda Avrupa'yı Asya'dan yalnızca birkaç yüz metrelik su ayırmaktadır. Asya tarafında, uygun rotalar takip edildiğinde Orta Doğu'nun tüm bölgelerine erişim sağlanabilir. Süveyş Kıstağına ulaşıldığında dünyanın bir başka büyük kara kütlesiyle iletişim için hiçbir engel kalmaz. Avrupa'da da durum çok farklı değildir. Doğu'dan Batı Avrupa'ya ulaşabilmek için karadan en uygun rotalar Tuna vadisi boyunca uzanır. Asya ve Avrupa bağlantısında Balkanların bu uygun konumu ayrıca tarih boyunca Karadeniz üzerinden Akdeniz limanlarına bağlanan ticaret yollarının güzergâhı üzerinde yer almasından dolayı daha da farklı bir önem arz eder. Yarımada'nın Avrupa, Asya ve Afrika'ya ilişkin bu hâkim konumu, bölgeye her çağda siyasi ve ekonomik bir değer kazandırmıştır (Buxton and Leese, 1919: 11). Balkan Yarımadası'nın coğrafi konum itibariyle önemli bir geçit durumunda olması tarihte, "Balkanlara hâkim olan devletin, batıda Avrupa'yı doğuda ise Rusya'yı tehdit etme" (Sander, 1969: 3) gücünü elde etmesini sağlamıştır.

Bu denli stratejik önem ihtiva eden ve doğu ile batı arasında bir köprü vazifesi gören Balkanların dikkat çeken özelliklerinden birisi ise coğrafyanın da etkisiyle etnik ve dinî çeşitliliği içerisinde barındırmasıdır. Balkan yarımadasının batıda özellikle Karadağ örneğinde olduğu gibi sarp ve geçit vermez dağlarla kaplı olması bir taraftan bu gibi yerlerde oturan insanların dış dünya ile olan iletişimin azalmasına ama diğer taraftan etnik ve dinî çeşitliliğin de artmasına neden olmuştur. Bugün literatürde *Balkanizasyon*¹⁶ kavramının temelinde de bu çeşitliliğe yapılan vurgu

¹⁴ Günümüzde belli bir coğrafi alanı tarif etmekte kullanılan "Balkan" kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir. Balkan(lar) kelimesinin kökeni ve anlamı üzerine bir makale kaleme alan Stachowski, "ormanlık dağ(lar)" (Bu, geleneksel bir çeviridir, ancak "bataklık ormanlarla kaplı dağlar" gibi toplu bir anlam muhtemelen daha doğrudur.) ve bu türev bugün bile bilinen uluslararası coğrafi bir terim olarak yaşamaktadır: Balkan(lar)." ifadesiyle kelimeyi anlamlandırmaktadır. Bkz. Stachowski, 2014: 155-159. Kaçmaz ise Balkan coğrafyası hakkında kaleme aldığı makalesinde çeşitli kaynaklar üzerinden bir değerlendirme yaparak kelimenin Türkçe kökenine vurgu yapmaktadır. Balkan coğrafyası ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Kaçmaz, 2003: 11-37. İnalçık kelimenin "sıra-dağ" veya "dağlık" anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bkz. İnalçık, 2004: 20.

¹⁵Sander, coğrafyacılar tarafından bölgenin sınırlarının kolay bir şekilde çizilmesine rağmen, siyaset bilimcilerin hangi devletleri Balkan devleti olarak saymak noktasında çok kere anlaşamadıklarını belirtmektedir. Bkz. Sander, 1969: 1-2.

¹⁶Arısoy, Balkanizasyonu (İng.Balkanization, Alm.Balkanisierung, Fr.Balkanisation), "Dolayısıyla geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren Afrika, Ortadoğu gibi dünyanın diğer bölgelerini de kapsayacak şekilde muhtelif jeopolitik ve tarihsel bağlamlarda kullanılan balkanlaşmanın bir kavram olarak doğuşu 1912-13 Balkan Savaşlarının sonucudur. Bu dönemde Alman diline 'Balkanisierung' olarak giren ve 'büyük siyasi ve ekonomik

dikkat çekmektedir. XIX. yüzyılda milliyetçiliğin toplumlar üzerindeki etkisini artırması etnik ve dini çeşitliliğin oldukça fazla olduğu Balkanları dünya gündeminde ilk sıralara taşımıştır. Umumiyetle klasik ortaçağ imparatorluğu görünümüne sahip olan ve Balkan coğrafyasını, aralarında paylaşılan Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ayrılıkçı milliyetçilik hareketlerinden de en çok etkilenen devletler haline getirmiştir. XIX. yüzyılda hızlı bir çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti bir taraftan başta Rusya ve İngiltere olmak üzere büyük devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olurken diğer taraftan önce Balkanlarda başlayan fakat zamanla devletin geneline yayılan milliyetçi temelli ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Balkan yarımadasının güneyinde bulunan, uzun zamandır zayıf bağlarla olsa da Osmanlı hâkimiyet sahasının içerisinde yer alan Karadağ¹⁷ da milliyetçilik akımının etkisinin derinden hissedildiği bölgelerden birisidir. Aslında Karadağ, Osmanlı Devleti açısından hâkimiyet altına alındıktan sonra hemen hemen her dönemde problemlerle bir bölge olmuştur. Özellikle uzun süre Karadağ'da iktidarı elinde tutan Petroviç ailesi hiçbir zaman Osmanlı hâkimiyetini kabul etmemiştir (Gölen, 2011: 503). Fethinden itibaren Karadağlılar sık sık eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlar, bölgelerindeki köylere saldırarak yağma ve katliamlar gerçekleştirmişler, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayılcı bir politika takip etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu yayılcı emellerin önüne geçebilmek için Karadağ sınırına derbent ve kaleler inşa etmeye çalışmış, sınır kalelerine asker takviyesinde bulunma yoluna gitmiştir (Gölen, 2009: 217-218). Ayrıca Osmanlı Devleti, 1852 - 1853 ve 1862 yıllarında Karadağ'a karşı askeri harekât gerçekleştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a karşı aldığı bütün tedbirlere rağmen 93 Harbi'ne¹⁸ giden süreçte önce 1875'te Hersek İsyanı başlamış ve Osmanlı Devleti'nin isyanla başa çıkamaması nedeniyle 1876'da Filibe civarında Bulgarlar isyan etmiştir. Bulgar İsyanı kısa sürede bastırılmasına rağmen Avrupa kamuoyu Osmanlı Devleti aleyhinde bir hal almıştır. 13 Mayıs 1876 tarihinde Rusya, Almanya ve Avusturya tarafından tebliğ edilen Berlin Momenandumu ve 31 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi gibi iç ve dış meseleler Osmanlı Devleti'nin elini zayıflatmıştır (Yılmazçelik ve Özdem, 2014: 15-16). Ortaya çıkan uygun şartlar Sırbistan ve Karadağ'ı da harekete geçirmiş ve 17 Haziran 1292 Sırbistan, 18 Haziran 1292'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmiştir (OSK, K. 8, N. 3, A. 12). Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında gerçekleşen muharebelerde muzafferiyete ulaşılmasının nedeni ordunun doğru idare edilemeyeişine bağlayan İsmail Fazıl Paşa, savaşın sonuna doğru Karadağ'ın toplayabildiği birlikler ile Nikşik, Bar ve Ülgün'ü de Osmanlı Devleti'nden aldığından bahsetmektedir. Savaş 8 Ocak 1878 (27 Kânun-ı sanî 1293)'de gerçekleştirilen anlaşma ile sona ermiştir (İsmail Fazıl Paşa, 1329: 59).

Bu çalışma temelinde Osmanlı Devleti ve Karadağ arasında gerçekleşen muharebeler esnasında Karadağ ordusunun askeri gücünü, Osmanlı askeri raporları esas alınarak ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bu bakımdan savaş hazırlayan şartlar ve safahatı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Diğer taraftan Karadağ'ın dağlık ve sarp coğrafyası, bu coğrafyanın Karadağ

birimlerin parçalanması' olarak tanımlanan kavram, tarihsel bağlamı içinde ele alındığında büyük devletlerin rekabeti sonucunda birbirleriyle savaşan Balkan devletlerinin durumunu ve Osmanlı Devletinin ardından bölgede hüküm süren anarşiyi ifade etmekteydi. Fransız ansiklopedisi Büyük Larousse'un aşağı yukarı aynı dönemde yayımlanan baskısında ise, 'aynı idari ve siyasal yapı içinde yer alan coğrafi bir bütünlüğün parçalanma süreci' olarak tanımlanan balkanlaşmanın itici gücü Alman bakış açısındaki gibi dış dinamikler değil, ulusçuluktur' ifadelerine yer verdikten sonra, Todorova'nın 'büyük ve yaşanabilir siyasal birimlerin parçalanması' olarak tanımladığı 'balkanlaşma', aynı zamanda 'kabileciliğe, ilkelik ve barbarlığa dönüş' gibi imaları da taşımaktadır." tespitiyle etnik çeşitliliğe de bir göndermede bulunmaktadır. Bkz. Arısoy, 2003: 83-84.

¹⁷Osmanlı Devleti XV. yüzyılda Balkanların büyük bir kısmını hâkimiyeti altına almıştır. II. Mehmet döneminde Karadağ coğrafyası da Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeye başlanmıştır. 1479'da hâkimiyet altına alınan Karadağ, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra belli dönemlerde müstakil sancak olarak yönetilmiş, bazen de İşkodra sancağına bağlanmıştır. Osmanlı Devleti vergilerini ödemeleri kaydıyla Karadağlıları iç işlerinde serbest bırakmış, müstakil bir devlet gibi hareket etmelerine de göz yummuştur. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Urhan, 2015: 116-119.

¹⁸ Osmanlı Devleti 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi'nde Rusya ile savaşmıştır. Savaş Kafkas ve Balkan olmak üzere iki cephe gerçekleşmiş, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Yenilgi Osmanlı Devleti'ni siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanda olduğu kadar demografik olarak da olumsuz etkilemiştir. Uzman, 2017: 95; Ayrıca 93 Harbi'ne genel bir bakış için bkz. Karıcı, 2017: 229-231.

ahâlisini nasıl etkilediği ve Karadağ ordusunun teşkilinde bunun nasıl bir etkiye sahip olduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. 1876-1878 OSMANLI-KARADAĞ MUHAREBELERİ HAKKINDA HAZIRLANAN İKİ ASKERİ RAPOR

Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanan 1876-1878 Osmanlı-Karadağ Savaşı esnasında Karadağ ordusunun durumu ile alakalı olarak derli toplu eser sayısı oldukça sınırlıdır. Tarihimizde umumiyetle 93 harbi olarak nitelendirilen 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'nın bir parçası ya da sebeplerinden birisi olarak nitelendirilebilecek Karadağ muharebeleri esnasında gerçekleşen olaylarla ilgili olarak Türkiye'deki en geniş koleksiyon Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde yer almaktadır. Arşivde 93 Harbi'ni konu alan "Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (ORH)" hariç olmak üzere doğrudan 1876-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Karadağ ve Sırbistan arasındaki muharebeleri kapsayan ve toplamda 2928 belgeden müteşekkil "Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu (OSK)"¹⁹ bulunmaktadır.

Bu belgeler içerisinde muharebeler esnasında Karadağ ordusunun durumunu konu alan iki belge özellikle dikkat çekicidir. Katalogda 654 sıra numarasıyla tasnif edilen (OSK, K. 8, N. 124, A. 12)²⁰ belgenin katalogdaki konu kısmında "Karadağ ve Karadağlılar hakkında genel bilgi. Karadağ'ın kale gibi olduğundan Türklerin burada savaşmasının çok zor olduğu. Karadağ halkının savaş sırasındaki durumu ile Karadağ'ın askeri gücü" bilgilerine yer verilmiştir. Bilgilerin belge tasnifi esnasında içeriğinden hareketle yazıldığı anlaşılmaktadır. Toplam 22 varaktan oluşan belgenin herhangi bir başlığı bulunmamakta, hazırlayanla ilgili bilgiye yer verilmemektedir. Belge genelde Hersek İsyanı ve Karadağ Muharebeleri ile özelden Karadağ hakkında malumat veren bir rapor niteliğine sahiptir. Belge, "Karadağ'ın mevki-i coğrafisi (Şato Briyand nam müverrihin kavlince hürriyetin meskeni daima dağdır) şu tâbirimeşhûrun yaraştığı bir ahâlî var ise o da muzaffer tarihi mücmelenbeyân eylediğimiz ahâlî olacağı şüphesizdir"²¹ ifadeleriyle başlamaktadır. Yaptığımız karşılaştırmalar neticesinde raporun hazırlayıcısının Ali Fitrî Bey olduğu anlaşılmıştır. Arada kesintiler olmakla birlikte Mekteb-i Harbiyye Coğrafya-yı Askerî ve Tarih-i Harb muallimliği vazifesini uzun yıllar devam ettiren ve coğrafyanın harp üzerindeki etkilerini konu alan çalışmalar yapan Ali Fitrî Bey'in, Ta'birât-ı Sevku'l-ceyşiyye ve Avâriz-ı Coğrafya, 91-92 Hersek Seferi, 92-93 Osmanlı Karadağ Seferi ve Hal-i Hazır Darü'l-harekâtı, 92-293 Osmanlı-Sırp Seferi ve Hal-i Hazır Darü'l-harekâtı, Coğrafya Notları ve İstatistikî ve İktisadî Coğrafya eserleri bulunmaktadır (Ali Fitrî, 2021: 1-3). Katalogda belge tarihi olarak 1291 (1875-1876) (Osmanlı Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu, 1993: 48) düşünülmüş olmasına rağmen daha sonra hazırlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ali Fitrî Bey 1902'de Harbiye'den Topçu Yüzbaşı olarak mezun olmuş söz konusu belgenin genişletilmiş şekli olarak tefrika edilen "(91-92) Hersek Seferi 92-293 Osmanlı-Karadağ Seferi ve Hâl-i HâzırDârü'l-Harekâtı" başlıklı eser 1327²² (1911-1912) yılında basılmıştır. Buradan hareketle raporun 1902 sonrasında hazırlanmış olması gerekmektedir. Zaten raporun anlatım tarzından harp sonrasında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Matbu eserle bilgiler örtüşmekte ancak sayfa sıralaması farklılık arz etmektedir.

¹⁹ Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde, Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Kataloğu'nda (OSK) bulunan belgeler harekâtın meydana geldiği sırada Seraskerliğin Ordular ve diğer komutanlıklarla olan yazışmalarını içermektedir. Bunun yanında doğrudan harekâtla ilgili olmayıp, dönemin diğer askerlik hizmetleriyle ilgili belgeler de bulunmaktadır. Katalogda bulunan belgeler içeriği bakımından; askeri istihbarat, askeri harekât, lojistik destek, asker tertibi, celbi ve sevkıyatı, komutan tayin ve azilleri konularını kapsamaktadır. Katalogda doğrudan harple ilgili olmayan ancak önceden dosya usulü tasnifi yapılırken bu koleksiyona dâhil edilen bazı belgeler de bulunmaktadır. *Osmanlı Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu*, 1993: III.

²⁰ Kısaltmaların açıklamaları şu şekildedir: OSK: Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Kataloğu, K.: Kutu, N.: No, A.: Aded

²¹ Belgenin ilk cümlesinde bahsedilen Şato Briand; Fransız Edebiyatı'nda Romantizm akımının kurucusu kabul edilen, yazar, politikacı ve diplomat *François-René de Chateaubriand*'dir. Yazarın biyografisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *The New International Encyclopedia*, 1905: 538-539.

²² Eserin transkripsiyonunu hazırlayan Zafer Gölen ayrıca yazarın biyografisine de yer vermiştir. Bu kısımda Ali Fitrî Bey'in eserini 20 Ocak 1912'de tamamladığı bilgisine yer almaktadır. Bkz. Ali Fitrî, 2021: 1.

Belgenin ilk sayfasında Karadağ isminin manası ve Karadağ'ın sınırları izah edilirken; “İslavça Çernagora yahud İtalyanca Montenegro kelimeleri aynı mânâyamüfidolub Karadağ lafzının tercümesidirler. Rumlar Mavrovouni, Türkler Karadağ, Arnavudlar Mâkisniye tesmiye ederler. Tesmiye olduğu isim ne olursa olsun arzın şu köşesinin şan ve şöhreti noksan değildir. Karadağ ile hem-hudûd olan Osmanlı ve Avusturya hükümetleridir. Şark-ı şimâli ve cenûb cihetleri Hersek ve Arnavutluk ile mahdûdolubcihet-i garbiyesi ise Avusturya'nın Kataro dairesinde ziyade bir kısım araziyle Venedik körfezinden ayrılmıştır. Kayalarının tepelerinden gemilere kadar taşlar endaht etmeye muktedir buldukları söylemeyi Karadağlılar âdet etmişlerdir. Kataro dairesinin sâhili Türklerin Bar'a yakın olan İspiça limanına kadar mümted olur” (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1) ifadelerine yer verilmiştir. Kitapta ise Karadağ isminin manası ve Karadağ'ın sınırları şu şekilde anlatılmaktadır: “İslâvca Çernagora, İtalyanca Montenegro, Rumca Mavro-Vouni, Arnavudca Mal-Esija, Fransızca Montagnes-noires dinilen Karadağ kıta'a-i sagîresi Devlet-i Aliyye ve Avusturya araziyle hem-hudûdolubşimâl-i garbisinde Hersek, şark ve cenûbundaşimâli Arnavudluk, garbda Avusturya'ya âid ve Karadağ'ı Adriyatik Denizi'nden fârik Kataro Nâhiyesi mevcûddur. Dağlılar bu dar arazinin denizle kendi aralarına girmesinden kinâyeten memleketlerindeki kayaların başından denize taş atabileceklerini söylerlerdi. Bu Kataro Nahiyesi o zaman bizim olan Bar (Antivari) civârındaİspiça (Spitza)'ya kadar sahil boyunca mümteddir” (Ali Fitri, 1329: s. 23).

Raporda kitaba göre nispeten daha ağıdalı bir dil kullanılmıştır. Ayrıca dağlarla ilgili bahiste olduğu gibi eski ölçü birimlerine yer verilmiştir. Örneğin Karadağ'ın en önemli yükseltilerinden birisi olan ve Bosna'nın güneyinde Katoro yakınında bulunan Lovçen dağı zirvesi irtifanın 4.200 kadem²³ olduğu belirtilmiş (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-2) olmasına rağmen kitapta metre cinsinden yükseltisi 1.759 (Ali Fitri, 1329: s. 24) olarak gösterilmiştir. Rapor ve eser arasındaki farkın nedeni muhtemelen basılı halinin Harbiye'de ders kitabı olarak okutulması ve öğrenciler için daha kolay anlaşılır kılınmak istenmesidir.

Karadağ ordusunun durumunu konu alan bir diğer belge ise katalogda 998 sıra numarasıyla tasnif edilen (OSK, K. 8, N. 3, A. 12) ve “1292'de Karadağ Muharebeleri ve Karadağ Usul-ı Tabyası” başlığını taşıyan belge grubudur. Katalogda 12 varak olduğu kaydı düşülmüş olmasına rağmen kapakla birlikte toplam 7 varaktan müteşekkildir. Kanun-ı Sani (Aralık) 1926 tarihinde Fuad imzasıyla düşülen notta, “İş bu eserin tab edildiği melfûf krokilerden anlaşılacakda ise de matbûnüshâsı meydana çıkmamıştır.” bilgisi yer almaktadır. Katalogda “nevi” bölümünde “dergi” ibaresi düşülmüştür. Yaptığımız taramalarda yayımlandığı yere dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Hazırlanma sebebi olarak şu ifadeler yer verilmiştir: “Son 50 sene zarfında vukû bulan muharebâtın ekserisi daha vekâyinin hîn-i cerayânında veyâ biraz sonra tahrir ve neşr edilmiştir. Muharebât-ı mezkûrenin herhangi bir hâdise-i mühimmesi uzun uzadıya münâkaşâne ve az çok tarafkirâne intigâdâtasebeb olmuş pek çoğu bir takım nazariyât-ı cedîdenin zuhûruna hıdmetetmiştir. Bilakis, 1876-1878 seneleri Dalmaçyahudûdu civarında cereyan eden Türk- Karadağ seferi nazar-ı dikkati pek az celbetmiştir. Tarih-i harbin bu muayyen üzerinde o kadar semere olmayışı başlıca menâbi-i mevsukânın fikdânına atf olunabilir. Her ne kadar 1876 senesi Türk-Karadağ dâru'l-harekâtında cereyân eden vakai bir dikkat-i mahsûsa ile t'akib edilmiş ise de her iki muhâcim tarafın tabiatı o vakit pek az tanınmış olan arâzîninmahsûsiyeti tarih-i harb tarihine esas ittihaz edebilecek muntazam ve şâyân-ı itimâd raporların vücuda gelmesine mânî olmuşdu. 1877 ve 1878 senelerinde Tuna ve Balkanlarda tarafa temevvün olan muharebe-i azîme Avrupa'nın inzâr-ı dikkatini o tarafa celb ettiğinden ikinci derecede olan Karadağ dâru'l-harekâtı heman kâmilin unutuldu. Binaenaleyh işbu Türk-Karadağ muharebesinin tedkik ve tetebu-u için muktaza-ı menâbinâ-kâfi olduğu gibi şâyân-ı vüsugda değildir” (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-1).Bu izahtan hareketle Karadağ muharebeleri hakkında böyle bir yazının vücuda getirilmesinin nedeni, konuyu aydınlatacak yeterli çalışmanın olmayışındır. Bu durumu ise muharebelerle ilgili vesika yetersizliği, her iki tarafın da itimat edilecek

²³“Kadem” ya da “Ayak” olarak nitelendirilen ölçü birimi hakkında Taşkın şu bilgileri vermektedir: “Metrenin kabulüne kadar kullanılan yarım arşın değerindeki ölçüdür. Ancak arşının, çarşı arşını ve mimar arşını gibi iki farklı değer taşıması ve geç dönemde Fransız ayağında kullanılması, Osmanlı ayağını daha değişken bir hale getirmiştir. Ayak kullanımdan kaldırılınca kadar 33 (çarşı arşını 68 cm) ve 37,5cm (mimar arşını 75 cm) değerlerine sahipti.” Bkz. Taşkın, 2005: 144.

raporlar hazırlanmış olması ile 93 Harbi'nin başlamasıyla birlikte Avrupa'nın dikkatinin daha çok o alana yönelmesine bağlamaktadır. Katalogda 17.04.1292 (29 Haziran 1876) tarihli olarak kaydedilmesine rağmen açıkça görülmektedir ki belge Karadağ muharebeleri sonrasında yazılmıştır. Ancak İsmail Fazıl Paşa'nın 1292-1293 Osmanlı-Karadağ Seferi²⁴ isimli eseri gibi doğrudan konuyla alakalı yapılan çalışmalara atıfta bulunulmadığına göre daha erken bir tarihte kaleme alınmış olması gerekmektedir. Nitekim yazar, Osmanlı-Karadağ harbi ile ilgili referans kaynaklar olarak Gopçeviç'in 1877'de yayımlanan "Montenegro und die Montenegriner"²⁵ kitabı ile "Rustova" ve "Lokont"un tamamlanmamış eserlerini, Avusturya-Macaristan Cerâid-i Askeriyyesi'nin (Prohaska, Teschen 1876) neşriyatı (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-1) ile Prusya süvari yüzbaşlarından Graftezeç'in "1876-1877 Senelerinde Karadağ Muharebâtı ve Türkiye'ye Karşı Muzafferiyet" (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-2) isimli eserini göstermektedir.

Karadağ coğrafyası, Karadağlılar ve Karadağ ordusu ile alakalı bilgiler yukarıda izah ettiğimiz iki askeri rapordaki bilgiler merkeze alınarak izah edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca mezür başlıklar altında belgelere göre verilen bilgiler konuyla ilgili diğer kaynaklarla da desteklenmeye çalışılmıştır.

2. KARADAĞ COĞRAFYASI

Slavların "Çernagora", İtalyanların "Montenegro" isimlendirmesi aynı manaya gelmekte olup Türkçe anlamı "kara-dağ" demektir (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1). İtalyanca "Montenegro" isimlendirilmesi Slavcadan ödünç alınmış bir çeviri mahiyetinde olup İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi Avrupa dillerine de aynen geçmiştir. Balkanların bu dağlık ülkesini komşuları da kendi dillerinde benzer şekilde isimlendirmişlerdir. Mesela Yunanca "Mavro-Vouni" (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1) kara-dağ demektir.

Karadağ'ı konu alan eserlerde aslında ismiyle de yakından ilgili olduğu şekilde engebeli ve dağlık arazisine vurgu yapıldığı görülecektir. Balkanların bu geçit vermez bölgesi, sakinleri için ekonomik faaliyet sahasını oldukça sınırlandırmasına ve çok zaman fakirlik getirmesine rağmen diğer taraftan yabancı işgallere karşı ülkelerini savunmalarını kolaylaştırmıştır. Karadağlılar doğal bir müstahkem mevki ya da kale olarak nitelendirilebilecek coğrafyada yaşamaları nedeniyle kısmen de olsa hürriyetlerini temin edebilmişlerdir. Nitekim Karadağ coğrafyasının dağlarla kaplı olması ve sarplığı yerel hikâyelere de konu olmuştur. 93 Harbi'nin hemen sonrasında (R. 1294 – M. 1878/1879) İstanbul'da yayımlanan Türkçe bir eserde hikâye şöyle dile getirilmektedir. "Her tarafı ziyâde dağlık olub hatta ahaliyi beyninde şu veçhile bir itikâd-ı bâtil vardır ki güyâ Hak Teâla hazretleri hin-i hilkat âleminde dünyanın her tarafına birer mikdar dökmek üzere bir çuvala taş doldurarak kürre-i zemînin etrafında dolaştırır iken Karadağ mevkiinin üzerine geldikde çuvalın dibi delinerek pek çok taş dökülmüş ve işte bu veçhile dünyanın mahsuldar ve bataklık olan mahalleri taşsız kalarak onların hisseleri kâmilen Karadağ'a isabet etmiştir" (Kamil Kapudân, 1294: 11-12). Kamil Kaptan'ın eserinde yer verdiği bu hikâye ilginç bir şekilde, 35 yıl sonra Londra'da yayımlanan bir başka eserde de kendisine yer bulacaktır.

93 Harbi arefesinde Karadağ, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile komşu durumdadır. Kuzey, doğu ve güney yönlerden Osmanlı vilayetleri olan Hersek ve Arnavutluk ile çevrelenmiştir. Batısında ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ait olup Karadağ'ı Venedik Körfezi'nden ayıran Kataro Nahiyesi yer almaktadır. Avusturya hâkimiyet alanı o dönem Osmanlı Devleti'ne ait olan Bar'a yakın bir konumda bulunan İspiça Limanı'na kadar uzanmaktadır. Karadağlılar Avusturya'nın elinde bulunan bu dar sahil şeridi ile alakalı olarak kinâyeli bir şekilde, "kayaların tepelerinden gemilere kadar taşlar atmaya muktedir bulduklarını söylemeyi âdet etmişlerdir" (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1; Ali Fitri, 1327: 23).

²⁴ İsmail Fazıl Paşa'nın eseriyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Yılmazçelik ve Özdem, 2014: 3-37; Türkmen, 2017: 386-407.

²⁵ Raporda, "bu iki seneden ziyâde imtidâd eden seferin mufassal bir tarihini yazan yalnız Gopçeviç olmuştur" denildikten sonra, Gopçeviç'in ifrad derecesinde milletperver olmasından dolayı eserine şüpheyle bakılması gerektiği ancak savaşın şartları ile Karadağ ordusunun ruh haline derin bir bakış açısı sunması açısından kıymetli olduğu dile getirilmektedir. OSK, K. 8, N. 3, A. 12-1; Gopçeviç'in ilgili eseri için ayrıca bkz. Gopçeviç, 1877.

Karadağ denince ilk akla gelen dağlarıdır. Bir taraftan 16°/20° ile 10°/17° doğu boylamları (tul-ı şarkî) ve diğer taraftan 10°/42° ve 43° kuzey enlemleri (arz-ı şimâl) arasında sarp ve yüksek kayalıklar bulunmakta olup bunların başlıcaları Çernagor ve Brda'dır. Venedik Denizi (Adriyatik Denizi) sahili boyunca uzanan dağ silsilesi Kataro Limanı üzerinde daha da yükselerek adeta amûdî (dikey) bir duvar haline gelir. Bu yüksek dağ silsilesi Bosna ve Arnavutluk hudutlarını uzanır. Bu silsilenin en yüksek zirvesi Karadağ hududu üzerinde yer alan ve önceden Bosna'nın güneyinde bulunan, Katoro yakınlarındaki Lovçen'dir. Lovçen Dağı'nın irtifai 1759 m. (4200 kadem) olup zirvesi yıl boyunca kar ve bulutla kaplıdır. Diğer taraftan Bosna'nın kuzeyinde, Hersek hududu üzerinde Moroçka Dağları uzanmaktadır. Bu dağ silsilesinin en yüksek noktası Dormitor Dağı olup 2528 m. (7500 kadem) irtifaındadır. Arnavutluk hududu üzerinde bulunan Kom Dağı'nın 2850 m. (9000 kadem) kadar olan Dişli Tepesi'nin zirvesi daima bulutla kaplıdır (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1; OSK, K. 8, N. 124, A. 12-2; Ali Fitrî, 1327: 24).

Karadağ'ın dağlık coğrafyasına rağmen akarsuları oldukça azdır. İşkodra Gölü'ne dökülen Moroça, Riega ve Çerminça önemli akarsularıdır. Ayrıca Karadağ arazisini ikiye bölen, Nikşiç Ovası'ndan ve Ostrog Boğazı'nın altından dağı delerek geçer ve önemli bir vadi oluşturarak Moraça Nehri ile birleşen Zeta Nehri bir diğer önemli akarsuyu olarak sayılmalıdır. Bunların dışında kar sularının erimesiyle ve çeşitli kaynaklardan ortaya çıkan ve küçük dereler de vardır. Bunlar ova tabanlarında Hersek'te olduğu gibi küçük göller meydana getirmektedirler. Karadağ'ın sarp coğrafyası ulaşımı da olumsuz etkilemiştir. Ali Fitrî Bey hazırladığı raporunda, "Bu dağlık memlekette tarik olmayıp ancak keçi yolları mevcut topçu hattı süvarisi bile bir geçidi mürûra muktedir olmadığından cesur Dağlılara nasıl yetişilebilir, ta'kiblerine bir kul memur oldukda en küçük bir geçide tavakkuf ederek çıkamaz" sözleriyle ulaşım hatlarındaki zorluğa dikkat çekmektedir(OSK, K. 8, N. 124, A. 12-2; OSK, K. 8, N. 124, A. 12-3). Ali Fitrî Bey kitabında ise daha ayrıntılı bir yol tarifi vermektedir. Trebin-Çetine; Kristaç-Duga Boğazı-Nikşiç-OstrogBoğazıDanilograd-Çetine; Foça-Goraçko'dan ve Nikşiçivârından geçerek Brda kısmına giren ve Piva Vadisi Moraça Vadisine uzanan; Kataro-Nyeguş-Çetine; Bar-Suttorman Geçidi-Çetine; Podgoriça-İşpuza-Danilograd; Podgoriça-Riyeka-Çetine; Kolaşin-Moraça Vadisi-Podgoriça yol güzergâhları olarak sıralamakta, askeri sevkîyat için birinci dereceden önemli yolları; "Podgoriça, Bar, Ülgün, Nikşiç, Çetine" olarak belirtirken, "Medun, İşpuza, Danilograd, Virpazar, Zablyak, Duga ve Ostrog Boğazları vesâ'ire" güzergâhlarını ise ikinci dereceden önemli olarak nitelendirmektedir (Ali Fitrî, 1327: 25). Ancak bu sıralamayı yapmasına rağmen askeri harekât açısından yolların zorluğunu da vurgulamaktadır. Nitekim Ali Fitrî Bey "demek ki bu memlekette hareket-i asker yapacak yabancı bir ordu yalnız Dağlılarla değil dağlarla, tabiyatla da pençeleşecektir" (Ali Fitrî, 1327: 26) demekten kendini alamayacaktır.

Coğrafyanın bu denli sarp olması Karadağ'ın ele geçirilmesini zorlaştırırken ahalisi için ülkelerinin savunulmasını kolaylaştırmıştır. Karadağ ordusunun muhasımlarına karşı gerçekleştirdiği muharebelerde en büyük avantajı yine bu coğrafyadır.

3. KARADAĞLILAR VE SAVAŞTA İNSAN UNSURU

Karadağ hakkında yazılan eserlerde ön plana çıkan unsurlardan birisi ise Karadağ insanı ve onlara ait özelliklerdir. Karadağ'ın coğrafi şartları ülkenin işgalini güçleştirip, savunulmasını kolaylaştırmıştır. Ancak Karadağ'ın savunulması yine de muharip bir milletin varlığını zorunlu kılmıştır. Bu açıdan Karadağlıların genel özellikleri hakkında kısa bir malumat vermeyi uygun gördük.

Fransız filozof Victor Cousin'in, "bana bir ülkenin şeklini, iklimini, sularını, rüzgârlarını ve tüm fiziki coğrafyasını verin; doğal ürünlerini, florasını, zoolojisini verin; ben size önceden bu ülke insanının nasıl biri olacağını, bu ülkenin tarihte nasıl bir rol oynayacağını tahminen değil kesin olarak, bir değil bütün devreler için anlatacağıma bahse girerim" (Özgüç ve Tümertekin, 2012: 200-201) diyerek coğrafya ve insan arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Gerçekten de Karadağ üzerine yazılan eserlerde Karadağ'ın geçit vermez coğrafyasının yanında ve bu coğrafyanın Karadağ insanı üzerindeki etkisi de değerlendirilmektedir.

İsmail Fazıl Paşa Karadağlıları; “cesur, kanaatkâr, silahını bi-hakkın isti‘mâl ederek, vatanlarında sarp dağlarda yabanî keçi gibi taşdan taşa seker bir takım efrâd” (İsmail Fazıl Paşa, 1329: 6)olarak tarif etmektedir. Karadağlıların savaşı özellikleri Avrupalıları da etkilemiştir.İngiliz yazar Stevenson, “Karadağ Tarihi” isimli eserinde Karadağlıları kahraman olarak nitelendirmekte, “yaklaşık beş asırdır yiğit Dağlılar, sayıca kendilerinden kat be kat üstün olan bir düşmana karşı var olma mücadelesi yürütmüşler ve Balkan yarımadasının geri kalan Slavları, en azından bu dönemin büyük bir bölümünde, bir yabancı egemenliğine boyun eğmek zorunda kalırken, yalnızca Karadağlılar milli bağımsızlıklarını bozulmadan korumayı başaramışlardır” (Stevenson, 1914: 9-10) sözleriyle onların bağımsızlıklarına olan düşkünlerini ifade etmiştir.

Avrupalıların Karadağlılara karşı bu türden olumlu ifadeleri bir noktada anlaşılabilir. Ancak Karadağ insanının bizzat savaştığı Türkler üzerinde de benzer bir etki bıraktığı görülmektedir. Osmanlı askeri raporlarında da çoğunlukla olumlu bir Karadağlı imajına rastlamak mümkündür. Askeri raporda Karadağlılardan sitayişle bahsedilmekte, ekseriyetle uzun boylu, hoş endam, zorluklara dayanıklı, çok kanaatkâr kişiler olduğu vurgulanmaktadır. Bu meziyetlerinin ise onları iyi birer asker haline getirdiği söylenmektedir. Aynı raporda, şiddetli ve ateşli bir mizaç, tevekkül sahibi, milletine karşı yüksek derecede bir muhabbet duyan, her türlü zorluğa katlanabilen, girişimcilik ve tabi bir beceriklilik içerisinde hareket edebilmenin yanında cesaret gibi seçkin vasıflara sahip oldukları belirtilmektedir (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-5).

Ali Fitrî de raporunda Karadağlılar hakkında olumlu bir imaj ortaya koymakta, onları özgürlüğüne düşkün bir millet olarak nitelendirirken, “Karadağ zaten muhârib bir kavim ile meskûn olub cenk ü cidâl birçok asırdan beri bunlar için âdet olmuştur” (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-4) diyerek savaşı özelliklerine vurgu yapmaktadır. Karadağlıların savaşa düşkünlükleri aynı zamanda silaha verdikleri önemin de satır aralarında karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. “Erkekler iki omuzlarında asılı iki tobra (kıldan yapılmış bir tür çuval) taşıyıp derinlerine azık barut ve kurşun korlar. Ve bir de omuzlarında yünden mamul (struga) isminde gayet kalın ve tüylü bir ehram taşıyıp kırda kaldıkları geceler bunu hem döşek hem de yorgan makamında istimâl ederler ise de bundan asıl maksad nefislerinden daha aziz tuttukları silahlarının yağmurdan muhafazasıdır” (Kamil Kapudân, 1294: 27). Bu ifadelerden de anlaşılabilceği gibi silahlarına kendilerinden bile daha büyük önem vermektedirler.

Ali Fitrî Bey, Karadağ’da muvazzaf askerlik olmamasından dolayı askerlerin talimlerinin eksik olduğundan bahsettikten sonra bu eksikliğe rağmen çocuk ve kadınlarına varıncaya kadar ahalinin savaşa meyilli bir fitrata sahip olduğunu ve bu fitratı pekiştirenin ise memleketlerinin tabiatı olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzdendir ki Karadağ ahalisinin çoğunluğunun daima omuzlarında tüfekte gezdikleri, çobanlık ve avcılıkla iştigal ettikleri ve bu durumun onlara münferiden askeri bir kıymet bahşettiği yorumunda bulunmaktadır (Ali Fitrî, 1327: 29-30).

4. 93 HARBİ AREFESİNDE KARADAĞ ORDUSU

Karadağ coğrafyası aynı zamanda Karadağ’ın savaş nizamını da önemli ölçüde belirlemiştir. Karadağ’da düzenli askeri birliklerle mücadele etmenin imkânsızlığı da aslında coğrafyanın getirdiği özelliklerin bir sonucu olarak görülmelidir. Ali Fitrî Bey, “bu nevi arazide mevki-i harbta’yin olunamaz zira bütün memleket bir kaledir” (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-3) derken bu duruma işaret etmektedir.

1876’da Karadağ muharebeleri başladığında oldukça külliyetli bir Osmanlı ordusu İşkodra merkezli olarak toplanmıştı. Daha sonra bu birliklere takviye kuvvetler de eklenecekti. İsmail Fazıl Paşa’nın verdiği bilgilere göre; 2. Orduya mensup 1 Taliâ ve 4 Nizamiye Taburu; 3. Orduya mensup ve Martini silahıyla donatılmış Manastır, Ohri, İlbasan ve Tiran Taburları ile 2 Nizamiye Taburları ve 6 Taliâ taburu; 4. Orduya mensup ve Vincister tüfeğiyle donatılmış Ordu, Ünye, Samsun, Bolu, SinobSevâhil Taburları; 5. Orduya mensup bir kısmı Martini bir kısmı Şınayder tüfekleriyle donatılmış Hamâ, Humus, Kilis, Maraş, Ayıntab, Beyrut, Trablusşam, Gazze, Kars, Duma, Lazkiye taburları bulunuyordu. Ayrıca Altûnîzâde’nin İstanbul ahalisinden oluşturulmuş bir tabur; İşkodra Hudûdiye Taburu; beş altı bin Zeybek ve Arnavutlardan müteşekkil yardımcı birlikler bulunuyordu.

Topçu birlikleri ise 4 ve 6 fundalık, seyyar 4 batarya, Tophane imali üç fundalık tunç, 6 dağ bataryasından oluşuyordu²⁶ (İsmail Fazıl Paşa, 1329: 17-18).

Karadağ'da askerlik, profesyonel bir meslek olmaktan ziyade eli silah tutan her Karadağlı askerlik ile mükellefti. Daimi kuvvet olarak yalnızca 600 mevcutlu "perpaniye" olarak tabir edilen piyade jandarması ile "kapadaviya" olarak isimlendirilen 400 kişilik muhafız askerleri ile 50 mevcutlu prensin maiyet bölüğü bulunuyordu (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-3; Ali Fitrî, 1327: 27). 93 Harbi arefesinde nüfusu tam olarak bilinmese de yaklaşık 120.000 ile 130.000 kişilik bir nüfusa sahip olduğu tahmin edilen (Kamil Kapudân, 1294: 11) Karadağ'da halkın 17 yaşından 50 yaşına kadar olanları birinci hatta yer alıyordu. Bunların mevcudu yaklaşık olarak 27.000 kişiydi. Ayrıca ülkeye herhangi bir saldırı durumunda gerekirse çocuklar, ihtiyarlar ve hatta kadınlar bile silaha sarılıyordu (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-2).

Karadağ ordusu 93 Harbi arefesinde yeni askeri usuller gereğince hazerî ve seferî (barış ve savaş) dönemlerde tabya sistemine göre teşkilatlanmıştı. Tabyalar 6:4 sistemine göre ve daha ziyade bölüklü tabur şeklinde örgütlenmişti. Tabyayı oluşturan birlikler kabile ve akrabalık esaslarına göre oluşuyordu. Bir köy bir bölük olarak kabul edilmişti. Yine bir takım akraba ve taallukatın ikamet ettikleri çeşitli mahalleler bir bölük vücuda getiriyordu. Aynı kabileye mensup kişilerden oluşan bu bölükler bir araya gelerek 600-900 kişiden müteşekkil bir tabur oluşturuyorlardı. Böylece kavim ve kabile esaslarına dayanarak teşekkül eden birlikler kan bağının da etkisiyle daha sağlam bir kuvvet vücuda getirilebiliyor ve bundan dolayı fedakârlık, cesaret ve muharebe esnasında arkadaşlarına yardım gibi özelliklere sahip oluyorlardı. Taburlarda bir araya gelerek liva halinde birleşiyordu (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-2). Bunların dışında seferberlik halinde silahlana alınan ve mevcutları yaklaşık 8.000 kişi civarında olan 50 yaş üstünde kişilerin oluşturduğu yardımcı kuvvetler de bulunuyordu (Ali Fitrî, 1327: 28).

Her bölükte bir bölük kumandanı ile 4 takım zabiti vardı. Ayrıca her takımda 2 tane olmak üzere bir bölükte 8 küçük zabıt, bir borazancı bir de bayraktar (alemdar) bulunuyordu. Bazı bölüklerde birden fazla bayraktar bulunabiliyordu. Bunun nedeni ise bayraktarlığın Karadağlılarda bir nevi imtiyaz olarak kabul edilmesi ve babadan oğula geçmesiydi. Bayraktarlığı fevkalade muteber ve makbul görülmüyordu. Taburlar ise bir kumandanla ikinci bir kumandanın emrinde bulunuyordu. Bu ikinci kumandanın vazifesi Osmanlı ordusunda kolağalarının yaptığı göreve karşılık geliyordu (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-5; Ali Fitrî, 1327: 27-28).

Karadağ ordusunda piyade ve topçudan ibaret yalnız iki sınıf asker olup her iki sınıf asker de Rus Krnka ve ya Avusturya'nın Vanzl tüfekleriyle kısmen de ağızdan dolan karabinalarla donatılmıştı (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-3).

Karadağ hükümeti, ordusunda eksik olan 14.000 tüfeği satın alacak ekonomik duruma sahip olmadığından masrafı hafifletebilmek için hükümetle asker olacaklar arasında bir mukavele yapılmıştı. Her şahıs imkânı varsa kendi hesabına senede artırabileceği parayı vermek şartıyla hükümetten bir Krnka tüfeği alır ve bedelini senelik taksitler halinde hükümet sandığına öderdi. Bu sayede ordunun tamamının Krnka tüfeği ile teçhiz edileceği düşünülmüştü. Ancak savaşın erken başlaması bu hedefe ulaşmalarını engelledi (Ali Fitrî, 1327: 27-28). Askerlerin kullandığı tüfekler dönemin modern ordularından farklı olarak süngüsüzdü. Ayrıca her Karadağlı asker iki pistol ile bir milli hançer taşıyor ve bazılarında pistol yerine revolver bulunuyordu. Ayrıca Osmanlı Karadağ Harbi esnasında Osmanlı ordusundan peyderpey elde ettikleri 3000-4000 kuyruktan dolma İngilizkâri tüfeklerle teçhizatlarını güçlendirmişlerdi. Cephane ikmali dönemin modern ordularında olduğu gibi değildi. Fakat Karadağlıların iyi nişancı ve cephanelerini tasarrufta gösterdikleri maharet, cephaneye ikmali konusundaki sorunları büyük ölçüde hallediyordu. Öyle ki üzerinde taşıdığı 80-100 fişek, bir Karadağlı asker için birçok muharebede yeterli geliyordu. Bunun yanında Karadağlılar tekrar tekrar vuku bulan muharebelerde gerektiğinde evlerine giderek ihtiyaçlarını tamamlayıp tekrar savaşa katılabiliyorlardı. Karadağlı askerler savaş esnasında teçhizat olarak fişek çantası, içinde bir

²⁶Karadağ muharebelerinde yer alan birliklerin sayısı İsmail Fazıl Paşa'nın verdiği kadar oldukça fazla olmalıdır. 3. Ordu'nun 1291, 1292, 1293 seneleriyle 1313 Yunan Muharebesi'nde ve 1321 senesinden 1327 senesine kadar Yemen'de istihdam edilmiş olan alay ve taburlarının mahal ve tarih-i istihdamlarını müsair defterde 3. Ordu'ya mensup diğer alay ve taburların da ismi yer almaktadır. Bkz. OSK, K. 11, N. 289, A. 289-12.

kısım cephane ile 4-6 günlük yiyecek bulunan torba taşırlardı. Ayrıca bir çift çarık ile örtü bulunduruyorlardı (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-3).

Karadağ'ın topçu birlikleri ilk olarak 1870'li yılların başlarında teşkil edilmişti. Avusturya ve Sırbistan tarafından Karadağ'a 3-4 fundalık ağızdan dolma dağ (cebel) topu hediye edilmişti. İlk dönemlerde yalnız indirip bindirme talimiyle yetinilmiş, atış talimleri icra edilmemişti (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-3). Savaşın hemen öncesinde ise Karadağ topçusu 7 dağ (cebel) bataryasından ve toplam 24 toptan oluşan bir güce ulaşmıştı. Osmanlı-Karadağ muharebeleri başladığı zaman bu topların bir kısmı kullanıldı. Kuzey ve güney ordularının bünyesinde dörder toplu birer batarya teşkil edilmişti. Ancak bunlar Osmanlı ordusuna karşı büyük bir zarar vermediler. Topçu kumandanların bu silaha karşı fikir sahibi olmamaları başarısızlığın en önemli sebebiydi. Mesela Osmanlı tabyaları ve Nedezini gibi müstahkem bölgeler savaş esnasında bütün gün gereksiz olarak topa tutuluyor ve o zamanlar oldukça pahalı olan cephane gereksiz yere harcanıyordu. Savaşın sonlarına doğru Karadağ topçusu azda olsa atışlarda maharet sahibi olmaya başlamıştı. Karadağ bu dönemde barut vesâir cephaneyi Avusturya'nın Kataru limanı yoluyla Avrupa'dan tedarik ediyordu. Savaştan önce Karadağ'da tesis edilmiş olan fişek ve cephane fabrikası oldukça azdı (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-4). Başlangıçta yalnızca milislerin teçhiz edilmesi ve giydirilmesi için "Kernoviç Reçla?"da bir silah ve mühimmat fabrikası kurulmuş, zamanla burası bir nevi askeri mektebe dönüşmüştü. Bunun dışında Karadağ'ın başkenti Çetine'de bir büyük fişek mağazası, nahiyelerde 8-10 kadar barut depo ve mağazaları vardı. Hemen savaş öncesinde, 1874'te ahalide bulunanların dışında Karadağ hükümetinin elinde 6-7 milyon fişek bulunmaktaydı (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-6; Ali Fitrî, 1327: 29).

Karadağ ordusunda gerçek anlamda askeri bilgiye sahip olan ancak iki kişi vardı. Bunlar Paris'te eğitim almış olan Prens Nikola ve Genelkurmay Başkanı'ydı. Bu iki kişinin dışında büyük ya da küçük rütbeli subayların hiçbirisinin gerçek anlamda askeri eğitimi bulunmuyordu (Ali Fitrî, 1327: 29). 1876'ya kadar Karadağlılar ancak üç dört günlük küçük akınlar yapmışlar ve ülke sınırları dışında daha büyük çarpışmalara girişmemişlerdi. Doğal olarak bu gibi ufak akınlarda intizamlı ve teşkilatlı bir menzil hizmetine ihtiyaç duyulmamıştı. Ancak 1876'da büyük bir kuvvetle Karadağ ordusu Mostar taarruzuna başladı. İşte o zaman muntazam bir nakliyenin eksikliği kendini şiddetle hissettirdi. Nitekim bu tecrübe Karadağlıların kendi topraklarından çıktıklarında bir meydan muharebesini gerçekleştiremeyeceklerini gösteriyordu (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-4; OSK, K. 8, N. 3, A. 12-5; Ali Fitrî, 1327: 30)

Muharebeler esnasında Karadağ'da 5-6 hastane hizmet görmüştür. Bu hastaneler yabancılara, özellikle Rus Salib-i Ahmer (Kızıllaç) cemiyetiyle Karadağlı kadınlara bırakılmıştı. Bu hastanelerde verilen sağlık hizmetlerinin dışında Karadağlılar kendi yaralarını bizzat kendileri de tedavi edebilirdi. Savaş esnasında Karadağlıların Türk askerlerinden yaralananları nadiren tedavi ettikleri görülmüştür. Düşman askerlerinden yaralı olarak ele geçirdiklerini tedavi etmek ve beslemek için vasıtalarının tamamını uzun müddet terk etmek zorunda kalacaklarından askeri raporda belirtildiği şekliyle "işini bitiriyor demekle işin içinden çıkarlardı" Ancak savaş sonrasında Karadağ hükümeti de Cenevre Muahedesine²⁷ dâhil olmuştur (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-4).

5. SONUÇ

1875 yılında başlayan Hersek ve 1876 yılında başlayan Bulgar isyanları Karadağlılar tarafından, uzun zamandır elde etmek istedikleri bağımsızlık için fırsat olarak görüldü. XIX. yüzyıl boyunca Balkanlara kökleşen milliyetçilik fikrinin de etkisiyle 1876'da Sırbistan'la birlikte Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Şüphesiz iki küçük Balkan devletinin Osmanlı Devleti'ne karşı böyle bir savaş sürecine girmesinde Rusya'nın takip ettiği politikaların da etkisi vardı. Yaklaşık iki yıl sürecek olan muharebelerde nüfusu 120.000 civarında olan ve cepheye sürebildiği asker sayısı ise 30.000 kişiyi bulmayan Karadağ, Sırbistan'ın aldığı ağır yenilgiye rağmen Osmanlı Devleti karşısında büyük bir direniş gösterdi. Askeri raporlar incelendiğinde Karadağ'ın Mostar'a karşı

²⁷ Cenevre konvansiyonları olarak nitelendirilen ve İsviçre'nin Cenevre şehrinde yapılmış dört muahedeyi kapsamaktadır. Milletlerarası hukukta insan hakları üzerine yapılmış önemli belgelerdir. Solferino Savaşında yaşanan vahşete şahit olan Jean Henry Dunant'ın gayretleri neticesinde ortaya çıkmıştır.

düzenlediği harekâta varlık gösteremediği ve açık alanlarda yapılacak bir muharebe için teçhizat ve ikmal imkânlarının yetersiz olduğu görülecektir. Diğer taraftan 1876'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğinde ekonomik olarak oldukça zayıf, halkı fakir, harp sanayine yönelik altyapısı sınırlı bir Karadağ söz konusuydu. Harp öncesinde Rusya ve Avusturya'dan bir miktar modern piyade tüfekleri alınmış olmasına rağmen sayıları az ve birkaç dağ (cebel) topuna sahip olan topçu birlikleri ise yok mesabesindeydi. Ayrıca savaşta kullanılacak olan askeri teçhizatın yanında cephedeki askerin iaşesinin bile tamamını kendi imkânlarıyla karşılayamayan ve dışarıya bağımlı bir Karadağ söz konusuydu. Fakat bütün bu eksikliklerine rağmen Karadağ, Osmanlı Devletine karşında tutunmayı başardı ve ülkesinin ele geçirilmesini önledi. Karadağ'ın bu başarısının sebebi şüphesiz ordusuydu. Ancak silahları eksik, komuta heyeti askeri eğitim almamış bir ordunun, Osmanlı Devleti karşısında tutunabilmesini sağlayan, doğal bir kale olan Karadağ coğrafyasının sağladığı avantajla da yakından alakalıydı. Çünkü Osmanlı ordusu yalnızca Karadağlılarla değil dağlarla, tabiatla da mücadele etmek zorunda kalmıştı. Coğrafyasının sağladığı avantaj XIX. yüzyılın son çeyreğindeki harp teknolojisi açısından değerlendirildiğinde yalnızca Osmanlı Devleti için değil, muasırı olan bütün ordular için Karadağ'ı ele geçirilmesi oldukça güç bir ülke haline getiriyordu.

KAYNAKÇA

"MontenegroArmyStrengthAndOrganization", *Bulletin Of MilitaryNotes*, (1903). I, 230-233.

Akman, H. (2006). *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ali Fıtrî. (2021). *91-92 Hersek Seferi 92-93 Osmanlı-Karadağ Seferi ve Hâl-i HâzırDârü'l-Harekâtı (1875 Hersek ve 1876 Karadağ Savaşları)*, (Haz.) Zafer Gölen, Lyon: Livre de Lyon.

Ali Fıtrî. (1327). *(91-92) Hersek Seferi 92-293 Osmanlı-Karadağ Seferi ve Hâl-i HâzırDârü'l-Harekâtı*, Dersaadet: Mekteb-i Harbiye Matbaası.

Arısoy, İ. A. (2003). Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa. *Avrasya Etüdleri*, 43, 79-104.

Buxton, N. andLeese, C. L. (1919). *Balkan ProblemsandEuropeanPeace*, New York: Charles Scribner'sSons.

Gilman, D. C. (Ed). (1905). "Chateaubriand", *The New International Encyclopædia*. (Vol. IV, pp. 538-539). New York: DoddMeadandCompany.

Gopčević, S. (1877). *MontenegrounddieMontenegriner*, Leipzig: VerlagvonHermannFries.

Gölen, Z. (2009). 1852–53 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları. *HistoryStudies*, 1(1), 213-296.

Gölen, Z. (2011). 1862 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları. *Belleten*, 75(273), 503-544.

<https://www.etymonline.com/search?q=montenegro> adresinden 5 Şubat 2020 tarihinde edinilmiştir.

İnalçık, H. (2005). Türkler ve Balkanlar. *Bal-Tam Türklük Bilgisi Dergisi*, 3, 20-44.

İsmail Fazıl Paşa. (1329). *92-93 Osmanlı – Karadağ Seferi*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Kaçmaz, M. (2003). Balkan Coğrafyası, Zeynep İskefiyeli (Ed.), *Türk Tarihinde Balkanlar*(11-37), I, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Kâmil Kapudân. (1294). *Karadağ*, İstanbul: Mihran Matbaası.

Karcı, E. (2017). 93 Harbi'nde Osmanlı Ordusuna Yönelik Eleştiriler. II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s. 228-247). Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları.

Karpat, K. H. (1995). Balkanlar. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C.5, ss. 25-32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Moltke, H. V. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev.) Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Osmanlı Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu. (1993). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Sander, O. (1969). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Sloane, W. M. (1914). *The Balkans A Laboratory Of History*, New York: Jennings & Graham.

Stachowski, M. (2014). Avrupa Balkan(lar)ı Türkçe Bal(yk) ve Bunların Asıl Anlamları Sorunu. (çev. Mustafa Ağca). *Türkbilig*, 27, 155-159.

Stevenson, F. S. (1914). *A History of Montenegro*, London: Jarrold & Sons.

Taşkın, Ü. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü Ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Telif ve Tetkik Eserler

Trevor, R. (1913). *Peeps At Many Lands Montenegro A Land Of Warriors*, London: Adam And Charles Black.

Türkmen, İ. (2017). İsmail Fazıl Paşa'nın 1292-1293 Osmanlı – Karadağ Seferine Dair Değerlendirmesi. II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s. 386-407). Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları.

Urhan, V. (2015). Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 113-135.

Uzman, N. (2017). Kafkas Göçlerinin Anadolu'nun Demografik Yapısına Etkileri (1877-1878). *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 95-107). İstanbul: Gülistan Dostluk Derneği Yayınları.

Yılmazçelik İ. ve Özdem A. G. (2014). İsmail Fazıl Paşa'nın Kaleminden 1292-1293 (1876-1877) Osmanlı-Karadağ Seferi. *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi (Sunulmayan Bildiriler) Kitabı* içinde (s. 3-38). İstanbul: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları.

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı Arşivi

Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu (OSK)

OSK, K. 8, N. 124, A. 12.

OSK, K. 8, N. 3, A. 12.

OSK, K. 11, N. 289, A. 289.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This study purposes to reveal the situation of the Montenegro Army on the verge of the 1877-1878 Ottoman-Russian War. After Montenegro came under the rule of the Ottoman Empire, it stood as a problem in almost every period. The Ottoman Empire tried to keep the Montenegrins under control, who plundered the region where they were included. Montenegro, which was involved in separatist activities since the 19th century under the influence of the nationalist movement, gained an advantage against the Ottoman Empire thanks to its mountainous and rugged geography. This study was also prepared to evaluate the effect of Montenegro geography in determining the military methods followed by the Montenegro army.

Methodology

The main sources of this study are two military reports on the Ottoman-Montenegrin War of 1876-1878 in the last period of the Ottoman Empire and in the archives of the General Staff ATASE Department. One of the reports written by Ali Fitri Bey was simplified and published to be used as a course book in the Military Academy. Besides, Turkish and English secondary sources dealing with the 1877-1878 Ottoman-Russian War and its pre and post were also used. This study consists of six chapters including the introduction. In the introduction, brief information is provided about the Balkan geography and its importance, as well as the Ottoman domination in Montenegro. In the first part, the military reports are evaluated. In the third chapter, the geography of Montenegro, which has a very important effect on the military defense of Montenegro, is explained. In the fourth chapter, the characters and warrior features of the Montenegrins are emphasized. In the fifth chapter, information is given about the Montenegrin army. In the conclusion part, a general evaluation is presented.

Findings

As a result of the Ottoman Empire's westward expansion policy, most of the Balkans was captured in the 15th century. In the same period, Montenegro in the Balkans came under Ottoman rule. However, as of the first period, Montenegrins posed a problem for the Ottoman Empire. Montenegrins frequently engaged in banditry activities, attacked the villages in their region, and carried out looting and massacres. Especially since the second half of the 19th century, they followed an expansionist policy. The Ottoman Empire tried to build derbent and castles on the border in order to prevent Montenegro's expansionist ambitions. In addition, they added soldiers to the border fortresses. So as to prevent the harmful activities of the Montenegrins, the Ottoman Empire carried out military operations against Montenegro in 1852, 1853, and 1862. However, both the pressures of states such as Russia and Austria and the fact that the Montenegro geography was not suitable for military operations prevented the Ottoman Empire from achieving success. Montenegro's success in the war with the Ottoman Empire between 1876 and 1878 is based on two factors. The first of these factors is that Montenegro has a mountainous and difficult geography to occupy. The second one is that Montenegrins were a warrior nation and that they could take advantage of the geography. Thanks to these two factors, Montenegro was able to achieve success against an army that was organized with more modern weapons and had a higher number of soldiers. Even though the Montenegro army did not have the same order as modern armies in this period, its ability to use the advantages of geography was one of the most important reasons for this success.

Conclusion and Discussion

The Herzegovina revolts starting in 1875 and the Bulgarian revolts starting in 1876 were considered by the Montenegrins as an opportunity for their long-awaited independence. With the influence of the idea of nationalism rooted in the Balkans throughout the 19th century, Montenegro and Serbia declared war on the Ottoman Empire in 1876. Montenegro, whose population was around 120,000 and the number of soldiers it could take to the front was not 30,000 during the wars that would last for about two years, showed great resistance against the Ottoman Empire despite the heavy defeat of Serbia. When the Ottoman-Montenegrin War began in 1876, there was a Montenegro that was economically weak, whose people were poor, and whose infrastructure for the war industry was very limited. Although some modern infantry rifles were purchased from Russia and Austria before

the war, their numbers were limited and the artillery units with a few mountain cannons were almost non-existent. In addition to the military equipment to be used in the war, there was a Montenegro dependent on foreign countries, and it could not even afford the entire supply of the soldiers at the front. However, despite all these shortcomings, Montenegro managed to hold on to the Ottoman Empire and prevented the capture of its country. The reason for this success of Montenegro was undoubtedly its army. However, it was closely related to the advantage provided by the geography of Montenegro, which is a natural fortress that enables an army that is deficient in weapons and whose command staff did not receive military training against the Ottoman state. The Ottoman army had to fight not only with the Montenegrins, but also with the mountains and nature.

ESKİ YUNANCA YAZITLAR IŞIĞINDA ANADOLU'DA KADININ KONUMU

Araştırma Makalesi / Research Article

Yıldız, M. E. (2021). Eski Yunanca Yazıtlar Işığında Anadolu'da Kadının Konumu *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1285-1297.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.988436>.

Geliş Tarihi: 29.08.2021
Kabul Tarihi: 10.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ertan YILDIZ
Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
ertanyildiz@akdeniz.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8003-8698

ÖZ

Antik Dönem'de kadının konumunu konu alan Türkçe yayınlar günümüzde hatırı sayılır şekilde artmıştır. Fakat bu çalışmalarda epigrafik belgeler neredeyse hiç referans gösterilmemiştir. Oysa epigrafik belgelerden kadının Antik Dönem'deki konumunu ortaya koyan önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Bu kitabelere göre genç kızlar, 14 yaşına geldiklerinde evlilik yaşına girmiş oluyorlardı. Pek çok mezar yazıtında genç kızların bakire olarak öldüğü vurgusu onların evlenene kadar bekaretlerini koruduklarını göstermektedir. Bu dönemde toplumsal yaşama dahil edilmeyen kadınlar becerilerini ispat ettiklerinde dokuma dışında işlerle de uğraşabilmekteydi. Bu makalede örnek verilen epigrafik belgelerden kent meclislerinin onay vermesiyle kadınların hekim olarak da çalışabildiklerine değinilmiştir. Yine epigrafik belgelerden daima erkek çocukların evlat edinildiği görülmektedir. Kız çocukların yerine erkek çocukların evlat edinilmesi özellikle miras hukukuyla ilişkilidir. Toplumsal yaşamda ve kent yönetiminde söz sahibi olamayan kızların miras üzerinde de söz sahibi olamadıkları bilinmektedir. Fakat epigrafik belgelerden mezar hukukuna yönelik mirasın bunun dışında tutulduğu görülmektedir. Mezara kimlerin defnedileceği hususunda kızların mirasçı ve söz sahibi olabildiği yazıtlardan öğrenilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antik Dönem, Kadın, Epigrafik Belgeler, Mitoloji.

THE POSITION OF WOMEN IN ANATOLIA IN THE LIGHT OF ANCIENT GREEK INSTRUCTIONS

ABSTRACT

The Turkish publications concerning the status of women in antiquity have considerably increased in the recent years. Yet, there is almost no reference to epigraphic evidence in these works. It is no surprise that significant results can be obtained to elucidate the role of women in antiquity. These documents demonstrate that young girls married when they reached the age of 14. According to many funerary inscriptions, many girls emphasized that they were virgins indicating that they preserved their virginity until marriage. The women taking no part in the social life of their societies could only work in the fields apart from weaving when they proved that they were capable of doing it. In this paper, based on the epigraphic evidence, it is underlined that the women worked as physicians when the city councils approved it. The adoption of boys instead of girls are particularly related to the inheritance law. The women who had no voice in the social life and the city administration did not have any rights in the inheritance. But, it is seen from the epigraphic documents that the inheritance concerning the burial law is exempted from this practice. The funerary inscriptions clearly show that the women could have the right to say who would be buried in the tomb.

Keywords: Ancient Period, Women, Epigraphic Documents, Mythology.

GİRİŞ

Antik Dönem'de kadının toplumsal hayattaki yerine açıklama getiren Türkçe olarak kaleme alınmış makaleler, kitap ya da kitapta bölümler yakın zamanda hatırı sayılır şekilde artmıştır. Bunlardan bir kısmı genel çerçevede bilineni tekrar etse de bir kısmı da yeni bilgiler sunarak bakış açımızı her geçen gün genişletmektedir. Bu çalışmalarda eksik olan hatta neredeyse hiç referans

verilmeyen epigrafik belgeler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Diğer taraftan özellikle toplumsal yaşama ağırlıklı olarak yön veren inanç sistemi ve özellikle bu inanç sistemi içindeki erkek ve kadın tanrıların özgürlük alanları ve onlara biçilen role de bu çalışmada yer verilmiştir. Zira toplumun genel kabul ettiği ahlak kurallarına aykırı hareket eden bir tanrıya dönemin inanan insanları değer vermez, bu tanrı kabul edilemez, anılamaz ve itibar göremezdi. Örneğin; Olympos Tanrılarının baş tanrısı Zeus, mitoloji kitaplarında hatırı sayılır bir sayfaya sahiptir. Onun genç kızlarla birlikte olmak için kılıktan kılığa dönüşmesi, onları kaçırması hatta yakışıklı delikanlı Ganymedes'i kaçırması (Fotoğraf 1) ve onlarla zor kullanarak ya da karşılıklı isteyerek birlikte olmasına karşın Akdeniz coğrafyasında yaşayan halklar Zeus'a inanmaya ve onun için muhteşem tapınaklar yapmaya devam ettiler. Bunun nedeni ona inanan toplumdaki erkeklerin davranışlarının da benzer olmasıydı. Buna karşılık Zeus'un davranışlarına onay veren halk Phrygia Apameia'sında Apollon'a sırt çevirmişti. Çünkü Apameia yurttaşları bir nehir tanrısı olarak büyük saygı gösterdikleri Marsyas'ın onları Galatların saldırılarından koruduğuna inanmışlardı (Pausanias 10.30.8). Fakat Apollon bir müzik yarışması sonrası Marsyas'ı bir çınar ağacına asarak o daha canlıyken derisini yüzmüştü (Ovidius, Dönüşümler: 6.382-400). Bu hikayeyi bilen Apameia vatandaşları sikkelerinde Marsyas'ı ve diğer tanrıları birçok kez darp etmesine karşın Apollon'a sikkelerinde yer vermemişlerdi. Zira Apameia'dan henüz Apollon darplı bir sikke gün yüzüne çıkmamıştır. Olasılıkla bunun en büyük sebebi; Lykia'nın baş tanrısı, ünlü kehanet merkezi Delphi'un tanrısı, güzel sanatların tanrısı Apollon'un, Apameia yurttaşlarının değer ve inanç yargılarının aksine hareket etmesidir. Esasen bu, ister Eskiçağ'ın tanrıları olsun isterse de günümüzde farklı inanç sahibi insanların ilahları olsun hiç fark etmez. İnsanoğlu her daim toplumun ya da kendi değer yargılarıyla bağdaşmayan tanrı ve onun inanç sisteminden uzak durduğu gibi inandığı inanç sistemi içinde hareket etmeyen insandan da uzak durmuştur. Bu neredeyse günümüze kadar süregelen tüm farklı inanç sistemleri içinde genel bir kural gibidir. Bu noktadan hareketle Antik Dönem'in kadın ve erkek tanrılarının olaylar karşısındaki davranışları ve onların özgürlük alanları aynı zamanda bu tanrılara inanan insanların da davranışlarını, değer yargılarını, ahlak anlayışlarını ve özgürlük alanlarını belirlediği açıktır. Ve günümüze kadar isimleri sayılamayacak kadar çok ve de bugün nerede oldukları bilinmeyen bu tanrılar, dönemlerinde olağanüstü güçlere sahiplerken isimlerinin yitip gitmesi sürekli yenilerinin gelmesi buna karşılık insanoğlunun baki kalması bu değer yargılarının bizzat insanlar tarafından oluşturulduğunu ve tanrılara atfedildiğini düşündürmektedir. Bu sebeple burada ortaya konan çalışma Antik Dönem'de kadının toplumdaki yerini daha görünür kılmak için mitolojiyi ve bunun yanında klasik metinler ile epigrafik metinleri bir araya getirmeye odaklanmıştır.

1. MİTOLOJİDE VE EPİGRAFİK BELGELERDE KADIN

Yunanlıların topyekün inandığı tanrıların baştanrısı Zeus, ölümlü ya da ölümsüz arzuladığı birçok kadınla birlikte olmuştur. Örneğin; İrmak Tanrısı Asopos'un en küçük kızı Aigina'yı bir boğaya dönüşerek kaçırmış (Fotoğraf 2) ve onunla olan birlikteliğinden Aiakos doğmuştur (Graves, 2012: 276). Ölümlü ve evli bir kadın olan Alkmene'nin yatağına kocası Amphitryon'un kılığına dönüşerek girmiş ve bu birliktelikten Herakles doğmuştur (Apollodoros: 4.8). Libya'nın Tyre kumsal kıyılarında Agenor'un güzel kızı Europa hayvanlarını yalnız başına otlatırken, Zeus, onun hayvanlarının arasını olağanüstü bir güzellikte ve uysal görünümde beyaz bir boğaya dönüşerek katılmıştı. Boğa'nın güzelliğinden etkilenen ve uysal olduğuna kanaat getiren Europa, boğanın sırtına biner binmez Zeus (Fotoğraf 3), bu uysal görünümünü terk edip onu Girit'e kaçırmıştı (Ovidius, Dönüşümler: 2. 859-874). Sparta kralı Tyndareos'un güzel eşi Leda, Eurotas Nehri kıyısında otururken kendini güzel bir kuğuya dönüştüren Zeus, Leda'nın onu bağrına basmasıyla (Fotoğraf 4) onunla birlikte olmuştur (Hyginus, Fabulae: 77). Hatta Zeus Troia'ya ismini veren Kral Tros'un oğlu ölümlülerin en yakışıklısı delikanlı Ganymedes'i Olympos'a kaçırmıştı (Homeros, İlyada: XX. 230-235; Vergilius, Aeneis: V. 159; Ovidius, Dönüşümler: X. 155-161). Tek başına bir yerde bulunan ya da gezen genç kızlara veyahutta kadınlara cinsel saldırılarda bulunan sadece Zeus değildi. Tanrıça Athena Troia savaşı sırasında kendisine yeni silahlar yapması için Hephaistos'un atölyesine gitmişti. Burada ona sahip olma arzusu taşıyan Hephaistos onun üstüne atılmış, Athena ise ondan kaçıp kurtulmuştu (Apollodoros, 3.14.6). Tanrıça Demeter henüz gençken erkek kardeşi Zeus'la olan birlikteliğinden Persephone doğmuştu. Fakat diğer kardeşi Hades, Demeter'in kırdan gezinen kızı

Persophone'yi (Fotoğraf 5) kaçırmıştı (Hesiodos, Theog. 910-915). Bunun üzerine rahibelerinin gelin ve damada evlilik sırları verdiği Hasat Tanrıçası Demeter, kızı Persephone'yi Telpusia civarlarında aramaya koyulmuştu. Kızının yokluğuna tahammül etmekte zorlanan bu yüzden tanrısal görevlerini bile ihmal eden Demeter, Amphitrite ile evli olan erkek kardeşi Poseidon'un kendisini izlediğini farketmişti. Kendini bir kısrığa dönüştürerek Apollon'un oğlu Onkios'un sürüsüne karışmış böylece Poseidon'dan kurtulmaya çalışmıştı. Fakat Poseidon da kendisini bir kısrığa dönüştürerek Demeter ile birlikte olmuştur (Pausanias: VIII. 25. 5; Apollodoros: III, 6-8). Burada Yunan mitolojisinde yalnız başına gezinen ister ölümlü isterse de ölümsüz bir kadın olsun ya da hatta Ganymedes örneğinde olduğu gibi bir delikanlı olsun onlara yönelik cinsel saldırılardan sadece bir kaçına örnek verildi. Bu örneklerle rağmen ahali, inandıkları bu tanrılar için tapınak yapmaktan onlar için sunu sunmaktan asla vazgeçmedi. Çünkü bu örnekler toplumsal yaşama kaynaklık ediyordu. Kadının tek başına sokağa çıktığında başına gelebileceklerinden sorumlu olacağı mesajı veriliyordu. Zira bizim bugün mitoloji dediğimiz hikayeler örgüsüne onlar din diyorlardı.

Antik Dönem'de kadının tek başına dışarı çıkması hoş karşılanmazdı hatta buna izin verilmezdi. Şayet dışarı çıkacaksa mutlaka *oikostan* birisi ona eşlik etmeliydi. Sayısız mezar stelleri üzerindeki kabartmalarda görüldüğü gibi kadın başını bir şalla örtüyordu (Fotoğraf 6-7-8-9). Kadın genel olarak evdeydi ve evin tüm işlerinden sorumluydu. Kadından beklenen *familianın* devamını ve de aile üyelerinin ölüm sonrası dinsel ritüellerin aksatılmadan devamını sağlayacak bir erkek çocuk dünyaya getirmesiydi. Bundan sonrası kadının tüm uğraşı çocuklar, köleler ve ev hizmetkarlarının idaresi üzerineydi. Tüm yaşamları süresince *kyriosun* (efendi) hamisi altındaydılar (Blanck, 1976: 100; Röhl, 1995: 998, s.v. Frau; Akalın, 2003: 27). Bu hami; geniş bir ailede evin reisi (Yun. *ὁ κτήτωρ τῆς οἰκίας*; Lat. *paterfamilias*), kocası, erkek kardeşi olabilirdi. Çekirdek bir ailede²⁸ ise kocası ve de yetişkin erkek çocukları olabilirdi. Akdeniz coğrafyasındaki Antik Dönem kentlerinin günümüze ulaşmış sayısız kitabelerden her *polis*in Danışma Meclisine (*βουλή*), Halk Meclisine (*δημος*) ve hatta Yaşlılar Meclisine (*γερονσία*) sahip olduğu bilinmektedir. Bu haliyle demokratik bir yönetimin varlığı görünür olsa da bu meclislerin tüm üyeleri erkektir. Yine sayısız yazıtlardan kitabede ismi geçen vatandaşların annesinin ismiyle değil babasının ismiyle anıldığı görülmektedir. Diğer taraftan Herodotos (I. 173) Lykia'dan bahsederken vatandaşların babalarının ismiyle değil annelerinin ismiyle anıldığını belirtir. Fakat Herodotos'un yaşadığı döneme yakın tarihlerde taşta kazınan az sayıdaki Likçe yazıtlar, vatandaşların annelerinin isimleriyle değil babalarının hatta dedelerinin isimleriyle anıldıklarını belgelemektedir²⁹. Herodotos aynı pasaj içinde Lykialı bir kadının köleden bir çocuğu olması halinde çocuğun vatandaşlık haklarına sahip olabildiğini ama kentin önde gelen erkeklerinden biri bile olsa yabancı bir kadından ya da sevgilisinden bir çocuğu olduğunda doğan çocuğun bu haktan mahrum olduğunu belirtir. Herodotos'un bu aktarımı bir önceki cümlesindeki bilginin gerçeği ne kadar yansıttığıyla değerlendirilmeli fakat yine de kuşkuyla karşılanmalıdır. Genel olarak erkeklerin egemen olduğu bu toplumsal yapılanmada kadınlar, ülke yönetiminde etkin rol oynayan meclislerde yoktu. Bu nedenle ne seçebilir, ne seçilebilir, ne de bir hususta karar verilmesi için oy kullanabilirdi. Siyasal toplantılara iştirak edemezler, kamusal görevler üstlenemezler, festivallerde yer alamazlardı. Kadınların toplumsal aktivitesi dinsel bir ayinde rahibe ya da bu ritüelin gereklerini yerine getiren festival alayının bir katılımcısı olmakla sınırlıydı (Röhl, 1995: 998-999, s.v. Frau; Friedell, 1999: 198-199; Hartman, 2000: 25). Eve hapsolan kadın, yeteneğini yün işleri ve dokuma üzerine geliştirmişti. Phrygia'da belgelenen kapı stilli mezar taşlarındaki yün sepeti, yün, yün eğirmede kullanılan iğ, öreke kadının bu rolüne bir atıftır³⁰. Kocası Odysseus'u büyük bir sadakatle bekleyen Penolope'nin, kendisiyle evlenmek isteyenleri oyalamak amacıyla tezgahta dokuma yapması da bu işe bir göndermedir (Homeros, Odyssea: II. 93-100). Kadınlar genel olarak vakitlerini evde geçiriyor ve dokuma işleriyle ilgileniyor olsalar da diğer taraftan bu genellemenin dışında hareket eden kadınların varlığı da epigrafik belgelerden

²⁸ Phrygia'daki geniş aile ve çekirdek aile için bkz. Thonemann, 2013: 125-127.

²⁹ Bu yazıtlardan bazıları için bkz. Wörrle, 1997; Seyer ve Tekoğlu, 2009: 221; Kuban, 2012; Korkut ve Tekoğlu, 2019.

³⁰ Phrygia'daki kapı stilli mezar taşları ve üzerindeki motifler için bkz. Phuhl ve Möbius, 1979; Lochman, 2003.

bilinmektedir. Kelainai/ApameiaKibotos'tan belgelenen bir yazıttan kocası Onesimos için mezar yaptıran Eutykhis'in bir hekim olduğu öğrenilmektedir (Yıldız, 2014: 297). Yazıtlarda hekim olan kadınlara ender olarak rastlanmaktadır. Bunlardan birisi de Byzantionlu Mousa'dır (SEG 24,nr: 811). Diğeri Kios'tan Empeiria (IKios, nr: 52), Bithynia'dan Fabia Fabula (Akyürek Şahin ve Uzunoğlu, 2019: 255), bir diğeri Tlos'tan Antiokhis'tir. Antiokhis'in yazıtı diğeri yazıtlara göre bazı bilgiler de sunmaktadır (TAM II, 2, nr: 595: Ἀντιοχίς Διοδότο[υ] | Τλωίς μαρτυρηθεῖσα ὑπὸ τῆς Τλωέων | βουλῆς καὶ τοῦ δή[μ]ου ἐπὶ τῇ περὶ | τὴν ἰατρικὴν τέλχην ἐνπειρία | ἔστησεν τὸν ἀνδριάντα ἑαυτῆς). Bu kitabeye göre Tlosluların Danışma ve Halk Meclisi tarafından hekimlik sanatı hakkındaki becerisi ispat edildiğinden Diodotos'un kızı Tloslu Antiokhis kendi heykelini dikmiştir. Yazıtın verdiği bilgiye göre Antiokhis'in hekimliği tamamı erkeklerden oluşan meclis üyeleri tarafından oylanmıştır. Antiokhis bu hususta oldukça yetenekli olmuş olmalı ki onu evin dışına çıkartan ve insanlarla temas eden bir sanatı icra etmesine erkekler izin vermiştir. Buna karşılık yazıtlardan bilindiği üzere heykel dikim işini ve kararını veren özellikle bu iki meclis Doktor Antiokhis'in heykelini dikmeyi üstlenmemiş buna karşılık Antiokhis'in kendi heykelini kendisinin dikmesine izin vermiştir. Olasılıkla meclis üyeleri bunun bir onurlandırma değil bir onay kararı olduğu ve bu nedenle burada kent için hayırsever bir faaliyetin bulunmadığı gerekçesiyle Antiokhis'in heykelini dikmeyi üstlenmemiş olmalıdır. Diğeri taraftan zayıf bir ihtimal de olsa vatandaşları olan Antiokhis'in bir kadın olması sebebiyle belki heykelini dikmeyi üstlenmek istememiş de olabilirler. Fakat kentlerin vatani için önemli hayırseverlikte bulunan kadınların heykelini diktiği bilinmektedir. Pamphylia'nın önemli bir kenti olan Perge'nin Danışma ve Halk meclisleri ve de Yaşlılar meclisinin Plancia Magna'nın heykelini dikerek onurlandırdıkları (IPerge I, nr: 117-121) ya da Patara'nın yine aynı meclisler tarafından Claudia Anassa'nın heykelini dikerek onurlandırdıkları (SEG 44, nr: 1212) yazıtlardan bilinmektedir.

Plancia Magna, Senator Marcus Plancius Varus'un kızıydı ve Perge'nin önde gelen ailenin bir üyesiydi. Her ne kadar kadınların kamusal memuriyetleri üstlenemedikleri bilinsede Plancia Magna gibi elit sınıfın kızları bu genel kaidenin dışında hareket ederek kamusal görevler üstlenebilmişlerdir. Plancia Magna, Hadrianus döneminde Perge'de *demiourgos* (IPerge I, nr: 117-121), Menodora, Silyon'da *demiourgos* ve *gymnasiarkhos* (IGR III, nr: 801, 802), Vedia Marcia, Traianus döneminde Ephesos'ta *prytanis* (IEphesos IV, nr: 1017), Tullia, Marcus Aurelius döneminde Ephesos'ta *prytanis* (IEphesos IV, nr: 1064), Flavia Voconia, Ephesos'ta *prytanis* (IEphesos V, 1579b) yine Ephesos'tan Claudia Trophime *prytanis* (IEphesos IV, nr: 1012; Merkelbach ve Stauber 1998: 322, 03/02/37) olarak kamusal görevleri üstlenmişlerdir. Bir kamusal memuriyet üstlendikleri yazıtlar aracılığıyla belgelenmese de bu yazıtlardan servetlerinden hatırı sayılır meblağlar harcayarak vatanları için hayırseverlik işleri yapan Patara'dan Vilia Procla (TAM II,2, nr: 408, 419, 426) gibi kadınlar da bilinmektedir. Bu kadınlar zengin ailelerin çocuklarıydı ve bu yönleriyle hemcinslerinden ayrıcalıklıydılar.

Genç Kızların Evliliği

Sayırsız epigrafik metinlerden özellikle de mezar yazıtlarında kadın ve erkeğin yaşlarının verildiği kitabelerden genç kızların evlendiklerinde erkeklerden daha küçük yaşta oldukları anlaşılmaktadır. Blanck (1976: 106), genç kızların sıklıkla 16-18 yaşlarında evlendiklerinden bahseder. Fakat Phrygia Apameia'sının kitabeleri arasında bulunan bir mezar yazıtı genç kızların 15 yaşına geldiklerinde evlenebildiklerini ortaya koymaktadır (MAMA 6, nr: 205: Κλ(αύδιος) Ὑλας ἐποίησα τὸ ἥρωϊον ἑμαυτῶ κὲ τῇ γλυκυτάτῃ | συνβίω μου Ἀγριππίνῃ ἥτις καὶ(οὔ) ἀστραφῆς τυχοῦσα συντό[μ]ως ἔλυσε τὸν γάμον ἐτῶν γὰ[ρ] | οὐδὲ τριῶν συνεβίωσέ μοι|χρόνον, νέα δὲ κῆτε ὀκτωκεδε|καέτις ἐνθάδε). Claudius Hylas'ın kendisi ve karısı Agrippina için kaleme aldıkları bu mezar yazıtından evliliklerinin 3 yıl sürdüğü Agrippina'nın daha genç bir kadinken 18 yaşında öldüğü anlaşılmaktadır. Genç kızların evlilik yaşlarına tanıklık eden bir başka yazıt Galatia sınırları içinde kalan ve günümüzde Konya'nın Kadınhanı ilçesine bağlı Atlantı'da bulunan bir başka mezar kitabesidir (MAMA I, nr: 301: ...θάενεν τίκτου|σα θυγάτρα ἦν γὰρ| αἰτῶν δεκάπεντε | καὶ ἡμισίου πλέον κτλ.). Genç kadının kitabede doğum ve yaşının paylaşıldığı ilgili bölümü verilen buradaki ifadeye göre Matrona'nın, kız çocuğunu dünyaya getirdikten sonra doğum sırasında öldüğü ve öldüğünde 15.5 yaşında olduğu anlaşılmaktadır. Bu epigrafik belgeye göre eğer bu oldukça erken bir

doğum değilse, Matrona'nın 14 yaşında evlendiği söylenebilir. Bu iki epigrafik belge genç kızların 14 yaşına geldiklerinde -belki de daha genç bir yaş da olabilir bu- evlilik çağına girdiklerini göstermektedir.

Antik Dönem'de kadın, erkek gözlerinden uzakta bir yaşam sürmüştür. Buna uygun olarak da iffetli, sadakatli, uyumlu ve ağırbaşlı olması genç kızlara daha ailede öğretiliyordu. Zeus'un çapkınlıklarına rağmen Hera'nın kocasına sadakatle bağlı kalması görünen dünyada kadından da istenmişti. Tanrıça Athena'nın bakire ünvanı taşıdığı, hatta tanrıçayı yıkanırken gören ölümlü Teiresias'ın tanrıça tarafından gözünün kör edilmesi genç kızların evlenene kadar iffetlerini, bekaretlerini korumasına yönelikti. Epigrafik belgelerde genç yaşta ölen kızların bakire olarak öldüğü özellikle vurgulanmıştır (SEG 16, nr: 674: ἡ ὑπόστη | [Ι]ουλίου Ζωσίμου καὶ | [τ]ῆς θυγ[α]τρὸς αὐτοῦ. ⁴[Ἰου]λία **παρθένη** ἐτῶν ις' | χρη[στῆ] χαῖρε). Karia'nın Halikarnassos kentinden belgelenen bu yazıt, mezarın Iulius Zosimos ve onun kızına ait olduğunu belirtiyor. Yazıtın dördüncü satırından itibaren ise mezar taşının önünden geçeni, 16 yaşında vefat eden ve bakire olarak öldüğü vurgulanan Iulia selamlıyor. Galatia Bölgesinde günümüzde Kadınhanı ilçesine bağlı Atlantı'da bulunan bir yazıtta da genç kızın bakire olarak öldüğünden bahsedilmektedir (MAMA I, nr: 303: Βοηθὸς καὶ Στρυμῶν Θεοδό⁴τη ἀδελφῆ **παρθένω** σωφρονεστάτ⁸η μνήμης χάρις. Mezar taşı iki erkek kardeş Boetos ve Strymon, ağırbaşlı ve bakire olduğu vurgulanan kız kardeşleri Theodote için diktirmişlerdir. Karia'nın bir kenti olan Kidrama'dan bu sefer bir onurlandırma yazıtında halk meclisi (*demos*) Menandros'un kızı Nanna'yı, onun bakire olduğunu vurgulayarak onurlandırmaktadır (BE 1955 nr: 205: [ὁ] δῆμος ἐτε[ίμ]ησεν Ναναν | Μενάνδρου **παρθένον** κτλ.). Burada genç kızların bakire olduklarını belirten yazıtlardan birkaç tanesine yer verildi. Pek çok yazıtta evlenmemiş kızların bakire olmasına vurgu yapılması onların bekaretlerini korumak amacıyla kocaları için saklamak zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Zeus'un yapmış olduğu birden çok evlilikleri arasında kız kardeşleri Demeter ve Hera da vardır. Bu hikaye kardeşler arası evliliklerin mümkün olduğunu göstermektedir. Fakat kardeş evliliklerinden engelli çocuklar dünyaya geldiği dönemin insanları tarafından bilinmekteydi. Zeus ve Hera'nın çocukları olan Hephaistos'un engelli doğmasından utanan annesi Hera, onu Olympos'tan aşağıya atması da bu bilince bir göndermedir. Buna rağmen kardeş evliliklerinin önünde bir engel olmadığı da görülmektedir. Karia satrabı Mausolos'un kız kardeşi Arsinoe ile evli olması örneğinin yanında az da olsa bazı yazıtlarda kardeş evliliklerinin yapıldığı görülmektedir (TAM II 2, nr: 636: Λεοντίσκος Πτολεμίου ἐπὶ τῷ υἱῷ Ἀνδροβίῳ καὶ Τειτανίς Λεοντίσκου **ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ**⁵ **καὶ ἀνδρὶ Ἀνδροβίῳ** | καὶ Λεοντίσκος ἐπ[ι] | τῷ πατρὶ μνήμης | [ἔ]νεκεν ἥρωι κτλ.). Bu yazıtta göre Ptolemaios oğlu Leontiskos, rahmetli oğlu Androbios için ve Leontiskos'un kızı Teitanis, rahmetli kardeşi ve de kocası Androbios için ve Leontiskos'un da babası Androbios için hatırasına duyulan minnettarlıktan bu mezarı yaptırdığı anlaşılmaktadır. Kappadokia Komana/Hieropolis'inden başka bir yazıt da kardeş evliliğinin yapıldığını belgelemektedir (Tit. Coman. Capp. 5, 10: Σασας Ἀπολλωνίου Ἡδεῖα τῆ | **ἀδελφῆ καὶ γυναικὶ** μνήμης | ἔνεκα). Bu kitabeğe göre Apollonios oğlu Sasas, kızkardeşi ve karısı Hedeia için bu mezarı hatırasına olan minnettarlığından yaptırdığı anlaşılmaktadır. Kardeş evliliklerinin mümkün olduğunu ortaya koyan epigrafik belgeler az da olsa burada birkaç tanesine yer verilmiştir. Arkeolojik açıdan da kardeş evliliklerinin mümkün olduğunu gösteren belgeler mevcuttur. Paphlagonia'nın kenti Pompeiopolis'ten bulunan bir mezar taşındaki yazıttan kardeş oldukları anlaşılan bir çift betimlenmiştir (Durugönül, 1993). Bu betimlemede erkek kardeş sol eliyle kız kardeşinin sağ göğsünü tutmaktadır. Bu ikonografiyle de kardeşlerin evli oldukları yorumlanmıştır.

Kadının Miras Hakkı Var mıydı?

Homeros evrenin tanrılar arasında nasıl paylaşıldığından ilk bahsedendir (Hom. İll. XV, 187-190). Poseidon'un konuştuğu pasajda: “*Dünya üçe bölündü, üçümüz de aldık payımızı, kura çekildi, köpüklü deniz düştü bana, her zaman orda oturayım diye, sisli karanlıklar ülkesi düştü Hades'in payına, Zeus'a bulutlar arasındaki engin gök düştü*” (çev. A. Erhat ve S. Eyüboğlu). Üç erkek tanrı, maddi olarak evreni paylaşmıştı. Bu maddi paylaşımında bir kadın tanrı yoktu. Kadın tanrıların payına soyut kavramlar düşmüştü: Evlilik, doğum, bilgelik, bereket, iffet, bakirelik, uyum vs. Bu inanç

sisteminde Olympos'u yurt edinen tanrıların aile reisi bir erkekti. Görünen dünya yaşantısı da bundan farklı değildi elbet.

Antik Dönem ahalisi ailelerden oluşmaktaydı. İster çekirdek ister geniş aile olsun hakimiyet erkeğindi ve aile üyeleri aile babasının (Lat. *pater familias*; Yun. *ὁ κτήτωρ τῆς οἰκίας*) hamiliği altındaydı. Devlet yönetiminde söz sahibi olamayan yani toplumsal hayata katılamayan kadının hak ve borçlanma hakkı da olamayacaktır doğal olarak. Yani hukuki işlem ehliyeti olmadıklarından onlar adına bu hakkı ya *pater familias* ya da kocası kullanabilirdi. Bu nedenle kamu hukuku önünde hak ehliyeti olmayan kadın miras hakkına sahip olmadığı için mal-mülk sahibi de olamıyordu (Wolff: 1995, s.v. Recht I D 3b, 2524; Röhl: 1995, 998-999, s.v. Frau). Misal; Atinalı bir erkek, öldüğünde eğer arkasında mirasını bırakabileceği bir erkek çocuğu yoksa ve geriye sadece kızları kaldıysa mirasını kızlarına bırakamazdı fakat kızlarının yasal evliliklerinden dünyaya gelen erkek çocukları miras üzerinde hak sahibi olabiliyorlardı (Wolff: 1995, s.v. Recht I D[3b], 2524). Ksanthos'tan belgelenen bir yazıt bu uygulamanın nasıl olduğuna açıklık getirmektedir (TAM II, 1,nr: 309: Τιμάνθην Μενάνδρου Ἰοβάτ[ει]²ον Λάλλα Τιμάνθου ἀστὴ τὸν [έ]ατῆς πατέρα καὶ Τιμάνθης Τλη[πο]⁴λέμου καθ' υἰοθεσίαν Τιμάνθου | καὶ Τληπόλεμος Τληπολέμου τοῦ |⁶ Τληπολέμου τοῦ Ἀρμένου Ἰοβάτ[ει]¹οι τὸν ἐατῶν πάππον φιλοστοργ[ί]⁸ας ἔνεκεν). Timanthes, kızı Lalla'yi Tlepolemos isminde birisiyle evlendirmiştir ve Lalla ile Tlepolemos'un bu evlilikten Timanthes ve Tlepolemos isminde iki erkek çocuğu olmuştur. Dede Timanthes, olasılıkla mirasını bırakabileceği bir oğlu bulunmadığından olsa gerek kendi ismini taşıyan torunu Timanthes'i evlat edinmiştir. Böylece torun Timanthes dedesinin mirasını almaya hak kazanmıştır. Bu yazıtta göre kadın, babasının hamiliğindeki *pater familiastan* çıkıp kocasının -kocasının babası ya da dedesi de olabilir bu hamiliğindeki başka bir *pater familias* çatısı altına girdiğinde öz babasından kendisine kalacak miras hakkından mahrum kalmaktadır. Bunun önüne geçmek için de baba, kızının oğlunu evlat ediniyor ve böylece miras dolaylı yoldan kızına kalmış oluyordu. Peki ya hiç erkek çocuğu olmayan bir babanın kızı henüz evlenmediyse ya da evlendi ama kızının bir erkek çocuğu henüz olmadıysa ya da hiç olmadıysa bu durumda ne yapılıyordu? Bu konuya Pınara'nın (Fethiye) teritoryumunda bulunan Perdikia'dan bir yazıt açıklık getiriyor (TAM II, 1,nr: 247: τὸ ἥρῶν κατεσκευάσεν ... |² Ἡρόδοτος Γάιου Ἰουλίου Ἀσκληπιάδου Πιναρεῦς ... |⁴ ἐαυτῶ καὶ γυναικὶ αὐτοῦ καὶ τέκνοις Τλη|πολέμῳ Ἰάσονος, καθ' υἰοθεσίαν Ἡροδότου Πιναρεῖ καὶ γυναικὶ αὐτοῦ καὶ Συμπερούση |⁶ Ἡροδότου καὶ ἀδελφῶ Τληπολέμῳ Γάιου Ἰουλίου Ἀσκληπιάδου Πιναρεῖ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκ τούτων γεν|νηθεῖσιν). Buradaki mezar yazıtındaki ifadeye göre: Pınaralı Herodotos yaptırdığı bu mezara kendisinin, eşinin, evlat edindiği erkek çocuğu Tlepolemos'un ve Tlepolemos'un karısının, Herodotos'un kızı Sympherouse'nin ve Herodotos'un erkek kardeşi Tlepolemos'un ve de doğum yoluyla onlardan olanların defin edilmesini arzu etmiştir. Yazıttan Herodotos'un Tlepolemos'u evlat edindiği anlaşılmaktadır. Evlat edinilen Tlepolemos'un öz babası Iason'dur. Herodotos'un öz çocuğu ise bir kızdır ve adı Sympherouse'dir. Herodotos evlat edindiği oğlunun karısına da mezar yapısında yer vermişken kızının kocasından bahsetmemiştir. Elbette kızı kocasından ayrılmış, babasının evine geri dönmüş hatta kızının Tlepolemos isminde bir erkek çocuğu olmuş, bu çocuğun babasının ismi Iason olmuş da olabilir. Her iki durumda da öz babanın kızına miras bırakmadığı için bir erkeği evlatlık olarak aldığı görülmektedir. Evde bir erkek çocuğun olması sadece miras için önemli değildi aynı zamanda aile üyelerinin ölüm yıldönümlerinde hatırlanmaları onlar için sunular sunulmasının da devamını getireceği için önemliydi (Lindsay, 2011, 346).

Yukarıdaki epigrafik belgelerden de görüleceği üzere malk-mülke yönelik kadına bir miras bırakılmazken diğer taraftan mezarın kullanımına yönelik kadınlar mirasçı olarak bırakılabiliyordu. Yani mezarı yaptıran kişi kendisinin ölümünden sonra mezara kimlerin daha sonra gömülebileceği hususunda kadın tam yetki sahibi olabiliyordu. Lykia'nın önde gelen kentlerinden biri olan Tlos'tan

bir yazıt buna örnek teşkil etmektedir (TAM II, 2, nr: 599: τὸ μνημεῖον Ἐπεράστου τ[οῦ] Φιλοκλέους Τλωέωςκαὶ γυναικὶ Ναννίδικαὶ τῆ κληρονόμω αὐτοῦ Σωτηρίδι Ἐπεράστου καὶ τοῖς ἐκ ταύτης κατὰ διαδοχὴν κα<ι> οἷς ἂν αὐτῆ συνχωρήσῃ [ἐνγράφ]ως καὶ ἀνδρὶ αὐτῆς Ζωσίμω καὶ τῆ ἀδελφῆ Συντροφίᾳ. ἐτέρω δὲ οὐδενὶ ἐξέσται συνενταφῆναι χωρὶς τοῦ ἐμὲ ἢ τὴν κληρον[ό]μον Σωτηρίδα ἐπιτρέψαι κτλ.). Bu yazıtta göre mezar Philokles oğlu Tlos vatandaşı Eperastos'undur. Eperastos yaptırdığı mezara karısı Nannis'in, kızı ve aynı zamanda mirasçısı Soteris ve Soteris'ten dünyaya gelen çocukların ve veraset (hukuku) uyarınca kızı Soteris'in yazılı olarak izin vereceği kişilerin ve Soteris'in kocası Zosimos'un ve kızkardeşi Syntrophia'nın defnedileceğini belirtiyor. Aynı zamanda mezara Eperastos'un ve mirasçısı olan kızı Syntrophia'nın talimatı olmaksızın başka hiç kimsenin defnedilemeyeceği de taşta kazınmıştır. Galatia'nın bir kenti olan Ankyra'da Latince ve Yunanca kaleme alınmış bilingual başka bir yazıt da kızların mezar sahipliği uyarınca mirasçı olabileceğini göstermektedir (Bosch, 1967: 329, nr. 270: d(is) [m(anibus)]. | Aur(elio) Kal[isthe]ne, veter(ano) | Leg(ionis) V Maced[onice] |⁵Aur(elia) Valen[ti]na coiunx [et] | Aurel(ia) Va[leria] | et Valent[ina] | filiae here[des] |¹⁰fecer(unt). Αὐρ(ηλίω) Καλλισθη[ένει, πά]λαι στρατιώτη [λεγ(ιῶνος) ε] | Μακεδονικῆ[ς, Αὐρηλία] | Οὐαλεντίνα σ[ύμβιος] |¹⁵καὶ Αὐρηλῖαι Οὐ[αλερία] |καὶΟὐαλεντῖν[α θυγατέρες], | [κλ]ηρονό[μοι]. Bu yazıtta göre mezarın V. Macedonica lejyonunun emekli askeri Aurelius Kallisthenes için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Mezarı yaptıranlar ise Kallisthenes'in mirasçıları olan karısı Aurelia Valentina ve iki kızı Aurelia Valeria ile Aurelia Valentina'dır. Mezar defin üzerinde kadınların mirasçı olarak görüldüğü epigrafik belgeler çoğaltılabilir elbette. Fakat bu iki örnek, kamusal yaşamda sözü değer görmeyen kadınların mal-mülk üzerinde mirasçı olamazlarken ölen için ruhun evi olduğu düşünülen mezar defin hukukunda tam yetkili olarak mirasçı olabildiklerini göstermektedir.

SONUÇ

Hangi dönemde olursa olsun inanç sisteminin, toplumsal yaşamı ağırlıklı olarak şekillendirdiği açıktır. Bizim bugün mitoloji olarak adlandırdığımız hikayeler örgüsüne Antik Dönem'de yaşayanlar din diyorlardı. İnançlarının gereği olarak da tanrıları için olağanüstü güzel tapınaklar inşa ettiler. Onlar için düzenli olarak dini ayinler, festivaller düzenlediler. Kendilerinin ve sevdiklerinin sağlığı ve mutluluğu için bu tanrılara dua ettiler, adak adadılar. Rahipleri aracılığıyla merak içinde kaldıkları hususlarla ilgili olarak tanrılardan kehanet aldılar. Dolayısıyla tanrıların davranışları, olaylar karşısında aldıkları tavırlar o dönem insanların örnek aldığı hususlardı. Bu gerçek esasen sadece Antik Dönem için değil tüm zamanlar için geçerlidir.

Farklı zamanlarda birbirine yakın ya da uzak yaşayan toplumlarda sayısız tanrı zaman içinde kayboldu. Nereye gittikleri bilinmeyen bu tanrılar ile yeni gelen tanrıların ortak özelliği olan klavuzluk yanı sıra hep baki kaldı. İşte bu gerçekten hareketle Antik Dönem'deki kadın ve erkek tanrıların yaşam biçimleri, olaylar karşısında takındıkları tavırlar, özellikle kadın tanrıların isimlerinin önüne getirilen ünvanlar toplumsal yaşama yön veriyordu. Zeus'un sayısız kaçamaklarına karşılık karısı Hera'nın eşine sadakatle bağlı kalması ya da Athena'nın bakire ünvanını taşıması topluma klavuzluk etti. Bu nedenle toplumsal yaşamda erkek özgürken kadın eve hapsedildi. Kadından eşine sadakatle bağlı kalması istendi ama erkekten istenmedi. Genç kızlara evlenene kadar bakire kalmaları öğütlendi; epigrafik belgelerde de evlenmeden ölen kızlarının bakire olarak göçüp gittiği vurgulandı. Kocaların eşleri için yaptırdıkları mezar taşlarına eşlerinin çok güvenilir, çok iffetli, sağduyulu, sadakatli, kocasını seven, ölçülü, ağırbaşlı vb. gibi ifadeleri yazdırdıkları da sıkça görülmektedir.

Homeros İlyada'sında evrenin üç erkek tanrı olan Zeus, Poseidon ve Hades arasında paylaşıldığından bahsedilir. Üç erkek tanrı, maddi olarak evreni paylaşmıştı. Bu maddi paylaşımında bir kadın tanrı yoktu. Kadın tanrıların payına soyut kavramlar düşmüştü: Evlilik, doğum, bilgelik, bereket, iffet, sağduyu, bakirelik, uyum vs. Bu inanç sisteminde Olympos'u yurt edinen tanrıların aile reisi bir erkekti. Görünen dünya yaşantısı da bundan farklı değildi elbet. Günümüzden farklı olmayacak şekilde ailelerden oluşan Antik Dönem ahalisinde ister çekirdek ister geniş aile olsun hakimiyet erkeğindi (*patria potestas*) ve aile üyeleri aile babasının (Lat. *pater familias*; Yun. *ὁ κτήτωρ τῆς οἰκίας*) hamiliği altındaydı. Aynı şekilde kent yönetiminde etkin rol oynayan meclislerin

tüm üyeleri erkekti. Dolayısıyla devlet yönetiminde söz sahibi olamayan yani toplumsal hayata katılmayan kadının hak ve borçlanma hakkı da olamayacaktır doğal olarak. Yani hukuki işlem ehliyeti olmadıklarından onlar adına bu hakkı ya *pater familias* ya da kocası kullanabilmekteydi. Bu nedenle kamu hukuku önünde hiçbir hak iddia edemeyen kadının miras hakkı da yoktu. Kadının erkek çocuğu yoksa kocasından ya da babasından kalan mal ve mülke sahip olamıyordu. Şayet bir erkek çocuğu varsa kocasından kalan mirası bu erkek çocuğu alabiliyordu. Çocuğun yetişkin olup olmaması önemli değildi. Anne erkek çocuğu adına bu mirası yönetebilirdi. Diğer taraftan ailede bir erkek çocuk yoksa baba bir erkek çocuğu evlat edinebilirdi. Böylece miras *oikosta* kalabiliyordu. Evde bir erkek çocuğun olması sadece miras için önemli değildi aynı zamanda aile üyelerinin ölüm yıldönümlerinde hatırlanmaları onlar için sunular sunulmasının da devamını getireceği için önemliydi. Miras hukukuna göre kadına malk ve mülk bırakılamıyordu. Peki aile reisinin zamansız ölümü karşısında evde kalan anne ve kız çocuklarının durumu ne oluyordu? Bu husus Yunan dünyası için muğlak kalırken Roma dünyasında en yakın akrabalarından bir erkek vasi olarak tayin oluyor, anne ve kız çocukları oturdukları evde yaşamaya devam ediyorlardı (Aksaray, 2012: 30). Diğer taraftan mezar yazıtlarında annenin ve onun kızlarının baba öldükten sonra, hatta yaşarken bile mezara kimlerin gömülebileceği hususunda mirasçı olarak tam yetkiye sahipti. Bir diğer deyişle günümüzde kamu hukuku önünde hak sahibi olabilmek için insan olmak yeterliyken Antik Dönem’de bu yeterli değildi.

KAYNAKÇA

- Akalın A. G. (2003). Eskiçağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/21, 17-47.
- Aksaray B. (2012). *Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti*, İstanbul: On iki Levha Yayıncılık.
- Akyürek Şahin N. E. ve Uzunoğlu H. (2019). New Inscriptions from the Museum of Bursa, *Gephyra*, 17, 239-285.
- Apollodoros,(1921). Apollodoros, (Çev.) J. G. Frazer, The Library, in 2 Volumes, London, Cambridge.
- BE, (1888-). Bulletin épigraphique in Revue des études grecques, Paris.
- Blanck H. (1976). *Einführung in das Privatleben der Griechen und Römer*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- BoschE. (1967).*Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Durugönül S. (1993). Grabstele eines Geschwister-Ehepaares aus Pompeiupolis in Paphlagonien, *Epigraphica Anatolica*, 21, 61-70.
- Friedell E. (1999). Antik Yunan’ın Kültür Tarihi. (Çev.) Necati Aça, Ankara: Dost Kitabevi.
- Graves R. (2012). Yunan Mitleri, (Çev.) Uğur Akpur, İstanbul: Say Yayınları.
- Hartmann E. (2000). Heirat und Bürgerstatus in Athen, Th. Späth ve B. Wagner-Hasel (Ed.), *Frauenwelten in der Antike. Geschlechterordnung und weibliche Lebenspraxis* (p. 16-31), Stuttgart: Metzler Verlag.
- Hesiodos, (2017). Theogonia – İşler ve Günler, (Çev.) Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Herodotos, (1973). Herodot Tarihi, (Çev.) Müntekim Ökmen ve Azra Erhat, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Homeros, (1996). İlyada, (Çev.) Azra Erhat ve A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları.
- Homeros, (2005). Odysseia, (Çev.) Azra Erhat ve A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları.
- Hyginus, (1933). *Hyginus Fabulae*. Hygini Fabulae, H. J. Rose, (ed). The American Journal of Philology 56,4.
- IGR III, (1906). Cagnat R. Inscriptiones graecae ad resromanas pertinentes, Vol. III, Paris: Librairie Ernest Leroux.

- IEphesos IV, (1980). Engelmann H., Knibbe D. Ve Merkelbach R., *Die Inschriften von Ephesos, Teil IV*: Nr. 1001-1445 [Repertorium], IK 14, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- IEphesos V, (1980). Börker Ch. Ve Merkelbach R., *Die Inschriften von Ephesos, Teil V*: Nr. 1446-2000 [Repertorium], IK 15, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- IK, Die Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien.
- IKios, (1985). Corsten Th. *Die Inschriften von Kios* IK 29, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- IPerge I, (1999). Şahin S. *Die Inschriften von Perge* (IK 54), Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- Korkut T. ve Tekoğlu R. (2019). Tlos Antik Kenti Qñturahi Kaya Mezarı, *OLBA*, XXVII, 169-188.
- Kuban Z. (2012). *Die Nekropolen von Limyra Bauhistorische Studien zur klassischen Epoche*, Viena: Phoibos Verlag.
- Lindsay H. (2011). Adoption and Heirship in Greece and Rome, B. Rawson (Ed.), *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*, Oxford, 346-360.
- Lochman T. (2003). *Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien*, Basel: Skulpturhalle.
- MAMA (1928-2013). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, I-XI, London.
- Merkelbach R. ve Stauber J. (1998). *Steinepigramme aus dem griechischen Osten III: Der ferne Osten und das Landesinnere bis zum Tauros*, München-Leipzig: K. G. Saur Verlag.
- Ovidius, (1994). Dönüşümler, (Çev.) İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul: Payel Yayinevi.
- Pausanias, (1903). Periegeta, F. Spiro (ed), *Pausaniae Graeciae Descriptio*, 3 vols. Leipzig, Teubner.
- Phuhl E. Ve Möbius H. (1979). *Die ostgriechischen Grabreliefs II*. Mainz: Von Zabern.
- Röll B. (1995). Frau, C. Andresen, H. Erbse, O. Gigon (Ed.), *Das Lexikon der Alten Welt*, Augsburg: B. G. Teubner Verlag.
- SEG (1973-). *Supplementum Epigraphicum Graecum*
- Seyer M. ve Tekoğlu R. (2009). Das Felsgrabdes "Stamaha" in Ostlykien – ein Zeugnis für die Ospolitik des "Perikle" von Limyra?. *Die Sprache*, 48, 217-226.
- TAM II (1920-1944). Kalinka, E., *Tituli Asiae Minoris, II. Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti*, 3 fasc. (I (1920): numeri: 1-395; II (1930): numeri 396-717; III (1944): numeri 718-1230), Vienna: Alfredi Hoelder.
- Thonemann P. (2013). Households and families in Roman Phrygia, P. Thonemann (Ed.), *Roman Phrygia. Culture and Society* (p. 124-142), New York: Cambridge University Press.
- Tit. Coman.Capp. (1968-1972). *Tituli Comanorum Cappadociae*, R. P. Harper, in: *Anatolian Studies*, 18, 1968, pp. 96-149; 19, 1969, pp. 27-40; 22, 1972, pp. 227-239.
- Vergilius, (2019). *Aeneis*, (Çev.) Türkan Uzel, İstanbul: Jaguar Kitap.
- Wollf H. J. (1995). Recht, C. Andresen, H. Erbseve O. Gigon (Ed.), *Das Lexikon der Alten Welt*, Augsburg: B. G. Teubner Verlag.
- Wörle M. (1997). Die Inschriften am Grab des Apollonios am Asartaş von Yazır in Ostlykien, *Lykia*, III, 24-39.
- Yıldız M. E. (2014). Kelainai/ApameiaKibotos'tan Dört Yeni Yazıt, *OLBA*, XXII, 291-305.

Fotoğraf 1. Zeus'un Ganymedes'i kaçırma sahnesi MÖ ca. 480-470
Museum of Fine Arts, Boston, Katalog No: Boston 95.36.

Fotoğraf 2. Zeus'un Aigina'yı kaçırma sahnesi
MÖ ca. 450-440. Museum of Fine Arts, Boston,
Katalog No: Boston 01.8077

Fotoğraf 3. Zeus'un boğa kılığında Europa'yı
kaçırma sahnesi MÖ ca. 340. The J Paul Getty
Museum, Malibu, California, USA, Katalog
No: Malibu 81.AE.78

Fotoğraf 4. Zeus'un kuğu kılığında Leda'ya yaklaşma sahnesi MÖ ca. 350-340, The J Paul Getty Museum, Malibu, California, USA Katalog No: Malibu 86.AE.680

Fotoğraf 5. Hades'in Persephone'yi kaçırma sahnesi, MÖ ca. 475-425, National Archaeological Museum of Naples, Katalog No: Naples H3091

Fotoğraf 6. Sinop Arkeoloji Müzesi

Fotoğraf 7. Bursa Arkeoloji Müzesi

Fotoğraf 8. Aphrodisias Açık Hava Müzesi lahit

Fotoğraf 9. Antalya Arkeoloji Müzesi

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This paper aims to elucidate woman's position in the social life in antiquity.

Methodology

In order to understand woman's place in the social life, the belief system of the ancient people has been researched and the movement area, way of behaviour and actions of the gods and goddesses have been examined. Because the people attributed to their gods and heroes how they lived, how they thought, how they imagined and how they conceived life. Because it would be inevitable to stay away from the gods who act contrary to the social life. In addition to the belief system, an attempt is made to understand to what extent the literary and epigraphic evidence reflect the point of view towards women. The paper then deals with the issues in these documents that clarify the women's position in the community.

Findings

The executive bodies of the cities in antiquity, i.e. boule (council), demos (assembly) and gerousia (council of elders) consisted of men, simply because of the fact the men thought that the women was inadequate for deciding concerning the public and political matters. This point of view did not allow the women neither to elect nor to be elected. That the women did not have a place in the society inevitably led to a situation in which they did not claim anything in the inheritance law. The idea behind this is surely the belief that the women was also inadequate for deciding on the possessions or property. On the other hand, one can interestingly see that the women could have a full authority on the burial law, meaning that they could have the right to determine who will be buried into the grave. The women barely left their homes whereas the men were strolling on the streets freely. The entire occupation of the women was limited to home, children, servants and weaving for contributing to the home budget. However, there were also some women who could have the chance to have different sorts of occupations in the public life. They were not allowed to leave home alone, meaning that they were required to have a company from either home or from close relatives. When they went out, they were covering their head with a scarf as seen on numerous reliefs. The elder and poor women had the right to sell vegetables and fruits. Epigraphic documents reveal that the girls were getting married when they reached the age of 14. On the other hand, it is to be understood that the women married at a younger age, which is derived from these documents that provide the ages of the parents and indicate that the men were elder than the women. The belief system required that the goddesses were loyal to their partners. That some goddesses are referred as being virgin was a significant indicator. For this reason, the women were asked to be virtuous in the daily life. Some funerary inscriptions mention that the deceased young girls were virgins, indicating the importance given to being a virgin in the ancient mentality.

Conclusion and Discussion

There are more and more Turkish contributions dealing with women's place in the communal life in antiquity, yet the points such as the narrative of women in mythology as well as the epigraphic record missing in those publications has become the focal point of this paper. No matter what period is considered, it is obvious that the belief system shaped the public life considerably. The narratives which we call today mythology was considered to be the belief itself by the ancient people. In accord with their beliefs, they constructed extraordinarily outstanding temples for their deities. They regularly organized religious rituals and festival. They made dedications to these deities for the well-being of themselves and their beloved ones. They received oracles through their priests from the gods concerning the matters they wondered. Therefore, the behaviours of the gods and their attitudes set an example for them. This is a fact, not only for the ancient times, but also for all times.

Numerous gods and goddess from a wide range of communities in different times vanished over time, but both these gods and the new ones had the same characteristic, i.e guidance. The way of life of the deities, their behaviours and particularly the attributes placed before their names shaped the public life. That, for instance, Hera remained loyal to Zeus despite his countless affairs or Athena

bore the virgin attribute provided guidance to the society. For that reason, women stayed at home while the men were free in the public life. The women were asked to be loyal to their husband, which was not the case for the men. The women were advised to remain virgin, but the men were free from it.

In Homer's *Iliad*, it is mentioned that the universe were shared by three male deities, i.e. Zeus, Poseidon and Hades. Three male deities physically shared the universe among themselves; the women, on the other hand, had to confine themselves to intangible concepts such as marriage, birth, wisdom, virtue, virginity, harmony etc. In this belief system, the head of the household of the Olympian gods was a male, which is reflected in the actual daily life. In the households, either nuclear or extended, the man had a certain authority (*patria potestas*) over the family members, and they were under the patronage of father of the family (*pater familias*; Gr. ὁ κτήτωρ τῆς οἰκίας). Likewise, all the members of the councils in the city administration were male in gender. This resulted in that the women had no legal rights at all; the women were represented by either *pater familias* or their husband in the legal sense, since they did not possess a legal competence. The women had no rights in the inheritance law as well. If the woman did not have a male child, she could not inherit anything from her husband or father. If she did have a male child, he could have the inheritance from her husband. The child's age did not play any role in this. The mother could manage this inheritance in the name of the child. On the other hand, the father could adopt a male child if the family did not have one. The inheritance could thus remain in the *oikos*. According to the law of inheritance, the women could not be bequeathed to any commodity or estate. What happened then to the mother and the female children if the father of the family died untimely? However unambiguous this issue might be, a guardian was presumably appointed from among the close relatives and the mother and female children continued to stay in the house. On the other hand, the funerary inscriptions demonstrate that they had the full authority for the matter who would be buried into the grave after father's death. As a result, one can easily say that it is today enough to be a human being to claim any rights in the public law, whereas the picture was utterly otherwise in antiquity.

SIYASAL KAMPANYA ARACI OLARAK SEÇİM MÜZİKLERİ: 2017 REFERANDUM ÖRNEĞİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Aydemir, A. (2021). Siyasal Kampanya Aracı Olarak Seçim Müzikleri: 2017 Referandum Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1298-1315.
<https://doi.org/10.30783/newsosbilen.979895>.

Geliş Tarihi: 06.08.2021
Kabul Tarihi: 13.08.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Aslı AYDEMİR
Dicle Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Başkanı
asliaydemir6@hotmail.com
ORCID No: 0000-0002-0396-154X

ÖZ

Siyasal kampanyalarda hedef kitleye ulaşabilmek için çeşitli iletişim araçları bulunmakla birlikte, parti ve adaylar tarafından üzerinde önemle durulan araçlardan bir tanesi seçim müzikleridir. Bu çalışmada da 2017 anayasa değişikliği referandumu için “evet” kampanyası yürüten Ak Parti ve MHP ile “hayır” kampanyası yürüten CHP ve HDP’nin kampanya için oluşturdukları seçim şarkılarının hangi teknik ve söylemlerle seçmene aktarıldığını ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Referandum kampanyası için oluşturulan seçim çalışmaları parti ideolojisini yansıtmadan şeffaf bir şekilde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda çalışma, kampanya aracı olan şarkılara parti ideolojisinin yansıtılıp yansıtılmadığının ortaya çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Şarkılar, doküman analizi yöntemiyle bir video barındırma web sitesi olan YouTube aracılığıyla izlenerek gerekli veriler toplanmıştır. Çalışmada, şarkıların video kliplerinin hem teknik yönünün hem de içeriğinin analizi için kategorisel analiz yöntemi tercih edilerek tablolar oluşturulmuş daha sonra şarkıların analizi için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan Van Dijk’in söylem analizi tekniği kullanılarak yorumlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, MHP’nin bir anayasa değişikliği için değil de parti ve aday propagandası yapmak amacıyla şarkı sözü ve klbin içeriğini oluşturduğu, Ak Parti’nin parti lideri ve logosunun klipte yer aldığı, CHP ve HDP’nin de tamamen şeffaf olamadığı klbin görüntülerine ve şarkının sözlerine ideolojilerinin yansıdığı ortaya çıkan önemli bulgulardandır.

Anahtar Sözcükler: Siyasal İletişim, Siyasal Kampanya, Seçim Müzikleri, 2017 Referandum, Söylem Analizi

ELECTION MUSIC AS A POLITICAL CAMPAIGN TOOL: “2017 REFERENDUM EXAMPLE”

ABSTRACT

Although there are various communication tools to reach the target audience in political campaigns, one of the tools that are emphasized by parties and candidates is election music. In this study, it was aimed to reveal with which techniques and discourses the election songs created by the Ak Parti and MHP, which run a “yes” campaign for the 2017 constitutional amendment referendum, and the CHP and HDP, which run a “no” campaign, are transferred to the voters. The election work created for the referendum campaign should be prepared transparently without reflecting party ideology. In this context, the study is important in terms of revealing whether party ideology is reflected in songs that are campaign tools. Songs were tracked through YouTube, a video hosting website, through document analysis method, and the necessary data was collected. In the study, tables were created by choosing a categorical analysis method for analyzing both the technical aspect and the content of video clips of songs, and then interpreted using Van Dijk’s discourse analysis technique, one of the qualitative research methods for analyzing songs. As a result of the work, the video was created by the MHP not for a constitutional amendment, but for propaganda for the party and the candidate, where the AK Party’s party leader and logo were included in the clip, the CHP and HDP were not completely transparent, and the song was It is one of the important findings that emerged that his ideologies were reflected in his words.

Keywords: Political Communication, Political Campaign, Election Musics, 2017 Referendum, Discourse Analysis.

GİRİŞ

Siyasal kampanyalar, siyasal iletişimin en önemli aşamalarından bir tanesi olup kampanya sürecinde istenilen amaca ulaşabilmek için çok çeşitli siyasal iletişim tür ve yöntemleri kullanılmaktadır. Çünkü gerek seçim kampanyası döneminde parti ya da adayın istenilen yönde oy kullanma davranışını gerçekleştirilmesini sağlayabilmek için, gerekse ülkeyi ilgilendiren çok önemli konularda halkın görüşlerine başvurulmuş referandum için yapılan kampanyalar siyasal iletişimin odak noktasıdır.

Geçmişten günümüze özellikle seçim öncesi dönemlerde yürütülen siyasal kampanyalara verilen önem günümüzde daha da artmış rekabet ortamında kıyasıya mücadele eden partiler, liderler profesyonel kampanya danışmanların kapılarını çalmaktadırlar. Kampanyalarda belirlenen amaç doğrultusunda istenilen etkinin oluşturulabilmesi için çok çeşitli yöntem ve araçlar kullanılmakla birlikte kullanılan en etkili yöntemlerden bir tanesi de seçim şarkılarıdır. Çünkü müziğin insanların üzerindeki tesiri bilimsel çalışmalar da kanıtlanmıştır. Seçmenlerde seçim dönemi öncesinde yapılan seçim müzikleriyle radyolarda, televizyonlarda, sokaklarda, internet ve sosyal medya ortamlarında karşılaşmakta ve melodileri, sözleri akıllarında kalabilmektedir. Hatta bazen kişiler kendilerini, siyasi görüşleriyle aynı doğrultuda olmayan partilerin seçim şarkılarını mırıldanırken bulmaktadırlar. Bu da seçim şarkılarının, seçmen kitlesi üzerinde olumlu bir algının oluşturulabilmesi için önemli bir kampanya aracı olduğunun düşünülmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmada da 16 Nisan 2017 Referandum'u için yürütülen siyasal kampanyalarda Ak Parti, CHP, MHP ve HDP'nin kampanya araçlarından biri olan seçim şarkıları, nitel araştırma tekniklerinden söylem analizi yöntemiyle ele alınarak incelenmiştir. Araştırma modeli olarak partilerin seçim şarkıları öncelikle kategorisel analiz modeliyle analiz edilmiştir.

1. SİYASAL KAMPANYALAR

Siyasal kampanyalar, seçmenlerin tercihini herhangi bir aday ya da parti lehine çekebilmek amacıyla gerçekleştirilen siyasal iletişim faaliyetlerindedir. Seçmen kitlesini etkileme amacıyla gerçekleştirilen siyasal kampanya faaliyetleri planlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirildiği zaman özellikle kararsız seçmen kitlesi üzerinde tesirli olabilmekte ve kampanyayı gerçekleştiren siyasi aktörler tarafından kitlenin vereceği karar istenilen yöne çekilebilmektedir.

Siyasal kampanyalar, halk oylaması/referandum kampanyaları ve seçim kampanyaları olmak üzere genelde iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Referandumda ülkenin yönetim yapısına bağlı olarak; yeni bir anayasanın onaylanması ya da var olan anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi, savaş ilanı durumu vb. halkı ilgilendiren bazı konularda yönetimin doğrudan karar vermek yerine halkın görüşünü alınır (Aziz, 2007: 106). Seçim kampanyaları ise seçim öncesi dönemlerde seçmen kitlesini etkileyerek tercihlerinin belirli bir aday ya da parti lehine motive olmasını sağlayan propaganda ve iletişim faktörlerindedir (Kalender, 2005: 81). Bu siyasal iletişim yönteminde siyasi partiler, daha fazla oy toplayabilmeyi ve kararsız seçmen kitlesini etkileyerek kendilerine çekebilmeyi amaçlamaktadır.

Seçimlerde aday olan siyasi partiler demokrasinin temel öğelerindedir ve iktidar olabilmenin yolu da bu seçimlerin adil, eşit ve serbest olmasından geçmektedir. Sandık halkın iradesinin somut olarak ortaya çıktığı yer olduğu için seçimler de en üst seviyede güvenilir ve şeffaf olmalıdır (Taylan, 2021: 70). Seçimlerin şeffaf olmasının yanı sıra seçmenin güvenini sağlayabilmek için seçim öncesi gerçekleştirilen seçim kampanyalarının da şeffaf olması gerekmektedir. Gündem belirleme sürecindeki üç farklı gündem olan; medya, kamu ve politika gündeminde her yapının kendine göre önemli görerek ön plana çıkarmak istediği gündem bulunmaktadır (Altıncık, 2020: 13). Bu nedenle seçim kampanyaları döneminde aday ve partinin seçmen kitlesine ulaşabilmesinin önemli araçlarından biri olan medyanın gündeminde şeffaf bir şekilde yer alabilmeyi sağlaması, başarıya ulaşılabilmesi için çok önemli bir husustur. Siyasal kampanya planlamasında medya ile ilişkiler bağlamında bu husus üzerinde hassasiyet gösterilmelidir.

Siyasal kampanyanın planlanması aşamalarının yanı sıra adayın ya da partinin tercih edilebilirliğini artırmak amacıyla yapılan dikkat çekme, ilgi uyandırma, istek uyandırma ve harekete geçirme gibi tutundurma çalışmaları da seçim kampanyalarının önemli stratejilerindedir (Çobanoğlu, 2007: 136). Temel amaç, seçmeni istenilen hedef doğrultusunda harekete geçirebilmektir (Chicksand and Carrigan, 2006: 271). Siyasal kampanyanın planlanması süreci ve tutundurma çalışmaları seçmenin istenilen yönde oy verme davranışını sergileyebilmesi için dikkatle planlanmalı ve uygulanmalıdır.

Kitlenin dikkatini aday ya da parti üzerine çekebilmek amacıyla görsel, yazılı, işitsel her türlü dokümanın kullanılması önemli olup bunlardan bir tanesi de seçim müzikleridir.

2. SEÇİM MÜZİKLERİ

Müziğin insanlar üzerindeki derin etkisi bilinmekle birlikte, çeşitli alanlarda hedef kitleyi etkileme amacıyla kullanılmaktadır. Bu alanlardan biri de siyasal iletişim faaliyetleridir. Siyasi arenada özellikle seçim dönemi öncesi kampanyalarda, hedef kitlenin dikkatini çekebilmek ve tekrarlarla farkından bile olmadan, şarkıların kişilerin zihinde yer edinmesi sağlayabilmek amaçlanmaktadır. Bu sayede kişi, kimi zaman isteyerek kimi zaman farkında bile olmadan kendini, şarkının sözlerini mırıldanırken bulmaktadır. Üstelik bu davranış bazen kişinin siyasi düşüncesiyle örtüşmeyen bir partinin ya da adayın şarkısının söylenmesi şeklinde de vuku bulabilmektedir.

Müzik, kişilerde duygu oluşturabilme anlamında sözcüklerden daha farklı bir dokuya sahiptir. Müzik ve sesin kullanımında, verilmek istenen mesajın özelliği ve hedeflenen etki dikkate alınmalıdır (Uztuğ, 2004: 329). Seçim müzikleri, siyasi reklamlarda olduğu gibi aday, partiyi tanıtan, vurgulaması gereken önemli özelliklerinin yer aldığı, milli ve dini duyguların kimi zaman yöresel kimi zaman ulusal melodilerle ifade edildiği bir niteliktedir. Seçim şarkıları partilerin ya da adayın propagandasını yaparak seçmenin dikkatini çekebilmek ve bu dikkat üzerinden duygularını harekete geçirerek daha heyecanlı bir ortam yaratılması niyetindedir (Budak, 2018: 34).

Müziğin, güçlü bir sosyal uyaran olması gibi önemli bir özelliği vardır. İnsanlar müzik sayesinde farklı tempolarla hareket edebilir ve onlara katılabilirler (Trainor, 2010: 44). Dissanayake de müziği öncelikle davranışsal ve motivasyonel bir kapasite olarak görmektedir (Perlovsky, 2010: 4). Bu anlamda müzik her alandan insanları motive edici, harekete geçirici bir özelliğe sahip olmakla birlikte siyasal kampanya faaliyetlerinde önemli bir görev üstlenmektedir.

Kulağa ve duygulara hitap edici özelliği olan müzik seçim kampanyalarında kullanılırken seçmen kitlesi üzerinde farklı etkiler uyandırabilmektedir. Seçim dönemlerinde kullanılan müziğin farklı kullanım amaçları olabilmektedir. Tıpkı konuşma biçimi gibi müzik de insanların düşüncelerini etkileyebilmek amacıyla özenle seçilir (Tanyıldızı, 2012: 100). Dünya’da siyasal arenada var olma mücadelesi veren birçok aday kampanyalarında müziğin gücünden faydalanmıştır.

Amerikalı siyasi adaylar, kampanyalarını canlandırmak için yüz yıllardır müziği kullanmaktadırlar. 1840 seçimleri adayları gerçekmiş gibi resmetmek ve rakipleri küçük düşürmek için “şarkı söyleme kampanyalarını kullanmasında” önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir (Schoening and Kasper, 2012: 44). 1960 seçimlerinde, John F. Kennedy’nin kampanyasında, Kennedy’i savunan yeniden yazılmış sözlerle Frank Sinatra’nın hit single “High Hopes”un değiştirilmiş bir versiyonu kullanılmıştır (Schacter, 2011: 577).

2016 ABD. başkanlık seçimi kampanyalarında Trump ve Clinton duygular aracılığıyla seçmene ulaşabilmek için müziği kullanmış ancak bunu farklı şekilde yapmışlardır. Trump’ın müzik kodu doğrudan ve basitken, Clinton’ın müzik kodu karmaşık ve dolaylıdır (Mas, et al., 2017: 597). Hangi tarzda hangi tonda olursa olsun seçim müzikleri seçmen kitlesinin duygularına hitap ederek onların tercihlerini etkileyebilmek amacıyla seçim kampanyalarında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

3. SİYASAL İLETİŞİMDE KAMPANYALAR VE SEÇİM MÜZİKLERİ: “2017 REFERANDUM MÜZİKLERİNİN ANALİZİ”

Çalışmanın örnekleme olan referandum, 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Seçmenler, o dönemin mevcut Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 18 maddesi üzerinde yapılması planlanan değişiklikleri oylamak için sandık başına gitmiştir. Hükümette yer alan Ak Parti’nin desteklediği değişiklikler için MHP’nin de destek vermesiyle meclisten geçerek oylama kararı alınmıştır (2017 Türkiye anayasa değişikliği referandumu, 2021). Mecliste yer alan diğer partilerden CHP ve HDP’nin propagandasını yaptığı “hayır” seçimde % 48,59 oranda kalırken, Ak Parti ve MHP’nin desteklediği “evet” % 51,41 oy oranına sahip olmuş ve değişiklik kabul edilmiştir (Geçmiş seçim sonuçları, 2021). Referandum öncesi siyasal kampanyalar, yoğun bir şekilde Ak Parti, MHP, CHP ve HDP tarafından gerçekleştirildiği için çalışmanın örneklemini bu partilerin seçim şarkıları oluşturmaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Siyasal iletişimde hedef kitleye ulaşabilmek, onların duygu ve düşüncelerini etkileyerek karar verme aşamasında tercihlerinin istenilen yönde olmasını sağlayabilmek amacıyla çok çeşitli kampanya araçları kullanılmaktadır. Bu araçlardan bir tanesi de müziğin insanlar üzerindeki olumlu etkisinden yola çıkılarak yapılan seçim şarkılarıdır. Bu şarkılar kimi zaman popüler olan şarkılar üzerine yeni sözler yazılarak halkla buluşturulurken kimi zaman da yepyeni bir beste yapılarak kamuoyuna sunulmaktadır. Bu çalışma da siyasal kampanya çalışmalarında partilerin kampanya söylemlerini, müziği kullanarak hangi teknik ve söylemlerle seçmene aktardıklarını ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır. Özetle, seçim şarkılarının profilini ortaya koyabilmek bu çalışmanın temel amacıdır.

Siyasal kampanya aracı olarak kullanılan müzikler seçim dönemlerinde siyasi partilerin ideolojisini yansıtmaktadır. Ancak referandumlar, anayasa değişikliği ya da ülkeyi ilgilendiren çok önemli meselelerde halkın da görüşünü alabilmek amacıyla gerçekleştirilen oylamalar olduğu için kampanyanın temasında herhangi bir ideolojik vurgu olmadan şeffaf bir süreç olması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışma, “siyasi partilerin anayasada değişikliği öngörülen 18 maddenin oylanacağı referandum için gerçekleştirdikleri kampanya araçlarından olan seçim şarkılarında parti ideolojilerini yansıtmışlardır” varsayımdan hareketle söylem analizi yöntemiyle verilmek istenen mesajın neler olduğunu ortaya koyabilmek açısından önem arz etmektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada kullanılan yöntem, sosyal bilimlerde en çok tercih edilen yöntemlerden biri olan nitel araştırma tekniğine dayanmaktadır. Çalışmada öncelikli olarak bir doküman olan videolardan faydalanılmıştır. Dokümanlar çok çeşitli olup gazeteler, kitaplar, yasal metinler, mektuplar, dergiler, günlükler, okul kayıtları, sağlık ve kamu kayıtları, istatistikler, anayasa ve yönetmelikler, haritalar, çizelgeler, fotoğraflar, anılar, röportajlar, resimler, videolar, mesajlar bunlardan bazılarıdır (Kıral, 2020: 170). Referandum kampanyası için oluşturulan şarkılar da doküman analizi yöntemiyle bir video barındırma web sitesi olan YouTube aracılığıyla izlenerek gerekli veriler toplanmış, bu veriler ışığında biçim, içerik ve teknik olarak kategorisel analiz metoduyla tablolar oluşturularak analiz edilmiştir. Tabloların yorumlanması, şarkıların ve video kliplerinin analizinde ise Van Dijk’in söylem analizi yönteminden faydalanılmıştır.

Van Dijk’e göre söylem analizi, bir şeyi söyleme şeklidir (Güngör, 2020: 4). Bu şekil incelenirken makro ve mikro olmak üzere iki düzeyde ele alınır. Bu çözümleme söylemin içerisinden örtük olan hakim ideolojik pratikleri ortaya çıkarabilmek adına araştırmacılara dilsel bir hareket esnekliği tanır (Karaduman, 2017: 44). Böylelikle de her araştırmacı incelemiş olduğu verilerde var olan anlamdan kendi yorumlamasına göre yeni bir anlam çıkarır.

Makro yapıda tematik ve şematik yapıya odaklanılır. Tematik yapıda daha çok “görünenin ne olduğu” söz, görüntü, içerik arasında uyum olup olmadığına bakılır, şematik yapıda ise “durum ve yorum”a bakılır. Durumda, bilgi tam olarak işlenmiş mi, yorumda, ideolojik bir söylem barınıyor mu gibi arka plan bilgisine bakılır. Ardalan ve bağlam bilgisi ile daha çok sosyal ve ideolojik çıkarımlar yapılabilmektedir (Van Dijk, 1991: 116).

Mikro yapıda ise sesler, kelimeler, cümle kalıpları, anlamları üzerine odaklanılır (Van Dijk, 1988: 27). Özetle, sözcük seçimi, kelimeler arası uyum, cümle yapısı ve cümleler arası ilişkiler gibi özellikler ile retorik üzerinde durulur. Sentaktik (sözdizimsel) açıdan cümlelerin etken-edilgen, basit-karmaşık, uzun-kısa oluşu gibi dilbilgisel özellikler incelenirken, lexical (kelime seçimi) açıdan çözümlemeye ise, sözcük seçimlerine bakılır. Kullanılan sözcük seçimlerinin analizi, ideolojik yorum olup olmadığının ortaya konulabilmesi açısından önemlidir. Retorik analizde ise, içeriğin güçlendirilmesi, inandırıcılığın artırılması ve dikkat çekici olması bakımından kullanılan istatistikler, sayılar, fotoğraflar, söz sanatları, olayın taraflarından yapılan alıntılar incelenmesi yer almaktadır.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2017 referandumu için 4 siyasi partinin yürütmüş olduğu kampanyalar için yapılmış olan şarkıların hepsini kapsamaktadır. Ancak araştırma için seçkisiz olmayan örneklem yöntemlerinden amaçsal örneklem yöntemiyle seçilen şarkılar analiz edilmiştir. Amaçsal örneklemede, çalışmanın amacına uygun bilgi açısından en zengin olan veriler seçilerek derinlemesine araştırma yapılır (Akbay, 2021). Bu yöntemle birlikte çalışmanın amacı ve içeriğine uygun olarak, aynı zamanda partilerin resmi olarak referandum şarkısı olarak kullandıkları, geleneksel ve sosyal medya ortamlarında

-sosyal medya ortamları siyasal ifade amacıyla aktif bir şekilde kullanıldığı için (Yılmaz ve Yaşar, 2020: 204)- en fazla gösterilen bu nedenle de seçmen tarafından bilinen şarkılar tercih edilmiştir.

3.4. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Bir araştırmada kullanılan veri toplama tekniği yeterli ve amacına uygun ise o çalışma geçerlidir. Güvenilirliği ise araştırmada kullanılan tekniğin aynı şartlarda aynı sonuçları vermesi ve ölçüğü oluşturan ifadelerin kendi içinde tutarlı olmasıdır (Saruhan ve Özdemirci, 2011: 138-140). Nitel verilerin geçerliliği ve güvenilirliği büyük ölçüde değerlendiricinin metodolojik becerisine, duyarlılığına ve eğitimine bağlıdır (Labuschagne, 2003: 101). Bu bağlamda kodlamanın tarafsız olduğunu sunabilmek için kodlama yapıldıktan sonra bu kodlama, araştırmacı tarafından araştırma yöntemleri ve alan ile ilgili bilgisi olan bir bireye araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, veri toplama tekniği ve içeriğiyle ilgili gerekli bilgiler çerçevesinde eğitim verilerek, yeterli olduğunu düşündüğü zaman da kodlama yapılması istenmiştir. Kodlayıcılar arası güvenilirlik için de nitel analiz yönteminde en çok tercih edilen yöntemlerden biri olan, Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülü kullanılmıştır. Bu formülde bir araştırmanın güvenilir sayılabilesinin koşulu; iki farklı kodlayıcının üzerinde görüş birliğine vardığı kod sayısının toplam uzlaşılabilir ve uzlaşılabilen kod sayısına bölünmesiyle ortaya çıkan sonucun en az %70 olmasıdır (Miles and Huberman, 1994: 64).

$$\text{güvenirlik} = \frac{\text{anlaşma sayısı}}{\text{toplam anlaşma sayısı} + \text{anlaşmazlıklar}}$$

Bu çalışmada, kodlayıcılar tarafından oluşturulan kodlama cetvelinin birbiriyle uyumu % 88,8 olup araştırma güvenilir sayılmıştır.

3.5. Bulgular

3.5.1. “Evet İle Güçlü Türkiye” (Ak Parti)

2017 referandumunu için “evet” yönünde kampanya yürüten Ak Parti'nin kullandığı kampanya şarkılarından bir tanesi “Evet ile güçlü Türkiye” şarkısıdır. Şarkının klipi ilk olarak, dönemin Ak Parti Genel Başkanı ve Başbakanı Binali Yıldırım'ın Ankara Arena'da gerçekleştirmiş olduğu halk oylaması kampanya tanıtım toplantısında gösterilmiştir. Şarkının klipi, 3 dakika 4 saniye sürmektedir.

Tablo 1: Ak Parti Referandum Müziği'nin Kategorisel Analizi

Kategoriler	Tanımlamalar
Kıyafetin sunumu	Yöresel, muhafazakar, dini, iş kıyafeti, baret, baş örtü, bere, kasket.
El-kol hareketleri	Sağ el kalbin üzerinde selamlama, el sıkışma, sarılma, el sallama, alkış, duaya açılan el, el elin üstünde, alın terini silme, el-kol göğüs üzerinde bağlı, baş parmak havada onaylama.
Enstrüman tercihi	Vurmalı, telli ve üfleli çalgılar
Orijinalliği	Özgün
Müzik türü	Halk müziği
Kullanılan vokal	Kadın, erkek, çocuk
Söz ögesi kullanımı	Sözlü
Hedef kitle	İşçi, C1, C2 ve E sosyo-ekonomik statü

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YpVkrGsuvAw>

Ak Parti'nin referandum şarkısının makro yapısal analizinde tematik açıdan bakıldığında, klipte ön plana çıkarılmak istenen anlam, Türkiye'nin doğusu, batısı, kuzeyi, güneyi fark etmeden, sosyal statü farkı gözetmeden kardeşlik, birliktelik gibi birleştirici bir yaklaşımın ortaya çıkarılmasıdır. Bunu ortaya çıkarırken de şarkının sözlerinde yer alan “tek millet, tek bayrak, tek millet, tek vatan” vurgusu Tablo 1'de de belirtilen el sıkışma, sarılma, elin başkasının elinin üzerinde olması gibi görsel öğelerle desteklenmiştir. Aynı zamanda tematik olarak şarkının başlığına bakıldığında, egemen söylemin net bir şekilde başlığa taşındığı görülmektedir. Başlık, Ak Parti'nin kampanya söylemi olan birlik, beraberlik

ve evet birleşimi olarak oluşturulmuştur. Şematik olarak incelendiğinde, şarkının arka plan bilgisinde, klip seher vakti yani şafağın sökmek üzere olduğu vaktin gösterilmesiyle başlamaktadır. Bu arka plan bilgisiyse Ak Parti'nin yürüttüğü evet kampanyasında verilen her “evet” oyu ile ülkemizin karanlıkta kalmış bazı yönlerinin de aydınlığa çıkacağı aktarılmak istenendir. Aynı zamanda sabahın ilk ışıklarıyla birlikte bir caminin avlusunda abdest almak üzere açılan musluk, abdestin alınması, caminin avlusunda semazenlerin dönmesi, farklı yörelerin halk oyunları toplulukların görüntüleri, sabahın bereketiyle işlerine başlayan küçük esnafın filmin genelinde yer alması gibi dini öğelerin kullanımıyla Ak Parti'nin muhafazakar ve yerel kimliğine uygun olarak ideolojisinin klibe yansıdığını söylemek mümkündür.

Şarkının arka planında İstanbul, Çanakkale, Nevşehir (Kapadokya) vs. gibi çeşitli illerden görüntülerin yer almasıyla ülke genelinde ayırım yapılmaksızın bir birlikteliğin olduğu vurgulanmıştır. Yine filminin genelinde çeşitli meslek gruplarından görüntüler yer almakla birlikte daha çok manav, terzi, tamirci, balıkçı, marangoz, taksici vb. küçük esnafın görüntülerinin güler yüzlü ve mutlu bir biçimde aktarılmasıyla halktan gücünü aldığı imajı aktarımıyla halkın da mevcut ülke yönetiminden memnun olduğu aktarılmak istenendir. İslam'da selamlaşma ve duanın maneviyatının önemine binaen selamlaşma şekli olarak da sağ elin kalbin üzerine götürülerek karşı tarafa “sen benim kalbimdesin” aktarımı ve ellerin dua etmek üzere göğe doğru açılması klipte yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Klipte yer alan insanların kıyafetlerinin sunumunda da yine muhafazakar ve yöresel tarzda kıyafetlerin yer aldığı görülmektedir. Görüntülerde yer alan bir diğer ayrıntı da atların koşması ile de güç, cesaret, asalet simgelenirken, Ak Parti'nin icraatlarına durmaksızın devam edeceği arka plan bilgisi olarak sunulmaktadır.

Şarkıda vokal olarak kadın, erkek, çocuk seslerinin kullanılması Ak Parti'nin yansıtmak istediği kapsayıcı olma ve birlik duygusunu vermektedir. Şarkının orijinal olması, halk müziği ezgileri taşıması, sözlü olması, hareketli bir müziğin eşlik etmesi de insanların duygularını yükselten böylelikle de hedef kitle dışındaki tüm seçmenin ilgisini çekebilme özelliğiyle kampanyanın olumlu olarak yürütülebilmesi açısından önemlidir.

Ak Parti'nin referandum şarkısının mikro yapısal analizi için şarkının sözleri aşağıda yer almaktadır;

“Evet İle Güçlü Türkiye”

Biz biriz diriyiz, biz beraber kardeşiz,
Hep birlikte verelim el ele, olsun güçlü bir Türkiye,
Hep birlikte verelim el ele, evet ile güçlü Türkiye.
Ekmeğim aşımın benim,
Toprağım suyumsun benim,
Evim ocağım, umudum, yarınım,
Canım ülkem, güzel vatanım.
Tek millet ve tek bayrak için,
Tek devlet ve tek vatan için
Hep birlikte verelim el ele, evet ile güçlü Türkiye.
Tüm şehitler, gaziler için,
Aydınlık bir gelecek için,
Çocuklar için, yarınlarımız için evet ile güçlü Türkiye.

Şarkı sözleri mikro yapısal olarak sentaktik açıdan incelediğinde, şarkının isminin etken yapıda olduğu ve genel olarak şarkının genelinde vurgulanmak istenen güç, birliktelik mesajıyla uyumlu olduğu ve verilmek istenen mesajın kısa ve net bir şekilde başlığa taşındığı görülmektedir. Lexical (kelime seçimi) açıdan sözcüklerin seçiminde partinin ideolojisini yansıtan herhangi bir sözcük seçimi olmaması referandum kampanyalarında parti kimliği ve ideolojisinin kampanya araçlarına yansıtılmasının uygun olmadığı görüşüne dikkat edildiği söylenebilmektedir. Ancak gösterilen dikkatin, şarkının bitişinde partinin genel başkanı Binali Yıldırım'ın fotoğrafının ve Ak Parti'nin ismi ve logosunun yer almasıyla değiştiğini söylemek mümkündür.

Şarkının mikro yapısal analizinde sözcük seçimi açısından, sözlerinde kullanılan “ocağım” sözcüğünün kullanımında mecaz-ı mürsel (ad aktarması) söz sanatından faydalanılmıştır. Ocak kelimesi orada “yuva” anlamında kullanılmış olup huzur ve birlik duygusuyla ülkenin insanlar için bir yuva gibi görüldüğü anlatılmak istenendir. Kelimeler arasındaki bölgesel uyum olarak, ülkenin birliği ve aydınlığını vurgulayan her sözcük sonrasında gelen birlik ve beraberliği vurgulayan “evet ile güçlü Türkiye” nakaratıyla tekrarlanarak desteklenmiştir. Retorik analiz çerçevesinde incelenen şarkı sözlerinde yer alan sözcükler görsellerle eş zamanlı kullanılarak uyumlu bir şekilde desteklenmiş ve güçlendirilmiştir. Bunlar; “biz beraber kardeşiz” sözleri sırasında esnaflardan birinin elini çalışan diğer arkadaşının omzuna atmasıyla kardeşlik sözü, “hep birlikte verelim el ele” sözleri ile çalışan insanların tokalaşması, sarılması, karı-koca olduğu düşünülen büyüklerin ele ele vermesi ile birliktelik duygusu, “ekmeğim, aşımın benim” sözleri ile ekmek yapan Anadolu kadınlarının görüntüsü, “toprağım, suyumsun benim” sözlerinde toprağında çalışan çiftçinin emeğinin terini alından silişi ve kana kana su içmesi, “tek millet, tek bayrak için” vurgusunda Türk bayrağı görüntüsü, “tüm şehitler, gaziler için” sözleriyle Çanakkale Şehitleri Anıtı’nın görüntüsünün yer alması, o sırada “birlik ve beraberliğin” göstergesi olarak şehit ve gaziler için halkın ellerini dua için açması, “çocuklar için yarınlarımız için” sözlerini bir kız çocuğunun seslendirdiği ve hem onun hem de başka çocukların görüntülerinin yer almasıyla “evet” oyunun çocukların geleceğini aydınlatacağı vurgusu yapılmaktadır. Çocukların görüntülerinde kıyafetleri ve buldukları yerlerden çıkarsama yapılarak küçük yerleşim yerlerinde bazı sıkıntıları yaşayan çocuklar tercih edilmiştir ki bu çocukların evet oyu ile daha iyi koşullarda geleceklerinin aydınlık olacağı arka planda örtük olan anlamdır.

Aynı zamanda klipin sonunda “yarınlarımız için” sözüyle birlikte elindeki, barışın ve özgürlüğün simgesi olan güvercini uçuran kişinin görüntüsü ve elindeki balonu aydınlık bir gelecek için gökyüzüne bırakan kız çocuğu yer almaktadır. Kız çocuğunun arkasındaki 15 Temmuz Şehitleri Köprüsü “tüm şehitler, gaziler için” sözünün hemen arkasından ekrana gelmektedir. Burada köprüden sallanan Türk bayrağının, vatani için o köprüde şehit olanlarla sayesinde dalgalandığı araldan bilgisiyle “bağımsızlık ve özgürlük” kavramlarına gönderme yapılmaktadır. Köprünün önünde şarkıyı seslendiren kız çocuğunun elindeki beyaz balon, üzerindeki kırmızı palto, beyaz bluzu ve çorabı, kırmızı-beyaz eteği ile arkada yer alan Türk bayrağının renklerine işaret ederek bir uyum içerisinde sunulmuştur. Klipin sonunda, klip içerisinde görülen bütün insanlar bir arada sunularak şarkı boyunca aktarılmak istenen birlik ve beraberlik duygusu tekrar vurgulanmıştır.

Klip bittikten sonra, dönemin Ak Parti Genel Başkanı ve Başbakan Binali Yıldırım’ın fotoğrafının yanında beliren “Gücümüz Millet Kararımız Evet” sloganının retorik çözümlemeye göre, hükümetin gücünü halktan aldığı bu birlik ve beraberliğin devamını isteyen herkesin de “evet” oyu kullanması gerekliliği örtük olarak verilmek istenen mesajdır. Sloganın renkleri için tercih edilen lacivert ve kırmızı, Başbakan Binali Yıldırım’ın aynı renk kravat ve ceketini ile uyum içerisinde sunulmuştur. Ceketin üzerinde yer alan Türk bayrağı rozetiyle de bayrak ve vatan sevgisi vurgusu yapılmaktadır.

3.5.2. “Gel Kurtul Bir Hayırla” (CHP)

2017 referandumunda “hayır” yönünde oy kullanılması için kampanya yürüten CHP, kampanya şarkısını Amasya’da gerçekleştirdiği mitingde seçmene tanıtmıştır. Şarkı, Emel Sayın’ın 1970’li yıllarda seslendirdiği ve halkın büyük beğenisini alan günümüzde de hala zevkle dinlenen Mavi Boncuk şarkısına yeni sözler yazılarak uyarlanmıştır. Şarkının süresi 3 dakika 1 saniyedir.

Tablo 2: CHP Referandum Müziği’nin Kategorisel Analizi

Kategoriler	Tanımlamalar
Kıyafetin sunumu	Spor, modern, yöresel, dini, baş örtü, kasket
El-kol hareketleri	El tutuşma, duaya açılan el, el havada selam verme
Enstrüman tercihi	Vurmalı ve telli çalgılar
Orijinalliği	Uyarlama
Müzik türü	Pop
Kullanılan vokal	Kadın
Söz ögesi kullanımı	Sözlü
Hedef kitle	A, B, C1, C2, D ve E sosyo-ekonomik statü

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Bd5K7jn59SE>

CHP'nin referandum şarkısının makro yapısal analizinde tematik açıdan incelendiğinde, görünen ve anlatılmak istenen arasında bir uyum olduğu görülmektedir. Klibin başında öne çıkarılmak istenen anlam, 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kurulmuş olan bir parti olduğu vurgusuyla, Atatürk'ün portresinin yer aldığı Türk bayrağı ve "Atatürk Bulvarı" yazılı yön tabelasının görüntüsüyle verilmiştir. Tematik yapıya göre videonun ana fikri, aydınlık bir gelecek -özellikle de çocukların geleceği- için sosyal ve ekonomik statü farkı gözetmeksizin herkesin "hayır" oyu kullanmasının gerekliliğidir. Bu ideolojiyi yansıtabilmek için de dini öğeler, kırsal yerlerde yaşayan halk, çocuklar klipte yoğun bir şekilde yer alırken, Osmanlı geleneklerinde ve İslam sanatları içerisinde önemli bir yeri bulunan hat sanatı, cam sanatı, bakırcılık, halı dokuma sanatı, gibi zanaatlar da dikkat çekicidir.

Şematik analizde, "hayır olur inşallah" sözleri sırasında boya kalemle güneş resminin çizildiği bir görüntüyle referandumda "hayır" sonucu çıkarsa ülkeye güneş doğacağı yani geleceğinin aydınlık olacağı arka plan bilgisi olarak sunulmak istenendir. "Bu kadarı da fazla" sözlerinin tesbih çeken bir el görüntüsüyle sunulmasında, ülkenin mevcut durumundan memnun olunmadığı ve sabır için tesbih çekildiği ardaan bilgisi vardır. "Gel kurtul bir hayır'la" sözüyle bebekle oynayan bir yetişkinin resmedilmesi, bebeğin geleceği için hayır oyununun kullanılması gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Şarkının klibinin genelinde güneş figürünün önünde mutlulukla dans eden çocuklar, parkta oynayan çocuklar vb. şekilde çocukların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu noktada çocukların aydınlık gelecekleri için "hayır" oyu kullanılması yönünde algı oluşturulmak istenmektedir.

Ak Parti'nin kampanya klibinde olduğu gibi CHP'nin de atın gücü, asaleti ve cesareti simgesinden faydalanılarak atın üzerinde güç ve özgürlüğe doğru giden kişi resmedilmiştir. "Muhtaç kaldık bir parçacık huzura" sözü için dini bir öğe olan Kuran-ı Kerim'in huzuru ile dindar seçmen kitlesine de seslenilmektedir. Aynı şekilde "hayır olur inşallah" sözleri sırasında cami olduğu izlenimi uyandıran bir mekanda önünde Kuran-ı Kerim, duaya açılan eller ve yine bir camide rahle üzerinde açık olan Kuran-ı Kerim'in huzuru yakın planıyla sabah ilk ışıklarının içeriğe süzüldüğü ve aydınlığın yolu olan "hayır" için dindar olan seçmen kitlesinin de kampanyanın hedef kitlesi olduğu görülmektedir.

"Sonu belli olmayan yola girme" sözleriyle, kırsal yerlerde çıkmaz sokak gibi görünen -birinde karanlık bir yol- yerlere yürüyen iki kadın biri erkek olmak üzere kişilerin arka plan görüntüsü sunulmuştur. Bu kadınlardan birinin başı örtülü diğeri ise açık giyim tarzıyla dikkat çekicidir. Bu durum da CHP'nin sadece belirli bir ideolojiye sahip olan kişilere değil tüm halkı hedef kitlesi olarak gören bir yapıya sahip olduğunun göstergesi olarak sunulmak istenmiştir. Hemen arkasından "sahip çık yurduna geleceğine" sözlerinde ise sahil kenarı, bahçe gibi aydınlık ortamlarda mutlu insanların görüntüsüyle geleceğine sahip çıkmak, aydınlık ve huzurlu bir hayat için hayır oyu kullanılması istenmektedir. Semazenler ve farklı yörelerin halk oyunları toplulukların görüntüleri Ak Parti'nin klibiyle benzerlik göstererek CHP'nin klibinde de yer almaktadır.

CHP'nin klibinde meslek grubu olarak daha çok zanaatkarlar görülmektedir. Klibin genelinde yoğun olarak kırsal ve küçük yerleşim ile sosyo-ekonomik statüsü daha düşük olan sosyal sınıftan insanlar yer almaktadır. Bu anlamda bu gruptaki insanların daha iyi bir yaşam sürebilmeleri için CHP'nin herhangi bir ayrımcılık yapmadığı bu nedenle de yürüttüğü hayır kampanyasıyla uyumlu olarak insanları da hayır oyu kullanmaya yönlendirmek istedikleri yorumu yapılabilmektedir. Ancak şarkıda Tablo 2'de de yer aldığı gibi çocukların giyim tarzı, anne, baba ve 2 çocuğun görüntüsü vb. görüntülerden yapılan çıkarsamayla her sosyo-ekonomik statüden insana da hitap edilmektedir. Filmde, İzmir, Şanlıurfa, İstanbul vb. farklı illerin görüntüleriyle de bütün ülke insanına hitap edilen bir profil çizilmiştir. Aynı zamanda klipte, modern, dini, yöresel, spor tarzda yapılan kıyafet sunumları da ayırım yapılmaksızın kapsayıcı bir yaklaşımla tüm ülke halkının hedef kitle olarak belirlendiğinin göstergesidir.

Şarkının 2 dakika 32. saniyesinde şarkının orijinalinin ismi olan mavi boncuk bir evin duvarına asılı bir şekilde bahçenin kalp şeklindeki ferforjesi çerçevesi içerisinde flu iken netleştirilmektedir. Bu anlamda şarkının orijinal sözlerine de atıf yapılmıştır. Filmde, balık, kedi, güvercin gibi hayvanların kullanılması, sevginin kapsayıcılığı açısından önemli bir ayrıntı olarak sunulmuştur. Klibin sonunda Ak Parti'nin aksine CHP'nin parti ile ilgili herhangi bir öğe kullanmaması ile referandum kampanyalarında etik olarak olması gereken hususa dikkat edildiği görülmektedir. Ancak şarkının mikro yapısal açıdan analizinde detaylandırıldığı gibi Ak Parti'yi hedef alan olumsuz göndermeler de bulunmaktadır. Bu bakımdan muhalif duruşun şarkı sözlerine yansıtıldığını söylemek mümkündür. Şarkının sonunda

aydınlığı, refahı simgeleyen güneş -yine özellikle çocukların geleceğinin aydınlığına dikkat çekme amaçlı boya kalemlerle çizilmiştir- üzerinde “Geleceğim İçin Hayır” sloganı, yan tarafından da hayır yönünde tercih yapılmış bir oy pusulası ile sandıkta bu yönde oy kullanılması istenmektedir.

CHP'nin referandum şarkısının mikro yapısal analizi için şarkının sözleri aşağıda yer almaktadır;

“*Gel Kurtul Bir Hayırla*”

Düşmez şaşmaz bir Allah

Hayır olur inşallah

Bu kadarı da fazla

Gel kurtul bir hayır'la

İnsan beşer bir gün şaşar mutlaka

Emanet edilmez her şey tek akla

Muhtaç kaldık bir parçacık huzura

Haydi sen de gel şimdiden hayır'a

Sonu belli olmayan yola girme

Sahip çık yurduna geleceğine

Bunca yetkiyi babama vermem de

Uyanalım bu kâbustan el ele

Bunca yetkiyi babama vermem de

Hayır için hep birlikte Türkiye

CHP'nin Mavi Boncuk isimli şarkıya yeni sözler yazılarak uyarladığı referandum şarkısının ismi “Gel Kurtul Bir Hayırla” olup burada karşı tarafa hitap edilen bir cümle yapısı bulunmaktadır. Şarkının sözlerinin genelinde de aynı durum söz konusu olup ikinci tekil şahısa hitap eden bir yapı bulunmaktadır. Sentaktik açıdan şarkının ismi ve sözleri basit, etken ve kısadır. Şarkı sözlerindeki, “bu kadarı da fazla”, “gel kurtul”, “emanet edilmez”, “muhtaç kaldık”, “girme”, “vermem”, “kâbus” gibi olumsuzluk ifadeleri örtük olarak CHP'nin ideolojisine bağlı olarak Ak Parti'nin başarısız olduğuna dair yapılan göndermelerdir. Kelimeler arasındaki bölgesel uyum olarak, şarkı genelinde vurgulanan Ak Parti'nin yönetiminden duyulan memnuniyetsizlik, “düşmez şaşmaz bir Allah, hayır olur inşallah, bu kadarı da fazla, gel kurtul bir hayır'la” nakaratıyla da desteklenmiştir.

Lexical açıdan sözcük seçimleri, CHP'nin hayır yönünde yürüttüğü kampanya ile uyumlu olup aynı zamanda Ak Parti'ye muhalif olan bir parti olarak partinin ideolojisini yansıtmaktadır. Hedef kitlesine kampanya şarkısı ile verilmek istenen mesaj, mevcut yönetimin kurtulmak istenen bir yönetim sergilediği bunun için de hayır oyu ile bu durumdan kurtulacağıdır.

Sözlerinin retorikini güçlendirmek için yine Ak Parti'nin şarkı sözlerinde olduğu gibi mecaz-ı mürsel (ad aktarması) söz sanatından faydalanılmıştır. Emanet edilmez her şey tek akla, cümlesindeki “tek akıl” ile bir insan kastedilmektedir. Bu anlamda, referanduma sunulan anayasa değişikliği maddelerinde yer alan, cumhurbaşkanına verilmesi öngörülen yetkiler eleştirilmektedir. Retorik analiz çerçevesinde incelenen şarkı sözlerinde yer alan sözcükler görsellerle eş zamanlı kullanılarak uyumlu bir şekilde desteklenmiş ve güçlendirilmiştir.

Klipte el kol hareketi olarak el tutuşma, duaya açılan eller birlik, beraberlik ve huzuru simgeleyen göstergelerdir. Şarkıda vokal olarak kadın sesinin kullanılması, pop tarzında ve sözlü olması, halkın sevdiği bir şarkının uyarlaması olması seçmenin ilgisini çekerek duygularını yükselten özelliğiyle kampanyanın olumlu olarak yürütülebilmesi hedefi açısından önem hususlardır.

3.5.3. “*Yeminim Var*” (MHP)

2017 referandumu için evet yönünde kampanya yürüten MHP'nin kampanya için hazırlanmış 4 şarkıdan bir tanesi Yeminin Var'dır. Bu şarkı daha önce birçok siyasi lider için seçim şarkısı hazırlanmış olan Figen ve Murat Türkücüoğlu kardeşler tarafından hazırlanmış ve seslendirilmiştir. Şarkı, kardeşler tarafından düzenlenen basın toplantısında tanıtılmıştır. Şarkının klipi için tercih edilen görüntüler MHP'nin daha önce gerçekleştirmiş olduğu mitingler, ziyaretler, parti toplantıları vb. organizasyonların kolajından oluşmaktadır. Kolaj yapılarak oluşturulan klipler daha çok farklı kullanıcılar tarafından

yapıldığı görüşü uyandırır da klip, MHP'nin YouTube'da yer alan resmi web sayfasından hedef kitleye sunulmuştur (Youtube, 2021). Klipin süresi 4 dakika 1 saniyedir.

Tablo 3: MHP Referandum Müziği'nin Kategorisel Analizi

Kategoriler	Tanımlamalar
Kıyafetin sunumu	Resmi, yöresel, muhafazakar, baş örtü, kasket, atkı
El-kol hareketleri	Partinin sembolü el işareti, el sallama, alkış, el öpme, sağ el göğüste selamlama, işaret parmak havada, duaya açılan el, sağ el havda, açık şekilde selamlama
Enstrüman tercihi	Vurmalı, telli, üflemeli çalgılar
Orijinalliği	Orijinal
Müzik türü	Pop (ritmik olarak marş)
Kullanılan vokal	Kadın, erkek
Söz ögesi kullanımı	Sözlü
Hedef kitle	MHP seçmen kitlesi, C2, D, E sosyo-ekonomik statü

URL: https://www.youtube.com/watch?v=TFk5BhawY_k&t=1s

MHP'nin referandum şarkısının makro yapısal analizinde tematik açıdan incelendiğinde, görünen ve anlatılmak istenen arasında bir uyum olduğu görülmektedir. Şarkının sözleri ve klipi referandumda “evet” yönünde oy kullanılması için kampanya yürüten MHP adına hazırlanmış bir şarkı değil de parti için bir genel seçim şarkısı olarak hazırlanmış izlenimi uyandırmaktadır. Zira sözlerde, evet oyu kullanılmasına dair tek bir kelime bulunmamaktadır.

Şarkıya özel yeni bir klip hazırlanmadığından dolayı videoyu izleyen kişilerde MHP'nin referandum kampanyası olduğu değil de seçim için parti propagandası yaptığı izlenimi uyanmaktadır. Çünkü videonun genelinde MHP'nin daha önce yapmış olduğu mitinglerin ve seçim çalışmalarının görüntüleri yer almaktadır. Bu nedenle de parti genel başkanı Devlet Bahçeli ve partinin bayrağı görüntülerde yoğun bir şekilde görülmektedir.

Klipin girişinde MHP'nin daha önce yapmış olduğu bir miting alanında katılımcıların ellerindeki Türk bayrağı ve parti bayrağını sallayan görüntülerinin hemen arkasında asılı 5 büyük bayrak bulunmaktadır. Bunların ortasında Atatürk portresinin yer aldığı Türk bayrağı, solunda MHP'nin kurucusu ve ilk genel başkanı Alparslan Türkeş'in portresinin yer aldığı Türk bayrağı, sağında MHP'nin genel başkanı Devlet Bahçeli'nin portresinin yer aldığı Türk bayrağı, onun yanında partinin bayrağı, en sol tarafta da Türk bayrağı yer almaktadır. Tematik analiz çerçevesinde, klipin ilk girişinde yer alan bu görüntüyle, vatan, millet sevgisi, milli birlik ve beraberlik duygusu yaratılmak istenmektedir. Miting görüntüsünün hemen arkasında Devlet Bahçeli'nin bir fotoğrafı arka planında deniz ve Türk bayrağının dalgalandığı görülmekle birlikte görüntünün önünde flu olarak dalgalanan başka bir Türk bayrağı görüntüsüyle görüntünün içerisindeki vatan sevgisi şematik açıdan güçlendirilmiştir. Partinin bir etkinliğinde partinin sembolü olan el işareti ile toplantıya katılanları selamlayarak sahnede yer alan Devlet Bahçeli'nin görüntüsü ile film devam etmektedir. Arkasından gelen devamlı miting görüntüleri ile birlikte şarkının sözleri başlamaktadır.

“Şehitler verdik toprak uğruna” sözleriyle görüntüde Türk bayrağını öpen Bahçeli yer almaktadır. “Vurulmuşum senin al bayrağına” sözlerinde elinde Türk bayrağı olan bir çocuk görüntüsü, sonrasında partinin el işaretini yapan başka çocuklar ve Devlet Bahçeli'nin görüntüsü ekrana gelmektedir. Görüntüde, insanlar farklı bir tonlama yapılarak geri planda sunulurken, Türk bayrağı belirgin bir şekilde ve kendi renkleriyle öne çıkarılarak “bayrak sevgisi” desteklenmiştir. Çocukların üzerinde önlüklerinin bulunması geleceklerinin aydınlık olması için eğitimin önemi ve MHP'nin eğitim konusunda hassas olduğu ideolojik bir yaklaşımla arda alan bilgisi olarak yorumlanabilir.

Bir toplantıda mikrofonda konuşma yapan Bahçeli'nin sağ tarafa bakan yüzü ve sağ eli havada işaret parmağıyla “ileri”yi gösteren profili için partinin daima ileriye hedeflediği yorumu yapılabilir. “Vatan sevgisi dermandır her derde” sözlerinin arka planında Türk bayrağının yer aldığı Bahçeli'nin gülümserken çekilmiş bir fotoğrafıyla vatan sevgisinin vermiş olduğu “mutluluk” hissi somutlaştırılmış ve kavramsal olarak güçlendirilmiştir.

MHP'nin şarkı için yapmış olduğu klipte seçmenlere iletilmek istenen mesaj, vatan, millet, bayrak sevgisi ve bu sevginin insanları birleştirici özelliğidir. Bu özellik de zaten partinin ideolojisinde bulunan vatan, millet, bayrak sevgisiyle uyumludur. Genel olarak videoda bulunan parti bayrağı, miting görüntüleri ile parti liderinin görüntülerinin yoğunluğunun şematik açıdan klibin arka plan bilgisi olarak partinin ideolojik bağlamına oturtulduğu, bu bağlamda parti propagandasının yapıldığını net bir şekilde söylemek mümkündür. Anayasa değişikliği referandumu yapılması için Ak Parti'yi destekleyerek meclisten geçirilmesine destek veren MHP'nin bu desteği kampanya şarkısına ve klibine tam olara yansıtmadığı görülmektedir.

Bahçeli'nin yaşlı bir amcayla el sıkışması, miting alanında halkı sağ eli kalbine götürerek selamlamasıyla "sen benim kalbimdesin" aktarımı, şehitler anıtına karanfil bırakması, elinde güller sağ el açık havada gülümseyerek halka selam vermesi, halka karanfil atması, bir camide cemaat ile birlikte ellerini açarak dua etmesi, bir etkinlikte vatandaşın Bahçeli'nin elini öpmesi, bir ev ziyaretinde başı örtülü yaşlı bir kadınla elindeki bir dokümanı paylaştığı görüntüsünün sunulması halk tarafından sevilen, halkı ile iç içe bir lider imajı verilmek istenen mesajdır.

Partiye olan bağlılığın bayraklar, mitingler, toplantılar, el işareti vb. göstergelerle filmin genelinde yoğun bir şekilde işlendiği görülmekle birlikte Bahçeli'nin Alparsalan Türkeş'in mezarını suladığı anın görüntülerinin de yer alması partinin kurucusu ve ilk genel başkanına duyulan özlem ve vefa duygularının aktarımı olarak yorumlanabilir. Bahçeli'nin sulama esnasında kullanmış olduğu "bakır ibrik", şarkının sözlerinde "Oğuz Kağan, Sultan Alparslan, Hayme Ana" gibi Osmanlı ve Türk soyundaki önemli kişilerin yer alması, parti tarafından Türk'ün geçmişine verilen önemi ortaya koymakta bu bağlamda da şematik açıdan partinin ideolojisi yansıtılmaktadır.

Şarkı sözlüdür ve vokal olarak hem kadın hem erkek tercih edilmiştir. Müzik türü olarak pop tarzında olsa da ritmik olarak bir marş izlenimi de vermekte olup halkın vatan ve bayrak sevgisini coşturucu bir etkiye sahiptir.

MHP'nin referandum şarkısının mikro yapısal analizi için şarkının sözleri aşağıda yer almaktadır;

"Yeminim Var"

Yeminler ettik vatan aşkına

Şehitler verdik toprak uğruna

Vurulmuşum senin al bayrağına

Yeminimiz var hem vatana hem Ata'ma hem de bayrağa

Üzüntüde kederde her zaman her yerde

Vatan sevgisi dermandır her derde

Vatanını satandan hesabı sorulacak

Yeminimiz var hem vatana hem Ata'ma hem de bayrağa

Oğuz Kağan'dan Sultan Alparslan'a

Ocağımızı tüttüren Hayme Ana'ya

Dünyaları verseler de değişmem sana

Yeminimiz var hem vatana hem Ata'ma hem de bayrağa

Üzüntüde kederde her zaman her yerde

Vatan sevgisi dermandır her derde

Vatanını satandan hesabı sorulacak

Yeminimiz var hem vatana hem Ata'ma hem de bayrağa

Şarkı sözleri sentaktik açıdan analiz edildiğinde, özgün bir çalışma olan MHP'nin referandum şarkının ismi olan "yeminim var" etken yapıda olup 1. tekil şahısın ağzından söylenmiştir. Şarkının devamı olan sözlerde ise 1. çoğul şahıs ve 1. tekil şahıs birlikte kullanılmıştır. Burada çoğul kullanımlarla "birlik" duygusu uyandırılmak istenmektedir. Cümle yapıları etken bir şekilde oluşturulmuşken "vatanını satandan hesabı sorulacak" cümlesinde ise edilgen yapı kullanılmıştır. Edilgen yapıdaki cümlelerin kullanımı kişilerde merak uyandırmaktadır. Burada da "hesabı kimin

soracağı” merak uyandırmakta böylelikle de dikkat çekici bir hal almaktadır. Cümleler genel kısa ve basit yapıda kurulmuştur.

Lexical açıdan, “vatan, toprak, al bayrak, Atam, Oğuz Kağan, Sultan Alparslan, Hayme Ana” gibi kelime seçimlerinde partinin ideolojisi olan milliyetçilik, Türk-İslam sentezi açık bir şekilde görülmektedir. Vatan aşkı için edilen yemin, toprak için verilen şehitler, bayrağa duyulan sevgi, Atatürk ve Türklüğün geçmişine bağlılık gibi vatan ve birliktelik sözleriyle cümleler arasında bir uyum olduğunu söylemek mümkündür.

Retorik olarak anlamı güçlendirme özelliğine sahip olan söz sanatlarından faydalanma MHP’nin şarkısında da görülmektedir. Ak Parti’nin şarkısında olduğu gibi burada da ocak kelimesi sözcüğünün kullanımında mecaz-ı mürsel (ad aktarması) söz sanatından faydalanılmıştır. Ocağın tütmesi, ülkenin bir yuva gibi görülüp o yuvanın devamının Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi’nin ninesi olan Hayme Ana tarafından sağlandığı anlamında kullanılarak verilmek istenen vatan sevgisi mesajı güçlendirilmiştir. Yine “dünyaları verseler” sözünde de mübalağa (abartma) söz sanatından faydalanarak vatan, bayrak sevgisinin ne vadedilirse edilsin hiçbir şey ile değiştirilemeyecek bir sevgi olduğu aktarılmak istenendir. Kelimeler arasındaki bölgesel uyum olarak, vatan sevgisi ve ülkenin birliğini vurgulayan her sözcük sonrasında gelen, “yeminimiz var hem vatana hem Ata’ma hem de bayrağa nakaratıyla tekrarlanarak desteklenmiştir.

Klibin sonunda kurguyu yapan kişinin adı ve yönetmenin adının yer aldığı ekran belirlemektedir. Ak Parti ve CHP’nin aksine herhangi bir slogan ya da görsel kullanılmamasıyla referandum kampanyasına dair herhangi bir mesaj filmin sonunda da görülmemiştir.

3.5.4. “Hayır Diyelim Kazanalım” (HDP)

Referandum kampanyası için hayır yönünde kampanya çalışması yürüten HDP, İzmir, Diyarbakır ve İstanbul’da eş zamanlı olarak düzenlenen tanıtım toplantılarıyla kampanya şarkılarını seçmene sunmuştur. Şarkının klibi, hareketli görüntü yerine fotoğrafların kolajından oluşan bir biçimde oluşturulmuştur. Klibin süresi 1 dakika 1 saniyedir.

Tablo 4: HDP Referandum Müziği’nin Kategorisel Analizi

Kategoriler	Tanımlamalar
Kıyafetin sunumu	Yöresel, etnik, modern, işçi kıyafetleri, baret, şapka, baş örtü -leçek, kıtan, çefi-, kasket
El-kol hareketleri	İşçi ellerinin birleşimi, eller, iki el yumruk şeklinde havada, alkış, sarılma, zafer işareti, kol kola halay çekme
Enstrüman tercihi	Üflemeli, vurmali ve telli çalgılar
Orijinalliği	Orijinal
Müzik türü	Pop (ritmik olarak marş ve etnik müzik tınısı)
Kullanılan vokal	Kadın
Söz ögesi kullanımı	Sözlü
Hedef kitle	Ezilmiş, dışlanmış, ayrımcılığa maruz kalmış kitle, C2, D, E sosyo-ekonomik statü

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tHZ-5gggr5M>

HDP’nin referandum şarkısının makro yapısal analizinde tematik açıdan incelendiğinde, görünen ve anlatılmak istenen arasında bir uyum olduğu görülmektedir. Klibin genelinde şarkının sözleriyle ve partinin ideolojisiyle bağlantılı olarak “hak, adalet, eşitlik, özgürlük, etnik köken, kültürel değerler” gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Şarkının klibinde yer alan görüntüler, şarkının ritmi ve sözleriyle uyumlu olarak çok hızlı bir şekilde akmaktadır. Bu bakımdan referandum için hayır kampanyası yürüten HDP hızlı bir şekilde söylenen sözlerle “hayır” sözcüğünü birçok kez kullanarak hayır yönünde bir algının oluşmasına sağlayabilme açısından başarılı olabilecek bir strateji uygulamıştır. Tematik açıdan şarkının isminin de Ak Parti ve CHP’nin şarkılarında olduğu gibi kampanyanın içeriği ile uyumlu olarak seçildiği görülmektedir.

Şematik açıdan analizde, görüntülerde yer alan ezilmiş, dışlanmış, ayrımcılığa maruz kalmış insanların sunulmasıyla HDP'nin ideolojisi olan parti tüzüğünde de yer alan "...tüm ezilenlerin ve sömürülenlerin, dışlanan ve yok sayılan bütün halkların..." ifadesiyle uyumlu bir şekilde aktarılmış, bu anlamda partinin ideolojisinin kampanya şarkısına yansıdığı görülmektedir. Şarkının klipi Türkiye'nin kültürel anlamda öne çıkmış yerlerinden olan Gaziantep'te bulunan Zeugma Antik Kenti ile başlayıp ardından UNESCO Dünya Kültür Miras Listesi'nde yer alan Nemrut Dağı'nın görüntüsüyle devam etmektedir. Ardından bir dağın eteğinde bulunan kırsal bir yerleşim yerinde başında kasketi elinde saz çalan bir amcanın görüntüsü ile eş zamanlı olarak şarkının enstrümanlarından biri olan telli çalgının sesi duyulmaktadır. Klibin devamı Türkiye'nin çeşitli yerlerinden mekanlar ve insan manzaralarıyla devam etmektedir. Mekanlar için daha çok etnik kimliği yansıtan, kırsal, ekonomik geliri düşük olan insanların yaşadığı yerler tercih edilmiştir. İnsanların seçiminde de yine aynı şekilde kıyafetlerinin sunumu ve yaşadıkları mekanlardan sosyo-ekonomik seviyesi düşük olan sosyal sınıfın yansıtıldığı görülmektedir. Bütün bunlarla birlikte yine ekranda hızlı bir şekilde akan toplumsal hareketlerin görüntüleri ile klibin genelinde vurgulanmak istenen "dışlanmışlık" kavramına gönderme yapılmaktadır.

Klibin görüntüleri şematik açıdan ele alındığında, "hayır seveceğim" sözleriyle eş zamanlı olarak ayçiçeği görüntüsü belirmektedir. Saf düşünceleri ifade eden, güneşe dönük bir şekilde durmasıyla hayranlık uyandıran ayçiçeği görüntüsüyle "aydınlık gelecek", "umut", "saf sevgi" gibi kavramlara gönderme yapılarak ayırım yapılmadan, karşılık beklemeden herkesin eşit sevildiği arka plan bilgisi olarak sunulmaktadır. Ak Parti ve CHP'nin kampanya klibinde olduğu gibi HDP de asaleti, cesareti simgeleyen atın ve özgür bir şekilde koşmasını filme yansıtmıştır. Atın üzerinde yer alan erkek çocuğu ve aynı anda sözlerdeki "koşacağım" ile eş zamanlı olarak sunulmuş çocukların özgür gelecekleri için durmadan koşacağı ve gök yüzüne bırakılan güvercinler ile özgürlük kavramına vurgu ardalın bilgisi olarak sunulmuştur.

Ayaklarında ayakkabı olmadan özgür bir şekilde çimler üzerinde halay çeken insanlar, toplumsal bir eylem sırasında halay çeken insanların görüntüsüyle ayrımcılık yapılmadan bütün insanların birlikte olduğu vurgusu yapılmaktadır. "Hayır güleceğim" sözlerine eşlik eden görüntüler ise şu şekildedir; başında daha çok Şanlıurfa ve civarında kullanılan "çefi" adı verilen lila ve mavi rengi arasında olan örtü bulunan bir kadının gülerken çekilmiş bir fotoğrafı, arkasından yaşlı bir kadın başında daha çok Mardin'de kullanılan "kıtan" adı verilen büyük beyaz örtü üzerine bağlanan renkli "hürbiy" adı verilen ve genellikle yaşlı kadınların kullandığı bir aksesuar ile sunulan, gülen ve torunu olduğu düşünülen bir bebek ile görüntüsü. Aynı zamanda klipte, romanlar, işçiler, çiftçiler, vb. belirli bir sınıfa ait olan insanların görüntüleri yer almaktadır. Bütün bu detaylar HDP'nin ideolojisindeki ayrımcılığı dışlayan birlikteliği vurgulayan düşünce ile uyumlu bir şekilde sunulmuştur.

Tekerlekli sandalyede gülerek resmedilmiş bir gencin arka planında güvercinlerin uçtuğu görülmekte bu da her insanın özel durumunun ayrı yarı düşünüldüğü, yürüyemese bile "hayır" oyu ile arkadaki kuşlar gibi özgür bir şekilde yaşayacağı arka plan bilgisi olarak sunulmuştur. Hayır susmayacağım, sözlerle arka planda flu bir şekilde kameraların yer aldığı ön planda net bir şekilde birçok mikrofonun bir arada olduğu görüntü, "soracağım" sözü sırasında toplumsal bir eylemde güvenlik güçlerinin önünde elinde bir kağıtta eylemlerin birinde ölen bir çocuğun adının ve resminin yer aldığı bir kadının bağırmasının görüntüsü ile susulmayacağı şematik bağlamda gösterilmek istenen şeydir. "Vicdan ve adalet" sözlerine yine toplumsal hareketlerin görüntüleri, işçilerin zor çalışma koşulları - çalışan işçi ellerinin de betimlemesiyle-, "kardeşlik" sözüne cami, klise, Hz. Ali'nin posterini elinde bulunan kadınlar, inancından dolayı mum yakan insan görüntüleriyle sosyo-ekonomik statü ve dini olarak herhangi bir ayrımcılığın yapılmadığı ardalın bilgisi olarak partinin ideolojisi bağlamına oturtulmuştur.

Klipte belirli bir dönem kapatılan Twitter sembolü olan kuşun karikatürize edildiği bir görüntü, 3 yumruk, yumruğun içinde, cep telefonu, mikrofon ve kalem bulunan sosyal medya kullanmanın, konuşmanın, yazmanın özgürlüğünü betimleyen bir görsel, İstiklal Caddesi ve başka bir yerde sosyal medyanın özgür olması gerektiği ile ilgili eylem yapan insanların görüntüleri ile "özgürlük" kavramına gönderme yapılmaktadır.

Partinin sembolü olan zafer işaretini yapan, halay çeken, sarılan insanlar aynı sofraya oturmuş aynı tabaktan yemek yiyen, oyun oynayan yaşlı insanlar, birlik, beraberlik, kardeşlik duygularını ön plana çıkarmak için sıklıkla kullanılmıştır. Ak Parti ve CHP'den farklı olarak görüntülerde meslek

gruplarından ziyade daha çok kendi toprağında çalışan insanlar ile çok zor şartlar altında çalışan maden işçileri üzerinde durulmuştur.

Klip HDP'nin yürütmüş olduğu kampanyanın sloganı olan “hayır hepimiz kazanalım” sloganı sonrasında arkada beliren zıplayan çocuk görüntüleri ve kuş sesleriyle “hayır” yönünde verilecek oyun çocukların mutluluğu, geleceği ve özgürlüğü için gerekli olduğu, verilmek istenen mesajdır.

HDP'nin kampanya şarkısı, kadın vokalin seslendirdiği, telli, üflemeli, vürmalı çalgıların yoğun kullanımıyla etnik müziği çağrıştıran aynı zamanda bir marş gibi hareketli olan orijinal bir şarkıdır. Şarkının sözleri ve klibinde yer alan görüntülerle dışlanan, ezilen halkın yoğun kullanımın yanı sıra modern insanların da yer aldığı birleştirici bir tutum görülmektedir. Şarkı incelenen diğer partilerin şarkılarından daha kısa sürmesine rağmen verilmek istenen mesaj net bir şekilde aktarılmıştır.

HDP'nin referandum şarkısının mikro yapısal analizi için şarkının sözleri aşağıda yer almaktadır;

“Hayır Diyelim Kazanalım”

Hayır seveceğim, koşacağım, gezeceğim

Hayır güleceğim, şarkı söyleyeceğim

Hayır susmayacağım, söyleyeceğim, soracağım

Hayır herkesin vicdanı olacağım

Hayır diyelim adaleti kazanalım

Hayır diyelim kardeşliği kazanalım

Hayır diyelim geleceği kazanalım

Hayır diyelim hepimiz kazanalım

Hayır yılmayacağım, korkmayacağım, durmayacağım

Hayır yarınlarda ben de olacağım

Hayır, hayır diyeceğim sandığa gideceğim

Hayır direneceğim boyun eğmeyeceğim

Hayır diyelim adaleti kazanalım

Hayır diyelim kardeşliği kazanalım

Hayır diyelim geleceği kazanalım

Hayır diyelim hepimiz kazanalım

Şarkının ismine bakıldığında tematik açıdan savunulan görüşün başlığa taşındığı ve içerikle uyumlu olduğu görülmektedir. Sentaktik açıdan sözler, kısa, basit ve cümleler etken yapıda kurulmuştur. Referandumda hayır yönünde oy kullanılması için kampanya yürüten HDP'nin şarkıda 17 kere bu sözcüğü kullanması ve görüntülerde arada çıkan hayır yazılılarıyla da desteklemesi seçmeni etkileme açısından doğru bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Cümlelerin oluşturulmasında 1. tekil şahıs kullanımı daha çok karşı duruşlar için tercih edilirken, 1. çoğul şahıs kullanımı da birlik ve beraberliği aktarmak için kullanılmıştır.

Lexical açıdan, “vicdan, adalet, kardeşlik, boyun eğmeyeceğim, susmayacağım, söyleyeceğim, soracağım, yılmayacağım, korkmayacağım, direneceğim, kardeşlik” sözcükleri partinin ideolojisi olan ayrımcılığa karşı duruş, eşitlik ve beraberlik kavramlarıyla aynı doğrultuda seçilmiştir.

Hızlı bir şekilde akan görüntülerin arasında belirli aralıklarla büyük puntolarla yazılan “hayır” “hepimiz”, “kazanalım” sözcükleriyle partinin kampanya sloganı olan “hayır hepimiz kazanalım” pekiştirilerek akılda kalıcılığı sağlanmak istenmektedir. Sözler ve görüntüler birleştirilerek şarkının sözlerinin retorisi güçlendirilmektedir. Şarkıda her cümlenin başında kullanılan hayır sözcüğüyle de içeriğin retorisi güçlendirilmiştir. Mikro yapısal analizinde kelime seçimi açısından ana başlıkta mecaz-ı mürsel (ad aktarması) söz sanatından faydalanılmıştır. Sandığa gideceğim sözündeki “sandık” “oy verme”ye gitmek eylemi yerine kullanılmıştır.

Klibin genelinde partinin ismi, logosu vb. hiçbir öge bulunmamakla birlikte görüntülerin arasında çıkan “hayır, birlikte, kazanalım” sözcükleri ile klibin sonundaki “hayır hepimiz kazanalım”

sloganındaki renkler partinin logosunda yer alan kırmızı, yeşil, mor, sarı ve beyaz renklerinden oluşmaktadır. Bu açıdan partinin seçmene subliminal bir mesaj verdiğini söylemek mümkündür.

4. SONUÇ

Siyasal kampanya çalışmaları için kullanılan araçlar çok çeşitli olup bunlardan bir tanesi de seçim şarkılarıdır. Müziğin insanlar üzerindeki duyguları harekete geçirici etkisinden hareketle de bu çalışmada, 2017 referandumu için Ak Parti, CHP, MHP ve HDP'nin seçin şarkıları analiz edilmiştir.

Kampanya şarkıları için Ak Parti, MHP ve HDP orijinal bir şarkı hazırlamış, CHP ise daha önceden toplum tarafından bilinen ve sevilen bir şarkının olumlu yönünden faydalanarak Emel Sayın'ın seslendirdiği "Mavi Boncuk" şarkısına kampanyanın amacına uygun olarak yeni sözler yazılması yolunu tercih etmiştir. Toplum tarafından sevilen bir şarkının kullanılması, tutundurma faaliyetlerinin ilk aşaması olan dikkat çekebilme adına yapılmış stratejik bir hamle olarak değerlendirilebilir.

Şarkı sözleri ve kliplerin makro analiz çerçevesinde tematik ve şematik çözümlenmelerinde, her üç (Ak Parti, CHP, HDP) şarkıda benzer özelliklerin yansıtıldığı görülmektedir. Her üçünde de şarkı sözleri ile eş zamanlı olarak sözleri destekleyen görüntüler yer almıştır. MHP şarkı için özel bir klip hazırlanmadığından dolayı bu özelliği tam olarak kullanamamıştır. Yine bir başka uyum noktası da gösterilenin arka plan bilgisinde sunulmak istenen partinin ideolojisinin içeriğe yansımış olarak verilmesidir. Bu özelliğin de yine daha çok parti propagandası çerçevesinde hazırlanmış olan MHP'nin klibinde çok yoğun bir şekilde işlendiği görülmüştür.

Enstrüman kullanımı olarak bütün şarkılarda yoğun bir şekilde vurmalı ve telli müzik aletlerinin öne çıktığı görülmüştür. HDP'nin klibinde, telli çalgılardan olan bağlamanın sesi şarkının hemen girişinde yoğun bir şekilde kullanılmış olup kırsal bir alanda elinde bağlamasını çalan yaşça büyük bir insan görüntüsüyle bağlama sesi güçlendirilmiştir. Bağlama kırsal alanlarda, sosyal statü olarak daha düşük seviyelerde olan insanlar tarafından kullanılmaktadır. Bu anlamda partinin ideolojisi, kampanyanın mesajı, şarkının sözleri bu kullanımla birlikte öne çıkarılarak desteklenmiştir. Müziğin ritmi olarak, MHP ve HDP şarkıları daha hızlı, ritmik olarak marş ezgileri taşıdığı için seçimde istek uyandırma ve harekete geçirici özellikler bağlamında öne çıkarılan bir detay olarak görülmüştür.

Seçim müzikleri genellikle milli ve dini duyguları barındıran özelliklere sahiptir. Bu teorik bilgi çerçevesinde analizi yapılan dört partinin kampanya şarkıları ve kliplerinde "birlik, beraberlik, gelecek" kavramlarının yoğun bir şekilde işlendiği ve görüntülerle desteklendiği görülmüştür. Aynı zamanda cami, ibadethane, Kuran-ı Kerim, duaya açılan eller vb. dini öğeler de dört klipte yoğun olarak kullanılan ortak özelliklerdendir. Kıyafetlerin sunumu olarak, bütün kliplerde halk kıyafetleri, kasket, baş örtü gibi öğeler kullanılmıştır. Ancak partiler ideolojileri ile uyumlu olarak, HDP, bütün giyim tarzlarını barındırmış ama etnik kıyafet ve yerel örtü kullanımına ağırlık vermiş, CHP spor, modern, yöresel, dini vb. şekilde daha orantılı bir kıyafet sunumu yapmış, MHP ve Ak Parti ise daha çok yöresel ve muhafazakar tarza ağırlık vermiştir. Her dört şarkı klibinde de sosyo-ekonomik statü olarak alt gruptaki insanların görüntülerine ağırlık verilmiş, ülkenin farklı şehirlerinden görüntülerle ise kapsayıcı bir yaklaşım sergilenmiştir.

Kampanya şarkısı analiz edilen her dört partinin de kliplerinde çocukların görüntülerini yoğun bir şekilde kullandığı görülmüştür. Burada çocukların aydınlık bir geleceğe sahip olması için yürüttükleri kampanya doğrultusunda oy kullanılması gerektiği ardaan bilgisi olarak kampanya amacı bağlamına oturtulmuştur. Yine aynı şekilde kampanya için orijinal bir klip hazırlamayan MHP dışında Ak Parti, CHP ve HDP'nin kliplerinde at figürünü kullanarak "asalet, cesaret ve özgürlük" gibi kavramlara gönderme yapmışlardır. Ak Parti atları, üzerlerinde kimse olmadan sunarken daha çok partinin asaleti ve gücüne gönderme yapmış, CHP atın üzerinde bir yetişkini kullanarak insanların geleceğinin özgürlüğüne, HDP ise bir çocuğu kullanarak genel anlamda çocukların aydınlık bir geleceği için kendi yürüttükleri kampanya lehine oy kullanılmasını düşündürmek istemiştir.

Söylem analizi yöntemiyle incelenen şarkıların mikro yapısal analizinde birbirleriyle benzer bulgular ortaya çıkmıştır; Mas vd.'nin belirtmiş olduğu gibi, seçim kampanyalarında müziğin kullanımının yoğun olduğu Amerika'da Trump'ın müzik kodunun doğrudan ve basit olmasıyla benzer şekilde her dört partinin şarkı sözleri de mikro analiz çerçevesinde sentaktik açıdan basit, etken ve kısa olarak sunulmuştur. Bu anlamda seçmenin şarkı sözlerini algılaması ve akılda kalması kolay olmaktadır. Kelime seçiminde, bütün partilerin şarkılarında ideolojilerini yansıtan sözcükler yer almış, sözcükler

arasında görüntülerle bağlantılı olarak uyum görülmüştür. Şarkılarda verilmek istenen mesajlar nakaratlarla, içerikler de söz sanatlarıyla desteklenerek anlam retorik olarak güçlendirilmiştir.

Ak Parti sloganına “Gücümüz Millet Kararımız Evet” sözlerinin taşıyıp gücün birlik ve beraberlik ve evet oyuyla sağlanacağı vurgusu yapmaktadır. CHP ise “Geleceğim İçin Hayır” sloganı ile gelecek günlerin aydınlığı ve huzuru için hayır oyunun kullanılması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. HDP ise “Hayır Hepimiz Kazanalım” sloganı ile sandıktan çıkacak hayır oyu ile ülkede yaşayan herkesin kazanımı olacağı vurgusu yapılmaktadır. MHP’nin ise şarkısı ve klibine herhangi bir kampanya sloganı yansıtmadığı görülmüştür.

Şarkının isimlerinin analizinde Ak Parti, CHP ve HDP’nin yürüttükleri kampanyalarına uygun olarak “hayır” ve “evet” sözcüklerini başlığa taşıdıkları, MHP’nin ise “evet” sözcüğünü taşımadığı görülmektedir. Bu bakımdan yürütülen kampanya ve şarkı ismi arasında kurulan bağ açısından olumlu bir durum söz konusuysen MHP için bu durumdan söz edilememektedir. Bütün partilerin ideolojilerinin referandum kampanyası için yapılmış olan şarkı sözleri ve şarkının klibindeki görüntülere yansıdığı görülmektedir; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın sağ elini kalbine götürerek halkı selamlama tarzı, CHP Genel Başkanı’nın eli havada halkı selamlama şekli, HDP ve MHP’nin partinin sembolü olan el işaretlerinin görüntülerde kullanılması. Bütün bu bulgular neticesinde, araştırmanın varsayımı desteklenerek, anayasa değişikliği oylaması için ister “evet” isterse de “hayır” kampanyası yürütülsün hiçbir partinin seçim müzikleri ve kliplerinde tam olarak parti ideolojisinden bağımsız bir şekilde tarafsız ve şeffaf olamadığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akbay, L. (2021). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. https://abs.mehmetakif.edu.tr/upload/1440_2418_dosya.pptx
- Altincik, H. (2020). *Halkla ilişkiler perspektifinden medya ve yerel yönetim ilişkisi*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal iletişim*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Budak, E. (2018). Siyasal iletişimde propaganda aracı olarak seçim müzikleri: 24 Haziran 2018 seçimleri örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 31-45.
- Chicksand, L. and Carrigan, M. (2006). Segmenting voters online: the youth vote. *Journal of Public Affairs*, 6, 269-282.
- Çobanoğlu, Ş. (2007). *Susunluk sarmalı ve siyasal iletişim*. İstanbul: Fide Yayınları.
- Güngör, B. (2020). Söylem yaklaşımı üzerine bir kavram çalışması ve eleştirel söylem analizi. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-12.
- Kalender, A. (2005). *Siyasal iletişim. seçmenler ve ikna stratejileri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Karaduman, S. (2017). Eleştirel söylem çözümlemesinin eleştirel haber araştırmalarına katkısı ve sunduğu perspektif. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(2) 31-46.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research: airy fairy or fundamental?. *The Qualitative Report*, 8(1), 98-103.
- Mas, L., Collell, M.-R., and Xifra, J. (2017). The sound of music or the history of Trump and Clinton family singers: Music branding as communication strategy in 2016 presidential campaign. *American Behavioral Scientist*, 61(6), 584-599.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. (Second Edition), California : SAGE Publications.
- Perlovsky, L. (2010). Music. cognitive function, origin, and evolution of musical emotions. *Physics of Life Reviews*, 7(1), 2-27.
- Saruhan, Ş. C. ve Özdemirci, A. (2011). *Bilim, felsefe ve metodoloji*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Schacter, S. (2011). The barracuda lacuna: music, political campaigns, and the first amendment. *Georgetown Law Journal*, 99, 571-604.

- Schoening, B. S. and Kasper, E. T. (2012). *Don't stop thinking about the music: the politics of songs and musicians in presidential campaigns*. Lanham, Md: Lexington Books.
- Tanyıldızı, N. İ. (2012). Siyasal iletişimde müzik kullanımı: 2011 genel seçim şarkılarının seçmene etkisi. *Selçuk İletişim*, 7(2), 97-110.
- Taylan, Ö. (2021). 1946 genel seçimlerinin demokrasi bağlamında değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 4,(1), 62-74.
- Trainor, L. (2010). The emotional origins of music. *Physics of Life Reviews*, 7, 44-45.
- Uztuğ, F. (2004). *Siyasal iletişim yönetimi, siyasette marka yaratmak*. İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Van Dijk, T. A. (1988). *News as discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Van Dijk, T. A. (1991). *Media contents the interdisciplinary study of news as discourse*. A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research. (Ed. Nicholas W. Jankowski & Klaus Bruhn Jensen), London: Routledge, 108-120.
- Yılmaz, R. A. ve Yaşar, İ. H. (2020). Sosyal medya kullanımının siyasal etkinlik, ilgi ve katılım üzerine etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(25), 195-207.
- Geçmiş seçim sonuçları. (2021). Sabah Seçim Haberleri. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/secim-sonuclari>
- 2017 Türkiye anayasa değişikliği referandumu. (2021). Vikipedi. Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/2017_T%C3%BCrkiye_anayasa_de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi_referandumu#:
- Yeminim var. (2021). YouTube. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=TFk5BhawY_k&t=1s
- Evet ile güçlü Türkiye. (2021). YouTube. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=YpVkrGsuVAw>
- Gel kurtul bir hayırla. (2021). YouTube. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Bd5K7jn59SE>
- Hayır diyelim kazanalım. (2021). YouTube. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=tHZ-5gggr5M>

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Political campaigns are the election campaigns carried out by the political parties and leaders who are candidates for power during the election times to reach the voters and the propaganda activities carried out in the referendum campaigns held to consult the people on a certain issue.

Election songs are one of the important campaigning tools used in political campaign activities in order to reach people. Considering the deep influence of music on people, parties and candidates attach special importance to election songs in their campaign activities. Based on the fact that music is an important campaign tool in order to reach and mobilize the voters, in this study, the election songs in the referendum campaigns to be held to vote on the changes planned to be made on the 18 articles of the Constitution of the Republic of Turkey on April 16, 2017 were analyzed. The campaign songs of the Ak Party, CHP, MHP and HDP, which stand out with their campaigns for the referendum, were selected and analyzed. In this study, it is aimed to reveal the techniques and discourses that the parties convey to the voters by using music in their political campaign studies. In summary, the main purpose of this study is to reveal the profile of election songs.

Music used as a political campaign tool reflects the ideology of political parties during election periods. However, since referendums are voting for constitutional amendments or to get the opinion of the public on very important issues concerning the country, the theme of the campaign should be a transparent process that should not have any ideological emphasis. In this context, the study is important in terms of revealing what the message is intended to be conveyed through discourse analysis based on the assumption that “political parties have reflected their party ideologies in their election songs, which is one of the campaign tools they hold for the referendum where 18 articles foreseen to be amended in the constitution will be voted.”

Methodology

The songs created for the referendum campaign, document analysis method by which a video hosting website YouTube collected necessary data following through, these data in light of form, content and technically analyzed by creating tables with categorical analysis method. Van Dijk’s discourse analysis method was used in the interpretation of the tables and analysis of the songs.

In order to present that the coding created for categorical analysis is neutral, Miles and Huberman’s reliability formula is used. In this study, the compatibility of the coding scale created by the coders with each other was 88.8%, and the research was deemed reliable.

Findings

In the thematic and schematic analysis of the lyrics and clips within the framework of macro analysis, it is seen that similar features are reflected in all three songs (Ak Parti, CHP, HDP). All three featured images supporting the lyrics simultaneously with the lyrics.

Election music usually features national and religious feelings. In the campaign songs and clips of the four parties analyzed within the framework of this theoretical knowledge, it was observed that the concepts of “unity, togetherness, future” were intensely processed and supported by images. It was observed that the videos of all four parties whose campaign song was analyzed intensely used the images of the children. Here, in order for children to have a bright future, the need to vote in line with the campaign they are conducting is placed in the context of the campaign purpose as background information.

Conclusion and Discussion

As an important result of the study, in the analysis of the song’s titles, it is seen that the Ak Parti, CHP and HDP put the words “no” and “yes” in the title in line with their campaigns, while the MHP does not carry the word “yes”. In this respect, there is a positive situation in terms of the connection established between the campaign and the title of the song, but this is not the case for MHP. It is seen that the ideologies of all parties are reflected in the lyrics of the referendum campaign and the images in the clip of the song; President Recep Tayyip Erdogan’s way of greeting the people by bringing his right hand to his heart, the way the CHP leader greets the people with his raised hand, the use of HDP and MHP’s hand gestures, which are the symbols of the party, in the images. As a result of all these findings, supporting the assumption of the research, it has been observed that no party can be impartial and transparent in the election music and videos, regardless of the party ideology, regardless of whether the “yes” or “no” campaign was conducted for the constitutional amendment voting.

YABANCI PARA CİNSİNDEN BORÇLANMA VE İŞLETME KARLILIĞI

Araştırma Makalesi / Research Article

Reis, Ş. G. & Özçiçek, Ö (2021). Yabancı Para Cinsinden Borçlanma ve İşletme Karlılığı. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1316-1329.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.925358>.

Geliş Tarihi: 21.04.2021
Kabul Tarihi: 10.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Şükriye Gül REİS

Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme
greis@gantep.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-7654-4256

Ömer ÖZÇİÇEK

Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat
ozcicek.omer@gmail.com
ORCID No: 0000-0001-5617-2360

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, piyasa değeri büyük sanayi işletmelerinin sermaye yapısı içerisinde yabancı para cinsinden borçlanma seçeneğine yer vermelerinin karlılıkları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Böylelikle yabancı para cinsinden borçlanmanın işletme performansını nasıl etkileyeceğine dair bulgulara ulaşılarak işletmelerin sermaye yapısı kararlarına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bu amaçla üç adet karlılık göstergesi kullanılmıştır. Bunlar aktif karlılığı, öz kaynak karlılığı ve devamlı sermaye karlılığıdır. Yabancı para cinsinden finansman başta olmak üzere işletme karlılığını etkileyeceği düşünülen bir takım işletme bazlı rasyolar çalışmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Ayrıca makroekonomik etkiler de göz önünde bulundurularak GSYİH ile VIX Endeksi değişkenleri çalışmaya kontrol değişken olarak eklenmiştir. Yabancı para cinsinden borçlanma potansiyeli en büyük sanayi işletmelerinin yer aldığı Borsa İstanbul 30 Endeksinde yer alan dokuz sanayi işletmesinin 2010-2019 yılları arasındaki çeyrek dönemlik bilanço verileri kullanılarak panel regresyon analiz yapılmıştır. Yapılan analizde, yabancı para cinsinden borçlanmanın karlılığa olan etkisinin hem cari dönemdeki hem de bir ve iki dönem sonraki etkilerine dair testler yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, yabancı para cinsinden borçlanma cari dönemde işletmelerin aktif karlılığını ve devamlı sermaye karlılığını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. Değişken bazında farklılık göstermekle birlikte bu etkinin bir ve iki gecikme sonra da devam ettiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Para Cinsinden Borçlanma, Karlılık, Aktif Karlılığı, Devamlı Sermaye Karlılığı, Sermaye Yapısı.

FOREIGN CURRENCY DEBT AND FIRM PROFITABILITY

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effect of including foreign currency borrowing options in the capital structure of industrial companies with large market value on their profitability. Thus, it is aimed to contribute to the capital structure decisions of companies by reaching the findings on how foreign currency borrowing will affect the performance of the firm. For this purpose, three profitability indicators were used. These are return on assets, return on equity and return on capital. A number of firm-based ratios that are thought to affect firm profitability, especially foreign currency financing, constitute the independent variables of the study. In addition, considering the macroeconomic effects, GDP and VIX Index variables were added to the study as control variables. Panel regression analysis was conducted using quarterly balance sheet data of nine industrial companies included in the Borsa Istanbul 30 Index, which includes the industrial companies with the largest foreign currency borrowing potential, between the years 2010-2019. In the analysis, tests were made on the effects of foreign currency borrowing on profitability both in the current period and after one and two periods. According to the findings, foreign currency borrowing has a statistically significant and positive effect on the return on assets and return on capital of enterprises in the current period. It has been observed that this effect continues after one or two lag, although it differs on a variable basis.

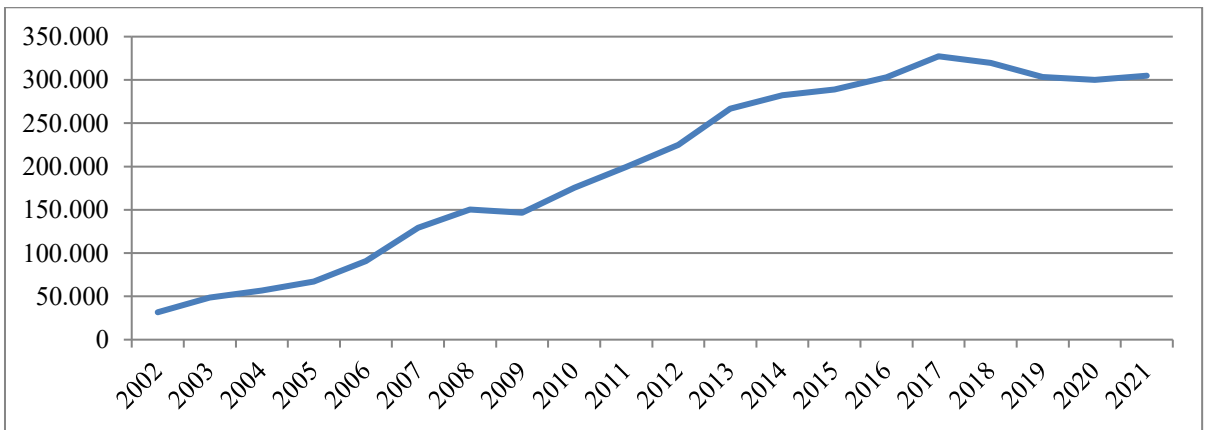
Keywords: Foreign Currency Debt, Profitability, Return On Asset, Return On Capital, Capital Structure.

GİRİŞ

İşletmeler yaptıkları sabit sermaye yatırımları ve çalışma sermayesi ihtiyaçları için özkaynak ve yabancı kaynak kullanırlar. Yabancı kaynak finansmanı tercihlerinde yerli para birimi ve yabancı para cinsinden borçlanırlar. Kullanılan bu kaynaklar işletmenin ağırlıklı ortalama sermaye maliyetini etkiler. İşletmeler bu maliyeti yatırımlarının net bugünkü değerini iskonto ederken kullanırlar ve bunu yaparken net bugünkü değeri maksimize edecek en düşük maliyetli kaynak kullanımını gerçekleştirmek isterler. Çünkü bu maliyet karlılığı etkileyecek bir unsurdur. Bu bakımdan sermaye yapısı oluşturulurken kullanılan sermayenin çeşidi ve maliyetinin işletme değeri üzerinde etkisi olduğu/olmadığı tartışması bugüne kadar yapılan çalışmalara sıklıkla konu olmuştur. Sermaye yapısıyla ilgili en önemli çalışmalardan birisi Modigliani ve Miller'in (1958) çalışmasıdır. Modigliani ve Miller yaptıkları bu çalışmalarında mükemmel piyasa koşulları altında işletme değerinin sermaye yapısında kullanılan kaynak bileşiminden bağımsız olduğunu savunurlar. Dolayısıyla işletmeler açısından iç kaynak, borçlanma veya hisse senedi ihracı yoluyla finansman sağlamaları işletmenin piyasa değerinde bir fark yaratmayacaktır. Fakat uygulamada mükemmel olmayan koşullar sebebiyle bu kaynaklar maliyet açısından farklı önceliklere sahip olabilmektedir. Örneğin finansman hiyerarşisi teorisine göre (Donaldson, 1961; Myers, 1977; Ross, 1977), işletmeler önce iç kaynak, sonra borçlanma ve en son hisse senedi ihracı ile finansmanı tercih ederler. Statik dengeleme teorisine göre borçluluğun vergi kaynaklı kazançlarının olabileceği bunun yanında işletme yöneticilerinin daha iyi denetlenmesi sebebiyle vekalet maliyetinin (agency cost) azalacağı öne sürülmektedir (Jensen ve Meckling 1976). Serbest nakit akışına sahip işletme yöneticileri bu kaynakları gereksiz harcamalarda kullanabilirler. Yabancı borçlanmada ise daha düşük faiz oranı ve daha fazla borçlanma imkanı sağlayabilmesinin getirdiği avantajlar, çeşitleme sağlama, çeşitli sermaye kontrollerinden kaçınabilme, ihracatçı işletmelerin döviz riskine karşı koruma sağlama sebebiyle artı değer üretebilir. Bunlara ek olarak yabancıların sıkı denetimi de süreci olumlu etkilemektedir (Harvey vd. 2004).

Türkiye gibi yüksek büyüme potansiyeline sahip ve tasarrufun yetersiz ve (Özmen, Şahinöz ve Yalçın 2012) yerli para birimi cinsinden finansman olanaklarının kısıtlı olduğu ülkelerde işletmeler kredi olanaklarından uygun vade ve faiz oranları ile yararlanamamaktadır. Bu sebeplerden dolayı yabancı para cinsinden borçlanmak önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır (İncekara, Mutlugün ve Yılmaz, 2017). Bu alternatife ulaşabilecek olan işletmeler yatırımlar yoluyla daha fazla kar yapabileceklerini düşündüklerinden ve yabancı para cinsinden borçlanmanın maliyeti daha düşük olduğundan, yatırımlarının finansmanında karlılığı yükseltmek için yabancı para cinsinden borçlanmayı tercih edebilmektedirler.

Türkiye' de sanayi işletmelerinin de içinde yer aldığı finansal kesim dışındaki işletmelerin 2002-2021 yılları arasındaki toplam döviz yükümlülükleri Şekil 1' de gösterilmektedir.

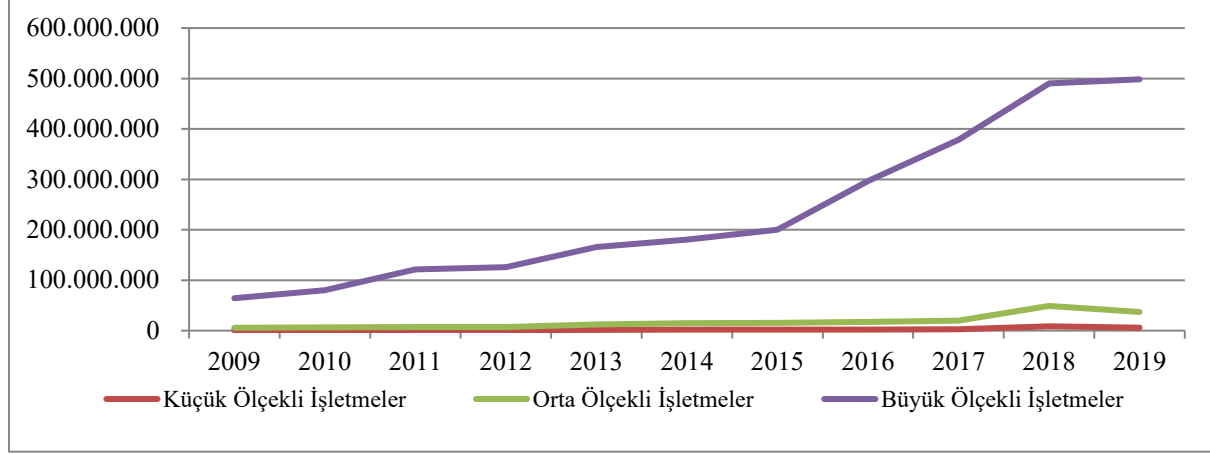
Şekil 1: Finansal Kesim Dışındaki İşletmelerin Döviz Yükümlülükleri (Milyon ABD Doları)

Kaynak: Şekil, EVDS veri tabanından elde edilen rakamlardan yararlanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1' deki trendden anlaşılacağı üzere finansal kesim dışındaki işletmelerin yabancı para cinsinden borçları yıllar itibariyle giderek artmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede kur volatilitesinin yüksek olması özellikle gelirleri yerli para cinsinden ve sermaye ihtiyacını yabancı para cinsinden borç ile karşılayan işletmeleri kur riskine maruz bırakmaktadır. Örneğin yerli paranın değer

kaybetmesi yabancı para cinsinden borçların miktarını yerli para cinsinden artırarak işletmelerin karlılıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

İmalat sektörünün yabancı para cinsinden borçları (Nakdi Krediler+ Gayri nakdi Krediler+ Leasing Amaçlı Fon Kullanımı) incelendiğinde ise ölçeğe göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum Şekil 2' deki görsel ile ortaya konulmuştur.

Şekil 2: İmalat Sektörünün Yabancı Para Cinsinden Borçları (Bin TL- 31.12 2019 Tarihi İtibariyle)

Kaynak: Şekil, EVDS veri tabanından elde edilen rakamlardan yararlanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2 büyük ölçekli imalat işletmelerinin yabancı para cinsinden borçlarının küçük ve orta büyüklükteki işletmelere nazaran daha fazla olduğunu göstermektedir. Ölçeğe göre bu dağılım büyük ölçekli işletmelerin piyasa değeri, karlılık, büyüme ve kredibilite gibi göstergelerinin diğer ölçekteki işletmelerden daha iyi olması sebebiyle yabancı para cinsinden borç bulma potansiyellerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

İlgili literatür incelendiğinde, işletmelerin yabancı para cinsinden borçlanmalarının olumlu yanları olduğu gibi olumsuz etkilerinin de olduğu iddia edilmektedir. Bu çalışmalara literatür bölümünde yer verilmiştir. Özellikle ani döviz çıkışları, kur hareketleri ve aniden dış borçlanma imkânlarının azalması gibi olaylar işletmeler için ciddi riskler yaratabilmektedir. Aşırı borçlanmanın olumsuz etkileri finansal stres ile de ortaya çıkabilir. Bunların başında düzenli borç ödemeleri konusunda işletmelerin yaşayacağı temerrüde düşme sorunudur. Beklenen nakit akışları gerçekleşmediğinde işletme zor durumda kalabilir ve bu durum işletmelerin finansal sıkıntı maliyetlerini artırabilir. Ayrıca işletme sahipleri ve kredi verenler arasında vekalet sorunu doğabilir. Aşırı borçlanma işletme yönetiminin daha riskli projelere yönelmesine yol açabileceğinden uzun vadeli performansı olumsuz etkileyebilir. Yabancı para borçlanmasında bu olumsuzluklara kur riskinin yönetilmesinde yaşanabilecek zorluklar da eklenebilir.

Çalışmanın amacı, yabancı para cinsinden borçlanma yoluyla finansman sağlamanın işletme karlılığı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla yabancı para cinsinden borçlanma potansiyeli en yüksek ve faaliyetleri sonucu elde ettikleri kar ile milli ekonomiyi etkileyecek piyasa değeri en yüksek işletmeler örneklem olarak tercih edilmiştir. BİST 30 Endeksi'nde 2010-2019 yılları arasında sürekli faaliyet gösteren 9 sanayi işletmesi çalışmanın örneklem seçim kriteri ile örtüştüğünden bu işletmeler üzerinde inceleme yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda yabancı para cinsinden borçlanmanın karlılığı etkilediğine dair bulgular elde edilmiştir. Sermaye yapısının ve döviz kuru riskinin karlılığa etkisi konusu çokça çalışılan konular arasında olup, spesifik olarak yabancı para cinsinden borçlanmanın işletmenin karlılığını nasıl etkilediği konusu özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırılganlığı düşünüldüğünde yeterince incelenmemiş bir konudur. Çalışmanın literatüre katkısı, öncelikle bu boşluğun doldurulması yönüyle olacaktır. Bunun yanı sıra hem işletme bazında hem milli ekonomi bazındaki katkıları düşünüldüğünde öncelikle büyük işletmelerin ekonomiye sağladıkları doğrudan ve dolaylı faydalarının (istihdam, kamu maliyesi, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), ödemeler bilançosu gibi) sürekliliği karlılığın sürdürülebilirliği halinde mümkündür. Bu nedenle karlılığı etkileyecek parametrelerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca eğer yabancı kaynak kullanılacaksa yabancı kaynak kullanmanın işletme için avantajlı/dezavantajlı olacağı konusu bunun gibi çalışmalarla açığa kavuşması gereken bir konudur.

Çalışmanın sonraki bölümleri şu şekilde düzenlenmiştir. İkinci bölümde konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar özetlenmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve değişkenler ile metodoloji açıklanmış, dördüncü bölümde ise çalışmadan elde edilen bulgular tartışılmıştır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Kuramsal ve ampirik çalışmalar incelendiğinde yabancı para ile borçlanmanın işletme karlılığı üzerinde ne yönde bir etkisinin olacağı hususunda çelişkili sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Harvey vd. (2004) 18 adet gelişmekte olan ülkenin 1995-1996 yılları arasındaki verilerini kullanarak yabancı para cinsinden borçlanmanın işletme performansına etkisini araştırmışlardır. CAR yöntemiyle inceledikleri örneklemde yabancı para cinsinden borçlanmanın işletme performansını iyileştirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmacılar elde ettikleri bu sonuçları yabancı kreditorlerin ihtiyaç duyacağı tüm finansal açıklamaları yaparak güven oluşturmalarına bağlamıştır. Ayrıca gelişmekte olan piyasalardaki yabancı para borcunun işletmelerin vekalet maliyetlerini düşürmek için etkili bir mekanizma olduğunu öne sürmektedirler.

Gosh (2008) Hindistan işletmelerinin panel verilerini kullanarak yaptığı çalışmada borçlanmanın performans (*ROA ve Toplam Serbest Nakit Akış Oranı*) üzerinde olumsuz etkisi olduğu ve yabancı borçlanmanın bu etkiyi daha da artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Yazar bu sonucu değişik açılardan irdelemiştir. Yabancı para borçlularının devalüasyondan daha fazla olumsuz etkilendiğini fakat modele ihracat yapma kukla değişkeni eklendiğinde yabancı borç kullanmanın performans üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız çıktığı sonucuna ulaşmıştır.

Clark ve Judge (2009) İngiltere’de faaliyette bulunan 244 işletmenin çapraz kesit verisi ile yaptıkları çalışmada yabancı para borçluluğunun Tobin Q ile ölçülen işletme performansı üzerinde anlamlı bir etkisini bulamamışlardır. Vivell-Búa vd. (2015) 2004-2007 yılları arasındaki 100 İspanyol işletmesinin verileri ile yaptıkları dinamik panel veri çalışmasında yabancı borcun Tobin Q üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Bae vd (2016) 2002-2012 yılları arası Güney Kore verileriyle yaptıkları analizde hem yerli hem de yabancı borçluluğun işletmelerin Tobin Q oranı üzerinde olumsuz etkisinin olduğu, fakat yabancı borçla finansmanda bu etkinin daha güçlü olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Bağımlı değişken olarak Tobin Q oranının kullanıldığı bu üç çalışmadan üç farklı sonuca ulaşılmıştır.

Alp ve Yalçın (2015) 1996-2010 dönemi için TCMB Sektör Bilançoları çalışmasındaki imalat işletmelerinin verilerini kullanarak, yabancı borçlanmanın satış büyümesi üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu olumlu etki yüksek yabancı borçlanması olan ve ihracat yapabilen işletmeler için daha belirgindir. Yabancı borçluluğu düşük olan işletmelerde ise katsayı negatif bulunmuştur, bu da iki değişken arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin olabileceğini göstermektedir.

Gabrijelcic vd. (2016) 2001-2013 yılları arasındaki Slovenya işletmelerinin verilerini kullanarak sabit etkiler panel modelini OLS ve araçsal değişken yöntemleriyle tahmin etmişlerdir. Bağımlı değişken olarak faiz ve vergi öncesi gelirin toplam aktiflere oranı kullanılmıştır. Genel olarak borçlanmanın olumsuz etkisinin olduğu ancak yabancı borçlanmanın ise olumlu etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Özellikle kriz öncesi dönem (2001-2008) için katsayılar daha anlamlı çıkmıştır. Bu çalışmada ise ihracat oranının sonuçlar üzerinde bir etkisine rastlanmamıştır.

Mefteh-Wali ve Rigobert (2018) 2002-2012 yılları arasında 115 Fransız işletmesinin verileri üzerine yaptıkları çalışmada performans ölçüleri olarak ROA, ROE ve Tobin Q göstergelerini kullanmışlardır. Panel sabit etkiler modeli ve havuzlanmış model yöntemlerinin yanı sıra içsellik sorununa karşı iki aşamalı regresyon yöntemleriyle tahminde bulunmuşlardır. Genel değerlendirmeleri yabancı borçluluğun kriz öncesi dönemde (2002-2006) olumlu etkisi varken, kriz sonrası dönemde (2010-2012) bu olumlu etkinin kaybolduğu şeklindedir.

Bu çalışmanın sonuçlarına benzer bir çalışma Kapkara ve Çağlarırnak Uslu (2021) tarafından yapılmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren reel sektöre ait 18 ana sektörün 2008-2016 yıllarına ait verilerinin incelendiği çalışmada karlılık göstergesi olarak aktif karlılığı kullanılmıştır. Dinamik panel veri yöntemlerinden LSDVC tahmincisi kullanılarak yapılan analiz sonucunda, yabancı para cinsinden borçlanmanın reel sektör karlılığını artırdığına ilişkin bulgular elde edilmiştir.

2. METODOLOJİ

Çalışmanın örneklemini 2010-2019 yılları arasında BIST 30 Endeksi'nde yer alan 9 sanayi işletmesinden oluşmaktadır. Verilerin frekansı çeyrek dönemlidir. İşletme bazlı veriler S&P Capital IQ veri tabanından, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) verisi TCMB veri tabanı olan EVDS' den ve Korku Endeksi (Volatility Index-VIX endeksi) verisi investing.com resmi web sitesinden elde edilmiştir. Literatürdeki boşluğu doldurmak için yapılan bu çalışmada üç adet hipotez geliştirilmiştir. Bunlar şu şekildedir:

H1: İşletmelerin yabancı para cinsinden borçlanması aktif karlılığını etkiler.

H2: İşletmelerin yabancı para cinsinden borçlanması öz sermaye karlılığını etkiler.

H3: İşletmelerin yabancı para cinsinden borçlanması devamlı sermaye karlılığını etkiler.

2.1. Çalışmada Kullanılan Veri ve Değişkenler

Çalışmada üç adet karlılık değişkeni kullanılmıştır. Bunlardan her biri işletmenin karlılığını farklı bilgiler üreterek ölçmektedir. Devamlı sermaye karlılığı (ROC) bir varlığa yatırılan sermayenin (bu çoğunlukla uzun vadeli borç ve özsermaye toplamı şeklindedir) getirisini ifade eder. Bu ölçüt işletmenin yatırım yaptığı tüm projelerden elde ettiği getiri hakkında bilgi vermekle birlikte işletmenin iyi projelere yatırım yapıp yapmadığını ortaya koymak için sermaye maliyeti ile karşılaştırılabilir. Sermaye maliyeti ise işletmenin sermaye yapısını oluşturan kaynakların etkisindedir. Dolayısıyla yabancı para cinsinden borcun bu oran üzerinde etkili olması beklenmektedir. Özsermaye karlılığı (ROE) yatırım finansmanında sadece özkaynağa odaklanır ve özkaynağın ne kadar etkin kullanıldığı hakkında bilgi verir. Sermaye yapısı içerisinde ağırlıklı olarak özkaynak kullanmak borcun sağlayacağı vergi avantajından işletmenin yararlanamamasına sebep olur. Aktiflerin karlılığı oranı (ROA) ise, varlıklara yapılan yatırımdan elde edilen karlılıktır. İşletmelerin varlıkları etkin kullanıp kullanmadıkları hakkında bilgi verir. Eğer işletme sermaye yapısında ağırlıklı olarak borç kullanmışsa bu oran düşük, özkaynak kullanmışsa bu oran yüksek çıkar. Çünkü işletmeler borç kullandıklarında bunun maliyeti olarak faiz öderler ve bu faiz ödemesi vergi kanunları gereği gider kabul edilir. Öz sermaye ile finansman alternatifine göre daha fazla faiz giderine katlanılması, daha az vergi ödenmesini ve vergi öncesi karın ve vergi sonrası net karın daha düşük çıkmasını sağlar. Bu da, ROA' nın daha düşük olmasına yol açar. Diğer taraftan, daha fazla borçlanma, yaratacağı finansal kaldıraç etkisinden dolayı ROE' nin daha yüksek çıkmasını sağlayabilir.

İhracat yapan işletmelerin döviz kuru riskine maruz kalmaları beklenen bir sonuçtur. Dolayısıyla stratejik olarak yabancı para cinsinden borçlanmakla bu risk bertaraf edilme eğiliminde olacaktır (Mefteh vd., 2018: 69). Bu nedenle kontrol değişkenlerden bir tanesi ihracat oranıdır (EX). İhracat oranı arttıkça (beraberinde yerli para ihracat yapılan para birimine karşı değer kazanmadıkça) karlılığın bundan olumlu etkilenmesi beklenecektir. Büyüklük (SIZE), toplam aktiflerin büyüme oranıdır. Dönemler itibariyle işletmenin toplam aktiflerindeki değişimi ölçmektedir. Buradaki oranın büyümesi sabit sermaye yatırımlarının arttığı ve buna bağlı olarak işletmenin büyüdüğünün bir göstergesidir. Büyüyen bir işletmenin karlılığının da artması beklenmektedir. Bir sermaye yapısı politikası sonucu olarak uzun vadeli borç kullanmanın işletme karlılığına olan etkisini ortaya koymak için uzun vadeli kaldıraç oranı (LTLEV) kullanılmıştır. Uzun vadeli borçlar genellikle sabit sermaye yatırımlarının finansmanında kullanılmaktadır. Çünkü bu yatırımların geri ödeme süresi orta ve uzun vadeye yayılmaktadır. Bu nedenle uzun vadeli kaldıraç oranının karlılığı olumlu etkilemesi beklenmektedir. Likidite oranı (QUICK) işletmelerin likiditesini ölçen bir orandır. Özellikle stoklardan arındırıldığı için kullanıcılara likit varlıklarla kısa vadeli borç ödeme gücünü de göstermektedir. Bu oranın işletmenin özelliğine göre optimal seviyede olması gerekmektedir. Gereğinden fazla likit bulundurmamak işletmelerin karlı olabilecek projelerden uzak kalmalarına dolayısıyla karlılıklarının bundan olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır. Bu nedenle likidite oranı ile karlılık arasında ters yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Makroekonomik değişkenlerden VIX endeksi küresel risk iştahını göstermektedir. Ekonomideki kırılganlık mevcut ortama güvenin azalmasıyla birlikte artmaktadır. Özellikle küresel risklerin artması uluslararası borçlanma maliyetlerini artırarak borçlanma düzeyini dolayısıyla yapılacak yatırımları olumsuz etkilemektedir. Bu durumda yatırım yapan ve büyümeye çalışan işletmelerin

karlılıklarını olumsuz etkileyecektir. VIX endeksi bu karakteristik özelliği nedeniyle çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır.

GSYİH, bir ülke sınırları içerisinde üretilen ürünlerin ekonomik bir ölçüsüdür. Bu nedenle üretim miktarındaki değişimlerden etkilenecektir. Eğer ülke ekonomisi büyüyorsa o ülkede faaliyet gösteren işletmelerin iç ve dış pazar potansiyeli de büyüyor demektir. Büyüme potansiyeli yüksek işletmelerin yabancı para cinsinden kaynak bulma olasılıkları da artacaktır. Dolayısıyla GSYİH’deki değişim yapılacak yatırımlardan elde edilecek kar ile etkileşim içerisinde. Bu nedenle GSYİH değişkeninin karlılığı açıklayıcı değişkenler arasında olması önem arz etmektedir.

Çalışmanın kapsamı 2018 yılının üçüncü çeyreğinde yaşanan döviz krizi dönemini de içerdiğinden bir kriz kuklası oluşturulmuştur. Bu bağlamda DUMMY değişkeni, krizin etkisinin sürdüğü dönemler “1” ve diğer dönemler “0” olarak kodlanarak oluşturulmuş bir seriden oluşmaktadır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Kısaltma	Birimi	Açıklama
Karlılık göstergeleri / Bağımlı değişkenler			
Aktif Karlılığı	ROA	oran	Net Kar/Toplam Aktifler
Devamlı Sermaye Karlılığı	ROC	oran	Net Kar/Devamlı Sermaye
Öz sermaye Karlılığı	ROE	oran	Net Kar/Toplam Öz sermaye
Karlılığa dayalı işletme verileri / Temel bağımsız değişken			
Yabancı Para Cinsinden Borçlanma Oranı	FORDEBT	oran	Yabancı Para Cinsinden Borç Miktarı/Toplam Borç
Karlılığa dayalı işletme verileri / Kontrol değişkenler			
İhracat Oranı	EX	oran	İhracat/Toplam Satışlar
Aktiflerin büyüme oranı	SIZE	oran	$(A_t - A_{t-1}) / A_{t-1}$
Uzun Vadeli Kaldıraç Oranı	LTLEV	oran	Uzun Vadeli Borç Toplamı / Devamlı Sermaye
Likidite Oranı (Asit-Test Oranı)	QUICK	oran	$(\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar}) / \text{Kısa Vadeli Borçlar}$
Makro veriler / Kontrol değişkenler			
CBOE VIX Endeksi	VIX	endeks	Chicago Option Exchange Volatility Index
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	GSYİH	büyüme oranı	GSYİH-endeks-alıcı fiyatlarıyla mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış $GSYİH \text{ Büyüme Oranı} = \left(\frac{GSYİH_t}{GSYİH_{t-1}} \right) - 1$
Kriz kukla değişkeni	DUMMY	-	2018 yılı Ağustos ayındaki döviz krizi için oluşturulmuştur. 2018 yılı 3.çeyreğinden başlayarak araştırma periyodu sonuna kadar devam ettiği varsayılmıştır.

2.2. Yöntem

Çalışmanın veri seti hem yatay kesit hem de zaman serisi içerdiğinden panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri, birimler arası gözlem sayısının aynı veya farklı olması durumuna göre dengeli (balanced) panel veri ve dengesiz (unbalanced) panel veri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer her birimin zaman serisi boyutunda gözlem sayısı aynı ise bu veri dengeli panel veri, gözlem sayıları farklı ise dengesiz panel veri olarak adlandırılmaktadır (Gujarati, 2004: 640). Bu çalışmada tüm birimlerin gözlem sayısı aynı olduğundan dengeli panel veri analizi uygulanmıştır.

Statik panel veri analizinde kullanılan üç tür model bulunmaktadır. Bunlar; havuzlanmış en küçük kareler (pooled OLS) modeli, sabit etkiler modeli (fixed effect model) ve rassal etkiler (random effect model) modelidir. Statik panel veri modelinin genel denklemi,

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + u_{it}, \text{ şeklindedir.}$$

Burada i , panelin yatay kesit boyutunu; t , zaman boyutunu; X , açıklayıcı değişkeni; α , sabit parametreyi; β , eğim parametresini; u , ise hata terimini göstermektedir. Modeldeki sabit ve eğim parametreleri hem zamana göre hem de birimlere göre değer almaktadır.

$$u_{it} = \mu_i + v_{it}$$

μ_i , yatay kesit birimlerinin kendilerine özgü etkilerini (grup etkisi); v_{it} ise, hata terimini göstermektedir. Yatay kesit etkisi modele dahil edildiğinde yeni denklem;

$$Y_{it} = \alpha + X_{it}\beta + \mu_i + u_{it} \text{ şeklinde olmaktadır.}$$

Burada eğer μ_i sabit varsayılıyorsa, sabit etkiler modeli (SEM); rassal varsayılıyorsa rassal etkiler modeli (REM) kullanılmaktadır (Wooldridge, 2003: 251). Herhangi bir grup etkisi yok ise havuzlanmış EKK modeli kullanılmaktadır.

Her bir modelin tahmincisi birbirinden farklıdır. Havuzlanmış modelde tahminci en küçük kareler (OLS); sabit etkiler modelinde tahminci kesit içi dönüşüm (within-transformation); rassal etkiler modelinde ise tahminci genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS transformation) olmaktadır (Erlat, 2006: 12–15).

Gözlenemeyen etkilerle model aşağıdaki gibi kurulabilmektedir.

$$Y_{it} = X_{it}\beta + \mu_i + \lambda_t + u_{it}$$

Burada, X_{it} , sadece zamana göre değişen veya sadece birimlere göre değişen değişkenlerden oluşabileceği gibi, hem zamana hem de birimlere göre değişen değişkenlerden oluşabilmektedir. Modeldeki, μ_i , gözlenemeyen birim etkisini; λ_t ise gözlenemeyen zaman etkisini ifade etmektedir. Eğer, X_{it} , hem zamana hem de birimlere göre değişen değişkenlerden oluşmuşsa model çift yönlü model (two-way model); sadece zamana göre veya sadece birimlere göre değişen değişkenlerden oluşmuşsa tek yönlü model (one-way model) olarak adlandırılmaktadır. Genellikle tek yönlü model denildiğinde sadece birim etkilerin yer aldığı model olan $Y_{it} = X_{it}\beta + \mu_i + u_{it}$ modeli uygulanır (Tatoğlu, 2012: 51). Bu çalışmada modellerin zaman etkilerini açıklayamamasından dolayı araştırma hipotezleri grup etkili grup etkili olarak test edilmiştir.

SEM ve REM arasında karar verirken en yaygın kural, örnekleme oluşturan yatay kesit verilerinin spesifik bir gruptan mı; yoksa büyük bir örneklemden tesadüfen seçilen bir gruptan mı oluştuğuna doğru karar vermektir. Eğer spesifik bir gruptan oluşmuşsa SEM; tesadüfen seçilmişse REM kullanılmaktadır (Gujarati, 2004:650; Baltagi, 2005: 12). Bunun yanı sıra SEM ve REM tahmincileri arasındaki farka dayanan Hausman (1978) testi de model seçimi konusunda araştırmacılara yol göstermektedir.

Erlat (2006: 20) yaptığı çalışmada Honda (1985) testinin Hausman testinden daha güçlü bir test olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle model seçimine Honda testi sonuçları, örneklemin yapısı gereği ve F testi sonucuna göre karar verilmiş ve panel veri modellerinden sabit etkiler modeli kullanılmıştır. Çalışmaya ilişkin model spesifikasyonları aşağıdaki gibidir:

Model1:

$$ROA_{it} = \beta_1 \text{FORDEBT}_{it} + \beta_2 \text{LTLEV}_{it} + \beta_3 \text{EX}_{it} + \beta_4 \text{SIZE}_{it} + \beta_5 \text{QUICK}_{it} + \beta_6 \text{GSYIH}_{it} + \beta_7 \text{VIX}_{it} + \beta_8 \text{DUMMY}_{it} + \varepsilon_{it}$$

Model2:

$$ROE_{it} = \beta_1 \text{FORDEBT}_{it} + \beta_2 \text{LTLEV}_{it} + \beta_3 \text{EX}_{it} + \beta_4 \text{SIZE}_{it} + \beta_5 \text{QUICK}_{it} + \beta_6 \text{GSYIH}_{it} + \beta_7 \text{VIX}_{it} + \beta_8 \text{DUMMY}_{it} + \varepsilon_{it}$$

Model3:

$$ROC_{it} = \beta_1 \text{FORDEBT}_{it} + \beta_2 \text{LTLEV}_{it} + \beta_3 \text{EX}_{it} + \beta_4 \text{SIZE}_{it} + \beta_5 \text{QUICK}_{it} + \beta_6 \text{GSYIH}_{it} + \beta_7 \text{VIX}_{it} + \beta_8 \text{DUMMY}_{it} + \varepsilon_{it}$$

3. ANALİZ VE BULGULAR

Hipotezler test edilmeden önce serilere ilişkin durağanlık analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 2’ de raporlanmıştır.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları

Model	LLC				IPS			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
ROA	-2.9448	0.0016***	-1.6071	0.0540*	-5.1452	0.0000***	-3.4605	0.0003***
ROE	-2.4625	0.0069***	-1.5349	0.0624*	-5.6561	0.0000***	-4.2522	0.0000***
ROC	-3.3149	0.0005***	-2.0073	0.0224**	-5.3863	0.0000***	-3.5016	0.0002***
FORDEBT	-3.3907	0.0003***	-3.5802	0.0002***	-5.1674	0.0000***	-6.0477	0.0000***
LTLEV	-6.6544	0.0000***	-8.2735	0.0000***	-6.1184	0.0000***	-6.8170	0.0000***
EX	1.9353	0.9735	5.1761	1.0000	-6.9932	0.0000***	-6.0610	0.0000***
SIZE	-2.7185	0.0033***	-1.8679	0.0309**	-4.8004	0.0000***	-3.7574	0.0001***
QUICK	-1.7008	0.0445**	-2.2246	0.0131**	-1.9235	0.0272**	-2.4867	0.0064***
GSYIH	-11.5107	0.0000***	-10.4976	0.0000***	-8.7944	0.0000***	-6.9321	0.0000***
VIX	-6.6632	0.0000***	-5.5102	0.0000***	-5.6733	0.0000***	-5.3424	0.0000***

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 güven düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 2 incelendiğinde EX değişkeni dışındaki tüm değişkenler LLC ve IPS test sonuçlarına göre durağan çıkmıştır. EX değişkeni ise sadece IPS testine göre durağandır. Durağanlık koşulunu sağladıkları için seriler üzerinde herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’ teki gibidir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

	ROA	ROE	ROC	FORDEBT	LTLEV	EX	SIZE	QUICK	GSYIH	VIX
Ortalama	0.085	0.208	0.110	0.589	0.144	0.205	0.295	2.496	0.015	17.087
Medyan	0.064	0.177	0.085	0.746	0.080	0.184	0.162	1.092	0.012	15.662
Maksimum	0.515	2.176	0.608	1.000	0.541	0.827	13.840	17.780	0.279	33.277
Minimum	-0.116	-1.211	-0.130	0.000	0.000	0.000	-7.403	0.284	-0.045	10.120
Std. Sapma.	0.085	0.228	0.104	0.377	0.154	0.160	1.259	3.269	0.045	4.829
Gözlem	360	360	360	360	360	360	360	360	360	360

Tablo 3’ te görüldüğü gibi karlılık çeşitlerinden öz kaynak karlılığının standart sapması diğerlerinden daha yüksektir. Bu sonuç öz kaynak karlılığındaki değişkenliğin diğer karlılık ölçütlerinden daha fazla olduğunu göstermektedir. İşletmelerin yabancı para cinsinden borç miktarının toplam borçlar içindeki oranı %50’ nin üzerindedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin öncü işletmelerinin sermaye yapısı içindeki bu oranın karlılık üzerindeki etkisi önem arz etmektedir. Bu oran piyasa değeri yüksek sanayi işletmelerinin ağırlıklı olarak yabancı para cinsinden borçlandıklarını göstermektedir. Örneklemedeki işletmelerin uzun vadeli kaldıraç oranı ortalaması % 14 seviyesindedir. İhracat ortalamasının yaklaşık % 21 düzeylerinde olduğu görülmektedir. Buna göre, yabancı para cinsinden borçlanmanın bilanço dengesi için önemli olduğu söylenebilir. Büyüklük değişkeninin verilerine göre ise örneklemede yer alan işletmelerin varlıklarının büyüme oranı ortalamasının yaklaşık % 30 olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Korelasyon Analizi

	FORDEBT	LTLEV	EX	SIZE	QUICK	GSYIH	VIX
FORDEBT	1.000						
LTLEV	0.466	1.000					
EX	0.135	0.182	1.000				
SIZE	-0.013	-0.009	0.051	1.000			
QUICK	-0.449	-0.460	-0.516	-0.019	1.000		
GSYIH	-0.035	-0.009	0.020	0.025	-0.051	1.000	
VIX	0.053	-0.115	0.181	0.121	-0.090	-0.056	1.000

Tablo 4’ te korelasyon analizi sonuçları raporlanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin %80 ve üzerinde olması çoklu doğrusal bağlantı sorununun varlığına işaret etmektedir (Brooks, 2008:172). Buna göre, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açacak bir ilişki bulunmamaktadır.

Model 1 de değişen varyans sorunu tespit edilmiş ve bu sorun Cross-Section SUR yöntemiyle giderilmiştir. Model 2 ve Model 3’te ise değişen varyans ve otokorelasyon sorununa rastlanmış ve Period SUR yöntemiyle düzeltilmiştir. Düzeltilmeler sonrası yapılan tahmin sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Panel Regresyon Analizi Sonuçları

	Model 1: ROA		Model 2: ROE		Model 3: ROC	
	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
C	0.0449	0.0784	0.1064	0.2193	0.0516	0.2806
FORDEBT	0.0644	0.0003***	0.0469	0.4117	0.0852	0.0004***
LTLEV	0.0259	0.4597	0.1173	0.5980	-0.0060	0.9486
EX	0.0236	0.5998	0.4287	0.0471**	0.0240	0.7173
SIZE	0.0027	0.2879	-0.0057	0.6359	-0.0004	0.9112
QUICK	-0.0148	0.0003***	-0.0157	0.0837*	-0.0175	0.0000***
GSYIH	0.0201	0.8027	-0.0697	0.6949	0.0314	0.6897
VIX	0.0015	0.0692*	0.0007	0.8439	0.0024	0.2343
DUMMY	0.0291	0.0058***	0.0004	0.9920	0.0385	0.0352**
R ²	0.48		0.21		0.41	
Düz. R ²	0.46		0.17		0.38	
F-İst.	19.9696	0.0000***	5.7411	0.0000***	14.6295	0.0000***
F Test	24.9743	0.0000***	7.9780	0.0000***	19.2912	0.0000***
Honda Test	8.29937	0.0000***	4.6572	0.0000***	9.1040	0.0000***
Hausman Test	13.6708	0.0178	8.9444	0.1113	10.0359	0.0742

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 güven düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 5’te yer alan panel regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, üç model arasında en fazla anlamlılığa sahip olan modelin, ROA’ nın bağımlı değişken olduğu model (Model 1) olduğu görülmektedir. Model 1’de yabancı para cinsinden borçlanmanın toplam borç içindeki payı ile VIX Endeksi’nin aktif karlılık oranını pozitif yönde, likidite oranının ise negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. ROE’ nin bağımlı değişken olduğu Model 2’de ise yabancı para cinsinden borçlanmanın toplam borç içindeki payı ile ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. Ancak işletmelerin ihracat oranının pozitif yönde, likidite oranının ise negatif yönde ROE’ yi etkilediği ve bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. ROC’ un bağımlı değişken olduğu Model 3’te ise yabancı para cinsinden borçlanmanın toplam borç içindeki payının ROC’ u pozitif yönde, likidite oranının ise negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Ayrıca kriz kukla değişkeni ROA ve ROC’ un bağımlı değişken olduğu modellerde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. LTLEV, SIZE ve GSYIH değişkenleri ise üç modelde de istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu bulgular çalışmanın sonuç kısmında detaylı olarak değerlendirilmiştir.

Kurulan bu modellerde yabancı para cinsinden borçlanma ile kaldıraç oranı değişkenlerinin karlılık üzerindeki etkisinin aynı dönemin yanı sıra bir ve iki dönem (veriler çeyrek dönemlik olduğu için bir dönem sonrası ikinci çeyreği, iki dönem sonrası üçüncü çeyreği ifade etmektedir) sonra da ortaya çıkabileceği öngörülmüştür. Bu düşünceyle hem FORDEBT hem de LTLEV değişkenlerinin 1 ve 2 gecikmeli değerleriyle modeller yeniden tahmin edilmiştir. Kurulan yeni modeller aşağıdaki gibidir.

Model 1a / Model 2a/ Model 3a

$$ROA_{it}/ROE_{it}/ROC_{it}=\beta_1FORDEBT_{it}+ \beta_2FORDEBT(-1)_{it}+ \beta_3LTLEV_{it} + \beta_4EX_{it}+ \beta_5SIZE_{it}+ \beta_6QUICK_{it}+ \beta_7GSYIH_{it}+ \beta_8VIX_{it}+ \beta_9DUMMY_{it}+ \varepsilon_{it}$$

Model 1b/ Model 2b/ Model 3b

$$ROA_{it}/ROE_{it}/ROC_{it}=\beta_1FORDEBT_{it}+ \beta_2FORDEBT(-2)_{it}+ \beta_3LTLEV_{it} + \beta_4EX_{it}+ \beta_5SIZE_{it}+ \beta_6QUICK_{it}+ \beta_7GSYIH_{it}+ \beta_8VIX_{it}+ \beta_9DUMMY_{it}+ \varepsilon_{it}$$

Model 1c / Model 2c / Model 3c

$$ROA_{it}/ROE_{it}/ROC_{it}=\beta_1FORDEBT_{it}+ \beta_2LTLEV_{it}+ \beta_3LTLEV(-1)_{it} + \beta_4EX_{it}+ \beta_5SIZE_{it}+ \beta_6QUICK_{it}+ \beta_7GSYIH_{it}+ \beta_8VIX_{it}+ \beta_9DUMMY_{it}+ \varepsilon_{it}$$

Model 1d/ Model 2d/ Model 3d

$$ROA_{it}/ROE_{it}/ROC_{it}=\beta_1FORDEBT_{it}+ \beta_2LTLEV_{it}+ \beta_3LTLEV(-2)_{it} + \beta_4EX_{it}+ \beta_5SIZE_{it}+ \beta_6QUICK_{it}+ \beta_7GSYIH_{it}+ \beta_8VIX_{it}+ \beta_9DUMMY_{it}+ \varepsilon_{it}$$

Yukarıda verilen gecikmeli modeller tahmin edilerek sonuçları Tablo 6' da raporlanmıştır.

Tablo 6: Panel Regresyon Analizi Gecikmeli Sonuçlar

	ROA				ROE				ROC			
	Model 1a	Model 1b	Model 1c	Model 1d	Model 2a	Model 2b	Model 2c	Model 2d	Model 3a	Model 3b	Model 3c	Model 3d
C	0.0322	0.0262	0.0374	0.0314	0.0781 (0.3780)	0.0618 (0.5148)	0.0889 (0.2024)	0.0843 (0.2488)	0.0427 (0.3890)	0.0356 (0.4985)	0.0488 (0.3143)	0.0412 (0.4175)
FORDEBT	0.0393** (0.0499)	0.0513*** (0.0079)	0.0642*** (0.0006)	0.0626*** (0.0014)	0.0048 (0.9429)	0.0456 (0.4471)	0.0930* (0.0619)	0.0906* (0.0736)	0.0497** (0.0340)	0.0637** (0.146)	0.0813*** (0.0014)	0.0771*** (0.0036)
FORDEBT(-1)	0.0407** (0.0377)				0.1427** (0.0193)				0.0514*** (0.0042)			
FORDEBT(-2)		0.0290 (0.1088)				0.1162** (0.0178)				0.0347 (0.1126)		
LTLEV	0.0202 (0.5909)	0.0191 (0.6281)	-0.0751 (0.4174)	-0.0667 (0.3954)	0.1067 (0.6207)	0.0944 (0.6741)	-0.5550* (0.0593)	-0.2163 (0.3965)	-0.0183 (0.8437)	-0.0233 (0.8107)	-0.1585 (0.2182)	-0.1441 (0.2062)
LTLEV(-1)			0.1078 (0.2375)				0.7261** (0.0113)				0.1572 (0.2891)	
LTLEV(-2)				0.1029 (0.1733)				0.3755 (0.1254)				0.1433 (0.3570)
EX	0.0544 (0.2549)	0.0600 (0.2248)	0.0503 (0.2939)	0.0540 (0.2685)	0.0980 (0.6430)	0.0943 (0.6839)	0.0722 (0.4953)	0.0717 (0.5019)	0.0517 (0.5598)	0.0581 (0.5500)	0.0459 (0.6184)	0.0502 (0.6188)
SIZE	0.0017 (0.5330)	0.0028 (0.3725)	0.0019 (0.4879)	0.0040 (0.2029)	-0.0009 (0.9208)	0.0005 (0.9630)	0.0010 (0.9249)	0.0051 (0.7013)	0.0022 (0.5912)	0.0048 (0.2794)	0.0025 (0.5404)	0.0063 (0.1511)
QUICK	-0.0140*** (0.0009)	-0.0127*** (0.038)	-0.0143 (0.0009)	-0.0131*** (0.0034)	-0.0082 (0.3679)	-0.0034 (0.7156)	-0.0087 (0.3827)	-0.0052 (0.6185)	-0.0167*** (0.0000)	-0.0152*** (0.0000)	-0.0172*** (0.0000)	-0.0156*** (0.0000)
GSYIH	0.0251 (0.7481)	0.0242 (0.7631)	0.0216 (0.7860)	0.0242 (0.7667)	0.0021 (0.9908)	-0.0041 (0.9821)	-0.0058 (0.9802)	-0.0042 (0.9863)	0.0319 (0.6846)	0.0311 (0.9644)	0.0277 (0.7265)	0.0315 (0.6764)
VIX	0.0013 (0.1064)	0.0014 (0.1120)	0.0015* (0.0565)	0.0017* (0.0565)	0.0014 (0.6911)	0.0012 (0.7480)	0.0026 (0.2542)	0.0025 (0.3323)	0.0020 (0.3351)	0.0023 (0.3199)	0.0024 (0.2431)	0.0027 (0.2177)
DUMMY	0.0302*** (0.0034)	0.0290*** (0.0059)	0.0282*** (0.0073)	0.0267** (0.0135)	0.0015 (0.9709)	-0.0017 (0.9672)	-0.0080 (0.7891)	-0.0105 (0.7364)	0.0399** (0.0359)	0.0381** (0.0394)	0.0372** (0.0440)	0.0350* (0.0574)
R ²	0.48	0.45	0.47	0.44	0.22	0.20	0.21	0.19	0.40	0.37	0.39	0.37
Düz. R ²	0.45	0.42	0.44	0.42	0.18	0.16	0.17	0.14	0.37	0.34	0.36	0.33
F-İst.	17.91*** (0.0000)	15.49*** (0.0000)	17.35*** (0.0000)	15.24*** (0.0000)	5.41*** (0.0000)	4.68*** (0.0000)	5.17*** (0.0000)	4.33*** (0.0000)	13.02*** (0.0000)	11.21*** (0.0000)	12.6029*** (0.0000)	11.0657*** (0.0000)

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 güven düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 6’da raporlanan sonuçlarda FORDEBT(-1) ve FORDEBT(-2)’ ye göre kurulan modellerin (Model 1a, Model 1b; Model 2a, Model 2b; Model 3a, Model 3b) tahmin sonuçlarına göre, yabancı para cinsinden borçlanma ROA, ROE ve ROC karlılık değişkenlerini bir gecikmeye kadar istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak etkilemektedir. Bu etkinin ikinci gecikmeye kadar sürdüğü değişken ise özkaynak karlılığıdır. LTLEV(-1) ve LTLEV(-2) gecikmeli değerlerinin etkisini incelemek üzere kurulan modellerden (Model 1c, Model 1d; Model 2c, Model 2d; Model 3c, Model 3d) elde edilen sonuçlar ise, uzun vadeli kaldıraç oranının karlılık üzerindeki etkisinin sadece özkaynak karlılığı üzerinde ve bir gecikmeye kadar istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ

Sermaye yapısı işletmeler tarafından yapılan yatırımların karlılığını ve genel anlamda işletme performansını etkilemektedir. Aynı sektörde ya da aynı ölçekte olsa dahi tüm işletmeler için optimal sermaye yapısı bileşenleri farklıdır. Aynı zamanda kullanılan kaynakların karlılığı etkileme düzeyi de farklı olmaktadır. Dolayısıyla yabancı para cinsinden borç kullanmanın karlılığa etkisi konusu Borsa İstanbul’ da sanayi sektörü içerisinde piyasa endeksini en çok etkileyen dokuz işletmede ortaya konulmuştur.

Çalışmanın amacından hareketle, işletmeye özgü kaldıraç, büyüklük, likidite ve ihracat oranı değişkenleri kontrol değişkenler ile VIX Endeksi ve GSYİH makroekonomik göstergeleri de modele dahil edilmiştir. Söz konusu değişkenler kullanılarak yabancı para cinsinden borçlanmanın karlılık üzerindeki etkisi hem cari dönemde hem de bir ve iki gecikmeli dönemde panel regresyon yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Cari dönem etkisi incelendiğinde, yabancı para cinsinden borçlanmanın aktif karlılığı ve devamlı sermaye karlılığını anlamlı bir şekilde artırdığı görülmektedir. Kapkara ve Çağlarımak Uslu’nun (2021) yaptıkları çalışmada da imalat sektöründe yabancı para cinsinden borçlanmanın aktif karlılığı üzerinde olumlu etkisi sonucu bu çalışmanın sonuçları ile paralel niteliktedir. Ayrıca Vivel-Búa vd. (2015) ve Gabrijelcic vd. (2016) tarafından yapılan çalışmalar da yabancı para cinsinden borçlanmanın işletmelerin performansını artırdığına yönelik bulgular yer almaktadır. Buna karşın bazı çalışmalarda (Gosh, 2008; Bae vd., 2016) ise tam tersi sonuçlar elde edilmiştir. Diğer açıklayıcı değişkenlerden olan likidite oranındaki artış üç karlılık oranında da düşüş yönünde etki yapmaktadır. İşletmelerde likiditenin yükselmesi, genel beklentiyle uyumlu olarak işletme karlılığını azaltmaktadır. Bu durum çalışma sermayesi içinde atıl duran fonların varlığına işaret etmektedir. Küresel risk iştahının bir göstergesi olarak da adlandırılan VIX korku endeksinin yükselmesi, piyasaların geleceğine ilişkin belirsizliklerin artması şeklinde yorumlanmaktadır. Buna bağlı olarak toplam talebin azalması ile karlılığın azalması beklenen bir sonuçtur. Ancak çalışmada kurulan modelde ROA ile VIX Endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. DUMMY değişkeni ile ROA ve ROC arasında anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Dolayısıyla krizin bu süreci anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın devamında yabancı para cinsinden borçlanmanın karlılık üzerindeki gecikmeli etkisi araştırılmış ve bu etkinin tüm karlılık göstergelerinde bir dönem ve özkaynak karlılığında iki dönem daha devam ettiği görülmektedir. Bu artışın sebebi yabancı para cinsinden borçlanma maliyetinin düşük olması ve ağırlıklı ortalama sermaye maliyetini azaltıcı etkisinden kaynaklanabilmektedir. Bu sonuç ise işletmelerin olası finansal sıkıntı sebebiyle yabancı para cinsinden borçlanma tercihini kontrol altında tutmaları gerektiğini göstermektedir. Diğer taraftan uzun vadeli borç ağırlıklı olarak sabit sermaye yatırımlarının finansmanında tercih edilmektedir. Çalışmada modele dahil edilen uzun vadeli borç cinsinden kaldıraç değişkeninin karlılık üzerinde aynı dönemde anlamlı bir etkisi bulunmamakta fakat bir ve iki gecikme sonrasında özsermaye karlılığı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Buna göre kullanılan verilerin frekansı dikkate alındığında uzun vadeli borçlanmanın yılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde karlılığı artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu da uzun vadeli projelerden elde edilecek nakit akışlarının sonraki dönemleri kapsaması ile açıklanabilir.

Bu çalışma işletmelerin yabancı para cinsinden borç kullanma tercihlerinin karlılıklarını nasıl etkilediğine dair yapılan nadir çalışmalardan biridir. Bugüne kadar döviz riski ve bunun karlılık, büyüme vb. değişkenlere etkisi ile ilgili çokça çalışma yapılmış, ancak yabancı para cinsinden borcun karlılığı nasıl etkilediği konusu üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu konu özellikle döviz volatilitesi yüksek piyasalar için önemlidir. Ayrıca ekonomiyi en çok etkileyecek büyük sanayi işletmelerinde bu ilişkinin

incelenmesi açısından da çalışma önem kazanmaktadır. Çünkü büyük işletmeler Çalışmadan elde edilen bulgular sadece bu amaçla oluşturulan dokuz büyük işletme için geçerli olmakta ve tüm sanayi sektörünü temsil etmemektedir. Bu nedenle sonraki çalışmalarda farklı ölçekteki işletmelerde yabancı para cinsinden borçlanmanın karlılığa etkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Alp, B. ve Yalçın, C. (2015). Türkiye’de Şirketlerin Borç Dolarizasyonu ve Büyüme Performansı. *TCMB Çalışma Tebliği*, N: 15/01.
- Bae, S. C., Kim, H.S. ve Kwon, T. H. (2016). Foreign Currency Debt Financing, Firm Value, and Risk: Evidence from Korea Surrounding the Global Financial Crisis. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, 45(1), 124-152.
- Baltagi, B.H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, England: John Wiley&Sons, Ltd
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*, 2. Edition, Cambridge: Cambridge University Press
- Clark, E., ve Judge, A. (2009). Foreign Currency Derivatives Versus Foreign Currency Debt and the Hedging Premium. *European Financial Management Journal*, 15 (3): 606–642.
- Erlat, H. (2006). Panel Data: A Selective Survey.
- Gabrijelcic, M., Herman, U. and Lenarcic, A. (2016). Firm Performance and (Foreign) Debt Financing Before and During the Crisis: Evidence from Firm-Level Data. *European Stability Mechanism Research Paper* No. 15.
- Ghosh, S. (2008). Leverage, Foreign Borrowing And Corporate Performance: Firm-Level Evidence For India. *Applied Economics Letters*, 15(8), 607-616.
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*, Fourth Edition, New York: McGraw-Hill Publication.
- Hausman, J.A. (1978). Specification Tests in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Honda, Y. (1985). Testing The Error Components Model With Non-Normal Disturbances. *The Review of Economic Studies*, 52(4), 681–690.
- İncekara, A., Mutlugün, B. ve Aksöz Yılmaz, H. (2017). Borç Dolarizasyonunun Türk İmalat Sanayii Sektörü Büyümesi Üzerine Etkisi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 16-38.
- Kapkara, S. ve Çağlarımak Uslu, N. (2021). Borç Dolarizasyonunun Reel Sektör Karlılığı Üzerine Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41(1), 149-162.
- Mefteh-Wali, S. and Rigobert, M.-J. (2018). The Dual Nature of Foreign Currency Debt and Its Impact on Firm Performance: Evidence from French Non-Financial Firms. *Management International*, 23 (1), 68–77.
- Miller, M. and Modigliani, F. (1958). The Cost of Capital, Corporation Finance, and the Theory of Investment. *American Economic Review*, 48(3), 261 – 297.
- Myers, S. C. (1977). Determinants of Corporate Borrowing. *Journal of Financial Economics*, 5(2), 147-175.
- Özmen, E., Şahinöz, S. ve Yalçın, C. (2012). *Profitability, Saving and Investment of Non-Financial Firms in Turkey*, TCMB 12/14.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Türel, O. (2010). Türkiye’de 1994, 2001 ve 2008-9 Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(75), 27-75.
- Vivel-Búa, M., González, L. O., López, S. F. and Santomil, P.D. (2015). Is Value Creation Consistent With Currency Hedging?. *European Journal of Finance*, 21(0-11), 912-945.
- Wooldridge, J. M. (2003). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, London: The MIT Press.
- Elektronik Veri Dağıtım Sistemi(EVDS), TCMB - Sektör Bilançoları, Erişim Tarihi: 02.08.2021.
- S&P Capital IQ (Deneme Erişimi), S&P Capital IQ Platform | S&P Global Market Intelligence (spglobal.com), Erişim Tarihi: 15.10.2020.
- investing.com, Erişim Tarihi: 12.11.2020.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Firms use equity and foreign resources for their fixed capital investments and working capital needs. In their foreign resource financing preferences, they borrow in domestic currency and foreign currency. In this context, the aim of the study is to examine the effects of firms' preferences to use foreign currency debt as a source of financing on firm profitability.

Methodology

In the study, the effect of foreign exchange borrowing on the profitability of companies was tested by panel regression analysis. Panel data methods were used because the data set includes both cross-section and time series. Panel data is divided into two groups as balanced panel data and unbalanced panel data, depending on whether the number of observations between units is the same or different. If the number of observations in the time series dimension of each unit is the same, this data is called balanced panel data, and if the number of observations is different, it is called unbalanced panel data. Since the number of observations of all units in this study is the same, balanced panel data analysis was applied.

The sample of the study in which the fixed effects model is applied consists of 9 industrial enterprises operating in the BIST 30 Index between 2010-2019. 360 observations were obtained from quarterly data. Firm-based data used in the study were obtained from S&P Capital IQ database, GDP data from EVDS, which is the TCMB database, and VIX index data from investing.com official website.

Findings

As a result of the analysis, while borrowing in foreign currency has a positive effect on the return on assets (ROA) and return on capital (ROC), it does not have a significant effect on return on equity (ROE). While the export variable only positively affects the ROE, it does not have a significant effect on other profitability indicators. Liquidity ratio affects all three profitability indicators negatively and significantly. VIX Index affects the ROA positively and significantly. The dummy variable created for the crisis was also significant in the model established with ROA and ROC. Considering that the effects of foreign currency borrowing and leverage ratio variables may occur with a lag in these models, a dynamic relationship with the first and second lagged values of both foreign currency debt and long-term debt ratio variables has been investigated. According to the results obtained, foreign currency debt continues to positively affect both ROA and ROC until first lag. The long-term debt ratio does not affect the profitability (for all three indicators) in the same period, while it positively affects the ROE after one and two lag.

Conclusion and Discussion

In this study, the effect of using foreign exchange financing option on the profitability of the capital structures of nine companies that affect the market index the most in the industry sector in Borsa Istanbul has been investigated. In addition to the financing type of the enterprises, firm-specific leverage, size, liquidity and export rate variables are added to the model as control variables. In addition, the VIX Index and GDP variables are included in the model to see the macroeconomic effects. Panel data created with these variables and were analyzed with fixed effects model. According to the findings, borrowing in foreign currency increases the return on assets and return on capital. It is seen that this effect continues after one period. The reason for this increase may be the low cost of borrowing in terms of foreign currency and its decreasing effect on the weighted average cost of capital. Within the capital structure, it is observed that foreign currency debt financing also increased the return on equity in the second and third quarters of the year. This result shows that holding debt within the capital structure of businesses has a positive effect on profitability, but this effect lasts for an average of two periods. This result shows that firms should control their foreign exchange borrowing preferences. On the other hand, long-term debt is mostly preferred for financing fixed capital investments. The leverage variable in terms of long-term debt included in the model in the study does not have a significant effect on profitability in the same period, but has a positive effect after one or two lags. Accordingly, considering the frequency of the data used, it is concluded that long-term borrowing increased profitability in the second and third quarters of the year. It is seen that the liquidity of the business negatively affects the profitability. This situation points the existence of idle funds in working capital. This study is important in terms of being one of the rare studies that reveal how firms' foreign exchange borrowing affects their profitability ratios and to examine this relationship in leading companies in the industrial sector in an emerging country. The sample created with the expectation that the borrowing costs of large firms will have a high tendency does not represent the entire industry sector. Therefore, in future studies, the effect of foreign exchange borrowing in firms of different sizes on possible ratios in firms can be examined.

FİNANSAL VE FİNANSAL OLMAYAN RAPORLARIN BİREYSEL YATIRIMCILARIN YATIRIM KARARLARINDA KULLANILMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Araştırma Makalesi / Research Article

Akçakanat, Ö. (2021). Finansal ve Finansal Olmayan Raporların Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararlarında Kullanılmasına Yönelik Bir Araştırma. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1330-1351.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.935548>.

Geliş Tarihi: 08.05.2021

Kabul Tarihi: 28.07.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Özen AKÇAKANAT
Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü
ozenakcakanat@sdu.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-7223-3028

ÖZ

Finansal raporlar paydaşların ve özellikle yatırımcıların işletmelerin finansal gücünü ve performansını değerlendirmede kullandıkları en temel bilgi kaynaklarından. Ancak günümüzün değişen koşulları, işletmelerin kurumsal, çevresel, yönetsel ve sosyal performanslarının da finansal performansları kadar önemli hale gelmesine yol açmıştır. İşletmelerin piyasa değerinin, işletmenin varlıklarının değerinden ayrıştırıldığı günümüz koşullarında, finansal olmayan bilgiler, bireysel yatırımcılara finansal raporlarda eksik olan gelecekteki nakit akışlarından kaynaklanan işletme değerini ölçmek için bir araç sunar. Bu çalışmada, finansal ve finansal olmayan raporların, bireysel yatırımcıların yatırım kararlarında kullanımını tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda geliştirilen elektronik anket formu 348 hisse senedi yatırımcısına uygulanmıştır. Çalışmada toplanan verilerin analizinde, öncelikle tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Ayrıca geliştirilen dört hipotezi test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizinden yararlanılmıştır. Çalışma sonuçlarına bakıldığında, geliştirilen dört hipotezin de desteklendiği görülmüştür. Portföy büyüklüğünün ve portföydeki senet sayısının artması durumunda, yatırımcıların finansal ve finansal olmayan raporları kullanma sıklıklarının da yükseldiği tespit edilmiştir. Yine benzer şekilde yatırım tecrübesinin artışı da benzer bir etki yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Rapor, Finansal Olmayan Rapor, Bireysel Yatırımcı, Yatırım Kararı.

A RESEARCH ON THE USE OF FINANCIAL AND NON-FINANCIAL REPORTS IN INVESTMENT DECISIONS OF RETAIL INVESTORS

ABSTRACT

Financial reports are one of the most basic sources of information used by stakeholders and especially investors to evaluate the financial strength and performance of businesses. However, today's changing conditions have caused the corporate, environmental, managerial and social performances of businesses to become as important as their financial performances. In today's conditions where the market value of businesses is separated from the value of the assets of the business, non-financial information offers individual investors a tool to measure firm value resulting from future cash flows missing in financial reports. This study aims to determine the use of financial and non-financial reports in investment decisions of individual investors. The electronic questionnaire form developed in this context was applied to 348 stock investors. In the analysis of the data collected in the study, descriptive statistics were used first. In addition, one-way analysis of variance was used to test the four hypotheses developed. Considering the results of the study, it was seen that all four hypotheses developed were supported. It has been determined that if the size of the portfolio and the number of stocks in the portfolio increase, the frequency of using financial and non-financial reports by investors also increases. Similarly, the increase in investment experience also creates a similar effect.

Keywords: Financial Report, Non-financial Report, Retail Investor, Investment Decision.

GİRİŞ

Finansal raporlar, işletmeyle ilgili karar vericilere bilgi sağlayan, işletmenin finansal durumunu raporlayan ve özetleyen dokümanlardır. Finansal raporlama, yatırımcıların ve analistlerin bir işletmenin karlılığını ve riskini derinlemesine anlamalarına ve bu bilgileri gelecekteki karlılığı ve riski tahmin etmek için kullanmalarına ve böylece yatırım kararları vermelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Wahlen et. al., 2015: 4).

Finansal raporların bireysel yatırımcıların yatırım kararları vermedeki rolü göz ardı edilmemelidir çünkü yatırımcıların bir işletmenin mali gücünü ve performansını belirlemelerine temel teşkil etmektedirler. Hisse senedi piyasasının verimli ve etkin bir şekilde işlemesi için bilgi talebinde bulunan tarafların istek ve ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Bu nedenle, muhasebe bilgileri olmadan, piyasa etkin bir şekilde çalışmaz ve mevcut ve potansiyel yatırımcılar, yatırımın değerini değerlendirmek için yeterli bilgiye sahip olmadıkları için de yatırım yapma konusunda isteksiz davranabilirler. Bu noktada finansal raporlar hisse senedi piyasasının gelişmesinde ve bireysel yatırımcıların yatırım kararları vermesinde önemli bir role sahiptir. Yatırım yapmak isteyen mevcut ve potansiyel yatırımcılar, işletmenin karlılığının ne olduğunu, işletmenin sürekliliğinin olup olmayacağını, işletmenin mevcut durumunun ne olduğunu, işletmenin kar dağıtım politikasının ne olacağını finansal raporlarda yer alan bilgileri analiz ederek karar verirler. Ancak günümüzde karşımıza sık sık çıkan küresel ekonomik krizler açıkça göstermektedir ki; sadece finansal raporları kullanarak yapılan değerlendirmeler, işletmenin performansını ve geleceğini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan afetler, dünyanın diğer bölgelerindeki üretim faaliyetlerini aksatabilmektedir. Yine işletmelerin çevreye zarar veren uygulamaları, azalan doğal kaynaklar nedeniyle ortaya çıkan hammadde sıkıntıları gibi gelişmeler, işletmelerin finansal tablolarında yer almayan riskleri oluşturabilmektedir. Bu riskler ise işletmeler için finansal sonuçlar doğurabilmektedir. İşletmelerin sadece finansal risklerinin değil; aynı zamanda çevresel, sosyal ve yönetsel risklerin ve belirsizliklerin işletme sürdürülebilirliğini doğrudan etkilediğini gören yatırımcılar, işletmelerden finansal olmayan performanslarına ilişkin de bilgi talep etmeye başlamışlardır (Aras ve Sarıoğlu, 2015:15). Bu noktada işletmeler tarafından sürdürülebilirlik raporları, kurumsal sosyal sorumluluk raporu, entegre raporlama vb. gibi finansal olmayan bilgileri de içeren raporlar oluşturulmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, bireysel yatırımcıların yatırım kararlarında finansal raporları ve finansal olmayan raporları kullanım düzeylerini tespit etmektir. Çalışmada ayrıca yatırımcıların tam set finansal raporları anlama düzeylerinin de tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

1. FİNANSAL VE FİNANSAL OLMAYAN RAPORLAMA

Finansal raporlar, kaydetme, değerlendirme, ölçüm ve raporlamayı içeren muhasebe bilgi sisteminin nihai çıktısıdır. Finansal raporlar, bir işletmenin bütün paydaşlarına belirli bir döneme ilişkin işletme faaliyetlerinin finansal sonuçları hakkında bilgi vermek üzere çeşitli finansal tabloların hazırlanmasıdır (Rogers, 2005: 5). Finansal tablolar, işletmenin finansal durumunun ve finansal performansının biçimlendirilmiş sunumudur. Finansal tabloların amacı; işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında geniş bir kullanıcı kitlesine ekonomik kararlar alırken faydalı olacak bilgi sağlamaktır (TMS 1, Madde 9). Finansal tablolar, muhasebe sistemi içinde kaydedilen ve toplanan bilgilerin, belirli zaman aralıkları ile finansal bilgi kullanıcılarına iletilmesini sağlamaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 3).

Finansal raporlama, bir işletmenin gelecekteki nakit akışlarının tutarı, zamanlaması ve belirsizliği hakkında bilgi sağlamalıdır (Shakespeare, 2020: 425). Finansal raporlama ile açıklanan finansal veriler hem işletmelerin mevcut ortakları hem de gelecekteki yatırımcılar açısından son derece önemlidir. Raporlarda yer alan bilgiler, raporlanan verilerin analizinden elde edilen finansal yorumlar yoluyla anlamlı hale gelebilir (Kawugana and Faruna, 2019:95).

İşletmelerin finansal raporları tam bir finansal tablolar setinden oluşmaktadır. Tam bir finansal tablolar seti; dönem sonuna ait finansal durum tablosu, döneme ait kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu, döneme ait özkaynak değişim tablosu, döneme ait nakit akış tablosu, önemli muhasebe politikalarını ve diğer açıklayıcı bilgileri içeren dipnotlardan oluşur (TMS 1 Madde 10).

Finansal raporlama, kuruluşlar bünyesinde toplanan ve daha sonra dış raporlarda ifşa edilerek dış paydaşlara sunulmak üzere hazırlanan muhasebe bilgilerine dayanır. Yıllar boyunca, muhasebe meslek kuruluşları ve düzenleyiciler tarafından, finansal tabloların ve organizasyonun dış paydaşların gözünde güvenilirliğini korumak için belirli işlemlerin nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiğine dair belirli kurallar benimsenmiştir (Schaltegger et. al., 2006:4). İyi bir finansal tablo, bilgileri okunması kolay ve anlaşılır olacak şekilde belgelemelidir. Bir finansal tablonun açık ve profesyonel bir şekilde sunulması, paydaşların daha doğru karar vermelerine temel teşkil eder. İşletmelerin finansal tabloları, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'ne ve Finansal Raporlama Standartları ve Uluslararası Muhasebe Standartları'na göre hazırlanır (Suh, 2017:1). Finansal tablolarda yer alan bilgilerin bilgi kullanıcılarına faydalı ve anlaşılabilir olması için birtakım özellikleri taşıması gerekir. Bu özellikler Kavramsal Çerçeve'de niteliksel özellikler olarak belirtilmiştir. Niteliksel özellikler, kullanıcılara finansal raporlarda sunulan bilgilere dayanarak işletme hakkında kararlarını alırken en çok fayda sağlayacak bilgiyi tanımlamaktadır (Kavramsal Çerçeve, 2018: 2.1).

İşletmelerin ilgili kişi ve gruplara sundukları finansal bilgilerin doğru ve güvenilir olması gerekmektedir (Pamukçu, 2011: 138). Finansal tabloların hata ve önemli yanlışlık içerme olasılığının bulunması, finansal tablo kullanıcılarının işletme yönetiminden gelen bilgilere güvenmelerini ve bu bilgilere dayanarak karar almalarını zorlaştırmaktadır. Karar verme sürecinde yararlanılan finansal ve finansal olmayan bilginin güvenilirliğinin ve doğruluğunun saptanması noktasında bağımsız denetim önemli bir fonksiyon üstlenmektedir (Yanık ve Karataş, 2017: 2).

Pek çok kişi ekonomik kararlarını işletmelerle olan ilişkilerine ve bu işletmeler hakkındaki bilgilerine dayandırır ve bu nedenle potansiyel olarak finansal raporların sağladığı bilgilerle ilgilenir. Finansal tabloların yayınlanması, bir işlemin finansal durumunu hissedarlarına, alacaklılarına, potansiyel yatırımcılara ve tüm paydaşlarına rasyonel kararlar vermelerini sağlamak üzere sunması için bir yol sağlar. Yatırımcılar, yatırımlarından temettü ve yatırımlarının değerinde artış gibi getiri elde etmeyi beklerler. Hem temettü hem de işletmenin hisselerinin değerindeki artış, işletmenin gelecekteki karlılığına bağlıdır. Dolayısıyla yatırımcılar gelecekteki kârlılıkla ilgilenmektedirler (Blessing and Onoja, 2015: 13). Günümüzde hem yatırımcılar hem de işletmelerin diğer paydaşları finansal tabloların ötesine geçen bilgilere ihtiyaç duymaktadırlar. İşletme yapılarındaki, yatırımcı profilindeki ve teknolojiadaki değişim, çevresel ve sosyal duyarlılık konusundaki ilerleme ile benzeri etmenler nedeni ile finansal raporlar, işletmelerin mevcut durumunu yansıtmada ve gelecekteki pozisyonu hakkında bilgi vermede yetersiz kalmaktadır (Büdeyri ve Kısa, 2016:183). Bu nedenle işletmeler değerlendirilirken finansal raporlarda sunulan finansal bilgilerin yanında finansal olmayan bilgilere de ihtiyaç duyulmaktadır (Cavlak ve Cebeci, 2018: 54).

Finansal raporlar, geçmiş sonuçları raporlar ve yatırımcıların karar vermesini desteklemek için yeterli geleceğe yönelik veya finansal olmayan bilgi sağlamazlar (Farneti et. al., 2019: 557). Geleneksel finansal raporlamanın odak noktası, geçmiş performansı ölçmektir. Finansal raporlamanın tarihsel odağı, bir işletmenin mevcut durumunun denetçiler, yatırımcılar ve alacaklılar ve diğer paydaşlar için eksik bir resmi sunar ve gelecekteki beklentileri değerlendirmek için sınırlı bir bilgiye sahiptir. Finansal olmayan bilgilerin sağlanması, yatırımcıların temel performans alanlarını daha iyi değerlendirmelerine olanak tanır. İşletmenin piyasa değerinin, işletmenin varlıklarının değerinden ayrıştırıldığı bir dünyada, finansal olmayan bilgiler, maddi olmayan varlıklardan ve geleneksel finansal raporlarda eksik olan gelecekteki nakit akışlarından kaynaklanan işletme değerini ölçmek için bir araç sunar (Cohen et. al., 2012: 67). Finansal olmayan bilgiler, işletmelerin stratejisi, sosyal sorumluluk, kurumsal yönetim, iç kontrol veya risk yönetimi ile ilgili bilgiler gibi tamamen farklı konuları içermektedir. Finansal olmayan bilgiler çevresel, sosyal ve yönetsel bilgileri kapsamaktadır. Finansal olmayan bilgiler muhasebe dışı bilgiler, finansal olmayan açıklamalar ve endeks puanları, oranlar, sayımlar ve finansal tablolarda sunulmayan diğer bilgileri içeren ölçüler olarak tanımlanır (Orens and Lybaert, 2013: 378).

Raporlar, işletmeler tarafından gönüllü veya zorunlu olarak hazırlanan tüm raporları ifade etmektedir. Birçok işletme, çevresel, sosyal ve yönetsel performansları hakkında gönüllü olarak bilgi vermektedir. Gönüllü çevresel açıklamaları ifade etmek için farklı teoriler kullanılmıştır. Bu tür teoriler, bir kuruluşun açıklama politikalarını, paydaşlarının beklentilerini etkilemek için bir strateji

olarak görür. Böylece kuruluşun neden gönüllü açıklama yaptığını ortaya koyar (Farneti et. al., 2019: 557). Meşruiyet Teorisi, çevresel açıklamaları yöneticilerin belirli eylemleri meşrulaştırma, paydaş algılarını değiştirme veya olumsuz paydaş tepkilerini önleme girişimi olarak açıklar. Paydaş Yönetimi Teorisi, çevresel açıklamaları paydaşların örneğin müşteriler ve yatırımcılar ile ilişkilerini yönetmenin ve etkilemenin bir yolu olarak tanımlar. Kurumsal Pazarlama ve İletişim Teorisi, çevresel açıklamaları kurumsal imaj, itibar ve pazar mevcudiyetinin yapı taşlarından biri olarak sunar (Holm and Rikhardsson, 2008: 539).

Yukarıda bahsedilen teorilerin ışığında paydaşlar, işin nasıl yönetildiğini, gelecekteki işler için potansiyel risklerin ve toplum üzerindeki etkilerin neler olduğunu bilmek konusunda çok isteklidirler. Paydaşlar ayrıca, işletmelerin faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerini ve en önemlisi mali durumu da bilmek isterler. Rekabetçi iş dünyasında sürdürülebilir ve çekici olabilmek için, işletmelerin hem finansal hem de finansal olmayan bilgileri açıklayarak, sürdürülebilir stratejileri ilk etapta göstererek paydaşların taleplerini karşılama gerekir. Bu nedenle işletmeler hem finansal hem de finansal olmayan bilgileri farklı raporlar aracılığıyla açıklamaktadır. Bu raporlar arasında; sürdürülebilirlik raporlaması, çevresel raporlama, kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması ve entegre raporlama gibi türler bulunmaktadır. Ancak her paydaşa öncelik vererek çok sayıda raporu açıklamak işletmeler için zor olabilmekte, hatta bazen karar vericiler için de hangi rapora öncelik verilmesi gerektiği konusunda kafa karışıklığı yaşanabilmektedir. (Hoque, 2017: 241). Bu nedenle işletmeler, ortaya çıkan bu endişenin ötesinde performans gösterebilecek özel bir çerçeve istemektedir. Bu sorunu gidermek için 2006 yılında Küresel Raporlama Girişimleri (GRI), raporları yalnızca finansal raporlama ile sürdürülebilirlik raporlamasını içeren tek bir rapora dahil etmeyi önermiştir. Bu kapsamda işletmelerin paydaşlar için tüm raporlama endişelerini ortadan kaldıran ve performans göstergelerinin sentezlenebildiği tek bir konsolide rapor olan entegre rapor geliştirilmiştir. Entegre rapor, işletmenin temel finansal ve finansal olmayan bilgilerini entegre eden tek bir rapordur. Entegre rapor, bir işletmenin yıllık raporlarında bulunan finansal bilgiler ile işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk veya sürdürülebilirlik raporlarında bulunan finansal olmayan (çevresel, sosyal ve yönetsel konular gibi) bilgileri birleştiren tek bir rapor hazırlamak şeklinde tanımlanır (Eccles and Krzus, 2010: 10-11).

2. BİREYSEL YATIRIMCILARIN PROFİLİ

Hisse senedi piyasası yatırımcıları genel olarak bireysel ve kurumsal yatırımcılardan oluşur. Bireysel yatırımcılar, elde ettikleri gelirlerinin tümünü harcamayıp tasarruf yapabilen ve tasarruflarını çeşitli yatırımlara dağıtarak bizzat yöneten bireylerdir. Bireysel yatırımcılar, genel olarak işlem miktarları göreceli olarak küçük olan, kendi nam ve hesaplarına yatırım yapan yatırımcılardır (Elmas, 2010: 6). Finansal piyasalarda farklı demografik özelliklere sahip milyonlarca bireysel ve kurumsal yatırımcı işlem yapmaktadır.

Merkezi Kayıt Kuruluşu Veri Analizi Platformundan (VAP) elde edilen veriler ışığında, Borsa İstanbul pay senedi piyasasında 2021 Mart ayı itibari ile yatırım yapan kişilerin çeşitli kriterlere göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo1: 2021 Mart Ayı İtibari İle Pay Senedi Yatırımcılarının Profili

	Portföy Değeri (MTL)	Yatırımcı Sayısı		Portföy Değeri (MTL)	Yatırımcı Sayısı
Yatırımcı Uyuşu			Yaş Aralığı		
Yerli	418.121	2.236.892	0-14	133	1.776
Yabancı	308.558	12.757	15-19	329	9.472
Kimlik Tipi			20-24	2.533	112.973
Gerçek	241.692	2.240.085	25-29	7.639	236.875
Tüzel	320.373	7.267	30-34	14.161	306.667
Diğer	164.615	2.297	35-39	23.443	315.810
Portföy Aralık			40-44	34.679	311.071
0-1	0	78.252	45-49	35.718	259.519
2-100	10	445.947	50-54	30.762	197.627
101-1.000	100	226.395	55-59	26.434	158.878
1.001-5.000	808	301.373	60-64	19.108	116.473
5.001-10.000	1.375	187.535	65-69	17.330	89.169
10.001-20.000	3.087	212.732	70-74	13.378	55.600
20.001-50.000	9.556	292.146	75 +	16.044	68.265
50.001-100.000	13.834	194.033			
100.001-250.000	27.622	176.953			
250.001-500.000	24.148	69.438			
500.001-1.000.000	24.091	34.840			
1.000.001 +	622.048	30.009			

Kaynak: <https://www.vap.org.tr/Yatirimci-Istatistikleri/Sayfalar/Uyruk-Bazinda-Yatirimci-Sayilari.aspx>

Tablo 1 incelendiğinde toplam pay senedi yatırımcı sayısının 2.249.649 olduğu görülmektedir. Pay senedi yatırımcıların 2.236.892 ile çok büyük bir kısmı yerli yatırımcılardan oluşmaktadır. Kimlik tipi açısından yatırımcılar değerlendirildiğinde 2.240.085 adetinin gerçek kişi olduğu, 7.267 kişinin ise tüzel kişiliğe haiz olduğu görülmektedir. Diğer (fon ve yatırım ortaklığı) olarak belirtilen 2.297 kişi bulunmaktadır. Yatırımcıların portföy büyüklükleri incelendiğinde, 2-100 TL aralığında portföye sahip olan yatırımcılar, yatırımcı sayısı açısından 445.947 kişi ile en büyük kategoriye oluşturmaktadır. Pay senedi yatırımcılarının yaş dağılımları göre, 315.810 kişi ile 35-39 yaş aralığı en fazla yatırımcının bulunduğu kategori olmuştur. Tabloda bulunmamakla birlikte VAP'ın sayfasında elde edilen bir diğer bilgi yatırımcı sayısının illere göre dağılımıdır. Bu kapsamda İstanbul 625.817 ile ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'u sırasıyla; Ankara 239.493, İzmir 166.983, Bursa 93.250, Antalya 68.690 kişi ile takip etmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Usul ve Bekçi (2001), finansal bilgi sisteminin bireysel yatırımcılar üzerindeki etkinliğini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda bireysel yatırımcıların genelde, finansal bilgi sisteminin çıktısı olan finansal raporları analiz edebilecek muhasebe bilgisine sahip olmadıklarını ve yatırımcıların kendilerinin analiz edemediği finansal raporları başkalarının yaptığı analize göre değerlendirmek ve bu analizi yapan kitle iletişim araçlarının tavsiyelerine göre hareket etmek zorunda kaldıklarını tespit etmişlerdir.

Holm and Rikhardsson (2008), çevresel bilginin yatırım kararları üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, yatırımcı gruplarından finansal bilgilere ve ek çevresel bilgilere dayalı

olarak kısa ve uzun vadeli yatırım kararları vermeleri istenmiştir. Sonuçlar, çevresel bilgi açıklamasının yatırım kararlarını etkilediğini ve ayrıca yatırım ufku ve yatırımcıların deneyim düzeyi gibi faktörlerin yatırım kararlarını etkilediğini göstermektedir.

Cohen et. al. (2011), çalışmalarında, ekonomik performans göstergeleri, kurumsal yönetim politikaları ve kurumsal sosyal sorumluluk hakkındaki algılarını incelemek için bireysel yatırımcılara anket uygulamışlardır. Çalışma sonuçları, bireysel yatırımcıların en çok ekonomik performans bilgileriyle ilgilendiğini, bunu yönetim ve ardından kurumsal sosyal sorumluluk bilgilerinin takip ettiğini göstermektedir. Katılımcılardan gelecekte en çok ilgilendikleri belirli bilgi türlerini belirtmeleri istendiğinde, pazar payı, müşteri memnuniyeti ve ürün yenilik bilgileri gibi ekonomik performans göstergeleri olarak belirtmişlerdir.

Cheng et. al. (2015), sürdürülebilirlik bilgilerinin profesyonel olmayan yatırımcıların yatırım kararları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Sürdürülebilirlik göstergelerinin işletmenin stratejisiyle ilgili olduğunda, bunun yatırımcıların yatırım yapma istekliliğini artırdığı sonucuna varmışlardır.

Kawugana and Faruna (2019) tarafından yapılan çalışmada, finansal tablonun yatırım kararı vermedeki rolünü belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, finansal tablo ile yatırım kararı alma arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Finansal tablonun yatırım karar vermede hayati bir rol oynadığı ve bir işletmenin finansal tabloları dikkate alınmadan hiçbir yatırım kararı alınmaması gerektiği sonuçları çıkarılmıştır.

Ali et. al. (2019), Irak Borsası'nda işlem gören banka ve sanayi sektörlerine yatırım yapan yatırımcılar üzerinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Yatırımcıların ekonomik kararlarında sürdürülebilirlik raporlarının etkisini incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın sonuçlarına göre, sürdürülebilirlik raporlamasının yatırımcıların ekonomik kararları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yatırımcıların kararlarında, kontrol değişkenlerinin de etkisinin olmadığı görülmüştür.

Naveed et. al. (2020), bireysel yatırımcıların alım satım davranışını belirlemede bilgi açıklamalarının rolünü incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırma kapsamını, Pakistan Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem yapan bireysel yatırımcılar oluşturmaktadır. Çalışma sonuçları, iyileştirilmiş finansal ve finansal olmayan açıklamaların bireysel yatırımcının hisse senedi yatırım kararı vermesine yardımcı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen çalışmalardan farklı olarak, bireysel yatırımcıların hem finansal hem de finansal olmayan raporları kullanma düzeyleri araştırılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

a. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı, yatırımcıların yatırım kararlarında finansal ve finansal olmayan raporları kullanım düzeylerini tespit etmektir. Çalışmada ayrıca yatırımcıların tam set finansal raporları anlama düzeylerinin de tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın kapsamı ise hisse senedi piyasalarında yatırım yapan bireysel yatırımcılardan oluşmaktadır.

Araştırma kapsamında 4 adet hipotez geliştirilmiş olup aşağıda bu hipotezlere yer verilmiştir.

H₁= Yatırımcıların finansal olmayan raporları kullanma sıklıkları; a) Hisse senedi portföy büyüklüğüne göre, b) Yatırım tecrübesine göre, c) Portföyünde bulundurduğu senet sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₂= Yatırımcıların bağımsız denetim raporunu kullanma sıklıkları; a) Hisse senedi portföy büyüklüğüne göre, b) Yatırım tecrübesine göre, c) Portföyünde bulundurduğu senet sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₃= Yatırımcıların finansal raporları kullanma sıklıkları; a) Hisse senedi portföy büyüklüğüne göre, b) Yatırım tecrübesine göre, c) Portföyünde bulundurduğu senet sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H_4 = Yatırımcıların tam set finansal raporları anlama düzeyleri; a) Hisse senedi portföy büyüklüğüne göre, b) Yatırım tecrübesine göre, c) Portföyünde bulundurduğu senet sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

b. Araştırmanın Varsayımları ve Sınırlılıkları

Araştırma, veri toplamada kullanılan anket yönteminin doğası gereği birtakım varsayımlar içermektedir. Öncelikle, çalışmaya katılan hisse senedi yatırımcılarının anket sorularına verdikleri cevapların doğru ve gerçekçi cevaplar olduğu varsayılmaktadır. Bir diğer varsayım ise örnekleme yöntemi olarak bu çalışmada kullanılan kartopu örnekleme yöntemi ile ilgilidir. Bu yöntem kullanılarak, e-anket formunun gerçekten hisse senedi yapan yetişkin bireysel yatırımcılara gittiği varsayılmaktadır. Çalışmanın sınırlılıklarından birisi, araştırma anakütlesini oluşturan hisse senedi yatırımcılarının tamamına ulaşılabilmesidir. Bu durum araştırma sonuçlarının genellenebilmesi açısından önemli bir kısıt oluşturmaktadır.

c. Anakütle ve Örneklem

Çalışmanın anakütlesi Türkiye’de sermaye piyasalarında yatırım yapan bireysel hisse senedi yatırımcılarından oluşmaktadır. Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) verilerine göre, 2021 yılı Mart ayı sonu itibarıyla hisse senedi yatırımcı sayısı 2.249.649’dur. Bu kapsamda, olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme metodu kullanılarak anakütleyle ulaşmaya çalışılmıştır. E-anket kullanılarak 348 hisse senedi yatırımcısından çalışmanın verileri toplanmıştır.

d. Veri Toplama ve Analiz Yöntemleri

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda, Google Formlar kullanılarak hazırlanan elektronik anket formu, katılımcılara ulaştırılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmakta olup ilk bölümde katılımcıların demografik nitelikli bilgileri yer almaktadır. Sekiz sorudan oluşan bu bölümü takiben, çoktan seçmeli şeklinde oluşturulmuş yirmi sorudan oluşan ikinci kısım gelmektedir. Bu kısımda, yatırımcıların yatırım kararı alırken kullandıkları finansal raporlara ilişkin sorular yer almaktadır. Çalışmada kullanılan anket soruları araştırmacı tarafından literatür incelemesi sonucunda oluşturulmuştur. Bu kapsamda Ismail and Chandler (2005) ve Cohen et. al. (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmalardan faydalanılmıştır.

Çalışmada toplanan verilerin analizinde öncelikle tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Bu kapsamda, frekans, yüzde, ortalama gibi istatistikler verilerek, katılımcıların hisse senedi yatırımı kararlarında etkili olan finansal raporların kullanımını ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

a. Demografik Nitelikli Bulgular

Araştırmada öncelikle katılımcıların demografik nitelikteki bilgilerine yer verilmiştir. Tablo 2’de bu bilgiler görülebilir.

Tablo 2: Örneklem Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	19	5,5
	Erkek	329	94,5
Öğrenim Durumu	İlköğretim	6	1,7
	Lise	21	6,0
	Önlisans	21	6,0
	Lisans	199	57,2
	Yüksek Lisans	77	22,1
	Doktora	24	6,9
Medeni Hal	Evli	232	66,7
	Bekar	116	33,3
Meslek	Serbest Meslek	49	14,1
	Memur	103	29,6
	Özel Sektör Çalışanı	135	38,8
	Emekli	19	5,5

	Öğrenci	12	3,4
	Çalışmıyor	30	8,6
Portföy Büyüklüğü	10.000 TL'den az	39	11,2
	10.001-50.000 TL arası	77	22,1
	50.001-100.000 TL arası	68	19,5
	100.001-250.000 TL arası	66	19,0
	250.001 TL ve üzeri	98	28,2
Portföydeki Senet Sayısı	3 ve daha az	103	29,6
	4-6 arası	102	29,3
	7 ve daha fazlası	143	41,1
Yatırım Tecrübesi	1 yıldan az	86	24,7
	1-3 yıl arası	111	31,9
	4-6 yıl arası	60	17,2
	7-10 yıl arası	28	8,0
	10 yıldan fazla	63	18,1
Toplam		348	100,0

Tablo 2 incelendiğinde görülebileceği gibi %94,5'lik oran ile katılımcıların çok büyük bir bölümü erkektir. Öğrenim durumu açısından tablo ele alındığında, %57,2 ile lisans mezunların büyük çoğunluğu oluşturdukları görülmektedir. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında %66,7'lik kısmın evli olduğu tespit edilmiştir. Meslek açısından Tablo 2 değerlendirildiğinde, özel sektör çalışanlarının %39,8'lik oranla ilk sırayı aldığı görülmektedir. Katılımcıların yatırım portföylerinin büyüklüğü incelendiğinde, 250.001 TL ve daha üzeri portföye sahip olanların oranı %28,2 ile ilk sıradadır. Katılımcıların portföylerinde bulundukları senet sayısı açısından tablo değerlendirildiğinde 3 ve daha az sayıda hisse senedine sahip yatırımcı oranı %29,6 olarak tespit edilmiştir. Tablo 2'de son olarak katılımcıların yatırım tecrübesine ilişkin oranlara yer verilmiştir. Buna göre, katılımcılardan 1-3 yıl arası yatırım tecrübesine sahip olanların oranı %31,9 seviyesindedir. Genel olarak katılımcıların yatırım tecrübelerinin az olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 37,3 olarak tespit edilmiştir. Yaş dağılımı incelendiğinde katılımcıların yaşlarının 20 ila 66 aralığında dağıldığı görülmüştür. Katılımcıların portföylerinde bulunan ortalama senet sayısı ise 9,3'tür. Portföyde bulunan senet sayıları 1 ila 60 arasında dağılım göstermektedir.

b. Tanımlayıcı Nitelikli Bulgular

Katılımcılara ilişkin demografik nitelikteki bilgiler özetlendikten sonra, şimdi de çoktan seçmeli sorulara ilişkin analizlere geçilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak katılımcılara yöneltilen “*Hisse senetlerine yatırım yaparken en önemli hedefiniz nedir?*” sorusuna vermiş oldukları yanıtların dağılımı Tablo 3'den görülebilir.

Tablo 3:Hisse Senetlerine Yatırım Yaparken En Önemli Hedefiniz Nedir?

	f	%
Kısa vadede getiri	60	17,2
Orta ve uzun vadede getiri	169	48,6
Temettü getirisi ve istikrarlı gelir akışı	25	7,2
Temettü getirisi ile orta ve uzun vadeli getirinin birleşimi	94	27,0
Toplam	348	100,0

Tablo 3'den de görülebileceği gibi, katılımcıların hisse senetlerine yatırım yaparken en önemli hedefleri %48,6 ile orta ve uzun vadede getiri olmaktadır. Bu hedefi, temettü getirisi ile orta ve uzun vadeli getirinin birleşimi %27 ile takip etmektedir. %17,2'lik oran ile kısa vadede getiriye odaklananların oranı da hiçte azımsanmayacak seviyededir.

Tablo 4'te "Hisse senetlerine yatırım yaparken yatırım kararlarını nasıl alıyorsunuz?" sorusuna katılımcıların vermiş oldukları yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 4:Hisse Senetlerine Yatırım Yaparken Yatırım Kararlarını Nasıl Alıyorsunuz?

	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
Kendi inisiyatifimle	336	96,6	12	3,4
Banka ya da aracı kurum tavsiyesiyle	125	35,9	223	64,1
Sosyal medyada yapılan yorumlar	146	42,0	202	58,0
Arkadaş tavsiyesi	114	32,8	234	67,2
TV ve dergi yorumları	84	24,1	264	75,9

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların yatırım kararlarını genellikle kendi inisiyatifleri ile verdikleri anlaşılmaktadır. Buna göre, %96,6 seviyesinde katılımcı yatırım kararlarını kendi inisiyatifleriyle verdiğini belirtmiştir. Sosyal medyada yapılan yorumlar, katılımcıların yatırım kararlarının şekillenmesinde %42'lik oranla en etkili ikinci etken olmuştur. %35,9 ile banka ya da aracı kurum tavsiyesi, %32,8 ile arkadaş tavsiyesi bu iki etkeni sırasıyla takip etmektedir. Katılımcıların yatırım kararlarının şekillenmesinde en az etkisi olan etken ise %24,1 ile gazete ve dergi yorumları olmuştur.

Tablo 5'te katılımcılara yöneltilen "Hisse senedi yatırımı yaparken aşağıdaki analiz tekniklerinden hangisine göre karar verirsiniz?" sorusuna ilişkin yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 5:Hisse Senedi Yatırımı Yaparken Aşağıdaki Analiz Tekniklerinden Hangisine Göre Karar Verirsiniz?

	f	%
Temel analiz (finansal raporları incelemek)	125	35,9
Teknik analiz	28	8,0
Hem temel hem teknik analiz	176	50,6
Hiçbirini kullanmam	19	5,5
Toplam	348	100,0

Tablo 5'e göre katılımcılar yatırım kararı alırken ağırlıklı olarak hem temel hem teknik analizden faydalanmaktadır. %50,6'lık oranla bu seçenek ilk sırada yer almıştır. Bunu takiben sadece temel analiz kullananların oranı %35,9 olarak gerçekleşerek ikinci sırayı almıştır. Sadece teknik analiz kullananlar ise %8 seviyesindedir. Hiçbir analiz tekniğini kullanmadan yatırım kararı aldığını belirten katılımcı oranı ise %5,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 6'da katılımcılara yöneltilen üç farklı soruya verilen cevaplar tek tabloda gösterilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların yanıtlarının dağılımı aşağıda görülmektedir.

Tablo 6:Katılımcıların Hisse Senedi Yatırımlarında Yayınlanmış Raporları Kullanma Sıklıkları

	Her Zaman		Sıklıkla		Ara Sıra		Neredeyse Hiç		Asla	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Hisse senedi yatırımı yaparken finansal olmayan raporları (Sürdürülebilirlik Raporu, Faaliyet Raporu, Entegre Rapor vb.) inceliyor musunuz?	114	32,7	66	19	44	12,7	24	6,9	100	28,7
Hisse senedi yatırımı yaparken Bağımsız Denetim Raporu inceliyor musunuz?	75	21,6	31	8,9	42	12	55	15,8	145	41,7
Hisse senedi yatırımı yaparken finansal tabloları (raporları)inceliyor musunuz?	186	53,4	50	14,4	12	3,4	10	2,9	90	25,9

Tablo 6'da ilk olarak, "Hisse senedi yatırımı yaparken finansal olmayan raporları (sürdürülebilirlik raporu, faaliyet raporu, entegre rapor vb.) inceliyor musunuz?" sorusuna katılımcıların vermiş oldukları yanıtların dağılımı görülmektedir. Buna göre bu tür raporları her zaman incelediğini belirten katılımcı oranı %32,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Finansal olmayan raporları sıklıkla incelediğini belirten katılımcı oranı %19, ara sıra incelediğini belirten katılımcı

oranı ise %12,7 olarak tespit edilmiştir. Bu soruya katılımcıların %28,7’si asla incelemem yanıtını vermiştir.

Yine ayı tabloda ikinci soru, “*Hisse senedi yatırımı yaparken şirketin bağımsız denetim raporunu inceliyor musunuz?*” şeklindedir. Bu soruya katılımcıların %21,6’sı her zaman cevabını vermiştir. Sıklıkla incelediğini belirtenlerin oranı ise %8,9’dur. Katılımcıların %12’si ara sıra bu tür raporları incelediğini ifade ederken, %15,8 düzeyinde katılımcı neredeyse hiç, %41,7 düzeyinde katılımcı ise asla bu tür raporları incelemediğini beyan etmiştir.

Tablo 6’da ki son soru ise “*Hisse senedi yatırımı yaparken ilgili finansal tablolardan (raporlardan) yararlanıyor musunuz?*” şeklinde sorulmuştur. Katılımcıların %53,4’ü yöneltilen bu soruyu her zaman şeklinde yanıtlamıştır. Yine %14,4 seviyesinde katılımcısıklıkla, %3,4 seviyesinde katılımcı ise ara sıra bu tür raporları incelediğini söylemiştir. Katılımcıların %25,9’u ise finansal tabloları asla kullanmadığını beyan etmiştir.

Anket uygulaması “*Hisse senedi yatırımı yaparken ilgili finansal tablolardan (raporlardan) yararlanıyor musunuz?*” sorusuna “asla” yanıtını veren 90 katılımcı için burada sona erdirilmiştir. Bunun nedeni ise çalışmada yer alan sonraki soruların finansal raporlar ile ilgili olmasıdır. Çalışmanın bundan sonraki aşamaları, 258 katılımcıdan toplanan veriler üzerinden analiz edilmiştir.

Tablo 7’de “*Hisse senetlerine yatırım yaparken aşağıdaki bilgi kaynaklarına ne sıklıkta başvuruyorsunuz?*” sorusuna verilen yanıtlar görülmektedir

Tablo 7: Hisse Senetlerine Yatırım Yaparken Aşağıdaki Bilgi Kaynaklarına Ne Sıklıkta Başvuruyorsunuz?

	Her Zaman		Sıklıkla		Ara Sıra		Neredeyse Hiç		Asla	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Finansal basın (gazete, TV ve dergi makaleleri)	54	20,9	48	18,6	114	44,2	31	12,0	11	4,3
Şirketin yıllık finansal raporları	133	51,6	87	33,7	33	12,8	5	1,9	---	---
Şirketin ara dönem finansal raporları	125	48,4	80	31,0	50	19,4	3	1,2	---	---
Şirket yetkililerinin açıklamaları	65	25,2	86	33,3	87	33,7	19	7,4	1	0,4
Arkadaşların ve tanıdıklarının tavsiyesi	18	7,0	31	12,0	103	39,9	63	24,4	43	16,7
Banka ya da aracı kurum tavsiyesi	16	6,2	62	24,0	93	36,0	53	20,5	34	13,2
Sosyal Medya	21	8,1	48	18,6	86	33,3	60	23,3	43	16,7

Tablo 7 değerlendirildiğinde, katılımcıların finansal basın kaynağına bilgi edinme maksadıyla çok sık başvurmadıkları tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların sadece %51,6’sı “*her zaman*”, şirketin yıllık finansal raporlarına başvurduğunu belirtmiştir.

Tablo 8’de katılımcılara yöneltilen “*Hisse senetlerine yatırım yaparken finansal raporların bileşenleri sizin için ne kadar önemlidir?*” sorusuna verilen yanıtların dağılımı verilmiştir.

Tablo 8: Hisse Senetlerine Yatırım Yaparken Finansal Raporların Aşağıdaki Bileşenleri Sizin İçin Ne Kadar Önemlidir?

	Önemli Değil		Oldukça Önemli		Çok Önemli		Kullanmıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Finansal tablolara ilişkin sınırlı denetim raporu	26	10,1	100	38,8	86	33,3	46	17,8
Finansal durum tablosu (Bilanço)	12	4,7	81	31,4	163	63,2	2	0,8
Kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu	13	5,0	88	34,1	156	60,5	1	0,4
Özkaynaklar değişim tablosu	21	8,1	78	30,2	144	55,8	15	5,8
Nakit akış tablosu	25	9,7	79	30,6	143	55,4	11	4,3
Finansal tablolara ait açıklayıcı dipnotlar	23	8,9	81	31,4	136	52,7	18	7,0

Tablo 8 incelendiğinde, katılımcılar %63,2’lik oranla hisse senedi yatırımlarında finansal raporların bileşenlerinden çok önemli olarak “*finansal durum tablosu (bilanço)*”nu gördüklerini söylemişlerdir. Onu sırasıyla %60,5 ile “*kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu*”, %55,8 ile “*özkaynaklar değişim tablosu*” ve %55,4 ile “*nakit akış tablosu*” izlemektedir.

Tablo 9, “*Hisse senetlerine yatırım yaparken finansal raporların bileşenlerini ne ölçüde okursunuz?*” sorusuna katılımcıların vermiş oldukları yanıtların dağılımını içermektedir.

Tablo 9: Hisse Senetlerine Yatırım Yaparken Finansal Raporların Aşağıdaki Bileşenlerini Ne Ölçüde Okursunuz?

	Hiç Okumam		Biraz Okurum		Derinlemesine Okurum	
	f	%	f	%	f	%
Finansal tablolara ilişkin sınırlı denetim raporu	52	20,2	146	56,6	60	23,3
Finansal durum tablosu (Bilanço)	8	3,1	84	32,6	166	64,3
Kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu	7	2,7	76	29,5	175	67,8
Özkaynaklar değişim tablosu	22	8,5	101	39,1	135	52,3
Nakit akış tablosu	12	4,7	105	40,7	141	54,7
Finansal tablolara ait açıklayıcı dipnotlar	24	9,3	108	41,9	126	48,8

Tablo 9'dan görülebileceği gibi katılımcıların en fazla derinlemesine okudukları finansal rapor bileşeni %67,8'lik oranla "kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu" olmuştur. Onu sırası ile %64,3 ile "finansal durum tablosu (bilanço)" ve %54,7 ile "nakit akış tablosu" izlemektedir. %52,3 oranında katılımcı ise "özkaynaklar değişim tablosu"nu derinlemesine okuduğunu beyan etmiştir. Tablo 8'de yer alan rapor bileşenleri arasında en az derinlemesine okunan finansal rapor bileşeni %23,3'lük oranla "finansal tablolara ilişkin sınırlı denetim raporu" olarak göze çarpmaktadır.

Tablo 10'da katılımcılara yöneltilen "Hisse senetlerine yatırım yaparken finansal raporların bileşenlerini ne kadar iyi anlıyorsunuz?" sorusuna ilişkin yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 10: Hisse Senetlerine Yatırım Yaparken Finansal Raporların Aşağıdaki Bileşenlerini Ne Kadar İyi Anlıyorsunuz?

	Hiç Anlamıyorum		Anlamıyorum		İyi Anlıyorum		Çok İyi Anlıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Finansal tablolara ilişkin sınırlı denetim raporu	10	3,9	66	25,6	154	59,7	28	10,9
Finansal durum tablosu (Bilanço)	4	1,6	22	8,5	175	67,8	57	22,1
Kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu	3	1,2	27	10,5	170	65,9	58	22,5
Özkaynaklar değişim tablosu	7	2,7	46	17,8	160	62,0	45	17,4
Nakit akış tablosu	6	2,3	55	21,3	147	57,0	50	19,4
Finansal tablolara ait açıklayıcı dipnotlar	8	3,1	45	17,4	159	61,6	46	17,8

Tablo 10'dan da görülebileceği gibi, iyi anlıyorum ve çok iyi anlıyorum seçenekleri birlikte değerlendirildiğinde, katılımcıların en iyi anladıkları finansal rapor bileşenleri %89,9 ile "finansal durum tablosu (bilanço)" ve %88,4 ile "kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu" olmuştur. Hiç anlamıyorum ve anlamıyorum seçenekleri birlikte değerlendirildiğinde ise katılımcıların anlamakta en fazla zorlandıkları finansal rapor bileşenleri sırasıyla %29,5'lik oranla "finansal tablolara ilişkin sınırlı denetim raporu" ve %23,6'lık oranla "nakit akış tablosu" olarak tespit edilmiştir.

Tablo 11'de "Hisse senedi yatırım kararı alırken finansal durum tablosunda (bilanço) baktığınız kalemler sizin için ne kadar önemlidir?" sorusuna katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar görülmektedir.

Tablo 11: Hisse Senedi Yatırım Kararı Alırken Finansal Durum Tablosunda (Bilanço) Baktığınız Kalemler Sizin İçin Ne Kadar Önemlidir?

	Önemli Değil		Oldukça Önemli		Çok Önemli		Kullanmıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Net kâr	5	1,9	82	31,8	170	65,9	1	0,4
Özsermeye	5	1,9	69	26,7	183	70,9	1	0,4
Nakit vb.	6	2,3	102	39,5	143	55,4	7	2,7
Duran varlıklar	25	9,7	115	44,6	106	41,1	12	4,7
Mali borçlar	2	0,8	74	28,7	179	69,4	3	1,2
Ticari borçlar	16	6,2	89	34,5	144	55,8	9	3,5
Toplam aktifler	11	4,3	94	36,4	148	57,4	5	1,9

Tablo 11 incelendiğinde, katılımcıların %70,9'u "özsermeye", %69,4'ü "mali borçlar" ve %65,9'u "net kâr" kalemlerinin finansal durum tablosunda (bilanço) sırasıyla en önemli kalemler olduğunu belirtmişlerdir. Onları sırası ile %57,4 ile "toplam aktifler", %55,8 ile "ticari borçlar" ve %55,4 ile "nakit vb." izlemektedir. Katılımcılar bu soru kapsamında %41,1'lik oranla "duran varlıklar" kalemini en az öneme sahip kalem olarak ifade etmişlerdir.

Tablo 12 incelendiğinde, "Hisse senedi yatırım kararı alırken gelir tablosunda baktığınız kalemler sizin için ne kadar önemlidir?" sorusuna katılımcıların vermiş oldukları yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 12: Hisse Senedi Yatırım Kararı Alırken Gelir Tablosunda Baktığınız Kalemler Sizin İçin Ne Kadar Önemlidir?

	Önemli Değil		Oldukça Önemli		Çok Önemli		Kullanmıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Brüt satışlar	4	1,6	86	33,3	164	63,6	4	1,6
Satışların maliyeti	1	0,4	98	38,0	153	59,3	6	2,3
Faaliyet giderleri	8	3,1	104	40,3	141	54,7	5	1,9
Faaliyet geliri	8	3,1	93	36,0	152	58,9	5	1,9
Finansman gideri	6	2,3	117	45,3	128	49,6	7	2,7
Faaliyet kârı	2	0,8	55	21,3	201	77,9	---	---
Faiz ve vergi öncesi kâr	10	3,9	80	31,0	163	63,2	5	1,9
Net kâr	7	2,7	67	26,0	183	70,9	1	0,4

Tablo 12 kapsamında değerlendirme yapıldığında, katılımcıların %77,9'u "faaliyet kârı", %70,9'u "net kâr", %63,6'sı "brüt satışlar" ve %63,2'si ise "faiz ve vergi öncesi kâr" kalemlerinin gelir tablosunda sırasıyla en önemli kalemler olduğunu belirtmişlerdir. Onları yine sırası ile %59,3 ile "satışların maliyeti", %58,9 ile "faaliyet geliri" ve %54,7 ile "faaliyet giderleri" izlemektedir. Katılımcılar bu soru kapsamında %49,6'lık oranla "finansman gideri" kalemini en az öneme sahip kalem olarak ifade etmişlerdir.

Tablo 13'te katılımcıların, "Hisse senedi yatırım kararı alırken finansal oranlar sizin için ne kadar önemlidir?" sorusuna vermiş oldukları yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 13:Hisse Senedi Yatırım Kararı Alırken Aşağıdaki Finansal Oranlar Sizin İçin Ne Kadar Önemlidir?

	Önemli Değil		Oldukça Önemli		Çok Önemli		Kullanmıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Likidite oranı	9	3,5	126	48,8	110	42,6	13	5,0
Cari oran	11	4,3	128	49,6	106	41,1	13	5,0
Fiyat/Kazanç oranı	8	3,1	97	37,6	150	58,1	3	1,2
Piyasa değeri/Defter değeri	21	8,1	101	39,1	131	50,8	5	1,9
Net kâr marjı	5	1,9	87	33,7	164	63,6	2	0,8
Toplam borç/Varlıklar	4	1,6	98	38,0	147	57,0	9	3,5
Özkaynak kârlılığı	2	0,8	71	27,5	185	71,7	---	---
Satışların kârlılığı	6	2,3	76	29,5	173	67,1	3	1,2
Hisse başı kazanç oranı	11	4,3	93	36,0	148	57,4	6	2,3

Tablo 13'den de anlaşılacağı üzere, yatırım kararı alırken katılımcıların en fazla önem verdiği finansal oran %71,7'lik oranla "özkaynak kârlılığı" olmuştur. "Satışların kârlılığı" ve "net kâr marjı" sırasıyla %67,1 ve %63,6'lık oranlar ile bunu takip etmektedir. Yine %58,1'lik oranla "fiyat kazanç oranı" ve %57,4 ile "hisse başı kazanç oranı" bu iki finansal oranı izlemektedir. Tablo 13 kapsamında, katılımcıların yatırım kararı alma üzerinde en az önemli gördükleri finansal oranlar ise %41,1 ile "cari oran" ve %42,6 ile "likidite oranı" olmuştur.

Tablo 14'te katılımcılara yöneltilen iki farklı soruya verilen cevaplar tek tabloda gösterilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların yanıtlarının dağılımı aşağıda görülmektedir.

Tablo 14: Finansal Raporlarda Yer Alan Bilgilerin Yatırım Kararı Alma Durumuna Etkisi

	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
Yatırım kararı almanız için gerekli bilgileri finansal raporlarda bulabiliyor musunuz?	204	79,1	54	20,9
Finansal raporlarda yer alan bilgilerin, yatırım kararları almanız için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	114	44,2	144	55,8

Tablo 14'de ki "Yatırım kararı almanız için gerekli bilgileri finansal raporlarda bulabiliyor musunuz" sorusuna katılımcıların %79,1'i evet yanıtını vermiştir. Yine aynı tablonun ikinci sorusu olan "Finansal raporlarda yer alan bilgilerin, yatırım kararları almanız için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna evet yanıtını veren katılımcı oranı %44,2'de kalmıştır. Katılımcıların %55,8'i yani yarısından daha fazlası, finansal raporlarda yer alan bilgilerin yatırım kararı alma noktasında çokta yeterli olmadığını düşünmektedir.

Tablo 15, "Bir şirketin finansal raporlarından yasal olarak kimin sorumlu olduğunu düşünüyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtların dağılımını içermektedir.

Tablo 15:Bir Şirketin Finansal Raporlarından Yasal Olarak Kimin Sorumlu Olduğunu Düşünüyorsunuz?

	f	%
CEO (Genel Müdür)	31	12,0
Yönetim Kurulu	127	49,3
CFO (Mali İşler Başkanı)	54	20,9
Denetçi	46	17,8
Toplam	258	100,0

Tablo 15'den de görüleceği üzere katılımcıların %49,3 ile neredeyse yarıya yakını finansal raporlardan "yönetim kurulunun" sorumlu olduğunu düşünmektedir. Onu sırasıyla %20,9'luk oran

ile “CFO (Mali İşler Başkanı)”, %17,8 ile “denetçi” ve %12 ile “CEO (genel müdür)” takip etmektedir.

“Size göre finansal rapor sunmanın en önemli amacı nedir?” sorusuna katılımcıların vermiş oldukları yanıtların dağılımı Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16: Size Göre Finansal Rapor Sunmanın En Önemli Amacı Nedir?

	f	%
Şirket yöneticilerini hissedarlara karşı hesap verebilir kılmak	80	31,0
SPK’ya şirketle ilgili bilgi vermek	12	4,7
Şirketin finansal performansı ve pozisyonu hakkında hissedarlara rapor sunmak	134	51,9
Şirket ile ilgili yatırım kararları hakkında hisse sahiplerine bilgi sağlamak	32	12,4
Toplam	258	100,0

Tablo 16 değerlendirildiğinde, araştırmaya katılım gösteren yatırımcıların %51,9’u “Şirketin finansal performansı ve pozisyonu hakkında hissedarlara rapor sunmak” şeklinde görüşlerini beyan etmişlerdir. Yine katılımcıların %31’i “Şirket yöneticilerini hissedarlara karşı hesap verebilir kılmak” seçeneği üzerinde karar kılmışlardır. Bunları sırası ile %12,4 ile “Şirket ile ilgili yatırım kararları hakkında hisse sahiplerine bilgi sağlamak” ve %4,7 ile “SPK’ya şirketle ilgili bilgi vermek” takip etmektedir.

Tablo 17, “Muhasebe politikası terimi ile ne anlıyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtların dağılımını içermektedir.

Tablo 17: Muhasebe Politikası Terimi İle Ne Anlıyorsunuz?

	f	%
Şirketten kredi alan müşterilerin kredibilitesini değerlendirirken kullanılan politika	6	2,3
Finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan tutarların belirlenmesinde kullanılan politika	174	67,5
Şirketin müşterilere kredili olarak sattığı malların değişimi ve/veya iadesi konusunda izlediği politika	9	3,5
Gerçekten bilmiyorum	69	26,7
Toplam	258	100,0

Tablo 17’de görülebileceği gibi, katılımcıların %67,5 ile büyük çoğunluğu bunun “Finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan tutarların belirlenmesinde kullanılan politika” olduğu şeklinde görüş bildirmiştir. “Gerçekten bilmiyorum” diyen katılımcı oranı da %26,7 ile hiçte azımsanmayacak bir seviyededir.

Tablo 18’de katılımcılara yöneltilen “Hisse senedi yatırım kararı verirken, size göre finansal raporlarda yer alması gereken önemli ek bilgileri lütfen işaretleyiniz?” sorusuna verilen yanıtların dağılımı görülmektedir. Katılımcılar, bu soruda birden fazla seçenek işaretleyebilmiştir.

Tablo 18: Hisse Senedi Yatırım Kararı Verirken, Size Göre Finansal Raporlarda Yer Alması Gereken Önemli Ek Bilgileri Lütfen İşaretleyiniz?

	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
Yönetim tarafından yorum	171	66,3	87	33,7
Yönetim modelinin açıklanması	184	71,3	74	28,7
Şirket hakkında ileriye dönük bilgiler	249	96,5	9	3,5
Finansal oranlar	217	84,1	41	15,9
Şirketin sektöre göre performansı	238	92,2	20	7,8
Şirketin varlıklarının ayrıntılı kullanımı hakkında bilgi	235	91,1	23	8,9
Temettüleri hakkında bilgi	218	84,5	40	15,5

Tablo 18’e göre katılımcılar, %96,5’lik oran ile “şirket hakkında ileriye dönük bilgiler”in finansal raporlarda mutlaka yer alması gereken bir ek bilgi olduğunu ifade etmişlerdir. Yine %92,2’lik oran ile “şirketin sektöre göre performansı” ve %91,1’lik oran ile “şirketin varlıklarının

ayrıntılı kullanımı hakkında bilgi”, yüksek oranda katılım gösterilen ve mutlaka raporlarda bulundurulması gerek ek bilgiler arasında gösterilmiştir. Bunları %84,5 ile “temettüleri hakkında bilgi” ve %84,1 ile “finansal oranlar” izlemektedir. Bu soruda katılımcıların sadece %66,3’ü “yönetim tarafından yorum” seçeneğine yönelmiş ve bu değer, finansal raporlarda bulunması gereken ek bilgiler arasında en düşük oranı elde eden seçenek olmuştur.

Tablo 19’da, “Finansal raporlara hangi kaynaktan ulaşılmaktadır?” sorusuna, katılımcıların vermiş oldukları yanıtların dağılımı görülmektedir.

Tablo 19:Finansal Raporlara Hangi Kaynaktan Ulaşılmaktadır?

	f	%
Kamuoyu Aydınlatma Platformu (KAP)	147	57,0
Şirketin web sayfasından	45	17,4
Banka ya da aracı kurum bülten ve raporlarından	29	11,2
Finans sitelerinden (Investing, Tradingview, Bigpara vb.)	37	14,3
Toplam	258	100,0

Tablo 19 değerlendirildiğinde, katılımcıların %57 ile önemli bir kısmının “Kamuoyu Aydınlatma Platformu (KAP)” aracılığı ile finansal raporlara ulaşım sağladıkları tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla %17,4 ile “şirketin web sayfasından”, %14,3 ile “finans sitelerinden (Investing, Tradingview, Bigpara vb.)” ve %11,2 ile “banka ya da aracı kurum bülten ve raporlarından” seçenekleri izlemektedir.

c. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Çalışmanın hipotezleri test edilirken, verilerin normallik varsayımlarını sağlaması sebebiyle parametrik testler kullanılmıştır. Bu çalışmada tek değişkenli normalliğin var olup olmadığını belirlemek için her dört değişkenin de çarpıklık ve basıklık dağılımları incelenmiştir. Hesaplanan çarpıklık ve basıklık katsayılarının +1 ile -1 arasında değerler aldığı tespit edilmiştir. Buna göre değişkenlerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir (Morgan et. al., 2004: 49).

Hipotezleri test ederken bağımlı değişken olarak ele alınan portföy büyüklüğü, portföydeki senet sayısı ve yatırım tecrübesi değişkenleri, ikiden fazla kategoriye ayrıldıkları için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile fark analizleri gerçekleştirilmiştir. Gruplar arasında anlamlı farklılıkların ortaya çıkması durumunda, farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığı tespit etmek için ise Post-Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

İlk olarak çalışmanın 1 numaralı hipotezi ($H_1 = \text{Yatırımcıların finansal olmayan raporları kullanma sıklıkları; a) Hisse senedi portföy büyüklüğüne göre, b) Yatırım tecrübesine göre, c) Portföyünde bulundurduğu senet sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir}$) test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20:Bir Numaralı Hipoteze Ait Test Sonuçları

Değişkenler	N	Ort.	SS	F	p
Portföy Büyüklüğü					
10.000TL'den az	39	1,80	0,331	F=751,915	0,000
10.001-50.000 TL arası	77	2,42	0,402		
50.001-100.000 TL arası	68	2,94	0,246		
100.001-250.000 TL arası	66	3,82	0,303		
250.001 TL ve üzeri	98	4,54	0,315		
Portföydeki Senet Sayısı					
3 ve daha az	103	3,02	1,049	F=10,676	0,000
4-6 arası	102	3,25	0,976		
7 ve daha fazlası	143	3,60	0,945		
Yatırım Tecrübesi					
1 yıldan az	86	2,91	0,852	F=10,839	0,000
1-3 yıl arası	111	3,20	1,043		
4-6 yıl arası	60	3,44	0,945		
7-10 yıl arası	28	3,68	1,141		
10 yıldan fazla	63	3,86	0,880		

Tablo 20’de görülebileceği gibi, yatırımcıların finansal olmayan raporları kullanma sıklıkları, portföy büyüklüğü (F=751,915, p<0,001), portföydeki senet sayısı (F=10,676, p<0,001) ve yatırım tecrübesi (F=10,839, p<0,001) değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Portföy büyüklüğü açısından tablo değerlendirildiğinde, düşük portföy büyüklüğünden yüksek portföy büyüklüğüne doğru gidildikçe yatırımcıların finansal olmayan raporları kullanma sıklıklarının da yükseldiği tespit edilmiştir. Yine benzer durum, portföydeki senet sayısı ve yatırım tecrübesi açısından da Tablo 20’de görülmektedir. Buna göre portföydeki senet sayısı ve yatırım tecrübesinin artışı, yatırımcıların daha sık bir şekilde finansal olmayan raporları kullanmaya yönelmektedir. Gruplar arasında tespit edilen bu farklar istatistiki açıdan anlamlı olduğu için araştırmanın birinci hipotezi tamamen desteklenmiştir.

Tukey test sonuçlarına göre, portföy büyüklüğü açısından gruplar arasında tespit edilen anlamlı fark, her grubun ortalamasının birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Portföydeki senet sayısı açısından Tukey test sonucu değerlendirildiğinde, tespit edilen anlamlı fark, 7 ve daha fazla senede sahip grubun ortalamasının, diğer iki grubun ortalamasından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Son olarak yatırım tecrübesi açısından Tukey test sonucuna bakıldığında, bulunan anlamlı farkın, 10 yıldan fazla yatırım tecrübesine sahip olan grubun ortalamasının, 1 yıldan az ve 1-3 yıl arası yatırım tecrübesine sahip grupların ortalamasından yüksek olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 21’de çalışmanın 2 numaralı hipotezine ($H_2=$ Yatırımcıların bağımsız denetim raporunu kullanma sıklıkları; a) Hisse senedi portföy büyüklüğüne göre, b) Yatırım tecrübesine göre, c) Portföyünde bulundurduğu senet sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir) ait test sonuçları görülmektedir.

Tablo 21: İki Numaralı Hipoteze Ait Test Sonuçları

Değişkenler	N	Ort.	SS	F	p
Portföy Büyüklüğü					
10.000TL'den az	39	1,81	0,245	F=293,752	0,000
10.001-50.000 TL arası	77	2,74	0,361		
50.001-100.000 TL arası	68	3,43	0,439		
100.001-250.000 TL arası	66	3,63	0,520		
250.001 TL ve üzeri	98	4,37	0,465		
Portföydeki Senet Sayısı					
3 ve daha az	103	3,20	0,977	F=5,107	0,007
4-6 arası	102	3,40	0,900		
7 ve daha fazlası	143	3,57	0,833		
Yatırım Tecrübesi					
1 yıldan az	86	3,05	0,798	F=9,730	0,000
1-3 yıl arası	111	3,28	0,946		
4-6 yıl arası	60	3,56	0,760		
7-10 yıl arası	28	3,65	1,111		
10 yıldan fazla	63	3,87	0,768		

Tablo 21 incelendiğinde görülebileceği gibi, yatırımcıların bağımsız denetim raporunu kullanma sıklıkları, portföy büyüklüğü (F=293,752, $p<0,001$), portföydeki senet sayısı (F=5,107, $p<0,01$) ve yatırım tecrübesi (F=9,730, $p<0,001$) değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir. Her üç değişken açısından da Tablo 21’deki ortalamalar ele alındığında, yükselen portföy büyüklüğü, portföydeki senet sayısı ve yatırım tecrübesinin, yatırımcıların bağımsız denetim raporu kullanma sıklıklarını olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Gruplar arasında tespit edilen bu farklar istatistiki açıdan anlamlı olduğu için araştırmanın ikinci hipotezi de tamamen desteklenmiştir.

Tukey test sonuçlarına göre, portföy büyüklüğü açısından gruplar arasında tespit edilen anlamlı fark, her grubun ortalamasının birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Portföydeki senet sayısı açısından Tukey test sonucu değerlendirildiğinde, tespit edilen anlamlı fark, 7 ve daha fazla senede sahip grubun ortalamasının, 3 ve daha az senede sahip grubun ortalamasından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Son olarak yatırım tecrübesi açısından Tukey test sonucuna bakıldığında, bulunan anlamlı farkın, 1 yıldan az yatırım tecrübesine sahip olan grubun ortalamasının, 4-6 yıl, 7-10 yıl ve 10 yıldan fazla yatırım tecrübesine sahip grupların ortalamasından düşük olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın 3 numaralı hipotezine ($H_3 = \text{Yatırımcıların finansal raporları kullanma sıklıkları; a) Hisse senedi portföy büyüklüğüne göre, b) Yatırım tecrübesine göre, c) Portföyünde bulundurduğu senet sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir}$) yönelik test sonuçları Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22: Üç Numaralı Hipoteze Ait Test Sonuçları

Değişkenler	N	Ort.	SS	F	p
Portföy Büyüklüğü					
10.000TL'den az	39	1,88	0,307	F=539,540	0,000
10.001-50.000 TL arası	77	2,68	0,408		
50.001-100.000 TL arası	68	3,16	0,308		
100.001-250.000 TL arası	66	3,95	0,287		
250.001 TL ve üzeri	98	4,31	0,290		
Portföydeki Senet Sayısı					
3 ve daha az	103	3,16	0,790	F=8,737	0,000
4-6 arası	102	3,33	0,914		
7 ve daha fazlası	143	3,61	0,859		
Yatırım Tecrübesi					
1 yıldan az	86	3,10	0,788	F=8,596	0,000
1-3 yıl arası	111	3,23	0,925		
4-6 yıl arası	60	3,59	0,826		
7-10 yıl arası	28	3,61	0,966		
10 yıldan fazla	63	3,80	0,690		

İlk iki hipotez sonucuna benzer bir durum çalışmanın üçüncü hipotezinde de karşımıza çıkmıştır. Buna göre Tablo 22 değerlendirildiğinde, yatırımcıların finansal raporları kullanma sıklıkları, portföy büyüklüğü (F=539,540, p<0,001), portföydeki senet sayısı (F=8,737, p<0,001) ve yatırım tecrübesi (F=8,596, p<0,001) değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir. İlk iki tabloda oluşan durum burada da aynen meydana gelmiş olup, yükselen portföy büyüklüğü, portföydeki senet sayısı ve yatırım tecrübesinin, yatırımcıların finansal raporları inceleme sıklıklarına pozitif yönde katkı sağladığı tespit edilmiştir. Gruplar arasında tespit edilen bu farklar istatistiki açıdan anlamlı olduğu için araştırmanın üçüncü hipotezi de tamamen desteklenmiştir.

Tukey test sonuçlarına göre, portföy büyüklüğü açısından gruplar arasında tespit edilen anlamlı fark, her grubun ortalamasının birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Portföydeki senet sayısı açısından Tukey test sonucu değerlendirildiğinde, tespit edilen anlamlı fark, 7 ve daha fazla senede sahip grubun ortalamasının, 4-6 arası ve 3 ve daha az senede sahip grupların ortalamasından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Son olarak yatırım tecrübesi açısından Tukey test sonucuna bakıldığında, bulunan anlamlı farkın, 1 yıldan az yatırım tecrübesine sahip olan grubun ortalamasının, 4-6 yıl, 7-10 yıl ve 10 yıldan fazla yatırım tecrübesine sahip grupların ortalamasından düşük olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Çalışmada ele alınan son hipotez ($H_4 = \text{Yatırımcıların tam set finansal raporları anlama düzeyleri; a) Hisse senedi portföy büyüklüğüne göre, b) Yatırım tecrübesine göre, c) Portföyünde bulundurduğu senet sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir}$) kapsamında elde edilen bulgular Tablo 23’de gösterilmiştir.

Tablo 23:Dört Numaralı Hipoteze Ait Test Sonuçları

Değişkenler	N	Ort.	SS	F	p
Portföy Büyüklüğü					
10.000TL'den az	24	2,63	,661		
10.001-50.000 TL arası	50	2,94	,531		
50.001-100.000 TL arası	49	2,97	,590	F=4,366	0,002
100.001-250.000 TL arası	51	2,99	,541		
250.001 TL ve üzeri	84	3,16	,554		
Portföydeki Senet Sayısı					
3 ve daha az	70	3,03	,624		
4-6 arası	75	3,00	,590	F=0,115	0,891
7 ve daha fazlası	113	2,98	,548		
Yatırım Tecrübesi					
1 yıldan az	56	2,71	,571		
1-3 yıl arası	86	2,96	,499		
4-6 yıl arası	45	3,10	,491	F=7,103	0,000
7-10 yıl arası	17	3,17	,635		
10 yıldan fazla	54	3,23	,635		

Tablo 23 incelendiğinde, yatırımcıların tam set finansal raporları anlama düzeyleri, portföy büyüklüğü (F=4,366, $p<0,01$) ve yatırım tecrübesi (F=7,103, $p<0,001$) değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir. Portföydeki senet sayısı (F=0,115, $p>0,05$) açısından ise gruplar arası anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Yükselen portföy büyüklüğü ve yatırım tecrübesinin, diğer hipotezlerde olduğu gibi yatırımcıların tam set finansal raporları anlama düzeylerine olumlu katkı sağladığı Tablo 23’de görülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın dördüncü hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Gruplar arasında tespit edilen farkların kaynağını tespit etmek için gerçekleştirilen Tukey test sonuçlarına göre, portföy büyüklüğü açısından gruplar arasında tespit edilen anlamlı farkın, 10.000 TL’den az portföye sahip yatırımcılar ile 250.001 TL ve üzeri portföye sahip yatırımcılar arasındaki farktan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Diğer yandan yatırım tecrübesi açısından Tukey test sonucuna bakıldığında, bulunan anlamlı farkın, 1 yıldan az yatırım tecrübesine sahip olan grubun ortalamasının, 4-6 yıl, 7-10 yıl ve 10 yıldan fazla yatırım tecrübesine sahip grupların ortalamasından düşük olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

6. SONUÇ

Günümüzde, işletmelerin finansal olmayan performansları yatırımcıların ihtiyaç duyduğu finansal olmayan bilgileri de işletmelerden talep etmesine yol açmıştır. Finansal tablolar, bir işletmenin performansını değerlendirmede temel teşkil etse de müşteri memnuniyeti veya çalışan deneyimi gibi finansal olmayan değer faktörlerini yansıtmak için yetersiz kalmaktadır. Küreselleşme ve çokuluslu işletmelerin artan etkisi, bilgi ekonomisine geçiş, yeni teknolojiler, finansal krizler ve iklim değişikliği gibi sebepler, finansal olmayan bilgi ihtiyacının artmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda, finansal bilgiler yanında finansal olmayan bilgilerde paydaşlarla paylaşılmaya başlanmıştır. İşletmelerin çevresel, yönetsel ve sosyal faktörleri, yatırımcılar açısından yeni fırsatların belirlenmesine ve uzun vadeli yatırım risklerinin yönetilmesine yardımcı olması sebebiyle finansal olmayan bilgiler hem bireysel yatırımcılar hem de kurumsal yatırımcılar için giderek önemli hale gelmiştir. Bu çalışmada, bireysel yatırımcıların yatırım kararlarında finansal ve finansal

olmayan raporları kullanım durumunu tespit etmek üzere anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır.

Çoktan seçmeli sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, çalışmaya katılan yatırımcıların ağırlıklı olarak orta ve uzun vadede getiri elde etmeye odaklandıkları görülmektedir. Yatırımcılar ayrıca, yatırım kararı verirken çoğunlukla kendi inisiyatiflerini kullanarak kararlar almaktadır. Burada ikinci sırada gelen seçenek, sosyal medyada yapılan yorumlar olmaktadır. Son yıllarda sosyal medya mecralarında ortaya çıkan bazı hesapların yatırımcıları yönlendirme hususunda ne kadar etkili oldukları bu durumdan çıkarılabilecek bir sonuçtur. Yatırımcılar, yatırım kararı verirken çoğunlukla hem temel hem de teknik analizi birlikte kullandıkları ifade etmişlerdir. Burada daha ağırlıklı olarak yatırımcıların temel analiz üzerinde odaklandıkları tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre yatırımcılar, yatırım kararlarını verirken daha ziyade finansal raporları incelemektedir. Finansal olmayan raporları da inceleyen hatırı sayılır bir kitlenin olduğu da görülmektedir. Yatırımcılar, yatırım kararı verirken en az bağımsız denetim raporunu incelemektedir. Yine çalışma sonuçları incelendiğinde, yatırımcıların yatırım kararlarında, finansal rapor bileşenlerinden olan kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu ile bilançoyu derinlemesine okudukları tespit edilmiştir. Hisse senedi yatırımcılarının okuyunca en iyi anladıkları finansal rapor bileşenleri ise yine kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu ile bilanço olmuştur. Yatırımcıların bilançoda en fazla önem verdikleri kalemler sırasıyla özsermaye, mali borçlar ve net kar olarak belirlenmiştir. Gelir tablosunda ise yatırımcılar genellikle faaliyet karı ve net kar kalemleri üzerinde durmaktadır. Yatırımcıların hisse senedi yatırım kararlarında en fazla önem atfettikleri finansal oran, özkaynak karlılığı olarak tespit edilmiştir. Yatırımcıların çoğu, finansal raporlarda yer alan bilgilerin yatırım kararı vermelerinde yeterli olmadığını düşünmektedir.

Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, geliştirilen araştırma hipotezlerinin çoğunlukla desteklendiği görülmektedir. Çalışmanın ilk 3 hipotezi tamamen desteklenirken, 4. hipotez kısmen desteklenmiştir. Düşük portföy büyüklüğünden yüksek portföy büyüklüğüne doğru gidildikçe, yatırımcıların finansal olmayan raporları kullanma sıklıklarının da yükseldiği tespit edilmiştir. Yine benzer şekilde portföydeki senet sayısı ve yatırım tecrübesinin artışı, yatırımcıların daha sık bir şekilde finansal olmayan raporları kullanmaya yönelmektedir. Yükselen portföy büyüklüğü, portföydeki senet sayısı ve yatırım tecrübesinin; yatırımcıların bağımsız denetim raporu ve finansal raporları kullanma sıklıklarını da olumlu etkilediği görülmektedir. Son olarak yükselen portföy büyüklüğü ve yatırım tecrübesinin, diğer hipotezlerde olduğu gibi yatırımcıların tam set finansal raporları anlama düzeylerine olumlu katkı sağladığı belirlenmiştir.

Bu araştırma neticesinde, yatırımcıların yatırım kararı alırken kullandıkları bilgi kaynaklarının neler olduğu ve bunların kullanım sıklıkları ortaya çıkarılmıştır. Özellikle, finansal olmayan raporların öneminin giderek arttığı günümüzde, yatırımcıların bu raporları kullanma sıklıklarının ve bu raporlara verdikleri önemin tespit edilmesi çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçların ileriki zamanlarda yapılacak araştırmalar için yol gösterici olacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2007). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*, 12. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.

Ali, M., Hameedi, K. and Almagtome, A. (2019). Does Sustainability Reporting Via Accounting Information System Influence the Investment Decisions in Iraq. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 9(9), 294-312.

Aras, G. ve Sarioğlu, G. U. (2015). *Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama*. TÜSİAD Yayın No: T/2015.

Blessing, A. and Onoja, E. E. (2015). The Role of Financial Statements on Investment Decision Making: A Case of United Bank for Africa PLC (2004-2013). *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, 3(2), 12-37.

Büdeyri, T. ve Kısa A. (2016). Entegre Raporlama (Er): Literatür Araştırması. *3rd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities Kongresi Bildiriler Kitabı*, içinde (s. 182-187), İstanbul.

- Cavlak, H. ve Cebeci, Y. (2018). Kurumsal Raporların İncelenmesi ve Karşılaştırılması. *Journal of Research in Business*, 3(1), 53-76.
- Cheng, M. M., Green, W. J. and Ko, J. C. W. (2015). The Impact of Strategic Relevance and Assurance of Sustainability Indicators on Investors' Decisions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 34(1), 131-162.
- Cohen, J. R., Holder-Webb, L. L., Nath, L. and Wood, D. (2012). Corporate Reporting of Nonfinancial Leading Indicators of Economic Performance and Sustainability. *Accounting Horizons*, 26(1), 65-90.
- Cohen, J., Holder-Webb, L., Nath, L. and Wood, D. (2011). Retail Investors' Perceptions of the Decision-Usefulness of Economic Performance, Governance, and Corporate Social Responsibility Disclosures. *Behavioral Research in Accounting*, 23(1), 109-129.
- Eccles, R.G. and Krzus, M.P. (2010). *One Report-Integrated Reporting for a Sustainable Strategy*, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Elmas, B. (2010). *Hisse Senedi Yatırımcılarının Davranışsal Özellikleri: Bireysel Yatırımcıya Yönelik Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Farneti, F., Casonato, F., Montecalvo, M. and De Villiers, C. (2019). The Influence of Integrated Reporting and Stakeholder Information Needs on the Disclosure of Social Information in A State-Owned Enterprise. *Meditari Accountancy Research*, 27(4), 556-570.
- Holm, C. and Rikhardsson, P. (2008). Experienced and Novice Investors: Does Environmental Information Influence Investment Allocation Decisions?. *European Accounting Review*, 17(3), 537-557.
- Hoque, M. E. (2017). Why Company Should Adopt Integrated Reporting?. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1). 241-248.
- Ismail, K. N. I. K. and Chandler, R. (2005). Perceptions of Professional Investors in Malaysia on The Usefulness of Quarterly Financial Reports. *UKM Journal of Management*, (24), 105-124.
- Kawugana, A. and Faruna, F. S. (2019). Role of Financial Statement in Investment Decision Making. *International Journal in Management & Social Science*, 7(1), 87-99.
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W. and Barret, K. C. (2004). *SPSS for Introductory Statistics: Use and Interpretation*, Second Edition, London: Lawrance Erlbaum Associates Publishers.
- Naveed, M., Sindhu, M. I. and Ali, S. (2020). Role of Financial and Non-Financial Information in Shaping Trading Behavior: A Retail Investor's Perspective. *Studies of Applied Economics*, 38(3).
- Orens, R. and Lybaert, N. (2013). Disclosure of Non-Financial Information: Relevant to Financial Analysts?. *Review of Business and Economic Literature*, 58(4), 375-406.
- Pamukçu, F. (2011). Finansal Raporlama ile Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflıkta Kurumsal Yönetimin Önemi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (50), 133-148.
- Rogers, C. G. (2005). *Financial Reporting of Environmental Liabilities and Risks After Sarbanes-Oxley*, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Schaltegger, S., Bennett, M. and Burritt, R. (2006). Sustainability Accounting and Reporting: Development, Linkages and Reflection, In Stefan Schaltegger, Martin Bennett and Roger Burritt (Eds), *Sustainability Accounting and Reporting* (pp. 1-33), Dordrecht: Springer.
- Shakespeare, C. (2020). Reporting Matters: The Real Effects of Financial Reporting on Investing and Financing Decisions. *Accounting and Business Research*, 50(5), 425-442.
- Suh, C. (2017). *The Role of Financial Statement in the Investment Decisions of a Micro Finance Institution (MFI): Bamenda Police Cooperative Credit Union Limited, Yaounde (BAPCCUL Yaounde)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Centria University of Applied Sciences, Finlandiya.
- TMS 1. Türkiye Muhasebe Standardı 1 Finansal Tabloların Sunuluşu, Kamu Gözetim, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu.
- TMS Kavramsal Çerçeve (2018). Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve, Kamu Gözetim, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu.
- Usul, H. ve Bekçi, İ. (2001). Bireysel Yatırımcılar Açısından Finansal Bilgi Sisteminin Sermaye Piyasasında Etkinliğinin Analizi. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 67-79.
- Wahlen, J. M., Baginski, S. P. and Bradshaw, M. (2015). *Financial Reporting, Financial Statement Analysis and Valuation*, Boston, MA: Cengage Learning.
- Yanık, S. ve Karataş, M. (2017). Denetim Raporlarının Geleceği: Yeni Düzenlemeler ve Ülke Uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (73), 1-26.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Financial reports are documents that report and summarize the financial situation of the business, and provide information to business decision makers. Financial data disclosed by financial reporting is extremely important for both the current partners of the businesses and future investors. However, today's changes and developments have caused the financial reports to be insufficient to reflect the current situation of businesses and to provide information about their future position. For this reason, non-financial information is needed in addition to the financial information presented in financial reports while evaluating the businesses. At this point, reports including non-financial information such as sustainability reports, corporate social responsibility reports, integrated reporting, etc. have started to be created by businesses. In the light of these explanations, the aim of the study is to determine the usage levels of financial reports and non-financial reports in investment decisions of individual investors. The study also aims to determine the investors' level of understanding of the full set of financial reports.

Methodology

The main body of the study consists of individual stock investors investing in the capital markets in Turkey. According to the data of Central Registry Agency (CRA), the number of stock investors is 2.249.649 by March 2021. The data of the study were collected from 348 stock investors using the e-questionnaire. Accordingly, the electronic questionnaire form prepared using Google Forms was sent to the participants. The questionnaire form consists of two parts, and the first part includes demographic information of the participants. Following this section is the second part consisting of twenty questions formed as multiple choice. This section includes questions about the financial reports that investors use while making investment decisions.

In the analysis of the data collected in the study, descriptive statistics were used primarily. In this context, statistics such as frequency, percentage, and average are given to demonstrate the use of financial reports that are effective in participants' stock investment decisions. In the study, one-way analysis of variance (ANOVA) was used to test the developed hypotheses.

Results

The most important target of the participants when investing in stocks is the medium and long term return with 48.6%. 96.6% of the participants stated that they make investment decisions on their own initiative. The comments made on social media were the second most effective factor in shaping the investment decisions of the participants with a ratio of 42%. Participants, with a ratio of 50.6%, mainly make use of both fundamental and technical analysis when making investment decisions. The rate of participants who stated that they "always" review non-financial reports (sustainability reports, annual reports, integrated reports, etc.) while investing in stocks, was 32.7%. As for the rate of participants who state that they "always" examine the independent audit report of the company while investing in stocks, it was 21.6%. The rate of participants who "always" take advantage of the relevant financial statements (reports) while investing in stocks, has been determined to be 53.4%.

In the study, four hypotheses were developed and tried to be tested. In this context, the frequency of investors' use of financial reports, non-financial reports, and independent audit reports; shows a significant difference in terms of the portfolio size, the number of stocks in the portfolio and investment experience variables. The first three hypotheses of the study are fully supported in accordance with these results. Investors' level of understanding of the full set of financial reports; shows a significant difference in terms of portfolio size and investment experience variables. Accordingly, hypothesis number four is partially supported.

Conclusion and Discussion

As a result, it is seen that the research hypotheses developed are mostly supported. It has been determined that the frequency of using non-financial reports by investors increases as we move from low portfolio size to high portfolio size. Similarly, the number of stocks in the portfolio and the increase in investment experience lead investors to use non-financial reports more frequently. It is

observed that increasing portfolio size, number of stocks in the portfolio, and investment experience also have a positive effect on the frequency of using independent audit reports and financial reports by the investors. Finally, it has been determined that the increasing portfolio size and investment experience have contributed positively to the investors' level of understanding of the full set of financial reports, as in the other hypotheses.

As a result of this research, the instruments used by investors while making investment decisions and their usage frequency have been revealed. It is hoped that determining the frequency of using these reports by investors and the importance they attach to these reports will be a guide in future studies, especially in today's world where the importance of non-financial reports is increasing.

COVID 19 PANDEMİ SÜRECİNİN TÜRKİYE’DE KONUT SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Usanmaz, D. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye’de Konut Sektörü Üzerine Etkileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3): 1352-1365.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.983406>.

Geliş Tarihi: 16.08.2021
Kabul Tarihi: 29.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dilek USANMAZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

dilekusanmaz06@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0871-3841

ÖZ

İnsanoğlu yeryüzünde var olduğu günden itibaren sürekli barınma ve korunma ihtiyacı hissetmiştir. Bu amaçla önceleri doğada mevcut olan yerleri kullanmaya çalışmış sonrasında ise kendisi bu tür yerler inşa etme çabası içerisine girmiştir. Konut, bireyin temel fiziksel ihtiyaçlarından birisi olarak barınma ihtiyacını karşılayan, insanların güvenli ve rahat bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri gerekli olan en önemli unsurlardan birisidir. İnsanların zamanla sadece korunmak veya barınmak için değil yatırım amacıyla da konut inşa ettikleri, satın aldıkları ya da sattıkları görülmektedir. Bu bağlamda konut piyasası ekonomik yapı içerisinde önemli bileşenlerden birisi haline gelmiştir. Dolayısıyla günümüzde ülkelerin ekonomik yapısı hakkında bilgi veren önemli bir göstergedir. Konut piyasasında arz ve talebi etkileyen faktörler diğer sektörlere göre çok daha karmaşıktır ve pek çok değişken söz konusudur. Konut sektörünün özellikle küresel kriz ya da küresel salgın hastalık (COVID-19) gibi dönemlerden ciddi olarak etkilendiği görülmektedir. Ancak bu etkinin boyutu ekonomik, siyasal ya da toplumsal kültüre bağlı olarak ülkeler arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada COVID-19 sürecinin Türkiye’de konut sektörü üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19. Konut Sektörü. Konut Talebi. Konut Arzı.

THE EFFECTS OF THE COVID 19 PANDEMIC PROCESS ON THE HOUSING SECTOR IN TURKEY

ABSTRACT

Human beings have always felt the need for shelter and protection since the day they existed on earth. For this purpose, he first tried to use the places available in nature, and then he tried to build such places. Housing, one of the basic physical needs of the individual, is one of the most important elements that meet the need for shelter and that people need to live in a safe and comfortable way. It is seen that people build, buy or sell houses not only for protection or shelter but also for investment purposes. In this context, the housing market has become one of the important components in the economic structure. Therefore, it is an important indicator that gives information about the economic structure of countries today. The factors affecting supply and demand in the housing market are much more complex than other sectors and there are many variables. It is seen that the housing sector is seriously affected by periods such as the global crisis or the global epidemic disease (COVID-19). However, the size of this effect may differ between countries depending on the economic, political or social culture. In this context, in this study, the effects of the COVID-19 process on the housing sector in Turkey were tried to be examined.

Keywords: COVID-19, Housing Sector, Housing Demand, Housing Supply

GİRİŞ

Konut, bireyin temel fiziksel ihtiyaçlarından birisi olan barınma ihtiyacını karşılayan, insanların güvenli ve rahat bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri gerekli olan en önemli unsurlardan birisidir. Konut, aslında tüm insanlar için temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Konut, sadece bir meta olarak ifade edilemez, toplumsal bir çerçevede ele alınacak olursa, insanların barınma ve korunma gereksinimini sağlamasının yanında toplum için sosyal, ekonomik, siyasal ve fiziksel içeriği olan bir kavramdır.

Tarihsel sürece bakıldığında, barınma ve korunma ihtiyacının insanın yeryüzünde ortaya çıkışıyla birlikte başladığı görülmektedir. Bu süreç içerisinde, bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik yapılar doğanın sunduğu ilkel halden günümüzdeki karmaşık ve kompleks hale gelinceye kadar sürekli değişim geçirmiştir. Gelecekte de bu çizginin devam edeceği söylenebilir. Ama değişmeyen tek şey insanın içgüdüsel olan bu ihtiyacı sürekli hissedecek olmasıdır.

Konut çok yönlü bir kavramdır. Dolayısıyla günümüzde bireyler, yerel ve merkezi yönetimler açısından son derece önemlidir. Konut piyasasının ekonomik, sosyal ve siyasal yapıyla olan ilişkisi göz önüne alındığında gelecekte de bu önemini koruyacağı söylenebilir. Dolayısıyla hükümetlerin bu konuyla ilgili oluşturacakları stratejiler ülkelerin gelecekleri açısından da üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. KONUT KAVRAMI

Konut, genellikle kapalı bir mekân olarak insanın barınma ve korunma gereksinimini sağlayan yer olarak tarif edilebilir. Tarih boyunca insanların, hava koşullarından ve vahşi hayvanlardan korunmak ya da içinde bulunduğu dönemin koşullarına göre değişen barınma ihtiyaçlarını karşılamak için doğada mevcut olan veya kendi inşa ettikleri çeşitli mekânlar kullandıkları görülmektedir. Bu sürenin, göçebelikten yerleşik hayata geçişle birlikte doğanın sunduğu barınma olanaklarından insanın kendi inşa ettiği yapılara doğru bir değişim şeklinde gerçekleştiği söylenebilir. Konut, kişisel barınma ihtiyacını karşılamadan ötesinde ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal yönlerinden dolayı doğrudan devleti de ilgilendiren bir konudur (Önver, 2016: 5-9).

İnsanların barınmak amacıyla kullandıkları mekânlar farklı kelimeler kullanılarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, konutun insanların yaşadığı binaları, evin ise bir yere ait olma duygusunu ifade ettiği söylenebilir (Lowe, 2011: 16-17). Bu çerçeveden bakıldığında, bir ev ile konut aynı yer değildir. Evin, inşa edilmiş herhangi bir yapıya ya da binaya ihtiyacı yoktur. Ev, sahiplenme veya ait olma duygusunu içeren duygusal ya da manevi bir anlama sahiptir (Rykwert, 1991: 51-62).

Gerçek dünyada insanlar, çeşitli şekil ve boyutlarda kalıcı olarak bağlı yapılar inşa etmiştir. Bazı durumlarda, bu yapılar mevcut doğal ortamlardan dolayı geliştirilmiş ve değiştirilmiştir. Medeniyetler geliştikçe, uzmanlaşmış insan eseri yapılara olan talep şüphesiz artmıştır. Modern dünyada konut, büyük bir yapı ailesinin alt kümesi olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, konutun hemen hemen her toplumda önemli bir unsur olduğu unutulmamalıdır (Jaffe, 1989: 311-313). Konut kavramı üzerine dünyada sürekli büyüyen bir literatür olmasına rağmen, herkesin üzerinde uzlaştığı tek bir tanımdan bahsetmek pek mümkün değildir. Aslında bu alanın genel olarak tutarlı bir teorik altyapıdan yoksun olduğu söylenebilir (Sixsmith, 1986: 281-283).

Konut kavramının fiziksel gerçekliğinin günlük hayatımızda önemli bir yeri olmasına rağmen, hukuki çerçevesinin şaşırtıcı derecede az ilgi çektiği görülmektedir. Ayrıca, diğer disiplinlerde konut konusunda yapılan araştırmaların ihmal edilmesi de özellikle dikkat çekicidir (Fox, 2002: 580-583).

Toplum açısından oldukça önemli bir konu olduğu için, barınma konusu, politikacılar, iktisatçılar ve sosyal uzmanlar arasında zaman zaman tartışmalara da neden olmaktadır. Dolayısıyla, birçok araştırma ve tartışmanın sonucu olarak, bir dizi konut konsepti ortaya çıkmıştır. Ülkelerdeki sosyal düşünce ve ekonomi politikaları da bu konut konseptlerini etkilemiştir. Bu çerçevede, konut problemini neyin oluşturduğuna dair çeşitli tanımların temelini oluşturan ideolojiler arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Konut, ülke ekonomilerinde önemli bir rol oynamaktadır ve konut sektörü çoğu ülkenin toplam ekonomik faaliyetinde dikkate değer bir oranı temsil etmektedir. Konut kavramı, son yıllarda çeşitli aşamalardan geçerek oldukça gelişme göstermiştir. Zaman içerisinde,

oldukça basit bir kavramdan daha karmaşık bir kavram haline dönüşmüştür (Sheibani & Havard: 404-409).

Genel bir konut tanımı, ilk olarak coğrafi yapıyla ilgili fiziksel ve fiziksel olmayan yönleri ifade eder. Daha sonra diğer unsurları dikkate almak gerekir. Farklı insanlar ve farklı etkileşim durumları için çeşitli konut alanlarının sosyal yaşamda sahip olduğu anlamlar farklıdır. Bu tanım, konutu kendi başına hiçbir şey ifade etmeyen, ancak yalnızca insanların onu kullandığı, bildiği, adını verdiği, istediği, müzakere ettiği ölçüde anlamı olan bir sosyal yapı olarak anlamayı amaçlamaktadır. Bir konut, planlama, finansman, tasarım, sosyolojik araştırma, antropoloji, antropometri, hijyen, inşaat, teknoloji ile yönetim ve bakım alanlarında farklı uzmanların geniş ve çeşitli birikim konusu olan profesyonel bir kaygıyı temsil eden yaşamımızın önemli bir nesnesidir (Almusaed & Almssad, 2018).

Konut piyasası, ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasında temel bir role sahiptir. Bu sektörle ilgili politikaların bir fark yaratması için, iyi organize edilmiş, kanıta dayalı, taleplere ve gerçek ihtiyaçların yanı sıra konutla ilgili sosyal sorunlara yanıt verebilecek nitelikte olmaları gerekir (United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT, 2011).

2. KONUT PİYASASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Konut sorunu, insanların yaşam kalitesini etkileyen ve aynı zamanda ekonomik yapı içerisinde önemli bir yere sahip olan ekonomik ve sosyal bir sorundur. Bu sorun yalnızca kitlelerin yaşam standartlarıyla değil aynı zamanda küresel ekonomik kalkınma ile de ilgilidir ve ekonomideki pek çok unsurla yakın ilişki içerisindedir. Yani son derece karmaşık bir yapıya sahiptir (Rao & Ge, 2015). Konut piyasası, gereklilik ve önem gibi çeşitli nedenlerle diğer ürün piyasalarından farklıdır. Temel barınma ihtiyacını karşılar ve genellikle gider kalemleri içerisinde önemli bir payı vardır (Davenport, 2003).

Hızlı kentleşme, artan konut talebi ve iklim değişikliğinin kötüleşen etkilerinin damgasını vurduğu bir bağlamda, ulusal hükümetler çevre açısından sürdürülebilir şehirlere yeterli ve uygun fiyatlı konutlar sunmada hayati bir rol oynamaktadır (OECD, 2020).

Konut, şehirlerin yaşanabilirliği ve ekonomilerinin verimliliği için önemlidir. Şehirlerin, nüfusun sürekli artmasına karşılık konut ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısızlığı ve konut sorununun önemi, yetersiz hizmet verilen yüksek yoğunluklu kayıt dışı yerleşimlerin çoğalmasında görülebilir. Bu tür yerleşimler, hızla büyüyen şehirlerin tarihinde yeni olmasa da kalıcılığı, ekonomik ve demografik geçişten olduğu kadar politikalarından da kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, kentsel konut sorunları gecekondulardaki koşulları aşar ve ekonomik faaliyetle yakından bağlantılıdır. Şehir ekonomileri konut talebini etkiler ve buna karşılık konut arzının esnekliği ekonomik aktiviteyi ve şehir büyümesini etkiler. Hızlı kentsel büyüme ile başa çıkmak için konut stratejileri, zaman içinde ve kentleşmenin farklı aşamalarında değişiklikler göstermiştir (Hammam, 2014).

Hızlı kentleşmenin yaşandığı ülkelerde konut talebinin ve dolayısıyla konut arzının hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Yeterli konut arzının sağlanabilmesi, özellikle hızlı kentleşme yaşayan gelişmekte olan ülkelerde temel sorunlardan birisidir. Konut piyasasında arz ve talebi etkileyen faktörlerin diğer sektörlerle göre çok daha karmaşık olduğu söylenebilir. Arz ve talep güçleri statik olmaktan uzak bir yapıya sahiptir ve farklı unsurlara bağlı olarak her zaman hareket halindedir. 2019'un sonundan itibaren arz ve talebi etkileyen faktörler arasında küresel salgın COVID-19 da yer almaktadır (Stylecraft, 2021).

Konut arzı, belirli bir zaman diliminde belirli bir fiyattan satılmaya hazır olan mülk olarak tanımlanabilir. Konut arzı hem yeni inşa edilmiş ve hem de mevcut yapıları içermektedir. Konut piyasasında, üretim maliyetleri, planlama sürecinin uzunluğu ve karmaşıklığı, altyapının sağlanması ve finansmanı, arazi mülkiyeti, coğrafi kısıtlamalar, teknoloji ve yenilikler, hükümet düzenlemeleri ve diğer konular dâhil olmak üzere bir dizi arz yönlü katılıktan bahsedilebilir. Yeni konut inşaatındaki döngülerin ve eğilimlerin açıklanmasında odak noktası geleneksel olarak konut talebini destekleyen faktörler olurken, arz yönlü faktörlerin konut inşaatının maliyetine katkıda bulunabileceği ve konut endüstrisinin kapasitesini engelleyebileceği giderek daha fazla kabul görmüştür (UKEssays, 2018; Hsieh, Norman & Orsmond, 2012: 11).

Arz koşulları, konut piyasası sonuçlarının önemli bir belirleyicisidir. Düşük konut arzı duyarlılığı, değişken konut fiyatları enflasyonuna ve yarı kalıcı gibi görünen konut fiyatlarındaki artışlara neden olabilir. Belki de geçmiş deneyimlere dayalı olarak gelecekteki sermaye kazançlarına ilişkin beklentiler, arz kısıtlamalarının etkisini artırabilir ve bu da konut fiyatlarında artışlara neden olabilir. Sonrasında ise konut fiyatı ile kira enflasyonu arasında bir uçurum oluşturabilir. Konut piyasalarındaki dinamikler ve gelecekle ilgili öngörülemeyen beklentiler ulusal ekonomilerin döngüsel performansı üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir (Watson, 2013).

Konut talebi, bireylerin belirli bir zaman diliminde belirli bir fiyattan satın almaya istekli oldukları ve alabilecekleri mülk miktarı olarak tanımlanabilir. Konut talebi, reel gelir düzeyi, faiz oranı, ekonomik büyüme, tüketicinin konut piyasasına olan güveni, demografik faktörler ve hükümetin piyasa ile ilgili düzenlemeleri (kredi piyasası, vergiler vb. gibi) olmak üzere bir dizi faktörden etkilenir. Konut piyasasındaki dalgalanmalar, ekonomik döngünün oynaklığını artırma eğilimindedir. Bu nedenle, bu tür değişikliklerin nereden kaynaklandığını anlamak çok önemlidir. Arz ve talep faktörlerinin konut piyasasını nasıl etkilediğini anlamak, bu piyasanın gelecekteki faaliyetleri hakkında daha iyi tahminlerde bulunabilmeyi ve buna göre planlama yapılmasını sağlayabilir. Arz kısıtlamaları ne kadar bağlayıcı veya yaygınsa, talepteki artış, artan inşaat faaliyetinden ziyade ev fiyatlarının artmasına neden olacaktır. Konut fiyatları kısa vadede spekülasyon dinamiklerine tabi olabilir. Artan konut fiyatları, gelecekteki konut fiyatlarının değerlendirilmesine ilişkin beklentilerin artmasına neden olarak fiyatlardaki artışı güçlendirebilir. Kısaca, konut piyasası inşaat, satış, mobilya ve teçhizatı çok sayıda istihdam yaratmakta ve GSYH değerinin önemli bir yüzdesini oluşturmaktadır. Bu piyasa, tüketici harcamalarıyla yakından bağlantılıdır ve dolayısıyla ekonominin çok önemli bir sektörüdür (Youds, 2020). 2000'li yılların ortasında yaşanan küresel krizin ve sonrasındaki büyük durgunluğun en önemli nedeninin konut piyasasındaki çöküntü olduğu göz önüne alınırsa önemi daha iyi anlaşılacaktır.

3. COVID-19 SÜRECİNİN EKONOMİK ETKİLERİ VE KONUT SEKTÖRÜ

Küresel ekonominin günümüzde, geçmişle kıyaslandığında çok daha bütünleşik ve girift bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Yaşanan insan hareketliliği, dijital iletişim ve uluslararası sermaye akışlarındaki artışla ülkeler çok daha fazla birbirine bağımlı hale gelmiştir. Ortaya çıkan bu büyük küresel entegrasyon (bazı tartışmalara rağmen) genellikle ekonomik büyüme ve kalkınma açısından olumlu değerlendirilse de hem biyolojik (COVID-19 gibi) hem de ekonomik (2008 küresel mali krizi gibi) faktörlerden kaynaklanan sorunların boyutlarını ve bulaşma riskini de arttırmaktadır. Bunun da çok daha büyük olumsuz etkilere sahip olduğu söylenebilir (Lockwood, 2020).

COVID-19, ilk kez bir solunum yolu hastalığı vakası sırasında tanımlanan ve sonrasında Akut Solunum Sendromu Koronavirüs 2 (SARS-CoV-2) olarak adlandırılan yeni bir hastalıktır (Cennimo, 2021). Koronavirüs, zoonotik bir virüstür. Nidovirales takımından Coronaviridae ailesinden bir RNA virüsüdür (Lima, C. M. A. O., 2020). Koronavirüsler, tek zincirli, pozitif polariteli, zarflı RNA virüsleridir. Virüsün yüzeyinde çubuksu uzantıların olduğu görülmektedir. Bu çıkıntıların Latince'deki Corona, yani taç anlamından yola çıkarak taçlı virüs ismi verilmiştir (T. C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Koronavirüslerin birçok farklı türü vardır ve bunlardan bazıları hastalığa neden olur (Sauer, 2021). COVID-19, ilk olarak 2019 yılı sonunda, Çin'in Hubei Eyaleti, Wuhan şehrinde etiyolojisi belirlenemeyen bir grup pnömoni vakasının nedeni olarak yeni bir koronavirüs olarak kabul edilmiş ve 31 Aralık 2019'da Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) bildirilmiştir. 30 Ocak 2020'de de DSÖ, COVID-19'u küresel bir salgın olarak ilan etmiştir (Özdemir, 2020: 242-243).

COVID-19'a neden olan SARS-CoV-2 dâhil tüm virüsler zamanla değişir. Çoğu değişikliğin virüsün özellikleri üzerinde çok az etkisi vardır veya hiç etkisi yoktur. Bununla birlikte, ne kadar kolay yayıldığı, ilişkili hastalığın şiddeti veya aşılardan, tedavi edici ilaçların, teşhis araçlarının ya da diğer halk sağlığı ve sosyal önlemlerin performansı gibi bazı değişiklikler virüsün özelliklerini etkileyebilir. SARS ve MERS'e neden olan koronavirüslerde olduğu gibi, SARS-CoV2'nin de insandan insana bulaşması kısa sürede tespit edilmiş ve bu virüsün diğer virüsten çok daha fazla bulaşıcılık gösterdiği anlaşılmıştır. Enfeksiyonlar asemptomatik olabilir, hafif bir hastalığa neden olabilir veya ciddi hastalık ve ölümle sonuçlanabilir (WHO, 2021).

COVID-19, son derece geniş kapsamlı benzeri görülmemiş bir küresel fenomen olmasının yanı sıra tüm ülkelerde ve toplumlarda hayatı alt üst etmiş, küresel ekonomiyi ve finansal piyasaları

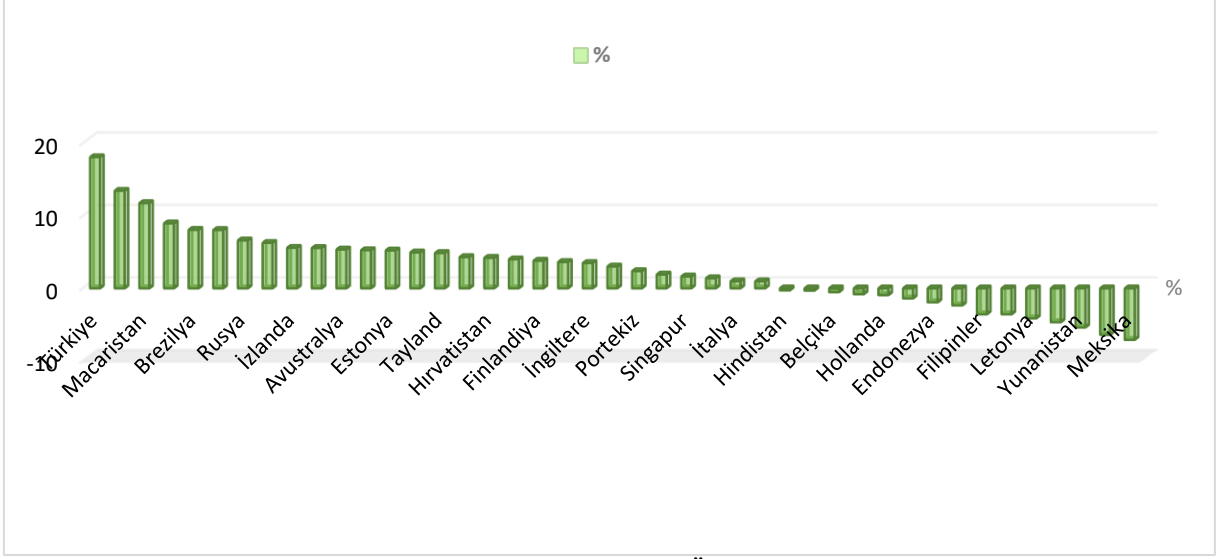
da ciddi şekilde etkilemiştir. Gelir düzeyinde ortaya çıkan önemli düşüşler, işsizlikte artış, ulaşım, hizmet ve imalat sektöründe yaşanan aksaklıklar, işyerlerinin kapanması, ticaretin aksaması, turizm endüstrisinin yok olması, pek çok ülkede uygulanan hastalıkla mücadele ve sağlık harcamalarının yarattığı maliyet ekonomik sonuçlardan bazıları olarak ifade edilebilir. Dünyadaki ülkelerin pek çoğu salgın ortaya çıktığında gerekli ciddiyeti göstermemiş, sert ve kararlı tedbirler almakta geç kalmıştır (Pak vd., 2020).

Küresel ekonomik faaliyetin %60'ını oluşturan başlıca gelişmiş ülkelerin en az 2024 yılına kadar potansiyel üretim seviyelerinin altında faaliyet göstermesi muhtemel gözükmektedir. Bir bütün olarak, gelişmiş ekonomilerin nüfuslarını daha yüksek oranda aşılama konusunda adımlar atarak, 2021'de ve sonrasında ulusal, bölgesel ve küresel çapta beklentilerini yükselttiği görülmektedir. Bununla birlikte, COVID-19'un yeni varyantlarının ortaya çıkması, gelişmekte olan ekonomilerde teşhis edilen vakalardaki artış ve gelişmiş ülkelerdeki bazı popülasyonlarda aşılara karşı direnç yakın vadede ekonomik toparlanmanın hızı ve gücü hakkında soruları da gündeme getirmektedir. Pandeminin neden olduğu ekonomik etkiler belirli sektörleri ve gurupları da farklı şekilde etkilemiştir. Küresel COVID-19 pandemisinin ekonomik zararının tam olarak ne boyutta olacağını söylemek mümkün olmasa da, temel makroekonomik değişkenlere bakarak küresel ekonomi üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratacağı söylenebilir. Kaybedilen hayatlar açısından insani maliyetlerin, artan yoksulluk seviyelerinin, alt üst olan hayatların, bozulan kariyerlerin ve artan sosyal huzursuzluğun, işsizliğin maliyetine ek olarak küresel ekonomik büyümeyi de kalıcı olarak etkilediği söylenebilir. Aşıların özellikle gelişmiş ekonomilerde pandemi öncesi faaliyet seviyelerine dönüşü kolaylaştıracağı beklense de yeni viral varyantların etkilerinin belirsizliği göz ardı edilmemelidir (CRS, 2021).

Küresel salgın, küresel ekonomide aynı anda hem talebi hem de arzı kesintiye uğratmıştır. Arz yönünden bakıldığında, yayılan enfeksiyon işgücü verimliliğini ve arzı azaltmıştır. Hareketlilik, sosyal mesafe ve iş yerlerinin kapatılmasına getirilen kısıtlamaların, mal ve hizmet arzını kesintiye uğrattığı söylenebilir. Talep tarafına bakıldığında ise karantinalar, hastalık ve işsizlikten kaynaklanan gelir kaybı, işten çıkarmalar ve kötüleşen ekonomik beklentiler nedeniyle firmaların yatırımlarında ve hane halkı tüketimindeki düşüş görülmektedir. Seyahat yasağı, karantina, tecrit, hareket kısıtlamaları, sosyal mesafe ve halka açık etkinliklerin ve halka açık yerlerin başka şekillerde kapatılması da ekonomik kalkınmayı ve çevresel sürdürülebilirliği olumsuz etkilemiştir (Vitenu-Sackey & Barfi, 2021). Bu gibi durumlarda hane halkları internet üzerinden zincir teknoloji mağazaları aracılığıyla alışverişlerini yapmaya başlamış bu durumda halka açık iş yerlerinde çalışanların iş kaygısını arttırmıştır (Derici ve Atalay, 2019). Dünyanın şu anda karşı karşıya bulunduğu durum 1930'lardaki Büyük Buhrandan bu güne kadar yaşanan en kötü performans olarak ifade edilebilir (Jones, Palumbo & Brown, 2021). Özellikle ABD'de 2019 yılında % 3,68 olan işsizlik oranının 2020 yılında % 8,10'a yükselmesi oldukça çarpıcıdır.

Ekonomik büyüme ve kalkınmada konut sektörünün önemi yadsınamaz. Sektör, bir ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. İstihdam, tasarruf, yatırım ve işgücü verimliliği gibi önemli makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisiyle ekonomik büyümeye ve kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Nitelikli konutların inşası ve kullanımı, çevrenin yanı sıra insanların refahını, fiziksel ve zihinsel sağlığını da etkiler. Bu nedenle, hem devlet hem de bireyler tarafından nitelikli konutların inşası, sürdürülebilir kalkınma ve bir ekonominin verimliliğinin artırılması için gerekli koşullar arasında yer almaktadır. Ayrıca, konutun önemli rolü, yaşam maliyeti endeksinin hesaplanmasında kullanılan göstergelerden biri olarak dâhil edilmesiyle daha da vurgulanmaktadır (Uwatt, 2019: 1-2).

2019 yılından sonra yaşanan COVID-19 pandemi sürecinin küresel ve ulusal düzeydeki etkileri, kredi artış oranları, konut fiyatları artış oranları, toplam konut satışları, küresel ve ulusal konut fiyat endeksleri çerçevesinde incelendiğinde Türkiye'nin %18,10 ile kredi artış oranları ve %13,19 oranıyla da konut fiyatları artış oranları sıralamasında en başta yer aldığı görülmektedir. IMF Küresel Konut Fiyat Endeksi ise, 169,77 değeri ile 2020 yılının üçüncü çeyreğinde tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'de toplam konut satışlarının pandemi sürecinde 2019 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan faiz indirimleri ve kredi şartlarının kolaylaştırılması sonucu bir artış eğilimine girdiği görülse de sonrasında faizlerin tekrar yükselmesi, koşulların zorlaştırılması ve inşaat maliyetlerinin artması sonucu hızlı bir şekilde gerilediği görülmektedir.

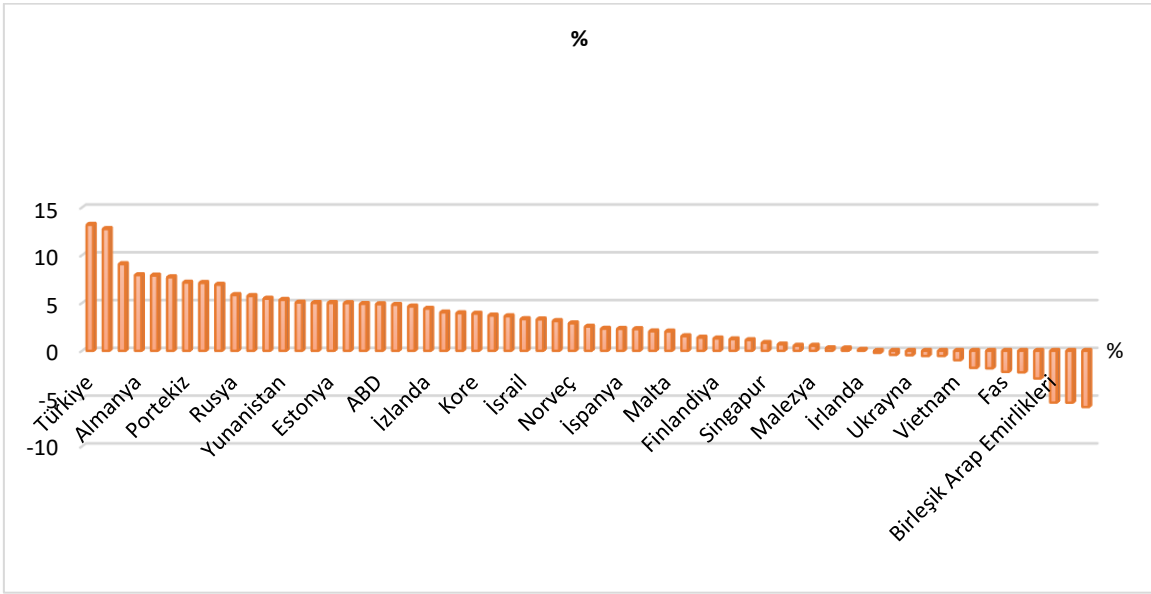

Şekil 1: Reel Kredi Büyümesindeki Değişim (Bir Önceki Yıl Boyunca): 2019-2020

Kaynak: IMF, Global Housing Watch, 2021, <https://www.imf.org/>

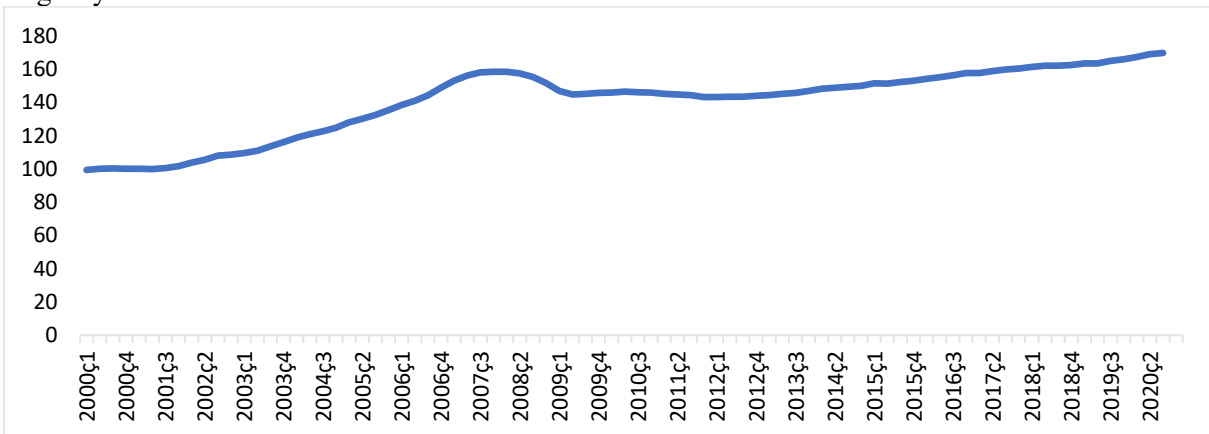
Bir önceki yılın aynı dönemine göre, 2020 yılının üçüncü çeyreğinde gerçekleşen kredi artış oranlarına baktığımız zaman 43 ülke arasında % 18,10 ile en yüksek kredi artış oranının Türkiye'ye ait olduğu görülmektedir. % 13,46 ve % 11,76 ile Çin ve Macaristan ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. En düşük artış ise % 0,97 ile ABD'ye aittir. 29 ile 43. Sıra arasında yer alan 15 ülkede ise kredi büyümesinde artış değil düşüş söz konusudur. Kredi büyümesinde en yüksek gerileme % -7,11 ile Meksika'ya aittir. Meksika'yı % -6,43 ve % -5,40 ile Ukrayna ve Yunanistan takip etmektedir (Şekil 1).

Faiz oranları, konut talebini belirlemede son derece önemlidir. Faiz oranları düştüğünde konut talebi artabilir. Ancak burada, faiz oranlarındaki düşüşün nedenine bakmak gerekir. Faiz oranları ekonomik görünüm zayıfladığı için düşerse, konut talebi artmayabilir. Bununla birlikte, faiz oranlarındaki düşüşün kalıcı mı yoksa döngüsel mi olduğunu da önemlidir. Bireyler tarafından, faiz oranlarındaki düşüşün kalıcı olduğu ve devam edeceği bekleniyorsa konut talebi, çok daha fazla artabilir. Kredi koşullarındaki değişiklikler de konut talebi döngülerini artırabilir. Çünkü kredi standartları önemlidir ve bu durum konut talebindeki artışı kolaylaştırabilir (Watson, 2013). Yani merkez bankası para politikası araçlarını kullanarak faiz oranlarını, kredi kullanım koşullarını ve dolayısıyla konut fiyatlarını ve konut talebini etkileyebilir. Merkez bankasının ekonomiye ve finansal sisteme yönelik riskleri göz önünde bulundurmak ve uyguladığı politikaların etkisini değerlendirebilmek için konut piyasasındaki değişiklikleri bilmesi, anlaması ve tahmin edebilmesi gerekir (Bank of England, 2020). Söz konusu dönemde konut kredisi büyümesinde Türkiye'nin ilk sırada yer almasının en önemli nedeninin hükümet tarafından kamu bankaların öncülüğünde izlenen düşük faiz politikası olduğu söylenebilir. TCMB tarafından 25 Temmuz'da gerçekleştirilen faiz indirimi sonrasında özellikle kamu bankaları öncülüğünde konut kredilerinde ciddi bir faiz indirime gidildiği görülmektedir. Konut kredisinde 26 Temmuzda % 20,49, 2 Ağustosta ise % 18,45 olan yıllık ortalama bileşik faiz 9 Ağustosta % 13,64 düzeyine inmiştir. Dolayısıyla konut faizlerindeki bu hızlı düşüş faiz yükünü azaltarak kredi talebini ciddi bir şekilde arttırmıştır.

Şekil 2: Ev Fiyatlarındaki Reel Değişim (Bir Önceki Yıl Boyunca): 2019-2020
Kaynak: IMF, Global Housing Watch, 2021, <https://www.imf.org/>

IMF tarafından belirli aralıklarla hazırlanan konut izleme raporu verilerine göre, 2020 yılının üçüncü çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre konut fiyatları artış oranına bakıldığında ilk sırada % 13,19'luk artışla Türkiye'nin yer aldığı görülmektedir. 63 ülkenin yer aldığı bu raporda sırasıyla % 12,75 ve % 9,07'lik oranlarla Lüksemburg ikinci Hırvatistan üçüncü sırada yer almaktadır. En düşük fiyat artış oranları sıralamasında ise 47. sırada Endonezya (% 0,28), 48. sırada Çin (% 0,26) ve 49. sırada ise İrlanda (%0,11) bulunmaktadır. Japonya'dan Katar'a kadar 50 ile 63. sıra arasında yer alan ülkelerde ise artış değil azalış olduğu görülmektedir. En az düşüş % -0,21 ile Japonya'da en yüksek düşüş ise % -5,88 ile Katar'da gerçekleşmiştir. Bu grafiğe göre en yüksek artışın yaşandığı Türkiye ile en yüksek düşüşün yaşandığı Katar arasında yaklaşık % 19 oranında bir fark olduğu söylenebilir (Şekil 2). Bu süreçte Türkiye'de konut fiyatlarında ortaya çıkan yükselmenin temel nedeni konut kredisi faizlerindeki düşüş sonucu konut kredilerinin ve dolayısıyla konut talebinin artmasıdır. Ancak, konut talebindeki bu artışında konut fiyatlarını yukarıya doğru ittiği söylenebilir.

Şekil 3: Küresel Reel Konut Fiyat Endeksi*: 2000-2020
Kaynak: IMF, Global Housing Watch, June 15 2021, <https://www.imf.org/>

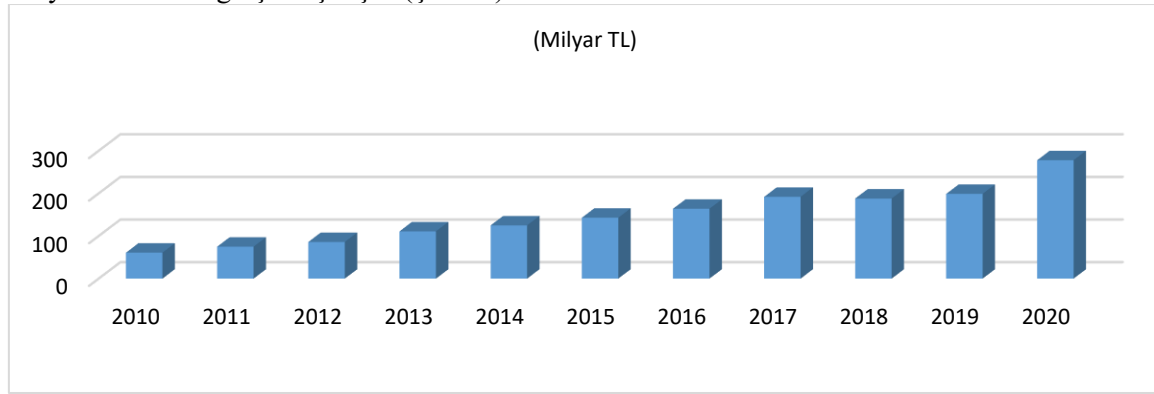
*(2000=100)

IMF Küresel Konut Fiyat Endeksi, 50'den fazla ülke için gerçek konut fiyatlarının basit bir ortalaması ve gayrimenkul piyasasının küresel bir göstergesidir Bu endekse bakıldığında 2020 yılının üçüncü çeyreğinde tarihinin en yüksek seviyesine ulaştığı söylenebilir. 2000 yılı (Baz yıl) 100 olarak

kabul edilen Küresel Konut Fiyat Endeksi 2020 yılının üçüncü çeyreğinde 169,77 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Endeks 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonrasında 2009 yılında yaklaşık 146 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3).

Ekonomideki kısmi düzelmeye rağmen, ortaya çıkan yeni mutasyonlar nedeniyle artan işsizlik ve ekonomik belirsizlik ortamının hala devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu durumun konut piyasasını da etkilemeye devam edeceği söylenebilir. Depremlerden sonra görülen artçı şoklar gibi yaşanan bu salgın sonrasındaki olumsuz etkilerin de kademeli bir şekilde azalarak devam etmesi muhtemel gözükmemektedir.

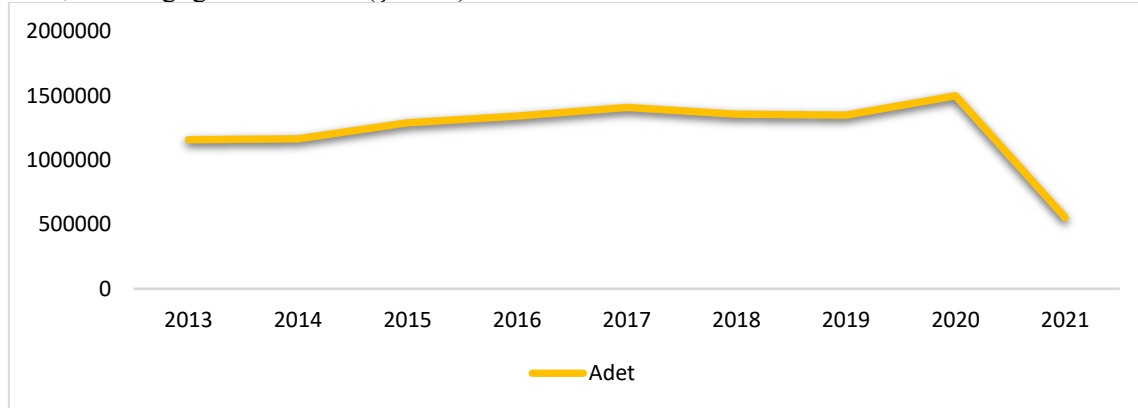
2010 yılından itibaren konut kredisi faiz oranlarında dalgalanmalar olmakla beraber aşağı yönlü bir eğilimin olduğu söylenebilir. Kredi maliyetlerindeki düşüş tek başına kriter olmamakla beraber diğer makroekonomik koşullarında uygun olması durumunda (maliyetler, kredi vadesinin uzaması, ekonomik beklentiler vb. gibi) konut kredisine ve dolayısıyla konuta olan talep artar. 2010-2020 yılları arasındaki konut kredilerin gelişimine bakıldığında 2018 yılı haricinde konut kredilerinde sürekli bir artış olduğu görülmektedir. Aralık 2020 döneminde de konut kredileri 278 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Şekil 4).

Şekil 4: Türkiye’de Konut Kredilerinin Gelişimi: 2010-2020

Kaynak: BDDK, 2021, Türk Bankacılık Sektörünün Temel Göstergeleri, Aralık 2020, <http://www.bddk.org.tr/>

Türkiye genelinde konut satışlarına bakıldığında 2013 yılından 2017 yılına kadarki dönemde artış eğiliminin olduğu görülmektedir. Konut satışları 2013 yılında 1 157 190’dan 2017 yılında 1 409 314’e yükselmiştir. Ancak 2018 ve 2019 yıllarında düşüş göstererek sırasıyla 1 375 398 ve 1 348 729 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılının ortalarından itibaren pandemi sürecinde hükümet tarafından uygulana düşük faiz politikasının etkisiyle konut faizlerinde yaşanan hızlı düşüş faiz yükünü azaltarak kredi talebindeki artışa paralel bir şekilde konut talebini de arttırmıştır. 2018 yılında bir önceki yıla göre %2,4, 2019 yılında ise %1,9 azalış gösteren konut satışları 2020 yılında %11,2 artarak 1 499 316 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise faiz oranındaki artışın etkilerini görmek mümkündür. Türkiye genelinde konut satışları 2021 yılı Ocak ayında bir önceki yılın aynı ayına göre %37,9 azaldığı görülmektedir (Şekil 5).

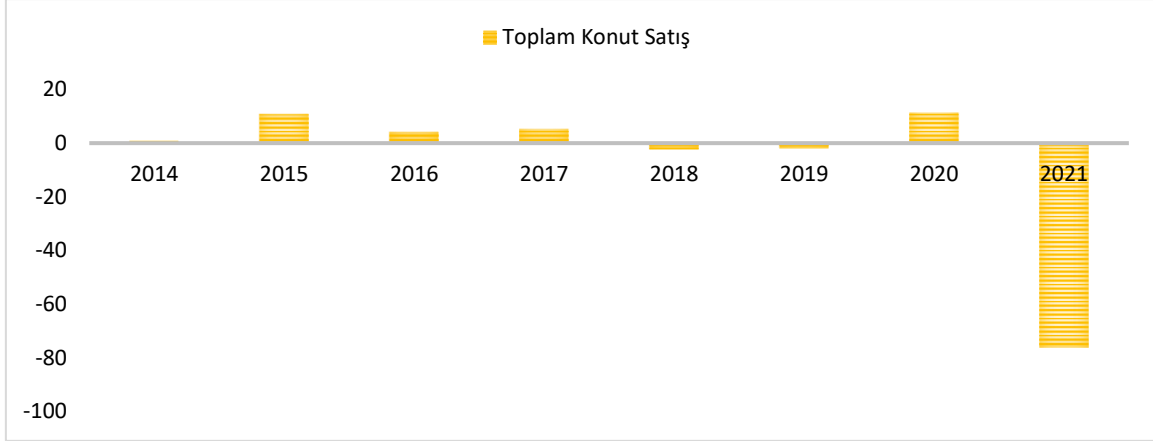

Şekil 5: Yıllara Göre Konut Satış Sayıları: 2013-2021

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri, 2021, <https://data.tuik.gov.tr/>

*2021 yılı verileri Haziran ayı itibarıyla alınmıştır.

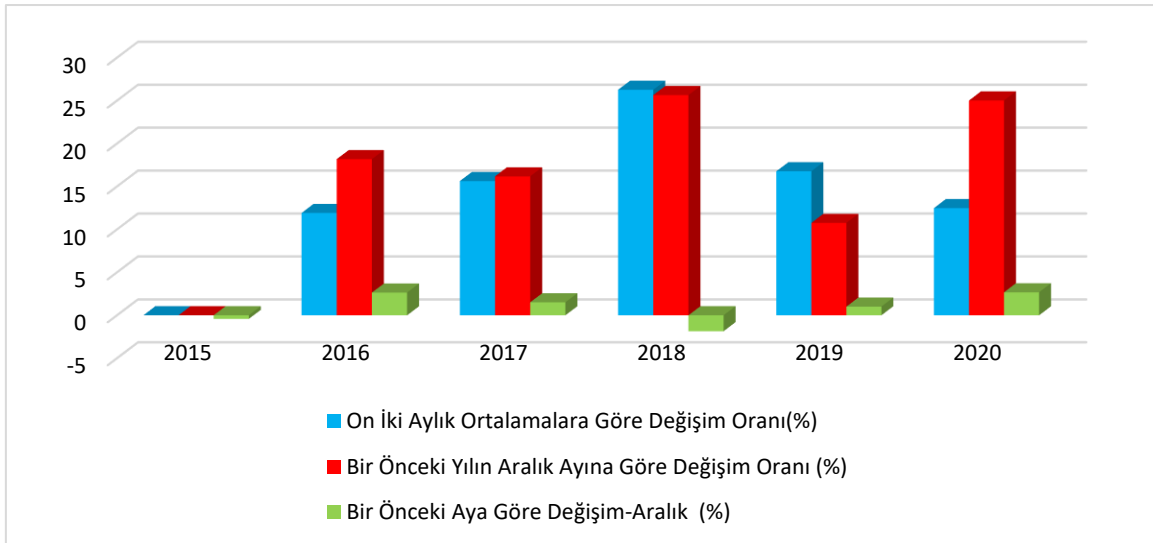
Türkiye genelinde konut satışlarının % değişimine bakıldığında da 2018 ve 2019 ve 2021 yıllarında sırasıyla %-2,41, %-1,94 ve %-76,06 şeklinde bir azalış olduğu görülmektedir. Özellikle 2020 yılının dördüncü çeyreğinden itibaren TCMB'nin kuru kontrol altına alabilmek amacıyla faiz artırımına gitmesi konut faizlerini de yukarı doğru itmiş ve konut talebinde sert bir düşüşe neden olmuştur (Şekil 6).

Şekil 6: Türkiye’de Toplam Konut Satışı (Adet % Değişim): 2014-2021

Kaynak: TCMB, Konut Fiyat Endeksi, 2021, <https://www.tcmb.gov.tr/>

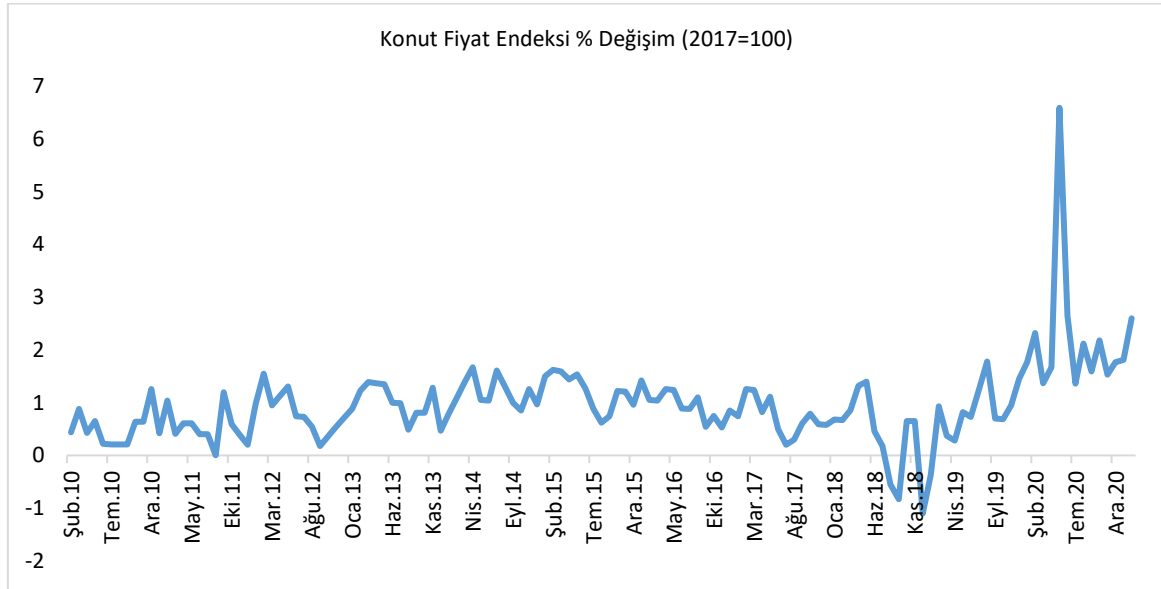
İnşaat Maliyet Endeksi (İME), inşaat sektöründe kullanılan girdilerde dönemlere göre ortaya çıkan maliyet değişimlerini ölçen fiyat endeksi olarak tanımlanabilir. İnşaat maliyet endeksinin 2015-2020 yılları arası dönemde bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranlarına bakıldığında en yüksek değer %25,65 ile 2018 yılında gerçekleştiği görülmektedir. On iki aylık ortalamalara göre değişim oranı temel alındığında da %26,26 ile 2018 yılı yine ilk sıradadır. Aynı dönemde enflasyon ve faiz oranlarının da yüksek olduğu dikkate alınır Türkiye’de 2018 ve 2019 yıllarındaki toplam konut talebindeki düşüşün nedeni daha iyi anlaşılabilir. Bir önceki yılın Aralık ayına göre en düşük artış ise %10,76 ile 2019 yılında gerçekleşmiştir. Pandemi sürecinin başladığı bu dönemde özellikle 2019 yılının ikinci yarısında başlayan faiz indirimleriyle beraber konut kredilerinde ve toplam konut satışında artışlar ortaya çıkmıştır. İnşaat maliyet endeksi, 2020 yılı Aralık ayında bir önceki aya göre %2,68 bir önceki yılın aynı ayına göre %25,02 artış göstermiştir (Şekil 7). 2021 yılına ait verilere bakıldığında da Mayıs ayında bir önceki aya göre %4,41, bir önceki yılın aynı ayına göre %39,56 oranında artış söz konusudur (TÜİK, 2021a).

Şekil 7: İnşaat Maliyet Endeksi –İME (%): 2015-2020

Kaynak: TÜİK, İnşaat Maliyet Endeksi ve Değişim Oranları, 2015-2021, Mayıs 2021, <https://data.tuik.gov.tr/>

TCMB Konut Fiyat Endeksi, Türkiye genelindeki konut fiyatları değişmelerinin ölçülmesi ve fiyat değişimlerinin takip edilmesi amacıyla oluşturulan bir endekstir. Türkiye’de gayrimenkul sektörü geçmişten gelen toplumsal kültürün bir uzantısı olarak günümüzde de hala popüler ve gelişmiş bir yatırım aracıdır. Türkiye’de satışa konu olan tüm konutlara ilişkin fiyat verilerinin kullanıldığı bu endeks, yeni ev almak isteyenler ve satmak isteyenler açısından oldukça önemli bir göstergedir. Endekste, konutun fiyatını temsil etmek üzere bireysel konut kredisi talebiyle kredi veren ticari bankalara yapılan başvurular sırasından düzenlenen değerlendirme raporlarındaki konut değeri kullanılmaktadır. Çünkü konutun fiyatının ve değerinin güvenilir olarak en iyi alınabileceği belge konut değerlendirme raporudur. Bu endeks, konutların gözlemlenebilen bağlı kalite etkisinden arındırılmış fiyat değişimlerini izlemek amacıyla hedonik regresyon yöntemi kullanılarak oluşturulan fiyat endeksidir. Konut fiyat endeksinin oluşturulmasında tabakalaşmış ortanca fiyat yöntemi kullanılmaktadır. Konut Fiyat Endeksinin başlangıç yılı 2010 olarak kabul edilmektedir. Temel dönem yılı (baz yılı) 2017 olarak kabul edilmekte ve veriler aylık olarak yayımlanmaktadır (TCMB, 2021).

Şekil 8: TCMB Konut Fiyat Endeksindeki % Değişim (2010-2020)

Kaynak: TCMB, Konut Fiyat Endeksi, 2021, <https://www.tcmb.gov.tr/>

Türkiye’deki konutların kalite etkisinden arındırılmış fiyat değişimlerini izlemek amacıyla hesaplanan Konut Fiyat Endeksi (KFE) (2017=100), Aralık 2017’de bir önceki aya göre %0,58 artarak 103,4, 2018’de % -1,1 azalarak 108, 2019’da %1,45 artarak 118,8 ve 2020 yılında da %1,77 artarak 154,9 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise Şubat ayında bir önceki aya göre yüzde 2,6 oranında artarak 161,8, Mayıs ayında bir önceki aya göre yüzde 3,9 oranında artarak 175,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir’in konut fiyat endekslerindeki gelişmelere bakıldığında, 2021 yılı Mayıs ayında bir önceki aya göre, sırasıyla 2,8, 4,3 ve 3,6 oranlarında artış olmuştur. 2021 yılı Mayıs ayında bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 29,1 oranında artan KFE, aynı dönemde reel olarak yüzde 10,7 oranında artış göstermiştir (Şekil 8). 2021 yılı KFE değerlerine bakıldığında fiyat artışının Türkiye genelinde yavaşladığı görülmektedir. Şubat ayında %2,6, Mart ayında %2,4 olan fiyat artışları Nisan ayında %2 olmuştur. Pandemi sürecinde yaşanan kısıtlamalar, inşaat maliyetlerinin artması ve konut kredi faizlerinin yükselmesi sonucu konut talebinin düştüğü ve dolayısıyla talepteki azalmaya bağlı olarak da fiyat artışlarının yavaşladığı söylenebilir. Bu bağlamda koşullarda herhangi bir değişiklik olmadığı sürece konut fiyat endeksinin önümüzdeki dönemde azalan oranda artış göstermesi muhtemel görülmektedir.

4. SONUÇ

COVID-19, Akut Solunum Sendromu Koronavirüs 2 (SARS-CoV-2) olarak adlandırılan yeni bir Koronavirüsün neden olduğu hastalık olarak tanımlanmaktadır. Bu salgın dünyaya ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun daha yoğun bir dayanışma ve işbirliği içinde olmaları gerektiğini açık bir şekilde göstermiştir. Bu süreçte salgına karşı uygulamaya konan programların boyutu ve kapsamı ülkeden ülkeye değişse de, merkezi hükümetler sağlık sektörüne, hane halkına ve firmalara mali destek sağlamak için vergi indirimleri veya ertelemeleri, ücret ve gelir destekleri, işsizlik sigortasının genişletilmesi ve daha aktif hale getirilmesi gibi çeşitli önlemler almışlardır.

COVID-19 virüsünün sürekli mutasyona uğraması ve dolayısıyla da hala kesin bir çözümünün bulunamamasının yanı sıra dünyanın gelecekte bu ve buna benzer salgınlarla daha sıklıkla karşılaşma ihtimalinin oldukça yüksek olması nedeniyle ülkelerin salgınla mücadelenin yanında ekonomik istikrarı korumak içinde daha kalıcı ve karalı önlemler alması gerektiği de son derece açıktır. Ülkelerin bundan sonraki süreçte ulusal değil küresel boyutta düşünmesi ve ona göre hareket etmesi gerekmektedir.

Konut, insanların güvenli ve rahat bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri gerekli olan en önemli unsurlardan birisidir. Konut sorunu, insanların yaşam kalitesini etkileyen ve aynı zamanda ekonomik yapı içerisinde önemli bir yere sahip olan ekonomik ve sosyal bir sorundur. Bu sorun yalnızca kitlelerin yaşam standartlarıyla değil aynı zamanda küresel ekonomik kalkınma ile de ilgilidir ve ekonomideki pek çok unsurla yakın ilişki içerisinde. Yani, konut piyasaları hem önemli hem de karmaşıktır. Birçok faktörden etkilenebilir. Dolayısıyla ekonomideki en önemli sektörlerin başında gelmektedir ve hemen hemen her zaman gündemdeki yerini korumuştur

2019 yılından sonra yaşanan COVID-19 pandemi sürecinin küresel ve ulusal düzeydeki etkilerine bakıldığında, Türkiye'nin % 18,10 ile kredi artış oranları ve %13,19 oranıyla da konut fiyatları artış oranları sıralamasında en başta yer aldığı görülmektedir. IMF Küresel Konut Fiyat Endeksi ise, 169,77' yükselerek tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Faiz oranları kredi koşulları konut talebini belirlemede son derece önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'de toplam konut satışlarının pandemi sürecinde 2019 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan faiz indirimleri ve kredi şartlarının kolaylaştırılması sonucu bir artış eğilimine girdiği görülse de sonrasında faizlerin tekrar yükselmesi, koşulların zorlaştırılması ve inşaat maliyetlerinin artması sonucu hızlı bir şekilde gerilediği görülmektedir.

Dünyada ülkelerin ekonomik yapıları üzerinde toplumsal kültürlerinin de oldukça önemli bir etki yarattığı söylenebilir. Bu çerçevede bir ülkede yaşayan insanların tasarruf etme ve tasarruflarını değerlendirme alışkanlıkları önemlidir. Türkiye bu anlamda dünyada farklı anlayışa sahip ülkelerden birisi olarak değerlendirilebilir. Çünkü konut ve gayrimenkul sektörü Türkiye de, geçmişte daha yoğun olmakla beraber günümüzde de hala en güvenilir yatırım alanlarından birisi olarak görülmektedir. Dolayısıyla, zaman zaman ekonomik koşullardan kısmen bağımsız olarak da bu sektöre ciddi yatırımların yapıldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Almusaed, A. & A. Almssad (2018). Introductory Chapter: Housing Policy Matters, November 5th, DOI: 10.5772/intechopen.81622.

Bank of England (2020). How Does the Housing Market Affect the Economy?, <https://www.bankofengland.co.uk>.

BDDK (2021). Türk Bankacılık Sektörünün Temel Göstergeleri, Aralık 2020, <http://www.bddk.org.tr/>.

Britannica, Editors of Encyclopedia (2020). Interest, Encyclopedia Britannica, February 3, <https://www.britannica.com/topic/interest-economics>.

Cennimo, D. J. (2021). What is COVID-19?, Medscape, June 25, <https://www.medscape.com/answers/2500114-197401/what-is-covid-19>.

CRS (2021). Global Economic Effects of COVID-19, CRS Report, R46270, July 9, <https://crsreports.congress.gov>.

- Davenport '03, J. (2003). "The Effect of Demand and Supply Factors on the Affordability of Housing," *The Park Place Economist*, Vol. 11, Issue 1, 4-2003, <https://digitalcommons.iwu.edu/parkplace/vol11/iss1/15>.
- Derici, S., & Atalay, E. (2018). Veri Zarflama Analizi (Vza) İle Türkiye'deki Zincir Tekno (Loji) Market Mağazalarının Etkinlik Ölçümü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1387-1399.
- Fox, L. (2002). The Meaning of Home: A Chimerical Concept or a Legal Challenge?, *Journal of Law and Society*, December, Volume 29, No. 4, Wiley on behalf of Cardiff University, <https://www.jstor.org/stable/4150519>
- Hammam, S. (2014). Housing Matters, Policy Research Working Paper No. 6876, World Bank, Washington, DC., <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/18753> License: CC BY 3.0 IGO.”
- Hsieh, W., Norman D. & Orsmond D. (2012). Supply-side Issues in the Housing Sector, *Bulletin*, September Quarter, Reserve bank of Australia, <https://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2012/sep/pdf/bu-0912-2.pdf>.
- ILO (International Labour Organization) (2021). ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work. Seventh Edition Updated Estimates and Analysis, 25 January, <https://www.ilo.org/>
- IMF, World Economic Outlook Database, April 2021, <https://www.imf.org/>
- IMF, Global Housing Watch, June 15 2021, <https://www.imf.org/>
- Jaffe, A. J. (1989). Concepts of Property, Theories of Housing, and the Choice of Housing Policy, *The Netherlands Journal of Housing and Environmental Research*, Vol. 4, No. 4, Springer, <https://www.jstor.org/stable/pdf/43928426.pdf>
- Jones, I., Palumbo D. & Brown D. (2021). Coronavirus: How the Pandemic has Changed the World Economy, BBC News, 24 January, <https://www.bbc.com/>
- Kömürlü, R. & Önel H. (2007). Türkiye'de Konut Üretimine Yönelik Kaynak Oluşturma Model Yaklaşımları, *YTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, <https://jag.journalagent.com/>
- Lima, C. M. A. O. (2020). Information about the New Coronavirus Disease (COVID-19), *Radiol Bras.*, March/Abr, 53 (2): V-VI, <http://dx.doi.org/10.1590/0100-3984,2020,53,2e1>
- Lockwood, K. (2020). Unpacking the potential Impact of the COVID-19 Pandemic on the South African Economy and the Housing sektör, Centre for Affordable Housing Finance in Africa, 24th April, <https://housingfinanceafrica.org/>
- Lowe, S. (2011). The Housing Debate, Bristol University Press, September 21, ISBN: 978-1847422736
- Önver, M. Ş. (2016). *Konut ve Konut Politikası*, Birinci Baskı, Nisan 2016, İstanbul / Türkiye IJOPEC Yayınları No:18 ISBN: 978-0-9932118-9-8, <http://ijopec.co.uk/>
- Özdemir, Ö. (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Diagnosis and Management, *Erciyes Med J.*, 42 (3), DOI: 10.14744/etd.2020.99836, <https://www.erciyesmedj.com>
- Pak, A., Adegboye OA, Adekunle AI, Rahman KM, McBryde ES & Eisen DP (2020). Economic Consequences of COVID-19 Outbreak: the Need for Epidemic Preparedness, *Front Public Health* 8:241, DOI: 10.3389/fpubh.2020.00241
- Rao, C. & Ge Y. (2015). Analysis of Main Influence Factors for Housing Prices, International Conference on Engineering Management, Engineering Education and Information Technology (EMEEIT), Atlantis Press, <https://www.atlantis-press.com>
- Rykwert, J. (1991). House and Home, *Social Research*, Spring 1991, Vol. 58, No. 1, The Johns Hopkins University Press, <https://www.jstor.org/stable/40970630>
- Sauer, L. M. (2021). What Is Coronavirus?, Johns Hopkins Medicine, <https://www.hopkinsmedicine.org/health/conditions-and-diseases/coronavirus>
- Sheibani, G. & T. Havard (2006). Housing Concept, Problem and Policies, Research Institute for Building and Human Environment, https://www.irbnet.de/daten/iconda/CIB1679_9.pdf
- Sixsmith, J. (1986). The Meaning of Home: An Exploratory Environmental Experience, *Journal of Environmental Psychology*, Volume 6, Issue 4, December, DOI: 10.1016/S0272-4944(86)80002-0, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0272494486800020>
- Sönmezer, S. & Pala Y. (2017). Konut Kredi Hacminin Gelişimi ile Makroekonomik Değerler ve Finansal Getirilerin İlişkisi, International Conference on Eurasian Economies, <https://avekon.org/papers/1961.pdf>
- Stylecraft (2021). A Simple Guide to Understanding Housing Market Supply & Demand, April 22, <https://stylecraftthomes.com/2021/04/a-simple-guide-to-understanding-housing-market-supply-demand/>

- UKEssays. (2018). Factors that Affect the Demand and Supply of Houses, November, Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/economics/factors-that-affect-the-demand-and-supply-of-houses-economics-essay.php?vref=1>
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Konut Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: KB.3016-ÖİK 797, Ankara, <https://www.sbb.gov.tr>
- TCMB (2021). Konut Fiyat Endeksi, <https://www.tcmb.gov.tr>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu), Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı, 27 Kasım, <https://covid19.saglik.gov.tr>
- TÜİK (2021a). İnşaat Maliyet Endeksi ve Değişim Oranları, 2015-2021, Mayıs, <https://data.tuik.gov.tr/>
- TÜİK (2021b). Konut Satış İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/>
- United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT) (2011). A Practical Guide for Conducting: Housing Profiles Supporting Evidence-based Housing Policy and Reform, HS Number: HS/034/11 ISBN Number: 978-92-1-132028-2, <https://unhabitat.org/>
- Uwatt, U. B. (2019). Housing Sector, Economic Growth and Development: Conceptual Issues and Theoretical Underpinnings. CBN Economic and Financial Review. 57(4), <https://dc.cbn.gov.ng/>
- Vitenu-Sackey, P. A. & Barfi, R. (2021). "The Impact of Covid-19 Pandemic on the Global Economy: Emphasis on Poverty Alleviation and Economic Growth," The Economics and Finance Letters, Conscientia Beam, Vol. 8(1), DOI: 10.18488/journal.29.2021.81.32.43, <https://ideas.repec.org/>
- Youds, C. (2020). Supply and Demand: the Housing Market, 22 August, <https://pearsonblog.campaignserver.co.uk/supply-and-demand-the-housing-market/>
- Watson, E. (2013). A Closer Look at Some of the Supply and Demand Factors Influencing Residential Property Markets AN 2013/11, Reserve Bank of New Zealand Analytical Note Series ISSN 2230-5505, December, <https://www.rbnz.govt.nz>
- WHO (2021). WHO-Convended Global Study of Origins of SARS-CoV-2: China Part, Joint WHO-China Study 14 January-10 February 2021 Joint Report, <https://www.who.int/publications/i/item/who-convended-global-study-of-origins-of-sars-cov-2-china-part>

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, The effect of the Covid 19 pandemic process on housing prices in Turkey has been investigated.

Methodology

In the study, first of all, the concept of housing and the concepts and processes of the Covid 19 pandemic were mentioned. Afterwards, the factors affecting the housing sector were mentioned and the effects of the Covid 19 pandemic process on the housing sector were explained with the help of graphics.

Findings

Considering the global and national effects of the COVID-19 pandemic process experienced after 2019, it is seen that Turkey is at the top of the list of credit increase rates with 18.10% and housing price increase rates with 13.19%. The IMF Global Home Price Index, on the other hand, rose to 169.77', reaching its highest level in its history. Interest rates and loan terms are extremely important in determining housing demand. In this context, although it has been observed that the total housing sales in Turkey have entered an upward trend as a result of the interest reductions that started in the second half of 2019 and the facilitation of credit conditions during the pandemic process, it is seen that the interest rates have increased again, the conditions have become more difficult and the construction costs have increased rapidly.

Conclusion and Discussion

Since the COVID-19 virus is constantly mutating and therefore still no definitive solution has been found, it is likely that the world will encounter this and similar epidemics more frequently in the future. Therefore, it is clear that countries should take permanent and decisive measures to protect economic stability as well as fight the epidemic. In the next process, countries need to think globally, not nationally, and act accordingly.

It can be said that the social cultures of the countries in the world have a very important effect on the economic structures. In this context, the habits of people living in a country to save and evaluate their savings are important. In this sense, Turkey can be considered as one of the countries with a different understanding in the world. Because the housing and real estate sector in Turkey, although it was more intense in the past, it is still seen as one of the most reliable investment areas today. Therefore, it can be said that serious investments have been made in this sector from time to time, partially independent of the economic conditions.

COVID-19 DÖNEMİ ACİL UZAKTAN EĞİTİM FAALİYETLERİNİN ÖĞRETMENLERDE YARATTIĞI PSİKOLOJİK GÜÇLÜKLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Koşar, D. & Battal, B. (2021). Covid-19 Dönemi Acil Uzaktan Eğitim Faaliyetlerinin Öğretmenlerde Yarattığı Psikolojik Güçlükler. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1366-1384.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.988780>.

Geliş Tarihi: 30.08.2021

Kabul Tarihi: 27.09.2021

E-ISSN: 2149-3871

Didem KOŞAR

Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

didemkosar@hacettepe.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-4959-1094

Bahadır BATTAL

Milli Eğitim Bakanlığı

bhdrbttl@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-0545-5464

ÖZ

Bu araştırmada Türkiye'deki ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarındaki öğretmenlerin COVID 19 dönemi acil uzaktan eğitim döneminde yaşadıkları psikolojik güçlükler, bu güçlüklerin kaynakları, güçlüklerle başa çıkma stratejileri ve yaşadıkları güçlüklerin salgın sonrası mesleklerine olası etkilerine ilişkin görüşlerinin betimlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim kullanılmış; 25 öğretmen ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öğretmenler, stres ve kaygı gibi duygulanım odaklı güçlüklerin yanında mesleki yetersizlik ve tükenmişlik gibi doğrudan meslek odaklı psikolojik güçlükler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin bu dönemde yaşadıkları güçlüklerin temel kaynakları olarak Milli Eğitim Bakanlığı politikaları, belirsizlikler, öğrencilerin derslere katılmıyor olması belirlenmiştir. Öğretmenler yaşadıkları güçlüklerle başa çıkmakta zorlandıklarını ifade ederken; kendilerini rahatlamak adına hem bireysel hem de çevresel stratejiler kullandıklarını dile getirmişlerdir. Öğretmenler yaşadıkları psikolojik güçlüklerin salgın sonrasında bir süre daha etkisini sürdüreceğini, ancak bu dönemde okula gitmenin değerini anladıklarını ifade etmektedirler. Milli Eğitim Bakanlığı'nın gelecekteki olası acil uzaktan eğitim faaliyetlerine yönelik bir öğretim programı hazırlaması ve kriz dönemlerinde öğretmenlere psikolojik destek sunması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Acil Uzaktan Eğitim, Psikolojik Güçlükler, COVID-19.

PSYCHOLOGICAL CHALLENGES CREATED BY EMERGENCY DISTANCE EDUCATION ACTIVITIES IN THE COVID-19 PERIOD

ABSTRACT

In this study, it was aimed to describe the psychological difficulties experienced by teachers working in primary, secondary and high schools in Turkey during the emergency distance education period, the sources of these difficulties, strategies to cope with the difficulties, and the effects of the difficulties they experienced on their professions after the pandemic. The research was constructed with phenomenology, one of the qualitative research methods. Interviews were conducted with 25 teachers through a semi-structured interview form. According to the results of the research, the teachers stated they experienced directly occupational-oriented psychological difficulties such as occupational inadequacy and burnout, besides affect-oriented difficulties such as stress and anxiety. In addition, it is seen that factors such as the Ministry of Education policies, uncertainties, and students' not attending classes stand out as the primary sources of difficulties experienced by teachers in this period. While the teachers stated they had difficulty coping with the difficulties

they experienced; Also, they stated they used both individual and environmental strategies to relieve. Finally, teachers state that the psychological difficulties they experience during the emergency distance education period will continue to have an effect for a while after the pandemic, this situation has a negative effect, but also they stated that understand the value of going to school during this period. Considering the results of the research, it is recommended that the Ministry of National Education prepare a curriculum for possible future emergency distance education activities and provide psychological support to teachers in periods of crisis.

Keywords: Distance Education, Emergency Distance Education, Psychological Difficulties, COVID-19.

GİRİŞ

Hem küresel anlamda hem de Türkiye’de Mart 2019’dan bu yana COVID-19 pandemisi nedeniyle acil uzaktan eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir. Acil uzaktan eğitime hazırlıksız yakalanmış olan eğitim örgütlerinde öğrenciler ve öğretmenler bu süreçten çeşitli biçimlerde etkilenmişlerdir. Birleşmiş Milletler’in (2020) raporuna göre iki yüzden fazla ülkede, temel eğitimden yükseköğretime kadar tüm kademelerdeki 1.6 milyar öğrenci süreçten ciddi biçimde etkilenmiştir.

Türkiye, COVID-19 nedeniyle okullarını kısmen veya tamamen kapatma kararı alan ülkelerden biridir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinin ardından eğitime 15 gün ara vermiş; 23 Mart tarihi itibarıyla MEB ve Yükseköğretim Kurulu’nun aldığı ortak karar ile temel eğitimden yükseköğretime dek okullar uzaktan eğitime geçmiş ve eğitim uzaktan devam etmiştir (Özdoğan ve Berkant, 2020). Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk Nisan 2021’de yaptığı bir açıklamada küresel salgın döneminde Türkiye’nin okullarını en uzun süre kapalı tutan ilk beş ülkeden biri olduğunu dile getirmiştir (Bakan Selçuk Yüz Yüze, 2021).

COVID 19 nedeniyle okulların kapanmasıyla birlikte yürütülmeye başlanan acil uzaktan eğitim faaliyetlerinin psikolojik etkileri bulunmaktadır (Aslan, 2020; Tönbul, 2020). Aslan (2020), her salgının insan yaşamını yeniden inşa ettiğini ifade ederken; Tönbul (2020) salgınların insanların psikolojik dayanıklılıkları üzerinde olumsuz etkilere neden olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde Ankara Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi başta öğrenciler olmak üzere tüm paydaşlarına stresle başa çıkmak için yararlanabilecekleri kılavuzlar hazırlamışlardır. Bu kılavuzlarda psikolojik etkilerin en aza indirilmesi için doğru bilgi kaynaklarına ulaşma, fiziksel aktivitelerin artırılması, kişilerin kendi duygu ve düşüncelerine odaklanması, başkalarıyla iletişim halinde olma ve günü planlama gibi öneriler sunulmaktadır (Özok, 2020, s. 52-53).

Senkron, asenkron veya her iki biçimde de gerçekleştirilen eğitim öğretim faaliyetleri; yapılan araştırmalarda uzaktan öğretim (Sarıtaş ve Barutçu, 2020), çevrimiçi eğitim (Yamamoto ve Altun, 2020), çevrimiçi öğretim (McIntyre, Gregersen ve Mercer, 2020), uzaktan eğitim (Karadağ ve Yücel, 2020) şeklinde isimlendirilmektedir. Bu dönemde çevrimiçi araçların yanında televizyon gibi yayın organları da kullanılmakta ve öğretmenler, öğretim faaliyetlerinin yanında çeşitli eğitim faaliyetlerini de imkânlar ölçüsünde gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Kaya’ya göre (2002) uzaktan eğitim belirli bir fiziki mekâna ihtiyaç duyulmadan çeşitli iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen eğitim modelidir (akt. Kaysi, 2020). Uzaktan eğitimin temel özellikleri öğretmen ve öğrencilerin farklı yerlerde bulunuyor olması, öğrenme materyallerinin bir eğitim organizasyonu tarafından planlanıp hazırlanması, öğretmen ve öğrenciyi bir araya getirmek amacıyla yazılı ve dijital araçların kullanılması, çift yönlü iletişimin ön plana çıkarılması ve öğrencilerin bireysel olarak öğreniyor olması şeklinde sıralanabilir (Jones, 1996).

Uzaktan eğitimin avantajlarının yanında dezavantajlar noktasında öğretmenlerin sınıf yönetimi konusunda yaşadıkları güçlükleri, öğrencilerle sosyal etkileşimin sınırlılığını ve değerlendirme imkânlarının kısıtlı olmasını saymak mümkündür (Doghonadze, Aliyev, Halawachy, Knodel ve Adedoyin, 2020). Uzaktan eğitim süreci içerisinde öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenlerle iletişimi oldukça sınırlıdır. Üstelik uzaktan eğitim öğretmenlerin birbirleriyle olan iletişimi noktasında da kısıtlamalar getirdiğinden sosyal gereksinimlerin karşılanması açısından da sorunlar yaratmaktadır (Muirhead, 2000). Tüm bu dezavantajlar öğretmenleri uzaktan eğitim sürecinde mesleki motivasyonları açısından olumsuz etkilemektedir (Uzoğlu, 2017).

Uzaktan eğitim yıllardır devam eden bir eğitim faaliyeti olsa da küresel salgın gibi ani kriz dönemlerinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetleri “acil uzaktan eğitim” ifadesiyle

nitelendirilebilir (Bozkurt ve diğeri, 2020). Acil uzaktan eğitim kavramı, kriz döneminin sona ermesiyle beraber yüz yüze eğitime dönüşmeyi amaçlayan kısa süreli uzaktan eğitim faaliyetlerini içermektedir (Hodges, Moore, Locke, Trust ve Bond, 2020). Dolayısıyla zorunluluk kavramı (Fidan, 2020) acil uzaktan eğitim ile uzaktan eğitim kavramları arasındaki farkı oluşturan en net ifade olarak ön plana çıkarılabilir. Ayrıca acil uzaktan eğitim ile uzaktan eğitimin temel farklarından bir diğeri eğitim sürecine ilişkin ortaya koydukları çözümlerin uzaktan eğitimde kalıcı, acil uzaktan eğitimde ise geçici bir yapıya sahip olmalarıdır (Bozkurt ve diğeri, 2020). COVID-19 dışında yaşanabilecek olası salgınlar, doğal afetler ve iklim krizleri de göz önünde bulundurulduğunda, Keskin ve Özer Kaya'nın da belirttiği gibi (2020) acil uzaktan eğitimin gelecekte daha sık kullanılma ihtimali oldukça güçlüdür. Fakat özellikle acil uzaktan eğitim faaliyetlerinde yaşanan belirsizliklerin kriz dönemlerinde eğitim sürecine ilişkin birtakım sorunlar yaratabileceği de (Fidan, 2020) göz önünde bulundurulmalıdır. Tüm bu sebeplerden dolayı içinde bulunulan dönemde yürütülen faaliyetleri tanımlamak için en uygun kullanımın "acil uzaktan eğitim" ifadesi olduğu düşünülebilir. Bu nedenle mevcut araştırmada acil uzaktan eğitim kavramı tercih edilmiştir.

Taylor'a göre (2019) salgınlar insanlar üzerinde başta depresyon ve kaygı olmak üzere çeşitli güçlükler sebep olabilir. Özellikle pandemiler kaygı düzeylerini artırdığı gibi (Rajkumar, 2020) yalnızlık, öfke, kötümserlik ve umutsuzluk duyguları doğurabilmektedir (Akat ve Karataş, 2020). Cai ve diğeri'nin (2020) araştırmasında da COVID-19'un insanlar üzerinde ciddi bir stres faktörü olduğu ortaya konmuştur. Yalnızca stresin varlığı bile insanlarda öfke, inkâr, pes etmişlik gibi duygular oluşturabilmektedir (Oberle ve Schonert-Reichl, 2016). Tüm bu olumsuz duyguların yanında yaşanan psikolojik güçlükler insanların uyku düzenlerinde de bozulmaya sebep olmaktadır (Yetkin ve Aydın, 2014).

COVID-19'da yaşanan psikolojik güçlükler yalnız öğrenci ve aileleri değil öğretmenleri de ciddi biçimde etkilemektedir (Akat ve Karataş, 2020). Öğretmenler sürece karşı kendilerini yabancı hissetmekte, öğrencilerine yeterince destek verdikleri konusunda şüpheye düşmekte ve işlerini kaybetme kaygısı taşımaktadırlar (Vegas, 2020). Dolayısıyla öğretmenlik pandemiyle beraber en stresli meslek gruplarından biri haline gelmiştir (McIntyre ve diğeri, 2020). Öğretmenlerin acil uzaktan eğitime ilişkin karşılaştıkları ilk güçlük olarak eğitimini almadıkları bir sürece adapte olmakta yaşadıkları zorluklar gösterilebilir (Schleicher, 2020). Ayrıca bu süreçte evden çalışıyor olmalarından dolayı öğretmenler, çalışmıyor olmakla itham edildiklerinden (Kıcı, 2019) sıklıkla kaygı, depresyon ve uyku bozuklukları oluşmakta (Ng, 2007) kişisel yaşamları ile mesleki rolleri arasındaki sınırlar bulanıklaşmakta (McIntyre ve diğeri, 2020) ve motivasyon kaybı yaşayabilmektedirler (Rasmitadila ve diğeri, 2020).

Mercer ve Gregersen'e göre (2020) öğretmenlerin kriz dönemlerinin öncesinde de yaşadıkları psikolojik güçlüklerin temel kaynakları ağır iş yükünün getirdiği baskı, iş-yaşam dengesizlikleri, inisiyatif almada yaşadıkları sınırlılıklar, aşırı idari yükümlülüklerinin bulunması, yaşadıkları rol karmaşaları, yenilik ve değişimlere adapte olmakta zorluk ve sınıf yönetiminin getirdiği güçlüklerdir (akt. McIntyre ve diğeri, 2020). Yaşanan bu güçlükler, acil uzaktan eğitim döneminde de psikolojik güçlüklerin kaynakları olabileceği gibi sosyal izolasyon (Akat ve Karataş, 2020) ve süreçteki belirsizliklerin (Küçükkömürler, 2017) de kaynakları olarak gösterilebilir. Teknolojik imkânsızlıklardan dolayı (Di Pietro ve diğeri, 2020) öğrencilerin derslere katılımının düşük seyretmesi de öğretmenler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır (Yılmaz, Güner, Mutlu, Doğanay ve Yılmaz, 2020, s. 11).

İnsanlar yalnızca salgınlar gibi kriz dönemlerinde değil hayatlarının hemen her anında birtakım psikolojik güçlüklerle karşılaşmakta ve bu güçlüklerle başa çıkma becerileri ön plana çıkmaktadır (Çetin ve Anuk, 2020). Her ne kadar bazı insanlar yaşadıkları güçlüklerle kolaylıkla başa çıkabiliyor olsalar da kimi insanlar bu konuda zorluklar yaşayarak profesyonel bir desteğe ihtiyaç duyabilirler (Akat ve Karataş, 2020). Öğretmenler süreçte öğrencilerini desteklemeye çalışmanın yanında yaşadıkları psikolojik güçlüklerle başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar (Çetinkaya-Aydın, 2020). Karşılaşılan güçlükleri inkâr etmek temel başa çıkma stratejilerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır (Janoff-Bulman ve Timko, 1987, s. 135). Güçlüklerden kaçmaya odaklanan inkârın yanında kabul, duygusal destek almak, sürece ilişkin pozitif anlamlandırmalar, planlamalar yapmak olumlu başa çıkma yolları arasında sayılabilir (Carver, 1997). İmkânlar

ölçüsünde fiziksel aktivitelerde bulunarak egzersizler yapmak (Dünya Sağlık Örgütü, 2020) ve aile içi ilişkileri destek mekanizması olarak kullanmak (Soliman, 2014) güçlüklerle başa çıkmak adına etkili stratejiler olarak ön plana çıkmaktadır. İnsanlar yaşadıkları psikolojik güçlüklerle başa çıkmakta belirli oranda başarılı olsalar dahi yaşanan güçlüklerin etkileri kriz dönemleri sona erdikten sonra da uzun yıllar devam edebilmektedir (Aşkın, Bozkurt ve Zeybek, 2020). Bu etkiler, başta stres olmak üzere devam eden güçlükler şeklinde kendisini gösterebilirler. Ancak böyle dönemlerin ardından bireylerde belirsizliklerle mücadele becerileri ile insan ilişkilerini geliştirme ve yeniliklere daha açık olma gibi olumlu etkiler de görülebilmektedir (Polizzi, Lynn ve Perry, 2020).

Küresel salgınlar oldukça geniş bir kitle üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadırlar. Bu psikolojik etkiler özellikle 20-50 yaş arasındakilerde sıklıkla görülmektedir (Aslan, 2020). MEB'te görev yapan öğretmenlerin %88'inin bu yaş aralığında olduğu düşünülürse (MEB, 2021) salgın dönemlerinde öğretmenlerin ciddi oranda psikolojik güçlüklerle karşılaştığını iddia etmek mümkündür. Salgından etkilenme konusunda sağlık sektörü çalışanlarından sonra eğitim sektörü çalışanları gelmektedir (Yamamoto ve Altun, 2020). Lazarus ve Folkman'a göre (1984) kriz dönemlerinde evlerinden çalışan öğretmenler bir yandan işlerini yaparken diğer yandan kendi çocukları, aile üyeleri ve kişisel sağlıkları ile de ilgilenmek durumunda kalmışlardır; özellikle ebeveyn öğretmenler bu dönemlerde ciddi stres altındadırlar (akt. Kim ve Asbury, 2020; McIntyre ve diğerleri, 2020). Bu nedenle öğretmenler hem travmatize olmuş öğrencilerine destek verebilmeleri hem de kendi yaşadıkları güçlüklerle başa çıkabilmeleri için psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Sinyolo, 2020). IPSOS'un (2021) gerçekleştirdiği araştırmada pandeminin başından beri duygusal ve mental sağlığınız nasıl değişti sorusuna Türk katılımcılar'ın %61'i *olumsuz* şeklinde cevap vererek katılımcı ülkeler arasındaki en yüksek oranı oluşturmaktadırlar. OECD'nin aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 75 ülkede yaptığı bir diğer araştırmada ise pandemi döneminde yapılması gereken en kritik faaliyetlerden birinin ne olduğu sorusuna katılımcıların %60'ı öğretmenlere profesyonel destek verilmesi gerekliliğinden bahsetmişlerdir (Reimers ve Schleicher, 2020).

COVID-19 döneminde yaşanan psikolojik güçlüklerin altında salgının varlığı yatsa da acil uzaktan eğitim sürecinin de bu güçlüklerle sebep olduğu ileri sürülebilir. Gelecekte uzaktan eğitimin, yüz yüze eğitime kıyasla bir alternatif olmaktan çok eğitimin temel faaliyet yöntemi olacağına ilişkin görüşler (Yamamoto ve Altun, 2020) uzaktan eğitimin yaratabileceği psikolojik güçlükleri tespit etmenin önemini ortaya koymaktadır. Nitekim İspanya'da yürütülen bir araştırmaya göre uzaktan eğitim döneminde evden çalışmak öğretmenlerde psikosomatik problemler ve bıkkınlık duygusu yaratmaktadır (Prado-Gascó, Gomez-Dominguez, Soto-Rubio, Diaz-Rodriguez ve Navarro-Mateu, 2020). Ayrıca öğretmenlerde bu dönemde kurumlarına ilişkin olumsuz düşüncelerinde bir artışın (Karadeniz ve Zabcı, 2020), mesleki motivasyonlarında azalmanın (Fidan, 2020) yaşandığını ileri sürmek mümkündür. Özetle, öğretmenlerin uzaktan eğitim döneminde yaşadıkları psikolojik güçlüklerin ana kaynaklarının süreç içerisindeki belirsizlikler (Mertens, Geritsen, Duijndam, Saleminck ve Engelhard, 2020), sosyal izolasyon ve evden çalışıyor olma (Fardin, 2020), sınıf yönetiminde yaşanan zorluklar (Fidan, 2020) olduğu ileri sürülebilir.

Talidong ve Toquero'nun (2020) araştırmasında acil uzaktan eğitimin öğretmenlerde kaygıya sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. McIntyre ve diğerlerinin (2020) araştırmasında bu dönemde öğretmenlerde stres yaratan faktörlerin başında iş yoğunluğunun geldiği ortaya konmuştur. Salgın gibi kriz durumlarının yarattığı psikolojik etkilerin yalnızca kriz döneminde değil sonrasında da kişiler üzerinde etkili olduğuna ilişkin araştırmalar (IPSOS, 2020; Lau ve diğerleri, 2005; Reimers ve Schleicher, 2020) mevcuttur. Aslan'a göre (2020) salgın sonrasında insanların duygu, düşünce ve davranışlarının nereye evrileceğini öngörmek önemlidir. Öğretmenlerin stres duygularının, stresin bulaşıcı olduğu düşünüldüğünde (Oberle ve Schonert-Reichl, 2016) öğrenciler üzerinde de stres faktörü yaratacağı açıktır. Konuyla ilişkili olabilecek diğer çalışmalar ise ya öğrencilerle (Keskin ve Özer-Kaya, 2020; Kürtüncü ve Kurt, 2020) ya da yalnızca belirli bir bransa mensup öğretmenlerin genel görüşlerine odaklanılarak (Bakioğlu ve Çevik, 2020; Bayburtlu, 2020) gerçekleştirilmiştir. Fakat literatür incelendiğinde çeşitli branşlara mensup öğretmenlerin deneyimlerine odaklanan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bir süreç, olay veya durumun stres kaynağı olup olmaması da tamamen bireyin bu durumu nasıl anlamlandırdığı ile ilişkili olduğundan (Karadeniz ve Zabcı, 2020) öğretmenlerin bu dönemdeki deneyimlerine odaklanmanın oldukça önemli olacağı ileri sürülebilir.

Ayrıca çalışmadan elde edilecek sonuçların gelecekte yaşanabilecek olası acil uzaktan eğitim faaliyetleri için öğretmenlere ve karar alıcılara yol gösterici olacağı düşünülebilir. Bu nedenle çalışmanın alandaki önemli bir boşluğu dolduracağı ifade edilebilir. Bu bilgiler ışığında araştırmanın amacı, küresel bir kriz anında yürütülen acil uzaktan eğitim faaliyetlerinde ilköğretim ve ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin yaşadığı psikolojik güçlükler, bu güçlüklerin kaynaklarına, güçlüklerle başa çıkma stratejilerine ve yaşadıkları güçlüklerin kriz sonrasında mesleklerine nasıl etki edeceğine ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmaktadır: COVID-19 döneminde yürütülen acil uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin; (i) yaşadıkları psikolojik güçlükler nelerdir?, (ii) yaşadıkları psikolojik güçlüklerin kaynakları nelerdir?, (iii) yaşadıkları psikolojik güçlüklerle başa çıkma stratejileri nelerdir? (iv) yaşadıkları psikolojik güçlüklerin salgın sonrasında mesleklerine yansımalarına ilişkin görüşleri nelerdir?

1. YÖNTEM

a. Araştırmanın Deseni

Türkiye’de kamu ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin COVID-19 döneminde yürütülen acil uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları psikolojik güçlükler, bu güçlüklerin kaynaklarına, güçlüklerle başa çıkma stratejilerine ve güçlüklerin kriz sonrasında mesleklerine nasıl etki edeceğine ilişkin görüşlerinin, deneyimleri aracılığıyla saptanmaya çalışıldığı bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Nitekim bir yönüyle farkında olduğumuz fakat derinlikli biçimde kavrayamadığımız olgulara odaklanılan araştırmalar fenomenolojik desen üzerine inşa edilmektedirler (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Mevcut çalışmada katılımcıların deneyimlerinin ön planda tutulması ve psikolojik güçlükler söz konusu olduğundan insanların deneyimlerini anlamlandırma biçimlerinin ön plana çıkıyor olması (Karadeniz ve Zabcı, 2020) nedeniyle fenomenolojik desen tercih edilmiştir.

b. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de kamu ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında görev yapmakta olan 25 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme ile maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından öncelikle katılımcılara COVID-19 sürecinde yürütülen acil uzaktan eğitim çalışmalarında, psikolojik güçlükler yaşayıp yaşamadıkları sorulmuş ve güçlük yaşadığını dile getiren öğretmenler çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Maksimum çeşitliliğin sağlanabilmesi için de öğretmenlerin cinsiyet, medeni durum, çalışılan okul kademesi ve branşları dikkate alınmıştır. 25 öğretmen ile yapılan görüşmelerde veri doygunluğuna ulaşıldığında veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Glesne’ye göre (2020) veri doygunluğuna ulaşmak nitel bir çalışma için yeterli miktarda veri elde edildiğinin bir göstergesidir. Çalışma grubunda yer alan beş katılımcı İngilizce, iki katılımcı fen bilgisi ve dört katılımcı sınıf öğretmenliği branşlarındadır. Matematik, rehberlik ve sosyal bilgiler branşlarından üçer; bilgisayar, din kültürü, beden eğitimi, okul öncesi ve müzik branşlarından birer öğretmen çalışma grubunda yer almaktadır. Katılımcılardan 18’i kadın yedisi erkektir. Ayrıca beş katılımcı ortaöğretim kademesinde, 20 katılımcı ilköğretim kademesinde görev yapmaktadır. Öğretmenlerin 14’i evliken, 11’i bekârdır.

c. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşmeler için öğretmenlere yüz yüze iletişim, e-posta veya kısa mesaj aracılığıyla görüşme talebi iletilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğretmenlere çalışma hakkında detaylı bilgileri içeren aydınlatılmış onam sunulmuştur. Ardından kendilerinin uygun olduğu bir zamanda çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 20-30 dakika süren görüşmelerde katılımcıların tamamı görüşme esnasında ses kaydı alınmasına izin vermişlerdir. Elde edilen veriler yazıya geçirilmiş ve içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek’e göre (2018) içerik analizinde verilerin kodlanması, kategorilerin bulunması, kodların ve kategorilerin düzenlenmesi ve bulguların tanımlanarak yorumlanması sırası izlenmektedir. Mevcut çalışmada da yazıya geçirilmiş olan görüşme kayıtlarından önce kodlar; ardından kodlar yoluyla kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Öğretmenler K1, K2, K3, (...), K25 şeklinde kodlanmış ve araştırma içerisinde de aynı biçimde sunulmuştur.

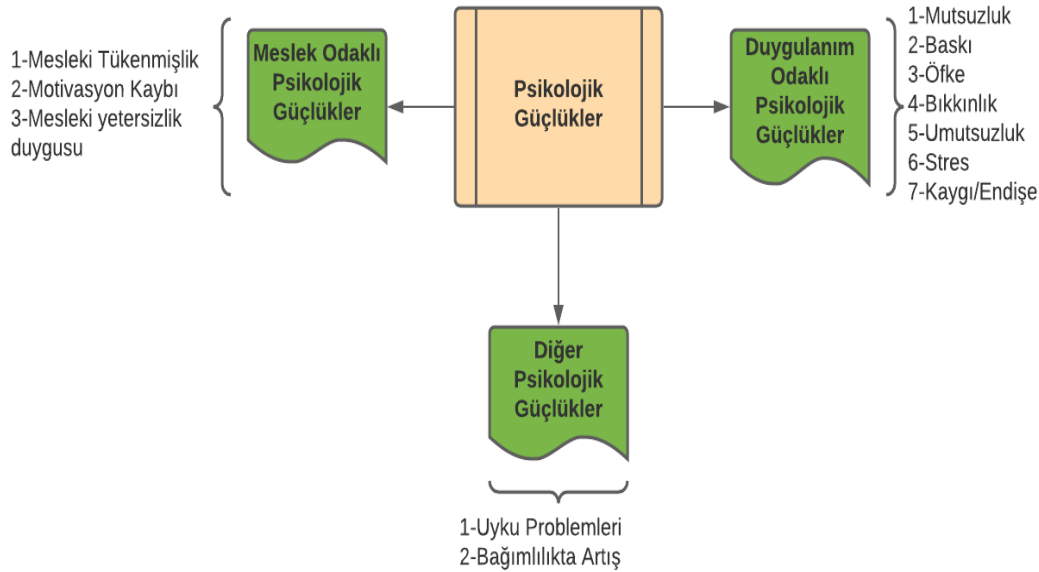
d. Geçerlik ve Güvenirlik

Erlandson, Harris, Skipper ve Allen'a göre (1993) nitel bir araştırmanın geçerlik ve güvenirliliğini sağlamak için dört temel strateji kullanılmaktadır. Bu stratejiler inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlık ve teyit edilebilirliktir (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada inandırıcılığın sağlanabilmesi için görüşme formu uzman görüşü neticesinde son hali verilmiştir. Katılımcı teyidinin sağlanması için görüşmeler boyunca katılımcılara içerik yansıtması yapılmıştır. İçerik yansıtmasının uygulanabilmesi adına görüşmeler esnasında katılımcılar deneyimleri veya duygularından bahsettiklerinde araştırmacı tarafından yanlış anlaşılmalara önüne geçebilmek için yansıtılan düşünceler araştırmacı tarafından aktarılmış ve görüşme aşamasındayken katılımcılardan onay alınmıştır. Bu tür bir içerik yansıtma sürecinin görüşmeler esnasında uygulanacağı katılımcıya görüşmenin başında bildirilmiştir. Analiz sonrası katılımcılara görüşleri hakkında yapılan yorumlar tekrar gönderilerek bir kez daha onay alınmıştır. Aktarılabirliğin sağlanması için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış, katılımcılara, veri toplama aracına, çalışma grubunun oluşturulmasına ve verilerin toplanıp analizine ilişkin süreçler detaylandırılmıştır. Merriam'a göre (2018) tutarlık elde edilen veriler ile sonuçların tutarlı olup olmadığı ile ilgilidir. Bu bağlamda çalışmada veriler ile sonuçların tutarlılığını göstermek adına katılımcıların görüşleri doğrudan alıntılar yoluyla bulgular bölümünde paylaşılmıştır. Güvenirliğin sağlanabilmesi için Merriam (2018) çalışma grubunun oluşturulmasında çeşitlilik ve farklılığın yaratılması gerektiğinden bahsetmektedir. Bu amaçla öğretmenlerin çeşitli branş, okul kademesi, medeni durum ve farklı cinsiyetten olmalarına dikkat edilmiştir.

2. BULGULAR

a. Yaşanan Psikolojik Güçlükler İlişkin Görüşler

COVID-19 döneminde yürütülen acil uzaktan eğitim faaliyetlerinde öğretmenlerin yaşadığı psikolojik güçlükler ilişkin görüşleri Şekil 1'de özetlenmiştir.

Şekil 1. Psikolojik güçlükler

Şekil 1'de görüldüğü üzere COVID-19 döneminde uygulanan acil uzaktan eğitim faaliyetlerinin öğretmenlerde yarattığı psikolojik güçlükler, duygulanım odaklı, meslek odaklı ve diğer psikolojik güçlükler olmak üzere üç kategoride ele alınmaktadır.

Duygulanım odaklı psikolojik güçlükler. Araştırmaya katılan öğretmenler acil uzaktan eğitim dönemi içerisinde mutsuzluk, baskı, öfke, bıkkınlık, umutsuzluk, stres ve kaygı/endişe duyguları yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin dile getirdiği bu duygular aşağıda doğrudan alıntılar yoluyla açıklanmıştır.

Mutsuzluk. K24 acil uzaktan eğitim döneminde öğrencilerden uzak kalmanın kendisinde üzüntüye sebep olduğunu belirterek bu durumu şu şekilde açıklamıştır; *“Bana göre bizim mesleğimizin en güzel taraflarından biri çocuklarla ilgileniyor olmak. Yani onlarla göz teması kuruyoruz, bir duygu akışı oluyor aramızda. Oysa uzaktan eğitim bence bu akışı çok yavaşlattı. Hatta bence öğrenciler için kesti diyebilirim. Bu durum da beni ciddi anlamda bir üzüntüye sevk ediyor açıkçası.”*

Baskı. Öğretmenler içinde bulunulan salgın döneminde üzerlerinde baskı oluştuğunu dile getirmektedirler. Bu baskı unsuru eğitim öğretim faaliyetleri yoluyla ya da özel hayatları ile mesleki rollerinin iç içe girmesinden kaynaklanmaktadır. Bir öğretmen (K2) yaşadığı baskı duygusunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Şimdi ben bu dönemde, yani sonuçta bir anne olarak kendi çocuklarım ile öğrencilerim arasında kaldım. Bazen yani çocuklarımı ikinci plana atmak zorunda kaldığım oldu. Bu durum bende ciddi bir baskı yaratıyor.”*

Öfke. Öğretmenler bu dönemde kendilerini daha öfkeli hissettiklerini dile getirmişlerdir. Bu öfke duygusu evli öğretmenlerde ailelerine yönelik, bekâr öğretmenler de ise eğitim öğretim sürecine ilişkindir. Bu durumu katılımcılardan biri (K1) şu cümlelerle dile getirmektedir: *“Ben çok ciddi bir öfke birikiminin olduğunu söyleyebilirim. Gecenin geç saatlerinde bile telefonum susmuyor benim, çok öfkeleniyorum. Sürekli Whatsapp’tan sesli mesaj, bazen okulla bile ilgili değil.”*

Bıkkınlık: Acil uzaktan eğitimin başlamasının üzerinden zaman geçmiş olmasına rağmen öğretmenler sürece hala adapte olamadıklarından dolayı bıkkınlık duygusu yaşadıklarını dile getirmektedirler. K12 bu duyguyu şöyle açıklamaktadır: *“Ben bu sürece bir türlü alışamadım, yani bir süre sonra alışılır diyorsun ama hala alışamadım. O yüzden de bu dönemde bende en hâkim olan duygu bıkkınlık oldu.”*

Umutsuzluk: Öğretmenler dönemin kendilerinde geleceğe yönelik umutsuzluk oluşturduğunu belirtmektedirler. Öğretmenlerin umutsuzluk duygularının altında sürecin uzamasının ve diğer duyguların yattığı ileri sürülebilir. Bir öğretmen (K11) duygusunu şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Öfkenin yanında ben, belki de bu duygunun bir neticesi olarak umutsuzluk hissiyatı içerisinde girdim bu dönemde.”*

Stres: Öğretmenlerin yaşadıklarını belirttikleri en belirgin duygulardan biri de strestir. K23 yaşadığı stresin kendisinde fizyolojik etkiler gösterdiğini şöyle ifade etmektedir: *“Tabii bu süreçte çok stresliyim. Hatta şöyle söyleyeyim, bu süreçte oldukça stresli olduğumu bedenimdeki değişikliklerden bile anlıyorum. Örneğin konuşurken sesim titriyor sürekli.”*

Kaygı/Endişe: Acil uzaktan eğitimin öğretmenlerin önemli bir bölümünde yarattığı psikolojik güçlüklerin bir diğeri kaygı/endişe duygularıdır. Öğretmenler yaşadıkları kaygıların çoğunlukla öğrencilerin öğrenme kayıplarına ilişkin olduğunu belirtmektedirler K20 bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Ben müzik öğretmeniyim. branşım bu eğitime hiç uygun değil, çocuklara bir faydam dokunduğundan emin olamıyorum.. Bu nedenle de kendimi kaygılı hissediyorum.”*

Meslek odaklı psikolojik güçlükler. Öğretmenler meslekleri ile ilgili olarak yaşadıkları psikolojik güçlüklerden de bahsetmişlerdir. Bu güçlükler aşağıda yetersizlik duygusu, mesleki tükenmişlik ve motivasyon kaybı başlıkları altında incelenmektedir.

Mesleki yetersizlik duygusu. Öğretmenlerin büyük bölümü kendilerinde eğitim-öğretim faaliyetleri açısından ve kişisel yaşamları boyutunda yetersizlik hissiyatının baş gösterdiğini aktarmaktadırlar. Eğitim öğretim faaliyetlerine yönelik yetersizlik duygusunu K3 *“Benim yaşadığım güçlükler kendimi mesleki açıdan eksik hissetmeme sebep oluyor. Kendimi İngilizce öğretmeni gibi hissetmiyorum,”* şeklinde K25 ise kişisel yaşamına ilişkin yetersizlik duygusunu *“Bu süreci kendi psikolojim açısından değerlendirdiğimde bende bir yetersizlik duygusu var. Hiçbir şeye yetemediğimi düşünüyorum. Üstelik sadece öğrencilerime de değil, evime, çocuklarıma da yetemiyorum.”* şeklinde ifade etmişlerdir.

Mesleki tükenmişlik. Öğretmenler, acil uzaktan eğitimin mesleki açıdan tükenmişlik yarattığını aktarmaktadırlar. Mesleki tükenmişlik duygusunun kendisini öğretmen gibi hissetmesini engellediğini aktaran K10 yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir: *“Çocukların yüzünü görmüyorum, onlarla temas etmiyorum, aynı sınıfı paylaşmıyorum. Böyle eğitim yapmak çok zor. Ben kendimi öğretmen gibi hissetmiyorum canlı derslerde. Mesleki bir aidiyet duygusundan yoksun kaldım.”*

Motivasyon kaybı. Derslerin çevrimiçi ortamda yürütülüyor olması nedeniyle yeterli etkileşimin sağlanamaması öğretmenlerde motivasyon kaybına sebep olmaktadır. K20 bu durumu

şöyle ifade etmektedir: “Ben motivasyonumu her gün kaybediyorum. Öğrenciler görüntülerini kapatıyorlar, geri bildirim vermiyorlar. Kendimi boşluğa anlatır gibi hissediyorum.”

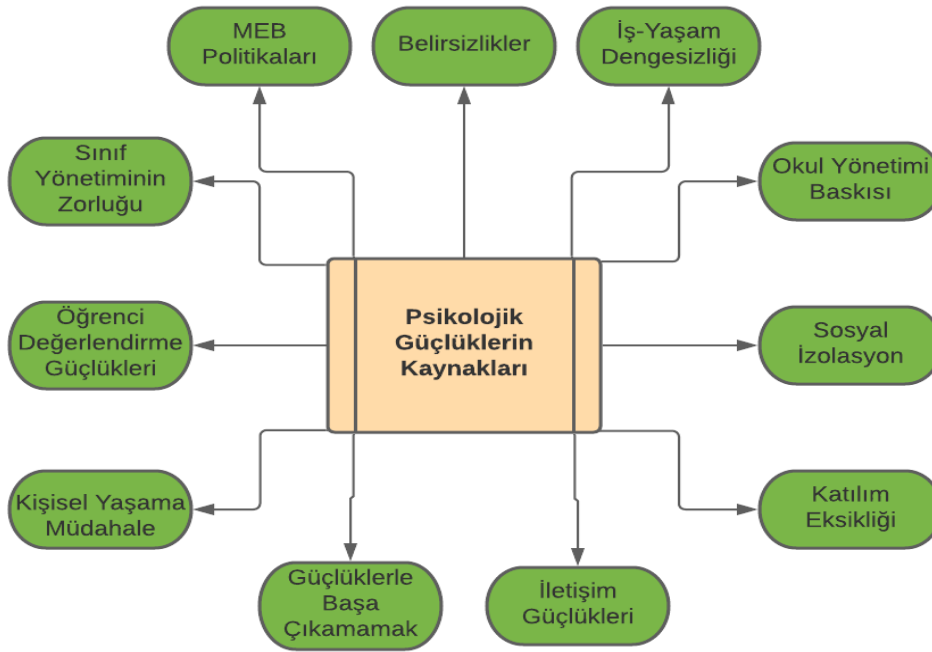
Diğer güçlükler. Araştırmaya katılan öğretmenlerin acil uzaktan eğitim döneminde yaşadıkları diğer güçlükler uyku problemleri ve bağımlılıkta artıştır.

Uyku problemleri. Sürecin öğretmenlerde yarattığı kaygı ve bir sonraki günü düşünmenin uyku problemlerine sebep olduğunu dile getiren K6 şu açıklamayı yapmaktadır: “Açıkçası yaşanan bu süreç uyku düzenimi etkiledi. Uyku konusunda ciddi problem yaşıyorum. Uyusam da kaliteli uyumadığımı fark ediyorum. Çünkü bir sonraki gün beni daha öncesinden bile etkiliyor.”

Bağımlılıkta artış. Araştırmaya katılan öğretmenler önceden var olan sigara, kahve gibi alışkanlıklarının bu dönemde arttığını söylemektedirler: “İçtiğim sigaranın sayısı bir günde arttı bu dönemde. (K17).”

b. Yaşanan Psikolojik Güçlüklerin Kaynaklarına İlişkin Görüşler

Öğretmenlerin yaşadıkları psikolojik güçlüklerin kaynakları Şekil 2’de sunulmaktadır.

Şekil 2. Psikolojik güçlüklerin kaynakları

Şekil 2’de görüldüğü üzere öğretmenlerin yaşadıkları psikolojik güçlüklerin kaynakları; MEB politikaları, belirsizlikler, iş-yaşam dengesizliği, okul yönetimi baskısı, sosyal izolasyon, katılım eksikliği, iletişim güçlükleri, güçlüklerle başa çıkamamak, kişisel yaşama müdahale, öğrenci değerlendirme güçlükleri ve sınıf yönetiminin zorluğu başlıkları altında incelenmektedir.

MEB politikaları. Katılımcıların bir bölümü acil uzaktan eğitim döneminde MEB’in gerekli planlamaları etkin biçimde yapmakta başarısız olduğunu ileri sürerek bu durumun psikolojik güçlüklerin temel kaynaklarından biri olduğunu dile getirmektedirler. K18 bu durumu şöyle aktarmaktadır: “Uzaktan eğitim sürecinin iyi yönetilmediğini düşünüyorum. Dersleri ne zaman yapacağız, biz mi belirleyeceğiz? Okula haftada bir gün gidecek miyiz, hiç gitmeyecek miyiz? Sınıflar birleşecek mi? Ek ders alınacak mı? Bu kararlar hep değişti. Tüm bu planlama eksikliği, sürekli karar değişikliği beni çok etkiledi.”

Belirsizlikler. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bir bölümü süreç içerisinde acil uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitim arasındaki geçişlere ilişkin belirsizliklerin bu dönemde güçlüklerin kaynaklarından biri olduğunu belirtmektedirler. K16 bu durumu şöyle açıklamaktadır, “Benim sürekli bir sonraki güne, haftaya yönelik etkinliklerimi planlamam gerekiyor. Ama bu süreçte biz iki

gün sonra bile ne olacağını bilmiyoruz. Uzaktan mı devam edecek, yüz yüze mi? Muamma. Oysa benim yüz yüze yapabileceklerim ile uzaktan yapabileceklerim arasında büyük fark var.”

İş-yaşam dengesizliği. Acil uzaktan eğitim faaliyetleri evden çalışmayı ve mesai kavramının ortadan kalkmasını beraberinde getirdiği için öğretmenler, meslekleri ile kendi yaşamları arasında dengesizliğin oluştuğunu dile getirmektedirler. “Evden çalışıyor olmak, ev işleri ile okula yönelik işlerimin birbirine girmesine neden oldu. Benim çok küçük bir çocuğum var. Sonuçta o ders nedir, ben o an ne yapıyorum bilmez ki. Ben dersteyken sürekli yanıma geliyor, ilgi bekliyor. Bir yandan aynı anda kendi çocuğumla öğrencilerle ve ev işleri ile uğraşmak ciddi bir kaygıya sebep oluyor.” (K14)

Okul yönetimi baskısı. Öğretmenler kendi okul idareleri tarafından bir takım evrakları doldurup okula teslim etmeleri ve özellikle belirli saatlerde ders yapmak zorunda bırakılmalarının baskı unsuru olduğunu açıklamışlardır: “Biz okul idarelerinden de bu dönemde ciddi baskı gördük. Ben çevremdeki arkadaşlarımdan da biliyorum. Belirli saatlerde ders yapmak konusunda özellikle. Bu baskının bizi çok yıpratmıştı söylemem mümkün” (K25).

Sosyal izolasyon. Öğretmenler okuldan ve diğer meslektaşlarından uzak kalmanın da yaşadıkları problemlerde etkili olduğunu dile getirmektedirler. K21 bu durumu şöyle aktarmaktadır: “Bence yaşadığım güçlüklerin temel kaynaklarından biri evden çalışmak. Bazen düşünüyorum, evdeyken de dersler arasında on dakika var, okulda da on dakika var. Ama hayır diyorum. Okuldaki on dakika daha uzunmuş gibi geliyor sanki. Sonuçta bir çay içiyorsunuz, diğer arkadaşlarınızı görüyorsunuz. Oysa evde her zaman her şey aynı, aynı oda, aynı duvarlar, aynı masa. Bu bende bir bıkkınlık yaratıyor.”

Katılım eksikliği. Öğrencilerin bu dönemde derslere katılmıyor olmaları da psikolojik güçlüklerin önemli kaynaklarından birisidir. “Ben bize verilen imkânlar doğrultusunda öğrencilere faydalı olmaya çalışıyorum. Ama katılım da oldukça eksik. Sınıflarımın dörtte üçüne ulaşamıyorum çoğunlukla.” (K15).

İletişim güçlükleri. Öğretmenlerin bir kısmı bu dönemde kendi meslektaşları, öğrenci ve veliler ile iletişimde güçlükler yaşadıklarını, bu güçlüklerin yaşadıkları olumsuz duygularda önemli bir etken olduğunu dile getirmektedirler. Yaşadığı öfke duygularının altında iletişim güçlüklerinin yattığını düşünen K5 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Benim öğrencilere hiç faydam olmuyor. Sürekli öğrencileri takip etmem, görüşme yapmam gerekiyor. Babası vefat etmiş bir öğrencim var onunla çalışmaktım ama bu dönemde kendisine bir türlü ulaşamıyorum. Bir kez telefonla konuştuk ama onda da istediğim etkiyi yaratamıyorum. Öfkelenmişimi hissediyorum böyle durumlarda.”

Güçlüklerle başa çıkamamak. Katılımcılardan bazıları yaşadıkları güçlüklerle başa çıkma konusunda kendilerinin oldukça başarısız olduğunu bu başarısızlığın da yaşadıkları güçlüklerin şiddetini artırdığını düşünmektedirler: “Ben bu dönemde kendimi rahatlatan bir yolunu bulamıyorum. Çünkü sanırım benim güçlüklerimi aşmanın yolu çocuklarla beraber olmak. İnanın ben onlardan çok şey öğreniyorum. Ben onlara yardım edip sorunlarını çözerken, aslında onlar da farkında olmadan bana yardım ediyorlar. Dolayısıyla bu dönemde çocuklarla temas kuramadığım için yaşadığım güçlüklerle de başa çıkamıyorum.”(K23).

Kişisel yaşama müdahale. Öğretmenlerden bazıları özellikle velilerin iletişim kurmalarından kaynaklanan ve mesai kavramını ortadan kaldıran bazı durumların kendi özel hayatlarını ihlal etme girişimi olduğunu ve bu süreçte bu durumdan rahatsız olduklarını belirtmektedirler. “Sürekli hiç uygun olmayan saatlerde gelen telefonlar ve mesajlar. Velilerin her an bize ulaşma isteği yaşadığım güçlüklerin temel kaynağı. İnanın bu cümleyi kullanmak istemiyorum ama bu mesajlar ve aramalar artık taciz boyutuna geliyor. Asla bir saat kavramı yok. Gece 12’den sonra bile mesaj geliyor. Bu durum benim özel hayatımda bir kısıtlamaya sebep oluyor.” (K2).

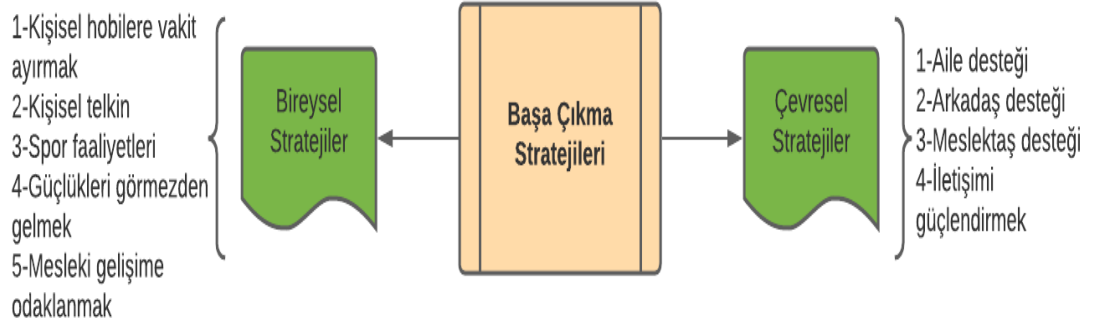
Öğrenci değerlendirme güçlükleri. Öğretmenlerin bir kısmı öğrencilerinin ne kadar öğrendiğini değerlendiremediklerini ifade etmektedirler. K7 bu durumu şu cümlelerle dile getirmektedir: “Ekran başında öğrenci neyi ne kadar anlıyor ben anlayamıyorum. Ne kadar verimli olduğumu anlayamıyorum. Ama mesela yüz yüze eğitimde bunu yalnızca yüz ifadelerinden bile anlardım. Ne kadar verimli olduğumu anlayamamak bende bir kaygı yaratıyor.”

Sınıf yönetiminin zorluğu. Öğretmenler çevrimiçi platformlar üzerinden yapılan derslerde sınıfa hâkim olmanın ve sınıf yönetiminin oldukça zor olduğunu, bu durumun baskıyı artırdığını

ifade etmektedirler: “Benim hissettiğim baskı duygusu noktasında temel neden canlı derslerde sınıfı yönetemiyor olmak. Çünkü canlı derslere o an öğrencinin ailesi de eşlik ediyor. Bence bu sınıf yönetimini çok zorlaştıran bir durum (K21).”

c. Yaşanan Psikolojik Güçlüklerle Başa Çıkma Stratejilerine İlişkin Görüşler

COVID-19 döneminde yürütülen acil uzaktan eğitim faaliyetleri boyunca öğretmenlerin yaşadıkları psikolojik güçlüklerle başa çıkmakta kullandıkları stratejilere ilişkin görüşleri Şekil 3’te özetlenmektedir;

Şekil 3. Psikolojik güçlüklerle başa çıkma stratejileri

Şekil 3’te görüldüğü üzere öğretmenlerin yaşadıkları güçlüklerle başa çıkma stratejilerine ilişkin görüşleri bireysel ve çevresel stratejiler olmak üzere iki kategori altında incelenmektedir.

Bireysel stratejiler. Öğretmenler acil uzaktan eğitim döneminde yaşadıkları güçlüklerle başa çıkmak için kişisel hobilerine daha fazla vakit ayırmak, kişisel telkini bir araç olarak kullanmak, spor faaliyetlerinde bulunmak, yaşadıkları güçlükleri görmezden gelmek ve mesleki gelişmelere odaklanmak gibi bireysel stratejileri benimsediklerini bildirmişlerdir.

Kişisel hobilere vakit ayırmak. Öğretmenler sokağa çıkma kısıtlamaları ile birlikte evde geçirdikleri sürenin artmasıyla, yaşadıkları psikolojik güçlüklerle başa çıkmak için kişisel hobilerine daha fazla zaman ayırmaya gayret ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durumu K4: “Daha çok kendime odaklanıyorum. Resim yapmak, ukulele çalmak, İngilizce kelime çalışmak ya da sudoku çözmek gibi uğraşlar sayesinde bu dönemde kendimi psikolojik olarak biraz rahatlattım.” şeklinde aktarmıştır.

Kişisel telkin. Öğretmenlerin yaşadıkları psikolojik güçlüklerle başa çıkmak için profesyonel destekten yoksun olmaları, kişisel telkinler yoluyla süreçteki zorluklarla başa çıkmaya çalışmalarına neden olmuş olabilir. K6 güçlüklerle başa çıkma deneyimini şu şekilde ifade etmektedir: “Süreçte açıkçası psikolojimi düzeltmeye çalıştım. Sürekli kendime telkinlerde bulundum. Bu süreç geçecek, yüz yüze eğitim başlayacak, tekrar sevdiğimizle görüşeceğiz diyordum.”

Spor faaliyetleri. Öğretmenler acil uzaktan eğitim döneminde yaşadıkları psikolojik güçlükleri aşmak için sokağa çıkmanın serbest olduğu dönemlerde dışarıda, yasak olduğu dönemlerde evde çeşitli egzersizler ve spor faaliyetleri yaparak kendilerini rahatlatmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. K13 COVID-19 öncesinde spor yapmıyor olmasına rağmen bu dönemde evde yaptığı egzersizlerin kendisini rahatlattığını ifade etmektedir: “Aslında ben çok spor yapmaktan hoşlanan biri değilim. Ama bu süreçte evde de olsa spor yapmak beni rahatlatan şeylerden biriydi.”

Güçlükleri görmezden gelmek. Öğretmenlerin bir kısmı yaşadıkları psikolojik güçlüklerle etkin biçimde başa çıkma stratejileri geliştiremedikleri için bir tür inkâr mekanizması kullanarak yaşadıkları güçlükleri göz ardı ettiklerini ifade etmektedirler: “Ben kendimi rahatlatmak konusunda çok başarısızım. Yaşadığım güçlüklerle başa çıkmak için yapabileceğim hiçbir şey yok gibi. Yalnızca bu durum üzerine çok düşünmemeye çalıştım. Sorunlarımı göz ardı etmeye çalıştım.” (K12).

Mesleki gelişime odaklanmak. Öğretmenlerin yaşadığı güçlüklerin kaynaklarında da görüldüğü gibi öğretmenlerin yaşadıkları güçlüklerin büyük bölümü acil uzaktan eğitim dönemindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkindir. Süreç içerisinde çoğunlukla evden çalışan öğretmenler, eğitim-öğretim süreci içerisinde yaşadıkları bu güçlükleri aşmak için

mesleki gelişime odaklandıklarını dile getirmektedirler. “Yetersiz hissettiğim bir dönem oldu. Ben de alanıma ilişkin araştırmalar yapayım dedim. Konuları nasıl daha iyi anlatabilirim bunu düşündüm, araştırdım.” (K19).

Çevresel stratejiler. COVID-19’ dan kaynaklı yürütülen acil uzaktan eğitim faaliyetlerinde öğretmenler yaşadıkları güçlüklerle başa çıkmak için bireysel stratejiler yanında ailelerinden, arkadaşlarından ve meslektaşlarından destekler alarak çevresel stratejilerle de yaşadıkları güçlüklerle başa çıkmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler.

Aile desteği. Öğretmenlerden özellikle evli ve çocuk sahibi olanlar yaşadıkları güçlüklerle baş etmede ailelerin önemli bir faktör olduğunu, çocuklarının varlığının ve onlarla vakit geçirmenin kendilerini rahatlattığını dile getirmektedirler: “Ben şahsen bu konuda ailemi söyleyebilirim. Ailemle ama özellikle de çocuğumla vakit geçirmek beni rahatlatan şeylerden biriydi.” (K22).

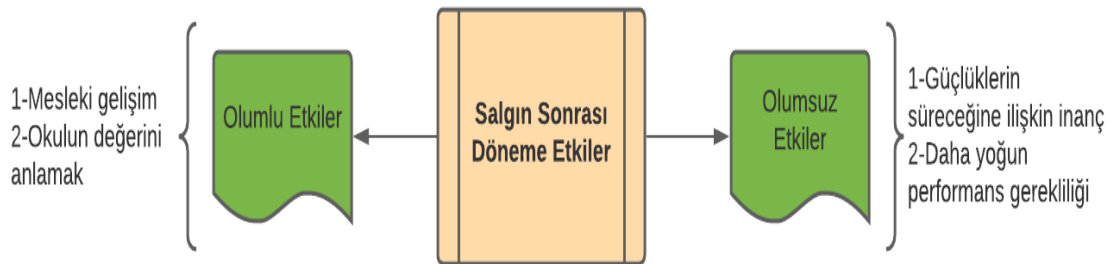
Arkadaş desteği. Öğretmenlerin bir kısmı COVID-19 önlemlerinin fırsat verdiği ölçüde arkadaşlarıyla görüşerek yaşadıkları güçlükleri aşmaya çalıştıklarını belirtmektedirler. Özellikle sosyal izolasyonun yaşanan güçlüklerin kaynaklardan biri olduğu düşünüldüğünde K17 “Evde durmak çok zor olduğundan fırsat bulduğumda arkadaşlarımla görüştim. Onlarla beraber olduğumda iyi hissediyordum rahatlıyordum.” diyerek arkadaşlarından aldığı desteği ifade etmektedir.

Meslektaş desteği. Öğretmenlerin evden çalışıyor olmaları, okullardaki meslektaşları ile olan etkileşimlerini büyük oranda kısıtladığından yaşadıkları güçlükler yalnızca kendilerinde ortaya çıkıyormuş gibi bir düşünceye de kapılabilirler. Ancak bazı öğretmenler bu dönemde diğer meslektaşları ile görüşerek onların da benzer sorunları yaşadıklarını fark etmiş ve birbirleriyle bu konuda iletişime geçerek kendilerini rahatlatma yoluna gitmişlerdir. Bu stratejinin kendisinde etkili olduğunu dile getiren K16 kendisini şöyle ifade etmektedir: “Tabii ben çevremden de destek aldım. Özellikle diğer öğretmenlerden. Onlara sorunlarımı açtığımda bana herkesin bunları yaşadığını benim elimden geleni yaptığımı söylediler. Bunları yaşayanın tek ben olmadığını fark etmek de rahatlatı beni.”

İletişimi güçlendirmek. Öğretmenlerin bir kısmı yaşadıkları güçlüklerin temel kaynağı olarak süreç içerisindeki iletişim güçlüklerini dile getirmiştir. Bu nedenle bu güçlüklerle başa çıkmak adına sorunlarının kaynağını ortadan kaldırarak iletişimi güçlendirmeyi bir strateji olarak kullanan öğretmenlerin varlığından da söz etmek mümkündür. “Bu dönemde iletişim güçlükleri yaşadım Kendi güçlüklerimi azaltmak adına paydaşlarla daha çok iletişime geçmeye gayret ettim. Daha çok toplantı yaptım, düşüncelerini daha çok almaya çalıştım (K11).”

d. Yaşanan Güçlüklerin Öğretmenlerin Salgın Sonrası Mesleklerine Etkisine İlişkin Görüşler

COVID-19 döneminde yürütülen acil uzaktan eğitim faaliyetleri boyunca öğretmenlerin yaşadıkları psikolojik güçlüklerin salgın sonrasında mesleklerine etkisine ilişkin görüşleri Şekil 4’te aktarılmaktadır.

Şekil 4. Salgın sonrası psikolojik güçlüklerin etkisi

Şekil 4'te görüldüğü gibi öğretmenlerin acil uzaktan eğitim boyunca yaşadıkları psikolojik güçlüklerin salgın sonrası mesleklerine etkisine ilişkin görüşleri olumlu ve olumsuz etkiler olmak üzere iki kategori altında incelenmektedir.

Olumlu etkiler. Öğretmenlerin acil uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları güçlüklerin salgın sonrasında mesleklerine yapacağı olumlu etkilere ilişkin görüşleri, mesleki gelişim ve okulun değerini anlamak başlıklarında incelenmektedir.

Mesleki gelişim. Öğretmenler acil uzaktan eğitim döneminde başta yetersizlik duyguları olmak üzere yaşadıkları güçlüklerle başa çıkabilmek için mesleki gelişimlerine odaklanmak gibi stratejiler geliştirmeleri nedeniyle, salgın sonrasında bu dönemde edindikleri bilgilerin ve araştırma becerilerinin arttığını, bu durumun gelecekte mesleki becerilerini olumlu etkileyeceğini dile getirmektedirler. *“Ben süreçte merak duygumun arttığını düşünüyorum. Daha fazla araştırma yapmaya başladım. Hatta çevremdeki insanların da böyle yaptığını gözlemliyorum. Bence bu süreç beni araştırma yapmaya yöneltti. Gelecekte bu durum beni mesleki açıdan olumlu etkileyecek.”* (K5).

Okulun değerini anlamak. Öğretmenlerin önemli bir bölümü bu süreçte okullarından uzak kaldıkları için okula gitmenin değerini anladıklarını, geçmişte tatilleri beklerken şimdi bir an önce yüz yüze eğitime dönmeyi hayal ettiklerini dile getirmektedirler. *“Ben eskiden okul yüz yüze iken ara tatil gelsin biraz dinleneyim derdim. Ama şimdi düşünüyorum da ben o zamanlar hiç yorulmuymuşum. Şimdi dört gözle okulların açılacağı zamanı bekliyorum. Okula gitmenin kıymetini, değerini anladım. Okullar açıldığında bu sürecin bende böyle bir iz bıraktığı için olumlu bir etkisi olarak bunu söyleyebilirim.”* (K18).

Olumsuz etkiler. Yaşadıkları acil uzaktan eğitim döneminde öğretmenler deneyimledikleri güçlüklerin gelecekte bir süre daha devam edeceğini ve öğrencilerin öğrenme kayıplarından dolayı kendilerinin daha fazla performans göstermeleri gerekeceğini düşünmektedirler.

Güçlüklerin sürecine ilişkin inanç. Öğretmenler bu dönemde yaşadıkları güçlüklerin yüz yüze eğitim başladığında yeniden bir adaptasyon süreci gerektireceği için bir süre daha sürecini düşünmektedirler. Yaşadığı dönemdeki mesleki tükenmişlikten kolayca sıyrılamayacağını dile getiren K18; *“Ben bu yaşadığım sürecin mesleğimde önemli izler bırakacağını düşünüyorum. Manevi açıdan çok soğudum. Her zaman bir daha dünyaya gelsem yine öğretmen olurum derdim. Artık bunu demiyorum. Hatta niye bu kadar çok istedim öğretmen olmayı diyorum. Çünkü öğretmenlik yapmıyordum gibi geliyor şu an. Bu duygudan sıyrılabileceğimi de sanmıyorum,”* cümleleriyle açıklamaktadır. K8 ise düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: *“Yaşadığım güçlüklerin her şey normale döndüğünde yok olacağını sanmıyorum. Bir süre daha devam edecek ve iz bırakacak.”*

Daha yoğun performans gerekliliği. Öğretmenler acil uzaktan eğitim döneminde konuları yetiştirmekte güçlükler yaşadıkları ve öğrencilerin katılımları konusunda problemler yaşandığı için öğrenme kayıpları olduğunu düşünmektedirler. Bu öğrenme kayıplarının ortadan kaldırılması için yüz yüze eğitime geçildiğinde daha fazla çalışmaları gerekeceğini ifade etmektedirler. Bu durum gelecekte öğretmenlerde stres ve kaygı gibi psikolojik güçlüklerin farklı bir boyutta tekrar ortaya çıkacağı şeklinde yorumlanabilir. Bir öğretmen (K19) geleceğe ilişkin bu düşüncesini şu cümlelerle dile getirmektedir: *“Benim yaptığım derslere yalnızca bir veya iki kişi katılıyor. Dolayısıyla öğrencilerde kazanımlar hep eksik kalıyor. Yüz yüze eğitim olduğunda benim aynı şeyleri tekrar tekrar anlatmam ama bir yandan yeni konularımı da yetiştirmem gerekecek. Zor bir dönem de o zaman bekliyor bizi.”*

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

COVID-19 döneminde yürütülen acil uzaktan eğitim faaliyetlerinin yarattığı psikolojik güçlüklerin öğretmen görüşlerine göre incelendiği bu çalışmada; öğretmenlerin yaşadığı psikolojik güçlüklerin, bu güçlüklerin kaynaklarının, bu güçlüklerle başa çıkma stratejilerinin neler olduğu ve kriz dönemi sona erdiğinde mesleklerine etkisinin neler olacağını betimlenmesi amaçlanmıştır. Sonuçta öğretmenler stres, kaygı, bıkkınlık gibi duygusal zorlukların yanında mesleklerine ilişkin olarak da yetersizlik ve tükenmişlik gibi güçlüklerle karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Bazı öğretmenlerin bu dönemde kendilerini öğretmen gibi hissetmediklerine ilişkin söylemleri, yaşanan güçlükler açısından öne çıkan ifadelerden biridir. Wang ve diğerlerinin (2020) çalışmasında gençler arasında salgın döneminde stres ve kaygı duygularının kendisini gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Burke ve Dempsey'nin (2020) çalışmalarında acil uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin kendilerini baskı altında hissettikleri belirlenmiştir. Ozamiz-Etxebarria, Santxo, Mondragon ve Santamaria'nın (2020) gerçekleştirdikleri araştırmada öğretmenlerin %50.6'sının acil uzaktan eğitim döneminde strese maruz kaldıkları ortaya konmuştur. Bakioğlu ve Çevik'in (2020) araştırmasında öğretmenler, öğrencilerindeki öğrenme kayıpları ve kendilerine ilişkin yetersizlik hissiyatı nedeniyle kaygılı bir süreç geçirdiklerini dile getirmişlerdir. Sayan'ın (2020) araştırmasına göre acil uzaktan eğitim döneminde yükseköğretimde görev yapan akademisyenlerin %44.4'ünün kaygı duygusuyla yüz yüze geldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu çalışmalar ve mevcut araştırmanın sonuçları dünyada öğretmenlerin acil uzaktan eğitim sürecinde baskı, stres, kaygı gibi olumsuz duyguları yoğun biçimde yaşadığını göstermektedir.

Öğretmenler yaşadıkları duygulanım odaklı güçlüklerin yanında meslekleri ile ilişkili psikolojik güçlükleri aktarmış ve bu dönemde mesleki yetersizlik duyguları ile mesleki motivasyon açısından problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Fidan'ın (2020) çalışmasında öğretmenlerin bir bölümü bu dönemde motivasyonlarının olumsuz etkilendiğini ifade etmektedirler. Pandemi döneminde yürütülen uzaktan eğitimin öğretmenlerde stres, kaygı, mesleki yetersizlik gibi duygulara yol açması kriz dönemlerine ilişkin hazır bulunuşluk seviyelerinin düşük olmasından ve ne yapacağını bilememelerinden kaynaklanıyor olabilir. Diğer yandan öğretmenlerin öğrencilerini değerlendirmede yaşadıkları güçlükler de mesleki yetersizlik duygularının altında yatan temel etkenlerden biridir. Öğretmenlerin yüz yüze eğitim için tasarlanmış bir öğretim programını çevrimiçi dersler aracılığıyla öğrencilere iletmeye çalışmaları da hem duygulanım hem de mesleki zorlukları beraberinde getirmiştir.

Öğretmenlerin acil uzaktan eğitim boyunca yaşadıkları güçlüklerin temel kaynakları olarak sürecin belirsizliği, MEB politikaları, katılım eksikliği gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan sürecin yönetimi konusunda güçlüklerin yaşandığı dile getirilebilir. Acil uzaktan eğitim faaliyetlerinin gelecekte başka salgınlar, iklim krizleri veya doğal afet anlarında kullanılacağı da dikkate alınır, MEB planlamalarının yarattığı güçlüklerin gelecek açısından önemli bir sonuç olduğu ileri sürülebilir. Diğer yandan öğretmenler yaşadıkları güçlüklerin temel kaynakları arasında iletişim güçlükleri, evden çalışıyor olmak ve okul yönetiminin baskıları gibi unsurları da dile getirmektedirler. Alea, Fabrea, Roldan ve Farooqi (2020), araştırmalarında öğretmenlerin, öğrencileriyle iletişimde zorlandıklarını, yüz yüze eğitimden çevrimiçi eğitime ani geçişler, evden çalışıyor olmanın getirdiği stresle başa çıkmada problemler yaşadıklarını belirlemişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin, öğrencilerin öğrenim düzeylerini değerlendirmekte, aileler ile iletişime geçmekte ve okul yönetiminin isteklerini karşılamakta güçlükler yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Karadeniz ve Zabcı'nın (2020) çalışmasında öğretmenleri en çok zorlayan durumların özel hayatın etkilenmesi, mesai kavramının yokluğu, iş-yaşam dengesizliği, gece geç saatlerde yapılan toplantılar ve yöneticilerin aşırı talepleri olduğu tespit edilmiştir. Mevcut araştırmada öğretmenler benzer biçimde acil uzaktan eğitim döneminde yaşadıkları güçlüklerin temel kaynakları olarak iletişim güçlüklerini, belirsizlikleri, özel hayatın kısıtlanmasını, sınıf yönetiminin zorluğunu, sosyal izolasyonu ve MEB planlamalarındaki eksiklikler ile okul yönetimlerinin baskısını dile getirmektedirler. Akbaş-Tuna ve Türkmendağ'ın (2020) araştırması da özellikle çocuk sahibi öğretmenlerin iş yaşam dengesizliğinden ve evden çalışıyor olmaktan olumsuz biçimde etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Bakioğlu ve Çevik'in (2020) araştırmasında öğretmenler, okul yönetimlerinin istekleri, süreç hakkında bilgisizlikleri, baskı ve beklentilerin yüksekliği gibi konularda okul yöneticileri ile sorunlar yaşadıklarını aktarmışlardır. Bayburtlu (2020), öğretmenlerin bu dönemde yaşadığı temel sorunlardan birinin öğrencilerin derslere düşük katılımı olduğunu tespit etmiştir. Özdoğan ve Berkant'ın (2020) çalışmasında akademisyenler uzaktan eğitim sürecinde kişisel telefonları sebebiyle oluşan meşguliyetin özel hayatlarına ilişkin bir ihlal olduğunu ifade etmektedirler. Sonuç olarak öğretmenlerin bu dönemde yaşadıkları güçlüklerin kaynakları bir boyutuyla MEB politikalarından diğer bir boyutuyla ise veli yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Öğretmenlerle velilerin kriz dönemlerinde nasıl davranacaklarına, neler yapabileceklerine ilişkin bilgi veya deneyimlerinin olmaması, velileri de öğretmenleri zorlayacak davranışlara sürüklemiş olabilir. Bu bakımdan sadece öğretmenlerin değil velilerin de eğitimin bir paydaşı olarak kriz dönemlerine kriz yaşanmadan hazırlanmalarının önemli olacağı ileri sürülebilir.

COVID-19 döneminde uygulanan acil uzaktan eğitim faaliyetlerinde öğretmenlerin yaşadıkları güçlüklerle başa çıkmak için bireysel ve çevresel stratejileri kullandıkları ortaya konmuştur. Öğretmenlerin bir kısmı bireysel faktörlerden birinin kişisel hobilerine vakit ayırmak olduğunu dile getirmektedirler. Nitekim Diker-Coşkun'un (2020) hazırladığı COVID-19 döneminde eğitimi izleme raporunun "Toplumsal İyileşmeye Katkı" bölümünde bu dönemde kültür ve sanat faaliyetlerinin iyileştirici rolüne vurgu yapılmaktadır. Mevcut araştırmada öğretmenler çevresel strateji olarak aile, arkadaş ve meslektaş desteğinden faydalandıklarını dile getirmektedirler. Rasmitadila ve diğerlerinin (2020) çalışmasında öğretmenlerin meslektaşlarından ve ailelerinden aldıkları destek öne çıkan bulgular arasındadır. Benzer biçimde Talidong ve Toquero'nun (2020) çalışmalarında aile desteği öğretmenlerin olumlu duygular edinmesini kolaylaştıran etkenlerden birisi olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin bir kısmı bu dönemdeki sportif faaliyetlerinin kendilerini ruhsal açıdan rahatlattığını dile getirmektedirler. Tural'ın (2020) çalışmasında fiziksel aktivitenin yaşam kalitesini olumlu düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yıldırım, Yıldırım ve Eryılmaz'ın (2019) araştırmasında fiziksel aktivite düzeyi ile ruh sağlığı arasında olumlu ilişki saptanmıştır. Mevcut araştırmada da öğretmenlerin yaşadıkları psikolojik güçlüklerle başa çıkmak için yaptıkları spor faaliyetlerinin önemli olduğu görülmektedir. McIntyre ve diğerlerinin (2020) araştırmasında öğretmenlerin yaşadıkları olumsuz duygular ile baş etmek için çoğunlukla güçlükleri kabul ederek yeniden anlamlandırma ve mesleklerine ilişkin aktiviteleri artırma gibi teknikleri kullandıkları belirtilmektedir. Ayrıca katılımcıların daha düşük bir oranda bağımlılık ve inkâr gibi olumsuz stratejiler kullandıkları da aktarılmaktadır. Öğretmenlerin yaşadıkları güçlüklerle başa çıkma stratejilerine ilişkin görüşlerinde herhangi bir profesyonel desteğin dile getirilmemiş olması ve güçlükleri göz ardı etmek gibi olumsuz stratejilerin kullanılması öğretmenlerin psikolojik gerilimlerle başa çıkmakta başarı sağlayamadıklarının göstergesi olabilir. Nitekim öğretmenlerin çok büyük bir bölümü yaşadıkları güçlüklerle başa çıkmakta çok zorlandıklarını dile getirmektedirler.

Öğretmenlerin yaşadıkları güçlüklerin meslek yaşamlarına gelecekteki etkisi incelendiğinde öne çıkan sonuçlardan biri öğretmenlerde güçlüklerin devam edeceğine ilişkin inancın varlığıdır. Salgının bitmesiyle ve yüz yüze eğitime dönüşmesiyle öğretmenlerin yaşadıkları psikolojik güçlüklerin sona ermeyeceği ve bir müddet daha devam edeceği ileri sürülebilir. Aksi biçimde öğretmenler bu dönem neticesinde okulun ve okula gidiyor olmanın değerini daha çok anladıklarını ve salgın boyunca yaptıkları okumalar ve araştırmaların da salgın sonrası mesleklerine olumlu biçimde yansıtacağını belirtmektedirler. 2002-2004 yılları arasında Çin'deki SARS salgının etkilerine ilişkin çalışmada katılımcıların %40'ı stres gibi olumsuz duyguların salgın sonrasında da devam ettiğini belirtmişlerdir (Lau ve diğerleri, 2005). IPSOS'un (2020) yaptığı araştırmada "COVID-19 öncesindeki normal yaşamınıza dönmenin ne kadar süreceğini düşünüyorsunuz?" sorusuna Türk katılımcıların %49'u "bir yıldan daha uzun süre" şeklinde cevap vermişlerdir. Bu sonuçlar mevcut araştırmadaki öğretmenlerin ifadeleri ile uyumludur. Diğer yandan mevcut çalışmada öğretmenler geleceğe ilişkin olumlu etkilerden biri olarak bu dönemde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin mesleki gelişimlerine katkı sunabileceğini belirtmektedirler. Reimers ve Schleicher'in (2020) OECD kapsamında yürüttükleri çalışmada öğretmenlerin %76'sı uzaktan eğitim deneyimi neticesinde teknoloji kullanımı alanındaki becerilerinin arttığını söylemişlerdir. Benzer bir sonuca Burke ve Demsey'nin (2020) araştırmasında da ulaşılmış, öğretmenler uzaktan eğitimin teknolojiyi kullanma becerilerini artırdığını, bunun bir avantaj olarak değerlendirilebileceğini ifade etmişlerdir. Mevcut araştırmada öğretmenlerin dile getirdiği bir diğer olumlu etki de okulun değerini anlamaya yöneliktir. Yılmaz ve diğerlerinin çalışmasında benzer bir sonuç veliler ekseninde de kendisini göstermektedir; velilerin %88.30'u yüz yüze eğitim hakkındaki görüşlerinin nasıl değiştiği sorusuna "okuldaki eğitimi daha değerli görmeye başladım" cevabını vermişlerdir. Mevcut araştırmada öğretmenlerin evlerinden çalışarak geçirdikleri süreç içerisinde okulun değerini anladıklarını dile getirmesi, pandemi ile yaşanan krizin öğretmen motivasyonu açısından fırsata çevrilebileceği şeklinde de yorumlanabilir.

Öğretmenlerin acil uzaktan eğitim faaliyetlerinde yaşadıkları güçlüklerle başa çıkmakta zorlandıkları göz önünde bulundurulduğunda MEB'in benzer kriz dönemlerinde öğretmenlere psikolojik destek sunması yerinde olacaktır. Öğretmenlerin yaşadığı güçlüklerin önemli bir bölümü eğitim-öğretim faaliyetlerinden ve yüz yüze eğitim için tasarlanmış bir programın, acil uzaktan eğitimde uygulanamıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Acil uzaktan eğitim faaliyetlerinin

gelecekte çeşitli kriz durumlarında kullanılacağı düşünüldüğünde MEB'in her ders için yalnızca acil uzaktan eğitim faaliyetlerinde kullanılacak bir öğretim programı hazırlaması ve sürekli geliştirilmesi bu sorunun çözümünde bir etken olabilir. Mevcut araştırmada yalnızca öğretmenlerin yaşadığı psikolojik güçlükler odaklanılmaktadır. Okul yöneticileri, eğitim öğretim hizmetleri dışında çalışan personeller veya veliler gibi eğitimin çeşitli paydaşları ile benzer çalışmalar farklı yöntemler kullanarak yürütülebilir.

KAYNAKÇA

Akat, M. & Karataş, K. (2020). Psychological effects of COVID-19 Pandemic on society and its reflections on education. *Turkish Studies*, 15(4), 1-13. doi:10.7827/TurkishStudies.44336

Akbaş-Tuna, A. ve Türkmendağ, Z. (2020). Covid-19 pandemi döneminde uzaktan çalışma uygulamaları ve çalışma motivasyonunu etkileyen faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 3246-3260. doi:10.20491/isarder.2020.1037

Alea, L. A., Fabrea, M. F., Roldan, R. D. A., & Farooqi, A. Z. (2020). Teachers' Covid-19 awareness, distance learning education experiences and perceptions towards institutional readiness and challenges. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 19(6), 127-144. doi:10.26803/ijlter.19.6.8

Arat, T. ve Bakan, Ö. (2011). Uzaktan eğitim ve uygulamaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14(1-2), 363-374.

Aslan, R. (2020). Kovid-19 fizyoloji ve psikolojiyi nasıl etkiliyor? *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8(88), 47-53.

Bakan Selçuk yüz yüze eğitim sürecini değerlendirdi. (2021, 2 Nisan). Mili Eğitim Bakanlığı. <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-yuz-yuze-egitim-surecini-degerlendirdi/haber/22927/tr> adresinden edinilmiştir.

Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde Fen Bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129. doi:10.7827/TurkishStudies.43502

Bayburtlu, Y. S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi. *Turkish Studies*, 15(4), 131-151. doi:10.7827/TurkishStudies.44460

Besser, A., Lotem, S. & Zeigler-Hill, V. (2020). Psychological stress and vocal symptoms among university professors in Israel: Implications of the shift to online synchronous teaching during the Covid-19 pandemic. *Journal of Voice*. doi:10.1016/j.jvoice.2020.05.028

Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126. doi:10.5281/zenodo.3878572

Bozkurt, Y., Zeybek, Z. ve Aşkın, R. (2020). Covid-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.

Burke, J., & Dempsey, M. (2020). COVID-19 Practice in primary schools in Ireland report. National University of Ireland. Retrieved from INTO website: <https://www.into.ie/app/uploads/2020/04/Covid-19-Practice-in-Primary-Schools-Report.pdf>

Cai, H., Tu, B., Ma, J., Chen, L., Fu, L., Jiang, Y., & Zhuang, Q. (2020). Psychological impact and coping strategies of frontline medical staff in Hunan between January and March 2020 during the outbreak of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in Hubei, China. *Medical science monitor: international medical journal of experimental and clinical research*, 26,(e924171-1). doi:10.12659/MSM.924171

Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long. : Consider the brief cope. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4(1), 92-100.

Çetin, C. ve Anuk, Ö. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde yalnızlık ve psikolojik dayanıklılık: Bir kamu üniversitesi öğrencileri örnekleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 170-189.

Çetinkaya-Aydın, G. (2020). Covid-19 salgını sürecinde öğretmenler. *TEDMEM*. <https://tedmem.org/covid-19/covid-19-salgini-surecinde-ogretmenler> sitesinden edinilmiştir.

- Diker-Coşkun, Y. (2020). *Eğitim izleme raporu 2020: Eğitimin içeriği*. https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2020/11/EI%CC%87R20_Egitimin-%C4%B0cerigi.pdf adresinden alınmıştır.
- Doghonadze, N., Aliyev, A., Halawachy, H., Knodel, L., & Adedoyin, A. S. (2020). The degree of readiness to total distance learning in the face of Covid-19 teachers' view (Case of Azerbaijan, Georgia, Iraq, Nigeria, UK and Ukraine). *Journal of Education in Black Sea Region*, 5(2), 2-41. doi:10.31578/jeb.v5i2.197
- Fardin, M. A. (2020). COVID-19 and anxiety: A review of psychological impacts of infectious disease outbreaks. *Archives of Clinical Infectious Diseases*, 15, 1-8. doi:10.1016/j.janxdis.2020.102258
- Fidan, M. (2020). Covid-19 belirsizliğinde eğitim: İlkokulda zorunlu uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşleri. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 24-43.
- Glesne, C. (2020). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hodges, C., Moore, S., Locke, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*, 27, 1-12.
- IPSOS (2021). Ipsos survey for The World Economic Forum. Retrieved from IPSOS website: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2021-04/wef_-_expectations_about_when_life_will_return_to_pre-covid_normal_-_final.pdf
- Janoff-Bulman, R., & Timko, C. (1987). *Coping with traumatic life events*. Boston: Springer.
- Jones, D. (1996). Computing by distance education: Problems and solutions. *ACM SIGCSE Bulletin*, 28(SI), 139-146.
- Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). Yeni tip Koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181-192. doi:10.2399/yod.20.730688
- Karadeniz, G. ve Zabcı, N. (2020). Pandemi döneminde uzaktan eğitim veren öğretmenlerin çalışma koşulları ve algıladıkları stres ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(22), 301-314.
- Kaysi, F. (2020, Eylül). *Covid-19 salgını sürecinde Türkiye'de gerçekleştirilen uzaktan eğitimin değerlendirilmesi*. 5th International Scientific Research Congress (IBAD - 2020)'de sunulan bildiri. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/344418456_Covid19_Salgini_Surecinde_Turkiye'de_Gerceklestirilen_Uzaktan_Egitimin_Degerlendirilmesi
- Keskin, M. ve Özer-Kaya, D. (2020). Covid-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Kırcı, B. (2019). Evden çalışma: Özgürlük mü esaret mi? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 173-196.
- Kim, L. E., & Asbury, K. (2020). 'Like a rug had been pulled from under you': The impact of COVID-19 on teachers in England during the first six weeks of the UK lockdown. *British Journal of Educational Psychology*, 90(4), 1062-1083. doi:10.1111/bjep.12381
- Küçükkömürler, S. (2017). Belirsizliğin psikolojik etkileri. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(10), 329-344. doi:10.7816/nesne-05-10-07
- Kürtüncü, M. ve Kurt, A. (2020). Covid-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 66-77.
- Lau, J. T. F., Yang, X., Pang, E., Tsui, H. Y., Wong, E., & Wing, Y. K. (2005). SARS-related perceptions in Hong Kong. *Emerging Infectious Diseases*, 11(3), 417-424.
- McIntyre, P. D., Gregersen, T., & Mercer, S. (2020). Language teachers' coping strategies during the Covid-19 conversion to online teaching: Correlations with stress, wellbeing and negative emotions. *System*, 94, 1-12. doi:10.1016/j.system.2020.102352

- MEB, Strateji Geliştirme Başkanlığı (2021). *2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_03/03134336_2020_YYIY_Ydare_Faaliyet_Raporu.pdf adresinden edinilmiştir.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mertens, G., Gerritsen, L., Duijndam, S., Saleminck, E., & Engelhard, I. M. (2020). Fear of the coronavirus (COVID-19): Predictors in an online study conducted in March 2020. *Journal of Anxiety Disorders*, 74, 1-8. doi:10.1016/j.janxdis.2020.102258
- Muirhead, W. D. (2000). Online education in schools. *International Journal of Educational Management*, 14(7), 315-324.
- Ng, K. C. (2007). Replacing face-to-face tutorials by synchronous online technologies: Challenges and pedagogical implications. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 8(1), 1-15.
- Oberle, E., & Schonert-Reichl, K. (2016). Stress contagion in the classroom? The link between classroom teacher burnout and morning cortisol in elementary school students. *Social Science and Medicine*, 159, 30-37. doi:10.1016/j.socscimed.2016.04.031
- Ozamid-Etxebarria, N., Santxo, N. B., Mondragon, N. I., & Santamaria, M. D. (2020). The psychological state of teachers during the COVID-19 crisis: The challenge of returning to face-to-face teaching. *Frontiers in Psychology*, 11. doi:10.3389/fpsyg.2020.620718
- Özdoğan, A. Ç. ve Berkant, H. G. (2020). Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43. doi:10.37669/milliegitim.788118
- Özok, H. İ. (2020). Uzaktan eğitim ile ebeveynler ve öğrencilerde katlanan stres ve baş etme yöntemleri. F. Tanhan ve H. İ. Özok (Ed.), *Pandemi ve eğitim içinde* (s. 47-56). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Polizzi, C., Lynn, S. J., & Perry, A. (2020). Stress and coping in the time of covid-19: Pathways to resilience and recovery. *Clinical Neuropsychiatry*, 17(2), 59-62. doi:10.36131/CN20200204
- Prado-Gascó, V., Gómez-Domínguez, M. T., Soto-Rubio, A., Díaz-Rodríguez, L., & Navarro-Mateu, D. (2020). Stay at home and teach: A comparative study of psychosocial risks between Spain and Mexico during the pandemic. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-12. doi:10.3389/fpsyg.2020.566900
- Rajkumar, R. P. (2020). Covid-19 and mental health: A review of the existing literature. *Asian Journal of Psychiatry*, 52. doi:10.1016/j.ajp.2020.102066
- Rasmitadila, R., Aliyyah, R. R., Rachmadtullah, R., Samsudin, A., Syaodih, E., Nurtanto, M., & Tambunan, A. R. S. (2020). The perceptions of primary school teachers of online learning during the COVID-19 pandemic period: A case study in Indonesia. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 7(2), 90-109. doi:10.29333/ejecs/388
- Reimers, F. M., & Schleicher, A. (2020). *A framework to guide an education response to the Covid-19 pandemic of 2020*. Retrieved from OECD website: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126988-t63lxosohs&title=A-framework-to-guide-an-education-response-to-the-Covid-19-Pandemic-of-2020
- Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2020). Öğretimde dijital dönüşüm ve öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunuşluluğu: Pandemi döneminde Pamukkale Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir çalışma. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi*, 11(1), 5-22. doi:10.34231/iuyd.706397
- Sayan, H. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde öğretim elemanlarının uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 11(42), 100-122.
- Schleicher, A. (2020). *The impact of Covid-19 on education: Insights from education at a glance 2020*. Retrieved from OECD website: <https://www.oecd.org/education/the-impact-of-covid-19-on-education-insights-education-at-a-glance-2020.pdf>
- Sinyolo, D. (2020). *Supporting teachers in crisis contexts during COVID-19*. Retrieved from Inter-agency Network for Education in Emergencies website: <https://inee.org/system/files/resources/COVID-19%20Webinar%20Series%20-%20Webinar%205.pdf>
- Soliman, M. (2014). Perception of stress and coping strategies by medical students at King Saud University, Riyadh, Saudi Arabia. *Journal of Taibah University Medical Sciences*, 9(1), 30-35.

- Talidong, K. J. B., & Toquero, C. M. D. (2020). Philippine teachers' practices to deal with anxiety amid COVID-19. *Journal of Loss and Trauma*, 25(6-7), 573-579. doi:10.1080/15325024.2020.1759225
- Taylor, S. (2019). *The psychology of pandemics*. Cambridge Scholars Publishing.
- Tönbül, Ö. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını sonrası 20-60 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Akademik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 159-174.
- Tural, E. (2020). Covid-19 pandemi dönemi ev karantinasında fiziksel aktivite düzeyinin yaşam kalitesine etkisi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13, 10-18.
- United Nations (2020). *Policy brief: Education during Covid-19 and beyond*. Retrieved from https://www.un.org/development/desa/dspd/wpcontent/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf
- Uzoğlu, M. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 335-351.
- Vegas, E. (2020). School closures, government responses, and learning inequality around the world during COVID-19. Retrieved from Brookings website: <https://www.brookings.edu/research/school-closures-government-responses-and-learning-inequality-around-the-world-during-covid-19/>
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1-25. doi:10.3390/ijerph17051729
- World Health Organization (2020). Coping with stress during the 2019-nCoV outbreak. Retrieved from WHO website: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/coping-with-stress.pdf?sfvrsn=9845bc3a_2
- Yamamoto, G. T. ve Altun, D. (2020). Koronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Yetkin, S. ve Aydın, H. (2014). Bir semptom ve bir hastalık olarak uykusuzluk. *Türk Uyku Tıbbi Dergisi*, 1, 1-8. doi:10.4274/jtsm.01
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, D. İ., Yıldırım, A. ve Eryılmaz, M. A. (2019). Sağlık çalışanlarında fiziksel aktivite ile yaşam kalitesi ilişkisi. *Cukurova Medical Journal*, 44(2), 325-333.
- Yılmaz, E., Güner, B., Mutlu, H., Doğanay, G. ve Yılmaz, D. (2020). *Veli algısına göre pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinin niteliği*. Konya: Palet Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, it was aimed to describe the psychological difficulties experienced by teachers working in public primary and secondary education institutions in Turkey during the emergency distance education period, the sources of these difficulties, strategies to cope with the difficulties and the effects of the difficulties they experienced on their professions after the pandemic.

Methodology

Phenomenology design was used. The study group consists of 25 teachers working in public primary and secondary education institutions in Turkey. Criterion sampling and maximum variation sampling were used. The data were collected with a semi-structured interview form developed by the researchers. All the data obtained were brought together, transcribed and analyzed by content analysis method. The teachers were coded as K1, K2, (...), K25 and presented in the same way in the research.

Findings

The psychological difficulties created by the emergency distance education activities applied in the Covid-19 period are discussed in three categories as affect-oriented, profession-oriented and other psychological difficulties. Sources of psychological difficulties are examined under the titles such as MoNE policies, uncertainties, work-life imbalance, pressure from school management, social isolation, lack of participation, communication difficulties, inability to cope with difficulties, interference with personal life, difficulties in student assessment and difficulty in classroom management. Strategies for coping with the difficulties are examined under two categories as individual and environmental strategies. The effects of the crisis on profession experienced are examined under two categories as positive and negative effects.

Conclusion and Discussion

The fact that distance education carried out during the pandemic period causes feelings such as stress, anxiety and professional inadequacy in teachers may be due to the low level of readiness for crisis periods and the inability to know what to do in such periods. The difficulties experienced by teachers in evaluating their students can be interpreted as one of the main factors underlying their professional inadequacy. In addition, the fact that teachers try to convey a curriculum designed for face-to-face education to students through online courses creates an additional difficulty.

Considering that the emergency distance education activities will be used in other epidemics, climate crises or natural disasters in the future, it can be argued that the difficulties created by the MONE planning are an important result for the future. Teachers also mentioned the factors such as communication difficulties, working from home and the pressures of the school administration.

The fact that no professional support regarding the strategies for coping with the difficulties and the use of negative strategies such as ignoring the difficulties can also be interpreted as an indication that the teachers are unsuccessful in coping with psychological tensions.

By the end of the epidemic and the return to face-to-face education, the psychological difficulties experienced by teachers will not end and will continue in different dimensions for a while. It can also be stated that teachers understand the value of school more, and the researches they have done during the epidemic will reflect positively on their profession after the epidemic.

CLASSROOM MANAGEMENT SKILLS OF TEACHERS OF THE HISTORY OF ATATÜRK'S PRINCIPLES AND REVOLUTION (HAPR) DURING COVID-19

Araştırma Makalesi / Research Article

Sarıçoban, G. (2021). Classroom Management Skills of Teachers of the History of Atatürk's Principles and Revolution (HAPR) during COVID-19. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1385-1395.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.980128>.

Geliş Tarihi: 08.08.2021

Kabul Tarihi: 27.09.2021

E-ISSN: 2149-3871

Gülay SARIÇOBAN
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
gulaysaricoban@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-9309-8363

ÖZ

Sınıf yönetimi, genel olarak, önceden belirlenmiş eğitimsel amaçların gerçekleştirilmesi için planlama, düzenleme, uygulama ve değerlendirme işlevlerine ilişkin ilke, kavram, teori, model ve tekniklerin sistemli ve bilinçli bir şekilde uygulanmasıyla ilgili faaliyetlerdir. Sınıftaki öğrenme ortamını ve deneyimlerini organize etmek ve yönetmek öğretmenlerin sorumluluğundadır. Mevcut çalışma, AİT öğretmenlerinin (a) etkili bir sınıf iklimi düzenleme, (b) öğretim yöntemini kullanma, (c) zaman yönetimi, (d) sınıf içi ilişkileri düzenleme ve (e) COVID-19 sırasında çevrimiçi öğretimlerinde davranış geliştirme ve düzenleme. Araştırmanın sonunda HAPR öğretmenlerinin çevrimiçi öğretimde etkili sınıf yönetimi becerilerine sahip oldukları ifade edilmiştir. HAPR öğretmenleri iyi bir zaman yönetimi seviyesine sahiptir ve davranış geliştirme ve düzenleme yetenekleri tatmin edicidir. Sonuç olarak, HAPR öğretmenlerinin sınıftaki ilişkileri desteklediğine ve yönettiğine inanılır ve çevrimiçi öğretimlerinde öğretim yöntemini neredeyse etkin bir şekilde kullanırlar.

Anahtar Kelimeler: Sınıf yönetimi becerileri, Tarih, Atatürk İlke ve İnkılapları, Çevrimiçi Öğretim, COVID-19.

CLASSROOM MANAGEMENT SKILLS OF TEACHERS OF THE HISTORY OF ATATÜRK'S PRINCIPLES AND REVOLUTION (HAPR) DURING COVID-19

ABSTRACT

Classroom management, in general, is the activities related to the systematic and conscious application of principles, concepts, theories, models, and techniques related to the functions of planning, organizing, applying and evaluating for the realization of the predetermined educational goals. Organizing and managing the learning environment and experiences in the classroom is the responsibility of teachers. The current study tries to shed light on the HAPR teachers' skills in (a) organizing an effective classroom climate, (b) using instructional method, (c) time management, (d) organizing relations in the classroom, and (e) behavior development and regulation in their online teachings during COVID-19. At the end of the study it has been reported that the HAPR teachers are said to have effective classroom management skills in online teachings. The HAPR teachers have a good level of time management and their behavior development and regulation abilities are satisfactory. Consequently, the HAPR teachers are believed to assist and manage relations in the classroom and are almost effectively use the instructional method in their online teachings.

Keywords: Classroom management skills, History, Atatürk's principles and revolution, Online teaching, COVID-19.

INTRODUCTION

As is known there is a wide variety of definitions for classroom management. Evertson and Weinstein (2006) defines it as the set of actions taken to create an effective environment for academic development that help establish positive communication with students, support students' social and emotional development, and prevent negative student behaviors, whereas Brophy (1988), defines it as the activities of creating, maintaining and managing the learning environment in order to achieve the predetermined instructional goals. However, to have a simple, clear, but acceptable definition of classroom management, it can be said that it consists of a wide variety of skills, strategies, and techniques that help teachers to practice ways to organize students to orderly and academically work and cooperate with each other, become focused and attentive on tasks assigned during the learning process in class. On the other hand, it minimizes the negative situations that may prevent the exchange and sharing of information in the educational environment and it is a tool that allows stakeholders to achieve the highest efficiency during the learning process (Helvacı ve Özer, 2008). Başar (2004) tries to explain that “classroom management ensures minimizing the working barriers of teachers and students, using the teaching time appropriately and ensuring the active participation of the students in the lesson” (p.7). Lemlech (1979) and Çubukçu and Girmen (2008) views the concept of classroom management like an orchestra that provides classroom unity. They believe that it includes stages from planning, designing, and applying instruction by means of the most appropriate strategies, methods and techniques. In that sense it also helps teachers to observe student progress and determine the potential problems that may arise in the classes during the learning process.

The classical profile of teachers, who explain and make great efforts to transfer knowledge is now replaced by an organizer or organizer of classroom activities, the administrator, a guide guiding the students as being one of the stakeholders of the class (Çetin, 2003; Ögülmüş, 2012).

From this point of view, it can be asserted that it is the teachers who will assist an effective classroom environment. They should be active and make use of classroom management techniques effectively (Marzano & Pickering, 2003). Therefore, this study aims to scrutinize classroom management skills of teachers of the History of Atatürk's Principles and Revolution (HAPR) especially during covid-19. In that sense the current study tries to shed light on the HAPR teachers' skills in (a) organizing an effective classroom climate, (b) using instructional method, (c) time management, (d) organizing relations in the classroom, and (e) behavior development and regulation.

a. Classroom Climate

Classroom climate is considered as the main factor affecting classroom behavior and learning. Elements such as the atmosphere of trust in the classroom, the value of democratic relations, and the quality of relations determine the classroom climate (Can, 2010). In order to improve the school, it is necessary to know how to create and maintain a positive climate in the classrooms (Adelman & Taylor, 2005). It is well known that one of the most important factors affecting student success is the classroom climate within which an effective teaching/learning process can take place through the application of various teaching and learning activities. At this vein, Gülbahar (2016) highlights this issue stating that “the main purpose of existence of classes is learning-teaching activities. Therefore, in order to obtain maximum efficiency from learning-teaching activities, a suitable climate must be created in the classroom. Classroom climate is one of the main variables that affect the efficiency and level of learning in learning-teaching activities” (p.269). It is also well known that a positive classroom environment helps teachers to establish an effective learning process. Therefore, the ultimate aim of this study is to scrutinize this issue in online-learning and teaching activities during COVID-19. In order to create a desired classroom climate for learning to take place best in online lessons, HAPR teachers equipped with effective classroom management skills during COVID-19 are expected to (1) make arrangements in accordance with the number of students and class structure when necessary, (2) ask on-line students to make the necessary arrangements by being sensitive to features such as possible noise and sound system in the environment where they watch/follow the lesson in order to organize online sessions more effectively, (3) use the educational tools (power-point, video, picture, etc.) required in online classes

in the most efficient way, (4) organize the online learning environment in the most appropriate way for efficient learning activities, and (5) require the cameras and microphones of the students participating in the online classes to be turned on.

b. Instructional Method

The primary aim of teachers in general is to reach their desired or predetermined outcomes at the end of their teaching process. The instructional method is vital because it “ultimately determines the roles of both the student and the teacher and thus how the information is presented and received by the student” (Sanchez Alonso, 2016). At this vein, HAPR teachers should be equipped with such effective online classroom management skills during COVID-19 as (1) carrying out the lesson in a systematic way within a plan, (2) giving instructions about the purpose, function and outcomes of the course, (3) explaining the process and the subjects to be covered in the lesson, (4) determining the resources and materials to be used in the course, (5) asking effective questions about the subject, (6) enabling students to participate in the lesson by giving appropriate tips, (7) making the subject/topic comprehensible, (8) considering socio-cultural differences in the planning of education, (9) ensuring that the rules are followed in the class, and (10) creating a positive atmosphere suitable for learning in the class.

c. Time Management

The most striking motto must be “use your time or lose your time!” This is also valid for online teaching and learning environments. Hence, HAPR teachers during online classroom teaching process are supposed to (1) use the time well during the lesson, (2) come to classes well prepared, (3) make any educational tools and materials ready for use before the lesson, (4) detect the moment when students are distracted and their motivation decreases, and takes necessary precautions, and (5) avoid trivial matters and details.

d. Organizing Relations in the Classroom

Effective teachers should create a safe classroom environment by (1) using language effectively, (2) trying to listen and understand students, (3) using the body language effectively for non-verbal communication, (4) encouraging students in mutual communication, (5) determining the class rules together with the students, (6) being aware of the individual characteristics of students and considering them in relationships, (7) behaving equally in applying the class rules, (8) reinforcing the positive behavior of students, (9) addressing students by their names, (10) treating students sincerely, friendly, and frankly, (11) making the student feel that he is open to communication, (12) creating an environment of trust in the classroom, (13) behaving empathetically in relationships, (14) using “we” language more than “I” language, (15) being tolerant and respectful towards students' opinions, and (16) preparing an environment suitable for students to work in teams when necessary.

e. Behavior Development and Regulation

Lowry defines behavior regulation by stating that “our ability to regulate or manage our behavior allows us to focus when there are distractions, pay attention to the most important information, take turns, wait, follow rules, adapt to new situations, do what is socially expected, suppress outbursts of anger, and take on challenges” (Lowry, 2021). Lowry (2021) continues to point out that “behavior regulation develops gradually during childhood. This process doesn't happen overnight, and some children are able to cope with daily stresses more easily than others.” In that sense HAPR teachers during online classroom teaching process are expected to (1) define the desired behavior to be acquired, (2) explain the purpose of the desired behavior, (3) emphasize the importance of behavior in terms of learning, (4) give the most appropriate reaction to the situation in order to develop correct behavior in students, (5) consider the desires and expectations appropriate to the abilities of the students, (6) behave tolerant enough towards students' individuality, (7) use positive expressions towards students, (8) predict undesirable behavior before it occurs and takes necessary precautions, and lastly (9) focus on the behavior, not the student when undesirable behavior occurs.

In the light of this information, as Demirtaş (2009) states it is important for teachers to gain more qualified knowledge and skills on online classroom management in their tertiary years. Since

science and technology, also in education, progress rapidly. As a result, the teachers' roles change, too and they are expected to devote most of their time and energies to effective classroom management and discipline in the first years of their profession.

Under the highlights of the above-mentioned effective classroom management skills during COVID-19, the following research questions have been formulated.

1. What are the views of participants about the overall online classroom management skills of their HAPR Course instructors during COVID-19?

2. What are the views of the participants about
 - a. classroom atmosphere (climate),
 - b. instructional method,
 - c. time management,
 - d. organizing relations in the classroom, and
 - e. behavior development and regulation

in terms of the online classroom management skills of their HAPR Course teachers during COVID-19?

3. Do the views of participants differ in overall online classroom management skills of their HAPR Course teachers during COVID-19 in terms of their

- a. gender,
- b. age,
- c. department, and
- d. years of study?

4. Do the views of participants regarding

- a. gender,
- b. age,
- c. department, and
- d. years of study

significantly differ in terms of the following online classroom skills for

- a. classroom atmosphere (climate),
- b. instructional method,
- c. time management,
- d. organizing relations in the classroom, and
- e. behavior development and regulation

during COVID-19.

1. METHODS

In this section the research method, study group, data collection tool, data collection and data analysis procedures are explained.

a. Research Model

In this study general screening model was utilized. The fact that the study is based on the views of students adds a descriptive quality to the research. The researcher has tried to present the current situations and conditions exactly. The actual events that may occur in the classroom and the actual classroom management applications of HAPR teachers have been investigated via a questionnaire developed and used by Çetin (2012).

b. Setting and Participants

The study population of the current study consists of 54 students from different departments at different levels at a state university in Ankara. Since it would be difficult to reach the entire study population, the convenient sampling was preferred by the researcher since she works at the same

university as a senior lecturer. Of 54 participants, one has not reported his/her gender (Female N=33; Male N=20). 41 out of 54 participants range in age from 17-21, whereas the rest 13 participants range in age from 22 and over. Of 54 participants, 41 are freshmen students, 12 are sophomore students, and only one is a junior student.

c. Instrument

In this study, data were collected through a questionnaire on classroom management skills developed by Çetin (2012). The questionnaire consists of two sections, the first of which is about the demographic information of the participants. The second section is about classroom management skills (CMS) with 45 items. The items have been rated from 1 (Never) to 5 (Always). The CMS questionnaire has five sub-sections that are classroom atmosphere (climate) (5 items), instructional method (10 items), time management (5 items), organizing relations in the classroom (16 items), and behavior development and regulation (9 items). The overall Cronbach's Alpha has been found ,975. The Cronbach's Alpha for classroom atmosphere (climate) is ,699. It is ,885 for instructional method, ,837 for time management, ,942 for organizing relations in the classroom, and ,953 for behavior development and regulation.

d. Data Analysis

The data collected via online system were transferred to the computer in line with the general purpose and sub-purposes of the research, and the SPSS (The Statistical Packet for the Social Sciences) package was run for the necessary statistical analyzes on the data. For the ultimate purpose of the study, in determining student opinions, arithmetic means and standard deviations (SD) were consulted. Additionally, in determining whether there is a statistically significant difference between the participants' views on classroom management skills, t-test and analysis of variance were applied. The level of significance was taken as significant at 0.05 level in testing the differences between the participants' views regarding the overall classroom management skills and its subcomponents such as classroom atmosphere (climate), instructional method, time management, organizing relations in the classroom, and behavior development and regulation.

2. RESULTS AND DISCUSSION

In this section, research findings and comments based on the findings are included. The findings and comments obtained in the research are given below in line with the sub-problems of the research.

a. The Views of Participants about the Overall Online Classroom Management Skills of Their HAPR Course Instructors during COVID-19

First of all, how the participants view their HAPR teachers in terms of classroom management skills are examined. Table 2 simply shows that the participants of the current study have almost positive attitudes towards their HAPR teachers' classroom management behaviors during COVID-19 (M=4,16). They have reported that their HAPR teachers have a good level of time management (M=4,32). They also agree that their HAPR teachers' behavior development and regulation level are satisfactory. Additionally, they believe that their HAPR teachers are almost able to assist and manage relations in the classroom. Finally, they have reported positive view on the instructional method used by their teachers.

Table 1: Views of participants about the overall online classroom management skills of their HAPR Course instructors during COVID-19

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
Total Mean	54	2,16	5,00	4,1697	,81229
Classroom Atmosphere (Climate)	54	2,00	5,00	3,7778	,83749
Instructional Method	54	2,20	5,00	4,1467	,84973
Time Management	54	2,00	5,00	4,3222	,86388
Organizing Relations in the Classroom	54	2,00	5,00	4,1799	,87486
Behavior Development and Regulation	54	2,00	5,00	4,2757	,96303
Valid N (listwise)	54				

b. Classroom Atmosphere (Climate)

A careful analysis of Table 2 indicates that the participants agree that their HAPR teachers are able to make arrangements in accordance with the number of students and class structure when necessary (M=4,48), use the educational tools (power-point, video, picture, etc.) required in online classes in the most efficient way (M=4,46) and organize the online learning environment in the most appropriate way for efficient learning activities (M=4,16). However, they are neutral that their teachers ask online students to make the necessary arrangements by being sensitive to features such as possible noise and sound system in the environment where they watch/follow the lesson in order to organize online sessions more effectively (M=3,77). Most striking result has been reported by the participants that their teachers rarely require the cameras and microphones of the students participating in the online classes to be turned on (M=2,00).

Table 2: Classroom Atmosphere (Climate)

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
I1	54	2,00	5,00	4,4815	,86310
I2	54	1,00	5,00	3,7778	1,46231
I3	54	1,00	5,00	4,4630	1,07656
I4	54	1,00	5,00	4,1667	1,27012
I5	54	1,00	5,00	2,0000	1,44065
Valid N (listwise)	54				
TOTAL				3,7778	

c. Instructional Method

As to the instructional method used by HAPR teachers, the participants almost view them as satisfactory (M=4,14) (Table 3). They have reported that their teachers can carry out the lesson in a systematic way within a plan (M=4,77), explain the process and the subjects to be covered in the lesson (M=4,66), give instructions about the purpose, function and outcomes of the course and determine the resources and materials to be used in the course (M=4,57). They further report that their HAPR teachers are able to create a positive atmosphere suitable for learning in the class (M=4,24), make the subject/topic comprehensible (M=4,18), ensure that the rules are followed in the class (M=4,11), and finally they consider socio-cultural differences in the planning of education (M=4,03). However, the participants are undecided that their HAPR teachers enable students to participate in the lesson by giving appropriate tips (M=3,22) and ask effective questions about the subject (M=3,11) during their online sessions.

Table 3: Instructional Method

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
I6	54	3,00	5,00	4,7778	,53787
I7	54	2,00	5,00	4,5741	,79151
I8	53	1,00	5,00	4,6604	,80726
I9	54	1,00	5,00	4,5741	,86005
I10	54	1,00	5,00	3,1111	1,48790
I11	54	1,00	5,00	3,2222	1,58610
I12	54	1,00	5,00	4,1852	1,28964
I13	54	1,00	5,00	4,0370	1,25838
I14	53	1,00	5,00	4,1132	1,40959
I15	54	1,00	5,00	4,2407	1,34494
Valid N (listwise)	52				
TOTAL				4,1467	

d. Time Management

Another satisfactory result has been obtained regarding time management skills of HAPR teachers (M=4,32) (Table4). Table 4 simply shows that the HAPR teachers come to classes well prepared and make any educational tools and materials ready for use before the lesson (M=4,57), and they avoid trivial matters and details and use the time effectively enough during online lessons (M=4,37). Nevertheless, it should be pointed out that the participants are again undecided about that their teachers are able to detect the moment when students are distracted and therefore, their motivation decreases. As a result, they are not so skillful to take necessary in or on time precautions (M=3,72).

Table 4: Time Management

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
I16	54	1,00	5,00	4,3704	1,13763
I17	54	2,00	5,00	4,5741	,86005
I18	54	1,00	5,00	4,5741	,96352
I19	54	1,00	5,00	3,7222	1,53471
I20	54	2,00	5,00	4,3704	,91726
Valid N (listwise)	54				
TOTAL				4,3222	

e. Organizing Relations in the Classroom

In this section one of the participants have not responded to Item21 and Item27 (Table 5). The HAPR teachers have been reported by the participants of the current study that they can be tolerant and respectful enough towards students' opinions (M=4,59). They behave equally in applying the class rules (M=4,54) and empathetically in relationships, and they are able to use language effectively (M=4,50). One important aspect among the findings in this study is that the HAPR teachers are reported to use “we” language more than “I” language (M=4,48). They are said to try to listen and understand students (M=4,33). The participants also agree that their teachers are able to make students feel that their teachers are open to communication (M=4,29). The participants believe that the HAPR teachers treat students sincerely, friendly, and frankly (M=4,27) and reinforce the positive behavior of students (M=4,25), create an environment of trust in the classroom (M=4,16), address students by their names (M=4,12), and use the body language effectively for non-verbal communication (M=4,07). The participants have almost positive attitudes towards their teachers' preparing an environment suitable for students to work in teams when necessary (M=3,92), encouraging students in mutual communication (M=3,81), being aware of the individual characteristics of students and considering them in relationships (M=3,68), and determining the class rules together with the students (M=3,59).

Table 5: Organizing Relations in the Classroom

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
I21	53	1,00	5,00	4,5094	,91194
I22	54	1,00	5,00	4,3333	1,09888
I23	54	1,00	5,00	4,0741	1,27163
I24	54	1,00	5,00	3,8148	1,44162
I25	54	1,00	5,00	3,5926	1,57239
I26	54	1,00	5,00	3,6852	1,42517
I27	53	1,00	5,00	4,5472	,84503
I28	54	1,00	5,00	4,2593	1,18457
I29	54	1,00	5,00	4,1296	1,31818
I30	54	1,00	5,00	4,2778	1,10602
I31	54	1,00	5,00	4,2963	1,02109
I32	54	1,00	5,00	4,1667	1,22474
I33	54	2,00	5,00	4,5000	,84116
I34	54	2,00	5,00	4,4815	,92636
I35	54	2,00	5,00	4,5926	,83595
I36	54	1,00	5,00	3,9259	1,45176
Valid N (listwise)	52				
TOTAL				4,1799	

f. Behavior Development and Regulation

In the last part of the questionnaire which is about behavior development and regulation the participants reported positive attitudes (M=4,27). Among these the HAPR teachers are said to use positive expressions towards students (M=4,61), behave tolerant enough towards students' individuality (M=4,40), define the desired behavior to be acquired (M=4,31), explain the purpose of the desired behavior (M=4,31), give the most appropriate reaction to the situation in order to develop correct behavior in students (M=4,30), focus on the behavior, not the student when undesirable behavior occurs (M=4,16), emphasize the importance of behavior in terms of learning (M=4,18), predict undesirable behavior before it occurs and takes necessary precautions (M=4,09), and lastly consider the desires and expectations appropriate to the abilities of the students (M=4,07).

Table 6: Behavior Development and Regulation

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
I37	54	2,00	5,00	4,3148	1,06087
I38	54	1,00	5,00	4,3148	1,16269
I39	54	1,00	5,00	4,1852	1,26004
I40	53	1,00	5,00	4,3019	1,11949
I41	54	1,00	5,00	4,0741	1,43871
I42	54	1,00	5,00	4,4074	1,01904
I43	54	3,00	5,00	4,6111	,59611
I44	54	1,00	5,00	4,0926	1,20171
I45	54	1,00	5,00	4,1667	1,11169
Valid N (listwise)	53				
TOTAL				4,2757	

g. The Difference in Views of Participants between Online Classroom Management Skills and Gender, Age, Department, and Years of Study

In order to see if there is any statistically significant difference between the views of participants in terms of classroom management skills and gender, age, department, and years of study, t-test was used. There is no statistically significant difference between the views of participants in terms of classroom management skills and gender (sig. 0,20), department (sig. ,081), and years of study (sig. ,060). The only statistically significant difference has been obtained between classroom management skills and age (sig. ,00).

Table 7: Independent Samples Test for the Difference between Classroom Management Skills and Age

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Total	Equal variances assumed	18,588	,000	-2,920	52	,005	-,70638	,24195	-1,19188	-,22088
Mean	Equal variances not assumed			-4,431	50,290	,000	-,70638	,15942	-1,02653	-,38623

A careful analysis of Table 8 indicates that the difference between classroom management skills and age is in favor of the ones whose age range is from 22 and over (M=4,70), which means that these participants have more positive attitudes towards their HAPR teachers' classroom management skills.

Table 8: Group Statistics for Classroom Management Skills and Age

	Age	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
TotalMean	17-21	41	3,9996	,84885	,13257
	22 and over	13	4,7060	,31923	,08854

h. The difference in views of participants between online classroom skills such as classroom atmosphere (climate), instructional method, time management, organizing relations in the classroom, behavior development and regulation and gender, age, department, and years of study

As to this research question, the only statistically significant difference between age and classroom atmosphere (climate) (sig. ,013), instructional method (sig. ,00), time management (sig. ,00), organizing relations in the classroom (sig. ,00), behavior development and regulation (sig. ,00) has been determined (Table 9).

In order to see the statistically significant difference between the views of participants in terms of classroom atmosphere (climate), instructional method, time management, organizing relations in the classroom and age, group statistics have been run (Table 9). It is indicated in Table 9 that the participants whose age range is from 22-over agree that their HAPR teachers are able to create an effective classroom climate (4,26), use effective instructional method (M=4,52), use time efficiently (M=4,89), able to organize relations in an interactive way (M=4,83), and help develop behaviors in a positive way and regulate these behaviors in the most appropriate ways (M=4,82).

Table 9: Group Statistics for Classroom Atmosphere (Climate) and Age

Variable	Age	N	Mean	SD	Std. Error Mean
Classroom Climate	17-21	41	3,6244	,86510	,13511
	22-Over	13	4,2615	,51887	,14391
Instructional Method	17-21	41	4,0274	,93247	,14563
	22-Over	13	4,5231	,29764	,08255
Time Management	17-21	41	4,1415	,90911	,14198
	22-Over	13	4,8923	,27827	,07718
Organizing Relations in the Classroom	17-21	41	3,9735	,88894	,13883
	22-Over	13	4,8308	,37675	,10449
Behavior Development and Regulation	17-21	41	4,1003	1,02644	,16030
	22-Over	13	4,8291	,38387	,10647

3. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Classrooms are places where teaching and learning takes place, “where teachers and students come face to face, where education services are produced (Dönmez, 2008: 14, Aydın, 2009: 3).

It is the teachers who are primarily responsible for the realization of the teaching and learning experiences in the classroom in line with the predetermined goals. This responsibility requires the teacher to know the principles and methods of teaching and thus to have effective classroom management skills. Creating a climate suitable for learning in the classroom in our case in online classes, establishing and developing effective relationships in both contexts above are among the tasks expected from the teacher. For this ultimate purpose, the researcher has aimed to scrutinize the most effective classroom management skills of HAPR teachers in their online teachings during COVID-19. In that sense she has administered the classroom management skill questionnaire developed by Çetin (2012), requiring students' responses on classroom climate, instructional method, time management, organizing relations in the classroom, and behavior development and regulation.

According to the responses obtained from the participants, the HAPR teachers are said to have effective classroom management skills in online teachings. The HAPR teachers have a good level of time management and their behavior development and regulation abilities are satisfactory. Consequently, the HAPR teachers are believed to assist and manage relations in the classroom and are almost effectively use the instructional method in their online teachings. As to the age factor, the ones from 22-over years of age have more favorable attitudes towards their HAPR teachers' classroom management skills in online sessions, too.

As is well known that during online lessons it is important for both the teachers and the students to have their microphones and cameras open in order to have an effective interactive lessons. However, most striking result has been reported by the participants that their teachers rarely require them to turn on their cameras and microphones in online lessons. Therefore, it becomes almost impossible for HAPR teachers to require students to participate in the online discussions about the topic. As a result, the teachers will not be able to provide appropriate tips for students if they are not actively online and ask effective questions about the subject, too. This will be only an online lecture in form of a teacher-centered online classroom, rather than a learner-centered classroom. Another negative result due to this specific case is that their teachers become unable to detect the moment when students are distracted and therefore, their motivation decreases. As a result, quite naturally, teachers are not said to be so skillful to take necessary in or on time precautions for learning to best take place. In that sense, the online teachers should be sensitive about this issue.

REFERENCES

- Adelman, H. S. & Taylor, L. (2005). Classroom climate. In S. W. Lee, P. A. Lowe, & E Robinson (Eds.), *Encyclopedia of school psychology*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- <http://www.isbe.net/learningsupports/climate/pdfs/clsrn-climate.pdf>. Retrieved on July 18, 2021.
- Başar, H. (2004). *Classroom Management*. Ankara: Pegem Academic Publications.
- Brophy, J. (1988). Educating teachers about managing classrooms and students. *Teaching and teacher education*, 4 (1), 1-18.
- Can, N. (2010). *Teacher Leadership*. Ankara: Pegem Academic Publications.
- Çetin, F. (2012). Examination of the Behaviors of the Instructors Serving in Education Faculties with Regards to the Classroom Management. *Gazi University Journal of Industrial Arts Faculty of Education* (29), 42-58.
- Çetin, Ş. (2003). "Comparison of the Attitudes of Anatolian Teacher High School and High School Graduates Studying at the faculties of Education towards Teaching Profession." Unpublished Doctoral Dissertation, the Institute of Educational Sciences, Gazi University.
- Çubukçu, Z. ve Girmen, P. (2008). Teachers' views on classroom management skills. *Bilig, Turkish World Journal of Social Sciences*, 44, 123-142.
- Demirtaş, H. (2009). Fundamentals of Classroom Management. Hüseyin K. (Ed.). *Effective Classroom Management*, 29-46). Anı Publication, Ankara.
- Evertson, C. M. & Weinstein, C. S. (2006). Classroom management as a field of inquiry. C.M. Evertson & C.S. Weinstein (Ed.). *Handbook for classroom management: Research, practice, and contemporary issues* (pp. 3-15). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gülbahar, B. (2016). Developing a Scale for Instructors' Proficiencies of Providing Positive Classroom Atmosphere: Validity and Reliability Study. *Journal of Academic Social Sciences Research*, (4),36, 267-279.
- Helvacı, M. A. ve Özer, M. (2008). Evaluation of Classroom Management Competencies of Turkish Teachers (Uşak Province Sample). *Journal of Social Sciences Research*, 2, 1-23.
- Lemlech, J. K. (1979) *Classroom Management*. The Maple Press Company.
- Lowry, L. (2021). What Is Behavior Regulation? And What Does It Have to Do with Language Development? The Hanen Centre: Helping You Help Children Communicate. <http://www.hanen.org/Helpful-Info/Articles/What-Is-Behaviour-Regulation--And-What-Does-It-Hav.aspx>. Retrieved on July 15, 2021.
- Marzano, J. S. & Pickering, D. J. (2003). *Classroom Management that works*. Alexandria VA.: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Öğülmüş, S. (2012) "Educational Sociology in Education in 21st Century: Past, Present, Future, 1st International Symposium on Educational Sociology, (Edt.: İ. Doğan), Ankara.
- Sanchez Alonso, S. (2016). Choosing an Instructional Method? Consider Teacher-Student Interactions. <https://campuspress.yale.edu/yctl/instructional-methods>. Retrieved on July 15, 2021.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Hiç şüphe yok ki sınıflar, öğretme ve öğrenmenin gerçekleştiği yerlerdir. Sınıf, öğretmen ve öğrenciler arasında yüz yüze eğitimin gerçekleştirildiği tek yerdir. Sınıfta, öğretme ve öğrenme deneyimlerinin önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmesinden sorumlu olan öğretmenlerdir. Bu sorumluluk, öğretmenin öğretim ilke ve yöntemlerini bilmesini ve dolayısıyla etkili sınıf yönetimi becerilerine sahip olmasını gerektirir.

Bu çalışma temel olarak Atatürk İlkeleri ve İnkılap Kursu öğretmenlerinin (a) etkili bir sınıf iklimi oluşturma, (b) öğretim yöntemini kullanma, (c) zaman yönetimi, (d) sınıf içi ilişkileri düzenleme ve (e) COVID-19 sırasında çevrimiçi öğretilerinde davranış geliştirme ve düzenleme. Ayrıca konunun anlaşılması açısından somut örnekler sunulmuştur.

Yöntem

Bu çalışmada araştırmacı tarafından genel tarama modeli tercih edilmiştir. Araştırmanın evrenini Ankara'da bulunan bir devlet üniversitesinde farklı kademelerde öğrenim gören 54 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma evreninin tamamına ulaşmak zor olacağından, araştırmacı tarafından uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 54 katılımcıdan biri cinsiyetini bildirmemiştir (K=33; E=20). 54 katılımcıdan 41'i 17-21 yaş aralığında, geri kalan 13 katılımcı ise 22 ve üzeri yaş aralığındadır. 54 katılımcıdan 41'i birinci sınıf, 12'si ikinci sınıf öğrencisi ve sadece biri üçüncü sınıf öğrencisidir.

Veri toplama konusunda ise Çetin (2012) tarafından geliştirilen sınıf yönetimi becerilerine ilişkin bir anket aracılığıyla veriler toplanmıştır. Anket, ilki katılımcıların demografik bilgilerinin yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm, 45 maddelik sınıf yönetimi becerileri (SYB) ile ilgilidir. Maddeler 1 (Hiçbir zaman) ile 5 (Her zaman) arasında derecelendirilmiştir. SYB anketinin sınıf atmosferi (iklim) (5 madde), öğretim yöntemi (10 madde), zaman yönetimi (5 madde), sınıf içi ilişkileri düzenleme (16 madde) ve davranış geliştirme ve düzenleme (9 madde). Güvenirlilik için Cronbach Alpha'ya bakılmış ve değeri ,975 bulunmuştur. Sınıf atmosferi (iklim) için Cronbach's Alpha değeri ,699'dur. Öğretim yöntemi için ,885, zaman yönetimi için ,837, sınıf içi ilişkileri düzenleme için ,942 ve davranış geliştirme ve düzenleme için ,953'tür.

Veriler üzerinde gerekli istatistiksel analizler için SPSS (The Statistical Packet for the Social Sciences) paketi kullanılmıştır. Araştırmanın nihai amacı olarak öğrenci görüşlerinin belirlenmesinde aritmetik ortalamalara ve standart sapmalara (SD) başvurulmuştur. Ayrıca, sınıf atmosferi (iklim), öğretim yöntemi, zaman yönetimi, sınıf içi ilişkileri düzenleme, davranış geliştirme ve düzenleme gibi farklı alanlarda katılımcıların sınıf yönetimi becerilerine ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesinde, t-test'i ve varyans analizi uygulanmıştır.

Bulgular

Katılımcılardan alınan yanıtlara göre AİT öğretim elemanlarının çevrimiçi öğretimde etkili sınıf yönetimi becerilerine sahip oldukları söylenmektedir. AİT öğretim elemanları iyi bir zaman yönetimi seviyesine sahiptir ve davranış geliştirme ve düzenleme yetenekleri tatmin edicidir. Sonuç olarak, AİT öğretim elemanlarının sınıftaki ilişkileri destekleyip yönettikleri ve çevrimiçi öğretimlerinde öğretim yöntemini neredeyse etkin bir şekilde kullandıkları rapor edilmiştir. Yaş faktörü ile ilgili olarak, 22 yaş ve üstü olanlar, AİT öğretim elemanlarının çevrimiçi oturumlarda da sınıf yönetimi becerilerine karşı daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Bilindiği gibi çevrimiçi derslerde hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin mikrofonlarının ve kameralarının açık olması interaktif bir ders için önemlidir. Ancak en çarpıcı sonuç, öğretmenlerin çevrimiçi derslerde nadiren kameralarını ve mikrofonlarını açmalarını istemeleri katılımcılar tarafından bildirilmiştir. Bu nedenle, AİT öğretim elemanlarının öğrencilerden konuyla ilgili çevrimiçi tartışmalara katılmalarını istemesi neredeyse imkânsız hale geliyor. Sonuç olarak, öğretmenler aktif olarak çevrimiçi olmadıklarında öğrencilere uygun ipuçları sağlayamaz ve konuyla ilgili etkili sorular da soramazlar. Bu, öğrenci merkezli bir sınıf yerine, yalnızca öğretmen merkezli bir çevrimiçi sınıf biçimindeki çevrimiçi bir ders olacaktır. Bu özel durumdan kaynaklanan bir diğer olumsuz sonuç ise öğretim elemanlarının öğrencilerin dikkatlerinin dağıldığı anı fark edememeleri ve dolayısıyla motivasyonlarının düşmesidir. Sonuç olarak, doğal olarak, öğretim elemanlarının öğrenmenin en iyi şekilde gerçekleşmesi için gerekli önlemleri zamanında veya zamanında alma konusunda çok yetenekli oldukları söylenemez. Bu anlamda çevrimiçi öğretim elemanlarının bu konuda duyarlı olmaları gerekmektedir.

UYARLANIR ÖĞRENME ÖRÜNTÜLERİ ÖLÇEKLERİNDEN ALGILANAN BİREYSEL VE AİLE HEDEF YÖNELİMLERİ BOYUTLARININ TÜRKÇEYE UYARLANMASI

Araştırma Makalesi / Research Article

Bostancıoğlu, A. & Yıldızlı, H. (2021). Uyarlanı Öğrenme Örüntüleri Ölçeklerinden Algılanan Bireysel ve Aile Hedef Yönelimleri Boyutlarının Türkçeye Uyarlanması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 1396-1408.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.977757>

Geliş Tarihi: 02.08.2021

Kabul Tarihi: 02.09.2021

E-ISSN: 2149-3871

Ali BOSTANCIOĞLU

İskenderun Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü
malibostancioglu@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-3901-857X

Hülya YILDIZLI

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
hulyayildizli@iuc.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-4450-2128

ÖZ

Motivasyonel inançlar içerisinde yer alan hedef yönelimleri ve sosyal çevrenin bu yönelimler üzerine etkisi son zamanlarda araştırmacıların dikkatini çekmeye başlamıştır. Araştırmacıların Türk öğrencilerin kendi hedef yönelimlerini ve algıladıkları ebeveyn hedef yönelimlerini inceleyebilmelerine olanak sağlayacak araştırma araçları geliştirmek adına, bu çalışma Uyarlanı Öğrenme Örüntüleri Ölçeklerinden öğrenci bireysel hedef yönelimleri ve algılanan ebeveyn hedef yönelimleri kısımlarının Türkçeye uyarlanmasını amaçlamıştır. Çalışmaya Türkiye'de lise düzeyinde öğrenim görmekte olan (9-12. Sınıflar) 358 öğrenci katılım göstermiştir. Öğrencilerin Likert ölçeği olarak hazırlanan maddelere verdikleri cevaplar açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. AFA sonuçlarına göre aşağıda adlandırılan beş faktör ortaya çıkmıştır; Algılanan Ebeveyn Performans Hedef Yönelimi, Algılanan Ebeveyn Uсталık Hedef Yönelimi, Öğrenci Performans Hedef Yönelimi, Öğrenci Performans Kaçınma Hedef Yönelimi ve Öğrenci Uсталık Hedef Yönelimi. Ortaya çıkan bu yapı DFA analizleri sonucunda desteklenmiştir. Anketin son halinin güvenilirlik ve geçerliliğine ve analiz süreçlerinde silinen maddelerin neden geçerlilik kriterlerini sağlamadığına dair detaylar, tartışma bölümünde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Başarı hedef teorisi, Hedef yönelimleri, Performans hedef yönelimi, Uсталık hedef yönelimi, ebeveyn, öğrenci

ADAPTATION OF PERCEIVED PERSONAL AND PARENT GOAL ORIENTATIONS DIMENSIONS OF THE PATTERNS OF ADAPTIVE LEARNING SCALES (PALS) INTO TURKISH

ABSTRACT

Goal orientations (as part of motivational beliefs) and the effects of the social environment on learners' goal orientations have gained attention by researchers in recent years. In an attempt to develop tools that researchers can utilize to collect data regarding Turkish students' personal goal orientations and perceived parent goal orientations, the present study aimed to adapt the personal and perceived parent goal orientations sections of the Patterns of Adaptive Learning Scales (PALS). A total of 358 students studying in high schools across Turkey participated in the study. The responses to the Likert-scale items were analyzed in the SPSS software for Exploratory Factor Analysis (EFA) and in the AMOS software for Confirmatory Factor Analysis (CFA). EFA results indicated the latent structure of five factors: Perceived Parent Performance Goal Orientation (PPGO), Perceived Parent Mastery Goal Orientation (PMGO), Student Performance Goal Orientation (SPGO), Student Performance Avoidance Goal Orientation (SPAGO), and Student Mastery Goal Orientation (SMGO). This factor structure was confirmed via CFA. The validity and reliability of the final

version of the questionnaire as well as the reasons for why the deleted items did not pass validation criteria are discussed in detail.

Keywords: Achievement goal theory, Goal orientations, Performance goal orientation, mastery goal orientation, parents, students

INTRODUCTION

In recent years, researchers have started paying more attention to the effects of motivational beliefs on learning, and, among motivational beliefs, goal orientations have become one of the most researched variables. The relationship between student goal orientations and various variables has been studied in the literature. For example, some studies have investigated achievement goal theory and classroom goal orientations (i.e. Bae & DeBusk-Lane, 2018; Ballard, 2010; Bardach, Popper, Hochfellner, & Lüftenegger, 2019; Church, Elliot, & Gable, 2001; Yıldızlı, 2020), others focused on the relationship between individual differences and achievement goal theory (i.e. Daniels, Haynes, Stupnisky, Perry, Newall, & Pekrun, 2008), few researchers investigated the relationship between motivational beliefs and achievement goal theory (i.e. Bong, 2004), and few studied the relationship between achievement goal theory and family profile/support (i.e. Friedel et al., 2007). The effects of motivational beliefs on students' academic achievement has also attracted researchers' attention (e.g. Gonida, Kiosseoglou, Voulala, 2007). And, recent studies on goal orientations underline the need to study it in different cultural contexts (i.e. Urđan & Kaplan, 2020). These indicate the need to develop research tools which can support investigations in the dealing with goal orientations and related variables (i.e. to find answers to questions such as "What are Turkish students' perceptions of their parents' goal orientations?", "What is the relationship between academic achievement and students' perceptions of their/parents' goal orientations?". Thus, in the present study, we aimed to adapt family and student (revised) goal orientations sections of Midgley et al.'s (2000) Patterns of Adaptive Learning Scales (PALS) into Turkish and develop a tool that researchers can utilize in their investigations regarding perceived goal orientations and perceived family goal orientations.

Goal orientations theory is less interested in *what* individuals try to achieve and, instead, focuses on understanding the *reasons* for why individuals want to be successful (Urđan & Maehr, 1995). For example, the theory concentrates on why students want to have high grades, be successful, and want to learn; thus, it scrutinizes the meanings people attribute to the goals they set. Various models have been proposed in relation to achievement goal theory by researchers studying motivation. While those models describe goals and goal orientations using different terms; the main structure of those models resemble each other and, in general, are classified within the framework of mastery and performance goal orientations (Ames, 1992; Dweck, 1986, Elliot & Harackiewicz, 1996; Elliot & McGregor; 2001; Elliot, Murayama & Pekrun, 2011). To illustrate with an example; a student wants to have high grades because s/he wants to understand the lesson and considers the high score s/he would receive in the exam to reflect and be a proof of his/her level of understanding. Alternatively, another student wants to have high grades because s/he wants to show others (i.e. colleagues, parents, and/or teachers) that s/he is clever (Maehr & Zusho, 2009). In this case, the former student prioritizes learning; thus, can be considered to have mastery goal orientations, and the latter prioritizes being considered a successful student in his/her environment; thus, can be considered to have performance goal orientations. Mastery goal orientations highlight the positive dynamics in learning. These include; eagerness to develop skills (Elliot & Harackiewicz, 1996), eagerness to learn and understand (Linnenbrink & Pintrich, 2002), having a high level of self-efficacy, exerting effort, personal development, personal growth, use of effective strategies in learning, dealing with difficult tasks, high academic achievement, resistance to adverse conditions, searching for help, and having a positive attitude towards school work (Gonida, Voulala, & Kiosseoglou, 2009). On the other hand, performance goal orientation has "approach" and "avoidance" sub-categories. Performance avoidance includes incompatible learning patterns (Ames, 1992). Examples of performance avoidance include a person's avoidance from evaluation and assessment processes in order to prevent others from observing one's inefficacy. And in performance approach, an individual's desire to show others how successful they are is prioritized (Elliot & Church 1997; Elliot & Harackiewicz, 1996).

The effects of social environment on motivation are highlighted in the achievement goal orientations theory. The reason for this is the adoption of the idea that motivation has socio-cognitive features (Maehr & Zusho, 2009). The socio-cognitive model of achievement motivation theory discusses the reciprocal relationship between environmental and individual factors in endorsing goals and it underlines the importance of perceptions (Dweck & Leggett, 1988). As such, parents are among the prominent factors in the environment and their impact on their children's motivation is significant (Schunk, 2012). Similarly, the meanings parents attribute to their children's academic achievement plays an important role in the children's goal orientations. Parents attribute various meanings to achievement. To provide contextual examples; parents –when the family has mastery goal orientations- focus on their child's skill development, having fun while learning, and having higher-order thinking skills (Ablard & Parker 1997; Tong & Lam 2011), and they organize the factors supporting learning at home in accordance with the family goal orientations. When the family has performance goal orientations, on the other hand, parents prioritize comparison of their child's achievement with other children. Such parents generally focus on the exam results and performance of their child (Ablard & Parker, 1997). Therefore, the criteria such parents use in relation to assessing their child's achievement is the achievement/failure the child has had in comparison to other children. The following scenario is an illustration to this; a student has studied hard for his/her exam and received a high score. Then s/he informs his/her father about the results. If the father's reaction is like "Is there any other student who scored higher than you?" then the meaning the child attributes to his/her success and effort can start to have negative connotations. Such negativity might even damage the child's self-efficacy perceptions. Thus, student' perceptions of their parents become an important source of students' goal orientations. When parents focus on development and growth of their children, it will have positive impacts on the children. In contrast, when parents focus too much on the exam results and question their child's achievement in relation to other children then this can create the perception that the criteria for achievement are based on how (less) successful the individual is in comparison to others. Therefore, the meanings the family attaches to success and the resulting behavioral patterns become important. As such there are studies in the literature focusing on whether perceived goal orientations increase or decrease as individuals progress in their education life. For example, Gonida Kiosseoglou and Voulala (2007) found students' perceived parent performance (both approach and avoidance) goal orientations gradually decreased from the 7th to the 11th grade indicating that the importance students attached to their parents' goal orientations decreased from early adolescence towards late adolescence. Gonida et al. (2007) also found that students' perceptions of their parents predicted classroom participation, albeit the power of prediction was low. Likewise, Gonida, Voulala and Kiosseoglou's (2009) investigation showed that students' perceived parent mastery goal orientations predicted students' perceived mastery goal orientations, and perceived parent performance approach goal orientations predicted students' performance avoidance goal orientations. In another study, Gonida, Karabenick, Makara and Hatzikyakou (2014) found that perceived parent goal orientations predicted students' orientations towards help seeking or avoidance from help seeking. Similarly, He, Gou and Chang (2015) observed that students' perceived performance approach orientations were positively predicted by perceived parent performance orientations. They also observed that the former was negatively predicted by perceived parent mastery orientations.

The present study aimed to adapt perceived personal goal orientations and perceived parent goal orientations parts of the Patterns of Adaptive Learning Scales (PALS) into Turkish. This is because, as highlighted above, family characteristics which affect student motivation is among the variables that need to be investigated in learning environments. Considering that social contexts have an impact on learning, the need to investigate student perceptions of their families on their motivation within different cultural contexts becomes apparent. In fact, this argument is more valid in countries such as Turkey where academic achievement provides vertical social mobility and students' families become one of the most significant factors in this process. Likewise, it has been found that children pay more attention to the messages conveyed at home from their parents in comparison to the variety of messages they receive from different teachers at school, which increases the likelihood that perceived parent goal orientations can have a higher impact on student goal orientations (i.e. Friedel

et al., 2007). The analysis of related literature suggested that a number of research studies have been conducted in Turkey in relation to PALS. For example, Parlak-Yılmaz and Çikrikçi-Demirtaşlı (2010) adapted the perceived teacher goal orientation scales within PALS. And Kahraman (2012) investigated the effects of perceived parent goal orientations on student's self-efficacy levels. Kahraman (2010), however, did not provide sufficient details as to how the validity and reliability of the adapted perceived parent goal orientations were established. To the best of our knowledge, no studies aiming to adapt the revised versions of the personal goal orientations parts into Turkish have been conducted so far. In line with the above, the present study was conducted to adapt the following PALS scales developed and revised by Midgley et al. (2000) into Turkish: "Perceived Parent Mastery Goal Orientation", "Perceived Parent Performance Goal Orientation", "Personal Achievement: Mastery Goal Orientation", "Personal Achievement: Performance Goal Orientation", and "Personal Achievement: Performance Avoidance Goal Orientation".

METHODOLOGY

This section presents details regarding the participants, data collection tools, the processes involved in adapting the scales into Turkish, and the process of collecting and analyzing data.

Participants

The participants in this study were Turkish students (n=358) who studied in high schools (9th-12th grades) across different cities in Turkey during the 2020-2021 Academic Calendar. 255 of these students were female and 103 were male. There were 90 students who studied in the 9th grade, 152 in the 10th grade, 54 in the 11th grade, and 63 in the 12th grade. There were 51 students who studied in private schools and 307 in public schools.

Data Collection Tools: The Patterns of Adaptive Learning Scales

The Patterns of Adaptive Learning Scales (PALS) have been developed by Midgley, Maehr, Hruda, Anderman, Anderman, Freeman, Gheen, Kaplan, Kumar, Middleton, Nelson, Roeser, and Urdan in 1997 and then revised in 2000. The scales have been grouped under five categories: 1) personal achievement goal orientations; 2) perceptions of teacher's goals; 3) perceptions of the goal structures in the classroom; 4) achievement-related beliefs, attitudes, and strategies; and 5) perceptions of parents and home life. The present study adapted the first (personal achievement goal orientations) and the fifth (perceived parent goal orientations) parts of PALS. The revised PALS was designed to include not only mastery and performance goal orientations but also divided performance goal orientations in a way that performance approach and performance avoidance dimensions can be differentiated. While the revised items are prepared in a general way to allow their flexible use, the items can be reworded in a way to make it specific to a subject area. For example, Student Personal Mastery Goal Orientation (SMGO) item 2 ("SMGO2- One of my goals in class is to learn as much as I can") can be changed into "One of my goals in Science classes is to learn as much as I can" so that it aims to measure science-specific goal orientations. Confirmatory factor analyses conducted by researchers suggested a good fit for the 14 items dispersed around three factors within personal achievement goal orientations (mastery, performance approach, and performance avoidance; GFI=.97, AGFI=.95). On the other hand, only Cronbach's alpha reliability levels were reported for the perceived parent goal orientations sections; .71 for both perceived parent performance and mastery approaches. The items from the revised PALS in the present study were designed following Likert-scale design with five anchor points (1= "Strongly Agree", 3= "Neither Agree nor Disagree", and 5= "Strongly Agree").

Translation of the Scales into Turkish

Initially, University of Michigan Office of Technology Transfer was contacted to ask for permission for the adaptation of PALS. Our request was approved on 18th of December 2019. Afterwards, two language experts were provided with the English texts of the related scales and were asked to do the translations. The translations were then evaluated by researchers and a third language expert and discussions were held to decide on the final version of translations (see Appendix 1).

Data Collection and Analysis

The translated PALS sections (student personal achievement and perceived parent goal orientations) and a section including questions to collect demographic data from the participants (i.e. year of study, gender, and age) were used in the present research. The questions were integrated into an online tool to be accessed by potential participants. As part of ethical considerations, an application to the ethics committee at the institution where the lead researcher worked was made and received. The link to the online questionnaire was active for one month following the receipt of ethical approval. Participation in the research was voluntary and no harm to participants was envisaged.

The online questionnaire aimed to collect data from high schoolers (9th to 12th grade). Therefore, anyone who did not specify that they were a high school student was not able to complete the questionnaire and, instead, was directed to a page where they were provided with an explanation. The link to the questionnaire was advertised in different teacher groups on the social media and teachers were asked to promote the link to their students. The link directed students to the information page of the questionnaire which was followed by a consent form. In addition, during the data collection stage, three items in the questionnaire -which were reverse items- were used to check for mechanic answers (i.e. answering questions without reading them). A decision was made to delete the answers of respondents if there was a discrepancy with at least two of their answers to the reversed items. In the end, there were 358 valid answers. The collected data were then transformed into numbers for statistical analyses in the SPSS (descriptive analyses and exploratory factor analysis) and AMOS (confirmatory factor analysis).

Exploratory factor analysis (EFA) was used to explore the underlying factor structure of the scales. Prior to conducting EFA, Keiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett's test of sphericity were conducted to check whether the collected data were suitable for EFA. Following this step, principal component analysis as part of EFA was conducted. The criterion to label a factor was that at least three items with loading levels higher than .40 were grouped together. Varimax rotation was used to observe the factor structure and eigenvalues above 1 (the Keiser criterion) were set as threshold limit for the software to extract factors.

Confirmatory factor analysis (CFA), on the other hand, was used to test and confirm the factor structures resulting from the EFA stage. Various indices such as chi-square distribution (χ^2/sd), root mean square error of approximation (RMSEA), goodness of fit index (GFI), adjusted goodness of fit index (AGFI), Tucker Lewis Index (TLI), and comparative fit index (CFI) were used to evaluate CFA results. The criteria to consider results as "good" or "acceptable" was set based on the threshold limits suggested by Hair et al. (2010; see Table 1).

Table 1. Good and acceptable values for modification indices in CFA

Modification indices	Good	Acceptable
χ^2/df	<2	$2 < \chi^2/df \leq 5$
RMSEA	$\leq .05$	$.05 < RMSEA \leq .08$
GFI	$.95 \leq$	$.90 \leq GFI \leq .95$
AGFI	$.90 \leq$	$.85 \leq AGFI \leq .90$
CFI	$.97 \leq$	$.95 \leq CFI \leq .97$
TLI	$.95 \leq$	$.90 \leq TLI < .95$

FINDINGS

Results of Exploratory Factor Analysis

The analyses of the collected data were carried out separately for the student personal goal orientations and perceived parent goal orientations parts just like what the researchers who developed the original PALS did. The results of the KMO tests indicated that the sample size was sufficient and the results of Bartlett's test of sphericity showed that correlations between items were large enough to conduct EFA (KMO=.802; $\chi^2=1157.62$; $df=28$; $p=.000$ and KMO=.884; $\chi^2=2622.58$; $df=78$; $p=.000$ for perceived parent goal orientations and student personal goal orientations respectively;

Field, 2009). Next, the factor structures were examined using Varimax Rotation and the Kaiser Criterion (factors with an eigenvalue of 1 or above were retained).

The factor analysis of perceived parent goal orientations part indicated the retention of two factors that were named; Perceived Parent Performance Goal Orientations (PPGO) and Perceived Parent Mastery Goal Orientations (PMGO). The analysis of the rotated factor structure suggested the deletion of three items (namely; PPGO2, PMGO2, and PMGO3) since they had similar factor loadings on both factors (see Table 2). The factor analysis of student personal goal orientations part, on the other hand, suggested the retention of three factors which were named; Student Performance Goal Orientation (SPGO), Student Performance Avoidance Goal Orientation (SPAGO), and Student Mastery Goal Orientation (SMGO). The analysis of the rotated factor structure suggested the deletion of one item (namely; SPAGO4) since it did not sufficiently load onto any factor at a value above the threshold limit of 0.4 (Field, 2009; see Table 3).

Table 2. Exploratory factor analysis results of perceived parent goal orientations

Factors	Items	Factor loading	Eigenvalue	Percentage of variance	Reliability*
PMGO			3.587	44.841	.82
	PMGO6	.904			.78
	PMGO4	.893			.79
	PMGO5	.752			.79
	PMGO1	.567			.78
PPGO			1.537	19.209	.75
	PPGO1	.807			.82
	PPGO4	.762			.79
	PPGO5	.695			.78
	PPGO3	.643			.78
Percentage of total variance explained				64.050	
Overall scale reliability					.81

*Right aligned reliability values represent the Cronbach's alpha value of the TPACK subcomponent it is included in, left aligned reliability values represent a particular section's alpha level if the item with which it is aligned is deleted.

Table 3. Exploratory factor analysis results of student goal orientations

Factors	Items	Factor loading	Eigenvalue	Percentage of variance	Reliability*
SMGO			5.498	42.290	.87
	SMGO5	.900			.88
	SMGO1	.879			.88
	SMGO2	.805			.88
	SMGO4	.783			.87
	SMGO3	.743			.88
SPGO			2.605	20.040	.87
	SPGO3	.898			.83
	SPGO2	.847			.86
	SPGO4	.633			.87
	SPGO5	.617			.86
	SPGO1	.604			.87
SPAGO			.1217	5.553	.86
	SPAGO1	.780			.87
	SPAGO2	.603			.88
	SPAGO3	.514			.87
Percentage of total variance explained				67.883	
Overall scale reliability					.88

*Right aligned reliability values represent the Cronbach's alpha value of the TPACK subcomponent it is included in, left aligned reliability values represent a particular section's alpha level if the item with which it is aligned is deleted.

The loadings of the eight items under PPGO and PMGO factors ranged between .567 and .904 and explained 64 % of the total variance. The loadings of the 13 items under the SPGO, SPAGO, and SMGO factors, on the other hand, ranged between .514 and .900, and explained 68 % of the total variance. The above “total variance explained” values are considered acceptable in the field of social sciences (Netenmeyer et al., 2003). The Cronbach’s alpha reliability coefficients for students and perceived parent goal orientations parts were calculated as .88 and .81 respectively indicating a good level of reliability.

Results of Confirmatory Factor Analysis

The eight items within the perceived parent goal orientations part and the 13 items within the student personal goal orientations part were subjected to confirmatory factor analysis (CFA) separately. While some values (i.e. GFI= .922) were at acceptable levels for perceived parent goal orientations part, others were not (i.e. χ^2/df was above the threshold limit of five). Following the analysis of modification indices for standardized regression weights, a decision to delete an item (namely PMGO1) was made (due to having a low regression weight) and the analysis was re-run. The results of the second CFA test indicated a good model fit with three items loading under the PMGO factor and four under the PPGO (see Figure 1 and Table 4).

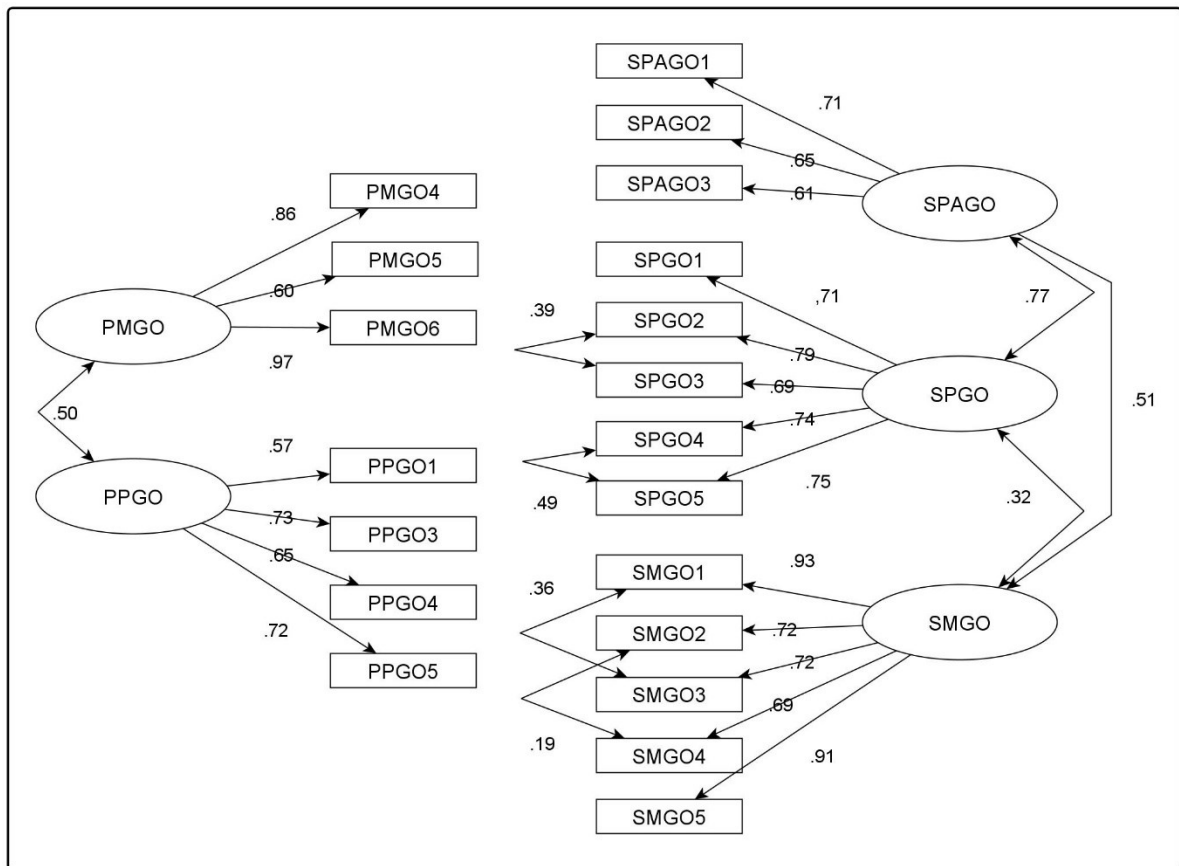

Figure 1. Finalized version of the questionnaire

As for student goal orientations part, the initial CFA values met some of the criteria (i.e. $\chi^2/df = 4.534$) and other values did not (i.e. GFI= .906). Modification indices were checked for correlated residuals and a decision was made to correlate SPGO2 and SPGO3, SPGO4 and SPGO5, SMGO1 and SMGO3, and SMGO2 and SMGO4 due to high levels of covariance. The results of the second CFA analysis indicated an acceptable model fit with the retention of all items (see Figure 1 and Table 4). The correlation between PMGO and PPGO factors was moderate ($r = .50$). The correlation was low ($r = .32$) between SMGO and SPGO, moderate ($r = .51$) between SMGO and

SPAGO, and high between SPGO and SPAGO (.77). The final version of the questionnaire highlighting the standardized regression weights and the correlations between factors are presented in Figure 1. All in all, the results of EFA and CFA suggest that both perceived parent and student goal orientations parts are valid and reliable, and have logical consistency.

Table 4. CFA model fit indices for perceived parents' goal orientation and student goal orientation parts

Suggested values	Parents' goal orientations	Comment	Student goal orientations	Comment
x ² /df	3.068	Acceptable	2,736	Acceptable
RMSEA	.076	Acceptable	.700	Acceptable
GFI	.972	Good	.932	Acceptable
AGFI	.936	Good	.901	Good
CFI	.975	Good	.965	Acceptable
TLI	.956	Good	.955	Good

DISCUSSION AND CONCLUSION

The present study aimed to adapt the student personal goal orientations and perceived parent goal orientations sub-sections of the patterns of adaptive learning scales (PALS) into Turkish. Perceived parent goal orientations part of PALS included performance and mastery approach sub-dimensions, and student personal goal orientations part included performance avoidance in addition to performance and mastery sub-dimensions. Exploratory and confirmatory factor analyses were carried out to establish validity and reliability of the adapted scales. Five of the translated items were removed from the final version of the questionnaire at different stages of the analysis. Those items were PMGO1, PMGO2, PMGO3, PPGO2 (“My parents would like it if I could show that I’m better at class work than other students in my class”), and SPAGO4 (“One of my goals in class is to avoid looking like I have trouble doing the work”).

PMGO1 (“My parents want me to spend time thinking about concepts”) is about the concepts learned in the classroom. Achievement goal theory provides an important theoretical framework that takes the learning environment into account. As such the theory assumes that the classroom environment plays an important role in learning (Deemer 2004; Pintrich & Schunk, 2002). Teaching activities in the classroom environment affect and direct student learning. If the activities are oriented at getting students to think about the learning process and what they learn, then students’ tendency to question what they learn and think critically will increase. Considering that the parents support such learning processes then it can be argued that parents’ goal orientations will also be affected by this. On the other hand, if classroom activities are mostly chalk and talk activities then there will be limited opportunities for students to think about the concepts that they learn. Thus, the way students are expected to behave will be regulated and organized around this limited framework. As such, studies that have explored teaching/learning activities at high school level in Turkey has found that activities were mostly teacher centered (Çöğmen & Saracaloğlu, 2016). Additionally, researchers highlighted that the lack of time and equipment to support learning prevent students from sufficiently thinking about the concepts they learned about (Ipek, Atik & Erkoç, 2021). Consequently, learners may have not recognized PMGO1 as part of perceived mastery goal orientations and the item failed to pass the validation criteria.

PMGO2 (“My parents want my work to be challenging for me”) and PMGO3 (“My parents would like me to do challenging class work, even if I make mistakes”) were originally constructed using the word “challenging”. This word was translated into Turkish as “iddialı”. Although “iddialı/challenging” is considered to be part of the mastery goal orientation, it is also possible that it was perceived by students to be performance-oriented. It is known that language is arbitrary and there are situations where words cannot be fully translated from one language to another (i.e.

Blenkinsopp & Pajouh, 2010). In other words, it is possible that the translation of “challenging” into the Turkish language/culture as “iddialı” might not have matched the meaning attached to it in the English language/culture. In the Turkish language, various meanings such as “being better than others” (performance-oriented) or “having self-confidence” (mastery-oriented) is attributed to the word “iddialı”. Therefore, it is possible that some students have perceived “challenging” in its mastery-oriented translation and others in its performance-oriented translation. Similarly, research has identified that individuals (based on their character and the context) may possess different goal orientations concurrently and one goal orientations might be embraced more strongly in comparison to others (i.e. Levy, Kaplan, & Patrick, 2004; Yıldızlı, 2020). More specifically, researchers have argued that the idea of having the tendency to try to show others that the self if more successful than others supports the development of mastery goal orientations (i.e. Barron & Harackiewicz, 2001; Linnenbrink, 2005). This indicates the possibility that those two orientations are contextually contrast. Therefore, it is not surprising that PMGO2 and PMGO3 did not pass the validation criteria.

SPAGO4 (“One of my goals in class is to avoid looking like I have trouble doing the work” was another item that did not pass the validation criteria. The analysis of other items in the SPAGO section suggested that the verbs of the sentences in SPAGO1, 2, and 3 were positive/neutral verbs. In this sense, SPAGO4 can be considered as a reverse item. It has been stated in the literature that reverse items may not load on factors at satisfactory levels (Field, 2009). This might be the reason why SPAGO4 was not validated in the present research. It is also worth noting that original version of SPAGO4 did not include a direct statement and, instead, it had a complicated sentence structure, which might have made it more difficult to understand. Hence, students may have failed to recognize it as part of SPAGO.

In spite of the above, however, the results of the present study indicated that a valid and reliable research tool aiming to measure perceived personal goal orientations (mastery, performance, and performance avoidance) and perceived parents goal orientations (mastery and performance) in Turkish has been developed. Although there are plenty research studies focusing on student goal orientations, the number of studies focusing on how their environments affect students’ goal orientations is limited. Thus, the developed questionnaire can be used by researchers to gather information from Turkish students in relation to their perceptions of their self and parent goal orientations and investigate the relationship among the identified factors. Likewise, as part of a replication study, future research can focus on the translation of the items which have failed to pass the validation criteria in an attempt to find a better meaning match in the target language.

REFERENCES

- Ablard, K. E., & Parker, W. D. (1997). Parents’ Achievement Goals and Perfectionism in Their Academically Talented Children. *Journal of Youth and Adolescence*, 26(6), 651–667. DOI: 10.1023/A:1022392524554.
- Aksan, D. (1982). *Dilbilim Seçkisi: Günümüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan Çeviriler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ames, C. (1992). Classrooms: Goals, Structures and Student Motivation. *Journal of Educational Psychology*, 84(3), 261–271.
- Bae, C. L., & DeBusk-Lane, M. (2018). Motivation Belief Profiles in Science: Links to Classroom Goal Structures and Achievement. *Learning and Individual Differences*, 67, 91- 104. DOI: 10.1016/j.lindif.2018.08.003
- Ballard, A. C. (2010). *Student Achievement, Personal Achievement Goal Orientations, and Perceptions of Classroom Goal Structures in a Standards-Based Reporting System* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 3434231)
- Bardach, L., Popper, V. Hochfellner, E., & Lüftenegger M. (2019). Associations between Vocational Students’ Perceptions of Goal Structures, Mastery Goals, and Self-efficacy in Five Subjects - Practical Relevance as a Potential Mediator. *Empirical Research in Vocational Education and Training*, 11(9). DOI: 10.1186/s40461-019-0084-0
- Blenkinsopp, J. & Pajouh, M. S. (2010). Lost in Translation? Culture, Language and the Role of the Translator in International Business. *Critical Perspectives on International Business*, 6(1), 38-52, DOI: 10.1108/17422041011017612

- Bong, M. (2004) Academic Motivation in Self-Efficacy, Task Value, Achievement Goal Orientations, and Attributional Beliefs, *The Journal of Educational Research*, 97(6), 287-298, DOI: 10.3200/JOER.97.6.287-298.
- Church, M. A., Elliot, A. J., & Gable, S. L. (2001). Perceptions of Classroom Environment, Achievement Goals, and Achievement Outcomes. *Journal of Educational Psychology*, 93, 43–54. DOI:10.1037/0022-0663.93.1.43
- Çöğmen, S. & Saracaloğlu, A. S. (2016). Liselerde Görev Yapan Öğretmenlerin Öğrenme ve Öğretme ile İlgili Görüşleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(5), 1081-1103.
- Daniels, L. M., Haynes, T. L., Stupnisky, R. H., Perry, R. P., Newall, N. E., & Pekrun, R. (2008). Individual Differences in Achievement Goals: A Longitudinal Study of Cognitive, Emotional, and Achievement Outcomes. *Contemporary Educational Psychology*, 33, 584–608. DOI:10.1016/j.cedpsych.2007.08.002
- Deemer, S. (2004). Classroom Goal Orientation in High School Classrooms: Revealing Links Between Teacher Beliefs and Classroom Environments. *Educational Research*, 46(1), 73-90, DOI: 10.1080/0013188042000178836
- Dweck, C. S., & Leggett, E. L. (1988). A Social-cognitive Approach to Motivation and Personality. *Psychological Review*, 95(2), 256-273
- Dweck, C., S. (1986). Motivational Processes Affecting Learning. *American Psychologist*, 41(10), 1040. DOI: 10.1037/0003-066X.41.10.1040.
- Elliot, A. J., & Church, M. A. (1997). A Hierarchical Model of Approach and Avoidance Achievement Motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1), 218-232.
- Elliot, A. J., & Harackiewicz, J. M. (1996). Approach and Avoidance Achievement Goals and Intrinsic Motivation: A Mediational Analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 461–475. DOI: 10.1037//0022-3514.70.3.461
- Elliot, A., Murayama, K., & Pekrun, R. (2011). A 3 x 2 Achievement Goal Model. *Journal of Educational Psychology*, 103, 632–648. DOI: 10.1037/a0023952
- Elliot, A.J., & McGregor, H.A. (2001). A 2x2 Achievement Goal Framework. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(3), 501–519. DOI: 10.1037/0022-3514.80.3.501
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. London: Sage.
- Friedel, J. M., Cortina, K. S., Turner, J. C., & Midgley, C. (2007). Achievement Goals, Efficacy Beliefs and Coping Strategies in Mathematics: The Roles of Perceived Parent and Teacher Goal Emphases. *Contemporary Educational Psychology*, 32(3), 434-458, DOI: 10.1016/j.cedpsych.2006.10.009
- Friedel, J. M., Cortina, K. S., Turner, J. C., & Midgley, C. (2007). Achievement Goals, Efficacy Beliefs and Coping Strategies in Mathematics: The Roles of Perceived Parent and Teacher Goal Emphases, *Contemporary Educational Psychology*, 32 (3), 434-458, DOI: 10.1016/j.cedpsych.2006.10.009.
- Gonida, E. N., Karabenick, S. A., Makara, K. A., & Hatzikyriakou, G. A. (2014). Perceived Parent Goals and Student Goal Orientations as Predictors of Seeking or not Seeking Help: Does Age Matter?. *Learning and Instruction*, 33, 120-130.
- Gonida, E. N., Kiosseoglou, G., & Voulala, K. (2007). Perceptions of Parent Goals and Their Contribution to Student Achievement Goal Orientation and Engagement in the Classroom: Grade-level Differences Across Adolescence. *European Journal of Psychology of Education*, 22(1), 23-39.
- Gonida, E. N., Voulala, K., & Kiosseoglou, G. (2009). Students' Achievement Goal Orientations and Their Behavioral and Emotional Engagement: Co-examining the Role of Perceived School Goal Structures and Parent Goals During Adolescence. *Learning and Individual Differences*, 19(1), 53-60.
- Hair, J. F., William, C. B., & Barry, J. B. (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*. New York: Pearson.
- He, T. H., Gou, W. J., & Chang, S. M. (2015). Parental Involvement and Elementary School Students' Goals, Maladaptive Behaviors, and Achievement in Learning English as a Foreign Language. *Learning and Individual Differences*, 39, 205-210.
- Ipek, Z., Atik, A. D., & Erkoç, F. (2021). Ortaöğretim Biyoloji Öğretmenlerinin Biyoloji Öğretiminde Karşılaştıkları Güçlükler. *Turkish Journal of Educational Studies*, 8(2), 241-290.
- Kahraman, N. (2012). Sosyo Kültürel Etkinin Öğrencilerin Öz- Yeterlilik İnançına Etkisi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 14-24.

- Levy, I., Kaplan, A. & Patrick, H. (2004). Early Adolescents' Achievement Goals, Social Status, and Attitudes towards Cooperation with Peers. *Social Psychology of Education*, 7, 127–159. DOI:10.1023/B:SPOE.0000018547.08294.b6
- Linnenbrink, E. A. & Pintrich, P. R. (2002). Achievement Goal Theory and Affect: An Asymmetrical Bidirectional Model, *Educational Psychologist*, 37:2, 69-78, DOI: 10.1207/S15326985EP3702_2
- Maehr, M. L., & Zusho, A. (2009). Achievement Goal Theory: The Past, Present, and Future. In K. R. Wenzel and A. Wigfield (Eds.), *Educational Psychology Handbook Series. Handbook of Motivation at School* (p. 77–104). Routledge/Taylor and Francis Group.
- Midgley, C. et al. (2000). The Patterns of Adaptive Learning Scales (PALS) 2000. University of Michigan.
- Netemeyer, R., Bearden, W., & Sharma, S. (2003). *Scaling Procedures*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Parlak-Yilmaz, N. & Çikrikçi-Demirtaşlı, N. (2010). Adapting a Portion of the Patterns of Adaptive Learning Scales for Research in Turkish Schools. *International Journal of Educational Reform*, 19(4), 287-297, DOI: 10.1177/105678791001900404
- Pintrich, P. R. & Schunk, D. H. (2002). *Motivation in Education: Theory, Research, and Applications* (2nd ed). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Schunk, D. H. (2012). *Learning Theories: An Educational Perspective (Sixth Edition)*. Person Education Inc.
- Tong, Y., & Lam, S. (2011). The Cost of Being Mother's Ideal Child: The Role of Internalization in the Development of Perfectionism and Depression. *Social Development*, 20(3), 504–516. DOI: 10.1111/j.1467-9507.2010.00599.x.
- Urduan, T. C., & Maehr, M. L. (1995). Beyond a Two-goal Theory of Motivation and Achievement: A Case for Social Goals. *Review of Educational Research*, 65(3), 213-243.
- Urduan, T., & Kaplan, A. (2020). The Origins, Evolution, and Future Directions of Achievement Goal Theory. *Contemporary Educational Psychology*, 61, 101862. DOI: 10.1016/j.cedpsych.2020.101862
- Yıldızlı, H. (2020). Classroom Assessment Practices and Student Goal Orientations in Mathematics Classes. *Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), 294-323. DOI:10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.13m

APPENDICES

Appendix 1. Item codes and items' translations into the Turkish language

Item code	Item in Turkish	Item in English	Did the item pass EFA and CFA stages?
PMGO1	Ebeveynlerim benden derslerde öğrendiğim bilgiler üzerine düşünmem konusunda daha fazla zaman harcamamı isterler.	My parents want me to spend time thinking about concepts.	No
PMGO2	Ebeveynlerim yaptığım işin benim için iddialı olmasını isterler.	My parents want my work to be challenging for me.	No
PMGO3	Ebeveynlerim, hatalar yapsam dahi, sınıfta kendimi zorlayıcı çalışmalar yapmamı isterler.	My parents would like me to do challenging class work, even if I make mistakes.	No
PMGO4	Ebeveynlerim benden, sınıf çalışmalarımın nasıl yapıldığını sadece ezberlememi değil, onları anlamamı isterler	My parents want me to understand my class work, not just memorize how to do it.	Yes
PMGO5	Ebeveynlerim, sınıfta yaptığım çalışmaların okul dışındaki hayatla nasıl bir ilgisi olacağını anlamamı isterler	My parents want me to see how my class work relates to things outside of school.	Yes
PMGO6	Ebeveynlerim verilen görevleri sadece yapmamı değil, o görevleri yaparken öğrendiğim kavramları da anlamamı isterler.	My parents want me to understand concepts, not just do the work.	Yes
PPGO1	Ebeveynlerim sınıf çalışmalarımda hata yapmamdan hoşlanmazlar.	My parents don't like it when I make mistakes in my class work.	Yes
PPGO2	Sınıf çalışmalarımda sınıftaki diğer öğrencilerden daha iyi olduğumu gösterebilirim, ebeveynlerim bundan hoşlanacaklardır.	My parents would like it if I could show that I'm better at class work than other students in my class.	No
PPGO3	Ebeveynlerim sınıf çalışmalarında başkalarına (arkadaş, öğretmen, vb.) iyi olduğumu göstermemi isterler.	My parents would like me to show others that I am good at class work.	Yes
PPGO4	Ebeveynlerim sınıfta sorulan sorulara doğru cevap vermenin çok önemli olduğunu düşünürler.	My parents think getting the right answers in class is very important.	Yes
PPGO5	Sınıf çalışmalarının benim için çok kolay olduğunu gösterebilmem durumunda ebeveynlerim bundan memnun olacaklardır.	My parents would be pleased if I could show that class work is easy for me.	Yes
SPGO1	Sınıftaki diğer öğrencilerin sınıf çalışmalarında iyi olduğumu düşünmeleri benim için önemlidir.	It's important to me that other students in my class think I am good at my class work.	Yes
SPGO2	Hedeflerimden birisi başkalarına sınıf çalışmalarında iyi olduğumu göstermektir.	One of my goals is to show others that I'm good at my class work.	Yes
SPGO3	Hedeflerimden birisi başkalarına sınıf çalışmalarının benim için kolay olduğunu göstermektir.	One of my goals is to show others that class work is easy for me.	Yes
SPGO4	Hedeflerimden birisi sınıfta diğer öğrencilere kıyasla daha zeki görünmektir.	One of my goals is to look smart in comparison to the other students in my class.	Yes
SPGO5	Sınıftaki diğer öğrencilere kıyasla, daha zeki görünmem benim için önemlidir.	It's important to me that I look smart compared to others in my class.	Yes

SPAGO1	Sınıfta hiçbir şey anlamayan biri gibi görünMEMEK benim için önemlidir.	It's important to me that I don't look stupid in class.	Yes
SPAGO2	Hedeflerimden birisi başkalarının zeki olmadığını düşünmesine mani olmaktadır	One of my goals is to keep others from thinking I'm not smart in class.	Yes
SPAGO3	Öğretmenimin benim diğer öğrencilerden daha az şey bildiğimi düşünMEMesi, benim için önemlidir.	It's important to me that my teacher doesn't think that I know less than others in class.	Yes
SPAGO4	Sınıfta, hedeflerimden birisi verilen görevi yaparken zorlanıyormuşum gibi görünmekten kaçınmaktır.	One of my goals in class is to avoid looking like I have trouble doing the work.	No
SMGO1	Bu yıl yeni birçok kavram hakkında bilgi edinmem benim için önemlidir.	It's important to me that I learn a lot of new concepts this year	Yes
SMGO2	Sınıftaki hedeflerimden biri öğrenebildiğim kadar çok şey öğrenmektir.	One of my goals in class is to learn as much as I can.	Yes
SMGO3	Bu yılki hedeflerimden biri birçok yeni beceride uzmanlaşmaktır.	One of my goals is to master a lot of new skills this year	Yes
SMGO4	Sınıf çalışmalarını layıkıyla anlamak benim için önemlidir.	It's important to me that I thoroughly understand my class work.	Yes
SMGO5	Bu yıl bilgi ve becerilerimi geliştirmem benim için önemlidir.	It's important to me that I improve my skills this year.	Yes

THE ROLE OF INSTAGRAM USE IN THE PREFERENCES OF PARTICIPATION IN EVENT TOURISM: THE CASE OF THE 7TH INTERNATIONAL ORANGE FLOWER CARNIVAL

Araştırma Makalesi / Research Article

Güngör, Ş. & Çetin, M. (2021). The Role of Instagram Use in the Preferences of Participation in Event Tourism: The Case Of The 7th International Orange Flower Carnival. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1409-1423.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.983555>.

Geliş Tarihi: 16.08.2021
Kabul Tarihi: 10.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR
Neveşehir Hacı Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
senaygungor@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-5453-5930

Doç Dr. Mehmet ÇETİN
Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı
mcetin@kastamonu.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-8992-0289

ABSTRACT

Rapid change in all economic sectors in recent years has been seen as well as in the tourism sector as a result of the change in the expectations and wishes of tourists, it has brought new topics in this sector. One of the important tools that can answer these questions is event tourism. In order to stand out in the competitive environment created by globalization, it has become very important to create basic and alternative products, and use new types of promotion. At this point, social media emerges as a new tool that significantly affects tourism activities. In this way, individuals who benefit from each other's experiences can make decisions through interaction. Instagram is a social media tool that attracts attention with its various possibilities such as following the desired person, accessing the photos and videos of other users, liking and commenting them. The main purpose of this study is to determine the effect of instagram usage in participation preferences on the 7th International Orange Flower Carnival. The data of the research was obtained through surveys and interviews applied to the participants of the 7th International Orange Flower Carnival. Therefore, qualitative and quantitative methods were used together to increase the reliability of the study. According to the findings, the photos and videos shared on Instagram have an important role in the preferences of participating in the 7th International Orange Flower Carnival. Positive contributions of social media sharing to touristic preferences and major impacts of these shares on tourism activities are discussed as a result.

Keywords: 7th International Orange Flower Carnival, Adana, Event Tourism, Instagram, Social Media.

ETKİNLİK TURİZMİNE KATILIM TERCİHLERİNDE İNSTAGRAM KULLANIMININ ROLÜ: 7. ULUSLARARASI PORTAKAL ÇİÇEĞİ KARNAVALI ÖRNEĞİ*

ÖZ

Tüm sektörlerde görülen hızlı değişime bağlı olarak turistlerin beklenti ve isteklerinin artmış olması, yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Bu arayışlara cevap olabilecek önemli araçlardan biri de etkinlik turizmidir. Küreselleşme ile oluşan rekabet ortamında öne çıkmak için temel ve alternatif ürünler oluşturmak çok önemlidir. Bununla birlikte bir turistik ürünün veya destinasyonun tanıtımı ve tanıtımında yeni kaynaklar kullanmak, zorunlu hale gelmiştir. Bu noktada, turizm faaliyetlerini ciddi ölçüde etkileyen yeni bir unsur sosyal medyadır. Bu platformdaki etkileşim, birbirlerinin deneyimlerinden faydalanan bireylerin turistik tavrı,

*3-5 Ekim 2019 tarihleri arasında düzenlenen 2. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresinde (UCEK-2019) sunulan "Etkinlik Turizmine Katılım Tercihlerinde İnstagram Kullanımının Rolü: 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı Örneği" isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

davranış ve tercihlerini yönlendirebilmektedir. İnstagram da istenen kişiyi takip etmek, diğer kullanıcıların fotoğraf ve videolarına ulaşmak, bunları beğenmek ve yorum yapmak gibi çeşitli imkânları ile dikkat çeken bir sosyal medya aracıdır. Bu perspektifle etkinlik turizmi çerçevesinde ele alınan çalışmanın temel amacı, 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılım tercihlerinde instagram kullanımının etkisini belirlemektir. Araştırma verileri 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı katılımcılarına uygulanan anketler ve mülakatlar ile elde edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın güvenilirliğini arttırmak için nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılım tercihlerinde, instagramda paylaşılan fotoğraf ve videoların, önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan diğer sonuçlar ise etkileşimli paylaşımların turistik tercihlere pozitif katkıları ve bu imkânların turizm faaliyetlerini yönlendirmedeki etkisidir.

Anahtar Kelimeler: 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı, Adana, Etkinlik Turizmi, İnstagram, Sosyal Medya.

INTRODUCTION

The rapid change seen in all sectors in recent years affected the expectations and demands of tourists. In this context, new types of tourism occurred. One of them is event tourism. According to Albayrak, (2013), activities carried out in a region, their quantity and quality are an effective method that increases the attractiveness of the region to attract tourists (Albayrak 2013). The event is defined as celebrations where one or more people are invited at a given date (Stokes, 2008), as well as planned routines to impress the participants (Silvers 2004). The activity is the recreational activities performed to meet the needs of people and to relax in their spare time (Karaküçük 1997; Balcı and İlhan 2006). Activities such as vineyards, gardening and earthworks, painting, sculpture, music, theater, participation in sports activities, reading books in literature, science and technical fields are examples of active recreational activities. The activities are also classified as festivals, fairs and exhibitions, congresses and meetings, sporting activities (Kışoğlu and Selvi 2013). Among the activities, carnivals are of great importance and are held in various countries of the world and attract great attention (Sahilli et al. 2018). The carnivals (such as Rio Carnival), where there is no distinction between other activities, where interactive participation is important, are the events that made the cities where they were made a global brand (Yıldırım et al. 2016).

With the activities organized, potential tourists are drawn to the region where the event takes place and tourism mobility is provided in the region (Can, 2015). Thus, basic or alternative products are created in tourism activities and new perspectives are given to tourism development and marketing strategies. Event tourism (Akmeşe 2018), which is a kind of cultural tourism, is defined as planning, developing and marketing special events in order to maximize the number of participants as the primary or secondary attraction element (Kozak and Bahçe 2009). Through the event tourism, many sought targets can be achieved such as diversification of tourism, extension of a tourism season, awareness-raising tourism, new sources of income, prevention of the accumulation of tourism in a certain place, the promotion of the country and the region by local and foreign publication... etc. (Karagöz 2006; Peopleoğlu and Selvi 2013). Event tourism has become a tourism type in which many touristic destinations and cities are headed in terms of their gains (Timur et al. 2014).

In order to stand out in the competitive environment created by globalization, it is as important as creating basic and alternative products, introducing this tourist product or destination and using new resources in promotion. At this point, social media emerges as a new tool that significantly affects tourism activities. Social media, defined by Bizirgianni and Dionysopoulou (2013) as environments in which people's interests and activities are shared, was expressed in Westbrook (1987) as an effective means of word-of-mouth electronic communication (Westbrook 1987; Bizirgianni and Dionysopoulou 2013). Yoo and Gretzel (2011), on the other hand, considered consumer-generated media (Yoo and Gretzel 2011). Social media, which is especially emphasized to be user-oriented, is based on the multi-point communication paradigm, unlike traditional media (Poynter 2012). Therefore, it has become a very important tool that makes sharing information very easy and fast (Koçyiğit 2015). In addition, the possibility of two-way communication (Chu and Kim 2015) allows people to share and interact on specific issues, even if they do not know each other. In this way, individuals who benefit from each other's experiences can make informed touristic

decisions, as consumers of the digital age follow the experiences and thoughts of other users from various social media and care about this situation (Ergun et al. 2019). Instagram is an application that gives the user the opportunity to instantly share photos with different filters and various effects. It is a wide area where users can tag their shares in order to find the topics of interest more easily and to produce and transfer information (Fatanti and Suyadnya 2015; Moon et al. 2016; Aktan and Koçyiğit 2016; Kim et al. 2017). What distinguishes Instagram from other social media platforms such as blogs and Twitter is its visual appeal. 40 million photos a day are shared and 8600 likes and 1000 comments are made per second (Akyurt et al. 2016). 46% of the 51 million social media users in Turkey were reported to be active Instagram users. Turkey is the second biggest country to use Instagram in terms of users considering the population rate, after Sweden (Eryılmaz and Yuceturk 2018). Moreover, Turkey is the fifth country with the most users with 33 million users. “These values continue to increase day by day. Therefore, taking into consideration the features that differentiate Instagram from other social media tools, the 7th International Orange Flower carnival has been examined in this context.

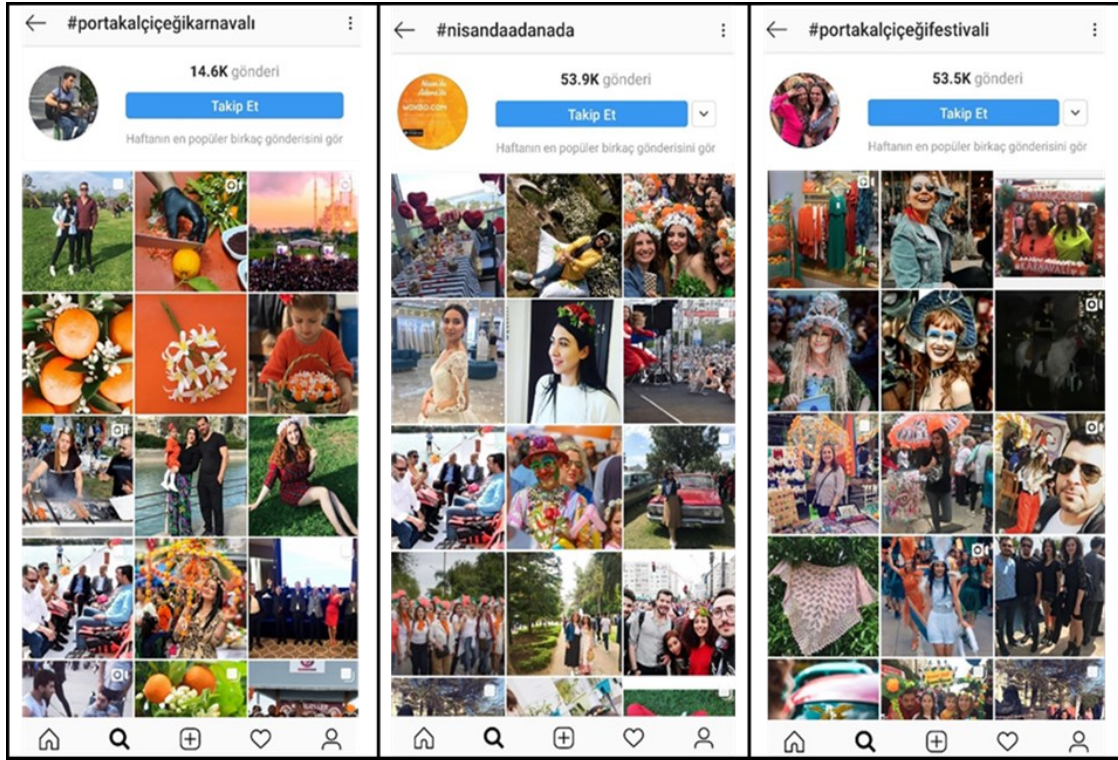
Instagram users tag photos or videos they share so that other users can access them. These tags are important tools for people to discover shares and increase interaction. The quality of the content is as important as the tags used. When qualified content is combined with appropriate tags, the interaction rate of the shares can increase significantly. Table 1 shows the most commonly used tags of Instagram users in sharing Orange Blossom Carnival. The number of content shared with #nisandaadanada and #portakalçiçeğifestivali tags has exceeded 50,000. The number of content shared with the #portakalçiçeğikarnavalı tag has approached 15,000 (Table 1). Using these tags, an Instagram user who wants to get the right information gets the chance to see real experiences about the Orange Flower Carnival.

Table 1: Number of Content in Tags Related to Orange Flower Carnival in Instagram

Tag	The number of shares
#nisandaadanada	53.9K
#portakalçiçeğifestivali	53.5K
#portakalçiçeğikarnavalı	14.6K
#nisandaadana	5000+
#portakalcicegifestivali	5000+
#portakalcicegikarnavali	5000+

(www.Instagram.com)

By carefully observing the photos shared on Instagram with the #nisandaadanada, #portakalçiçeğifestivali and #portakalçiçeğikarnavalı hash tags, it can be understood that the sharing and likelihoods of the content reached remarkable dimensions. The increasing number of shares raises more curiosity and interest among potential tourists(Photo 1).

Photograph 1: Screenshots of Photos Shared on Instagram with the hashtags #nisandaadanada, #portakalçiçeğifestivali and #portakalçiçeğikarnavalı

The motivation of participants to participate in the carnival was determined as activity, escape, socialization and innovation. In 2016, Yıldırım, Karaca and Çakıcı conducted a research to determine the perception and satisfaction levels of the local Orange Flower Carnival. It was stated that the public was satisfied with and supported the carnival. Again, Karaca, Yıldırım and Çakıcı, (2017) aimed to determine the perception and satisfaction of the visitors watching the carnival, the socio-cultural dimension, carnival-specific products, hospitality services, and promotion and efficiency of activities. Furthermore, the socio-cultural dimension of the carnival and the products specific to the carnival impact the satisfaction of the visitors more. In the study conducted by Sahilli Birdir, Toksöz and Birdir (2018), the participants' recommendations for the development of the International Orange Flower Carnival were emphasized. Accordingly, increasing the quality of the organization and diversifying the activities are among the outstanding findings. Another study was conducted by Saçlı, Ersöz and Kahraman, (2019). The effect of carnival participants' perception of destination image on their tendency to revisit was attempted to be determined. Accordingly, it was found that the economic and promotional dimensions, showed a high level of meaningful and linear relationship with the intention to visit again. In Unur, Erdem and Şeker, (2017), the photographs shared with the #portakalçiçeğifestivali tag on Instagram were examined and the highlights of the festival were emphasized by the participants. As a result of the analysis, the shares were collected under 6 factors as personal photographs, activity area, orange flower, local flavor, souvenirs and other photographs. In the literature review of the International Orange Flower Carnival, the number of studies directly dealing with the relationship between social media and tourism is limited. Therefore, this study, which tries to determine the role of Instagram use in participation in event tourism, differs from other studies.

International Orange Flower Carnival

Adana is one of the prominent cities in event tourism with festivals of different themes. International Golden Boll Film Festival, State Theaters Sabancı International Adana Theater Festival, International Nomad Turkmen Festival and Hıdırellez Event, Adana Flavor Festival and Adana Cımcılık Festival are among these. The International Orange Flower Carnival, which is the subject

of the study, is also held in Adana every year in April. Since 2013 the organization has entered its seventh year, "in Adana in April" with the theme remains the distinction of being Turkey's first carnival. The most important activity of the carnival, which includes a wide range of performances, is the march of the cortege where the participants wear colorful costumes. Since the first year it was organized, it is seen that the interest in the carnival, which creates awareness in terms of event tourism, has increased gradually. While the number of events held in 2013 was 39 and the number of people watching the events was 50000, the number of events held in 2015 increased to 188 and the number of people watching the events increased to 350000. The number of people participating in the carnival cortege, which was 15000 in 2013, reached 90000 in 2015 (Table 2). Although there are no exact figures in 2019, the carnival closing declaration states that the number of people attending the carnival is 1500000 (www.nisandaadanada.com).

Table 2: Number of Participants for International Orange Flower Carnival

Year	Number of events coordinated	Number of people watching events	number of people attending carnival cortege
2013	39	50000	15000
2014	87	140000	30000
2015	188	350000	90000

(www.nisandaadanada.com)

According to Yıldırım, Karaca and Çakıcı, (2016), 216.5 million readers and viewers have reached carnival-related news, TV programs and interviews in the three-year period since 2013; 17158623 USD. The social media addresses of the carnival (facebook, twitter, Instagram) are followed by 14000 people. Furthermore, with the "Adana in April" mobile application, which is developed for iOS and Android, participants can instantly access places to visit and eat in Adana, hotels and carnival program. The increase in the number of downloads every day is directly proportional to the increasing interest in the carnival.

Objective and Method

The data of the study were obtained through questionnaires and interviews applied to the participants of the 7th International Orange Flower Carnival. However, observation and participatory observation methods were used. A questionnaire was developed to collect data on the socio-demographic characteristics of the participants, the 7th International Orange Flower Carnival and the use of social media. The questionnaires were applied to 400 people who accepted to participate in the research on 3-7 April 2019 face-to-face using easy sampling method from non-random sampling techniques. *Because of this, since the total number of participants and the audience for the previous years is over 10000 (Table 2), the limitless population sampling formula used for the ratio was used in determining the sample size. The sample size was determined as 384 people with a 95% confidence level, maximum variance and 5% sampling error*" (Karaca et al. 2017). 13 missing or incorrectly filled questionnaires were removed from the data set and 387 usable questionnaires were analyzed. In addition, 10 participants using Instagram were asked open-ended questions about the research topic and purpose. Therefore, qualitative and quantitative methods were used together to increase the reliability of the study. Eryılmaz and Yüçetürk (2018) and Doğan et al. (2018) were used to form the questionnaire and interview questions. The collected quantitative data were evaluated by SPSS program with cross-table analysis. Qualitative data were analyzed, conceptualized and coded by descriptive and content analysis. The codes were classified according to their similarities and differences and the thematic codes were combined by combining the related ones.

Results

When the demographic characteristics of the participants of the 7th International Orange Flower Carnival are examined, it is seen that 52.0% of the participants are male, 48.0% are female and 57.3% are single. When the age groups are examined, the 25-34 age group takes the first place. This is followed by the age group of 24 and under and the 35-44 age group (Table 3). Considering

that the participant ages are between 18 and 71, it is possible to say that people from many age groups show interest and participate in the carnival.

Table 3: Socio-Demographic Characteristics of Participants

Demographic features		Percent (%)	Demographic features		Percent (%)
Gender	Male	52,0	Education	Primary & Secondary Education	18,0
	Female	48,0		High school	26,1
	Total	100		College graduate	25,2
Age	24 age and under	26,0		Undergraduate	22,3
	25-34 between age	27,1		Graduate	08,4
	35-44 between age	19,6		Total	100
	45-54 a between age	14,7		Job	Housewife
	55-64 between age	07,7	Officer		11,6
	65 age and older	04,9	Own business		21,3
	Total	100	Retired		08,7
Marital Status	Single	57,3	Student		32,5
	Married	42,7	Worker		14,2
	Total	100	I am not working		2,6
Monthly Income			Total	100	
			1000 TL below	32,5	
			1001-2000 TL	26,2	
			2001-3000 TL	30,2	
			3000 TL above	11,1	
		Total	100		

(Güngör and Uysal, organized according to 2019)

Among the participants, high school graduates rank first with a rate of 26.1%. 55.9% of the participants in the carnival have university education. When the occupational distribution of the participants is examined, it is observed that the highest participation rates are students with 32.5%, self-employed with 21.3% and employees with 14.2%, respectively. In addition, it is observed that 32.5% of the participants have a monthly income below 1000 TL, 26.2% earn 1001-2000 TL, 30.2% of them make TL 2001-3000 and 11.1% of them have monthly income of more than 3000 TL (Table 3).

According to Table 4, while 65.0% of the participants live in Adana, 25.7% live in provinces other than Adana and 9.3% live abroad. 23.7% of the participants in the carnival have participated for the first time, 35.6% of the participants participated twice, 21.1% of the participants three times, 21.1% of the participants made it four times, 14.0% of the participants five times, the rate of those who participated in five times or more is 5.6%. (Table 4). The fact that the proportion of those attending two or three times is relatively considerable shows that interest in the carnival continues. When the objectives of the participants of the International Orange Flower Carnival were examined, the most important reason for participation was stated as entertainment with a rate of 37.1%. This is followed by 18.9% change of atmosphere, 17.4% socialization, 15.5% Adana and 11.1% others. The

most widely used sources of information about carnival were friends-relatives (43.3%), social media (41.0%), TV (6.2%), magazine-newspaper (4.9%) and others (4%) (Table 4).

When the responses of the respondents regarding the use of social media are evaluated, it is seen that those who are members of Facebook are 78.9% and Instagram 75.7% have very close and very high rates. When the frequency of social media usage of the participants is examined, it is seen that 66.0% of the participants spend 60 to 120 minutes a day. The rate of those who spend more than two hours is 9.3%. Additionally, before joining the International Orange Flower Carnival, the rate of those who said that Instagram was a share of this carnival province was 89.0%. The share of the International Orange Flower Carnival that was observed on Instagram was influential in my preference to participate in this carnival is 91.7%. The high rate of response to this question indicates that social media can be considered as an important factor affecting tourist preferences. 93.9% of the respondents answered the question “The only reason I participated in the International Orange Flower Carnival was because of the shares I saw in Instagram”. It was also determined that 72.4% of the participants shared about the carnival during or after the International Orange Flower Carnival (Table 4).

Table 4: Participants' Response Analysis on International Orange Flower Carnival and Use of Social Media

	categories	Percent(%)
Where do you live?	Adana	65,0
	Other provinces	25,7
	Abroad	09,3
How many times have you participated in the International Orange Flower Carnival?	1	23,7
	2	35,6
	3	21,1
	4	14,0
	5 and more	05,6
What is your intention to participate in the International Orange Flower Carnival?	Entertainment	37,1
	Having a change	18,9
	Socialization	17,4
	Opportunity to see Adana	15,5
	Others	11,1
Where did you first hear about the International Orange Flower Carnival?	Social media	41,0
	TV	06,2
	Magazine-newspaper	04,9
	Friends - relatives	43,3
	Others	04,6
Which social media site are you a member of?	Facebook (n:387)	78,9
	Instagram (n:387)	75,7
	Twitter (n:387)	53,2
	Youtube (n:387)	39,5
	Others (n:387)	14,1
How often do you use social media one day?	15-30 minute	05,8
	30-45 minute	05,9
	45-60 minute	13,0
	60-120 minute	66,0
	120 minute and more	09,3
Before joining the International Orange Flower Carnival, did you come across a share of this carnival province on Instagram?	Yes	89,0
	No	11,0
Did the shares of the International Orange Flower Carnival you see in Instagram affect your choice to participate in this carnival?	Yes	91,7
	No	06,3
The only reason I joined the International Orange Flower Carnival was because I was impressed by the shares I saw on Instagram.	Yes	06,1
	No	93,9
Have you shared about the carnival during or after the International Orange Flower Carnival?	Yes	72,4
	No	28,6

When the cross-table analysis is analyzed according to the demographic characteristics of the participants, it is seen that women are more affected by this situation with a 17.4% difference.

“Did the shares of the International Orange Flower Carnival that you see in the Instagram affect your preference to participate in this carnival?” For single, high school graduates and participants with monthly income less than 1000 TL, the effect of the shares on the International Orange Flower Carnival that he saw in the Instagram on preference to participate in this carnival is more pronounced than the other participants (Table 5).

Table 5: Did the International Orange Flower Carnival related content you saw on Instagram affect your decision to participate in this carnival? Cross-Table Analysis of Answers to the Question

Variable		Yes	No	Total	Variable		Yes	No	Total	
Gender	Female	% 65,8	% 34,2	% 100	Education	Primary & Secondary Education	% 71,6	% 28,4	% 100	
	Male	% 48,4	% 51,6	% 100		High School	% 91,3	% 08,7	% 100	
Age	24 age and under	% 92,3	% 07,7	% 100		College Graduate	% 83,4	% 16,6	% 100	
	25-34 between age	% 84,4	% 15,6	% 100		Undergraduate	% 78,8	% 21,2	% 100	
	35-44 between age	% 81,6	% 18,4	% 100		Graduate	% 74,2	% 25,8	% 100	
	45-54 between age	% 72,5	% 27,5	% 100		Monthly income	1000 TL below	% 82,4	% 17,6	% 100
	55-64 between age	% 52,1	% 47,9	% 100			1001-2000 TL	% 76,1	% 23,9	% 100
	65 age and older	% 39,3	% 60,7	% 100	2001-3000 TL		% 74,8	% 25,2	% 100	
	Marital status	Married	% 61,4	% 38,6	% 100		3000 TL above	% 71,5	% 28,5	% 100
Single		% 71,3	% 28,7	% 100						

(Güngör and Uysal, organized according to 2019)

Interviews were conducted with 10 people in order to reach detailed information about the subject and to present perceptions and events in a realistic and holistic manner. Accordingly, three questions were asked to the participants to enrich the data obtained through observation, participatory observation and survey. Of these questions “International Orange Flower Carnival? Why?” Most of the participants stated that they were affected by shares on Instagram. Codes were generated according to the analysis of the answers given. First of all, since the participants expressed more than one contribution, all 10 participants emphasized Instagram as a powerful communication tool. The number of people who regard Instagram as intimacy promotion (9) and easy marketing (8) is also quite high. Other prominent expressions are adaptation to the age (7), ease of reaching the target audience (7) and eliminating the time and space boundary (5), respectively (Table 6).

Table 6: Codes Regarding the Effect of Instagram Shares on Participation Preferences in International Orange Flower Carnival

Codes	f	Codes	f
Powerful communication	10	Keep up with the age	7
Intimacy based promotion	9	Comfort to reach the target audience	7
Easy marketing	8	Eliminating time and space boundary	5
Participants expressed more than one contribution.			

(Participants expressed more than one contribution)

Some of the participant views on the subject are as follows:

“First of all, I think the effect of Instagram is too much. I was impressed when people and friends that I followed for the first time in 2017 shared photos and videos. I decided that I should definitely go to Adana and experience this environment. And I'm here today. I know that many of my friends, like me from Instagram and other social media accounts, saw these photos, came to Adana and participated in the carnival”. (K3)

“As a citizen of Adana, I saw for the first time that the carnival was so colorful. My friend had mentioned it but I wasn't too keen to go. But the pictures on Instagram were so beautiful. It was as if all the streets were a theater”. (K8)

“I follow the Vosvoscular group. In order to be part of a group, to act with them, communication is important, and I do this most easily through social media. When I learned that they would be in Adana, I jumped”. (K2)

“I agree with Istanbul for the third time. I'd say the carnival idea is beautiful. I have followers on Instagram. I'm here to create content and present sections from the carnival. In addition, the taste of food, the warmth of people and the beauty of Adana in this season cannot be overstated. Since there is a chain between my followers and their followers, I know that this platform affects people. I can reach all my followers, day or night, without time and space limitation”. (K7)

In addition, participants were asked to evaluate the Instagram shares that they were most impressed with about the International Orange Flower Carnival and codes for the contents of these shares were created. In this respect, all participants stated that they were impressed with the photos and videos with entertainment content (10). One of the elements that affected the participants the most was the shares of the carnival cortege (10), which became an important symbol of the organization and which was the scene of colorful images. Among the participants, the ones who know the smell of orange flower (9) want to feel and live in place is one of the most remarkable results. Other views of the participants that were most influenced by the sharing contents were people dancing on the streets (9), local delicacies (7), Adana (7), socialization (6), tourist products (5), sincerity (4), events (4), season (3) and famous people (3) (Table 7).

Table 7: Codes Regarding the Contents of the Most Influential Instagram Shares Regarding Participants International Orange Flower Carnival

Codes	f	Codes	f	Codes	f
Entertainment	10	Local delicacies	7	Sincerity	4
Carnival cortege	10	Adana	7	Activities	4
Orange flower and scent	9	Socialization	6	Season	3
People dancing on the streets	9	Touristic products	5	Famous people	3

(Participants expressed more than one contribution)

Some of the participant views on the subject are as follows:

“People had a lot of fun in photos and videos. The fact that people were together, activities, that is, the environment really attracted me. The atmosphere was very intimate”. (K1)

“I've always wondered about the island. My friend from work in Germany told me some very nice things about Adana and showed the accounts he followed on Instagram. I started to follow your account in April. It was even better for me to create an opportunity to come to Adana and participate in the carnival. As an Erzurum citizen, I can say that the shares and the smell of orange blossoms and street kebabs affected me”. (K4)

“People playing in the streets playing double-bang, singing and eating kebab. Of course I've shared with them. Fashion needs to keep up. Even the most admired photos were the carnival photos I shared today”. (K9)

“Poses given with orange flower crown and photos of costume cortege, sharing from colorful festival. It's like another country. I don't feel like I can't go to the carnivals abroad anymore”. (K10)

“For years I have been telling all my friends that Adana is not a city famous for its courthouse as shown in the news. A nice way to explain this was to come to the carnival with my roommates from the dormitory. We've been following the carnival cortege, entertainment and intimacy of the years before Instagram, and now we're all living together”. (K3)

At this stage in which a qualitative process was followed, the answer to the question “were your expectations met?” was sought. First of all, eight of the participants stated that their expectations were met, and two of them stated that their expectations were not met. In line with the aforementioned opinions, themes and codes were determined to meet the expectations of the participants about the International Orange Flower Carnival. Table 8 shows the tourism elements of Adana, the status of the spaces, the events organized and the codes created under the themes of carnival seen in Instagram. Accordingly, the tourism elements of Adana are coded with two opposing views as impressive (8) and ordinary (2). It is the same for the participants who find the spaces clean (8) and economic (4) as well as those who find them crowded (6), expensive (3) and neglected (3). Responses related to the organized activities were listed as adequate (7), innovative (7), unplanned (5) and inadequate (3). Two of the participants who compared the carnival she saw in her Instagram and the carnival she had experienced, stated that she was disappointed. These participants expressed negative views that the carnival environment was exaggerated and distorted in Instagram shares. However, six of the participants emphasized that their expectations were met and emphasized that the carnival they saw in their photographs and videos had the same experience.

Table 8: Themes and Codes for the Analysis of the Data on the Level of Meeting of the Participants' Expectations Regarding the International Orange Flower Carnival

Tourism Elements of Adana	f	Venues Status	f	Cooperated Events	f	Instagram seen Carnival	f
Impressive	8	Clean	8	Enough	7	One to one mirroring	6
Ordinary	2	Crowded	6	Innovator	7	Exaggeration	2
		Economic	4	Unplanned	5	Distortion	2
		Expensive	3	Insufficient	3		
		Neglected	3				

(Participants expressed more than one contribution)

Some of the participant views on the subject are as follows:

“Yes it was just as I expected. We got up in the morning, we ate liver kebabs on the street counter, we visited the stone bridge and the bazaar, we went to see the classic cars in the afternoon and the crowd started to increase towards the evening. The idea of having concerts and having fun on the streets sounds attractive”. (K5)

“In this season, walking around the streets of Adana among the scent of orange flowers is a very nice feeling. Your childhood, youth and all your memories are with you. Every year I try to stop by a few events, let it continue with more beauty”. (K2)

The only thing I will keep in mind here is overcrowding. We waited for hours in traffic. Even the streets are very difficult to walk”. (K6)

“Stands set up on the curb, the people who were constantly trying to sell you something bothered me a lot. I've never imagined a carnival like this. The best part was Adana kebab and stuffed meatballs. I've never had such a delicious meal for so cheap”. (K9)

Conclusion and Discussion

Activities such as festivals, festivals, commemoration ceremonies and sporting activities are used in many national and international regions to diversify and revitalize tourism, increase tourism revenues, expand tourism season, draw attention to the field where the organization is held and create a positive image. Because the activities taking place in a region, the number and quality of these activities are very important in increasing the attractiveness and promotion of the region. Therefore, one of the cases developed in order to increase the demand for tourism and to stand out from the competition is event tourism which is handled under cultural tourism. In order to stand out in the competitive environment created by globalization, it has become compulsory to create basic and alternative products, as well as the introduction of this touristic product or destination and the use of new resources in promotion. Because with each passing day, both tourism activities and tourists gain global dimension. In this context, social media, which has taken its place as a rising value in the means of communication, has reshaped the tourism habits. Instagram, one of the social networks where visual content sharing is at the forefront, is one of the most effective tools of social media (Uca et al. 2016).

One of the most important elements of festival and carnival motive is the desire to have fun and different experiences. Participating in the tomato wars in La Tomatina and running in front of bulls in San Fermin are the most popular examples (Yıldırım et al. 2016).

In summary, it is seen that the shared photos and videos play an important role in the preferences of participating in the 7th International Orange Flower Carnival. The positive contribution of interactive sharing to touristic preferences and the effect of these opportunities in guiding tourism activities are other results. The results were in line with the previous results (Aktan and Koçyiğit 2016; Eryılmaz and Yüçetürk 2018; Doğan et al. 2018) in the literature and supported them. For this reason, it can be emphasized that all stakeholders who contribute to the organization of the International Orange Flower Carnival will benefit from this digital platform to create brands and guide tourism movements. Especially in positive image and promotional activities, it is aimed to reach directly to social media users with professional content by receiving professional support.

As the results of the research are limited to the measurement tool used and the answers given by the participants, the generalizability of the results obtained is limited. The wide spread of the festival, the continuation of the activities, the implementation of the questionnaire and interviews caused various difficulties. Taking these limitations into consideration, other stakeholders of tourism may also be included in the research. Thus, the impacts of social media on different stakeholders can

be identified and compared. In addition, the role of social media phenomena in tourism movements in the International Orange Flower Carnival can be examined.

REFERENCES

- Akmeşe S (2018) The impact of local cuisine festivals within event tourism: The case of international cooking and tourism festival in Mengen, Unpublished Master Thesis, Karabuk University, Social Sciences Institute, Department of Tourism Management, Karabuk.
- Aktan E, Koçyiğit M (2016) A Theoretical Analysis For Role of Social Media on Tourism Activities. Dumlupınar University, Journal of Social Sciences, ICEBSS Special issues: 62-74.
- Akyurt K H, Kurnaz A, Doğan S (2016) The Role of Social Media in Marketing of Rize Tourism Values “ Tags on a Content Analysis of Instagram”. H. S. Fettahlioğlu-A. Afşar (Ed.), 3rd International Congress on Social Sciences in, (s. 193-203). Adıyaman: İksad Publications.
- Albayrak A (2013) Alternatifve Tourism. Ankara: Detay Publishingg.
- Balcı V, İlhan A (2006) The Determination Student’s Participation Levels to Recreational Activities in Universities of Turkey. Journal of Spormeter Physical Education and Sports Sciences, 4(1): 11-18.
- Bizirgianni I, Dionysopoulou P (2013) The influence of tourist trends of youth tourism through social media (sm) & information and communication technologies, Procedia Social and Behavioral Sciences, (73): 652-660.
- Can E (2015) The Relation Among Leisure Time, Recreation and Event Tourism. İstanbul Journal of Social Sciences, 10: 1-17.
- Chu SC, Kim Y (2015) The Influence of Perceived Interactivity of Social Media Advertising and Voluntary Self-Disclosure on Attitudes and Intentions to Pass-Along. (Eds: N. Ö. Taşkıran, & R. Yılmaz), Effective Advertising Strategies in The Social Media Age (s. 285-301). Hershey PA., USA: IGI Global.
- Doğan M, Pekiner AB, Karaca E (2018) The Effect of Social Media on Tourism and Tourist Choices: Case of Kars-Doğu Express. Journal of Travel and Hotel Management, 15 (3): 669-683.
- Ergun N, Bayrak R, Doğan S (2019) A Qualitative Research on Instagram As An Important Marketing Channel For Tourism Marketing. Journal of Current Tourism Research, 3(1): 82-100
- Eryılmaz B, Yüçetürk C (2018) The Role of Instagram in Eastern Express Train Services Choices of Young Tourists. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(4): 210-228.
- Fatanti MN, Suyadnya IW (2015) Beyond user gaze: how Instagram creates tourism destination brand?. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 211: 1089-1095.
- Getz D (2008) Event tourism: definition, evolution, and research. Tourism Management, 29 (3): 403-428.
- Güngör Ş, Bozyiğit R (2019) The Role of Events Organized in Nevşehir in the Development of Alternative Tourism. Y. Bektaş vd. (Ed.), 1 st International Cappadocia Congress of Philosophy and Social Sciences (CAPASS2019) in the proceeding book (s. 237-248), Nevşehir.
- Güngör Ş, Uysal A (2019) Film Tourism: The Influence of Film and Tv Series on the Tourism Activities in Nevşehir. International Journal of Geography and Geography Education, 39: 189-202.
- <http://nisandaanada.com/WebSite/Display.aspx?MyContentID=2469&LangID=1> (Data of Access: 12.09.2019).
- <http://www.nisandaanada.com/WebSite/Display.aspx?MyContentGroupID=2> (Data of Access: 12.09.2019).
- Karaca OB, Yıldırım O, Çakıcı A (2017) The Satisfactions and The Perceptions of the Visitors Joining Adana International Orange Blossom Carnival. Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute, 14(37): 222-239.
- Karagöz D (2006) Event Tourism and Economic Impacts of Foreign Visitor’s Expenditures: The Case of Formula 1 2005 Turkey Grand Prix. Unpublished Master Thesis. Anadolu University, Department of Tourism Management, Eskişehir.
- Karaküçük S (1997) Recreation Leisure Evaluation Concept Scope and A Research Ankara: Seren Publishing.

- Kim DH, Seely NK, Jung JH (2017) Do you prefer, pinterest or instagram? The role of image-sharing snss and self-monitoring in enhancing ad effectiveness. *Computers in Human Behavior*, 70: 535-543.
- Kişioğlu E, Selvi MS (2013) The Impact of Local Events on Destination Image of Tekirdağ: An Assessment in Terms of Local Shareholders. *International Anatolia Academic Online Journal*, 1(1): 68-102.
- Koçyiğit M (2015) *Social Marketing Marketing A Marketing Strategy in Creating Brand Loyalty*. Konya: Education Publishing.
- Kozak MA, Bahçe S (2009) *Special Interest Tourism*. Ankara: Detay Publishing.
- Moon JH, Lee E, Lee JA, Choi TR, Sung Y (2016) The role of narcissism in self-promotion on instagram. *Personality and Individual Differences*, 101: 22-25.
- Poynter R (2012) *Internet and Social Media Research Handbook*. (trans.: Ümit Şensoy), İstanbul: Optimist Publishing.
- Saçlı Ç, Ersöz B, Kahraman CÖ (2019) The Effect of Event Participants' Destination Image Perception on Their Revisit Intention: The Orange Flower Carnival Sample. *Ç.U. Journal of Social Sciences Institute*, 28 (1): 178-190.
- Sahilli BS, Toksöz D, Bak E (2016) Carnival Participation Motivation: IV. International Adana Orange Blossom Carnival Example. *Çağ University Journal of Social Sciences Institute*, 13(1): 21-39.
- Sahilli BS, Toksöz D, Birdir K (2018) Participants' Proposals of The International Orange Blossom Carnival for Improving. *Çukurova University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 22(2):443-458.
- Silvers JR (2004) *Professional Event Coordination*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Stokes R (2008) Tourism strategy making: Insights to the events tourism domain. *Tourism Management*, 29(2): 252-262.
- Timur MN, Çevik S, Kıyık Kıcı G (2014) Event Tourism: An Evaluation on Success Compenents of Capital of Culture Events. *The Journal of Academic Social Science* 2(1): 56-83.
- Uca Özer S, Albayrak A, Güdük T (2016) The Role of Social Media in Marketing Gastronomy Culture of Edirne "A Content Analysis of Hashtags for Gastronomy in Instagram. *International Journal of Social and Economics Sciences*, 6 (2): 71-80.
- Unur K, Erdem A, Şeker F. (2017) Examining The Photographs Shared By The Participants of The Adana Orange Blossom Carnival (Festival) With The Tag # Portakalcicegifestivali in Instagram, 1 st International Congress onf Future of Tourism (Futourism 2017) in the Proceedings (s. 889-897), Mersin: Mersin University Publishing.
- Westbrook RA (1987) Product/consumption-based affective responses and post purchase processes. *Journal of Marketing Research*, 24 (3): 258-270.
- Yıldırım O, Karaca OB, Çakıcı AC (2016) A Research on The Perceptions and Satisfaction of Local People on "Adana, International Orange Blossom Carnival. *Journal of Travel and Hotel Management*, 13 (2): 50-68.
- Yoo KH, Gretzel U (2011) Influence of personality on travel-related consumer- generated media creation. *Computers in Human Behavior*, 27 (2): 609-621.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

AMAC

Bu perspektifle etkinlik turizmi çerçevesinde ele alanın çalışmanın temel amacı, 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılım tercihlerinde instagram kullanımının etkisini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırmanın verileri 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı katılımcılarına uygulanan anketler ve mülakatlar ile elde edilmiştir. Bununla birlikte gözlem ve katılımcı gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine, 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na ve sosyal medya kullanımına ilişkin verileri toplamak amacıyla anket formu geliştirilmiştir. Anketler 3-7 Nisan 2019 tarihlerinde araştırmaya katılmayı kabul eden 400 kişiye, tesadüf olmayan örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak yüz yüze uygulanmıştır. Eksik ya da hatalı doldurulan 13 anketin veri setinden çıkartılmasıyla 387 kullanılabilir anket ile analizlere geçilmiştir. Ayrıca instagram kullanan 10 katılımcıya araştırma konusu ve amacı ile ilgili açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Anket ve görüşme soruları oluşturulurken Eryılmaz ve Yüce Türk, (2018) ile Doğan, Pekiner ve Karaca, (2018)'den faydalanılmıştır.

BULGULAR

7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı katılımcılarının %65,0'ı Adana'da yaşarken, %25,7'si Adana dışındaki illerde, %09,3'ü yurtdışında yaşamaktadır. Daha önce Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılanların oranı %76,3 olup, ilk defa katılanların oranı %23,7'dir. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılanların katılım amaçları incelendiğinde en önemli katılım nedeni %37,1'lik oranla eğlence olarak belirtilmiştir. Karnaval hakkında en çok yararlanılan bilgi kaynaklarının sırasıyla arkadaşlar-yakınlar (%43,3), sosyal medya (%41,0), tv (%06,2), dergi-gazete (%04,9) ve diğerleri (%04,6) olduğu tespit edilmiştir.

Ankete katılanların sosyal medya kullanımına ilişkin cevapları değerlendirildiğinde facebook (%78,9) ve instagrama (%75,7) üye olanların birbirine çok yakın ve oldukça yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların sosyal medya kullanma sıklığına bakıldığında %66,0'ının, sosyal medyaya gün içinde 60 ile 120 dakika aralığında zaman ayırdığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılmadan önce instagramda bu karnaval ile ilgili bir paylaşımına denk geldim diyenlerin oranı %89,0'dır. Instagramda gördüğüm Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı ile ilgili paylaşımlar bu karnavala katılma tercihimde etki oldu diyenlerin oranı ise %91,7 gibi oldukça yüksek bir değerdir. Bu soruya alınan cevaptaki yüksek oran, sosyal medyanın turist tercihlerini etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. Katılımcıların %93,9'u "Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılmamın tek nedeni instagramda gördüğüm paylaşımlardan etkilenmemdir" soruna hayır cevabını vermiştir. Yine katılımcıların %72,4'ünün Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı sırasında veya sonrasında karnaval ile ilgili paylaşım yaptığı belirlenmiştir.

Konu ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilmek, algıları ve olayları doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koyabilmek amacıyla, 10 kişi ile mülakat yapılmıştır. Bu doğrultuda gözlem, katılımcı gözlem ve anket yoluyla elde edilen verileri zenginleştirmek için katılımcılara üç soru sorulmuştur. Bunlardan "Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılım tercihinizde instagramda yapılan paylaşımların etkisinin ne kadar olduğunu düşünüyorsunuz? Neden?" sorusuna katılımcıların çoğu bu paylaşımlardan etkilendiklerini ve instagramın etkisinin fazla olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılardan Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı ile ilgili en çok etkilendikleri instagram paylaşımlarına yönelik değerlendirme yapmaları istenmiş ve bu paylaşımların içeriklerine ilişkin kodlar oluşturulmuştur. Bu açıdan katılımcıların hepsi eğlence (10) içerikli fotoğraf ve videolardan etkilendiklerini ifade etmiştir. Katılımcıları en çok etkileyen unsurlardan biri de organizasyonun önemli bir simgesi haline gelen, renkli görüntülere sahne olan karnaval kortejini (10) içeren paylaşımlardır. Nitel bir sürecin izlendiği bu aşamada son olarak "Beklentilerinize yanıt bulabildiniz mi?" sorusunun cevabı aranmıştır. Öncelikle katılımcılardan sekizi beklentilerinin karşılandığını ifade ederken, ikisi karşılanmadığını ifade etmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ulusal ve uluslararası birçok bölgede, festivaller, şenlikler, anma törenleri ile sportif aktiviteler gibi etkinlikler, turizmi çeşitlendirmek ve canlandırmak, turizm gelirlerini arttırmak, turizm sezonunu genişletmek, organizasyonun yapıldığı sahaya dikkat çekmek ve olumlu bir imaj oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır. Çünkü bir bölgede gerçekleşen etkinlikler, bunların sayısı ve niteliği, bölgenin çekiciliğini arttırmakta ve tanıtımını yapmakta oldukça önemlidir. Dolayısıyla turizm talebini arttırabilmek ve rekabette öne çıkabilmek için geliştirilen olgulardan biri de kültür turizmi altında ele alınan etkinlik turizmidir. Küreselleşme ile oluşan rekabet ortamında öne çıkmak için temel ve alternatif ürünler oluşturmak kadar, bu turistik ürünün veya destinasyonun tanıtımı ve tanıtımda yeni kaynaklar kullanmak, zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda iletişim araçları içerisinde yükselen bir değer şeklinde yerini alan sosyal medya, turizm alışkanlıklarını yeniden şekillendirmiştir. Görsel içerik paylaşımının ön planda olduğu sosyal ağlardan biri olan instagram, sosyal medyanın en etkili araçlarından biridir (Uca Özer, Albayrak ve Güdük, 2016). Bu çalışmada söz konusu etki göz önüne alınarak 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılım tercihlerinde instagram kullanımının rolünü belirlemek amaçlanmıştır.

Bu amaçla elde edilen veriler değerlendirildiğinde 7. Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı'na katılım tercihlerinde, paylaşılan fotoğraf ve videoların, önemli bir role sahibi olduğu görülmektedir. Etkileşimli paylaşımların turistik tercihlere pozitif katkıları ve bu imkânların turizm faaliyetlerini yönlendirmedeki etkisi, ortaya çıkan diğer sonuçlardır. Sonuçlar, literatürde sosyal medyanın tüketicinin kararları üzerindeki etkisine yönelik daha önce elde edilen sonuçlarla (Aktan ve Koçyiğit, 2016; Eryılmaz ve Yüçetürk, 2018; Doğan, Pekiner ve Karaca, 2018) paralellik göstermiş olup onları da desteklemiştir.

Araştırma sonuçları kullanılan ölçme aracı ve katılımcıların verdiği cevaplarla sınırlı olduğundan elde edilen sonuçların genellenebilirliği de sınırlıdır. Festivalin geniş bir alana yayılmış olması, aktivitelerin aralıksız devam etmesi, anket uygulamaları ve görüşmeler esnasında çeşitli zorluklara neden olmuştur. Bu sınırlılıklar göz önünde bulundurularak, turizmin diğer paydaşları da araştırmaya dâhil edilebilir. Böylece sosyal medyanın farklı paydaşlar açısından ne tür etkilere sahip olduğu belirlenip, karşılaştırmalar yapılabilir. Ayrıca sosyal medya fenomenlerinin Uluslararası Portakal Çiçeği Karnavalı özelinde turizm hareketlerindeki rolü incelenebilir.

YURT DIŞI LİSANSÜSTÜ ÖĞRENİME YÖNELİK DEVLET BURS PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ (BREZİLYA, ESTONYA, KAZAKİSTAN, TÜRKİYE)*

Araştırma Makalesi / Research Article

Subaşı, K., Tekben, İ. ve Kuzucu, T. (2021). Yurt Dışı Lisansüstü Öğrenime Yönelik Devlet Burs Programlarının Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi ve Politika Önerileri (Brezilya, Estonya, Kazakistan, Türkiye). *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1424-1447.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.888830>.

Geliş Tarihi: 01.03.2021
Kabul Tarihi: 07.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Milli Eğitim Uzmanı Koray SUBAŞI
Milli Eğitim Bakanlığı
koray.subasi@meb.gov.tr
ORCID No: 0000-0002-7231-3757

Milli Eğitim Uzmanı İbrahim TEK BEN
Milli Eğitim Bakanlığı
ibrahim.tekben@meb.gov.tr
ORCID No: 0000-0003-1090-0582

Milli Eğitim Uzmanı Taner KUZUCU
Milli Eğitim Bakanlığı
taner.kuzucu@meb.gov.tr
ORCID No: 0000-0002-8561-1147

ÖZ

Bu araştırmada; 1416 sayılı Kanun kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı'na yürütölen kısa adı YLSY olan burs programı ile farklı ölkelerde yürütölen devlet burs programlarının incelenerek karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmada doküman analizi yöntemiyle veri toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini Brezilya – CNPq, Estonya – Kristjan Jaak, Kazakistan – BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programları oluşturmakta ve böylelikle Avrupa, Güney Amerika, Ön Asya, Orta Asya'dan bir gelişmiş (Estonya), iki gelişmekte olan (Brezilya ve Türkiye) ve doğal kaynaklara bağlı olarak gelir seviyesi yüksek ve gelişmekte olan bir ölkenin (Kazakistan) seçimiyle örnekleme oluşturulmuştur. Araştırmaya konu olan burs programları mecburi hizmet karşılığında olup, programın düzenlendiği ölkenin vatandaşlarına yönelik olarak yürütölmektedir. Araştırmada incelenen burs programları arasında en kapsamlı seçme ve yerleştirme sistemini uygulayan burs programının Kazakistan – BOLASHAK, 2014 – 2018 yılları arasında ilan edilen yıllık kontenjanlar incelendiğinde en fazla Türkiye – YLSY kontenjan ilan edildiği (ort. 1234), maddi destekler yönünden en kapsayıcı burs programlarının Brezilya – CNPq ve Kazakistan – BOLASHAK burs programları olduğu, doktora düzeyinde mecburi hizmet yükümlölüğünün en kısa olduğu programın 3 yıl ile Estonya – Kristjan Jaak, en uzun olduğu programınsa öğrenim süresinin iki katı kadar mecburi hizmet süre şartıyla Türkiye – YLSY burs programı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular ışığında farklı uygulamalardan yola çıkılarak YLSY Burs Programı için politika önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Devlet bursu, YLSY, CNPq, Kristjan Jaak, BOLASHAK

COMPARATIVE ANALYSIS OF GOVERNMENT SCHOLARSHIP PROGRAMS FOR OVERSEAS EDUCATION AT POST GRADUATE EDUCATION LEVEL AND POLICY RECOMMENDATIONS (BRAZIL, ESTONIA, KAZAKHSTAN, TURKEY)

ABSTRACT

In this study, the aim is to compare Turkey's YLSY Scholarship Program with scholarship programs provided by other countries. Qualitative research method was employed in this study and data were collected by content analysis method. The sample of this study comprises of Brazil – CNPq, Estonia – Kristjan Jaak,

* Bu çalışma, ilk yazarın Milli Eğitim Bakanlığı uzmanlık tezinden üretilmiştir.

Kazakhstan – BOLASHAK and Turkey – YLSY scholarship programs and this selection creates a wide geographical coverage of Europe, South America, Asia Minor and Central Asia with one developed economy, two developing economies and one economy in transition which depends on fuel exporting. Scholarship programs in this study are granted for the nationals the sending countries, for overseas studies, and in return for mandatory service. Student placement processes, monitoring of education, financial aspects, and post-education processes of scholarship programs were analysed in this study. According to the results of the analysis of scholarship programs in this study; Kazakhstan – BOLASHAK has the most comprehensive selection process, Turkey – YLSY had announced more intakes of students between 2014-2018 than the others (ann. avg. 1234), Brazil –CNPq and Kazakhstan – BOLASHAK are the most financially comprehensive programs, Estonia - Kristjan Jaak has the shortest mandatory service while Turkey – YLSY has the longest. Policy recommendations were made to Turkey – YLSY scholarship program according to the findings of this study.

Keywords: Government scholarship, YLSY, CNPq, Kristjan Jaak, BOLASHAK

GİRİŞ

İlim tahsil etmek için memleketini terk etmek, uzak diyarlara gitmek, tarihin çok eski zamanlarından beri bilinen ve gerçekleştirilen bir eylemdir (Gündüz, 2015). Tarih boyunca önemli okullar, kütüphaneler ve saygın bilim insanları dönemin yükselen medeniyetlerinin büyük şehirlerinde bulunmuş ve özellikle belirli merkezler eğitim ve bilim faaliyetleri merkezi haline gelmiştir. Bu ünlü merkezlerin ve içerisindeki bilim insanlarının sahip oldukları bilgiye talip olan öğrenciler ise bu şehirlere akın etmişlerdir (Çampınar, 2017). Antik dönemde Atina akademisini Latince, mantık, felsefe, cebir, metafizik gibi alanlarda ilim öğrenmek için uzak diyarlardan gelen öğrenciler yer almaktaydı. Medeniyetlerin yükselişi ve çöküşüyle ilişkili olarak Atina, İskenderiye, Bağdat, Pergamum, Endülüs toprakları ve sonrasında Avrupa ülkeleri birer eğitim ve cazibe merkezi olmuşlardır. Bu şehirlere/ülkelere saygın bilim insanlarından ders almak ve dönemin bilimsel gelişmelerine vakıf olmak üzere öğrenciler ve ayrıca öğreticiler gönderilmiştir(Çampınar, 2017). Önceleri belirli bir program ve plan içerisinde yapılmayan geçmiş dönem öğrenci ve öğretici hareketliliği temel olarak bilimin ve siyasi gücün yoğunlaştığı merkezlere yönelik olmuş ve günümüzdeki kurumsallaşan eğitim hareketliliğinin temellerini oluşturmuştur. Bilimin sürekli gelişmesi ve değişmesi neticesinde günümüzde de geçmiştekine benzer gerekçeler ve ihtiyaçlar neticesinde eğitim amaçlı hareketlilikler halen yaşanmaktadır.

Son yıllarda, öğrenci hareketliliği ile birlikte anılan kavramlardan biri de Bourdieu'nun (1986) geliştirmiş olduğu 'kültürel sermaye' kavramıdır. Bu kavram ile anlatılmak istenen, bireyin kültürel becerilerinde gözlemlenen birikim ve bireylerin kültürel açıdan sahip oldukları donanımdır. Fakat Bourdieu (1986) açısından kültür, oldukça kapsayıcı bir terimdir. Ona göre, beceriler, zevkler, duruş, giyim, entelektüelite, müzik zevki, kişinin temsil ettiği kimlik, kişinin aksanı gibi detaylar da kültürel sermaye içerisinde değerlendirilir. Terimin kendisi oldukça kapsayıcı olduğundan dolayı, Bourdieu terimi üç farklı formda tanımlamaya yönelmiştir. Bunlarsomutlaşmış kültürel sermaye, nesnelleşmiş kültürel sermaye ve kurumsallaşmış kültürel sermayedir. Kurumsallaşmış kültürel sermaye, kişinin kültürel yetkinliği, belirli bir alanda yetkinlik derecesi, unvanları, birden çok yabancı dil konuşabilmesi gibi yani özellikle iyi bir eğitimle kazanılabilecek yetilerini kapsamaktadır (Throsby, 1999; Kraaykamp ve Van Eijck, 2010). Dolayısıyla, öğrenci hareketliliği yabancı dil kazanımı ve belirli bir alanda uzmanlaşma sağladığı ölçüde, özellikle kurumsallaşmış kültürel sermaye gelişimini de sağlamaktadır.

Öğrenci hareketliliğinin kültürel aktarımın yanında yarattığı sonuçlardan bir diğeri ise küresel düzeyde oluşan uluslararası eğitim piyasasıdır. Holloway, O'Hara ve Pimlott-Wilson (2012) küresel düzeyde oluşan uluslararası eğitim piyasasına İngiltere örneğini vurgulayarak2006 yılında İngiltere'de bulunan yükseköğretim öğrencilerinin oluşturduğu piyasa hareketliliğinin 5 milyar sterlin değerine ulaştığını belirtirler. Bu kapsamda öğrencilerin hem gittikleri ülkede hem de kendi ülkelerinde kültürel sermaye değişiminde bulunup kazanımlar sağlamaları ve oluşan eğitim marketi içerisinde büyük bir pazar hareketliliği sağlamaları olmak üzere iki kazanım söz konusudur.

Öğrenci hareketliliğinin oluşturduğu piyasa hareketliliği ve bu durumun ülke ekonomilerine katkısı somut rakamlar ile gözlemlenebilmektedir ancak kültürel sermaye değişimi ve öğrenci hareketliliği arasındaki ilişki ile bu ilişkinin karşılaştırmalı eğitim literatüründeki yeri, üzerinde durulması gereken başlıklardır. Kültürel sermaye ve lisansüstü öğrenci mobilitesi arasındaki ilişkiyi anlamak için Findlay, King, Smith, Geddes ve Skeldon (2012) tarafından yapılan çalışma yol gösterici olabilir. Çalışmada ana fikir üniversiteler kurumsal düzeyde değerlendirildiğinde, bu kurumlar arasında küresel çapta dikey ve yatay farklılıklardan söz etmek mümkündür. Dikey farklılıklar, üniversitelerin maddi gerçekliklerine dikkat çeker. Örneğin, üniversitenin dünya sıralaması, üniversitenin tarihçesi, çalışılan konu çeşitliliği, üniversitenin finansal geliri dikey farklılıkları oluşturmaktadır ve bu farklılıklar bir kurum olarak üniversitenin dünya genelindeki güç alanını belirler. Dikey farklılaşmada üst sırada olan kurumların, dünya genelinde etki gücünün daha yüksek olduğu söylenebilir. Yatay farklılaşma ise daha çok akademik kültüre işaret eder. Burada uzmanlaşma alanlarındaki farklılıklar, özel veya kamu sektörüne dâhil olup olmamaları, eğitim dili gibi faktörler yatay çeşitlenmeyi artırır. Yatay farklılaşma, dikey farklılaşmadan farklı olarak kurumlar arasında doğrudan hiyerarşik bir sıralamaya neden olmasa da dolaylı olarak zaman içerisinde belli bir akademik kültürün yatay farklılaşma içerisinde öne çıkıp belli bir ülkenin kültürünün akademik camiada baskın olmasına sebebiyet verir. Buna örnek olarak, günümüzde bilim dilini İngilizce'nin domine etmesi düşünülebilir (Findlay vd., 2012).

Öğrenci hareketliliği, kültürel sermaye artışı, yatay ve dikey farklılaşmayı birlikte düşündüğümüzde karşımıza iki kritik sonuç çıkar. Birinci sonucu öğrenci hareketliliği mekânsal kırılmalar yaratarak dikey ve yatay farklılaşma içerisinde ulusal ölçekte kalan öğrencilerden çok daha etkin bir biçimde hareket edebilirler. Bu nedenle, uluslararası öğrenci hareketliliklerinin faydaları akademik kazanımların ve dikey farklılaşma içerisinde başka bir pozisyon kazanmaktan ziyade uluslararası deneyimler, yatay farklılaşma içerisinde başka bir kültürü deneyimlemek, kozmopolit kimlikler gibi özellikler kazandırmasıdır (Beck, 2004). Diğer bir ifadeyle, öğrenci hareketliliğinin asli ve görünen kazanımı dikey farklılaşma içerisinde öğrencilerin daha iyi dikey derecelere sahip kurumlarda eğitim almasını sağlayıp, ülkelerin nitelikli (kalifiye) insan kaynaklarının iyileştirmelerini amaçlamak olsa dayatay farklılaşma içerisinde kazandıkları yeni karakteristikler ile öğrenciler ülkelerin kültürel sermayelerine katkıda bulunurlar.

1.1 Yükseköğretimde Uluslararasılaşma

Bugün yükseköğretim alanında süregelen çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışma konularından biri de yükseköğretimin uluslararasılaşmasıdır (Eriçok, 2020). Zha Qiang (2003) yükseköğretimde uluslararasılaşmanın küreselleşen toplum, ekonomi ve iş gücü piyasasının değişen ihtiyaçlarına ayak uydurmak üzere gerçekleştiğini ve bu doğrultuda öğrencilerin akademik ve mesleki gelişimini bu değişime uyum sağlayacak şekilde hazırlama görevinin yükseköğretim kurumlarına düştüğünü ifade etmiştir. Araştırma alanındaki uzmanlaşma seviyesi ile araştırma ve geliştirme alanlarında büyük öneme sahip olan yatırımların ne boyutta artacağını ortak çalışma ve yoğun uluslararası iş birliği düzeyinin belirleyeceğini değerlendirmiştir. Uluslararasılaşmanın, küreselleşme ve dolayısıyla iktisadi kalkınmayla da doğrudan ilişkili olduğu düşünüldüğünde OECD'nin 1999 yılında yayınladığı Yükseköğretimde Uluslararasılaşma ve Kalite adlı raporda uluslararasılaşmaya yönelik stratejiler program stratejileri ve örgütsel stratejiler olarak iki ana başlıkta incelenmiştir. Bu rapora göre program stratejileri kapsamında akademik programlar, araştırma ve akademik iş birliği, dış ilişkiler ve hizmetler ile müfredat dışı aktiviteler yer almaktadır. Örgütsel stratejilerse yönetim, operasyonlar, destek hizmetleri ve insan kaynağı geliştirme olarak sıralanmıştır. Raporda anılan stratejilerden en önemlileri, insan kaynağını geliştirmeye yönelik olan ve öznesi insan olan stratejiler olarak belirlenmiştir. Bunlar, öğrenci değişim programları, yurt dışında eğitim/çalışma, uluslararası öğrenciler, ortak ve çift lisans programları, fakülte/personel hareketlilik programları, öğretim görevlileri ve akademisyen ziyaretleri, araştırmacı ve lisansüstü öğrenci değişim programları gibi programlar

çağımızın gerektirdiği insan kaynağı niteliğinin kazandırılmasına yönelik yükseköğretim kurumlarının uluslararasılaşma bağlamında benimsediği önemli stratejiler arasında yer almaktadır (Knight, de Wit (1999) ve Varghese'ye (2008) göre ise uluslararası yükseköğretim, yükseköğretimde küreselleşmenin önemli bir ayağı haline gelmiştir. Yükseköğretimin uluslararasılaşmasında yükseköğretim hizmetinin kendisi ile bağlı ders materyalleri ve programlar, akademik kadro ve ülke dışında öğrenim gören öğrenciler etkilidir. Ayrıca Altbach ve David (2014) kitlesel açık çevrim içi kursu hizmetinin sunulması, uluslararası kampüsler ve eğitim merkezleri kurularak kaliteli eğitimin öğrencinin ayağına gelmesine rağmen, öğrenim amacıyla yurt dışına çıkan öğrencilerin halen uluslararasılaşmanın tek başına en önemli unsuru olmayı sürdürdüğünü değerlendirmiştir.

Şüphesiz yurt dışında lisansüstü öğrenim görmek maddi olarak zor ve herkesin üstesinden gelebileceği özellikte değildir. Öğrenci hareketliliği kişisel teşebbüslerle sağlanabilse de maddi yeterlilik ve sürdürülebilirlik açısından devlet desteği ile uluslararası kurum ve kuruluşların sağladığı hareketlilik imkânları toplumun her kesiminden öğrencileri kapsayıcı olması açısından daha büyük imkânlar tanımaktadır. Günümüzde hareketlilik programlarının en bilinen örnekleri olarak Avrupa Birliği tarafından yürütülen Erasmus programı, Alman Hükümetinin yürüttüğü DAAD programı veya ABD tarafından sağlanan Fullbright bursları sayılabilir. Bu programların yanı sıra hükümet bursları ile devletler kendi vatandaşlarına veya uluslararası öğrencilere burs sağlayarak öğrenci hareketliliğinin bir başka ayağını oluşturur. Bu doğrultuda Brezilya, Çin, Endonezya, Estonya, Güney Kore, Kazakistan, Meksika ve Katar'ın ve yürüttüğü burs programları örnek verilebilir (British Council ve DAAD, 2014).

1.2. Brezilya - CNPq Burs Programı

Bilim, Teknoloji ve Yenilik Bakanlığı'na bağlı bir kurum olan Ulusal Bilimsel ve Teknolojik Gelişim Konseyi (CNPq, 2019a), bilimsel ve teknolojik araştırmaları ve Brezilyalı araştırmacıları teşvik etmek misyonuyla 1951 yılında kurularak bilim, teknoloji ve inovasyon politikalarının oluşturulmasında ve yürütülmesinde büyük rol oynamaya başlamıştır. Faaliyetleri, ulusal kalkınmaya ve Brezilyalı araştırma kurumlarının ve araştırmacıların uluslararası bilim topluluğu tarafından tanınmasına katkıda bulunmaktadır. CNPq; Bilim, Teknoloji ve İnovasyonu teşvik etme ve bilim, sürdürülebilir kalkınma ve ulusal egemenliğin sınırlarının gelişmesine katkıda bulunan politikalarının oluşumunda rol alma misyonu ve Brezilya ulusunun gelişiminin merkezi unsurları olarak Bilim, Teknoloji ve İnovasyonun tanıtımında önde gelen bir mükemmellik merkezi olma vizyonunu belirlemiştir. Bu kapsamda da Brezilyalı öğrencilerin yurt içi ve yurt dışında burs sağlayan programı yürütmektedir (CNPq, 2019a). CNPq Bursları kapsamında yurt dışı öğrenimine yönelik sağlanan burs kategorileri şunlardır (CNPq, 2019b): Lisans Değişim Yılı Bursu, Doktora Değişim Yılı Bursu, Yurt Dışında Profesyonel Yüksek Lisans Bursu, Yurt Dışında Doktora Bursu, Yurt Dışında Post-Doktora ve Yurt Dışında Kıdemli Stajyerlik.

1.3. Estonya - Kristjan Jaak Burs Programı

Kristjan Jaak Bursları, Estonya Eğitim ve Araştırma Bakanlığı ile birlikte başlatılan bir hükümet programıdır. Programın temel amacı, Estonya yükseköğretim kurumlarının uluslararasılaşmasını ve mezunlarının istihdam edilebilirliğini güçlendirmektir (Archimedes, 2019a). Burs programı, Eğitim Programları Merkezi ve Yükseköğretimi Geliştirme Merkezlerinin 2015 yılında birleştirilmesiyle kurulan Eğitim Ajansı tarafından yürütülmektedir (Archimedes, 2016). Eğitim Ajansı eğitim ve araştırma alanlarındaki farklı uluslararası ve ulusal program ve projeleri koordine etmek ve uygulamak amacıyla Estonya hükümeti tarafından 1997'de kurulan bağımsız bir kuruluş olan Archimedes Vakfı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir (Archimedes, 2019b).

1.4. Kazakistan–BOLASHAK Burs Programı

Kazakça kelime anlamı “Gelecek” olan BOLASHAK Burs Programı, 5 Kasım 1993 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in talimatıyla yürürlüğe girmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanmış olan Kazakistan'ın yetişmiş insan kaynağı ihtiyacından doğan bu

programda gerek ülkenin uluslararası arenada temsil edilmesi gerekse yeni reformlara katkılar sağlanması amaçlanmıştır (JSC, 2019a). Burs programı daha önce doğrudan devlet eliyle finanse edilmiş ve yürütülmüş olup, 2004 yılından itibaren Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Center for International Programs (Uluslararası Programlar Merkezi) tarafından yürütülmeye devam etmiştir (JSC, 2019a). Yıllar içinde ülkenin hedefleri doğrultusunda ivme kazanan burs programı, yine ülkenin stratejik planlarında da yer bulmuştur. Bu kapsamda 1997 yılında devlet başkanının açıkladığı 2030 Kazakistan Kalkınma Stratejisi ile ülkenin gelişiminde bir yaşanan dönüm noktası, program için de bir dönüm noktası olmuştur (JSC, 2019b). 2005 yılında Nazarbayev, yılda 3000 öğrenci gönderilmesi kararını açıklamış, bu kararla birlikte programın ivme kazanması, 1994-2004 yılları arasında 780 olan öğrenci sayısının artırılarak ülkenin kalkınma hedefleri doğrultusunda insan kaynağı ihtiyacının daha hızlı karşılanması amaçlanmıştır. Kurulmasından bu yana 11.126 öğrencinin faydalandığı BOLASHAK Burs Programı, programın istikrarlı ve başarılı bir şekilde yürütülmeye devam etmesi dolayısıyla 2014 yılında Miami'de düzenlenen 8. Going Global Conference'ta en iyi 11 burs programı arasında gösterilmiştir (JSC, 2019a).

1.5. Türkiye – YLSY Burs Programı

1416 sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen yurt dışı lisansüstü öğrenim programı YLSY (Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Öğrencileri Seçme ve Yerleştirme) olarak adlandırılmaktadır. Programın amacı yükseköğretim kurumlarının öğretim elemanı ile kamu kurum ve kuruluşlarının yetişmiş insan kaynağı ihtiyacının karşılanmasıdır. YLSY programı ile yurt dışına gönderilen öğrencilerin seçme, yerleştirme, öğrenime başlama, öğrenimlerinin izlenmesi, burs ve okul ödemeleri, sağlık harcamaları, ulaşım giderleri, sınav ücretleri, kırtasiye yardımı, öğrenim sonrası ilgili kuruma yerleştirilmesi ve takibinin yapılması vb. tüm iş ve işlemleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmektedir (MEB, 2016a). 1929 yılından itibaren her yıl 1416 sayılı Kanun'a bağlı olarak yurt dışına çok sayıda öğrenci gönderilmiştir. Ancak 2006 yılında hayata geçirilen "5 yılda 5000 öğrenci" projesi ile program ivme kazanmış ve bu yıldan itibaren her yıl 1000 öğrencinin yurt dışına gönderilmesi hedeflenmiştir (MEB, 2016). YLSY bursu kapsamında yurt dışında öğrenim gören öğrencilerin çoğu Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de öğrenim görürken, özellikle son yıllarda ülke/bölge çalışmaları alanında yetiştirilmek üzere yurt dışına gönderilen öğrencilerle birlikte öğrenim görülen ülke sayısı 50'nin üzerine çıkmıştır (MEB, 2019a).

1.6. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Türkiye'de uygulanmakta olan YLSY burs programı ile benzerlerini karşılaştırmalı olarak incelenmek, söz konusu göstergeler öğrenci seçme ve yerleştirme, öğrenim sonrası, öğrenim sonrası süreç ve alt başlıklarına ilişkin verilerin analiz edilerek yeni ve uygulanabilir politika önerileri sunmaktır. Son olarak literatürde yurt dışı lisansüstü programlarının ya çok az ya da hiç çalışılmadığı veya dolaylı olarak çalışıldığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı bu çalışmanın yurt dışı burs programlarına ilişkin araştırmalara olumlu katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma desenine uygun olarak doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar Yıldırım ve Şimşek'e göre (2016) gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik tanımlayıcı bir sürecin takip edildiği araştırmalardır. Doküman analizi ise araştırmanın konusu ile ilgili resmi ya da özel kayıtların toplanması, sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesinde yararlanılan bir veri toplama tekniğidir (Ekiz, 2009). Doküman analiziyle elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yapılırken, birbirine benzeyen veriler, belirli kavramlar ve temalar bir araya getirilmekte ve okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlenerek yorumlanmaktadır. Doküman incelenmesi ile ilgili burs

programlarının resmi internet sayfaları, yayımlanan başvuru kılavuzları, ilgili mevzuatlar, karşılaştırılan ülkeler tarafından yayımlanan raporlar ve istatistikler üzerinden yapılmıştır. Araştırmaya bahse konu ülkeler nüfus, coğrafi konum ve gelişmişlik düzeyleri esas alınarak tespit edilmiştir.

3.BULGULAR VE YORUM

Burs programları, öğrenci seçme ve yerleştirme uygulamaları, öğrencilerin öğrenimlerinin izlenmesi, finansman ve öğrenim sonrası süreçler yönünden incelenecektir.

3.1.Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Süreç ve Uygulamalarının Karşılaştırılması

Bu alt başlıkta burs programları başvuru şartları, başvuruda istenilen belgeler, öğrenci seçme ve yerleştirme süreçleri konularında karşılaştırılacaktır.

3.1.1. Başvuru Şartlarının Karşılaştırılması

Brezilya – CNPq, Estonya - Kristjan Jaak, Kazakistan - BOLASHAK ve Türkiye – YLSY Burs programlarının başvuru şartlarını karşılaştırmaya olanak sağlamak adına yüksek lisans ve doktora aşamaları için aşağıdaki tabloda sıralanmaktadır.

Tablo 1: Başvuru Şartları Karşılaştırma Tablosu

Burs Programı	CNPq	Kristjan Jaak	BOLASHAK	YLSY
Mezun olunan en düşük asama	Lise	Lisans	Lisans	Lisans
Yaş üst sınırı	Yok	Yok	Yok	30
Yabancı dil yeterliliği şartı	Dolaylı*	Dolaylı*	IELTS 5.0, 5.5 veya 6.5**	Yok
Mezuniyet ortalaması alt sınırı	Yok	Yok	3.3/4.0	2.5/4.0 65/100
Akademik yeterlilik sınavı şartı	Yok	Yok	Yok	ALES 70
Vatandaşlık şartı	Vatandaşlık veya süresiz oturum sahibi olmak	Vatandaşlık veya süresiz oturum sahibi olmak	Var	Var
Mükerrer burs izin durumu	İzin verilmez	Şartlı olarak izin verilir	Sınırlama yok	İzin verilir
Sektör odaklı başvurularda çalışma süresi şartı	Bu kategori yok	Bu kategori yok	2 yıl	Bu kategori yok
Yurt dışında bir üniversiteden kabul almış olma şartı	Var	Var	Var	Yok

* Yurt dışında bir üniversiteden alınacak kabullerde şartlar arasında dil şartı olduğundan dolaylı şart olarak ifade edilmiştir.

** Başvuru kategorisine göre değişmektedir.

Mezun olunan en düşük öğrenim aşaması incelendiğinde Brezilya – CNPq burs programı lise mezunlarına da lisans düzeyinde yurt dışı öğrenim izin vermektedir. Ancak geriye kalan diğer burs programlarının tamamı en düşük lisans mezuniyeti isteyerek öğrencilerini doğrudan lisansüstü öğrenime göndermektedirler.

Kazakistan - BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında mezuniyet not ortalaması şartı görülmekteyken Brezilya – CNPq ve Estonya - Kristjan Jaak burs programlarında böyle bir şart yoktur.

Başvuru şartları arasında görülen yaş sınırı şartının yalnızca YLSY programında kullanıldığı görülmektedir. Diğer burs programlarının neden böyle bir sınır getirmediği veya yaş sınırı şartının getirilmesinde farklı amaçlar gözetilmiş olduğu konusunda kesin yargılara varmanın güç olacağı değerlendirilmektedir. Akademik performans ile yaş arasında bir ilişki olup olmadığına yönelik yapılan araştırmalardan olan Influence of Age, Financial Status, and Gender on Academic Performance Among Undergraduates (Lisans Öğrencilerinin Yaş, Mali Durum ve Cinsiyet Özelliklerinin Akademik Performans Üzerine Etkisi) adlı çalışmada Ebinuwa-Okoh, (2010) cinsiyet, yaş ve ekonomik durumun akademik performansın önemli bir göstergesi olmadığını, akademik performansta yaş, cinsiyet ve finansal duruma göre anlamlı fark olmadığını göstermiştir. Cole (1979), altı farklı alanda çalışan doktora öğrencileri ile yürüttüğü araştırmada, yaş ilerledikçe akademik üretkenlik ile yaratıcılığın azalmadığını tespit etmiş, 50 yaş sonrası kısmen azalma görülse de bunun akademik teşvik sistemiyle ilgili olabileceğini değerlendirmiştir. Graham (1991) de MBA öğrencileri arasında yaptığı araştırmada öğrenci başarısı ile yaş arasında kayda değer bir ilişki tespit edememiştir. Ancak Peiperl ve Trevelyan (1997), genç öğrencilerin yüksek lisans sürecinde daha iyi performans gösterdiklerini ve yaş şartının belirleyici bir kriter olduğunu söylemiştir. Ahmadi, Raiszadeh, Farhad ve Helms (1997) ise genç öğrencilerin güncel akademik ortama yeni mezun olmuş olmaları sebebiyle daha aşına olduklarını ve bu sayede doğabilecek zorluklarla daha kolay başa çıkabileceklerini ifade etmiştir.

Brezilya – CNPq, Estonya - Kristjan Jaak ve Kazakistan – BOLASHAK burs programlarına başvurularda yabancı dil şartı gözetildiği tespit edilmiştir. Brezilya – CNPq ve Estonya– Kristjan Jaak,

Kazakistan – BOLASHAK burs programlarında yabancı dil seviyesi doğrudan bir değerlendirme kriteri olmayıp yurt dışından bir üniversite kabulü sağlama şartı nedeniyle dolaylı bir şart olarak değerlendirilmektedir. Kazakistan – BOLASHAK burs programı kapsamında ise farklı burs kategorilerine göre değişmekle birlikte en düşük yabancı dil şartı 5.0 IELTS olarak tespit edilmiştir. YLSY programında başvuru şartları arasında yabancı dil şartı bulunmamaktadır (JSC, 2019b; MEB, 2019b).

Kazakistan – BOLASHAK burs programı kapsamında farklı sektörler için sağlanan yüksek lisans burslarında, öğrenci seçiminde ilgili sektörde en az 2 yıl çalışmış olma şartı aranmaktadır. Diğer burs programlarında böyle bir şarttan bahsedilmemektedir. Bu şartın, gerek sektörde hâlihazırda görev yapan adayların saha tecrübesini yurt dışı eğitimle bir üst seviyeye taşımalarını sağlamaya yönelik getirilmiş olduğu gerekse yurda dönüşte göreve başladıklarında uyum sürecine gerek duymaksızın doğrudan katkı vermelerinin sağlanmasına yönelik getirilmiş olduğu değerlendirilmektedir. Dreher ve Ryan (2000) iş tecrübesi olan öğrencilerin sahada bulunmuş olmaları sebebiyle öğrenim sürecinde araştırma yapılacak konuların belirlenmesinde ve saha çalışmalarında hazır bulunmuşluğunun daha yüksek olabileceğini belirtmiştir. Adams ve Hancock'un (2000) araştırmasında, MBA başvurusu öncesi iş tecrübesi sahibi olan öğrencilerin başvurularında kullandıkları mezuniyet not ortalaması ve GMAT puanlarına oranla iş tecrübelerinin yüksek lisans sürecinde ve sonucundaki başarı düzeyleriyle daha güçlü bir korelasyona sahip olduğu ve başarı düzeyini öngörmeye daha etkili olduğu belirlenmiştir.

Brezilya– CNPq, Estonya- Kristjan Jaak ve Kazakistan- BOLASHAK burs programlarında başvuru yapılacak öğrenim seviyesine göre yurt dışında bir üniversiteden kabul almış olma şartı getirildiği tespit edilmiştir. Bu şart dolaylı olarak ülkelerin getirdikleri alan, üniversite sıralaması vb. kıstaslar doğrultusunda sürecin en başından değerlendirilmekte ve bunun yanında adayın yurt dışından kabul alarak bir anlamda akredite edilmiş olması da öğrenci seçme sürecinde gerçekleşen dolaylı bir değerlendirme aşaması olarak değerlendirilmektedir. YLSY programında kabul alma şartı bulunmamaktadır. Kabul alma süreçleri bireysel olduğundan bununla ilgili kurumsal bir destek sistemi de bulunmamaktadır.

Brezilya – CNPq ve Türkiye – YLSY burs programlarında ulusal nitelikte ve devlet bütçesinden sağlanan bursların muadili programlardan da burs alınmasına izin verilmemekten, Estonya - Kristjan Jaak burs programında buna sınırlı olarak imkân tanınmaktadır.

3.1.2. Başvuruda İstenen Belgelerin Karşılaştırılması

Brezilya – CNPq, Estonya - Kristjan Jaak, Kazakistan - BOLASHAK ve Türkiye – YLSY Burs Programlarına başvurularında istenilen belgeler karşılaştırmaya olanak sağlamak adına yüksek lisans ve doktora aşamaları için aşağıdaki tabloda sıralanmaktadır.

Tablo 2: Başvuruda İstenen Belgeleri Karşılaştırma Tablosu

Burs Programı / Belge Türü	CNPq	Kristjan Jaak	BOLASHAK	YLSY
Yurt Dışında Bir Üniversiteden Alınan Kabul Belgesi	Var	Var	Var*	Yok
Niyet Mektubu	Var	Var	Var	Yok
Referans Mektubu	Var	Var	Var	Yok
Araştırma / Tez Önerisi	Var	Dolaylı**	Dolaylı**	Yok
Amirden Alınan İzin Belgesi ***	Yok	Yok	Var	Yok
Yabancı Dil Belgesi	Var	Var	Var****	Yok
Ülkeye Dönüşte Görev Garantisini Gösterir Yazı	Yok	Var	Var	Yok

* Yüksek lisans başvuruları hariç

**Yurt dışında bir üniversiteden alınacak kabullerde şartlar arasında araştırma / tez önerisi olduğundan dolaylı şart olarak ifade edilmiştir.

*** Öğrenim sonrası görevlendirmeye esas olan, ihtiyaç bildiren izin ve taahhüt yazısıdır.

**** Yüksek lisans başvuru kategorisi için yabancı dil belgesi şartı olmayıp varsa yabancı dil ve Kazakça dil yeterliliği gösterir belge ibraz edilmelidir aksi halde seçme aşamalarında yabancı dil ve Kazakça yeterliliği için de sınav yapılmaktadır.

Brezilya – CNPq, Estonya - Kristjan Jaak ve Kazakistan - BOLASHAK burs programlarına başvurularda, yurt dışında bir üniversiteden kabul belgesi almış olma şartı bulunmaktadır. Ancak Türkiye– YLSY başvuru esnasında istenilen belgelerde böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır.

YLSY Programı haricinde araştırmaya konu olan diğer programlarda başvuru belgeleri arasında niyet ve referans mektubu yer almaktadır. Yurt dışında yapılacak çalışmalara esas olarak değerlendirmeye dâhil edilen ve adayın akademik yeterlikleri hakkında da fikir verebilen niyet ve referans mektubu yurt dışı üniversite başvurularında da talep edildiği için burs programlarının başvuru süreçlerinin üniversite başvurularıyla eşgüdümü ile ilerlediğini göstermektedir. Referans mektupları adayların önceki akademik süreçlerinde ders aldıkları öğretim görevlilerinden temin edildiğinden, gelecekteki akademik çalışmalarına ışık tutabilmektedir.

Brezilya – CNPq burs programında ağırlıklı mesleki gelişim, staj ile yüksek lisans, doktora ve post-doktora için burs sağlandığından araştırma odaklı verilecek burslar için araştırma veya tez önerisi şartı getirildiği görülmektedir. Araştırma veya tez önerileri, program yürütücüleri tarafından öngörülen öncelikli araştırma alanlarının belirlenip belirlenmediğini sınavacak bir kriter olduğundan burs sürecinin başında en uygun aday ve konuların seçilmesine imkan tanıyabilir. Estonya - Kristjan Jaak ve Kazakistan- BOLASHAK burs programlarında ise yurt dışında bir üniversiteden kabul alırken bu şart yerine getirildiğinden bu belgenin dolaylı olarak talep edildiği değerlendirilmektedir. Fakat YLSY burs programında böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Kazakistan – BOLASHAK burs programında, yurt dışına gönderilecek öğrencilerin bir kısmı sektörel bazda ve iş tecrübesi gözetilerek seçildiğinden ilgili alanlarda personel ihtiyacı olan kurumlar ve bu kurumların amirleri bursa başvuracak personel için izin belgesi vermektedir. Bunun yanında yine Kazakistan – BOLASHAK ve Estonya - Kristjan Jaak burs programlarında Ülkeye Dönüşte Görev Garantisini Gösterir yazı talep edilerek, zorunlu hizmetin geçeceği kurum belirlenmiş olmaktadır. YLSY programında ise bahsi geçen belgelerin talep edilmesi yerine bu kapsamda öğrenime gönderilen öğrenciler doğrudan bir kamu kurumu ile ilişkilendirilip gönderildiğinden önceden bir yerleştirme sürecinin temin edilmiş olduğu değerlendirilmektedir.

Brezilya – CNPq, Estonya Kristjan Jaak ve Kazakistan – BOLASHAK burs programlarına başvurularda yurt dışında bir üniversiteden kabul almış olma şartı dolayısıyla yabancı dil seviyesini gösterir belgelerin talep edildiği tespit edilmiştir. YLSY’de bu şart bulunmamakta ve böyle bir belge talep edilmemektedir. Ayrıca YLSY burs programında bursu kazanan öğrencilere dil öğrenimi desteği ayrıca sunulmaktadır.

3.1.3. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Süreçlerinin Karşılaştırılması

Brezilya – CNPq, Estonya - Kristjan Jaak, Kazakistan - BOLASHAK ve Türkiye – YLSY Burs Programlarına ait öğrenci seçme ve yerleştirme süreçlerine ilişkin bulgular, uygulamalar ve kriterler karşılaştırılarak aşağıdaki tablo da sunulmaktadır.

Tablo 3: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Süreçlerini Karşılaştırma Tablosu

Burs Programı / Seçme Kriteri	CNPq	Kristjan Jaak	BOLASHAK	YLSY
Çevrimiçi Sistem Üzerinden Başvuru	Var	Var	Var	Var
Ön Değerlendirme Kurulu	Var	Var	Var	Yok
Başvuru Belgelerinin Puanlanması	Yok	Var	Var	Yok
Mezuniyet Ortalaması Alt Sınırı	Yok	Yok	3.3/4.0	2.5/4.0 65/100
Akademik Yeterlilik Sınavı	Yok	Yok	Yok	Var**
Sözlü Mülakat	Yok	Var	Var	Var
Yabancı Dil Yeterlilik Sınavı	Yok	Yok	Var*	Yok
Psikometrik Test	Yok	Yok	Var	Yok
Millî Değerleri Ölçmeye Yönelik Sınav	Yok	Yok	Var	Yok
Öğrenci Seçme Aşamaları	2	2	6	2
Alım Takvimi	Esnek	Yılda Bir	Yılda Bir ancak esnek ilan	Yılda Bir
Nihai Karar Mercii	Bakanlık	Bakanlık	Cumhurbaşkanlığı	Bakanlık

* Sınav sonuç belgesi ibraz edemeyen öğrenciler için yabancı dil ve Kazakça dil yeterliliği sınavları düzenlenmektedir.

** ALES (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı) ile değerlendirme yapılmaktadır.

Araştırmaya konu edilen tüm burs programlarında çevrimiçi sistem üzerinden başvuru imkânı bulunmaktadır. Bilgi çağında verilerin aktarımının daha kolay, hızlı ve güvenilir hale gelmiş olması ve istatistiksel olarak da veri elde edilmesine imkân tanınması sebebiyle çevrimiçi sistemlerin yani otomasyon bilgi sistemlerinin önemi konusunda araştırmaya konu olan tüm burs programlarında farkındalık olduğu gözlemlenmektedir.

Brezilya – CNPq, Estonya - Kristjan Jaak ve Kazakistan– BOLASHAK burs programlarında ön değerlendirme kurullarının akademisyenler veya alan uzmanlarından olduğu görülmüştür. İlgili kurullar adayların başvurularını değerlendirerek bir sonraki aşamaya yani sözlü mülakat aşamasına geçmelerini sağlamaktadır. Ön değerlendirme kurulunda burs programının belirlediği öncelikli alanlar doğrultusunda adaylar genel bir değerlendirmeye tabi tutulurken, Estonya– Kristjan Jaak ve Kazakistan– BOLASHAK burs programlarında başvuru belgeleri özelinde puanlamalar yapıldığı tespit edilmiştir. YLSY programında ise ön değerlendirme kurulu bulunmayıp ilan edilen alanlar için alınan başvurular otomasyon sistemi üzerinde başvuru kriterlerine göre (ALES puan üstünlüğüne göre) sıralanarak adayların bir sonraki aşamaya geçmeleri sağlanmaktadır.

Mezuniyet notu alt sınırı şartı CNPq ve Kristjaan Jaak için değerlendirme kriteri olmayıp BOLASHAK ve YLSY için bir başvuru kriterleri olarak belirlenmiştir. Mezuniyet not ortalaması şartı, adayların geçmiş akademik performanslarının bir göstergesi olduğundan başvuru şartı olarak getirilmiş olması gerek objektif değerlendirme kıstası olmasından gerekse gelecek çalışmaları için bir gösterge olduğundan yerinde bir kıstas olarak değerlendirilmektedir. YLSY’yi başvuru şartları açısından diğerlerinden ayıran bir şart da akademik yeterlilik sınavı şartıdır. Bu değerlendirme, ALES (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı) sonuçlarıyla yapılmaktadır. Ahmadi vd.,(1997) Association to Advance Collegiate Schools of Business adlı araştırmalarında lisans mezuniyeti not ortalaması ve diğer faktörlerin akademik başarıyı öngörmeye etkisini incelemiş ve mezuniyet not ortalaması ile GMAT (Lisansüstü Öğrenime Giriş Testi) sonuçlarının anlamlı değişkenler olduğunu ortaya koymuşlardır. Carver ve King (1994), 467 katılımcıyla yürütülen araştırmalarında, akademik başarıyı tahmin edebilmek için en iyi kriterler arasında GMAT, mezuniyet not ortalaması ve iş tecrübesini göstermiştir. Ayrıca Ankara Üniversitesi’nde yürütülen 274 öğretim elemanının lisansüstü öğretime öğrenci seçiminde kullanılan ölçütlere ilişkin görüşlerinin değerlendirildiği çalışmada da (Karakul ve Karakütük, 2014) adayla ilgili daha ayrıntılı bir fikir oluşturduğu için akademik mezuniyet ortalamalarının daha yordayıcı olduğu ve homojenliği sağladığı ifade ettiği tespit edilmiştir. Buna ek olarak not ortalaması şartının lisansüstü eğitime öğrenci seçiminde kullanılırken farklı okullar için farklı ağırlıklar belirlenmesinin daha etkin öğrenci seçimine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Estonya - Kristjan Jaak, Kazakistan – BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında sözlü mülakat uygulaması görülürken Brezilya – CNPq burs programında bu uygulamanın yer almadığı görülmektedir. Sözlü mülakat uygulaması ile ilgili objektif değerlendirmenin tam anlamıyla sağlanamaması yönünde eleştiriler olabilir ancak gerek ulusal gerekse uluslararası araştırmalar sözlü mülakatın lisansüstü öğrenim için öğrenci seçme süreçlerinde sözlü mülakatın olumlu yönlerinin olduğunu göstermektedir. Ahmadi vd., (1997) akademik not ortalamasının ve GMAT sonuçlarının akademik başarıyı öngörmeye belirgin etmenler olduğunu ortaya koydukları çalışmalarında, bu kriterlerin yanında yine de niyet mektubu gibi yazılı belgelerin alınmasının ya da sözlü mülakat yönteminin belirlenmesinin daha doğru bir ölçme yöntemi olabileceğini önermişlerdir. Ayrıca Wright ve Palmer (1997), gerçekleştirdikleri araştırmalarında işletme yüksek lisans kabullerinde akademik yeterlilik sınavının tek başına yeterli olmayacağını, buna ek olarak sözlü etmenlerin de hesaba katılması gerektiğini belirtmiştir. Karakul ve Karakütük (2014) ise çalışmalarında; katılımcıların çoğunluğunun, lisansüstü öğrenime öğrenci seçme sürecinde merkezi sınavların ölçemediği özelliklerin sözlü mülakat yoluyla ve nesnel bir yöntemle yapılarak daha iyi ölçülebileceğini değerlendirdiği tespit etmiştir. Son olarak Aktekin ve Tekben (2019)’in YLSY bursiyerlerine yönelik yapmış oldukları çalışmalarında öğrenci seçme aşamasında sözlü sınav ile daha nitelikli öğrenci seçileceğini böylece tazminatlı duruma

düşecek öğrencileri sayısının da azalacağını savunmuşlardır. Merkezi sınavlar veya mezuniyet not ortalaması gibi kriterler her ne kadar objektif ve hesap verilebilir sonuçların elde edilmesini sağlıyor olsa da yukarıdaki başlıkta değinilen akademik yeterlilik sınavı sonuçlarının lisansüstü öğrenimde başarıyı yordama gücüne dair somut bir sonuca ulaşamadığı gibi akademik başarıyı öngörmeye yeterince başarılı olamadığı değerlendirilmeleri hesaba katıldığında sözlü mülakat yönteminin benimsenmiş olması olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Kazakistan – BOLASHAK burs programı kapsamında farklı öğrenim aşamaları için farklı yabancı dil yeterliliği şartı getirilmiştir ancak özellikle sektör bazlı yüksek lisans bursları için yabancı dil yeterliliğini belgeleyemeyen adaylar için yabancı dil sınavı düzenlenmektedir ve gerekli görülürse yabancı dil kurslarına katılmalarına izin verilmektedir. Brezilya – CNPq ve Estonya - Kristjan Jaak burs programlarında yurt dışından kabul almış olma şartı ve buna bağlı olarak dolaylı olarak yabancı dil şartının gözetiliyor olmasından dolayı ve Türkiye – YLSY burs programında ise yabancı dil şartı olmamasından dolayı öğrenci seçme aşamalarında yabancı dil yeterlilik sınavı yapılmamaktadır. YLSY burs programında daha önceden de ifade edildiği gibi bursu kazanan öğrencilere dil öğrenimi hakkı tanınmaktadır. Yabancı dil sınavı olarak her dört programda da kabul gören IELTS sonuçlarının lisansüstü öğrenimdeki başarıya etkisi üzerine yapılmış çalışmaların incelenmesi yabancı dil şartıyla ilgili daha ayrıntılı bir fikir verecektir. IELTS sonuçlarının akademik başarıyı yordama gücünü inceleyen araştırmalardan bazılarında pozitif ilişki tespit edilmiştir (Elder, 1993; Kerstjens ve Nery, 2000; Ingram ve Bayliss, 2007; Yen and Kuzma, 2009). Diğer araştırmalar da bu bulgunun aksini göstermiştir (Graham, 1987; Light vd., 1987; Traynor, 1985). Bu araştırmalar incelendiğinde IELTS veya başka bir yabancı dil sınavının akademik başarıyı yordayıcı gücüne ilişkin kesin bir yargıda bulunulması mümkün olmayabilir. Ancak yabancı dil sınavlarının yanında başka kriterlerin de değerlendirmeye dâhil edilmesi yordama gücünü artıracaktır (Dooey ve Oliver, 2002).

Psikometrik testler incelendiğinde ise sadece BOLASHAK burs programında olduğu diğer burs programlarında öğrenci seçme ve yerleştirme süreçlerinde böyle bir testin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Milli değerleri ölçme sınavı sadece Kazakistan – BOLASHAK burs programı kapsamında milli değerleri ölçmeye yönelik olarak Kazak Tarihi ve Kazakistan Anayasası konularından oluşan bir sınav ile gerçekleştirilmektedir. Diğer burs programlarında bu konuda bu tür bir sınav yapılmamaktadır. BOLASHAK burs programının ulusal burs programı olma özelliğini sınav sürecine de yansıttığı görülmüş, görece yeni kurulmuş olan cumhuriyetin değerlerine bağlılığın ülkede zorunlu hizmette bulunacak olan adaylarda asgari düzeyde de olsa gözetiliyor olduğu düşünülmektedir.

3.2. Burs Programlarında Öğrenim Süreçlerinin Karşılaştırılması

Bu alt başlıkta burs programlarında öğrenim süreçlerine ilişkin izleme süreçleri, öğrenim aşamaları ve yıllara göre öğrenci sayıları karşılaştırılarak incelenmektedir.

3.2.1. İzleme Süreçlerinin Karşılaştırılması

Brezilya – CNPq, Estonya - Kristjan Jaak, Kazakistan - BOLASHAK ve Türkiye – YLSY Burs Programlarına ait öğrenci izleme süreçleri karşılaştırılarak aşağıdaki tablo da sunulmaktadır.

Tablo 4: İzleme Süreçlerini Karşılaştırma Tablosu

Burs Programı / İzleme Yöntemi	CNPq	Kristjan Jaak	BOLASHAK	YLSY
Otomasyon Sistemi	Var	Var	Var	Var
Öğrenime Başlama Formu	Var	Yok	Var	Var
Akademik Takip Raporu	Akademik Yıl Sonunda	Yarıyıl Sonlarında	Akademik Yıl Sonunda	3 Ayda Bir
Öğrenim Planı	Yok	Yok	Var	Var
Nihai Akademik Değerlendirme Raporu	Var	Yok	Yok	Yok

Araştırmaya konu edilen tüm burs programlarında öğrenimin otomasyon sistemi üzerinde izlendiği tespit edilmiştir. Öğrenime başlama formu Brezilya – CNPq, Kazakistan - BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında görülmekteyken Estonya - Kristjan Jaak programında bu tür bir form kullanımı söz konusu değildir. Estonya - Kristjan Jaak burs programında başlama formu yerine her yarıyıl sonunda akademik takip raporu talep edildiği tespit edilmiştir. Başlama formu yerine 1 Şubat itibariyle gönderilen ara rapor ve 1 eylül itibariyle gönderilen yıl sonu raporuyla öğrenim süreçleri izlenirken bu raporların Türkiye – YLSY burs programında 3 aylık periyotlarda gönderildiği ve daha sıkı bir izleme uygulamasının gerçekleştiği görülmüştür. Brezilya – CNPq ve Kazakistan – BOLASHAK burs programlarında ise akademik takip raporları yıllık olarak gönderilmektedir. Öğrenim süreçlerinde hangi derslerin seçileceğini, tez konuları ve saha çalışmalarını gösteren Öğrenim Planı uygulaması yalnızca Kazakistan - BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında kullanılmaktadır. Akademik Takip Raporu ve Öğrenim Planı uygulamaları içerik itibariyle birbirleriyle örtüşmekte olup bu iki belge türünde de yurt dışında öğrenim görülen kurum yetkilisi ve/veya yurt dışı akademik danışmanın onayı olması beklenmektedir. Akademik Takip Raporu ve Öğrenim Planı, öğrenim süreçlerinin tümüne ışık tutmasına rağmen bunlara ek olarak, bazı staj ve değişim yılı burslarını da içeren Brezilya – CNPq burs programında özellikle kısa süreli öğrenim ve araştırma süreçlerinde tez ve benzeri öğrenim çıktıları bulunmadığından Nihai Akademik Değerlendirme Raporu talep edildiği görülmüştür.

3.2.2. Öğrenim Aşamaları ve Sürelerinin Karşılaştırılması

Brezilya – CNPq, Estonya Kristjan Jaak, Kazakistan - BOLASHAK ve Türkiye – YLSY Burs Programlarında öngörülen öğrenim süreleri karşılaştırmaya esas olacak şekilde yüksek lisans ve doktora aşamaları için aşağıdaki tabloda sıralanmaktadır. **Tablo 5: Öğrenim Aşamaları ve Sürelerini Karşılaştırma Tablosu**

Burs Programı / Öğrenim Aşamaları	CNPq Öğrenim Süresi	Kristjan Jaak Öğrenim Süresi	BOLASHAK Öğrenim Süresi	YLSY Öğrenim Süresi
Yurt İçinde Yabancı Dil Öğrenimi	Yok	Yok	6 Ay	12 Ay
Yurt Dışında Yabancı Dil Öğrenimi	Yok	Yok	6 Ay	6 Ay
Yüksek Lisans	12 Ay	24+12 ay	Üniversite Bazlı	24 Ay
Doktora	48 Ay	48 Ay	Üniversite Bazlı	48 Ay

Genel bir değerlendirmeye tüm burs programlarının izin verdiği sürelerin yurt dışındaki üniversitelerin ilgili aşamalar için öngördükleri öğrenim süreleriyle eşgüdümlü olarak belirlendiği değerlendirilmektedir.

3.2.3. Yıllara Göre İlan Edilen Kontenjan Sayıları

Burs programlarının kapasitelerinin anlaşılabilmesi ve finansal karşılaştırmaya imkân tanınması adına aşağıdaki tablo 6. da 2014-2018 yıllarına ait ilan edilen öğrenci sayıları karşılaştırılmaktadır.

Tablo 6: Yıllara Göre İlan Edilen Kontenjan Sayılarını Karşılaştırma Tablosu

Alım Yılı	Kristjan Jaak	BOLASHAK ¹	YLSY ²
2014	19	780	1391
2015	27	578	1500
2016	25	560	900
2017	33	338	1155
2018	21	544	1224

1. В России разрабатывается аналог. (n.d.). Retrieved September 3, 2019, from <https://www.bolashak.gov.kz/ru/pretendenu/obladateli-stipendii.html>

2. MEB Yükseköğretim Verileri

Hâlihazırda burs programları kapsamında 2014 – 2018 yılları arasında ilan edilen yıllık kontenjanlar incelendiğinde, en fazla Türkiye – YLSY (ort. 1234), en az ise Estonya – Kristjan Jaak (ort. 25) burs

programında kontenjan ilan edildiği tespit edilmiştir Ancak Brezilya – CNPq yıllık ilan edilen kontenjan sayılarına ulaşamamıştır.

3.2.4 Burs Programlarının Sağladığı Finansmanın Karşılaştırılması

Araştırmaya konu edilen tüm burs programları devletlerin kendi sponsorluğunda karşılandığından sağladığı finansman destekleri aşağıdaki tabloda sıralanmaktadır.

Tablo 7: Burs Programlarının Finansman Kalemlerini Karşılaştırma Tablosu

Harcama Kalemi	CNPq	Kristjan Jaak	BOLASHAK	YLSY
Aylık Burs	Var - Maaşlı Çalışanlar Sınırlı Olmak Üzere	Var - Mükerrer Burs için Koşullu Olarak	Var	Var
Metropoller için Ek Burs Desteği	Var	Yok	Var	Yok
Üniversite Harçları	Tamamı	Tamamı	Tamamı	Tamamı
Ulaşım Giderleri	Rayiç Esaslı	Rayiç Esaslı	Bilet Bedeli	Bilet Bedeli
Sağlık Sigortası	Rayiç Esaslı	Rayiç Esaslı	Fatura Karşılığı	Rayiç Esaslı
Kırtasiye Desteği	Var	Yok	Var	Var
Yurt Dışına Taşınma Desteği	Var	Yok	Yok	Yok
Vize Ücreti Desteği	Var	Var	Var	Var
Üniversite Başvuru Ücreti	Yok	Yok	Var	Var
Konferans Katılım Desteği	Yok	Bir Katılım	Yok	İki Katılım
Yabancı Dil Sınav Ücreti Desteği	Yok	Yok	Var	Dört Sınava Kadar
Aile Yardımı	Var	Var	Var	Var

Karşılaştırmaya konu edilen burs programları devlet bursu olduğundan tüm burs programlarında aylık burs desteği bulunmaktadır. Bunun yanında CNPq ve Kristjan Jaak burs programlarında ekstra gelir elde edilecek kazançlarda bulunmaktadır.

Büyük şehirlerde yani metropollerde öğrenim gören öğrenciler için CNPq ve BOLASHAK burs programlarında ek burs desteği bulunmaktadır. Brezilya– CNPq ve Kazakistan– BOLASHAK burs programlarında asgari geçim düzeyinin ilgili ülkelerin diğer bölgelerindeki şehir ve bölgelere göre daha yüksek olduğu yerlerde aylık burslar normal miktarın üzerinde verilmektedir. Ancak Kristjan – Jaak ve Türkiye – YLSY burs programlarında metropoller için ek burs desteği bulunmamakta tüm öğrenciler, nerde okurlarsa okusunlar aynı bursu almaktadırlar.

Brezilya – CNPq, Estonya – Kristjan Jaak, Kazakistan – BOLASHAK ve Türkiye – YLSY Burs Programlarının tamamı yine devlet bursu olduklarından dolayı tüm okul harçlarını da ödemektedir.

Burs programlarının ulaşım ve sağlık giderleri incelendiğinde tüm burs programları bunları karşılamaktadır. Ancak CNPq ve Kristjan Jaak rayiç esaslı öderken BOLASHAK ve YLSY ise ulaşım giderlerini bilet bedeli karşılığında sağlamaktadır. Sağlık giderlerinde de benzer bir durum görülmektedir. CNPq, Kristjan Jaak ve YLSY rayiç bedelli sağlık giderlerini sağlarken BOLASHAK burs programı fatura karşılığı bu imkanı sunmaktadır.

Kırtasiye desteği sadece Kristjan Jaak burs programında bulunmamakta diğer burs programlarında kırtasiye yardımı bulunmaktadır.

CNPq Bursları kapsamında bursiyerlere yurt dışına taşınma desteği verilmektedir. Bu miktar bir defaya mahsus olmak üzere aylık burs miktarı kadar verilmektedir. YLSY programında ilk iki aylık bursun yurt dışına çıkışta avans olarak verildiği bir uygulama olsa da ek bir destek olmadığı için aynı kategoriye dâhil edilmemektedir.

Yine tüm burs programlarında öğrencilerin vize ücreti desteklenmektedir.

Üniversitelere başvuru ücreti desteği incelendiğinde ise CNPq ve Kristjan Jaak burs programlarında bulunmadığı geriye kalan burs programlarında bu desteğin verildiği görülmektedir.

Bilimsel ve akademik konferanslara katılım desteği ile yabancı dil sınav giriş ücretleri desteği verilip verilmemesi de programlara göre farklılık göstermektedir. Bu kapsamda CNPq ve BOLASHAK konferans katılım desteği vermezken Kristjan Jaak bir YLSY ise iki konferansa kadar maddi destek sunmaktadır. Yabancı dil sınavlarına giriş ücret desteğini ise CNPq ve Kristjan Jaak burs programları karşılamazken YLSY burs programı dört sınava kadar ödeme desteği sunmaktadır.

Son olarak aile yardımı konusunda tüm burs programlarında böyle bir destek bulunmakta ancak farklı şekilde aile olan bursiyerler desteklenmektedir. Örneğin Brezilya - CNPq bursları kapsamında iki aile üyesiyle sınırlı olmak kaydıyla aile ferdi başına 200 USD veya ilgili ülkedeki dengi aylık burs desteği verilmektedir. YLSY burs programı için nakdi bir aile yardımı bulunmazken aile desteğini eş ve çocukların münferit sağlık giderleri fatura karşılığı geri ödenme olarak sunmaktadır.

3.2.4.1. Aylık burs miktarının karşılaştırılması

Devletlerin sağladığı burs miktarları öğrencilerin öğrenim gördükleri ülkelere göre değişmektedir. Aşağıda ki tabloda burs programlarının ilgili ülkede ki asgari ücret ile karşılaştırılmalı olarak belli başlı ülkeler için sağladığı burs miktarı karşılaştırılmalı olarak sunulmaktadır.

Tablo 8: Aylık Burs Miktarlarını Karşılaştırma Tablosu

Burs Programı / Ülke **	CNPq	Kristjan Jaak	BOLASHAK	YLSY	Ülkeye Göre Asgari Ücret
ABD	1.300	1.118,29	2.000	1.780	2,160 ¹
Birleşik Krallık	1.598,37	1.425	1.900	1.475,42	1.608,09 ²
Çin Halk Cumhuriyeti	1770	1.034,83	800	1.220	309,10 ^{a/3}
Avustralya	1.119,51	1.185,05	1.900	1.343,42	2.050,25 ⁴
Kanada	1.114,32	1.001,45	1.800	1.417,53	1.685,63 ^{b/5}
Fransa	1.446,54	1.301,89	1.550	1.769,23	1.764,00 ⁶
Rusya	1.770	1.185,05	1.000	1.530	283,60 ^{c/7}
Almanya	1.446,54	1.101,60	1.550	1.657,96	1.616,26 ⁶
Japonya	1.413,86	1.201,74	1.900	2.184,09	1.488,95 ^{d/8}
İspanya	1.446,54	1.084,91	1.500	1.279,63	1.071,06 ⁶

* Aylık burs, aylık giderler için destek ve gıda yardımının toplamı olarak hesaplanmıştır.

** Tablodaki tüm para birimleri ABD doları olarak gösterilmiştir.

a. Beijing baz alınmıştır.

b. Toronto'nun bağlı olduğu Ontario Eyaleti baz alınmıştır.

c. Moskova baz alınmıştır.

d. Tokyo baz alınmıştır.

1. State Minimum Wage Laws - Wage and Hour Division (WHD) - U.S. Department of Labor. (n.d.). Retrieved August 27, 2019, from <https://www.dol.gov/whd/minwage/america.htm#stateDetails>

2. National Minimum Wage and National Living Wage rates. (n.d.). Retrieved August 27, 2019, from <https://www.gov.uk/national-minimum-wage-rates>

3. Minimum wage increases to improve welfare in China- China.org.cn. (n.d.). Retrieved August 27, 2019, from http://www.china.org.cn/china/2019-05/10/content_74770731.htm

4. Australian Government; (2019). Paying your employees [Business Topics]. Retrieved August 27, 2019, from <https://www.business.gov.au/people/hiring/pay-and-conditions/paying-your-employees>

5. Your guide to the Employment Standards Act: Minimum wage | Ontario.ca. (n.d.). Retrieved August 27, 2019, from <https://www.ontario.ca/document/your-guide-employment-standards-act-0/minimum-wage>

6. Minimum wages in 2019 – First findings. (n.d.). Retrieved August 27, 2019, from <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2019/minimum-wages-in-2019-first-findings>

7. Новый МРОТ с 1 января 2019 года в России: таблица по регионам. (2019, April 26). Retrieved August 27, 2019, from <https://www.glavbukh.ru/art/94436-novyy-mrot-s-1-yanvaryaya-2019-goda-v-rossii-tablitsa-po-regionam>

8. Minimum wage - Japan. (n.d.). Retrieved August 27, 2019, from <https://wageindicator.org/salary/minimum-wage/japan>

Kazakistan – BOLASHAK burs programının tablodaki 10 ülkeden 5’inde (ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, Avustralya, Kanada ve Rusya) asgari ücrete karşılaştırılan diğer ülkelere göre daha yakın miktarlarda burs sağladığı görülmektedir. Bu yakınlığın hem artı hem de eksi miktarda olduğu görülmüştür. Bu yönüyle diğer burs programlarına göre aylık bursların bütçe planlamasının en tutarlı olduğu ülkedir. Kazakistan – BOLASHAK burs programında tablodaki 10 ülkeden 6’sında (Birleşik Krallık, Çin Halk Cumhuriyeti, Kanada, Rusya, Japonya, İspanya) sağlanan burslar asgari ücretin üzerindedir. Türkiye – YLSY burs programı kapsamında ise 10 ülkeden 6’sında (Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, Rusya, Almanya, Japonya, İspanya) burslar asgari ücretin üzerindedir. Bu sayı Estonya – Kristjan Jaak ve Brezilya – CNPq burs programlarında 10 ülkede 3’tür. Estonya – Kristjan Jaak ve Brezilya – CNPq burs programlarında asgari ücretin, aylık bursların ücretin üzerinde olduğu ülkelerin Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya ve İspanya olduğu göze çarpmaktadır. Bu dört ülke için de Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya özelinde aylık bursların asgari ücretin en az 2,5 katı olduğu görülmektedir. Kazakistan – BOLASHAK örneğinde olduğu gibi aylık bursların öğrenim görülen ülkelerin asgari ücret miktarlarına yakın veya bu miktarların üzerinde tüm burs programları tarafından sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

3.2.4. Burs Programlarının Öğrenim Sonrası Süreçlerinin Karşılaştırılması

Burs programlarının öğrenim sonrası süreçleri sözleşme şartları, öğrenim sonrası değerlendirme kriterleri, yaptırımlar ve istihdam tazminat süreçleri ile zorunlu hizmet çalışma süreleri karşılaştırmaya esas olacak şekilde aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 9: Sözleşme Şartlarını Karşılaştırma Tablosu

Sözleşme Şartı	CNPq	Kristjan Jaak	BOLASHAK	YLSY
Akademik Çalışma Süreçleriyle İlgili Değişikliklerde Kurumdan İzin Alma	Var	Var	Var	Var
Burs Süresince Ülkeye Gelişlerde İzin Alma	Var	Var	Dolaylı	Var
Öğrenim Sonrası Ülkeye Dönüş için Azami Süre	30 gün	90 gün	15 gün	60 gün
Görev Talep Etmek için Azami Süre	Görev alma zorunluluğu yoktur	3 yıl	10 gün	60 gün
Yayınlanan Akademik Eserlerde Programa Atıf Şartı	Var	Yok	Yok	Yok
Zorunlu Hizmet Şartı	Dolaylı* olarak öğrenim süresi kadar	3 yıl	Astana ve Almatı 5 yıl Taşra 3 yıl	Öğrenim Süresinin İki Katı
Tazminat Yaptırımı	Bursun Tamamı	Bursun Yarısı	Bursun Tamamı	Bursun Tamamı
Tazminat Affı	Mücbir Sebepler	Mücbir Sebepler	Mücbir Sebepler	Sağlığa Bağlı Mücbir Sebep

Burs programlarının tamamında öğrencinin kurumla bağı ve iletişiminin garanti altında alındığı, görevlendirme ve mecburi hizmete ilişkin esasların belirlendiği ve tazminat şartlarının çerçevesinin çizildiği tespit edilmiştir. Brezilya– CNPq burs programının “yayınlanan akademik eserlerde programa

atf şartı” bursun görünürlüğü ve prestiji açısından önemli bir şart olarak değerlendirilmektedir. Bu sürelerin yanı sıra Brezilya – CNPq burs programında öğrenimin sona ermesi üzerine 30 gün, Estonya – Kristjan Jaak burs programında 90 gün, Kazakistan – BOLASHAK burs programında 15 gün ve Türkiye – YLSY burs programında ise 60 gün içerisinde yurda dönüş yapılması gerekmektedir. Bu şart YLSY için açıkça belirtilmemiş olup vize süresiyle sınırlı olmakla birlikte görev talep etme süresiyle paralel olduğu yorumlanmaktadır.

Tüm burs programlarında öğrenimin, yurt dışında öğrenim görülen üniversitenin şartları doğrultusunda ve burs veren kurumun çizdiği çerçevede dâhilinde tamamlanması ve diplomayla ödüllendirilmesi başarı kriteri olarak belirlenmiştir. Sözleşme şartları ve başarı kriteri yerine getirilemediğinde Brezilya- CNPq, Kazakistan – BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında öğrenci için yapılan tüm harcamaların tamamının iadesi istenilmekte ancak Estonya – Kristjan Jaak burs programında bu ücretlerin yarısı talep edilmektedir. Bu yönüyle Estonya – Kristjan Jaak burs programının caydırıcılığının daha az olduğu görülse de öğrenciyi burs programına başvuruya teşvik ettiği düşünülmektedir.

Öğrenim sonrası görev talebi süreleri incelendiğinde Kazakistan – BOLASHAK burs programında mezuniyet tarihi itibarıyla 10 gün, Türkiye – YLSY burs programında 60 gün içerisinde ve Estonya – Kristjan Jaak burs programında ise mezun olunduktan sonra 3 yıl içinde görev talebinde bulunmanın zorunlu olduğu tespit edilmiştir. Estonya – Kristjan Jaak bursu kapsamında burs başvurusu esnasında öğrenim sonrası görev alınacak kurum yetkilisinden talep ve uygun görüş yazısı alınırken, Kazakistan– BOLASHAK burs programında devlet kadrolarında görev alanlar bursa başvurup göreve dönmekte, genel yarışma sınavına başvuran adaylar için de uygun kurumlara yönlendirme yapılmaktadır. Türkiye – YLSY burs programında ise öğrenci seçme sürecine kurum talepleri doğrultusunda oluşan kadrolar öğrencilerce tercih edilerek öğrenim sonrasında bu kurumlarda görev alınmaktadır.

Brezilya – CNPq burs programında zorunlu hizmet öğrenim süresi kadar, Estonya – Kristjan Jaak burs programında 3 yıl, Kazakistan – BOLASHAK burs programında Astana ve Almatı şehirleri için 5 yıl ve taşra şehirleri ve bölgeleri için 3 yıl ve Türkiye – YLSY burs programında ise zorunlu hizmet öğrenim süresinin 2 katı olarak belirlenmiştir. Estonya - Kristjan Jaak ve Kazakistan – BOLASHAK burs programlarında zorunlu hizmet devlet kurumları ile özel ve ulusal şirketlerde yerine getirilebilirken Türkiye – YLSY burs programında zorunlu hizmet yükümlülüğü yalnızca devlet kurumlarında ifa edilebilmektedir. Zorunlu hizmetin devlet kurumlarıyla sınırlandırılmamasının, burs programlarına başvuru yapacak öğrenci havuzunu ve özelliklerini etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgulara öğrenci seçme ve yerleştirme uygulamalarıyla ilgili olarak, araştırmaya konu edilen burs programlarının birbirinden farklı uygulamaları olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, mezun olunan en düşük aşamada Brezilya – CNPq burs programında lise düzeyinde mezuniyet şartı olduğu, geriye kalan burs programlarının ise en düşük lisans düzeyinden mezun adayların başvurularını kabul ettiği tespit edilmiştir. Öte yandan, yaş üst sınırı Türkiye – YLSY burs programında 30 iken, diğerlerinde böyle bir şart bulunmamaktadır. Yaş üst sınırıyla ilgili araştırmalarda yaş ile lisansüstü öğrenimdeki başarı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Ebenuwa-Okoh, 2010; Cole, 1979; Graham, 1991). Buna karşın görece genç yaştaki öğrencilerin lisansüstü öğrenimde daha iyi performans gösterebilecekleri öne sürülmüştür (Ahmadi vd., 1997; Peiperl ve Trevelyan, 1997;). Bu görüşler ışığında burs programları için yaş üst sınırı olmaması olumlu karşılanmakla birlikte etkileri farklı araştırmalarla etki düzeyi desteklenmek koşuluyla bursiyer seçiminde genç öğrencilere öncelik tanıyacak seçme sistemlerinin geliştirilebileceği değerlendirilmektedir.

Öğrenci seçiminde yabancı dil yeterliliği şartına incelendiğinde, Türkiye – YLSY burs programında bu şart bulunmazken Brezilya – CNPq ve Estonya Kristjan Jaak programlarında yurt dışı üniversite kabulüne bağlı olarak yabancı dil şartı aranmaktadır. Kazakistan – BOLASHAK burs programlarına başvurularında yabancı dil şartı gözetildiği tespit edilmiştir. Yabancı dil sınavlarının akademik başarıyı yordayıcı gücü veya akademik başarıya etkisi üzerine yapılan araştırmalarda bir yandan pozitif ilişki tespit edilmişken (Ingram ve Bayliss, 2007; Yen ve Kuzma 2009), diğer araştırmalarda (Graham, 1987; Light vd., 1987; Traynor, 1985) aksi yönde bulgulara ulaşılmıştır. Yabancı dil sınavlarının yanında başka kriterlerin de değerlendirmeye dâhil edilmesi halinde yordama gücünün artacağı düşünülmektedir (Dooley ve Oliver, 2002).

Kazakistan – BOLASHAK burs programı kapsamında farklı sektörler için sağlanan yüksek lisans burslarında, öğrenci seçiminde ilgili sektörde en az 2 yıl çalışmış olma şartı aranmaktadır ancak diğer burs programlarında böyle bir şart bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgili yapılan araştırmaların bazıları lisansüstü öğrenime başarısı üzerinde bazı alanlar için iş tecrübesinin olumlu bir yordayıcı olduğu savunulurken (Adams ve Hancock, 2000; Dreher ve Ryan, 2000; McClure, Wells, ve Bowerman, 1986) diğer araştırmalarda (Fisher ve Resrick, 1990; Graham, 1991; Peiperl ve Trevelyan, 1997) iş tecrübesiyle akademik başarı arasında pozitif bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu noktada sektör bazlı alımlar haricinde iş tecrübesi şartının aranmasının yerinde olmayacağı düşünülmektedir. Yurt dışında bir üniversiteden kabul almış olma şartı yalnızca Türkiye – YLSY burs programında bulunmamaktadır. Brezilya – CNPq ve Türkiye – YLSY burs programlarında ulusal nitelikte ve devlet bütçesinden sağlanan bursların muadili programlardan da burs alınmasına izin verilmemekten, Estonya - Kristjan Jaak burs programında buna sınırlı olarak imkân tanınmaktadır.

Başvuruda istenen belgeler incelendiğinde, yine burs programları arasında birbirinden farklı uygulamalar olduğu görülmektedir. Yurt dışında bir üniversiteden alınan kabul belgesi, niyet mektubu, referans mektubu, araştırma/tez önerisi ve yabancı dil belgesinin başvuruda ibrazı Türkiye – YLSY burs programı hariç diğer burs programlarında zorunludur. Son olarak başvuruda istenilen belgelerden ülkeye dönüşte görev garantisini gösterir yazı, Estonya– Kristjan Jaak ve Kazakistan – BOLASHAK burs programlarında istenirken, diğerlerinde istenmemektedir.

Öğrenci seçme ve programa yerleştirme süreçleriyle ilgili olarak, tüm burs programlarında başvurular çevrim içi sistem üzerinden alınmaktadır. Başvuru belgelerinin sistem üzerinden iletilmesinden sonraki aşamada Türkiye - YLSY burs programı hariç diğer programlarda ön değerlendirme kurulu bulunmaktadır. Estonya - Kristjan Jaak ve Kazakistan – BOLASHAK burs programlarında başvuruda ibraz edilen referans mektubu, niyet mektubu, tez önerisi gibi belgeler de puanlanarak değerlendirmeye esas oluşturmaktadır. Bu belgelerin değerlendirmeye dâhil edilmesinin seçme sürecinde ayırıcı özellik gösterdiği için (Knouse, 1983) burs başvurularında dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir.

Mezuniyet ortalaması alt sınırı, diğer bir ifadeyle akademik ortalama kriteri öğrenci seçiminde yalnızca Kazakistan – BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında değerlendirmeye dâhil edilirken diğerlerinde böyle bir uygulama bulunmamaktadır. Akademik yeterliliği belirlemek üzere yalnızca Türkiye – YLSY burs programında buna yönelik bir sınav (ALES) yapılmaktadır. Öğrenci seçme ve yerleştirme sürecinde akademik not ortalaması ve akademik yeterlilik sınavlarının lisansüstü öğrenimde başarıyı yordayıcı özelliği olduğu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda öne sürülmüştür (Ahmad vd.,1997; Carver ve King, 1994; Tiyuri vd., 2016). Öte yandan akademik yeterlilik sınavlarıyla ilgili yapılan bazı araştırmalar bu sınavların lisansüstü öğrenimde başarıyı öngörmede yeterli olmadığını ortaya koymuştur (Gür ve Gülleroğlu, 2015; Karakuş, 2014; Kilmen, 2007). Bu araştırmalar incelendiğinde tek başına akademik yeterlilik sınavının lisansüstü öğrenimde başarıyı yordayıcı özellikte olmadığı ancak diğer kriterlerle bir arada değerlendirmeye alındığında katkı sağladığı görülmüştür. Öğrenci seçiminde sözlü mülakat uygulaması Brezilya CNPq haricindeki diğer burs programlarının tamamında yer almaktadır.

Sözlü mülakatın öğrenci seçme sürecinde destekleyici ve yordama gücünü artırıcı etki yaptığı araştırmalarla desteklenmektedir (Wright ve Palmer, 1997; Karakul ve Karakütük, 2014; Koğar ve Sayın, 2014; Aktekin ve Tekben, 2019). Öğrenci seçme ve programa yerleştirme süreçlerine ilişkin seçim aşamaları en az 2 (Brezilya – CNPq, Estonya Kristjan Jaak ve Türkiye – YLSY) en fazla ise 6 (Kazakistan – BOLASHAK) aşamada uygulanmaktadır. Öğrenci seçim takvimlerinde ise Estonya Kristjan Jaak ve Türkiye – YLSY burs programlarında yılda bir, Kazakistan – BOLASHAK burs programında yıllık kontenjan sayısı sabit olmak üzere esnek ve Brezilya – CNPq’da tamamen esnek öğrenci alım süreci gerçekleşmektedir. Son olarak, bursiyerlerin ilan edilmesine ilişkin nihai karar mercii Kazakistan – BOLASHAK’ta cumhurbaşkanlığı makamı iken, diğerlerinde bakanlık düzeyindedir.

Burs programlarında öğrenim süreçleri incelendiğinde, tüm izleme süreçlerinin otomasyon sistemleri üzerinden ilerlediği görülmektedir. Öğrenime başlama formu yalnızca Estonya – Kristjan Jaak burs programında talep edilmemekteyken diğer burs programlarının tamamında talep edilmektedir. Akademik takip raporu, tüm burs programlarında istenmekteyken, sadece süreler olarak farklılık göstermektedir. Öğrenim planı ise Kazakistan – BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında izleme sürecinin başında talep edilirken, diğer burs programlarında bu uygulama bulunmamaktadır. Burs programlarında izleme süreçleri ilgili son olarak, nihai akademik değerlendirme raporu yalnızca Brezilya CNPq burs programının sonunda talep edilmektedir.

Öğrenim aşamalarına incelendiğinde ise, yurt içi ve yurt dışı yabancı dil öğrenimine ilişkin olarak, Kazakistan – BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında yabancı dil hazırlık sağlanırken, diğer burs programlarında buna dair bir uygulama bulunmamaktadır. Yüksek lisans ve doktora öğrenim süreleriyle ilgili, burs programlarının birbirinden farklı öğrenim sürelerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, Brezilya – CNPq, Estonya – Kristjan Jaak ve Türkiye – YLSY burs programlarında program yürütücüleri tarafından ilgili aşamalar için bir çerçeve çizilmiştir ancak Kazakistan – BOLASHAK burs programlarında öğrenim süreleri için yurt dışında öğrenim görülecek üniversite ve bölümün şartları esas alınmaktadır.

Hâlihazırda burs programları kapsamında 2014 – 2018 yılları arasında ilan edilen yıllık kontenjanlar incelendiğinde, en fazla Türkiye – YLSY (ort. 1234), en az ise Estonya – Kristjan Jaak (ort. 25) burs programında kontenjan ilan edildiği tespit edilmiştir ancak Brezilya – CNPq yıllık ilan edilen kontenjan sayılarına ulaşamamıştır.

Burs programları kapsamında karşılanan harcama kalemleri incelendiğinde, aylık burs, üniversite harçları, ulaşım giderleri, sağlık sigortası, vize ücreti desteği ve aile yardımı kalemlerinin tüm burs programlarında karşılandığı görülmüştür. Maddi destek kalemlerinde Brezilya – CNPq ve Kazakistan - BOLASHAK burs programları diğer burs programlarında ayrılmaktadır. Her iki programda da, bazı metropoller için ek burs desteği bulunmaktadır. Bunun yanında Brezilya – CNPq burs programı kapsamında yurt dışına taşınma desteği verildiği tespit edilmiştir. Ulaşım giderlerinin karşılanmasında Brezilya – CNPq ve Estonya – Kristjan Jaak burs programlarında rayiç bedelin esas alınmaktayken Kazakistan - BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında ise fatura esaslı ödeme yapılmaktadır. Sağlık sigortası giderleri, Brezilya – CNPq, Estonya – Kristjan Jaak ve Türkiye – YLSY burs programlarında rayiç esaslı olarak karşılanmaktayken Kazakistan - BOLASHAK burs programında fatura karşılığı ödenmektedir. Bunun yanında kırtasiye desteği Estonya – Kristjan Jaak burs programı haricindeki diğer burs programlarında farklı miktarlarda da olsa sağlanmaktadır. Yabancı dil sınav ücreti desteği yalnızca Kazakistan– BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında karşılanmaktadır.

Aylık burs miktarları incelendiğinde Kazakistan – BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında, yurt dışındaki ülkelerin asgari ücretlerinin üzerinde burs verilmekte olup incelemeye esas alınan ülkelerin çoğunluğunda asgari ücrete yakın burs sağlayan Kazakistan - BOLASHAK burs programında bütçelemenin bu anlamda tutarlı olduğu anlaşılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen burs programları arasında aile yardımları en çeşitli ve kapsamı en geniş ülke olarak Brezilya – CNPq burs programıdır. Bu program kapsamında hem iki aile ferdine kadar aylık burs, taşınma desteği ve sağlık sigortası desteği sağlanmaktadır. Estonya – Kristjan Jaak burs programında çocuklar için ek aylık burs verilirken buna ek olarak ulaşım gideri desteği de verilmektedir. Türkiye – YLSY burs programında da yalnızca aile üyelerinin sağlık giderleri karşılanmaktadır. Kazakistan – BOLASHAK burs programında ise aile yardımı bulunmamaktadır.

Burs programlarında öğrenim sonrası süreçlere ilişkin olarak her bir burs programında sağlanan bursun bir sözleşmeye bağlı olarak verildiği ve ülkeye dönüş ile zorunlu hizmet şartı taşıdığı tespit edilmiştir. Brezilya – CNPq burs programında zorunlu hizmet vurgusu bulunmasa da ülkeye dönüş zorunluğu yer almaktadır. Sözleşmeler şartları incelendiğinde öğrencinin kurumla bağı ve iletişiminin garanti altında alındığı, görevlendirme ve mecburi hizmete ilişkin esasların belirlendiği ve tazminat şartlarının çerçevesinin çizildiği görülmüştür.

Tüm burs programlarında öğrenimin, yurt dışında öğrenim görülen üniversitenin şartları doğrultusunda ve burs veren kurumun çizdiği çerçeve dâhilinde tamamlanması ve diplomayla ödüllendirilmesi başarı kriteri olarak belirlenmiştir. Başarı kriteri yerine getirildikten sonra da ülkeye dönüş ve görevlendirme süreci takip edilmektedir. Mezuniyet sonrası Estonya –Kristjan Jaak kapsamında en geç 3 yıl, Kazakistan – BOLASHAK kapsamında 10 gün ve Türkiye – YLSY ise en geç 60 gün içinde görev talep etmek ve işlemleri başlatmak süre tanınmaktadır ancak Brezilya – CNPq kapsamında buna ilişkin bir sınırlama getirilmemiştir.

Zorunlu hizmet süresi Brezilya – CNPq örneği için öğrenim süresi kadar, Estonya –Kristjan Jaak kapsamında 3 yıl, Kazakistan –BOLASHAK kapsamında Astana ve Almatı’de 5 yıl, taşrada 3 yıl ve Türkiye – YLSY programında ise yurt dışı öğrenim süresinin 2 katı ve varsa ek olarak yurt içi dil öğrenim süresinin 1 katı olarak belirlenmiştir. Brezilya – CNPq’de bu süre ülkede bulunma süresi olarak ifade edilmiştir. Estonya - Kristjan Jaak ve Kazakistan – BOLASHAK burs programlarında zorunlu hizmet devlet kurumları ile özel ve ulusal şirketlerde yerine getirilebilirken, Türkiye – YLSY burs programında zorunlu hizmet yükümlülüğü yalnızca devlet kurumlarında ifa edilebilmektedir. Sözleşme şartları ve başarı kriteri yerine getirilemediğinde Brezilya- CNPq, Kazakistan – BOLASHAK ve Türkiye – YLSY burs programlarında öğrenci için yapılan tüm harcamaların iadesi istenilmekte ancak Estonya – Kristjan Jaak burs programında bu ücretlerin yarısı talep edilmektedir. Tazminat affi tüm burs programlarında mümkün olup Türkiye – YLSY bursu kapsamında yalnızca sağlık mazeretine dayalı tazminat affi tespit edilmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde yurt dışına lisansüstü öğrenim için sağlanan devlet bursları genel olarak birbiriyle benzer özellikte olup bazı alanlarda ise birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu kapsamda karşılaştırılan burs programlarından hareketle Türkiye-YLSY burs programı için bazı öneriler sunulmuştur. Bu itibarla araştırmaya konu edilen farklı ülkelere ilişkin burs programlarında yaş üst sınırı şartı olmamasından ve literatürden hareketle başvuru şartları arasında yer alan yaş üst sınırı şartı kaldırılarak doktora düzeyinde çalışmak isteyen aday havuzu genişletilebilir. Burs başvurularında yabancı dil yeterliliği şartı getirilerek yurt dışında akademik başarıyı sağlayacak hazır bulunuşluğa sahip adayların seçilmesi ve yurt içi ve dışında yabancı dil öğrenimine harcanan kaynağın başka alanlarda değerlendirilmesi mümkün olabilir. Bu şekilde başvuru sayısının azalma ihtimali oluşacak olsa da dil öğrenimiyle kaybedilen sürenin ortadan kalkmasıyla kurumlara dönerek göreve başlama sürecinin kısılması ve yabancı dil yetersizliğine bağlı başarısızlık oranının düşürülmesi sağlanabilecektir. Akademik not ortalaması mülakat sonrası YLSY puanı oluşturulması aşamasından önce yani ilk başvuru aşamasında belirli bir yüzdede ALES ile birlikte değerlendirmeye dâhil edilmelidir. Kazakistan – BOLASHAK burs programı örneğinde olduğu gibi, Türkiye’deki devlet kurumlarının uzman personel ihtiyacının karşılanmasına yönelik açılan kadrolara ek olarak hâlihazırda kurumda görev yapan personelin başvurularına imkân veren ve iş tecrübesi şartına bağlı başvuru kontenjanları da açılmalıdır.

Böylelikle öğrencilerin ülkeye dönüşte kurumlara uyum süreci en aza indirgenmiş ve doğrudan katkı sağlayacakları sürecin hızlanmış olacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye yükseköğretiminin araştırma çeşitliliğini ve uluslararası işbirliğini artırmak amacıyla Brezilya – CNPq burs programında yer alan doktora değişim yılı uygulamasına benzer bir uygulama getirilerek hâlihazırda Türkiye’de doktora öğrenimi gören adayların araştırma süreçlerini yurt dışında geçirmelerine imkân tanınabilir. Böylece gerek araştırma sonuçları açısından gerekse öğrenim alanı ve çalışma konuları açısından doktora öğrenimi gören adayların seçimiyle öngörülebilir ve etkin bir öğrenim çıktısı elde edilebilir.

Aylık burslarda tutarlılık sağlanması ve bursiyerlerin daha iyi şartlarda öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla en az öğrenim görülen ülkelerin asgari ücret tutarları aylık burs ödemelerinde esas alınmalıdır. Dünya sıralamalarında üst sıralarda yer alan üniversitelerin genellikle ülkelerin metropollerinde olduğu ve buralarda asgari geçim düzeyinin diğer şehirlere göre az olduğu düşünüldüğünde, Brezilya – CNPq ve Kazakistan – BOLASHAK burs programlarında olduğu gibi bazı metropollere özel aylık burs miktarları belirlenerek öğrencilerin bu üniversitelere başvurmaları teşvik edilebilir.

Bu çalışma sonucunda araştırmacılara da bir takım öneriler getirilebilir. Mevcut çalışma verileri dokümanlardan elde edilmişti. İlerideki çalışmalarda burs programlarının politika uygulamalarıyla ilgili derinlemesine bir bakış açısı kazandırılması amacıyla doküman incelenmesinin yanında devlet burs programının uygulayıcıları ve politika geliştiricileri olan kurum yetkilileriyle yapılacak olan mülakatlardan elde edilecek verilerin kullanılması datavsiye edilebilir.

Bu çalışma Brezilya, Estonya, Kazakistan ve Türkiye burs programları ile sınırlıdır.

KAYNAKÇA

- Adams, A. J., & Hancock, T. M. (2000). Work experience as a predictor of MBA performance. *College Student Journal*, 34(2), 211-216.
- Ahmadi, M., Raiszadeh, F. and Helms M. (1997). An examination of the admission criteria for the MBA programs: A case study. *Education*, (117)4, 540.
- Aktekin, S., ve Tekben, İ. (2019). 1416 Sayılı kanun kapsamında yurt dışında lisansüstü öğrenim görenlerin çalıştıkları kamu kurum ve kuruluşlarına yaptıkları katkılar ile ilgili görüşlerin analizi. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(224), 123-147.
- Altbach ve David (2014). Global student mobility the changing landscape. *International Higher Education*, (77)4, 11-13.
- Archimedes (2019a). *About Us*. Erişim Adresi <http://archimedes.ee/en/sihtasutus/about-us/>
- Archimedes (2019b). Erişim Adresi <http://haridus.archimedes.ee/en/about-us>.
- Beck, U. (2004). Cosmopolitan realism. *Global Networks*, 4, 131–156.
- Beller, M. (2001). Admission to higher education in Israel and the role of the psychometric entrance test: Educational and political dilemmas. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 8(3), 315–337.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde (ss. 241–258). New York: Greenwood Press.
- British Council ve DAAD (2014). *The rationale for sponsoring students to undertake international study: an assessment of national student mobility scholarship programmes*. Erişim adresi: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/e002_utward_mobility_study_final_v2_web.pdf
- Carver, M. R. Jr., & King, T. E. (1994). An empirical investigation of the MBA admission criteria for nontraditional programs. *Journal of Education for Business*, 70(2), 95-98.
- CNPq. (2019a). *O CNPq*. Erişim Adresi: <http://memoria.cnpq.br/o-cnpq>
- CNPq. (2019b). *Bolsas*. Erişim Adresi: <http://memoria.cnpq.br/apresentacao13>
- Cole, S. (1979). Age and scientific performance. *American Journal of Sociology*, 84(4), 958-977.

- Çampınar, İ. (2017). *Millî eğitim bakanlığı tarafından desteklenen fulbright programının bursiyerlerin bakış açısıyla değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Milli Eğitim Bakanlığı uzmanlık tezi). MEB, Ankara.
- Dooley, P., & Oliver, R. (2002). An Investigation into the predictive validity of the IELTS Test as an indicator of future academic success. *Prospect: An Australian Journal of TESOL*, 17(1), 36-54, AMEP Research Centre.
- Dowell, J., Lumsden, M. A., Powis, D., Munro, D., Bore, M., Makubate, B., & Kumwenda, B. (2011). Predictive validity of the personal qualities assessment for selection of medical students in Scotland. *Medical Teacher*, 33(9), 485-488
- Dreher, G. F., & Ryan, K. C. (2000). Prior Work Experience and Academic Achievement Among First-Year MBA Students. *Research in Higher Education*, 41(4), 505–525.
- Ebenuwa-Okoh, E. E. (2010). Influence of age, financial status, and gender on academic performance among undergraduates. *Journal of Psychology*, 1(2), 99-103.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri yaklaşım, yöntem ve teknikler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elder, C. (1993). Language proficiency as a predictor of performance in teacher education. *Melbourne Papers in Language Testing*, 2(1), 68-87.
- Eriçok, B. (2020). Türkiye’de yükseköğretimin uluslararasılaşmasının anlamı ve Türkiye bağlamı, A. S. Saracaloğlu ve A. K. Eranıl (Eds.), *Türkiye’de yükseköğretimin panoraması içinde* (ss. 543-572). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Findlay, A. M., King, R., Smith, F. M., Geddes, A., & Skeldon, R. (2012). World class? An investigation of globalisation, difference and international student mobility. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 37, 118–131.
- Graham, J. G. (1987). English language proficiency and the prediction of academic success. *TESOL Quarterly*, 21(3), 505.
- Graham, L. D. (1991). Predicting academic success of students in a master of business administration program. *Educational and Psychological Measurement*, 51(3), 721–727.
- Gündüz, M. (2015). *Eğitime Bakış Dergisi. Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*. Eğitim Bir Sen, Ankara.
- Gür, R., & Gülleroğlu, H. D. (2015). TÜBİTAK bursiyer belirleme puanlarının bursiyerlerin yüksek lisans genel akademik başarılarını yordama gücü. *İlköğretim Online*, 14(4). Erişim Adresi <http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io/article/view/1249>
- Holloway, S. L., O’Hara, S. L., & Pimlott, H. (2012). Educational mobility and the gendered geography of cultural capital: The case of international student flows between Central Asia and the UK. *Environment and Planning A*, 44(9), 2278–2294.
- Ingram, D. and Bayliss, A. (2007). IELTS as a predictor of academic language performance, Part 1. *International English Language Testing System (IELTS) Research Reports*, Vol 7.
- JSC (2019a). *Об отделе*. Erişim Adresi <https://www.bolashak.gov.kz/en/o-stipendii/istoriya-razvitiya.html>
- JSC (2019b). *Генеральный рейтинг вузов Казахстана-2012*. Erişim Adresi <https://www.bolashak.gov.kz/ru/pretendentu/stazhirovki/obshchie-trebovaniya.html>
- Karakul, A. K., ve Karakütük, K. (2014). Lisansüstü öğretime öğrenci seçiminde kullanılan ölçütlere ilişkin öğretim elemanlarının görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 179–200.
- Karakuş, M. (2004). Lisansüstü eğitim için başvuran öğrencilerin üniversitedeki akademik başarıları ile les puanları arasındaki ilişki, *XIII. Eğitim Bilimleri Kongresi*, Malatya, Türkiye
- Kerstjens, M., and Nery, C. (2000). Predictive validity in the IELTS test: A study of the relationship between IELTS scores and students’ subsequent academic performance. *International English Language Testing System (IELTS) Research Reports*, Volume 3, s.85.
- Kilmen, S. (2007). Lisansüstü eğitimi giriş sınavının ve lisans diploma notunun yüksek lisans başarısını yordama gücü. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 117-189.

- Knight, J., & de Wit, H. J. (Eds). (1999). *Quality and internationalisation in higher education*. Paris: IMHE/OECD.
- Knouse, S. B. (1983). The letter of recommendation: Specificity and favorability of information. *Personnel Psychology*, 36(2), 331–341.
- Koğar, H., & Sayın, A. (2014). *Yüksek lisans programına girişte öğrencilerin sınıflandırma doğruluğunun incelenmesi: Gazi Üniversitesi örneği*. Ankara University, *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 47(1), 171-186.
- Kraaykamp, G., & Van Eijck, K. (2010). The intergenerational reproduction of cultural capital: A threefold perspective. *Social forces*, 89(1), 209-231.
- Light, R. L., Xu, M., & Mossop, J. (1987). English proficiency and academic performance of international students. *TESOL Quarterly*, 21(2), 251.
- McClure, R. H., Wells, C. E., & Bowerman, B. L. (1986). A model of MBA student performance. *Research in Higher Education*, 25(2), 182–193.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2016). *Millî Eğitim Bakanlığı yurt dışı lisansüstü öğrenim bursu programı*. Erişim Adresi http://yegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_10/21031209_ylsy_tanitim_kitapcigi.pdf
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019a). Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürlüğü verileri. Erişim Adresi: <http://yyegm.meb.gov.tr/>
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019b). *2019 Ylly Burs Başvuruları Hakkında Duyuru (Güncellenmiştir)*. Erişim Adresi: <http://yyegm.meb.gov.tr/www/2019-ylly-burs-basvurulari-hakkinda-duyuru-guncellenmistir/icerik/414>
- Peiperl, M. A., & Trevelyan, R. (1997). Predictors of performance at business school and beyond: Demographic factors and the contrast between individual and group outcomes. *Journal of Management Development*, 16(5), 354–367.
- Psychometric Institute (2019) *What are psychometric tests*. Erişim Adresi https://www.psychometricinstitute.com.au/psychometric-guide/introduction_to_psychometric_tests.html
- Throsby, D. (1999). Cultural capital. *Journal of cultural economics*, 23(1-2), 3-12.
- Tiyuri, A., Saberi, B., Miri, M., Shahrestanaki, E., Bayat, B. B., & Salehiniya, H. (2018). Research self-efficacy and its relationship with academic performance in postgraduate students of Tehran University of Medical Sciences in 2016. *Journal of Education and Health Promotion*, 7(1), 11.
- Traynor, R. (1985). The TOEFL: An appraisal. *ELT Journal*, 39(1), 43–47.
- Varghese, N.V. (2008). *Globalization of Higher Education and Cross-border Student Mobility*. Unesco, International Institute for Educational Planning, International Institute for Education Planning.
- Wright, R. E., and Palmer, J. C. (1997). Examining performance predictors for differently successful MBA students. *College Student Journal*, 31, 276–281.
- Yen, D., & Kuzma, J. (2009). Higher IELTS Score, higher academic performance? The validity of IELTS in predicting the academic performance of Chinese students. *Worcester Journal of Learning and Teaching*. Erişim Adresi <https://rteworcester.wordpress.com/resources/worcester-journal-of-learning-teaching-archived-issues/>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zha Qiang (2003). Internationalization of higher education: towards a conceptual framework. *Policy Futures in Education*, 1(2), 248–270.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The purpose of this research is to compare the YLSY Turkish Government Study Abroad Program to similar programs by studying data related to student selection methods and procedures during and after the study in order to propose novel and applicable policy recommendations. This study is expected to contribute to scholarship scheme studies because the overall outlook and volume of scholarship scheme research are assessed to be comparatively poor.

Methodology

In accordance with the qualitative research design, this study was conducted using the document analysis approach. Qualitative research use qualitative data gathering techniques such as observation, interviewing, and document analysis, as well as a descriptive procedure, to disclose perceptions and occurrences in a natural setting in a realistic and comprehensive manner. Document analysis is a data collection technique that involves gathering, examining, and evaluating official or private records relevant to the research topic. The data received from document analysis was analyzed using content analysis. Similar facts, concepts, and topics are brought together and interpreted in a way that the reader can understand during content analysis. Document analysis is a method of data collection that entails gathering, studying, and assessing official or private records that are relevant to the research issue. Content analysis was used to examine the data obtained through document analysis. During content analysis, similar facts, concepts, and themes are grouped together and interpreted in a way that the reader can understand.

Findings

Scholarship programs that have been compared based on the findings of the research have similar or dissimilar characteristics. When looking at the lowest level of education, the Brazil – CNPq scholarship program allows high school graduates to study abroad as undergraduates. All of the other scholarship programs, on the other hand, need the lowest undergraduate degree and send their candidates straight to graduate school. The age limit requirement, which is one of the application requirements, is exclusively applied in the YLSY program. Foreign language requirements have been discovered in applications to the CNPq, Kristjan Jaak, and BOLASHAK scholarship programs in Brazil, Estonia, and Kazakhstan. Scholarships from programs that are equivalent to national and state-funded scholarships are not allowed in the Brazil – CNPq and Turkey – YLSY scholarship programs, however the Estonia – Kristjan Jaak scholarship program allows it on a restricted basis. An acceptance certificate from a foreign university is necessary for applications to the CNPq, Kristjan Jaak, and BOLASHAK scholarship programs in Brazil, Estonia, and Kazakhstan. The documents needed during the Turkey-YLSY application, however, contain no such requirement. In addition to the YLSY Program, letters of intent and references are required in the application materials for additional research-based programs. While the oral interview application can be found in the Kristjan Jaak, BOLASHAK, and YLSY scholarship programs in Estonia, it is not found in the CNPq scholarship program in Brazil. In all scholarship schemes, it has been determined that education is monitored using an automated method. The timeframes authorized by all scholarship programs are set in collaboration with the education periods provided by the universities abroad for the relevant stages, according to a general appraisal. It has been determined that all scholarship programs guarantee the student's bond and contact with the school, as well as the principles governing assignment and compulsory service and the compensation conditions. Compulsory service is as long as the study period in Brazil – CNPq scholarship program, 3 years in Estonia – Kristjan Jaak scholarship program, 5 years in Kazakhstan – BOLASHAK scholarship program for cities of Astana and Almaty and 3 years in provincial cities and regions, and twice as long in Turkey – YLSY scholarship program.

Conclusion and Discussion

According to the findings, the scholarship programs differ from one another in terms of student selection and placement processes. In this respect, it has been decided that the Brazil – CNPq scholarship program requires a high school diploma at the lowest level of graduation, whereas the remaining scholarship programs accept applications from applicants who have completed the lowest undergraduate level. However, whereas the Turkey-YLSY scholarship program has a maximum age limit of 30, the others do not. When it comes to student selection, the foreign language proficiency criteria is not found in the Turkey - YLSY scholarship program, but it is sought in the Brazil - CNPq and Estonia Kristjan Jaak programs, depending on the admission of foreign universities. It has been established that the

foreign language criteria is seen in Kazakhstan – BOLASHAK scholarship applications. Other variables, in addition to the foreign language exams, are deemed to improve the predictive power of the evaluation. While the lower limit of graduation average, or academic average criterion, is only used in the evaluation of student selection in Kazakhstan's BOLASHAK and Turkey's YLSY scholarship programs, it is not used in the others. Only in Turkey - YLSY scholarship program – is an exam (ALES) offered to judge academic proficiency. In certain research, academic grade point average and academic competency assessments have been indicated as predictors of graduate education achievement in the student selection and placement process. When these studies are studied, it is clear that the academic proficiency exam is not a reliable predictor of graduate school achievement on its own, but it can help when combined with other factors. The oral interview has a supporting and predictive effect in the student selection process, according to study. In terms of the scholarship programs' post-study processes, it has been determined that each scholarship program's scholarship is based on a contract with the condition of returning to the country and performing mandatory duty. Although compulsory service is not emphasized in the Brazil - CNPq scholarship program, there is a requirement to return to the nation. When the provisions of the contracts are analyzed, it is clear that the student's bond and contact with the institution are assured, that the rules of assignment and mandatory service are established, and that the framework of compensation conditions is drawn.

Completion of study in accordance with the conditions of the university abroad and within the framework drawn by the granting institution, as well as receiving a diploma, are determined as success criteria in all scholarship programs. As a result, when the research findings are compared, the state scholarships available for postgraduate education overseas are similar in general but differ in specific ways.

As a result of the study's comparative examination of the four scholarship programs, some major policy recommendations are offered. The recommendations are expected to be implemented as part of the YLSY Turkish Government Study Abroad Program and will serve as a template for other policymakers.

BEŞ YILDIZLI OTEL İŞLETMELERİNDEKİ İÇSEL PAZARLAMA FAALİYETLERİNİN İÇ GİRİŞİMCİLİK DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ALANYA ÖRNEĞİ*

Araştırma Makalesi / Research Article

Aliyeva, A. ve Yılmaz, H. (2021). Beş Yıldızlı Otel İşletmelerindeki Pazarlama Faaliyetlerinin İç Girişimcilik Davranışları Üzerindeki Etkisi: Alanya Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1448-1462.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.870449>.

Geliş Tarihi: 18.06.2021
Kabul Tarihi: 29.07.2021
E-ISSN: 2149-3871

Aysel ALİYEVA

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

aysel.aliyeva@usr.aku.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-7480-5800

Dr. Öğr. Üyesi Hatice YILMAZ

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü

hatice_guney@hotmail.com

ORCID No: 0000-0002-7488-6460

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı beş yıldızlı otel işletmelerindeki içsel pazarlama faaliyetlerinin iç girişimcilik davranışları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Belirlenen amaç doğrultusunda nicel veri toplama tekniklerinden olan anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, 2019 Haziran ayı içerisinde Alanya ilçesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan 400 katılımcı üzerinde anket gerçekleştirilerek elde edilmiştir. Çalışmada verilerin analizinde güvenilirlik analizi, betimsel analizler, ilişki testlerinde korelasyon analizi ve regresyon analizi yöntemleri kullanılmıştır. Analizler sonucunda içsel pazarlama uygulamalarının iç girişimcilik davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Yine araştırma sonucuna göre, alt faktörlerden ödül ve motivasyon, çalışanların seçimi, personel alımı, sağlıklı çalışma ortamı faktörlerinin iç girişimcilik davranışlarını anlamlı bir şekilde etkilediği, ancak buna karşılık etkili iletişim, iş gören gelişimi ve destek sistemi faktörlerinin iç girişimcilik algısı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı anlaşılmıştır. Araştırma sonuçlarından yola çıkarak yeterince ödüllendirilmiş ve yüksek motivasyona sahip olan çalışanların iç girişimcilik performanslarının da artacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İçsel Pazarlama, İç Girişimcilik, Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri, Alanya.

THE IMPACT OF INTERNAL MARKETING ACTIVITIES ON INTREPRENEURSHIP BEHAVIORS IN FIVE-STAR HOTEL BUSINESSES: A CASE OF ALANYA

ABSTRACT

The main aim of this study is to investigate the effect of internal marketing practices and sub-factors on intrapreneurship behaviors. The sample group consists of the staff working in five star hotels operating in Alanya. In accordance with the aim, questionnaire technique which is one of the quantitative data collection techniques was applied. Survey data were obtained by conducting surveys on 400 participants working in 5-star hotels operating in Alanya district in June 2019. Reliability analysis, percentage, frequency, arithmetic mean and standard deviation values were used for descriptive analysis, correlation analysis and regression analysis methods applied in the correlation test. As a result of the analysis, it was determined that internal marketing practices had a meaningful effect on intrapreneurship behaviors. According to the results of the research, it was understood that the factors of reward and motivation, selection of employees, recruitment of personnel, healthy working environment, which are among the sub-factors, significantly affect internal entrepreneurship behaviors, but on the contrary, effective communication, employee development and support system factors don't have a significant effect on internal entrepreneurship behaviors. Based on the results of the research, it can be said that the internal entrepreneurial performances of the employees who are sufficiently rewarded and have high motivation will also increase.

Keywords: Internal Marketing, Intrapreneurship, Five Star Hotel Businesses, Alanya.

* Bu makale, "İçsel Pazarlama Uygulamalarının Otel Çalışanlarının İç Girişimcilik Davranışları Üzerindeki Etkisi: Alanya Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Küreselleşme dünyadaki bütün işletmeler ve endüstriler için köklü değişiklikler yaratmaktadır. Teknolojilerin hızlı değişimi ve yayılması iç ve dış pazarlarda firmaların rekabet edebilmesi için yenilik yapma ve pazara yenilikler sunma becerilerine sahip olan çalışanlara verilen önemi artırmıştır (Sebora and Theerapatvong, 2009: 332-333). Herhangi bir işletme içerisinde yenilikçi faaliyet sürecini ifade eden iç girişimcilik bu doğrultuda bir strateji düşüncesi olarak ortaya çıkmıştır (Baruah and Ward, 2015: 813). İç girişimcilik, rekabet profilini değiştirerek veya yeniliği vurgulayarak işletmeyi canlandırmak üzere tasarlanmış organizasyonlardaki girişimcilik faaliyetlerini ifade etmektedir (Kellermanns and Eddleston, 2006: 809). İç girişimcilik bir işletmenin ekonomik anlamda büyüüp gelişmesinde, yenilikçi stratejilerin belirlenmesinde önemli bir değerdir (Alipour et.al.,2011:141). Turizm sektörü de son yıllarda büyük bir gelişim göstermiş ve dünyadaki küreselleşmiş sektörlerden biri haline gelmiştir. Bu nedenle turizm sektöründe de iç girişimcilik eğilimine sahip çalışanlar büyük bir öneme sahiptir. Temel olarak yaratıcı, yenilikçi, proaktif, rekabetçi ve değişimlere ayak uydurabilen çalışanlar iş girişimcilik yönlü davranışlar geliştirmeye daha yatkın kişilerdir. Çoğu araştırmacı, tüm insanlarda potansiyel bir yaratıcılık ve yenilikçilik oranı olduğuna inanmaktadır ancak bu potansiyeli ortaya çıkarmak için yöneticilerin uygun bir planlama yapması gerekmektedir (Marzban,et.al.,2013: 76). İç girişimcilik işletmelerin içsel gelişim yolu ile çeşitlendirmeye giriştikleri bir süreci ifade etmektedir (Burgelman, 1983: 1349). Bir işletme girişimcilik atmosferiyle ne kadar uyumlu olursa bu durum çalışanların iç girişimcilik yönlü davranışları üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır (Stewart, 2009: 94). Son yıllarda yapılan birçok çalışmada insan kaynakları yönetimi uygulamalarının çalışanlar arasında inovasyona yönelik girişimci tutumları artırmak ve iç girişimcilik davranışlarını teşvik etmek için kilit bir unsur olarak uygunluğu vurgulanmaktadır (Sanchez and Soriano, 2011: 7). Günümüzde örgütsel değişimin ve çalışanları güçlendirme ihtiyacının bilincinde olan birçok işletme içsel pazarlama kavramını uygulamaya çalışmaktadır (Papasolomou, 2006: 95). İçsel pazarlama işletmelerde müşteri odaklı düşünmenin önemi ile birlikte gelişmeye başlayan bir kavramdır (Helman, 1992: 4). Çalışanların hizmet sunum mekanizmaları ile ilgili çalışmalardan kaynaklanan içsel pazarlama, müşterilere daha iyi hizmet sunabilmek için iş görenlerin eğitimi, geliştirilmesi, ödüllendirilmesi gibi genel olarak insan kaynakları yönetimi işlevlerini kapsamaktadır (Abzarier.al.,2011: 148). Bu hususlar göz önünde bulundurularak, iç girişimciliği teşvik eden bir strateji oluşturmak amacıyla hizmet işletmelerinde içsel pazarlama uygulanabilir bir yaklaşımdır (Zampetakis and Moustakis, 2007: 418). İşletmelerde girişimcilik davranışlarının geliştirilmesinde ve artırılmasında kilit bir faktör olmasına rağmen içsel pazarlama uygulamaları ve iç girişimcilik davranışları arasındaki ilişkinin incelendiği çok az çalışma bulunmaktadır. Temel amacı, otel işletmelerinde içsel pazarlama faaliyetlerinin iç girişimcilik davranışları üzerindeki etkisinin belirlenmesi olan bu araştırmanın turizm sektörüne ve alanyazına bu doğrultuda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. İÇSEL PAZARLAMA KAVRAMI

İşletme faaliyetlerinde kullanılan içsel pazarlama kavramı pazarlama ve hizmet yönetimi alanyazınında 1970'lerin sonlarından açıkça tartışılmaya başlanmıştır (Varey and Lewis, 1999: 926). İçsel pazarlama, kalitenin hizmet sunum sürecinin her adımında yer alması için işletmede iç etkileşimlerin kalitesini yönetmenin bir yolu olarak ileri sürülmüş bir kavramdır (Lings, 1999: 452). Bu kavramın altında yatan iki temel fikir, işletme içerisindeki çalışanların birer iç müşteri olarak değerlendirilmesi ve nihai müşteriye etkili bir şekilde hizmet sunabilmeleri için öncelikle iç müşterilerin memnun edilmesidir (Pittand Foreman, 1999: 25). İçsel pazarlama kavramı, çalışan odaklı, müşteri odaklı ve şirket odaklı olmak üzere birbiriyle ilişkili üç aşamadan oluşan bir gelişim sürecinden geçmiştir. Ancak tanımı, işlevleri, nasıl uygulanacağı konusunda bir fikir birliğine ulaşılmamıştır (Chen, et.al.,2019: 3). Kavram doğrudan kullanılmış olmasa bile içsel pazarlama düşüncesi öncelikle Sasser ve Arbeit'in (1976) araştırmalarında belirtilmiştir. Burada araştırmacılar içsel pazarlamayı kaliteli hizmet sunan, çalışanları bir arada tutan, temel amacı iş geliştirilmesi olan değişim mühendisliği uygulamaları olarak ifade etmişlerdir (Taşkın ve Yeni, 2016: 164). Pazarlama ve yönetim bilimi alan yazınında ise bu kavram ilk defa Berry ve diğ'nin (1976) araştırmalarında doğrudan kullanılmıştır (Toet.al.,2015: 14). Leonard Berry içsel pazarlamayı "*çalışanları iç*

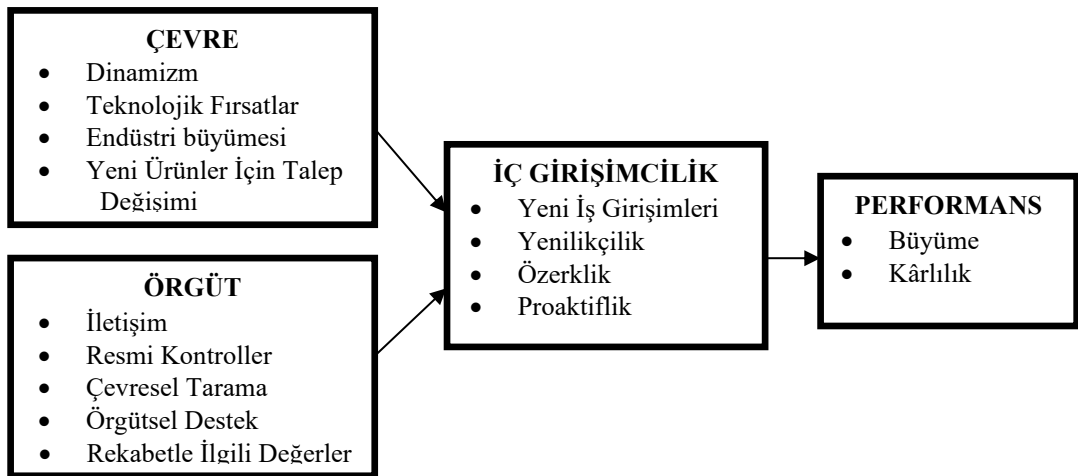
müşteriler olarak görme ve yapılan işleri de örgütün hedefleri doğrultusunda, içsel müşterilerin ihtiyaçlarını ve isteklerini tatmin eden içsel ürünler” olarak tanımlanmıştır (Berry, 1981: 34). Berry (1981), işletmenin dış müşterilerine kaliteli hizmet sunabilmeleri için iç müşterilerin ihtiyaçlarının karşılanarak daha iyi bir konumda olmaları gerektiğini bildirmiştir. Bu bakış açısına göre, ihtiyaçları karşılanan çalışanların işletme içerisindeki memnuniyetinin derecesi arttıkça, bu durum dış müşteri memnuniyeti ve sadakati oluşturmada da etkili olacağını savunmuştur (Rafiq and Ahmed, 2003: 1177-1178). İçsel pazarlama kavramını inceleyen ilk araştırmacılardan biri olan Grönroos (1981) içsel pazarlamayı, “*firmayı iç müşteri olarak değerlendiren çalışanlara satmak*” olarak tanımlamıştır (Cahill, 1995: 44). Bu düşünce sonucunda Grönroos (1981) daha yüksek çalışan memnuniyetinin müşteri odaklı ve pazar odaklı bir işletme yaratması üzerindeki önemini vurgulamaktadır (Ballantyne, 1997: 345). Joseph (1996) geniş kapsamlı bir tanım sunarak içsel pazarlamayı, işletmenin her seviyesindeki çalışanları motive etmek, harekete geçirmek, işbirliği yapmak ve yönetmek için pazarlama, insan kaynakları yönetimi, müttefik teori, teknik ve ilkelerin, dış müşterilere ve birbirlerine hizmet etme biçimlerini sürekli iyileştirmek için uygulanması olarak tanımlamıştır (Joseph, 1996: 55). İçsel pazarlama uygulamalarının temel amacı, her düzeyde motive edilmiş, müşteri yönlü bir bilince sahip olan çalışanların elde edilmesidir (Caruana and Calleya, 1998: 108). Bu amaç doğrultusunda içsel pazarlama uygulamalarının temel hedeflerini, personel hakkında bilgi toplamak, müşteri odaklılığının kabulünün sağlanması, çalışanların müşteri iletişim durumlarını yönetmeleri için eğitilmesi ve müşteri odaklı tutum ve davranışları destekleyen bir organizasyon ortamının oluşturulması olarak sıralamak mümkündür (Brookset.al., 1999: 50). İçsel pazarlama uygulamaları, yalnızca çalışanların refahını önemsemeyi içeren şirketlerin stratejik bir yönelimini yansıtmayı değil, aynı zamanda bu çalışanların ihtiyaçlarını karşılayan bilgiler üretmeyi ve yaymayı da içermektedir (Fryeet.al., 2020: 2). Birçok araştırmada içsel pazarlama uygulamalarına sahip olan işletmelerin daha yüksek müşteri memnuniyetine sahip oldukları belirlenmiştir (Tansuhaj, et.al.,2007: 82). Başarı ile yürütülen içsel pazarlama uygulamaları işletmede iş gücü devir hızının azalması, hizmet kalitesinde artış, yüksek düzeyde çalışan memnuniyeti ve organizasyondaki değişimlere ayak uydurma becerisi gibi önemli faydalara yol açabilmektedir (Arnett, et.al.,2002: 87-88).

2. İÇ GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI

Küresel işletmelerin başarısı tüm çalışanların görevlerini etkin bir şekilde yerine getirme, yaratıcı fikirleri tasarlama ve iyileştirme ve örgütsel rekabet gücünü en üst düzeye çıkarmak için yenilikçi çözümler uygulama becerilerine bağlıdır. Bu nedenle, iç girişimcilik kültürünü teşvik eden en iyi uygulamaları belirlemek ve çalışanların yaratıcı vizyonunu teşvik etmenin yollarını bulmak gerekmektedir (Prieto, et.al., 2020: 94). Girişimcilik mevcut bir organizasyonun dışında yeni bir girişim geliştirme eylemidir (Parker, 2011: 20). Buna karşılık iç girişimcilik, bir işletmedeki çalışanın mevcut organizasyon sınırları içinde yenilikçi faaliyetlerde bulunma yeteneğini ifade eder (Blenker and Christensen, 2004: 4). Bu bağlamda, iç girişimcilik yenilik sürecinin mevcut organizasyonlar bağlamında yürütülmesi anlamında girişimcilikten ayrılmaktadır (Comeche and Loras, 2010: 24-25). Araştırmacılar, firmaların canlandırılması ve performansı üzerindeki olumlu etkisi nedeniyle 1980'lerin başından beri bu kavrama ilgi göstermeye başlamışlardır (Turro, et.al., 2014: 361). Geleneksel olarak üst yönetim örgütte yenilenmenin en itici gücü olarak kabul edilmektedir. Ancak günümüzde organizasyonlarda aşağıdan yukarıya tüm birimlerde yenilik yapan girişimci bireylere giderek daha fazla önem verilmektedir. Hatta iç girişimciliğin birçok çalışanın görev tanımının bir parçası olduğu iddia edilmektedir (Deprezand Euwema, 2017: 430). İç girişimciliğin ortak bir tanımı bulunmamaktadır. İç girişimcilik, bireysel bakış açısına odaklanır. Bu bağlamda, iç girişimcilik, başlatmayı, risk almayı ve yeni fikir geliştirmeyi içeren bir dizi çalışan etkinliği olarak tanımlanmaktadır (Pandey, et.al., 2020: 2). Sharma ve Chrisman (1999)'a göre iç girişimcilik, “*bir bireyin veya bir grubunun, mevcut bir kuruluşla birlikte, yeni bir kuruluş yaratması veya bu kuruluş içinde yenilenme ya da yeniliği teşvik ettiği süreç*” olarak tanımlanmıştır (Sharma and Chrisman 1999: 18). Daha geniş bir ifade ile iç girişimcilik, yönetici gözetiminde girişimci rolünü üstlenen bir işgören tarafından kuruluşun ekonomik performansını iyileştirmek için, kaynakların bir kısmını, yani daha önce uygun bir şekilde kullanılmamış olanları kullanarak işletme içinde yenilikçi sistemlerin ve uygulamaların başlatılması ve uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Maier and Zenovia, 2011:

972). Yapılan tanımlardan da anlaşıldığı üzere iç girişimcilik, bir işletmenin sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmesinde, kendini yenilemesinde ve çevreye uyum sağlayabilmesine katkı sağlayan bir süreçtir. Bu süreç, yeni fikirlerin ve fırsatların yakalanması ile başlamaktadır. Daha sonra değer yaratmaya öncülük eden fırsatlara ilişkin kaynakların bir araya getirilmesi ile devam etmekte ve son olarak, fırsatlardan yararlanmak, işletme içerisinde Araştırma-Geliştirme faaliyetleri kapsamında veya işletme için değer yaratan yeni bir iş girişimi gerçekleştirilmesi ile sonuçlanmaktadır (Menzelet.al.,2006: 8). Özel bir girişimcilik türüne mensup olan iç girişimciler inisiyatif alma, fırsat peşinde koşma ve yenilikçilik gibi bazı temel davranışsal özelliklere sahip olmaktadır (Bosma, et.al.,2010: 8). İç girişimcilik birçok araştırmacı tarafından farklı boyutları ile ele alınan çok boyutlu bir kavramdır. Covin ve Slevin (1988) bir işletmenin girişimcilik yöneliminin, üst düzey yöneticilerin işletme ile ilgili riskleri üstlenmeye ne kadar eğilimli oldukları, rekabet avantajı elde etmek amacıyla değişim ve yenilikçiliği ne düzeyde destekledikleri ve rakip firmalarla ne düzeyde agresif bir şekilde rekabet ettikleri ile ilgili olduğunu savunarak, iç girişimcilik davranışlarını, risk almak, yenilikçilik ve proaktivite olmak üzere üç boyutta incelemişlerdir (Covin and Slevin, 1988: 218). Lumpkin ve Dess'in (1996) araştırmalarında iç girişimcilik, özerklik, yenilikçilik, risk alma, proaktivite ve rekabetçi saldırganlık olmak üzere beş boyutta incelenmiştir (Lumpkin and Dess, 1996: 140). Antoncic ve Hisrich (2001), araştırmalarında yeni iş girişimi, yenilikçilik, kendini yenileme ve proaktiflik olmak üzere iç girişimciliğin dört boyutundan bahsetmektedirler. Vurguları ve faaliyet yönelimleri bakımından biraz farklı olsalar da, dört boyut aynı girişimcilik kavramıyla ilgilidir, çünkü bunlar girişimciliğin yapıtaşı olan Schumpeter'in inovasyon faktörleridir (Antoncic and Hisrich, 2001: 495). Yeni iş girişimi, mevcut ürünler veya pazarlarla ilgili yeni işletmelerin oluşturulması anlamına gelir; yenilikçilik ürün ve hizmet yeniliklerini ifade eder; kendini yenileme strateji reformunu ve örgütsel değişimi yansıtır; ve proaktiflik ise inisiyatif, risk alma ve rekabetçi saldırganlık davranışlarını içerir (Rojaset.al.,2020: 397). Literatür incelendiği zaman çok boyutlu bir yapıya sahip olan iç girişimcilik davranışlarının en çok risk alma, yenilikçilik, proaktiflik ve rekabetçi girişkenlik boyutları ile test edildiği görülmektedir (Felicio and Caldeirinha, 2012: 1718). İşletme içinde ve dışında birçok faktör çalışanların iç girişimcilik davranışlarını teşvik edebilmektedir. İşletme içerisinde iç girişimciliği teşvik eden faktörler, yönetimin desteği, özerklik, işin takdir edilmesi, ödüllendirme, zamanın kullanılabilirliği ve organizasyonel sınırlar gibi örgütsel faktörlerdir (Lober, 1998: 28). İç girişimcilik aynı zamanda hükümet politikaları, sosyokültürel ve sosyoekonomik koşullar, rekabet koşullarının değişmesi, yasal düzenlemeler, hammadde ve insan kaynakları mevcudiyetindeki değişiklikler ve bunlara ek olarak içinde çalıştıkları kurumun daha birçok çevresel faktörlerinden etkilenmektedir (Baron and Greenberg, 1989: 520).

Şekil 1: Antoncic ve Hisrich'in İç Girişimcilik Modeli ((Antoncic,ve Hisrich, 2001: 505)

Şekil 1'de görülen Antoncic ve Hisrich (2001) tarafından geliştirilen iç girişimcilik modelinde örgüt içi faktörlerin ve dış çevre faktörlerinin iç girişimcilik davranışları üzerindeki etkisi

ve sonuç olarak iç girişimciliğin işletme performansını belirleyen büyüme ve kârlılık üzerindeki etkisi gösterilmektedir.

3. İÇSEL PAZARLAMA FAALİYETLERİ VE İÇ GİRİŞİMCİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

İç girişimcilik boyutlarının, işletme içerisinde başarıyla uygulanabilmesinde birçok faktör etkili olabilmektedir. Soleimani ve Shahnazari (2013) araştırmalarında iç girişimcilik davranışlarını destekleyen girişimcilerin kişisel özellikleri, İKY uygulamaları, örgüt kültürü ve çalışan memnuniyeti olmak üzere dört faktör grubuna dayanan bir araştırma modelini doğrulamışlardır (Soleimani and Shahnazari, 2012: 1311). Bir diğer araştırmada ise iç girişimcilik davranışlarının ortaya çıkması için elverişli bir ortamın oluşturulmasında etkili olan beş faktör tanımlanmıştır. Bu faktörler; üst yönetimin desteği, çalışanların takdiri, çalışanların ödüllendirilmesi, zaman mevcudiyeti ve örgütsel sınırlardır (Kuratko, et.al.,2014: 39). Üst yönetimin tutumu iç girişimcilik davranışlarının şekillendirilmesinde önemli bir faktördür. Yöneticiler yeni fırsatların bulunması ve kullanılması konusunda çalışanlarına yetki vermek ve bu konuda onları ödüllendirmek için koşullar yaratabilmektedirler. Yönetim özellikle çalışanların işlerin yenileşmesi ve iyileştirilmesi konusundaki fikir ve önerilerini kabul ederek, bu fikirlerin eylemlere dönüşmesi sürecinde gerekli kaynakları sağlayarak ve yeterli işletim prosedürlerini oluşturarak iç girişimciliği etkileyebilmektedir (Haase, et.al., 2015: 910). İç girişimcilik dostu olduğu bilinen bir kurumsal kültür, yetenekli ve yenilikçi insanları işletmeye çekebilir ve böylece bir işletme insan kaynaklarında rekabet avantajı elde eder (Monnavarian and Ashena, 2009: 386). İç girişimcilik davranışlarını destekleyen faktörler üzerinde yapılan araştırmaların çoğunda üzerinde en çok durulan faktör İKY uygulamalarıdır (Elia and Margherita, 2018: 272). Son yıllarda birçok araştırmacı insan kaynakları yönetimi uygulamalarının iç girişimcilik davranışları üzerindeki etkisini analiz etmeye yönelik araştırmalar gerçekleştirmiştir (Christensen, 2005; Hayton, 2005, Madu and Urban, 2014; Akdoğan ve Cingöz, 2015; Carda, et.al.,2020). İçsel pazarlama kavramı ise yetenekli çalışanların işe alınması, eğitilmesi ve müşteriye kaliteli hizmet sunabilmesi için motive edilmesi gibi uygulamaları kapsamaktadır. Bu bakımdan içsel pazarlamanın insan kaynakları yönetimi işlevlerini temsil ettiğini söylemek mümkündür (Caruana and Calleya, 1998: 109). Bu doğrultuda içsel pazarlama faaliyetlerinin de insan kaynakları yönetimi işlevleri gibi çalışanların iç girişimcilik davranışları geliştirmeleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini söylemek mümkündür (Akın, 2017: 73).

Mevcut alan yazında içsel pazarlama ve iç girişimcilik arasındaki ilişkilerin incelendiği çok az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu araştırmaların bazıları aşağıda gösterilmektedir.

Uygun ve Akın (2017), tarafından yapılan bir araştırmada hizmet işletmelerinde çalışanların içsel pazarlama uygulamalarına yönelik algı düzeyleri ile müşteri ve iç girişimcilik yönlü davranışları arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Araştırmada hizmet işletmelerinde algılanan içsel pazarlama uygulama düzeyine göre çalışanların müşteri ve iç girişimcilik yönlü davranışlarının farklılaştığı ortaya koymuştur. Ayrıca katılımcıların demografik ve işle ilgili kişisel özelliklerine bağlı olarak içsel pazarlama algılarının ve öz-değerlendirmeye dayalı müşteri ve iç girişimcilik yönlü davranışlarının farklılaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Pekel (2020) tarafından yapılan bir araştırmada aktif katılımcılara spor hizmet ve programları hazırlayıp sunan örgüt çalışanlarının iç girişimcilik ve müşteri yönlü davranışlar geliştirmelerindeki içsel pazarlama algısı ve algılanan örgütsel desteğin aracılık rolü incelenmiştir. Araştırmada çalışanların yüksek düzeyde iç girişimcilik, müşteri yönlü davranış, içsel pazarlama ve örgütsel destek algısına sahip oldukları belirlenmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda içsel pazarlama algısı ve alt boyutları ile iç girişimcilik davranışı ve alt boyutları arasında zayıf ve orta düzeyde olumlu yönde bir ilişki olduğu ve içsel pazarlama algısının iç girişimcilik davranışını olumlu yönde etkilediği anlaşılmıştır. İçsel pazarlama algısı alt boyutları ile müşteri yönlü davranış alt boyutları arasında zayıf ve orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki görüldüğü ve içsel pazarlama algısının müşteri yönlü davranışı olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Algılanan örgütsel destek düzeyi ile iç girişimcilik davranışı ve alt boyutları arasında zayıf ve orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki bulunduğu, algılanan örgütsel desteğin iç girişimcilik davranışını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Son olarak da algılanan örgütsel destek düzeyi ile müşteri yönlü davranış ve alt boyutları arasında zayıf ve orta

düzeyde pozitif yönde bir ilişki bulunduğu ve algılanan örgütsel desteğin müşteri yönlü davranışı olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE HİPOTEZİ

İçsel pazarlama ve iç girişimcilik işletmelerin sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmesinde, yaşanan değişimlere ve yeniliklere daha kolay uyum sağlamalarında katkısı olan önemli kavramlardır. Bununla birlikte içsel pazarlama bir işletmede girişimsel performansı etkileyen ve işletmede iç girişimcilik davranışlarının oluşmasında katkısı olan önemli bir faktördür. Alan yazın incelendiği zaman içsel pazarlama uygulamalarının iç girişimcilik davranışları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. İçsel pazarlama faaliyetlerinin iç girişimcilik üzerindeki etkisinin incelendiği bu araştırmanın bu kapsamda hem otel işletmelerine hem de alan yazına katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Bu doğrultuda bu çalışmanın temel amacı, otel işletmelerinde uygulanan içsel pazarlama uygulamaları ile ilgili çalışanların değerlendirmelerini belirlemek, çalışanların iç girişimcilik yönlü davranış düzeylerini tespit etmek ve içsel pazarlama uygulamalarının çalışanların iç girişimcilik yönlü davranışları üzerine etkisini ortaya koymaktır. Bu bakımdan öncelikle bu iki kavram arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmış, daha sonra içsel pazarlama uygulamalarının literatürdeki yedi boyutlu yapısı göz önüne alınarak her bir boyutun iç girişimcilik davranışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Aşağıda araştırmanın temel amacı doğrultusunda kurulan araştırma hipotezi yer almaktadır.

H1: Otel çalışanları tarafından algılanan içsel pazarlama faaliyetleri iç girişimcilik davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Araştırmanın temel amacı ve hipotezine ek olarak içsel pazarlama uygulamalarını oluşturan boyutların (*Ödül ve Motivasyon Etkili İletişim İş gören Gelişimi Destek Sistemi Çalışanların Seçimi Personel Alımı Sağlıklı Çalışma Ortamı*) iç girişimcilik davranışlarını oluşturan faktörler (*Yenilik ve Risk Alma, Proaktif Olma Rekabetçi Girişkenlik ve Özerklik Kendini Yenileme*) üzerindeki etkisi incelenmiştir.

5. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın veri toplama yöntemi, verilerin analizi, evreni ve örnekleme ile ilgili açıklamalar yer almaktadır.

6.1. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verileri nicel veri toplama araçlarından biri olan anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Demografik sorular dışındaki içsel pazarlama faaliyetleri ile iç girişimcilik davranışlarına ilişkin algıyı ölçmeye yönelik sorular beşli likert tipi sorulardan oluşmaktadır. Söz konusu ankette her ifade için “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Orta Düzeyde Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kesinlikle Katılıyorum” cevapları karşılık gelmektedir. Araştırmada içsel pazarlama uygulamalarına ilişkin tutumları belirlemek için Elsamain ve Alshurideh (2012) tarafından geliştirilen ve Urk (2015) tarafından Türkçe’ye uyarlanan bir ölçek kullanılmıştır. Katılımcıların iç girişimcilik davranışlarına ilişkin tutumlarını belirlemek için ise İbrahimoglu ve Ugurlu (2013) tarafından, Antoncic ve Hisrich (2003)’in çalışmasından uyarlanan bir ölçekten yararlanılmıştır. Sonuç olarak araştırmada veri toplamak için kullanılan anket formu, 32 adet içsel pazarlama faaliyetlerine ilişkin algıyı ölçmeye yönelik soru, 19 adet iç girişimcilik davranışlarına ilişkin algıyı ölçmeye yönelik soru, 6 adet ise demografik faktörleri ölçmeye yönelik sorular olmak üzere toplam 51 sorudan oluşmaktadır.

6.2. Veri Analiz Yöntemi

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS 18.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada, ilk olarak güvenilirliği belirlemek için ise ölçeklerin tamamına ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach’s Alpha katsayılarına bakılmıştır.

Tablo 1: Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler ve Alt Boyutları	Cronbach's Alpha (Her bir boyut için)	Cronbach's Alpha (Tüm ölçek için)	İfade sayısı
İçsel Pazarlama		0,967	32
<i>Ödül ve Motivasyon</i>	0,972		8
<i>Etkili İletişim</i>	0,961		5
<i>İşgören Gelişimi</i>	0,955		4
<i>Destek Sistemi</i>	0,964		3
<i>Çalışanların Seçimi</i>	0,972		4
<i>Personel Alımı</i>	0,982		4
<i>Sağlıklı Çalışma Ortamı</i>	0,974		4
İç Girişimcilik		0,917	19
<i>Yenilik ve Risk Alma</i>	0,978		8
<i>Proaktif Olma</i>	0,942		3
<i>Rekabetçi Girişkenlik ve Özerklik</i>	0,974		4
<i>Kendini Yenileme</i>	0,966		4

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre, içsel pazarlama ölçeğinin tamamına ilişkin güvenilirlik değerinin ($\alpha=0,967$), iç girişimcilik ölçeğinin tamamına ilişkin güvenilirlik değerinin ise ($\alpha=0,917$), olduğu görülmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere ölçeklerin tamamına ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach's Alpha değerlerin 0,90 üzerinde olduğu belirlenmiştir. Bu durum ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğunun bir göstergesidir (Durmuş vd, 2013: 89).

6.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Alanya'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerindeki çalışanlar oluşturmaktadır. Antalya İl Turizm Müdürlüğü'nün resmi internet sitesinden elde edilen bilgiye göre Alanya'da 66 adet beş yıldızlı otel işletmesi bulunmaktadır. Araştırmada evreninin tamamına ulaşmanın zorluğu nedeniyle evreni temsil edebilme gücüne sahip örneklem belirleme yolu izlenmiştir. Araştırmada olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden biri olan kolay örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Evren sayısı kesin olarak belirlenemediği için araştırmada örneklem büyüklüğünü hesaplarken sınırsız veya hacmi belli olmayan evrenler için örneklem hesaplama formülü kullanılmıştır (Özdamar, akt. Avan, 2010: 81).

$$a = 0,05 \text{ için } \sigma=1 \text{ } z_{0,05}=1,96 \text{ } H=\pm 0,1 \text{ alınırsa, } n = \frac{1^2 \cdot 1,96^2}{0,1^2} = 384,16 \text{ olur.}$$

Bu hesaplama sonucunda Alanya'da beş yıldızlı otel işletmesinde çalışan minimum 385 kişinin örnekleme dâhil edilmesi gerektiği belirlenmiştir. Araştırmada anketlerin yanlış ve eksik doldurulabileceği göz önünde bulundurularak 450 anket dağıtılmıştır. Bu anketlerden 423 anket geri toplanmış, 23 adet anketyanlış ve eksik doldurulduğu için analiz dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak analizler 400 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Veriler 2019 yılı Haziran ayı sürecinde toplanmıştır. Örneklem grubunu oluşturan katılımcıların kişisel özellikleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Otel Çalışanlarının Bireysel Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	F	%	Değişkenler	Gruplar	F	%
Cinsiyet	Kadın	173	43,3	Çalıştığınız Departman	Ön büro	31	7,8
	Erkek	227	56,8		Yiyecek-içecek	44	11,0
Medeni Durum	Evli	223	55,8		Mutfak	78	19,5
	Bekar	177	44,3		Kat hizmetleri	131	32,8
Yaş	17 yaş ve altı	20	5,0		İnsan Kaynakları	15	3,8
	18-25 yaş aralığı	104	26,0		Halkla İlişkiler	9	2,3
	26-33 yaş aralığı	136	34,0		Satış Pazarlama	17	4,3
	34-41 yaş aralığı	72	18,0		Muhasebe/Finans	26	6,5
	42-49 yaş aralığı	50	12,5				
	50 ve üzeri	18	4,5		Diğer	49	12,3
Eğitim Durumunuz	İlköğretim	63	15,8	Bu oteldeki Çalışma süreniz	1 veya daha az	65	16,3
	Ortaokul/Lise	185	46,3		1-5 yıl	123	30,8
	Önlisans	60	15,0		6-10 yıl	139	34,8
	Lisans	80	20,0		11- 15 yıl	69	17,3
	Lisansüstü	12	3,0		16- 20 yıl	4	1,0

Araştırmaya katılan otel çalışanlarının bireysel özellikleri (Tablo 2) incelendiğinde,

katılımcıların %56,8'i erkek, %43,3'ü ise kadındır. Katılımcıların %34'ü 26-33 yaş, %26'sı 18-25 yaş, %18'i 34-41 yaş, %12,5'i 42-49 yaş, %5'i 17 yaş ve altı, %4,5'i ise 50 ve üzeri yaş aralığındadır. %15,8'i ilköğretim, %46,3'ü ortaokul, %15'i ön lisans, %20'si lisans ve %3'ü ise lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde ise %55,8'i evli, %44,3'ü ise bekâr olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan otel çalışanlarının ilgili otelde çalıştıkları departmanlara göre dağılımının ise sırasıyla; kat hizmetleri (%32,8), mutfak (%19,5), diğer (%12,3), yiyecek-içecek (% 11), ön büro (%7,8), muhasebe/finans (%6,5), satış pazarlama (%4,3), insan kaynakları (%3,8), halkla ilişkiler (%2,3) şeklindedir. Son olarak, katılımcıların ilgili oteldeki çalışma süreleri incelendiğinde %16,3'nün 1 ve daha az yıl, % 30,8'inin 1-5 yıl arası, % 34,8'nin 6-10 yıl arası, %17,3'nün 11-15 yıl arası, %1'nin 16-20 yıl arası söz konusu otelde çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

7. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde ölçeklere ilişkin tutumlarının belirlenmesi amacı ile yapılan betimsel analiz sonuçları sunulmuştur. Ayrıca araştırma hipotezlerinin test edilmesi için yapılan "Korelasyon" ve "Regresyon" analizi sonuçları sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Tablo 3'de katılımcıların içsel pazarlama ve iç girişimcilik değişkenlerine ilişkin görüşleri sonucunda şekillenen aritmetik ortalamaları ve standart sapma değerleri gösterilmektedir.

Tablo 3.İçsel Pazarlama ve İç Girişimcilik Ölçeklerine ve Alt Boyutlarına İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları

Ölçekler ve Alt Boyutları	\bar{x}	s.s
İçsel Pazarlama	3,424	0,991
<i>Ödül ve Motivasyon</i>	3,322	1,044
<i>Etkili İletişim</i>	3,495	1,134
<i>İşgören Gelişimi</i>	3,441	1,088
<i>Destek Sistemi</i>	3,393	1,078
<i>Çalışanların Seçimi</i>	3,345	1,617
<i>Personel Alımı</i>	3,478	1,088
<i>Sağlıklı Çalışma Ortamı</i>	3,571	1,143
İç Girişimcilik	3,409	1,054
<i>Yenilik ve Risk Alma</i>	3,429	1,090
<i>Proaktif Olma</i>	7,920	2,550
<i>Rekabetçi Girişkenlik ve Özerklik</i>	3,340	1,090
<i>Kendini Yenileme</i>	3,450	1,055

Algı düzeyi: 1,0 ≤ X < 1,8 (Oldukça Düşük) ; 1,8 ≤ X < 2,6 (Düşük); 2,6 ≤ X < 3,4 (Orta); 3,4 ≤ X < 4,2 (Yüksek); 4,2 ≤ X < 5,0 (Oldukça Yüksek)

Tablo 3'de de görüldüğü üzere araştırmaya katılan otel çalışanlarının (\bar{x} =3,424) ile içsel pazarlama algılarının çok yüksek, (\bar{x} =3,409) ile iç girişimcilik algılarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin yapılan betimsel analizlerden elde edilen bulgulara göre ise içsel pazarlama ölçeğinin alt boyutları arasından en yüksek algı "sağlıklı çalışma ortamı" boyutuna aittir. İç girişimcilik ölçeğinin alt boyutları arasında ise en yüksek algının "proaktif olma" boyutuna ait olduğunu görmek mümkündür.

Tablo 4.İçsel Pazarlama Faaliyetleri ve İç girişimcilik Davranışları Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

	\bar{x}	s.s		<i>İçsel Pazarlama</i>	<i>İç Girişimcilik</i>
<i>İçsel Pazarlama</i>	3,424	0,991	r	1	.0,882**
			P	-	0,000
<i>İç Girişimcilik</i>	3,409	1,054	r	0,882**	1
			p	0,000	-

** . Korelasyon, 0,001 önemlilik düzeyinde anlamlıdır, p<0,01, r: Pearson Korelasyon Katsayısı

Tablo 4’de içsel pazarlama uygulamalarına ilişkin algı ve iç girişimcilik algısı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen değerler gösterilmektedir. Analiz sonucunda içsel pazarlama uygulamalarına ilişkin algı ve iç girişimcilik algısı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda içsel pazarlama uygulamalarına ilişkin algı ve iç girişimcilik algısı arasında çok yüksek düzeyde ($r= 0,882$).bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 5. İçsel Pazarlamanın İç Girişimcilik Davranışları Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Tek Değişkenli Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Standardize edilmemiş kat sayılar		Standardize edilmiş kat sayılar	t değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Beta	Standart Hata			
1 Sabit	0,198	0,090	---	2,214	0.000
İçsel Pazarlama	0,938	0,025	0.882	37,285	
R: 0.882		R²:0.777	Düzeltilmiş R²: 0.777	F: 1390.147	p: 0.000*

Yapılan basit doğrusal regresyon analizinin (Tablo 5) sonuçlarına göre model anlamlılık düzeyi 0,000 olarak tespit edilmiştir. Bu değer, 0,05 değerinin altında bir değer olduğu için regresyon modelinin açıklayıcı olduğunu, başka bir ifade ile regresyon analizi sonucunda elde edilen değerlerin doğru olarak ifade edilebileceğini söylemek mümkündür. Otel çalışanlarının içsel pazarlama algılarının iç girişimcilik algısı üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak ifadesi ise: “**İç Girişimcilik =0,198+0,938 X İçsel Pazarlama**” şeklindedir. Diğer bir ifadeyle içsel pazarlama faaliyetlerinde gerçekleşen 1 birimlik artışın iç girişimcilik davranışlarında da 0,938’lik bir artış yaratacağı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle araştırmamızın temel hipotezi olan **H1**: “*Otel çalışanları tarafından algılanan içsel pazarlama faaliyetleri iç girişimcilik davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir*” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Alt Boyutlara İlişkin Çok Değişkenli Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize kat sayılar	t değeri	Sig.	F değeri	R2 değeri	Düzeltilmiş R2 değeri	Sig.
	B değerleri	Standart hata	Beta Değerleri						
Sabit	0,123	0,073		1,691	0,092	333,917	0,856	0,854	0,000
Ödül ve Motivasyon	0,103	0,042	0,102	2,471	0,014				
Etkili İletişim	-0,049	0,046	0,052	-1,053	0,293				
İşgören Gelişimi	0,029	0,060	0,030	0,480	0,632				
Destek Sistemi	0,101	0,053	0,104	1,929	0,054				
Çalışanların Seçimi	0,199	0,052	0,200	3,806	0,000				
Personel Alımı	0,111	0,056	0,115	1,980	0,048				
Sağlıklı Çalışma Ortamı	0,453	0,041	0,491	11,148	0,000				
İç girişimcilik= 0,123+0,103*Ödül ve Motivasyon+0,199*Çalışanların Seçimi+0,111*Personel Alımı +0,453* Sağlıklı Çalışma Ortamı									

Yapılan çok değişkenli regresyon analizi (Tablo 6) sonucunda da ortaya çıkan regresyon modelinin anlamlı olduğu (F: 333,917, p:0,000) ve içsel pazarlama uygulamalarını oluşturan alt

boyutların iç girişimcilik algısına ilişkin varyansın %86'sını açıkladığı belirlenmiştir. Ayrıca içsel pazarlama uygulamalarına yönelik algıya ilişkin faktörlerden ödül ve motivasyon, çalışanların seçimi, personel alımı, sağlıklı çalışma ortamı olmak üzere toplam dört faktörün iç girişimcilik davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Etkili iletişim, iş gören gelişimi destek sistemi, boyutlarının ise iç girişimcilik davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

8. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Alanya ilçesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan 400 katılımcı ile gerçekleştirilen anket uygulaması sonucunda katılımcıların %56'sının erkek %,43'ünün kadın olduğu, çoğunluğun 26-33 yaş aralığında, ortaokul/lise düzeyinde eğitim seviyesine sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaya %32 oranla en fazla katılım sağlayanların kat hizmetleri bölümü çalışanlarının oluşturduğu, otel işletmesinde çalıştıkları süre değişkeni incelendiğinde ise %34'lük bir oranla 6-10 yıldır söz konusu otelde çalışan katılımcıların oluşturduğu belirlenmiştir. Katılımcıların içsel pazarlama faaliyetlerine ilişkin algıları incelendiğinde, ($\bar{x} = 3,424$) yüksek düzeyde bir içsel pazarlama algısına sahip oldukları anlaşılmıştır. Kan Sönmez ve Hacıoğlu (2019); Çullu Kaygısız ve Eren (2017) otel işletmelerinde genel içsel pazarlama faaliyetlerine yönelik katılımcıların yüksek düzeyde olumlu bir algıya sahip oldukları bulgusuna ulaşmışlardır. Bu sonuca göre araştırmaların genellendiği bölgelerde içsel pazarlama faaliyetlerinin yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların iç girişimcilik davranışlarına yönelik görüşleri değerlendirildiğinde genel olarak yüksek düzeyde ($\bar{x} = 3,4096$) bir iç girişimcilik algısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Uzun, (2018) tarafından yapılan bir çalışmada da Alanya'daki dört ve beş yıldızlı otel işletmelerindeki çalışanlar arasından araştırmaya katılanların iç girişimcilik algılarının yüksek düzeyde olduğunu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçtan yola çıkarak bu araştırmanın gerçekleştirildiği Alanya ilçesindeki beş yıldızlı otel işletmelerinde iç girişimcilik kültürünün var olduğu ve çalışanların iç girişimcilik yönlü davranışlara eğilimli olduklarını söylemek mümkündür. İçsel pazarlama uygulamaları ve iç girişimcilik davranışları arasındaki ilişkinin belirlenmesi adına yapılan genel korelasyon analizi sonucunda değişkenler arasındaki ilişkinin çok yüksek düzeyde ($r = 0,882$) ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın temel amacı olan içsel pazarlama uygulamalarının otel çalışanlarının iç girişimcilik davranışları üzerindeki etkisini belirlemek amacı ile yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda içsel pazarlama faaliyetlerinde gerçekleşen 1 birimlik artışın iç girişimcilik davranışlarında 0,938' lik bir artış yaratacağı sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre temel hipotezlerden H1: kabul edilmiştir. Yapılan çok değişkenli regresyon analizi sonucunda ise içsel pazarlama uygulamalarını oluşturan alt faktörlerin iç girişimcilik davranışlarına ilişkin varyansın %86'sını açıkladığı tespit edilmiştir. Alt faktörlerden ödül ve motivasyon, çalışanların seçimi, personel alımı, sağlıklı çalışma ortamı faktörlerinin iç girişimcilik davranışlarını anlamlı bir şekilde etkilediği, ancak buna karşılık etkili iletişim, iş gören gelişimi ve destek sistemi faktörlerinin iç girişimcilik davranışları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı anlaşılmıştır. Uygun ve Akın (2017) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda da içsel pazarlama faaliyetlerinin çalışanların iç girişimcilik yönlü davranışlarında önemli bir rol oynayabildiği, ayrıca bu değişkenlere yönelik algı düzeyinin yüksek olduğu ve büyük ölçüde ilgili kişisel özelliklere göre farklılaşabildiği anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar araştırma sonuçlarımız ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak otel işletmelerine bir takım öneriler sunulmaktadır. Öncelikle içsel pazarlama faaliyetleri ile iç girişimcilik davranışları arasındaki ilişkiye yönelik çalışanlarda bir farkındalık oluşturulmalıdır. İç girişimcilik davranışlarını etkileyen içsel pazarlama uygulamalarından biri olan motivasyon faktörlerini işletmenin amaçları doğrultusunda kullanmak ve yönlendirmek otel yöneticilerinin en önemli görevlerinden biri olmalıdır. Bu doğrultuda yöneticiler çalışanların ihtiyaçlarını ve beklentilerini iyi analiz etmeli ve bu ihtiyaç ve beklentilere uygun çözümler geliştirebilmelidirler. Otel işletmelerinde çalışanların motive edilmesi için çalışanları bireysel olarak tanımak, iletişimi güçlendirmek, çalışanların sosyalleşmeleri ve birbirleri ile bağ kurmalarını sağlayacak sosyal aktiviteler düzenlenmek, çalışanların mesleki gelişimlerini desteklemek için onlara eğitim olanakları sunmak, çalışanların fikirlerine önem vermek, onlara yetki ve sorumluluk vermek, çalışanların özel günlerini hatırlamak, aileleriyle vakit geçirmesine olanak tanıyacak esnek çalışma saatleri sunmak önerilen stratejilerdir. Araştırma sonuçlarından yola çıkarak

yeterince ödüllendirilmiş ve yüksek motivasyona sahip olan çalışanların iç girişimcilik performanslarının da artacağını söylemek mümkündür. İşletmenin hedefleri doğrultusunda üstün performans sergileyen çalışanların bu doğrultuda maddi ve manevi ödüllendirme yapılmalıdır.

İç girişimcilik davranışlarını anlamlı bir şekilde etkileyen bir diğer faktör ise içsel pazarlamanın en önemli uygulamalarından biri olan çalışanların seçimi ve personel alımıdır. İç girişimcilik kavramının en temel ögesi işletmenin personelidir. Bu nedenle, çalışanların seçim sürecinin ve daha sonra işe alım süreci ile işletmeye kazandırılan çalışanın işletmeyi sadece etkilemesi değil aynı zamanda bu uygulamalardan etkilenmesi de beklenmektedir. Yöneticiler bu doğrultuda çalışanların seçimi sürecinde uygun stratejileri izlemeli, personel alımı sırasında açık olan pozisyonlarla ilgili iş tanımı yapılmalı ve uygun niteliklere sahip olan çalışanların alınarak işletmenin amaçları doğrultusunda gelişimi sağlanmalıdır. Bu süreçte otel işletmelerine çalışanların seçimi ve personel alımı sürecinin tüm aşamalarında adaylara nazik davranmak, ilk olarak iş ilanlarında tanımlanan iş için gereken tüm yetkinlikleri belirtmek, son olarak da sonucu ister olumlu ister olumsuz olsun mülakata katılan tüm adaylara geri dönüş yapmak önerilebilir.

İç girişimcilik davranışları üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahip olan faktör sağlıklı çalışma ortamıdır. İşletmede çalışanların iç girişimciliğe bağlı davranış ve tutumlara sahip olması için buna uygun sağlıklı bir çalışma ortamının oluşturulmuş olması gerekmektedir. Örneğin otel işletmelerinde sağlıklı bir çalışma ortamının oluşturulmasına yönelik olarak hijyeni teşvik etme, temizlik, dezenfeksiyon ve havalandırma, iyi aydınlanma, ergonomik ve beden sağlığına faydalı ofis mobilyalarına sahip olma, ofiste gürültü kirliliğini ortadan kaldıracak izolasyon sistemlerinin kurulması gibi önlemler önerilebilir. Sonuç olarak yöneticiler çalışma ortamlarını çalışanların iç girişimcilik yönlü davranış göstermelerine fırsat sunacak şekilde düzenlemeli ve girişimciliğe ilişkin desteklerini arttırmalıdır.

Bu araştırma sadece Alanya ilçesindeki beş yıldızlı otel işletmesinde çalışan bireylerin bakış açısı ile incelenmiştir. Daha genellenebilir ve daha somut sonuçlara ulaşabilmek için konu farklı il veya ilçelerde ve farklı sektörlerde incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Abzari, M. Ghorbani, H. and Madani, F. A. (2011). The Effect of Internal Marketing on Organizational Commitment from Market-Orientation Viewpoint in Hotel Industry in Iran, *International Journal of Marketing Studies*, 3(1), 148
- Akdoğan, A. A. ve Cingöz, A. (2015). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin İç Girişimcilik (Girişimsel Performans) Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sanayisinde Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(43), 1-25
- Akın, P. D. (2017). *Hizmet İşletmelerindeki İçsel Pazarlama Uygulamalarının Çalışanların Müşteri ve İç Girişimcilik Yönlü Davranışlar Geliştirmelerindeki Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi, Aksaray, 73.
- Alipour, F. Idris, K. and Karimi, R. (2011). Intrapreneurship in Learning Organizations: Moderating Role of Organizational Factors. *Journal of American Science*, 11, 141
- Antoncic, B. and Hisrich, R. D. (2001). Intrapreneurship: Construct Refinement and Cross-Cultural Validation, *Journal of Business Venturing*, 16(5), 495
- Antoncic, B. and Hisrich, R. D. (2003). Clariying the Intrapreneurship Concept, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 10(1), 7-24
- Arnett, D.B, Laverie, D.A. and Mclane, C. (2002) Using Job Satisfaction and Pride as Internal-Marketing Tools Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly. 43(4),
- Avan, A. (2010). *Konya'yı Kültürel Amaçlarla Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Satın Alma Karar Sürecinin Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar,
- Ballantyne, D. (1997). Internal Networks for Internal Marketing, *Journal of Marketing Management*, 345
- Baron, R. A. and Greenberg, J. (1989). *Behavior in Organizations: Understanding and Managing the Human Side of Work*, (3. Edition). USA, 520

- Berry, L.L. (1981), The employee as customer. *Retail Bank*. 3(1), 34
- Baruah, B. and Ward, A. (2015), Metamorphosis of Intrapreneurship as an Effective Organizational Strategy, *International Entrepreneurship Management Journal*. 11(4), 813
- Blenker, P. and Christensen, L. (2004). Linear or Circular Thinking: Living with Conflicting Worlds, *Int. Entrepren. Educat. Train. Conf. Proc*, 4
- Bosma, N. Stam, E. and Wennekers, S. (2010). Intrapreneurship - an International Study, *EIM Business and Policy Research* .8
- Brooks, R. F. Lings, I. N. & Botschen, M. A. (1999). Internal Marketing and Customer Driven Wavefronts, *The Service Industries Journal*, 19(4), 50
- Burgelman, R. A. (1983). Corporate Entrepreneurship and Strategic Management: Insights from a Process Study *Management Science*, 29, 1349
- Cahill, D.J. (1995). The Managerial Implications of the Learning Organization: A New Tool for Internal Marketing, *Journal of Services Marketing*, 9(4), 44
- Carda, N. E. Taboada, L. R. Giner, M. T. C. and Benavent, F. B. (2020). Fostering Intrapreneurial Behavior Through Human Resource Management System, *Baltic Journal of Management*, 15(3), 358
- Caruana, A. & Calleya, P. (1998). The Effect of Internal Marketing on Organisational Commitment Among Retail Bank Managers, *International Journal of Bank Marketing*, 16(3), 108-109
- Chen, Q. Huang, R. Pak, K. Y. and Hou, B. (2019). Internal Marketing, Employee Satisfaction and Cultural Congruence of Gulf Airlines, *Tourism Review*, 3
- Christensen, K.S. (2005), Enabling Intrapreneurship: the Case of A Knowledge-Intensive Industrial Company, *European Journal of Innovation Management*, 8(3), 305-322
- Comeche, J.M. and Loras, J. (2010), The Influence of Variables Attitude on Collective Entrepreneurship, *International Entrepreneurship and Management Journal*, 6(1) 24-25
- Covin, G. J. and Slevin, P. D. (1988). The Influence of Organization Structure on The Utility of an Entrepreneurial Top Management Style, *Journal of Management Studies*, 25(3), 218.
- Çullu Kaygısız, N. and Eren, D. (2017). Otel İşletmelerinde İçsel Pazarlama Uygulamalarının İşgörenlerin Hizmet Verme Yatkınlığı ve Olumlu Sosyal Davranışları Üzerine Etkisi: Nevşehir Örneği, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(3), 74-87
- Deprez, J. and Euwema, M. (2017). You Can't Always Get What You Want? Leadership Expectations of Intrapreneurs, *Journal of Managerial Psychology*. 32(6), 430
- Durmuş, B. Yurtkoru, S. and Çinko, M. (2013). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, (5. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık, 89
- Elsamen, A. A. ve Alshurideh, M. (2012). The Impact of Internal Marketing on Internal Service Quality: A Case Study in A Jordanian Pharmaceutical Company, *International Journal of Business and Management*, 7(19), .84-95.
- Elia, G. and Margherita, A (2018). Assessing the Maturity of Crowdfunding for Corporate Entrepreneurship, *Business Horizons*, 61(2), 272
- Felicio, J. A. Rodrigues, R. and Caldeirinha, V. R. (2012). The Effect of Intrapreneurship on Corporate Performance, *Management Decision*, 50(10), 1718
- Frye, W.D. Kang, S. Huh, C. and Lee, M.J . (2020). What Factors Influence Generation Y's Employee Retention in the Hospitality Industry?: an Internal Marketing Approach, *International Journal of Hospitality Management*, 85, 2
- Haase, H. Franco, M. and Felix, M. (2015). Organisational Learning and Intrapreneurship: Evidence of Interrelated Concepts, *Leadership & Organization Development Journal*. 36(8), 910
- Hayton, J.C. (2005), Promoting Corporate Entrepreneurship Through Human Resource Management Practices: A Review of Empirical Research, *Human Resource Management Review*, 15 (1) 21-41.
- Helman, D. and Payne, A. (1992). Internal Marketing : Myth versus Reality, Cranfield School of Management, *Working Paper, SWP* 5(92), 4

- İbrahimoglu, N. ve Ugurlu, Ö. Y. (2013). Kobi'lerde İç Girişimcilik ve Örgüt Kültürü İlişkisi: Sektörel Bir Araştırma, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 103-126
- Joseph, W. B. (1996). Internal Marketing Builds Service Quality, *Journal of Health Care Marketing*, 16(1), 55
- Kan, Sönmez, N and Hacıoğlu, N. (2019), Otel İşletmelerinde İçsel Pazarlama Uygulamalarının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Antalya Örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 609-624
- Kellermanns, F. W. and Eddleston, K. A. (2006). Corporate Entrepreneurship in Family Firms: A Family Perspective, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 809
- Kuratko, D. F. Hornsby, J. S. and Covin, J. G. (2014). Diagnosing a Firm's Internal Environment for Corporate Entrepreneurship, *Business Horizons*, 57(1), 39.
- Lings, I. N. (1999). Managing Service Quality with Internal Marketing Schematics, *Long Range Planning*, 32(4), 452
- Lober, D. J. (1998). Pollution Prevention as Corporate Entrepreneurship, *Journal of Organizational Change Management*, 11(1), 28
- Lumpkin, G. T. and Dess, G. G. (1996). Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking It to Performance, *Academy of Management Review*, 21(1), 140
- Madu, U.O. and Urban, B. (2014), An Empirical Study of Desired Versus Actual Compensation Practices in Determining Intrapreneurial Behavior, *Journal of Human Resource Management*, 12(1), 1-10
- Maier, V. and Zenovia, C.P. (2005). Entrepreneurship versus Intrapreneurship, *Review of International Comparative Management*, 12(5), 972
- Marzban, S. Moghimi, S. M. and Ramezan, M. (2013). The Effective Factors in Organizational Entrepreneurship Climate Evidence From University of Tehran, *Journal of Chinese Entrepreneurship*, 5 (1), 76
- Menzel, H. Aaltio, I. and Ulijn, J. (2006). On the Way to Creativity: Engineers as Intrapreneurs in Organizations, *Technovation*, 27, 8.
- Monnavarian, A. and Ashena, M. (2009), Intrapreneurship: The Role of Social Capital Empirical Evidence and Proposal of A New Model of Intrapreneurship and Its Relationship With Social Capital, *Business Strategy Series*. 10(6), 386
- Özdamar, K., (2003), *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- Pandey, J. Gupta, M and Hassan, Y. (2020). Intrapreneurship to Engage Employees: Role of Psychological Capital, *Management Decision*, 2
- Papasolomou, I. (2006). Can Internal Marketing be Implemented Within Bureaucratic Organisations? *International Journal of Bank Marketing*, 24 (3), 194.
- Parker, S.C. (2011). Intrapreneurship or entrepreneurship?, *Journal of Business Venturing*, 26(1), 20
- Pitt, L. F. and Foreman, S. K. (1999). Internal Marketing Role in Organizations: A Transaction Cost Perspective, *Journal of Business Research*. 44, 25
- Prieto, L. C. Phipps, S. T. A. and Kungu, K. (2020). Facilitating a Culture of Intrapreneurship: an Employee Involvement Approach, *Strategic HR Review*. 19(2), 94
- Rafiq, M. and Ahmed, K. P. (2003), Commentary Internal Marketing Issues and Challenges, *European Journal of Marketing*. 37 (9): 1777-1778
- Rojasa, R. M. Moreno, A.G. and Morales, V. J. G. (2020). Fostering Corporate Entrepreneurship with the Use of Social Media Tools, *Journal of Business Research*, 112, 397
- Sanchez, A. M. and Soriano, D. R. (2011). Human Resource Management and Corporate Entrepreneurship, *International Journal of Manpower*, 32(1), 7
- Sebora, T. C. and Theerapatvong, T. (2010). Corporate Entrepreneurship: A Test of External and Internal Influences on Managers Idea Generation, Risk Taking, and Proactiveness, *International Entrepreneurship Management Journal*, 6, 332-333

- Sharma, P. and Chrisman, J. J. (1999). Toward a Reconciliation of the Definitional Issues in the Field of Corporate Entrepreneurship, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23(3), 18
- Soleimani, M. and Shahnazari, A. (2013). Studying Effective Factors on Corporate Entrepreneurship: Representing a Model, *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology* 5(4), 1311.
- Stewart, J. K. (2009). *An Investigation of an Intrapreneurial Orientation among Employees in Service Organization*, PhD Thesis, Ohio State University, Ohio, 94
- Tansuhaj, P. Wong, J. and McCullough, J. (2007). Internal and External Marketing: Effects on Consumer Satisfaction in Banks in Thailand, *International Journal of Bank Marketing*, 5(3), 82
- Taşkın, E. ve Yeni, Z. (2016). İçsel Pazarlama Faaliyetlerinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11), 164.
- To, W. M. Martin, E. F. and Yu, B.T.W. (2015). Effect of Management Commitment to Internal Marketing on Employee Work Attitude, *International Journal of Hospitality Management*, 45, 14
- Turro, A. Urbano, D. and Ortiz, M. P. (2014). Culture And İnnovation: The Moderating Effect of Cultural Values on Corporate Entrepreneurship, *Technological Forecasting & Social Change*, 88, 361
- Urk, M. (2015). *İçsel Pazarlama Uygulamalarının Çalışan Bağlılığı ile Müşteri ve Şirket Performansına Etkisinin Analizinde Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul. 44-46
- Uygun, M. ve Akın, P. D. (2017). İçsel Pazarlama Uygulamalarının Hizmet Çalışanlarının Müşteri ve İç Girişimcilik Yönlü Davranışlar Geliştirmelerindeki Rolü, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 836-853
- Uzun, C. (2018), *Alanya Otel İşletmelerinde İç Girişimcilik Algısı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Varey, R.J. and Lewis, B.R. (1999). A Broadened Conception of Internal Marketing, *European Journal of Marketing*, 33(9), 926.
- Zampetakis, L. A. and Moustakis, V. (2007). Fostering Corporate Entrepreneurship Through Internal Marketing. *European Journal of Innovation Management*, 10(4), 41

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Internal marketing and intrapreneurship concept it have been attracting a great attention of management field in the recent years. Intrapreneurship behaviors can be expressed as the whole of the business activities that employees, who have proven their abilities in the management, perform with the efforts to try to be innovative and proactive, take risks and keep themselves dynamic. Internal marketing is a strategic approach that sees employees as internal customers Organizations today must improve their internal marketing practices and intrapreneurship behaviors more than ever before to improve in order to stay in the current competitive environment. As a result of the researches, it was determined that the internal marketing practices and the concept of intrapreneurship applied to employees were interrelated. However, very few studies have been found to reveal the effect of internal marketing practices on intrapreneurship behavior. In this research, it is aimed to determine the impact of internal marketing activities and dimensions on intrapreneurship behaviors. Also the other aim of this research is examine the internal marketing and intrapreneurship perceptions in hotel managements.

Methodology

The research was a quantitative research and the data were collected by face to face survey method. As a means of data collection in the research, a questionnaire consisting of 32 expressions measuring internal marketing practices and 19 expressions measuring intrapreneurship and evaluated with a 5 Likert scale was used. The research population is located in Alanya create those employees of the five-star hotel businesses. In this study is used convenience sampling method. The total 423 questionnaires were applied to the employees of the five-star hotel businesses in Alanya. Total 400 usable questionnaires were collected and data were analyzed by SPSS 18.0 software program. Various analysis methods were applied for the analysis of the data. Primarily the reliability of the scales in the survey was evaluated by reliability analysis (Cronbach's Alpha). Then for the profile of the respondents of the research, descriptive statistic (frequency analysis) was carried out. After in accordance with the correlation analyses results, linear regression tests are conducted to see the relationship between independent and dependent variables, and for each sub dimensional relationships.

Findings

According to the findings obtained from the research, employees of the five-star hotel businesses perceptions of internal marketing and intrapreneurship reach at a high-level. According to another finding of the research, internal marketing practices and sub-dimensions of internal marketing practices correlate with intrapreneurship behaviors and sub-dimensions of intrapreneurship. In addition to this research, is found that internal marketing, which is an independent variable, has a statistically significant effect on employee intrapreneurship behaviors as dependent variable.

Conclusion and Discussion

Internal marketing and intrapreneurship are essential topic in marketing and management studies. Intrapreneurship behaviors has been acknowledged in academia and practice as an important element in vitalization and performance of hotel businesses. Which internal and external factors are associated with internal entrepreneurship behaviors in a hotel business and under which conditions this orientation has transformed into superior performance is an important research question in recent years. Manifold studies have suggested that human resource management practices foster a high-quality employee-organization relationship that motivates employees to devote themselves to contributing innovative ideas to the organization (Carda et al, 2020: 358). Human resources management practices and internal marketing practices are carried out in harmony with each other. Accordingly, it is possible to say that internal marketing activities can have a positive effect on employees development of intrapreneurship behaviors. The results showed that the in this study, employees of the five-star hotel businesses perceptions of internal marketing and intrapreneurship reach at a high-level. According to this result it is possible to say that internal marketing activities and intrapreneurship culture are common in five star hotels in Alanya. In addition the results confirmed that internal marketing is a very useful tool to induce intrapreneurship behavior. With a wider expression, the research findings revealed that the internal marketing (reward and motivation, personnel selection, personelrecruitment, healthy work environment) has a positive effect on the intrapreneurship behavior of the employees of the five-star hotel businesses in Alanya. According to this result, has been accepted basic hypothesis of the research. However, for the internal marketing practice to have a real effect on intrapreneurship behavior management must recognize should understand the significance of internal marketing and provide proper support to employees.

VFR TOURISM MOTIVATION: A CASE STUDY OF YOUNG ACADEMICS

Araştırma Makalesi / Research Article

Göktepe, S. (2021). VFR Tourism Motivation: A Case of Young Academics. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1463- 1475.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.871072>.

Geliş Tarihi: 30.01.2021
Kabul Tarihi: 30.07.2021
E-ISSN: 2149-3871

Sevinç GÖKTEPE
İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü
goktepe@istanbul.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-0856-0278

ABSTRACT

Visiting Friends and Relatives (VFR) tourism takes great attention from scholars in recent years. Due to its consisting a large part of the tourism market, understanding the motivations of VFR travelers is essential. Several reasons determine the motivations of VFR travelers. The duration of the trip, the attractions of the destination, the frequency of visits are some of these reasons.

Although it is a subject that has been studied extensively in international literature in recent years, it is possible to say that it is a new subject especially in Turkey. Therefore, it is anticipated that this study may offer an insight into other studies to be conducted. Academicians are an important sample of visiting friends and relatives in terms of income. In this study, the motivation of visiting friends or relatives was tried to be revealed by interviewing 10 academicians with similar income and education levels. As a result of the interviews, it was revealed that traditions mostly affect VFR travels. In Turkish traditions, it is especially important to visit family elders and other relatives on holidays. Therefore, the duration of stay can take a few days. Another important factor is the budget. VFR travels are preferred to lodgings because they are more affordable. Participants stated that they preferred to stay with their friends rather than with their relatives.

Keywords: Tourism, Travel, Motivation, Visiting Friends, Visiting Relatives, Hosting Friends, Hosting Relatives.

VFR TURİZM MOTİVASYONU: GENÇ AKADEMİSYENLERE YÖNELİK BİR VAKA ÇALIŞMASI

ÖZ

Aile ve Akraba Ziyareti (VFR) turizmi son yıllarda turizm literatürü tarafından büyük ilgi görmektedir. Turizm pazarının büyük bir bölümünü oluşturması nedeniyle, VFR gezginlerinin motivasyonlarını anlamak büyük önem taşımaktadır. VFR gezginlerinin motivasyonlarını birkaç neden belirlemektedir. Gezinin süresi, destinasyonun çekicilikleri, ziyaretlerin sıklığı bu nedenlerden bazılarıdır.

Son yıllarda, uluslararası literatürde çokça çalışılan bir konu olmasına rağmen, özellikle Türkiye'de yeni bir konu olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle bu çalışmanın, yapılacak diğer çalışmalara ışık tutabileceği öngörülmektedir. Akademisyenler gelirleri itibarıyla arkadaş ve akraba ziyaretinin önemli bir örneğidir. Bu çalışmada, benzer gelir ve eğitim düzeyine sahip akademisyenlerle görüşülerek, arkadaş veya akraba ziyaretinin motivasyonu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Görüşmeler sonucunda, en çok geleneklerin VFR seyahatlerini etkilediği ortaya çıkmıştır. Türk geleneklerinde tatillerde aile büyüklerini ve diğer akrabaları ziyaret etmek özellikle önemlidir. Bu nedenle kalış süresi birkaç gün sürebilir. Bir diğer önemli faktör ise bütçedir. VFR seyahatleri daha ekonomik olduğu için konaklama işletmelerine alternatif olarak tercih edilmektedir. Katılımcılar, akrabaları yerine arkadaşları ile kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Seyahat, Motivasyon, Arkadaş Ziyareti, Akraba Ziyareti, Arkadaş Ağırılama, Akraba Ağırılama.

INTRODUCTION

Visiting Friends and Relatives (in short VFR) tourism is not a new phenomenon, but it is a subject that doesn't take great attention from scholars (Backer, 2012). Until the 90s, this phenomenon has been a neglected and underestimated subject in tourism research (Shani & Uriely, 2012). But VFR is reputed to be one of the oldest types of tourism. It also has a significant effect on the magnitude and duration of the travel, and repetition of the relationship between visitors and hosts (Damián & Ramirez, 2020).

VFR visitors, whether they have friends and/or relatives there, or even originally were born there, might have some priority about social and/or experiential connection to the place where they visit (Tran et al., 2018). Therefore, it is essential to understand the motivations of VFR travelers. Some of them do not have tourist motivation during their travel. As an example, visiting the local tourist attractions may not be a priority. Several reasons such as the purpose of the trip, time limit, high frequency of the visit, the inadequacy of the tourist attractions, etc. can determine the motivation of the travel (Zátori et al., 2019). In addition, there is still more to learn about how cultural norms may influence the behaviors of, and interactions between, hosts and guests in different societies (Taheri et al, 2017).

In Turkey VFR is not just a simple journey, it is mostly related to traditions. In some cases, the VFR is even more of a necessity than voluntary. In this study, young academicians were interviewed to measure VFR motivation, hosting, and visiting friends separately. In the first part of the paper, the literature review is provided for understanding better the concept of VFR. In the second part of the paper, interviews were analyzed. The results obtained according to the statements of the participants were evaluated in three categories: motivation for VFR, visiting family and relatives, and hosting friends and relatives.

1. VISITING FRIENDS AND RELATIVES

VFR is an important type of tourism all over the world. Despite its importance, it is a subject which receive little attention from tourism scholars (Griffin, 2013a). Scientific research on VFR started in the early 90s (Yousuf and Backer, 2015). Backer (2009) stated that VFR is just a cursory mention in core tourism teaching textbooks, and does not even make it to the index of other tourism textbooks. VFR tourists have sometimes been taken for granted or intentionally disregarded in favor of focusing on the relatively higher value, more genuine, and holiday-making tourists (Scheyvens, 2007). In part, this is related to a lack of exact data and research on this segment of the travel market (Morrison et al., 2000a). Briefly, VFR tourism is not as valuable as other kinds of tourism, that it does not require special attention. It cannot be stimulated by tourism planners because it is not subject to the influence of tourism marketing efforts. Even if it could be stimulated it would be influenced by the same marketing efforts as those promoting mainstream recreational tourism (Lee et al., 2005). Furthermore, VFR tourism was first asserted as a permanent classification for movements that could not be classified into the main categories of tourism and since there was no strong lobbying group, little marketing efforts were made to target this segment (Hay, 2008).

A VFR travel/tourism is a "trip to stay temporarily with a friend or relative away from the guest's normal place of residence, that is, in another settlement or, for travel within a continuous settlement, over 15 km one-way from the guests' home" (Boyne et al, 2002). According to Ma et al. (2015) VFR tourists can be described as "the first and second-generation immigrants, most commonly ethnically different from the majority population of the country of residence who return to their countries to visit their friends and relatives". Yuan et al. (1995) also stated a VFR as one "who reported visiting friends and relatives as the major purpose for the trip". In line with these definitions VFRs include refugees, immigrants, students, asylum seekers, or displaced people for any kind of reason (Behrens & Leder, 2019). This type of visitors generally travels with other people and usually stays at homes of relatives or friends (Altmark et al., 2019).

VFR is one of the important components of tourism economies (Rogerson, 2015). Although VFR is a very important phenomenon in terms of economics, it is a neglected area in tourism research as stated before (Backer, 2007). Largely due to a lack of accurate data and research on this segment,

the economic contribution of the VFR market to host destinations has been underestimated. This underestimation may be related to the non-commercial accommodation usage and assumed within-group homogeneity of VFR travelers (Lee et al., 2005). A more stable demand, greater dispersal of spending, and engagement of residents as consumers are the economic indications of VFR tourism (Griffin, 2013b). Although researchers have found that VFR travelers tend to spend more money on meals and catering, this could not be confirmed. But, all of the VFR travelers do not stay with their friends and relatives. According to the study of Backer (2010a), 26% of the VFRs stayed in commercial accommodation. Also in their study, Müri and Sägesser (2003) found that about one-third of the Swiss VFR travelers use commercial accommodation. In fact, these types of tourists rank high among the most overnight stays (Yap & Allen, 2011). In the study conducted by Lehto et al. (2001), which analyzed international VFR travelers to the United States, VFRs for whom VFR was the main travel purpose differed in their spending patterns from those for whom it was a secondary purpose. VFRs who used commercial accommodation had different expenditures from those who stayed in friends' or relatives' homes.

2. METHODOLOGY

VFR travel has become an important issue especially for countries like Turkey that give importance to their traditions. In countries where relatives and friends travel flowing is being occurred intensely, it is important to take the view of the individuals concerned about this issue. It is vital to ensure to meet the increasing demands of travelers, who are the new generation of tourists, for the sustainability of tourism businesses (Schänzel & Yeoman, 2014). In addition to its market potential and economic contribution to destinations, VFR tourism consists of a unique guest–host interaction and a particular connection between tourists and destinations (Huang et al., 2017). As the geographic distribution of the family and friendship network increases, along with disposable income and leisure time and the potential for growth in the tourism sector, nationally and internationally, is getting stronger (Boyne, 2003).

VFR travel contains overnight stays. Hence there is a potential for encouraging VFRs to prolong their stay by combining their travel with visiting restaurants, local attractions, shops, or a night out (Bischoff & Koenig-Lewis, 2007). The scheduling of VFR travels can be seen as an important seasonal resource in balancing the high and low seasons of tourism (Seaton & Palmer, 1997). Briefly, VFR travel has the potential to be transformed into VFR tourism. If they are aware of this potential, businesses can regard using VFR travelers to increase sales into the local market (Dutt & Ninov, 2017).

In this study, phenomenological analysis, one of the qualitative research methods, was used. Phenomenological analysis is used to describe the essence of the experience of the people who participated in the research on a phenomenon (Creswell, 2003). Phenomenological research focuses on the perception and speaking of objects and events rather than describing events according to a predetermined categorical system, conceptual and scientific criteria (Pietkiewicz and Smith, 2014). There is no definite criterion for the size of the universe in qualitative research (Bengtsson, 2016). Here, it is more important whether the individuals interviewed are suitable for the purpose of the research. The large number of participants who are the subject of the sampling may cause difficulties in the analysis of the data obtained through observation and interview. Therefore, in qualitative studies, it is aimed to obtain a whole that will represent all the elements such as diversity, richness and difference that may exist in the universe, without worrying about generalizing (Karataş, 2015). In the research of Bischoff and Koenig-Lewis (2007), it is asserted that universities represent largely, frequently underestimated, drivers of VFR tourism and that important differences exist between the friends and the relatives' components. Academicians are an important sample of visiting friends and relatives in terms of income. According to Creswell (2014), the sample size should be between 3 and 10 in phenomenological studies. Although this number varies according to the quality of the participants and the study, it can be said that the saturation level can be reached at a level that can repeat the study or that each new data added does not create an extra theme (Fusch & Ness, 2015; Saunders et al., 2017; O'Reilly & Parker, 2013; Guest et al., 2006).

In accordance with this purpose in this study, face-to-face interviews were conducted with 10 young academics that have similar ages and budgets, to determine their views and preferences about VFR travel/tourism (Creswell, 2014). The samples were randomly selected from academics who had previously been involved in VFR tourism activities. The interviews were recorded with a voice recorder. Beforehand, permission was requested to have their voices recorded in order to be comfortable in this regard. It has been specifically stated that the names of individuals will not be included in the study. Interviews lasting 65 minutes on average were conducted with the participants (Williams, 2007). Afterwards, the interviews were deciphered by listening and all the words were transferred to the paper. With this method, which is also called manifesto analysis, all words are written exactly (Bengtsson, 2016). In order to make the analysis more effective, the interviews were listened to three times (Ritchie et al., 2003).

This study was conducted between April and August in 2019. The participants' ages ranged from 26 to 32 years. Three of them are married (P1, P4, P6). All of the participants indicated that they stay with their friends rather than relatives. All of them said that they prefer to stay in a hotel rather than staying with relatives. Participants were interviewed with questions such as;

- how do you feel like staying in someone's home,
- whether you want to stay with your friends in your friends,
- how to behave when your guests arrive at your home,
- which factors affect your holiday decision.

3. FINDINGS

Three outcomes have emerged according to the participants' expressions. The first one is the motivation VFR for travel. These are Traditional motives (visiting elders, seeing holidays as an opportunity to visit relatives and friends), Family situations (being married or single, having children), budget, etc. The second is the effects of visiting someone. These are: Feeling like a burden, traditional thoughts, the choice between relatives and friends, etc. The last one is the effects of being a host. The duration of the stay and the budget are important at this point. Other influences are the desires of the guests, the manner of the guest's behavior, the Turkish traditions, and the differences of opinions between host and visitor.

Table 1: Results of Participants Approach to the VFR Tourism

Motivations	Visiting Friends/Relatives	Hosting Friends/Relatives
<ul style="list-style-type: none"> • Turkish Traditions <ul style="list-style-type: none"> - Visiting elders - Feel obliged • Residence of host in a popular destination • Chance for staying longer • Entertainment purposes • Being parents • Budget <ul style="list-style-type: none"> - Cheaper alternative of lodgings - Spending less money 	<ul style="list-style-type: none"> • Feeling like a burden <ul style="list-style-type: none"> - Helping for the housework - Buying gifts - Not to try using as a hotel • The choice between of staying friends or relatives 	<ul style="list-style-type: none"> • Budget constraints (Increasing daily spending) • Duration of accommodation • Turkish traditions <ul style="list-style-type: none"> - Desires of the guests - Making guests comfortable • Differences between hosting friends or relatives

a. Motivation for VFR

Although there are many reasons to participate in VFR travel, it can be said that participants seem to be traveling with more traditional motives. Visiting relatives is an important concept in

Turkish traditions, almost like a necessity. The participants say when they do not visit their relatives they would be sorry. Especially family elders want to spend more time with their grandkids so they want to be visited (Schänzel & Yeoman, 2015). As an example, P1 mentioned that *“Our families expect from us to visit them. They can take an attitude if we do not go. My husband considers staying at the hotel during the holidays as disrespectful”*. Likewise, P4 indicated that *“I prefer to spend long holidays with my relatives. They also expect me to visit them. If I stay in a hotel to spend my holiday (like religious holidays), they would be disappointed”*. P8 also commented that *“Staying in your relatives’ house is like an obligation. It may be a shame to stay at the hotel in a destination where your relatives live during your trip. Up to two or three days, staying in someone’s home is a normal time. I prefer to stay in the hotel if this time extends”*. Briefly visiting relatives is based on visiting elders of the family by younger family members (Lockyer & Ryan, 2007). Specifically, long holidays are seen as an opportunity to visit relatives who have not been in interaction for a long time (Schänzel & Smith, 2011). P1 stated that *“My husband sees the holidays as an opportunity to visit relatives”*, P5 added *“I prefer to spend my long holidays with my family and relatives. They also expect me to come. I feel close myself to my family. My relationship with my relatives is also very good”*.

The nature of the trip can vary when visiting friends or relatives residing in more popular tourist destinations. The duration of the stay ceases to be "necessary" and typical holiday activities such as visiting attractions, going to the beach, visiting food and beverage venues become part of the visit (Backer, 2008). Unlike the motivation of visiting relatives, visiting friends is fulfilled for more entertainment purposes. The participants stated that they visit their friends for the purpose of having fun and spending time together. Visiting friend trips have shorter duration and activities such as going bars, nightclubs, restaurants, discos during the trip (Lockyer & Ryan, 2007). According to Backer et al., (2017) those who visit relatives spent more time at the destination than those visiting friends. P5 declared that *“When I go to a destination, I want to tour the city with someone I know. So, he/she can guide me during a short time, he/she can introduce me to that region”*. P7 also stated that *“I do not prefer to spend my holiday with my family. I might go somewhere with my brother. I do not like to make plans afore time. The holiday decision spontaneously evolves”* and P8 commented as *“I have no close relationship with my relatives. They live in different cities. That’s why our relationship is a little bit broken. My sister lives abroad. When I visit her I do my holiday at the same time. I can stay at my sister’s house for a long time”*.

Participants with little children give priority to the comfort of their children when making holiday decisions. According to Schänzel, (2012), families with little children represent a significant proportion of the population. Therefore, it is important to understand their needs. As an example, P6 quoted that *“I try to choose places where my child can be comfortable when giving a holiday decision. I prefer not staying at someone else’s house. I feel like it’s being an extra burden for the host when you have a child. When you have a child, you have to make your plans according to your child. If the host has a child, I can feel more comfortable”*.

Budget is another factor in VFR travel/tourism. Participants stated that they prefer to stay at the hotel as long as the budgets are available. Moscardo et al. (2000) mentioned that travelers who visit their relatives and friends spend at least one night in lodgings. Domestic tourism is largely associated with an increase in VFR, especially during periods of severe recession. But people prefer to go to a relative or friend’s second/vacation home to avoid spending money on tourism accommodation and restaurants (Papatheodorou & Arvanitis, 2014). Also, VFR travelers spent less money when they stay in their friends or relatives’ houses (Jang et al., 2003). In the study of Morrison et al. (2000b), in contrast to the other tourists, VFR travelers spend less money on food and less time visiting tourist attractions because of staying with friends and relatives. P1 stated that *“It makes sense to spend our holiday with our relatives or friends because of our debt”*; P3 declared that *“My holiday decisions depend on the budget. I can stay with my friends if my budget does not allow me to stay in lodgings. Nonetheless, staying at the hotel is my top priority”*. P4 said that he/she would rather stay at the hotel if his/her budget is available, adding that *“I don’t want to disturb both my friends and my relatives”*. In a similar manner, P5 mentioned that *“I prefer to stay with my friends and relatives”*.

because the budget is limited". P6 also supported this by saying that *"The budget is important to me. I set my accommodation plans according to my budget. I prefer not to stay in someone's home as much as possible. I'd rather not go on a holiday"*. P8 also stated that *"Age and budget status affect staying with family or friends. When you are young and your budget is limited, staying in a hotel can be a luxury. It makes more sense to stay in someone's home"*.

Unlike family ties, friendship associations are less institutional and the moral framework is weaker. Therefore, binding obligations are largely based on voluntary practices (Gaftar & Tchetchik, 2017). This is closely related to the relationship level with relatives. Participants indicate that if they were close to their relatives they would prefer to stay with them (Ying-xue et al., 2013). As an example, P3 stated that *"The closeness to relatives is important. My friends are always come first because my relationship with my relatives is not as good as with my friends"*; P5 indicated that, *"My feelings, about staying with friends or relatives depend on my relationship with the person that I stay. It does not matter whom I stay with, the important thing is our closeness"*. P7 also said that *"It is not a problem for me to stay in the home of a relative or a friend. Our relationship degree is important. I would rather stay at the hotel if he/she is not close to me. Almost all of the participants stated that they prefer to stay with friends rather than their relatives. Stepchenkova et al. (2015) also found in their research that there are more visiting friends travelers/tourists in the international and domestic groups. P1 stated that "We cannot choose our relatives but we can choose our friends. Being with my friend makes me feel more comfortable. I can stay with them because my friends have the same ideas as me. But tolerance from kinship ties feels like necessity"*; P2 also mentioned *"I prefer to spend time with my friends, rather than my relatives. I have to be very close to them so that I can stay with my relatives"*.

b. Implications of Visiting Friends and Relatives

Participants indicated that they feel like a burden when visiting friends or relatives. Most of them said they try to make easier hosts' lives by buying gifts, helping housework, etc. Generally, a person who visits someone feels obligated to pay the debt at some point by buying gifts. But participants also expect the same manner when they are visited too (Capistrano & Weaver, 2017). According to Turkish customs and religious teachings, the duration of the guests' visit should not be too long. It is best if a guest can stay up to three days (Altunbay, 2016). P1 said *"Not to be a burden for hosts during my stay, I help with housekeeping, shop for the house, clean the room that I stay"*; similarly, P2 *"I try not to stay too long not to be a burden. I would help financially during my stay"*. P7 also indicated that *"I prefer to buy gifts if I go to someone's house. I certainly ask if my friend or relative is available. I would rather stay in the hotel if I am going to stay for more than a day or two"*. P4 mentioned as *"I help to tidy the house to avoid being a burden at home. I try to be careful to keep everything organized"*. P6 similarly *"When I stay at someone else's home, I try to create an advantage of being a visitor. I try not to ruin their plans. I try to spend time together. If I have a 10-day vacation, I have to spend at least three days with my host. I feel the need to balance"*. When P9 said that *"I don't have any expectation from the host. He/she just should be glamorous and sincere"*; P10 indicated that *"When I visit someone I want to host continue to her/his normal life. I don't have much expectation. So, I do not want from the host to do something special for me"*.

There is a behavioral difference between VFR and non-VFR travelers (Backer & Lynch, 2017). If a visitor's first aim is to visit a destination, he/she prefers to be a non-VFR traveler. Many VFR travelers who stay with friends or relatives clearly do not consider VFR as their main aim of travel; and similarly, many travelers who see themselves VFR as their main purpose do not stay with their hosts (Munoz et al., 2017). For example, P9 said that *"If my purpose of travel is to visit a destination I would definitely not stay with friends or relatives. I do not use their house as a hotel. I am against this situation"*.

Participants generally said they would prefer to stay in the hotel if they had the chance that they would not be able to be comfortable in someone else's home. In very difficult circumstances they have stated that they will stay with friends instead of relatives. P1 said *"I feel uncomfortable*

when I go to someone else's house. I want a bedroom of my own because I am married or I want to wash my clothes easily. But when you go to another house, you have to comply with the rules of those who live there". Similarly, P2 indicated "It feels comfortable to stay at my friend's home. However, if my friend lives with his/her family, there could be some conflicts. That's why I prefer to visit a friend who lives alone". P3 stated "In general, staying in someone else's home always disturbs me. It restricts my freedom. I cannot get out easily. However, I would prefer to stay at my friend's home when necessary". With a similar idea, P4 commented "I do not choose to stay in someone else's house. It's not for me to use someone else's sheets. Even if I stay in a five-star hotel, I bring my bedsheets from my own house". P9 also said "I always prefer hotels first. I don't want to disturb my friends. I do not think anyone can host people at home for a long time. Now there are hotels everywhere. We have more possibilities. People live in smaller houses. The possibilities of accommodating guests have diminished"; lastly P10 said "I feel more comfortable when staying with my friends. When I go to my relatives' houses, I feel that I have to be more formal. Mealtime is certain. Bedtime is certain. But I am more comfortable when I stay with my friends. We can decide together for anything".

c. *Implications of Hosting Friends and Relatives*

The main factors that homeowners consider when hosting VFR tourists are the duration of accommodation and budget constraints (Min-En, 2006). Most of the hosts (91%) have additional costs when they are visited by their friends and relatives (McKercher, 1996). Moreover, they incur direct incremental expenses that are estimated to be about 25% of the expenses incurred by their guests (McKercher, 1995). P2 stated that "When guests come, I increase my daily spending. I like to eat and drink with my friends. This means more spending. But, I also expect this thoughtful behavior from them". P4 similarly commented "Visitors coming home can affect me, especially if I have to study at home. In this case, for example, if the guest has a child, it may discomfort me. Hosting can also enforce the budget because of shopping more". P3 as not caring about the budget said that "The guests should eat what I eat; their expectation should not be too high".

In the research conducted by McKercher (1996) the hosts stated that most of the visitors (95%) stay with them instead of staying in lodgings. P5 supported this by saying "Staying at the hotel always bothers me. I would like to explore different places that I haven't been to before. It is my pleasure to do this with a friend or relative". P7 also stated "It does not bother me that my friend or relative come to the city that I live and stay in the hotel. I offer him/her to stay at my house, but if they don't I wouldn't be disappointed". Staying at home provides a cheaper alternative to paid accommodations (McLeod & Busser, 2014). P9 made a comparison between staying at hotel or friend's/relative's house by saying that "The budget is also important at this point. It is necessary to consider the budget because staying with friends or relatives could create a financial advantage compared to staying in the hotel".

Participants regard it as a necessity to make their guests comfortable especially when relatives arrive (Young et al., 2007). They feel an obligation to find answers to their questions, to make activities with them, to determine what they can be satisfied with, and to explore places that they to go (Dutt et al., 2016). Participants added that it is an important issue in Turkish traditions to make guests comfortable. In the sense of Turkish hospitality, there is no expectation from the guest who comes to the house, on the contrary, everybody in the housework together to make the guest comfortable (Altunbay, 2016). In Turkish traditions, guests are important people. The phrase "guests should not to be flawed when treating" is the most important sentence explaining the hospitality of the Turks (Güler, 2010). Repeated hospitality is offered to people that also have "open doors", with systems of hospitality involving reciprocity. Therefore, obligations of hosting can be a trying experience (Larsen et al., 2007). P9 said that "There is a definition of hosting in Turkey. The hosts have embarrassment towards their guests. So you have the same feeling which is mutual. When you get a gift, you feel you have to buy a gift either. This embarrassment separates us from other countries". P4 also indicated that "It is important to welcome guests in accordance with the Turkish family structure. The guests should be comfortable, the best food should be sipped, and the most

comfortable beds should be prepared". P5, "I feel an obligation to do everything great when a guest comes to my house. I want them to treat me the same way. I think it originates from the traditional lifestyle". Likewise, P7 stated "It is very important that my guests feel comfortable. If necessary, I'd give my own bed. I can do anything to make them happy".

Participants stated that there may have differences in their ideas and tastes in the cultural context with their relatives, thus this situation making it difficult to host their relatives. Participants noted that their friends are as important as their relatives and they have the advantage of having common interests and pleasures (Yousuf & Backer, 2017). As an example, P1 indicated that "Friendship is more intimate. They can see my house as theirs. But when it comes to relatives, the house must be clean and the food must be made. P10 supported this idea "It is harder for me to spend time in the same house with my relatives rather than friends. you can discuss with your friend when necessary, and solve problems. But the communication style with relatives is very different.

4. CONCLUSION

VFR tourism attracts more and more researchers in recent years. It is possible to see that the researches on this subject have increased in the literature. While analyzing Backer (2010b) this topic in her thesis; Asiedu (2008) reviews the socioeconomic and travel characteristics of the VFRs and examines the economic contribution of VFR tourism to the destination. Since it is a new topic, most of the researchers like Backer (2012), Seaton (1997) and Ramachandran (2006) approach to this subject by conceptualisation. Some of them have focused on hosting side of VFR like Shani and Uriely (2012), McKercher (1995) and Young et. al (2007).

When studies on VFR are reviewed in recent years, it can be seen that different results have been obtained. For example Petry et al. (2021) reveal the hosts' spending is related with the budget of visitors. Hosts' direct and indirect spending increases when visitors come. Furthermore, two different hosting styles revealed in the study: functional hosting, which is more traditional, guest-oriented, about exceptional hospitality, and integrative hosting, based on a more modern, host-oriented hospitality. According to Miah and King (2021) these kind of mobilities are acts of belonging with unwritten rules of mutual obligations and choreographed itineraries to the houses of relatives and friends and to tourist sites. According to Dutt and Ninov (2017), there are many factors for VFR travel such as the type of visitors, the age of visitors, education of visitors, choice of accommodation, the reason for visiting. Their study indicates that the younger and more educated the visitor, who stayed with the host, traveled to see the host and was closer to their friends than relatives. Backer and King (2017) stated as VFRs usually tend to belong to lower household income groups who have lower education levels and older than non-VFR travelers. Thus, VFR may be a good opportunity for socio-economically disadvantaged individuals to engage in tourism. Also, Boyne et al. (2002) divide young travelers into five categories as:

- Friends or relatives move
- You move
- Relatives whose antecedents have migrated
- Friendships made at a distance or away from home (possibly through work or through holiday trips)
- Long-lost relatives (separated at birth, adopted children, etc.)

In the study conducted by Seaton and Palmer (1997), the following results were obtained:

- Although VFR visitors generally spend less than other tourists; their expenditure is high in some segments as travel, services and retail considering per trip and nightly basis.
- VFR movements often consist of short breaks.
- VFR tourism has a feature that spans the whole year. It may remain at high levels during periods of decline in other types of tourism.
- VFR destinations are separated from recreational areas as highly populated urban areas.

- Young people aged 15-34; single people and couples with children aged under 15, and people in upper social grades are the main socio-demographic segments for VFR.

In this study it is explored that young academics give priority to the Turkish tradition which is a part of motivation for VFR. They stated that this is almost like an obligation. Because elders wait from them to visit. The participants also prefer to visit friends or relatives who reside in popular destinations. And one of the most important motivation for participants is budget. Staying with friends and relatives is a cheaper alternative of lodgings.

The participants feel like burden when they visit their friends or relatives. Therefore, they help for the houseworks, buy gifts or not to try using as a hotel. Most of the participants mentioned that they prefer stay with their friends rather than relatives.

When participants look from the perspective of being host, they indicated that daily spending is increasing because of the guests. They consider the duration of accommodation. They also discourse on Turkish traditions which are also important when hosting guests.

REFERENCES

- Altmark, S., Larruina, K., & Mordecki, G. (2019). Visiting friends and relatives tourism: the case of Uruguay. *Transitare*, 4(2), 1-37.
- Altunbay, M. (2016). Temel bir değer olarak dede korkut'ta misafirperverlik ve izzeti ikram. *Akademik Bakış Dergisi*, 56, 359-371.
- Asiedu, A. B. (2008). Participants' characteristics and economic benefits of visiting friends and relatives (VFR) tourism—an international survey of the literature with implications for Ghana. *International journal of tourism research*, 10(6), 609-621.
- Backer, E. & King, B. (2017). VFR traveller demographics: The social tourism dimension. *Journal of Vacation Marketing*, 23(3), 191-204.
- Backer, E. (2007). VFR travel: An examination of the expenditures of VFR travellers and their hosts. *Current Issues in Tourism*, 10(4), 366-377.
- Backer, E. (2008). VFR Travellers—Visiting the destination or visiting the hosts. *Asian Journal of Tourism and Hospitality Research*, 2(1), 60-70.
- Backer, E. (2009). The VFR trilogy. In (Carlsen, J., Hughes, M., Holmes, K., Jones, R.) *CAUTHE 2009: See Change: Tourism & Hospitality in a Dynamic World*, 1821-1840.
- Backer, E. (2012). VFR travel: It is underestimated. *Tourism Management*, 33(1), 74-79.
- Backer, E. R. (2010a). Opportunities for commercial accommodation in VFR travel. *International Journal of Tourism Research*, 12(4), 334-354.
- Backer, E., & Lynch, D. (2017). Understanding the proclivity of visiting friends and relatives (VFR) travel across family life cycle stages in Australia. *International Journal of Tourism Research*, 19(4), 447-454.
- Backer, E., Leisch, F., Dolnicar, S. (2017). Visiting friends or relatives?, *Tourism Management*, 60, 56-64.
- Backer, E.R. (2010b). *VFR travel: an assessment of VFR versus non-VFR travellers*. PhD thesis, Southern Cross University, Lismore, NSW.
- Behrens, R. H., & Leder, K. (2019). Visiting friends and relatives. In *Travel medicine* (pp. 311-319). Elsevier.
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8-14.
- Bischoff, E. E., & Koenig-Lewis, N. (2007). VFR tourism: The importance of university students as hosts. *International Journal of Tourism Research*, 9(6), 465-484.
- Boyne, S. (2003). VFR tourism in rural Scotland: a geographical case study analysis. in ed: L., J. John, *Tourism Statistics: International Perspectives and Current Issues*, Cengage Learning, 125-136.
- Boyne, S., Carswell, F., & Hall, D. (2002). Reconceptualising VFR tourism. In *Tourism and migration*, Springer, Dordrecht, 241-256.
- Capistrano, R.C. & Weaver, A. (2017). Host-guest interactions between first-generation immigrants and their visiting relatives: social exchange, relations of care and travel. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 11(3), 406-420.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications, Second Edition, USA.

- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage Publications, Fourth Edition, USA.
- Damián, A. G. & Ramírez, A. R. M. (2020). Influence of VFR Tourism on the Quality of Life of the Resident Population. *Journal of Tourism and Services*, 11(20), 60-73.
- Dutt C., Ninov I. & Haas D. (2016). ‘The effect of VFR tourism on expatriates’ knowledge about the destination’. In eds: Katsoni V. and Stratigea A. *Tourism and Culture in the Age of Innovation*, Springer Proceedings in Business and Economics, 253-273.
- Dutt, C.S. & Ninov, I. (2017). Expatriates' learning: the role of VFR tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 253-264.
- Fusch, P. I., & Ness, L. R. (2015). Are we there yet? Data saturation in qualitative research. *The qualitative report*, 20(9), 1408-1416.
- Gafter, L.M. & Tchetchik, A. (2017). The role of social ties and communication technologies in visiting friends tourism- a GMM simultaneous equations approach. *Tourism Management*, 61, 343-353.
- Griffin, T. (2013a). Research note: A content analysis of articles on visiting friends and relatives tourism, 1990–2010. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 22(7), 781-802.
- Griffin, T. (2013b). Visiting friends and relatives tourism and implications for community capital. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 5(3), 233-251.
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field methods*, 18(1), 59-82.
- Güler, S. (2010). Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 26, 24-30.
- Hay, B. (2008). An exploration of the differences in the volume and value of visiting friends and visiting relatives tourism in the UK. *CAUTHE 2008: Tourism and Hospitality Research, Training and Practice*, 488-497.
- Huang, W. J., King, B., & Suntikul, W. (2017). VFR tourism and the tourist gaze: Overseas migrant perceptions of home. *International Journal of Tourism Research*, 19(4), 421-434.
- Jang, S., Yu, L. & Pearson, T. (2003). Chinese travellers to the United States: a comparison of business travel and visiting friends and relatives. *Tourism Geographies*, 5(1), 87-108.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*, 1(1), 62-80.
- Larsen, J., Urry, J., & Axhausen, K. W. (2007). Networks and tourism: Mobile social life. *Annals of Tourism Research*, 34(1), 244-262.
- Lee, G., Morrison, A. A., Lheto, X. Y., Webb, J., & Reid, J. (2005). VFR: Is it really marginal? A financial consideration of French overseas travellers. *Journal of Vacation Marketing*, 11(4), 340-356.
- Lehto, X. Y., Morrison, A. M., & O’Leary, J. T. (2001). Does the visiting friends and relatives’ typology make a difference? A study of the international VFR market to the United States. *Journal of Travel Research*, 40(2), 201-212.
- Lockyer, T. & Ryan, C. (2007). Visiting friends and relatives—distinguishing between the two groups: the case of Hamilton, New Zealand. *Tourism Recreation Research*, 32(1), 59-68.
- Ma, T., Heywood, A., & MacIntyre, C. R. (2015). Chinese travellers visiting friends and relatives—a review of infectious risks. *Travel medicine and infectious disease*, 13(4), 285-294.
- McKercher, B. (1995). An examination of host involvement in VFR travel. In *CAUTHE 1995: Proceedings of the National Tourism and Hospitality Conference*, 14-17 February 1995 (p. 246-265). Bureau of Tourism Research.
- McKercher, B. (1996). Host involvement in VFR travel. *Annals of Tourism Research*, 23(3), 701-703.
- McLeod, B. & Busser, J.A. (2014). Second homeowners hosting friends and relatives. *Annals of Leisure Research*, 17(1), 86-96.
- Min-En, A.T. (2006). Travel stimulated by international students in Australia. *International Journal of Tourism Research*, 8, 451-468.
- Morrison, A. M., Verginis, C. S., & O’Leary, J. T. (2000a). Reaching the unwanted and unreachable: An analysis of the outbound, long-haul German and British visiting friends and relatives market. *Tourism and Hospitality Research*, 2(3), 214-231.
- Morrison, A., Woods, B. & Pearce, P., et al. (2000b). Marketing to the visiting friends and relatives segment: an international analysis. *Journal of Vacation Marketing*, 6(2), 102-118.

- Moscardo, G., Pearce, P. & Morrison, A. et al. (2000). Developing a typology for understanding visiting friends and relatives markets. *Journal of Travel Research*, 38, 251-259.
- Munoz, J., Griffin, T. & Humbracht, M. (2017). Towards a new definition for visiting friends and relatives. *Int J Tourism Res*, 19, 477-485.
- Müri, F., & Sägeser, A. (2003). Is VFR an independent target group? The case of Switzerland. *Tourism Review*, 58(4), 28-34.
- O'Reilly, M., & Parker, N. (2013). 'Unsatisfactory Saturation': a critical exploration of the notion of saturated sample sizes in qualitative research. *Qualitative research*, 13(2), 190-197.
- Papatheodorou, A., & Arvanitis, P. (2014). Tourism and the economic crisis in Greece: Regional perspectives. *Région et développement*, 39, 183-203.
- Pietkiewicz, I., & Smith, J. A. (2014). A practical guide to using interpretative phenomenological analysis in qualitative research psychology. *Psychological journal*, 20(1), 7-14.
- Ramachandran, S. (2006). Visiting friends and relatives (VFR) market: A conceptual framework. *TEAM Journal of Hospitality & Tourism*, 3(1), 1-10.
- Rogerson, C. M. (2015). Revisiting VFR tourism in South Africa. *South African Geographical Journal*, 97(2), 139-157.
- Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J., Bartlam, B., ... & Jinks, C. (2018). Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & quantity*, 52(4), 1893-1907.
- Schänzel, H. (2012). Introduction: families in tourism research. in Ed: Schänzel, H., Yeoman I. and Backer E., *Family Tourism: Multidisciplinary Perspectives*, Channel View Publications, 1-14.
- Schänzel, H.A. & Smith, K.A. (2011). The absence of fatherhood: achieving true gender scholarship in family tourism research. *Annals of Leisure Research*, 14(2-3), 143-154.
- Schänzel, H.A. & Yeoman, I. (2014). The future of family tourism. *Tourism Recreation Research*, 39(3), 343-360.
- Schänzel, H.A. and Yeoman, I. (2015). Trends in family tourism. *Journal of Tourism Futures*, 1(2), 141-147.
- Scheyvens, R. (2007). Poor cousins no more: valuing the development potential of domestic and diaspora tourism. *Progress in Development Studies*, 7(4), 307-325.
- Seaton, A. V. (1997). The status of the visiting friends and relatives category in recent tourism analysis. *The Tourist Review*, 52(4), 52-62.
- Seaton, A. V., & Palmer, C. (1997). Understanding VFR tourism behaviour: the first five years of the United Kingdom tourism survey. *Tourism management*, 18(6), 345-355.
- Shani, A., & Uriely, N. (2012). VFR tourism: The host experience. *Annals of Tourism Research*, 39(1), 421-440.
- Stepchenkova, S., Shichkova, E., & Kim, H. et al. (2015). Segmenting the 'visiting friends and relatives' travel market to a large urban destination: the case of Nizhni Novgorod, Russia. *Journal of Destination Marketing&Management*, 4, 235-247.
- Taheri, B., Jafari, A., & Okumus, B. (2017). Ceremonious politeness in consuming food in VFR tourism: Scale development. *The Service Industries Journal*, 37(15-16), 948-967.
- Tran, M. N., Moore, K., & Shone, M. C. (2018). Interactive mobilities: Conceptualising VFR tourism of international students. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 35, 85-91.
- Yap, G., & Allen, D. (2011). Investigating other leading indicators influencing Australian domestic tourism demand. *Mathematics and Computers in Simulation*, 81(7), 1365-1374.
- Ying-xue, C., Bing, W.; Li, L. & Zhi, D. (2013). Study on visiting friends and relatives travel behaviour of immigrants in Shanghai. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 96, 522-527.
- Young, C. A., Corsun, D. L., & Baloglu, S. (2007). A taxonomy of hosts visiting friends and relatives. *Annals of Tourism Research*, 34(2), 497-516.
- Yousuf, M., & Backer, E. (2015). A content analysis of Visiting Friends and Relatives (VFR) travel research. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 25, 1-10.
- Yousuf, M.S. & Backer, E. (2017). Hosting friends versus hosting relatives: is blood thicker than water?. *International Journal of Tourism Research*, 19, 435-446.
- Yuan, T.F., Fridgen, J.D., Hsieh, S., O'Leary, J. T., Yuan, T. (1995). Visiting friends and relatives travel market: The Dutch case. *Journal of tourism studies*, 6(1), 19-26.
- Zátori, A., Michalkó, G., Nagy, J. T., Kulcsár, N., & Balizs, D. (2019). The tourist experience of domestic VFR travellers: the case of Hungary. *Current Issues in Tourism*, 22(12), 1437-1459.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Akraba ve arkadaş ziyareti (Visiting Friends and Relatives) kavramı yeni bir kavram olmamasına rağmen, araştırmacıların yeni yeni ilgisini çekmektedir. Özellikle doksanlı yıllara kadar oldukça ihmal edilen bir konu olan bu kavram bilinen en eski seyahat türünü temsil etmektedir. Akraba ve arkadaş seyahatinden doğan bu turizm türünde ziyaretçiler, orada doğmuş olsun olmasın, ziyaret ettikleri yerle sosyal ve deneyimsel bağlantı kurma konusunda birtakım önceliklere sahip olabilmektedirler. Bu noktada bu turistlerin motivasyonlarını anlayabilmek önemlidir. Akraba ve arkadaş ziyareti özellikle Türkiye gibi geleneksel ülkeler için önemli bir konu haline gelmiştir. Türkiye’de bu turizm türü sadece basit bir yolculuk değil, çoğunlukla geleneklerle ilgilidir. Hatta bazı durumlarda gönüllü olmaktan çok bir zorunluluktur. Dolayısıyla akraba ve arkadaş seyahat akışının yoğun olarak yaşandığı Türkiye gibi ülkelerde, bu konuda ilgili kişilerin görüşlerinin alınması önemlidir. Bu turizm türü, pazar potansiyeline ve destinasyonlara ekonomik katkısına ek olarak, benzersiz bir misafir-ev sahibi etkileşimi ve turistler ile destinasyonlar arasında özel bir bağlantıdan oluşmaktadır. Aile ve arkadaşlık ağının coğrafi dağılımı arttıkça, harcanabilir gelir ve boş zaman ile birlikte turizm sektöründe ulusal ve uluslararası büyüme potansiyeli güçlenmektedir.

Metodoloji

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik analiz kullanılmıştır. Fenomenolojik analiz, bir fenomenle ilgili araştırmaya katılan kişilerin deneyimlerinin özünü tanımlamak için kullanılır. Bunu ölçmek adına, benzer yaş ve bütçeye sahip 10 genç akademisyen ile VFR seyahat/turizm hakkındaki görüş ve tercihlerini belirlemek amacıyla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Örnekler, daha önce VFR turizm faaliyetlerinde bulunmuş akademisyenlerden rastgele seçilmiştir. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Katılımcılarla ortalama 65 dakika süren görüşmeler yapılmıştır. Daha sonra görüşmeler dinlenerek deşifre edilmiş ve tüm sözler kâğıda aktarılmıştır.

Bu çalışma 2019 yılında Nisan-Ağustos ayları arasında yapılmıştır. Katılımcıların yaşları 26 ile 32 arasında değişmektedir. Üç tanesi evlidir. Katılımcıların tamamı akraba yerine arkadaşlarının yanında kaldıklarını belirtmişlerdir. Hepsi akrabalarıyla kalmaktansa otelde kalmayı tercih ettiklerini söylemiştir.

Bulgular

Akraba ve Arkadaş Ziyareti Motivasyonu

Akraba ve arkadaş ziyaretine katılmak için pek çok neden olsa da, katılımcıların daha geleneksel motiflerle seyahat ediyor gibi görüldükleri söylenebilir. Akraba ziyareti Türk geleneklerinde adeta bir ihtiyaçtır. Özellikle aile büyükleri torunlarıyla daha çok vakit geçirmek ve ziyaret edilmek istemektedirler. Akraba ziyareti, ailenin büyüklerinin genç aile üyeleri tarafından ziyaret edilmesine dayanmaktadır. Özellikle uzun tatiller, uzun süredir etkileşimde olmayan akrabaları ziyaret etmek için bir fırsat olarak görülmektedir. Gezinin doğası, daha popüler turistik yerlerde yaşayan arkadaş veya akrabaları ziyaret ederken değişebilir. Kalış süresi “gerekli” olmaktan çıkar ve turistik yerleri ziyaret etmek, sahile gitmek, yiyecek ve içecek mekanlarını ziyaret etmek gibi tipik tatil aktiviteleri ziyaretin bir parçası haline gelebilir. Akraba ziyareti motivasyonunun aksine, arkadaş ziyareti daha çok eğlence amacıyla yerine getirilmektedir.

Bütçe, bu seyahat türünde başka bir faktördür. Katılımcılar bütçeleri elverdiği sürece otelde kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. İç turizm, özellikle şiddetli durgunluk dönemlerinde, VFR'deki artışla büyük ölçüde ilişkilidir. Ancak insanlar turistik konaklama ve restoranlara para harcamamak için bir akraba veya arkadaşının ikinci/tatil evine gitmeyi tercih etmektedirler.

Arkadaş ve Akraba Ziyaretinin Etkileri

Katılımcılar arkadaşlarını veya akrabalarını ziyaret ederken kendilerini bir yük gibi hissettiklerini belirtmişlerdir. Çoğu, hediye alarak, ev işlerine yardım ederek vb. ev sahiplerinin hayatını kolaylaştırmaya çalıştıklarını söylemiştir. Genellikle birini ziyaret eden kişi, bir noktada hediye alarak borcunu ödemek zorunda hissetmektedir. Ancak katılımcılar ziyaret edildiklerinde de aynı şekilde beklemektedirler. Türk âdetlerine ve dini öğretilerine göre misafirlerin ziyaret süresi çok

uzun olmamalıdır. Bir misafirin üç güne kadar kalabilmesi en iyisidir. Arkadaşları veya akrabalarıyla kalan birçok ziyaretçi, akraba ve arkadaş ziyaretini seyahatlerinin ana amacı olarak görmez ve benzer şekilde, bu turizm türünü asıl amaçları olarak gören birçok gezginde, ev sahipleriyle birlikte kalmamayı tercih etmektedir. Katılımcılar genel olarak, bir başkasının evinde rahat olamadıklarını ve şansları olsa otelde kalmayı tercih edeceklerini söylemişlerdir. Çok zor durumlarda akraba yerine arkadaşlarının yanında kalacaklarını belirtmişlerdir.

Arkadaş ve Akraba Ağırlamanın Etkileri

Ev sahiplerinin bu turistleri ağırlarken dikkate aldıkları ana faktörler, konaklama süresi ve bütçe kısıtlamalarıdır. Ev sahiplerinin çoğu, arkadaşları ve akrabaları tarafından ziyaret edildiğinde ek maliyetlere katlanmak durumunda kalmaktadır. Ayrıca, misafirleri tarafından yapılan harcamaların yaklaşık %25'i olduğu tahmin edilen doğrudan artan harcamalara maruz kalmaktadırlar. Katılımcılar, misafirlerini rahat ettirmek adına, sorularına cevap bulma, onlarla etkinlik yapma, nelerden memnun olabileceklerini belirleme ve gidecekleri yerleri keşfetme konusunda kendilerini zorunlu hissetmektedirler. Ayrıca Türk geleneklerinde misafirleri rahat ettirmenin önemli bir konu olduğunu eklemişlerdir. Bu nedenle, ağırlama yükümlülükleri zorlu bir deneyim olabilir. Katılımcılar akrabalarıyla kültürel bağlamda fikir ve zevklerinde farklılıklar olabileceğini, bu durumun akrabalarını ağırlamayı zorlaştırdığını belirtmişlerdir. Akrabaları kadar arkadaşlarının da önemli olduğunu ve ortak ilgi ve zevklere sahip olma avantajının olduğunu belirtmişlerdir.

Sonuç

Bu çalışmada, genç akademisyenlerin akraba ve arkadaş ziyareti motivasyonunun bir parçası olan Türk geleneğine öncelik verdikleri görülmüştür. Bunun adeta bir zorunluluk gibi olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun nedeni aile büyüklerinin ziyaret beklentisi içinde olmalarıdır. Katılımcılar ayrıca popüler destinasyonlarda ikamet eden arkadaşlarını veya akrabalarını ziyaret etmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar için en önemli motivasyonlardan biri de bütçedir. Arkadaşlarla ve akrabalarla kalmak, konaklama işletmelerine göre daha ucuz bir alternatiftir.

Katılımcılar arkadaşlarını veya akrabalarını ziyaret ettiklerinde kendilerini bir yük gibi hissetmektedirler. Bu nedenle ev işlerine yardımcı olarak, hediye olarak bu yükü hafifletmeye çalışmaktadırlar. Katılımcıların çoğu akrabaları yerine arkadaşlarıyla kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılar ev sahibi olma açısından bakıldığında, misafirler nedeniyle günlük harcamaların arttığını belirtmişlerdir. Konaklama süresini dikkate almaktadırlar. Misafir ağırlarken de önemli olan yine Türk geleneklerine uymaktır.

HİTİTLERDE EVLAT EDİNME VE İÇ GÜVEYLİK

Araştırma Makalesi / Research Article

İslam, F. (2021). Hititlerde Evlat Edinme ve İç Güveylik. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1476-1486.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.993088>.

Geliş Tarihi: 08.09.2021
Kabul Tarihi: 25.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Fatma İSLAM
Ankara Üniversitesi, DTCF Tarih Anabilim Dalı
fatmaislm@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-1703-2960

ÖZ

Çağdaş pek çok devlette olduğu gibi Hitit devletinde de, taht mücadeleleri neredeyse her devirde görülmekte olup, mücadelelerin iç dinamikleri geleneksel toplumların tümünde olduğu gibi otoritesini kan bağı ve geleneklerden alan kraliyet ailesi içerisindeki siyasal ve bürokratik etkinliklere bağlıdır. Bu türlü toplumlarda sıra dışı durumlar söz konusu olmadığı sürece tahta geçmede en önemli dinamik aile ve akrabalık ilişkilerinin algılanışdır. Hitit devletinde de şimdiye dek tespit edilebilen tüm mücadeleler, istisnasız kraliyet ailesi içerisindeki akrabalık dinamikleri neticesinde meydana gelmiştir. Ancak Hititlerde akrabalık gibi toplumsal bir takım algıları anlayabilmek açısından yazılı belgelerin Yakın Doğu'da diğer bölgelerdeki kadar zengin veriler sunmadıkları da bilinir. Eldeki kısıtlı veriler ve Yakın Doğu'ya ait benzer örneklerin ele alınması neticesinde Hitit tahtında veraset hakkı olan aile bireylerinden evlat edinilmiş çocuklar ve içgüveylere dair bir inceleme yapabilmek mümkün olmaktadır. Konuya giriş niteliğinde yapılan bu çalışma neticesinde ise iç güvey olarak ya da evlatlık olarak hane halkı içerisinde dâhil edilen bireylerin yasal olarak diğer aile bireyleri ile aynı ya da benzer haklara sahip oldukları ve geleneksel olarak Hitit tahtında hak iddia edebildikleri görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Evlat Edinme, İç Güvey, Antiyant-, Veliiaht.

ADOPTION AND INTERNAL GROOM IN HITTITES

ABSTRACT

As it is in many contemporary states, the struggle for kingship can be seen in almost every period in the Hittite Kingdom. These struggles occur depending upon the internal dynamics of the political and bureaucratic activities within the royal family, which derives its authority from blood ties and traditions, as in all traditional communities. As long as there are no extraordinary situations in such traditional communities, one of the most significant dynamics in ascending the throne is the perception of family and kinship relations. The reason for all of the struggles that detected in the Hittite state is, without exception, are the kinship dynamics within the royal family. It is known that written documents belonged to Hittites do not provide as rich data as in other regions of the Ancient Near East for scholars to understand some social perceptions such as kinship among the Hittites. As a result of the limited data available and the consideration of similar examples from the Near East, it is possible to examine the adopted children and in-laws from family members who have the right of succession to the Hittite throne. As a result of this examination, it can be seen that the individuals included in the household as an in-law or adopted son have the same or similar rights as other family members and can traditionally claim the Hittite throne.

Keywords: Hittites, Adoption, Antiyant-, Son-in-Law, Successor.

GİRİŞ

Hitit toplumu, tüm Eski Yakın Doğulu toplumlarda olduğu gibi, ataerkil özellikler gösteren geleneksel bir toplumdur. Ataerkil bir toplum olarak, hane, miras ve krallık, gibi toplumun önemli yapı taşlarında erkek evlatların ailenin ve mirasın devamı için önemli oldukları görülür. (Yiğit, 2003, s. 142). Hatti ülkesinde genel olarak mirasın ve iktidarın babadan oğla geçtiği bir sistemin varlığı bilinse de kimi özel durumlarda evlat edinme ve iç güvey alma gibi bir takım farklı düzenlemelerin de yer aldığı bilinmektedir.³⁴

Tarım ve hayvancılık merkezli bir ekonomik yapıya sahip Hititlerde aile, üretimin ve tüketimin devamı için önemli yapı taşlarından biri ve aynı zamanda yerleşim birimlerinin ihtiyaçlarını karşılayan bir çeşit işliktir (Klengel, 1986: 25-27). Dolayısı ile en küçük üretim merkezi olarak ailenin, üretimin sürdürülmesini destekleyecek aile üyelerine ihtiyacı vardır. Böylece doğumlar neticesinde aileye dahil olan bireylerin yanı sıra, evlilikler ve evlatlık alınma neticesinde hane halkına dahil olan bireyler de aile varlığına ve üretimine katkıda bulunan aile üyeleri olarak kabul edilmekteydiler. Neredeyse tüm Eski Yakındoğu toplumlarında, aileye ait varlığın bir arada tutulması ve bölünmemesi üretimin devamı için en önemli hususlardan biriydi. Bu durumda genelleme yapılacak olursa Hititler de dahil olmak üzere Eski Yakındoğu uygarlıklarında miras hukuku temelde, taşınır- taşınmaz mülkleri aile varlığı içerisinde tutmaya yöneliktir. Örneğin çeyizler ve miras hisseleri en azından teorik olarak kanunlarda, aileye yabancı olanların sahip olma girişimlerine karşın dikkatlice korunmaktadırlar ancak pratikte toplumsal olarak işleyiş tam olarak nasıldı şimdilik bilinmemektedir. Hitit yasalarının 27. Maddesi bu duruma örnek gösterilebilir.

“Eğer bir adam karısını alır[onu evine] götürürse, Onun çeyizini (de) kendisi için oraya taşır. Eğer kadın o[rada ölürse o zaman] adamın malı yanar, adam onun çeyizini kendisi için alsın. ve eğer o babasının evinde ölürse ve ke[ndi] çocukları [varsa], onun çeyizini adam [al]ma[sın]” (İmparati, 1992: 50-51)

Yasa maddesinden de anlaşılabilceği üzere, mal ve mülk evliliğin durumuna ve ne şekilde gerçekleşip sonlandığına göre tarafların yararına olacak şekilde korunmaya çalışılmıştır.

1. HİTİTLERDE EVLAT EDİNME

Eski Yakın Doğu toplumlarında, evlat edinmenin temel işlevi, iki kişi arasında biyolojik akrabalık bağına denk bir akrabalık bağı oluşturmaktır. Örneğin, bir varis elde etmek, aile birliğini oluşturmak, gayri meşru çocukları (düşük statülü eşlerden, kölelerden veya cariyelerden doğanlar) meşru kılmak, yaşlı bakımı sağlamak veya sadık bir köleyi azat etmek gibi amaçlar evlat edinmenin en önemli konularıydı (Garroway, 2014: 48). Hitit belgelerinden ise bu türlü detaylı bilgilere ne yazık ki şimdilik ulaşılamamaktadır. Hititlerde evlat edinmeye dair en önemli belgelerin, bu topluma ait hukuki nitelikli metinler³⁵ olması beklense de bu metinlerin de konu bağlamında neredeyse sesiz kaldıkları bilinir. (İmparati, 1992) Hatta metinlerde özellikle Hitit aile hukuku ve veraset hukukuna dair var olan düzenlemelerin beklenenden oldukça az oldukları dikkat çekmektedir. Kanımızca bunun en önemli sebeplerinden biri, geleneksel hukukun yani örf ve adet hukukunun toplumsal olarak oldukça yerleşik olduğu ve anlaşmazlıkların geleneksel kurallar ile çözülmüş olması söz konusu olabilir. Çünkü Hitit kanun maddelerinin bir takım emsal oluşturan konular veya davalar üzerine bir araya getirilmiş olabilecekleri düşünülmektedir. (Hoffner, 1997: 215.) Dolayısı ile geniş kapsamlı olmayan, yalnızca anlaşmazlıkların söz konusu olduğu durumlara dair düzenlemelerin yapılmış olması mümkündür.

Eski Yakın Doğu’da genel anlamı ile erkek çocukların her patrimonial toplumda olduğu gibi daha avantajlı oldukları kabul edilebilir (Marsman, 2003: 252-253). Hititlerde de durum pek farklı değildir, çünkü toplumsal anlayış olarak kız çocuklar evlendiklerinde genellikle başka bir hane

³⁴Bu konuda çeşitli çivi yazılı örnekler için bkz: Telipinu Fermanı (CTH 19) Hoffmann I., 1984. I. Hattuşili’nin vasiyetnamesi (CTH 6) Sommer-Falkenstein, 1938. İnandık metni(CHT 222.1 = İK 174-66) Balkan, 1973. Ayrıca ataerkil toplumsal yapı ya dair çivi yazılı örnekler için bkınız: İmparati, 1992. , Hoffner, 1997: 213-214. Bryce, 2002: 34 vd.

³⁵Boğazköy arşivinden ele geçirilen bu metinler CTH 291 ve CTH 292 katalog numaraları ile içeriklerine göre gruplandırılmış tablet ve tablet fragmanlarıdır. Detaylı bilgi için bkz: Laroche 1971, İmparati, 1992, Hitit Yasaları Hoffner,1997.

halkının yani kocalarının ailesinin bir mensubu olarak kabul ediliyorlardı ve gerçekleştirilirken gelin ile birlikte gönderilen çeyiz, büyük oranda kızın mirası kabul ediliyordu (Hoffner, 2003: 108-109). Muhtemelen Yakın Doğu kültürlerinde sıklıkla görüldüğü şekli ile evlilikten sonra aile varlığının bölünmemesi ve hane dışından başka ailelere geçmemesi adına taşınmaz mal varlıkları çeyiz olarak gönderiliyordu (Frymer-Kensky , 1981: 210-211). Hitit çivi yazılı belgelerinde çeyizlerin içeriklerine dair verilerin olduğu ve bunların genellikle taşınmaz mal varlıkları olduğu görülebilmektedir.³⁶

Ancak ailenin hiç erkek çocuk yoksa evlat edinme, oldukça önemli bir seçenek haline geliyordu. Çünkü antik dünyada, çocuk sahibi olmak, hatta çok çocuklu olmak ebeveynler için hane halkına katkı sağlaması bakımından önemlidir. Hititlerde de çocuk sahibi ve torun sahibi olma vurgusuna çeşitli metinlerde sıklıkla rastlandığı bilinir.³⁷ Eski Mezopotamya’da evlat edinmenin genel konseptlerine bakılırsa, erkek çocuk evlat edinmeleri genellikle babanın/aile reisinin ölümünden sonra aile ile ilgilenecek ve ailenin yönetimini sağlayacak bir erkek çocuk ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Çünkü ataerkil aile gelenekleri ve toplumsal dinamikler aile işinin yürütülmesi ve mal varlığı ile ilgilenebilmesi konusunda erkeklere sorumluluk yüklemektedirler (Marsman 2003: 261 vd.).

Mezopotamya’ya ait evlat edinme sözleşmelerinin genelinden anlaşılabilceği üzere evlat edinilen çocuklar genellikle hane içinde doğan “öz/biyolojik” çocuklar ile benzer haklara sahiptirler (Westbrook, 2003: 392). Zaten evlat edinme işlemini resmileştiren sözleşmelerde de evlat edinilenin ve edinenin görev ve yükümlülükleri ve oluşabilecek bir takım şartlar da yapılması gerekenler detaylıca yer almaktadır. Eğer bu türlü bir sözleşme düzenlenmemişse, evlat edinme işlemi gerçekleşmemiş kabul edilmektedir (Tosun-Yalvaç, 2002: 250). Sözleşmelerden anlaşıldığı üzere evlat edinilen çocuk erkekse, bir oğul olarak kendisinden beklenen tüm toplumsal rolleri yerine getirmekle yükümlüdür. Bunun karşılığında da evlat edinen ebeveynler evlatlık oğullarına yalnızca miras bırakmakla kalmayıp, ona bir evlat gibi davranmalıdırlar (Roth,1998: 119). Yerine getirilmesi beklenen tüm bu yükümlülükler ise evlat edinmenin tiplerine göre zaman zaman değişiklik gösterebilmekteydi. Taraflardan birinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi bu anlaşmanın bozulması anlamına gelmekteydi. Ve anlaşıldığı üzere bu durumda da yerine getirilmesi gereken bir takım yasal yükümlülükler söz konusuydu (Roth,1998: 119).

Ne yazık ki Mezopotamya arşivlerinde sıklıkla rastladığımız bu evlat edinme sözleşmelerine Hitit arşivlerinde henüz rastlayabilmiş değiliz. Bunu en önemli sebebi henüz Hititlere dair sadece saray arşivlerine ulaşılabilmiş, kişisel arşivlere ulaşılabilmiş olmasıdır. Kraliyet ailesi içerisinde evlat alındığını bildiğimiz isimler söz konusu olsa da bunlara dair sözleşmeler yapıyor muydu, yoksa buna gerek duyulmuyor muydu şimdilik bilemiyoruz. Yine de Mezopotamya toplumlarına dair elde edilen bilgilerin Hitit toplumu için de oldukça benzer olduğunu düşünmemize imkân veren belgelerin varlığı bilinir. Evlat edinme, evlat edinen ve edinilen şahıslardan beklenenler ve şahısların haklarına dair bilgiler I. Hattuşili’nin evlat edinmiş olduğu yeğeni Labarna ile ilgili ifadelerinden anlaşılmaktadır.

“Büyük Kral Tabarna asiller topluluğunun askerlerine ve önemli kişilere şöyle dedi: İşte ben hastalandım. Size (halefîm olarak) genç Labarna’yı söyledim: “O, tahta otursun!” Ben kral onu oğlum (diye) çağırdım. Onu kucakladım ve onu yücelttim, daima onun arkasından koştum. O bir oğul gibi davranmadı. O, gözyaşı dökmedi, acımadı. O soğuk ve acımasızdır. Ben kral onu tuttum ve onu yatağıma getirdim (ve şöyle dedim): “Bu ne? (demek) hiç kimse kız kardeşinin oğlunu büyütmesin! O kralın sözüne aldırmadı. Bir yılan

³⁶ Hitit çivi yazılı belgelerinden çeyizlerin içeriğine dair bir örnek için bkz: (CTH 176) KUB 21. 38, ÄHK 10. Edel, 1994.

³⁷ CTH 484 KUB 15.31 I 46-55 “...bundan sonra biz sizi majestelerinin iyiliği için çağırıyoruz size yalvarıyoruz, dua ediyoruz ve size en iyi, en temiz kurbanı getireceğiz. (Şimdi) bu kötü insandan ayrılın ve kurban sahibinin evine geri gelin ve ona hayat sağlık, çeviklik, uzun yıllar, tanrıların memnuniyetini, tanrıların dostluğunu, ruh parlaklığını (verin) erkek çocuklar, kız çocuklar, torun ve torun çocukları ve[rin.]” CTH 483 KUB 15.34 III 16-18. “Kral (ve) kraliçeye yaşam, sıhhat, uzun yıllar, üreme gücü, oğullar (ve) kızlar, torun (ve) torun çocukları bağışlayın! Erkek için erkeklik (ve) yiğitlik, kadın için kadınlık (ve) analık bağışlayın!” (Reyhan-Cengiz, 2020: 101)

olan anasının sözünü dinledi. Ben kral bunları işittim (Şimdi) savaşa karşı savaş açıyorum. Bırak! (Artık) o, benim oğlum değildir!”³⁸ (Alp, 2002: 68).

Hitit kraliyet ailesinin en önemli bölünmez mülkü olarak Hitit tahtının babadan oğla geçtiği bilinir. Belgeden anlaşıldığı üzere de evlat edinilen oğul da tıpkı öz/biyolojik oğul gibi tahta geçme hakkına sahiptir ve meşru bir erkek çocuk olarak değerlendirilmektedir. Kral, yeğenini (kız kardeşinin oğlunu) evlat edinmiştir ve kendisi onu bir baba gibi kucaklayıp yüceltmış, koruyup kollamıştır ancak oğul Labarna, beklenen şekilde gerçekten bir evlat gibi davranmayarak merhamet ve sevgi göstermemiştir. Ve bunun üzerine Kral I. Hattuşili evlat edinmeyi feshetme hakkına sahip olmuştur. Labarna'nın evlatlıktan reddinin ardından, tahtın varisi olabileceği düşünülen başka bir çocuk evlat edinilmiştir ve bundan sonra o çocuğun, Hitit tahtının varisi olarak tahta çıkması beklenmektedir. “İşte Murşili benim oğlumdur. Onu tanıyın! Onu tahta oturtun! Tanrı tarafından onun yüreğine iyilik verilmiştir. Tanrı ancak arslanı arslanın yerine koyar.”³⁹ (Alp, 2002: 69) Görüldüğü üzere, Hititler için bu kadar önemli bir hususta dahi, evlat edinilmiş çocuğun tıpkı bir öz evlat gibi yasal hakları vardı. Kral I. Murşili'nin henüz genç bir yaşta, mücadelesiz şekilde tahta çıkabilmiş olması da bu durumun hem yasal hem de toplumsal bağlayıcılığı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Üstelik Murşili ve Labarna'nın durumları göz önüne alındığında evlat edinilen kişinin, yani Kral I. Hattuşili'nin kendi öz çocukları olduğu fakat onların kendisine isyan ettikleri bilinir (Yiğit, 2003: 45). Bu durumda isyan eden çocuğun taht hakkının elinden alınarak, yeni bir şahsın veliht olarak belirlendiği düşünülebilir.

Tahta geçen evlatlık bir kraldan bahseden bir başka metin daha söz konusudur. Büyük Kral II. Murşili ve Mira Kuvaliya kralı Kupanta-Kurunta arasında yapılan antlaşma metninde geçmişe yönelik yapılan anlatıda dikkat çekici bir unsur vardır:

“Eskiden Maşhuliva'yı Mira ülkesine bey olarak tayin ettiğimde, bana, Maşhuliva, “(bana varis olacak) çocuk yok. İnsanlar bizim için homurdanacaklar(?). Yarın şöyle veya böyle(diyecekler). Benim çocuğum olmadığı için kardeşimin çocuğu Kupanta-Kurunta'yı, beyim, bana evlatlığa ver. Ve o, benim oğlum olsun. Ve gelsin, gelecekte ülkeye o bey [olsun]” diye söyledi. Ve sen, Kupanta-Kurunta'yı Maşhuliva'ya evlatlığa [verdim].” (Karauğuz, 2018: 93, Beckman, 1996: 69 vd.)

Anlaşılabileceği üzere, Hititlere bağlı bir krallık olan Mira-Kuvaliya krallığının tahtında oturan yöneticinin kendisinin ardından tahta geçecek meşru bir erkek çocuğu yoktur ve bu durum halk tarafından huzursuzlukla karşılanır. Bunun üzerine Maşhuliva bağlı olduğu Hitit kralından erkek kardeşinin oğlu Kupanta-Kurunta'yı evlat edininip tahtın varisi olarak göstermek için izin ister ve bu talebi olumlu karşılanır. Bu örnekten anlaşılabilen gibi, meşru bir erkek çocuğun olmadığı durumlarda, tahtın varisinin evlat edinilmesi aslında dönemin kendi normları açısından oldukça pratik ve belki de sıradan bir durumdu. Çünkü evlat edinme yasal bakımdan biyolojik çocukların sahip olduğu tüm haklara sahipti.

Hattuşili'nin Vasiyetnamesi ve Kupanta Kurunta anlaşması dışında Hititlerde evlat edinmeye dair başka bir takım belgelerin de ele geçtiği bilinir. Örneğin bir arazi bağış belgesinde, evlat edinme işleminden bahsedilir, ayrıca Ulmi-Teşup'un⁴⁰ III. Hattuşili tarafından evlat edinildiği ve GAL.DUB.SAR.GIŞ X-Şarruma'nın III. Arnuwanda tarafından evlat edinildiği bilinir fakat bu iki örneğin gerçek birer evlat edinmeden ziyade siyasi çıkarlar maksadı ile yapılmış himayeler oldukları düşünülmektedir (Alpman, 2001: 37-39). Her iki kral tarafından evlat edinilen bu şahısların tahta çıkarılmak gibi bir maksatları olmadığı bilinir.

³⁸ CTH 6 I. Hattuşili'nin vasiyetnamesi §1-3 Transkripsiyon- Almanca tercüme için bkz: Sommer-Falkenstein, 1938.

³⁹ CTH 6 I. Hattuşili'nin vasiyetnamesi § 7 Sommer-Falkenstein, 1938.

⁴⁰ Kral II. Muvattalli'nin oğlu olduğu ve diğer adının Kurunta olabileceği düşünülür. Bu konudaki tartışmalar için bkz: Otten, 1988: 4 vd. Van den Hout, 1995: 82 vd. Hoffner, 1989: 201 vd. Ayrıca sonradan öğrenildiğine göre Kurunta III. Hattuşili tarafından yetiştirilmiş ve IV. Tuthaliya ile kardeş gibi büyümüştür: bkz: Bronz Tablet.

2. HITİTLERDE İÇ GÜVEYLİK

Eski Yakın Doğu toplumunda, erkek çocuk sahibi olmayan ailelerin başvurduğu bir başka yol ise iç güvey tipi evliliktir. Böylece bir evlatlık alınır, bu evlatlık evlenmemiş olan kız çocuk ile evlendirilir ve hane halkının yönetimi zamanı gelince evlatlık alınmış olan, iç güvey damada bırakılır.(Paradise, 1987: 5) Bu türlü durumlara Nuzi arşivlerinde ele geçirilen evlat edinme belgelerinde rastlanmaktadır. (Alpman, 1981: 236) Aynı zamanda Hititlerde ve başka Yakındoğulu uygarlıklarda da benzer uygulamalar yapıldığı bilinmektedir. Hititlerde rastlanan örnek dikkate alınacak olursa, iç güvey tipi evliliğin gerçekleştirilebilmesi için, erkek çocuğun olmaması şartının aranmadığı görülebilir.

Eski Yakın Doğu'nun genel kabul görmüş toplumsal dinamikleri incelendiğinde kadının, evlendikten sonra, kocasının evine yerleşerek bu ailenin bir ferdi haline geldiği görülmektedir. Fakat iç güvey tipi evlilikte aksi olur ve erkek, kadının hane halkının bir üyesi haline gelerek bu ailede yaşamaya başlar (Marsman, 2003: 85) Hititler içinde durumun benzer nitelikte olduğunu gösteren belgeler mevcuttur:

“Eğer bir adam karısını alır[onu evine] götürürse, Onun çeyizini (de) kendisi için oraya taşır. Eğer kadın o[rada ölürse o zaman] adamın malı yanar, adam onun çeyizini kendisi için alsın. Ve eğer o babasının evinde ölürse ve ke[ndi] çocukları [varsa], onun çeyizini adam [al]ma[sın]” (İmparati, 1992: s.52)

Yasa maddelerinden de görülebileceği üzere genellikle bir erkeğin bir kadını “aldığı” şeklinde ifade edilen hususun, erkeğin evlendikten sonra kadını kendi evine götürerek çiftin burada yaşamasından bahsettiği anlaşılır. Hititlerde bu tip evliliklere antiyant-⁴¹ adı verilirken Mezopotamya'daki benzerinin ise erēbu olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Gordon, 1981: 155-160).

Hititlerin gerçekleştirdikleri evliliklerde kızın ailesine *kuşata* adı verilen ve günümüzde “başlık parası” olarak nitelendirilen bir ödeme yaptıkları bilinir (Hoffner, 2003: 108). Ancak iç güvey tipi matrilokal/anayersel evliliklerde durumun tam tersi yönde olduğu bilinir. Yani, erkeğin ailesine yapılan bir *kuşata* ödemesi sonucu damadın kadının hane halkının bir üyesi olarak iç güvey evlilik gerçekleştirilebilmesinin söz konusu olduğu bilinir. Hitit kanunlarında bu tip evliliğe dair yalnızca bir örnek verilmiştir: *“Eğer bir köle özgür bir genç için başlık öderse ve onu (evlenmiş damat olarak evine alırsa, o zaman onu [kim]se dışarı çıkarmaz.”*⁴² (İmparati, 1992: 57). Bu kanun maddesinde bir kölenin özgür bir erkek çocuk için başlık parası ödediğinden ve onu kendi kızı için iç güvey olarak aldığından bahseder.

Hitit Kanun maddeleri arasında iç güveyliğe vurgu yapıyor olabileceği düşünülen daha önce de bahsetmiş olduğumuz bir başka madde ise 27 numaralı kanun maddesidir (Hoffner, 1997: 220-221).

“Eğer bir adam karısını alır[onu evine] götürürse, Onun çeyizini (de) kendisi için oraya taşır. Eğer kadın o[rada ölürse o zaman] adamın malı yanar, adam onun çeyizini kendisi için alsın. Ve eğer o babasının evinde ölürse ve ke[ndi] çocukları [varsa], onun çeyizini adam [al]ma[sın]” (İmparati, 1992: 52)

Burada evli bir kadının ölümünün babasının ya da kocasının evinde gerçekleşmiş olması durumuna göre miras olarak çeyizinin hangi tarafta kalacağına dair bir açıklama yapılmıştır. Eğer kadın kocasının evinde öldü ise çeyiz orada kalır ancak eğer babasının evinde ölmüş ise çocuklara kalır. Buradan anlaşıldığına göre çocuklar annelerinin hane halkı içerisinde yaşamaya devam ederler fakat iç güvey olduğu düşünülen eşin nerede kalacağına dair detay verilmemiştir (Balkan, 1948: 151).

Eski Hitit dönemine tarihlenen İnanlık bağış belgesi bu hususta Hitit kaynakları içerisinde ele geçen eşsiz bir belge olması bakımından önemlidir (Balkan, 1973). Belgede, hem evlat edinilmiş ardından da damat olarak evlat edinenin kızı ile evlendirilmiş bir şahıstan ve bu konular ile ilgili

⁴¹ Hititçe antiyant- sözcüğünün karşılığının tam olarak ne olduğu konusunda literatürde çeşitli tartışmalar yapılmıştır. İlk olarak bu kelimenin, koca anlamına geldiği düşünülmüştür. Ve literatürde bu manaya gelecek şekilde tercüme edilmiştir. Ancak kelimenin bu gün kabul ettiğimiz anlamda, yani iç güvey anlamında kullanılması gerektiği Kemal Balkan tarafından önerilmiştir ve literatürde tartışmasız şekilde kabul görmüştür. Balkan, 1948: 150.

⁴² Hitit Yasaları§36 Alternatif tercüme için bknz: Balkan K., 1948: 150.

düzenlemelerden bahsedilmektedir. “Büyük Kral Tabarna’nın mührü. Hanhana şehri vekilharcı (major domo) Tuttula, Zidi’yi tutup (kabul edip, onu) [kendisine] (manevi) oğ[ul] yaptı. Kızı bayan Ziza[ta]’yı [onun] ze[vceliği]ne (ona eş olarak) verdi.”⁴³ (Balkan, 1973: 3). Metinde bahsedilene göre Hanhana şehri yöneticilerinden, Tuttula adlı bir şahıs Zidi adlı bir erkeği evlat edinir ve onu kızı ile evlendirir. Belgenin devamında şahsın, kralın hizmetinde olan Papa adlı bir oğlu olduğu ve ileride Ziti’nin miras hakları ile ilgili sorun yaşanmaması adına böyle bir belgenin düzenlenmek istendiği anlaşılmaktadır. Burada evlat edinilip sonradan damat yapılan Ziti ile ilgili olarak iç güvey antiyant-sözcüğünün kullanımına rastlanmaz. Ancak, bu anlatımın iç güvey tipi evliliği kapsadığı düşünülmektedir (Balkan, 1973: 7).

Ayrıca mitolojik nitelikli metinlerde de iç güvey alımından bahseden bir takım örnekler mevcuttur, tartışmasız bunlardan en ünlüsü de İlluyanka mitinin ikinci versiyonunda karşılaşmış olduğumuz bir iç güveylik örneğidir (Hoffner, 1998: 13-14). Anlatıya göre mitolojik yılan İlluyanka ile olan savaşında yenilen, kalbini ve gözlerini bu savaşta kaybeden Fırtına Tanrısı, fakir bir adamın kızı ile evlenir ve ondan bir oğlu olur. Bu oğul, Yılan İlluyanka’dan Fırtına Tanrısı’nın kalbini ve gözlerini alması için görevlendirilir, yılanın kızı ile evlenir, iç güvey olur ve başlık parası olarak tanrının kalbini ve gözlerini geri alır. Kalbine ve gözlerine kavuşan Fırtına tanrısı İlluyanka’ya tekrar savaş açar bu savaş sırasında Fırtına Tanrısının oğlu İlluyanka’nın yanında yer alarak babasına, “beni onlardan ayırma, onlar ile bir say” der. Bunun üzerine Fırtına Tanrısı, İlluyanka’yı ve oğlunu öldürerek savaşı kazanır (Hoffner, 1998: 13-14. Reyhan-Cengiz, 2020: 109). Bu anlatıda görüldüğü üzere iç güvey olarak hane halkına dahil olan kişi, o hane halkının da bir üyesi olmuş olur ve sadakati ile yükümlülükleri yeni ailesine olmalıdır.

Hitit tahtı üzerinde kimlerin hak sahibi olduğuna dair, ele geçen ilk yazılı belgenin, Eski Krallık dönemi hükümdarlarından olan Büyük Kral Telipinu tarafından oluşturulduğu bilinir. Bu belge, aynı zamanda, babadan oğla geçen veraset sistemi içerisinde bilinen en önemli düzenleme ve Hitit tarihinin tartışmasız en bilinen belgelerinden biri olan Telipinu Fermanıdır⁴⁴ (Hoffman, 1984). “Kral sadece birinci sıradan olan bir prens olsun! Eğer birinci sıradan bir prens yoksa ikinci sıradan olan bir oğul kral olsun! Eğer prens yoksa erkek (yoksa). birinci sıradan olan bir prenses için bir iç güvey (damat) alsınlar ve o kral olsun!”⁴⁵(van den Hout, 2003: 196-197). Anlaşılabacağı gibi Telipinu fermanında, eğer hükümdarın meşru eşinden ya da *ESERTU*⁴⁶ eşinden olma bir erkek çocuk yoksa meşru eşten olan bir kıza antiyant- eş alınarak o eşin hükümdar olması tahta çıkma usulleri bakımından kabul edilir bir durumdur. Kanımızca bu ifade meşru bir erkek çocuğun olmadığı durumlarda kral ölmeden önce bir varis belirlememiş ise, yönetimin devamının sağlanabilmesi için kraliyet ailesi üyelerinin ve yetkililerin olağan üstü bir durumda atmaları gereken adımları belirtir.

İç güvey olarak bir damat almanın bir takım avantajları vardır. Zaten bu uygulamaya başvurulmasının en önemli sebebi çocuğu olmayan veya erkek çocuğu olmayan bir haneye, patriarkal bir toplumda yeni bir seçenek sunuyor olmak ve hanenin devamını sağlayabilmektir. Ayrıca iç güvey

⁴³ İnandık Metni CHT 222.1 = İK 174-66

⁴⁴ CTH 19 katalog numarası ile bilinen fermanında, beşi Hititçe, ikisi Akadca yazılmış en az yedi nüshaya ait 24 tablet ve daha küçük tablet parçalarının (fragmanların) bu fermanın bir parçası olduğu tespit edilmiştir. Ele geçen bütün belgeler, yapılan palografik analizler neticesinde Hitit İmparatorluk dönemine tarihlendirilir ve Fermana ait en eski çivi azılı buluntunun yaklaşık M.Ö. 14. yüzyıla ait olduğu düşünülür. Yani, Kral Telipinu’nun aslında yaklaşık olarak M.Ö. 16. yüzyılın son çeyreğinde düzenlemiş olması beklenen fermanın orijinal metnine dair elimizde herhangi bir nüsha yoktur. Bknz: Starke, 1985: 103–104.

⁴⁵ Telipinu Fermanı CTH 19 öy II § 28 36’-39’ King shall become a son (who is a) prince of first rank only. If there is no first rank prince, he who is a son of second rank shall become King. If there is no prince, (no) male, she who is a first rank princess, for her they shall take an in-marrying (son-in-law) and he shall become King! “36’ LUGAL-uš-ša-an ha-an-te-ez-zi-ia-aš-pát DUMU.LUGAL DUMU^{RU} ki-ik-k[(i-iš-)]ta-ru ták-ku DUMU. LU[GAL] 37’ ha-an-te-ez-zi-iš NU.GÁL nu ku-iš ta-a-an pí-e-da-aš [(DU)]MURU nu LUGAL-uš a-pa-a-aš 38’ ki-ša-ru ma-a-an DUMU.LUGAL-ma DUMU.NITA NU.GÁL nu ku-iš DUMU.MUNUS ha-an-te-ez-zi-iš 39’ nu-uš-ši-iš-ša-an^{LU} an-ti-ia-an-ta-an ap-pa-a-an-du nu LUGAL-uš a-pa-a-aš ki-š [(a-ru)]” Van den Hout, 2003: 196-197.

⁴⁶ *ESERTU* adı verilen kadınların Hititlerde yüksek sosyal statüye sahip birer cariye oldukları düşünülür. Bu kadınlardan Asur kanunlarında da bahsedilir ve yasal hakları Asur kanunlarında AŞ41 de bahsedilmektedir. *ESERTU* kadınlarının Asur ve Mitannide de Hattide olduğu gibi ikinci dereceden eş oldukları düşünülmektedir. Asur kanunlarında da Tıpkı Hitit tahta çıkma kurallarında olduğu gibi, *ESERTU*’lardan doğan oğulların yasal olarak tahta geçme hakları olduğu bilinir.

olarak kayınpederinin evine yerleşen damadın tüm yasal yükümlülükleri artık kayınpederine ve dahil olduğu hane halkına karşı gibi görünmektedir. Yani iç güveylik yasal olarak soydaşıktan kaynaklanan beklentileri karşılamak zorunda değildir ve anlaşıldığı üzere doğduğu ailesine karşı da yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükleri söz konusu değildir.

3. SONUÇ

Eski Yakın Doğu halkları farklı zamanlarda, farklı yerlerde benzer uygulamalarda bulunarak, beklenmedik durumlar ile karşı karşıya kaldıklarında bunlara yasal olarak da uyum sağlamışlardır. Çivi yazısı kullanan toplumların belli bir ortak kültürel birikimi paylaşmış oldukları gerçeği göz önünde bulundurularak, Yakın Doğu toplumlarında sıklıkla karşılaştığımız bu refleksin Hitit toplumu için de geçerli olduğu düşünülebilir. Yani, toplumsal bir takım gelenek görenek değiş tokuşunun veraset ve iç güvey gibi hususlarda yapılmış olma olasılığının yüksek olduğu unutulmamalıdır. Zira bu bağlamda tahta çıkacak her hangi bir varis bulunmadığında, bir erkek çocuk evlat edinilmesi ya da evlenmemiş kız çocuğuna bir iç güvey alınması ve bu iç güveyin varis olarak ailenin başına geçirilmesi, çivi yazılı belgelerden de anlaşıldığı kadarı ile toplumsal olarak sıklıkla kabul gören bir durumdur.

Damat olarak Hitit tahtına çıkabilmenin yolunu açan kralın, fermanında bahsedilen kurallar sebebi ile Telipinu olduğu literatürde sıklıkla kabul görmüş bir fikir olsa da, konunun yeni bir bağlamda tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir. Kanımızca, fermanında sıralanan kuralların tümü, Hitit toplumu içerisinde zaten var olan ve uygulanmakta olan, yani geleneksel olarak herkesçe kabul görmüş durumların yasal olarak tekrar belirtilmesidir. (Liverani, 2004: 18 vd. Bin-Nun, 1975: 96). Telipinu'nun ataerkil özellikleri oldukça keskin ve geleneksel otorite özellikleri gösteren bu tip bir kültürde, veraset gibi önemli bir konuda geleneksel alt yapısı olmayan bir konuyu direniş görmeden insanlara kabul ettirebilmesinin zor olduğu da unutulmamalıdır. Hitit kraliyet ailesi içerisinde damat olarak tahta geçtiği kesin olarak bilinen ve damat olarak tahta geçmiş olması muhtemel olan I. Hantili, I. Zidanta, Telipinu, Alluvamna (?). I. Arnuvanda,⁴⁷ gibi krallar olduğu bilinir (Mc Mahon, 1984: 64). Kral Telipinu'nun hükümdarlığından önce de kralların damat olarak tahta çıkabilmiş olmaları, fikrimizi destekler niteliktedir.

Telipinu fermanındaki iç güvey maddesinin aslında günümüz kavram ve bağlamlarındaki ön kabullerimizin aksine, Hitit dünyasında daha sıradan bir durum olduğu gerçeği değerlendirilme yapılırken göz önünde tutulmalıdır. Çünkü iç güvey tipi evlilik, evlat edinme ile benzer iç dinamiklere sahiptir. Her iki bireyin de yasal olarak biyolojik ailelerine yükümlülükleri kalmaz ve yeni bir ailenin bireyi olarak bu aileye sadık ve bağlıdırlar. Büyük kral Telipinu muhtemelen geleneksel olarak var olan bir yapıyı, ihlal ya da suistimal edenlerin cezalandırılmasını sağlayacak bir boyutta yasal hale getirmiş olabilirdi (Liverani, 2004: 18 vd).

Hitit tahtının veraseti ile ilgili bu uygulama yasal eşlerden doğan meşru erkek çocukların olmadığı zamanlarda pratik ve kurtarıcı bir çözüm olsa da Hitit devletinin özellikle de kuruluş aşamasında, sıklıkla suistimal edilerek kullanılmıştır. Hitit tahtına kesinlikle oturduğu bilinen yirmi altı kral ve kral olup olmadığı kesin olmayan başka şahıslar daha vardır. Ve yaklaşık beş yüz yıllık tarihi boyunca Hitit tahtına mücadelesiz geçebildiği bilinen şimdilik yalnızca sekiz kralın var olduğu düşünülecek olursa, taht mücadelelerinin Hitit tarihinin kronik bir problemi olduğu düşünülebilir. Ancak hatırdan tutulmalıdır ki konunun daha kapsamlı incelenmesini sağlayacak bir takım veriler henüz açığa çıkarılmamıştır. Örneğin, Hitit krallarının kızlarını kimler ile ve ne şartlarda evlendirdikleri, istedikleri kadar evlat edinip edinmedikleri, kimleri hangi koşullarda evlat edindikleri, antiyant- evlilik gerçekleştirilmesi hususunda neleri değerlendirmeye aldıkları gibi bir takım detaylar şimdilik bilinmez.

⁴⁷ Alluvamna ile ilgili literatür tartışmaları için bkz: Klengel, 1999: 89. Bin-Nun, 1975: 222, dn 44. Ayrıca çeşitli kral listeleri ve kralların birbirleri ile olan akrabalık ilişkileri için bkz: Bryce, 2005: XV. de Martino, 1993: 218-240. Arnuvanda için bkz: Reyhan, E. Cengiz, T. 2020: 103

KAYNAKÇA

- Alp, S. (2002). *Hitit çağında Anadolu*, Tübitak Yayınları, Ankara,
- Alpman, A. (2001). Hititlerde Adoption, *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie Würzburg, 4.-8. Oktober 1999*, Harrassowitz.
- Balkan, K. (1948). Eti hukukunda iç güveylik, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 3*, 147-152.
- Balkan, K. (1973). *İnandık'ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi*, Anadolu Medeniyetlerini Araştırma Vakfı, Ankara,
- Beckman G. (1986). "Inheritance and Royal Succession among the Hittites," *FsGüterbock2*: 33-44.
- Beckman G. (1996). Hittite Diplomatic Texts, *SBL Writings from the Ancient World Series vol 7*, USA
- Bin-Nun, S. (1975). *Tavananna in the Hittite Kingdom*, THeth 5. Heidelberg: Carl Winter.
- Bryce T. (2002). *Life and Society in the Hittite World*, Oxford University Press, NY
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of Hittites*, Oxford University Press, NY
- De Martino, S. (1993). Problemi di cronologia ittita, *La Parola del Passato. Rivista di Studi Antichi XLIII*, 218-240.
- Driver & Miles, (1935). *The Assyrian Laws*, Clarendon Press, Oxford, 1935.
- Edel, E. (1994). *Die Ägyptische-hethitische Korrespondenz aus Boghazköi*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Fachai, *Primogeniture in the Old Testament*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Stellenbosch, 2007.
- Frymer-Kensky, (1981). Patriarchal Family Relationships in Ancient Near Eastern Law, *The Biblical Archaeologist, Vol. 44, No. 4*.
- Garroway K. H. (2014). Children in the Ancient Near Eastern Household, *Explorations in Ancient Near Eastern Civilizations Volume 3*, Penn State University Press, Eisenbrauns
- Gordon, H. (1981). 'Erēbu marriage', *SCCNH 1*
- Hoffmann I. (1984). *Der Erlass Telipinu*, C. Winter.
- Hoffner, H. (1989). The Ulmitešub Treaty – KBo 4.10=CTH 106 – with a New Join", *Anatolia and The Ancient Near East, Studies in Honour of Tahsin Özgüç*, (Ed. K. Emre – M. Mellink – B. Hrouda – N. Özgüç).. Ankara, TTK.
- Hoffner, H. (1997). *The Laws of the Hittites. A Critical Edition*. Leiden: Brill., s. 213-214
- Hoffner, H. (2003). Daily life among Hittites, Averbeck, Chavalas & Weisberg, (Ed.) *Life and Culture in the Ancient Near East*, (p. 95-118) Bethesda, MD, COL Press.
- Hoffner, H. (1998). *Hittite Myths*, Society of Biblical Literature, Atlanta.
- Van den Hout, T. (2003). Proclamation of Telipinu, W. Halo & L. Younger, (Ed.) *The Context of scripture Canonical Compositions from the Biblical World, Volume 1*, (p. 194-199) Brill, Leiden.
- Van den Hout, T. (1995). Der Ulmitešub-Vertrag, (*StBoT 38*).. Wiesbaden, Otto Harrassowitz,
- İmparati, F. (1992). *Hitit Yasaları*, (Çev.) Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti: Ankara
- Karağuz, G. (2018). *Boğazköy ve Ugarit Çivi yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Anlaşma Metinleri*, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya,
- Klengel, H. (1986). "The Economy of the Hittite Household (É).", *Oikumene 5*, 23-31.
- Klengel, H. (1999). *Geschichte des hethitischen Reiches*, (HdO 34). Leiden-Boston-Köln.
- Laroche E. (1971). *Catalogue des Textes Hittites*. Paris, Klincksieck.
- Liverani, M. (2004). Telipinu or: On solidarity, Bahrani & Mieroop, (Ed.) *Myth and Politics in Ancient Near Eastern Historiography*, (p. 27-53) Ithaca: Cornell University Press.
- Marsman, M. (2003). *Woman in Ugarit Their Social And Religious Position , the Context of the Ancient Near East*, Brill, Leiden.
- McMahon, G. (1989). "The History of the Hittites", *Biblical Archaeologist*, June/September, s. 62-77.
- Paradise, J. (1980). A Daughter and Her Father's Property at Nuzi, *Journal of Cuneiform Studies Vol. 32, No. 4*, 198-207.
- Paradise J. (1987). Marriage contracts of Free Persons at Nuzi, *Journal of Cuneiform Studies volume 39, issue 1*, 1-36.
- Reyhan E. Cengiz, T. (2020). Hititlerde Aile ve Çocuk, *Arkeoloji Ve Sanat 166*: Ocak-Nisan, 97-120.

- Roth, M. (1998). Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor, *Journal of the American Oriental Society*, 118/1,
- Sommer-Falkenstein, (1938). *Hethitisch Akkadische Bilingue des Hattušili I (Labarna II)*. Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische abteilung ; neue folge, heft 16, München.
- Starke, *Der Erlaß Telipinus: Zur Beurteilung der Sprache des Textes anläßlich eines kürzlich erschienenen Buches*. WO,1985,
- Tosun M. -Yalvaç, K. (2002). *Sumer Babil Asur Kanunları ve Ammi Sadduka Fermanı*, TTK Yayınları, Ankara.
- Otten,H. (1988). *Die Bronztafel aus Boğazköy: ein StaatsVertrag Tuthalijas IV StBoT Beiheft 1*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- Yiğit T. (2003). Hitit Krallığı'nda Veliahdın Belirlenmesi Üzerine," *Tarih Araştırmaları Dergisi sayı: 34*, s.141-147.
- Westbrook, R. (2003). The Character of Ancient Near Eastern Law, *A History of Ancient Near Eastern Law Vol I*, Brill, Leiden.

EXTENDED SUMMARY

DESIGNATION OF SUCCESSOR IN HITTITES: ADOPTION AND INTERNAL GROOM

Hittites established the first known political union in Anatolia in the middle of the 2nd millennium B.C. and existed almost five hundred years, first as a kingdom and then as an empire. Until now, only the state archives of the Hittites have been exposed. However, it is known that there are documents that allow getting an idea about the social structure of the Hittites among these tides.

Purpose

As it is in many contemporary states, the struggle for kingship can be observed in almost every period in the Hittite Kingdom. These struggles occur depending upon the internal dynamics of the political and bureaucratic activities within the royal family, which derives its authority from blood ties and traditions, as in all traditional communities. As long as there are no extraordinary situations in such traditional communities, one of the most significant dynamics in ascending the throne is the perception of family and kinship relations. The reason for all of the struggles that detected in the Hittite state is, without exception, are the kinship dynamics within the royal family.

This study aims to evaluate the social and legal foundations on which the claims on the throne of the adopted sons who have the right to the throne in the Hittite kingdom and the grooms who included in the family as in-laws.

Methodology

About the succession of adopted sons and internal grooms, various cuneiform documents from the Hittite state archives and similar items from other Near Eastern civilizations were evaluated together. It is known that ancient Near Eastern civilizations have common cultural elements which help to complete the deficiencies in Hittite documents. The cuneiform documents used in the study are Hattusili I's Testament (CTH 6 Sommer-Falkenstein, 1938), Edict of Telipinu (CTH 19 Hoffmann, 1984), Hittite laws (Imparati, 1992), Inandik Text (CHT 222.1 = İK 174-66 Balkan, 1973), Illuyanka myth (CTH 321, Hoffner, 1998), and some cuneiform fragments.

Findings

Hittite society, like all Ancient Near Eastern societies, is a traditional society with patriarchal characteristics. It is known that sons were significant for the continuation of the family, inheritance, and the kingdom in these traditional societies.

Although it is known from different archives of Ancient Near East that families who do not have sons go for adoption, it is not exactly seen in Hittite archives. However the existence of this application is known from other documents.

In ancient Near Eastern societies, the primary function of adoption was to establish a kinship bond between two people equivalent to that of biological kinship. For example, having an heir, establishing family unity, legitimizing illegitimate children, caring for the elderly, or freeing a faithful slave were the most significant considerations of the adoption process.

As can be understood from the general adoption agreements of Mesopotamia, the adopted child generally has similar rights with the "self/biological" children born in the household (Westbrook, 2003, p. 392). In the contracts which formalize the adoption process, the duties and obligations of the adoptee and the adopter, as well as some conditions that may occur, are included in detail.

If such a contract has not been drawn up, the adoption is considered not to have taken place (Tosun-Yalvaç, 2002, p. 250). As it can be observed from the contracts, if the adopted child is a male, he is obliged to fulfill what is expected from him, such as fulfilling all the social roles of a male. In return, adoptive parents must give him his inheritance share and also treat him as a son. Although adoption contracts were not yet encountered in the Hittites, the information about adoption related to the expectations from the adopter and the adoptee and the rights of both parties can be seen from the statements of Hattuşili I in his testament.

Conclusion and Discussion

In ancient Near Eastern societies, another method used by families without sons was a motrilocal type of marriage which means, taking an adopted son and let him marry an unmarried daughter (Paradise, 1987, p.5). Such cases are encountered in the adoption documents found in the Nuzi archives. (Alpman, 1981, p. 236). It is also known that similar practices were carried out in the Hittites and other Near Eastern civilizations. When generally accepted social dynamics of the ancient Near Eastern societies were evaluated, it can be seen that the woman, after marriage, settled in her husband's house and became a member of this family. However, in the case of antiyant- marriage, the opposite happens so, the man becomes a member of the woman's household and begins to live in this family (Marsman, 2003, p. 85). Documents shows that the situation was similar among the Hittites.

As a result of the evaluation of the sources, the legal infrastructures of adoption and in-law marriage in the Hittites were quite similar. In terms of the rights to ascend the throne, as a result of the evaluation of the documents, antiyant- marriage in the Telipinu edict is not a newly determined issue by King Telipinu as generally accepted in the literature but a traditional subject with social and legal roots.

VERGİLENDİRMEDE GEÇMİŞE YÜRÜMEZLİK İLKESİNİN TÜRK VERGİ HUKUKUNDAKİ YERİNİN ANAYASA MAHKEMESİ KARAR ÖRNEKLERİ İLE ANALİZİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Uslu, H. (2021). Vergilelendirmede Geçmişe Yürümezlik İlkesinin Türk Vergi Hukukundaki Yerinin Anayasa Mahkemesi Karar Örnekleri ile Analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1487-1505.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.893322>.

Geliş Tarihi: 08.03.2021
Kabul Tarihi: 20.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Hüseyin USLU

Erciyes Üniversitesi, İİBF., Maliye Bölümü
h.uslu80@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-2642-1175

ÖZ

Bu çalışmada, temel bir hukuk kaidesi olan kanunların geçmişe yürümezliği ilkesi, vergi kanunları açısından ele alınmıştır. Bu ilke temel olarak vergi kanunlarının, sadece yürürlüğe girmelerinden itibaren meydana gelen işlemleri kapsamı gerektiğini ifade etmektedir. Ancak çıkarılan vergi kanunlarının bazılarında bu norma uyulmadığı da gözlenebilmektedir. Özellikle ekonomik kriz ve askeri darbe dönemlerinde çıkarılan vergi kanunlarında bu duruma daha sık rastlanmaktadır. Türkiye’de Anayasa Mahkemesi vergi kanunlarını, hukuk devletinin güvenlik ilkesi açısından, denetleyici en üst mercidir. Bu çalışma kapsamında yapılan incelemelerde; Anayasa Mahkemesi’nin geçmişe yürüme yaşanan kanunlardan bazılarını; “*kamu yararının olması*”, “*ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar*” ve “*haksız kazançların vergilendirilmesi*” gibi gerekçelerle, gerçek anlamda geçmişe yürüme olarak kabul etmediği, bir kısmını ise “*Anayasaya aykırılık*” veya “*geçmişe yürümenin sabitliği*” değerlendirmesiyle reddettiği görülmüştür. AYM gibi yüksek mahkemeler yurttaşların hukuk yoluyla haklarını arayabilecekleri çok önemli kurumlar olup, bu kurumların verebilecekleri yanlış kararlar, kişilerin hukuka ve devlete olan güvenlerini sarsabilir. Onlarda vergiden kaçınma ve vergi kaçırma eğilimini artırabilir. Bu nedenle vergi kanunlarının, tarihsel süreçte olgunlaşan ve modern ülkelerde yaygın biçimde uygulanan şekilde adil, dengeli ve herkesi kapsayıcı biçimde düzenlenmesi ve çok önemli bir gerekçe olmadıkça geçmişe doğru yürütülmemesi yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Hukuku, Vergi Kanunlarında Geçmişe Yürümezlik, Türk Vergi Sistemindeki İstisnalar, Anayasa Mahkemesi Kararları.

ANALYSIS OF THE PLACE OF THE PRINCIPLE OF NON-RETROSPECTIVE TAXATION IN TURKISH TAX LAW WITH EXAMPLES OF CONSTITUTIONAL COURT DECISIONS

ABSTRACT

In this study, the principle of non-retroactivity of laws, which is a fundamental principle of law, was discussed in terms of tax laws. This principle basically states that tax laws should only cover the income and transactions that have occurred after their enactment. However, it can be observed that some of the tax laws that have been issued do not comply with this norm. This situation is more common especially in tax laws enacted during economic crisis and military coup periods. The Constitutional Court in Turkey is the highest supervisory authority of tax laws in terms of security principle of the state of law. In the investigations conducted within the scope of this study; it was observed that the Constitutional Court did not consider some of the laws as retroactive, although they were, due to reasons such as “*public interest*”, “*economic difficulties of the country*” and “*taxation of unfair profits*”, while rejected some of them with the evaluation of “*unconstitutionality*” or “*retroactivity*”. Both the courts of first instance and the supreme courts such as the Council of State and the Constitutional Court are very important institutions where citizens can seek their rights through law, and the wrong decisions of these institutions can undermine the trust of the people in the law and the state. It can increase the tendency for tax avoidance and tax evasion. Therefore, it would be beneficial to regulate tax laws in a fair, balanced and inclusive manner, as they have evolved in the historical process and are widely applied in modern countries, and not to be implemented retroactively unless there is a very important reason.

Keywords: Tax Law, Non-Retropective Tax Laws, Exceptions in the Turkish Tax System, Constitutional Court Decisions.

GİRİŞ

Vergi, hanehalkı ve firmalar gibi ekonomik birimlerden kanuni mecburiyet altında ve karşılıksız olarak devlete ve yerel yönetimlere aktarılan parasal kaynaklardır (Şen ve Sağbaşı, 2019: 1). Daha geniş ifadesiyle vergi; devletin ve devletin yetki verdiği kuruluşların gerçek ve/veya tüzel kişilerden zorunlu, karşılıksız ve egemenlik gücüne dayanarak aldıkları paralardır (Sağbaşı ve Saruç, 2017: 6). Devletin vergi toplaması, hâkimiyet (senyoraj) hakkına dayanmaktadır (Uyanık, 2008). Devletler, ülkeleri üzerinde sahip oldukları egemenlik hakkına dayanarak, hem toprakları üzerinde yaşayan yurttaş ve diğer ülke vatandaşlarından, hem de uyuşukunda bulunup, başka ülkelerde faaliyet gösteren tüm bireylerden vergi alma konusunda hukuki ve fiili bir güce sahip bulunmaktadırlar (Yıldız, 2020). Ancak devletlerin bu haklarını/yetkilerini kontrolsüz biçimde kullanmaları, birçok soruna yol açabilecektir. Bu nedenle, tarihteki ilk yazılı anayasa olan 1215 tarihli Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı)'nda bile hükümdarın vergi koyma yetkileri sınırlandırılmış, bu konudaki asıl yetki parlamentoya devredilmiştir. T.C. Anayasasındaki 73. Maddeye göre Türkiye'de de vergilendirme yetkisi kural olarak, yasama organı (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tarafından kullanılmaktadır (Özdemir, 2005).

Vergi alınmasının temel nedeni; kamu harcamalarının ve/veya kamu borçlanmasının finansmanının sağlanmasıdır (Akkaya, 1997: 214). Devlet ve yerel yönetimler topladıkları vergilerle güvenlik, sağlık, eğitim, ulaşım, altyapı, üstyapı ve temizlik gibi kamu hizmetlerini yerine getirirler (Güneş, 1998: 4). Devletlerin diğer bir önemli görevi de ülkedeki kaynakları yurttaşların kullanımına etkin biçimde tahsis etmek (paylaştırmak) ve bunu sürdürmektir. Devletler bunun için hukuk, polis ve asker istihdam etmekte, bu giderlerini karşılayabilmek için de vatandaşlarından vergi toplamaktadır (Sağbaşı ve Saruç, 2017: 6).

Vergiler aynı zamanda bir maliye politikası aracıdır. Devlet belirli mal ve hizmetlerin üretim, ihracat ve tüketimini artırmak istediğinde, bu ürünler üzerindeki vergileri azaltabilmektedir. Örneğin; ihracatı artırmak için ihracatçılara uygulanan KDV iadeleri ve istihdam vergi oranları bu grupta değerlendirilebilir. Yine ekonomik kriz dönemlerinde piyasadaki talebi canlandırarak, üretimi hızlandırabilmek için belirli ürün gruplarında uygulanan KDV ve ÖTV indirimleri de bu türdendir. Öte yandan devletler belirli ürünlerin ithalatını azaltmak istediklerinde gümrük vergi oranlarını artırabilmekte veya ülke içinde kıtlaşan mallar için ithalat vergi oranlarını düşürebilmektedirler. Bu yönleriyle vergiler aynı zamanda; ülke içi ekonomik faaliyetler ve dış ticaret üzerindeki bir maliye politikası aracıdır (Meb, 2011: 4).

Vergilerin hangi mal ve hizmetlerden ne oranda veya ne miktarda alınacağı, vergi kanunları ile belirlenmektedir. Anayasanın 73. Maddesinde de belirtildiği üzere *“tüm vatandaşlar, ödeme güçleri ölçüsünde, kendilerine düşen veri borçlarını ödemekle yükümlüdür”*. Vergileri ödemek, bir ülkede yaşıyor/faaliyet gösteriyor olma karşılığında, zorunlu bir yurttaşlık görevidir. Dolayısıyla kimsenin vergi borcunu ödememe veya vergi ödeme konusunda direnme hakkı yoktur (Meb, 2011: 3).

Vergilerin türü ve miktarı ilgili kanunlarla belirlenmekte olup, bu kanunların genellikle ilk maddelerinde ne ile ilgili oldukları belirtilmektedir. Türkiye'de vergilerle ilgili olan başlıca kanunlar; Gelir Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Emlak Vergisi Kanunu, Damga Vergisi Kanunu, Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, Özel İletişim Vergisi Kanunu, Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu'dur. Vergi Usul Kanununun 19. Maddesine göre vergiyi doğuran olay; *“vergi kanunlarının vergiyi bağladıkları olayın vuku bulması ya da hukuki durumun tamamlanmasıdır”* (Sağbaşı ve Saruç, 2017: 28).

Alındığı kaynağa göre üç tür vergi vardır; (i) gelir vergisi, (ii) servet vergisi ve (iii) harcama (tüketim) vergisi. Kişilerin çalışmaları karşılığında veya başka yollardan (faiz, kira vb.) elde ettiklerin kazançlar gelirlerini oluşturmakta olup, bu gelirler kaynağında veya beyan usulü ile vergilendirilmektedir. Servet, gelirin harcanmayan bölümü olup, bu kısım da ayrıca vergilendirilmektedir. Tüketim (harcama) ise gelirlerin, ihtiyaçları karşılamak üzere çeşitli mal ve hizmet alımlarında kullanılmasını ifade etmektedir. Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler; doğrudan vergiler adını alırken, harcamalar üzerinden alınan vergiler; dolaylı vergiler olarak adlandırılmaktadır (Altunakar Mercan, 2020: 259). Toplam vergi gelirleri içinde doğrudan vergilerin

payı genellikle gelişmiş ülkelerde daha fazla iken gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin daha ağırlıklı olduğu görülmektedir (Durankev, 2017: 46). Vergi adaletini sağlayabilmek ve toplumdaki gelir eşitsizliği sorununu çözebilmek için doğrudan vergilerin fazla, dolaylı vergilerin az olması gerekmektedir (Karim, 2018).

Adam Smith (1776), o dönemde yazdığı *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde vergilendirme ilkelerini tespit etmiştir. Buna göre; (i) Vergilendirme adil olmalı, herkes kendi gelirine göre vergi ödemelidir. (ii) Vergilerin ödeme şekli ve zamanı önceden belirlenmeli, sonra çıkarılan vergi kuralları geçmiş dönemleri kapsamamalıdır. (iii) Vergilendirme, mükelleflere en az rahatsızlık verecek şekilde yapılmalıdır. (iv) Vergi toplama maliyeti düşük olmalıdır. Arthur Laffer de 1974 yılında gündeme getirdiği ve bilginin aslının İbni Haldun isimli Müslüman sosyoloğa ait olduğunu ifade ettiği teorisinde; vergi oranları ile vergi gelirleri arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu, yani vergi oranları belirli bir seviyeye kadar artırıldığında devletlerin vergi gelirlerinin de artacağını, ancak vergi oranları daha fazla artırıldığında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yükseleceğini ve hükümetlerin vergi gelirlerinin azalacağını ifade etmiştir.

Vergi tahsilatının tam olarak yapılabilmesi için vergi kanunlarının adil, anlaşılabilir ve uygulanabilir olması gerekmektedir. Vergi kanunlarının adil olmasının önündeki en büyük engel; kanunların çıkartıldıkları tarihten öncesine doğru da uygulanmasıdır. Oysa “*vergilendirmede geçmişe yürümezlik ilkesi*” vergi hukuku açısından temel bir yaklaşımdır (Resmî Gazete, 2010). Vergi usulü açısından büyük bir sorun alanı olan bu uygulama, istenmemekle birlikte zaman zaman ortaya çıkabilmektedir. Yasalarda meydana gelen bu tür durumlara üst mahkemelerde itiraz edilebilmekle birlikte, özellikle Anayasada ortaya çıkan bu tür uygulamalarda yargı yolu da büyük oranda kapalıdır. Bu tür konularda sadece Anayasa Mahkemesine başvurulabilmektedir.

Bu çalışma ile amaçlanan; vergilendirmede geçmişe yürümezlik ilkesinin Türk vergi hukukundaki yerini, Anayasa Mahkemesi karar örnekleri ile analiz etmektir. Çalışmanın girişi takip eden ikinci bölümünde; hukuk devleti ve hukuk güvenliği ilkesi üzerinde durulacak, üçüncü bölümünde; geçmişe yürümezlik ilkesi ve hukuki güvenlik ilkesiyle bağlantısı kurulacak, dördüncü bölümünde; vergilendirmede geçmişe yürümezlik ilkesi incelenecek, beşinci bölümde; mahkeme kararlarında vergilendirmede geçmişe yürümezlik ilkesi ile çelişen durumlar ele alınacak, altıncı bölümde; Anayasa Mahkemesi kararlarında görülen ve vergilendirmede geçmişe yürümezlik ilkesi ile çelişen durumlar irdelenecektir. Sonuç ve değerlendirme kısmı ile çalışma tamamlanacaktır. Vergi hukuku açısından yaşamsal öneme sahip olan bu konunun incelenmiş olmasının, literatüre önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir

1. HUKUK DEVLETİ VE HUKUK GÜVENLİĞİ İLKESİ

Hukuk devleti, Anayasa Mahkemesinin 03/11/1977 Tarih ve 1977/130 Sayılı Kararında; “*insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyan, toplum yaşamında adalete ve eşitliğe uygun bir hukuk düzeni kuran ve bu düzeni sürdürmekle kendini sorumlu kabul eden, bütün davranışlarında hukuk kurallarına ve anayasaya uyan, işlem ve eylemleri yargı denetimine açık olan devlet*” şeklinde tanımlanmaktadır (Bilici ve Candan, 2017: 873).

Devletler yurttaşlarına veya ülkelerinde yerleşik kişi ve kurumlara vergi yükümlülükleri koyarken iç hukukta ve evrensel hukukta yer alan bazı temel ilkelere de uymak zorundadırlar. Bu ilkelere en önemlisi; kanunlara ve hukuk devleti olma kurallarına uygun olması ve hukuki güvenliği zedelememesidir (Ayyıldız ve Ayyıldırım, 2015: 57).

Vergiler ancak kanunla çıkarılabilir/konulabilir. Bu durum, vergilendirmenin kanunilik ilkesini⁴⁸ oluşturur. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1924 Anayasasının 85. Maddesinde “*Vergiler ancak bir kanun ile çıkarılabilir ve tahsil edilebilir*” hükmü yer alırken, 1961 Anayasasının 61. Maddesinde “*Vergi, resim ve harç benzeri mali yükümlülükler ancak kanunla konulur*” denilmiştir (Öz ve Akçay,

⁴⁸ Vergilendirmede kanunilik ilkesi; İngiltere’nin ABD’deki sömürgelerine haksız vergiler yüklemeye çalışması üzerine 1773’te başlayan Boston Çay Partisi isyanı ve devamında ABD’de yaşanan Bağımsızlık Savaşının sonunda kabul edilen 1776 Virginia Haklar Bildirgesi’nin 6. Maddesinde teminat altına alınmıştır. Bu madde daha sonra 1789 Amerika Anayasasına da girerek, anayasal güvence altına alınmıştır (Gerçek vd., 2014: 85-86).

2012: 2). 1982 Anayasanın 73. Maddesinde “*Vergi, resim ve harç gibi mali yükümlülükler ancak kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır*”, 161. Maddesinde de “*Bütçe kanununa bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz*” denilerek, bütçenin kanunla yapılabileceği ve bu kanunun, yalnızca bütçe gelir ve giderleri ile ilgili yasal bir düzenleme olması gerektiği belirtilmiştir (Şenyüz, Yüce ve Gerçek, 2011: 54).

Modern demokrasinin bir gereği olan kuvvetler ayrılığı ilkesi kapsamında; vergi kanunu çıkarma ve bu kanunlarda değişiklik yapma yetkisi hükümetlerden alınmış, parlamentolara verilmiştir. Bu konudaki ilk önemli adım; 1215 tarihli Magna Carta bildiriyle atılmış, bu bildirmede vergi koyma yetkisi kraldan alınıp, parlamentoya verilmiştir. Bu ilke daha sonra ilan edilen 1628 Haklar Dilekçesi (Petition of Right), 1689 Haklar Bildirgesi (Bill of Rights), 1776 Virginia İnsan Hakları Bildirisi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile daha da pekiştirilmiştir (Gerçek vd., 2014: 84-85). Bu konudaki son nokta 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Sözleşme ile konulmuştur (Özbey, 2004: 46-47).

Bu kapsamda günümüzde vergilendirme yetkisi, yasama organının elinde bulunmaktadır. Bu ilke daha ziyade vergi kanunlarının şekil şartlarıyla ilişkilidir. Ancak Anayasanın 73. Maddesinin 4. Bendinde “*vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin oranlarında, kanunda belirtilen sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kurulu’na verilebilir*” denilerek, parlamentonun vergi kanunu çıkarma yetkisinin bir kısmının yürütme organına da devredilebileceği hükmü getirilmiştir (Erkin, 2012: 239).

Hukuk devleti; ulusal ve evrensel hukuk kurallarına göre faaliyet gösteren devlet demektir. Türkiye’deki Anayasa Mahkemesi 02/05/2013 tarih ve 2013/59 Sayılı kararında hukuk devletini; “*Eylem ve işlemleri hukuka uygun, insan haklarına saygılı, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa’ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan, yargı denetimine açık olan devlettir*” şeklinde tanımlamıştır (Küçük, 2019).

Konulan vergilerin anayasaya ve evrensel hukuka uygun olması, kişilerin kendilerine uygulanacak vergilerle ilgili konu, ölçü ve kuralları bilmeleri ve bu kuralların tüm bireylere eşit biçimde uygulanması hukuk güvenliği ilkesini oluşturmaktadır (Erkin, 2013: 1122). Vergi kanunları yöneldikleri konu ve gelir türü bakımından ve uygulama takvimi açısından açık, net ve şüpheye meydan vermeyecek biçimde tanımlanmış olmalıdır (Saban, 2003: 63).

Devletlerin vergilendirme yetkileri mutlak bir hak olmakla birlikte, çıkarılan vergi yasalarının Uluslararası Vergi Hukuku ve Devletler Hukuku’na da uygun olması gerekmektedir. Bu yasalar aynı zamanda ülke yurttaşlarını devletlerin aşırı vergilendirmesinden de korumaya yöneliktir (Deak, 2000: 112). Örneğin; devletler vergilendirme yaparken mülkiyet hakkına sınırlı miktarda müdahale etmeli, müsadere (mülkiyete el koyma) ölçüsüne varacak vergisel düzenlemelerden kaçınmalıdırlar (Gemalmaz, 2009: 261).

Vergi kanunlarının hukuki olabilmesi ve hukuk güvenliği ilkesini sarsmaması için vergi alanında mahkemelerin “*kıyas yapma yetkileri*” de ellerinden alınmıştır. Kanunlarla açık biçimde düzenlenmemiş olaylarda, kanunlarda açık biçimde yer alan diğer olaylarla ilgili hükümlerden yola çıkılarak içtihat yapılmasını ifade eden kıyas, vergi hukuku açısından doğru bir yöntem değildir. Çünkü vergi kanunlarının açık, net ve şüpheye meydan vermeyecek biçimde tanımlanmış olması esastır (Bentley, 2007: 4). Vergi kanunlarında kıyas yolunun açılması; kişiye özgü yorumlar ve uygulamalar geliştirilmesine meydan verebileceği için vergi hukukunda kati bir şekilde yasaklanmıştır. Aksi takdirde hükümetin ve yargı organlarının kıyas yoluyla yeni vergiler oluşturmaları, mevcut vergi yüklerini artırmaları veya kişiye özgü ayrımcı uygulamalara gitmeleri olasıdır (Şenyüz, 2005: 30).

Kıyas, vergi hukukunda yorum yapılabilecek alanları kapsamaktadır. Oysa her yorum, bir kısım sübjektiflikleri de içerebilecektir. Bu nedenle vergi hukuku alanında uygulamada karşılaşılabilecek kanuni boşluklar, kıyasa varmayan yorumlarla doldurulamıyorsa, bu konularda mutlaka yasama organının devreye girmesi, ya yeni bir yasa hazırlaması veya mevcut yasadaki boşlukları doldurulması gerekmektedir (Erkin, 2012: 243).

Yine vergi kanunlarının uygulanabilirliğini artırmak ve mükelleflerde vergi koyanlara karşı bir nefret oluşumunu önleyebilmek amacıyla vergilendirmenin adil olması da gerekmektedir. Uygulamaya konulan vergi kanunlarının tam olarak amacına ulaşabilmesi ve mükelleflerde bir huzursuzluk oluşturmaması için vergi yükünün adaletli ve dengeli biçimde dağıtılması gereklidir. Nitekim Anayasanın 73. Maddesinin 2. Fıkrasında da “*vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır*” denilerek, bu noktaya dikkat çekilmiştir. Smith (1776) da bu konuya dikkatleri çekmiş ve “*Her vatandaş, ödeme imkânı ölçüsünde devlet harcamalarına katkıda bulunmalıdır*” demiştir. Buradaki “*her vatandaş*” ifadesinden vergi yasalarının tüm mükelleflere eşit ve istisnasız biçimde uygulanmasının gerektiği, “*ödeme imkânı ölçüsünde*” ifadesinden de vergilendirmenin adil biçimde yapılmasının gerektiği anlaşılmaktadır (Erkin, 2013: 1126).

2. GEÇMİŞE YÜRÜMEZLİK İLKESİ VE HUKUKİ GÜVENLİK İLKESİYLE BAĞLANTISI

Genel olarak kanunların çıkartıldıkları tarihten sonrası için geçerli olması ve yürürlüğe girdiği tarihten önceki dönemlerde meydana gelen olayları kapsamaması (*geçmişe yürümezlik*) evrensel bir hukuk normudur (Özgül, 2006: 32). Roma Döneminde Justinian tarafından yayınlanan bir bildiri; “*Kanunların ve imparator emirnamelerinin, yalnızca geleceğin hukuki işlemlerine ilişkin hüküm koyduğu ve geçmişteki olaylara uygulanmayacağı*” dile getirilirken, İslam hukukunda; “*Kim İslam’ın emirlerine güzelce uyarırsa, İslam’dan önceki devirde yaptıklarından sorumlu tutulmaz*” hükmü yer almaktadır. 26 Ağustos 1789 tarihinde kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin 8. Maddesinde; “*Bir kimse ancak suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan ve bir yasa gereğince cezalandırılabilir*” hükmüne yer verilmiştir. 1804 tarihli Fransız Medeni Kanununun 2. Maddesinde “*Kanun ancak geleceği düzenler, geçmişe etkili olmaz*” denilerek, kanunların geçmişe doğru yürümezlik ilkesi ortaya konulmuştur (Özgül, 2006: 33-34). 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 11. Maddesinin 2. Bendinde de “*Hiç kimse, işlendikleri sırada ulusal veya uluslararası hukuka göre suç olmayan bir fiilden dolayı mahkûm edilemez*” denilerek hukuksal kara ve uygulamaların sınırları net biçimde belirlenmiştir. Bu hüküm daha sonra 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 7. maddesinde de yer almıştır (Öz ve Akçay, 2012: 5).

Bazı ülkeler Anayasalarında kanunların geçmişe yürümezliği ile ilgili hukuki düzenlemelere yer vermişlerdir. Örneğin; Filipinler Anayasası’nın 3. Maddesinin 11. Fıkrasında “*Geçmişe tesiri olan kanunlar yapılamaz*” denilirken, Bolivya Anayasası’nın 31. Maddesinde “*Kanunlar sırf gelecek hakkında hüküm koyar, geçmişe etki etmez*” denilmektedir. Benzer şekilde Norveç Anayasası’nın 97. Maddesinde “*Hiçbir kanunun geçmişe tesiri olmayacaktır*” hükmüne, Peru Anayasası’nın 25. Maddesinde “*Hiçbir kanun geçmişe tesir eden kuvvet ve hükme haiz değildir*” bilgisine yer verilmektedir (Öz, 2004: 59).

Vergi kanunlarının geçmişe yürütülmemesi gereğiyle ilgili olarak da bir kısım anayasa hükümleri bulunmaktadır. Örneğin; İsveç Anayasası’nda “*Devlet, vergi veya harçla ilgili, yürürlüğe girdiği zaman öncesini de etkileyecek şekilde hiçbir sorumluluk getiremez*” hükmü yer alırken, Rusya Anayasası’nda “*Yeni vergiler belirleyen veya vergi mükelleflerinin durumunu ağırlaştıran kanunlar geçmişe yürütülemez*” denilmiş, Portekiz Anayasası’na ise “*Kimse, Anayasa’ya ve diğer yasalara uygun olarak oluşturulmayan ve toplanmayan ya da geçmişe dönük olarak yüklenmeye çalışılan vergileri ödemek zorunda değildir*” hükmü konulmuştur (Ayyıldız ve Ayyıldırım, 2015: 65). Benzer şekilde Brezilya Anayasasının 150/III. Maddesinde “*Bir vergi kanunu yürürlüğe girmeden önceki dönemlerde meydana gelen olaylardan vergi almak yasaktır. Aynı mali yıl içinde vergi tesis eden veya artıran kanun yayımlandığı günden itibaren yürürlüğe girer*” denilerek vergilerdeki geçmişe yürümezlik ilkesi kesin bir dille tanımlanmıştır (Gerçek vd., 2014: 104).

Türkiye’de Anayasa Mahkemesi 07/11/1989 tarih, 1989/6 esas ve 1989/42 sayılı kararında; “*Vergi alanındaki düzenlemeler de yasalarla gerçekleştirildiğinden geçmişe yürümeme, vergi yasaları için de doğal bir zorunluluktur. Bu zorunluluğu kaçınılmaz kılan görüşler öğretide çoğunluk kazanmıştır. Devlete ve hukuk düzenine güven noktasında yoğunlaşan bu görüşler genelde tüm*

yasalar için geçerli olan bir durumdur. Ayırıklık koşulları bir yana bırakıldığında, genel kural, geçmişe yürümezliğin her yasa için egemen bir özellik olduğudur” hükmünü koymuştur.

Danıştay da 03/07/1989 tarih, 1988/5 esas ve 1989/3 sayılı kararında ana hatlarıyla “Kanunların geçmişe yürümezliği ilkesi, bir hukuki eylem ya da davranışın, bir hukuki ilişkinin vuku bulunduğu ya da meydana geldiği dönemdeki kanunun hükümlerine tabi olacağını ifade eder. Sonradan çıkan kanun, kural olarak, yürürlüğünden önceki olaylara ve ilişkilere uygulanmaz” dedikten sonra “Vergi kanunlarının, özellikle de mali yükümlülükleri artırıcı hükümlerinin, geçmişe yürütülmemesi, hukuki güvenlik ilkesi yönünden önem taşır. Anayasa’nın 73’üncü maddesinin 3. fıkrasında ifadesini bulan “vergilerin kanuniliği ilkesi” de, hukuki güvenliği sağlama amacına matuftur ve vergiyi doğuran olayın vukuu döneminde yürürlükte olmayan bir kanuna dayanılarak vergi yükünün artırılmasına imkân vermez” demiştir.

Danıştay 20/05/2013 tarih, 2010/10149 esas ve 2013/4858 sayılı kararında da özetle; “Vergi normlarının uygulanması gereken zamanın tespitinde, vergisel yükümlülüğün tesisine vergiyi doğuran olayın meydana gelme zamanının önemli olduğunu, o tarihte uygulamada olmayan bir vergi kanununa göre sonradan vergileme yapılamayacağını” ifade etmiştir.

Bütün bu sayılan kanun ve içtihatlar, vergi kanunlarında geçmişe yürümezlik ilkesinin muhkem bir kaziye haline geldiğini, parlamento, hükümet ve diğer ilgili/yetkili birimlerin çıkaracakları vergi kanunlarında bu hususa özellikle dikkat etmelerinin gerektiğini göstermektedir. Bu ilkenin ihlal edilmesi, anayasal bir hak olan hukuki güvenlik ilkesini de zedeleyecektir (Kaya, 2019: 16-17).

3. GEÇMİŞE YÜRÜMEZLİK İLKESİ VE VERGİ HUKUKU

Geçmişe yürümezlik ilkesi, vergi hukuku açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu ilkenin ihlali, temelde birer yasa olan vergi kanunlarının, Anayasa ve diğer hukuki ölçütlere ters düşmesi neticesini doğuracaktır (Bentley, 2007: 4). Bu konu o kadar önemlidir ki “kıyasa” bile kapalıdır. Yani vergi kanunlarında yer almayan ve açıkça geçmişe yürütülemeyeceği belli olmayan bir konuda, mevcut yasalara benzetişim yapılarak da hüküm verilemez. Aksi yöndeki uygulamalar vergi hukukuna aykırı olacaktır (Gemalmaz, 2009: 261).

3.1. Geçmişe Yürümezlik İlkesinin Sınıflandırılması

Almanya ve İsviçre hukukunda vergi yasalarının geçmişe yürümezliği ilkesiyle ilgili bazı alt sınıflandırmalara da gidilmiştir. Bunlar; gerçek olmayan ve gerçek geçmişe yürüme olarak ikiye ayrılabilir (Öncel vd. 2020: 47):

- **Gerçek Olmayan Geçmişe Yürüme:** Gerçek olmayan (Geniş Anlamda) geçmişe yürüme; uygulamaya konulan yeni kanunun, eski kanun yürürlükteyken başlamış, fakat tam olarak neticelenmemiş hukuksal işlem, durum ve olaylara, yürürlüğe girme tarihinden itibaren uygulanmasını ifade etmektedir (Altundış, 2008: 65). Aslında burada tam olarak bir kanunun geçmişe dönük de uygulanması söz konusu değildir. Sadece kanun çıkarıldığı anda, önceki hukuksal süreçler bitmeden, derhal uygulanmaktadır. Örneğin; Mart 2021’de yapılacak 2020 yılında elde edilen kira gelirleri ile ilgili vergi ödemeleri için Haziran 2020’de çıkarılan bir yasanın, Ocak 2020’den itibaren bütün bir yılın kira gelirlerini kapsaması bu türden bir geçmişe yürümedir. Burada her ne kadar Ocak-Mayıs dönemi kira gelirleri yeni kanundan önce elde edilmiş olsa da vergisi bir sonraki yıl ödeneceği ve biten yıl bir bütün olarak değerlendirildiği için yeni yasa ilk 5 aylık dönemi de kapsayabilmektedir. Gerçek olmayan geçmişe yürümeyi, tam bir geçmişe yürüme olarak kabul etmeyen hukukçular da bulunmaktadır (Öz güven, 2006: 80). Ancak uygulamadaki zorlukların aşılabilmesi için bunu normal ve hukuka uygun gören yaklaşım daha ağır basmaktadır (Öz ve Akçay, 2012: 7-8).
- **Gerçek Geçmişe Yürüme:** Genel hukukta ve vergi hukukunda geçmişe yürüme kavramıyla ifade edilen durum, gerçek (dar anlamda) geçmişe yürüme olup burada, sonradan yürürlüğe giren bir yasanın, bu yasanın yürürlüğe girme tarihinden önce sonuçlanmış hukuksal ilişki ve olaylara da uygulanması söz konusudur. Burada yeni

kanunun, hukuksal olarak tamamlanmış bir olaya tekrar uygulanması ile aynı olaya iki kez yasa uygulanmış olmaktadır (Pehlivan, 2011: 37). Örneğin; 2020 yılında alınan maaşlardan %20 oranında alınan gelir vergilerinin, kendi dönemlerinde tahsili yapıldıktan sonra, Ocak 2021’de çıkarılan ve bu oranı %25’e yükselten bir yasanın, Ocak 2020’den itibaren alınan tüm maaşları da kapsayacak biçimde uygulanması. Böyle bir durumda; önce %20 ile vergilendirilen bir kazancın, daha sonra %25’e göre yeniden vergilendirilmesi söz konusudur.

3.2. Gerçek ve Gerçek Olmayan Geçmişe Yürümlerin Hukuki Güvenlik İlkesine Etkisi

Hukuki güvenlik ilkesi; çıkarılan kanunların anayasaya ve uluslararası hukuka uygun olmasını, kişilerin bu kanunlarla ilgili; konu, ölçü, takvim ve kuralları açık biçimde bilmelerini ve bu kuralların tüm bireylere eşit biçimde uygulanmasını ifade etmektedir (Erkin, 2013: 1122). Vergi kanunları da yöneldikleri konu ve gelir türü bakımından ve uygulama takvimi açısından açık, net ve şüpheye meydan vermeyecek biçimde tanımlanmış olmalıdır ki hukuki güvenlik ilkesi ile çelişmesin (Saban, 2003: 63). Hukuk devletlerinde, devletler sadece kanunlar çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda kendileri de mevcut anayasa ve diğer hukuk normlarına uygun hareket ederler (Çağan, 2005). Hukuk kurallarında devamlılık ve istikrar esastır. Mecbur kalınmadıkça yasaların değiştirilmemesi ve geçmişe yürütülmemesi, hukuki güvenliğin sağlanabilmesi adına önemlidir (Öz ve Akçay, 2012).

Vergi kanunlarında (veya genel kanunlarda) yaşanan gerçek ve gerçek olmayan geçmişe yürüme uygulamaları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 71 Maddesinin 1. Fıkrasında yer alan “Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu bulunamaz. Aynı şekilde suçun işlendiği dönemde uygulanabilir olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez” ilkesine zıt düşmektedir. Anayasa Mahkemesi de 04/06/2003 Tarih ve 2003/60 Sayılı kararında; “Hukuk devletinin sağlamlaştıkla yükümlü olduğu hukuk güvenliği, kural olarak yasaların geçmişe yürütülmemesini gerekli kılar. Bu nedenle Kanunların geçmişe yürümezliği ilkesi uyarınca yasalar yürürlüğe girdikleri tarihten sonraki hukuki durumlara uygulanabileceklerinden, sonradan çıkan bir yasa, yürürlüğe girdiği tarihten önceki olaylara uygulanmaz” demiştir. AYM 13/02/2019 tarihli kararında da “Anayasanın 2. Maddesinde belirtilen hukuk devletinin ön koşulları arasında; hukuki güvenlik ilkesi de yer almaktadır. Hukuki güvenlik ilkesi; hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyulabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılan ortak değerdir. Daha önce tesis edilmiş bulunan işlemlerin doğurduğu hukuki sonuçları ortadan kaldıracak şekilde yasama tasarrufunda bulunulması, hukuki güvenlik ilkesine aykırılık oluşturur” demiştir.

Kanunların geçmişe yürümemesi ilkesinin altında; “kazanılmış haklara saygı ve hukuki güvenlik” unsurları yatmaktadır (Öz ve Akçay, 2012: 4). Kanunların uygulanmasındaki temel esas, kanunun yürürlüğe girdikten sonraki dönemde meydana gelen olayları kapsamasıdır. Yani kanunlar geçmişe etkili değildir ve geçmişe dönük olarak uygulanamazlar. Bu nedenle vergi kanunlarının da yürürlüğe girdikleri tarihten sonraki dönemleri kapsaması, söz konusu kanun yürürlüğe girmeden önce elde edilen kazançları ve yapılan ticari işlemleri kapsamaması gerekmektedir.

3.3. Geçmişe Yürümezlik İlkesinin (Kapsamı) Geçerli Olduğu Durumlar

Geçmişe yürümezlik ilkesi, normal kanunlarda olduğu gibi vergi kanunları için de geçerli olan bir durumdur. Vergi kanunlarında geçmişe yürümezlik esastır (Özgüven, 2006: 33-34). Aksi yöndeki uygulamalar ya mecburiyetlerin getirdiği istisnalardır ya da yasalara uymama durumu ortaya çıkmaktadır.

Temel olarak; çıkarılan bir vergi kanunun, yürürlüğe girdi tarihten sonraki işlemleri kapsamasını ifade eden geçmişe yürümezlik ilkesi ihlal edildiğinde, hukukilik ilkesi de göz ardı edilmiş olmaktadır (Ayyıldız ve Ayyıldırım, 2015: 60). Türkiye’de vergi kanunlarının yürürlüğe girebilmesi için Resmî Gazetede yayımlanmış olması gerekmektedir. Eğer çıkarılan kanunun son maddesinde yürürlüğe girme tarihi ile ilgili özel bir bilgiye yer verilmemişse kanunlar Resmî Gazetede yayımlanma tarihinde otomatik olarak yürürlüğe girer (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018, Madde. 7). Dolayısıyla normal şartlar altında bir vergi kanunu, yürürlüğe girme tarihinden

önceki dönemleri kapsayamaz. Kanunların geçmişe doğru yürütülmesi, *kazanılmış haklara saygı ve hukuki güvenlik* ilkelerinin çiğnenmesi anlamına gelmektedir (Memiş, 2006: 58-59).

Genel olarak; geçmişe yürümezlik ilkesi, çıkarılan tüm vergi kanunlarındaki genel geçer durumdur ve bu kanunların yöneldikleri tüm gelir, kişi, kurum ve olayları kapsamaktadır (Ayyıldız ve Ayyıldırım, 2015: 61). Türkiye’de bütçe kanunu her yıl yenilenir. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının bir sonraki yıla ait muhtemel gelir ve giderleri, vergi oranları, tahsilat süreleri, bütçe gelirlerinin harcanacağı alanlar ve harcama usulleri bütçede açıkça belirtilir. Önce Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Bütçe Komisyonunda, daha sonra TBMM genel kurulunda görüşülüp onaylanan bütçe kanunu, bir sonraki yılda uygulanmak üzere, içinde bulunulan yılın en geç Aralık ayında Resmî Gazete’de yayımlanır (SBB, 2020). Yeni yılın başlamasıyla birlikte bütçe kanunu, tüm resmi, tüzel ve özel kişileri bağlayıcı şekilde uygulamaya konulur. Ülkedeki bütün vergi tahsilatlar, kamu borçlanmaları ve kamu harcamaları bütçe kanuna uygun biçimde yürütülür.

3.4. Geçmişe Yürümezlik İlkesinin Sınırları (İstisnaları)

Geçmişe yürümezlik ilkesinin, uluslararası hukukta da kabul gören bazı istisnaları bulunmaktadır. Alman Anayasa Mahkemesi de bazı istisnai durumlarda geçmişe yürümeyi geçerli saymaktadır. Bunlar; (i) Kişi ve kurumlar kanun değişikli yapılacağını ve bu değişikliğin geçmişe dönük olarak da uygulanacağını önceden tahmin etme imkânına sahip olmuşlarsa (Örneğin; kanun değişikliği basında yer almışsa), (ii) Önceki yasa hukuken belirsizlikler içeriyorsa, (iii) Önceki yasanın, anayasaya aykırı olduğu şüpheye mahal vermeyecek biçimde netse ve (iv) Kamu yararı geçmişe yürümeyi zorunlu hale getiriyorsa ve bu durum bireylerin hukuki güvenliğinden daha önemli bir hal almışsa (Yıldız, 2018: 14). Burada sözü edilen kamu yararının gerektirdiği durumlar; deprem, doğal afetler, savaş ve ekonomik kriz gibi olağan dışı durumlardır (Aktan ve Gencel, 2003: 3-4). Bu uygulamaya Türkiye’de 1994 yılında yürürlüğe konulan 3986 Sayılı Kanun’da rastlanmaktadır. 5 Nisan 1994 ekonomik krizi nedeniyle ekonominin içinde bulunduğu darboğazdan kurtulabilmesi amacıyla çıkarılan bu kanunla bir kısım yeni vergiler ve ek mali yükümlülükler⁴⁹ getirilmiş ve bu yasanın bir önceki yılın gelirlerini de kapsamına karar verilmiştir. Benzer şekilde 17 Ağustos ve 12 Kasım tarihlerinde Marmara Bölgesinde yaşanan deprem felaketinin neden olduğu ekonomik kayıpların giderilmesi amacıyla çıkarılan 26.11.1999 tarih ve 4481 Sayılı Kanun ile de pek çok ek vergiler⁵⁰ konulmuş ve bu vergilerin 1998 yılı gelirlerini de kapsamı hükme bağlanmıştır (Aktan ve Gencel, 2003: 7).

Vergi kanunlarında geçmişe yürümezlik ilkesi, mükelleflerin aleyhine olan durumlar için geçerli olmakla birlikte, lehlerine olan uygulamalarda bu ilke işletilebilmektedir. Hatta AYM makul vergi artışı oranları söz konusu olduğunda vergi kanunlarında geçmişe yürümezlik ilkesinin ihlalini de bir sorun olarak görmemektedir (Yıldız, 2018: 13). Anayasanın 153. maddesinin 5. fıkrası gereği; “*Anayasa Mahkemesinin bir kısım vergi kolaylıklarını iptal etmesi durumunda, daha önce bu kolaylıklardan yararlanmış olanların durumları bu iptal kararından etkilenmez*” (Aykın, 2017).

Bu istisnalar, hukuki güvenlik ilkesinin zedelenmesine neden olabilen uygulamalardır (Çağan, 2005). Bazı hukukçular, temel prensip olarak özel (bireylere yönelik) hukuk kanunlarının geçmişe yürütülmeyeceğini, ama kamu hukuku ile ilgili yasaların (özellikle usul yasalarının) geçmişe doğru da yürütülebileceğini savunmaktadırlar. Fakat bir hukuk devletinde, suç ve ceza öngören yasalar gibi, vergi yükü vb. sorumluluklar yükleyen yasaların da geçmişe yürütülmemesi gerekir (Ak, 2004). Anayasa’nın 38. Maddesine göre de “*geçmişe yürüme yasağı*” sadece ceza içeren hükümler için geçerlidir (Bilici ve Candan, 2017: 871).

3.5. Türk Vergi Hukukunda Geçmişe Yürümezlik İlkesi

Osmanlıcada “*makable teşmili*” kavramıyla ifade edilen “*geçmişe yürümezlik*” ilkesi; yürürlüğe giren yeni kanunların, yürürlük tarihinden önceki dönemlerdeki olaylarla ilgili hukuksal

⁴⁹ Bu ek yükümlülükler arasında; Net Aktif Vergisi, Ekonomik Denge Vergisi, Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Ek Gayrimenkul Vergisi yer almaktadır (Aktan ve Gencel, 2003: 7).

⁵⁰ Bu ek vergiler arasında; Ek Kurumlar Vergisi, Ek Gelir Vergisi, Ek Götürü Serbest Meslek Kazancı Vergisi, Ek Götürü Ticari Kazanç Vergisi, Ek Ücret Gelir Vergisi, Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi, Ek Emlak Vergisi, Özel İşlem Vergisi, Özel İletişim Vergisi ve Faiz Geliri Vergisi sayılabilir.

sonuçları olmasını yasaklayan ve kanunların ancak yürürlüğe girdikleri tarihten sonraki dönemlerde meydana gelen olaylara uygulanmasını emreden temel bir hukuk ilkesidir (Aykın, 2017). Yasalar kural olarak, yürürlük tarihlerinden sonraki olay, işlem ve fiillere uygulanmak amacıyla çıkartılırlar. Yürürlüğe yeni giren kanunların geçmişteki olaylara ve kesin kazanılmış hukuksal haklara etki etmemesi, hukukun en temel ilkelerindedir. Kanun koyucu tarafından yapılacak herhangi bir yasal düzenleme, ülkede yaşayanların kazanılmış haklarını ihlal etmemelidir. Bu, hukuk devleti olmanın temel ilkelerinden biridir (Resmî Gazete, 2010).

Hukuki güvenlik ilkesi, herkesin bağlı olacağı hukuk kurallarını önceden bilmesi, davranışlarını ve geleceğe dair planlarını buna göre düzene koyabilmesi manasına gelmektedir. Hukuksal güvenlik ilkesinin vergi hukuku içinde de ayrı bir konumu bulunmaktadır (Bilici ve Candan, 2017: 872). Bu ilke; vergi mükelleflerinin hak ve özgürlük alanlarına devletin vergilendirme yoluyla yapacağı müdahaleleri önceden görebilmelerini ve durumlarını buna göre ayarlamalarını gerektirmektedir. Kişiler bu şekilde mevcut dönem ve gelecek yıllarla ilgili planlarını ve ekonomik tercihlerini güvenli bir şekilde yapabilirler. Bireylerin yaşamında bu kadar önemli bir yeri olan hukuki güvenlik ilkesi, vergi kanunlarının belirgin (açık, net) olmasını, vergi hukukunda kıyas yasağını⁵¹ ve vergi kanunlarının geçmişe yürümezliği ilkesini kapsamaktadır (Özdemir, 2005). Burada geçen kıyas yasağı; vergi kanunlarının açık olduğunu ve kıyas yoluyla uygulayıcıların yeni hükümler çıkarmasının yasak olduğunu ifade etmektedir (Öncel vd. 2020).

Vergi kanunlarının geçmişe yürümezliği, bu kanunların hukuki yönden güvenilir ve geçerli olabilmesinin bir ön şartıdır (Yıldız, 2020). Bu ilkeye göre vergi yasaları, uygulamaya konuldukları tarihten önceki olaylara uygulanamaz. Geçmiş dönemlerdeki ekonomik aktiviteleri için kişi ve kurumlara herhangi bir vergi tahakkuku veya vergi tahsilatı işlemi gerçekleştirilemez (Sağbaş ve Saruç, 2017: 18). Bu durum, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 19. Maddesinde gayet açık bir şekilde hükme bağlanmış olup, bu maddede “*mükellef açısından vergi borcunun, vergi kanunlarının vergiyi bağladıkları olayın gerçekleşmesi ile doğacağı*” ifade edilmektedir (Yıldız, 2018: 16).

Uluatam ve Methibay (2001)’e göre hukukun temel ilkelerinden olan; “*kanunların ancak yürürlüğe girdikten sonraki olaylara uygulanması*” yaklaşımı T.C. Anayasasında yalnızca ceza hukukuna ilişkin olarak ifade edilmekle birlikte, vergi hukukunda da esas olarak geçerliliğini korumaktadır (Resmî Gazete, 2010).

Kişiler gelecek dönemlere yönelik ekonomik ve finansal plânlarını yürürlükteki vergi kanunlarına uygun olarak yapmaktadırlar. Sonradan yürürlüğe giren yasalarla, geçmiş dönemler için de vergi ödeme yükümlülükleri çıkarılması, ülkede yerleşik kişi ve kurumların vergi yüklerini artırır, devlete ve hukuk düzenine olan güvenlerini sarsar, onlarda vergiden kaçınma ve kayıt dışına çıkma duygularını tetikler. Tüm bunlar ekonomik ve ticari hayatta bulunması gereken belirlilik ve istikrara zarar verir (Aykın, 2017).

Öncel vd. (2020)’de hukuki güvenlik ilkesi gereği, vergi kanunlarının geçmiş dönemlerde vuku bulan olaylara uygulanmamasının gerektiğini belirtmiştir. Yazarlar bu düşüncelerine gerekçe olarak; kişilerin gelecek dönemlere ait planlarını yürürlükteki vergi yasalarına göre yaptıklarını, sonradan çıkarılan kanunlarla bireylerin geçmiş dönemlere yönelik vergi yüklerinin artırılmasının, mükelleflerin devlete ve hukuk düzenine olan güvenlerini sarsacağını, ekonomik ve ticari hayatta bulunması gereken belirlilik ve istikrarı bozacağını dile getirmişlerdir.

Vergi hukukunda geçmişe yürümezlik ilkesi yalnızca vergi kanunları yönünden değil, aynı zamanda yürütme organının (hükümetin) vergilendirme alanında düzenleme yetkisine sahip olduğu durumlarda da geçerlidir. Bakanlar Kurulunun yasaları uygularken kişi ve kurumlara geçmiş dönemlere ilişkin mali yükler getirmesi veya var olan yükümlülüklerini arttırması da idari işlemlerin geçmişe yürümezliği ilkesine aykırı bir durumdur. Benzer şekilde hükümet veya cumhurbaşkanlığı kararnemeleriyle getirilen vergi düzenlemeleri de geçmiş dönemlere ait işlemleri kapsamamalıdır (Yıldız, 2020). Yürütme organının bir vergi muafiyetini veya vergi indirimini kaldırması ya da

⁵¹ Hukukta Kıyas; bir olay hakkında yasada yer alan kuralın, nitelikleri ve kuruluşları ona benzeyen fakat yasada düzenlenmemiş diğer bir olaya uygulanmasıdır (Özdemir, 2005).

sınırlandırması durumunda düzenleme, geçmişte tanınan vergi muafiyetleri ve vergi indirimleri de kapsanacak şekilde yapılmalıdır (Akarca ve Şafak, 2013).

Danıştay tarafından verilen 03.07.1989 tarih ve 1988/5 esas sayılı kararda da geçmişe yürümezlik ilkesi, hiçbir duraksamaya meydan vermeyecek şekilde benimsenmiştir. Danıştay bu kararında kanunların geçmişe yürümezliği ilkesi gereği; “*bir hukuki eylem ya da davranışın, vuku bulunduğu dönemdeki kanun hükümlerine tabi olacağını, sonradan çıkarılan kanunların, kural olarak önceki olaylara ve ilişkilere uygulanamayacağını, aynı şekilde vergi kanunlarının da geçmişe yürütülemeyeceğini*” ifade etmiştir (Resmî Gazete, 2010).

Kanunlarda geçmişe yürümezlik kuralı, Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu’nun 29.1.1999 tarih, 1998/316 Esas ve K. 1999/169 sayılı kararında şöyle ifade edilmiştir: “*idari işlemlerin geçmişe yürümezliği ilkesi gerek yargısal kararlar gerekse öğretilerde kabul edilmiş bir idare hukuku kuralıdır*” (Yıldız, 2018: 13). Danıştay Üçüncü Dairesi de 05.06.2017 tarih, 2016/9239 esas no ile verdiği 2017/4607 nolu kararda; davacı tarafa Mayıs 2009 döneminde Ba-Bs formlarını⁵² elektronik ortamda yasal süresinde vermediği gerekçesiyle kesilen özel usulsüzlük cezasının, 5904 sayılı Kanun’un 22. maddesinde 01.08.2009 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yapılan değişiklik nedeniyle Mayıs 2009 dönemini kapsamayacağı belirtilmiştir.

4. VERGİ KANUNLARINDA GÖZLENEN VERGİLENDİRMEDE GEÇMİŞE YÜRÜMEZLİK İLKESİ İLE ÇELİŞEN ÖRNEKLER

Gerek Türk vergi sisteminde gerekse yabancı ülkelerdeki vergi uygulamalarında vergi kanunlarının nadiren de olsa geçmişe dönük olarak da yürütüldüğü bilinmektedir. Bu tür uygulamaların temel gerekçeleri; haksız savaş kazançlarının vergilendirilmek istenmesi ile enflasyona ve ekonomik krizlere karşı izlenen vergi politikalarının etkinliğini artırma çabalarıdır. Hukuk devletinin bir gereği olan aleyhteki kanunların geçmişe yürümezliği ilkesi, vergi hukukunda Türk doktrininin hiç duraksamadan, ittifakla kabul ettiği bir ilkedir (Resmî Gazete, 2010).

Bazı dönemlerde, mükelleflerin faydasına olarak geçmişe yürütülmüş vergi yasaları da bulunmakta olup, bu yasalar vergi kanunlarının hukukilik ilkesi ile çelişmemektedir. Ancak bu tür kanunlar uygulanırken mükellefler arasında eşitlik ilkesine uygun hareket edilmesi gerekmektedir (Akarca ve Şafak, 2013). Vergi kanunlarının geçmişe yürütülmesine ilişkin örnekler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Vergi Kanunlarının Geçmişe Yürütülmesine İlişkin Örnekler

<i>Tarih ve Vergi Kanunu</i>	<i>İçeriği</i>
04/07/1931 tarih ve 1837 Sayılı Bina Vergisi Kanunu ve 06/07/1931 tarih ve 1839 Sayılı Hayvanlar Vergisi Kanunu	Bu kanunların 01/06/1931 tarihinden itibaren geçerli oldukları hükme bağlanmıştır.
27/07/1951 Tarih ve 5820 Sayılı Kanun	Bu kanunla; emekli ve adi malullük, dul ve yetim aylıklarında yapılan indirimin, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten 5 ay önceki aylıklara da uygulanacağı belirtilmiştir.
08/06/1959 ve 7338 Sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu	Kanun metnine eklenen geçici bir madde ile 01/03/1957 tarihinden itibaren geçerli sayılmış ve böylece kanun iki yıldan fazla bir süre geçmişe yürümüştür.
30/12/1960 tarih ve 192 Sayılı Kurumlar Vergisinde Düzenleme Kanunu	Kurumlar vergisi oranı %10’dan %20’ye çıkartmış ve yeni oranın 1960 yılı kazançlarına da uygulanacağını kabul etmiştir.
01/01/1961 tarihinde yürürlüğe giren 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu	Tahakkuk zamanaşımı süresi 3 yıldan 5 yıla çıkartılmış ancak bu yasa, eski yasanın yürürlükte olduğu dönemde 3 yıllık süreyi doldurmayan vergi alacaklarına da uygulanmıştır. Böylece yeni zamanaşımı süresi, sadece eski yasa zamanında tamamlanmamış hukuki ilişkilere de uygulanarak, 3 yıllık süreyi dolduran vergi alacakları da eski yasa hükümleri uyarınca zamanaşımına uğratılmıştır.
27/03/1969 tarihinde 1137 Sayılı Kurumlar Vergisinde Düzenleme Kanunu	Kurumlar vergisi oranı %25’e çıkartılmış ve yeni oranın 1968 yılı kazançlarına da uygulanacağı hükme bağlanmıştır.

⁵² Ba/Bs formu; bilanço esasına göre defter tutan kişi ya da kurumların 5.000 TL ve üstündeki faturalarına karşılık olarak düzenledikleri formlardır (Batun, 2018).

26/11/1980 tarih ve 2348 Sayılı; 197 sayılı Motorlu Kara Taşıtları Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	Bu kanunla motorlu taşıtlar vergisinin tarifesi değiştirilmiş, yeni tarifeler Ocak 1980'den itibaren geçerli sayılmıştır.
24/12/1980 tarih ve 2362 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu	Yeni vergi oranlarının, firmaların 1980 yılı kazançlarına da uygulanacağını belirtilmiştir. Böylece bir yıllık süreyle gerçek anlamda bir geçmişe yürüme söz konusu olmuştur.
03/12/1988 Tarih ve 3505 Sayılı Kanun ile Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen geçici 32. Madde	Bu madde 10/12/1988 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş olmasına rağmen 01/01/1988 tarihinden itibaren geçerli sayılmıştır.
04/05/1994 Tarih ve 3986 Sayılı Kanun	5 Nisan 1994 ekonomik krizi nedeniyle ekonominin içinde bulunduğu darboğazdan kurtulabilmesi amacıyla; bir kısım yeni vergiler ve ek mali yükümlülükler getirilmiş ve bu yasanın bir önceki yılın gelirlerini de kapsamına karar verilmiştir.
25/05/1995 Tarih ve 4108 Sayılı Kanun	Bazı vergi kanunlarında değişiklik yapan bu kanun, 02/06/1995 Tarih ve 22301 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olmasına karşın, yapılan bu değişikliklerin 01/01/1994 tarihinden itibaren geçerli sayılmasına karar verilmiştir.
22/07/1998 Tarih ve 4369 Sayılı Vergi Usul Kanunu	359. maddenin (a) bendinin son paragrafında yer alan "...hüküm tarihinde" ibaresi ile " <i>hürriyeti bağlayıcı cezanın çevrileceği para cezasının, suçun işlendiği tarih yerine, hükmün verildiği tarihteki asgari ücrete göre çevrilmesine</i> " karar verilmiştir. Böylece vergi ceza hukuku açısından, kamu yararı lehine, bir gerçek geçmişe yürüme yaşanmıştır.
14/08/1999 Tarih ve 4444 Sayılı Kanun	193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen bir hükümle; ücretler hariç, 1999-2002 yılları gelirlerinin vergilendirilmesinde vergi oranının 5 puan artırılmasına karar verilmiştir. Böylece Ağustos 1999'da çıkarılan bir kanunun Ocak 1999'dan itibaren uygulanması söz konusu olmuştur.
26/11/1999 tarih ve 4481 Sayılı Kanun	17 Ağustos ve 12 Kasım tarihlerinde Marmara Bölgesinde yaşanan deprem felaketinin neden olduğu ekonomik kayıpların giderilmesi amacıyla ek vergiler konulmuş ve bu vergilerin 1998 yılı gelirlerini de kapsamı hükme bağlanmıştır.
23/11/2000 Tarih ve 4605 Sayılı Kanun	Gelir Vergisi ile ilgili bu düzenlemede; 01/01/2000 tarihinden itibaren olan kazançları da kapsayacak şekilde geçmişe doğru yürütülmüştür.
09/01/2003 Tarih ve 4783 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu	Bu kanunun 4. maddesine göre daha önceden vergilendirme kapsamında olmayan kazanç ve iratlar da vergilendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu Kanunun 15. maddesi 31/12/2002 tarihinden, 12. ve 13. maddeleri 01/02/2003 tarihinden ve diğer maddeleri 01/01/2003 tarihinden itibaren geçerli sayılarak, geçmişe yürütülme işlemi gerçekleştirilmiştir.
11/04/2003 Tarih ve 4837 Sayılı Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun	Bu kanun ile 2003 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi ve emlak vergisi kadar ek motorlu taşıtlar vergisi ve ek emlak vergisi alınmıştır. Böylece kanun 01/01/2003 tarihine kadar geçmişe yürütülmüştür.
25/12/2003 tarih ve 5035 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Hakkında Kanun	Kanun'un Resmî Gazete'de 02/01/2004 tarihinde yayımlanmış, ancak bazı hükümlerinin 01.01.2004 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmüştür.
30/03/2006 Tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan Gelir Vergisi Kanunu	Kanun değişikliği, 08/04/2006 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmış olmasına karşın, 01/01/2006 tarihinden itibaren geçerli sayılmıştır.
28/03/2007 Tarih ve 5615 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ⁵³	Vergi iadesi ile ilgili olan 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 121. maddesi, 28/03/2007'de değiştirilmiş olmasına karşın, geçmişe yürür şekilde 01/01/2007 tarihinden itibaren geçerli sayılmıştır.
23/07/2010 tarihli Vergi Usul Kanunu	Kanun'un 8'inci ve 16'ncı maddelerinin 01/07/2010 tarihinden itibaren geçerli olacağı ifade edilmiş, bu yönüyle Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihte zamanaşımına uğramış 01.01.2005 tarihinden önceki döneme ait vergi borçlarının yeniden canlandırılması yoluyla Kanun hükümleri geçmişe yürütülmüştür.
15/04/2012 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı	Bakanlar Kurulu kararı ile KDV oranı artırılmış ve bu kararın 1 Mart 2012'den itibaren geçerli olmasına karar verilmiştir. Bu durumda vergilendirmesi bitmiş olan Mart 2012 dönemi, tekrar vergilendirilerek, gerçek anlamda bir geçmişe yürüme işlemi uygulanmıştır.
05/12/2017 tarih ve 7061 Sayılı Kanun	Bu kanuna göre 01.01.2017 tarihinden itibaren elde edilen kira gelirlerine uygulanmak üzere, %25 olan götürü gider oranı, %15'e indirilmiştir.

Kaynak: Aktan ve Gencel (2003), Özgüven (2006), Altundiş (2008), Öncel vd. (2020).

⁵³ Bu kanun 04/04/2007 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tablo 1’de yer alan kanunlara dikkat edildiğinde; genellikle 1960 ve 1980 askeri darbeleri sonrasında ülke yönetiminde hâkim olan sıkı yönetim koşullarında çıkarılan kanunlar oldukları görülmektedir. 28.03.2007 Tarih ve 5615 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, vatandaşların 01.01.2007-28.03.2007 döneminde hak kaybına uğradığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine götürülmüşse de “*söz konusu vergi iadelerinin, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun mükerrer 121. maddesinde yer alan kurallara göre bütün sonuçlarıyla elde edilmiş bir hak niteliğinde bulunmadığından, kazanılmış bir hakkın ihlali söz konusu olmadığı*” gerekçesiyle 15.10.2009 tarihinde Mahkeme tarafından reddedilmiştir (Resmi Gazete, 2010).

5. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA GÖZLENEN VERGİLENDİRMEDE GEÇMİŞE YÜRÜMEZLİK İLKESİ ÖRNEKLERİ

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda vergi kanunlarının geçmişe dönük işletilemeyeceğiyle ilgili açık bir hüküm yer almamaktadır. Batılı demokratik ülkelerin anayasalarında da böyle bir hüküm bulunmamakla birlikte, bu ülkelerde yargı organları geçmişe doğru yürütülen vergi yasalarını hukuk devletinin güvenlik ilkesi açısından denetlemekte ve iptal edebilmektedirler. Türkiye’de de Anayasa Mahkemesi’nce (AYM) vergi yasaları, hukuk devletinin güvenlik ilkesi açısından, denetlenmektedir. AYM’nin bu alanda verdiği birçok iptal ve uygunluk kararı bulunmaktadır (Akarca ve Şafak, 2013).

Anayasa Mahkemesi 1989/6 Esas ve 1989/42 Sayılı kararında; “*Vergi alanındaki düzenlemeler de yasalarla gerçekleştirildiğinden geçmişe yürümeme, vergi yasaları için de doğal bir zorunluluktur*” hükmünü koymuştur (Ayyıldız ve Ayyıldırım, 2015: 65).

Anayasa Mahkemesi 02.10.2003 tarih ve 2003/86 Sayılı kararındaysa; “*yasallık ilkesi yanında verginin genel ve eşit olmasının, idare ve kişiler yönünden duraksamaya yol açmayacak belirlilik içermesinin, geçmişe yürümemesinin, öngörülebilir olmasının ve hukuk güvenliği ilkesine uygunluğunun sağlanmasının gerektiğini*” ifade etmiştir (Resmî Gazete, 2005).

Ancak aynı Anayasa Mahkemesi başka bir içtihadında; “*Kamu yararı gibi zorunlu nedenlerle vergi yasalarında önceki etkileme söz konusu olabilir. Yükümlüler arasında eşitsizliğe yol açmayacak şekilde yapılacak bu tür düzenlemeler, üstelik yükümlülerin yararına olunca, geçmişe yürütülmekle hukuksal güvenlik ilkesini çiğnemiş sayılamaz*” diyerek, zorunlu hallerde vergi kanunlarının geçmişe yürütülebilmesine de kapı aralamıştır (Ayyıldız ve Ayyıldırım, 2015: 64). Yalnız bu karardaki asıl vurgunun yine yükümlülerin lehine olan durumlara olduğu unutulmamalıdır.

Vergi kanunlarında geçmişe yürümezlik ilkesi, mükelleflerin aleyhine olan durumlar için geçerli olmakla birlikte, lehlerine olan uygulamalarda bu ilke işletilebilmektedir. AYM de bu konuda İsviçre ve Almanya’daki uygulamaları temel alarak, mükelleflerin lehine ve aleyhine olan konularda farklı kararlar vermektedir (Yıldız, 2018: 13). Hatta AYM makul vergi artışı oranları söz konusu olduğunda vergi kanunlarında geçmişe yürümezlik ilkesinin ihlalini bir sorun olarak görmemektedir. AYM’nin bir takım vergi kolaylıklarını iptal etmesi durumunda, Anayasanın 153. maddesinin 5. fıkrası gereği; “*daha önce bu kolaylıklardan yararlanmış olan kişi ve kurumlar bu iptal kararından etkilenmez*”. Anayasa Mahkemesinin verdiği pek çok kararlar, vergi yasalarının geçmişe yürütülemeyeceğini açık biçimde hükme bağlamıştır (Aykın, 2017). Anayasa Mahkemesi kararlarında gözlenen vergi kanunlarının geçmişe yürütülmesi ile ilgili örnekler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Anayasa Mahkemesi Kararlarında Gözlenen Vergi Kanunlarının Geçmişe Yürütmesi ile İlgili Örnekler

Tarih ve Vergi Kanunu	İçeriği
27/03/1969 tarihinde 1137 Sayılı Kurumlar Vergisinde Düzenleme Kanunu	Kurumlar vergisi oranı %20'den %25'e çıkarılmış ve yeni oranın 1968 yılı kazançlarına da uygulanacağı hükmü verilmiştir. Konu AYM'ye taşındığında Yüksek Mahkeme " <i>haksız kazançlara karşı uygulandığı gerekçesiyle</i> " gerekçesiyle bu yasanın geçerliliğini kabul etmiştir.
03/12/1988 Tarih ve 3505 Sayılı Kanun ile Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen geçici 32. Madde	Bu madde 10/12/1988 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş olmasına rağmen 01/01/1988 tarihinden itibaren geçerli sayılmıştır. Konu AYM'ye taşınmış, Yüce Mahkeme 07/11/1989 tarih ve 1989/42 sayılı kararında; " <i>Burada bir yıllık geçmişe yürütülmenin açık olduğu, ancak kanunun amacı, öngördüğü düzenleme, kamu yararı, ölçülülük ve yükümlülerin hukuksal güvenlikleri yönlerinden incelendiğinde, kamu yararına uygun düşeceği, yükümlülerin hukuksal güvenliklerini sarsmayacağı da düşünülürse Anayasa'ya aykırı bir geçmişe yürüme olarak değerlendirilemeyeceği</i> " ifade edilmiştir. Fakat AYM bu kanunu Anayasa'nın 5'inci ve 73'üncü maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir.
1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle oluşan bütçe açığını kapatmak için çıkarılan 3986 Sayılı Ekonomik Denge İçin Yeni Vergiler İhdas ile Diğer Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	Erzurum Vergi Mahkemesi'ne yapılan bir itiraz üzerine konu AYM'ye taşınmıştır. Anayasa Mahkemesi 28.09.1995 tarih ve 2277 Sayılı kararında; " <i>Net Aktif Vergisinin Gayri Safi Hâsıla esasına göre vergilendirmeyi öngören hükümlerini (m.5,6), yükümlülerin mali güçlerine göre vergilendirilmediği gerekçesiyle Anayasanın 73. maddesine aykırı bularak</i> " iptal etmiştir. Yüksek Mahkeme olayı yasalarının geçmişe doğru yürütmesi açısından Anayasaya aykırı bulunmamış, ancak hukuk devleti ilkesine aykırı bulunmuştur.
12.01.1995 tarihli Bakanlar Kurulu kararı	Bakanlar Kurulu finansal fonlardan alınacak vergi oranını %7'den %10'a çıkarmış ve bu kuralın 1994 yılı fon gelirlerine de uygulanmasına karar vermiştir. Konu AYM'ye taşınmış, ancak Yüksek Mahkeme olaya; kazancın elde edildiği dönemi değil, beyanname verildiği dönemi ⁵⁴ temel alarak, bu uygulamayı bir geçmişe yürüme olarak görmediğini ve hukuka uygun olduğunu beyan etmiştir.
14.08.1999 Tarih ve 4444 Sayılı Kanun	1999-2002 dönemine ait (ücretler hariç) gelirlerden alınacak vergi oranının 5 puan artırılmasına karar verilmiştir. Böylece Ağustos 1999'da çıkarılan bir kanun Ocak 1999'dan itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Konu AYM'ye taşınmış ve AYM verdiği kararda " <i>vergiyi doğuran olay tamamlanmadığı (yıl bitmediği) için vergi yükünün artırılmasının bir geçmişe yürüme olarak nitelendirilemeyeceği</i> " değerlendirilerek bu yasanın hukuka uygun olduğuna karar verilmiştir.
11.04.2003 Tarih ve 4837 Sayılı Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkındaki Kanun	Bu kanun ile 2003 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi ve emlak vergisi kadar ek motorlu taşıtlar vergisi ve ek emlak vergisi getirilmiş ve bu kanunun 01.01.2003'ten itibaren uygulanmasına karar verilmiştir. Ancak yasa AYM'ye taşınmış ve Yüksek Mahkeme ilgili kanunu; Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen sosyal hukuk devletinin gereği olan " <i>hukuk güvenliği ilkesi</i> " ile 10. maddesindeki " <i>yasa önünde eşitlik ilkesi</i> " ve 73. maddesindeki " <i>malî güce göre vergilendirme ve vergi yükünün adaletli ve dengeli bir şekilde dağılımı ilkesine</i> " aykırı olduğu yönündeki başvuruyu reddetmiştir. Böylece AYM bir geçmişe yürümeye onay vermiştir.
25/12/2003 tarih ve 5035 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Hakkında Kanun	Kanun'un Resmî Gazete'de 02/01/2004 tarihinde yayımlanmış, ancak bazı hükümlerinin 01.01.2004 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Konu milletvekillerinin itirazıyla AYM'ye taşınmış, AYM 23/06/2004 tarih ve 2004/84 sayılı kararında "01.01.2004 tarihi itibarıyla tahakkuk etmiş, ancak ödeme süresi henüz geçmemiş olduğu gerekçesiyle söz

⁵⁴ AYN bu karara; 1994 yılı gelirlerine ait beyannamelerin Mart-Nisan 1995'te verilecek olması ve Bakanlar Kurulu kararının Ocak 1995'te (yani Mart-Nisan 1995'ten önce) verilmiş olmasını gerekçe göstermiştir.

	konusu düzenlemenin geçmişe yürüme olarak nitelendirilmesinin mümkün olmadığına” hükmetmiştir.
30.03.2006 Tarih ve 5479 Sayılı Yasa	08.04.2006 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan bu yasanın Hükümet tarafından 01.01.2006 tarihinden geçerli olmasına karar verilmiştir. Konu AYM’ye taşındığında Yüce Mahkeme; “ <i>Yatırım indirimi istisnası hakkı tanınan mükellefler ile bu haktan yararlanamayan vergi mükelleflerinin farklı kurallara ve vergi oranlarına bağlı tutulmalarında, verginin genelliği ve eşitliği ilkesine aykırılık bulunmamaktadır</i> ” diyerek bu yasa değişikliğini iptal etmiştir.
28.03.2007 Tarih ve 5615 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	Uygulamada vergi iadesi olarak bilinen “Ücretlilere vergi indirimi” ni düzenleyen 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 121 inci maddesi, geçmişe yürütür şekilde 01.01.2007 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırılması üzerine muhalefet partisi milletvekilleri tarafında AYM’de açılan iptal davasında AYM 15/10/2009 tarih ve 2009/148 sayılı kararında “ <i>Söz konusu vergi iadelerinin, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun mükerrer 121. maddesinde yer alan kurallara göre bütün sonuçlarıyla elde edilmiş bir hak niteliğinde bulunmadığından, kazanılmış bir hakkın ihlali söz konusu olmadığı</i> ” gerekçesiyle red kararı vermiştir.
04/06/2008 tarih ve 5766 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	6183 sayılı Kanun’da yapılan değişiklikler ve eklenen hükümlerin, 5766 sayılı Kanun’un yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla tahsil edilmemiş bulunan amme alacakları için de uygulanacak olması nedeniyle konu AYM’ye taşınmıştır. AYM 28/04/2011 tarihli kararında; bu uygulamanın “ <i>hukuk kurallarının geçmişe yürütülmesi anlamına geleceği</i> ” ve bunun da “ <i>Anayasada yer alan hukuk devleti kapsamındaki hukuk güvenliği ilkesi ile bağdaşmayacağı</i> ” gerekçesiyle ilgili kanun değişikliğini iptal etmiştir.
23/07/2010 tarihli Vergi Usul Kanunu	Bu Kanunun 8’inci ve 16’ıncı maddelerinin 01/07/2010 tarihinden itibaren geçerli olacağı ifade edilmiş, bu yönüyle Kanun’un yürürlüğe girdiği tarihte zamanaşımına uğramış 01.01.2005 tarihinden önceki döneme ilişkin vergi borçlarının yeniden canlandırılması suretiyle Kanun hükümleri geçmişe yürütülmüştür. Bu kanun İstanbul 2. Vergi Mahkemesi tarafından itiraz yoluyla AYM’ye götürülmüş, Yüksek Mahkeme de 26/01/2012 tarih ve 2012/15 sayılı kararında “ <i>Söz konusu düzenlemenin, mükelleflerin sorumluluklarını geçmişe dönük olarak artırdığı ve zamanaşımına uğramış vergi borçlarını canlandırmasının hukuk kurallarının geçmişe yürütülmesi anlamına geldiği ve bunun Anayasa’da yer alan hukuk devleti kapsamındaki hukuki güvenlik ilkesi ile bağdaşmadığı</i> ” gerekçesiyle iptal etmiştir.

Kaynak: Aktan ve Gencel (2003), Resmî Gazete (2010), Öz ve Akçay (2012).

Tablo 2’deki karar örneklerine bakıldığında; 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 1994 ve 2001 ekonomik krizleri ve 1999 Marmara depremi gibi olağan üstü dönemlerde kamu yararı gerekçe gösterilerek vergi kanunlarının geçmişe dönük uygulamalarının var olduğu ve bu işlemlerden bazılarının Anayasa Mahkemesine taşındığı görülmektedir. AYM bu kanunlardan bazılarını; “*kamu yararının olması*”, “*ülkenin içinde bulunduğu ekonomik güçlükler*” ve “*haksız kazançların vergilendirilmesi*” gibi gerekçelerle gerçek anlamda geçmişe yürüme olarak kabul etmeyip, uygulanmasına onay verirken, bir kısmını “*Anayasaya aykırılık*” veya “*geçmişe yürümenin sabitliği*” gibi gerekçelerle reddetmiştir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geçmişe yürümezlik ilkesi temel olarak kanunların, sadece yürürlüğe girmelerinden itibaren meydana gelen olgu ve olaylara etki etmesinin gerekliliğini ifade etmektedir. Vergi kanunları da hukuk sistemi içinde normal kanunlarla benzer statüde olup, onların da yürürlüğe girme tarihlerinden sonraki dönemde meydana gelen işlemleri kapsamı gerekmektedir. Bu durum ulusal ve evrensel hukuk normlarının açık bir gereğidir. Vergi kanunlarının geçmişe doğru uygulanabilmesi ancak çok önemli kamu yararının söz konusu olduğu veya mükelleflerin lehine olan durumlarda kabul edilebilir

bir durumdur. Kamu yararı şartıyla olan geçmişe yürümelere de ölçülülük ve adalet şartlarına riayet edilmelidir.

Türkiye’deki vergi uygulamalarına bakıldığında; başta 1929 Büyük Bunalımı, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbeleri, 1994 ekonomik krizi ve 1999 Marmara Depremi gibi olağan üstü dönemlerde kamu yararı gerekçeli olmak üzere belirli dönemlerde vergi kanunlarının geçmişe dönük de uygulandığı görülmektedir. Bu işlemlerden bazıları Anayasa Mahkemesine taşınmış, AYM bu kanunlardan bazılarına; “*kamu yararının olması*”, “*ülkenin içinde bulunduğu ekonomik güçlükler*” ve “*haksız kazançların vergilendirilmesi*” gibi gerekçelerle gerçek anlamda geçmişe yürüme olarak kabul etmezken, bir kısmını “Anayasaya aykırılık” veya “geçmişe yürümenin sabitliği” değerlendirmesiyle reddetmiştir.

AYM gibi yüksek mahkemeler yurttaşların hukuk yoluyla haklarını arayabilecekleri oldukça önemli kurumlardır. Bu kurumların verebilecekleri yanlış kararlar, kişilerin hukuka ve devlete olan güvenlerini sarsar, onlarda vergiden kaçınma ve vergi kaçırma (kayıt dışı ekonomik aktivitelere yönelme) eğilimini artırır. Bu nedenle vergi kanunlarının, tarihsel süreçte olgunlaşan ve modern ülkelerde yaygın biçimde uygulanan şekilde adil, dengeli ve herkesi kapsayıcı biçimde düzenlenmeleri ve geçmişe dönük uygulamalara gidilmemesi yararlı olacaktır.

Covid-19 nedeniyle tüm dünyada ekonomik daralmanın yaşandığı, Türkiye gibi dış borcu yüksek gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye akımlarına şiddetle ihtiyaç duydukları bir dönemde, ülkede hukukun hâkim olması, vergi yasalarının ve diğer uygulamaların evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde, herkesi kavrayıcı biçimde hayata geçirilmesi, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorlukları aşabilmesini de kolaylaştıracaktır. Mustafa Kemal Atatürk’ün de dediği gibi “*Adalet mülkün temelidir*”. Dolayısıyla mülkün var olabilmesi, ekonomik aktivitelerin istikrarlı biçimde sürdürülebilmesi için vergisel ve diğer hukuk normlarının etkin biçimde uygulanmasında yarar vardır.

KAYNAKÇA

Ak, A. (2004). Yasaların Zaman Bakımından Uygulanması ve Vergi Yasalarının Geriye Yürümezliği İlkesi. *E-Yaklaşım Dergisi*, 8, 1-17.

Akarca, A. ve Şafak, M. (2013). Hukukta Geriye Yürümeme İlkesi ve Vergi Yasaları. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/hukukta-geriye-yurumeme-ilkesi-ve-vergi-yasalari/17530>, Erişim Tarihi: 23.11.2020.

Akkaya, Ş. (1997). Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi ve Bu Ülkelerdeki Vergi Yapısının Kantitatif Analizi. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 37, 213-267.

Aktan, C.C. ve Gencel, U. (2003). Türkiye’de Geriye Doğru Vergilenme ve Verginin Hukukiliği İlkesinin İhlali. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-22.

Altunakar Mercan, S.Ş. (2020). Gelir Düzleştirme Hipotezi Bağlamında Türkiye’de Vergi, Enflasyon ve Nominal Faiz İlişkisinin Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(25), 258-269.

Altundiş, M. (2008). Hukuki Güvenlik İlkesi. *Yasama Dergisi*, 10, 60-94.

Aykın, H. (2017). Vergi Kanunlarının Geriye Yürümezliği İlkesi. Erişim adresi: <https://vergidosyasi.com/2018/04/09/danistay-karari-vergi-kanunlarinin-geriye-yurumezligi-hakkinda/>, Erişim Tarihi: 23.10.2020.

Ayyıldız, Y. ve Ayyıldırım, K. (2015). Vergilendirmede Geçmişe Yürümezlik İlkesinin Türk Vergi Hukukundaki Yeri. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 57-72.

Batun, M. (2018). BA–BS Bildirim Formları ve Özellikli Durumlar. Erişim adresi: http://www.neksymm.com/ba-bs-bildirim-formlari-ve-ozellikli-durumlar_i378/, Erişim Tarihi: 21.11.2020.

- Özdemir, M. (2005). Vergi Hukukunda Kıyas Yasağı ve Yorum. Erişim adresi: <https://www.alomaliye.com/2005/12/12/vergi-hukukunda-kiyas-yasagi-ve-yorum/>, Erişim Tarihi: 12.11.2020.
- Özgüven, A.V. (2006). *Türk Vergi Hukukunda Geriye Yürümezlik İlkesi*. Ankara Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pehlivan, O. (2011). *Vergi Hukuku*. Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Resmî Gazete (2005). Anayasa Mahkemesi Kararı. Sayı: 26029, Tarih: 20/12/2005
- Resmî Gazete (2010). Anayasa Mahkemesi Kararı. Sayı: 27565, Tarih: 28/04/2010
- Saban, N. (2003). *Vergi Hukuku Genel Kısım*. Der Yayınları, İstanbul.
- Sağbaşı, İ. ve Saruç, N.T. (2017). *Vergi Teorisi*. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Maliye Lisans Programı Yayınları.
- SBB (2020). 2021 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/01/1-2021-Yili-Merkezi-Yonetim-Butce-Kanunu.pdf>, Erişim Tarihi: 29.11.2020.
- Smith, A. (1776). *Ulusların Zenginliği*. (Çevirenler: Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı). Yeni Alan Yayıncılık (2003), İstanbul
- Şen, H. ve Sağbaşı, İ. (2019). *Vergi Teorisi ve Politikasına Giriş*. Barış Arıkan Yayınları, Ankara.
- Şenyüz, D. (2005). *Vergi Hukuku Genel Hükümler*. Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek, A. (2011). *Vergi Hukuku*. (2. Baskı), Ekin Yayınları, Bursa.
- Uluatam, Ö. ve Methibay, Y. (2001). *Vergi Hukuku*. (5. Baskı), İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Uyanık, A. (2008). *Vergi Teorisi, Hukuku ve Tekniği*. TSEV Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Y. (2018). 7061 Sayılı Kanun ve Vergi Hukukundaki Geçmişe Yürümezlik İlkesi. Vergi Raporu, 222, 9-17.
- Yıldız, Y. (2020). Turizm Payı; Yeni Bir Vergi mi? Erişim adresi: <https://vergiraporu.com.tr/AuthorProfile.aspx?ArticleId=b55ed541-272a-4d5e-a434-a048daa3118a>, Erişim Tarihi: 18.11.2020.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, the principle of non-retroactivity of laws, which is a basic legal rule, is discussed in terms of tax laws. This principle basically states that tax laws should only cover transactions that have occurred since their entry into force. However, it can be observed that some of the tax laws enacted do not comply with this norm. This situation is more common in tax laws enacted during periods of economic crisis and military coup. The main aim of this study is; The aim of this study is to analyze the place of the principle of non-retroactivity in taxation in Turkish tax law with the examples of the Constitutional Court.

Methodology

Tax laws must be fair, understandable and enforceable in order for tax collection to be fully realized. The biggest obstacle to fairness of tax laws; It is the application of laws prior to the date of their enactment. However, *“the principle of non-retroactivity in taxation”* is a fundamental approach in terms of tax law. This practice, which is a major problem area in terms of taxation, may occur from time to time, although it is undesirable. Although such situations occurring in the laws can be challenged in the higher courts, the way to the judiciary is largely closed in such applications, especially in the Constitution. Such matters can only be appealed to the Constitutional Court. In this context, In this context; As the research management, judicial decisions were taken as basis in order to analyze the examples of non-retroactivity in taxation observed in tax laws and the examples of non-retroactivity in taxation observed in constitutional court decisions.

Findings (Results)

In the decision of the Council of State, dated 03.07.1989 and numbered 1988/5, the principle of non-retroactivity was adopted in a way that would not allow any hesitation. In this decision of the Council of State, in accordance with the principle of non-retroactivity of laws; *“He stated that “a legal action or behavior will be subject to the provisions of the law at the time it occurred, laws enacted later cannot be applied to previous events and relations as a rule, and tax laws cannot be applied retrospectively”*. The rule of non-retroactivity in laws is expressed as follows in the decision of the General Assembly of the Tax Case Chambers of the Council of State, dated 29.1.1999, numbered 1998/316 and K. 1999/169: *“The principle of non-retroactivity of administrative acts is an administrative law accepted in both judicial decisions and doctrine rule”*. In the decision numbered 2017/4607, dated 05.06.2017, with the main number 2016/9239, the Third Chamber of the Council of State; It has been stated that the special irregularity penalty imposed on the claimant for not submitting the Ba-Bs forms electronically in the legal period in May 2009 will not cover the period of May 2009 due to the amendment made in Article 22 of the Law No. 5904, effective as of 01.08.2009. Although the principle of non-retroactivity in tax laws is valid for situations that are against taxpayers, this principle can be applied in applications to their advantage. The Constitutional Court also makes different decisions in favor and against taxpayers, based on the practices in Switzerland and Germany. In fact, the Constitutional Court does not see the violation of the principle of non-retroactivity in tax laws as a problem when it comes to reasonable tax increase rates. In case the Constitutional Court cancels some tax benefits, pursuant to paragraph 5 of Article 153 of the Constitution; *“Persons and institutions that have benefited from these facilities before are not affected by this cancellation decision”*. With many decisions of the Constitutional Court, it has clearly ruled that tax laws cannot be applied retroactively. During extraordinary periods such as the September 12, 1980 military coup, the economic crises of 1994 and 2001, and the 1999 Marmara earthquake, it is seen that the retrospective practices of the tax laws existed and some of these transactions were moved to the Constitutional Court . AYM some of these laws; for reasons such as *“being in the public interest”, “economic difficulties in the country”* and *“taxation of unfair gains”*. while not accepting it as a real walk into the past and giving approval for its implementation, some of them were rejected on grounds such as *“unconstitutionality”* or *“constantness of walking into the past”*. In the examinations made within the scope of this study; Some of the laws that the Constitutional Court experienced retrospective; For reasons such as *“having a public interest”, “economic difficulties in the country”* and *“taxation of unfair gains”*, it was seen that she did not

accept it as walking into the past in a real sense, and rejected some of them with the evaluation of "unconstitutionality" or "constantness of walking into the past".

Conclusion and Discussion

The principle of immutability to the past basically expresses the need for laws to act only on facts and events that have occurred since their entry into force. Tax laws also have a similar status to normal laws within the legal system, and they must also cover transactions occurring in the period after their effective date. This is a clear requirement of the norms of national and universal law. It is acceptable to apply tax laws in the past only in cases where there is a very important public interest or in favor of taxpayers. The conditions of moderation and fairness should also be observed in past marches provided that it is in the public interest. September 12, 1960 and September 12, 1980 Military Coups, 1994 economic crisis and the 1999 Marmara Earthquake, especially for the public interest, it is seen that tax laws are applied retrospectively in certain periods, such as the 1999 Great Depression in Turkey, it is also seen that the tax laws are applied retrospectively. Some of these proceedings were brought to the Constitutional Court, While the AYM does not accept some of these laws as walking into the past in a real sense on grounds such as "*having a public interest*" "*economic difficulties the country is in*" and "*taxation of unfair profits, some of them were rejected as unconstitutional*" or "*constantness of walking into the past*". High courts such as the Constitutional Court are very important institutions where citizens can seek their rights through law. The wrong decisions that these institutions can make undermine people's trust in the law and the state, and increase their tendency to avoid taxes and evasion (*to turn to informal economic activities*). For this reason, it would be beneficial to regulate tax laws in a fair, balanced and inclusive manner, which has matured in the historical process and is widely applied in modern countries, and not to apply retrospective applications.

Çevrimiçi Ziyaretçi Yorumlarında Çatalhöyük Neolitik Kenti

Araştırma Makalesi / Research Article

Halaç, H. H. & Ulaş, E. & Karaçor, F. (2020). Çevrimiçi Ziyaretçi Yorumlarında Çatalhöyük Neolitik Kenti. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1506-1520.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.895902>.

Geliş Tarihi: 12.03.2021

Kabul Tarihi: 20.09.2021

E-ISSN: 2149-3871

Hicran Hanım HALAÇ

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

miraysumer@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0001-8046-9914

Ebru ULAŞ

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık

ebruulas@eskisehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-9156-4674

Furkan KARAÇOR

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık

furkankaracor97@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-3165-7481

ÖZ

Teknolojideki gelişim ivmesini en yakından takip eden sektörlerden biri turizm sektörüdür. Turizm sektörünün dijital ortama teması; işletmelere, ziyaretçilere, turistlere, ziyaret edilecek lokasyonlara uzaktan erişim olanağı sağlamıştır. Mevcut çalışmada dijital platformlara gelen ziyaretçi yorumları, Google Haritalar kapsamında ele alınmıştır. Çatalhöyük Neolitik Kenti'ni ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin ziyaret sonrası alan ile ilgili olumlu-olumsuz yorumları ve 5 yıldız üzerinden yaptıkları puan değerlendirmeleri içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İlk ziyaretçi değerlendirmesinin yapıldığı 2012 yılı ve 01.11.2020 tarihi arasında antik kent için yapılmış 1321 ziyaretçi değerlendirmesi, SPSS paket programına aktarılmış ve ilişki arayıcı değerlendirmeler programı üzerinden yapılmıştır.

Çatalhöyük Neolitik Kenti yeni yönetim planı hazırlığının devam ettiği süreçte, alana dair ziyaretçi görüş ve önerilerinin belgelenmesi ve aktarımı amacı ile hazırlanan mevcut çalışmada, olumlu ve olumsuz yorum içerikleri dokuz başlıkta kodlanmış, başlıklara gelen yorumlar sayısal veriler ile belgelenmiştir. Toplamda 420 ziyaretçi yorumu incelenmiştir. Olumlu ziyaretçi yorumlarında model ev ve ücretsiz giriş ifadeleri sıklığı en yüksek başlıklardır. Antik kent çevresinde bakımsızlık ve yol güzergâhında bilgilendirme eksikliği ise olumsuz yorumlarda en sık yer alan ifadeler olmuştur. Ziyaretçi yıldız değerlendirmelerinde, 1321 ziyaretçinin %74'ünün (981) alana dair memnuniyet düzeyi yüksek çıkmıştır. Alana 5 yıldız değerlendirmesi yapan ziyaretçilerin de yorumlarında eleştirilere yer verdiği, sonraki ziyaret planları için kazı yönetim ve görevlilerine önerilerde bulunduğu görülmüştür. Destinasyon imajında gerekli görülen ziyaretçi görüşlerine dijital platformlardan erişim imkanı mevcut çalışmada örneklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Turizmi, Çatalhöyük, Yönetim Planı, İçerik Analizi, Google Haritalar.

Neolithic Site of Çatalhöyük in Online Visitor Comments

ABSTRACT

One of the sectors that closely follows the development acceleration in technology is the tourism sector. The theme of the tourism sector to the digital environment; provided remote access to businesses, visitors, tourists and locations to be visited. In the current study, visitor comments on digital platforms are handled within the scope of Google Maps. The positive-negative comments of the local and foreign tourists who visited Çatalhöyük Neolithic City about the area and their ratings out of 5 stars were analyzed by content analysis method. 1321 visitor evaluations made for the ancient city between 2012, when the first visitor evaluation was made, and 01.11.2020, were transferred to the SPSS package program and relationship-seeking evaluations were made through the program.

In the current study, which was prepared with the aim of documenting and conveying the views and suggestions of visitors about the site, during the process of the preparation of the new management plan for Çatalhöyük Neolithic City, the content of positive and negative comments was coded under nine headings, and the comments on the headings were documented with numerical data. A total of 420 visitor comments were examined. In the positive visitor comments, the model house and free entry expressions are the topics with the highest frequency. Negative comments were the most common expressions in the negative comments about the lack of care around the ancient city and the lack of information on the road route. In visitor star evaluations, 74% (981) of 1321 visitors had a high level of satisfaction with the area. It has been observed that the visitors who rated the site 5 stars also included criticism in their comments and made suggestions to the excavation management and officials for their next visit plans. The possibility of accessing the visitor opinions required in the destination image from digital platforms is exemplified in the current study.

Keywords: Cultural Tourism, Çatalhöyük, Management Plan, Content Analysis, GoogleMaps.

GİRİŞ

Sanayinin gelişmesi ile birlikte Dijital Çağ olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. Hayatlarımızdaki pek çok sektörü etkileyen dönüşüm, en çok da sınırlı bilgi ortamını genişletmiş, dünya çapında erişim ve ulaşımı sağlamıştır (Yalçın Kayıkçı ve Kutluk Bozkurt, 2018). Mevcut dönüşümden en çok etkilenen sektörlerden birisi de turizm sektörü olmuştur. Google Travel tarafından yürütülen araştırma verilerinde %74'lük bir oranda seyahatlerin internet üzerinden planlandığı sonucu paylaşılmıştır (Topal, 2020: 321). Dijital ortamda sağlanan açık erişim platformları, ziyaretçilerin, turistlerin seyahat noktaları hakkında bilgi edinmelerine, ziyaret etmeden önce konum ve imkânları hakkında bilgi sahibi olmalarına olanak sağlamıştır (Ait Hattani ve Khoumssi, 2020: 112).

Günümüzde seyahat ve turizm, dünyada büyük gelir potansiyeline sahip ekonomik dallardan birisidir. Her yıl dünya genelindeki ekonomik potansiyeli önemli ölçüde yükselmektedir (Gülbahar, 2008). 1975 yılından başlayarak turizm sektörünün gelişmesi ve doyunlaşması yeni turizm çeşitlerine ihtiyacı doğurmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için geleneksel turizm anlayışının yanı sıra yeni turizm çeşitleri ortaya çıkmıştır (Günel vd., 2009).

Turizm sektöründeki gelişim ve büyüme; sektörün sürekli kendini geliştirmesi, reklam ve tanıtım imkânlarının gelişmesi ve insan ilişkilerinin fiziksel sınırını ortadan kaldıran teknolojik imkânların gelişmesi gibi etkenler ile paralel ilerlemektedir. Kaynaklarının çeşitliliği ile oluşan alternatif turizm türlerinden birisi de kültürel değerlerin korunmasını, tanıtılmasını, yaygın etkisinin artırılması ile birlikte gelir sağlayıcı etkisini sürdürmesini sağlayan kültür turizmidir (Doggett, 1993: 8). İçeriği oldukça geniş olan turizm kapsamında; geleneksel öğeleri bünyesinde barındıran mimari yapılar, arkeolojik alanlar, heykeller, somut ve somut olmayan kültür envanterlerini barındıran, sergileyen ve deneyim sunan mekanlar, müze ve sergiler, festivaller vb. kaynaklar yer almaktadır. Farklı kültürlerin ziyaretçiye, ziyaretçi ile beraberinde devam eden yayılıma imkan tanıyan turizm çeşidi, kültürlerin birbiri arasındaki etkileşimine olanak tanımaktadır (Meydan Uygur ve Baykan, 2007: 34). Bilginin dijitalleştiği mevcut dönemde deneyimin de dijitale aktarım imkanı, kültür turizminin önemini ve erişim etkisini artırmaktadır (Pekin, 2011: 13). Ziyaretçinin alana dair deneyim ve görüşlerini dijital platformlar

aracılığı ile aktarımı, kültür turizminin yayılım gücünü ve etki kapasitesini paralel yönde etkilemektedir. Konya, turizm sektöründe genellikle inanç turizmi olarak bilinmesine ve bu doğrultuda ziyaretçi almasına karşın Zengibar Kalesi, Selçuklu Köşkü, Kubadabad Sarayı, Kilistra Antik Kenti, İvriz Kaya Anıtı, Karahöyük, Eflatunpınar Hitit Anıtı, Astra Antik Kenti ve Çatalhöyük gibi pek çok arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen buluntulara sahiptir. Mevcut kaynaklar sebebi ile Konya, arkeoloji turizm potansiyeli yüksek bir şehirdir (Karabulut ve Kaynak, 2016). Kültür turizm kaynaklarından biri olan arkeolojik alanlar, kurgulandığı takdirde pek çok kültürel deneyimi ziyaretçiye sunma potansiyeli taşımaktadır. Geçmiş dönemlere ait insanlık tarihinin izlerini aktaran somut ve somut olmayan tüm verileri barındırmaktadır.

Çalışma kapsamında Türkiye'nin kültür turizm kaynaklarından Çatalhöyük Neolitik Kenti'nin dijital erişim platformu olan Google Haritalarda yer alan ziyaretçi yorumları incelenmiştir. Ziyarete yönelik kurgulanmış tüm turizm kaynaklarında, ziyaretçinin alandaki deneyimine karşı belirttiği görüş ve eleştiriler ziyaretçiyi, alana ve alandaki değerlere, kurgulanan tasarımlara, verilen hizmete dahil etmektedir. Gelen ziyaretçi görüşlerine göre gerektiği durumlarda düzeltme ve iyileştirme müdahaleleri uygulanmaktadır. Mevcut çalışmada, araştırma alanı olarak belirlenen Çatalhöyük Neolitik Kenti'ne gelen ziyaretçi yorumları kapsamında yürütülecek incelemenin, ileriki dönemlerde kurgulanacak Çatalhöyük alan projelerine altlık oluşturması amaçlanmaktadır.

Özellikle işletme, pazarlama ve turizm alanlarında yoğun kullanılan çevrimiçi değerlendirmelerin tarihi alanlardaki ziyaretçi memnuniyet analizinde kullanımı literatürde araştırılmıştır. Ziyaretçi değerlendirmelerinde yerinde anket uygulamasının aksine çevrimiçi yorum analizini kullanan ilgili çalışmalar;

Topsakal (2019), Malatya Arslantepe Höyüğü çevrimiçi yorumlarını küresel seyahat planlama, rezervasyon ve konaklama uygulaması olan TripAdvisor üzerinden elde etmiştir. Toplamda 81 ziyaretçi görüşüne ulaşılan çalışmada, yorumlar içerik analizi yöntemi ile ele alınmıştır. İncelenen ziyaretçi yorumları sonucu beğeni ve memnuniyet değerlendirmesi kurgulanmış, 81 ziyaretçi yorumu içerisinde %58,03 oranında "mükemmel" oyu saptanmıştır (Topsakal, 2019).

Bir diğer TripAdvisor üzerinden yorum incelemesi yapan çalışma Türkoğlu ve Demir'in (2020) Malatya ili kapsamında yürüttükleri çalışmalarıdır. Çalışma, Malatya ilinin turizm değeri taşıyan bölgelerini ziyaretçi yorumları üzerinden değerlendirmiştir. Turizm değeri taşıyan bölgelerde 10 ve üzeri yorum alan bölgeler değerlendirmeye alınmış, 767 yorum incelenmiştir (Türkoğlu ve Demir, 2020).

Ziyaretçi fikirlerinde etkin bir rol taşıyan destinasyon imajının, pazar paylarını korumak ile birlikte henüz ziyaret etmemiş potansiyel ziyaretçilerde pozitif algı için kritik bir faktör olduğundan bahseden Duran (2020), çalışmasında TripAdvisor'daki Denizli'de gezilecek yerler listesini kapsam belirlemiştir. Kapsam çerçevesinde 1148 yorum incelemesi yapılmış, araştırma sonucunda Denizli için algılanan ve sunulan imaj başlıkları belirlenmiştir.

Zanibellato vd.'nin (2018) yapmış oldukları çalışmada, TripAdvisor üzerinde en çok incelenen müzelerin ziyaretçi yorumlarında memnuniyet ölçeği çalışılmıştır. Memnuniyet ölçeği, müzelerde yer alan sanatsal içerikleri kapsayan temel özellikler ve müzede sunulan çevresel odaklı, ambiyansa dayalı temel olmayan özellikler olarak iki gruba ayrıştırılmıştır. İncelemede temel özelliklere yönelik tatmin ve memnuniyetsizliğe dayalı iki yönlü sonuçların olduğu, %84.7 oranında pozitif etkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Temel olmayan özellikler başlığı altında ele alınan; hediye dükkanı, rehber, etiketler, aydınlatma, düzen, kalabalık gibi çevresel faktörlere dayanan özelliklere gelen yorumlar memnuniyetsizlik ve nötr ifadeler içermiştir. Çalışma sonucunda, müzede yer alan sanatsal içerikler kadar ziyaretçiye sunulan imkanların memnuniyet üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmıştır.

Ziyaretçi yorumlarının erişiminde Google Haritaları kullanan Ateş ve Sunar'ın (2019) İvriz Kültürel Peyzaj Alanı için 854 ziyaretçi yorumu üzerine yapmış oldukları çalışmadır. Alana ait yorum incelemesinde, olumlu bulunan noktalar alanın tarihi, kültürel ve tabiat zenginlikleri, yöresel halkın turistlere karşı tutumu, lezzetli alabalık servisi yapan kuruluşlar ve güzel bir piknik alanı olarak saptanmıştır. Olumsuz bulunan noktalar ise çöp sorunu, yeterli genel kullanıma açık tuvalet olanağının bulunmaması, taşıtlar için alınan giriş ücreti, kaya anıtı için olan koruma tedbirlerin yeterli olmadığı, civarındaki düzenlemenin görsellik ve emniyet kısmında yetersiz oluşu ve tanıtım faaliyetlerinin yeterli düzeyde olmayışı olarak saptanmıştır.

Google Haritalara yapılan ziyaretçi yorum incelemesi içeren bir diğer çalışmada Korkmaz (2020), Troya Müzesi'ne Ekim 2018-Ocak 2020 tarihleri arasında yer alan 1347 yorumu incelemiştir. Çalışmasında içerik analizi yöntemini kullanan Korkmaz, 2020 yılı "Avrupa Yılın Müzesi" yarışması finaline kalan Troya Müzesi ziyaretçilerinin müze hakkındaki hizmet özellikleri, motivasyon, memnuniyet ve tavsiye algılarını belgelemeyi amaçlamıştır.

Çatalhöyük'e dair literatürde arkeolojik verilerin belgelendiği çalışmalar dışında turizm odağına ve ziyaretçi potansiyeline dair çalışmalar yapılmıştır. Tuncer ve Bulut (2019), Çatalhöyük'ün arkeo-turizm potansiyeline yönelik hazırlanan yatırım planlamalarına katkı sağlayacak SWOT analizi yapmışlardır. Korkmaz H.U.(2020) tarafından hazırlanan akademik çalışmada Çatalhöyük ziyaretçi yönetim planına öneriler yer almaktadır. Tuncer ve Bulut'un çalışmalarında vermiş olduğu 2009-2017 yılları arası yerli-yabancı ziyaretçi sayıları ve Konya il merkezindeki otel kapasitelerinin ardından Korkmaz H.U., çalışması içerisinde 2013 yılında güncellenmiş Çatalhöyük Yönetim Planı ile birlikte UNESCO tarafından hazırlanmış kılavuz verilerine yer vermektedir. Çatalhöyük'e gelen ziyaretçilerin konfor şartlarını gözeterek mevcut yönetim planına ek ziyaretçi yönetimini ve yönetime dair sürdürülebilirliği amaçlayan öneriler geliştirmiştir.

Ateş ve Sunar'ın (2019) İvriz Kültürel Peyzaj Alanı kapsamında hazırladıkları ve Korkmaz'ın (2020) Troya Müzesi üzerine yaptığı çalışmalar çerçevesinde ilerleyen mevcut makalede, SPSS paket programı kullanılarak beğeni sınıfını belirten yıldız değerlendirmeleri ile yorumlardan elde edilen değişkenler arasında ilişki aranmıştır. Mevcut makale, Çatalhöyük antik kentine yapılan saha ziyaretlerinde saptanan ziyaretçi potansiyeli ve bu potansiyelin artırılması için yapılacak olan çalışmalar ve ileriki dönemlerde mevcut alanın geliştirilmesi için yapılacak olan müdahaleler için referans oluşturacaktır. Alan dâhilinde yapılacak düzenlemeler ve müdahalelerin alan incelemesinde saptanan eksiklerle birlikte alanı ziyaret etmiş olan ziyaretçilerin gözlemleri ışığında gerçekleştirilmesi ve gözlem verilerinin internet üzerinden ulaşımına açık olması gerekmektedir. Alan tasarımında gelen olumlu ve olumsuz yorumları dikkate alarak revize edilmesi alan ve kullanıcısının daha çok birleşmesi açısından önemlidir. Aynı zamanda kullanıcıların yorumları doğrultusunda hareket edilmesi alan için yapılması gereken tanıtım faaliyetlerine kullanıcıların da olumlu yönde katılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda mevcut çalışma Çatalhöyük ve kullanıcı ilişkisinin gelişmesi için ve alan özelinde yapılması gerekenleri ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmıştır.

2. ÇATALHÖYÜK

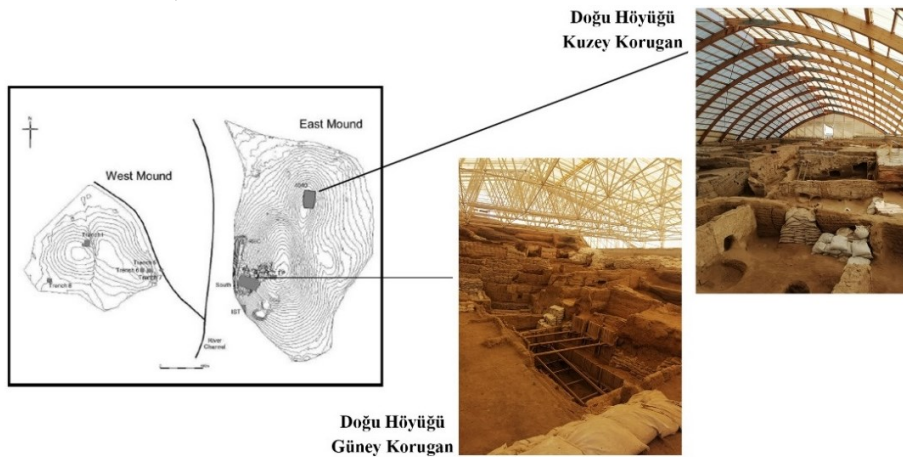
Çatalhöyük, İç Anadolu'nun güneyinde bulunan Konya Ovası üzerinde bulunmaktadır. Konya'nın 52 km uzaklıktaki ilçesi Çumra'nın 12 km Kuzeyinde Küçükköy Mahallesi sınırları içindedir. Höyük farklı yükseltiye sahip iki tepenin çatal şeklinde olması sebebiyle Çatalhöyük olarak adlandırılmıştır (Uyanık ve Berk, 2016). Konya İli'ne bağlı Çumra İlçesinin Küçükköy Mahallesine 2 km mesafede yer alan Çatalhöyük kazıları 1950'lerin sonu 1960'ların başında İngiliz arkeolog James Mellaart tarafından gerçekleştirilmiştir. 1963 yılı kazısı esnasında çıkarılan Çatalhöyük şehir planı, dünyanın en eski haritası olarak bilinmektedir. Duvar üzerinde bulunan şehir planının uzunluğu 3m, yüksekliği 0,9m'dir. Erişilen en eski harita niteliği taşıyan şehir planı, günümüz modern kartografya

tarihinin temellerini yansıtmaktadır (Bilgi, 2007: 48). İlk şehir planı ile beraberinde ilk birlikte yaşamın, ilk ev mimarisinin, kutsal yapıların buluntuları Çatalhöyük'te ortaya çıkartılmıştır (Tapur, 2009, 479).

Günümüzde, toplam 18 yapı katı çıkarılmış olan kazının (Bektaş, 2012: 2) 14 kademesi Mellaart döneminde çıkarılmıştır. Mellaart, farklı seviyelere dağılmış toplamda 160 yapıya erişim sağlamıştır. Ulaşılan yapı planlarına göre, her ev kendine özgü yaşama, pişirme, yemek yeme, zanaat eylemleri ve uyumaya cevap veren ana mekan ve depolamaya hizmet veren yan mekanlardan oluşmaktadır (Hodder, 2016: 42). Mellaart'ın ardından 1993 yılında öğrencisi Hodder, kazının ikinci dönemine başlamıştır. Doğu ve Batı olarak ayrışan iki höyükten bahseden Hodder (2006) Çatalhöyük'ün bir kasaba için oldukça büyük olduğunu, yaklaşık 3000 ila 8000 kişilik nüfusa sahip olduğunu ifade etmiştir (Hodder, 2006: 3). 1993-2018 yılları arasında Hodder Çatalhöyük kazı araştırmalarını sürdürmüştür. 2018-2019 yıllarında Ege Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Arkeolog Doç. Dr. Çiler Çilingiroğlu, Çatalhöyük kazı başkanlığında görev almıştır (Arkeolojik Haber, 2018). 2020 yılı itibari ile Anadolu Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Arkeolog Doç. Dr. Ali Umut Türkcan Çatalhöyük kazı başkanlığını devralmıştır (Arkeolojik Haber, 2020).

Çatalhöyük Doğu Höyük'ü M.Ö. 7400-6200 tarihlerine denk gelen Neolitik yerleşimi ortaya çıkarırken Batı Höyük, M.Ö. 6000-5200 tarihleri arasındaki Kalkolitik Döneme şahit gelmiştir (Şekil 1) (Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı, 2013: 10-11). Aralarında sokak bulunmayan yapı kümelerine sahip bir yerleşim düzenindedir. Evlere ulaşım çatı üzerindeki açıklıklardan merdiven ile sağlanmaktadır. Çatıda yer alan açıklık, yapıların hem kapısı hem havalandırması hem de bacası işlevini üstlenmektedir (Dekhane, 2012: 97). Çatalhöyük halkı kullanım ömrünü tamamlayan yapıların duvarlarını yarısına kadar yıkmışlar, üzerine kurulacak yeni evin temelini, yarım duvarların içini dikkatlice doldurularak sağlamışlardır. Höyüklerin oluşumu, üst üste bindirilen Çatalhöyük yapı tipolojisine dayandırılmıştır (Hodder, 2006: 2).

Çatalhöyük evlerinin iç mekan düzenlerinde sıklıkla beyaz duvar sıvası kullanılmış, bu sıva nişlerde, kolonlarda, evin içerisinde kullanılan şuan ki mobilyaya karşılık gelen diğer birimlerin yüzeylerinde de bulunmuştur (Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı, 2013: 12-16). İç mekan duvar yüzeylerine yatayda farklılaşan kırmızı direkler uygulanmıştır. İç mekandaki tuğla sütunlar, ocaklar ve platformlar da genellikle kırmızı boyalıdır ancak zeminde boya kullanılmamıştır (Mellaart, 1961: 49). Çatalhöyük evlerinde sıvalı duvar yüzeylerine kabartma işlemeli üç boyutlu resimler dikkat çekmiştir. Öne çıkan boğa, geyik, keçi, akbaba gibi hayvan tasvirlerinin yer aldığı duvar resimleri ile birlikte sıva ile yapılmış rölyefler de Çatalhöyük'ü Neolitik dönem diğer yerleşimlerinden farklı kılmaktadır (Russell, 2012: 81). Önemli bir simge değeri taşıyan hayvan figürleri, duvar resimlerinde insanların büyük cüsseli ve vahşi hayvanlara hükmetmesi olarak betimlenmiştir (Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı, 2013: 12-16).

Şekil 1. Çatalhöyük Batı- Doğu Höyükleri ve Doğu Höyükteki Kuzey- Güney Koruganlar

Çatalhöyük halkının kesici aletlerinde kullanılan ana malzeme obsidiyendir. Genellikle bıçak, kılıç, ok, mızrak yapımında kullanılmış obsidiyen, bazı mezar kazılarında obsidiyen ayna olarak bulunmuştur (Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı, 2013: 12-16). Mellaart, Çatalhöyük'te bulunan ince işlenmiş obsidiyen bıçakların ve bilinen en eski obsidiyen aynaların üretiminin uzman atölyelerde yapıldığına inanmış ve Çatalhöyük halkının sanat kültürünün gelişmiş olduğunu savunmuştur (Balter, 1998: parag.14). Duvar resimleri, ev aletleri, heykelcikler, mimari düzenin yanında Çatalhöyük Neolitik Kenti'nde ölülerin evin içerisine, zemin altına gömülmesi alana ait dikkat çekici bir özelliktir. Yaş grubuna göre evin belirli bölümlerine gömülme düzeni, ölü gömme ritüellerine dair belirli kuralların olduğunu göstermektedir. Buluntulara göre çocukların cenazeleri zeminin altında herhangi bir yerde meydana gelebilirken yetişkinlerin cenazeleri, evin kuzeydoğu kesiminde platform altında bulunmuştur(Mellaart, 1962: 51).

2012 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne alınan Çatalhöyük; tarım, sosyal hukuk, mimari ve sanatı kendilerine has bir şekilde uygulamış olan ve bunu yerleşik bir düzende gerçekleştirmiş olan, ilk sistemli topluma ev sahipliği yapmış neolitik bir şehirdir. Kent modern yaşamının, insanların birlikte hareket etmesinin, toplumsal düzenin belli bir sistematik çerçevede gerçekleştirildiği toplum temelinin atıldığı, evrensel öneme sahip bir yerleşkedir (Öztürk, 2017: 28). Çatalhöyük çok eski çağlardan günümüz kültür hazinesine kalmış ve geçmiş çağlara dair ışık tutmuş ve tutacak sadece milli değil dünya çapında önemli bir noktada bulunmaktadır. Dokuz bin yıl önce kurulmuş ve yaşamış bir yerleşkenin günümüze kadar gelmiş olması ve Türkiye sınırları içerisinde bulunması, tüm dünyadaki arkeolojik çalışmalar ile birlikte ülke turizmine katkı potansiyeli için titiz çalışma gerektiren bir mirastır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çatalhöyük Neolitik Kenti ziyaretçilerinin alana dair ziyaretçi memnuniyet analizleri, mevcut çalışmada çevrimiçi haritalama servisi Google Haritalar aracılığıyla ele alınmıştır. Alana dair Google Haritalar üzerindeki ilk yorum 2012 yılına aittir. Geçmiş yıllarda yapılan yorumlar için hangi ayda yapıldığı bilgisine ulaşılamamış başlangıç tarihi, sitede belirtilen yıl kapsamında ele alınmıştır. Kurgulanan araştırma 2012-2020 arasında gelen tüm ziyaretçi değerlendirmelerini içermektedir. Kapsama dâhil edilen son ziyaretçi değerlendirme tarihi 01.11.2020 olarak kaydedilmiş, geçmişe yönelik toplamda 1321 ziyaretçinin değerlendirmesine ulaşılmıştır. 2012-2020 yılları arasında elde edilen ziyaretçi değerlendirmeleri, metnin, metin içerisindeki tanımlanabilir karakterlerin analizinde, sistematik ve tarafsız sonuçlar elde etmek için kullanılan niteliksel bir araştırma tekniği olan içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir (Stone, Dunphy, Smith ve Ogilvie, 1966: 213). Pek çok disiplinde araştırma sorusuna cevap aramak için kullanılan yöntem, mevcut çalışmada ele alınan değerlendirmeler içerisinden çıkarılacak kodlar ve temalar doğrultusunda planlanmıştır.

Google Haritalar, ziyaretçi değerlendirmelerine yıldız puanlaması ve yorum imkânı sunmaktadır. Elde edilen 1321 değerlendirmede, 1321 yıldız puanlaması ve 420 ziyaretçi yorumu yer almaktadır. Araştırmada ilk olarak yıllara göre beğeni ölçümü yapılmış, ardından 420 yorum içerisinde olumlu ve olumsuz temalar belirlenmiştir. Belirlenen temaların yıldız puanlamasına etkisi SPSS paket programı aracılığı ile yorum ve yıldız değerlendirmelerinin çaprazlanması (Cross Tabulation) ile araştırılmıştır.

4. BULGULAR

2012 yılı ile 2020 Kasım ayı arasındaki 8 yıllık kapsamda ele alınan Çatalhöyük değerlendirmeleri, yıldız değerlendirmeleri ve gelen yorumlar içerisinde içerik analiz değerlendirmeleri şeklinde incelenmiştir. 1-5 yıldız aralığında sınıflandırılan yıldız değerlendirmeleri üzerinden memnuniyet ölçümü yapılmıştır. Yorumlar, araştırmacılar tarafından kodlama yöntemi ile içeriklere

ayrılmış ve yorumlara dair olumlu-olumsuz içerik değerlendirmeleri belirlenmiştir. İnceleme kapsamında 1321 yıldız puanlaması, 420 yorum bulunmaktadır.

Yıllara göre en fazla ziyaret değerlendirmesi 2019 yılında yapılmıştır. 2019 yılına ait 567 yıldız değerlendirmelerinin 428'i 5 yıldız olarak yapılmıştır. Tüm yıllarda verilen yıldız puanlamalarında en yüksek frekans değeri 5 yıldız değerine aittir. Memnuniyet algısı 4 ve 5 yıldız ile sağlanırken, 3 yıldız kararsız, 2 ve 1 yıldız değerleri memnun olunmadığını ifade etmektedir. En yüksek değerlendirmenin olduğu 2019 yılında memnun ayrılan ziyaretçi yıldız değerlendirmesinde 508 ziyaretçi beğendiğini, 38 kişi net bir şey belirtmediğini, 21 ziyaretçi ise memnun kalmadığını belirtmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Çatalhöyük 1321 yıldız değerlendirmesinin yıllara göre dağılımı

“		Yıldız					Total
		1 Yıldız	2 Yıldız	3 Yıldız	4 Yıldız	5 Yıldız	
Yıl	2016 Öncesi	3	0	0	5	20	28
	2017	4	3	9	18	85	119
	2018	8	6	24	61	292	391
	2019	10	11	38	80	428	567
	2020	6	1	10	43	156	216
Toplam		31	21	81	207	981	1321
		%2	%2	%6	%16	%74	%100

Yapılan 1321 ziyaret değerlendirmesinin 201 tanesi yabancı ziyaretçiye geri kalan 1120 değerlendirme ise yerli ziyaretçiye aittir. Tablo 1'deki toplam verilere göre, ziyaretçilerin 31'i 1 yıldız, 21'i 2 yıldız, 81'i 3 yıldız, 207'si 4 yıldız, 981'i 5 yıldız vermiştir. Bu durumda 1321 ziyaretçi yorumundan 1188 ziyaretçinin (%90) memnun, 81 ziyaretçinin (%6) nötr, 52 ziyaretçinin (%4) ise memnuniyetsiz olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında ele alınana 1321 Çatalhöyük puan değerlendirmesinin ortalaması 4.58'e denk gelmekte ve bu da ziyaretçi çoğunluğunun alandan memnun ayrıldığını göstermektedir. Gelen değerlendirmelerin uyruklara göre yerli ve yabancı turist değerlendirmesi olarak ortalamaları alındığında, yabancı turist değerlendirme ortalaması 4.47 iken yerli turist ortalaması 4.60 olarak bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Ziyaretçi değerlendirmeleri puan ortalaması

Genel Puan Ortalaması	
4.58 (1321 Değerlendirme)	
Yabancı Turist Puan Ortalaması	Yerli Turist Puan Ortalaması
4.47 (201 Değerlendirme)	4.60 (1120 Değerlendirme)

Yıldız değerlendirmelerinin yanında 420 ziyaretçi yorumu bulunmaktadır. Yorum incelemeleri verilen yıldız puanlamalarının sebebini açıklar niteliktedir. İncelenen yorumlar 9 ayrı kod altında toplanmıştır. Belirlenen kodlar, model ev, ücretsiz giriş, ücretsiz otopark, ziyaretçi evi, yol ve yol işaretleri, sosyal tesis yetersizliği, tanıtım eksikliği, gelişmemiş çevre, bakımsızlık olarak belirlenmiştir. Kodlamalar sonucu 9 içerik altında toplanan yorumlar olumlu ve olumsuz olarak ayrıştırılmıştır. Olumlu içerikler arasında; model ev, ücretsiz giriş, ücretsiz otopark, ziyaretçi evi yer alırken olumsuz içeriklerde; yol ve yol işaretleri, sosyal tesis yetersizliği, tanıtım eksikliği, gelişmemiş çevre ve bakımsızlık yer almaktadır. 420 ziyaretçi yorumu, sadece olumlu içerikler, sadece olumsuz içerikler ve hem olumlu hem olumsuz içeriklerin bir arada olduğu yorumlar şeklinde bulunmaktadır. Yorum içeriğinde, oluşturulan içeriklere dair olumlu ve olumsuz ifadelerin birlikte yer aldığı yorumlarda yıldız değerlendirmeleri farklılaşmaktadır. Karma ifadelerin yer aldığı Z9-Z18 arası yorumların yıldız değerlendirmelerinde 5 yıldız verildiği gibi 2 ya da 1 yıldız puanlamalarının yapıldığı durumlar da söz konusudur. Bu sebeple bu tip karma yorum içeriklerinde, belirlenen başlıklara gelen olumlu ve olumsuz

ifadeler tekil kapsamda değerlendirilmiştir. Yorum içerisinde ücretsiz otopark için olumlu ifade var ise ayrı, aynı yorum içerisinde yol ve yol işaretleri ile ilgili olumsuz ifade var ise ayrı değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Çatalhöyük Google Haritalar ziyaretçi yorum örnekleri

	Kodlar	No	Olumlu-Olumsuz-Karma Yorum Örnekleri	
Olumlu Yorum İçerikleri	Model Ev	Z61	“ <u>Model evlerin olması</u> gayet hoş olmuş.. ayrıca kazı alanları da görülmesi gereken yerlerden..”	
		Z454	“ <u>Model evler ve tanıtım alanı olması epey iyi.</u> Yalnız arkeolojik çalışmalar halen devam ediyor.”	
	Ücretsiz Giriş	Z36	“Konya'nın, Çumra ilçesine bağlı bu eşsiz mekân muhakkak ziyaret edilmeli. <u>Ücretsiz giriş mevcut.</u> Cilalı taş devrine ait neolitik çağ eserleri örnek evlerin sergilendiği ve iki kazı alanının mevcut olduğu <u>muazzam bir mekân.</u> ”	
		Z118	“ <u>Ücretsiz giriş ve görevliler güzel ilgileniyor.</u> ”	
	Ücretsiz Otopark	Z828	“ <u>Giriş ve otopark ücretsiz.</u> İki kazı alanı var ve 9000 sene önce insanların nasıl yaşadığını gösteren örnek evler var. O zamanlar sokak kullanıyorlarmış. Evden eve geçmek için damları kullanıyorlarmış. Ne kadar ilginç değil mi? 9000 sene sonra bile Türkiye de hala kerpiç evlerde oturanlar var. İşte bu geçmişe sahip çıkmak olmalı :)...”	
		Z652	“Girişte sizi güvenlik karşılayıp kısaca bilgi veriyor. <u>Girişte ücretsiz otopark var. Alanı gezmek de ücretsiz.</u> Önce ziyaretçi merkezinde kazılar ve Çatalhöyük'teki yaşamla ilgili bilgiler alıyorsunuz. Sonra model evlerde, orijinaline uygun olarak yapılmış yaşam alanlarını görüp kazı alanlarına geçiyorsunuz”	
	Ziyaretçi Evi	Z57	“ <u>Ziyaretçi merkezi var orası mutlaka gezilmeli,</u> kazı hala sürüyor.”	
		Z637	“ <u>Ziyaretçi merkezinde kazılar ve Çatalhöyük'teki yaşamla ilgili bilgiler alıyorsunuz.</u> ”	
	Karma-Olumsuz Yorum İçerikleri	Yol ve Yol İşaretleri	Z30	“ Tarihimize sahip çıkamayışımızın en önemli göstergesidir. Konya'dan buraya gelip de yolların bozuk olmasına mı yoksa bilgilendirme tabelaların olmadığına mı üzülüyem bilemedim. <u>Girişler ve otopark ücretsiz.</u> UNESCO listesinde yer alan insanlığın en önemli yerine biraz daha ilgi bekliyorum. En azından görevli sayısının artırılması gerekiyor. Bu alanın karşısında küçük bir kahve yeri var orada dinlenebilirsiniz.”
			Z109	“ Yolu çok zor bulunuyor, hiçbir uyarıcı levha yok. ”
Sosyal Tesis Yetersizliği		Z360	“Tuvaletleri, yolları daha düzenli olsa ve çevresine dinlenilebilecek, hediyelik eşya alışverişi yapılabilecek çevre dostu mekânlar yapılsa ve daha fazla turist çekme imkânı sağlansa...”	
		Z630	“ <u>Genel düzen iyi,</u> çocuklara yönelik olarak bir kazı alanı şekli de oyun sahası olsa muhteşem olur, sosyal tesis geliştirilmeli, girişteki görevliler ilgili ve çok samimiler. Ancak birileri yolunu adam gibi yapıp levha dikse iyi olacaktır.”	
Tanıtım Eksikliği		Z16	“İç Anadolu'nun yetkililerin gözündeki yeri değişmedikçe göbekli tepeden eski bile olsa(ki öyle değil) hak ettiği değeri bulamaz ilgisizlik boş vermişik hat safhada tanıtımı neredeyse hiç yapılmıyor. Kazı başkanlarına daha fazla yetki ve bütçe ayrılırsa umudum odur ki daha aktif bir kazı alanına dönüşebilir mevcut ön görülen yerleşim yerinin %15 inde kazı faaliyeti yapılıyor.”	
		Z189	“Göbekli Tepe kadar önemli bir yer. Keşke Göbekli Tepe'ye yapılan düzenlemelerin ve reklamın bir kısmı da buraya yapılsa. ”	
Gelişmemiş Çevre		Z307	“ <u>Çok güzel</u> ama çevre düzenleme ve peyzaja önem verseler iyi olur.”	
		Z150	“Neolitik(cilalı taş devri) döneme ilişkin çok önemli bir yer. Ancak höyük çevresinin daha iyi düzenleme yapılması bölge halkı ve turistler için daha faydalı olur.”	

Bakımsızlık	Z187	“Bazı işini seven insanların ne tür bir emek ile bu tarihi, gün yüzüne çıkarttığını gösteren bu fotoğrafta girişteki sergide yer alıyor. <u>Alan çok değerli</u> ama biraz bakımsız ve tanıtım çok yetersiz kalmış. ”
	Z260	“Bu kadar önemli bir tarihi bölgenin bu kadar bakımsız olması çok üzücüydü. Yolu çok zor bulunuyor , hiçbir uyarıcı levha yok. Çatalhöyük içerisinde <u>model evler falan çok güzel.</u> ”

Tablo 2 ‘de, belirlenen içeriklere karşılık gelen yorum örnekleri verilmiştir. Olumlu kategori içerisinde yer alan model evler, Çatalhöyük Doğu Höyük’te bulunmakta, ziyaretçi merkezi ile karşılıklı konumlanmaktadır. Araştırma amaçlı inşa edilen deneysel evler, elde edilen Çatalhöyük evine dair verinin modelini sunmaktadır. Ziyaretçi erişimine açık olan model evler kerpiçten inşa edilmiştir (Şekil2). Toprak damlı model evlerde, Çatalhöyük evleri için aktarılan çatıdan merdiven ile erişim sağlanmış, iç mekanda döneme ait mimari yerleşimin replikası sunulmuştur. Model evler ile karşılıklı konumlanan ziyaretçi merkezi de Google Haritalara gelen yorumlar arasında yer almaktadır. Ziyaretçilerin dinlenmesine ve beraberinde alana dair bilgi edinebilmesine cevap veren ziyaretçi merkezi, gelen yorumlar içerisinde olumlu ifadelerde yer almaktadır.

Şekil 2. Çatalhöyük Doğu Höyük’ü model evleri

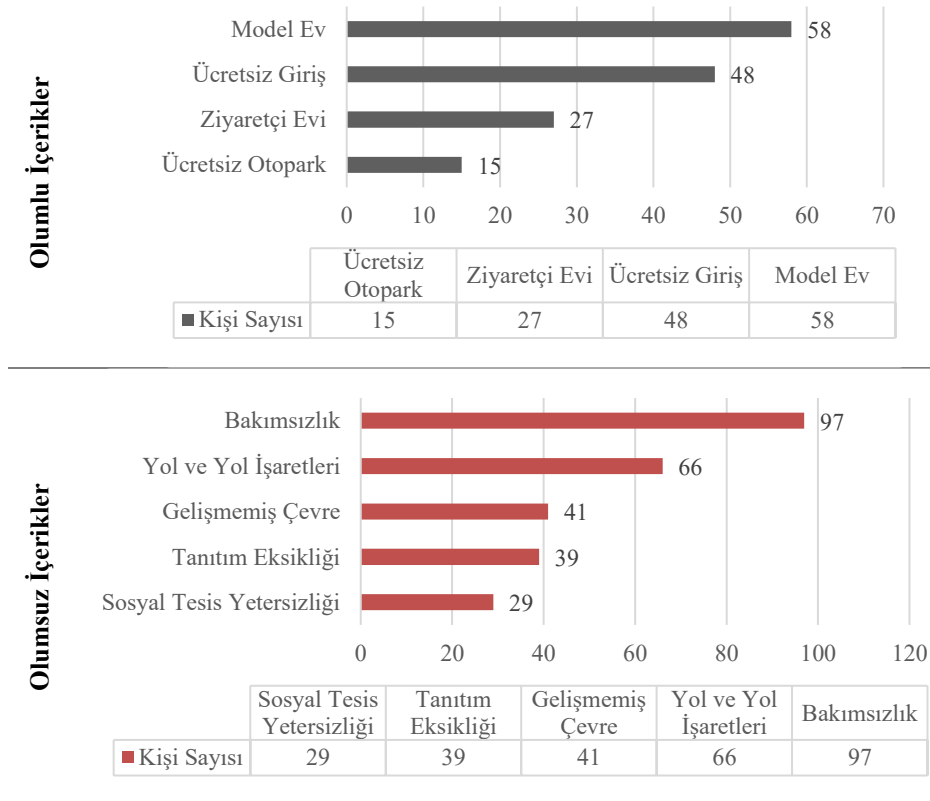
Model Ev, olumlu kategorisinde yer alan ifadeler içerisinde en çok yorum alan içerik başlığı olmuştur. Gelen 58 yorumun 41 tanesi, yorum sonucu 5 yıldız puanlaması yapmıştır. Olumsuz kategorisinde yer alan Bakımsızlık başlığı, kategori içerisinde ve tüm başlıklar arasında 97 yorum ile en fazla yorum alan içerik olmuştur. Karma yorumlar içerisinde tekil ele alınan içerik başlıkları doğrultusunda, 5 yıldız puan değerlendirmesi yapan 36 ziyaretçi, yorumları içerisinde bakımsızlık konusuna da eleştiri sunmuşlardır. Aynı zamanda model ev konusunda beğenilerini sunan ziyaretçiler eleştirel noktaların daha fazla olduğu gerekçesini sunarak puan değerlendirmesinde 1 yıldız değeri vermişlerdir (Tablo 3).

Tablo 3. Yorum ve yıldız değerlendirmeleri çapraz tablosu

		Yıldız					Toplam Değer
		1 Yıldız Değer	2 Yıldız Değer	3 Yıldız Değer	4 Yıldız Değer	5 Yıldız Değer	
Model Ev	Yorum Var	1	1	3	12	41	58
	Yorum Yok	30	20	78	195	940	1263
Ücretsiz Giriş	Yorum Var	0	0	3	10	35	48
	Yorum Yok	31	21	78	197	946	1273
Ücretsiz Otopark	Yorum Var	0	0	0	3	12	15
	Yorum Yok	31	21	81	204	969	1306
Ziyaretçi Evi	Yorum Var	0	0	0	9	18	27
	Yorum Yok	31	21	81	198	963	1294
Yol ve Yol İşaretleri	Yorum Var	2	6	9	17	32	66
	Yorum Yok	29	15	72	190	949	1255
Sosyal Tesis Yetersizliği	Yorum Var	4	2	4	10	9	29
	Yorum Yok	27	19	77	197	972	1292

Tanıtım Eksikliği	Yorum Var	1	3	9	10	16	39
	Yorum Yok	30	18	72	197	965	1282
Gelişmemiş Çevre	Yorum Var	2	5	14	8	12	41
	Yorum Yok	29	16	67	199	969	1280
Bakımsızlık	Yorum Var	2	7	27	25	36	97
	Yorum Yok	29	14	54	182	945	1224

Tablo 1’de yıllara göre verilmiş yıldız değerlendirmeleri ve frekansları, Tablo 3 verileri ile çaprazlanmıştır. 31 tane 1 yıldız, 21 tane 2 yıldız değerlendirmesi ile birlikte 52 olumsuz puan değerlendirmesi yapan ziyaretçilerin en fazla yorum yaptığı içerik 9 yorum ile bakımsızlık ardından 8 yorum ile yol ve yol işaretleri ve 7 yorum ile gelişmemiş çevre olmuştur. Kararsız olarak nitelendirilen 3 yıldız değerlendirmesinde 27 yorum ile bakımsızlık en fazla yorumu almış, 14 yorum ile gelişmemiş çevre onu takip etmiş ardından 9 yorum ile tanıtım eksikliği ve yol/yol işaretleri 3 yıldız değerlendirmesinin en çok yorum almış içeriklerini oluşturmuştur. Beğeni noktasında olumlu değerlendirmeye karşılık gelen 4 ve 5 yıldız değerlendirmesi yapan ziyaretçiler; model ev için 53, ücretsiz giriş için 45, ücretsiz otopark için 15, ziyaretçi evi için 27, yol ve yol işaretleri için 49, sosyal tesis yetersizliği için 19, tanıtım eksikliği için 26, gelişmemiş çevre için 20 ve son olarak bakımsızlık içeriği için 61 yorum yapmışlardır. Beğenildiğine dair puan değerlendirmesi yapan ziyaretçiler de en fazla yorumu “bakımsızlık” başlığı için yapmışlardır (Tablo3). Gelen yorumların olumlu ve olumsuz başlık sınıflandırmasına göre kendi içerisinde değerlendirmeleri Şekil 3’te yapılmıştır. Olumlu başlıklar kapsamına giren içeriklerde en fazla yorum sırası model ev, ücretsiz giriş, ziyaretçi evi ve ücretsiz otopark şeklinde sıralanmıştır. Olumsuz başlıklar kapsamındaki içerikler ise bakımsızlık, yol ve yol işaretleri, gelişmemiş çevre, tanıtım eksikliği ve sosyal çevre eksikliği şeklinde sıralanmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Olumlu ve olumsuz içeriklerinin kapsamları içerisinde değerlendirilmesi

5. SONUÇ

Sahip olduğu tarihi geçmişi ile Anadolu toprakları tarihte pek çok insana ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple ülke toprakları içerisinde geçmişten günümüze kalan aydınlatılmış ve

aydınlatılmayı bekleyen tarihi değerlerin sayısı oldukça fazladır. Önemli tarihi değerlerden birisi ise ilk yerleşik yaşam kalıntılarının bulunduğu yer olarak bilinen Çatalhöyük Antik Kenti'dir. Antik kentin turizm sürekliliğinin sağlanması için önemli adımlardan birisi bölgeye gelecek olan ziyaretçilerin memnuniyet düzeyini en üst seviyede tutmaktır. Bu kapsamda bölgeyi deneyimlemeye gelecek olan yerli ve yabancı turistlerin memnun bir şekilde alanda bulunması ve aynı memnuniyet düzeyi ile bölgeden ayrılmasını sağlamaktır. Bu da ancak gelen turistlerin karşılaştıkları olumsuzlukların iyileştirilerek ortadan kaldırılması ve olumlu noktaların daha da geliştirilmesi ile mümkündür. Bu bağlamda olumlu ve olumsuz noktaların tespiti ise ziyaretçilerin fikirlerine yönelik yapılacak olan araştırmalarla gerçekleştirilmelidir. Gelişen teknoloji ile öneri ve şikâyetlerin de dijital ortamlara taşınması, ziyaretçi analizinde dijitalin takibini zorunlu hale getirmektedir. İyi yorumların diğer ziyaretçileri alana çekebileceği, kötü yorumların ise gelme planı olan ziyaretçileri planlarından uzaklaştırabileceği bir tanıtım etkisine sahip dijital platformlardaki yorumların takibi ve yorumlara göre alanda yapılacak eylem planlarının kurgusu, mevcut çağda zorunlu bir analiz başlığını oluşturmaktadır.

Mevcut çalışmada Çatalhöyük Antik Kenti'ni ziyaret etmiş olan yerli ve yabancı turistlerin, Google Haritalar uygulaması üzerinden alan ile ilgili yorumlarına içerik analizi uygulanarak, gelen kullanıcılar açısından antik kent ve çevresinin olumlu ve olumsuz taraflarının tespiti hedeflenmiştir. Nitel bir veri analizi yapılmış olan çalışmada Çatalhöyük ile ilgili 1321 yorum SPSS paket programına aktarılmış, istatistik veri çıktıları program üzerinden elde edilmiştir. Analiz sonucunda çıkan sonuç, ziyaretçilerin büyük bir kısmının Çatalhöyük ziyaretinden memnun ayrıldığı yönündedir. Bununla beraber:

Yıllara göre yorum analizinde: yorum sayısında 2017 yılında 2016 yılı ve öncesine göre 91 kişi artış (oranı %325), 2018 yılında 2017 yılına göre 272 kişi artış (oranı %282), 2019 yılında 2018 yılına göre 176 kişi artış (oranı %45) tespit edilmiştir. Bunun devamında 2020 yılında 2019 yılına göre 351 kişi azalmış (oranı %61) olarak gözlenmiştir. 2020 yılında dünya genelindeki COVID-19 hastalığından dolayı kişi sayısında diğer yıllara göre düşüş gözlenmiştir. Yıllara göre gerçekleşmiş ziyaret değerlendirme frekanslarının ardından ziyaret sonrası verilen yıldız ve yorum değerlendirmeleri incelenmiştir.

Yıldız değerlendirmelerine göre 1321 kişiden oluşan ziyaretçi örneklem kümesinin %2'si 1 yıldız, %2'si 2 yıldız, %6'sı 3 yıldız, %16'sı 4 yıldız, %74'ü 5 yıldız vermiştir. Yapılan yıldız değerlendirmelerini yorumlar ile destekleyen 420 yorum metni antik kente dair olumlu ve olumsuz içeriklerden oluşmaktadır. Tek bir kullanıcı sadece olumlu ya da olumsuz içeriklere sahip yorum yapabildiği gibi iki yönlü içerikleri tek bir yorum metninde de kullanmıştır. Yorumlarında olumsuz içerikler belirten fakat buna karşılık yüksek yıldız değerlendirmesi yapan ya da kazı alanındaki ziyaretine dair olumlu ifadeler içeren yorumları sonucu düşük yıldız puanlaması sunan ziyaretçi değerlendirmeleri de içerik analizinde yer almıştır.

İçerik analizi yöntemi ile ele alınan yorumlarda en çok yorum alan olumlu içerik başlığı model ev olmuştur(Şekil 3). Kazı alanında elde edilen verilerin ziyaretçiye ulaşabilecek ölçekte ve ziyaretçinin deneyimleyebileceği bir platformda sunum tekniği, kazı alanına dair memnuniyet düzeyine etki etmiştir. Mevcut durumda 4 evden oluşan model evlerin, elde edilen diğer bulgu ve verilerin paylaşımına yönelik kurgusu, ilerleyen süreç içerisinde olumlu etki çerçevesini geliştirebilecektir. Model evler ve ziyaretçi merkezi, konum itibari ile ziyaretçinin karşılandığı, alana dair ön bilginin aktarıldığı bir noktaya karşılık gelmektedir. Mevcut durumda model ev ve ziyaretçi merkezinde, bilgide deneyim içeriğinin ön planda tutulması, rotaya dahil olmadan önce iki korugana ait ön bilginin verilmesi, hangi koruganda hangi dikkat noktalarına dair bilincin aktarımı memnuniyet düzeyinde önem taşımıştır. Bunlara ek olarak, bilgi odaklı mevcut memnuniyet düzeyine teknolojik veri dahileyetinin ziyaretçi konfor düzeyine artı etki sağlayacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda hazırlanan öneri senaryolarda, koruganlara dair bilgilerin ziyaretçinin kendi elektronik cihazına iletilmesi ve kazı alanında izleyeceği rotaya göre gittiği

koruganda karşılaşılabilecekleri hakkında bilginin ziyaretçiye karekod ile aktarımı çalışma verileri paralelinde önerilebilmektedir.

Olumlu başlıklar kategorisinde yer alan diğer başlıklar, ücretsiz giriş ve ücretsiz otopark hizmetleridir ve bu iki hizmet, ziyaretçinin karşılama alanında ilk temasına denk gelmektedir. Mevcut durumda ziyaretçilerin bu hizmetlere erişiminin ücretsiz olması, yapılan yorumlara pozitif noktada yansımıştır. Bu alanlarda yapılabilecek ek düzenlemeler de memnuniyet düzeyini daha üst seviyelere taşıyacaktır. Kurgulanabilecek senaryo ise mevcut hizmeti daha sitemli hale getirmektir. Sistemli bir otopark düzeni ve elektronik araçlar ile kontrollü ziyaretçi sıklığının kurgusu alandaki hizmeti maksimum verimliliğe ulaştıracaktır.

Olumsuz içerik başlıklarında bakımsızlık, yol ve yol işaretleri, gelişmemiş çevre, tanıtım eksikliği, sosyal tesis yetersizliği yer almaktadır. Konya-Çatalhöyük yol güzergahı, güzergah üzerinde toplu taşıma imkanı, merkezden ve farklı güzergahlardan gelen özel araçlara yönelik yönlendirici ibare hizmeti ve yönlendiricilerin kontrollü bakımı ziyaretçi sayısına aynı zamanda ziyaret sıklığına etki edecek alt başlıklardır. Ziyaretçi sayısının tanınırlığa, farkındalığa, kültürel miras bilincine, turizme, yerel halkın kalkınmasına bununla birlikte yerel halkın Çatalhöyük tutumuna kadar zincir etkisi bulunmaktadır. Bu sebeple Google Maps yorumları çerçevesinde belirlenen başlıklara dair yapılacak düzenlemelerin ilk etabını yol ve yol güzergahı oluşturmaktadır. Genelden özele kurgulanan düzenlemede, güzergah düzenlemesi sonrası otopark ve çevre düzenlemeleri ile birlikte alana ulaşımın ardından giriş için sosyal tesis düzenlemeleri başlığı gelmektedir. Ziyaretçinin kazı alanı çevresinde tüm ihtiyaçlarına cevap bulabileceği, koruganlar dışında vaktini değerlendirebildiği farklı fonksiyonları barındıran bir kurgu ihtiyacı bulunmaktadır.

2013 yılında yürürlüğe giren Çatalhöyük yönetim planının yenilendiği mevcut süreçte yapılacak tüm planlamalarda öncelik, alanın sit değeri ve değere karşı gelmeyecek ziyaretçi ihtiyaçlarıdır. Ziyaretçi ihtiyaçları takibinin Google Maps üzerinden yapıldığı mevcut çalışma, hazırlanan eylem planlarına altlık niteliği taşımaktadır. Dijital platformlardaki ziyaretçi yorumlarının, şikayetlerin, öneri ve görüş takiplerinin kültürel miras çerçevesinde veri kaynağı niteliği, diğer kültürel miras alanlarındaki düzenlemeler için örnek teşkili ön görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arat, Y. (2011). *Geleneksel Türk evi iç mekan donatılarının antropometrik verilere dayalı analizi; Konya evleri*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Arkeolojik Haber (2018). “Çatalhöyük arkeoloji kazılarının yeni başkanı Çiler Çilingiroğlu Ünlüsoy.” Erişim adresi: [https://www.arkeolojikhaber.com/haber-catalhoyuk-arkeoloji-kazilarinin-yeni-baskani-ciler-cilingiroglu-unlusoy-13637/](https://www.arkeolojikh Haber.com/haber-catalhoyuk-arkeoloji-kazilarinin-yeni-baskani-ciler-cilingiroglu-unlusoy-13637/)

Arkeolojik Haber (2020). “Çatalhöyük kazılarına Doç. Dr. Ali Umut Türkcan başkanlık edecek.” Erişim adresi: <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-catalhoyuk-kazilarina-doc-dr-ali-umut-turkcan-baskanlik-edecek-27115/>

Ateş, A. ve Sunar, H. (2019). İvriz Kültürel Peyzajı Alanının Çevrimiçi Ziyaretçi Yorumları ile Analizi: Google Haritalar Örneği. *Ereğli Uluslararası Bilim ve Akademi Kongresi* içinde (s. 335-339).

Balter, M. (1998). Why Settle Down? The Mystery of Communities. *Science*, 282(5393). Erişim adresi: <https://science.sciencemag.org/content/282/5393/1442>

Bektaş, C. (2012). Ev, Saray, Köşk ve Kasırlar. *Tasarım ve Kuram Dergisi*, 8 (13), 1-10.

Bilgi, S. (2007). Fotogrametri ve Uzaktan Algılamada Veri Elde Etme Yöntemlerinin Gelişimi ve Kısa Tarihçeleri. *Jeodezi ve Jeoinformasyon Dergisi*, (96), 48-55.

Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı (2013). Erişim adresi: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/57316,catalhoyuk-neolitik-kenti-yonetim-planipdf.pdf?0>

Dekhane, M. (2012). Catalhoyuk the Window to an 8500-Year-Old World. *Alive*. 96-99.

- Duran,H.(2020). *Denizli'nin Algılanan ve Sunulan Çevrimiçi Destinasyon İmajının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Gülbahar, O. (2008). Turizmin Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Cari İşlemler Dengesine Etkisi. *Journal of Qafqaz University*(24).
- Günel, V., Alaeddinoğlu, F., ve Şahinalp, M. S. (2009). Türkiye'ye Yönelik Kültürel Turizm Turları ve Başlıca Güzergâhlar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 8(1).
- Hodder, I. (2006). The Leopard’s Tale: Revealing the Mysteries of Çatalhöyük. *Thames & Hudson Inc.*
- Hodder, I. (2006). This Old House. *Natural History*, 115(5), 42-48.
- İriner Öner, M. (2016). *Konut ve Konut Politikası*, Londra: IJOPEC Yayıncılık.
- Karabulut, T., ve Kaynak, İ. H. (2016). İnanç Turizmi Bağlamında Kentsel Turizm Ve Kültürel Turizm: Konya Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (35), 185-191.
- Korkmaz, H. U. (2020). Dünya Kültür Mirası Listesi’ne Kayıtlı Avrupa Neolitik Dönem Yerleşimleri Işığında Çatalhöyük İçin Ziyaretçi Yönetim Planı Önerileri. *International Journal of Arts and Social Studies*, 3(5), 93-116.
- Korkmaz, H. (2020). Troya Müzesi Elektronik Ziyaretçi Yorumlarının Hizmet Özellikleri, Memnuniyet ve Tavsiye Açısından İncelenmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*,4 (1), 43-56.
- Mellaart, J. (1962). Excavations at Çatal Hüyük: First Preliminary Report, 1961. *Anatolian Studies*, published by British Institute at Ankara, 41-65.
- Öztürk, M. (2017). *Çatalhöyük arkeolojik sit buluntularının sanat eğitimi ve pratiklerine katkısı*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Pekin, F. (2011). *Çözüm: Kültür Turizmi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Russell, N. (2012). *Hunting Sacrifice at Neolithic Çatalhöyük*. Sacred Killing. The Archaeology of Sacrifice in the Ancient Near East. Edt. Anne M. Porter and Glenn M. Schwartz, Indiana. 79-95.
- Tapur, T. (2009). Konya İlinde Kültür Ve İnanç Turizmi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 473-492.
- Topal, B.G. (2020). *Turizm Sektöründe Dijital Dönüşüm, Hizmetler ve İstihdam*. Dijital Gelecekte Mesleklerin ve Sektörlerin Dönüşümü. Edt. Sabri Öz, Fatma Serab Onursal ve Nagehan Candan Uca, İstanbul. Bölüm 13, 320-348.
- Topsakal, Y . (2019). Arslantepe Höyüğü TripAdvisor Çevrimiçi Yorumlarının İçerik Analizi İle İncelenmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, Special Issue For Iv. International Eastern Mediterranean Tourism Symposium, 753-764.
- Tuncer, B. ve Bulut, İ. (2019). Arkeo-Turizm Potansiyeli Açısından Çatalhöyük. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64).
- Türkoğlu, T. ve Demir, M.(2020). Malatya İlinin Turistik Bölgelerinin Çevrimiçi Yorumlar Kapsamında Değerlendirilmesi: Tripadvisor Örneği. *Sanat ve İnsan Dergisi*, 4(2), 66-85.
- Uyanık, N., ve Berk, F. M. (2016). Mekân-şehir ve medeniyet bağlamında Çatalhöyük. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-13.
- Uygur, S. M., ve Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi Ve Turizmin Kültür Turizmi Ve Turizmin Kültürel Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Journal of Commerce*(2), 31.
- Zanibellato, F., Rosin, U., ve Casarin, F. (2018). How the Attributes of a Museum Experience Influence Electronic Word-of-Mouth Valence: An Analysis of Online Museum Reviews. *International Journal of Arts Management*, 21(1), 76-90.

EXTENDED SUMMARY

Çatalhöyük, located on the Konya plain, is one of the Neolithic Period settlements that passed from a nomadic life based on hunting and gathering to settled life and an agricultural society. The first researches were carried out by British archaeologist James Mellaart between 1950 and 1960. 14 layers of the excavation area, which currently has 18 building layers, were reached during Mellaart time. In the researches, which have reached approximately 160 buildings, the established order setup of the period such as living, cooking, eating, craft, art, architecture, and social law has been reached. After Mellaart, his student Hodder started the second period of the excavation in 1993. Research continued until 2018 when two separate mound excavations were reached in the east and west. In the rest of 2018, research was continued by Turkish archaeologists. Currently, there are eastern and western mounds. The mound accessible to visitors is the eastern mound. There are two bunkers, north and south, on the eastern mound, with visitor access on both. The data obtained as a result of the excavations are shared in the visitor center and model house located in the excavation area.

Purpose

In the current era when information is digitalized, the possibility of transferring experience to digital increases the importance of cultural tourism and its access effect. The transfer of the visitor's experience and views on the field through digital platforms affects the spreading power and impact capacity of cultural tourism in parallel. In this study, the visitor's comments of Çatalhöyük Neolithic City on Google Maps, a digital access platform, were examined. The aim of this study is to analyze the views of Çatalhöyük visitors about the site. It is aimed that visitor views will benefit the management plan prepared for the excavation area.

Methodology

In the study, 1321 visitor evaluations were examined. The reviews consist of 1321 star ratings and 420 reviews. Çatalhöyük evaluations, which were handled within the 8-year scope between 2012 and November 2020, were examined as content analysis evaluations among the star ratings and the comments received. Satisfaction was measured over star ratings classified in the range of 1-5 stars. The comments were divided into contents with the coding method by the researchers, and positive and negative content evaluations were determined regarding the comments. The visitor evaluations were transferred to the SPSS package program and the evaluations seeking relationship were made over the program.

Findings

Satisfaction perception is provided with 4 and 5 stars, while 3 stars indicate unstable, 2 and 1 star values indicate that they are not satisfied. According to star evaluations, 2% of the visitor sample group consisting of 1321 people gave 1 star, 2% 2 stars, 6% 3 stars, 16% 4 stars, 74% 5 stars. In all years' star ratings, the highest frequency value belongs to the 5 star value. 420 comment text consists of positive and negative contents about the ancient city. A single user can only comment with positive or negative content, as well as use two-way content in a single comment text. In the comments addressed with the content analysis method, the model house has been the most commented positive content title. The presentation of the data obtained in the excavation area on a platform that the visitor can experience has affected the satisfaction level of the excavation area. Model houses and visitor center correspond to a point where the visitor is welcomed and the preliminary information about the area is transferred. At this point, prioritizing the content of the experience in the information given, giving the preliminary information of the two pillboxes before being included in the route, and conveying the awareness of which attention points in which pillbox are important. In addition to the positive headings, free entrance and free parking services coincide with the visitor's first contact with the area. Arrangements to be made in these areas will raise the level of satisfaction to a higher level. A systematic parking lot arrangement and the arrangement of controlled visitor frequency with electronic means will bring the service in the field to maximum efficiency.

Negative content titles include neglect, road and road signs, undeveloped environment, lack of publicity, and social facilities. According to the comments, the guiding phrase service and the controlled maintenance of the routers for private vehicles coming from the center and from different routes on the

Konya-Çatalhöyük road route were found to be insufficient. In ancient city interpretations with insufficient landscaping, neglect and lack of inspiration are high frequency content.

Conclusion and Discussion

In the field management prepared after the Çatalhöyük management plan expired in 2018, the priority is the visitor. The priority in all the planning to be made is the site value of the area and the visitor needs that will not be against the value. The current study, in which visitor needs are tracked on Google Maps, serves as a base for the prepared action plans. It is envisaged that visitor comments, complaints, suggestions and views on digital platforms are data sources within the framework of cultural heritage and constitute an example for regulations in other cultural heritage fields.

ALİ'NİN *KISSA-İ YÛSUF*'UNDA MENTAL FİİLLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Beyitoğlu, Y. K. (2021). Ali'nin *Kıssa-i Yûsuf*'unda Mental Fiiller. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1521-1534.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.929316>.

Geliş Tarihi: 28.04.2021

Kabul Tarihi: 14.07.2021

E-ISSN: 2149-3871

Öğr. Gör. Dr. Yahya Kemal Beyitoğlu
Adıyaman Üniversitesi, Besni Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü
ybeyitoglu@adiyaman.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-6421-8939

ÖZ

Alanyazında fiiller; genellikle yapılarına, edimsel anlamlarına ve çatılarına göre ele alınmıştır. Son yıllarda artan söz varlığı çalışmalarıyla birlikte fiilleri, anlamsal açıdan sınıflandırma denemeleri de yapılmaktadır. Ancak bu konuda tam olarak yaygınlaşmış tasniflerden söz etmek şimdilik mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte önceleri daha çok psikoloji ile ilgili olarak bilişsel dil bilimi alanında incelenen daha sonra Türkoloji alanında çalışma yapan araştırmacıların da ilgi gösterdiği konulardan biri hâline gelen mental fiiller de fiilleri anlamsal açıdan sınıflandırma çalışmaları arasında yer almaya başlamıştır. Mental kelimesi, Türkçede “akli, zihinsel, ruhsal” gibi kavramları, mental fiiller de zihinde gerçekleşen fiilleri ifade etmekte ve fiziksel hareket anlamı taşıyan öteki fiillerden ayrılmaktadır. Bu çalışmada Türk edebiyatında Yûsuf kıssasının işlendiği ilk eser olan, Ali'nin *Kıssa-i Yûsuf*'unda geçen mental fiiller incelenmiştir. *Kıssa-i Yûsuf*, Oğuz Türkçesinin özellikleri yanında Doğu Türkçesine özgü birtakım dil özelliklerini de yansıtan karışık dilli bir eserdir. Eserde tespit edilen mental fiiller, şimdiye kadar yapılmış tasnifler de göz önünde bulundurularak *duyu fiilleri*, *düşünce fiilleri*, *duygu ve psikolojik durum fiilleri* ve *iletişim fiilleri* şeklinde sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlam Bilimi, Mental Fiiller, *Kıssa-i Yûsuf*.

MENTAL VERBS IN ALI'S *KISSA-I YUSUF*

ABSTRACT

Verbs in the literature; It is generally handled according to their structures, performative meanings and frameworks. With the increasing vocabulary studies in recent years, there are also attempts to classify verbs in terms of semantics. However, it does not seem possible for now to talk about fully widespread classifications on this subject. On the other hand, mental verbs, which were studied in the field of cognitive linguistics in relation to psychology, and later became one of the subjects of interest to researchers working in the field of Turcology, have also started to take place among the studies of classifying verbs in terms of semantics. The word mental corresponds to concepts such as “rational, mental, spiritual” in Turkish, and mental verbs express the verbs that occur in the mind, and it is different from other verbs that have the meaning of physical movement. In this study, mental verbs in Ali's *Kıssa-i Yûsuf*, which is the first work in Turkish literature in which the story of Yusuf is processed, has been examined. *Kıssa-i Yûsuf* is a mixed language work that reflects the characteristics of Oghuz Turkish as well as some language features specific to Eastern Turkish. The mental verbs determined in the work were classified as *sensation verbs*, *thought verbs*, *emotion and psychological situation verbs* and *communication verbs*, considering the classifications made so far.

Keywords: Semantics, Mental Verbs, *Kıssa-i Yûsuf*.

GİRİŞ

Dil; insanların düşünce, duygu ve durumları bildirmek için genellikle kelimeler, kelime grupları ve cümlelerle kurdukları bir anlaşma sistemidir. Kelimeler ve kelime grupları; nesne, varlık, kavram ve hareketleri karşılamak için kullanılır. Cümle ise düşünceleri, duyguları ve olayları yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisidir. Türkçede kelimeler ve kelime grupları genel olarak isimler ve fiiller şeklinde iki türe ayrılır. İsimler nesnelere, varlıkları ve kavramları karşılarken fiiller hareket bildirir ve tek başına bir yargı yani cümle değeri taşır. Türkçede fiillerin sahip olduğu bu özellik, onların

çoğunlukla asıl öge olarak kullanılmalarını ve yabancı unsurlardan mümkün olduğu kadar az etkilenmelerini sağlamıştır.

Türkçenin temel söz varlığı içerisinde önemli bir yeri olan fiiller, dil bilgisi incelemelerinde genellikle yapılarına (basit, türemiş ve birleşik fiiller), edimsel anlamlarına (kılış, oluş ve durum fiilleri) ve çatılarına (geçişli, geçişsiz; etken, edilgen, dönüşlü ve işteş fiiller) göre ele alınmıştır. Son yıllarda artan-Şirin User (2009), Özbek (2016), Beyitoğlu (2021) gibi- söz varlığı çalışmalarıyla birlikte fiilleri, anlamsal (semantik) açıdan sınıflandırma denemeleri de yapılmaktadır. Ancak bu konuda tam olarak yaygınlaşmış tasniflerden söz etmek şimdilik mümkün görünmemektedir. Nitekim, Şirin User de fiil sınıflandırmaları çalışmalarının henüz başlangıç noktasında olduğunu vurgulamaktadır (Şirin User, 2009: 12). Bununla birlikte önceleri daha çok psikoloji ile ilgili olarak bilişsel (kognitif) dil bilimi alanında incelenen son zamanlarda ise Türkoloji alanında çalışma yapan araştırmacıların da ilgi gösterdiği konulardan biri hâline gelen mental fiiller de fiilleri anlamsal açıdan sınıflandırma çalışmaları arasında yer almaya başlamıştır.

Mental fiiller, zihinde gerçekleşen yani bir anlamda gözlemlenemeyen fiillerdir. Bu açıdan gözlemlenebilen ve fiziksel hareket anlamı taşıyan öteki fiillerden ayrılmaktadır. Mental fiiller konusunda ilk çalışmalar çoğunlukla insan psikolojisi ve çocuk gelişimi üzerine yapılmış ardından dil çalışmalarında da bu konu incelenerek mental fiiller zihinsel süreç ve içerik bakımından çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur (Seçkin, 2020: 26). Örneğin Levin (1993) mental fiilleri *algılama fiilleri, duyularla ilgili fiiller, gözlem fiilleri, gözetleme fiilleri ve psikolojik durumfiilleri* olarak tasnif ederken Booth ve Hall (1995) zihinde gerçekleşen fiillerin oluşum aşamaları üzerinde durarak bu aşamaları *algı, tanıma, anımsama, anlama, ileri idrak ve değerlendirme* şeklinde sıralamıştır. Halliday (2004) mental fiilleri *algılama, etki, idrak ve istek fiilleri*; Yaylagül (2005) *duyu fiilleri, duygu fiilleri, anı ve usamlama fiilleri ve açıklama fiilleri*; Şahin (2012) *idrak fiilleri, duygu fiilleri, algılama fiilleri* olarak sınıflandırmıştır. Hirik (2018) mental süreci *girdi, işlem ve çıktı* olmak üzere üç aşamada ele alarak mental fiilleri *girdi* basamağında yer alan *duyu fiilleri, işlem* basamağında yer alan *bilişsel fiiller* ve *çıktı* basamağında yer alan *ifade fiilleri* olarak değerlendirmiştir. Seçkin (2020) ise mental fiilleri *algı fiilleri, duygu fiilleri, idrak fiilleri ve irade fiilleri* şeklinde tasnif etmiştir.

Bu çalışmada ise *Kıssa-i Yûsuf*'ta tespit edilen mental fiiller, şimdiye kadar yapılmış tasnifler de göz önünde bulundurularak *duyu fiilleri, düşünce fiilleri, duygu ve psikolojik durum fiilleri ve iletişim fiilleri* şeklinde sınıflandırılıp incelenmiştir.

Kıssa-i Yûsuf, hayatı hakkında pek bilgi bulunmayan ve Harezmi bir Oğuz Türkü olduğu düşünülen Ali isminde bir şaire aittir. Eserin yazıldığı yer belli değildir. Yazılış tarihinin ise eserdeki bir dördlükten yola çıkılarak 1234 olduğu düşünülmektedir (Cin, 2004: 54-56). Oğuz Türkçesinin özellikleri yanında Doğu Türkçesine özgü birtakım dil özelliklerini de yansıttığı için karışık dilli eserler arasında sayılan *Kıssa-i Yûsuf*, aynı zamanda Türk edebiyatında Yûsuf kıssasının işlendiği ilk eser olması bakımından önemlidir.

Yazma ve matbu olmak üzere çok sayıda nüshası bulunan eserle ilgili ilk çalışma Houtsma'ya (1889) aittir. Houtsma, eserin Berlin ve Dresden el yazmalarından seçtiği bazı parçaları yayımlamıştır. Ardından Brockelmann (1917), Houtsma'nın yayımladığı metne dayanarak eserin dil özelliklerini incelemiştir. Eser daha sonra Çağatay (1963), Fasayef (1983), Hisamov (2000) gibi hem Türkiye'de hem de Türkiye dışında pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır (Cin, 2004: 59-61). *Kıssa-i Yûsuf* la ilgili son incelemelerden biri de Cin'in (2004) eserin altı nüshasını karşılaştırarak hazırladığı doktora çalışmasıdır.

1. ALİ'NİN KISSA-İ YÛSUF'UNDA MENTAL FİİLLER

Çalışmanın bu bölümünde Ali'nin *Kıssa-i Yûsuf*'unda tanıklanan mental fiiller incelenmiştir. Fiiller, metin içindeki bağlamlarına göre anlamlandırılmış ve örneklerle somutlaştırılmıştır. Örnekler, Cin (2004) tarafından çeviri yazıya aktarılan şekilleriyle tırnak işareti (“ ”) içinde verilmiştir. Mental fiiller, cümle içinde italik olarak vurgulanmıştır. Fiillerin geçtiği örnekler şiir olduğu için dizeler yan yana sıralanmış ve birbirinden eğik çizgi (/) ile ayrılmıştır. Her örneğin yanında dizelerin geçtiği nüsha, sayfa ve satır bilgisi verilmiştir. Fiillerden bazıları yabancı kökenli kelimelerden türemiş yapıda ya da yabancı kökenli kelimelerle Türkçe fiil veya yardımcı fiillerin birleşmesiyle oluşmuş birleşik fiil yapısında örneklendirilmiştir. Bu durumda, fiilin yanında kelimelerin köken bilgisi kısaltılarak verilmiştir.

Metinde tespit edilen mental fiiller; *Duyu Fiilleri*, *Düşünce Fiilleri*, *Duygu ve Psikolojik Durum Fiilleri* ve *İletişim Fiilleri* başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Fiiller, fiilin metin içindeki bağlamı ve zihinde uyandırdığı çağrışımına göre tasnif edilmiştir. Ancak bazı fiillerin tasnifinde önceki çalışmalarla ayrışan noktalar söz konusu olmuştur. Örneğin, Levin (1993) tarafından *temas fiilleri* içinde örneklenen *okşa-* (*Kıssa-i Yûsuf*'ta *oşşa-*) ve *öp-* fiilleri, temas anlamı içermekle birlikte öteki *temas fiillerinden* farklı olarak duygu yoğunluğu taşıyan fiiller oldukları için bu çalışmada *duygu ve psikolojik durum fiilleri* içinde örneklenmiştir. Sandalyeci (2016) tarafından *açıklama fiilleri* içine alınan *yor-* (tabir etmek) fiili ise bu çalışmada düşünce yönü ağır bastığı ve “yormak, bir anlam vermek, yorumlamak” biçiminde anlamlandırıldığı için *düşünce fiilleri* içinde ele alınmıştır.

1.1. Duyu Fiilleri

Görme, işitme, koklama, dokunma ve tat alma organları aracılığıyla algılanan dış dünya uyarılarıyla ilgili fiiller *Duyu Fiilleri* başlığı altında aktarılmıştır. Kamchybekova (2011), Türkdil (2013), Hirik (2018) gibi isimler bu fiiller için *duyu fiilleri*; Viberg (1984), Yıldız (2016), Seçkin (2020) gibi isimler ise *algı fiilleri* terimini kullanmıştır.

bağ-: Bakmak.

“yûsuf sözün dinledi ya ‘küb vardı / reyyân *bağdı* bir nûrânî hoca kördi” (B74v14)

balğu-: Parlamak.

“nûrî *balğur* eğindeki hulle tondan / yerden kökge nûrdan direk olur emdi” (D23v16)

diñle-: Dinlemek. *krş. tiñle-*

“kördüğünden size kelip haber vërsün / siz *diñleñiz* ol sözlesün dërler emdi” (B5v9)

doğun-: Dokunmak, değmek. *krş. toğun*

“başlarına *doğunsa* yarar idi / tenlerine *doğunsa* mecrûh kıldı” (B20v3)

duy-: 1. Duymak, işitmek.

“anı *duydum* uşbuda bildüm beli / innî le’ ecidü rîha yûsufe dëyür emdi” (B72v14)

2. Hissetmek, fark etmek. *krş. tuy-*

“kendü elin yandüğün *duymaduñ* mu / kırık yıldur ol od beni yaçar emdi” (B55r7)

işidül-: İşitilmek.

“isterken aņsuzdan bir ün keldi / melikniñ kulağına *işidüldi*” (B14v7)

işit-: İşitmek.

“vardı ya ‘kūbuñ bir ögey kıızı / ol *işitmiş* evvel öñden uşbu sözi” (B4v10)

ğara-: Bakmak.

“‘âlem ħurdın *ğarawuz* öldürewüz / sewgüümüz yûsuf üçün dërler emdi” (B5v15)

ğok-: Kokmak.

“yûsuf yıssı lezzet eşer kıldıysa / dürlü yıpar ‘anber kibi *ğokur* emdi” (B24v7)

kör-: Görmek.

“elvân yerler açar suwlar cümle *körsün* / şaħralarda ravzalarda çiçek dërsün” (B5v8)

körün-: Görünmek.

“aydur ħan bunda ‘azîz *körünmedi* / ‘azîz dağı ħätunile kerek emdi” (B37r4)

közi açıl-: Görmeye başlamak.

“selâm vërup beşir köñlegi şunu vërdi / yüzüne sürdü iki *köziaçılur* emdi” (B73r14)

ğulağ dut-: Dinlemek, işitmek.

“*ğulağ dutup* dinleñiz uşbu sözi / ol züleyĥâ melik-zâde taymus kıızı” (B26r16)

sür-: Dokundurmak, değdirmek.

“‘azîz yûsuf ol bitini aldı kördi / açmadan öpüp yüzüne *sürdü*” (B70r3)

tiñle-: Dinlemek. *krş. diñle-*

“‘azîz yûsuf emrini *tiñlediler* / mışır ehli cümle anda kelürler emdi” (B52v2)

toğun-: Dokunmak, değmek. *krş. doğun-*

“şamed otı *tokunsa* hîç oñalmaz / aña katı oğ dèrler bilgil èmdi” (B39v16)

tu-y-: Hissetmek, fark etmek. *krş. duy-*

“elleri kesildügin *tuymadılar* / ol ‘avratlar cümle hayrân qalur èmdi” (B42v5)

yazlandur-: Kokulandırmak.

“tonnı yıpar birle *yazlandurdı* / közlerine sürme dağı darter èmdi” (B6v9)

1.2. *Düşünce Fiilleri*

Düşünce Fiilleri başlığı altında düşünme, kavrama ve anlama yetisiyle ilgili fiiller incelenmiştir. Bu fiiller için alanyazında *bilişsel fiiller*, *idrak fiilleri*, *anı ve usamlama fiilleri* gibi terimler de kullanılmaktadır.

‘aqlı kit-: *Ar. +T.* Aklı gitmek, aklını kaybetmek. *krş. uşşı kit-*

“karavaşlar cümlesi aña uşdı / ‘*aqlı kitüp* düşdügin ‘acebleşdi” (B30r2)

‘aqlı şaş-: *Ar. +T.* Düşünemez hâle gelmek, muhakemesini kaybetmek.

“anı işitüp ya ‘kūbuñ ‘*aqlı şaşdı* / bir çağırdı uğundu yere düşdi” (B12r14)

‘aqlı şiş-: *Ar. +T.* Aklını kaybetmek. *krş. hâtırı şiş-*

“on iki biñ er cümle atdan düşdi / qamusı ussı kitüp ‘*aqlı şişdi*” (B23r15)

alda-: Aldatmak, kandırmak, ikna etmek.

“anlar bu kez yūsufı *aldadılar* / atamızdan saña destür aldūğ dèrler” (B6r2)

añ-: Anmak, hatırlamak.

“kendü bir düş körmışdi anı *añdı* / yūsufa destür vèrmez qomaz èmdi” (B5v11)

añdur-: Andırmak, hatırlatmak.

“bī-günāh idüginimi sen *añdurğıl* / üzküñnī ‘inde rabbike dèyür èmdi” (B44v5)

añla-: Anlamak.

“mışır içre pādīşāh olduğımı / nazım birle aytalım sen *añla* èmdi” (B3r10)

bil-: Bilmek, tanımak.

“ol yulduzlar adnı *bilür* erseñ / haqīqat nübüvvet seniñ èmdi” (B3v12)

boy vèr-: İtaat etmek.

“āñir rāhat vèrdügin terük kılmış sen / qul çalap fermānına *boy vèrmek* kerek èmdi” (B18v12)

büt-: İnanmak.

“edesizlik bu oğlandan telim *bütüm* / bī-vefādur hergiz vefā kılmaz èmdi” (B43r15)

hâtırı şiş-: *Ar. +T.* Aklını kaybetmek. *krş. ‘aqlı şiş-*

“ol şüret közüme körünü keldi / *hâtırım şişdürdi* fehm aldı” (B26v16)

man-: İnanmak.

“yā ibn *manğıl* bayıq baña / bu düş içre saltanat körünür saña” (B4v2)

ikrār qıl-: *Ar. +T.* Kabul etmek, tasdik etmek.

“*ikrār kıldım* inandım cabbāra / hem inandım sen yūsuf peygambere” (B54v16)

qandur-: Kandırmak, inandırmak, ikna etmek.

“men za‘if hikmet tapa sen yandurğıl / bende hikmet ayıtmağa sen *qandurğıl*” (B3r1)

kertün-: İnanmak.

“hālīqıñ birligine *kertünür* sen / dünyā āñir devlet körünür èmdi” (B14v2)

niyyetlen-: *Ar. +T.* Niyet etmek, karar vermek.

“on iki biñ er ile atlandılar / yūsufı almağa *niyyetlendiler*” (B23r11)

oña-: Bir işi doğru ve uygun bulmak, tasvip etmek.

“mışır meliki olasın te‘vīl kıldı / anı bizler *oñamadūğ* dèrler èmdi” (B59r2)

öğren-: Öğrenmek.

“kiçi iken anda telim durmuşdım / bu dili anda *öğrendim* dèyür èmdi” (B61r10)

ögütle-: Ögüt vermek, akıl vermek.

“selām dūrūd tēgürgil *ögütlegil* / hâtırından ğam ğuşşasın yusun êmdi” (B11v4)

saķın-: Düşünmek.

“âhîreti aķuban *saķınurven* / anıñçün muṭī‘ olmazven bilgil êmdi” (B39r2)

saķınç kıl-: Düşünmek.

“ya‘ķüb anı işidti *saķınç kıldı* / ğuşşa birle kağğudan bağrı yandı” (B5v10b)

san-: Sanmak, saymak, kabul etmek.

“bu düşüme körüklü te‘vīl kılıu vėrgil / bu düş içre körüklü sewünç *sanğıl* êmdi” (B3v6)

sėzen-: Anlamak, farkına varmak.

“oluķ sâ‘at otağına yene keldi / anşuz degül *sėzendi zīrek* idi” (B15r3)

te‘vīl kıl-: *Ar. + T.* Açıklamak, yorumlamak; rüya tabir etmek.

“atañız ol düşni eyğü yormış / ben işüddüm eyğü *te‘vīl kılur* êmdi” (B4v13)

unut-: Unutmak.

“yūsuf ğamı hâtırından hīç kitermez / peyveste yūsufu hīç *unutmaz*” (B46v5)

uşşı kit-: Aklı gitmek, aklını kaybetmek. *krş.* ‘aķlı kit-

“ķatarlaşu ikisi eve kirdi / sewünmekdin ol ‘avratıñ *uşşı kitdi*” (B73r13)

uy-: Uymak, riayet etmek.

“yūsuf aydur baña kaşđ kılur mu siz / la‘īn şeyṭān sözine *uyur* mu siz” (B8r4)

yañıl-: Yanılmak, aldanmak.

“şamed körer körğenin hīç *yañılmaz* / şamed buşup yazduğın ķul anlamaz” (B39v15)

yor-: Yormak, bir anlam vermek, yorumlamak.

“andın ya‘ķüb yūsufnıñ düşün *yordı* / te‘vīlin mübārek aytur idi” (B4r10)

1.3. *Duygu ve Psikolojik Durum Fiilleri*

Nesne, olay veya kişilerin insanın iç dünyasında oluşturduğu izlenim ve bu izlenime bağlı etki ve davranışları ifade eden fiiller *Duygu ve Psikolojik Durum Fiilleri* başlığı altında örneklendirilmiştir.

‘aceble-: *Ar. + T.* Şaşırmak, hayret etmek.

“melik bu sözü işitüp ‘*acebledi* / yūsufı ketürüp ķonaķladı” (B22v1)

‘acebleş-: *Ar. + T.* Şaşırmak, hayret etmek.

“ķaravaşlar cümlesi aña uşdı / ‘aķlı kitüp düşdüğin ‘*acebleşdi*” (B30r2)

‘ārlan-: *Ar. + T.* Arlanmak, utanmak.

“satumıza cümle pişmān olay idük / velākin ‘*ārlanurmiz* dėrler êmdi” (B18v8)

‘ayıpla-: *Ar. + T.* Ayıplamak, kınamak.

“züleyhānı ‘*ayıplap* ol urağutlar / her birisi bir dūrlü söz sözleşürler” (B42r8)

āzār et-: *Far. + T.* Öfkeyle bağırmak, paylamak.

“melik aydı ‘zāb êrdi bayıķ biliñ / *āzār êtmiş* kim vārise şāfī oluñ” (B20v9)

bağrı köy-: Bağrı yanmak, üzüntü çekmek, çok acı duymak. *krş.* **bağrı yan-**

“ağlamaķdan iki közüm nūrı kitdi / şadırım yandı *bağrım köydi* yüregim yandı” (B69v9)

bağrı yan-: Üzüntü çekmek, çok acı duymak. *krş.* **bağrı köy-**

“ya‘ķüb anı işidti saķınç kıldı / ğuşşa birle kağğudan *bağrı yandı*” (B5v10b)

bayıt-: Sevindirmek.

“ğammāz olup şeyṭān köñlin *bayıtmazven* / bu perdānı açmayalım örtelim êmdi” (B31v11)

begen-: Beğenmek.

“yūsuf baķdı sarāy naķş ‘*acebledi* / *begendi* yavlaķ zībā sarāy dėdi” (B37r3)

bez-: Bezmek, usanmak.

“yūsufdan yüz döndürüp anlar *bezdi* / peyğamberi bendelikge satarlar êmdi” (B17v2)

- bî-ḥod ol-:** *Far. +T.* Bayılmak, kendinden geçmek.
 “kanı birle isrā ile kösterdiler / anı körüp *bî-ḥod olup* düşer emdi” (B12v13)
- boyla-:** Sürekli olarak istemek.
 “sözledükçe yūsufi öge söyler / katına rızā bolmas vişāl *boylar*” (B37r15)
- buḡal-:** Bunalmak, darda kalmak.
 “andan şoḡra kızlık ola ‘ālem *buḡala* / yedi yıl ‘azīm darlık ola emdi” (B49v13)
- buş-:** Sinirlenmek, öfkelenmek.
 “yā yūsufum döḡ tēyü çok yalvardı / ḡardaşları ḡayra dönüp *buşar* emdi” (B7r5)
- cigerini daḡla-:** *Far. +T.* Acıyla ve özlemle içi yanmak, acıyla kıvrınmak. *krş. yüreğini daḡla-*
 “oḡlanları aydur emdi aḡlamaḡıl / ḡasretile *cigerün daḡlamaḡıl*” (B68v11)
- daḡla-:** Şaşmak, taaccüp etmek. *krş. taḡla-*
 “yūsufuḡ işlerin yavlaḡ *daḡlar* / bu ‘ibrete ‘acāyibe ḡalur emdi” (B17v10)
- daḡlaş-:** Şaşırmak.
 “ya ‘kūbdan anı işidüp *daḡlaşdılar* / ya ‘kūba ‘ayblaşu sözleşdiler” (B72v15)
- dile-:** Dilemek. *krş. tile-*
 “kel varalum atamıza söyleyelüm / yūsufu atamızdan *dileyelüm*” (B5r16)
- doy-:** Yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak. *krş. toy-*
 “dönüp çıkşa cihānnı münevver dutar / baḡan herḡiz cemāline *doymaz* emdi” (B21v2)
- eymen-:** Çekinmek, korkmak.
 “bunı işitüp anlar yavlaḡ ötündiler / yūsufuḡ heybetinden *eymendiler*” (B66r9)
- giryān ḡıl-:** *Far. +T.* Ağlatmak.
 “benüm özüm *giryān ḡılıp* tonum soymaḡ / ata ḡaḡkın ḡardaş mihrin saklaḡ emdi” (B10v2)
- ḡaşed ḡıl-:** *Ar. +T.* Kıskanmak.
 “*ḡaşed ḡılıp* atamdın ayırdılar / fırḡat odın baḡrıma ḡoyardılar” (B19r9)
- ḡayrān ḡal-:** *Ar. +T.* Çok beḡenmek.
 “elleri kesildüḡin tuymadılar / ol ‘avratlar cümle *ḡayrān ḡalur* emdi” (B42v5)
- heves ḡıl-:** *Ar. +T.* Heveslenmek, istemek.
 “melik tācir sarāyına cümle keliḡ / ol oḡlanı körmeḡe *heves ḡılıḡ*” (D24r8)
- ḡürmetle-:** *Ar. +T.* Hürmet göstermek.
 “ḡamuḡuz bu oḡlanı *ḡürmetleḡ* dēr / bayıḡ anıḡ ḡürmeti çok dēyür emdi” (B22r12)
- ıḡraş-:** Ağlaşmak.
 “cümleleri ulu ünin *ıḡraştılar* / işlerine yavlaḡ pişmān olur emdi” (B18v6)
- içini daḡla-:** Acısı yüreḡine işlemek.
 “bu sözi işitüp yūsuf ḡanın aḡlar / ḡasret odı baḡrın yaḡar *için daḡlar*” (B17v5)
- incüt-:** İncitmek. *krş. yüncüt-*
 “*incütmegil* beni bu şiddet içre / yoksa ben du‘ā ḡılam ḡasret içre” (B69v15)
- iste-:** İstemek.
 “su‘āl sordı ol cühūd ḡaḡ resūlden / dürüst cevāb ḡaḡḡ sözün *ister* emdi” (B3v8)
- ḡaḡḡur-:** Kaygılanmak, üzölmek. *krş. ḡayḡur-*
 “yarlı yūsuf *ḡaḡḡurur* ḡanın aḡlar / aḡlar iken ḡardaşları kim baḡmazlar” (B18v3)
- ḡaḡḡuruş-:** Kaygılanmak.
 “anı kördi oḡlanları *ḡaḡḡuruştı* / ey dirīḡa ḡaḡā ḡılduḡ dērler emdi” (B12r15)
- ḡan aḡla-:** Büyük bir üzöntü içinde bulunmak.
 “yūsuf anı işidüp *ḡan aḡladı* / ‘arabuḡ elin dutıp ismarladı” (B46v7)

katlan-: Dayanmak, tahammül etmek.

“uşbu işe hîç tedbîr kılmaz miz / uşbu işe sen *katlanğıl* dèrler èmdi” (B18v10)

kağgur-: Kaygılanmak, üzülmek. *krş. kađđur-*

“aydur yūsuf hergiz *kağğurmağıl* / kardaşlarıñdan köñlin ayırmağıl” (B11r13)

korq-: Korkmak. *krş. koruq-*

“teñriden *korquñ* bâtil ‘amel kıлмаñ / âhîretde vebâldür ‘aşî olmañ” (B9r8)

korqut-: Korkutmak.

“züleyhâ aydur bu oğlan zindânlağıl / tehdîd kılğıl *korqutğıl* öğütlegil” (B41r5)

koruq-: Korkmak. *krş. korq-*

“âhîret ‘azâbından *koruqmazlar* / cümlesi yūsufa qaşd kılırlar èmdi” (B9v3)

köñül vèr-: Sevmek, âşık olmak.

“telim sulţānlar diler hergiz varmaz / ayruqları qabül kılmaz *köñül vèrmez*” (B28r4)

köy-: Yanmak, üzülmek.

“melik bunı işitüp özi *köyer* / yūsufdın artuqraq özi yığlar” (B17v9)

mağbün ol-: *Ar. +T.* Şaşırarak.

“yūsuf kendü suçun ma‘lüm bildi / ol ma‘niden yawlaq qatı *mağbün oldi*” (B44v16)

mağzün ol-: *Ar. +T.* Hüzünlenmek, üzülmek.

“anı işitüp ya ‘küb nebî *mağzün oldu* / hemān-dem ğuşşa birle bağrı yandı” (B7r12)

muñlat-: Bunaltmak.

“darlıq bizi *muñlatdı* hoş kelmedi / yā evlād mışıra varuñ èmdi” (B56r9)

müferrağ ol-: *Ar. +T.* Ferahlamak, sıkıntıdan kurtulmak.

“cerāhatüm oñarmağa sen yetersen / seni kördim *müferrağ oldum* èmdi” (B72v12)

oñşa-: Okşamak.

“sewünüben yūsufuñ elin aldı / *oñşayu* kendü tapa dartar èmdi” (B36r16)

öp-: Öpmek.

“haţā günāh kılduğın bayıq bildi / düşüp yūsuf ayağımı *öper* èmdi” (B21r2)

pişmān ol-: *Far. +T.* Pişman olmak.

“işitüp begāyet *pişmān oldu* / ikilesi ökünç birle ağlar èmdi” (B7r13)

şabır kııl-: *Ar. +T.* Sabretmek, tahammül etmek.

“ben *şabır kıılurven* şabrun cemîl / şabr birle murād hāşıl olur èmdi” (B13v15)

şadı yan-: *Ar. +T.* Acı çekmek, üzülmek. *krş. yüregi yan-*

“ağlamaqdan iki közüm nürü kitdi / *şadırm yandı* bağrım köydi yüregim yandı” (B69v9)

sev-: Sevmek.

“atamız anı bizden artuq *sever* / anıñ yüzün körmege yawlaq ever” (B5v2)

sewdür-: Sevdirmek.

“aydur seni ya ‘kūba kim *sewdürdi* / kardaşlarıñ cefāsından kim kırtardı” (B44v8)

sewün-: Sevinmek

“isrā’ilden munı işitüp *sewündiler* / on qarındaş ikin ikin dèrneşdiler” (B6r14)

sewüşdür-: Sevdirmek.

“ben kâdirven nevbet qaçan *sewüşdürem* / meded birle sizleri ben qawuşduram” (B40v3)

sığm-: Sığınmak.

“allāhum rahmānıma *sığınmayum* mu / rahmetindin mağfîretler umanmayun mu” (B2v11)

şād-kām ol-: *Far. +T.* Sevinmek, mutlu olmak.

“hurrem bile nigār kösteresiz / nefsi köñli *şād-kām olsun* èmdi” (B6r13)

şaş-: Şaşmak.

“yūsuf aydur bu kez iş andan keçdi / teñri taqđiri ol teđbiri *şaşdı*” (B31v2)

şaşur-: Şaşırmaq.

“kādır mevlīm taqđirin kim *şaşura* / ne çäre anıñ hūkmi olur ėmdi” (B15r16)

tañla-: Şaşmak, taaccüp etmek. *krş. dañla-*

“velākin *tañlayur* men bu remziñi / bu iş içre ne hikmet var dēyür ėmdi” (B46r14)

tažarru‘lık kııl-: *Ar. +T. +T.* Yalvarmaq, yakarmaq.

“şöyle iken yūsuf diler ‘ismet yolun / kırtar dēyü *tažarru‘lık kıılır* ėmdi” (B36v4)

tevāzu‘lık kııl-: *Ar. +T. +T.* Tevazu göstermek, alçak gönüllü davranmaq.

“faşih dilin ya ‘kūba söz sözledi / yalanuban *tevāzu‘lık kıılır* ėmdi” (B13r15)

tile-: Dilemek. *krş. dile-*

“ketürmişler telim māl altun hāclar / cümleleri züleyhānı *tilerler* ėmdi” (B27v13)

titreş-: Her yanı titremek, korkmaq.

“heybetinden düşmenler *titreşürler* / vaşfın işiden cümle hayrān qalur ėmdi” (B52v10)

toy-: Yeter bulmaq, kanmaq, tatmin olmak. *krş. doy-*

“arzuları yūsufi körmek üçün / kören hergiz cemāline *toymaz* ėmdi” (B25r3)

uftan-: Utanmaq.

“züleyhā yūsufa cevāb vėrdi / ma‘būdımdan *uftandım* örütdim ėmdi” (B39v8)

uğun-: Ağlaya ağlaya bayılmak, kendini yitirmek.

“anı işidüp ya ‘kūbuñ ‘aqlı şaşdı / bir çağırdı *uğundu* yere düşdi” (B12r14)

um-: Ummak, beklemek.

“züleyhā aydur yā yūsuf ne sanur sen / hātırından ne keçer ne *umar* sen” (B38v15)

uman-: Ummak, ümit etmek.

“allāhum rahmānıma sığınmayum mu / rahmetindin mağfiretler *umanmayum* mu” (B2v11)

uşan-: Usanmaq, bıkmak.

“kışşalardan hikmetlerden körklüregi / *uşanmadan* diñlemeğa datluraqı” (B3r15)

utan-: Utanmaq.

“la‘in şeytān bu arada haşed kıldı / *utanmağıl* haṭā senden degül ėmdi” (B49v3)

ümīd kes-: *Far. +T.* Bir şeyin artık gerçekleşmeyeceği inancına varmaq.

“āhiretde qavuşmağa bel bağlağıl / dünyadaki *ümīdiñ kesgil* ėmdi” (B68v12)

vefā kııl-: *Ar. +T.* Vefa göstermek, bağlı kalmak.

“edesizlik bu oğlandan telim bütüm / bī-vefādur hergiz *vefā kıılmaz* ėmdi” (B43r15)

yalvar-: Yalvarmaq.

“kamuları yūsufa çok *yalvardı* / her birisi tevāzu‘lık kıılır ėmdi” (B5r9)

yalvaruş-: Yalvarmaq.

“melik memlük cümlesi *yalvaruştı* / kamulardan melik artuq yalvarur ėmdi” (B21r10)

yandur-: Yakmaq, sevmek, gönül vermek.

“men za‘if hikmet tapa sen *yandurğıl* / bende hikmet ayıtmağa sen qandurğıl” (B3r1)

yarlıqa-: Affetmek, bağışlamak.

“zālimlere sataşmış benüm oğlum / fazlıñ birle *yarlıkağıl* kerīm ėmdi” (B19v10)

yığla-: Ağlamak.

“melik bunı işitüp özi köyer / yūsufdın artuqraq özi *yığlar*” (B17v9)

yüncüt-: İncitmek. *krş. incüt-*

“*yüncütdi* bizleri uşbu darlıq / sizden ta‘ām isteyü keldük ėmdi” (B59r8)

yüregini dağla-: Acıyla ve özlemle içi yanmak, acıyla kıvrılmak. *krş. cigerini dağla-*

“âh dâsem nefesümden düttün çıkar / peyveste *yüregim dağlar* emdi” (B69v6)

yüregi yan-: Acı çekmek, üzülmek. *krş. şadırı yan-*

“ağlamakdan iki közüm nûri kitdi / şadırım yandı bağrım köydi *yüregim yandı*” (B69v9)

yüzü düşmek: Somurtmak, mutsuz olmak.

“anı işitüp cümlesi *yüzün düşdi* / utanmağdan cümlesiniñ ‘aklı şişdi” (B71v15)

zârı kııl-: *Far. + T.* Ağlamak, inlemek.

“yüsufi kırt yedi dâp işiddürelüm / atamızdan artuğ *zârı kıılalum* emdi” (B6v1)

1.4. İletişim Fiilleri

İnsanların duygu, düşünce veya bilgileri çeşitli yollarla başkalarına aktarma ve birbirini karşılıklı olarak etkileme süreçleri ile ilgili fiiller *İletişim Fiilleri* başlığı altında incelenmiştir. Bu fiiller, *açıklama fiilleri, ifade fiilleri* gibi terimlerle de karşılanmaktadır.

andlaş-: Anlaşmak, sözleşmek.

“yüsufi öldürelüm dâp *andlaşdılar* / guşşasından kırtulalım dârlar emdi” (B6r15)

anî iç-: Söz vermek, yemin etmek.

“fi ‘liñizden benden gümân tutar mu siz / saklayalım *anî içelim* dâyür emdi” (B16r4)

antlaşdur-: Anlaştırmak, sözleştirmek.

“habbâz ile sâkıni *antlaşdurdı* / reyyâna ağı vârtün dâyür emdi” (B43v15)

ay-: Söylemek. *krş. ayt-*

“yüsuf *aydı* bilürem meni sever sen / sevmegiñniñ delîli nedür *aygıl* sen” (B5v11)

ayt-: Söylemek. *krş. ay-*

“mışır içre pâdişâh olduğını / nazım birle *aytalım* sen anla emdi” (B3r10)

bildür-: Anlatmak, haber vermek.

“atamıza ahvâl neçük *bildürür* siz / sorar êrse cevâb vârmek kerek emdi” (B8r7)

biliş-: Birbirini tanımak, öğrenmek.

“aşlı nesli birbirine soraşdılar / ismâ ‘îl neslinden imiş *bilişdiler*” (B56r14-B56r15)

buyur-: Buyurmak, emretmek.

“pes *buyurdı* cebrâ ‘île mevlî celîl / yüsufa gene varğıl yâ cebrâ ‘îl” (B11v3)

çağır-: Çağırarak, bağırarak.

“anı işidüp ya ‘kübuñ ‘aklı şaşdı / bir *çağırdı* uğundu yere düşdi” (B12r14)

çoğlaş-: Çağırarak, bağırarak.

“anı işidüp kıardaşları ağlaşdılar / cümleleri hâlıkğa *çoğlaşdılar*” (B10v9)

da ‘vetle-: *Ar. + T.* Davet etme, çağırma.

“züleyhâ bu ahvâlden haber bildi / yavlağ ulu dernek eylep *da ‘vetledi*” (B42r10)

dâ-: Demek, söylemek. *krş. tâ-*

“seniñ kirü on oğluñ kalduğunu / anı neşe yazmaduñ *dâyür* emdi” (B70r16)

dâdiş-: Söyleşmek, konuşmak.

“bu melik ne cümerd *dâdişdiler* / ni ‘meti çok dâyüben sözleşdiler” (B58r3)

duydur-: Duyurmak.

“aydur bunı melikge bir *duydurğıl* / ahvâlimi melikge sen bildürğil” (B44v4)

êseñleş-: Vedalaşmak.

“cümlesini ôpe kıuçâ *êseñleşdiler* / melik duğar diñüz diñüz ağlar emdi” (B18v4)

haberleş-: *Ar. + T.* Haberleşmek.

“yüsufu *haberleşür* söz okur / hâl ü ahvâlin cümlesin bilür emdi” (B14r1)

haykır-: Yüksek sesle bağırarak.

- “yehūdānıñ kuvvetin zāhir kılıñ / ol haykırsa işiden helāk olur ėmdi” (B67r6)
- işiddür-:** İştirtmek, duyurmak.
 “yūsufı kırt yedi dēp işiddürelüm / atamızdan artuğ zārı kılalum ėmdi” (B6v1)
- ķaville-:** Ar. +T. Konuşmak, anlatmak.
 “teğme bir melikden kelür idi / yalavaçlar kelüben ķaviller idi” (B27v14)
- ķığır-:** Çağırarak, seslenmek.
 “ķığırđı anlara yūsuf şiddik / aydur hā'in olur siz sizler bayık” (B67v5)
- körüş-:** Görüşmek.
 “oğlanları ya'ķūba körüştiler / bu külmegiñ aşlını şoraşdılar” (B59v15)
- oķu-:** Okumak.
 “anda ya'ķūb oķudı ol bitini / ķandalıgın beyān bildi ķasretni” (B73v1)
- selām vēr-:** Ar. +T. Selam vermek, selamlamak.
 “selām vērüp beşir köñlegi şunu vērđi / yüzüne sürđü iki közi açılır ėmdi” (B73r14)
- sor-:** Sormak.
 “uyur iken bir 'acāyib dūş yūsuf kördi / te'vīlin atasına sorar ėmdi” (B3v2)
- soraş-:** Soruşmak.
 “fırāk hāl aħvālin soraşayım / hāķikāt vişāl küni doğdı ėmdi” (B30r5)
- söyle-:** Söylemek, demek.
 “ne suç kıldı neşe kaçdı anı söyleñ / ne ma'niden satar siz anı söyleñ” (B16r16)
- sözle-:** Söylemek, anlatmak.
 “faşih dilin ya'ķūba söz sözledi / yalanuban tevāzu'lık kıılır ėmdi” (B13r15)
- sözleş-:** Konuşmak.
 “kökden ķuşlar iner idi körer idim / ādem bigin yūsufıla sözleşür ėmdi” (B32r15)
- sözlet-:** Konuşturmak.
 “züleyhā keydinden kim ķurtardı / ķudret birle tıfıl oğlan kim sözletđi” (B44v10)
- tê-:** Demek, söylemek. krş. **dê-**
 “yarlı yūsuf ağlayu ardım dēyür / suwsızlıķdan yavlağ za'if oldum tēyür” (B7v6)
- ünde-:** Çağırarak, seslenmek.
 “oğlanları ündedi gene şordı / ķanı benüm yūsufum dēyür ėmdi” (B12v1)
- yaz-:** Yazmak.
 “ķamuları bātil işe doğrı durđı / ķabālasun vērmege yazarlar ėmdi” (B17r16)
- yazul-:** Yazılmak.
 “‘ale'l-hāl ķanı aķıp yere tamsa / yer üzre yūsuf atı yazulur ėmdi” (B33r9)

2. SONUÇ

Bu çalışmada, Türk edebiyatında Yūsuf kıssasının işlendiği ilk eser olan, Ali'nin *Kıssa-i Yūsuf*'unda tanıklanan mental fiiller; *Duyu Fiilleri*, *Düşünce Fiilleri*, *Duygu ve Psikolojik Durum Fiilleri* ve *İletişim Fiilleri* başlıkları altında sınıflandırılarak incelenmiş, inceleme sonucunda aşağıdaki istatistiklere ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Metinde toplam 160 mental fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerden 18'iduyu, 29'u düşünce, 80'iduygu ve psikolojik durum ve 33'ü iletişim fiili olarak değerlendirilmiştir.

Tespit edilen *duyu fiillerinden* 6'sı görme (*bak-*, *balku-*, *ķara-*, *kör-*, *körün-*, *közi açıl-*), 6'sı işitme (*diñle-*, *duy-*, *işidül-*, *işit-*, *ķulağ dut-*, *tiñle-*), 2'si koklama (*ķoğ-*, *yazlandır-*) ve 5'i dokunma (*dokun-*, *duy-*, *sür-*, *tokun-*, *tuy-*) duyusuyla ilgilidir. *Duyu fiilleri* içerisinde görme ve işitme duyusuyla ilgili fiillerin sayıca fazla olması ise eserin bir kıssayı (anlatı) konu edinmesiyle ilişkilidir.

Kelimelerin metin içinde kazandığı anlam ve kullanıma göre sınıflandırılmaları bu tür çalışmalar için oldukça önemlidir. Örneğin, *açıl*-fiili cümlede *köziaçıl*- biçiminde birleşik olarak kullanılıp “görmeye başlamak” anlamına geldiği için *duyu fiili* olarak değerlendirilmiştir. Yine *duy*- fiili farklı cümlelerde hem “duymak, işitmek” hem de “hissetmek, fark etmek” anlamlarına gelecek şekilde örneklenmiştir.

Tanımlanan mental fiillerden büyük bir kısmının *duyu ve psikolojik durum* yansıttığı görülmektedir. Bu durum, doğrudan *Kıssa-i Yûsuf*'un içeriğiyle ilgilidir. Çünkü eserde, Yûsuf'un kardeşleri tarafından bir kuyuda terk edilmesiyle başlayan ve kıskançlık, üzüntü, aşk, özlem, vefa, pişmanlık gibi çok çeşitli duyguların yaşandığı olaylar anlatılmıştır.

Eserde tespit edilen mental fiiller köken bilgisi yönünden ele alındığında fiillerin 25'inin *Ar. + T.*, 2'sinin *Ar. + T. + T.*, 8'inin *Far. + T.* yapısında olduğu görülmektedir. Buna göre tek başına Türkçe kökenli olan fiillerin tüm fiiller içinde % 78'lik bir orana sahip olduğu söylenebilir. Bu oran ise Türkçede fiillerin yabancı unsurlardan oldukça az etkilendiğinin bir göstergesidir.

Kıssa-i Yûsuf, Batı Türkçesinin özellikleri yanında Doğu Türkçesine özgü birtakım dil özelliklerini de yansıtan karışık dilli bir eserdir. Çalışmada tanımlanan *dañla-/tañla-*, *dê-/tê-*, *dile-/tile-* gibi fiiller eserin bu özelliğine işaret eden örneklerdendir.

KISALTMALAR

<i>Ar.</i>	: Arapça
B	: Berlin el yazması nüshası
D	: Dresden el yazması nüshası
<i>Far.</i>	: Farsça
K	: Kazan el yazması nüshası
<i>krş.</i>	: Karşılaştırınız
r	: Recto (ön sayfa)
<i>T.</i>	: Türkçe
v	: Verso (arka sayfa)

KAYNAKÇA

- Beyitoğlu, Y. K. (2021). *Karışık Dilli Eserlerin Söz Varlığı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Booth, J. R. ve Hall, W. S. (1995). *A Hierarchical Model of the Mental State Verbs*, Georgia: National Reading Researched Center.
- Brockelmann, C. (1917). *Ali's Qissai Jûsuf. Der älteste Vorläufer der Osmanischen Litteratur*, Berlin.
- Cin, A. (2004). *Ali, Kıssa-i Yûsuf*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çağatay, S. (1963). *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fasayef, F. (1983). *Kul Gali, Kıssa-i Yusuf*, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Halliday M. A. K. (2004). *An Introduction to Functional Grammer*, London: Foreign Language Teaching and Research Press
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Hisamov, N. (2000). *Kul Gali, Yusuf Kıssası*, Kazan: Rennur Neşriyatı.
- Houtsma, M. Th. (1889). Ein Alttürkisches Gedicht. *ZDGM*, 43, 69-98.
- Kamchybekova, K. (2011). Duyu Fiillerinin Anlamsal Özellikleri Üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 22-35.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*, Chicago: The University of Chicago Press.

- Özbek, E. E. (2016). *Tuva Destanlarının Söz Varlığı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Sandalyeci, S. (2016). Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni Olan Şeyyat Hamza'nın Yûsuf u Zeliha Mesnevisinde Mental Fiiller. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 157-171.
- Seçkin, K. (2020). *Eski Türkçe Metinlerden Örneklerle Mental Fiil Teorisi*, Konya: Palet Yayınları.
- Şahin, S. (2012). Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4), 45-62.
- Şirin User, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları (Söz Varlığı İncelemesi)*, Konya: Kömen Yayınları.
- Türkdil, Y. (2013). *Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Duyu Fiilleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Viberg, A. (1984). The Verbs of Perception: A Typological Study. B. Butterworth, B. Comrie and O. Dahl (eds.). *Explanations for Language Universals*, Berlin: Mouton de Gruyter, 123-162.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

It is aimed to determine and classify mental verbs in Ali's *Kıssa-i Yûsuf* in this study. Thus, the richness of *Kıssa-i Yûsuf*, which has a very important place in the history of the Turkish language, was revealed in terms of mental verbs and contributed to the studies of classifying verbs semantically.

Methodology

By examining the studies on mental verbs, it has been investigated how mental verbs are classified. Later, mental verbs determined in *Kıssa-i Yûsuf* were classified and examined as *sensation verbs*, *thought verbs*, *emotion and psychological situation verbs*, and *communication verbs*, considering the classifications made so far. Verbs are made meaningful according to their context in the text and concretized with examples. Examples are given in quotation marks ("). Mental verbs are highlighted in italics within the sentence. Since the examples in which the verbs are mentioned are poems, the strings are arranged side by side and separated from each other with a slash (/). The copy, page, and line information is given next to each example.

Findings

Verbs in the literature; It is generally handled according to their structures, performative meanings, and frameworks. With the increasing vocabulary studies in recent years, there are also attempts to classify verbs in terms of semantics. However, it does not seem possible for now to talk about fully widespread classifications on this subject. On the other hand, mental verbs, which were studied in the field of cognitive linguistics about psychology, and recently became one of the subjects of interest in Turcology, have also started to take place among the studies of classifying verbs in terms of semantics. The word mental corresponds to concepts such as “rational, mental, spiritual” in Turkish, and mental verbs refer to verbs expressing mental movements, and it is different from other verbs that have the meaning of the physical movement.

The first studies on mental verbs were mostly on human psychology and child development. Later, this subject was examined in language studies and mental verbs were subjected to various classifications in terms of mental process and content. In the studies conducted, it is seen that mental verbs are generally classified similarly.

In this study; verbs related to external world stimuli perceived through the organs of sight, hearing, smell, touch, and taste. *Sensation Verbs*; verbs related to thinking, comprehending, and understanding are discussed under the title of *Thought Verbs*. The impression created by the object, event, or person in the inner world of the person and the verbs expressing the effects and behaviors depending on this impression verbs of *Emotion and Psychological State Verbs*; related to the processes of transferring feelings, thoughts or information to others in various ways and mutually influencing each other are examined under the title of *Communication Verbs*.

Conclusion and Discussion

In this study, mental verbs in Ali's *Kıssa-i Yûsuf*, which is the first work in Turkish literature in which the story of Yusuf is processed, have been examined. *Kıssa-i Yûsuf* is a mixed language work that reflects the characteristics of Oghuz Turkish as well as some language features specific to Eastern Turkish.

A total of 160 mental verbs were identified in the text. Of these verbs, 18 were evaluated as *sensation verbs*, 29 as *thought verbs*, 80 as *emotion and psychological state verbs*, and 33 as *communication verbs*.

Classification of the words according to the meaning gained in the text is very important for such studies. For example, since the verb *açıl-* (*opens*) means, it is used in conjunction with the form of *közi açıl-* “to start to see” in the sentence in which it is used, it is evaluated as a *sensation verb*. Again, the verb *duy-* (*hear/sense*) is exemplified in different sentences to mean both “to hear” and “to feel, to notice”.

It is seen that most of the mental verbs witnessed reflect the *emotion and psychological state*. This situation is directly related to the content of *Kıssa-i Yûsuf*. Because, in the work, the events that started with the abandonment of Joseph by his brothers in a well and where various feelings such as jealousy, sadness, love, longing, loyalty, and regret were experienced are described.

When the mental verbs determined in the work are considered in terms of their origin information, 25 of the verbs are *Ar.+T.*, 2 of the verbs *Ar.+T.+T.*, 8 of the verbs are *Far.+T.* It appears to be in the structure. Accordingly, it can be said that verbs of Turkish origin alone have a 78% ratio among all verbs. This rate is an indicator that verbs in Turkish are little affected by foreign elements.

Kıssa-i Yûsuf is a mixed-language work that reflects the features of Western Turkish as well as some language features specific to Eastern Turkish. Verbs such as *dañla-/tañla-*, *dê-/tê-*, *dil-/tile-* are examples of this feature of the work.

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN HAYAT BİLGİSİ DERSİNDE EĞLENME DÜZEYLERİ İLE DERSE YÖNELİK TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Batmaz, O. (2020). İlkokul Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyleri ile Derse Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1535-1547.

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.934527>.

Geliş Tarihi: 07.05.2021

Kabul Tarihi: 03.08.2021

E-ISSN: 2149-3871

Öğr. Gör. Dr. Onur BATMAZ

Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı

onur.batmaz@yobu.edu.tr

ORCID No: 0000-0001-9208-2645

ÖZ

İlkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile derse yönelik tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Tarama modellerinden ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilen bu çalışmada örnekleme belirlemek için basit seçkisiz örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini, 2020-2021 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde Türkiye’de İç Anadolu Bölgesinde bir il merkezinde öğrenim gören 310 ilkokul ikinci ve üçüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Uluçınar vd. (2020) tarafından geliştirilen “Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyini Belirleme Ölçeği” ve Zayimoğlu Öztürk ve Coşkun’un (2015) geliştirdiği “Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” ile birlikte toplanmıştır. Araştırmadaki veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ilkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeylerinin ve derse yönelik tutumlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerinin sınıf düzeyine ve cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. İlkokul öğrencilerinin derse yönelik tutumlarında ise, sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Ancak öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olduğu bulunmuştur. Ayrıca ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeyleri ile derse yönelik tutumları arasında; pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tutum, Eğlenme, Hayat Bilgisi, İlkokul

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE FUN LEVELS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE LIFE SCIENCE COURSE AND THEIR ATTITUDES TOWARDS THE COURSE

ABSTRACT

This study was conducted to determine the relationship between the fun levels of primary school students in the Life Science course and their attitudes towards the course. The simple random sampling technique was used to determine the sample in this study, carried out in the relational scanning model, one of the scanning models. The study sample consists of 310 primary school second and third grade-students studying in a city center in the Central Anatolian Region of Turkey in the second semester of the 2020-2021 academic year. The data of the study were collected by the "Scale of Determining the Level of Fun in the Life Science Course" developed by Uluçınar et al. (2020) and the "Attitude Scale towards the Life Science Course" developed Zayimoğlu Öztürk and Coşkun (2015). The collected data were analyzed using the SPSS program. As a result of the analysis, it was concluded that the fun level of primary school students in the Life Science course and their attitudes towards the course were high. It was found that the level of having fun in the Life Science course of the students did not differ significantly according to the grade and gender variable. In addition, it was concluded that there was no significant difference in the attitudes of primary school students towards Life Science course according to the grade variable. However, it was founded that there is a

considerable difference in the students' attitudes towards the Life Science course according to the gender variable. It has been determined that there is a high level of positive and significant relationship between the fun levels of primary school second and third grade-students in the Life Science course and their attitudes towards the course.

Keywords: Attitude, Fun, Life Science, Primary School.

GİRİŞ

Bireye içinde bulunduğu yaşamın anlamını öğreten, yaşamını kolaylaştıracak bilgi, beceri, tutum, davranış kazandıran, en önemlisi ise onu yaşama hazırlama görevi olan ve yaşam dersi olarak da tanımlanan ders Hayat Bilgisi dersi (Gültekin, 2015). Hayat Bilgisi dersi, hayata dair çevrede olan biten olayların veya durumların anlamlandırılması ve bunlara uyum sağlanabilmesi için birçok kişisel niteliklerle birlikte temel yaşam becerilerinin de kazandırıldığı ve bireyin ilerleyen yaşantısında olumlu izlerin olduğu bir ders (Aktepe ve Gündüz, 2020) olmakla birlikte bireyin hayatı okuması, anlaması ve anlamlandırması olarak da ifade edilebilir. Dolayısıyla çocuğun formal anlamda ilk karşılaştığı okul döneminin dışında Hayat Bilgisi, çocuğun hayatta karşılaştığı birçok olayı, durumu veya konuyu içerisinde barındırır. Örneğin, evde yemek yapan annenin herhangi bir malzeme için çocuğunu komşusuna göndermesi, çocuğun komşuluk ilişkilerini anlamlandırmasında önemli bir adımdır. Gültekin (2015) de çocukların okul dönemi öncesinden itibaren hayata ilişkin bilgi, beceri, tutum ve davranışı ailelerinden veya yakın çevrelerinden öğrendiklerini ifade etmektedir. Okul döneminde de Hayat Bilgisi dersiyle, öğrencinin bulunduğu sosyal ve kültürel çevrenin erken yaşlardan itibaren incelenmesi, çevresi ile ilgili doğru bilgiler edinilmesi, topluma uyum sağlaması, iyi alışkanlıklar kazandırılması amacı ön planda yer almaktadır (Binbaşıoğlu, 2003). Ancak kazandırılması istenilen bu özelliklerin çocuğun gelişim seviyesinin üzerinde olmaması önemlidir. Buna göre öğrenme-öğretme sürecinin planlanması gerekmektedir. Çünkü çocukların dünyayı algılayışı ve anlamlandırması yetişkinlerinkiyle aynı olmamaktadır. Dolayısıyla Hayat Bilgisi dersinin içeriği hazırlanırken, yetişkinlerin değil, çocukların gözüyle hazırlanmalıdır (Tay, 2017). Oluşturulan bu içeriğin de çocukların daha çok bilişsel alanlarına yönelik yoğunlukta olmaması, psikomotor ve duyuşsal alanların da bilişsel alanla birlikte dengeli bir yoğunluğa sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim Güven ve Kaymancı (2016) da Hayat Bilgisi dersinin çocuğun bilişsel gelişiminin yanında duyuşsal, fiziksel ve sosyal gelişimine de önemli katkı sağladığını ifade etmektedir. Ayrıca çocukların sahip oldukları bilişsel, duyuşsal ve psikomotor özellikler etkili öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlayan özelliklerdir. Bireyin bilişsel özelliklerinin dışında öğrenme sürecine yönelik istekli olması, olumlu tutum geliştirmesi, motivasyonunun yüksek olması vb. duyuşsal özellikleri de etkili bir öğrenme-öğretme sürecinin gerçekleştirilmesinde önemlidir (Uluçınar vd., 2020). Etkili bir öğrenmenin gerçekleştirilmesi için öğrencinin merkezde olduğu, etkinliklere aktif bir şekilde katıldığı ve öğrenme sorumluluğunu aldığı bir sürecin olması gerekmektedir (Sever vd., 2009; Tay, 2007).

İlkokul öğrencilerinin gelişim dönemi özellikleri de göz önüne alındığında onların bu dönemde daha çok eğlenerek öğrendikleri bir yaş aralığında oldukları görülmektedir (Tay, 2017). Özellikle ilkokul dönemindeki öğrenciler için duyuşsal ihtiyaçların ön planda olduğu öğrenme sürecinin planlanması gerekmektedir. Çünkü bu dönemdeki öğrencilerin eğlenerek öğrenmesi gelişim özellikleri açısından son derece önemli görülmektedir (Uluçınar vd., 2020). Nitekim, Erwin (2004) de öğrencilerin öğrenmeye motive olmalarını sağlamak için eğlencenin sınıfın normal bir parçası olması gerektiğini belirtmektedir. Öğrencilerin içinde yer alan öğrenme heveslerini ortaya çıkarmak ve ilham veren bir sınıf oluşturmak için sınıfın eğlenceli bir ortam haline gelmesi gerekmektedir (Glasser, 1998). Sullo (1999) ise, ilham veren herhangi bir sınıfın eğlence ile bütünleşmesinin ve öğretmenin öğrenme sürecini planlamada neşe duygusunu sürece katmanın bir yolunu bulmasının önemli olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla öğretmenin öğrenme-öğretme sürecini planlarken öğrencilerin eğlenme gereksinimlerini göz ardı etmemeli, yapacağı etkinliklerde onların keyifli vakit geçirecekleri, eğlenecekleri aynı zamanda da eğlenirken öğrenecekleri etkinliklere yer vermelidir. Parkinson (1999) öğrencilerin öğrenmeleri esnasında neşeli vakit geçirmelerinin veya eğlenerek öğrenmelerinin onların hem kalıcı öğrenmelerinde hem de derse karşı

motivasyonlarında önemli olduğunu ifade etmektedir. Erwin (2004) öğretmenlerin ders planlarına eğlenceyi eklemesi gerektiğini ve eğlenmeyi de kaliteli bir öğrenmenin hem ürünü hem de ön koşulu olduğunu belirtmektedir. İlkokul döneminde de çocukların eğlenme ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli derslerden birinin Hayat Bilgisi dersi olduğu ifade edilmektedir (Uluçınar vd., 2020). Nitekim Hayat Bilgisi öğretim programında “Hayat bilgisi dersleri yetişkinlere özgü bir “ciddiyet” içinde geçmek zorunda değildir. Aksine okul ve ders programları çocuğun eğlenme gereksinimini de karşılamalıdır. Bu anlayışla, hayat bilgisi dersi çocuklar için oldukça eğlenceli ve çocukların zevkle katıldıkları bir ders olmalıdır” ilkesi yer almaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2009).

Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersindeki eğlenme ihtiyaçlarının yanında derse karşı tutumlarının da belirlenmesinin onların hem duyuşsal özelliklerinin giderilmesine yönelik çalışmaların yapılmasında hem de öğrenme-öğretme sürecinin planlamasında etkili olacağı düşünülmektedir. Öğrencilerin derse veya konuya yönelik tutumları, derse yaklaşımlarını, bilgi edinmeye istekli olmalarını ve konu hakkındaki bilgi düzeylerini belirlemektedir (Bloom, 1995). Özellikle ilkokul dönemindeki öğrenciler için buldukları yaş seviyeleri ve gelişim özellikleri itibarıyla tutum kavramı daha bir önem arz etmektedir. Çünkü bu dönemdeki öğrencinin derse yönelik olumlu tutum geliştirmesi, derse aktif katılım sağlamasını, dersle ilgili farklı araştırmalar yapmasını, duygu ve düşüncelerini rahatça söylemesini, derse daha hazırlıklı gelmesini gibi durumların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Öğrencilerin başarılarının değerlendirilmesinde de öğrencilerin derse ilgi duymasının ve dersi sevmesinin tutumla ilgili olduğu düşünüldüğünde, öğrencilerin tutumlarının tespit edilmesi, öğrenme-öğretme sürecinin doğru bir şekilde planlanmasına katkı sunmaktadır. Nitekim Manne ve Mete (2020) de öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarının, öğrencilerin dersteki başarıları üzerinde doğrudan önemli etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Hayat Bilgisi dersi, öğrencilerin sonraki eğitimlerinde karşılaşabilecekleri birçok dersi de içeriğinde barındırıyor olması bu derse yönelik tutumları daha önemli kılmaktadır. Çünkü derse yönelik tutumların öğrencilerin başarısına etki etmesinin dışında, karşılaşacakları Sosyal Bilgiler, Fen Bilimleri, Coğrafya, Tarih gibi farklı derslere yönelik tutumları etkileyeceği belirtilmektedir (Oker ve Tay, 2020). Dolayısıyla ilkokul döneminin ilk üç yılında okutulan derslerden biri olan Hayat Bilgisi dersinde, öğrencilerin hem eğlenme ihtiyaçlarının giderilmesinin hem de derse yönelik tutumlarının belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Böylece öğrencilerin sonraki yıllarda karşılaşacakları farklı dersler için olumlu tutuma sahip olmalarına katkı sunulabilir. Alanyazında ilkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerinin belirlendiği herhangi bir çalışmanın olmadığı ve Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarla ilgili çalışmaların (Çetin, 2020; Oker ve Tay, 2020; Sarı, 2020; Kaynar, 2020, Tiryaki, 2018; Yavuz, 2017) da sınırlı olduğu görülmüştür. Ancak öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile derse yönelik tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik çalışmanın yapılmamış olması bu çalışmanın özgün değerini ortaya koymaktadır. Yapılacak bu çalışmayla bu alandaki eksikliğin giderileceği düşünülmektedir. ilkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile derse yönelik tutumları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaca yönelik aşağıda sorulara cevap aranmıştır.

1. Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri nasıldır?
2. Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri sınıf ve cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumları nasıldır?
4. Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersi tutumlarında sınıf ve cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
5. Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile derse yönelik tutumları arasında anlamlı ilişki bulunmakta mıdır?

1. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi bilgilerine yer verilmiştir.

1.1. *Araştırmanın Modeli*

İlkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile derse yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışma, ilişkisel tarama modelinde bir araştırmadır. Tarama modelleri, bireylerin düşüncelerinin, tutumlarının, inançlarının ve eylemlerinin belirlenmesini amaçlayan modellerdir (Christensen vd., 2015). İlişkisel tarama modeli de, en az iki değişken arasında bulunan değişimin varlığı ile derecesinin belirlenmesi amaçlanmaktadır (Karasar, 2020). İlişkisel araştırmalarda, araştırmacılar olası ilişkileri araştırmakta ve olguları daha iyi anlayabilmektedir. Ayrıca ilişkilerin belirlenmesi de kişilerin tahminlerde bulunmasına olanak sağlamaktadır (Büyüköztürk vd., 2020).

1.2. *Evren ve Örneklem*

2020-2021 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir il de öğrenim gören ilkokul ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileri, araştırmanın çalışma evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini basit seçkisiz örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. İl merkezinde bulunan ilkokullarda öğrenimine devam eden 310 ikinci ve üçüncü sınıf öğrencisi çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Basit seçkisiz örnekleme, evren içerisinde araştırmaya katılımcıların rastgele bir şekilde seçildiği örnekleme tekniğidir (Ekiz, 2015). Araştırmanın örneklemine ait bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmanın Örneklemine İlişkin Bilgiler

		Öğrenci Sayısı (f)
Cinsiyet	Kadın	138
	Erkek	172
Sınıf Düzeyi	2. sınıf	160
	3. sınıf	150

Tablo 1’e göre, araştırmaya katılan ilkokul öğrencilerin cinsiyete göre 138’i kadın, 172’si erkek; sınıf düzeyine göre ise 160’ı ikinci sınıf, 150’si üçüncü sınıf düzeyinde olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında, “Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyini Belirleme Ölçeği” ile “Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır.

1.2.1. “Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyini Belirleme Ölçeği”: Uluçınar vd. (2020) geliştirdiği bu ölçek ilkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeylerini belirlemeye yönelik 10 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçek üçlü likert tipinde olup Cronbach Alfa iç tutarlık değeri .780 olarak hesaplanmıştır. “Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyini Belirleme Ölçeği”nin bu araştırmadaki Cronbach Alfa değeri ise .809 olarak bulunmuştur.

1.2.2. “Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği”: Zayimoğlu Öztürk ve Coşkun’un (2015) geliştirdiği bu ölçek ilkokul ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi tutumlarını belirlemeye yönelik 15 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçek üçlü likert tipinde olup Cronbach Alfa iç tutarlık değeri .747 olarak hesaplanmıştır. “Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği”nin bu araştırmadaki Cronbach Alfa değeri ise .745 olarak bulunmuştur.

1.3. Verilerin Toplanması ile Analizi

Araştırmaya ilişkin veri toplanabilmesi için öncelikle Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonundan araştırmanın yapılmasında etik sakınca bulunmadığına dair etik kurul izni ve gerekli diğer resmi izinler alınmıştır. Araştırmanın verileri 2020-2021 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde okulların yüz yüze açık olduğu dönemde salgın koşullarına uygun olarak öncelikle okul idareleri daha sonra öğretmenler bilgilendirilerek toplanmıştır. Veriler, 312 ilkokul ikinci ve üçüncü sınıf öğrencisinden toplanmış ancak iki öğrencinin hatalı işaretlemelerinden dolayı iki öğrencinin verileri çalışma dışında bırakılmış ve 310 öğrenciden veriler toplanmıştır. Veriler SPSS istatistik programıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın verilerinin analiz edilmesi için öncelikle Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları, Skewness-Kurtosis değerleri ve Histogram grafikleri ile normallik dağılımları incelenmiştir. Verilerin cinsiyet ve sınıf düzeyine göre çarpıklık (skewness) değerlerinin (-1) ile (+1), basıklık (kurtosis) değerlerinin de (-1) ile (+2) aralıklarının (Huck, 2008) dışında yer almasından dolayı, normal dağılım göstermediği değerlendirilmiştir. Dolayısıyla nonparametrik testlerden Mann Whitney U testi verilerin analizinde kullanılmıştır. İlkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile derse yönelik tutumları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için de Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda hesaplanan katsayı değerinin; 0.30'dan küçük olması ilişkinin zayıf, 0.30 – 0.70 arasında olması ilişkinin orta ve 0.70'den büyük olması ise yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır (Köklü vd., 2007). Bu çalışmada, öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile derse yönelik tutumları arasındaki ilişkinin düzeyi bu sınıflandırmaya göre belirlenecektir.

2. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde “Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyini Belirleme Ölçeği” ile “Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” aracılığıyla toplanan verilerin analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmektedir.

2.1. İlkokul Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyleri İle İlgili Bulgular

Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Öğrencilerin Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyleri

		N	\bar{X}	Ss
Sınıf	2. sınıf	160	25,5	3,57
	3. sınıf	150	25,6	3,69
Cinsiyet	Kadın	138	26,1	3,10
	Erkek	172	25,1	3,95
Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyleri		310	25,5	3,62

Tablo 2’ye göre ilkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri sınıf değişkenine göre incelendiğinde; ikinci sınıf öğrencilerinin eğlenme düzeylerinin $\bar{X}=25,5$ üçüncü sınıf öğrencilerinin ise $\bar{X}=25,6$ olduğu görülmüştür. Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre, kadın öğrencilerin eğlenme düzeylerinin $\bar{X}=26,1$ erkek öğrencilerinin de $\bar{X}=25,1$ olduğu bulunmuştur. Ayrıca hem ikinci hem de üçüncü sınıf öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeylerinin $\bar{X}=25,5$ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerini belirleme ölçeğinden en düşük 10, en yüksek ise 30 puan alınabilmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

3.2. İlkokul Öğrencilerinin Sınıf ve Cinsiyet Değişkenine Göre Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyleri Arasındaki Farka İlişkin Bulgular

Öğrencilerin sınıf değişkenine göre Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeylerindeki Farka İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
2. sınıf	160	153,56	24570,00	11690,00	,693
3. sınıf	150	157,57	23635,00		

$p > .05$

Tablo 3 incelendiğinde, ilkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeylerinde sınıf değişkenine göre anlamlı farkın olup olmadığını belirlemeye yönelik Mann Whitney U testi yapılmış ve test sonucunda anlamlı farkın olmadığı görülmüştür ($U=11690,00$; $p > .05$). Bu bulguya göre sınıf düzeyine göre Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeylerinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerine yönelik bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeylerindeki Farka İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kadın	138	166,06	22916,50	10410,50	,062
Erkek	172	147,03	25288,50		

$p > .05$

Tablo 4 incelendiğinde, ilkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeylerinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı farkın olup olmadığını belirlemeye yönelik Mann Whitney U testi yapılmış ve test sonucunda da anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür ($U=10410,50$; $p > .05$). Bu bulguya göre cinsiyet değişkeninin Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeylerinde anlamlı bir farka sebep olmadığı söylenebilir.

3.3. İlkokul Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları İle İlgili Bulgular

Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Öğrencilerin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları

		N	\bar{X}	Ss
Sınıf	2. sınıf	160	39,6	4,04
	3. sınıf	150	40,0	4,50
Cinsiyet	Kadın	138	40,6	3,47
	Erkek	172	39,2	4,73
Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları		310	39,8	4,27

Tablo 5'e göre ilkokul öğrencilerinin derse yönelik tutumları sınıf değişkenine göre incelendiğinde; ikinci sınıf öğrencilerinin tutumlarının $\bar{X}=39,6$ üçüncü sınıf öğrencilerinin ise $\bar{X}=40,0$ olduğu görülmüştür. Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre, kadın öğrencilerin tutumlarının $\bar{X}=40,6$ erkek öğrencilerin de $\bar{X}=39,2$ olduğu bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin Hayat Bilgisi ders tutumlarının da $\bar{X}=39,8$ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hayat Bilgisi dersi tutum ölçeğinden en düşük

15, en yüksek ise 45 puan alınabilmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin Hayat Bilgisi dersi tutumlarının yüksek olduğu ifade edilebilir.

3.4. İlkokul Öğrencilerinin Sınıf ve Cinsiyet Değişkenine Göre Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları Arasındaki Farka İlişkin Bulgular

Öğrencilerin sınıf değişkenine göre Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarındaki Farka İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
2. sınıf	160	148,35	23735,50	10855,50	,145
3. sınıf	150	163,13	24469,50		

$p > .05$

Tablo 6 incelendiğinde, ilkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarında sınıf düzeyine göre anlamlı farkın olup olmadığını belirlemeye yönelik Mann Whitney U testi yapılmış ve test sonucunda anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür ($U=10855,50$; $p > .05$). Bu bulguya göre sınıf değişkeninin öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarında anlamlı farka sebep olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre Hayat Bilgisi dersi tutumlarına ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarındaki Farka İlişkin Mann Whitney U Testi Sonucu

	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kadın	138	169,92	23448,50	9878,50	,011
Erkek	172	143,93	24756,50		

$p < .05$

Tablo 7 incelendiğinde, ilkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı farkın olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan Mann Whitney U testi sonucunda, öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarının kadın öğrenciler lehine anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($U=9878,50$; $p < .05$). Bu bulguya göre cinsiyetin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlar üzerinde etkili bir değişken olduğu ve kadın öğrencilerin Hayat Bilgisi dersi tutumlarının erkek öğrencilere göre yüksek olduğu söylenebilir.

3.5. İlkokul Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyleri ile Dersine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile dersine yönelik tutumları arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğrencilerin Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyleri ile Dersine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi

**p< .01

Tablo 8'e göre, ilkökul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile derse ilişkin tutumları arasında anlamlı ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için korelasyon analizi yapılmış ve analiz sonucunda, öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri ile derse yönelik tutumları arasında; pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve anlamlı ilişkinin olduğu bulunmuştur ($r = .755$; $p < .01$). Korelasyon analizine göre, ilkökul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri arttıkça derse yönelik tutumlarının da artacağı söylenebilir.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ortaya çıkan bulgulara ilişkin sonuç ve tartışma, araştırmanın amacı kapsamında belirlenen sorular çerçevesinde ele alınmıştır.

İlkökul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeyleri sınıf düzeyine göre incelendiğinde, hem ikinci sınıf hem de üçüncü sınıf öğrencilerinin eğlenme düzeylerinin yüksek ve birbirlerine çok yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin cinsiyete göre eğlenme düzeylerinde de kadın ve erkek öğrencilerin eğlenme düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca ilkökul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin okul öncesi dönemde Hayat Bilgisi dersindeki konulara ilişkin edindiği bilgi, beceri, tutum veya değerler ile ders sürecine aktif katılımlarını sağlayacak gözlem ve deneyimlerinin paylaşılması derste eğlenme düzeylerinin artmasında etkili olabilir. Gündoğan'ın (2020) çalışmasında Hayat Bilgisi dersinin eğlenceyi çağrıştırdığına dair bulguya ulaşılmıştır. Oker'in (2019) araştırmasında ise, öğrenciler Hayat Bilgisi dersini eğlenceli bir ders olarak ifade etmişlerdir. Ersoy (2011) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin çocuk haklarıyla ilgili daha çok eğlenme hakkına yönelik ifadelerde buldukları görülmüştür. Mahoney (2010) eğitim öğretim sürecinde dünya sorunlarını içeren konularla öğrencilerin ilgilerinin, başarılarının ve motivasyonlarının artırılabilirliğini ifade etmektedir. Erwin (2004) de öğrencilerin öğrenmeye motive olmaları için eğlencenin sınıfın normal bir parçası olması gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerinin yüksek olmasında ders içeriğinin daha uygun olması, öğrencilerin kendilerini rahatça ifade edebilmesi, yaşantılarının ve bilgilerinin diğer derslere göre daha fazla olması gibi birçok durumun etkili olduğu söylenebilir.

İlkökul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerinde sınıf düzeyine göre anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. İlkökul dönemindeki öğrencilerin Hayat Bilgisi dersindeki hazıbulunuşluklarının yüksek olması, ders içeriğinde günlük yaşantıyla ilişkili konuların yer alması ve öğrencilerin daha çok yorum yapabildikleri bir ders olmasından dolayı cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılığın olmadığı söylenebilir.

İlkökul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersine ilişkin tutumları sınıf düzeyi değişkenine göre incelendiğinde, ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi tutumlarının yüksek ve yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin sınıf düzeyinde Hayat Bilgisi dersi tutumlarının benzer olduğu söylenebilir. Cinsiyete göre, öğrencilerin derse yönelik tutumlarının da kadın ve erkek öğrencilerde yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca ilkökul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi tutumlarının da yüksek olduğu bulunmuştur. İkinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarının yüksek olmasında, öğrencilerin okul dönemi öncesinde ders içeriğiyle ilgili bilgi, beceri ve deneyimlerinin fazla olmasının etkili olduğu söylenebilir. George (2006) da tutumun, öğrencilerin karar verme sürecini ve davranışlarını etkilediği için öğrenmenin gerçekleşmesinde önemli olduğunu ifade etmektedir. Oker ve Tay'ın (2020) çalışmasında öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarının yüksek olduğu, Tiryaki'nin (2018)

çalışmasında da öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik olumlu tutumlara sahip olduğu bulunmuştur. Yapılan deneysel çalışmalarda (İra vd., 2019; Yavuz, 2017; Ceylan, 2016; Ekinci Işık 2007) da öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarında deney grubu ön test – son test tutum puanlarında anlamlı farklılıkların olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, araştırmanın sonuçlarını desteklemektedir.

İlkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarında sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur. Sınıf değişkeninin öğrencilerin Hayat Bilgisi dersi tutumlarında anlamlı bir farklılaşmaya sebep olmadığı söylenebilir. Sarı'nın (2020) çalışmasında da öğrencilerin sınıf düzeylerinin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumları üzerinde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Çetin'in (2020) çalışmasında ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerin derse yönelik tutumlarında ikinci sınıf öğrencileri, Oker'in (2019) çalışmasında ise ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutum düzeylerinin üçüncü sınıf öğrencileri lehine anlamlı bir farklılığın olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumları cinsiyete göre incelendiğinde ise, öğrencilerin derse yönelik tutumlarının kadın öğrenciler lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarında cinsiyet değişkeninin etkili olduğu ve kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre derse ilişkin tutumlarının yüksek olduğu ifade edilebilir. Nitekim Çetin'in (2020) yapmış olduğu çalışmada ise öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarında erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eren, Bayrak ve Benzer (2015), Tiryaki (2018) ve Palavan'ın (2012) yapmış olduğu çalışmalarda ise öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur. Alanyazında öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklı sonuçların bulunmasında, dersin öğrenme öğretme sürecinde farklılıkların olması, öğretmenin derse karşı tutumunun süreci etkilemesi, öğrencilerin dersin içeriğine yönelik önceki yaşantılarının farklılık göstermesi, örneklem gruplarının farklı olması gibi nedenlerin etkili olabileceği söylenebilir.

İkinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersi eğlenme düzeyleri ile Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumları arasında; pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve anlamlı ilişkinin olduğu bulunmuştur. Böylece öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde eğlenme düzeylerinin artmasının, öğrencilerin derse yönelik tutumlarını da artıracakları ifade edilebilir.

Öneriler

- Hayat Bilgisi dersinde öğrencilerin eğlenme düzeylerini belirlemeye yönelik derinlemesine görüşmelere ve gözlemlere dayalı araştırmalar yapılabilir.
- Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumları ile dersteki başarılarını inceleyen farklı araştırmalar yapılabilir.
- Hayat Bilgisi dersinde farklı veri toplama araçları ile öğrencilerin tutumlarını belirlemeye yönelik nitel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, V. ve Gündüz, M. (2020). *Kuramdan Uygulamaya Hayat Bilgisi Öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Binbaşoğlu, C. (2003). *Hayat Bilgisi Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bloom, B. S. (1995). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme*, (Çev.) Durmuş Ali Özçelik, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Ceylan, T. (2016). *Hayat Bilgisi Dersinde Senaryo Tabanlı Öğrenme Yöntemi ile Kavram Öğretiminin Öğrencilerin Başarı, Tutum ve Öğrenme Kalıcılığına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Çetin, B. (2020). İlkokul İki ve Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 979-990.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. and Turner L. A. (2015). *Araştırma Yöntemleri: Desen ve Analiz*, (Çev. Ahmet AYPAY). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ekinci Işık, D. (2007). *Hayat Bilgisi Öğretiminde Proje Tabanlı Öğrenmenin Akademik Başarı, Yaratıcı Düşünme, Kalıcılık, Hayat Bilgisi Dersine Karşı Tutum Düzeylerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eren, C. D., Bayrak, B. K., and Benzer, E. (2015). The Examination of Primary School Students' Attitudes Toward Science Course and Experiments in Terms of Some Variables. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174, 1006–1014.
- Ersoy, A. F. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Çocuk Haklarına İlişkin Algıları. *İlköğretim Online*, 10(1), 20-39.
- Erwin, J. C. (2004). *The Classroom of Choice: Giving Students What They Need and Getting What You Want*, ASCD.
- George, R. (2006). A Cross-domain analysis of change in students' attitudes toward science and attitudes about the utility of science. *International Journal of Science Education*, 28(6), 571-589.
- Glasser, W. (1998). *Choice Theory: A New Psychology of Personal Freedom*, New York: Harper Collins Publishers.
- Gültekin, M. (2015). *Hayat Bilgisi Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Gündoğan, A. (2020). İlkokul Öğrencilerin Gözünden Hayat Bilgisi Dersi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 10(1), 31-53.
- Güven, S. ve Kaymakçı, S. (2016). *Hayat Bilgisi Öğretimi*, Pegem Akademi.
- Huck, S. W. (2008). *Reading Statistics and Research*. Pearson: Boston.
- İra, N., İra, G.O. ve Geçer, A. (2019). Orff Yaklaşımına Dayalı Hayat Bilgisi Dersi Etkinliklerinin Öğrencilerin Tutum ve Başarı Düzeyi Üzerindeki Etkisi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(30), 270-287.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaynar, B. (2020). *Eğitsel ve Dijital Oyun Tabanlı Etkinliklerin Hayat Bilgisi Dersindeki Akademik Başarı, Tutum ve Kalıcılığa Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Köklü, N., Büyüköztürk, Ş., ve Çokluk, Ö. (2007). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*, Ankara: Pegem Yayınları.
- Mahoney, M.P. (2010). Öğrencilerin STEM'e Yönelik Tutumları: Lise STEM Tabanlı Programlar İçin Bir Enstrüman Geliştirilmesi. *Teknoloji Araştırmaları Dergisi*, 36(1), 24-34.
- Manna, R., and Mete, J. (2020). Attitude Towards Life Science and Its Effects on Academic Achievement at Secondary School Student. *Editorial Board*, 9(2), 17-24.

- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2009). *İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Oker, D. (2019). *Hayat Bilgisi Dersi Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğrencilerin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları ve Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Oker, D., ve Tay, B. (2020). Hayat Bilgisi Dersi Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğrencilerin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(2), 731-756.
- Palavan, Ö. (2012). *Hayat Bilgisi Dersinde Beyin Temelli Öğrenmenin Öğrencilerin Başarılarına Tutumlarına ve Eleştirel Düşünme Becerilerine Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Parkinson, A. (1999). Developing the attribute of lifelong learning. 29th ASEE/IEEE Frontiers in Education Conference, November 10-13, San Juan, Puerto Rico.
- Sarı, S. (2020). *İlkokul 2. ve 3. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeyleri ile Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Kars ve Bursa Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Sever, R., Yalçinkaya, E., ve Mazman, F. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Etkili Bir Öğretim Yöntemi: Dramatizasyon. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 155-166.
- Sullo, R. A. (1999). *The Inspiring Teacher: New Beginnings for the 21st Century*. West Haven, CT: NEA Professional Library.
- Tay, B. (2007). Öğrenme Stratejilerinin Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Dersinde Akademik Başarıya Etkisi. *Milli Eğitim*, 35(173), 89-104.
- Tay, B. (2017). *Etkinlik Örnekleriyle Hayat Bilgisi Öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Tiryaki, B. (2018). *İlkokul 3. Sınıf Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarıyla Demokratik Tutumları Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Uluçınar, U., Gündoğan, A. ve Akar, C. (2020). Hayat Bilgisi Dersinde Eğlenme Düzeyini Belirleme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Journal of History School*, 47, 2564-2581.
- Yavuz, A. (2017). *İlkokul Hayat Bilgisi Dersinde Bilişim Teknolojileri Destekli Yansıtıcı Düşünme Etkinliklerinin Öğrencilerin Ders Başarısına ve Tutumuna Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Zayimoğlu Öztürk, F. ve Coşkun, M. (2015). Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Bir Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (4), 239-251.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This study was conducted to determine the relationship between the fun levels of primary school second and third grade students in the Life Science course and their attitudes towards the course.

Methodology

This study, which aims to determine the relationship between level of fun in life science course primary school students' and their attitudes towards the course, is a study in relational screening model. The study population of the research consists of primary school second and third grade students studying in a city center in the Central Anatolian Region of Turkey. The sample of the study was determined using the random sampling technique and 310 primary school second and third grade students in the city center constitute the sample of the study. The collected data were digitized in computer environment and analyzed with a statistical program.

Findings

When the fun levels of primary school students in the Life Science course were examined according to the grade level, it was concluded that the fun levels of both the second and third grade students were high. It has been found that students have higher levels of fun according to gender. In addition, it was concluded that primary school students had a high level of fun in the Life Science course. It has been concluded that there is no significant difference in the level of fun of primary school students in the Life Science course compared to the grade level. It was found that there was no significant difference in the level of fun of the students in the Life Science course according to gender.

When the primary school students' attitudes towards the Life Science course were examined according to the grade level variable, it was concluded that the second and third-grade students' attitudes towards the Life Science course were high. According to gender, students' attitudes towards the course were found to be higher in male and female students. In addition, it was found that primary school students' attitudes towards Life Science course were high. It was found that there was no significant difference in the attitudes of primary school students towards the Life Science course according to the grade level variable. However, it was concluded that students' attitudes towards the course differed significantly in favor of female students.

A correlation analysis was conducted to determine whether there was a significant relationship between primary school students' level of fun in the Life Science course and their attitudes towards the course. When the correlation analysis is examined, it is seen that there is a high level of positive and significant relationship between the fun levels of the students in the Life Science course and their attitudes towards the course.

Conclusion and Discussion

When the level of fun in the Life Science course of primary school second and third grade students was examined according to the grade variable, it was concluded that the fun levels of both second and third grade students were high and very close to each other. In addition, primary school second and third grade students it was concluded that were high level of fun for the Life Science course. In Gündoğan's (2020) study, it was found that the Life Science course evokes fun. In the study conducted by Ersoy (2011), it was observed that students made more expressions about the right to have fun about children's rights. Erwin (2004) also stated that fun should be a normal part of the classroom if we want students to be motivated to learn.

When the attitudes of primary school second and third grade students towards life science course were examined according to the grade variable, it was concluded that the attitudes of second and third grade students towards life science course were high and close. In the study of Oker and Tay (2020), it was found that the second and third year students' attitudes towards the life science course were high, and in Tiryaki's (2018) study, the students had positive attitudes towards the life science course. In the experimental studies (İra, İra and Geçer, 2019; Yavuz, 2017; Ceylan, 2016; Ekinci Işık 2007), it was found that there were significant differences in the attitudes of the students

towards the life science course in the experimental group pre-test and post-test attitude scores. These results support the results of the research.

It was found that there was no significant difference in the attitudes of primary school students towards life science course according to the grade variable. In Sari's (2020) study, it was concluded that the grade levels of the students did not differ on their attitudes towards the life science course. When the attitudes of the students towards the life science course were examined by gender, it was concluded that students' attitudes towards the course differ significantly in favor of female students. As a matter of fact, in the study conducted by Çetin (2020), it was concluded that there is a significant difference in favor of male students in the attitudes of students towards the life science course. In the studies conducted by Tiryaki (2018) and Palavan (2012), it was found that there was no significant difference in the attitudes of students towards the life science course according to the gender variable.

It was found that there is a positive, highly significant relationship between the level of having fun in the life science course and their attitudes towards the life science course of primary school second and third grade students. Thus, it can be stated that increasing the level of fun of the students in the life science course will increase the students' attitudes towards the course.

RÜŞVET: SOSYO-KÜLTÜREL BİR PERSPEKTİF

Araştırma Makalesi / Research Article

Aytaç, Ö. ve Fırat, M. (2021). Rüşvet: Sosyo-Kültürel Bir Perspektif. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1548-1565.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.944320>.

Geliş Tarihi: 27.05.2021
Kabul Tarihi: 20.08.2021
E-ISSN: 2149-3871

Prof. Dr. Ömer AYTAÇ
Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
oaytac75@hotmail.com
ORCID No: 0000-0002-5435-7107

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet FIRAT
Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
muhammetfirat@firat.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-2447-1427

ÖZ

Bu makalede, rüşvetin sosyo-kültürel arkaplanına odaklanılmakta, toplumsal yapı ve kültürün, bir yönetsel yozlaşma örneği olarak rüşvet ve yolsuzluk türü olayların ortaya çıkmasında ne ölçüde belirleyici olduğu sorununa açıklık getirilmektedir. Rüşvet, bürokratik kurumlarda kendisini gösteren kamu görevlisi ile vatandaş arasındaki illegal bir davranış türüne karşılık gelmekte ve genel planda eşitlik, adalet ve hukukilik ilkesinin göz ardı edilmesini sonuçlamaktadır. Rüşvet, yönetsel süreçte beliren bir kuraldışı davranış olmakla birlikte toplumsal kültür, değerler, iktisadi koşullar, aile ve eğitimsel süreçlerle de yakından ilişkilidir. Bu yazıda, rüşvetçi edimlerin niteliği ve beslendiği sosyokültürel koşullara kuramsal açıdan vurguda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rüşvet, Toplumsal Yapı, Kültür, Hediyeleşme, Gelenek.

BRIBERY: A SOCIO-CULTURAL PERSPECTIVE

ABSTRACT

This article focuses on the socio-cultural background of bribery and clarifies the extent to which social structures and cultures are decisive in the emergence of bribery and corruption as an example of managerial corruption. Bribery corresponds to a type of illegal behavior between public servant and citizen that manifests itself in bureaucratic institutions, and results in the general disregard of the principle of equality, justice and lawfulness. While it is an illegal behavior that appears in the managerial process, it is also closely related to social culture, values, economic conditions, family and educational processes. In this paper, the nature of corrupt acts and the sociocultural conditions in which they feed are emphasized.

Keywords: Bribery, SocialStructure, Culture, Gifting, Tradition.

GİRİŞ

Rüşvet olgusu, tarihsel süreç içerisinde hemen her toplumda şu ya da bu şekilde varlığını hissettiren ahlaki bir sorun olma özelliğine sahiptir. Üzerinde çok düşünülmesine ve çözümünü konusunda çok kafa yorulmasına rağmen varlığı ve yaygınlığından bir şeyler kaybetmiş değildir. Evrensel bir sorun olarak bütün toplumlar ve kültürlerde varlığına rastlanmakta ve toplumsal/siyasal ahlakın dejenerasyonunun bir göstergesi olarak görülmektedir.

Genel anlamda, gizli-saklı ya da üstü örtülü şekilde gerçekleştirilen bir eylem türü olarak rüşvet/yolsuzluk olgusu, hem iktisadi açıdan hem de toplumsal yaşam ve sosyal düzen açısından olumsuz sonuçları olan bir eylem türüdür. Zira rüşvet/yolsuzluk, ekonomik açıdan yatırım, gelir dağılımı, büyüme vs. gibi makroekonomik göstergeler açısından bir negatif girdi olarak görülmektedir. Devlet ya da siyasal iktidar, iktisadi düzeni ve sosyal adaleti temin etme babında, rüşvet ile daha yoğun mücadele etmek durumunda kalmakta, ulusal ve uluslararası kurumlarla işbirliği geliştirmekte, rüşvet olaylarının sığasını düşürücü, toplumsal afete dönüşmesinin önünü alıcı bir çaba içinde olmaktadır.

Rüşvet olayı, bürokratik ve siyasal yozlaşma sorunu olmakla birlikte toplumsal ve kültürel yapı ve faktörlerle de yakından ilişkilidir. Bürokratik/siyasal sistemdeki aksaklıklar, yasal boşluklar, zayıf mevzuat, örgütsel işleyiş bozuklukları vs. rüşvet veya yolsuzluklar için açık bir kapı oluşturabilirse de, nihayetinde yolsuz davranış içine girecek olanlar tek tek bireylerdir ve bireysel inisiyatif ya da bireyin ahlaki, kültürel donanımı son kertede belirleyici olacaktır. Bürokratik yasal çerçeve ne kadar eksik ve yetersiz olursa olsun, burada öne çıkan irade, insanın ahlaki duruşu, kültürel tavrı ya da grup davranışdır. Kültürlerin bir davranışa alan açabilmeleri, kültürel kodların toplum tarafından kabul görülme kapasitelerine bağlıdır. Eğer toplumda rüşvete dönük değer yargıları, bakış açıları toleratif ise ya da rüşvet bir tür “iş bitirme”, “sonuç alma yöntemi”, “iş kolay kılma aracı” vs. olarak görülüyorsa, rüşvet alma-verme toplum üyeleri tarafından her daim bir başvuru yolu olarak belirebilir. Hatta kayırmacılık, eş-dost gözetme, torpil yapma vb. fiillere dönük olarak toplumda belli bir meşruiyet, olağan bir algı ya da pozitif bir değer yargısı oluşmuşsa, bürokratik/siyasal kurumlarda bu tür tutum ve davranışlarda olağan ve yaygın bir manzara ile karşılaşmak kolaylaşmış olur. Bunun dışında rüşvet, kayırmacılık, torpil vb. eylemlere düşük tolerasyon gösteren, katı ve olumsuz tavır alan kültürlerde ise, bu tür eylemlerin gözükmeye, yaygınlaşma sığası düşer. Zira toplum bu fiillere onay vermemekte, meşru kabul etmemekte, bu yüzden yok edilmesi mümkün olmasa da dikkat çekici bir oranda görünme sıklığı azalmış olacaktır.

Kültürel bir engel teşkil etmesi açısından dinler de hemen her toplumda, rüşvet olgusunu yeric, yasaklayıcı, büyük bir ahlaki zaafiyet örneği olarak lanse ederler. Buna karşın yine de bu fiillere başvuran insanların sayısı bir hayli fazladır. Dine bağlılığın azalması, dinin toplum yaşamını belirleme gücünü kaybetmesi ve birey iradesinin din dışı disipline olması, ister istemez dinin rüşvet ve yolsuzluklarda engelleyici gücünü azaltacaktır. Hukuki ya da bürokratik denetimin nüfuz edemediği gri alanda, kimselerin, kanunların, yöneticilerin görmediği, duymadığı noktalarda, insanlar yasa dışına daha fazla çıkabilmekte, illegal süreçlere daha fazla sivrulabilmektedirler. Çünkü onları engelleyecek bir iç mekanizma artık işlev görmemektedir, engelleyici, mani olucu bir bariyer oluşturamamaktadır denebilir.

Bu yönüyle rüşvet olgusu, evrensel bir görünüme sahiptir ve içerik/işlerlik farklılığı itibariyle de toplumdaki farklılık gösterebilmektedir. Çok sayıda sosyal farklılık ve ayrışmaya karşın, rüşvet “genel-geçer” bir niteliğe sahiptir ve her toplumda gözlenebilmektedir. Bu durum, rüşvet ile sosyal yapı arasında sıkı bir ilişkiselliğe işaret etmektedir. Bu çerçevede, sorunun kaynağını, toplumsalı oluşturan öznenin mahiyetinde aramakta yarar bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, toplumsal kanı/düşünce, tasavvur vs. rüşvetin ortaya çıkması, şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir ve kültür, rüşvetin belki de en belirleyici unsurlarından biri durumundadır (Gürsoy, 2001:75).

Konumuzla ilintili olarak özellikle rüşvet olgusunun mahiyeti, sosyal, iktisadi, hukuki ve ahlaki özelliklerinin betimlenmesi önem taşımaktadır. Bundan başka, rüşvet(çi) davranışın doğası, toplumsal ve iktisadi yönü, kültürel değer ve norm bütünleri ile bağlantısı ve toplumsal yapı ve koşulların rüşvetin oluşumuna, yaygınlaşmasına olan etkisi vb.gibi hususlara açıklık getirilmeye gereksinim vardır.

Bu çalışmada, rüşvet olgusunu, iktisadi, yönetsel bağlamının ötesinde sosyo-kültürel dinamikler açısından nasıl bir görünüme sahip olduğu, sosyo-kültürel yapı, gelenek, değer ve ahlaki formlar ile sosyalizasyon ve eğitimsel süreçlerin rüşveti ne ölçüde beslediği ya da rüşvet olaylarının azaltılmasında ne ölçüde işlevsel bir nitelik arz etmekte oluşları üzerinde durulmaktadır. Kültür, davranışlar için motive edici güçlü bir arkaplan oluştururken, rüşvet, yolsuzluk, kayırmacılık gibi yönetsel sapmalar için nasıl bir sosyolojik zemin oluşturduğuna değinilmektedir. Çalışmada,

betimsel düzlemde sosyokültürel dinamiklerle rüşvet eylemi arasındaki ilişkiselliğe daha yakından bakılmaktadır.

1. RÜŞVET KAVRAMI VE MAHİYETİ

Rüşvet, kamu gücünü elinde bulunduran seçilmiş ya da atanmış kişilerin, görevlerinin gereği olan işlemler için, kendileri ya da başkaları lehine iktisadi çıkar sağlamaya dönük eylemlerini ifade eder. İrtikâp, zimmet, ihaleye fesat karıştırma, kayırmacılık vb. fiillerin hepsi, bu kapsamda değerlendirilir.

En genel anlamıyla rüşvet, “yetkili birisine başkası tarafından toplumun usul ve kurallarına aykırı bir şekilde menfaat vaat edilerek ya da sağlanarak bir işin yaptırılması” (Mumcu, 1985:1) şeklinde tanımlanabilir.

Rüşvet kavramı, daha geniş anlamda ise, bir görevlinin görevini, bir gerçek veya tüzel kişiye haksız çıkar sağlayacak biçimde yapması ya da bu kişinin eylemlerini görmezlikten gelmesini sağlamak için kendisine verilen para, hediye ya da sağlanan olanak” (Bozkurt ve Ergun, 1998:214) olarak tanımlanır.

Rüşvet, iki taraf arasında cereyan eden karşılıklı “yarar” alış verişine dayanmaktadır. Ortada alan-veren, ya da alış-veriş içinde olan iki taraf mevcuttur. Rüşveti veren, kendisine çıkar/yarar sağlamak amacıyla, ya da işinin görülmesi karşılığında, verdiği meblağ/para ile kamu görevlisinin sahip olduğu yetkisini etkileme eğilimindedir. Rüşvetin sadece yetki saptırma eylemini içermediği aynı zamanda, yetkinin saptırılması riskini ortadan kaldırma maksadına yönelik de olabileceği söylenebilir. Örneğin, bahşiş ve avanta tarzında, evlendirme dairelerinde, gümrük bürolarında, hastane ve sağlık ocaklarında, tapu ya da adli kurumlarda kamu görevlilerine verilen takdimler bu türdendir (bkz. Gürsoy, 2001:67).

Aktan’a göre (1992; 2015: 50) rüşvet, kamu görevlilerinin hizmet ifa ederken görev ve yetkilerini kötüye kullanmak suretiyle birtakım kişi ve kurumlara ayrıcalıklı davranarak menfaat sağlamalarıdır. Rüşvet, kişilere ve kurumlara mali veya diğer menfaatler karşılığında belirli ayrıcalıklar tanıma adına yetkinin/gücün kötüye kullanılması olarak da görülebilir.

Rüşvetin mahiyetine bakılacak olunursa, iki farklı süreç şeklinde ele alınmaktadır. Birincisi, çabuklaştırıcı işlem ikincisi ise çarpıtıcı işlem olarak nitelendirilmektedir. Çabuklaştırıcı işlemde, yasal düzenlemelere uygun olarak resmi işlemlerin hızlandırılması söz konusudur. Çarpıtıcı işlemlerde ise yasal düzenlemelere aykırı bir işlem yapılmaktadır (Berkman, 1983:35). Bunlardan çarpıtıcı işlem, çabuklaştırıcı olana kıyasla daha ağır bir suç olarak görülmekte ve daha ağır cezai müeyyide ile karşılaşmaktadır.

Aktan da (1992: 25-26) rüşvet olayının iki şekilde gerçekleştiğini belirtir. Birincisi kamu görevlilerinin bizzat isteği üzerine, ikincisi ise, memurun muhatabı olan kişi ve kurumlarca teklif edilmesi halinde gerçekleşir. Bir başka deyişle, olayın *rüşvet isteme* ve *rüşvet kabul etme* gibi iki boyutu bulunur. Rüşvet istemede kamu görevlisi *aktif suje* durumundadır. Rüşvette her iki taraf için de bir menfaat söz konusudur. Taraflar menfaat karşılığında kamuya ait kaynakları kullanırlar.

Kişilerin rüşvet almaları, cezaların ağırlığı, yakalanma olasılığı, kaybedeceği maaş, emeklilik hakları ve memuriyete ilişkin bazı ayrıcalıklar ile yakalanma durumunda ortaya çıkacak psikolojik maliyetlere bağlı olarak değişiklik gösterir. Rüşvetin sağlayacağı para, mal ve diğer kazançlara göre ise artacaktır. Ancak, kişiler rüşvetin getireceği artı ve eksilere farklı değer biçerler. Bunun sonucunda da rüşvet alma ya da almama yönünde bir eğilim ortaya çıkar. Rüşvet veren için yarar, söz konusu yasa dışı işlemin kendisine sağlayacağı çıkarlardır. Rüşvet vermenin maliyeti ise, kişiye yakalanma durumunda ortaya çıkacak maddi ve manevi zararlardır. Yapılabilecek bir kar-maliyet hesabı, elde edilecek yararların ortaya çıkabilecek maliyetleri aştığına kanaat getirilirse, rüşvet verme eğilimi ortaya çıkacaktır (Özsemerci, 2003:18).

Rüşvet yasadışı ve gizli bir faaliyet olduğundan, bireysel düzeyde rüşvetle ilgili araştırma ciddi bir zorluk teşkil etmektedir (Mazar ve Ariely, 2006). Taraflar bu tür fiil icra etmenin yasal karşılığını bildiklerinden genelde üstü örtülü, gizli-saklı şekilde enformel bağlantılar kurarak gerçekleştirirler (Vranka ve Bahnik, 2018). Bu yüzden, rüşvet fiilinin tam anlamıyla ülkeler bazında

ne boyutta bir potansiyeli temsil ettiği tam olarak bilinmemektedir. Kamuoyuna yansıyan, deşifre olan rüşvet olayları skandalları, buzdağının sadece görünen yüzüne karşılık gelmektedir. Esasta rüşvet alıp-vermenin bir işlem maliyeti olduğundan, taraflar her zaman enformel kanalları kullanarak, profesyonelce yasal açıklardan yararlanarak ve kamusal zararın görünmeyecek şekilde sofistike yollarla kamufle ederek gerçekleştirmeye çalışırlar.

Rüşvet ve yolsuzluk olaylarının tespit ve incelenmesi zor olduğundan, gizli kapaklı gerçekleştirildiğinden, sosyal araştırmalarda kullanılan gözlem, anket, görüşme vb. standart teknikleri kullanarak bu tür olayların boyutlarını ortaya koymak mümkün değildir. Ancak basına yansıyan ve bu yolla kamuoyunun haberdar olduğu rüşvet olayları ve yolsuzluklar genel bir kanı oluşmasına katkı sağlayabilmektedir. Bu yüzden de, rüşvet ve yolsuzluk sorunu kamu bürokrasisini ve toplum vicdanını rahatsız etmekle birlikte köklü ve radikal çözümler getirmekte yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden, sorunu değişik boyutları ile günışığına çıkaran bilimsel çalışmaların yetersizliği çözümü güçleştirmektedir.

Kamuoyuna yansıyan kimi rüşvet olaylarının da, adli ve idari kovuşturma sonunda cezai bir müeyyide ile karşılaşmamış olması, rüşvet işleminin delil bırakmadan kılıfına uydurularak, gizlilik içerisinde gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, araştırma/soruşturma sürecinde bir koruma, kollama kalkanının devreye sokulduğu ya da yasal boşluklardan yararlanma fiilinin ustaca gerçekleştirildiği gibi bir durumla karşılaşmaktadır.

2. RÜŞVET: PSİKOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEMEL

Rüşvet ve yolsuzluk psikolojisi üzerine çalışan kimi akademisyenler, öncelikle grup normlarının grup içi/dışı etkileşim ve aktörlerin etkisi gibi etik olmayan davranışların sosyal psikolojik belirleyicilerine dikkati çekerler (bkz. Zaloznaya, 2017; Hoffmann ve Patel 2017; Camargo, 2017). Kuşkusuz yolsuzluğun karşılıklı ve sosyal etkileşimli doğası dikkate alındığında bu anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, seçimlerimizi etik olmayan davranışlara kaydıran karar verme ve bilgi işleme gibi bireysel düzeydeki zihinsel süreçleri ya da etik olmayan davranışların psikolojik belirleyicilerini de dikkate almak gerekir.

Dupuy ve Neset (2018), *The Cognitive Psychology of Corruption* adlı eserlerinde, rüşvet ve yolsuzluk fiillerini açıklamak için bazı bilişsel ve sosyo-psikolojik etmenlerin varlığını öne çıkartırlar. Onlara göre:

1. İktidarı elinde bulunduranların daha fazla yolsuzluk yapmaları muhtemeldir.
2. Bireyler, kişisel olarak kazanç elde etmeye kalktıklarında, daha düşük özdenetime sahip olduklarında, yolsuzluğun doğrudan değil de dolaylı olarak zarara neden olacağını algıladıklarında ve sonuç olarak söz konusu etik olmayan davranışların cezalandırılmadığı organizasyonlarda çalıştıklarında daha fazla yolsuzluk edimi içerisine girerler.
3. Bireyler genelde kayıplarını dengelemek için daha fazla risk alırlar ve kazançlarını korumak için riskten kaçınırlar. Belirsizlik durumları, yolsuzluk yapma olasılığını artırıcı bir etkiye sahiptir.
4. Rasyonelleştirme, bahane uydurma, kendini haklılaştırıcı argümanlara sarılma, yolsuzluğu daha kabul edilebilir ve tercih edilebilir bir noktaya getirebilir.
5. Suçluluk gibi duygular ya da ayıplanma, cezalandırılma, kınanma gibi duygular, bireyleri yolsuz fiiller içine girmekten alıkoyucu, caydırıcı bir tesir meydana getirebilir.
6. İdareciler, bu bilişsel etkileri azaltmak için, yolsuzluğun maliyeti hakkındaki bilgilenmeyi artırıcı mahiyette etik davranışı ödüllendiren ve normatif standartları belirleyen ve kurumsal karar vermeyi geliştirici önlemlere başvurabilirler.
7. Belirli bilişsel psikolojik mekanizmaların nasıl, hangi ve ne zaman yolsuzluğu az ya da çok mümkün kıldığı konusunda daha fazla araştırma yapılması gerekir. Yolsuzluğun sosyal psikolojisi ve sosyal ve bilişsel psikolojilerin nasıl etkileşim kurduğu; yolsuzluğun bireyler üzerindeki psikolojik etkileri ve siyasi seçkinler üzerine yapılmış vaka çalışmaları, yolsuzluk edimini kontrol altına alıcı enformasyon desteği sunabilir.

Rüşvetin psikolojik mekanizmasını anlamak pek çok açıdan önemlidir. Çoğu firmaların/şirketlerin, iş bağlantıları için rüşvet ödemek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Bazı gelişmiş ülkelerde % 15-20, bazı gelişmekte olan ülkelerde (Çin, Rusya, Meksika vs.) % 40 civarında rüşvet alınıp verildiği istatistiklere yansımaktadır. Fiilin bu denli yaygın görüntüsüne rağmen davranışsal araştırmalar son derece azdır. Konuyla ilgili yapılan az sayıdaki çalışmada, görüşmecilerin rüşvet davranışına dönük algı derecelendirmeleri ve rüşvet senaryoları üzerinde durulmuş, ancak, gerçek rüşvet davranışlarını doğrudan inceleyen çalışmalara pek fazla rastlanmamaktadır. Bunun nedeni, diğer legal davranışlar gibi, bireylerin bu davranışları aleni olarak ifade etme, açıkça sergileme ya da bildirme konusunda genellikle isteksiz ve ürkek davranmalarından kaynaklanmaktadır. Dahası, araştırmacıların yasal olarak sorumlu davranışları değerlendirmelerinde bir takım etik kaygılar da bunda önemli rol oynamaktadır (Lan ve Hong, 2017).

Yine, bazı araştırmalar (Abbink ve Henning, 2006), ülke genelindeki yolsuzluklar ile bireysel düzeydeki dürüstlük arasında bir ilişki olup olmadığını da incelemişler. Yani ciddi şekilde yozlaşmış bir ülkede insanların dürüst olmayan davranışlar sergileyip sergilemeyeceğini konu edinmişlerdir. Bazı araştırma bulguları bir hayli ilginçtir. Bir başka deyişle, bir yandan ciddi kural ihlali (vergi kaçakçılığı, siyasi dolandırıcılık, yolsuzluk vs.) sergileyen ülkelerde yaşayan kişilerin de benzer şekilde bireysel anlamda dürüst olmayan davranışları daha fazla sergiledikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Erken dönem rüşvet/yolsuzluk araştırmaları, esas olarak yolsuz davranışın ya da rüşvet verme davranışının ekonomik ve kültürel etkilerine odaklanmışlardır. Sosyal psikolojik perspektiften yapılan rüşvet araştırmalarında ise, insanların sıklıkla başkalarının eylemlerinden etkilendiklerini ortaya koymaktadır (Cialdin vd., 1990; Lan-Hong, 2017).

Bazı davranış araştırmaları (Aguar vd. 2009) erkeklerin kadınlara göre daha bencil olduklarını ortaya koyan güçlü kanıtlara sahiptirler. Yine, kadınların gerçekte olduklarından daha az bencil olmaları da onlardan beklenir (Branas-Garza vd., 2016). Yine, bazı meta-analiz araştırmaları da erkeklerin kadınlardan daha fazla yalan söylediğini ortaya koymuştur (Capraro, 2017). Bununla birlikte yolsuzluk/rüşvet konusundaki cinsiyet farklılıkları literatürde (Swamy vd., 2009) belirsizliğini korumaktadır. Svamy vd. (2001), bir ülkedeki kadınların parlamentodaki sayılarının fazlalığı, beraberinde yüksek bir etik standart getireceği ve bunun da doğal olarak yolsuzluk/rüşvet vakaları üzerinde belirleyici bir etki yaratacağını ileri sürmektedirler. Ancak bu veriler evrensel değildir. Nitekim Avustralya'daki kadınlar yolsuzluğa erkeklerden daha az toleranslı iken, Hindistan, Endonezya veya Singapur'da önemli cinsiyet farklılıkları bulunamamıştır (Lan-Hong, 2017).

Kimi araştırmalar erkeklerin kadınlardan daha saldırgan (komünal) olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, erkekler rüşvet oyununda kazanmaya ve diğerlerinden daha iyi performans göstermeye kadınlardan daha fazla odaklanabilmektedirler. Amaçlarına ulaşabilmek için erkekler muhtemelen kadınlardan daha fazla rüşvet ödeyebileceklerdir. Kadınlar görece kazanmaya erkeklerden daha az yatkındırlar ve rüşvet verme-alma olayına daha az bulaştıkları ifade edilebilir (Fiske, 1992; Markus ve Kitayama, 1991; Lan-Hong, 2017).

Bu yönde araştırma bulguları, rüşvet alma/verme ediminin, bürokratik ve siyasal nedenleri dışında, sosyo-psikolojik ve kültürel yönleri de olabileceğine dair güçlü kanıtlar ortaya koymaktadır. Sosyo-psikolojik etkenlerin, pek çok davranış için güçlü bir motivasyonel arkaplan oluşturduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Yine, kültürel değerlerin, eylemlerimiz için engelleyici olduğu kadar destekleyici bir operasyonel destek sundukları gerçeğini teslim etmekte yarar var.

3. KÜLTÜREL BİR OLGU OLARAK RÜŞVET

Rüşvet olayının hemen her toplum ve kültürde ortaya çıkması, rüşveti genel ve evrensel bir edim olarak görmenin dışında, sosyo-kültürel ve psikolojik bir eylem türü olarak görmeye de itmektedir. Zira rüşvet, belli bir toplumsal kültür içinde onun, imkân ve izni dâhilinde vücut bulmakta, taraflarca bir değer/anlam taşımakta ve neticede birey özelinde, insanın kendi inisiyatifi ve istemleri dâhilinde, içsel dürtüleri ekseninde gerçekleşen bir edim olma özelliği taşımaktadır.

İnsanların rüşvet almalarına ilişkin farklı teori ve yaklaşımlar vardır. Bu teoriler açgözlülüğten haraç almaya kadar rüşvet için sayısız teori ve açıklamaları içermektedir. Yolsuzluk

psikolojisi üzerine yapılan son araştırmalar, yeni ve ilginç teoriler ortaya koymuştur. Buna göre, bazı çalışmalar, kolektivitizmin, yani bireye ortak kimlik ve sorumluluk veren bir kültürün rüşveti teşvik edebileceğini ortaya koymuştur. Buna göre, özellikle kolektivist zihniyete sahip insanların rüşvet verme olasılıklarının daha yüksek olduğu ve eylemleri için daha az kişisel sorumluluk hissettikleri görülmüştür. Yine bazı çalışmalar, daha yüksek düzensizlik ve kriz yaşayan ülkelerde, daha yüksek yolsuzluk oranlarına rastlanıldığını ortaya koymaktadır. Bu realite, hlihazırda sağlanan hizmeti dllandirmeye matuf olmaktan çok, gelecekte daha iyi hizmeti garantiye almaya dönük bir uygulama olarak belirlemektedir. Kimi araştırmalar da, rüşvetin verdiği zararların öngörülemez olduğu durumlarda, insanların rüşveti etik dışı olarak görme ihtimallerinin daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Yine, grup ortamında, bireylerin grup kimliğine uyacak şekilde hareket ettiklerini ve bu da grup referansıyla yolsuzluğa yönelme eğilimlerinin fazla olacağı ifade edilmektedir (<https://www.corporatecomplianceinsights.com>).

Kültürel perspektif, rüşvet ve yolsuzluğun paylaşılan sosyo-kültürel normların sonucu olduğunu ve bu nedenle rüşvetin bazı kolektivist kültürlerde bireyci kültürlere göre daha yaygın olduğunu iddia etmişlerdir (Fischer vd., 2014; Mazar ve Aggarwal, 2011). Bazı araştırmalarda da bireylerin kültürel olarak paylaşılan belirli değerleri, inançları veya uygulamaları iselleştirmeleriyle bir ‘‘yolsuzluk kültürünün’’ yaratıldığını ileri sürmüşlerdir (Hauk ve Saez-Marti, 2002). Örneğin, karşılıklılık (Shen vd.,2011) ve sorumluluk dağılımı (Mazar ve Aggarwal, 2011) gibi kültürel değerlerin bireylerin rüşvet verme niyetlerini ve gerçek rüşvet verme davranışını (Barr ve Serra, 2010) artırdığı gösterilmiştir (Lan-Hong, 2017).

Spesifik olarak rüşveti çevreleyen sosyal normlar, rüşvetin sosyal uygunluğu ve cezalandırma potansiyeli hakkında belirleyici bir rol oynar. Bunun dışında rüşvetin normatif düzeyi, kendi rüşvet demelerine karar veren görevliler/taşafklar için yararlı bilgiler sağlar. Yani, başkaları yüksek miktarda rüşvet ödediğinde, bireyler de yüksek düzeyde ödeyecek, başkaları düşük miktarda rüşvet ödediğinde, bireyler de düşük düzeyde ödeyecektir. Yine kimi araştırmalar, insanların başkalarının rüşvet verme nedenlerine uygun hareket ettiklerini, sosyal normlara uygunluğun rüşvet teklif etme davranışını büyük ölçüde belirlediğini ortaya koymaktadır. Yani rüşvet oranının yüksek olması, daha fazla rüşvet fiili sergilemeyi pozitif etkilemektedir. Kolektivist kültüre sahip lkelerdekilerin esnek/demokratik ülke kültürlerine oranla sosyal normlara daha bağlılık gösterdiklerini, bu sebeple, yüksek rüşvet oranının, gruba bağlılık düzeyi yüksek kolektivist kültürlerde, diğerlerine oranla daha fazla görüldüğünü ifade etmişlerdir (bkz.,Banerjee, 2016; Gelfand vd., 2011; Lan-Hong, 2017).

Pek çok toplumda rüşvet vermek yasa dışı bir faaliyetten çok ‘‘rtk bir kural’’ olarak ele alınır; örneğin Çin'deki doktorlara ‘‘kırmızı cepler’’ vermek ve Hindistan'da ehliyet sınavlarında yetkililere bahşiş vermek gibi örnekler çoktur. Rüşvet vermenin yaygınlığı, çoğulcu cehaleti de yansıtıyor olabilir; yani, belirli bir kültürdeki insanlar bireysel/özel olarak rüşvet normunu onaylamasalar da, toplumlarında yaygın olduğunu gözlemledikleri için diğer insanların rüşveti onayladığına inanabilirler. Bu nedenle rüşvet, sosyal sisteme yerleşebilir ve sadece bir rüşvet eyleminin ötesinde tüm topluma zarar verebilir. rnek olarak Çin'deki Ming Hanedanlığını ele alabiliriz. Bu yönetim altında rüşvet, gruba sadakatgsterme eylemi olarak görülüyordu. Bir yetkili rüşvete karışmayı reddederse, meslektaşlarıyla ters düşmüş olur ve bu nedenle dışlanırdı. Bu durum, devlet içinde yolsuzluk yanlışı memurları çoğaltma etkisi yaratmıştır denebilir (Prentice ve Miller, 1993; Huang, 2007; Lan-Hong, 2017).

Yine, bireysel başarı ile rüşvet verme davranışı arasında da bir ilişki kurulmaktadır. Rüşvet vermek, düşük başarı (performans) ve güven eksikliğinin telafisi olarak da devreye girebilmektedir. Örneğin, 2008 yılında Sichuan depremi sırasında birçok resmi bina ve okul yıkılmış ve yüzlerce ocuk ölmüştü. Daha sonra bu binalarınmteahhitlerinin, bina güvenlik standartlarını karşılamamak için yetkililere rüşvet verdiği ortaya çıkmıştır (York, 2008). Yani başarısızlık ya da yetersizlik durumunu telafi etmek için rüşvet kullanılmıştı. Diğer yandan, rüşvet vermek üstün başarı/performansın ve yüksek güvenin pekiştirilmesi olarak da kullanılmaktadır. Örneğin, Wal-Mart'ın Meksika, Çin gibi gelişmekte olan ülkelerde işlerini bytmek için rüşvet ödediği iddia edilmektedir. New York Times, Wal-Mart'ı ‘‘saldırđan ve yaratıcı bir yozlaştırıcı’’ olarak tanımlamaktadır (Lan-Hong, 2017). Lan ve Hong'un (2017) toplumsal normlar, cinsiyet ve rüşvet

verme davranışını ele aldıkları araştırmasında da, katılımcıların rüşveti, düşük performansı telafi etmek için bir çare olarak değil, kazanmalarına yardımcı olmaya dönük bir sigorta biçimi olarak kullanma eğilimlerinde oldukları sonucuna varılmıştır.

4. RÜŞVETİN SOSYO-KÜLTÜREL BELİRLEYİCİLERİ

Rüşvet olayı, çok yönlü ve farklı etkenlere bağlı olarak ortaya çıkar. Rüşvetin doğası, ortaya çıkış şekli, mahiyeti ve türleri toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik gösterir. Toplumların değer ve norm sistemleri, siyasal yapı, iktisadi sistem, yönetim-halk ilişkisinin doğası, siyasal sistemin halka yaklaşım tarzı, toplumun kültürel düzeyi, yaşama tarzı/standartı vs. rüşvet fiilinin ortaya çıkmasına etki eden sosyo-kültürel belirleyicileri oluşturur. Bunun dışında rüşvetin, bürokratik yapıdan ve onun işleyiş tarzından kaynaklanan, siyasal rejimin niteliğinden, iktisadi yapının taşıdığı elverişsiz koşullardan kaynaklanan birtakım teknik nedenleri de bulunmaktadır. Ancak, siyasal sistem ya da bürokrasideki yasal boşluklar ve istikrarsız durumlar her ne kadar etkili olursa olsun, rüşvet eyleminin, bireyin iradi tercihleri, toplumsal koşullandırmalar ve toplumsal kültürün bakış ve yaklaşım tarzı ile yakın ilişkisi söz konusudur. Toplumsal kültürün, esnek, toleratif, görmezden gelici ya da rüşvetin sadece düşük ahlaki bir zaaf olarak addedildiği toplumlarda, rüşvetin yayılma hızı ve bütün bir toplumu etkisine alma olasılığı artış gösterir.

El-Attas, rüşvet olayının sosyo-kültürel belirleyicileri olarak; eğitim yetersizliği, toplumsal kontrolün eksikliği, cezaların caydırıcı olmaktan uzak oluşu, yöneticilerin yolsuzluk olayını azaltmaya yönelik olumlu havayı oluşturmada etkili olamayışları, din ve ahlak eğitiminin yetersizliği, hükümetin yapısı, siyasal/iktisadi yapıdaki radikal değişiklikler, toplumun içinde bulunduğu nesnel koşullar vb. etkenlerin rolüne dikkatleri çeker (1988: 61).

Rüşvet ve yolsuzluk eyleminin kökeninde toplumun geleneksel değer ve yaşama tarzının önemli etkisinden söz edilebilir (Fischer vd., 2014). Geleneksel toplumdaki hediyeleşmenin cemaatçi bağları güçlendirici fonksiyonu olduğu bilinir. Bu geleneğin yönetsel düzleme taşınması durumunda kamusal rantları kontrol merciinde bulunan kesimlerin hediye verenin çıkarlarına alet olma tehlikesi ortaya çıkar. Çünkü hediye veren mutlak bir çıkar hesabı içinde olmasa da kamusal idarecilerin kamunun olanaklarını söz konusu kişi ve grupların lehinde kullanmaları mümkün hale gelir.

Geleneksel sosyal yapıya sahip ülkelerde, toplumsal örgütlenme ve ilişkilerin genelde aile, akrabalık, aşiret, dinsel ve hemşehrilik temelinde yapılaşmış olması, doğal olarak resmi kurumlarla olan ilişkilere de yansımakta, kayırmacılık, rüşvet, yolsuzluk türü olaylara zemin hazırlamaktadır. Bu toplumlarda, devlet ve ulus gibi kurumlara olan bağlılık zayıftır ya da ikinci ve üçüncü derecede bağlılıklar şeklinde temayüz etmektedir. Kamu görevlisi de çoğu zaman geleneksel ilişkilerin baskısı altında iş yapma eğiliminde kalmaktadır. Kamu görevlisinin etrafındaki insanlar da bürokrati çoğu zaman, bürokrat kimliği ile değil, kendilerine olan yakınlık derecesi üzerinden değerlendirmektedirler. Bir başka deyişle, bürokratin yakınları, bürokrat rolünü başkasına karşı, kendilerine ise akrabalık, yakınlık rolünü oynamasını beklemektedirler. Bu güçlü geleneksel yapı içinde bürokratin yakınlıklarına karşı resmi, mesafeli davranma imkânı kalmamaktadır (Özsemerci, 2003:51).

Ülkemizde özellikle, taşra ya da kırsal kökenli vatandaşlar arasındaki hediyeleşme geleneği, rüşvet ve yolsuzluk edimleri için bir hareket noktası olabilmektedir. Bu kültürlerde, insanların birbirlerine yardım ve destek çıkmaları, hediyeleşmeleri çok sık rastlanan bir adettir. Hediye alma ve vermenin, sosyal ilişkiyi başlatıcı ve kuvvetlendirici bir boyutu olmakla birlikte, resmi kurumlar söz konusu olduğunda hediye alıp vermenin, rüşvet ve yolsuzluk için bir hazırlayıcı temel oluşturması muhtemeldir. Bir başka deyişle, hediye alma alışkanlığı kazanan bir kamu görevlisi, bunun karşılığı olarak, kamuya ait imkân ve fırsatları karşı tarafa sunması her zaman ihtimal dâhilindedir. Hediye getirene ayrıcalıklı davranılması, işlerinin kolaylaştırılması ya da yasal olmayan taleplerinin yerine getirilmesi halinde, kamu imkânlarının suiistimal edilmesi sorunu ile karşılaşmaktadır denebilir.

Bir rüşvet türü olarak torpil yapmak, torpille işlerini yürütme temayülü de, kültürel yapı ve kolektif tasavvurlardan büyük ölçüde güç/destek alır. Candan Wilson'un da ifade ettiği gibi, ülkemizde torpil oldukça yaygın bir usuldür ve bunun kültürden kaynaklanan nedenleri vardır. Ona göre, Türk kültürü "istisnacı" (particularist) bir kültürdür. "Kuralcı" (universalist) değil. İstisnacı

kültürlerde arkadaş, akraba ve yakınlarla ayrıcalıklı davranmak, öncelik tanımak çok doğal kabul edilir. Kültürümüzde kurallar vardır, varlığı kabul edilir ancak her zaman istisnai durumlar olabilir ve kurallar yakınlarla uygulanmak zorunda değildir. Onlara istisna yapılabilir. Bu sebeple Türkiye’de yakınlık içinde olduğumuz kimselere torpil yapmak, ayrıcalık tanımak sık rastlanan bir durumdur. Bunun dışında insanlara yardım etmek ve yardım almaya büyük bir teveccüh gösterilir. Bir yakınımız için ayrıcalık yaptığımızda onun da bizim için bir ayrıcalık yapmasını bekleyerek hareket edilmekte. Bir başka ifade ile insanlarda kredimiz olmasına, bize karşı borçlu hissetmelerine önem veriyoruz (Candan-Wilson, 2009:9).

Hiç kuşkusuz, geleneksel sosyo/kültürel yapı özellikleri sürdüren kesimlerde, hem bürokrat hem de vatandaşın, söz konusu kültürel kodlar üzerinden bir ilişki geliştirmesi her zaman mümkündür. Zira bu ilişki biçimi, her iki taraf için de kazanç getirmekte, bürokrat, itibar ve saygınlık kazanmakta, vatandaş ise kamu imkânlarını kendi özel çıkarı için kullanmış olmaktadır. Bu yüzdendir ki, kamu görevlisinin yakınlarını kayırması, kollamasına hemen her kültürde rastlanmaktadır. Bu alış-veriş, halk dilinde, kimi zaman iltimas, kimi zaman adam kayırma ya da torpil kavramı ile de ifadesini bulmaktadır.

Öz olarak ifade etmek gerekirse, rüşvet ve yolsuzluk, temelde sosyolojik bir olaydır ve toplumun değer, anlam, yaşama biçimi ve örgütlenme tarzıyla yakından ilişkilidir. Rüşvetçi davranışın ortaya çıkmasında toplumsal değişkenlerin önemi yadsınamaz. Örneğin, toplumsal yapıdaki hızlı değişimler, ekonomik istikrarsızlık, normatif değer ve kuralların etkinliğindeki aşınmalar, politik sistemdeki yozlaşmalar, sosyo-ekonomik koşulların kötüleşmesi, toplum ihtiyaçlarına uymayan mevzuat, yoğun kırtasiyecilik, tutarsız personel politikası, yasal boşluklar, toplumsal sorumsuzluk, bilinçsiz yurttaş gibi değişik etkenler rüşvet ve yolsuzluk olayları için uygun zemin hazırlar.

5. SOSYAL YAPI, AHLAKİ KRİZ VE RÜŞVET

Sosyal yapı, tutum ve davranışlarımız için temel oluşturur, hangi davranışın meşru olup olmadığı, toplumda nasıl hareket edeceğimiz, hangi değerlere/normlara uymamız gerektiği, uyulmadığı takdirde ne tür yaptırımların devreye gireceğini belirler. Sosyal ilişki ve eylemlerimiz için referans teşkil edecek değer örgüleri kompleksine dayanır. Birey, neye iyi, neye kötü, ya da hangi davranışın onay alacağı hangisinin red olunacağına dair sosyalizasyon süreci içinde yoğun bir bilgilendirme süreci yaşar. Ahlaki kalıplar, hukuk kuralları, sosyal davranma ölçüleri, hatta tasavvur biçimleri, düşünsel ve algısal prototipler bu süreçte oluşur, toplumsal yapı/kültürün olanakları, eylem ve tasavvurlarımızın sınırını ve ufkunu belirler. Dolayısıyla, normal meşru davranışlar/tutumlar kadar, meşru olmayan, illegal, kuraldışı, normatif olmayan tutum ve davranışlar da bu süreçte öğrenilir, benimsenir. Dolayısıyla, bir davranışın ahlaki olup olmadığı, suç teşkil edip etmediği, meşru olup olmadığının ölçüsü, toplumun ortak, genel yargıları, düşünsel standartları, kurulu/yerleşik değer kalıplarıdır denebilir.

Bu çerçevede, rüşvet, yolsuzluk türü davranışların algılanması ya da meşru addedilip addedilmemesi, topluma/kültüre göre değişiklik gösterebilir. Ancak, hemen bütün toplumlarda, gelişmiş ya da gelişmemiş sosyal/kültürel yapılarla, tarih boyunca, bir haksız kazanç türü, eşitlik ve ayrımcılık yaratıcı bir edim olarak rüşvet ve yolsuzluk olaylarının bir suç, günah, ahlakdışı bir eylem vb. sıfatlarla anıldığını teslim etmek gerekir. Bir başka deyişle, rüşvet ve yolsuzluk türü olaylar bir sapma, suç ve günah kapsamında değerlendirilmekte, toplumsal yapı ve kültürlerden geçer/kabul almamaktadır. Dinler de, rüşvet ve yolsuzluğu büyük bir günah ve toplumsal çöküşe sebebiyet veren, eşitsizlik yaratan bir sapkın davranış olarak görmektedirler. Ancak, tüm bunlara rağmen, söz konusu olumsuzlayıcı bakış ve yaklaşımlara karşın rüşvet/yolsuzluklar varlığını korumakta, yaygınlaşmakta, hemen tüm toplumlarda az ya da çok varlığını devam ettirmektedir.

Toplumda, rüşvet ile ilgili değerlerin iki yönünden bahsedilebilir. Birincisi, rüşvet alanın bu davranışı üzerindeki değerler, ikinci olarak da, rüşvet verenin davranışı ile ilgili değerler. Aslında, hukuki normlara göre bu iki tür davranış da hukuk dışı kabul edilmekle beraber, birçok toplumda değer sistemi rüşvet alanın davranışını kınarken, rüşvet verenin davranışını görmezlikten gelmektedir. Bürokrasi ile sıkı ilişki içinde olan kesimler, kimi zaman en tabii haklarına kavuşmak

için rüşvet vermeye icbar edilmişlerse, bu biraz da rüşvet vermeyi katlanılması gereken bir zorunluluk gibi addetmiş olmalarından kaynaklanır. Bu durumda, toplumda rüşvet verene yönelik olumsuz bir yargı oluşmamakta, çoğu zaman da rüşvet veren kişilerin mağdur olduğuna dair bir kanı hasıl olmaktadır. Bu durumda olumsuz yargılar, rüşvet alanın davranışı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Rüşvet veren, rüşvet dolayısıyla büyük çıkarlar sağlasa da kınanmamakta ve rüşvet verebilmek toplumda bir beceriklilik olarak görülmektedir (Tekeli-Şaylan, 1974:109) Toplumda yaygın olan bu türden değerlerin genel-geçer bir norm haline gelmesi, hiç kuşkusuz rüşvet fiilinin yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Rüşvet alma ve verme, esasta bir ahlak(sızlık) ve yasa ihlali sorunudur (Alkan, 1993:120). Toplumsal ilişkileri düzenleyen temel ahlaki hükümler, hiçbir surette kuraldışı, normdışı, hak ve özgürlük ihlali kabilinden tutum ve davranışlara ruhsat vermez, onaylamaz ve meşru olarak addetmez. Bu yönüyle ahlaki değerler, kınama, ayıplama, dışlama kabilinden yaptırımlar içerir. Ancak, ahlakın bağlayıcılığı ve toplumsal bir tutkal olma işlevinde aşınmalar söz konusu olduğu durumlarda, ahlaki hükümler, değer ölçüleri insan davranışları için bağlayıcı bir referans olmaktan uzaklaşır. Sosyal değişme, kaotik durumlar, teknolojik gelişmeler vs. asal sosyal bağlılıkları, yerleşik değer ve teamülleri zayıflatıcı, önemsizleştirici yer yer fantastik bir öge haline getirici tesirler meydana getirebilir. Bu gibi durumlarda, toplumsal ahlak yerine, sadece bireyi bağlayan, toplumsal implikasyonları olmayan, bireyci ahlak dediğimiz sınırlı/kısıtlı bir ahlak türü neşvü nema bulabilir. Bu ahlak türü, kamusal/toplumsal fayda esprisini öncelemek yerine, bireysel çıkarı/yararı yüceltici, ona hizmet eden bir işlevselliği icbar eder. Bu ahlak türü, kamusal yararlarla ilgili hususlarda özveride bulunmayı, ona hizmet edici bir referans olmaktan uzaktır. Bu gibi durumlarda, kuraldışı, normatif olmayan hatta illegaliteye hizmet edici tutum ve tavırlara yönelmek, kişisel çıkarı yüceltici bireyselci ahlak için engelleyici bir unsur değildir. Aksine, kamu aleyhine gelişen kişisel çıkara dayalı güdüler, söz konusu bireyci ahlak umdesi için yöneltici bir referans unsuru olarak da öne çıkabilir.

Sosyal yapının rüşvete yol verme potansiyeli durumunda, rüşvet vb. olayların yaygınlaşması olağandır ve rüşveti önleme noktasındaki çabalar da o denli sonuçsuz kalacağına benzemektedir. Sosyal yapının istikrarsız, değişken, her daim yeniden inşa olunan, eski değerlerin/normların etkisini yitirdiği, yerine yenilerinin konulmadığı durumlarda, sağlıklı bir sosyalizasyonun söz konusu olmadığı hallerde illegaliteye bariyer oluşturacak ahlaki duvar büyük bir çöküş hali yaşar. Değişime karşı güçlü direnç noktaları kaybedildiği durumlarda, normatif yapının işlevselliğini sürdürmesi, yasadışı ve kuraldışılık kültürüne karşı koyabilmesi güçleşir. Sosyal dokunun sağlamlığı, dayanıklılığı, bireyi/toplumu pek çok badireden kurtarabildiği gibi, sosyal yaşam ve ilişkilerin sağlıklı bir zeminde sürdürülmesi de olanaklı hale gelir. Rüşvet ve yolsuzluk türü olaylar, hem sosyal /siyasal/iktisadi yapının kaotik bir hal aldığı durumlarda hem de buna eşlik eden ahlaki, moral tutkalın bağlayıcılığını yitirdiği, çıkarıcı, ben odaklı, maddiyatçı reflekslerin yükselişe geçtiği durumlarda yaygınlık gösterir. Bu sayede, herkesin kendi gemisini kurtarma sevdasına kapıldığı anomik bir toplumsal iklim vücuda gelir. Bu iklim, kuşkusuz her türden patolojik temayülün köksalması için elverişli bir iklime karşılık gelir. Sosyal sapma, politik yozlaşma ve rüşvet/yolsuzluk türü olayların sığasının arttığı dönemler söz konusu bu kaotik iklimin hâkim olduğu dönemlerdir.

Aslında, rüşvet olayında “insan” faktörü son derece merkezi bir yer işgal etmektedir. Yasalar, bürokrasi, ekonomik yapı, kültürel ortam vs. bir yere kadar belirleyici etken olabilmekte, ancak, rüşveti verme ya da almaya dönük inisiyatif sonuçta bireye aittir, birey ister kamu görevlisi olsun, ister yarar saikiyle hareket eden iş adamı, nüfuzlu insan veya vatandaş olsun, sonuçta bu tür eylemlerin suç, günah, ahlakdışılık olduğuna dair bir önbilgiye sahip olmasına karşın vicdanı ve bilincinin oluru ile bu tür eylemlere ya başvurmakta ya da bundan kendisini men etmektedir. Yani rüşvet ve yolsuzluk ediminde bulunan taraflar için, insan faktörünün niteliği son derece önemlidir. Ahlakilik zirvi kuşanmış insan için, rüşvet alma/verme, insan onurunu zedeleyen, toplumsal eşitsizlik ve adalet duygularını tahrip eden bir suç edimidir. Kendi çıkarı için kamusal eşitliği ve adaleti örselemenin, yok etmenin son derece bencilce bir eylem olduğunun farkındadır. Bu bilinç, rüşvet olayında taraf olan kesimlerin davranışları için bir tür turnusol kâğıdı işlevi görür.

Rüşvet almanın, maddi ihtiyaçlarla olan ilişkisi de tartışmalı bir konudur. Kamu görevlisinin maddi gereksinimleri temelinde rüşvet almaya yöneldiği, tatminkâr bir gelir diliminde olması halinde bu tür yollara sapmayacağı varsayımı her zaman geçerli değildir. Rüşvet almada, ihtiyaç içinde olma

bir etkili faktör olmakla birlikte, büyük çaplı rüşvet skandallarına karışan pek çok kamu görevlisinin hiç de ihtiyaç sahibi pozisyonunda olmadığı, hali vakti yerinde olup da rüşvet alan ve veren kesimlerin olması, bu varsayımı büyük ölçüde etkisiz kılmaktadır. İhtiyaç sahibi olup da rüşvet ve yolsuzluk türü olaylara sapmayan kamu görevlilerinin varlığı, meselenin daha çok bir ahlak sorunu olduğu yönündeki yargıları güçlendirmektedir.

Dolayısıyla ihtiyaç olgusu son derece göreceli bir konudur, kamu görevlisinin statüsünün gerektirdiği bir sosyal yaşam standardına ulaşmak için toplumsal baskının söz konusu olması, kimi durumlarda kamu görevlisini bu standarta ulaşma adına güçlü bir motivasyon olarak, normatif olanı zorlayıcı, sınır ihlaller yapmasını kolaylaştırıcı, esnek bir tutum içine girmesine zemin hazırlayabildiği düşünülebilir. Sosyal statüye uygun yaşama arzusu, bazen totaliter bir motivasyonla, kişiyi yasadışı tutumlara yöneltebilmektedir. Pek çok kamu görevlisinin, daha iyi, kaliteli bir yaşam arzusu ile ahlaki davranma arasında keskin gelgitler yaşadığı, yasadışılık ile ahlakiliğin gölgesi altında kimi zaman rüşvete dönük temayüllerin ağır basması söz konusu olabilmektedir. Kamu görevlisi imkânlar ve fırsatlar uygun olduğu durumlarda, söz konusu arafta olma halinin yüksek baskı ile daha bireyci, ben odaklı, çıkar/maddiyat saiki ile davranma durumunda kalmaktadır.

6. KÜLTÜR, HEDİYELEŞME GELENEĞİ VE RÜŞVET(ÇİLİK)

Sosyal teorisyenler, siyasette ve kamu bürokrasisinde rüşvet düzeninin işleyişinde kültürel düzlemde mevcut bulunan hediyeleşme geleneğinin etkisinden söz ederler. Hediyeleşmenin bürokrasiye, siyasete nüfuz etmesi durumunda, yanlı, eşitsiz, hak ve hukuka aykırı davranışların yaygınlık kazanacağına dikkatleri çekmektedirler. Maksatlı verilen bir hediye mutlakla bürokratik ilişki dünyasında bir karşılık bulması mukadderdir. Zira vermek beraberinde karşılıklılık beklentisini harekete geçiren oldukça güçlü bir motivasyondur.

Hediye, ilk bakışta karşılıklılık gerektirmiyor gözükse de aslında Mauss'un da ifade ettiği gibi, üç katlı bir yükümlülük içermektedir. Bunlar, almak ve karşılıklı bulunmaktır. Mauss, özellikle de etnografikliteratürün ışığında (özellikle Amerika'da Potlaç, Pasifik'teki Kula ve Yeni Zelanda'daki Hau), hediye toplumsal yaşamın tam da odağında yer aldığını göstermeye çalışır. Hediye asla basit bir mal değiş tokuşu değildir ve bir bakıma hayatın her yanına dokunan bir mekanizmadır. Değiş tokuş evlilikte, festivallerde, resmi ritüellerde, askerlik hizmetinde, danslarda, bayramlarda, panayırarda ve benzerlerinde görülebilir. Değiş tokuş edilen nesnelere aynı zamanda bir ruhu, ruhsallığı olan şeylerdir. Bu haliyle bir nesne sadece nesne değil, aynı zamanda bir değiş tokuş sisteminin, dolayısıyla, yaşamsal bir bütünün parçalarıdır (Lechte, 2006:62-63).

Mauss'a göre, hediye toplumlarının karakteristiği, kapitalist toplumlarda olduğu gibi daha çok zenginlik biriktirme amacıyla zenginlik biriktirmek değildir aksine, harcamak (vermek) ve saygınlık kazanmaktır. Örneğin Kuzey Amerika Potlaç'ının özü verme yükümlülüğüne dayanır. Saygınlık ve onur; mümkün olan en çok şeyi harcayana aittir ve vermek alıcıyı verenin eli açıklığına yönelik bir yükümlülük altında bırakır. Potlaç, katıksız bir tahribat orjisine, yani karşılıksız bir katıksız harcamaya dönüşmediği sürece böyledir. Ancak, çoğu kere hediyeler misliyle (faiziyle) karşılık görmeli, böylece hisseleri daha da yükseltmelidir (Lechte, 2006:63).

Hediye alışverişinde veren kişi alan kişiye nazaran daha üst ya da alt konumda olabilir ve hediyeleşme bu hiyerarşik ağı daha da güçlendirebilir. Hediye veren kişi alan kişiden üsteyse alt konumdaki karşılığını vermek zorunda değildir. Çünkü söz konusu olan şey iyilik ya da sadaka vermek gibi algılanır. Batı kültüründe üsttekiler alttakilere "karşılık beklemeden" verir. Sosyal düzlemde üsttekiler alttakilere hediye verirler. Diğer kültürlerde ise mekanizma biraz farklı işler. Alttekiler üsttekilere bağış yapar, hediye verirler. Doğu'da "efendinizin yanına ona hediye vermeden çıkamazsınız. Herhangi bir hediye, bir tavuk, biraz yumurta götürmeden ev sahibini ya da papazı görmeye gitmek mümkün değildir (Mendras, 2008:209).

Eğer üst konumdaysanız alttaki birine bir şey veriyorsanız bu bağıştan dolayı size minnettar kalmalı, sizin için bir şeyler yapmak zorunda hissetmelidir. Zira bu kişi sizin tarafınızdan kayırılmış olur ve üstünlüğünüzü tanır. Oysa Doğu'da daha üst bir konumdakine hediye götürüyorsanız ondan bir şey bekliyorsunuz anlamı çıkartılır. Örneğin, günahlarınız affi için papaza giderken ona bir tavuk götürürsünüz, derebeyine giderken sizi korusun, size kötülük yapmasın diye hediye alırsınız.

Derebeylik sistemi kayırmacılık ilişkisini toplumun temel yapısı üzerine oturtmuştur. Hükümdar tebaasına toprak verir, o da hükümdara bağlılık yemini ederdi. Savaş olduğu zaman bütün tebaa toplanıp hükümdarlarına destek verirlerdi (Mendras, 2008:210).

Mauss'un da işaret ettiği üzere, karşılığı verilmemiş olan hediye, hediye alanı küçültür. Hediye kabul eden kimse, karşılığını ödeme gibi bir niyete sahip değilse, bu eylemi, o kişiyi daha fazla küçültür. Mauss'un belirttiğine göre, eskiden Almanca 'da "hediye" kelimesi hem hediye hem de zehir anlamında kullanılmakta idi. Marcel Mauss, "The Gift" adlı eserinde bize şunları söylemektedir: "Alman halkının kültürünün bir parçasını, hediye veya sahip olunan malın zehire dönüşmesi teması oluşturur". "Ren altını onu kazanana ölüm getirir. Hagen kupası, kahramanını felakete sürükler" (El-Attas 1988:87).

Mauss'a göre, hediye, "bizim kendi" toplumlarımızın (modern) içine de nüfuz etmiştir. Özel dinsel sebepler, evlenme, doğum günü törenleri hala önemli bir hediye verme olgusu ve kişinin faiziyle karşılık vermesi, yani "aldığımızdan daha çoğunu geri vermeliyiz" esprisine dayalı olarak varlığını sürdürür. Karşılık vermemek, alanı verenin karşısında aşağı bir konumda bırakabilir. Vermek kişinin üstünlüğünü gösterir. Hayırseverlik ve sosyal yardımın anlamının bu bağlamda görülüp görülemeyeceği açık bir sorudur; çünkü ortada bir karşılıklılık ögesi ve iftihar vesilesi söz konusu olabilirken, hayırseverlik sırtını hediye değiş tokuşunda bulunmayan yararçı bir güdüye de yaslar. Toplumsal yapısı bütünüyle hediyeye dayanan toplumlarda değiş tokuşa tabi olmayan hiçbir şey/alan yoktur. İnsanlar da bu değiş tokuş sisteminin parçalarıdır (Lechte, 2000-6:64).

Mauss'a göre, kapitalist sistem hediyeye bağlı genel sosyal yükümlülüklerle dayanmaz. Ancak, Batı hukuk ve ekonomik sistemleri aslında hediyein hâkim olduğu toplumlara benzer kurumlardan çıkmıştır. Modern kapitalist toplumlarda, hediyein ayrılmaz bir parçası olan moral yükümlülüğün ve saygınlık savaşının yerini parasal denklik kavramının almasıyla, kişisel olmayan ve hesapçı bir tutum gelişmiştir. Hukuk ve para ekonomisinin gelişmesi, yaşamın bütün etkinliklerini istila etmek yerine, kamusal alanın özel alandan ayrılması yolu ile değiş tokuşun resmiyete dökülmesine ve kamu malı ile sınırlı olmasına imkân tanımıştır (Lechte, 2006:63).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de hediye, kayırma ya da himaye etme davranışının altında karşılıklılık esasına dayalı bir takas rejimi yürürlüktedir. Kişi hediye vererek, kendisine dönük bir iyiliğin, yardımın, desteğin, kayırılmanın ya da imkân/fırsat transferinin yolunu açmış olmakta. Hediye alan kişi için ise, bunun karşılığını sahip olduğu mevki, makam, imkân ve fırsat havuzundan hediye veren kişiyi nemalandırmak, hediyeye karşılık bir imkân/fırsat sunmak olmaktadır. Her iki taraf da bir sosyal alış-verişin öznesi olmakta, sosyal hiyerarşiler, ilişki ve yaşama düzeni böylelikle yeniden kurulmuş olmaktadır.

El-Attas'ın da ifade ettiği gibi, toplum tarafından kabul gören pek çok çarpık hareketin rüşvet yoluyla meşruiyet kazanmış olması, hediye müessesesinin yolsuzluk ağının oluşmasındaki katkısını göz ardı etmeyi imkânsız kılar. Bir ülkede yolsuzluklara açık bir rejim varsa ve geleneksel yapılaşma istismara müsaitse o ülkede yolsuzluk özellikle de rüşvet olayları yaygınlık kazanır. Hediye kurumunun istismarı, halka halka yayılıp genişleyen bir yolsuzluklar yumağı oluşturur. Örneğin, ülkede zorunlu hizmet varsa hizmetin türünün, süresinin ve yerinin belirlenmesinde hediye yoluyla birey lehine toplum aleyhine düzenlemeler yaptırılır. Eğlence dünyasında, kumarhane ve benzeri yerlerin açılabilmesi için gerekli olan izin alınması işinde, eşin dostun mevki sahibi edilmesinde istismar edilmiş hediye kurumu etkin bir rol oynar. Hediye kurumunun toplum için taşınması zor bir kambura dönüştüğü an, toplumu yolsuzluk olaylarının salgın bir hastalık gibi sarmaya başladığı görülür (1988: 68).

Hediye kabul etmenin tehlikelerine Doğu kültüründe de işaret edilmiştir. İmam Ahmed İbn-i Hanbel'in rüşvete, hediye alma alışkanlığına karşı duyduğu nefret bilinir. Dünyanın hemen her ülkesinde hediye almanın doğuracağı sakıncalardan söz edilmiştir. Hediye kurumunun sonunda yozlaşarak rüşvet kurumuna dönüşeceğinden kaygı duyulmuştur. Sağlıklı bir şekilde işleyen hediye kurumunun, belki, rüşvet olaylarının ortaya çıkmasına engel olacağı görüşü ileri sürülebilir. Hediye alıp verme işinin istismar edilerek rüşvete dönüşmesi olayında, Doğu'da egemen sınıfların başrolü oynadıklarını görmekteyiz. Bilge kişiler ve din adamlarının güçsüzlüğü, rüşvet karşıtı dil ve söylemi canlı tutmaya kâfi gelmiyordu. Asya tarihinin her döneminde rüşvetin lanetlenen bir fiil olarak görüldüğünü de ifade etmek gerekir (El-Attas, 1988:97-98).

El-Attas, rüşvet/yolsuzluk türü fiillerin amaçlarına en iyi hizmet eden faktörler arasında hediyeleşme müessesesinin geldiğini ifade etmekle birlikte, yolsuzluk olaylarının artmasında hediyeleşme geleneğinin etkin bir rol oynadığına dair yargıyı tek başına kanıtlamaktan uzak olduğunu dile getirir. Hediye müessesesi evrensel bir kurumdur. Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu kadar Batı'da da yaygındır. Yolsuzluk olaylarının artması veya azalması, hediye verme sayısının artması ya da azalmasından bağımsızdır. Hediye verme fiili ile yolsuzluk olayları arasında neden-sonuç ilişkisinin mevcut olmadığını gösterir. Ayrıca, bir hediyeğin neden olacağı dolaylı sonuçlar tek boyutlu değil çok boyutludur. Verilen bir hediye, bireyi kötü davranışlara sürükleyebildiği gibi, yanlış ve kötü davranışlara yönelmekten alıkoyucu etki de yaratabilir (1988:66).

Ne var ki, hediyeleşme geleneğinin olduğu toplumlarda, bürokratik veya siyasal kurumlarla kurulan ilişkilerde hediyeğin, rüşvet şeklinde karşılıklı bir alış-verişe dönüşmesi her zaman mümkündür. Zira rüşvet, taraflar arasında karşılıklı yarar trampa etme ilişkisi, rüşvet verenin ve alanın bundan kamu olanakları üzerinden yarar devşirdiği, haksız, eşitsiz ve adaletsizlik içeren bir negatif ilişkisellik ağına karşılık gelir.

Dolayısıyla bir nesnenin verilip alınması, sosyal yaşam için olduğu kadar bürokratik ya da siyasi mekanizma açısından da son derece önemlidir. Hediye vermek, gündelik yaşamda nasıl ki bir sosyal yakınlaşmaya sebebiyet verir ve sosyal yaşam için anlamlıysa, bürokratik kurum ve ilişkiler açısından da anlamlı ve işlevseldir. Bu değiş tokuş ameliyesi, hiç kuşkusuz, karşılıklılık müessesesini harekete geçirir ve borçlu kalan kişi borcunu ödemek için elinin altındaki imkân ve nesnelere ödeme yapmak ister. Bürokrasi söz konusu olduğunda bu borcun ödenmesi, kayırılma, terfi ettirilme, işe alınma, kamu imkân ve fırsatlarını peşkeş çekme, ayrımcı davranma şeklinde temayüz eder. Hediye alma ve vermenin her halükarda bir karşılıklılık ilkesi etrafında cereyan etmesi elbette ileri sürülemez, ancak, hediye ya da imkân transferinin hem alıcı hem de verici açısından bir anlamı her zaman bulunur ve alan kişi için bunun karşılığını verme ihtiyacı bazen katlanılmaz bir ağırlık şeklini alabilir.

7. BİREYCİLİK, MADDİYATÇI EĞİLİMLER VE RÜŞVET

Kapitalist ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak toplumsal yapıda görülen yeniden yapılaşma sürecinde değer, norm, anlam ve yaşama biçiminde farklılaşmalar görülür ve toplum üyelerinin nerde, nasıl hareket edeceklerine dair belirsizlikler söz konusu olur. Bu durum, doğal olarak ahlaki normların bağlayıcılığı üzerinde menfi bir tesir meydana getirir.

Toplumun içinde bulunduğu üretim tarzı, tüketim anlayışı, sınıfsal katmanlaşma, eşitsiz ve adaletsiz koşullar ve verili pozisyonun/statünün aşınmasına olan tanıklık da, kişilerin mevcut yaşama standartlarıyla yetinmelerini zorlaştırır. Toplum üyelerine sirayet eden tüketim(cilik) hastalığı, herşeye sahip olma tutkusunu, lüks yaşama isteği vs. kişiyi, kimileyin, önüne çekilen duvarları aşma, ahlaki/legal sınırları ortadan kaldırma noktasına getirir. Kamu görevlisi, makul ve hak ettikleri ölçüde yaşama ve yasal ölçüler içinde kalma yerine, kamusal imkânları kendi kişisel kullanımına açma veya başkalarına maddi çıkar karşılığında sunmaya yönelir. Medya, toplumsal çevre, akran grubu, eğitim sistemi vb. yönlendirici aygıtlar da kişiyi yasal sınırları zorlamaya, hatta teşvik edici etkide bulunur. Kişinin çevresini saran uyaranlar kümesi onu farklı, sıra dışı, konumunu aşan tüketimci özneler olmaya yöneltir. Öyle ki bireyin tek ve asli fonksiyonunun tüketimde bulunmak, alışveriş yapmak, çok tüketmenin erdem ve en yüksek değer olduğunu içselleştirmesine yol açar.

Shleifer-Vishny (1993), ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının pek çok açıdan rüşvet ve yolsuzluk türü olaylar için belirleyici olduğunu ifade ederler. Onlara göre, düşük gelirli ülkeler ile yüksek gelirli ülkelerde yolsuzluk popülasyonu farklı seyrederek. Bir başka deyişle, düşük gelirli ülkelerde yolsuzluk çevrelerinin ve yolsuz edimler arzının gelişme olasılığı da benzer şekilde yüksek olur.

Düşük gelirli olmak, yeterince tüketmemek, sahip olmaya dönük yüksek arzu ve talep potansiyeli, aslında bireyler/sınıflar arası rekabeti, sahiplik için mücadele derecesini yükseltir. İnsanlar, konumlarını, şartlarını zorlamak için ekstra bir motivasyonla hareket edebilirler. Zira tüketimci toplum, bireyleri tüketime koşullamakta, hayatın en yüksek değeri olarak sunmakta, ileri bir motivasyonla tüketimi, sahip olmayı, elde etmeyi bir yaşam ideolojisi olarak ikame etmektedir.

Bu realite, düşük gelirli, sınıflararası eşitsizliklerin yoğun olduğu toplumlarda, ister istemez pastadan pay alma adına yüksek bir mücadele ve talepkâr bir kitlenin varlığına işaret etmektedir. Bu süreç, kolay yoldan zengin olma ve sınıf atlamaya dönük arzu ve isteklerde bir patlama yaşanmasına kapı aralayabilir.

Sosyo-ekonomik koşulların dezavantajlı olması, rüşvetçi davranışın rasyonalize edilmesini, kimi haklı gerekçeler icat edilmesi noktasına kamu görevlisini ya da vatandaşı savurabilir. Kesimler, kendilerince rüşvet ilişkisi içinde olmayı meşru kılacak gerekçeler icat ederler. Ahlaki değerlerin bağlayıcılığının azalması ve bunun yerine yenilerinin konamayışı, kişileri kuraldışı davranışlar içine girmeye yaklaştırır. Mevcut değer yargılarındaki tahribat, doğal olarak cari sistemin işleyişini bozar, normlara, yerleşik değerlere bağlılığı yok eder, yapıcı-makul değerler, kişilerarası ilişkileri düzenleyen umdeler olmaktan çıkar.

Modernliğe dönük çıkar kültürünün, bencillik ve maddiyatçı eğilimlerin zirveye çıkması, kayırılma, rüşvet ve yolsuzluk temayülüne açık bir zihinsel iklim yaratır. Bireysel, çıkar odaklı yaşam stratejisi içinde olmak, ister istemez fırsat ve imkânların kendi lehlerine çevrilmesi hususunda kimi ahlaki ölçülerin aşınmasına, genel faydadan sapıcı tutum ve tavırlar içine girmeye teşvik edici bir etki yaratabilir (Aytaç, 2010:22).

Bireylerin lüks ve konforlu yaşama arzularının yarattığı gerilimler de çoğu zaman kişileri legal ya da normatif hatları çiğneme etkisi yaratabilmektedir. Nitekim İbn Haldun'un da ifade ettiği gibi, rüşvet ve yolsuzluk türü fiillerin altında lüks yaşayışa dönük yöneticilerin zaafları etkili olmaktadır (El-Attas, 1988). Sınıf atlama, lüks ve gösterişli yaşama takıntısı, kimi zaman yöneticileri meşru sınırları ihlal etme noktasına savurabilmektedir. Bundan başka, kamu ile iş yapan kesimlerin de zengin olma, servet ve lüks yaşam edinme arzularına kavuşma yolu olarak rüşveti bir araç olarak kullanabilmeleri imkân dâhilindedir. Bireyci, maddiyatçı, tez elden servet sahibi olma beklentisi, tarafları rüşvet/yolsuzluk hattında buluşturabilmekte, sınır ihlaller yapmayı göze almaya yöneltebilmektedir.

Rüşvet ve kayırılmacılık fiiline dönük temayüllerin yaygın hal alması, gerçekte bireyciliğin tavan yapması, ben kültürünün yükselişe geçmesi, hayatı büsbütün kuşatan bir hal almasına kapı aralamaktadır. Yeni dönemin ruhuna uygun olarak, hemen herkes kendini, öz çıkarımı merkeze almakta, bireysel yarar esprisi ile hareket etmekte, "başkalarını gözetem" olmaktan çıkıp, imkân ve fırsatların kendine dönmesi etrafında bir yaşam beklentisi içine girmektedir.

Pragmatizmin yükselişi de kayırma yapmayı, menfaat teminine açık bireysel talepleri artırmaktadır. Pragmatizm, sübjektif aklın objektif aklın önüne geçmesi, yani bireyciliğin galip gelmesi de, çıkar odaklılığı, kayırılma ve rüşvetçi davranış kalıplarını rasyonalize edici tesirler meydana getirmektedir. Zira yarar elde etmek bireysel bilinçlerde esas amaç haline geldiğinde rüşvet ilişkisinde taraf haline gelmek kolaylaşmış olmaktadır. Dolayısıyla, kayırılma, rüşvet ilişkisinde bulunmak, bir yandan pragmatik güdülerin zorlaması, diğer yandan bireycileşme, bireysel çıkar kültürünün etkisiyle yaygın bir eğilim haline gelmektedir. Çıkar kültürünün toplumsallaşması, ahlaki olanı gözden düşürürken, normdışı usul ve yolların meşru ve makul olarak görülmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu iklimde, yasadışı, norm dışılık olağan bir yaşam pratiği haline almakta, diğer sosyal patolojiler gibi rüşvet ve yolsuzluklar içinde uygun ve elverişli bir iklime kapı açılmış olmaktadır.

Modern kent yaşamı ve küreselleşmenin getirdiği akışkan toplum dinamikleri ister istemez birey, kültür ve toplum üzerinde yıkıcı, tahrip edici sonuçlar doğurmaktadır. Bireycilik, değer ve ahlaki normları dışlayıcı, benlik odaklı ve çıkar güdüsünü maksimize edici bir boyut kazanmaktadır. Bu durumda, birey daha fazla maddi imkân ve daha fazla mevki, makam, yükselme hırsı vs. odaklı bir arayış içine girmektedir. Kapitalist ahlaki tutumlar, bireyde mevcut ile yetinmeme, daha fazlasını elde etme türü hırslı bir yaşam kültürü ortaya çıkarmakta. Bu gerçek, ahlaki, yerleşik kural, teamül ve usulleri atlayarak, kısa yoldan, beklentilere kavuşma arzusu yaratmakta. Rüşvet, yolsuzluk, kayırılmacı atraksiyonlar bu süreçte ete kemiğe bürünmekte, toplumsal görünürlük kazanmakta ve yaygın bir kültürel tradisyona dönüşmektedir. Dolayısıyla, kapitalist yarışmacı iklimin dayattığı kimi tutum ve davranışlar, doğrudan ya da dolaylı şekilde enformel, yasadışı, kuraldışı kazanç kapılarını

açmaya dönük tesirler meydana getirmektedir. Rüşvet ve yolsuzluk olaylarının artmasında, söz konusu kültürel iklimin mevcudiyetini gözden uzak tutmamak gerekir.

8. SONUÇ YERİNE

Rüşvet, yönetsel, siyasi ve ekonomik bir davranış biçimi olmakla birlikte, hem ortaya çıkışı hem de sonuçları itibariyle sosyolojik bir meseledir. Yönetsel karar alma sürecini felce uğratan bir sapma olarak görüldüğü kadar, toplumsal ve kültürel değerlerde çürüme, yozlaşma ya da her türden dejenerasyonun da göstergesi durumundadır. Diğer suç, sapma, illegalite, kuraldışı vb. negatif eylem biçimleri gibi, sosyal yapı, kültürel değerler ve ahlaki tutum ve anlayışlarla da yakından ilişkilidir.

Rüşvet, sonuçta bireysel bir eylem biçimi olarak görülmele birlikte, rüşvetçi davranışı üreten, yaygınlaştıran, meşru ve makul bir tavır olarak görülmesini dikte eden toplumsal yapı, bilinç ve değersel formlar bulunmaktadır. Kişiyi rüşvete yönelten, toplumsal koşullar, aile, arkadaş ve akraba türü bağılıklar, toplumsal anlayış ve tahayyül biçimleri, kamuoyu vb. sosyal üniteler, bütün tarihsel dönemlerde bir sapma olarak görülen, sosyal adalet ve eşitlik hissiyatını zedeleyen bu fiilin ortaya çıkmasında büyük pay sahibidirler. Zira rüşvet/yolsuzluk fiilini icra eden bireyler, belli bir toplum, tarih, zaman ve mekâna bağlı şekilde sosyalleşmekte, yaşama deseni oluşturmakta, eylemlerine arka plan oluşturan düşünce ve değerlerden beslenmektedir.

Rüşvet, aslında çok yönlü ve çoklu nedenlerden kaynaklı bir sorundur. İktisadi ve politik temellerinin yanısıra sosyal ve kültürel temellere de sahiptir. Aile, din, ahlak, toplumsal değer ve normlar, eğitim ve çocuk yetiştirme düzeni, toplumun yaşama standartları, tüketim ölçüleri, yaşam ideolojisi vb. pek çok etken, rüşvet/yolsuzluk için ön açıcı, harekete sevketicisi bir fonksiyon icra eder. Bu etkenlerin her biri diğeriyle ilişkili olmakla birlikte, bürokratik düzensizlikler, iktisat rejimindeki yapısal sorunlar, hukuki boşluklar vs. rüşvet fiilinin bir tercih ya da seçenek haline gelmesinde belirleyici olabilmektedirler.

Kültürel unsurlar (aile, din, ahlak, değer ve normlar, eğitim vs.), davranış ve fiillerimiz için son derece güçlü bir arkaplan oluştururlar. Her türden tutum ve davranışlarımız için bir referans kaynağı durumundadırlar. Rüşvetçi eylem içine girmede, kolektif tasavvurlar, toplumun tutum ve davranış ölçüleri engelleyici olduğu kadar meşrulaştırıcı, teşvik edici rol oynayabilir. Örneğin, “devletin malı deniz yemeyen domuz”, “beleş mal baldan tatlıdır”, “köşeyi dönmek, işini bilmek”, “çabuk yoldan zengin olmak”, “salla başı al maası”, “aklımı kullan”, “bal tutan parmağını yalar”, “hatır gözetmek”, “gönül almak-gönül yapmak anlayışı” vs. doğrudan ya da dolaylı yoldan rüşvet türü fiiller içine girmeye kapı aralayıcı bir fonksiyon icra ederler.

Rüşvet ve yolsuzluk olaylarının yasal olduğu kadar, sosyo-kültürel ve ahlaki yapıdaki aksaklıklarla olan ilişkisi, sorunun bir sistem sorunu olduğu ve tarihten gelen ve gelenekselleşmiş bir takım hatalı davranış ve anlayışların türevi olduğunu da ortaya koymaktadır.

Rüşvet alma/vermeyi destekleyen söz konusu toplumsal kültür ve zihniyet kalıpları, rüşvetin yaygınlaşmasında belirleyici bir fonksiyon icra ederler. Özellikle de kültürel çöküş, anomi, değerselerezyon vb. normatif gerileme dönemlerinde, rüşvet alma/vermeye dönük temayüllerde bir artış olması söz konusu olabilir. Zira bu dönemde, değerler bağlayıcı, olumsuz tutum/davranışları önleyici gücünü kaybettiğinden, rüşvet, yolsuzluk, kayırmacılık vb. sapma davranışları artış gösterebilir. Nitekim çalkantılı siyasi ve iktisadi sisteme sahip ülkelerde, hızlı değişimin yaşandığı toplumlarda, hayatın tamamına yayılan normatif çöküş emarelerine her zaman rastlanır. Bunu Hindistan, Endonezya, Singapur, Türkiye, Brezilya, Meksika, Mısır ve İran gibi ülkelerde yoğun olarak gözlemlemek mümkündür. Yine, sistem değişikliğine giden eski Sovyetler Birliği ülkelerinde, yoğun göç ve mobilizasyona uğrayan Asya ve Afrika’daki bazı ülkelerde, rüşvet ve yolsuzluk sığasının yüksekliği dikkati çeker. Aslında, yapısal koşullara dönük normatif bozulma halleri, doğal olarak gündelik hayatta gözlenen negatif standartların yönetsel/bürokratik alandaki tezahürlerinden başka bir şey değildir. Bu tezahürler, rüşvet, yolsuzluk, zimmete para geçirmek, kayırmacılık, devlet malını hor kullanmak, devlet imkânlarını ahbap-çavuş ilişkilerine göre düzenlemek vb. olumsuzluk süreçlerine de kaynaklık eder.

KAYNAKÇA

- Abbink K. and Hennig-Schmidt H. (2006). Neutral Versus Loaded Instructions In A Bribery Experiment. *Experimental Economics*, 9(2), 103–121.
- Aguiar, F., Branas-Garza, P., Cobo-Reyes, R., Jimenez, N., and Miller, L. M. (2009). Are women expected to be more altruistic? *Experimental Economics*, 12(1), 93–98.
- Alkan, T. (1993). *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Aktan, C. C. (2015). Political Corruption: An Introductory Study on Terminology and Typology. *International Journal Of Social Sciences and Humanity Studies* 7 (1), 47-66.
- Aktan, C.C. (1992). *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi 1980-1990 Türkiye Deneyimi*, İstanbul: Afa Yay.
- Aytaç, Ö. (2010). Kayırmacı İlişkilerin Sosyolojik Temeli, Ramazan Erdem (Ed.), *Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık* (s. 3-26), İstanbul: Beta Yayıncılık
- Banerjee R. (2016). Corruption, Norm Violation And Decay In Social Capital. *Journal of Public Economics*, 137(35), 14–27.
- Barr A and Serra D. (2010). “Corruption and culture: An experimental analysis”. *Journal of Public Economics*; 94(11–12): 862–869.
- Berkman, A. Ü. (1983). *Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*, Ankara: TODAİE Yayınları
- Bozkurt, Ö. ve Turgay E. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, Ankara: TODAİE Yayınları
- Branas-Garza P, Capraro V. and Rascon-Ramirez E. (2016). Gender Differences In Altruism: Expectations, Actual Behaviour, And Accuracy Of Beliefs. Available at SSRN, <https://ssrn.com/abstract=2796221>
- Camargo, C.B. (2017). “Can a Behavioural Approach Help Fight Corruption?” Basel Institute on Governance, Policy Brief Number 1
- Candan Wilson, H. (2009). “Türk Kültürü İstisnacı”, *Hürriyet İnsan Kaynakları* (İK) Eki, 18 Ekim 2009
- Capraro V. (2017). Who Lies? A Meta-Analysis Of The Effect Of Sex, Age, And Education On Honesty. Available at SSRN, <https://ssrn.com/abstract=2930944>.
- Cialdini R. B., Reno R. R. and Kallgren C. A. (1990). Focus Theory Of Normative Conduct: Recycling The Concept Of Norms To Reduce Littering In Public Places. *Journal of Personality and Social Psychology*, (58)6, 1015–1026.
- Dupuy, K. and Siri N. (2018). The Cognitive Psychology Of Corruption. Micro-Level Explanations For Unethical Behaviour, <https://www.u4.no/publications/the-cognitive-psychology-of-corruption/pdf>
- El-Attas, S. H. (1988). *Toplumların Çöküşünde Rüşvet*, Çev. C. Cerit, İstanbul: Pinar Yayınları
- Fischer, R., Ferreira, M. C., Milfont, T. and Pilati, R. (2014). Culture of Corruption? The Effects of Priming Corruption Images in a High Corruption Context, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol: 45 (10), 1594-1605. <https://doi.org/10.1177/0022022114548874>
- Fiske, A.P. (1992). The Four Elementary Forms Of Sociality: Framework For A Unified Theory Of Social Relations. *Psychological Review*, 99, 689–723. pmid:1454904
- Gelfand, M.J. vd. (2011). Differences Between Tight And Loose Cultures: A 33-Nation Study. *Science*. 332(6033), 1100–1104, pmid:21617077
- Gürsoy, Ş. (2001). Bir Yolsuzluk Türünün Sosyo-Kültürel Çözümlemesi. *Rüşvet, Dini Araştırmalar*, 3(9), 63-76.
- Hauk, E. and Saez-Marti, M. (2002). On the Cultural Transmission of Corruption, *Journal of Economic Theory*. 107(2), 311-335.
- Hoffmann, L.K. and Patel, R.N. (2017). *Collective Action on Corruption in Nigeria: A Social Norms Approach to Connecting Society and Institutions*. London: Chatham House Report. <https://www.corporatecomplianceinsights.com/the-psychology-of-corruption> 23 Dec. 2016.
- Huang, R.Y. (2007). *China: A Macro History*, 2nd ed., Beijing: SDX Joint Publishing Co.
- Lan, T. and Hong, Y. Y. (2017). Norm, Gender, And Bribe-Giving: Insights From A Behavioral Game. *PLOS ONE* 12(12), 1–21. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0189995>.
- Lechte, J. (2006). *Eller Çağdaş Düşünür. Yapısalcılıktan Postmoderniteye*, çev. B. Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap

- Markus H.R. and Kitayama, S. (1991). Culture And The Self: Implications For Cognition, Emotion, And Motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224–253.
- Mazar, N. and Ariely, D. (2006). Dishonesty In Everyday Life And Its Policy Implications. *Journal of Public Policy and Marketing*. 25(1), 117–126. doi: 10.1509/jppm.25.1.117
- Mazar, N. and Aggarwal, P. (2011). Greasing the Palm: Can Collectivism Promote Bribery. *Psychological Science*, 22, 843–848. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0956797611412389>
- Mendras, H. (2008). *Sosyolojinin İlkeleri*, çev. Buket Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları
- Mumcu, A. (1985). *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, İstanbul: İnkılap Kitapevi
- Özsemerci, K. (2003). *Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları Ve Çözüm Önerileri*, Ankara: Sayıştay Yayın İşleri Müdürlüğü
- Prentice, D. A. and Miller D. T. (1993). Pluralistic Ignorance And Alcohol Use On Campus: Some Consequences Of Misperceiving The Social Norm. *Journal of Personality and Social Psychology*. 64(2), 243–256. pmid:8433272
- Shen, H., Wan, F. and Wyer, R. S. (2011). Cross-Cultural Differences In The Refusal To Accept A Small Gift: The Differential Influence Of Reciprocity Norms On Asians And North Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(2), 271–281. pmid:21058870
- Shleifer, A. and Vishny R. (1993). Corruption. *Quarterly Journal of Economics*, 108, 599–617
- Swamy, A., Knack, S., Lee, Y. and Azfar, O. (2001). Gender And Corruption. *Journal of Development Economics*, 64(1), 25–55.
- Tekeli, İ. ve Şaylan, G. (1974). Rüşvet Kuramı, *Amme İdaresi Dergisi*, 7(3), 92–113.
- Vranka, M. A. and Bahník, S. (2018). Predictors of Bribe-Taking: the Role of Bribe Size and Personality. *Frontiers in Psychology*, 9(10), 1511. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.01511/full>
- York, G. (2008). Beijing Can't Muzzle Outrage Over Deadly Collapsed Schools. *The Globe and Mail*. Available from: <http://www.theglobeandmail.com/news/world/beijing-cant-muzzle-outrage-over-deadly-collapsed-schools/article674653/>
- Zaloznaya, M. (2017). The Social Psychology of Corruption: Why It Does Not Exist and Why It Should. *Sociology Compass*, 8(2), 187–202.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The emphasis of this study is specifically on the nature of corruption and the sociocultural conditions that have a role in this phenomenon. For this purpose, the focus is on the socio-cultural background of bribery, and to what extent the social structure and culture can lead to the development of administrative corruption such as bribery acts and corruption.

Methodology

This theoretical study has been designed to look at the relationship between sociocultural dynamics and the bribery acts at the descriptive level. To this end, a growing body of literature on bribery, corruption and cultural issues first has been investigated. The main focus of this study is three fold: the impact of socio-cultural dynamics on the bribery acts; to what extent socio-cultural structure, traditions, values, moral forms as well as socialization and educational processes feed bribery; and to what extent they are functional in reducing bribery acts.

Findings

Bribery acts can occur for socio-psychological and cultural reasons as well as bureaucratic and political ones. The literature review shows that there is a strong evidence for association between socio-psychological, cultural reasons and bribery acts (see Fiske, 1992; Markus and Kitayama, 1991; Lan-Hong, 2017). However, it seems to show that socio-psychological factors create a strong motivational background for many behaviors.

Corruption that is exposed at any given time and place is a socio-cultural and psychological type of action. It is a universal phenomenon in this aspect. Corruption is a failure to conform to common standards. These standards may refer to socio cultural issues or to individual behaviours.

Bribery and corruption is basically a sociological event and closely related to the value, meaning, way of life of society. Among the most common causes of corruption are rapid changes in social structure, economic instability, erosion in the effectiveness of normative values and rules, degeneration in the political system, deterioration of socio-economic conditions, legislation that do not comply with the needs of society, intense paperwork, inconsistent personnel policy, legal gaps, social irresponsibility, and unconscious citizens.

In societies where there is a tradition of gifting, it is always possible for the gift to turn into a mutual bribe exchange in relations established with bureaucratic or political institutions.

Individualism is in the forefront of the capitalist moral attitudes. People are not content with what they have. Therefore, some attitudes and behaviors imposed by the capitalist competitive climate have direct or indirect effects on opening the doors of informal and illegal earnings. The last thing this issue needs is that bribery and corruption is compatible with traditional cultural practices.

To sum up, the social structure is a potential probability that bribery and corruption may occur so that efforts to prevent bribery seem to be just as fruitless.

Conclusion and Discussion

Bribery is not only a managerial, political and economic behavior but it is also a sociological issue in terms of causes or factors that promote bribery. It implies a deviation, a sign of decay, or any kind of degeneration in social and cultural values as well as paralyzing the managerial decision-making process. Although bribery is ultimately viewed as an individual form of action, it is a legitimate and reasonable attitude under the influence of social structure, consciousness and valuable forms. So it is closely related to cultural values and moral attitudes and understandings like the other negative forms of action such as crime, deviation, illegality, etc.

Social unit like family, friends and relatives, forms of social understanding and imagination, public opinion, etc. have a large share of corruption which is seen as a deviation in all historical periods, creating a sense of social injustice and inequality. This is because individuals who commit the act of bribery or corruption are introduced first to the values and beliefs of society, and feed on thoughts and values that form the background to their actions.

Bribery is actually a multifaceted and multicausal problem. Besides its economic and political aspects, it also has social and cultural foundations. Many factors like family, religion, morality, social values and norms, education and child-rearing order, living standards of the society, consumption measures, life ideology and so on act as functions of promoting bribery or corruption. Although each of these factors is related to the other, bureaucratic irregularities, structural problems in the economic regime, legal gaps, etc. can be decisive in making the act of bribery a choice or an option.

The relationship between bribery and corruption cases with the defects in the socio-cultural and moral structure reveals that the problem is a system problem and is a derivative of a set of historical and traditional erroneous behaviors and understandings even though it is legitimate.

The patterns of social culture and mentality that support taking/giving bribes seems to finally reveal the existence of negative bribery thinking in society, and they in turn serve as a preventative function for the spread of bribery.

THE MARSHALL PLAN: REBUILDING EUROPE TO BUILD A US-LED HEGEMONIC WORLD ORDER*

Araştırma Makalesi / Research Article

Gülseven, Y. (2021). The Marshall Plan: Rebuilding Europe to Build a US-Led Hegemonic World Order. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. 11(3), 1566-1581.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.950228>.

Geliş Tarihi: 09.06.2021
Kabul Tarihi: 06.07.2021
E-ISSN: 2149-3871

Yahya Gülseven
yahyagulseven@baskent.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-1515-9263

ABSTRACT

Officially known as the European Recovery Program (ERP), the Marshall Plan is generally considered to have laid the foundations of the current international aid architecture. Most analyses of the Marshall Plan focus on its unique success and the inspiration that it provided as a “success story” for the subsequent aid programs. This study offers a reinterpretation of the Marshall Plan. It argues that the Marshall Plan was by no means confined to rebuilding the physical environment, but also, and more importantly, it was aimed at providing political stability within and between Western European states and incorporating them into the US-led capitalist international order. Accordingly, the Marshall Plan is evaluated not simply in terms of the immediate impact of the material and financial aid that it provided, but rather in terms of its role in the construction of a US-led multilateral international economy.

Keywords: Marshall Plan, European Recovery Program, Foreign aid, the Bretton Woods system.

MARSHALL PLANI: ABD ÖNDERLİĞİNDE HEGEMONİK DÜNYA DÜZENİ İNŞA ETMEK İÇİN AVRUPA’YI YENİDEN İNŞA ETMEK

ÖZ

Resmi adıyla Avrupa’yı Canlandırma Programı (ERP) olarak bilinen Marshall Planı, genel olarak mevcut uluslararası yardım mimarisinin temellerini atmış olarak kabul edilmektedir. Marshall Planı’nın çoğu analizi, benzersiz başarısına ve sonraki yardım programları için bir “başarı öyküsü” olarak ilham sağlaması üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışma, Marshall Planı’nı yeniden yorumlamaktadır. Marshall Planı’nın yalnızca “yeniden inşa” ile sınırlı olmadığını, daha da önemlisi Batı Avrupa devletleri içinde ve arasında siyasi istikrar sağlayarak bu devletleri ABD önderliğinde uluslararası kapitalist düzene dahil etmeyi amaçladığını savunmaktadır. Buna göre, Marshall Planı, sadece sağladığı aynı ve mali yardımın etkisi açısından değil, daha çok ABD liderliğindeki çok taraflı bir uluslararası ekonomik düzenin inşasında oynadığı rol açısından değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Marshall Planı, Avrupa Kurtarma Programı, Dış yardım, Bretton Woods sistemi.

INTRODUCTION

Officially known as the European Recovery Program, The Marshall Plan is considered as the most successful aid program launched by the United States in the 20th century. Proposed in June 1947 by the US President Harry Truman’s secretary of state, George C. Marshall, the European Recovery Program has been credited with helping Europe to get back on its feet after the devastation of the Second World War, preventing communism from gaining support in the Western European countries, and laying the foundations of the European integration. It is considered by many as the

* This study is based on the author’s unpublished PhD dissertation, Yahya Gülseven, “Old and New Foreign Aid Architecture” (PhD diss., METU, 2019). The author declares that there is no conflict of interest.

most generous aid exercise in history. British Prime Minister Winston Churchill once called it “the most un-sordid act in history”, while his Foreign Secretary Ernest Bevin said that it was an act of “generosity...beyond belief” (Keeley, 2021:70). By the program’s end in 1952, the United States had channeled to 16 European countries USD 13 billion in the form of economic and technical assistance, which is today equivalent to approximately USD 100 billion (Behrman, 2007: 4).

It has become fashionable to call for a “new Marshall Plan” whenever a country or a region is effected by a political or economic crisis or a natural disaster. Some countries have proposed their own versions of the Marshall Plan for entirely different regions. For example, British government offered a “Marshall Plan for southern Africa” to keep southern Africa stable in the final years of the apartheid regime in South Africa (Plaut, 2006). During its presidency of the G8 group in 2005, the British government once more proposed “a modern Marshall Plan” for the developing world (Tran, 2005). In a comparable manner, The United Nations Millennium Project, which was commissioned by the UN in 2002 to develop an action plan to achieve Millennium Development Goals, evoked the Marshall Plan in its reports, as did the US administration’s Millennium Challenge Account, which was launched in 2006. George W. Bush, the former president of the United States, likened his countries nation-building efforts in Afghanistan to the Marshall Plan (Bush, 2002). Barack Obama offered a Marshall Plan for the 21st century during his election campaign in 2008 (MacAskill, 2008). John Allen, who was Obama’s special envoy for the global coalition to counter the Islamic State (ISIL), called for a Marshall Plan to rebuild the Middle East to prevent the rise of terrorist organizations like the Islamic State (BBC, 2016). In the course of the global financial crisis in the early 2010s, the president of the European Investment Bank (EIB), Werner Hoyer, demanded a Marshall Plan for Greece government debt crisis (Chasse, 2014: 192). The United Arab Emirates’ minister of economy called for a global initiative similar to Marshall Plan for the political and economic recovery of the Arab Spring countries in 2013 (Flanagan, 2013). The United Nations called for a Marshall Plan to tackle cholera epidemic in Haiti in 2014 (The United Nations, 2014). In 2015, Liberia’s president called for a new Marshall Plan to eradicate Ebola disease and rebuild economies in West African nations devastated by the virüs (BBC, 2015). Russia joined the chorus in 2016 when the Russian President Vladimir Putin called for “a kind of Marshall Plan” for the war and conflict-torn Middle East (Wintour, 2016). In January 2017, Germany announced “a new Marshall Plan for Africa” as part of a larger effort to prevent migrant flows to Europe (Pelz, 2017). More recently, the Secretary-General of UNCTAD called for a “health Marshall Plan” for Africa to address the immediate health and livelihood challenges in responding to the COVID-19 pandemic (Kituyi, 2020).

The calls for new Marshall Plan have not been limited to the regions or countries. Detroit City Council and Michigan State University’s Land Policy Institute developed “a Marshall Plan for Detroit City” to improve its infrastructure in 2007 (Gabriel, 2009). As a matter of fact, these calls for “new Marshall Plan” seems to have become an indispensable part of the current debates on development as well as security. It has become fashionable to invoke the Marshall Plan as an example of how the huge global problems, such as refugee crisis in the Middle East or conflicts in Africa, can be solved in a very short period. In the popular imagination, the Marshall Plan helped the economies of Western Europe to recover in a few years and it can do the same today for the Middle East, or Africa. In fact, politicians, bureaucrats and development agencies are not alone in calling for new Marshall Plans. In April 2016, Irish rock star and activist Bono appealed to the US Congress for providing aid to the Middle East, stating that “in the spirit of the Marshall Plan, America once again has the chance to advance global security through global generosity” (Walker, 2016). The calls for a new Marshall Plan are not limited to development, security and humanitarian issues, either. It has become fashionable to evoke the Marshall Plan whenever an issue is considered as requiring immediate attention. For example, in 2015, Liberia Football Association called for a Marshall Plan for football in Africa, Asia and Latin America to support local leagues (Williams, 2015).

In the years since its completion, the Marshall Plan has become a metaphor for a major international success, as is reflected in the periodic calls for a new Marshall Plan. This study also considers the Marshall Plan as a successful initiative. However, the real success of the Marshall Plan lay in its contribution to the construction of a US-led multilateral international economy, not in the

quantity of aid it provided to the Western European countries. Following Wood (1986), this study offers a reinterpretation of the Marshall Plan, suggesting that it is not limited to recovery or reconstruction. The first section provides a brief overview of the literature on the Marshall Plan. The second section discusses the role and relevance of the Marshall Plan in the construction of the US-led multilateral world order. The third section discusses whether and to what extent the roots of the Marshall Plan institutions and mechanisms can be traced back to American New Deal experience. The concluding section briefly assesses how the Marshall Plan institutions and mechanisms contributed to the emergence of a particular form of societal organization in Western European countries.

1. LITERATURE REVIEW

Although the Marshall Plan has been almost unanimously associated in the popular imagination with success and generosity, scholars of postwar Europe and Cold War history have been more divided about its impact and motivation. Whereas earlier studies assigned a central causal role to Marshall Plan in the European economic recovery, subsequent studies took a skeptical view of the impact of Marshall Plan, arguing that European economic recovery had already been under way when the Marshall Plan started. These more recent interpretations seriously questioned the practical achievements and the economic influence of the Plan.

As the most prominent representative of these negative evaluations, Milward (2005: 69) suggests that the effectiveness and importance of the Marshall Plan has been exaggerated, even by those who approached it with suspicion. Milward (2005) contends that economic recovery in Western Europe had already begun before the Marshall Plan commenced and it was the local initiatives undertaken by the Western European countries themselves, rather than the Marshall Plan, that were the main drivers of the European recovery. From this point of view, whatever its motivations were, the impact of the Marshall Plan was small and the recovery of Europe would still have been possible in its absence.

While subsequent studies shared Milward's interest in the Marshall Plan's impact on European recovery, the majority of the scholarly debate focused on the motivation behind it. The Marshall Plan is part of a long-lasting debate on the origins of the Cold War and about the causes of the US postwar international economic policy. Mainstream accounts of the origins of the Cold War have provided a very positive evaluation of the Marshall Plan, considering it as a defensive act, designed as a necessary and successful initiative to save Europe from economic collapse and communism, but which received an offensive response from the Soviet Union. They have simply reproduced much of the Marshall Plan propaganda carried out during its implementation. In addition to the academic studies, the traditional perspective can be found in the studies and memoirs of those directly involved in the Marshall Plan (see Jones, 1955; Kindleberger, 2010).

The revisionist approaches, on the other hand, have had a skeptical approach towards the Marshall Plan. They consider it as an offensive act, designed by the United States to shape the postwar global economy, which received a defensive response from the Soviet Union. Revisionist accounts are mostly based on the idea of an American "open door empire" associated with William Appleman Williams. He argued that the United States attempted to solve its domestic economic problems by expanding abroad in search of overseas markets so that American business could operate and profit without restrictions all around the world (see Williams, 1972). According to "open door" interpretation of the United States foreign policy, then, America's prosperity at home depended on access to markets abroad. For Williams, the result of the United States' pursuit of an "open door" foreign policy was the creation of an American empire. His views became the "bedrock of the revisionist interpretation of the Cold War" (Schmidt, 2012: 12). From this point of view, the United States' open door foreign policy, and not Soviet expansionism, was largely responsible for the emergence of the Marshall Plan. Far from being an act of charity, the Marshall Plan was part of an attempt to finance the US export surplus, ensure American predominance in Europe and establish an American empire.

Kolko and Kolko's work, published in 1972, was one of the earliest revisionist studies that followed in the footsteps of Williams. They argued that the Marshall Plan was not an outcome of US generosity or its fear of communism in Western Europe, but of the anxiety with the proliferation of nationally oriented capitalism based on extensive state intervention and planning in Europe (see Kolko and Kolko, 1972). Similarly, Block (1977: 9) has argued that the Marshall Plan was directed at national capitalism based on extensive state intervention, which was the dominant trend in Western Europe at the end of the war.

Although they see the issue from different angles and reach very different conclusions, both traditional and revisionist approaches analyze the motivation for the emergence of the Marshall Plan and its consequences in a simple and shallow manner. Analyses inspired by these two perspectives fall short in understanding and demonstrating the role of the Marshall Plan in the establishment of a new world order in the postwar years.

2. THE ROLE OF THE MARSHALL AID IN THE CONSTRUCTION OF THE US-LED HEGEMONIC ORDER

One of the most critical issues facing the US policy makers, industrialists, and labor leaders at the end of the Second World War was the future health of the economy. The war had lifted the US economy out of depression and the fear was widespread that the economy would slide back into depression conditions with the end of huge government expenditures on military goods after the war. The United States had increased its industrial capacity during the war. It was widely recognized that a return to the economic situation, in which domestic demand would be insufficient to absorb the growing economic surplus, would inevitably lead to economic stagnation and depression. In fact, the concerns about and efforts to avoid a postwar depression had already started in the United States during the war. In addition to the federal executive departments, special committees and private corporate policy organizations were concerned themselves with the issue (Wood, 1986: 35). During the war and the early postwar period, there was a consensus among the US policy-makers and business that maintaining a high level of US exports was the key for avoiding a postwar depression. Few expressed disagreements with the Assistance Secretary of State Dean Acheson, when he warned the Special Congressional Committee on Postwar Economic Policy and Planning not to allow the economy to go back where it was before the war. He stated:

It seems quite clear that we are in for a very bad time, so far as the economic and social position of the country is concerned... You don't have a problem with production. The United States has unlimited creative energy. The important thing is markets. We have got to see that what the country produces is used and is sold under financial arrangements, which make its production possible... You must look to foreign markets... (quoted in Rosenberg, 2003: 89)

These statements and comments of the prominent Marshall planners clearly show that part of the motivation for the Plan arose from the concern for an economic depression in the US due to the overcapacity in industry and the decrease in exports to Europe after the war. This has led some scholars to view the Marshall Plan simply as a source of funds needed for financing the US export surplus. Important as U.S. concern over export surplus in the immediate postwar period was, it does not explain the emergence of the Marshall Plan and the form that it would take. In fact, the economic and political motivations for the Marshall Plan were much more complicated than this.

The Bretton Woods institutions were expected to provide the necessary institutional framework for the construction of a multilaterally managed liberal world economy. The post-war relief and reconstruction efforts also gave birth to several new organizations. The world's first international aid agency, the United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), had been created by the Allied powers at the end of 1943 and was mandated to provide economic assistance to European nations after World War II and to assist the refugees who would come under Allied control.

Prior to 1947, the prevailing general view was that the Bretton Wood institutions together with the support of the piecemeal assistance by the US through various channels and agencies would

lead to a liberal postwar economic recovery (Orme, 1995: 33). At the beginning of 1947, however, there were few signs of a stable recovery in Europe even though the United States had already provided more than 9 billion US Dollars for a variety of aid programs on the continent since the end of the war (Hogan, 2005: 30). European industrial and agricultural production still lagged behind prewar levels of production. Capital equipment and plant facilities remained obsolete or in need of repair from war damage. A shortage of manpower and basic resources, especially coal and steel, restrained production, while food shortages and the high inflation led to the prospect of major social and political instability. Moreover, the depletion of gold and dollar reserves and the network of bilateral trade and payments made it very difficult for the European countries to play their part in the American plan for a multilateral system of world trade.

The wartime destruction of public infrastructure and physical capital was extensive. However, Western Europe's economic difficulties in the postwar era were not limited to rebuilding the physical destruction. The war had also shattered Europe's trade and payments system. Intra-European trade in the immediate postwar period was mostly conducted through bilateral payments agreements that were in fact a sophisticated form of barter system. Bilateral agreements in postwar European trade became widespread because of non-transferability and inconvertibility of European currencies and designed to ensure that imports from a country were paid by exports to the same country (Oatley, 2001: 951). Because of the non-convertibility of the European currencies, all intra-European payments had to be made in gold or US dollars. However, since there was a shortage of gold and dollars, countries tended to balance their payments with each of their trade partners bilaterally by means of commodities. As a matter of fact, the dollar and gold shortage was the basis of the economic crisis in Europe in the early postwar era. The collapse of the German industry after the war was one of the key problems since the lack of German coal and exports forced the other Western European countries to turn the United States for the basic needs (Painter, 1999: 20). Moreover, the breakdown of trade between Eastern and Western Europe cut off an important non-dollar source of food and raw materials and an important market for the Western European countries (Wood, 2005: 241). Forced to turn to United States for food, raw material, manufactured goods and capital equipment, the Western European countries were running huge trade deficits with the United States since they were unable to earn the dollars necessary to pay for the US imports. Britain and France had liquidated much of their overseas investment to finance the war effort and colonial revenues decreased significantly due to independence movements in the important dollar-earning colonies (such as Vietnam and Indonesia) and declining terms of trade for the key commodities (Wood, 1986: 32). Furthermore, the US investors avoided making investments in Europe due to the risks of political and economic instability. In 1946 and 1947, European exports to the United States covered no more than one-quarter of its imports from the United States (Rosenberg, 2003: 91). Finally, the European countries found themselves dependent on the US economy in a way they had never been before.

As far as the United States was concerned, the economic crisis in Western Europe raised two prospects. First, an economic crisis in Western Europe could move the countries of Western Europe towards protectionism and bilateralism, thus closing their economies and ruining the plans for a US-led multilateral international economy. In this case, this would not only deprive the United States from foreign markets but also from political influence over Western Europe and the wider international economy, as these economies would remove themselves from American influence. Second concern of the United States administration was that communist forces in Western Europe would take advantage of economic crisis and instability to seize power and push Western European countries towards the Soviet Union.

Against this background, the US policy makers realized that the Bretton Woods institutions were not adequate to deal with the economic problems in Europe and they had to adjust their vision of a liberal market-led postwar recovery to prevent the collapse of liberal capitalism in Europe. The economic conditions in Europe did not support the establishment of free trade, with the dollar gap providing a block on reconstruction and multilateral world trade. Therefore, in the middle of 1947, the United States abandoned hope of relying on the Bretton Wood institutions and the other limited international bodies like UNRRA for the European reconstruction. As Wilson (1977: 12) puts it:

American planners were confident that they had the key. Unfortunately, neither they nor the political leaders who approved their program for waging-and winning-the peace realized, until it was too late, that the tasks of clearing away the debris of war and of reviving world trade overreached the capacity of the instruments Americans had constructed for these purposes.

A combination of growing political tensions with the Soviet Union and intensifying economic crisis in Western Europe during 1946 and 1947 led to a reconsideration of the plans for the organization of the postwar international economy. The weakness of the European economies, the rise of the leftist and revolutionary forces in most European countries, and the increasing international influence of the Soviet Union in the aftermath of the war made the restoration of multilateral international economy a more difficult task than the US policy makers had imagined (Block, 1977: 70). The proliferation of bilateral trading arrangements as well as foreign exchange and capital controls in the immediate postwar period in Europe increased the US policy makers' anxieties about achieving multilateralism. In this context, the US leaders repeatedly emphasized the danger that the Western European experiences with national capitalism and protectionism in the early postwar era posed to the goal of multilateral liberal world economy (see Truman, 1947).

By mid-1947, it had become clear that Europe's huge dollar deficit, which meant its need for United States commodities, was an urgent problem and the efforts of the Bretton Woods institutions to provide postwar liquidity was insufficient. As Milward (2005: 34) puts it, "the Bretton Woods agreements proved so unsatisfactory an international basis for reconstruction that they had little force or influence on European reconstruction once the international payments crisis in summer 1947 made their inadequacy evident." Bretton Woods institutions would temporarily lower their profile by June 1947 and the leading role for the reconstruction of European economies would be played by the Marshall Plan institutions. The launch of the Marshall Plan did not mean abandoning the Bretton Woods goals. But instead it meant the postponement of some of the Bretton Woods goals for more urgent tasks related to the smooth functioning of the Bretton Woods system, such as Europe's large dollar deficit and the disruption of trade in Europe.

The United States decided to pursue its goal of a multilateral liberal world economy through bilateral aid. In this context, the Bretton Woods institutions withdrew to a lower profile. For instance, the World Bank withdrew from the reconstruction of Europe after the Marshall Plan came into effect. Similarly, IMF's influence was also limited in the late 1940s since there was little interest in the subject of ensuring the stability of the exchange rates in an international environment of widespread import and exchange controls. Restrictions on the access to the IMF funds by the countries that had access to the Marshall Plan funds also limited the use of the IMF funds.

The terms, conditions and institutions under which the European Recovery Program would function were specified in The US Economic Cooperation Act of 1948. The Act established the Economic Cooperation Administration (ECA) to administer the European Recovery Program. ECA was responsible for the execution of the entire program with headquarters in Washington DC and missions in every Western European country. ECA was an independent agency with a single administrator, who had direct access to the US president. Every aid receiving country had a special ECA account and an ECA representative, generally a prominent US businessman. These representatives played a vital role in approving, directing and monitoring Marshall Plan resources. ECA bureaucrats that were assigned to the European countries studied each recipient country's economy and decided where and how funds were needed most. The Act also specified that aid would only be allocated if the participating countries pursued their economic recovery jointly, and the participating countries were required to establish a permanent organization. The CEEC therefore set up a permanent agency for this purpose. On 16 April 1948, in Paris, the 16 countries signed a Convention to establish the Organization for European Economic Cooperation (OEEC), which was the forerunner of the OECD.

One of the most prominent features of European Recovery Program (ERP) was the intensive involvement of private sector. Economic Cooperation Agency (ECA), which administered the ERP, was run by the business leaders, including the administrator, Paul Hoffman of Studebaker Motor Company. In 1948, the first year that Marshall Plan commenced, over 40 percent of the people in

high governmental positions in the United States had a career background in business, finance or law (Carew, 1987: 41).

The Marshall Plan was designed with several goals in mind, one of which was to overcome the dollar shortage in Europe. Obviously, it was the dollar shortage in Europe that provided the immediate background and urgency to the Marshall Plan in the summer of 1947. In every recipient country, there were foreign payments difficulties. European countries hesitated to grant credits to one another or to accept any form of payment other than either essential commodities or of gold and dollars, although the dollar and gold reserves were very low. Therefore, most countries, as already indicated, resorted to bilateral agreements to balance their payments with each other, and this unavoidably meant the restriction of trade on the continent. In such a context, the conditional aid of the Marshall Plan was intended to solve the dollar shortage and to encourage intra-European trade through a more flexible trading arrangement on the continent.

To this end, the Intra-European Payments and Compensations Agreement was signed in 1948 by the members of the OEEC. Creditor countries that were party to these agreements granted credits to their European partners for amounts determined for each bilateral relationship and in return they received an equivalent amount of aid from the United States. In this respect, there were two important mechanisms that were used by the Marshall Plan administration to eliminate the barriers against intra-European trade. The first one was the mechanism of “counterpart funds,” which was the local currency equivalent to the USD value of financial and material flows provided by the Marshall Plan. Counterpart funds were deposited by the recipient country in local currency in special accounts and they could be used only with the consent of the Marshall Plan administration. Since the Americans had the power to decide how and where they would be used, the counterpart fund mechanism was one of the most important instruments by which the Americans influenced the economic and trade relations of the Western European countries (Vickers, 2000: 40). As Hogan (2005: 155) argues, these funds were used by the Economic Cooperation Administration “to reduce national deficits and stabilize currencies...to eliminate monetary barriers to intra-European trade and economic integration.” The second important mechanism to recover intra-European trade was the system of “drawing rights,” which could be considered as indirect aid. In this mechanism, two European countries forecast their bilateral trade balance for the forthcoming year, and the country that is expected to be in surplus offered drawing rights in local currency to the debtor country equal to the amount of the trade imbalance. The debtor country, then, used drawing rights to purchase goods and services from the creditor country, which is compensated by the ECA dollars in exchange for drawing rights that it provided. By means of these two mechanisms, Marshall Aid provided funds directly for the purchase of goods from the dollar area, and indirectly to finance trade deficits between Western European countries, encouraging them to remove the restrictions in their trade relations. Indeed, it would not be wrong to argue that restoring intra-European trade was one of the most significant goals of the Marshall Plan, as is evidenced by the fact that how Marshall aid was distributed not according to the size of each country’s economy but rather according to the amount of their trade deficit (Tai-Yoo Kim and Daeryoon Kim, 2017: 236).

As a matter of fact, drawing rights and counterpart funds were only two of the several available tools that the Marshall Planners used to shape Western European economic policies. The Marshall Plan was conditional on economic performance. Indeed, as Craft (2013: 209) argues, the conditionality had been always an indispensable component of the Marshall aid from the very beginning:

Conditionality was embedded in the Marshall Plan in several ways. First, the bilateral treaty that each country had to sign was an agreement that embodied sound macroeconomic policies and a commitment to trade liberalization. Second, the requirement for American permission for the use of counterpart funds gave the ERP authorities both some control over the use of resources and ostensibly bargaining power with regard to domestic policy decisions. Third, Marshall aid gave the Americans leverage to encourage recipients to join the European Payments Union, which also entailed reducing barriers to trade and adopting most-favoured-nation treatment of imports from other members.

3. A “NEW DEAL” FOR EUROPE

The Marshall Plan emerged to promote a particular form of societal organization in Western European states that was committed to promote domestic social stability and a liberal international economy. The expected outcome of the Marshall Plan was to restore capitalism in Western Europe and integrate the continent into this US-led multilateral international economy. Efficient use of the Marshall aid meant that each recipient country would prepare an economic plan and all these national plans would be coordinated by an intra-European Agency, the Organization for Economic Cooperation and Development. These coordinated plans, in the view of the US Administration, would facilitate economic integration of the Western European states and would “help create large European markets, without commercial barriers, and with healthy free market competition leading to higher productivity, lower prices, unprecedented growth and ever-growing number of European consumers” (Esposito, 1994: 4). The expectation of the US officials was to overcome class conflicts in Europe by importing into Europe the American dream of prosperity for all. For the US administration, economic growth and increased productivity were not only a precondition for European reconstruction but also a means of social and political stability for Europe’s traditional class conflicts.

These ideas, namely that class conflicts could be overcome by improving the general standard of living through economic growth and that working class could support the prevailing order by securing a greater material stake in that order, can be traced back to a bipartisan policy synthesis forged in the United States in the 1920s and 1930s, termed by Hogan as the “New Deal synthesis” (Hogan, 2005: 22). At the root of this synthesis, according to Hogan, “was an emphasis on co-operating links between private economic groups and between these groups and government authorities,” aimed at “equip[ping] particular countries with American production skills, fashion[ing] American patterns of labor-management teamwork, and, in this and other ways, maximiz[ing] the chances for economic integration and social peace on the Continent” (Hogan, 2005: 136). From his perspective, the Marshall Plan was a US-led transnational strategy not only to reconstruct the Western European economies, but also to Americanize their financial system and production relations.

Like Hogan, Pijl (2012) also traces the motives for the Marshall Plan back to the Roosevelt’s New Deal. He considers the Marshall Plan as part of an attempt to export aspects of American New Deal to Western Europe and as “the first important step in exporting American accumulation conditions” into Western Europe (Pijl 2012: 148). He places greater emphasis on the role of non-state actors in the preparation and implementation of the Marshall Plan and provides a detailed analysis of how “the Marshall offensive” transformed Western European productive and social structures by mobilizing transnational social forces. According to Van der Pijl, Marshall Plan, along with some subsequent efforts, “led to a concrete transformation of the European class structure along lines of the US model” (Pijl, 2012: 138). Reordering of European class relations to resemble the United States model was essential “if a Western Europe capable of withstanding the challenge of socialism was to be created and made part of an Atlantic economy in which the American mode of accumulation could be generalized” (Pijl, 2012: 146).

Gill (2008: 61) suggests that the postwar US-led international order “involved an international historical bloc built on Fordist foundations, and on the internationalization of aspects of the American New Deal model of corporatism and state planning.” He sees the Marshall Plan as part of an attempt to extend Fordist accumulation strategies based on Taylorist management techniques to Western Europe.

As argued by Hogan, Pijl and Gill, the origins of the Marshall Plan can be traced back to the Roosevelt’s New Deal. The New Deal had been based on the assumption that domestic stability could be possible by improving living standards through greater productivity; that political conflicts, primarily between capital and labor, could be resolved by economic growth and prosperity (Vickers, 2000: 23). In many ways, the Marshall Plan made use of the American New Deal experience. The Marshall Plan institutions and mechanisms overall contributed to the construction of a particular

form of societal organization in Western European countries, founded on the American vision of social stability through a general quest for economic growth and productivity that had its roots in the New Deal.

As a matter of fact, many of the US policy-makers in the early postwar, including some of the prominent Marshall Planners, had been engaged in the planning and execution of the New Deal policies. Many of the influential businessmen among the Marshall Planners were the members of the Committee for Economic Development (CED), which had been established in 1942 as a business-led public policy organization that claimed to have non-partisan technical expertise in research to shape public opinion and influence government's industrial and economic policy (Agnew and Entrikin 2004: 174). CED members included many businessmen that would occupy important positions in the Marshall Plan Administration. Among the founders of the CED were Paul Hoffman, who later became the administrator of the Marshall Plan; Philip Reed, who became chairman of the Anglo-American Council on Productivity; William Batt, who later was assigned to the Marshall Plan mission in London; David Zellerbach, who headed the Marshall Plan mission in Rome; and William C. Foster, who was assigned as Assistant Deputy Administrator of the Marshall Plan (Carew, 1987: 42). Moreover, nine of the nineteen members of President Truman's Committee on Foreign Aid were businessmen, and five of those nine were CED trustees (Mizruchi, 2013: 58).

The members of the CED, who later played important roles in the formulation and implementation of the Marshall Plan, had come to terms with the New Deal's economic planning and had been influenced by the industrial growth brought by the wartime mobilization. These experiences led them to reevaluate the free market orthodoxy and convinced them of the need for planning and government intervention. Their faith in free markets was balanced by their concern to prevent the emergence of financial instability and crises, as had occurred in 1929. To some degree, they recognized the need for public regulation of capitalism, both domestically and internationally. This recognition of the need for governmental regulation of capitalism by the US administration and business was also reflected in the nature of international capitalist order that the United States constructed after the Second World War (Saull, 2007: 62).

CED advocated a supposedly apolitical scientific approach to industrial and economic management, which required government and private sector cooperation in technical expertise. The aim of this ostensibly "non-ideological" technical approach was to transform unresolvable class conflict into a general quest for economic growth and greater productivity, based on harmony and collaboration. Even though the Great Depression had, to some extent, discredited the liberal economic thinking and the image of the America's business elite, the ability to achieve greater level of efficiency during the wartime led to the emergence of a business-labor alliance through the belief that "United States could enjoy productive abundance without a radical redistribution of economic power (Maier, 1977: 614). CED incorporated business figures that depicted themselves as trustees, public servants or "socially conscious" capitalists that were ready to cooperate with labor movement and the government, trying to recover the image of the America's business that had been discredited as selfish and greedy during the Great Depression years (Carew, 1987: 44).

Efforts by business and government to overcome the Great Depression and win the war not only led to the occupation of state administrative offices by business figures, but also created a broad consensus on the necessity of state intervention and planning to increase productivity and to stabilize the capitalist system. This consensus had an ambiguous approach based on interventionist planning, which tried to achieve economic growth and prosperity while avoiding class conflict. It was an approach that would be extended into the official foreign aid policy of the United States as the basis for the European Recovery Program. At this point, Maier's concept of "politics of productivity" as an explanatory framework could be helpful in terms of getting a better understanding of American foreign aid policy towards Western European countries after the war and the motivation behind the Marshall Plan in particular. Maier uses the term to describe the United States' attempt to shape the postwar international order in such a way that political issues were transformed into problems of production and productivity. He argues that since the Great Depression, throughout the New Deal years, in the US business and policy circles the idea had become prevalent that "by enhancing productive efficiency, whether through scientific management, business planning, industrial

cooperation, or corporatist groupings, American society could transcend the class conflicts that arose from scarcity” (Maier, 1977: 613).

In other words, Western European societies would overcome social conflicts resulting from scarcity by improving their productivity as had the United States done during the New Deal period. As far as the labor was concerned, politics of productivity meant that class-based labor relations had to be abandoned, with employers and labor becoming partners in the ostensibly apolitical (liberal) pursuit of economic growth. From this point of view, history is not a dialectical series of class struggle, but a linear movement from scarcity to abundance. Accordingly, the transition from scarcity to abundance is considered as a matter of efficiency and engineering, not of politics.

From the very beginning, this American vision of political and economic stability through economic growth and productivity was clearly visible in the Marshall Plan administration. ECA’s special representative in Europe, Averell Harriman, made it explicit in 1949 that improving productivity was a key element of the European Recovery Program when he suggested that “the program of trade and financial stability must be accompanied by a program for greatly increasing productivity” (Boel, 2003: 24).

In addition to its role in encouraging intra-European trade, The Marshall Plan counterpart funds were also assigned a significant role in ECA’s attempts to raise productivity. Sixty percent of these funds were allocated to industrial modernization projects such as Monnet Plan in France (Hogan, 2005: 415). A far less expensive but quite effective ECA initiative to raise productivity was the Technical Assistance Program. This program was part of a strategy to sell the values of capitalist productivity and hence prevent the appeal of communism. The program’s aim was to increase efficiency of industrial production in Western European countries through the introduction of American production, business organization and labor management techniques. Technical Assistance Program funded European experts, engineers and industrialists to visit factories, mines and industrial centers in the United States so that they could study and copy American agricultural and industrial production methods at home. Besides, hundreds of American experts and technical advisers were sent to Europe for implementing technical-assistance projects, engineering schemes, and productivity surveys. The ECA also formed productivity teams, working closely with industry, labor, and government in Europe, and with groups such as the National Association of Manufacturers, the Chamber of Commerce, and the leading labor unions, farm groups, and trade associations in the United States (Hogan, 2005: 142-143).

The Marshall Plan was of a high-profile nature. It incorporated various mechanisms and strategies to disseminate American production relations and management methods in Western European countries. In addition to the Marshall aid propaganda through posters, films and radio broadcasts; the Marshall Planners adopted an extensive propaganda campaign in Europe, known as Information Program. The information campaign promoted the ideas of productivity, scientific management, mass production and economic integration. The slogans of the program, such as “you too can be like us” and “prosperity makes you free,” were aimed at convincing the Western European populations to adopt the US economic model (Ellwood, 1991: 25).

The success of the Marshall Plan in contributing to the building of the US-led multilateral international system required a reshaping of the ideological and institutional framework within which the working class was organized. Trade unions were the key actors in achieving this goal. The US officials repeatedly emphasized the need to focus specifically on the trade unions, where the communist influence was the strongest and whose cooperation and loyalty were necessary if the social stability and economic growth was to be restored (Saull, 2007: 67). As early as October 1947, Undersecretary of State, Robert A. Lovett wrote to the American Ambassador in France to keep “the healthy elements of labor movement” in the non-communist camp to secure an American-oriented, pro-capitalist Western Europe (Maier 1981: 347). Lovett also made it clear that the American aid to France would not continue unless “a strong, unified and cooperative non-Communist government put the French house in order” (Maier, 2005: 227).

History of the American trade union organizations and their role in the New Deal are too complex to discuss in detail here. The crucial point, though, is that in the late 1940s, two prominent

federation of trade unions in the United States, American Federation of Labor (AFL) and Congress of Industrial Organizations (CIO), had positioned themselves in favor of “politics of productivity” that had been developed through the New Deal. These two anti-communist trade union federations played the leading roles in separating the revolutionary elements from what Lovett called “the healthy elements” of labor movement in Western European countries. As Rupert (1995: 46) has shown, both of the major trade organizations in the United States played a prominent role in promoting the establishment of anti-communist unions in the Western Europe because American unionists believed that economic reconstruction in Western Europe would help increase production imports to sustain full employment and higher wages at home. In collaboration with American officials and intelligence service, American trade unions tried to incorporate more “moderate” elements of labor in Western European countries as partners in the historic bloc underlying the new hegemonic order. As a matter of fact, the Marshall Planners thought that the best ambassadors to sell the Marshall Plan objectives to the European workers were their American counterparts, who were coming from a similar class background but had higher living standards.

As a result, American trade unions played an increasingly active and decisive role in the implementation of the Marshall Plan. An Office of Labor Advisers, which was established in ECA headquarters in Washington, appointed American trade unionists as advisers and specialists to the ECA missions in the Marshall aid recipient countries in Europe. This labor advisory staff were in close contact with the local labor movements and they provided technical assistance and counseling to the unions and governments in Europe on the issues related to productivity, efficiency and labor-management relations. American trade unions, benefiting from the Marshall Plan institutions, played a crucial role in weakening the social and political power of communist trade unions in Western Europe (Rupert, 1995: 48).

This is not to suggest that the Marshall Plan was the only factor that marginalized communist forces in the early postwar Europe. The divisions in the trade unions had already existed in postwar Western Europe even before the Marshall Plan commenced. Moreover, the political program of the left in countries such as France and Italy concentrated on social stability and reconstruction rather than revolution (Carew, 1987: 19). France and Italian communist leaderships seemed to give priority to economic growth over the questions of property ownership and distribution of wealth. For example, Maurice Thorez, as the leader of French Communist Party and government minister, underlined production as “the highest duty” of the French worker (Eichengreen, 2008: 55). Work hard first, then ask for concessions” and “produce produce” were the slogans of the of the trade union confederation in France (Ross, 1982: 31). Therefore, we have evidence to believe that the Marshall Plan was not the only factor that undermined the social and political power of communist forces in Europe in the early postwar period. However, the aim here is not to find answer to the question “what would have happened if it had not been for the Marshall Plan?”- a question that is impossible to answer. Nevertheless, the important thing here is to understand the class dimension of the Marshall aid and its role in changing the balance among social forces within Western European states and constructing a new international economic order.

The Marshall Plan laid the foundations of the so-called long boom, which saw the most widespread growth of the capitalist economies in the world history. It also facilitated the political and economic integration the former enemies in Europe by promoting inter-European trade through mechanisms like conditional aid and drawing rights. But, just as significant as these, is its role in contributing to the domestic political stability of the capitalist states in Europe by implanting strong anti-communist tendencies in major sections of the working class and building a consensus around what Maier calls “the politics of productivity.” Whereas European workers had been the potential actors for a social revolution in the inter-war period, in the postwar they turned into “a pillar of the prevailing social order by securing a greater material stake in that order” (Saul, 2007: 66).

4. CONCLUSION

Institutions and mechanisms of the Marshall Plan laid the foundations of aid, as we know it today. Aid has been generally considered as a component of foreign policy involving actors, such as diplomats, technocrats and development experts. However, the analysis of the Marshall Plan in this

study has shown that foreign aid involves other actors like private sector and trade unions. Besides, our analysis has also shown that foreign aid does not simply refer to processes like development projects, transfer of material resources and technical cooperation among the states; but also to the other processes, such as class struggle, multilateralization of trade and exploitative relations between labor and capital. In this regard, The Marshall Plan gives a perfect demonstration of the fact that foreign aid involves actors and processes that are dedicated to the formation and maintenance of capitalist relations of production and exchange.

Despite the fact the Marshall aid was intended as a weapon to address the perceived security threat of spreading communism, its role was not limited to the geopolitical threat of the Soviet Union. The architects of the Marshall Plan were concerned less with the direct threats posed by the Soviet policies and more with how balance of power among domestic social forces in Western European states could have geopolitical consequences in favor of the Soviet Union. The Marshall aid was primarily a response to the socio-economic challenges that the political instability and economic crises in the other capitalist states in the early postwar period posed to the US-led international capitalist order. In this regard, the contemporary calls for the Marshall Plan for different regions like Middle East or Sub-Saharan Africa are at best ahistorical, if not altogether meaningless.

The Marshall Planners successfully used conditional aid mechanism to shape and influence the political and economic developments in the recipient countries in favor of the capitalist socio-economic interests. In the longer term, what was more important than the material and financial resources that the Marshall Plan provided was its role in changing the environment in which economic policy was conducted and promoting certain concepts, such as productivity and economic growth, as common sense while marginalizing communist influence.

BIBLIOGRAPHY

- Agnew, J. and Entrikin, J. N. (2004). *The Marshall Plan Today: Model and Metaphor*, London: Routledge.
- BBC. (2015). Ebola: Liberia's Johnson Sirleaf urges Marshall Plan, *BBC News*, Retrieved 4 May 2019 from <https://www.bbc.com/news/world-africa-31705594>.
- BBC. (2016). New Marshall Plan needed to defeat IS, says ex-US general, *BBC News*, Retrieved 10 March 2020 from <http://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-37738733/new-marshall-plan-needed-to-defeat-is-says-ex-us-general>.
- Behrman, G. (2007). *The Most Noble Adventure: The Marshall Plan and How America Helped Rebuild Europe*, New York: Free Press.
- Block, F. (1977). *The Origins of International Economic Disorder*, Berkeley: University of California Press.
- Boel, B. (2003). *The European Productivity Agency and Transatlantic Relations, 1953-61*, Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Carew, A. (1987). *Labour under the Marshall Plan: The Politics of Productivity and the Marketing of Management Science*, Detroit, MI: Wayne State University Press.
- Crafts, N. (2013). The Marshall Plan. In Randall E. Parker and Robert Whaples (Ed.), *Routledge Handbook of Major Events in Economic History* (203-213), Abingdon: Routledge.
- Chasse, D. S. (2014). Towards a Global History of the Marshall Plan. European Post-war Reconstruction and the Rise of Development Economic Expertise. In Christian Grabas and Alexander Nützenadel (Ed.), *Industrial Policy in Europe After 1945* (p. 187-212), New York: Palgrave Macmillan.
- Eichengreen, B. J. (2008) *The European Economy since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond*, Princeton: Princeton University Press.
- Ellwood, D. W. (1991). The Marshall Plan and the Politics of Growth. In Peter M. R Stirk and David Willis (Ed.), *Shaping Postwar Europe* (15-26), London: Pinter.
- Esposito, C. (1994). *Americas Feeble Weapon: Funding the Marshall Plan in France and Italy 1948-1950*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Flanagan, B. (2013). UAE calls for 'Marshall Plan' for delivery of aid to Egypt, Syria. *Al Arabiya News*, Retrieved 15 April 2018 from <http://english.alarabiya.net/en/business/economy/2013/11/17/UAE-calls-for-Marshall-Plan-for-delivery-of-aid-to-Egypt-Syria.html>.

- Gabriel, L. (2009). If we rebuilt war-torn Europe ...Why not Detroit? *Detroit Metro Times*, Retrieved 12 March 2019 from <https://www.metrotimes.com/detroit/if-we-rebuilt-war-torn-europe-why-not-detroit/Content?oid=2194028>.
- Gill, S. (2008). *Power and Resistance in the New World Order*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hogan, M. J. (2005). *The Marshall Plan America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952*, Cambridge: Cambridge University.
- Jones, J. M. (1955). *The Fifteen Weeks: February 21 - June 5, 1947*, New York: Harcourt, Brace and World.
- Keeley, B. (2012). *From Aid to Development: The Global Fight Against Poverty*, Paris: OECD.
- Kindleberger, C. P. (2010). *Marshall Plan Days*, Abingdon: Routledge.
- Kituyi, M. (2020). Africa needs a Marshall plan to ride out Covid-19 crisis; prepare for uncertain times. *UNCTAD*, Retrieved 16 May 2020 from <https://unctad.org/news/africa-needs-marshall-plan-ride-out-covid-19-crisis-prepare-uncertain-times>.
- Kolko, J. and Kolko, G. (1972). *The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy 1945-1954*, New York: Harper & Row.
- MacAskill, E. (2008). US election: Obama offers a Marshall plan for the 21st century. *The Guardian*, Retrieved 15 May 2020 from <https://www.theguardian.com/world/2008/jul/16/barackobama.uselections2008>.
- Maier, C. S. (1977). The Politics of Productivity: Foundations of American International Economic Policy after World War II. *International Organization*, 31(4), 607-633.
- Maier, C. S. (1981). Two Postwar Eras and The Conditions for Stability in The Twentieth Century Western Europe. *American Historical Review*, 86 (2), 327-352.
- Maier, C. S. (2005). Hegemony and Autonomy within the Western Alliance. In Melvyn P. Leffler and David S. Painter (Ed.), *Origins of the Cold War: An International History* (p. 221-235), Abingdon: Routledge.
- Milward, A. S. (2005). *The Reconstruction of Western Europe 1945-1951*, Taylor and Francis E-Library.
- Mizruchi, M. S. (2013). *The Fracturing of the American Corporate Elite*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Oatley, Thomas H. (2001). Multilateralizing Trade and Payments in Postwar Europe. *International Organization*, 55(4): 949-969.
- Orme, J. (1995). The Original Megapolicy: America's Marshall Plan. In John D. Montgomery and Dennis A. Rondinelli (Ed.), *Great Policies: Strategic Innovations in Asia and the Pacific Basin* (p. 15-40), Westport, CT: Praeger.
- Painter, D. S. (1999). *The Cold War: An international history*, London: Routledge.
- Pelz, D. (2017). Germany's 'Marshall Plan' for Africa unveiled, *Deutsche Welle*, Retrieved 12 April 2020 from <https://www.dw.com/en/germanys-marshall-plan-for-africa-unveiled/a-37178506>.
- Pijl, K. V. (2012). *The Making of an Atlantic Ruling Class*, London: Verso.
- Plaut, M. (2016). Revealed: Margaret Thatcher's 'Marshall Plan for southern Africa.' *The Conversation*, Retrieved 20 May 2020 from <https://theconversation.com/revealed-margaret-thatchers-marshall-plan-for-southern-africa-70541>
- Rosenberg, S. (2003). *American Economic Development since 1945: Growth, Decline and Rejuvenation*, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Ross, G. (1982). *Workers and Communists in France: From Popular Front to Eurocommunism*, Berkeley: University of California Press.
- Rupert, M. (1995). *Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Saull, R. (2007). *The Cold War and After: Capitalism, Revolution and Superpower Politics*, London: Pluto.
- Schmidt, B. (2012). Theories of US Foreign Policy. In Michael Cox and Doug Stokes (Ed.), *US Foreign Policy* (p. 5-20), New York: Oxford University Press.
- The United Nations. (2014). Haiti: Senior UN official urges donor community to ramp up efforts to tackle cholera. *The UN News*, Retrieved 14 January 2019 from <https://news.un.org/en/story/2014/04/465172-haiti-senior-un-official-urges-donor-community-ramp-efforts-tackle-cholera>.
- Tran, M. (2005). Brown calls for African Marshall Plan. *The Guardian*, Retrieved 21 April 2020 from <https://www.theguardian.com/society/2005/jun/03/internationalaidanddevelopment.hearafrica05>

- Truman, H. S. (1947). Address on Foreign Economic Policy, delivered at Baylor University, *The National Archives*, Retrieved 5 May 2019 from <https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/52/address-foreign-economic-policy-delivered-baylor-university>.
- Vickers, R. (2000). *Manipulating Hegemony: State Power, Labour and the Marshall Plan in Britain*, Basingstoke: Macmillan.
- Walker, T. (2016). Bono outlines three-point plan to tackle refugee crisis that affects us all. *Independent*, Retrieved 2 April 2020 from <http://www.independent.co.uk/news/world/politics/refugee-crisis-bono-outlines-three-point-plan-to-tackle-problem-that-affects-us-all-a6981346.html>.
- Williams, A. W. (1972). *The Tragedy of American Diplomacy*, New York: Dell.
- Williams, W. C. L. (2015). The Audacity of the Small: Musa Bility's FIFA Ambition Pitched Against Liberia's Soccer Decline. *Libpolitics*, Retrieved 12 May 2020 from <https://libpolitics.wordpress.com/2015/06/20/the-audacity-of-the-small-musa-bilitys-fifa-ambition-pitched-against-liberias-soccer-decline/>.
- Wilson, T. A. (1977). *The Marshall Plan: An Atlantic Venture of 1947-1951 and How It Shaped Our World*, New York: Foreign Policy Association,
- Wintour, P. (2016). Russia should foot Syria reconstruction bill, European leaders say. *The Guardian*, Retrieved 10 February 2019 from <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/29/russia-should-foot-syria-reconstruction-bill-european-leaders-say>.
- Wood, R. E. (1986). *From Marshall Plan to Debt Crisis: Foreign Aid and Development Choices in The World Economy*, Los Angeles: University of California Press.
- Wood, R. E. (2005). From the Marshall Plan to the Third World. In Melvyn Leffler and David S. Painter (Ed.), *Origins of the Cold War: An International History* (p. 239-250), London and New York: Routledge.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Bu çalışmada Savaş Sonrası dönemin ilk büyük ölçekli uluslararası kalkınma yardımı inisiyatifi olan ve Savaş Sonrası dönemde oluşan uluslararası yardım mimarisinin temellerini atan Marshall Planı'na odaklanılmaktadır. Ana akım iktisat ve uluslararası ilişkiler literatüründe Marshall Planı analizlerinin çoğu, sağlanan dış yardımın benzersiz başarısına ve sonraki yardım programları için bir "başarı hikayesi" olarak sağladığı ilhama odaklanmaktadır. Bu çalışma Marshall planının yeniden yorumlanmasını önermekte ve bunun ne Avrupa ne de dış yardım ile sınırlı olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Buna göre, Marshall planı sadece Batı Avrupa ülkelerine sağlanan yardımın miktarı, içeriği ve kalitesi açısından değil, ABD liderliğindeki çok taraflı bir uluslararası ekonomik düzen yaratma girişiminde kurum ve mekanizmalarıyla oynadığı rol açısından ele alınmaktadır.

Metodoloji

Ana akım uluslararası ilişkiler teorileri Soğuk Savaş iki süper güç arasındaki askeri ve stratejik rekabete indirgerken, dış yardımı da Üçüncü Dünya'da birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla iki süper güç tarafından kullanılan bir araca indirgemektedirler. İkinci Dünya savaşı sonrası dönemin ilk yıllarında ortaya çıkışından itibaren kalkınma yardımları Soğuk Savaş dönemi boyunca komünizmin çevrelenmesinde kullanılan jeopolitik ve askeri stratejilerde rol oynamış, onların bir parçası ve tamamlayıcısı olmuştur. Ancak, dış yardımları yalnızca iki süper güç arasındaki jeostratejik ve askeri mücadelenin aracı olarak ele almak indirgemeci bir yöntemdir. Bu çalışma Soğuk Savaş iki farklı sosyal sistem arasında gerilimden kaynaklanan bir mücadele olarak gören sistemik yaklaşımı takip etmektedir. Bu noktadan hareketle, Marshall Planı iki süper güç arasındaki askeri ve stratejik mücadelenin araçlarından biri olmaktan öte, iki rakip sistem arasında, sosyal ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin sistemik mücadelenin önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Bulgular

Marshall Planı'nın sebep ve sonuçları üstüne yapılan pek çok çalışma, bu yardım programının başarısı üzerinde durmakta ve onu adeta eşsiz bir başarı hikayesi olarak lanse etmektedir. Ulaşmak istediği hedefleri gerçekleştirmek açısından ele alınırsa çalışmamızın bakış açısından da Marshall Planı başarılıdır. Ancak, buradaki başarı ne yardım ile ilgili ne de Batı Avrupa ülkeleri ile sınırlıdır. Marshall Planı'nın başarısı sağlanan yardımların miktarı ve niteliğinden çok, asıl hedefi olan ABD önderliğinde çok taraflı bir küresel kapitalist ekonomik düzen kurulmasına katkı sağlamasıyla ilgilidir. Soğuk Savaş sırasında, dış yardımlar Amerika Birleşik Devletleri'nin öncelikli hedefleri olan kapitalist devletler arasındaki ilişkileri düzenleme ve komünizmin çevrelenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada, Marshall Planı bir yardım programından çok daha fazlasını ifade etmiş, Batı Avrupa ülkeleri arasında serbest ticareti canlandırma ve uluslararası kapitalist sistemi tekrar ayağa kaldırmada önemli bir rol oynamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Ana akım Uluslararası İlişkiler ve iktisat literatürüne baktığımızda, genel olarak, dış yardım ulusal çıkarların gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılan pek çok dış politika aracından biri olarak görülmektedir. Yani dış yardım yüzyıllardır süregelen dış politika uygulamalarından biri olarak siyasal ve ekonomik çıkar elde etme amaçlı bir araçtır. Dış tarihsel süreçte yardımın siyasal ve ekonomik çıkar ve nüfuz elde etmede kullanıldığı tartışılmaz bir gerçektir. Ancak bu yüzeysel yaklaşımlar İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma yardımlarının tarihsel olarak kendine özgü niteliğini yadsımaktadır. Çünkü ana akım yaklaşımlara göre antik çağda imparatorlukların sağladığı dış yardımlar ile İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin sağladığı yardımlar arasında amaç ve motivasyon açısından pek de bir fark yoktur. Bu çalışma dış yardımı kısa vadeli iktisadi ve siyasi çıkar elde etmedeki rolü üzerinden değerlendiren indirgemeci bir çalışma ile sınırlı kalmak yerine, Savaş Sonrası dönemde dış yardımın yeni uluslararası düzeni oluşturmadaki özgün rolü üzerine odaklanan daha geniş bakış açısına sahip sistemik bir analiz sunmaktadır. Bu çalışma, ayrıca, Marshall Planı'nı ve sonrasında ortaya çıkan küresel dış yardım mimarisini sistemik bir

çerçeveye yerleştirmenin, dış yardımı askeri, siyasal ve stratejik mücadelelerin bir aracına indirgeyen yüzeysel yaklaşımları aşmada faydalı olacağını öne sürmektedir.

Bu bakış açısıyla ele alındığında, Marshall Planı, dış yardımın iki süper güç arasındaki jeostratejik ve siyasal rekabette basit bir stratejik aracı olmaktan öte kapitalizm ve komünizm arasında çok sayıdaki devleti ve diğer sosyal güçleri içeren daha geniş bir sistemik çatışmanın parçasıdır. Bu noktada Marshall Planı, Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında diğer kapitalist devletlerdeki siyasal istikrarsızlık ve ekonomik krizlerin ABD önderliğindeki uluslararası kapitalist düzende yol açtığı sosyoekonomik zorluklara bir yanıttır. Marshall Planı uygulayıcıları, yardım alan ülkelerdeki siyasal ve ekonomik gelişmeleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde küresel ekonomik sistemin inşası lehine şekillendirmek ve etkilemek için koşullu yardım mekanizmalarını başarıyla kullanmışlardır. Uzun vadede, Marshall Planı'nın sağladığı maddi ve finansal kaynaklardan daha önemli olan, yardım alan ülkelerde ekonomi politikasının yürütüldüğü ortamı değiştirme ve ekonomik büyüme gibi belirli kavramları teşvik etmedeki rolüdür. Bu çerçevede Orta Doğu veya Sahra Altı Afrika gibi bölgelerdeki az gelişmiş ülkeler için Marshall Planı'na yönelik güncel çağrılar ise tamamen anlamsız olmasa da, Marshall Planı'nı ortaya çıkaran tarihsel koşulları ve Planı uygulayanların hedeflerini anlamaktan uzak girişimlerdir.

ÜSKÜDÂRLI SÂFÎ'NİN *TERCÜMÂN-I HAKÎKAT* VE *SAADET* GAZETELERİNDEKİ ŞİİRLERİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Aydemir, Y., Yerdemir, F. (2021). Üsküdârlı Sâfi'nin Tercümân-ı Hakikat ve Saadet Gazetelerindeki Şiirleri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1582-1600.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.987684>.

Geliş Tarihi: 26.08.2021
Kabul Tarihi: 10.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölüm
aydemir@gazi.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-3402-1312

Öğr. Gör. Dr. Fatih YERDEMİR
Gazi Üniversitesi, Rektörlük
fatihyerdemir@gazi.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-3147-5012

ÖZ

Üsküdârlı Sâfi, 1862 yılında Yanya'da dünyaya gelmiş, 1901 yılında Halep'te vefat etmiştir. Devrin ünlü edipleri tarafından kendisinden beğeniyle söz edilen Sâfi'nin biri yazma hâlinde, altısı matbu toplam yedi eseri vardır. Eserlerinden *Nev-bâve-i Kavâid-i Fârsî*, *Ezhâr-ı Gülistân* ve *Şive-i Lisân-ı Fârisî* adlı eserleri dışında bütün eserleri Prof. Dr. Âlim Yıldız tarafından çeviri yazı ile neşredilmiştir.

Farsça muallimliği de yapan Üsküdârlı Sâfi'nin yazma hâlinde bulunan *Dîvânçe-i Sâfi* adlı eserinde biri terkîb-bend, diğeri kaside formunda iki naat; terkîb-bend formunda Regaip Gecesi'ni anlatan 1 manzume ile 1 mersiye; 50 gazel, 16 kıt'a, bir mesnevi olmak üzere 71 müstakil şiir ile 10 müfret mevcuttur. Ölmeden iki yıl önce basılan ve divançesinden seçme şiirlerinin yer aldığı *Şi'r-i Sâfi* adlı eserinde altısı daha önce yayımlanmamış, 23'ü de *Dîvânçe-i Sâfi*'den seçilme 29 şiiri bulunmaktadır. Şairin bu eserleri dışında nazmen kaleme aldığı *Cidâl-i Sa'dî Bâ-Müddeî* ve *İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Hârîka* adlı iki mesnevisi vardır.

Çalışmada bu eserlerinin dışında mevcut yayınlarda adından söz edilmeyen Sâdi'nin *Gülistân* ve *Bostan* adlı eserlerinden seçilen *Ezhâr-ı Gülistân* ve *Şive-i Lisân-ı Fârisî* isimli eserleri hakkında bilgi verilecek, Üsküdârlı Sâfi'nin yaşadığı dönemde *Tercümân-ı Hakikat* ve *Saadet* gazetelerinde neşredilen ve söz konusu yayınlarda yer almayan 4'ü *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde, 14'ü de *Saadet* gazetesinde çıkan şiirleri neşredilecektir.

Anahtar Kelimeler: Üsküdârlı Sâfi, Tercümân-ı Hakikat gazetesi, Saadet gazetesi, şiir.

ÜSKÜDÂRLI SÂFÎ'S POEMS IN *TERCÜMÂN-I HAKKÎKAT* AND *SAADET* NEWSPAPERS

ABSTRACT

Üsküdârlı Sâfi passed away in Yanya in 1862 and passed away in Aleppo in 1901. Sâfi, who was favorably promised by the famous works of the period, has a total of six works, five of which are in writing. Written works named *Nev-bâve-i Kavâid-i Farsi*, *Ezhâr-ı Gülistân* and *Şive-i Lisân-ı Fârisî* were published with translation by Âlim Yıldız.

Üsküdârlı Sâfi, who was also a teacher in it, in his work called *Dîvânçe-i Sâfi*, which is in manuscript, one of them is terkîb-bend, the eulogy form two naats; a poem and an elegy describing the night of Regaip in the form of terkîb-bend; There are 71 stand-alone poems and 10 curriculums, including 50 ghazals, 16 quts, and one masnavi. In his work titled *Şi'r-i Sâfi*, which was published before he died and includes selected poems from his divan, there are six new poems and 29 poems from 23 *Dîvânçe-i Sâfi*. Two masnavis of the poet,

Cidâl-i Sa'dî Bâ-Müddeî and İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Hârîka, which are written in verse in these works of the poet, are known.

In the publications that are not available in this product in our country, information will be given about Sâdî's work, Şîve-i Lisân-ı Fârisî and Ezhâr-ı Gülistân, working in a design called Gülistân ve Bostan, which was published in Üsküdârlı Sâfî's newspapers Tercümân-ı Hakikat and Saadet on the ground, and in the words ü Tercümân-ı Hakikat. His complaints will be published, 14 of which are in the Saadet newspaper.

Keywords:Üsküdârlı Sâfî, Tercümân-ı Hakikat newspaper, Saadet newspaper, poetry.

GİRİŞ

Tosyalı Reşidefendizâde Mehmet Emin Nüzhet Bey'in oğlu olan Üsküdârlı Mustafa Sâfî, 1862 yılında babasının defterdar olarak görev yaptığı Yanya'da dünyaya gelmiştir. Doğumundan kısa bir süre sonra babası ailesi ile Üsküdar'a dönmüş, İhsaniye Mahallesinde ikamet etmeye başlamıştır. Sâfî, beş yaşında babasını kaybetmiş, ağabeyi Ali Cevad Bey tarafından yetiştirilmiştir. İlköğrenimini Üsküdar Fındıklı Mektebinde tamamlamış sonra Paşakapısı Rüştiyesi'ne gitmiştir. Selimiye Camii'nde ders veren Berkofcalı Abdurrahman Efendi'den dinî ilimler tahsil etmiş, Köysancaklı Abdülkadir Efendi'den Farsça, Arapça ve edebiyat dersleri almıştır. 1880'de Üsküdar Bidayet Mahkemesi kâtipliği daha sonra da Askerî Tekâüd Sandığı Tahrîrât memurluğu yapmıştır. Bu görevden ayrıldıktan sonra Zeyrek Rüştiyesinde Farsça öğretmeni olarak çalışmıştır. Bir müddet sonra Fırka-ı Askeriyye Mühimme Kâtipliği göreviyle Trablusgarp'a gönderilmiştir. Söz konusu görevdeyken Arif Paşa ile anlaşamadığı için hastalığını bahane ederek istifa etmiş, İstanbul'a dönerek münzevi bir hayat yaşamaya başlamıştır. Damat Mahmut Celaleddin Paşa'nın bir süre nedimliği ile paşanın oğlu Prens Sabahaddin'in özel hocalığını yapmıştır. Paşanın Avrupa'ya kaçmasından sonra paşa ile olan münasebeti nedeniyle 1899 yılının şubat ayında Halep'e Mektupçu Muavinliğine gönderilmiştir. Bu görevdeyken 19 Haziran 1901 Çarşamba günü vefat etmiştir. Hükümet konağı civarındaki Cebîle Kabristanı'nda medfundur (Yıldız 2013, s.7-8; Erkal 2008, s.100-102). Kaynaklarda evlenip evlenmediği ile ilgili bir bilgi yoktur. Ancak *Saadet* gazetesinde kızının ölümü üzerine taziye için bir rubai yayımlanmıştır. Buradan hareketle şairin evlendiği anlaşılmaktadır. Dönemi şairlerinden biri Üsküdârlı Sâfî'ye teselliyet-nâme için bir rubai kaleme almıştır. *Saadet* gazetesi "Kısm-ı Edebî" bölümünde bir açıklama ile bu rubaiyi yayımlanmıştır:

"Kerîmesi "Selmâ"nuñ vuku'-ı vefâtıyla "Eyâ menâzil-i Selmâ fe-eyne Selmâke" diyüp de mükedder olan Üsküdârlı Şâfimize şu'arâ-yı 'aşrdan biri tarafından gönderilen teselliyet-nâmedür:

"Rubâ'î"

Şâfî! tü eger edîb-i bâ-inşâfî
Pendî ne-şenîde-i tü bâ in Şâfî
Der-hem şüden ez-berâ-yi duhtî bî-câst
Ânce ki tü şad bîkr-i me'ânî-i bâfî"

(Saadet, nr. 980)

Üsküdârlı Sâfî, devrin şairlerinden Namık Kemal, Muallim Naci, Süleyman Nazif ve Rıza Tevfik tarafından takdir edilmiştir. Necip Asım, okunacak kitaplar listesinde onun *Cidâl-i Sa'dî Bâ-Müddeî* ve *İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Hârîka* adlı mesnevilerini de zikretmiştir (Yıldız, 2013, s. 14; Erkal 2008, s. 102-103).

Cidâl-i Sa'dî Bâ-Müddeî adlı mesnevisi İstanbul'da Ebuzya Matbaasında 1886 yılında basılmıştır. 164 beyitlik bu mesnevi Sadi'nin *Gülistân* adlı mesnevisiyle aynı adla kaleme alınmış bölümün nazmen tercümesidir. Eserin başında Nâmık Kemal'in manzum, Muallim Nâci'nin mensur takrizleri vardır. Eser "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezni ile kaleme alınmıştır.

İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Hârîka adlı ikinci mesnevisi, Kasbar Matbaası tarafından İstanbul'da 1891 yılında basılmıştır. Hz. Ömer'in Müslüman oluşunun anlatıldığı bu mesnevîde "İfade" başlığı altında mensur olarak padişaha övgüde bulunmakta, eserin yazılış sebebi açıklanmakta ve muhtevası tanıtılmaktadır. Buna göre şair, eserini rüyada aldığı manevi bir işaret üzerine yazmıştır. 353 beyitlik bu mesnevi "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevîde yer alan gazel ve murabbalarda ise farklı kalıplar kullanılmıştır. Tâhirülmevlevî mesneviyi Nazm ve Eşkâl-i Nazm'da rivâyât türüne örnek göstermiştir (Yıldız, 2013, s. 9-13; Erkal 2008, s.103-104).

Ezhâr-ı Gülistân, Sadî'nin *Gülistân* ve *Bostan* isimli eserlerinden seçmeleri içeren bir müntahabattır. 1308/1891 yılında Kasbar Matbaasında basılmıştır. *Ezhâr-ı Gülistân*'da *Gülistân*'ın birinci bölümünden 2; ikinci bölümünden ikisi manzum 11; üçüncü bölümünden 5; dördüncü bölümünden 6; yedinci bölümünden 3 hikâye olmak üzere toplam 29 ve *Bostan*'ın 2., 4., 5., 6. ve 8. bölümlerinden birer hikâyeye yer verilmiştir. Eserde dipnotlarla Farsça hikâye ve şiir parçalarının kimi kelimelerinin okunuşu, anlamı ve tamlamaların özelliklerine dair Türkçe bilgiler verilmiştir.

Sâfi'nin basılı bir başka eseri, *Şîve-i Lisân-ı Fârisî* adını taşır. 1308/1891 yılında Kasbar Matbaasında basılmıştır. Sâfi bu eserinde Farsça birtakım ıstılahların ve kinâyelerin Türkçede karşılığı ile açıklanan her ıstılah ve kinayenin geçtiği örnekleri de vermiştir. İfade bölümünde ıstılah ve kinaye kitaplarının çok olduğunu ama yazma olduğu için kullanımlarının zor olduğunu dile getirerek baskı hâlinde bir eserin öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştıracağını düşündüğü için bu kitabı hazırladığını ifade etmiştir. Bu kitapların bir seri hâlinde yayınlanmasının planlandığından bahsetmiştir. Ancak söz konusu yayın planının gerçekleştiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Eserde yer alan bazı Farsça kelimelerin anlamları ve özel adlarla ilgili açıklamaları dipnotlarda verilmiştir. Eser ders notları formatında görünmektedir.

Üsküdarlı Sâfi'nin *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde 1884-1885 yıllarında toplam altı gazeli yayımlanmıştır. Bunlardan ikisi kitap hâlinde basılan şiirlerin arasında yer alırken dördü *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin sayfaları arasında kalmıştır. Bu şiirlerden biri Sa'dî'nin bir gazelini tahmis, diğer üçü ise gazel formundadır. Sâfi'nin *Tercümân-ı Hakikat*'te yayımlanan ilk gazeli, dönemin bir başka şairi Hasan Şevkî'nin şiirine naziredir.

Üsküdarlı Sâfi'nin 1886-1888 yılları arasında *Saadet* gazetesinde 20 şiiri yayımlanmıştır. Bu şiirlerden altısı Prof. Dr. Âlim Yıldız tarafından yapılan neşirde yer almıştır. 14'ü *Saadet* gazetesinin sayfalarında kalmıştır.

Sâfi'nin şiir anlayışına dair sağlıklı sonuçlara ulaşmak şiirlerinin bütününe değerlendirmeyi gerektirir. Böyle bir değerlendirme yazının sınırlarını aşmaktadır. Ancak şiirlerinin bir kısmının devri gazetelerinde yayımlanmış olması hasebiyle bu sınırlı örnekler üzerinden bir genelleme yapılabilir.

Sâfi'nin her iki gazetede yayımlanan şiirleri genel olarak klasik şiirin devamı niteliğindedir. Biçim, vezin, redif, işleyiş vb. hususları bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Ancak konuda bir değişiklik olmamakla birlikte konunun işlenişinde ve âşık-sevgili-rakip tiplerinin rollerinde farklılaşmalar görülür. Bu değişimler çağdaş şairlerde de gördüğümüz, devrin ruhuna ve hayat anlayışına uygun bazı farklılıklardan ibarettir. Örneğin, Sâfi'nin Hasan Şevkî'nin gazeline nazire olarak yazılan *Tercümân-ı Hakikat* gazetesindeki ilk şiiri, klasik şiirin sevgili-âşık ilişkisine uygun düşmez. Bu tür söyleyişlere, 17. Yüzyıldan itibaren rastlanır. 18 ve 19. Yüzyıllarda ise daha sık görülür. Bu çizginin bir devamı olarak Sâfi'nin söz konusu şiirinde âşığına "râm edilen" sevgili, her gördüğüne "kanı kaynayan âşık" tipigörülür. Benzer bir örnek de *Saadet* gazetesinde neşredilen, 6 numara ile metnini verdiğimiz gazeldir. Burada şairin genel olarak kadın kısmına, özeld gümüş tenli sevgiliye güveninin kalmadığı hususu açıkça ifade edilmiştir. Bu durum, klasik gelenek tarafından kabul edilebilir değildir. Bunun yanında şairin *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde yer alan diğer iki gazeli ile Sâfi'nin gazelini tahmisi, geleneğin genel çerçevesi içerisinde başarılı birer örnektir.

Sâfi'nin *Saadet* gazetesindeki şiirlerinin ilki medhiye formunda, ikincisi nasihat konulu, üçüncüsü Abdülhamid Han'a yazılmış kasidedir. Klasik kaside biçim ve işleyişi kadar kıta nazım biçimiyle medhiye ve gazel biçiminde nasihat konusunun işlenişi de alışılmış klasik işleyişlerdir. Gazetede yer alan diğer şiirleri de büyük ölçüde geleneğin sesinin devamı niteliğindedir.

4. SÂFÎ'NİN TERCÜMÂN-I HAKİKAT GAZETESİNDEKİ ŞİİRLERİ

Sâfi'nin şiirleri *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin "Edebiyat" köşesinde yayımlanmıştır. Bu köşede Sâfi'nin şiirleri ile ilgili bir açıklama veya değerlendirme yapılmamıştır.

Gazetede yayımlanan şiirlerin üçü gazel nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Biri Sadî'nin *Dîvânı*'nda yer alan 600. gazelini tahmistir. Sâfi, 12 beyitlik bu gazelin beş beytini tahmis etmiştir. İki gazel sevgili ile ilgili iken bir gazel ise baharın gelişi ile dünya bahçesini temaşa etmeyi konu edinmiştir.

1.

Ġazel

Mef' û lü/ fâ' i lâ tü/ me fâ' î lü/ fâ' i lün

Virdük hezâr-zûr ile nakd-i revânumuz

Dildârı râm idinceyedek çıkdı cânumuz

Pür-cûş olur iki gözümüzde sirişk-i âl

Kaynar o demde gördüğümüz şûha kanumuz

Biñ zaħm açarsa gamzesi yok şekveye mecâl

Ġamdan bizüm bıçaqla açılmaz dehânumuz

Gönderdi tîr-i cevri yemîn ü yesârdan

Künc-i elemde boş komadı yâr yanumuz

Sâfi esîr-i 'aşkıyuz ol mâh-peykerüñ

Vardur yeri sipihre çıkarsa figânumuz

Üsküdârlı Sâfi

(Tercümân-ı Hakikat, nr. 1945)

2.

Tahmîs-i Ġazel-i Şeyh Şa'dî

Mef' û lü/ fâ' i lâ tün/ mef' û lü/ fâ' i lâ tün

Gel baħma ta'n-ı ħalka kes cümleden selâmı

Meftûn-ı la'l-i yâr ol çek sâġar-ı müdâmı

Dirlerse de disünler ey dil saña melâmî

Şâhib-nazar ne-bâsed der-bend-i nîk-nâmî

Ĥâşân ħaber ne-dâred ez-güft ü gûy-ı 'âmî

Bâlâsı serve vechi mihre şalup belâyı
Hüsni zemîni tutmuş evşâfî tâ semâyı
Gördüm didüm o kıddi ol rûy-ı pür-zîyâyı
Hür ez-behişt birûn n'âyed tü ez-kücâyî
Meh ber-zemîn ne-bâşed tü mâh-ı ruḥ kûdâmî

Bülbül mi görse rûyuñ söyler hezâr destân
Gül mi yüzüñden ancak çâk eylesin gîribân
Bir gönçe mi olur yâ dil-teng la'lüñ ey cân
Diğer keseş ne-bîned der-bûstân hırâmân
Ger serv-i bûstânet bîned ki mî-hırâmî

Râh-ı cinâne kıılma ey h'âce âzeri sed
Nâr-ı cahîmden bak göñlümde 'aşk müştet
Şanma iki cihânda 'aşık yanar mü'ebbed
Ferdâ be-dâğ-ı dûzah nâ-puhte'i be-sûzed
K'imrûz âteş-i 'aşk ez-vey ne-bürd hâmî

Olmaz ferâgat-ı dil kılsañ da mey-perestî
Ve'l-hâşılı belâdır Şâfî bu dâm-ı hestî
Güş it nedir bu fennüñ üstâd-ı çîre-desti
Sa'dî çü terk-i hestî güftî zi-ḥalk rüstî
Ez-seng gam ne-bâşed ba'd ez-şikeste-câmî

Üsküdarlı Şâfî
(Tecümân-ı Hakikat, nr. 1973)

3.
-Gazel-
Me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün

O ruḥsâra müyesser olmadı nezzâre bir yüzden
Baña göstermedi gün tâli'-i âvâre bir yüzden

Gehî rûy-ı vefâ geh rûy-ı istiğnâ görür senden
Güler bir yüzden ağlar 'aşık-ı bîçâre bir yüzden

Açup nışf-ı nikâbın nîm-vechin eyledi izhâr
Yine dil nâ'il oldu iltifât-ı yâre bir yüzden

Ruḥuñ vaşfinda inşâd eyleyüp bir nev-gazel Şâfî
Yine sûz-ı derûnın başladı izhâra bir yüzden

Üsküdârlı Şâfi
(Tecümân-ı Hakikat, nr. 1991)

4.
-Gazel-

Fe' i lâ tün/ fe' i lâ tün/ fe' i lâ tün/ fe' i lün

Çıkalum şöyle biraz gülşen ü şahrâ görelüm
İdelüm 'atf-ı nazar 'âleme dünyâ görelüm

Lâleler almış ele sâgar-ı şahbâyı yine
Baçalum lâlelere bâğda şahbâ görelüm

Seyr idüp şafvet-i âyîne-i âbı anda
Kâmet-i serv-i ser-efrâzı dü-bâlâ görelüm

Ne imiş añlayalum kâ'ide-i nâz u niyâz
Gonceyi beste-dehen bülbüli gûyâ görelüm

Şâfiyâ 'ibret alup nergis-i binâlardan
Gülşen-i dehri açup çeşm-i temâşâ görelüm

Üsküdârlı Şâfi
(Tecümân-ı Hakikat, nr. 2054)

5. SÂFÎ'NİN SAADET GAZETESİNDEKİ ŞİİRLERİ

Sâfi'nin şiirleri Saadet gazetesinin "Kısm-ı Edebî" köşesinde yayımlanmıştır. Şiirlerden önce Üsküdarlı Sâfi'yi öven bir iki açıklama yapılmış bazen de şiirleri ile ilgili olumlu değerlendirmelerde bulunulmuştur. Şairliği ile ilgili; "Şâ'ir-i belâgat-âzmâ, nâdire-gûyân-ı şu'arâmızdan, ser-âmedân-ı şu'arâmızdan, şâ'ir-i belâgat-âzmâ, şâ'ir-i şâhir." gibi ifadeler kullanılırken şiirleri ile ilgili; "Kıt'a-i garrâdır, kaşîde-i revândur ki el-ħağ âb-ı zerle yazılmağa şâyândur, gazel-i bedî'î, gazel-i belîğâneleri, kıta'ât-ı belîğadur." şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Burada yayımlanan şiirlerden dördü kıt'a, biri nazire olmak üzere dokuzu gazel ve biri de kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Kaside II. Abdülhamid için kaleme alınmıştır.

1. Kıt'a

Evşâf-ı celîle-i hazret-i hilâfet-penâhîyi hâvî olarak Üsküdârlı Şâfi Efendi tarafından nazm olunan kıt'a-i garrâdır:

Fe' û lün / fe' û lün / fe' û lün / fe' û lün / fe' û lün

Miyân-ı selâfînde 'unvânuñ oldu
Eyâ devletüñ hâfız-ı nâm u nengi

Sehâvetde mânende’i Hâtem-i Tâÿ
‘Adâletde Bû-Bekr ü Sa’d bin Zengî

Temâşâ ki itdi ğazâlâna hıfzuñ
Neyistân-ı vahşet-nümâ-yı pelengî

Cenâh-ı hümâ-yı himâyeñ esirger
Gezend-i ‘uqâb-ı belâdan külengi

Güşâd eyledüñ ‘uqde-i müşkilâtı
Ferâhîye döndi zamânuñda tengî

Olur her kemîne süvâr-i neberdüñ
Ferâmerz-i rezm-âzmâ-yı peşengî

İrer kûs-ı ihsânuñuñ âsumâna
Şadâ-yı bülend-i direng-â-direngi

Mağâm eyledükçe şeh-i hayl-i encüm
Serîr-i mu‘allâ-yı çarh-ı dü-rengi

Rikâbuñda olsun kevâkıb mevâkıb
Felek hâdimüñ Zühre bezmüñde çengî

Üsküdârlı Şâfi
(Saadet, nr. 317)

2.
Gazel

Me fâ’ i lün/ fe’ i lâ tün/ me fâ’ i lün/ fe’ i lün

Bağup da muntaşıl ol vaz’-ı nâ-pesendiñe gel
Nedir bu mestî-i nahvet efendi kendiñe gel

Vücûdı yok mı şanırsuñ menendiñüñ ‘acebâ
Vücûd virme pek ol şahş-ı bî-menendiñe gel

Bülend ü pest-i cihân ‘ârifâne yek-sândur
Güvenme manşıbuña pây-e-i bülendiñe gel

Kemâl-i cehl ile ehl-i kemâle pend olmaz
Kemâl ehlini muhtâc şanma pendiñe gel

‘İnan riyâ oluyor tavr-ı câhilân Şâfi
Vir imdi sen dahı cevânîni semendiñe gel

Üsküdârlı Şâfi
(Saadet, nr. 462)

3.

Kaşide

Yegâne gevher-i kân-ı ihsân, bî-ımtinân velî-ni ‘met-i cihân Efendimiz Hazretleriniñ evşâf-ı celîle-i mülûkânelerini hâvî bir kaşide-i revândur ki el-hak âb-ı zerle yazılmağa şâyândur:

Fâ‘ i lâ tün/ fâ‘ i lâ tün/ fâ‘ i lâ tün/ fâ‘ i lün

Hall ider kâr-ı cihânı olsa da düşvâr zer
Çok işi altun ider ‘âlemde bir miqdâr zer

Her şikesti bî-tevaqquf eyleyüp ‘ayn-ı dürüst
Her ne isterseñ kılar bir lahzada ihzâr zer

Faqr ile olsa Ebu’d-derdâ bu dâr-ı harbde
Eyler insânı mişâl-i mâlik-i dînâr zer

Nerde olsa nev-zehab şâyeste-i tevķîr olur
Âdemüñ her yerde eyler qadrini ikşâr zer

Ehl-i şervet bir dem altun adını kılmaz nühâs
Olsa da bir ‘ayb olur her ‘aybını settâr zer

Zer degül dinse revâdur mâye-i naqd-ı hayât
Âdemi ihyâ ider gelse eger her bâr zer

Mâ hüve’l-hakkı beyândur kîsime var mı giren
Ger disem şöyle mu‘azzez böyle kıymetdâr zer

Sîm-sîmâlar virürler cevher-i cân vaşlına
‘Arz-ı rû kıldıkça bir maḥbûb-ı aşfer-vâr zer

Olmasa maḥbû‘-ı ṭab‘-ı nâq-dân-ı rûzgâr
Kılmasa ger celb-i inzâr-ı ulu’l-ebşâr zer

Hangi dirhem-dâr kesb eylerdi bâ-kedd-i yemîn
Hangi şâhib-i yesâr eylerdi istiḥzâr zer

Çok döken naqd-i sirişkin ârzûsıyla velî
Her tehî-deste nümâyân eylemez dîdâr zer

Kendini hemvâredür hem-dirhem itdükçe fîrûht
Bulmasa kıadr-girân u germi-i bâzâr zer

Lîk ol kıadr-i girân u revnağ-ı bâzâr ile
'Ahd-i şâhenşâhda oldu hâkîr u h'âr zer

Hazret-i 'Abdü'l-hamîd-i cûd-perver kim kılar
Dest-i gevher-pâşî her-dem 'âleme îşâr zer

Luţf ile bir kerre hâk-i tîreye kılsa nigâh
Hâki eyler ol nigâh-ı kîmyâ-âşâr zer

Sağh-ı sîmîn-i simâya şalsa 'ayn-ı iltifât
Lâ-yü'add eyler nümâyân şâbit ü seyyâr zer

Ursa hâke tîşe-i himmet ger ol kân-ı 'atâ
Câ-be-câ eyler ma'âden hâkden izhâr zer

Âbyâr-ı dest-i cûdî eylese sîrâb-ı feyz
Hâşıl eyler berg ü evrâka bedel eşcâr zer

Gösterür gülzârda üşkûfe-i bâdâm sîm
Zâhir eyler gülsitânda nergis-i bîdâr zer

Hıfzı bir kufl-ı muţallemdür ki bir gencîneye
Eylese ta'lîk şağlar anda mûr u mâr zer

Hâr-zâr-ı ihtifâda kaldı nâmı Ca'fer'ün
Gül gibi şaçdı cihâna ol kıadar bisyâr zer

Şehriyârâ sensün ol naqqâd-ı naqd-ı ma'rifet
Kim olur vaşf-ı cemîlünde senün küffâr zer

Zerri zere virmedür vaşf eylemek ihsânuñı
Eyledüm taqdîm-i zer alsam n'ola tekrâr zer

Kıadr-i zer zer ger şînâsed kıadr-i gevher gevheri
Çok mı 'arz itse saña ger tab'-ı gevher-bâr zer

Her muşanna' beyti el-hâk bir gâzeldür penç beyt
Her beşi bir yereddür bu nuhbetü'l-efkâr zer

Kimsenüñ ħarcı degül böyle kaşide gerçi kim
Ĥükmlinmaz kimde yokdur kimde yâhod var zer

Geçmez akça kem-suĥan râci‘ dinür aşĥâbına
Redd kıll ger var ise nâ-lâyık-ı enzâr zer

Şâkiyâ vaqt-ı du‘âdur kıllma itnâb-ı ĥadîş
Gûş kıll ser-ĥaddini eylemese izĥâr zer

Rûz u şeb olduĥça bu dâru’l-‘ayâr-ı dehrde
Mâh-ı şâm-efrûz sîm u mihr-i pür-envâr zer

Ĥuĥbesiyle tâ ebed olsun menâbir ser-firâz
Sikkesiyle eylesün izĥâr-ı istizĥâr zer

Üsküdârlı Şâfi
(Saadet, nr. 545)

4.
Gazel

Fâ‘ i lâ tün/ fâ‘ i lâ tün/ fâ‘ i lâ tün/ fâ‘ i lün

Gördigüm bîdâd u bîĥad derd-i ihvândur bütün
Çekdigüm şey ĥayret-i emşâl ü aĥrândur bütün

Müntehib bir defter-i ‘irfânum ammâ n’ eyleyem
Dest-i nâ-ehlânda evrâĥum perîşândur bütün

Eyledüm sencide-i dârü’l-‘ayâr-ı imtiĥân
‘Âkıbet bildüm kemâl-i ĥalk noĥşândur bütün

Düşmenüm zann itdigüm hep ĥayr-ĥâhuñdur göñül
Dost ‘add itdiklerüñ erbâb-ı ‘udvândur bütün

Deyrde zâhid her zamân inşâf dînüñ nişfidur
Şoñra tekfir itdügi kavm ehl-i îmândur bütün

‘Âşıkâ bir pâre de lütf eyleseñ neñ eksilür
Mâh-pârem işlerüñ cevri-i firâvândur bütün

Şâfi-i zârüñ hemîşe eyleyen kârın tamâm
Ol nigâh-ı nîm ile ol çeşm-i fettândur bütün

(Üsküdarlı Şâfi)
(Saadet, nr. 616)

5.
Gazel

Me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ me fâ' î lün

Sözünde 'ârifüñ 'irfân-ı mâder-zâd olur peydâ
Yüzünde ezkiyânuñ nûr-ı istimdâd olur peydâ

Tabî 'at mevcud-ı yektâ-yı envâ'-ı bedâyi'dür
Kim andan dem-be-dem âşâr-ı nev îcâd olur peydâ

Teceddüdden degül bir lahza hâlî 'arşa-i 'âlem
Olup nâ-bûd bir bünyâd bir bünyâd olur peydâ

Tahayyül ol kadar şûret virür kim emr-i mevhûma
Taşavvur eyleseñ şekl-i 'adem âbâd olur peydâ

Îlâhî çâre-cüyâna yine imdâd sendendür
Kimi gûş eyleseñ âvâz-ı istimdâd olur peydâ

(Üsküdarlı Şâfi)
(Saadet, nr. 625)

6.
Gazel

Fâ' i lâ tün/ fâ' i lâ tün/ fâ' i lâ tün/ fâ' i lün

Yok 'arûs-ı dehr-i merdüm-efkene emniyyetüm
Mün'adümdür hâşılı kısm-ı zene emniyyetüm

Hûn ile âlûde tuyduğda kamîş-i Yusûfi
Kalmadı şırtımdaki pîrâhene emniyyetüm

Sû-be-sû nağd-ı revânumla tolandırđı beni
Kalmadı min-ba'd ol sîmîn-tene emniyyetüm

Öyle pek yükselmesin ben zü'l-cenâheynüm deyü
Uçsa yokdur zâhid-i ter-dâmene emniyyetüm

Nefs-i dûnuñ mekr ü âlinden teyağkuz üzreyem
Çünkü yok Şâfi benüm ol düşmene emniyyetüm

(Üsküdârlı Şâfi)
(Saadet, nr. 654)

7

Gazel

Fâ' i lâ tün/ fâ' i lâ tün/ fâ' i lâ tün/ fâ' i lün

Nâlemi gûş eyleyenler şûr-ı mâtem şandılar
Rûz-ı cân-sûz-ı gamı 'aşr-ı muharrem şandılar

Bağdılar kim çıkmıyor biñ sihr ü biñ efsûn ile
Sînem içre 'aşkıncı genc-i muhtâsam şandılar

Eşk-i çeşmümle dil-i divânenün cem'iyetün
Gördüler Behlûl ile eţfâli hem-dem şandılar

Hak-nümâ vechün kitâbu'l-lâha teşbîh itdiler
Âyet-i hatt-ı 'izârın ism-i A'zam şandılar

Eylerüm Şâfi lisân-ı hâl ile çok güft ü gû
Gerçi sâkit olduğum görmekle ebkem şandılar

(Üsküdârlı Şâfi)
(Saadet, nr. 675)

8.

Şâ'ir-i belâgat-âzmâ Üsküdârlı Şâfi Beg Efendinün bir gazel-i bedî'i:

Gazel

Me fâ' i lün/ fe' i lâ tün/ me fâ' i lün/ fe' i lün

Göñül serâ'ir-i 'aşkı şabâya söylersin
Kelâm-ı hikmeti bâd-ı hevâya söylersin

Niyâz iderseñ a göñlüm tegâfûl eyler yâr
O nûr-ı seyyid uyur sen hikâye söylersin

Cevâb-ı lutfuña ben muntazırken ey bed-hû
Hemân görince beni sen kinâye söylersin

Dimez misüñ o da bir âşinâsına söyler
Gider de râzuñı her âşiyâna söylersin

Ferâgat olmadığından sükûtuñ ey Şâfi
Ferâgat olsa eger bî-nihâye söylersin

Sa'âdet

Şâfi Beg Efedinüñ âşâr-ı güzide-i belîgânesine çokdan beri müştâk olan şahîfelerimiz gazel-i bihterînini neşr ile ne kadar iftîhâr itse şâyândır.

Üsküdârlı Şâfi
(Saadet, nr. 953)

9.

Nâdire-güyân-ı şu'arâmızdan Üsküdârlı Şâfi Beg Efedinüñ bir gazel-i belîgâneleri:
(Gazel)

Mef' û lü/ me fâ' î lü/ me fâ' î lü/ fe' û lün

Handân görünür sûreti giryânlar işitdüm
Gûş eylemedüñ âhlar efgânlar işitdüm

Destân-ı hezârân-ı bahâra kulağ aşmam
Ben gülşen-i 'âlemde ne destânlar işitdüm

Âzân-ı cihân menkıbe-i 'ahd ile tolmış
Efsâneye dönmüş yine peymânlar işitdüm

Olsun işitenlerden ırak şaklasun Allah
Ben göz göre Allâh ne bühtânlar işitdüm

Olmuş dür-i mengûş yine gûş-ı kabûle
Tuymuş sühanum cümle sühandânlar işitdüm

Üsküdârlı Şâfi
(Saadet, nr. 957)

10.

Ser-âmedân-ı şu'arâmızdan Üsküdârlı Şâfi Beg Efedinüñdür:
"Şafâ'ya nazîre"

Me fâ' i lün/ me fâ' i lün/ me fâ' i lün/ me fâ' i lün

Sühan-verem diyor baquñ ne fikr-i nâ-şevâbı var

Me'âli faşl olunmıyor garîb bir hiţâbı var

Cihânda söylenen sözüñ dinür mi toğrı hepsine
Cedâvil-i kitâba bak haţâsı var şevâbı var

Suĥanda her suĥanverüñ olur mı bir tabî'atı
Baķındı mürġ-zâra 'andelîbi var ġurâbı var

Ṭarîķ-i hezli râh-ı Hâķ şanup şapıtdı çoķları
Her âdemüñ eğerçi kendisince bir zehâbı var

Amân bu nev-heveslere gelüñ de ey ricâl-i nazm
Biraz naşihat eyleyüñ bunuñ size şevâbı var

Baķılsa ĥalk-ı 'âleme ne yok ne yok zamânede
Kerîmi var baĥîli var 'afîfi bî-ĥicâbı var

Geçende Şâfi'ye Şafâ nazîre söylemiş idi
Anuñ daĥi Şafâ'ya 'âcizâne bir cevâbı var

Üsküdârlı Şâfi
(Saadet, nr. 971)

11.

Ķıta'ât

Ma 'ârif-i 'umûmiyye nâzır-ı kemâlât-ı muţâhiri devletlü Münîf Paşa Ĥazretleriniñ menâķıb-ı celîle-i münîfeleriyle nezâret-i müşârü'l-ileyhin müteĥayyizân-ı me'mûreyninden 'izzetlü Râsiĥ ve 'Alî Ġalib Beg Efendileriñ mü'eşşir-i memdûĥelerini müştemil olmak üzere Zeyrek Mekteb-i Rüşdiyyesi Fârisî mu'allimi şâ'ir-i belâġat-âzmâ Üsküdârlı Şâfi Beg Efendi tarafından nazm olunan kıta'ât-ı belîġadur:

-1-

Me fâ' î lün/ me fâ' î lün/ fe' û lün

Ne-dânem k'ender evşâfet çe ġüyem
Men ey pâşâ-yı dâna-yı ma'ârif
Be-beyt ender çü mazmûn-ı Münîfi
Tü ender kaşr-ı vâlâ-yı ma'ârif

-2-

Me fâ' i lün/ fe' i lâ tün/ me fâ' i lün/ fe' i lün

Cenâb-ı Mîr hünerver müfettiş-i mekteb
Sühanda debdebe-i mektebi bî-nâsihdür
Degül sühanda edebde kemâl-i inşâda
‘Ulûm-ı ‘âliyenüñ cümlesinde râsihdür

-3-

Me fâ‘ i lün/ fe‘ i lâ tün/ me fâ‘ i lün/ fe‘ i lün

Cenâb-ı Mîr ‘Alî Ğâlib’e dirâyetde
Muğâbil olmağa kimdür zamânede tâlib
Ne bahş açılrsa ider haşm-ı ‘ânidi ilzâm
Ki her meşâfda elbet ‘Ali olur Ğalib

Üsküdârlı Sâfi

(Sa ‘âdet)

Şâfi Beg Efendi işbu kıta ‘ât-ı bedi‘eleri ile kıt‘a-i edib ü ‘irfânı kesüp almışdur. Hazret-i Şâfi‘yi tebrik iderüz.

(Saadet, nr. 995)

12.

Şâ‘ir-i şâhir Üsküdârlı Şâfi Beg Efendiniñ bir gazel-i belîği:

Me fâ‘ î lün/ me fâ‘ î lün/ me fâ‘ î lün/ me fâ‘ î lün

Ne olsa dâ‘imâ ey dil-şiken benden bilirsin sen
Nedür cirm-i qarâvânem İlâhî sen bilirsin sen

Didikçe dil-nüvâz ol alma âh-ı müstemendânı
Beni ey dil-sitânım kendine düşmen bilirsin sen

Ne diller sînelerdür çâk çâkuñ gel de benden sor
Civânım bir girîbân perde pîrâhen bilirsin sen

Muhabbet âteşyle bir tutarsuñ nâr-ı Nemrûd’ı
Halîlüm gördigüñ her külhanı gülşen bilirsin sen

Qarışma ey hekîm-i bî-müdânî mebhaş-ı ‘aşka
Göñül hâlinden aşlâ añlamazsuñ fen bilirsin sen

Ğam-ı Sâfi’den âgâh olmasañ ma‘zûrsuñ ma‘zûr
Ki Ğam-ğîn olmamışsuñ her derûnı şen bilirsin sen

Üsküdârlı Sâfi
(Saadet, nr. 1120)

6. SONUÇ

Sâfi üzerine yapılan çalışmalarda şairin evlenip evlenmediğine ve varsa ailesine dair bilgi yoktur. Kızının ölümü üzerine Divançesinde tercî-bend formundaki mersiye olduğu gibi yayımlanmış ancak buradan hareketle şairin evliliği ve kızına dair bir çıkarım yapılmamıştır. Çalışmada hem bu şiiri dikkate alınmış hem de bu şiir ve *Saadet* gazetesinde çıkan haber vesilesiyle dönemin ediplerinden biri tarafından yazılan teselli mahiyetindeki Farsça bir rubai dikkate alınarak Sâfi'nin evlendiği ve Selma adında bir kızının olduğu hususu belirginleştirilmiştir.

Döneminin edipleri ve devlet adamlarınca takdir edilen Üsküdârlı Sâfi'nin yaşadığı dönemde kimi gazetelerde birtakım şiirleri yayımlanmıştır. Bu şiirlerden bazıları şair üzerine yapılan çalışmalarla günümüz okuyucusunun ilgisine sunulmuştur. Ancak bazı şiirleri mevcut yayınlarda yer almamıştır.

Çalışmada, Üsküdârlı Sâfi'nin *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde üçü gazel biri de Şeyh Sâdî'nin bir gazelinin beş beytine yazdığı tahmisi ile *Saadet* gazetesinde biri kaside, biri İsmail Safa'ya nazire olmak üzere 9 gazeli, bir medhiye türünde 9 beyitlik, üçü de aynı sayıda peş peşe yer alan ve biri Farsça olan dört kıt'a olmak üzere 18 şiiri okuyucunun istifadesine sunulmuştur. *Saadet* gazetesinde şiirleri yayımlanırken Sâfi'nin şairliği ve şiirlerini öven ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Yazıda, Sâfi'nin sözü edilen gazetelerdeki şiirlerinden hareketle genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeye göre Sâfi, Divan Şiirinin 19. yüzyıldaki temsilcilerinden birisidir. Divan Şiirinin klasik form ve söyleyiş biçimlerini devam ettirmiştir. Şiirlerinde, değişen hayat anlayışına bağlı olarak âşık-sevgili ilişkilerindeki idealize edilen rollerde birtakım değişimler dikkati çeker. Şairin söz konusu ilişkileri daha reel bir düzlemde dile getirdiği söylenebilir.

Ayrıca yazıda, Sâfi'nin ilgili çalışmalarda adı anılmayan Farsça muallimlik yaptığı dönemde öğrencilere okutmak için hazırladığı Sadî'nin *Gülistân* ve *Bostan* adlı eserlerinden yaptığı ve *Ezhâr-ı Gülistân* adını verdiği müntehabatı ile Farsça birtakım istilahlara ve kinâyelere Türkçe karşılık verdiği *Şive-i Lisân-ı Fârisî* adlı eserleri de tanıtılmıştır.

KAYNAKÇA

Yıldız, A. (2013). *Üsküdârlı Safî Hayatı-Şiirleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Erkal, A. (2008). Üsküdârlı Sâfi ve 'Şi'r-i Sâfi İsimli Eseri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 99-119.

İnal, M.K. (1970). *Son Asır Türk Şairleri*, Cüz IX. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Saadet, nr. 317, 13 Kânunusani 1886/7 Rebiyülahir 1303.

Saadet, nr. 462, 17 Temmuz 1886/15 Şevval 1303.

Saadet, nr. 545, 25 Teşrinievvel 1886-26 Muharrem 1304-13 Teşrinievvel 1302.

Saadet, nr. 616, 16 Kânunisâni 1887/21 Rebiyülâhir 1304/3 Kânunisâni 1302.

Saadet, nr. 625, 26 Kânunisâni 1887/3 Cemaziyülevvel 1304/14 Kânunisâni 1302.

Saadet, nr. 654, 1 Mart 1887-6 Cemaziyülevvel 1304/17 Şubat 1302.

Saadet, nr. 675, 26 Mart 1887/1 Receb 1304/14 Mart 1303.

Saadet, nr. 953, 18 Şubat 1888/6 Cemaziyelahir 1305/ 6 Şubat 1303.

Saadet, nr. 957, 22 Şubat 1888/10 Cemaziyelahir 1305-10 Şubat 1303.

Saadet, nr. 971, 10 Mart 1888/27 Cemaziyelahir 1305 /27 Şubat 1303.

Saadet, nr. 980, 20 Mart 1888 /8 Recep 1305 /8 Mart1304.

Saadet, nr. 995, 7 Nisan1888 /7 Recep 1305 /27 Mart 1304.

Saadet, nr. 1120, 4 Eylül 1888-27 Zilhicce 1305-24 Ağustos 1304

Sâfi, (1308). *Ezhâr-ı Gülistân*. Dersâadet: Kasbar Matbaası.

Sâfi, (1308). *Şîve-i Lisân-ı Fârisî*. Dersâadet: Kasbar Matbaası.
Tercümân-ı Hakikat, nr. 1945, 9 Kânunuevvel 1884.
Tercümân-ı Hakikat, nr. 1973, 10 Kânunusani 1884-1885.
Tercümân-ı Hakikat, nr. 1991, 31 Kânunusani 1885.
Tercümân-ı Hakikat, nr. 2054, 4 Mayıs 1885.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Our study is about the unpublished poems of Üsküdarlı Sâfi, who lived in the 19th century, worked in different bureaucratic positions, and also worked as a teacher. Üsküdarlı Safi is a name whose poetry was appreciated by many famous writers and poets during his lifetime. His poems were published in the newspapers *Tercümân-ı Hakikat* and *Saadet*, which were the newspapers of Üsküdarlı Sâfi's period. However, in the studies on Üsküdarlı Safi's life and works, his poems published in the aforementioned newspapers were not mentioned. The poems mentioned in our study will be published by comparing them with the current publication. As a result of the scans we made in the library and catalogs about Üsküdarlı Sâfi, his works named *Ezhâr-ı Gülistân* and *Şive-i Lisân-ı Fârisî*, which were selected from the works named *Gülistân* and *Bostân*, were also identified. In our study, these two works will be introduced for the first time. Again, new information will be given about the poet's marriage and his daughter.

Methodology

Üsküdarlı Sâfi's works published by Âlim Yıldız were examined. In the poet's work called *Dîvânçe-i Sâfi*, which is in manuscript form, two naats, one in the form of Tarkîb-bend and the other in the form of eulogy; a poem and an elegy describing the night of Regaip in the form of "tarkib-bend"; There are 71 stand-alone poems and 10 curriculum, including 50 ghazals, 16 stanzas, and one masnavi. There are 29 poems, six of which are new and 23 of which are selected from *Dîvânçe-i Sâfi*, in his work titled *Şi'r-i Sâfi*, which was published two years before he died and includes selected poems from his divan. Apart from these works, the poet's two masnavis named *Cidâl-i Sa'dî Bâ-Müddeî* and *İslam-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Hârîka*, which he wrote in verse, are known.

The identity of Üsküdarlı Sâfi, who drew our attention through another study; studies on his poetry, poems and works, libraries, printed works in Arabic letters and newspapers in the period when the poet lived were scanned. The information obtained as a result of the scans was compared with the publications made about the poet, and it was seen that there were differences and additions. It has been determined that he has two more works, *Ezhâr-ı Gülistân* and *Şive-i Lisân-ı Fârisî*, whose names are not mentioned in the relevant publications. The researches are focused on the newspapers of the period. In this direction, his poems in the newspapers *Tercümân-ı Hakikat* and *Saadet* were translated into Latin letters; It has been compared with the poems selected from *Dîvânçe-i Sâfi*. In addition, a detailed presentation of the works named *Ezhâr-ı Gülistân* and *Şive-i Lisân-ı Fârisî* has been made.

Findings

Some of Üsküdarlı Sâfi's poems were published in some newspapers during his lifetime, who was appreciated by the writers and statesmen of his period. Some of these poems have been presented to the attention of today's readers through studies on the poet's life and poems. However, some of his poems that are not in the relevant publication have also been identified.

A total of six ghazals were published in Üsküdarlı Safi's *Tercüman-ı Hakikat* newspaper between 1884 and 1885. While two of them are among the poems published in book form, four of them are among the pages of the newspaper *Tercümân-ı Hakikat*. One of these poems encompasses a ghazal of Sa'dî, the other three are in ghazal form. Sâfi's first ghazal published in *Tercümân-ı Hakikat* is a poem by Hasan Şevkî.

Üsküdarlı Sâfi's 20 poems were published in the newspaper *Saadet* between 1886 and 1888. Six of these poems found their place in the publication made by Âlim Yıldız. 14 of them remained in the pages of *Saadet* newspaper.

Ezhâr-ı Gülistân is a compilation that includes selections from Sadi's works named *Gülistân* and *Bostân*. It was printed in the Kasbar Printing House in 1308/1891. 2 from the first part of *Gülistân* in *Ezhâr-ı Gülistân*; two of its second part are in verse 11; 5 from the third part; 6 from the fourth part; A total of 29, 3 stories from the seventh chapter, and one story each from the 2nd, 4th, 5th, 6th

and 8th chapters of *Bostân*. In the work, Turkish information is given about the reading, meaning and characteristics of phrases of some words of Persian stories and poems with footnotes.

Another printed work of Sâfi is called *Şîve-i Lisân-ı Fârisî*. It was printed in the Kasbar Printing House in 1308/1891. In this work, Sâfi gave the equivalent of some Persian terms and allusions in Turkish. He also gave examples of every term and allusion he explained. In the expression section, he stated that there are many books of terminology and innuendo, but they are difficult to use because they are written, and he said that he prepared this book because he thought that a work in print would make it easier for students to learn. The author says that these books are planned to be published in a series. However, we could not find any record of the realization of the said broadcast plan. The meanings of some Persian words in the work and their explanations about proper names are given in the footnotes. The work appears in lecture notes format.

Conclusion and Discussion

In our study, Üsküdârlı Sâfi's estimation of three ghazals in *Tercümân-ı Hakikat* newspaper and one of Şeyh Sâdi's five couplets, and one ode and one nazire to İsmail Safa in Saadet newspaper, 9 odes, 9 couplets in a medhiye type, and three of them. His 18 poems, four of which are in the same issue, one of them in Persian, are presented to the reader. While his poems were published in the Saadet newspaper, it was seen that expressions praising Sâfi's poetry and poems were used.

In our article, Sâfi's name *Şîve-i Lisân-ı Fârisî*, which he called *Ezhâr-ı Gülistân*, which he prepared for students to teach during the period when he was a Persian teacher, whose name is not mentioned in the related studies, and which he called *Ezhâr-ı Gülistân*, in Turkish. His works are also introduced.

In the studies on Safi, there is no information about whether the poet got married or not, and if there is, there is no information about his family. Upon the death of his daughter, the elegy in the form of *tarcî-bend* was published in his *Divan*, however, no inference was made about the marriage of the poet and his daughter. In our study, this poem was taken into account and it was clarified that Sâfi got married and had a daughter named Selma, taking into account a Persian *rubai* written by one of the writers of the period on the occasion of this poem and the news in the newspaper Saadet.

COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE HİZMET İÇİ EĞİTİM ETKİNLİKLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ⁵⁶

Araştırma Makalesi / Research Article

Arslan, M. (2021). Covid-19 Salgını Sürecinde Hizmet İçi Eğitim Etkinliklerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1601-1619.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.985662>

Geliş Tarihi: 20.08.2021
Kabul Tarihi: 01.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Mehmet ARSLAN
C. Cumhurbaşkanlığı Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu
phd.arslan@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-3097-395X

ÖZ

Covid-19 salgını sürecinde öğretmenlerin hizmet içi eğitim gereksinimleri ve bu süreçte öğretmenlerin hizmet içi eğitimlere ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma tarama modeliyle yapılmıştır. Salgın sürecinde hizmet içi eğitimler konusunda öğretmenlerin görüşleri araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşan form aracılığıyla yazılı olarak alınmış, bu kapsamda İstanbul, Hatay, Rize ve Diyarbakır illerinden toplam 73 öğretmenden elde edilen verilerle nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde içerik çözümlemesi gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler içerisinde bulunan dönemi bir kriz olarak görmekte, Milli Eğitim Bakanlığının kriz yönetimi sürecinde başarılı ve başarısız olduğu yönler olduğunu değerlendirmektedir. Salgının başlamasıyla uzaktan eğitime hızlı geçiş olumlu görülürken sürecin belirsiz ve karmaşık olarak yönetildiği vurgulanmaktadır. Öğretmenler bu dönemde en çok uzaktan eğitim ve teknoloji ile ilişkili konularda hizmet içi eğitime gereksinim duyarken psikolojik dayanıklılık açısından da destek görmek istediklerini belirtmektedir. Salgın sürecinde verilen uzaktan hizmet içi eğitim çalışmaları bazı öğretmenler tarafından yetersiz görülmektedir. Eğitimlerin öğretmen gereksinimleri çerçevesinde öğretmen ile eğitici etkileşiminin yüksek olduğu ve eş zamanlı uzaktan eğitim biçiminde verilmesi, salgın sonrasında da uzaktan hizmet içi eğitim çalışmalarının yoğun biçimde devam ettirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Öğretmen, Hizmet İçi Eğitim, Mesleki Gelişim.

EXAMINATION OF TEACHER'S OPINIONS ON IN-SERVICE TRAINING ACTIVITIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC

ABSTRACT

This research, which aims to reveal teachers' in-service training needs during the Covid-19 pandemic and teachers' views on in-service training in this process, was conducted with a screening model. The teachers' opinions about in-service training during the pandemic were taken in writing through open-ended questions developed by the researcher. In this context, content analysis was carried out within the framework of the qualitative research approach with the data obtained from a total of 73 teachers from the provinces of İstanbul, Hatay, Rize, and Diyarbakır. According to the research results, teachers see the period in them as a crisis and evaluate the Ministry of National Education's success and failure in the crisis management process. While the rapid transition to distance education with the onset of the pandemic is positive, it is emphasized that the process is managed as uncertain and complex. Teachers state that they need in-service training on subjects related to distance education and technology the most during this period, and they want to receive support for psychological resilience. The distance in-service training activities given during the pandemic are seen as insufficient by some teachers. It is considered that the training should be given in the form of simultaneous

⁵⁶ Bu makale yazarın "Milli Eğitim Bakanlığında Görev Yapan Öğretmenler İçin Hizmet İçi Eğitim Modeli Önerisi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

distance education and that the interaction between the teacher and the trainer is high within the framework of teacher needs, and that distance in-service training studies should be continued after the pandemic.

Keywords:Covid-19, Teacher, In-service Training, Professional Development.

GİRİŞ

İşgörenler açısından hizmet öncesinde alınan eğitim ne kadar iyi olursa olsun örgütsel ve bireysel gelişim için hizmet içi eğitim büyük bir öneme sahiptir (Aydın, 2011). Bilgi çağı ya da post modern dönem olarak da adlandırılan günümüzde, örgütlerde hizmet içi eğitim, örgütün amaçlarından ve koşullarından bağımsız ve plansız bir etkinlik olarak görülmemeli, hizmet içi eğitim ile ne elde edilmek istendiği, örgütsel koşullar dikkate alınarak açık biçimde ortaya konulmalıdır (Aydın, 2014).

Eğitim sistemlerinde temel amaç öğrencilere yüksek nitelikli eğitimin sunulmasıdır. Öğretmenler, eğitim sisteminin geneli üzerinde sayısız eylemin uygulayıcısı olduklarından bu sistemin taşıyıcı sütunları olarak görülebilir (Aydın vd., 2021). Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimin hem öğretmen etkililiği hem de öğrencilerdeki öğrenme çıktıları üzerinde güçlü bir etkisi vardır (Musset, 2010). Bu nedenle eğitim sisteminin niteliğinin artırılması için öğretmenlerin mesleki anlamda gelişimlerini sağlamak bir zorunluluktur. Öğretmenlerin hizmet içi eğitimi çok önemli olduğundan, ulusal ve yerel yönetimler, öğretmenlerin gereksinimlerini karşılayacak hizmet içi eğitim sistemini sürekli olarak geliştirmelidir (MEXT, 2003). Öğretmenlerin gereksinimleri ise içerisinde bulunulan koşullara göre önemli değişiklikler gösterebilmektedir. Covid-19 salgını sürecinde bu durum açıkça görülmüştür.

2020 yılının Ocak ayında Çin’de başlayan ve kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını pek çok alanda olduğu gibi eğitim öğretimi de derinden etkilemiştir. Aynı yılın nisan ayında 194 ülkede yüz yüze eğitime ara verilmiş ve yaklaşık bir buçuk milyar öğrenci bu durumdan etkilenmiştir (TEDMEM, 2020). Okulların kapatılması, birçok kısa ve uzun vadeli maliyetle birlikte eğitim üzerinde benzeri görülmemiş bir baskı yaratmış, yalnızca akademik ve sosyal yaşantıda uzun bir kesinti değil, aynı zamanda gelecekle ilgili artan bir belirsizliğe de neden olmuştur (SABER, 2020). Bu sürecin olası derin etkilerini en aza indirebilmek amacıyla pek çok ülke öncelikle eğitimde sürekliliğini sağlamak için yollar aramıştır. Krizin başlangıcında en yaygın çaba, öğrenme sürecini okul ortamlarından uzaktan öğretim yoluyla öğrencilerin evlerine taşımak üzere kaynakların seferber edilmesi olmuştur. Bu süreçte öğretmenler ise kilit bir konumda yer almıştır. Salgın karşısında, dünya genelinde öğretmenler genellikle yeterli rehberlik, eğitim, destek ve kaynaklar olmadan uzaktan eğitimleri sürdürmek zorunda kalmışlardır (UNESCO, 2020a).

Öte yandan öğretmenler bu dönemde ortaya çıkan pek çok farklı taleple dekarşışmışlardır. Çoğu öğretmen, öğretim yöntemlerini ve müfredatı yeniden ele almak, yeni materyaller tasarlamak, öğretim platformlarını çeşitlendirmek, öğrencilere ve ailelerine duygusal ve zihinsel destek sağlamak gibi taleplerle yüzleşmek zorunda kalmıştır (ECLAC-UNESCO, 2020). Bu önemli baskıya karşın UNESCO’ya (2020b) göre ülkelerin yalnızca yarısı uzaktan öğretime hazırlanmak için öğretmenlere ek bir hizmet içi eğitim olanağı sağlayabilmiştir. Öğretmenlere yönelik danışmanlık ve psiko-sosyal destek sağlayan ülke oranı ise ancak dörtte birdir. Öğretmenleri duruma uyum konusunda desteklemek amacıyla ek materyaller hazırlayanların oranı ise çoğunluğu gelişmiş ülkeler olmak üzere dörtte üçe yaklaşmıştır. Bu durum öğretmenlerin dünya genelinde mesleki açıdan daha çok desteklenmeleri gerektiğini göstermektedir.

Öğretmenlerin kendilerinden beklenen bu görevleri yerine getirebilmeleri için, uygun eğitime ve desteğe ihtiyaçları vardır (UNESCO, 2020c). Bu destek yalnızca bu günün gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak değerlendirilmemelidir. Covid-19 krizi, büyük ölçüde yalnızca okul içi etkileşimlere dayanan ve uzun süredir devam eden geleneksel eğitim hizmet sunumu modelinin kırılmasını ortaya çıkarmıştır. Uzaktan öğrenme yaklaşımlarının yaygınlaşması, hem okullarda hem de evde öğrenmeyi geliştirerek daha eşitlikçi ve esnek eğitim sistemleri oluşturmak için bir başlangıç olabilir (SABER, 2020). Bu bağlamda öğretmenlerden beklentiler de şimdiden hızla değişmektedir. Öğretmenlerin var olan kaynakları nasıl daha etkili kullanacakları, kendilerini farklı

zaman ve mekânlara yayılan öğrenme ortamlarının tasarımcıları ve kolaylaştırıcıları olarak nasıl dönüştürecekleri ve öğrencilere nasıl daha etkili koçluk yapabilecekleri konusu daha çok düşünülmektedir (UNESCO, 2020d). Bu yönüyle, yaşanan kriz öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim uygulamalarında endüstri sonrası bilgiye dayalı küresel toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir reforma ihtiyacı olduğunu açıkça göstermektedir (UNESCO, 2020a).

Süreç Türkiye açısından ele alındığında dünyadaki genel duruma benzer bir görünümün olduğu belirtilebilir. Eğitim öğretime ara verilmesiyle birlikte, okulların ne zaman ve hangi koşullarda açılacağı ülkedeki en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Öte yandan milyonlarca öğrenciyi ilgilendiren merkezi sınavlar, okullarda ders ve dönem sınavları, okul öncesi eğitim, özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin durumu, özel okullar gibi pek çok konuda önemli sorun alanları ortaya çıkmıştır (İLKE, 2021).

Bunlara ek olarak; uzaktan öğretim için gerekli teknolojik araçlar ve internet bağlantısına sahip olma ya da bunları etkili kullanabilme konusundaki farklılıklar, öğrencilerin ciddi bir motivasyon kaybı içinde olması, velilerin tutumu ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerin eğitim sürecine çok daha belirgin biçimde yansımaları bu dönemde aşılması oldukça güç olan sorunlardan bazıları olarak dikkat çekmektedir (Bakioğlu ve Çevik, 2020; Canpolat ve Yıldırım, 2021; EBSAM, 2021; Kurnaz, Kaynar, Barışık ve Doğrukök, 2020). Öğretmenlerin yaşadıkları sorunlara ise; evden çalışmadan kaynaklanan baskı ve iş yükü, yeterli internet altyapısına sahip olmama, dersleri daha verimli işlemek için gereken teknolojik araçların eksikliği, uzaktan eğitim konusundaki tecrübesizlik, müfredatın yeni duruma uyarlanması ve gerekli öğretim materyali hazırlama konusundaki yetersizlikler örnek olarak gösterilebilir (EBSAM, 2021). Tüm bu genel durum ve eğilimler dikkate alındığında öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim süreçlerinin gerek salgın sürecindeki güçlükleri aşabilmek gerekse salgın sonrasında ortaya çıkan yeni beklentileri karşılayabilmek üzere yeniden ele alınması gerektiği açıkça görülebilmektedir.

7. YÖNTEM

Covid-19 salgını sürecinde öğretmenlerin hizmet içi eğitim gereksinimleri ve bu süreçte öğretmenlerin hizmet içi eğitimlere ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma tarama modeliyle yapılmıştır. Tarama, var olan ya da geçmişte olmuş bir durumu değiştirme çabası göstermeden olduğu gibi ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 2016). Bu çerçevede salgın sürecinde hizmet içi eğitimler konusunda öğretmenlerin görüşleri yazılı olarak alınmış, elde edilen verilerle nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde içerik çözümlemesi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak öğretmenlerin görüşlerini yazılı olarak almak üzere açık uçlu soru formu oluşturulmuştur. Hazırlanan taslak form önce bir öğretmen, bir okul yönetici ve bir Bakanlık maarif müfettişi ile denenmiş, sorular kuramsal ve anlaşılabilirlik açılarından ele alınmıştır. Ardından uzman görüşüne sunulmuştur. Geri dönüşler çerçevesinde formda gerekli düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Form, öğretmenlerin salgın sürecinde yaşadığı sorunlar ve bu kapsamda hizmet içi eğitimlere ilişkin görüş ve önerilerini almaya yönelik beş açık uçlu sorudan oluşmaktadır.

Bu araştırmada çalışma grubu tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu yöntem istenilen belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak tanımak amacıyla tercih edilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Bu kapsamda katılımcıların belirlenmesinde temel ölçütler; görev yapılan ilin sosyo-ekonomik açıdan içerisinde bulunduğu grup ile öğretmenin branşı olmuştur. İllerin sosyo-ekonomik açıdan sınıflandırılması; Kalkınma Bakanlığı'nca (2013) gerçekleştirilen "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)" dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda iller; sınırlı düzeyde gelişmiş, orta düzeyli ve gelişmiş iller şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Katılımcılar sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş illerite msilen İstanbul, orta düzeyli illeri temsilen Hatay ve Rize, sınırlı düzeyde gelişmiş illeri temsilen Diyarbakır'da görev yapan öğretmenlerden seçilmiştir. Her kategori için belirlenen iller araştırmacı tarafından kura çekilmek suretiyle rastgele olarak seçilmiştir. Branşlar açısından ise; Milli Eğitim Bakanlığında, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 20/02/2014 tarihli ve 9 sayılı "Öğretmenlik alanları, atama ve ders okutma esasları" konulu kararına göre var olan 93 farklı branş, konu alanı ve okullardaki

çalışma biçimleri açısından benzer nitelikte olanlar araştırmacı tarafından bir arada ele alınarak; okul öncesi ve sınıf öğretmenlikleri, dil ve sosyal alanlar öğretmenlikleri, fen ve matematik öğretmenlikleri, meslek, özel eğitim ve rehberlik öğretmenlikleri biçiminde dört grup altında toplanmıştır.

Belirlenen bu ölçütler çerçevesinde nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak içerik çözümlemesi gerçekleştirmek üzere 73 öğretmenin yazılı görüşü alınmıştır. Yazılı görüşü alınan öğretmenlere yönelik çeşitli bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Yazılı Görüşü Alınan Öğretmenlere Yönelik Bilgiler

Değişken	Grup	<i>n</i>	%
İl	Gelişmiş (İstanbul)	20	27.4
	Orta Düzeyli (Hatay ve Rize)	20	27.4
	Sınırlı Düzeyde Gelişmiş (Diyarbakır)	33	45.2
	Toplam	73	100.0
Cinsiyet	Kadın	30	41.1
	Erkek	43	58.9
	Toplam	73	100.0
Branş	Okul öncesi ve sınıf öğretmenlikleri	12	16.4
	Dil ve sosyal öğretmenlikleri	24	32.9
	Fen ve matematik öğretmenlikleri	13	17.8
	Meslek, özel eğitim ve rehberlik	24	32.9
	Toplam	73	100.0
Kıdem	0-15 yıl	32	43.8
	16 yıl ve üzeri	41	56.2
	Toplam	73	100.0
Eğitim Düzeyi	Lisans	59	80.8
	Yüksek Lisans	14	19.2
	Toplam	73	100.0

Tablo incelendiğinde yazılı görüş alınan öğretmenlerin %27.4’ünün sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş illerde, %27.4’ünün orta düzeyli illerde, %45.2’sinin ise sınırlı düzeyde gelişmiş illerde görev yapanlardan oluştuğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların: %16.4’ü okul öncesi ve sınıf, %32.9’u dil ve sosyal, %17.8’i fen ve matematik, %32.9’u ise meslek özel eğitim ve rehberlik grubu içerisinde yer almaktadır. Kıdem değişkeni açısından ise; katılımcıların %43.8’i 0-15 yıl arasında kıdeme sahipken %56.2’si 16 yıl ve üzerinde kıdeme sahiptir. Eğitim düzeyi açısından; katılımcıların %80.2’si lisans, 19.8’i yüksek lisans mezunudur. Cinsiyet açısından katılımcıların %41.1’i kadın %59.9’u erkektir.

8. BULGULAR VE YORUM

Araştırmada öğretmenlerden alınan yazılı formlar üzerinde yapılan çözümleme ışığında dört tema ve bunlarla ilişkili 16 kategori belirlenmiştir. Bu temalar ve ilgili kategoriler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Covid-19 Salgını Sürecine Yönelik Öğretmen Görüşleri Bağlamında Belirlenen Tema ve Kategoriler

Tema	Kategori
Covid-19 Salgını Sürecinde Kriz Yönetimi	Kriz ve kriz yönetimi kavramları
	Bakanlığın kriz yönetiminde başarılı ve başarısız olduğu yönler
	Uygulamada yaşanan sorunlar
Öğretmenlerin Kriz Dönemindeki Hizmet İçi Gereksinimleri ve Hizmet İçi Eğitimlere Katılım Durumları	Öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissettiği alanlar
	Öğretmenlerin hizmet içi eğitim gereksinimleri
	Öğretmenlerin hizmet içi eğitimlere katılımları
	Hizmet içi eğitimlere yönelik görüşler
	Gereksinimleri gidermek için yapılan ek çalışmalar
Kriz Döneminin Devamında Hizmet İçi Eğitimlere Yönelik Alınması Gereken Önlemler	Gereksinimlere uygun eğitimlerin düzenlenmesi
	Psiko-sosyal destek gereksinimi
	Öğretmenlerin daha etkin olduğu etkileşimli eğitimlerin düzenlenmesi
	İl ve ilçe milli eğitim müdürlükleri ile okullara daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesi
Kriz Dönemi Sonrasında Hizmet İçi Eğitim Yapılanması	Uzaktan hizmet içi eğitimlere ağırlık verilmesi
	Eğitime katılımın özendirilmesi
	Öğretmeni etkin kılabilecek biçimde eş zamanlı eğitimler
	İl ve İlçe müdürlükleri ve okullara daha fazla sorumluluk verilmesi

Tablo 2’de görülebileceği gibi bu temalar; “Covid-19 salgını sürecinde kriz yönetimi”, “Öğretmenlerin kriz dönemindeki mesleki gelişim gereksinimleri ve hizmet içi eğitimlere katılım durumları”, “Kriz döneminin devamında hizmet içi eğitimlere yönelik alınması gereken önlemler” ve “Kriz dönemi sonrasında hizmet içi eğitim yapılanması”dır. Bu temalar çerçevesinde katılımcı görüşlerinden elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

a. Covid-19 Salgını Sürecinde Kriz Yönetimi

Pek çok katılımcı kriz kavramını kesin olarak öngörülmesi olanaklı olmayan ve ani gelişen olağanüstü durum olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte bu durumun var olan düzeni tehdit edici niteliğine de sıklıkla vurgu yapmaktadır. Kriz yönetimi ise katılımcıların geneli tarafından; ani gelişen ve sistemi olumsuz etkilemekte olan bu durumun ortaya çıkaracağı zararı en aza indirmek amacıyla gerçekleştirilen planlı ve akılcı çabalar olarak görülmektedir. Bu kavramlara yönelik bir katılımcının görüşü şöyledir:

Kriz, ani ve hızlı bir şekilde meydana gelen tahmin edilemeyen ya da ne zaman olacağı kestirilemeyen bir durumdur. Kriz yönetimi ise işlerin iyi gitmemesi durumunda kullanılacak bir plan ve tehdit karşısında acil harekete geçilebilmek demektir (K16).

Bu tanımlamalar çerçevesinde katılımcıların tamamı, Covid-19 salgını sürecini eğitim öğretimde bir kriz durumu olarak değerlendirmekte, Bakanlığın bu dönemdeki çalışmalarını ise kriz yönetimi olarak kabul etmektedir. Katılımcıların yarısından fazlası Bakanlığın bu krizi başarılı biçimde yönettiğine inanmaktadır. Özellikle Covid-19 salgınının Türkiye’de görülmeye başlamasının ardından yüz yüze eğitime ara verilmesi ve uzaktan öğretime geçilmesi olumlu görülmektedir. Ayrıca daha önceden EBA (Eğitim Bilişim Ağı) altyapısının oluşturulmuş olması da krizin başarılı biçimde yönetimine katkı sağlamıştır. Bu konuda bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

Salgının başlaması ile birlikte uzaktan eğitim ve canlı derslerin devreye alınması olumlu bir gelişme idi. Önceden EBA sisteminin kurulması ülkemiz açısından olumlu oldu (K53).

Covid-19 salgını sürecinde öğretmen, öğrenci, veli ve yöneticilerin en az düzeyde etkilenmesi amacıyla vakaların görülmesinden hemen sonra okulların tatil edilmesi, öğrencilerin eğitimden kopmalarını için EBA-TV’den yapılan uzaktan eğitimi olumlu buluyorum (K49).

Katılımcıların bir bölümü ise sürecin belirsiz ve karmaşık biçimde sürdürüldüğünü dolayısıyla başarısız yönetildiğini düşünmektedir. Bu konuda bazı görüşler şöyledir:

İçinde bulunduğumuz dönemde kriz yönetimini çok karmaşık, anlaşılmaz ve plansız buluyorum (K22).

Eğitim süreçlerinde en büyük aksama uzun vadeli belirsizliklerin bir türlü sonlanmaması ve yine uzun vadeli plan yapılamamasından kaynaklı olmaktadır (K18).

Söz konusu görüşler çerçevesinde öğretmenlerin bir bölümünün süreci belirsiz buldukları anlaşılmaktadır. Bu belirsizlik öğretmenler üzerinde kaygıyı daha da artırabilmektedir. Bir katılımcının bu konudaki görüşü şöyledir:

Bu süreçte planlar uygulanırken bilgilendirmenin doğru ve kesin yapılması gerekiyor, belirsizlik insanı daha çok strese ve kaosa sürüklüyor (K69).

Katılımcının görüşleri dikkate alındığında karar vericilerin uygulayıcıları daha açık biçimde bilgilendirmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bir diğer katılımcı Bakanlığın bu süreçte daha etkili bir yönetim sergileyebilmesi için yerel yönetimlerle yetki paylaşımı gerçekleştirmesi gerektiğini şu cümle ile ifade etmektedir:

Etkili karar alınmadığını ve hızlı hareket edilmediğini düşünüyorum. Planlamanın yerel yönetimlere bırakılması daha doğru olacaktır (K37).

Merkezi karar alma ve iletişim süreçlerinde ortaya çıkan sorunların yanı sıra katılımcıların bir bölümü uygulamalarda da çeşitli sorunlar olduğunu belirtmektedir. Bu konuda özellikle uzaktan eğitimlerin uygulanmasına ilişkin bazı olumsuzlar dile getirilmektedir. Bu olumsuzlukların içerisinde en sık vurgulananı uzaktan eğitime erişim olanaklarındaki farklılaşmadır. Bu farklılaşma sosyo-ekonomik açıdan kısıtlı olan yerlerde çok daha belirgin olarak hissedilmektedir. Gelişim gereksinimi yüksek olan illerde görev yapan katılımcılar tarafından bu durum sıklıkla belirtilmektedir. Bu konuda bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

Biz öğretmenlerin bulunduğu alandan, okuldan bakıldığında kriz yönetiminin oldukça ağır aksak ilerlediğini ifade edebilirim. Şöyle ki, Bakanlığın bir eğitim portalı olsa bile internet altyapısı dijital dünyaya erişim için gereken düzeyde değil, binlerce insanın dijital erişim aletlerine ulaşma olanağı ve ekonomik gücü yok (K10).

Ülkemizin öğrenci sayısının fazla olması online eğitimde aksamalara sebep olmuştur. Online eğitimde öğrencilerin kullanacağı evdeki bilgi işlem cihaz envanterinin olmaması bazı öğrencilerin canlı dersleri takip edememesi problem olmuştur (K3).

Kriz döneminde sürdürülen uzaktan eğitimlere ilişkin bir diğer önemli sorun da öğrencilerin öğretim sürecine güdülenebilmelerinin güçlüğüdür. Bu konuda bir katılımcının görüşü şöyledir:

Yaşadığımız süreç psikolojik olarak yönetilmesi gereken bir süreç olduğu için çocukların uzaktan eğitime motive olabilmeleri özellikle eğitim ve bilinç düzeyi düşük aile mensubu iseler oldukça zorlaşıyor. Çünkü çocukların çoğunun ailesi eğitim ve bilgi anlamında herhangi bir destek sunamıyorlar (K25).

Bazı katılımcılar bu görüşe benzer olarak veli tutumlarının da öğrencilerin sürece katılımlarını önemli ölçüde etkilediğine inanmaktadır.

Öğrencilerin elde olmayan sebeplerle uzaktan eğitimlere katılımlarının az olması, her evde interneti olmaması, velilerin umursamazlığı bu süreci zorlaştırdı (K49).

Bölge şartları ve velilerimizin bu konudaki ilgisizliği, bilgisizliği dolayısıyla hemen her gün EBA'dan etkinlik gönderip hiçbir velinin bunları sisteme girmemesinin hayal kırıklığını yaşadım (K58).

Bu durum uzaktan eğitim uygulamalarında öğrenciler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların öğrenme düzeyine daha yoğun biçimde yansımaya neden olabilir. Gerek erişim olanaklarının sınırlı olması, gerekse güdülenmenin düşük olması nedeniyle eğitim öğretime katılım oranları düşük seyretmektedir. Bu konuda bazı görüşler şöyledir:

Maalesef uzaktan eğitim ile ilgili çok sıkıntı yaşadım. Öğrencilerin katılım oranı az olduğu için her öğrenci ulaşamamanın verdiği üzüntü yaşadım (K60).

Sistemde her öğrencimize ulaşamadık, en büyük sıkıntımız da bu oldu. Canlı derslere katılım yetersiz, gönderdiğimiz çalışmalarını da her öğrencimiz yapamadı (K53).

Öte yandan kriz döneminde uzaktan öğretim sürecini başarıyla yürütmek bazı alanlar için diğerlerine göre daha da güç olmuştur. Bu konuda en dikkat çekici örnek özel eğitimdir. Branşı özel eğitim olan katılımcıların tümü bu alanın uzaktan eğitime uygun olmadığını ve süreçte oldukça zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları şöyledir:

Alanım özel eğitim olduğu için kendimi canlı ders konusunda yetersiz hissettim. Öğrenci düzeyleri canlı ders yapmaya uygun değildi. Öğrenci ile göz kontağı sağlamak mümkün olmadı (K43).

Özel eğitim öğrencilerini uzaktan eğitmeye çalışmak çok zor. Temas yok, göz kontağı yok. Buna rağmen öğrencilerimin düzeyi doğrultusunda faydalı ama bir o kadar da zor olduğunu söyleyebilirim (K32).

Bu görüşler dikkate alındığında uzaktan eğitimlerin her alanda aynı ölçüde başarı göstermesini beklemek gerçekçi olmayacaktır. Başta özel eğitim olmak üzere bazı alanlar için ek önlemlerin alınması gerektiği görülmektedir.

Genel olarak bu olumsuzluklara ve pek çok güçlüğe karşın kriz dönemleri her zaman olumsuz ve yıkıcı etkileri ile anılmamaktadır. Kimi zaman kriz dönemleri yeni yönelimler ve atılımlar için bir fırsat olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda Covid-19 salgınının neden olduğu kriz döneminde zorunluluktan dolayı deneyimlenmiş olan eğitim ve iletişim teknolojileriyle iç içe geçmiş uzaktan öğrenme platformları gelecekte öğretim uygulamaları içerisinde çok daha yoğun olarak kullanılabilir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

Bu dönemde yaşanan sorunlar ve edinilen tecrübelerin olumlu sonuçları olacağına inanmaktayım. Öncelikle uzaktan eğitim alanında olmak üzere kriz ve afet dönemlerinde hızlı ve etkili bir şekilde devreye giren iletişim ve eğitim kanalları daha da gelişecektir (K1).

Eğitimde bundan sonra dijital bir taraf olacağı anlaşılmıştır. Bakanlığın yapmak istediği dönüşüm zaruri olmuştur. Bu nedenle öğretmenlerin intibakı daha kolay olacaktır fikrindeyim (K9).

Katılımcıların belirttiği gibi, yaşanan bu deneyimler, ileride ortaya çıkacak teknolojik dönüşüme temel beceriler ve psikolojik açıdan daha hazır olmayı sağlayabilecek ve sürece uyumu kolaylaştırabilecektir.

Bu tema altında yer alan bulgular değerlendirildiğinde özellikle uzaktan eğitime erişim olanaklarının farklılaşması, süreçteki en büyük olumsuzluk olarak dikkat çekmektedir. Bu bakımdan erişim konusunda sorunların giderilmesine dönük ek uygulamalar gerekmektedir. Bununla birlikte Bakanlığın uygulayıcılarla karar alma süreçlerini paylaşma ve süreci daha saydam biçimde yürütme gereksiniminin olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca özel eğitim gibi bazı alanlarda yüz yüze eğitim ya da etkili bir eğitim sürecinin oluşturulması için önlemler geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

b. Öğretmenlerin Kriz Döneminde Hizmet İçi Eğitim Gereksinimleri ve Hizmet İçi Eğitimlere Katılım Durumları

Covid-19 salgını nedeniyle ortaya çıkan kriz dönemi öğretmenlerin pek çoğunun daha önce deneyimlemediği çeşitli sorunlarla yüzleşmelerine neden olmuştur. Katılımcıların yarısından fazlası bu yeni durumda çeşitli alanlarda kendilerini yetersiz hissettiğini belirtmektedir. Yetersiz hissedilen konular arasında en çok dile getirileni eğitim teknolojilerinin etkili kullanımıdır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

Uzaktan eğitim sürecinde en büyük eksikliğin bilinçli ve yeterli teknoloji kullanım bilgisi olduğunu gördüm. Kurulan sisteme adaptasyon sağlamakta zorlandım (K59).

Eğitim teknolojilerine hakimiyet açısından bakarsak kendimi vasat olarak nitelemeliyim. Teknolojik noktada özellikle de uzaktan eğitim sürecinde kullanmamız gereken programlar ve bunların uygulamalı gösterilimi noktasında desteğe ihtiyaç duydum (K10).

Eksik hissettiğimiz noktalar tabii ki oldu. Özellikle EBA kullanımını ve canlı ders hususunda hizmet içi eğitime ihtiyaç duydum (K42).

Bu gereksinimlerle yakından ilgili olarak katılımcılar tarafından yetersiz hissedilen alanlardan biri de uzaktan eğitim için materyal hazırlayabilmedir. Bu konuda bazı görüşler şöyledir:

Uzaktan eğitim sürecinde kendimi teknolojiyi kullanma konusunda çok yeterli hissetmedim, bunun nedeni uzaktan eğitimi destekleyecek şahsi materyallerimin hazır olmayışı idi. Teknolojik okur-yazarlık konusunda hizmet içi eğitime ihtiyaç duydum (K9).

Bazı zamanlar Powerpoint'te slayt hazırlamada zorluklar yaşadım (K54).

Materyale ulaşma konusunda kendimi yetersiz hissettim. Elimde tahta yoktu bu da ilk derslerimde yetersiz kıldı (K66).

Katılımcıların bir bölümünün hizmet içi eğitime gereksinim duyduğu diğer konular ise; uzaktan öğretim sürecinde öğrenci ve velilerle iletişim, sınıf yönetimi ve öğrencileri güdüleyebilmedir. Bu konulara yönelik görüşleri şöyledir:

Salgın sürecinde EBA üzerinden yapılan derslerde öğrencileri motive etmek ve göz teması kuramadan etkili iletişim becerilerine sahip olmak üzerine hizmet içi eğitim ihtiyacı hissettim (K13).

Sınıf ortamındaki gibi sınıf yönetimini sağlamak konusunda yetersiz oldum. Bununla ilgili bir hizmet içi eğitime ihtiyaç duydum (K50).

Bu süreçte öğrencilerdeki motivasyonu arttırmak için bir hizmet içi eğitime ihtiyaç duydum (K66).

Kendimi yetersiz hissettiğim konu şuydu; özellikle bazı velileri sık sık aramama rağmen canlı derse katılım konusunda ikna edemiyordum (K54).

Bu kapsamda katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde kriz döneminde öğretmenlerin genellikle hizmet içi eğitim alma gereksinimi hissettiği görülmektedir. Bu gereksinimler konu açısından ele alındığında, çoğunluğunun uzaktan eğitim süreciyle ortaya çıkan sorunlara yönelik oldukları anlaşılmaktadır. Bunlara örnek olarak; uzaktan eğitim teknolojileri ve EBA'nın etkin kullanımı, öğretim materyali hazırlayabilme, sınıf yönetimi ve iletişim konuları gösterilebilir.

Öte yandan başlangıçta öğretmenlerin eksikliğini hissettiği bazı yeterlikler nedeniyle yaşanan zorluklar süreç ilerledikçe öğretmenlerin bir bölümü tarafından aşılabılmıştır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

Süreçte başta yetersizdik. Hem biz hem öğrenciler ne yapacağımızı bilmiyorduk. Fakat zamanla kendimizi geliştirerek daha verimli olduğumuzu düşünüyorum (K69).

Öğretmen arkadaşlarımla büyük çoğunluğu uzaktan eğitim konusunu deneme yanılma ile öğrendiler (K37).

Bu süreçte teknoloji anlamında eksikliklerimin olduğunu, zaman içinde kullandıkça uğraştıkça eksikliklerin büyük ölçüde giderildiğini söyleyebilirim (K23).

Bu görüşler genel olarak değerlendirildiğinde öğretmenlerin süreç içerisinde uzaktan öğretim uygulamalarını deneyimledikçe sorunları aşabildikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların az bir bölümü hizmet içi eğitim aldığını belirtmektedir. Katılımcıların bir kısmı salgının neden olduğu kriz döneminde kendilerine herhangi bir hizmet içi eğitim sunulmadığını belirtmektedir. Bu konuda bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

Herhangi bir hizmet içi eğitim almadık, uzaktan dahi olsa kesinlikle verilmesi gerekiyordu (K69).

Herhangi bir eğitime katılmadık, öğretmenlere kısa da olsa bir eğitim verilmeliydi (K71).

Görülebildiği üzere bazı katılımcılar kendilerine yönelik eğitim düzenlenmediğini belirtmektedir. Ancak bazı katılımcılar tam tersine çok yoğun olarak eğitimlere katıldıklarını belirtmektedir. Bu durum dikkat çekicidir. Bu katılımcılardan birinin görüşleri şöyledir:

Bakanlık, il, ilçe milli eğitim düzeyinde hizmet içi eğitim faaliyetlerine katıldım. Benim açımdan yararlı geçtiğini düşünmekteyim hatta meslek hayatımda en çok hizmet içi faaliyete katıldığım dönemdi (K6).

Aynı illerde görev yapan katılımcıların bir bölümü eğitimlerden yararlandığını belirtirken diğer bir bölümünün hizmet içi eğitim verilmediğini belirtmesi, düzenlenen etkinliklerin öğretmenlere duyurulmasında ya da sistemin öğretmenlerce etkin olarak izlenmesinde bazı aksaklıklar olduğunu göstermektedir. Bu durumun nedenlerinden biri hizmet içi eğitim etkinliklerinin neredeyse tamamının zorunlu olmayan uzaktan eğitimler şeklinde düzenlenmesi olabilir. Nitekim hizmet içi eğitime katılan öğretmenlerin tamamı bu eğitimlerin isteğe bağlı olarak düzenlendiğini belirtmektedir. Buna örnek olarak şunlar gösterilebilir:

Tüm eğitimlere kendi isteğim doğrultusunda katıldım. Eğitimlerin tamamı Bakanlık düzeyinde uzaktan eğitim olarak gerçekleştirilmektedir (K23).

Salgın süresince birçok hizmet içi uzaktan eğitime kendi isteğim dahilinde katıldım (K7).

Bu görüşler çerçevesinde gönüllü hizmet içi eğitimlerin yanında öğretmenlerin tercih edeceği konular öncelikli olmak üzere zorunlu hizmet içi eğitim etkinliklerine de yer verilmesi

yoluyla öğretmenlerin düzenlenen hizmet içi eğitim etkinliklerini daha yakından izlemelerinin ve bunlara katılımlarının artırılabilceği değerlendirilmektedir. Hizmet içi eğitimler nitelik olarak öğretmen beklentilerini karşılama açısından ele alınacak olursa; eğitimlere katılan öğretmenlerin önemli bir bölümünün bu eğitimleri yararlı bulduğu görülmektedir. Bu konuda bazı öğretmenlerin görüşleri şöyledir:

Bakanlığımızın uzaktan eğitimle açmış olduğu seminerleri bitirdim. Faydalı olduğuna da inanıyorum. Eğitimlerin mekân ve zaman kısıtlaması olmadan yapılması, ev ortamında eğitimlere devam ediyor olmak keyifliydi (K12).

Salgın süresince beş farklı hizmet içi eğitime katıldım bu eğitimler kendimi eksik hissettiğim alanlarla ilgiliydi, hizmet içi eğitimleri zevk alarak, öğrenerek işledim. Hizmet içi eğitimler Bakanlık düzeyindeydi (K54).

Bu olumlu görüşlerin tersine hizmet içi eğitimler hakkında olumsuz görüşe sahip öğretmenler de bulunmaktadır. Bu görüşlere örnek olarak şunlar gösterilebilir:

Hizmet içi eğitimlere katıldım. Ancak ülkemizde her şeyde olduğu gibi burada da bir yüzeyselcilik, yapmış olmacılık düşüncesi olduğu için çok verimli olduğunu düşünmüyorum (K25).

Uzaktan hizmet içi eğitimde en önemli handicap eğitimin beklentilerin altında (heyecan uyandırmayan, tekdüze anlatım, güncel olmayan örnekler vb.) olması ve dinleyiciyi sıkması (K1).

Hizmet içi eğitime katıldım, video anlatımları oldukça yetersizdi, eğitimdeki video içerikleri yapılan sınavdaki içeriklerle de bağdaşmıyordu (K49).

Bu görüşler çerçevesinde bazı eğitimlerin nitelik açısından öğretmenlerin beklentilerini karşılayamadığı anlaşılmaktadır. Düzenlenen hizmet içi eğitim etkinliklerine katılmanın yanında öğretmenlerin bir bölümü süreç içerisinde ortaya çıkan mesleki gelişim gereksinimlerini gidermek için farklı çalışmalarda da bulunmuşlardır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunun internet üzerinden araştırmalar yapmak ve ilgili alanlarda videolar izlemek olduğu görülmektedir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

Nisan ayında çalışmalarına başlarken internet üzerinden bu konuda çalışan insanların videolarını izleyerek ve not alarak ihtiyacım olan temel argümanlara ulaştım ve bu deneyimlediğim pek çok hizmet içi eğitimden çok daha etkili oldu (K10).

Uzaktan eğitim süreci söz konusu olur olmaz EBA'da bulunan canlı dersler ile ilgili tüm videoları izleyerek kişisel gelişimime destek olmaya çalıştım (K16).

Canlı ders portalını ve bu portaldaki araçları yeterince tanıyamama sorunları yaşadım ancak internet ortamında izlediğim videolarla canlı ders uygulamasını nasıl etkili kullanacağımı öğrendim (K63).

Bu tema altında ele alınan görüşler değerlendirildiğinde; öğretmenlerin yeni durumda çeşitli konularda zorluklar yaşadığı ve hizmet içi eğitimlere gereksinim duydukları görülmektedir. Gereksinim duyulan konuların başında teknolojik okuryazarlık ve öğretim teknolojilerinin etkili kullanımı yer almaktadır. Ayrıca uzaktan öğretim sürecinde iletişim ve sınıf yönetimi gibi konularda öğretmenlerin bir bölümü desteğe gereksinim duymuştur.

Bakanlık ise öğretmenlere çeşitli konularda hizmet içi eğitimler sunmuştur. Bu dönemde katılımcıların çoğunluğunun herhangi bir hizmet içi eğitime katılmamış olması dikkat çekici bir bulgudur. Bu bakımdan eğitimlerin öğretmenlere duyurulması ya da etkinliklerin öğretmenlerce daha iyi izleyebilmesi için ek önlemler alınmalıdır. Düzenlenen etkinlikler öğretmenlerin bir bölümü tarafından yeterli görülse de eğitim içeriklerinin öğretmenlerin güncel gereksinimlerini karşılayacak biçimde olması, sunumunun heyecan uyandıracak biçimde tekdüze olmayan bir anlatım ile yapılması, güncel bilgi ve örneklerle desteklenmesi gerektiği görülmektedir.

c. Kriz Döneminin Devamında Hizmet İçi Eğitimlere Yönelik Alınması Gereken Önlemler

Kriz döneminin devamında mesleki gelişimin kesintiye uğramaksızın devam etmesi gerektiği görüşü katılımcıların tamamınca benimsenmektedir. Bu kapsamda katılımcıların çok büyük bir çoğunluğuna göre hizmet içi eğitimler uzaktan yapılmaya devam etmelidir. Görüşler ele alındığında Covid-19 salgını sürecinde düzenlenecek hizmet içi eğitimler mutlaka öğretmenlerin

gereksinimlerine uygun olacak biçimde planlanmalıdır. Bunun için Bakanlık gereksinim belirleme çalışmaları yapılmalıdır. Bu konuda bazı görüş ve öneriler şöyledir:

Öğretmenlere ihtiyaç analiz anketi yapılarak hizmet içi eğitim ihtiyaçları belirlenmelidir (K37).

İhtiyaç analizi sonucunda oluşan alanlarda öğretmenlere katkısı olabilecek eğitimler yerli ve yabancı üniversitelerle işbirliği yapılarak verilebilir (K1).

Katılımcılar Covid-19 salgını nedeniyle yaşanan kriz dönemi boyunca düzenlenmesi gereken hizmet içi eğitimlerin; teknolojiyi kullanma ve uzaktan iletişim becerileri, sınıf yönetimi, uzaktan eğitim yöntem ve teknikleri, alanlara özel eğitimler gibi çeşitli konu başlıklarında olması gerektiğini belirtmektedir. Bazı katılımcıların konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

Pandemi döneminde daha çok EBA'yı etkin kullanma ve canlı derslerin daha aktif bir şekilde kullanılmasına yönelik hizmet içi eğitim çalışmaları yapılmalıdır (K53).

Bence öğretmenlere süreç yönetme becerisi ve uzaktan eğitimde kullanılacak yöntem ve tekniklerle alakalı hizmet içi eğitim verilmeli (K6).

Öğretmenlere uzaktan eğitimde kullanılacak yöntem ve tekniklerle alakalı hizmet içi eğitim verilmeli. Branşlara yönelik materyal geliştirmeye yardımcı olacak, ayrıca öğrenciyi dijital platformda öğrenmenin odağında tutabilecek etkinlikleri nasıl geliştirebileceğimize yönelik kurslar olmalı (K9).

Seçilecek konular şunlar olmalıdır; iletişim, aile içinde ve ergenlerde öfke kontrolü, teknolojik yenilikler ve bilinçli teknoloji kullanımı, bilgisayar ve uzaktan eğitimde kullanılacak materyallerinin kullanımı (K30).

En çok ihtiyaç duyulan eğitim, uzaktan eğitimde sınıf yönetimidir (K6).

Daha çok uzaktan eğitim teknolojilerinin eğitimde kullanılması, elverişsiz koşullarda yaşayan çocukların eğitime katılımının artırılması gibi konularda hizmet içi eğitimler verilip bu eğitimlerin her öğretmen için zorunlu olmasını öneririm (K58).

Katılımcılar belirtilen hizmet içi eğitim konularına ek olarak öğretmenlere psiko-sosyal destek verilmesine de sıklıkla vurgu yapmaktadır. Bilindiği gibi öğretmenler toplumun geri kalanı gibi salgın döneminde psikolojik açıdan zorluklar yaşayabilmektedir. Bunun yanında öğretmenlerin görevleri gereği süreçten olumsuz etkilenmiş çocuklar ve gençlerle iletişim içerisinde olmaları da dikkate alındığında bu konunun önemi daha da artmaktadır. Bu yüzden gerek öğretmenlerin dayanıklılığının artırılması gerekse öğrencilere daha etkin biçimde destek olunabilmesini sağlamak üzere bu destekler sunulmalıdır. Bu çerçevede bazı görüşler şöyledir:

Normalleşme sürecinde öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimlere ve psikolojik tekniklere ihtiyaç vardır. Çünkü bu süreçte her koşulda eğitim vermeye çalışan öğretmenler oldukça stres ve gerginlik yaşadılar (K29).

Hizmet içi eğitimlerde öğretmenlere bilgi aktarımından ziyade psiko-sosyal ve bilişim desteği verilmelidir (K46).

Öğretmenlere sadece mesleki bilgi değil aynı zamanda öğrencilerini yeni sürece adapte etmelerini sağlayıcı psiko-sosyal müdahaleleri içeren eğitimler de verilmelidir (K2).

Görüşler değerlendirildiğinde öğretmenlerin gerek kendileri için gerekse öğrencilerin psikolojik dayanıklılığına katkı sağlamak için desteklenmeleri gerektiği görülmektedir. Covid-19 salgını sürecinde ortaya çıkan bir diğer konu da öğretmenlerin olağanüstü durumlarda kriz yönetimi becerilerinin geliştirilmesi gereğidir. Bu konuda bazı öğretmenlerin görüşleri şöyledir:

Her türlü olağanüstü duruma karşı önceden hazırlıklı olmak adına hizmet içi eğitim seminerleri verilmeli (K57).

Kriz yönetimi ile ilgili bilgilendirmeler, eğitimler yapılabilir (K58).

Belirtilen konularda eğitim ve destek çalışmalarının düzenlenmesinin yanında salgın sürecinde düzenlenecek uzaktan hizmet içi eğitimlerin öğretmenlerin daha etkin olabileceği ve eğitimciler ile aralarındaki etkileşimi artıracak biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu konudaki görüşler şöyledir:

EBA'dan izlenen videolarda pasif olunduğu için bir noktada kopmalar yaşanıyor. Çevrim içi araçlar yardımı ile yapılan seminerler ve kursların ise aktif katılım gerçekleştiği için daha verimli olduğunu düşünmekteyim (K16).

Hizmet içi eğitimlerin artırılması, ancak video konferanslar yerine aktif katılım ile çevrim içi araçlar kullanılarak yüz yüze eğitime en yakın oranda verimlilik sağlanması gerekmektedir (K16).

Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde salgın döneminde uzaktan hizmet içi eğitimlerin daha yoğun etkileşimli olacak biçimde ve yaparak yaşayarak olması gerektiği görülmektedir. Hizmet içi eğitim süreçlerini iyileştirme bağlamında bazı katılımcılarca önerilen bir diğer konu da karar alma süreçlerinde il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri ile okullara daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesidir. Bu konuda bir katılımcının görüşü şöyledir:

İhtiyaç noktasından çok uzaklardan koordinasyonu yapılan, geniş ve hantal çalışmaların etkili olacağına inanmıyorum. Bunun yerine Bakanlık bünyesinde genel hatları planlanan ancak saha çalışmasının oluşumu ve takibinin il milli eğitim müdürlüklerince yapılması sağlanan bir modelin beklentileri karşılama noktasında çok daha etkili olacağını düşünüyorum (K10).

Bulgular genel olarak ele alındığında salgının devamında uzaktan hizmet içi eğitim çalışmalarının devam ettirilmesi, eğitim teknolojilerini etkili kullanma ve uzaktan eğitimleri başarılı biçimde sürdürebilmekle ilişkili konulara öncelik verilmesi, eğitimlerin etkileşimli olması ve yerel yönetimlere daha fazla sorumluluk verilmesi gerektiği belirtilebilir.

d. Kriz Dönemi Sonrasında Hizmet İçi Eğitim

Katılımcıların bir bölümü süreç içerisinde edindikleri uzaktan hizmet içi eğitim deneyimleri çerçevesinde; bu eğitimlerin yüz yüze eğitimlere göre çok fazla sınırlılıkları olmadığını bununla birlikte bazı üstünlüklerinin bulunduğunu, bu nedenle salgından sonra uzaktan hizmet içi eğitimlerin artması gerektiğini düşünmektedir. Bu konuda bir katılımcı düşüncesini şöyle belirtmektedir:

Bu süreçte gördüğüm şey olarak; bir ortamda bulunduğum etkinlik ve uzaktan aldığım etkinlik arasında efektif olarak pek bir fark yok, çoğu çalışma uzaktan olarak gerçekleştirilebilir (K52).

Bu katılımcı gibi uzaktan hizmet içi eğitimlerin yoğun olarak devam etmesi gerektiğini düşünen bazı katılımcılar özellikle bu eğitimlerin maliyet-etkililik, zaman ve yer yönünden önemli üstünlüklere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu konuda bazı görüşler şöyledir:

Normal süreçte geçildiğinde de hizmet içi eğitimlerin yine uzaktan devam etmesinin doğru olacağını düşünüyorum. Böylelikle zaman ve mekân sorunu yaşamadan birçok eğitime katılma şansı bulacağımızı düşünmekteyim (K7).

Hizmet içi eğitimlerin sanal ortamda yapılması hem zaman hem de yer açısından daha etkili olur. Sayı sınırlaması olmadan süre sıkıntısı olmadan uzaktan eğitim yoluyla yapılabilir (K30).

Bazı katılımcılar ise uzaktan eğitimleri desteklerken bunların nitelikli eğitimciler tarafından verilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Çok spesifik olmadıkça eğitimler kaliteli görevliler tarafından uzaktan eğitim yoluyla yapılabilir (K25).

Hizmet içi eğitim kursları alanında iyi ve etkin kişiler tarafından uzaktan eğitim şeklinde verilmelidir (K28).

Katılımcıların bir bölümü uzaktan hizmet içi eğitimlerin üstün yönlerini kabul etmekle birlikte her eğitimin değil yalnızca buna uygun olanların uzaktan yapılması diğerlerinin ise yüz yüze eğitime devam etmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu konuda bir görüş şöyledir:

Uzaktan eğitim ile alınabilecek hizmet içi eğitimlerin mekan ve zaman zorunluluğu olmadan yapılması bundan sonraki süreçte artık bir gereklilik olmuştur. Ancak; beceri ve uygulamaya dönük eğitimlerin yüz yüze yapılması elzemdir (K12).

Bu görüş dikkate alındığında özellikle uygulamaya dönük ve yaparak yaşayarak öğrenmenin hedeflendiği eğitimlerin yüz yüze yapılmaya devam etmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Öğretmenlerin uzaktan eğitimlere katılımının artırılması için özendirme de önemlidir. Gelecekte uzaktan hizmet içi eğitimlere katılımın artması konusunda güdüleyici bir yaklaşım öneren bir katılımcının şu görüşleri dikkat çekicidir:

Öğretmenleri uzaktan eğitim almaya teşvik edici uygulamalara gidilmesi, hizmet içi eğitimlere katılımı artıracaktır. Burada bir oyun modeli ile kurgulamak gerekirse; bitirilen her eğitim için puan verme, yıldız toplama ya da yapılacak bir sepete başarılarını koyarak onu doldurmaya çalışma, doldukça motive edici cümle ya da sıfatlar verme gibi yolların teşvik edici olacağını düşünüyorum (K3).

Bu görüşler dikkate alındığında, öğretmenleri eğitimlere katılmaya güdüleyebilecek diğer etmenlerle bir arada düşünülecek olursa benzeri bir yaklaşımın hizmet içi eğitimlere katılımı artırabileceği değerlendirilmektedir. Salgın sonrasında olması gereken genel hizmet içi eğitim modelinde tüm hizmet içi eğitimlerin, öğretmenlerin daha etkin olduğu, yaparak yaşayarak öğrenmenin esas olduğu ve somut çıktılarını içeren eğitimlere dönüşmesi gerektiği benimsenmektedir. Bu kapsamda bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

Alışıl gelmiş düz anlatım biçimindeki eğitimlerin yerine daha interaktif eğitimlerin ve mümkün olan durumlarda çalışma atölyeleri içeren eğitimlerin sağlanmasının yararlı olacağını düşünüyorum (K13).

Daha interaktif, eğitim süreci içerisinde motivasyonu arttıracak, eğitim bitiminde de katılımcıların bir ürün ortaya çıkaracağı hizmetçi eğitimler planlanmalıdır (F17).

Bu görüşlerin salgın döneminde öğretmen ve eğitici etkileşiminin yüksek olduğu uzaktan eğitimlerin düzenlenmesi önerisiyle de uyumlu olduğu, bu bakımdan salgın sonrasında düzenlenecek olan gerek yüz yüze eğitimlerde gerekse uzaktan eğitimlerde bu yaklaşımın benimsenmesinin yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Bazı katılımcılar salgın döneminde olduğu gibi sonraki dönemde de hizmet içi eğitim sisteminde il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri ile okulların daha fazla güçlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

Model olarak; kesinlikle yerinden koordinasyona açık, sahanın da yönetsel boyuta katkı sunabileceği, dinamik bir yapı tercih edilmeli. Burada özellikle il milli eğitim müdürlüklerinin yetkileri artırılmalıdır (K10).

Yeni eğitim modeli oluştururken kurumların kendi iç dinamiklerine göre uzaktan eğitim planlamalarının yapılabilmesi yönünde esneklik sağlanmalı (K18).

Katılımcıların kriz dönemi sonrasında ilişkin önerileri uzaktan hizmet içi eğitimlere ağırlık verilmesi ve eğitimlere katılımın özendirilmesi, uzaktan hizmet içi eğitimlerin öğretmeni etkin kılacak biçimde eş zamanlı olması, il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri ve okullara daha fazla sorumluluk verilmesi başlıkları altında özetlenebilir.

9. TARTIŞMA, SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulguları çerçevesinde genel tartışmaya, sonuçlara ve önerilere yer verilmektedir.

a. *Tartışma*

Araştırmada ortaya konulan Covid-19 Salgını Sürecinde Kriz Yönetimiyle ilgili bulguların alanyazındaki çeşitli çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir. Covid-19 salgınının başlangıcında uzaktan eğitimlere geçilmesinin olumlu karşılandığı yönünde bulgular ortaya koyan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Adıgüzel, 2020; Başaran, Doğan, Karaoğlu ve Şahin, 2020; Duban ve Şen, 2020). Bununla birlikte süreç içerisindeki sorunlara pek çok araştırmada da yer verilmiştir. İmamoğlu ve Siyimer İmamoğlu'na (2020) göre öğretmenler uzaktan eğitim konusuna bakış olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci grupta yer alanlar, uzaktan eğitimi yetersiz olarak görürken; ikinci grupta yer alanlar bütün eksiklerine karşın başarılı bir uygulama olarak değerlendirmektedirler. Olumsuz olarak değerlendirenlerin en çok teknik altyapı sorunları ve uzaktan eğitime erişime vurgu yaptığı belirtilmektedir. Akkaş Baysal ve Ocak (2020) teknik aksaklıklar nedeniyle öğrenme kayıplarının önüne geçilemediğini vurgulamaktadır. Bakioğlu ve Çevik'in (2020) yaptıkları araştırmaya göre ise öğretmenler ve öğrencilerin bir bölümü internete ya da bilgisayara erişememekte, öğrencilerin çevrim içi veya çevrim dışı derslere katılımı az olmakta ve öğrencilerde güdülenme eksikliği görülmektedir. Canpolat ve Yıldırım'a (2021) göre öğretmenlerin en çok vurguladığı sorunlar; öğrenci katılımı azlığı, öğrenci isteksizliği, öğrencilerin edilgen olmasıdır. Demir ve Kale (2020) ile Kurnaz vd. (2020) öğrencilerin derse olan ilgi ve dikkatlerinin daha düşük olduğuna dikkat çekmektedir.

Süreç içerisinde yaşanan diğer sorunlar konusunda; Karadeniz ve Zabcı (2020) öğretmenlerin yaşadığı belirsizliğin kaygı düzeyini artıran önemli bir etken olduğunu belirtmektedir. Adıgüzel (2020) öğretmenlerin uzaktan eğitim uygulamalarının öğrenci ve veliler tarafından ciddiye alınmadığından yakındığını, Sarı ve Nayır (2012) ile Tümen Akyıldız (2020) velilerin uzaktan eğitim

sistemiyle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları için gerekli desteği gösteremediklerini, Bayburtlu (2020) velilerin bir kısmının bu süreçte ilgisiz olduğunu belirtmektedir.

Tümen Akyıldız'a göre (2020) öğrenciler arasındaki toplumsal ve ekonomik eşitsizlik uzaktan eğitim sisteminde daha da belirginleşmektedir. Bu süreçte daha da artan fırsat eşitsizliğine vurgu yapan farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Başaran vd., 2020; Bozkurt vd., 2020; Işık ve Bahat, 2021a; Ünal ve Bulunuz, 2020).

Araştırmada özel eğitim konusunda yaşanan güçlüklerle ilişkin bulguların da çeşitli çalışmalarda ortaya konulan sonuçlarla uyumlu olduğu görülmektedir. Can'a (2020) göre salgın nedeniyle uygulanan uzaktan eğitim, doğal gelişim gösteren çocuklara odaklanmıştır. Özel eğitim gereksinimi bulunan öğrenciler için de içerik geliştirme, eğitim dokümanları geliştirilmesi ayrıca canlı eğitimlerin açık ve uzaktan eklenmesi gerekmektedir. Mengi ve Alpdoğan (2020) uzaktan eğitim uygulanmasının özel eğitimin özüne ve mantığına aykırı olduğunu, bu süreçte özel eğitim uygulamalarında önemli güçlüklerin yaşandığını, Canpolat ve Yıldırım (2021) kaynaştırma öğrencilerine yönelik olarak özel bir programın uygulanmadığını ve bu konuda da benzer sorunların yaşandığını belirtmektedir.

Covid-19 salgını sürecinde öğretmenlerin öne çıkan hizmet içi eğitim gereksinimleri konusunda araştırma bulgularına benzer bulgular ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu konular içerisinde eğitim teknolojilerini ve EBA'yı etkin kullanma, öğretim materyali hazırlayabilme sınıf yönetimi ve iletişim öne çıkmaktadır (Bayburtlu, 2020; Can, 2020; Gören, Gök, Yalçın, Göregen ve Çalışkan, 2020; İmamoğlu ve Siyimer İmamoğlu, 2020; Karadeniz ve Zabcı, 2020; Kırmızıgül, 2020). Bununla birlikte öğretmenlerin bir bölümünün süreç içerisinde yeterliklerini geliştirdiklerine yönelik olarak da alanyazında benzer bulgularla karşılaşılabilir. Örneğin Demir ve Kale (2020) bu konuda öğretmenlerin büyük çoğunluğunun uzaktan eğitim süreci içerisinde kendilerini geliştirdikleri ve yeterliklerini artırarak uzaktan eğitime hızlıca uyum sağladığını belirtmektedir.

Söz konusu gelişmelere karşın öğretmenlerin mesleki gelişime yönelik gereksinimleri devam etmektedir. Karadeniz ve Zabcı (2020) öğretmenlerin bir bölümünün uzaktan eğitimle ilgili yetersiz bilgiye sahip olduğu, uzaktan eğitime göre ders materyali hazırlayamadığı, ders malzemesi sağlama ve öğrencilerle iletişim konularında sorunlar yaşadığını belirtmektedir. Ünal ve Bulunuz (2020) araştırmalarına katılan öğretmenlerin çoğunluğunun uzaktan eğitim sürecini daha verimli geçirebilmek için bir hizmet içi eğitim almak istediğini belirtmektedir.

Bu bağlamda uzaktan öğretim sürecine uyumu hızlandırmak ve yeni teknolojileri etkili kullanabilmek için başta okul yöneticileri, öğretmenlerin yeterliklerini artırmaya yönelik çalışmalara ağırlık vermek gerekmektedir (Işık ve Bahat, 2021b). Çünkü salgının devamında genel olarak öğretmenlere sunulması gereken hizmet içi eğitimlerin; eğitim teknolojilerini etkili kullanma ve uzaktan eğitimleri başarılı biçimde sürdürebilmekle ilişkili konular olduğu görülmektedir. Bu konuda benzer bulgular ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Bayburtlu, 2020; Canpolat ve Yıldırım, 2021; Demir ve Kale, 2020; Tümen Akyıldız, 2020). Bununla birlikte hizmet içi eğitimlerin yanında psiko-sosyal destek çalışmalarında bulunulması gerektiği anlaşılmaktadır. Bozkurt (2020) salgınla beraber öğrencilerin sarsıntı ve kaygı süreçlerinin üstesinden gelmek zorunda kaldığını, Akkaş vd. (2020) bu sürecin öğrencilerde psikolojik ve psikiyatrik rahatsızlıklara yol açabileceğini ve öğrencilerin kendilerini okulda güvende hissetmelerinin önemli olduğunu, bu nedenle okul açıldıktan sonra karşılaşılacak bu durumlarla ilgili ön çalışmaların mutlaka yapılması gerektiğini, Kırmızıgül (2020) salgının bitimi ve sonrasında öğrenci, öğretmen ve velilerin psiko-sosyal eğitimler ile iyileştirilmelerinin gerektiğini belirtmektedir.

Araştırmada öne çıkan bir diğer önemli bulgu da sürecin devamında düzenlenecek uzaktan hizmet içi eğitimlerin öğretmenlerin edilgen izleyici olacakları videolar biçiminde değil, eşzamanlı ve yoğun etkileşimli çalışmalar olarak düzenlenmesi gerektiğidir. Tekin (2020) de buna benzer biçimde bazı öğretmenlerin edilgen alıcı rolünde olmaları, iletişim ve etkileşimin sınırlı olması, eğitimlerin kalıcılığının düşük olması gibi bazı sorunlardan dolayı yetersiz gördüğünü belirtmektedir.

Sürecin uygulanması ve izlenmesi konusunda da il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri ile okullara daha fazla sorumluluk verilmesi gerektiği yönünde çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır, Şişman ve Turan'a (2003) göre Türkiye'de eğitim sistemiyle ilgili sorunların merkezîyetçi bir anlayışla çözülmesinin güç olduğu, Bakanlığın bu konuda hantal bir yapıya sahip olduğu bu nedenle yetki devri ile sorunların yerinde belirlenip çözüme kavuşturulduğu işlevsel bir yapının kurgulanması gerektiği çeşitli kesimlerce dile getirilmektedir. Ayvacı, Bakırcı ve Yıldız (2014) merkezîyetçi bir yapının olması nedeniyle düzenlenen hizmet içi uygulamalarında öğretmenlerin görüş ve beklentilerine yeterince yer verilmediğini, Bümen, Alev, Çakar, Ural ve Acar (2012) planlamada merkezîyetçi yaklaşımı benimsemek yerine, yerel düzeyde etkinliklerin ağırlıklandırılması gerektiğini savunmaktadır. Eroğlu ve Özbek (2020) il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri ile okulların sistemin içerisinde daha etkin olmalarının sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Tüm bu tartışmalar bütüncül olarak ele alındığında araştırmanın alanyazındaki ilgili araştırmalarla tutarlı sonuçlar ortaya koyduğu belirtilebilir.

b. Sonuçlar

Bu araştırma kapsamında ortaya konulan sonuçlar şunlardır:

1. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Covid-19 salgını dönemindeki kriz yönetimi bazı açılardan başarılı, bazı açılardan ise başarısızdır. Salgın sürecinin başlamasıyla yüzyüze eğitime ara verilerek uzaktan eğitime vakit kaybetmeden geçilmesi bu dönemdeki başarılı uygulamalardan biridir. Ancak bu dönemde merkezî bir yaklaşım sergilenmiş, kendi durumlarına özgü karar alabilmeleri için il ve ilçe müdürlüklerine yeterli yetki ve sorumluluk vermemiştir. Öte yandan uygulanan politikalar zaman zaman belirsizlik ve karmaşıklık ortaya çıkarmıştır. Bu belirsizlik öğretmenler ve öğrencilerin bir bölümü üzerindeki kaygıyı artırmıştır.
2. Salgın sürecinde uzaktan eğitime erişim olanakları önemli ölçüde farklılaşmıştır. Teknolojik olanaklar eğitime erişimi önemli ölçüde etkilerken, öğrencilerin eğitim süreçlerine güdülenmelerinin güçlüğü ve velilerin tutumları da derslere katılımı belirleyen en önemli değişkenler olmuştur. Bu durum uzaktan eğitim uygulamalarında öğrenciler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların öğrenme düzeyine daha yoğun biçimde yansımaya neden olmuştur.
3. Salgın döneminde özel eğitim gibi bazı alanlarda uzaktan eğitim yapmak diğer alanlara göre çok daha güç olmuştur.
4. Kriz döneminde öğretmenlerin bir bölümü çeşitli alanlarda kendilerini yetersiz hissetmişlerdir. Yetersiz hissedilen konular arasında; uzaktan öğretim teknolojileri ve EBA'nın etkin kullanımı, öğretim materyali hazırlayabilme, sınıf yönetimi, öğrenci ve velilerle iletişim ve öğrencileri güdüleyebilme öne çıkmaktadır. Bu kapsamda öğretmenlerin en çok gereksinim duyduğu konular da bunlar olmuştur.
5. Bu dönemde öğretmenlerin bir bölümü gerek kendileri için gerekse öğrencilerin psikolojik dayanıklılığına katkı sağlamak için psiko-sosyal alma gereksinimi hissetmişlerdir.
6. Salgın döneminde uzaktan hizmet içi eğitimlerin maliyet, zaman ve yer yönünden önemli üstünlükleriyle kriz sonrasında da uygulanabilir olduğu görülmüştür. Ancak verilecek uzaktan hizmet içi eğitimlerin video kayıtları biçiminde değil öğretmenlerin daha etkin olabileceği ve eğiticiler ile aralarındaki etkileşimi artıracak biçimde düzenlenmesi gerekmektedir.
7. Salgın sonrasında uzaktan eğitimlerde öğretmen-eğitici etkileşiminin artırıldığı, tamamıyla uzaktan eğitimle kazandırılması güç olan ve yüz yüze eğitimi gerektiren konular için yüz yüze ve uzaktan eğitim olanaklarının bir arada ele alındığı, yaparak yaşayarak öğrenmenin esas alındığı hizmet içi eğitim uygulamalarının artırılması gerektiği görülmektedir.

c. Öneriler

Bu araştırmada ortaya konulan temel öneriler şunlardır:

1. Milli Eğitim Bakanlığı istikrarlı, somut ve saydam bir kriz yönetimi süreci gerçekleştirmelidir.
2. İl ve ilçe milli eğitim müdürlüklerine kendi koşullarına uygun karar alabilmeleri için daha fazla yetki ve sorumluluk verilmelidir.
3. Sosyo-ekonomik farklılıkların eğitime etkileri bağlamında öğrenciler arasında artan eşitsizliği gidermeye yönelik olarak destekleyici politikalar geliştirilmelidir.
4. Salgınboyunca mesleki gelişim kesintiye uğramaksızın uzaktan hizmet içi eğitim yoluyla devam ettirilmelidir.
5. Öğretmenlerin mesleki gelişim gereksinimlerini belirlemek üzere kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilmeli, isteyen tüm öğretmenlerin ulaşabileceği biçimde eğitimler çeşitlendirmeli ve katılımcı kontenjanı sayısı artırmalıdır.
6. Verilecek uzaktan hizmet içi eğitimler video kayıtları biçiminde değil öğretmenlerin daha etkin olabileceği ve eğiticiler ile aralarındaki etkileşimi artıracak biçimde düzenlenmelidir.
7. Öğretmenlere sunulan hizmet içi eğitimlerin bir bölümü gönüllü olabildiği gibi bir kısmı da zorunlu olmalıdır.
8. Hizmet içi eğitimlerin duyuruları daha etkili yapılmalı, bütün öğretmenlerin bu etkinliklerden haberdar olmaları sağlanmalıdır.
9. Öğretmenlerin gerek kendileri için gerekse öğrencilerin psikolojik dayanaklılığına katkı sağlayabilmeleri için çeşitli hizmet içi eğitim ve destek çalışmaları gerçekleştirilmelidir.
10. Salgın sonrasında öğretmenlerin etkin katılımına dayalı, yüz yüze ve uzaktan eğitim olanaklarının bir arada ele alındığı bir hizmet içi eğitim yaklaşımı ortaya konulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A. (2020). Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitim ve Öğrenci Başarısını Değerlendirmeye İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 253-271.
- Akkaş Baysal, E. ve Ocak, G. (2020). Covid-19 Salgını Sonrasında Okul Kavramındaki Paradigma Değişimine ve Okulların Yeniden Açılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18(2), 172-201.
- Aydın, İ. (2011). Çeşitli Ülkelerde Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitimleri. C. Öztürk ve İ. Fındıkçı (Editörler), *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*. (ss. 335-345). Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, İ. (2014). *Kamu ve Özel Sektörde Hizmet İçi Eğitim El Kitabı* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, İ., Toptaş, B., Kaysılı, A., Tanrıverdi, G., Güngören, N., and Topçu, Ş. (2021). Professional development needs analysis of school administrators and teachers in Turkey. *Kastamonu Education Journal*, 29(2), 428-441. doi: 10.24106/kefdergi.821505.
- Ayvacı, H., Bakırcı, H. ve Yıldız, M. (2014). Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri ve Beklentileri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 357-383. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/amauefd/issue/1731/21228>.
- Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129. Erişim Adresi: <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43502>.
- Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E. ve Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinin Getirisi Olan Uzaktan Eğitimin Etkililiği Üzerine Bir Çalışma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 179-209.
- Bayburtlu, Y. S. (2020). Covid-19 Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmen Görüşlerine Göre Türkçe Eğitimi. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 131-151. Retrieved From: <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44460>.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Süreci ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik Değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.
- Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., Lambert, S., ... Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126. Retrieved from <https://asianjde.org/ojs/index.php/AsianJDE/article/view/462>

- Bümen, N. T., Alev, A., Çakar, E., Ural, G. ve Acar, V. (2012). Türkiye Bağlamında Öğretmenlerin Mesleki Gelişimi: Sorunlar ve Öneriler. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(194), 31-50.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) Pandemisi ve Pedagojik Yansımaları: Türkiye’de Açık ve Uzaktan Eğitim Uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- Canpolat, U. ve Yıldırım, Y. (2020) Ortaokul Öğretmenlerinin COVID-19 Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitim Deneyimlerinin İncelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 74-109.
- Demir, S. ve Kale M. (2020). Öğretmen Görüşlerine Göre, Covid-19 Küresel Salgını Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Sürecinin Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 15(8), 3445-3470. Erişim adresi: <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44492>.
- Duban, N. ve Şen, F. G. (2020). Sınıf Öğretmeni Adaylarının COVID-19 Pandemi Sürecine İlişkin Görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 357-376. Erişim adresi: <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43653>.
- EBSAM (2021). *Pandemi Döneminde Öğrenme Kaybı Tespit ve Öneriler*. EBSAM Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara. Erişim Adresi: https://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz2021/Pandemi_Doneminde_Ogrenme_Kaybi.pdf
- ECLAC-UNESCO (2020). *Education in the time of COVID-19*. Erişim Adresi: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374075_eng/PDF/374075eng.pdf.multi
- Eroğlu, M. ve Özbek, R. (2020). Etkili Öğretmenlerin Mesleki Gelişimi. *Dicle University Journal of Ziya Gokalp Education Faculty*, 37, 73–92. doi: 10.14582/DUZGEF.2020.142.
- Gören, S. Ç., Gök, F. S., Yalçın, M. T., Göregen, F. ve Çalışkan, M. (2020). Küresel Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 69-94.
- Işık, M. ve Bahat, İ. (2021a). Teknoloji bağlamında eğitimde fırsat eşitsizliği: eğitime erişime yönelik sorunlar ve çözüm önerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 498-517.
- Işık, M. ve Bahat, İ. (2021b). COVID 19: Eğitimde Yeni Arayışlar. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 82-89.
- İLKE (2021). *Eğitim İzleme Raporu 2020*. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, İstanbul. Erişim Adresi https://ilke.org.tr/images/air/egitim_2020/egitim_izleme_raporu_2020_online.pdf
- İmamoğlu, H. V. ve Siyimer-İmamoğlu, F. (2020). Coronavirüs Salgını ve Uzaktan Eğitim Süreci Hakkında Öğretmen Görüşleri: Şehit Bülent Yalçın Spor Lisesi ve Şehit Ertan Yılmaz Güzel Sanatlar Lisesi (Sinop) Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(4), 742-761.
- Kalkınma Bakanlığı, (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)*. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Karadeniz, G. ve Zabcı, N. (2020). Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim Veren Öğretmenlerin Çalışma Koşulları ve Algıladıkları Stres ile Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(22): 301-314.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kırmızıgül, H. G. (2020). Covid-19 Salgını ve Beraberinde Getirdiği Eğitim Süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 283-289.
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Barışık, C. Ş. ve Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 293-322.
- MEB (2006). *Milli Eğitim Bakanlığı Hizmet İçi Eğitim Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi*. Ankara: EARGED. Erişim adresi: http://www.meb.gov.tr/earged/earged/Hic_degerlendirme.pdf.
- MEB (2010). *Milli Eğitim Bakanlığında Hizmet İçi Eğitimin Yeniden Yapılandırılması Panel ve Çalıştayı Sonuç Raporu*. Ankara. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/346921874_Milli_Egitim_Bakanligi'nda_Hizmet_Ici_Egitimin_Yeniden_Yapilandirilmasi_Panel_ve_Calistayi.
- MEB (2018). 2023 Eğitim Vizyonu. Erişim Adresi: http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf.
- Mengi, A. ve Alpdoğan, Y. (2020). COVID-19 Salgını Sürecinde Özel Eğitim Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 413-437.
- MEXT (2003). *Attracting, developing and retaining effective teachers, OECD activity*(Analytical review), *Japanese country background report*. Retrieved from: <https://www.oecd.org/education/school/29163349.pdf>.

- Musset, P. (2010). *Initial teacher education and continuing training policies in a comparative perspective: current practices in OECD countries and a literature review on potential effects*. OECD Education Working Papers, No. 48, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5kmbpjh7s47h-en>.
- SABER (2020). *Transforming education systems: Accelerating foundational learning for everyone*. World Bank Group. Erişim adresi: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/810711624283378763/pdf/SABER-Annual-Report-2020-Retrospective-Review-Transforming-Education-Systems-Accelerating-Foundational-Learning-for-Everyone.pdf>
- Sarı, T. ve Nayır, F. (2020). Pandemi Dönemi Eğitim: Sorunlar ve Fırsatlar. *Turkish Studies*, 15(4), 959-975. Erişim adresi: <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44335>.
- Şişman, M. ve Turan, S. (2003). Eğitimde Yerelleşme ve Demokratikleşme Çabaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34(34), 300-315.
- Tekin, O. (2020). Uzaktan Eğitim Kullanılan Hizmet İçi Eğitim Programlarına Yönelik Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 16(1), 20-35. doi: 10.17244/eku.643224.
- Tümen Akyıldız, S. (2020). Pandemi Döneminde Yapılan Uzaktan Eğitim Çalışmalarıyla İlgili İngilizce Öğretmenlerinin Görüşleri (Bir Odak Grup Tartışması). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 679-696. DOI: 10.29000/rumelide.835811.
- UNESCO, (2020a). *Supporting teachers and education personnel during times of crisis*. UNESCO COVID-19 Education Response, Education Sector issue notes. (Issue note no.2.2). Erişim Adresi: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373338/PDF/373338eng.pdf.multi>
- UNESCO. (2020b). *National education responses to COVID-19: Summary report of UNESCO's online survey*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373322/PDF/373322eng.pdf.multi> adresinden erişildi.
- UNESCO, (2020c). *School reopening: ensuring learning continuity*. UNESCO COVID-19 Education Response, Education Sector issue notes Erişim Adresi: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373610/PDF/373610eng.pdf.multi>
- UNESCO, (2020d). *Ensuring effective distance learning during COVID-19 disruption guidance for teachers*. Erişim adresi: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375116/PDF/375116eng.pdf.multi>
- Ünal, M. ve Bulunuz, N. (2020). COVID-19 Salgını Döneminde Yürütülen Uzaktan Eğitim Çalışmalarının Öğretmenler Tarafından Değerlendirilmesi ve Sonraki Sürece İlişkin Öneriler. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 343-369.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This research aims to reveal teachers' in-service training needs during the Covid-19 pandemic and teachers' views on in-service training in this process. In this direction, the research includes what kind of difficulties teachers have experienced during the pandemic, in which areas they feel inadequate, in which subjects they need in-service training, and what they do to meet their needs. Also, the research includes opinions and suggestions about in-service training activities offered by the Ministry of National Education.

Methodology

In this study, in which the screening model was carried out, a qualitative research approach was adopted. In this context, the researcher took the teachers' opinions in writing about the in-service training during the pandemic through a form consisting of open-ended questions he developed. In this context, content analysis was carried out with the data obtained from 73 teachers from Istanbul, Hatay, Rize, and Diyarbakir.

Findings

Many participants accept the Covid-19 outbreak as a crisis process and think that the efforts of the Ministry of National Education in the field of education are a crisis management process. While some participants consider the ministry's transition to distance education without delay with the onset of the crisis, some think the ministry manages the process in an uncertain and complex way. This uncertainty increases the anxiety of teachers.

Participants state that there are fundamental problems in distance education practices during this process. Examples of these problems are the following: The presence of many students and teachers who cannot access the internet and technological tools necessary for distance education, the lack of interest in distance education, the low participation rate in distance education, the indifference of some parents. These problems increase the inequality arising from socio-economic differences between students in the field of education.

During the crisis that emerged due to the Covid-19 pandemic, many teachers faced various problems that they had not experienced before. More than half of the participants state that they feel inadequate in various areas in this new situation. Among the issues that are felt inadequate, the most mentioned is the effective use of educational technologies. Besides, some teachers feel inadequate preparing materials for distance education, communicating with students and parents, classroom management, and motivating students.

Almost all the teachers feel the need to receive in-service training. However, when these requirements are considered in terms of subject, it is understood that most of them are related to the problems that arise with the distance education process. As an example of these; Distance education technologies and effective use of EBA, preparation of teaching materials, classroom management, and communication can be shown.

Despite these requirements, only a few of the participants state that they have attended in-service training. Some participants stated that they were not provided with any in-service training during the crisis caused by the pandemic. The fact that some participants working in the same provinces stated that they benefited from the training, while another part stated that there was no in-service training, which shows that there are some problems in announcing the organized activities to the teachers or in the effective monitoring of the system by the teachers.

According to the teachers who participated in the in-service training, it is understood that some training cannot meet the quality expectations of teachers'. The main criticism is that the interaction with the trainer is limited in this training.

According to the Participants; In-service training that should be organized during the crisis period due to the Covid-19 pandemic are; communication, classroom management, using technology, distance education methods and techniques, and field-specific training. They are related to distance

educations problems. Moreover, participants emphasize that teachers should be supported both for themselves and contribute to their psychological resilience.

Teachers state that training and support activities for teachers should be organized during and after the pandemic. However, it is adopted that all in-service training should be transformed into training in which teachers are more effective, learning by doing and experiencing is essential and include concrete outputs. While some participants accept the superior aspects of distance in-service training, they state that not every training should be done remotely, but only those suitable for it. In contrast, others should continue to be done face-to-face.

Conclusion and Discussion

During the Covid-19 pandemic, teachers had to face new problems and felt inadequate in some areas. These areas are mostly related to the sustainability of distance education, using technology, material development, classroom management, communication, and student motivation. Besides, teachers need psychological support both for themselves and for helping their students.

Despite these needs, only a small part of the teachers participated in in-service training activities. Some participants find the distance in-service training activities insufficient as they make the participant passive and do not allow interaction with the trainer. On the other hand, a consensus is that distance education should be preferred more because of its flexibility in place and time and cost advantages. However, it is understood that this approach should be adopted not in all subjects but only in subjects suitable for distance in-service training.

After the crisis period, distance in-service training should be widespread, participation in training should be encouraged, distance in-service training should be simultaneous to make the teacher effective, and more responsibility should be given to provincial and district national education directorates and schools.

BOLŞEVİKLERİN İRAN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GİLAN SOVYET CUMHURİYETİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Memmedli, M. (2021). Bolşeviklerin İran Üzerindeki Etkisi: Gilan Sovyet Cumhuriyeti. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1620-1635.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.983334>.

Geliş Tarihi: 18.08.2021
Kabul Tarihi: 19.08.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Marziye MEMMEDLİ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
marziyememmedli@ksu.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-6993-5822

ÖZ

Rusya'daki 1917 Bolşevik İhtilali, Doğu halklarının kaderlerinde de belirli bir iz bırakmıştı. Eski Rusya İmparatorluğunda Bolşeviklerin Kızıl Ordusu'yla Çar taraftarlarının toplandığı Beyaz Ordu birliklerinin silahlı mücadelesi, imparatorluğun sınırlarından komşu İran devletine aşmış oldu. İngiliz devleti tarafından desteklenen Beyaz Ordu'nun bazı birlikleri İran'ın Enzeli limanını ele geçirerek buradan Bolşeviklerle mücadelesini devam ettirmekteydi. Tahran'daki zayıf merkezi hâkimiyet İran'ın birçok bölgesinde başlamış, devrim ve hareketleri önleyememiş, bu durum Tebriz'de, Gilan'da ve diğer bölgelerde hâkimiyetin isyancıların eline geçmesine sebep olmuştu. İran'ın Gilan vilayetinde başlamış olan Cengeliler hareketi, Sovyet Rusya ile işbirliğine gitmiş ve Bolşevikler de bu durumdan faydalanmaya çalışmıştı. Beyaz Ordunun silahlı birlikleriyle mücadele adı altında Sovyet donanması Enzeli'ye gelmiş ve buradaki İran hükümetine karşı isyan başlatmış güçlerle birleşmişti. Sonrasında Sovyetlerin yardımından mahrum edilmiş Mirza Küçük Han'ın kendi birlikleri arasında dengeyi sağlayamaması ona karşı gelen Gilan hükümet üyesi Haydar Emioğlu'nun öldürülmesine, Mirza Küçük Han'ın İran hükümet güçleri karşısında dağlara çekilerek donarak ölmesine yol açmıştı.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Rusya, Bolşevizm, Gilan Sovyet Cumhuriyeti, Cengeli Hareketi.

THE IMPACT OF THE BOLSHEVIKS ON IRAN: SOVIET REPUBLICA OF GILAN

ABSTRACT

The Bolshevik Revolution of 1917 in Russia left a certain mark on the fates of the peoples of the East. In the former Russian Empire, the armed struggle of the Bolsheviks' Red Army and the White Army troops, in which the Tsar's supporters were gathered, transcended the empire's borders to the neighboring Iranian state. Some troops of the White Army, supported by the British state, seized the port of Enzeli in Iran and continued their fight against the Bolsheviks from there. The weak central dominance in Tehran started in many regions of Iran, could not prevent the revolution and movements, and caused the rebellions to take over Tabriz, Gilan and other regions. The Jangalis movement, which started in the Iranian province of Gilan, cooperated with Soviet Russia and the Bolsheviks tried to take advantage of this situation. In the name of fighting against the armed units of the White Army, the Soviet navy came to Enzeli and united with the forces that had revolted against the Iranian government there. Deprived of Soviet assistance, Mirza Kuchuk Khan's failure to balance his troops caused the death of Haydar Emioğlu, a member of the Gilan government, who opposed him, and Mirza Kuchuk Khan died of froze by retreating to the mountains in the face of Iranian government forces.

Keywords: Soviet Russia, Bolshevism, Soviet Republic of Gilan, Jangal Movement.

GİRİŞ

İran'ın Çarlık Rusya ve 1917 sonrasında ise Sovyetler Birliği ile münasebetleri karmaşık ve zorlu bir özellikte olmuştur. Rusya ve İran'ın coğrafi sınır komşuluğu bu ilişkilerin hep yoğun yaşanmasına sebep olmuştur. Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği açısından İran, kimi zaman bir sömürge, kimi zaman bir bağlaşıklık, kimi zaman kontrol altında tutulan bir ülke ve kimi zaman da bir hasım olarak görülmüştür. XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın birinci yarısında İran, İngiltere ve Rusya rekabetine sahne olmuştur. Rusya'nın İran'da ilerlemesini İngiltere, İran ve Hindistan'daki stratejik ve ekonomik çıkarlarına tehdit olarak görmüştür. Fakat her iki devletin de savaşmak istememesi üzerine İran'ın aralarında tampon bir devlet olarak kalması hususunda anlaşmaya varmışlardır. Ancak her iki ülke de İran üzerinde etkili olma hususunda rekabetini sürdürmüştür. Bu iki ülkenin İran üzerindeki politikası ise şöyleydi; Rusya, İran'ı zayıf ve gelişmemiş bir devlet olarak bırakmak istemekteydi, İngiltere ise İran'ı güçlendirerek Rusların yayılmasına karşı direnebilecek bir duruma gelmesini istemekteydi. 1907 yıl Antlaşmasıyla İran, Rusya ve İngiltere tarafından nüfuz alanlarına bölünmüş, İran'ın kuzeyi Rusya'nın, güneyi İngiltere'nin, ikisi arasında kalan bölüm de tarafsız bölge olarak belirlenmişti. Rusya ve İngiltere birbirine güvenmiyor ve birbirlerinin hareketlerini şüphe ile izliyordu. İran ise iki ülkeye de güvenmiyordu. 1915'te yapılan gizli anlaşmaya göre, İngiltere Türk boğazlarını Rusya'ya, Rusya ise karşılığında İran'daki tarafsız bölgeyi İngiltere'ye bırakmıştı. Yapılan bu anlaşma bir nevi İran Sykes-Picot'uydu. İngiltere'nin attığı bu adımın sebebi, 1908'de tarafsız bölgede bulunduğu petrol olmuştu. Sonuç itibarıyla 1907-1915 yılları arasında İran, İngiltere ile Rusya arasında bölünmüştü (Yeşilbursa, 2019: 143).

Ekim 1917'de Rusya'da devrim gerçekleşince Rusya, İran'dan çekildi. İran, İngiltere'nin nüfuzu altında kaldı. Böylece Rusya ile İngiltere'nin İran üzerine yaptığı 1907 Anlaşması, Bolşevik İhtilali sebebiyle sona erdi. Sovyet Rusya'nın ilk uluslararası kararları İran ile ilişkiler üzerinde hemen etkili oldu. 3 Aralık 1917'de Sovyet hükümetinin "Rusya ve Doğu'daki Tüm Çalışan Müslümanlara" çağrısı yayınlandı. İran'ın bölünmesine ilişkin anlaşmanın da (1907 Rus-İngiliz Anlaşması) iptal edildiği duyuruldu. Ayrıca askeri faaliyetlerin sona ermesinin ardından birliklerin İran'dan çekileceği ve Perslere kendi kaderlerini özgürce karar verme hakkı tanınacağı bildirildi (Mamedova, 2009).

İngiltere, I. Dünya Savaşı'ndan sonra İran'a tek başına yerleşmeye hazırlanırken, Rusya'daki Sovyet yönetimi de bu ülkeye yönelik politikalar geliştirmekten geri kalmamış ve artık geçmiş dönemdeki İngiltere - Rusya işbirliğinin yerini rekabet almıştır. Sovyetlerin erken dönem İran siyasetinin biri asayişle ilgili bir diğeri de ideoloji ile ilgili olmuştur. Asayişten kasıt, ülke güvenliğinden çok komünist rejimin güvenliği olmuştu. Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali'ni İngiltere de dahil olmak üzere Batılı müttefikler kabul etmemişlerdi. Bilhassa, 1917 Ekim Devrimi ile Lenin önderliğinde oluşturulan komünist idare tanınmadığı gibi Sovyet Rusya'nın savaştan çekilme kararı alması müttefiklerin çok sert tepki vermesine sebep oldu. Bu tepkinin ilk nedeni, Rusya'nın savaştan çekilmesinin Almanya tarafına sağlayacağı yararlarla ilgiliydi. Bundan daha da mühim olan ikinci sebep ise bizzat komünist rejimin kendisi olmuştu. Bu sebeple müttefik devletler, Sovyet Rusya'ya karşı Çarlık taraftarı kuvvetleri desteklemek ve komünist rejimi yıkmak amacıyla Rusya'ya yönelik müdahale girişimlerinde bulunmuşlardı. Bu müdahaleler başarılı olamamıştır. Ancak Batılıların bu hareketleri Sovyet idarecilerini komünist rejimin güvenliği açısından büyük bir endişeye götürmüştü. Tam da bu zaman diliminde İran, Sovyet Rusya'nın asayışı bakımından önem kazanmıştı. Zira Sovyet Rusya'ya karşı savaşan Çar yanlısı kuvvetlerin aktif oldukları sahalardan biri İran'ın kuzey hudutlarına yakındı. Bu sebeple, İngiltere'nin İran'daki askeri varlığı ve Çar yanlılarına verdiği destek hareketleri Sovyet Rusya'yı ciddi anlamda endişelendiriyordu. Sovyet Rusya'nın erken dönem İran politikalarını etkileyen büyük oranda bu endişe olmuştur. Sovyet Rusya'nın İran politikasında üç temel faktörün rol oynadığı görülmektedir. Kısaca bunlar, Sovyet yönetimi hususunda olumlu imaj oluşturmak, İran'da İngiltere'nin varlığını baltalamak ve Tahran Merkezi Hükümeti'ne ve İngiltere'ye karşı ayaklanmaları desteklemek şeklinde sıralanabilir (Erkan, 2010: 109-110).

1. RUSYA'DA ŞUBAT VE EKİM DEVRİMİ

1917 yılında giderek kötüleşen ekonomik şartlar, dağılan askeri ihtiyatlar, milyonlarca insan kayıpları, hükümetin bu zamana kadar görülmemiş vaziyetteki güçsüzlüğü ve kötü yönetimi neticesinde eski rejim Rus halkının hemen her kesiminin gözünde gerçekte iflas etmişti (Rabinowitch, 2010: 16). 23 Şubat 1917 günü Petrograd'da fabrika işçileri bir gösteri düzenleyip şehir merkezine doğru yürüyüşe geçtiler. Bu yürüyüşe diğer fabrika işçileri de dahil oldular. Aynı gün Petrograd'da 90 bine yakın işçi greve geçti. Sokaklarda yiyecek almak için sıraya girmiş olan kadınlar da gösteriye dahil olmuşlardı (Büyük Oktobr 50 Yaşında, 1967: 11). Bu kargaşa, monarşiyi devirmeye ve savaşa son vermeye çağıran büyük kitle gösterilerine dönüştü. Yaşanan gelişmelerden bir hafta sonra da Çar II. Nikola Petrograd'dan kaçmak durumunda kaldı ve başkent isyancıların eline geçmiş oldu. Sonuç itibarıyla 27 Şubat 1917'de Petrograd'da ihtilalciler kazanmış ve devrim gerçekleşmiştir. Akabinde geçici bir hükümet kurulmuş ve başkanlığına da Prens Knez Lvov'un getirildiği duyurulmuştu (Sadikov, 2010: 102). Şubat devrimi, Çarlık Rusya'sında ikili iktidarı ortaya çıkarmıştı. Burjuvazinin güdümündeki geçici hükümet, karar alma ve uygulamada tek yetkili ve sorumlu olan kanat gibi hareket etse de, işçi, asker ve köylü iradesini yansıtan İşçi ve Asker Müessesleri Sovyeti de bir denetim mekanizması gibi görev yapmaktaydı. Bu şekilde ortaya ikili iktidar kargaşası çıkmıştı. Geçici hükümet Ekim 1917'ye kadar ülkede yönetimi sürdürmüştü (Akgüller, 2019: 85). Şubat devrimi, Çarlığın devrilmesi, Çarlık Rusya'nın burjuva demokratik cumhuriyetine çevrilmesi sosyalist devrim yolunda çok önemli bir aşama oldu. Ancak devrim, Çarlık Rusya'sının önünde duran mühim meseleleri çözemedi ve barış getirmede (Büyük Oktobr 50 Yaşında, 1967: 15).

Lenin, Eylül ayının sonundan itibaren silahlı ayaklanmanın başlatılması için gerekli olan işareti vermişti. Parti Merkez Komitesi, 10 Ekim'de Bolşevik ilkelerini kabul etmiş, 16 Ekim'de ise Petrograd Sovyet'i, Askeri Devrim Komitesi'ni oluşturmuştu. Bu komitenin başına da Lev Trotsky gelmiş ve komite partinin askeri kanadı niteliğinde olmuştu. 25 Ekim 1917 tarihinde çoğunlukla fabrika işçilerinden oluşan Kızıl Muhafızlar şehirdeki önemli noktaları tutarak Kışlık Saray'a doğru harekete geçmişlerdi. Bu adım, kansız bir hükümet darbesiydi. Bu olayla Geçici hükümet kaldırılarak, hükümetin bazı bakanları tutuklanmış ve Geçici hükümetin Başbakanı Aleksandr Kerenski ülkeyi terk etmeye mecbur bırakılmıştı. 26 Ekim 1917'de Tüm Rusya İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri İkinci Kongresi yapılmış, burada gündem belirlenerek Menşevik ve sosyalist devrimcilerin radikal kanadına ait delegeler kongreden kovulmuştu. Kongre, geçici hükümetin düştüğünü ve yönetimin Sovyetlere geçtiğini duyurmuştu. Yeni hükümette Vladimir Lenin Başbakan, Trotsky Dışişleri Komiseri ve Josef Stalin de Halklar Komiseri olmuştu (Memmedli ve Akgüller, 2020: 2715). Lenin aynı gün yaptığı açıklamada, "*İlhaksız ve tazminatsız barış için müzakerelere başlayacağını*" söylemişti. Sonrasında ise "*Büyük toprak mülkiyeti şu andan itibaren ve sahiplerine hiçbir tazminat ödenmeksizin lağvedilmiştir*" diye başlayan toprak kararnamesi kabul edilmişti. Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdi ancak asıl ihtilal bir bakıma yeni başlıyordu (Bozbağlı, 1966: 167-168).

Batı dünyasında da büyük etki yaratan ihtilalin ilk adımı, I. Dünya Savaşının tam ortasında Rusya'nın İtilaf Devletleri saflarından ve savaştan çekilmesi olmuştu. Bu durumu Batılı devletler affedilemez bir ihanet olarak kabul etmişti. Hemen ardından yeni Sovyet hükümetin eski hükümetlerinin borçlarının reddetmek ve toprak ve fabrikaların kamulaştırılması kararı gelmiş, Bolşevik devrimi kendini tüm kapitalist dünyasını ezecek bir ihtilalin ilk aşaması ilan edince bu durum Batı dünyasının tümüne yönelik bir saldırı olarak görülmüştü (Memmedli ve Akgüller, 2020: 2716).

2. BOLŞEVİK DEVRİMİ SONRASI SOVYET RUSYA – İRAN İLİŞKİLERİ

Sovyet Rusya, devrimden sonra İran ile İngiltere'nin de dâhil olduğu 1907 Anlaşması'nın resmi olarak taraflarınca iptal edildiğini duyurmuştu. Bu hususla ilgili Sovyet Rusya'nın Dış İşleri Komiseri Lev Trotsky, İran'ın Petrograd'daki Büyükelçiliği'ne yolladığı 14 Ocak 1918 tarihli resmi mektubunda, 1907 İngiliz-Rus anlaşmasının İran'ın bağımsızlığını ihlal ettiği için feshedildiğini ve yine bundan önceki tahakküm edici anlaşmaların da kaldırıldığını ifade etmekteydi. Sovyet

hükümeti, ayrıca İran'ın Çarlık hükümetine borç yükümlülükleri için yaptığı tüm ödemeleri iptal etmeye ve İran'ın devlet gelirleri üzerindeki her türlü kontrolü –gümrük, telgraf, posta ücreti, vb.- terk etmeye hazır olduğunu bildirdi (<https://russian.tebyan.net/index.aspx?pid=228628>). İran, yeni Sovyet hükümetini tanıdı ve bu sebeple Rusya ile İran arasındaki diplomatik ilişkiler aslında kesintiye uğramadı. İran'ın diplomatik misyonu da Ekim Devrimi'nden sonra Petrograd'daki çalışmalarına devam etti ve mali husus başta olmak üzere diğer konularda yardımlar da aldı. 30 Ocak 1918 tarihli Sovyet Rusya hükümetine yapılan bir memorandumda İran hükümeti, “özgür anlaşma ve halklara karşı saygılı ilkeleri üzerine yeni antlaşmalar, konsolosluk sözleşmeleri ve diğer eylemlerin sonuçlandırılması için müzakerelere başlamaya tam hazır olduğunu” bildirdi (Документы внешней политики СССР, 1957/1: 92).

İran'ın 1917'de Sovyet hükümetini tanınmasının arkasında yatan birkaç nedeni söyleyebilirsek, birincisi iki ülke arasında resmi ilişkiler kurulmadan, Rus birliklerinin İran'dan çekilmesi üzerine anlaşma yapılmasının imkânsız olması ve bir diğer neden olarak İran'daki iç mücadeleyi de hesaba katmak gerekmektedir. Ayrıca İngiliz emperyalizminin artan saldırganlığı, İran yönetici çevrelerinin en uzak görüşlü temsilcilerinin Sovyet Rusya ile yakınlaşmalarına sebep olmuştu (Документы внешней политики СССР, 1957/2: 714). Bu esnada İngilizler de İran'da önemli başarılar elde ettiler. Ağustos 1918'de İngilizlerin kontrolünde olan Vosough od-Dowleh hükümeti İran'da iktidara geldi. Yeni hükümet ilk günlerden itibaren Sovyet karşıtı bir dış politika izlemeye başladı. Sovyet hükümetinin İran ile dostane ve eşit ilişkiler kurma çabalarına müdahale etmek için her türlü önlemi almaya başladı. İngiltere'nin yakınlaşmasıyla İran, Sovyet Rusya'dan izole edildi. 1919 yılının başından itibaren, metni İngilizler tarafından geliştirilen ve buna göre İran üzerinde İngiliz himayesinin kurulduğu bir İngiltere-İran anlaşmasının sonuçlandırılması için İran ve İngiliz hükümetleri arasında görüşmeler başladı. İngilizler bir rüşvetin yardımıyla İran Başbakanı Vosough od-Dowleh'u bu anlaşmayı imzalamaya ikna ettiler. 9 Ağustos 1919'da taraflar, 1919 İngiltere-İran Anlaşması olarak bilinen ekonomik ve askeri işbirliği üzerine bir antlaşma imzaladılar ancak kamuoyundan gizlediler. İngiliz ekonomik ve askeri danışmanları sırasıyla ülkenin mali işlerine ve İngiliz silahları ile İran ordusunun ıslah edilmesi işine koyuldular. Anlaşma ayrıca, İngiliz hizmetlerinin ödenmesine yardımcı olmak için İran hükümetine bir kredi sağladı. Anlaşmanın onaylanması halinde İngilizlerin Rusya'yı dışlayarak, İran üzerinde sanal bir hamilik “dayatması” ile sonuçlanabilirdi (Mirfendereski, 2001: 104).

İngiltere-İran anlaşması, Meclis tarafından onaylanmamasına rağmen fiilen uygulanıyordu. İran'daki büyük halk çevreleri, antlaşmadan dolayı öfkeliydi ki bu aslında ülke üzerindeki bir İngiliz himayesine eş değerdirdi. Sovyet Rusya ile ekonomik bağların sona ermesi, İran'da bilhassa da kuzey vilayetlerinde, esas olarak Rusya pazarına bağlı olarak akut bir ekonomik krize yol açtı ve genel hoşnutsuzluğu daha da artırdı. Gilan ve İran Azerbaycan'ında ulusal bağımsızlık, yakınlaşma ve Sovyet Rusya ile işbirliği ve temel demokratik reformların uygulanması için büyük bir partizan hareketi oluştu. Devrimci hareketin büyümesinden endişe eden İranlı tüccarlar ile burjuva entelijansiyası bile İngiliz egemenliğine karşı çıktı ve Sovyet Rusya ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerin yeniden başlaması için ısrar etti. Böylelikle, giderek artan hoşnutsuzluk ve ulusal kurtuluş hareketinin büyümesi neticesinde Batı yanlısı olan Hassan Vosough od-Dowleh hükümeti düştü ve yerini Sovyet Rusya'ya sadık bir hükümet aldı (<http://biofile.ru/his/25932.html>, 2021).

1920 yılında Bakü'de Sovyet Rusya'nın liderliğinde organize edilen “Şark Kurultayı”, Doğu halklarındaki sosyalizm bilincini oluşturmayı hedeflediği kadar, İran'daki İngiliz varlığını zayıflatmayı da amaç edinmişti. Bu sebeple, Sovyet Rusya kurultaya İran'dan katılacak temsilciler hususuna büyük ehemmiyet vermişti. Lenin ve arkadaşları, kurdukları komünist rejim için Batı'dan bekledikleri desteği göremeyince, Doğu'daki komünist aktiviteyi daha çok önemsemeye başlamışlardı. İngiltere de bu durumun farkındaydı ve bu sebeple Bakü'deki kongre için İran'dan katılacakları engelleme gayretleri içerisindeydi. Kurultaya gidecek olan bazı İran temsilcileri, İngilizlerin kışkırtmasıyla İran polisi tarafından tutuklanmış ve buna rağmen Bakü'ye doğru yola çıkan İranlı bir grup, Bakü'ye deniz yoluyla ulaşmaya çalışırken İngiliz uçakları tarafından bombalanmış, temsilcilerin ikisi ölmüş ve pek çoğu da yaralanmıştı. Yaşanan bu hadise, kongreye dramatik yansımış ve İngiltere adeta kongrenin hedefi haline gelmişti (Erkan, 2010: 111).

Ekim Devrimi sonrasında İranlı devrimcilerin büyük bir kısmı Bolşeviklerin politikalarına ilgisiz kalmış ve kendilerini daha çok Menşeviklere yakın görmüşlerdi. Adalet Partisi'nin (İran'ın öncü sosyalist örgütü) Azerbaycan Türkçesi ile yayınlanan gazetesi Adalet Bayrağı'nda, Lenin'in Nisan Tezleri ve Ekim İhtilali hususundaki yazılarının olmaması bu ilgisizliği ortaya koymaktaydı. Mesela Ekim 1917 yılında Bakü Sovyet'i seçimlerinde Menşeviklerle dirsek temasında olan Musavat Partisi oyların %40'ını alırken, Bolşevikler yalnızca %15'ini alabilmişlerdi. Fakat Bolşeviklerin İngiltere ve Çarlık Rusya'sı ile yapılmış gizli antlaşmaları ortaya çıkarmasıyla bu tavır hızlıca değişti. Bu hamle sayesinde Bolşevikler, Müslümanlar arasında ideolojik olarak kendilerine en uzak kesimlerde bile bir sempati uyandırmışlardı.⁵⁷ İran'daki bu yaşananlar üzerine Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a yollanan raporlarda "İran'daki İngiliz askeri varlığının artık Bolşeviklere dönük sempati ve umutları arttırdığından" bahsedilmekteydi (Abrahamian, 2017: 83-84). Bu gelişmelerle İran solu artık Bolşeviklerin ideolojik etkisi altına girmeye başladı. İlk başlarda yarı sosyal-demokrat yarı İslami görüşlere sahip Adalet Partisi'nde Adalet Bayrağı'nın üçüncü sayısından itibaren, partinin kendisini İran Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Adalet) olarak tanıtmaya ve bundan sonra Azerbaycan Türkçesi ve Rusça olarak, "tüm ülkelerin proleterleri, birleşin!" sloganıyla çıkmaya başlamasıyla birlikte Bolşevizm'in etkisi giderek artmaya başlamıştı. Bu sloganı benimseyen parti, artık her kesimden İranlı işçileri örgütleyeceğini ilan etmiş oldu. Geçmiş zamanda İslami ve milliyetçi söylemlere yakın duran Adalet Partisi, Bakü'de 31 Mart – 2 Nisan 1918'de Musavatçılar ile Bolşevikler arasında çıkan kargaşada tarafsız kalmıştı. Bakü'deki olaylar bittiğinde Bolşevik, Himmet ve onlara sonradan dâhil olan Taşnaksutyun ittifakı üstün gelip Bakü Komünü oluşturulduğunda Adalet Partisi serbestçe siyaset yapabilmekteydi. Eylül 1918'de Kafkas İslam OrdusuBakü'ye girdiğinde "Ermenilerle işbirliği yaptıkları" suçlamasıyla Adalet Partililer hakkında da soruşturma başlatılmıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası Kafkas İslam OrdusuBakü'den çıkarken yerini Britanya kuvvetleri almış, bu sırada Bolşevikler ile Himmet ve Adalet Partisi üyeleri, Müslüman işçiler arasında gizli çalışmalarını sürdürmüşlerdi. Bakü Komünü mağlup olduktan sonra sol içinde etnik unsurlara göre ayrılmış partilerin ortadan kaldırılıp tek bir Kafkas Bolşevik partisi oluşturulması fikri doğdu. 1919, Mart'ında Himmet Partisi, Azerbaycan Komünist Partisi (Bolşevik) ismini alırken Adalet Partisi de İran (Pers) Komünist Partisi (Adalet) ismini aldı (Sivrioğlu ve Farzam, 2020: 324-325-326).

İran diasporasının Bakü'de bir komünist parti kurma çalışmaları devam ederken, İran'da Bolşevikler ile ittifak kurma hususunda ilginç bir hareket gelişmekteydi. Bu hareket Ekim Devrimi'nin etkisiyle genişleyen bir milli bağımsızlık hareketiydi. Bu hareketin önderi ise Mirza Küçük Han⁵⁸ (1880-1921) isimli bir toprak zenginiydi. Mirza Küçük Han, onu yakından gözlemleyenler tarafından "İran'ın Lenin'i" olarak da anılmıştır (Sivrioğlu ve Farzam, 2020: 327). Mirza Küçük Han, 1880 yılında Reşt şehrinde dünyaya gelmişti. Meşrutiyet Devrimi sırasında "ilerici" kanatta yer alarak, Reşt'te insanları meşrutiyeti savunmaya çağıran bir ayaklanmaya liderlik etmişti. Mirza Küçük Han, 1915 yılında Gilan'da özerk bir yönetim kurmuş ve meşrutiyet devrimi etkisi altında bazı sosyal reformlar da yapmıştı (Sivrioğlu ve Farzam, 2020: 329). Bir müddet Tiflis ve Bakü'de kalan ve ilk siyasi çalışmalarına 1909 yılında yerel idareye karşı başlayan Mirza Küçük Han, sonradan yabancı güçlerin ülkede serbestçehareket etmelerine karşı mücadele etmişti. 1915 yılında Mirza Küçük Han taraftarları ile dağa çıkarak mücadelelerini "Cengeliler" ismiyle işgalci güçlere karşı sürdürmüşlerdi. Çarlık Rusya güçlerine karşı savaştan Cengeliler, 1917 Ekim Devrimi'nin ardından geri çekilen ihtilal karşıtı askerlerin silahlarını alarak Rusya'daki Bolşevik İhtilali'ni kabullenmeyen Beyaz Ordu'nun Kızıl Ordu'ya karşı mücadelesinde az da olsa etkili olmuştu. Mirza Küçük Han kuvvetlerinde Bolşevik İhtilali'nin ardından hızla artış yaşanmıştı. Bu güç artışında Rusya'daki siyasi gelişmeler neticesinde İran'daki dengelerin değişmesinin de etkisi vardı. Diğer yandan Rus güçlerinin dönüş yolu üzerinde bulunan Mirza Küçük Han, onların silahlı bir vaziyette geri dönmelerine müsaade etmemekteydi. Mirza Küçük Han'ın Cengeli kuvvetleriyle

⁵⁷ Kербela'daki müctehidler artık İngilizleri lanetleyen, Bolşevikleri ise öven fetvalar yayınlamaktaydılar (Abrahamian, 2017: 82-83).

⁵⁸Küçük Han'ın babası Mirza Büyük (Bozorg) Han'dı. Babasının adı dolayısıyla oğluna "Küçük Han" (Farsça küçük) denilmekteydi (Sivrioğlu ve Farzam, 2020: 327).

karşılaşmaktan kaçınan Rus subay ve askerleri yollarını değiştirip Reşt⁵⁹e girmeyerek Benderpehlevi⁶⁰ye ve oradan da Kafkasya'ya geçmekteydiler. Giderek daha da güçlenen Mirza Küçük Han, Kafkaslar ile İran arasındaki geçiş yollarını denetim altına almıştı. Ayrıca Britanyalıların Reşt üzerinden Ermenilere yollamak istedikleri silah ve cephanelere el koymuş ve Donstervilgüçlerinin Kafkasya'ya geçmelerini önlemişti. Diğer yandan, başında Haydar Emioğlu'nun olduğu İran Komünist Partisi ile önderliğini Mirza Küçük Han'ın üstlendiği mücadele bir süre ülkede halktan ve siyasilerden destek almış gibi görünmekteydi. Birbirine zıt siyasi güçleri birleştirerek stratejik demokrasi düşüncelerine dikkati çeken bu mücadelenin sonucunda, Marksist ve Müslüman önderlerinin de yer aldığı Gilan ahalisinin isteklerine rağmen, hayaller suya düşmüştü. Zira iki grup politik ve ekonomik amaçlar hususunda anlaşmakta ama kültürel kimlik meselelerinde ayrılmaktaydı. Ayrışmaya neden olan konulara örnek olarak, kadınların örtünmesi, İslam ahlakı ve İslami ilkeler verilebilir. Ancak toprak reformu ve merkezi hükümete yönelik hoşnutsuzluk birleşmeye katkı sunan konulardı. Fakat Mirza Küçük Han'ın İslami kültürel inançları İranlı Marksistlerle ve Sovyet Ruslarla mevcut güçleri birleştirme politikasına engel olmamıştı. Mirza Küçük Han'a göre, ülkede kimsenin hoş karşılamadığı işgalci güç İngiltere'yi yenmek ya da zayıflatmak daha mühimdi. Mirza Küçük Han, Sovyet Rusya ile neden iş birliği kurduğunu şöyle açıklamıştır; *“İranlı devrimciler, Rusya’da Çar hükümetinin devrilmesi ve Sovyet Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra ağırlıklı olarak Rus sosyalistlerinin dostane dayanışmalarına bel bağladılar. Çarlık Rusya’sından sonra hepimizin tek düşü en kötü düşmandan, yani İngiltere’den kurtulmaktı. Ben Bolşevikler ile onlar zaferlerini taçlandırmak için İran Azerbaycan’ına girmeden çok önce temas kurmak istiyordum. Bu sebeple Bolşevikler ile temas kurmaları için arkadaşlarımı yolladım.”* Buna ek olarak, 1920'nin Mayıs'ında üst düzey Sovyet subayı Abukof, Sovyet savaş gemilerinin demirlediği meşhur liman şehri Enzeli ahalisine, *Sovyet ordusunun Enzeli'ye girmesinin nedenlerinden birisinin de İranlı devrimci Mirza Küçük Han'ın yaptığı davet olduğunu* söylemiştir.(Tamer, 2018: 914).

1920'li yıllarda Sovyet hâkimiyetinde devrimin Doğu'ya yayılmasıyla ilgili iki görüş vardı. Birincisi Sovyet Dış İşleri Komiserliği'nde çalışmış, Azerbaycan'da yeni kurulmuş Sovyet rejiminin lideri Neriman Nerimanov'a aitti. Nerimanov, Doğu'da devrimin yayılması için Bolşeviklerin Doğu cephesinin önemini vurguluyor ve sadece İran, Türkiye gibi devletlerde sosyalizmin başarısını yerel halkların da iştirak edeceği devrimlerde görüyordu. Batı'ya karşı savaşın İran'dan başlaması ve Türk boğazlarında İngiltere'nin durdurulması gerektiği fikri de yine bu lidere aitti (ПГАСПІІ, 1923). Dış İşleri Halk Komiseri Georgi Çiçerin ve yardımcısı Lev Karahan buna karşılık Sovyet doğu politikasının başarısını, Batı ile olan antlaşmalarına bağlı olduğu fikrini savunmaktaydı. Bu iki fikir Sovyetlerin doğu politikasını etkilemekte, Nerimanov ve Çiçerin arasında açık mücadeleye dönüşmekteydi (ПГАСПІІ, 1921/1). Bu fikir ayrılığı yüzünden Çiçerin, doğu meselesiyle ilgili birçok konuyu Nerimanov'dan gizli yürütmekteydi. Bu sebepten İran'da hazırlanan devrimle ilgili Nisan 1920'de Adalet Partisi'nin Türkistan Bölge Komitesi'nin Taşkent'te parti konferansı düzenlendiğinde Nerimanov'a bu meseleyle ilgili fikri sorulmamıştı. Ancak Nerimanov tarafından Türkistan'a konferansa gönderilmiş İran devrimcisi Haydar Emioğlu buraya İran devriminin organizatörlerinden biri olarak geldiğini söyleyerek bu politikada yer alacağını bildirmişti (Генис, 2000: 194).

Enzeli limanının işgali esnasında Dış İşleri Komiseri L. Trotsky vaziyeti şöyle izah etmiştir: *“Enzeli'nin Mirza Küçük Han ve askeri birlikleri tarafından ele geçirildiğini, bizim şehirde kalmamızı talep edenin ve buna müsaade edenin o olduğunu radyodan yayınlanan haberler üzerinden duyurmanız gerekiyor.”* Ayrıca Sovyetlerin barışçıl bir tarzda şehirde varoluşunu güvence altına almak amacıyla Trotsky, *Sovyet bayrağı taşıyan Sovyet askeri birliklerinin hiçbir çatışma*

⁵⁹ Reşt, İran'ın kuzeydoğusundaki Gilan Eyaleti'nde bir şehirdir. Hazar Denizi kıyısında olan bu şehir aynı zamanda mühim bir ticaret ve turizm merkezidir. İran'ın Avrupa'ya açılan kapısı konumundadır. Ayrıca Mirza Küçük Han da 1880'de Reşt şehrinde doğmuştur (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Re%C5%9Ft>; Küçük, 2004: 82-83).

⁶⁰ İran İslam Devrimi öncesi Şah'ın “Bandar Pehlevi” ismini verdiği ve bu isimle bilinen Bender Enzeli şehri, Hazar Denizi üzerinde bulunan bir liman kentidir ve İran'ın Gilan Eyaleti'ne bağlıdır (<https://iranicaonline.org/articles/anzali-town-in-gilan>).

içerisine girmemeleri, İran'ın iç meselelerine müdahale etmedikleri hususunda ısrarcı olunması gerektiği, daha sonra ise, Mirza Küçük Han'a Bolşevik gönüllüleri, uzmanları ve paralarıyla yardım etmeleri ve onun askerlerinin Bolşeviklerin işgal ettikleri arazilere taşınmasına izin vermeleri taleplerinde bulundu. Son olarak, Mirza Küçük Han'ın ileride savaşın seyri itibarıyla savaş gemilerine ihtiyaç duyacağını, bu gemilerin Azerbaycan Cumhuriyeti bayrağını çekerek, Mirza Küçük Han'a yönelik desteğin, genel anlamda bu cumhuriyet aracılığı ile sunulması gerektiğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi, Sovyet Rusya yönetiminin Enzeli operasyonu ile ilgili fikri, oradaki askeri müdahaleyi İran devletiyle siyasi görüşmeler içerisinde olan kendi hükümetleri adıyla değil, Sovyet Azerbaycan'ı adıyla iletlemektir (АПД УДП АР, 1920).

14 Mayıs 1920'de İran hükümetinin Sovyet Rusya'sına takdim ettiği notada bile Sovyet Azerbaycan'ı, Sovyet Rusya'sından ayrı bir devlet olarak gösterilmiş ve Tahran'dan Azerbaycan hükümetiyle de ayrıca anlaşma imzalamak amacıyla hem Moskova hem Bakü'ye heyet gönderildiği vurgulanmıştı.

18 Mayıs 1920'de Bolşevik hükümetinin görevlendirdiği Fedor Raskolnikov "Karl Libkneht" destroyerinde Enzeli'ye varmıştı. Raskolnikov kendisine Denikin taraftarlarının Enzeli'deki Beyaz Ordu donanmasını ele geçirmek, bu donanmayla birlikte Petrovski ve Bakü'den buraya getirilmiş askeri ganimetleri ellerinden alarak geri dönmek emri verildiğini yazmaktaydı. (Раскольников, 1964: 325). Her ne kadar Raskolnikov sadece bu emirleri aldığını yazsa da onunla aynı tarihte Sovyet Süvari Alayı Lenkeran istikametinden ilerleyerek İran topraklarına dâhil olmuştu. Enzeli'ye doğru yol alan Sovyet ordusu yine Beyaz Ordu bahanesini sürdürmekteydi. Enzeli'nin işgali, Sovyet Rusya'nın doğruya askeri hareketinin bir sonucuydu. Bakü'nün işgaliyle Enzeli'nin işgali arasında sadece 20 gün fark vardı (Ministere des Affaires Etranfere de France Archives Diplomatique, 1920/1). Sovyet askeri birlikleri karşısında İngiliz birlikleri fazla dayanamayarak Reşt'e doğru geri çekilmişlerdi. Ancak bir müddet sonra burayı da terk eden İngilizler Kazvin'e geri dönmüşlerdi (Генис, 2000: 64).

Sovyet Rusya hükümeti Enzeli'deki askeri operasyonla ilgili herhangi bir sorumluluğu kabul etmeyerek 18 Mayıs 1920'de başlayan operasyonun onlardan habersiz gerçekleştirildiğini ve bununla ilgili ancak askeri operasyon bitince bilgilendirildiklerini iddia etmekteydi. Ne tesadüf ki, İran devletinin notası da yine 18 Mayıs 1920'de Moskova'ya ulaşmıştı (Документы внешней политики СССР, 1953: 542-543).

Sovyetlerin ikili oynadığı 25 Mayıs 1920 tarihindeki Rusya Komünist Parti Merkezi Komitesi'nin Siyasi Büro kararından ve Lev Trotsky ve Lev Karahan'ın Fedor Raskolnikov'a yolladığı direktiflerden görülmektedir. Siyasi Büro kararına göre, Raskolnikov'a Enzeli ve diğer bölgelerden Kızıl donanma ve Rus ordusunu çekme emri veriliyordu. Onun bu faaliyetinin Sovyet hükümetinin İran'ın iç işlerine karışmamak kararına göre gerçekleştirdiğini söylemesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Buna rağmen kararda Enzeli'de polis hizmeti adı altında ancak Azerbaycan bayrağıyla birkaç gemi bırakılması gerektiği de belirtilmişti (Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1996: 130).

Lev Trotsky'nin 26 Mayıs, Lev Karahan'ın ise 30 Mayıs 1920 tarihlerinde Fedor Raskolnikov'a gönderdikleri telgraflarda Mirza Küçük Han'a yardım amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti bayrağıyla birkaç geminin bırakılması, Bolşeviklerin elinde olan toprakları Mirza Küçük Han'a devretmeleri ve bu halk hareketine silah, uzman, para ve diğer yardımlarda bulunmak emri verilmekte, Enzeli, Reşt ve Azerbaycan ile sınır olan diğer eyaletlerdeki ahalinin devrimle ilgili fikirleri göz önüne alınarak bunun bütün İran nüfusuna dâhil edilemeyeceğini, bu sebeple dikkatli olunması gerektiği yazılmaktaydı (РОССПЭН, 1996: 129; ПГАСПИ, 1920/1).

Sovyetler, İran hükümetine göstermelik kararlarından sonra operasyonu genişleterek Mirza Küçük Han ile görüşmeler yapmış ve bu tarihlerden itibaren Mirza Küçük Han'la birlikte yakınlardaki İran şehirlerine karşı askeri operasyonlar düzenlemeye başlamışlardı. Hatta resmiyette buradaki Sovyet ordularının geri çekilmesi kararına rağmen Bakü'den ve Rusya'nın diğer şehirlerinden gelen askeri birliklerden sayısı beş bine yaklaşan İran Kızıl Ordu birlikleri kuruldu.

Komutanlığına eski Çar Generali Vasili Kargareteli getirildi (Ministere des Affaires Etrangere de France Archives Diplomatique, 1920/2).

Bu askeri operasyonlar sonrasında kendi yandaşlarıyla Gilan'a gelen Cengeli hareketiyle ilgili fikirlerini daha sonrasında hatıralarında yazan Seyid Cefer Pişeveri, "Cengeliler" hareketinin diğer İranlılar gibi onun da dikkatini çektiğini, köyleri, şehirleri gezerek top ateşi altında faaliyet gösterdiklerini yazmaktaydı (Pejuheş-i goruhi, 1992: 272).

Böyle bir durum Mirza Küçük Han'ın ve Cengeli Hareketi'nin Sovyet Rusya ile yürütülen işler dâhilinde elini rahatlatmıştı. Sovyet Rusya'dan gelen bu yardımlarla Mirza Küçük Han, programını halka ilan etti. İlk defa bu duyuru dâhilinde Devrimci Savaş Komitesi'nin oluşturulduğunu beyan etti. Sonrasında İngiltere'nin ülkeden atılacağını söyleyerek ilerleyip Tahran'ı aldıktan sonra toprakların köylüler arasında dağıtılacağı vaadini açıkladı. Tahran kontrol altına alındığı zaman ülkenin ismini İran Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştireceklerini söyledi. İranlılar, Sovyet modelini izleseler dahi o zamanlar saflarında tek bir komünist dahi yoktu. Cumhuriyet'in programında monarşilere ve İngiltere'ye karşı süren silahlı mücadelenin ana isteğinin özel toprak mülkiyeti ve İslam'a destek sunmak, tüm insanlığa katkı yapmak ve yabancı güçlerin İran'a dayattığı bütün anlaşmaları yırtıp atmak olduğu belirtilmekteydi. (Tamer, 2018: 915).

Ruslar ile Cengeliler arasında ilişkiler gerçekte 1920 yılının öncesine dayanmaktaydı. 1915-1916 yıllarında Rus-İran ortaklığı ile oluşturulmuş olan Khoshtaria isimli şirkette Bolşevik Gürcüler de çalışmaktaydı. Gilan bölgesi ve Enzeli limanı ile yakın ilişkide olan bu Gürcü militanlar arasında İranlı devrimciler ile Bolşevikler arasındaki ilişkide önemli rol oynayan Sergo Orconikidze ve Budu Mdiviani gibi tanınmış şahsiyetler de vardı. Orconikidze, anayasa devrimi sırasında Gilan'da bulunuyordu ve daha sonra Bolşevikler Gilan'a girdiğinde, Mayıs 1920'de Cengelilerin lideri Mirza Küçük Han ile müzakere eden adamdı. Mdiviani ise Enzeli'de Khoshtaria şirketinin bir yetkilisi olarak çalışmıştı (Dailami, 1990: 44-46). 1920'nin Nisan'ında Bakü'yü tekrar kontrolüne almış olan Bolşeviklerin Gilan ile ilgilenmelerinin en mühim sebebi, Beyaz Ordu'yu desteklemek için Hazar Denizi'nin Enzeli ve Reşt limanlarındaki İngilizleri kovmak idi. Enzeli'ye bu dönemde İngilizlerin 2500 asker yerleştirilmişti. 18 Mayıs 1920'de bu limanları ele geçiren Bolşevikler ile Cengeliler arasında ilk bağlantı kurulmuş ve taraflar İngilizlere karşı birlikte savaşma kararı vermişlerdi. Meşrutiyet Devrimi doğrultusunda olan Cengeli liderleri, Bolşevik denizcilerin komutanı Fedor Raskolnikov'un da etkisiyle sosyalist deyimlerini benimsemiş ve "Gilan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"ni ilan etmeye karar vermişlerdi (Sivrioğlu ve Farzam, 2020: 330-331).

Mirza Küçük Han, Lenin'e bir mektup yollayarak "*İngilizlere karşı verdikleri istiklal savaşına yardımcı olunmasını*" talep etmişti. Mirza Küçük Han, mektuplarını artık "İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Başkanı Mirza Küçük" olarak imzalamaya başlamıştı. Cengeli iletişim araçlarında İslamiyet ve "sosyalizmin aynı amaçlara haiz olduğunu" savunan yazılar bulunmakta ve Cengeli liderler de sosyalizmin İslam'ın bir tür tezahürü olduğunu müdafaa etmekteydi. Fakat bu sosyalizm söylemi "sınıf mücadelesi" ya da özel mülkiyetin ortadan kaldırılması gibi amaçlar taşımıyordu. İlimli bir program izlenmesinde karar kılınmasının hem Mirza Küçük Han'ın hem de Sovyet Rusya tarafının ortak isteği olduğu bilinmekteydi. Dönemin Sovyet Rusya dış politikasında en güvenilir adamlarından biri Ermeni Lev Karahan, Sergo Orconikidze'ye yolladığı gizli bir telgrafta "*İran'da aşırı sol bir program izlenmesini kesinlikle istemediklerini, Mirza Küçük Han kuvvetleri ile komünist ve demokrat grupları birleştirmeyi amaçladıklarını*" iletmekteydi (Sivrioğlu ve Farzam, 2020: 331).

Sovyet Rusya'nın doğrudan destek verdiği Gilan'daki bu Mirza Küçük Han hareketi önemli bir olaydı. Sovyet Rusya askerlerinin Beyaz Rus güçlerini 18 Mayıs 1920'de yenilgiye uğratması sonrasında İngiltere, Gilan'a yakın bölgede bulunan İngiliz-Hint kuvvetlerinin bulunduğu karargâhı boşaltmıştı. Bu boşluktan faydalanan Mirza Küçük Han, Sovyetlerin desteği ile Gilan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması için girişimde bulundu. Nihayetinde 5 Haziran 1920'de Gilan'da Mirza Küçük Han'ın başında durduğu İran Askeri Devrim Hükümeti ve İran Askeri Devrim Sovyet'i kuruldu. 7 Haziran'da Gilan'da İran Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulması hakkında manifesto ilan edildi. Sovyetlerden İvan Kojanov ve Batırbek Abukof (İvan Kojanov ve Batırbek Abukof bu

devrime iştirak etmek için İran vatandaşlığını kabul etmişlerdi) Askeri Devrim Sovyet'ine, Müslüm İbrafilov ise Sovyet Rusya'sının İran Devrim hükümeti yanında maslahatgüzar olarak atanmışlardı (РГАСПИ, 1920/2; РГАСПИ, 1920/3).

Gilan hükümetinde Mirza Küçük Han, Baş Komiser ve Askeri Bakan olarak yer alırken, Mir Cefer Cavadzade (Seyid Cefer Pişeveri) Dış İşleri Bakanı, Mirza Mehemmedali Pirbazari, Maliye Bakanı, Mahmudağa, Adalet Bakanı, Hacı Mehemmedcafer, Posta ve Telgraf Bakanı, Nasrulla Fattahi, Eğitim Bakanı, Mirza Mehemmedali Humami, Genel İşler Bakanı, Mirza Mehemmedali Fahrai ise Ticaret Bakanı olarak atanmıştı. Ehsanulla Han, Halil Kurban ve Mirza Küçük Han ile geçinemeyen liderler hükümete alınmamışlardı⁶¹ (İbrahimov (Şahin), 1963: 90). Şunu da belirtmek gerekir ki, 8 Haziran 1920'de Siyasi Büro toplantısında İran'la ilgili alınan kararlarda şunlar yer almaktaydı; Raskolnikov'un geri çağırılması ve Baltık donanmasına komutan olarak gönderilmesi; Devrim hükümetinde yer almış Abukof ve Kojanov'un İran vatandaşlığını almaları üzerine onların gönüllü bir şekilde faaliyetlerine devam etmelerine izin vermek olmuştur (РГАСПИ, 1920/4).

Gilan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduktan sonra Mirza Küçük Han, Gilan'ın en büyük şehri Reşt'in meydanında, cumhuriyetin ilanında şöyle bir konuşma yaptı: *“Rusya'dan göz kamaştırıcı bir ışık yayılıyordu ancak başlangıçta ışınları gözümü o denli kör etmişti ki ona sırtımızı dahi döndük. Fakat şimdi, bu parlayan ışığın yüceliğini anladık. Eğer bu yanan lamba Rusya'da söndürülecek olursa, İran halkı onu yeniden yakacak araçlara sahip olmayacaktır. Bu nedenle İran halkının tüm çabaları onu yeniden canlandırmaya yöneliktir. İran halkının tüm gayretleri Sovyet Rusya'sıyla yapılacak ittifaka yöneltilmelidir. Bolşeviklerle yakın ittifakımızın sembolü olan Sovyet Rusya temsilcisini kucaklıyorum”* (Alpaslan, 2018).

Cengeliler ile Bolşevikler arasındaki ittifak koşulları ilk başta her şekilde kabul edilir durumdaydı. Cengeliler aynı anda hem Bolşeviklerle, hem de Sultanzade liderliğindeki Adalet Partisi ile görüşmekteydi. Bolşevik Devrimi sonrasında Sovyet Rusya'nın siyasetinin İran'ın egemenliğine saygı üzerine kurulduğu beyan edilmekteydi. Lenin, dünya devriminin gelişimini kolaylaştırmak adına Doğu'da kendine müttefikler bulmayı amaçlamış, bu nedenle de İran burjuva milliyetçiliği ile uzlaşma arzusunda olmuştur. Adalet Partililerin gösterdikleri ilgiye bağlı olarak onlar da İran Anayasa Devrimi'nden 1920 yılına dek uzanan süre zarfında İran'ın egemenliğine saygı göstermişlerdi. Kafkasya Bolşevikleri, Cengeliler'le beraber tüm İranlı devrimci güçlere destek verdiler. Fakat Adalet Partisi'nin liderliği Sultanzade gibi İran olaylarına karşı ilgisiz olan bir dizi yeni şahsın eline geçmişti. Cengeliler ile Bolşevikler arasındaki görüşmelerde Cengeliler, komünist tedbirlerin Gilan'da alelacele uygulanamayacağı tespiti yaparak bu yönde bir karar almışlardı (Dailami, 2004: 101). Bu esnada Anayasa Devrimi gazisi Haydar Emioğlu, 50 yoldaşla beraber Cengeliler'e katılmıştı. 20 Haziran 1920'de Gilan'ın 48 temsilcisinin katıldığı Adalet Partisi'nin kongresi Reşt'de gerçekleşmişti. Aynı kongrede Adalet Partisi'nin adı İran Komünist Partisi olarak değiştirildi. Kongrede büyük tartışmalar yaşandı ve Cengeliler içinde de bölünmeler oldu (Naeem, 2020).

Olayların bu şekilde ilerleyişi, Bakü'de gerçekleştirilmesi kararlaştırılan İran Komünist Partisi'nin I. Kurultayı'nın 22 - 24 Haziran 1920 tarihlerinde Enzeli'de yapılmasına neden oldu. Bu kurultayda İran'daki devrimi sahiplenmek için birkaç gücün mücadele ettiği anlaşıldı. Kurultaya Bakü'den İran'daki Meşrutiyet hareketine iştirak etmiş Dadaş Bünyatzade, merkez tarafından görevlendirilmiş Viktor Naneyşvili, Bakü Sovyet'i adına Mir Beşir Gasımov ve Kamran Ağazade delege olarak gelmişlerdi. Bakü'den gelen heyet ismini Memmed Hasan Sultanzade olarak değiştirmiş, Avetis Mikaelyan'ın yönetime seçilmesine itiraz etmişlerdi (Генис, 2000: 126). Sultanzade devrimin daha yeni başladığı, Mirza Küçük Han ise Gilan'da Sosyalist Cumhuriyeti kurmakla devrimin bittiği düşüncesindeydi.

Batırbek Abukof, Budu Mdiviani ve diğerlerinin İran Komünist Partisi'nin faaliyetiyle ilgili söylediği fikirlerden, parti yönetiminin ona ve taraftarlarına karşı darbe girişiminde bulunacaklarını

⁶¹Bazı kaynaklara göre Seyid Cefer Pişeveri Küçük Han hükümetinde yer almamış, Seyid Cefer Pişeveri sadece Ehsanulla Han'ın Kudeta (Darbe) devletinde Posta ve Telgraf Bakanı olarak görev almıştı. Ancak bazı kaynaklar da Ehsanulla Han hükümetinde Posta ve Telgraf Bakanı olarak Serdar Muhsin gösterilmektedir (Maragei, 2003: 52; İbrahimov (Şahin), 1963: 227).

anlayan Mirza Küçük Han ve askeri birlikleri, 19 Temmuz'da Gilan ormanlarındaki Fumen kampına çekildi (Персиц, 1999: 116). Daha sonrasında Mirza Küçük Han'ın düşüncelerinin ispatı olarak, "sol kanat" Cengelilerin önderi Ehsanulla Han ve İran Komünist Partisi militanları ile birlikte bir darbe yaparak Mirza Küçük Han'ı liderlikten almışlardı. Mirza Küçük Han ormanda saklanmaya devam ederken, yeni Cengeli önderleri "savaş komünizmi uygulayacaklarını" duyurmuşlardı. Kendilerine "Geçici Devrimci Komitesi" ismini veren grup hızlı bir toprak reformu ve feodallere karşı köylü kitleleri ayaklandırmak gibi çalışmalarda bulunmuşsalar da ahaliden bekledikleri karşılığı bulamamışlardı (Sivrioğlu ve Farzam, 2020: 335).

Bu esnada 30 Temmuz 1920'deki İran Komünist Partisi toplantısı öncesinde Kafkasya'daki komünistler, Moskova'nın izni olmadan Neriman Nerimanov, Budu Mdiviani, Anastas Mikoyan, Vissarion Lominadze, Dadaş Bünyatzade ve Memmedgulu Alihanov'dan oluşan İran Bürosu'nu kurmuşlardı. Bu büronun kurulmasıyla Gilan devrimini komünistlerin ele alması fikri pekişmiş oldu. 30 Temmuz 1920'de Reşt'te toplanan İran Komünist Parti Merkez Komitesi'nin toplantısında Bakü'den gelen Anastas Mikoyan, Budu Mdiviani'nin kurultaydaki sözlerini tekrarlayarak İran devriminde İran Komünist Partisi'nin yönetimi ele geçirmesinin zamanı geldiğini, Mirza Küçük Han ve onun taraftarlarının hâkimiyetten alınması gerektiğini açıkladı. Toplantının kararı da bu yönde oldu (Персиц, 1999: 117).

Bu fikir ve kararların üzerine Mayıs 1920'de Enzeli'nin alınmasına iştirak etmiş olan Kızıl Ordu birlikleri, 31 Temmuz 1920'de Reşt şehrinde Mirza Küçük Han'ın bıraktığı az sayıdaki taraftarlarının bir kısmını öldürmüş bir kısmını da yaralamışlardı (Персиц, 1999: 117). Ehsanulla Han'ın yeni hükümetinin Gilan'daki reformları Kızıl Ordu askeri birliklerinin zoru vasıtasıyla gerçekleştirmesi, bölgenin genel ahalisini memnun etmedi. Erdebil dindarlarının komünistlerin faaliyetlerinin İslam'a karşı olmasıyla ilgili fetvası da muhafazakâr kesimlerin yeni hükümete karşı birleşmelerini sağladı (Фахрани, 1965: с. 280). Mirza Küçük Han daha bunlar gerçekleşmeden Lenin'e gönderdiği telgrafta olacakları gözlemleyerek İran'ı dikkate alarak Komünist Partisi'nin buradaki faaliyetiyle ilgili yeni programda Doğu ülkesinin hazırlanması gerektiğini vurgulamaktaydı (РГАСПИ, 1920/5).

Mirza Küçük Han'ın darbeyle iktidardan indirilmesinin esas yürütücüsü Anastas Mikoyan, 3 Ağustos'ta geri dönerek Azerbaycan Komünist Partisi Siyasi Bürosu'nun toplantısında "İran hakkında" bir rapor sundu. Onun raporuna esasen Siyasi Büro'nun aldığı kararlar da şöyle olmuştu; Haydar Emioğlu, İran hükümetinin başına getirilsin, Budu Mdiviani bu hükümette Azerbaycan'ı temsil etsin ve ona askeri görev verilsin (РГАСПИ, 1920/6).

İran'da ise İngiliz ve Fars Kazaklarına karşı savaşı Gilan hükümeti güçleri Mencil'de durduruldu. Reşt şehri sürekli el değiştirmekteydi. İran'daki devrim güçleri bunu Azerbaycan'dan gelenlerin savaşmak istememesi ve İran lümpenlerinin mobilize güçlerinin düşüklüğüne bağlamaktaydı (РГАСПИ, 1920/7). Her ne kadar Sovyetler, İran'daki Sovyet birliklerine yardım amacıyla 1.200 kişilik Azerbaycan Alayı (Персиц, 2009: 153) gönderseler de Sovyet Rusya'nın bu macera politikası çökmüştü. Muhtemelen bu gidişat Çiçerin'in "İran devriminin" çöktüğünü itiraf etmesine neden oldu. Mikoyan ve Mdiviani, İran meselesiyle ilgili yönetimden uzaklaştırıldı. Bakü'deki İran Bürosu kapatıldı (Персиц, 2009: 133).

Bakü'de 1 Eylül 1920'de yapılan Doğu Halklarının Birinci Kurultayı'nda 2 bin delege iştirak ediyordu. Onlardan 200'ü İran'dan gelen delegelerdi. İran meselesiyle ilgili ortamda Nerimanov'un da baskısıyla Sultanzade değil, Haydar Emioğlu konuşma yaptı. Kurultay sonrasında ise Sultanzade, İran işinden tamamen uzaklaştırıldı (Генис, 2000: 272). İran ise Sovyet Azerbaycan'ının, İran'ın iç işlerine karışmasıyla ilgili 13 Eylül 1920'de Azerbaycan hükümetine nota verdi (РГАСПИ, 1920/8). Kurultay sonrasında Çiçerin, İngiltere devletinin Sovyet Rusya'nın baskısı sonucunda İran devrimcilerine herhangi bir yardımda bulunmamasını, bu yardımın İngiltere'yle ilişkileri çıkmaza sokacağını vurgulayan mektup yolladı.

Gilan'daki yeni komutan Şalva Eliava da cephede ciddi değişiklik yapamadığından Moskova'ya telgraf çekerek İran'da Sovyet Rusya'sının politikasıyla ilgili birkaç teklifte bulundu. Birincisi, Kazvin başta olmakla bütün İran'ın işgali, ikincisi, İran'ın merkezi hükümetiyle

görüşmelere başlanılması, sonuncusu da Gilan'da hâlihazırda olan tüm güçleri bölgeden çıkararak oraya Rusya'nın doğu politikasını daha iyi bilen yeni şahısların yerleştirilmesi teklifiydi. Eliava'ya göre, İran Komünist Partisi, İranlılardan teşkil edilmemişti (РГАСПИ, 1920/9).

Tam bu zaman Reş'teki hükümet, aşırılıkçılığın sıcağında sosyalist devrim çığlığını yükseltti fakat bu slogan çok erken oldu zira emperyalizm ve feodalizm ile savaş hala sürüyordu ve İran halkının zihni sosyalizmi kabul etmeye razı değildi. Devrim, hükümetin aşırılıkçı eylemleri sebebiyle büyük bir gerileme yaşadı ve Gilan hükümeti halkın güvenini kaybetti. İran komünistleri, merkezi hükümet ve İngilizlerin baskısına dayanamayarak merkezlerini Reş'ten Bakü'ye taşımışlardı. İran'daki komünistlerin başarısızlığı, Sovyetleri tekrardan Mirza Küçük Han ile işbirliğine sevk etti. Ağustos ve Eylül ayında Mdiviani ile Mirza Küçük Han arasındaki yazışmalar, 6 Mayıs 1921'de İran Komünist Parti Başkanı Haydar Emioğlu ile Mirza Küçük Han arasında anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı (РГАСПИ, 1920/10; Фахрар, 1965: 320).

1920'nin sonbaharına doğru Sovyet Rusya, İran ile durumu düzeltmek amacıyla diplomatik ilişkileri iyileştirmeye karar verdi. 15 Kasım 1920'de Rusya Komünist Parti Merkezi Siyasi Bürosu, Fedor Rotştey'niyi, Sovyet Rusya'sının İran'daki temsilcisi olarak atadı. İran hükümetiyle ilişkileri iyileştirme çabaları gösteren Sovyetler aynı zamanda Gilan'da Bolşevikler vasıtasıyla mücadeleyi devam ettiriyorlardı. 1920'nin Aralık ayında Karahan, Bakü'deki Eliava'ya Sovyet ordu birliklerinin Enzeli ve Reş'ten çıkarılması şartlarını yazan bir telgraf gönderdi. Ancak İngiliz orduları İran'ı terk ettiği takdirde Kızıl Ordu'nun çıkarılması gerektiğini vurgulamaktaydı (РГАСПИ, 1920/11).

Fakat bu sırada iki kanadın da aleyhine olacak bir gelişme yaşanmaktaydı. 21 Şubat 1921'de Rıza Han, İran'da bir darbe gerçekleştirmişti. Bu darbe ile İran'da yeni bir dönem başlamış ve darbenin hemen ardından İngiltere'nin karşı çıkmasına rağmen Tahran hükümeti ile Sovyet Rusya, 26 Şubat 1921'de "İran-Sovyet Dostluk Antlaşması" imzalamıştı. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Sovyet Rusya ilk Tahran büyükelçisi olan Fedor Rotşteyn, silahlı mücadeleyi bitirmeleri ve Tahran ile anlaşmaları için İranlı komünistler ve Cengelilere baskı uygulamaya başlamıştı (Sivrioğlu ve Farzam, 2020: 340). Bu Dostluk Antlaşması'na göre, Sovyet Rusya, İran'ın toprak bütünlüğünü tanıyordu. Fakat antlaşmanın en hassas maddeleri, üçüncü ülkelere yönelik olan bir dış müdahale durumunda Sovyet Rusya'ya İran'a asker sokma hakkını veren 5. ve 6. maddeler olmuştu. Dostluk Antlaşması, Sovyet Rusya bakımından İran kapısının İngiltere tehlikesine kapanması anlamına geliyordu. Bu antlaşmanın İran açısından önemi ise Sovyet Rusya'nın tanıdığı olduğu ülkenin toprak bütünlüğünün, İran'dan çekilmeye karar veren İngiltere tarafından da benimsenmiş olması idi. 1921 yılında İran'a dış müdahale dönemi büyük bir oranda bitmişti. Bunu kendi başarısı olarak yorumlayan Rıza Han, 1925 yılında Ahmet Şah'ı devirerek 1794'den beri süregelen Kaçar Hanedanlığı'na son vermiş ve Sasaniler'e atfen kendi hanedanlığına Pehlevi ismini vermişti (Erkan, 2010: 114).

İran tarafı da 26 Şubat 1921'de İran ve Sovyet Rusya arasında antlaşma imzalamalarına rağmen Gilan hükümeti düşürülmediği için Fedor Rotştey'nin Tahran'a gelmesine izin vermiyordu (РГАСПИ, 1921/2).

16 Mart 1921'de İngiltere ve Sovyet Rusya arasında imzalanan antlaşma ile siyasi ortam oldukça değişikliğe uğramıştı. İngiliz güçlerinin İran'dan çekilmeye başlamasına karşılık olarak Kızıl Ordu güçleri de Gilan'dan çekilme kararı almıştı. Karşılığında da İngilizler, Hazar Denizi kıyılarında Beyazları bir daha desteklemeyeceklerine dair garanti vermişlerdi (Sivrioğlu ve Farzam, 2020: 340).

Çiçerin tarafından Orconikidze'ye 30 Mart, 2 ve 7 Nisan'da yollanan telgraflarda Gilan Cumhuriyeti'nin yıkılması talep edilmekteydi (РГАСПИ, 1921/3). Moskova'dan gelen baskılara dayanamayan Orconikidze, 6 Mayıs 1921'de İran Kızıl Ordusu'nun ve Askeri Devrim Sovyet'inin kaldırılması hakkında karar verdi. Her ne kadar aynı tarihte Haydar Emioğlu ile Mirza Küçük Han arasında anlaşma imzalsan da 1921'de Tahran'a olan yürüyüş başarısızlıkla sonuçlandı.

15 Ağustos 1921'de "İran'daki durumla ilgili" raporunda Orconikidze'nin teklifiyle Rusya Komünist Partisi Merkezi Komite Kafkasya Bürosu, Mirza Küçük Han ve Ehsanulla Han'a herhangi

bir yardımda bulunulmamasına, onlar da isterlerse ordularıyla birlikte İran'dan çıkmalarına yardım etmeye, İran'da Komünist Partisi'nin güçlendirilmesi kararlarını aldı (РГАСПИ, 1921/4).

Temmuz 1921'de Sovyet Rusya'nın askerlerini İran'dan çıkartma kararını alması ve bütün askerlerin çıkartılması 1921 yılının Aralık ayına kadar sürdü. Pek çok araştırmacının düşüncesine göre gerçek, Gilan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başka bir Sovyet cumhuriyeti olmayı reddettiği için yenilmiş olduğu idi. Sovyet Rusya'nın İran'dan çekildiği dönemde Mirza Küçük Han'ın İranlı komünistlere yönelik güvensizliği de artmıştı. İşte bu iki gelişme, Gilan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin çöküş sürecinin ilk aşamalarının ardındaki temel sebebi. Artık İran merkezi hükümetiyle yüz yüze kalmış İran'daki devrimci güçler, 1921'in sonbaharına doğru kendi aralarında sorunlar yaşamaya başlamıştı. Mirza Küçük Han, pek çok nedenden ötürü komünistlerin önderliği ele geçirmesinden endişe etmekteydi. Bu sebeple Mirza Küçük Han, onunla görüşe gelen İran Komünist Parti lideri Haydar Emioğlu'nu öldürttü, İran Ordusunun Reşt'e yaklaşması haberini almasıyla da Mirza Küçük Han taraftarlarıyla birlikte Talış dağlarına çekilmek zorunda kaldı. Talış dağlarında soğuktan donarak vefat eden Mirza Küçük Han'ın cesedi daha sonra Kürt Halu Kurban tarafından bulunmuş ve başı kesilerek, Gilan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin sona erdiğinin bir kanıtı olarak Tahran'a getirilmişti. Haliyle her iki taraftaki mühim liderlerin ölümü koalisyonun dağılmasına ve İran'daki ilk sosyalist- müslüman hareketin sona ermesine sebep oldu (Tamer, 2018: 915).⁷ Kasım'da Ehsanulla Han kendi taraftarlarıyla Enzeli'den Bakü'ye geldi ve 8 Kasım'da Orconikidze ve Kirov, Lenin ve Stalin'e "*İran'da her şey bitti*" diye rapor yolladılar (РГАСПИ, 1921/5). Ancak bu olaylardan sonra İran Meclisi 26 Şubat'ta imzalanmış olan Sovyet Rusya-İran Dostluk Antlaşması'nı 15 Aralık 1921'de onayladı (National Archives and Records Administration of the USA).

3. SONUÇ

Sonuç itibariyle XX. yüzyılın başında İran'da yerli yönetime, işgalci Britanya'ya ve Çarlık Rusya'sına karşı gerçekleştirilen mücadele Bolşevik Devrimi'nin etkisiyle genişlemeye başlamıştı. Ancak bu mücadele Rusya'da olduğu gibi sınıf karakteri taşımamıştı. Sovyet Rusya'nın görevlendirerek İran'a yolladığı Bolşevik Partisi liderleri, devrimi ihraç etmeye çalışsalar dahi İran'daki siyasi, ekonomik ve sosyal vaziyet bunun için uygun olmamıştı. İran'da sadece Rus güçlerinin değil, İngilizlerin de olduğunu ve Tahran'daki merkezi hâkimiyetin bu devlet tarafından desteklendiğini dikkate alırsak sosyalist devrimi için altyapının olmadığı bir ülkede Bolşeviklerin başarılı olmamasının sebeplerini de anlamış oluruz. Sadece askeri güç vasıtasıyla bunu yapmak mümkün idi. Ancak Sovyet yönetiminde İran'daki olaylarla ilgili tek bir fikrin olmayışı Bolşeviklerin İran'da tutunamamasının başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Bu mücadelenin onların öngördükleri şekilde sürdürülmemesinin cezalandırılması da yine başarısızlığın sebeplerindedir. Ayrıca her ne kadar Rus Bolşevikler sosyalist devriminin onlar için en önemli adım olduğunu söyleseler de emperyalist ülkelerin yeri geldiğinde yerel yönetimle ve aralarında anlaşarak kendi çıkarları için halkların milli mücadelesini kurban vermeleri bu durum için bir örnektir.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, E. (2017). *Modern İran Tarihi*. Dilek Şendil (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akgüller, H. (2019). *XX. Yüzyıl Başlarında Kafkas Halklarının Siyasi Mücadelesi Kapsamında Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği Cumhuriyeti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karabük.
- Alpaslan, K. (2018). "İran'ın Ormanlar Arasında Kurulan Sosyalizmi: Gilan Sovyeti". 6 Ocak 2018, *Gazete Duvar*. (ET:14.02.2021), <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2018/01/06/iranin-ormanlar-arasinda-kurulan-sosyalizmi-gilan-sovyeti>, Anzali, <https://iranicaonline.org/articles/anzali-town-in-gilan>.
- Bozbağlı, S. (1966). *İhtilaller ve Darbeler Tarihi. 2. Cilt*. İstanbul: Yirminci Yüzyıl Yayınları.
- Büyük Oktober 50 Yaşında*. (1967). Yeni Çağ Yayınları.
- Dailami, P. (1990). "The Bolsheviks and the Jangali Revolutionary Movement 1915-1920". *Cahiers du monde russe et soviétique*, Vol: 31, No: 1, Janvier-Mars, pp. 43-59.

- Dailami, P. (2004). "The First Congress Of Peoples Of The East And The Iranian Soviet Republic Of Gilan, 1920-1921", *Reformes And Revolutionaries In Modern Iran – New Perspectives On The Iranian Left*, Stephanie Cronin (Ed.), pp. 85-117, RoutledgeCurzon.
- Erkan, S. (2010). "İran'a Yabancı Ülke Müdahaleleri (1907-1921)". *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 91-116.
- <http://biofile.ru/his/25932.html>, (ET:14.02.2021). Иран после Первой мировой войны (1918-1920 гг.).
- <https://russian.tebyan.net/index.aspx?pid=228628>, (ET:14.02.2021). Влияние Октябрьской революции на Иран (Vliyaniye Oktyabrskoy Revolyutsii na İran / Ekim Devrimi'nin İnan'a Etkisi).
- İbrahimov (Şahin), T. A. (1963). *İran Kommunist Partiyasının Yaranması*. Bakı.
- Küçük, Y. (2004). *Sırlar*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mamedova, N. M. (2009). "Russia ii. Iranian-Soviet Relations (1917-1991)", *Encyclopædia Iranica*, Online Edition, 2009, Available at <http://www.iranicaonline.org/articles/russia-ii-iranian-soviet-relations-1917-1991>, (accessed on 07 July 2009).
- Marağei, A. M. (2003). ez zindan-i Rıza Han ta sadr-i firka-i demokrat-i Azerbaycan, Neşr-i Ovhedî, Tahrân, 1382. (علیمرادیمیر اغهای، از زندان رضاخان تا صدر فرقه دمکرات آذربایجان، نشر اوحدی، تهران، ۱۳۸۲).
- Memmedli, M. ve Akgüller, H. (2020). "Brest Litovsk Barış Antlaşması'nın Siyasi Sonuçları (Sovyet Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Açısından)", *Belgi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 20, Yaz 2020/II, ss. 2713-2734.
- Ministere des Affaires Etranfere de France Archives Diplomatique. (1920/1). A.s.situation generale en Azerbaidjan. Le 10 mai 1920// Vol.639, Folio 33.
- Ministere des Affaires Etrangere de France Archives Diplomatique. (1920/2). L'Agent consulaire de France M.Duroy. Situation actuelle de l'Azerbaidjan. Le 27 juillet 1920// Vol.639, Folio 150.
- Mirfendereski, G. (2001). "The Persian Socialist Soviet Republic (1920)", *A Diplomatic History of the Caspian Sea*, Palgrave Macmillan, New York, (ET:14.02.2021), https://doi.org/10.1057/9780230107571_26.
- Naeem, R. (2020). "The Red Republic Of Gilan, A Hundred Years On", 5 June 2020, *The WIRE*, (ET:14.02.2021), <https://thewire.in/history/the-red-republic-of-gilan-a-hundred-years-on>.
- National Archives and Records Administration of the USA. Request for Views as to the Consistency of Certain Articles of the Soviet-İranian Treaty of February 26, 1921 with the Charter of the United Nations // RG 59 Box: 3398, NND 7600050, Doc. 761.91/2-648.
- Pejuheş-i goruhi. (1992). Casi, Gozeşte çeralğ-i rah-i ayende est. İntişarat-i Nilufer, çap-i dovzum 1371. (چاپدوم ۱۳۷۱ «نیلوفر» انتشارات جاسی، گذشتہ چہراغراہ آئیندہ است. پژوہشگروہی).
- Rabinowitch, A. (2010). *Bolşevikler İktidara Geliyor Petrograd'da 1917 Devrimi*, Levent Konyar (Çev.), İstanbul: Yordam Kitap.
- Reşt. (ET:14.02.2021), <https://tr.wikipedia.org/wiki/Re%C5%9Ft>.
- Sadıkov, R. (2010). "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol", *Ankara Üniversitesi-Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, Cilt: 29, Sayı: 48, Ankara, ss. 101-118.
- Sivrioğlu, U. T. ve Farzam, R. (2020). "İnan Tarihinde Tartışmalı Bir Sayfa: İnan Komünist Partisi (Bolşevik) ve Gilan Sovyeti", *İnan Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 315-350.
- Tamer, S. G. (2018). "Ekim Devrimi'nin İnan'a Etkileri", *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*, Yunus Koç ve Mikail Cengiz (Ed.), ss. 911-917, Hacettepe Üniversitesi, Ankara: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Yeşilbursa, B. K. (2019). "Rus Devrimi ve Bölgesel Etkileri: Sovyet-İnan İlişkileri (1921-1979)", *100. Yılında Sovyet İhtilali, Gelişimi ve Bölgesel Etkileri Uluslararası Sempozyumu, 25-27 Ekim 2017/Kars*, Erdem Ünlen (Yay. Haz.), ss. 133-177, Ankara: AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- АПД УДП АР. (1920). Выписка из протокола №15 заседания Пленума ЦК РКП (б), О восточной политике. Об Иране. 25.05.1920 г. // ф.1, оп.1, д.2а, л.8.
- Генис, В. (2000). Красная Персия. Большевики в Гиляне. 1920-1921.М.
- Документы внешней политики СССР. (1953). Т. II. М. с.542-543.
- Документы внешней политики СССР. (1957/1). (*Dokumenty vneshnej politiki SSSR / Documents of Foreign Policy of the USSR*), vol. 1, c. 92, Moscow.
- Документы внешней политики СССР. (1957/2). (*Dokumenty vneshnej politiki SSSR / Documents of Foreign Policy of the USSR*) Т.І.М., стр. 714.
- Ибрахим, Фахраи. (1965). Сардар-е джангал. Техран.

- Персиц, М.А. (1999). Застенчивая интервенция. О советском вторжении в Иран и Бухару в 1920-1921 гг. М.
- Персиц, Моисей. (2009). Персидский фронт мировой революции, Документы о советском вторжении в Гилян (1920-1921). М.
- Раскольников, Ф. (1964). Ф. На боевых постах. – Воениздат, с. 352.
- РГАСПИ. (1920/1). Телеграмма Л.Карахана Ф.Раскольникову и Г.Орджоникидзе. 30.05.1920 г. // ф.562, оп.1, д.21, л.17.
- РГАСПИ. (1920/10). Письмо Мирзы Кучек-хана Б.Мдивани. 11.09.1920 г. // ф.495, оп.90, д. 49, л.23.
- РГАСПИ. (1920/11). Телеграмма Л.Карахана Ш.Элиаве. 07.12.1920 г. // ф.85, оп.2, д. 34, л.41.
- РГАСПИ. (1920/2). Манифест Иранской Советской Республики в Гиляне. 07.06.1920 г. // ф. 532, оп. 4, д.32, л.53-54.
- РГАСПИ. (1920/3). Удостоверение М.Исрафилова. 05.06.1920 г. // ф.562, оп. 1, д.21, л.31.
- РГАСПИ. (1920/4). Выписка из протокола №18 заседания Политбюро ЦК РКП (б). 08.06.1920 г. // ф.17, оп.3, д.86, л.1-4.
- РГАСПИ. (1920/5). Письмо Мирзы Кучек-хана В.И.Ленину. 04.08.1920 г. // ф.2, оп.2, д. 361, л.6-7.
- РГАСПИ. (1920/6). Выписка из протокола совместного заседания Политического и Организационного бюро ЦК АКП (б). 03.08.1920 г. // ф.64, оп.1, д.20, л.45-46.
- РГАСПИ. (1920/7). Телеграмма Командования XI армии члену Реввоенсовета Кавказского фронта В.А. Трифонову. 05.09.1920 г. // ф.85, оп. 8, д.23, л.277.
- РГАСПИ. (1920/8). Нота Иранского консула в Тифлисе Народному Комиссару иностранных дел Азербайджанской ССР. 13.09.1920 г. // ф.17, оп.86, д. 125, л.33.
- РГАСПИ. (1920/9). Телеграмма Ш.Элиавы Г.Чичерину. 15.09.1920 г. // ф.670, оп.1, д. 51, л.122.
- РГАСПИ. (1921/1). Письмо Г.Чичерина в Политбюро ЦК РКП (б). 12.11.1921 г. // ф. 17, оп.84, д.103, л.3.
- РГАСПИ. (1921/2). Телеграмма Иранского консула в Баку Чрезвычайному и Полномочному послу в Москве. 21.03.1921 г. // ф.85, оп.2, д. 38, л.8.
- РГАСПИ. (1921/3). Телеграмма Г.Чичерина Г. Орджоникидзе. 05.04.1921 г. // ф.85, оп.2, д. 38, л.12.
- РГАСПИ. (1921/4). Выписка из протокола № 16 Пленума Кавбюро ЦК РКП. 15.08.1921 г. // ф.64, оп.1, д. 1, л.138.
- РГАСПИ. (1921/5). Телеграмма Г.Орджоникидзе и С.Кирова В.Ленину и И.Сталину. 08.11.1921 г. // ф.2, оп.2, д. 999, л. 1.
- РГАСПИ. (1923). Н.Нариманов – в ЦК тов. И.Сталину. Копия: Л.Троцкому и К.Радеку. К истории нашей революции в окраинах. // Российский государственный архив социально-политической истории (далее-РГАСПИ), ф.588, оп.2, д.176, л.37.
- Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН). (1996). Большевицкое руководство. Переписка. 1912-1927.М., РОССПЭН. с.130.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In the article, the period in Iran after the Bolshevik Revolution in Russia, which was divided into spheres of influence between the Russian and British empires at the beginning of the 20th century, was discussed, and on the one hand, the influence of the Bolsheviks on the movements that started in the northern part of Iran, and on the other hand, the expansion and defeat of the Jangali movement were investigated. The closeness of the Jangali movement with the Bolsheviks, the role of the Bolsheviks in this movement and their degree of influence on the movement were examined, the events that led to the declaration of the Soviet Republic of Gilan (also known as the Persian Socialist Soviet Republic), a movement that was started independently of the Russian revolution, were analyzed by using Russian and other sources. The purpose of writing the article is to investigate the effects of the Bolshevik Revolution focused on the world socialist revolution in Iran and the reason why the Bolsheviks later gave up on this will, and to interpret the subsequent activities of the Iranian Bolsheviks in this revolution and the defeat reasons of the Jangali movement based on the sources.

Methodology

In the article, the official correspondence of Soviet Russian Foreign Affairs Commissars Trotsky, Chicherin, Azerbaijan Communists Narimanov, Sultanzade, Iranian communist Haydar Emioğlu with the Bolsheviks in Iran and the Caucasus in the first years of the Bolshevik Revolution from the Russian archives, letters and telegrams of Mirza Koochak Khan, the leader of the Jangali movement, to Soviet authorities, and the books and articles of Iranian, Russian and Turkish authors on this subject have been comparatively researched. The changes in the Iranian policies of the Bolsheviks in the first months of the Revolution and afterwards were determined from the archive documents, and the reasons that led to the change of this policy were clarified. The views of the Russian Bolsheviks, especially Chicherin, on the situation in Iran, and the different perspectives of some of the Azerbaijani Bolsheviks led by Narimanov were the main subjects examined in the article. It has been observed that Iranian writers have a more superficial approach to the subject, and on the contrary, Soviet and Russian sources are richer on this subject.

Findings

The geographical border neighborhood of Iran and Russia has caused these relations to be intense. For Tsarist Russia and the Soviet Union, Iran was sometimes seen as a colony, sometimes as an ally, sometimes as a controlled country and sometimes as an enemy. In the 19th century and the first half of the 20th century, Iran witnessed the competition of Britain and Russia. Russia's progress in Iran threatened Britain's strategic and economic interests in Iran and India. However, since both states did not want to fight, they agreed that Iran should remain as a buffer state between them. However, both countries continued to compete for influence over Iran. The policy of these two states on Iran was as follows; Russia wanted to leave Iran as a weak and undeveloped state, while Britain wanted to strengthen Iran to be able to resist the expansion of the Russians. With the agreement between Russia and Britain, Iran was divided into spheres of influence, the north of Iran was determined as of Russia, the south of Britain, and the part between the two was designated as a neutral territory. Russia and Britain did not trust each other and watched each other's movements with suspicion. Iran, on the other hand, did not trust either state. While Britain was preparing to settle in Iran alone after World War I, the Soviet administration in Russia did not fail to develop policies towards this country, and competition has now replaced the previous British-Russian cooperation. One of the Soviet early Iranian policies was about security and the other was about ideology. Security meant the security of the communist regime rather than the security of the country. Western allies, including Britain, did not accept the Bolshevik Revolution in Russia. Especially, the communist administration created under the leadership of Lenin with the October Revolution in 1917 was not recognized, and also the decision of Soviet Russia to withdraw from the war caused the allies to react very harshly. The first reason for this reaction was related to the benefit of Russia's withdrawal from the war for the German side. The second reason, even more important, was the communist regime itself. For this reason, the allied states attempted to intervene in Russia in order to support the Tsarist forces against Soviet Russia and to overturn the communist regime. These interventions have not

been successful. However, these movements of the Westerners caused the Soviet administrators to worry about the security of the communist regime. It was precisely at this time that Iran gained importance in terms of the security of Soviet Russia. Because one of the areas where the Tsarist forces fighting against Soviet Russia were active was near the northern borders of Iran. For this reason, the British military presence in Iran and the support movements given to the Tsarists seriously worried Soviet Russia. It was this concern to a large extent that influenced Soviet Russia's early Iranian policies. Three main factors seem to play a role in Soviet Russia's Iran policy. Briefly, these can be listed as creating a positive image for the Soviet administration, undermining the British presence in Iran, and supporting the uprisings against the Tehran Central Government and Britain.

Conclusion and Discussion

Even though the Bolshevik Party leaders, sent by Soviet Russia to Iran, tried to issue the revolution, the political, economic and social situation in Iran was not suitable for this. If we consider that there are not only Russian forces but also the British in Iran and that the central dominance in Tehran is supported by this state, we will understand the reasons why the Bolsheviks were not successful in a country where there was no infrastructure for the socialist revolution. It was possible to do this only by military force. However, the lack of a single idea about the events in Iran in the Soviet administration was one of the main reasons why the Bolsheviks could not hold on in Iran. The punishment for not continuing this struggle in the way they envisaged is also one of the reasons for the failure.

LİDERLİK LİTERATÜRÜNDEKİ KAVRAM KARMAŞASI: TEORİ-MODEL-TARZ AYRIMI ÇERÇEVESİNDE LİDERLİĞİN KATEGORİZE EDİLMESİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Taştan, K. ve Sabır Taştan, N. (2021). Liderlik Literatüründeki Kavram Karmaşası: Teori-Model-Tarz Ayrımı Çerçevesinde Liderliğin Kategorize Edilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1636-1653.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.981875>.

Geliş Tarihi: 12.08.2021
Kabul Tarihi: 03.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Kürşat TAŞTAN
Ordu Üniversitesi, Genel Sekreterlik
kursattastan@hotmail.com
ORCID No: 0000-0002-9476-4305

Öğr. Gör. Dr. Nalan SABİR TAŞTAN
Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO
nalantastan@odu.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-5833-4498

ÖZ

Liderlik çalışmaları ile ilgili literatür incelendiğinde; liderliğin alan olarak muazzam bir genişliğe ve derinliğe sahip olduğu gerçeğine ulaşılmakta ancak liderliğin ne olduğu, hangi kategorilere ayrıldığı, liderlik teorilerinin, liderlik modellerinin ve liderlik tarzlarının neler olduğu, teori, model ve tarz arasındaki farklılıkların kapsamı ve hangi liderlik kavramının hangi kategoride ele alınması gerektiği gibi içinden çıkılamayan sorunlarla karşılaşmaktadır.

Bu çalışmada; liderliğin bilimsel olarak ortaya çıktığı ilk teorilerden başlayarak, genel, bütünlük, kapsayıcı liderlik teorisini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan günümüz araştırmalarına kadar geline süreç kronolojisinde (Özellikler Teorisi – Davranışsal Teoriler – Durumsallık Teorileri – Bütünleştirici Teoriler), teoriler ve bu teorilerle ilgili çalışmalarda ortaya çıkan modeller ve liderlik tarzları arasındaki kavram karmaşası netleştirilmeye ve liderlik literatüründeki kafa karışıklığı giderilmeye çalışılmaktadır.

Çalışma, Davranışsal Teoriler olarak geliştirilen liderlik modelleri ve bu modellerin ortaya çıkardığı liderlik tarzları, Durumsallık Teorileri olarak geliştirilen liderlik modelleri ve bu modellerin ortaya çıkardığı liderlik tarzları ve Bütünleştirici Teoriler başlığı altında incelenen liderlik modelleri ve liderlik tarzları kapsamında teorik bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik. Liderlik Literatür İncelemesi. Liderlik Teorileri. Liderlik Tarzları. Lider Modelleri.

COMPLEXITY OF CONCEPTS IN THE LEADERSHIP LITERATURE: CATEGORIZING LEADERSHIP WITHIN THE FRAMEWORK OF THEORY- MODEL-STYLE DISCRIMINATION

ABSTRACT

When the literature on leadership studies is examined the fact that leadership has tremendous width and depth as a field is reached. However, there are some intractable problems such as what leadership is, what categories it is divided into, what leadership theories, leadership models and leadership styles are, the scope of the differences between theory, model, and style and which leadership concept should be handled in which category.

In this study; in the chronology of the process starting from the first theories in which leadership emerged scientifically, to today's researches to reveal the general, integrated, inclusive leadership theory (The Trait Theory

/ The Behavioral Leadership Theory / The Contingency Leadership Theory / The Integrative Leadership Theory); it is tried to clarify the conceptual confusion between the theories and the models and leadership styles that emerged in the studies related to these theories and to eliminate the complexity in the leadership literature.

The study presents a theoretical categorization framework within the scope of leadership models developed as Behavioral Theories and leadership styles revealed by these models, leadership models developed as Contingency Theories and leadership styles revealed by these models and leadership models and leadership styles examined under the title of Integrative Theories.

Keywords: Leadership. Leadership Literature Review. Leadership Theories. Leadership Styles. Leadership Models.

GİRİŞ

Liderlik, günümüzde popülerliği giderek artan bir kavram haline gelmiştir. Sosyal medyada, basılı ve görsel yayınlarda başarılı liderlik örneklerinin tartışıldığı hikayeler ortaya çıkmaktadır. Bu hikayeler genellikle dünya çapında politikacı ve devlet adamları, şirket yöneticileri, bürokratlar, sivil toplum kuruluşları önderleri veya askerlerle ilgilidir (Bass ve Riggio, 2006: 1).

Liderlik literatürünün etkileyici yönlerinin yanında can sıkıcı yönleri de bulunmaktadır. Bu can sıkıcı yönlerden birisi de liderliğin ne olduğu veya nasıl yapılması gerektiği konusunda çok çeşitli perspektifler olmasıdır (Nice, 1998: 321). Liderlik kavramı evrensel olmasına rağmen, terimin ne anlama geldiği konusunda bir netlik yoktur (Palestini, 2009: 1). Bu netliğin olmamasındaki en önemli unsurlardan biri de liderliğin, teorik bir sistemden kesintilere neden olan insan davranışıyla ilgili olmasıdır (Wren, 2006: 7).

Liderlik, değişimler yoluyla örgütsel hedeflere ulaşmak için liderleri ve takipçileri etkileme sürecidir. Burada etkileme, bir liderin fikirlerini iletmesi, kabul ettirmesi ve değişiklikler yoluyla izleyicilerini fikirlerini desteklemeye ve uygulamaya motive etmesidir (Lussier ve Achua, 2010: 6-7).

James MacGregor Burns'e göre, liderlik bir süreç olarak, hissedilebilir insan arzuları ve ihtiyaçlarıyla başlar. Liderler ise bu isteklere cevap vererek, bunları yanıt verilmeyi hak eden ihtiyaçlar olarak meşrulaştırırlar (Wren, 2006: 14).

Literatürde liderlik ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, liderlik ile ilgili sınıflandırmalarda tek düzelik olmadığı, konunun önemli araştırmacılarının bile sınıflandırmada birbirlerinden ayrı yollar izlediği; tarzlar (stilller), modeller ve teoriler arasında genel bir kavram karmaşası yaşandığı gözlemlenmektedir.

Ayrıca, liderlik çalışmalarının konseptini oluşturma biçiminde, farklı disiplinlerde eğitilen akademisyenlerin kendi bireysel önyargılarını ve bakış açılarını literatüre yansıtmaları nedeniyle farklılıklar meydana gelmektedir (Walker, 2006: 54).

Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen problemlerin giderilmesine yönelik genel bir liderlik haritası oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca liderliğin sınıflandırılmasına ve liderlik ile ilgili kavramları belirlemeye yönelik bir örnek oluşturma çabası da çalışmanın amaçlarındandır.

Çalışmada, liderlik konusundaki teorilerin detaylarına değinmeden, liderliğin karakteristik perspektifi yansıtılmaya çalışılmakta (Landis, Hill ve Harvey, 2014) ve önemli teorilerden yola çıkarak liderlik modellerinin ve liderlik tarzlarının ele alınmasında genel olarak görülen teori-model-tarz karmaşası resmedilmeye çalışılmaktadır.

1. LİDERLİK İLE İLGİLİ LİTERATÜR ÇALIŞMALARI

Liderlik literatürü ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, liderliğin sahip olduğu epistemolojik kimliğin büyüklüğünün yanında, liderlik teorilerinin ve liderlik modellerinin neler olduğu, hangi kategorilere ayrıldığı, teori ve model arasındaki farklılıkların kapsamı, modellerde önerilen liderlik tarzlarının neler olduğu ve hangi liderlik kavramının hangi kategoride ele alınması gerektiği gibi sorunlar bulunduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Bass ve Stogdill (1990) ve Wren (1995) tarafından literatüre kazandırılan argümanlarda, farklı teoriler ve liderlik tarzları arasında bir ilişki olduğu öne sürülmektedir (Landis ve diğerleri, 2014: 100).

Bu sorunları giderebilmek amacıyla yapılan bir çok sistematik literatür taraması bulunmaktadır. Liderlik Teorileri (Yaklaşımları), Liderlik Modelleri ve Liderlik Tarzları (Stilleri) ile ilgili yapılan bu bibliyometrik analizler, liderliği kategorize etme çalışmalarının temellerini oluşturmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, “Liderlik kavramının aldığı sıfat hangi kategori altında liderlikle bağdaştırılmalı ve kavramsallaştırılmalıdır?” sorusuna cevap aramak amacıyla ilk olarak bazı çalışmalarda liderlik kavramının aldığı sıfatlar ve tanımlar incelenmekte, daha sonra ise liderlikle ilgili önemli kategorizasyon çalışmalarına yer verilmektedir.

1.1. Liderlik Kavramının Aldığı Sıfatlar ve Tanımlar

Liderlik kavramının aldığı sıfatları inceleyen Özkan (2016: 621–626)’ın çalışmasında ortaya çıkan sonuçlara göre; liderlik kavramı, Türkiye’de yayınlanan bilimsel dergilerde yer alan toplam 117 çalışmada 53 sıfat almıştır. Bu sıfatlar Tablo 2.1’de gösterilmektedir.

Tablo 2.1: Liderlik Kavramının Aldığı Sıfatlar

360° Polis Liderliği	Dönüşümcü Okul Liderliği	Etkin Liderlik	Öğretim Liderliği	Sosyal Sermaye Liderliği
Ahlaki Liderlik	Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik	Hizmet Yönelimli Liderlik	Öğretimsel Liderlik	Stratejik Liderlik
Algılanan Liderlik	Dönüşümcü ve Sürdürücü Liderlik	Hizmetkar Liderlik	Öğretmen Liderliği	Takım Liderliği
Bilgi Liderliği	Dönüşümsel Liderlik	İlişki ve Görev Yönelimli Liderlik	Örgütsel Liderlik	Teknoloji Liderliği
Birleşik Liderlik	Dönüşümsel ve Etkileşimsel Liderlik	Kalite Liderliği	Örtük Liderlik	Toplam Kalite Liderliği
Çok Faktörlü Liderlik	Durumsal Liderlik	Karizmatik Liderlik	Örtülü Liderlik	Transformasyonel Liderlik
Dağıtımçı Liderlik	e-liderlik	Kendi Kendine Liderlik	Öz Liderlik	Vizyoner Liderlik
Destekleyici ve Geliştirici Liderlik	Etik Liderlik	Kolaylaştırıcı Liderlik	Ruhsal Liderlik	Paternalist Liderlik
Dönüştürücü Liderlik	Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderlik	Kültürel Liderlik	Simbiyotik Liderlik	Proaktif Liderlik
Dönüştürücü/ Etkileşimci Liderlik	Etkileşimsel ve Dönüşümsel Liderlik	Otantik Liderlik	Siyasal Liderlik	Etkili Liderlik
	Dönüşümcü Liderlik	Öğrenen Liderlik	Siyasi Lider	

(Özkan (2016: 621–626);Liderlik Hangi Sıfatları, Nasıl Alıyor? Liderlik Konulu Makalelerin İncelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), 615–639.)

Literatürdeki bir başka çalışma olan Alparıslan ve Ekşili (2016: 278–280)’nin araştırmasında ise 2010-2015 yılları arasında yayınlanan 51 adet dergide basılan ve anahtar kelimelerinde “leadership” kelimesini içeren 43 adet makalenin analizinde 24 ayrı liderlik tarzı tanımı elde edilmiştir.

Tablo 2.5: Liderlik Tarzı Tanımları

Babacan Liderlik	Etik Liderlik	Kadın Liderliği	Manevi Liderlik	Uyumlu Liderlik
Davranışçı Liderlik	Etkileşimsel Liderlik	Karakter Tabanlı Liderlik	Otantik Liderlik	Vizyoner Liderlik
Direktif Verici Liderlik	Etkili Liderlik	Karizmatik Liderlik	Otoriter Liderlik	Yaratıcı – Bilimsel Liderlik
Dönüşümcü Liderlik	Formal ve Informal	Katılımcı Liderlik	Pasif Liderlik	Yeşil Liderlik
Estetik Liderlik	Hizmetkâr Liderlik	LÜE Teorisi	Paylaşılan Liderlik	

(Alparıslan ve Ekşili (2016: 278–280);Gündemdeki Liderlik Konuları: Journal of OrganizationalBehavior Dergisinde Bibliyometrik Bir Analiz (2010-2015). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 274.)

Literatürdeki bilimsel yayınlarda liderliğin aldığı sıfatları ve liderlik tarzı tanımlarını ortaya çıkararak bu çalışmaların sağladığı katkılardan birisi de şüphesiz, kullanılan kavramlar açasından liderlik ile ilgili teoriler, teoriler altında ortaya çıkan liderlik modelleri ve liderlik tarzları konularındaki karmaşıklığı ortaya çıkarılmış olmalarıdır. Buna göre, literatürdeki bir çok yayında, liderlik tarzı olarak kullanılan kavramların literatürde yer almadığı, liderlik teorilerinin tarz olarak değerlendirdiği ve tek bir teorinin bir çok farklı versiyonda ve isimde liderlik sıfatı olarak kullanıldığı gibi sorunlara rastlanıldığı Alparıslan ve Ekşili (2016: 278–280)’nin ve Özkan (2016: 621–626)’ın bibliyometrik analizlerinde elde ettikleri sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla, liderlikle ilgili kullanılan kavramlardan hangilerinin literatürde yer aldığı, genel olarak teoriden mi bahsedildiği yoksa bir teori altında ortaya çıkan liderlik modelinden mi bahsedildiği, liderlik modellerinde hangi liderlik tarzlarının davranış modeli olarak literatürde yer aldığı hususlarını netleştirmek gerekmektedir. Bunun için de hangi liderlik modelinin hangi liderlik teorisinin ürünü olduğu ve nasıl kategorize edildiği önem kazanmaktadır.

1.2. Liderlikle İlgili Kategorilendirme Çalışmaları

Liderlik kavramının aldığı sıfatlar ve liderlik tarzı tanımlamalarının yanı sıra liderlik ile kategorilendirme çalışmaları da literatürün öncü bilim insanları tarafından araştırmalara konu edilmiştir. Kategorilendirme çalışmaları kapsamında,Dionne ve diğerleri (2014: 11)’nin, Bernard Morris Bass’ın kurucusu olduğu LeadershipQuarterly dergisinin yayınlarında yer alan liderlik literatürünün analiz düzeylerini inceledikleri çalışmada liderlik teorisi olarak 29 liderlik kategorisi tespit edilmiştir.

Tablo 2.6:LeadershipQuarterly Dergisinin Yayınlarında Tespit Edilen Liderlik Kategorileri

Acil Durum Teorileri	Genel	Kütlebilim Teorileri	Otantik Liderlik	VDL ¹ ve Bireyselleştirilmiş Liderlik
Bilişsel Kuramlar	Güç ve Etki Taktikleri	Liderlik Gelişimi	Ruhsal Liderlik	Yaratıcılık ve Yenilik
Çoklu Teoriler Kategorisi	İkame Liderlik	Liderlik Ortaya Çıkışı	Siyaset ve Kamu Liderliği	Yeni Yöntemler ve Analiz Teknikleri
Davranış Kuramları	Karizmatik Liderlik	Lider-Takipçi İlişkileri	Sürekli Kuramlar	Yönetici Liderlik
Duygular	Karizmatik-İdeolojik-Pragmatik Model	Lider Üye Değişimi	Takipçi Merkezli Teoriler	Dönüşümcü Liderlik
Etik Liderlik	Kültür ve Çeşitlilik	Motivasyon Kuramları	Takımlar ve Gruplardaki Liderlik	

(Dionne ve diğerleri (2014: 11); A 25-year perspective on levels of analysis in leadership research. *Leadership Quarterly*, 25(1), 6–35.)

Bir başka çalışmada Dinh ve diğerleri (2014: 38–47), *Academy of Management Journal*, *Academy of Management Review*, *Administrative Science Quarterly*, *American Psychologist*, *Journal of Applied Psychology*, *Journal of Management*, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *Organizational Science*, *Personnel Psychology* ve *The Leadership Quarterly* gibi 10 üst düzey akademik yayında 2000 – 2012 yılları arasında yayınlanan 752 yayında liderlik teorisinin geniş bir nitel incelemesini yapmıştır. İnceleme sonuçlarına göre üst düzey yayınlardaki teorik ve niceliksel liderlik araştırmaları Tablo 2.4’te görüldüğü şekilde kategorize edilmiştir.

Tablo 2.7:Üst Düzey Akademik Yayınlarında Tespit Edilen Liderlik Teorileri

Özellik Teorileri	Durumsal Teoriler	Sosyal Değişim (İlişkisel) Liderlik Teorileri	Neo-Karizmatik Teoriler	İzleyici Odaklı Teoriler
Özellik Kuramları - Özellikler ve Nitelikler	Örgütsel Öğrenme ve Bilgi İçin Liderlik	Dikey İkili Bağlantı (VDL)	Dönüşümcü Liderlik Teorisi	Takipçilik Teorisi
Liderlik Becerileri / Yeterlilik	Durumsallık Teorisi	Lider Üye Değişimi (LMX)	Etkileşimci Liderlik	Liderlik Romantizmi
Lider Motive Profili Teorisi	Durumsal Liderlik Teorisi	İlişkisel Liderlik	Karizmatik Liderlik	Kendine Özgü Liderlik Teorisi
Davranışsal Teoriler	Amaç Yol Teorisi	Bireyselleştirilmiş Liderlik	İlham Verici Liderlik	Farklı ve Kültürlerarası İlişkilerde Liderlik
Davranışsal Yaklaşımlar (OSU / LBDQ) ²	Bilişsel Kaynak Teorisi	Liderlik ve Bilgi İşleme	Özverili Liderlik Teorisi	Liderlik ve Çeşitlilik [Cinsiyet (Çıkar) Avantajları]

¹ Dikey İkili Bağlantı Modeli “Vertical Dyad Linkage (VDL)”

²The Ohio State University Leader Behavior Description Questionnaire

Katılımcı, Paylaşılan Liderlik, Delege ve Yetkilendirme	Normatif Karar Modeli	Lider ve Takipçi Bilişleri	İdeolojik ve Pragmatik Liderlik	Kültürler Arası Liderlik
Liderlik Ödül ve Ceza Davranışı	Yaşam Döngüsü Teorisi	Örtük Liderlik	Güç ve Etki Teorileri	Takım liderliği
Stratejik Liderlik	Liderlik İkamesi Teorisi	Bilgi İşleme ve Karar Verme Liderliği Teorileri	Güç ve Liderlik Etkisi	Takımlardaki Liderlik ve Karar Grupları
Stratejik / Üst Düzey Yönetici Liderliği	Etik / Ahlakî Liderlik Teorileri	Liderlik Öznitelik Kuramları	Siyasal Liderlik Teorisi / Liderlik Taktiklerini Etkilemek	Bağlamsal, Karmaşık ve Sistem Liderlik Perspektifleri
Üst Kademeler Teorisi	Otantik Liderlik	Liderlik Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	Yaratıcılık, Yenilik ve Değişim İçin Liderlik	Bağlamsal Liderlik Teorisi
Kamu Liderliği (Ör. Başkanlık, Profesyonel Politikacı)	Etik Liderlik Teorisi	Liderlik Gelişimi	Yaratıcılık ve Yenilik İçin Liderlik	Karmaşıklık Liderlik Teorisi
	Hizmetkar Liderlik Teorisi	Liderlik Ortaya Çıkışı	Örgütlerde / Değişimde Lider Değişimi	Sosyal Ağ Liderlik Yaklaşımları
	Ruhsal Liderlik Teorisi		Kimlik Tabanlı Perspektifler	Bütünleştirici Liderlik
Diğer Kurulan Teoriler			Liderliğin Sosyal Kimlik Teorisi	Uyumlu Liderlik
Pygmalion Etkisi	Liderlik Esnekliği	Duygular ve Liderlik	Liderlik Kimlik ve Tanımlama Süreci Teorisi	Çoklu Bağlantı Modeli
Tahrip Edici / İstismarcı Denetim / Toksik Liderlik	Nöro-Biyolojik Yaklaşımlar	E-Liderlik (Görevin, Teknolojinin, Mesafenin ve Sanallığın Etkileri)		
Estetik Liderlik	Lider Hatası ve Kurtarma	Karar Süreç Teorisi		
Girişimci Liderlik	Üstün Liderlik			

(Dinh ve diğerleri (2014: 38–47); Leadership theory and research in the new millennium: Current theoretical trends and changing perspectives. *Leadership Quarterly*, 25(1), 36–62.)

Tablo 2.4’te görüldüğü üzere, Dinh ve diğerleri (2014: 38–47)’nin çalışmasında incelenen üst düzey yayınlardaki teorik ve nicel liderlik araştırmalarında 17 ana kategoride 66 liderlik teorisi tespit edilmiştir.

Liderlikle ilgili bu kategorilendirme ve literatürü netleştirme çalışmaları, 2001 yılında, Virginia Üniversitesi'ndeki Jepson Liderlik Çalışmaları Okulu'nda James MacGregor Burns'un, bütünlük bir liderlik teorisine ulaşmak amacıyla, alanında uzman liderlik bilimcileri arasından oluşturduğu disiplinlerarası çalışma grubunda gündemin önemli konuları arasında yerini almıştır. Bu grubun çalışmaları sırasında J. Thomas Wren, liderlik için birçok yaklaşım bulmaya ve sınıflandırmaya çalışırken, liderlik evrelerini organize bir biçimde tasvir etmek amacıyla liderliğe yönelik farklı yaklaşımların tutarlı bir entelektüel yapıya nasıl entegre olabileceğini gösteren liderlik süreci modeli olan “Periyodik Liderlik Tablosu” nu geliştirmiştir (bkz. Tablo 2.5) (Wren, 2006: 1–13).

Tablo 2.8: Periyodik Liderlik Tablosu

**I
BAĞLAMSAL**

Tarihsel Yaklaşımlar
Kültürel Yaklaşımlar
Kültürlerarası Yaklaşımlar
Çeşitlilik Yaklaşımları
Organizasyonel Tasarım
Cinsiyet Yaklaşımları

**II
BİREYSEL**

Özellikler	Özellikler Teorisi	Kişilik Yaklaşımları			
Davranışsal	Davranışsal Teori	Örgütsel Davranış			
Kavramsal	Örtük Teori	Yükleme Teorisi	Motivasyon Teorisi	Psikolojik Yaklaşımlar	
	Takipçi Yaklaşımları	Rol Teorisi	Karizmatik Teori	Lider Gelişimi	Kendi Kendine Liderlik

**IV
NORMATİF**

Vatandaş Lider	Araçsal Yaklaşımlar
Hizmetkar Lider	Dönüşümcü Liderlik
Etik Teori	Dönüştürücü Liderlik
Değer Yaklaşımları	Değişim Teorisi
Devrimci Yaklaşımlar	

**III
SÜREÇ**

Durumsallık	Durumsallık (İhtimal) Teorisi	Etkin Durumsallık Teorisi	Karar Teorisi	Yol Amaç Teorisi			
Etkileşimsel	Kişiyi Özgü Kredi	Lider / Üye Değişim	Etkileşimsel Liderlik				
	Güç Yaklaşımları	İletişim Teorisi	Etki Yaklaşımları	Grup Süreci	Demokratik Teori	Çatışmaların Çözümü	Otorite Konuları
	Lider İkameleri	Stratejik Yaklaşımlar	Takım Bütünleşme	Vizyon Yaklaşımları	Sistem Teorisi	Katılımcı Yaklaşımlar	Uyarlanabilir İş

**V
METOT**

Nitel Metot	Nitel Metot	Problem Temelli	Eylem Araştırması
-------------	-------------	-----------------	-------------------

Wren (2006: 12); A quest for a grandtheory of leadership. G. R. Goethals ve G. L. J. Sorenson (Ed.), The Quest for a General Theory of Leadership içinde (ss. 1–38). Cheltenham, UK: Edward Elgar.)

Wren (2006: 12)'in çalışmasında liderlik çalışmaları ilk olarak Bağlamsal, Bireysel, Süreçsel, Normatif ve Metodolojik çerçevede sınıflandırılmaktadır. Daha sonra ise liderlik teorileri her bir kategoride kendi bağlamı içerisinde netleştirilmektedir. Buna göre, özellikler teorisi ve davranışsal teoriler, bireysel kategoride ele alınırken durumsallık teorileri süreçsel kategoride, günümüzün popüler liderlik teorilerinden dönüşümcü liderlik ve hizmetkar liderlik gibi bir değer atfedilen teoriler ise normatif kategoride değerlendirilmektedir.

Yine bütünleşik liderlik çalışmaları grubu çalışmalarında, Mark Clarence Walker tarafından 'Liderlik Araştırmasında Sistem Düşüncesi' başlıklı bir matris geliştirilmiştir (bkz. Tablo 2.6). Amacı, önde gelen liderlik teorileri arasındaki varsayım farklılıklarını belirlemek olan çalışmada, Walker yatay eksen üzerinde Özellikler Teorisi, Davranışsal Teori, Durumsallık (Olasılık) Teorisi, Bilişsel Teori, Ahlaki Liderlik Teorileri ve Stratejik Liderlik Teorisini birincil teorik yaklaşımlar olarak tanımlamıştır (Walker, 2006: 56).

Liderlik çalışmaları ile tanınmış ve liderlikle ilgili Teori-Model-Tarz ayırımını belirginleştiren Robert N. Lussier ve Christopher F. Achua ise liderliği açıklamak için kullanılan araştırma yaklaşımları olarak da adlandırılan liderlik teorisinin dört ana sınıflandırmasını; özellikler, davranışsal, durumsal (olasılık) ve bütünleştirici paradigmlar olarak ifade etmiştir (Lussier ve Achua, 2010: 15–16).

Liderlik çalışmaları alanının mevcut seyrinde hangi yeni eğilimlerin ortaya çıktığı ve bunların nedenlerini araştırıldığı bir başka çalışmada ise Tal ve Gordon (2016: 260–264), liderliği incelemeye ve tanımlamaya yönelik bilimsel girişimlerinde; Özellikler Yaklaşımı (özgüven, iç görü, zeka, dürtü ve hakimiyet gibi belirli bireysel özellikler), Durumsal Yaklaşım, Lider-Üye Değişimi Teorisi, Kolektif Liderlik Teorisi, Karmaşıklık Liderliği Teorisi, Paylaşımcı Liderlik Teorisi, Dönüşümcü Liderlik Teorisi ve Dağıtımçı Liderlik Teorisi olarak liderlik teorilerini kategorize etmişlerdir.

Diğer taraftan, Türk yönetim literatüründe liderlikle ilgili yapılmış çalışmalar genel olarak 4 kategori altında toplanmıştır. Eren (2001: 465–490), örgütlerde liderlik ve liderlik davranışlarını analiz ederken Özellikler Teorisi, Davranışsal Teori ve Durumsallık Teorisi genel kategorilerini kullanmıştır. Akdemir (2008: 73), liderlik konusunu Özellikler Teorisi ve Davranışsal Teori perspektifinde incelemiştir. Koçel (2011: 575) ise Liderlik Teorileri başlığı altında Özellikler Teorisi, Davranışsal Liderlik Teorisi ve Durumsallık Teorisini incelerken Etkileşimci, Dönüşümcü ve Karizmatik Liderlik kavramlarını yeni yaklaşımlar olarak belirlemiştir. Benzer şekilde, Koç ve Topaloğlu (2012: 168) da liderlik teorilerini Özellikler Teorisi, Davranışsal Teoriler, Durumsallık Teorileri ve Modern Teoriler olarak nitelerken, Modern Teorilerin açıklamasında Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderlik kavramlarına yer vermişler, Karizmatik Liderliği ise lider davranışı olarak ele almışlardır.

Literatürde, liderlik teorilerinin Özellikler Teorisi, Davranışsal Teoriler ve Durumsal Teoriler başlıklarında dönemlere ayrılmasında; Davranışsal Teorilerin kimi zaman Özellikler Teorisi kimi zaman ise Durumsal Teoriler altında incelendiği ve Durumsal Teorilerin incelenmesinde koşul bağıllık düzeyinin durum düzeyinden farklı olarak ele alındığı bilimsel çalışmaların da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

Tablo 2.9: Mark Walter Matriksi: Liderlik Çalışmalarındaki Düşünce Sistemleri

Unsur	Düşünce Sistemi	Büyük Adam veya Özellik Temelli Liderlik Teorisi	Davranışsal Liderlik Teorisi	Yönetimde Olası Durumlar Teorisi	Bilişsel Liderlik Teorisi	Ahlaki Liderlik Teorisi	Stratejik / Etkileşimsel Liderlik
Anahtar Bileşenler		Bireysel Liderin Özellikleri Etkililiğinin Belirleyicisi Olmalarıdır	Liderlik Tarzı Etkililiğinin Belirleyicisidir	Belli Bir Durumsal Bağlamda Liderlik Stili Etkililiğinin Belirleyicisidir	Davranışlar, Gözlenen Bireylerin İç Faktörlerine Bağlı Olarak Algılandı	En Çok Arzulanan Amaç Olarak Ahlaka Dikkat Etmek veya Yükseltmek	Hedefin Yerine Getirilmesine Yol Açan Bireysel Karar Verme
Liderlerin ve Takipçilerin Göreceli Rolü		Lider Merkezli	Lider Merkezli	Lider Merkezli	Liderlerin ve Takipçilerinin Bireysel Algısı	Lider – Takipçi İlişkisi	Lider – Takipçi İlişkisi
İlgili Teori ve Kavramlar		Kahramanca Liderlik	Görev – İnsan Odaklı Liderler	Durumsal Liderlik	Kültür Temelli veya Hassas Teoriler	Hizmetkar Liderlik; Vatandaş Liderlik; Dönüşümcü Liderlik	Değişim ve Etkileşimsel Teoriler; Biçimsel ve Oyun Teorisi; Lider – Üye Etkileşim Teorisi; Yönetimde Stratejik Teoriler; Askeri Teoriler
Teorisyenler		Carlyle	Lewin; Stogdill ve Coons; Kahn ve Katz; Bales ve Slater	Fiedler; Vroom ve Yetton	Green And Mitchell; Calder; Ayman And Chemers (Kültürlerarası Teoriler)	Greenleaf (Hizmetkar Liderler); Burns (Dönüştürücü Liderler)	Frohlich, Oppenheimer ve Young; Riker; Burns (Etkileşimsel Liderler); Lake ve Powell; Hunt

(Walker (2006); The theory and metatheory of leadership: the important but contested nature of theory. G. R. Goethals ve G. L. J. Sorenson (Ed.), The Quest for a General Theory of Leadership içinde (ss. 46–73). Cheltenham, UK: Edward Elgar)

2. TEORİ, MODEL VE LİDERLİK TARZI KAVRAMLARI

Çalışmanın ikinci bölümünde de görüldüğü üzere, liderlik konusunda yapılan bilimsel araştırmalar ve ortaya çıkan teoriler dikkate alındığında bir çok teorik ayırım, model ve liderlik tarzı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, alandaki Liderlik Teorileri, Liderlik Modelleri ve Liderlik Tarzları arasındaki farklılıkları netleştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Literatürdeki bir çok çalışmada özellikle Teori, Model ve Tarz kavramları iç içe girmiş ve neredeyse anlamını yitirmiş bir hale dönüşmüştür. Liderlik Teorileri, Modelleri ve Tarzlarının incelenmesinde, aynı teorilerin farklı varyasyonlarda verildiği ve yorumlandığı yayınların olduğu da liderliğin aldığı tanımlamalardan anlaşılmaktadır.

Liderlik literatürünü doğru okuyabilmek için her şeyden önce paradigma, liderlik teorisi (yaklaşım), liderlik modeli ve liderlik tarzı (stili) arasındaki ayırımı belirginleştirmek gerekmektedir.

Liderlik paradigması, liderliği düşünmenin, algılamanın, çalışmanın, araştırmanın ve anlamının temel bir yolunu temsil eden ortak bir zihniyettir (Lussier ve Achua, 2010: 16) ve bu 4 ana dönem (özellikler, davranışsal, durumsal ve bütünleştirici) kendi dönemlerinin ortak bakış açılarını temsil etmektedir.

Liderlik teorisi, liderliğin bazı yönlerinin açıklamasıdır. Teoriler, başarılı liderliği daha iyi anlamak, tahmin etmek ve kontrol etmek için kullanıldıkları için pratik değere sahiptir. Dolayısıyla, bir teorinin temel amacı uygulama hakkında bilgi vermektir (Lussier ve Achua, 2010: 15).

Diğer taraftan, bir liderlik modeli ise belirli bir durumda öykünme veya kullanım için bir örnektir. Yani bir liderlik modelinden belirli durumlarda karşılaşılan bir olayda/sorunda, benzerlik kurmak ve örnek olarak kullanmak amacıyla yararlanır. Bir liderlik modelinde takipçilerin liderin davranışını taklit edeceği ve lidere özeneceği umut edilir. Liderlerin, takipçilerin veya her ikisinin performansını iyileştirmek için belirli durumlarda modellere başvurulmaktadır. Genel olarak bütün liderlik teorilerinin liderlik modelleri vardır. Liderlik teorisi, belirli bir durumda kullanılacak değişkenleri ve liderlik tarzlarını açıklayan daha uzun bir metinken, liderlik modeli belirli bir durum için uygun liderlik tarzını seçerken kullanılacak teorinin kısa (bir sayfa veya daha az) özetidir (Lussier ve Achua, 2010: 152).

Liderlik tarzı ise, liderlerin takipçileriyle etkileşime girerken kullandıkları özelliklerin, becerilerin ve davranışların birleşimidir. Bir liderlik tarzı, özelliklere ve becerilere dayanmasına rağmen, en önemli bileşeni davranıştır. Çünkü bir lideri karakterize eden nispeten tutarlı bir davranış modelidir. Örnek olarak, davranışsal teorilerde genel olarak otokratik ve demokratik liderlik tarzları üzerinden tanımlamalar geliştirilmiş (Lussier ve Achua, 2010: 70) ve modellerde liderlik tarzları olarak bu iki tarz üzerinden liderin nasıl liderlik edebileceği analiz edilmiştir.

3. TEORİ, MODEL VE TARZ AYRIMI ÇERÇEVESİNDE LİDERLİK LİTERATÜRÜNÜN KATEGORİLENDİRİLMESİ

Çalışmanın ortaya koyduğu teorik çerçeve ve ulaşmak istediği “literatürdeki kavramları netleştirme ve karmaşaya son verebilme” temel amaçları bağlamında, literatürde genel olarak kabul edilen her bir liderlik teorisi döneminde kazandırılan liderlik modelleri ve bu modellerde geliştirilen liderlik tarzları dönemlerine göre Tablo 3.1, 3.2 ve 3.3’te kategorize edilmektedir.¹

¹ Çalışmada Özellikler Teorisi başlığı altında herhangi bir Model ve Tarz kategorilendirmesi yapılmamıştır. Her ne kadar, karizma kavramı ilk olarak Özellikler Teorisi döneminde liderin doğal özelliklerinden birisi olarak ele alınmış olsa da Karizmatik Liderlik Teorisinin salt karizma kavramından ibaret olmaması ve genel olarak Bütünleştirici Liderlik Teorileri kapsamında literatürde yer edinmesi doğrultusunda bu çalışmada da Bütünleştirici Liderlik Teorileri kategorisinde ele alınmıştır. Yine, Özellikler Teorisinden Davranışsal Teorilere geçiş döneminde literatüre damga vuran McGregor’un X ve Y Tipi Liderlik Teorisi de temel olarak insan özellikleri ile ilgili varsayımlar barındırmasına rağmen, genel olarak insan davranışıyla ilgili olduğu ve literatürde çoğunlukla Davranışsal Teoriler altında kategorize edildiği için Davranışsal Teoriler kategorisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 3.1: Davranışsal Teoriler Başlığı Altında İncelenen Liderlik Modelleri ve Liderlik Stilleri

Iowa Üniversitesi Araştırmaları	Michigan Üniversitesi Araştırmaları Liderlik Modeli	Ohio State Üniversitesi Araştırmaları Liderlik Modeli	Liderlik Matriksi Teorisi	Mc Gregor X ve Y Tipi Liderlik Teorisi ve Modeli	Likert Sistem 4 Teorisi ve Modeli
Otokratik Liderlik Stili	İş (Görev) Odaklı Liderlik	İnsiyatif (İşe Ağırlık Verme) Tarzı	Etkisiz (Pasif) Lider	X Tipi Liderlik	İstismarcı Otokratik
Demokratik Liderlik Stili	Çalışan Odaklı Liderlik	Kişiyi Dikkate Alma Tarzı	Otoriter (Görev Odaklı) Lider	Y Tipi Liderlik	Yardımsöver Otokratik
			İnsancıl Lider (Şehir-Kulüp Lideri)		Katılımcı
			Ortayolcu Lider		Demokratik
			Demokratik Lider (Takım Lideri)		

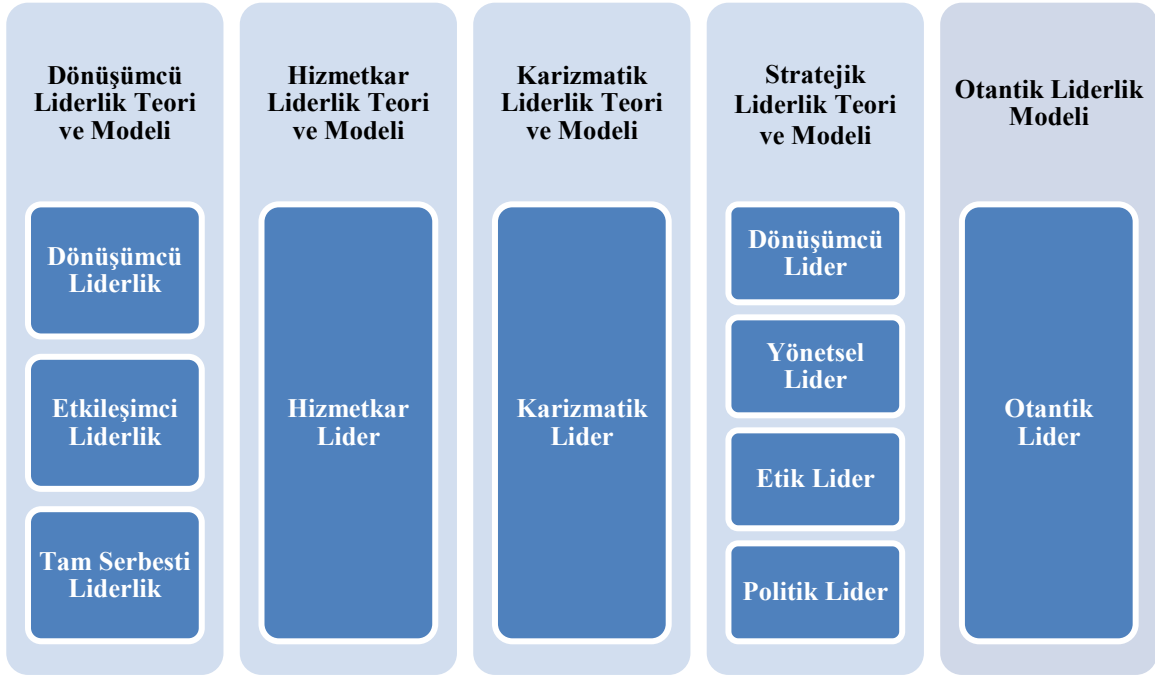
(Arun, 2008; Koçel, 2011; Küçüközkan, 2015; Lussier ve Achua, 2010; Palestini, 2009)

Tablo 3.2: Durumsallık Teorileri Başlığı Altında İncelenen Liderlik Modelleri ve Liderlik Stilleri

Fiedler Etkin Liderlik Modeli	Ardışık Liderlik Modeli	Yol-Amaç Teori ve Modeli	Vroom Yetton Normatif Liderlik Teorisi	Reddin'in Üçboyutlu Liderlik Modeli	Hersey Blanchard Durumsallık Teorisi
Görev Odaklı Liderlik	Patron Merkezli (Otokratik)	Otoriter	Otokratik	Geliştirici Lider	Emir Verici Liderlik
İlişki Odaklı Liderlik	Ast Merkezli (Demokratik)	Destekleyici	Demokratik	Yönetici Lider	Eğitici Liderlik
		Katılımcı		Bürokrat Lider	Destekleyici Liderlik
		Başarıya Yönelik		İyi niyetli (Babacan) Otokrat	Yetki Devredici Liderlik
				Misyoner	
				Uzlaştırıcı	
				Otokrat	
				İlgisiz	

(Arun, 2008; Demir ve diğerleri, 2010; Eren, 2001; Fiedler, 1964; House, 1996; Koç ve Topaloğlu, 2012; Koçel, 2011; Küçüközkan, 2015; Lussier ve Achua, 2010; Palestini, 2009; Tannenbaum ve Schmidt, 1973; Tengilimoğlu, 2005)

Tablo 3.3: Bütünleştirici Teoriler Başlığı Altında İncelenen Liderlik Modelleri ve Liderlik Tarzları

(Avolio ve Bass, 2002; Bass ve Bass, 2009; Bass ve Riggio, 2006; Bass ve Stogdill, 1990; George, 2003; Küçüközkan, 2015; Lussier ve Achua, 2010; Palestini, 2009; Pisapia, 2009; Nanjundeswaraswamy ve Swamy, 2014; Tabak ve diğerleri, 2012; Uğuroğlu ve Çelik, 2009; vanDierendonck ve Patterson, 2010)

4. SONUÇ

“Eğer bir liderlik teorisi teşhis, eğitim ve gelişim için kullanılacaksa, yöneticiler, yetkililer ve yeni ortaya çıkan liderler tarafından kabul edilen ve kullanılan kavram ve varsayımlar da teori temelli olmalıdır” (Bass ve Stogdill, 1990: 37). Dolayısıyla teorilerden uzaklaşarak ortaya atılan kavramlar ve bilimden uzak bir şekilde, popülist politikalara hizmet etmeyi amaçlayan varsayımların liderliğin gelişimi için oluşturduğu tehdidin farkında olmak gerekmektedir.

Diğer taraftan, liderlik literatürünün kullanımında bir teoriye bağlı olarak yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkartılan bir liderlik modelini ve modelin ortaya çıkardığı yada önerdiği liderlik tarzlarını tek başına bir teori gibi ele almanın literatürde var olan karmaşıklığı daha da artıracığı değerlendirilmektedir.

Liderlik literatürü ile ilgili olarak vurgulanması gereken diğer bir önemli husus ise her teorinin bir önceki teorinin karşılayamadığı, cevap bulamadığı sorular üzerine ortaya çıktığının ve doğruyu arama çabasıyla varlığını sürdürdüğünün bilinmesi gerekliliğidir. Zira, geçmiş çalışmaların devamı olsun yada olmasın, araştırmalardan elde edilen sonuçları yada keşfedildiği iddia edilen teori ve modelleri geçmiş teorilerden bağımsızlaştırma girişimleri, liderliğin tarihsel gelişimini yok saymakta ve geldiği noktayı inkar etmektedir.

Günümüzde, liderlik çalışmaları, farklı disiplinlerin liderlik hakkında söyledikleri argümanları bütünleştirme çabalarına yönelmektedir. Liderliğe yönelik çok sayıda yaklaşımı benimsemek isteyen teorik bir kavramsallaştırma olarak Genel Liderlik Teorisi çalışmaları (Goethals ve Sorenson, 2006) ve Bass’ın Tam Kapsamlı Liderlik çalışmaları (Avolio ve Bass, 2002) liderliğin geleceğine daha bir umutla bakılmasını sağlamaktadır.

Bu bütünleştirici teorik kavramsallaştırma, Walker (2006)’ın çalışmasında Ahlaki Liderlik Teorileri kategorisinde ele aldığı, Wren (2006: 12)’in ise Normatif kategoride değerlendirdiği Dönüşümcü Liderlik ve Hizmetkar Liderlik teorileri ile birlikte Karizmatik Liderlik ve Otantik Liderlik Teorilerinde de görülmektedir. Literatürde yer alan yönlendirmeler (Avolio ve Bass, 2002; Bass ve Bass, 2009; Bass ve Riggio, 2006; Bass ve Stogdill, 1990; George, 2003; Küçüközkan, 2015;

Lussier ve Achua, 2010; Palestini, 2009; Pisapia, 2009; Nanjundeswaraswamy ve Swamy, 2014; Tabak ve diğerleri, 2012; Uğuroğlu ve Çelik, 2009; vanDierendonck ve Patterson, 2010) doğrultusunda bu teoriler, Bütünleştirici Liderlik Teorileri olarak değerlendirilmişlerdir. Bu teorilerin ortak özelliği ise bütün teorilerde ortaya atılan en iyi liderlik özelliklerini tek bir teoride birleştirmeye çalışmalarıdır.

Bütünleştirici Liderlik Teorilerini belirginleştirmenin yanı sıra, liderlik literatüründeki teori-model-tarz ayrımı ile ilgili kavram karmaşasını sona erdiren bir netleştirme sağlamaya odaklanan bu çalışmada, Türk Yönetim Literatüründe genel olarak kullanılan liderlik teorileri bağlamında liderlik modelleri ve liderlik tarzları kategorize edilerek literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır.

Bütünleşik/Tam Kapsamlı/Genel Liderlik Teorisine ulaşmada, Özellikler Teorisinden başlayarak diğer teorileri de kapsayan ve liderlik alanındaki günümüz liderlik çalışmalarına ışık tutan yaklaşımları ve bu yaklaşımlarda ortaya çıkartılan modelleri ve liderlik tarzlarını yerinde ve doğru bir şekilde kullanmak liderlik literatürünü bütünleştirme çabaları açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, A. (2008). *Vizyon Yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Alparşlan, A. M. ve Ekşili, N. (2016). Gündemdeki Liderlik Konuları: Journal of Organizational Behavior Dergisinde Bibliyometrik Bir Analiz (2010-2015). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 274. doi:10.20875/sb.59615
- Arun, K. (2008). *Liderlik Tarzları ile Paylaşımçı Bilgi Kültürü İlişkisi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı
- Avolio, B. J. ve Bass, B. M. (2002). *Developing Potential Across a Full Range of Leadership: Cases on Transactional and Transformational Leadership*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Bass, B. M. ve Bass, R. (2009). *The Bass Handbook of Leadership*: New York ; London: Free Press. <https://glose.com/book/the-bass-handbook-of-leadership> adresinden erişildi.
- Bass, B. M. ve Riggio, R. E. (2006). *Transformational Leadership* (Second Edi.). London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Bass, B. M. ve Stogdill, R. M. (1990). *Bass & Stogdill's handbook of leadership: theory, research and managerial applications* (3rd ed.). New York ; London: Free Press.
- Demir, C., Yılmaz, M. K. ve Çevirgen, A. (2010). Liderlik Yaklaşımları ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 129–152.
- Dinh, J. E., Lord, R. G., Gardner, W. L., Meuser, J. D., Liden, R. C. ve Hu, J. Y. (2014). Leadership theory and research in the new millennium: Current theoretical trends and changing perspectives. *Leadership Quarterly*, 25(1), 36–62. doi:10.1016/j.leaqua.2013.11.005
- Dionne, S. D., Gupta, A., Sotak, K. L., Shirreffs, K. A., Serban, A., Hao, C. Y., ... Yammarino, F. J. (2014). A 25-year perspective on levels of analysis in leadership research. *Leadership Quarterly*, 25(1), 6–35. doi:10.1016/j.leaqua.2013.11.002
- Eren, E. (2001). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)* (5. bs.). Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Fiedler, F. E. (1964). A Contingency Model of Leadership Effectiveness. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde. New York: Academic Press.
- George, B. (2003). *Authentic Leadership: Rediscovering the Secrets to Creating Lasting Value*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Goethals, G. R. ve Sorenson, G. L. J. (2006). *The Quest for a General Theory of Leadership*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- House, R. J. (1996). Path-Goal Theory Of Leadership: Lessons, Legacy, And A Reformulated Theory. *The Leadership Quarterly*, 7(3), 323–352.
- Koç, H. ve Topaloğlu, M. (2012). *İşletmeciler İçin Yönetim Bilimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koçel, T. (2011). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Küçüközkan, Y. (2015). Liderlik ve Motivasyon Teorileri: Kuramsal Bir Çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 85–116.

- Landis, E. A., Hill, D. ve Harvey, M. R. (2014). A synthesis of leadership theories and styles. *Journal of Management Policy&Practice*, 15(2), 97–100.
- Lussier, R. N. ve Achua, C. F. (2010). *LEADERSHIP: Theory, Application, &Skill Development*. (4, Ed.). USA: South-Western Cengage Learning. doi:10.1097/01.jgp.0000369161.13792.ad
- Nanjundeswaraswamy, T. S.. ve Swamy, D. R. (2014). Leadership Styles. *Advances in Management*, 7(2), 57–63.
- Nice, D. C. (1998). The warrior model of leadership: Classic perspectives and contemporary relevance. *The Leadership Quarterly*, 9(3), 321–332. doi:10.1016/S1048-9843(98)90033-9
- Özkan, M. (2016). Liderlik Hangi Sıfatları, Nasıl Alıyor? Liderlik Konulu Makalelerin İncelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), 615–639.
- Palestini, R. H. (2009). *From Leadership Theory To Practice: A Game Plan for Success As a Leader*.
- Pisapia, J. (2009). *The Strategic Leader New Tactics for a Globalizing World*. Charlotte: Information Age Publishers.
- Tabak, A., Polat, M., Coşar, S. ve Türköz, T. (2012). Otantik Liderlik Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *ISGUC, The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(4), 89–106. doi:10.4026/1303-2860.2012.0212.x
- Tal, D. ve Gordon, A. (2016). Leadership of the present, current theories of multiple involvements: a bibliometric analysis. *Scientometrics*, 107(1), 259–269. doi:10.1007/s11192-016-1880-y
- Tannenbaum, R. ve Schmidt, W. (1973). How to Choose a Leadership Pattern. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/1973/05/how-to-choose-a-leadership-pattern> adresinden erişildi.
- Tengilimoğlu, D. (2005). Kamu ve Özel Sektör Örgütlerinde Liderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com*, 4(14), 1–16.
- Uğuroğlu, Ö. ve Çelik, Y. (2009). Örgütlerde Stratejik Liderlik ve Özellikleri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(2), 121–156.
- vanDierendonck, D. ve Patterson, K. (2010). *-Servant Leadership*, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9780230299184
- Walker, M. C. (2006). The theory and metatheory of leadership: the important but contested nature of theory. G. R. Goethals ve G. L. J. Sorenson (Ed.), *The Quest for a General Theory of Leadership* içinde (46–73). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Wren, J. T. (1995). *The leader's companion: Insights on leadership through the ages*. New York: Free Press.
- Wren, J. T. (2006). A quest for a grand theory of leadership. G. R. Goethals ve G. L. J. Sorenson (Ed.), *The Quest for a General Theory of Leadership* içinde (1–38). Cheltenham, UK: Edward Elgar.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, to put an end to the categorization complexity and the general conceptual complexity between styles, models, and theories in the leadership literature; The distinction between theory-model-style concepts is clarified, and categorization studies on leadership theories are illustrated. In addition, leadership is categorized based on important theories according to the theory, model, and style distinction in the leadership literature.

Methodology

In the study, the books of Bruce J. Avolio and Bernard M. Bass, George R. Goethals and Georgia L.J. Sorenson, Robert N. Lussier and Christopher F. Achua were used to form the theoretical part. Robert N. Lussier and Christopher F. Achua's and Kocel's classification and identification are used for relevant theories, models and styles. Afterward, the data obtained from the literature (Avolio and Bass, 2002; Bass and Bass, 2009; Bass and Riggio, 2006; Bass and Stogdill, 1990; George, 2003; Küçüközkan, 2015; Lussier and Achua, 2010; Nanjundeswaraswamy and Swamy, 2014; Palestini, 2009; Tabak et al., 2012; Uğuroğlu and Çelik, 2009; van Dierendonck and Patterson, 2010) were used to make the classification.

Findings

When scientific research on leadership and emerging theories are examined, many theoretical distinctions, models and leadership styles emerge. This makes it necessary to clarify the differences between Leadership Theories, Leadership Models and Leadership Styles in the field. In many studies in the literature, especially the concepts of Theory, Model and Style have become intertwined and have almost lost their meaning.

To read the leadership literature correctly, first of all, it is necessary to clarify the distinction between paradigm, leadership theory (approach), leadership model and leadership style.

Leadership theory is an explanation of some aspects of leadership. Theories have practical value as they are used to better understand, predict and control successful leadership. Therefore, the main purpose of a theory is to provide information about the practice. A leadership model, on the other hand, is an example for emulation or use in a particular situation. In other words, a leadership model is used to establish a similarity in an event/problem encountered in certain situations and to use it as an example. In a leadership model, it is hoped that followers will imitate the leader's behavior and want to be like the leader. Leadership style, on the other hand, is the combination of traits, skills, and behaviors that leaders use when interacting with their followers. Although a leadership style is based on traits and skills, its most important component is behavior. Because it is a relatively consistent pattern of behavior that characterizes a leader (Lussier ve Achua, 2010: 15-155).

To clarify the concepts in the literature and end the confusion, the leadership models brought to the literature in each leadership theory period and the leadership styles developed in these models are clarified in Tables 3.1, 3.2 and 3.3 according to the periods.²

²In the study, no Model and Style categorization was made under the title of the Trait Theory. Although the concept of charisma was first considered as one of the natural characteristics of the leader in the Trait Theory period; in line with the fact that the Charismatic Leadership Theory does not only consist of the concept of charisma and generally has a place in the literature within the scope of Integrative Leadership Theories, it was discussed in the category of Integrative Leadership Theories in this study. In addition, although McGregor's X and Y Type Theory of Leadership, which left its mark on the literature during the transition period from Traits Theory to Behavioral Theories, also contains assumptions about human characteristics, but it is in the Behavioral Theories category since it is generally related to human behavior and is mostly categorized under Behavioral Theories in the literature.

Table 3.1: Leadership Models and Leadership Styles Examined under Behavioral Theories

University of Iowa Research	University of Michigan Leadership Model	Ohio State University Leadership Model	Leadership Grid Theory	Douglas McGregor's Theory X/ Theory Y Leadership Theory and Model	Likert's System of Management Theory and Model
Autocratic Leadership Style	Job-Centered Leadership	Initiating Structure	Impoverished Leader	Theory X Attitudes	Exploitative Authoritative
Democratic Leadership Style	Employee-Centered Leadership	Consideration Behavior	Authority-compliance Leader		Theory Y Attitudes
			Country-club Leader	Consultative	
			Middle-of-the-road Leader		Participative
			Team Leader		

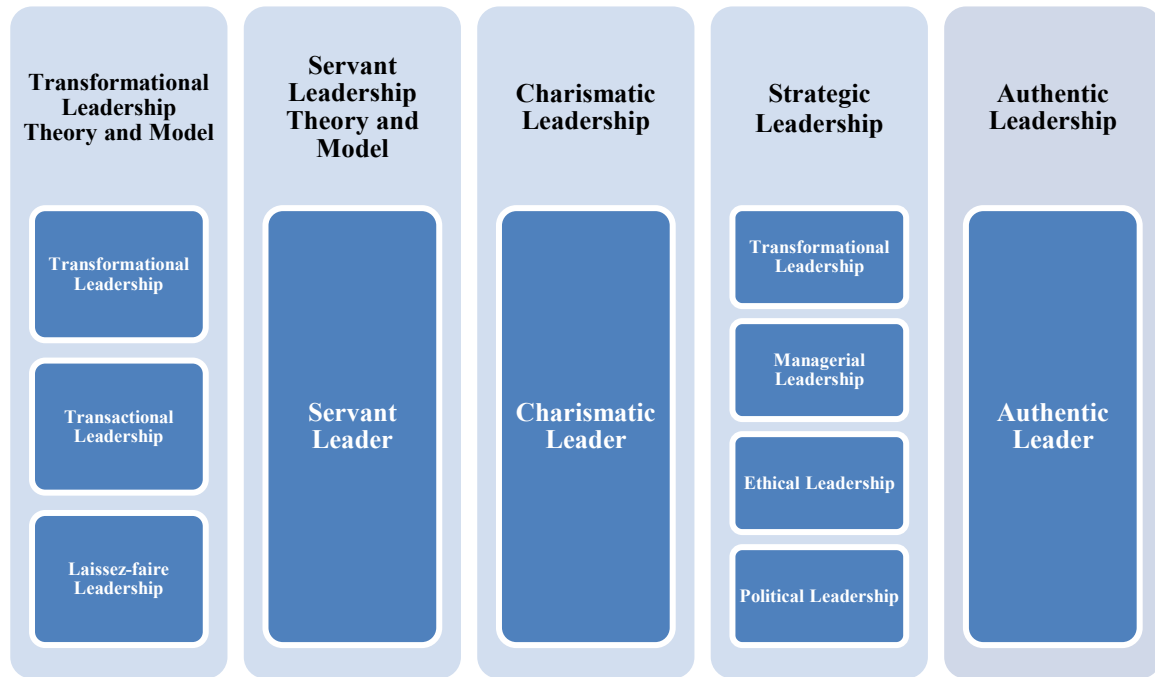
(Arun, 2008; Koçel, 2011; Küçüközkan, 2015; Lussier and Achua, 2010; Palestini, 2009)

Table 3.2: Leadership Models and Leadership Styles Examined under Contingency/Situational Theories

Fiedler's Contingency Leadership Model	Tannenbaum and Schmidt's Leadership Continuum Theory and Model	House's Path-Goal Theory	Normative Leadership Theory and Model	Reddin 3D or Tri-Dimensional Grid	Hersey and Blanchard Situational Leadership Model
Task-oriented Leader	Boss-centered Leadership	Directive	Autocratic	Developer	Telling Style (Directing)
				Executive	
Relationship-oriented Leader	Subordinate-centered Leadership	Supportive	Democratic	Bureaucrat	Selling Style (Coaching)
				Benevolent Autocrat	
		Participative		Missionary	Participating Style (Supporting)
			Achievement-Oriented	Commitment	
				Defector	Delegating Style
				Autocrat	

(Arun, 2008; Demir et al., 2010; Eren, 2001; Fiedler, 1964; House, 1996; Koç and Topaloğlu, 2012; Koçel, 2011; Küçüközkan, 2015; Lussier and Achua, 2010; Palestini, 2009; Tannenbaum and Schmidt, 1973; Tengilimoğlu, 2005)

Tablo 3.3: Leadership Models and Leadership Styles Examined under Integrative Theories

(Avolio and Bass, 2002; Bass and Bass, 2009; Bass and Riggio, 2006; Bass and Stogdill, 1990; George, 2003; Küçüközkan, 2015; Lussier and Achua, 2010; Palestini, 2009; Pisapia, 2009; Nanjundeswaraswamy and Swamy, 2014; Tabak et al., 2012; Uğuroğlu and Çelik, 2009; vanDierendonck and Patterson, 2010)

Conclusion and Discussion

“If a theory of leadership is to be used for diagnosis, training, and development, it must be theory-grounded in the concepts and assumptions that are acceptable to and used by managers, officials, and emergent leaders” (Bass & Stogdill, 1990: 37). Therefore, concepts that are put forward by moving away from theories, and assumptions that aim to serve populist policies away from science pose a threat to the development of leadership. And it is necessary to be aware of this threat.

On the other hand, in the use of leadership literature, considering a leadership model that is revealed as a result of studies based on a theory and the leadership styles revealed or suggested by the model as a stand-alone theory will increase the complexity in the literature.

Another important point to be emphasized regarding the leadership literature is that each theory emerges on questions that the previous theory was insufficient and could not find an answer to, and that it continues to exist with an effort to seek the truth. Because, whether it is a continuation of previous studies or not, the claims that the results obtained from the researches, or the theories and models that are claimed to be discovered are independent of the past theories ignore the historical development of leadership and deny the point it has reached.

Today, leadership studies are directed towards efforts to integrate the arguments that different disciplines say about leadership. General Leadership Theory studies (Goethals & Sorenson, 2006) as a theoretical conceptualization that wants to adopt a multitude of approaches to leadership and Bass's Full Range of Leadership studies (Avolio & Bass, 2002) provide a more hopeful look at the future of leadership.

This integrative theoretical conceptualization is also seen in Charismatic Leadership and Authentic Leadership Theories, together with the Transformational Leadership and Servant Leadership theories, which Walker (2006) considers in the category of Moral Leadership Theories, and Wren (2006, p. 12) evaluates them in the Normative category. From the directions in the literature (Avolio and Bass, 2002; Bass and Bass, 2009; Bass and Riggio, 2006; Bass and Stogdill,

1990; George, 2003; Küçüközkan, 2015; Lussier and Achua, 2010; Palestini, 2009; Pisapia, 2009; Nanjundeswaraswamy and Swamy, 2014; Tabak et al., 2012; Uğuroğlu and Çelik, 2009; van Dierendonck and Patterson, 2010), these theories were evaluated as Integrative Leadership Theories. The common feature of these theories is that they try to combine the best leadership characteristics put forward in all theories in a single theory.

In this study, which focuses on clarifying the Integrative Leadership Theories, as well as on providing a clarification that ends the conceptual complexity regarding the theory-model-style distinction in the leadership literature, leadership models and leadership styles are tried to be brought to the literature by categorizing them in the context of leadership theories generally used in Turkish Management Literature.

In reaching the Integrated/Full Range/General Leadership Theory; it is very important for the efforts to integrate the leadership literature to use the approaches starting from the Trait Theory, covering other theories and shedding light on today's leadership studies in the field of leadership, and appropriately and correctly using the models and leadership styles revealed in these approaches.

IMMIGRANT ADOLESCENT DEPRESSION AS A FUNCTION OF PREFERENCE FOR AMERICAN WAY OF LIFE

Araştırma Makalesi / Research Article

Hatipoğlu, S. & Szaflarski, M. (2021). Immigrant Adolescent Depression as a Function of Preference for American Way of Life. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1654-1671.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.980239>.

Geliş Tarihi: 07.08.2021
Kabul Tarihi: 27.08.2021
E-ISSN: 2149-3871

Serra HATİPOĞLU

Alabama Üniversitesi Birmingham, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
sserra@uab.edu
ORCID No: 0000-0002-1344-3244

Magdalena SZAFLARSKİ

Alabama Üniversitesi Birmingham, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
szaflam@uab.edu
ORCID No: 0000-0002-6228-1405

ABSTRACT

Health disparities affect immigrant adolescents, but the role of parental acculturation in immigrant adolescent mental health remains unclear. We examined associations of parental acculturation, social ties, and importance of cultural heritage with adolescent depression using data from the Children of Immigrants Longitudinal Study (n=1,765). Adolescent depression was assessed with the Center for Epidemiologic Studies-Depression scale and parental acculturation with English proficiency and preference for American way of life. Regression analysis results showed parental preference for American way of life to be associated with lower levels of adolescent depression, independently of other factors, but English proficiency had no association. Greater congruence in preference for American lifestyle between immigrant parents and their children appears protective for adolescent mental health. Understanding of different dimensions of parental acculturation and their relationships to adolescent mental health is key and warrants further research.

Keywords: Acculturation, Immigrant, Adolescent, Mental health, Children of immigrants.

TERCİH EDİLEN BİR FONKSİYON OLARAK AMERİKAN YAŞAM TARZI VE GÖÇMEN ERGEN DEPRESYONU

ÖZ

Sağlık eşitsizlikleri göçmen ergenleri etkilemesine rağmen göçmen ergen ruh sağlığında ebeveyn kültürleşmesinin rolü belirsizliğini korumaktadır. Bu çalışmada Göçmen Çocuklar Boylamsal Çalışmasından (n=1,765) (Children of Immigrant Longitudinal Study) elde edilen veriler kullanılarak ebeveyn kültürü, sosyal bağlar ve kültürel mirasın önemi ile ergen depresyonu arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ergen depresyonu, Epidemiyolojik Araştırmalar Merkezi-Depresyon (Center for Epidemiologic Studies-Depression) Ölçeği ile ebeveyn kültürleşmesi ise İngilizce dil yeterlilikleri ve Amerikan yaşam tarzı tercihleri ile ölçülmüştür. Uygulanan regresyon analizi sonucunda, Amerikan yaşam tarzına yönelik ebeveyn tercihinin, diğer faktörlerden bağımsız olarak, daha düşük ergen depresyon seviyeleri ile ilişkili olduğunu göstermiş, ancak ebeveyn İngilizce dil yeterliliği ile ergen depresyon seviyesi arasında bir ilişki görülmemiştir. Göçmen ebeveynler ve çocukları arasındaki Amerikan yaşam tarzı tercihindeki uyumunun, ergen ruh sağlığı için koruyucu olduğu görülmüştür. Ebeveyn kültürleşmesinin farklı boyutlarının incelenmesi ve bunların ergen ruh sağlığıyla ilişkilerinin anlaşılması önemlidir ve daha fazla araştırılmayı gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürleşme, Göçmen, Ergen, Ruh sağlığı, Göçmen çocuklar.

INTRODUCTION

There is an estimated 19.6 million of immigrant children and adolescents living in the United States (US) (Child Trends, 2018). This means that 27% of American children/adolescents ages 6-17 have at least one parent who is foreign-born, twice as many as in 1990 (Migration Policy Institute (MPI), 2018). The majority of immigrant children/adolescents are second-generation, and more than half are Hispanic/Latino. The composition of this population by country of birth keeps changing. The largest proportion (38%) of first-generation immigrant children/adolescents in 2006 were born in Mexico, but this number has fallen to 18% in 2017, with children/adolescents from other Latin American and Asian countries (e.g., El Salvador, India, and the Philippines) gaining in numbers.

Researchers and clinicians are increasingly calling attention to immigrant adolescent mental health (Belhadj Kouider, Koglin, & Petermann, 2015; Filion, Fenelon, & Boudreaux, 2018). Immigration is a traumatic life experience, and adjustment to the receiving society creates additional challenges. Immigration effects on youth mental health can be structural (related to their social position and resources) and psychological. First, socioeconomic situation of many immigrant youth is difficult. The rates of poverty have been higher for immigrant than for non-immigrant children/adolescents (23% versus 17%), with as many as a quarter of first-generation children/adolescents living in poverty (Migration Policy Institute (MPI), 2018). Second, health care access has been more limited for immigrant children/adolescents than for their US-native counterparts, and has been restricted further by poverty (Blewett, Johnson, & Mach, 2010; Magdalena Szaflarski & Ying, 2007). Rates of mental health care utilization have also been lower among foreign-born compared to US natives (Bauldry & Szaflarski, 2017; Lee & Matejkowski, 2012). In addition, racial/ethnic discrimination, structural racism, and disparities in health are pervasive and have detrimental effects on mental and physical health of immigrants (M. Szaflarski & Bauldry, 2019; Takeuchi, 2016; Williams, 2012).

For immigrant youth, immigration and post-arrival related strains are exacerbated by the critical period of adolescence (typically ages 12-18) as a time of identity formation, transition to independence, and significant physiological and lifestyle changes (Hueston, Cryan, & Nolan, 2017). During adolescence, individuals show increased risk-taking, social activity, impulsivity, and cognitive adjustments that affect executive function, cognitive control, learning, and memory. This transitional period is stressful, and a majority of adolescents report mood disturbances and anxiety (Holder & Blaustein, 2014). Stress, especially chronic exposure to stressful situations, has detrimental effects on brain development.

Acculturation is a complex and multidimensional process that occurs during immigrant adjustment to the host country (J. W. Berry, 1997) and that shapes immigrant mental and physical health (M. Szaflarski & Bauldry, 2019; M. Szaflarski et al., 2016). Stress of acculturation (acculturative stress), in particular, has important implications for immigrant youth mental health (Belhadj Kouider et al., 2015; Sirin, Sin, Clingain, & Rogers-Sirin, 2019). Research shows complex relationships between acculturation/acculturative stress and emotional and behavioral health of immigrant youth that are influenced by racial, ethnic, and religious background as well as minority status in the receiving society (Belhadj Kouider et al., 2015; Kim, Schwartz, Perreira, & Juang, 2018). Acculturation effects on health can be intertwined with discrimination (M. Szaflarski & Bauldry, 2019). Family-level acculturation factors that impact immigrant youth mental health include: acculturative stress, low English language competency, children acting as language brokers for parents, discrepancies in children's and parents' cultural orientation, and non-Western cultural orientation (e.g., collectivistic orientation, acceptance of parental feelings, or harsh parenting) (Belhadj Kouider et al., 2015). Family conflict and low familism may have additional detrimental effects while family and other social support during acculturation can mitigate mental health problems among immigrant youth (Belhadj Kouider et al., 2015).

Even though a broad array of factors shaping immigrant youth mental health have been identified, further examination of these factors in relation to specific outcomes is needed. This study aimed to flash out associations between parental acculturation, social ties, and importance of cultural heritage and depressive symptoms among US-based immigrant youth.

1. THEORETICAL FRAMEWORK

The study draws on existing acculturation frameworks (J. W. Berry, 1997; Schwartz et al., 2013), social stress and social support literatures (Turner & Turner, 2013; Wheaton, 1990), and Pierre Bourdieu's concept of habitus (Bourdieu, 1984). Acculturation has been conceptualized as a complex process consisting of the confluence of heritage-cultural and receiving-cultural practices, values, and identifications (Schwartz et al., 2013). There is an ongoing debate about this concept, as it is not fully understood (Abrido-Lanza, Armbrister, Florez, & Aguirre, 2006; Dubowitz, Bates, & Acevedo-Gracia, 2010). However, Berry's acculturation model aims considers two key dimensions of acculturation (J. W. Berry, 1997). The first dimension reflects an individual's attempt to hold on to or reject their native culture while the second dimension reflects their attempt to adopt or reject the host culture (John W Berry, 1992). Within this framework, an individual's acculturation can be defined as reflecting one of four different strategies: assimilation, separation, integration, and marginalization (J. W. Berry, 1997). In terms of acculturative stress, Berry (2003) suggests that integration results in lower while marginalization results in higher stress levels.

In this study, we focus on parental acculturation influences on children of immigrants' mental health. Language proficiency and language preference, which have been linked with mental health outcomes, provide one set of acculturation measures. However, there are other dimensions of acculturation, such as adopting new lifestyles, adjusting cultural identities, social networking patterns (within and outside one's own cultural group), and other factors. There are positive and negative aspects of acculturation that affect mental well-being. For example, successful social integration within the host country has been linked with better (Puyat, 2013) while acculturative stress has been linked with worse mental health (Hovey & Magana, 2000; Leong, Park, & Kalibatseva, 2013; Takeuchi et al., 2007). Stress/stressors in general, including major life changes, have detrimental effects on mental health (Wheaton, 1990) whereas social ties/social support are protective (Turner & Turner, 2013).

In this research, it is also useful to consider Bourdieu's concept of habitus (Bourdieu, 1984). Habitus has been interpreted as "a cognitive map or set of perceptions that routinely guides and evaluates a person's choices and options" and that is shaped by socialization and other social experiences (Cockerham, 2013a)(p. 136). Typically, habitus emerges within social class conditions (i.e., individuals of similar social standing internalize and exhibit similar lifestyles and behaviors). However, habitus can also change and adapt to new social conditions as individuals move across societies. First-generation immigrant parents provide a good empirical case for the explanation of habitus transformation (Jo, 2013). When immigrants move to the new society, they face new cultural fields that their original habitus might not match. This discrepancy in cultural orientation is one source of acculturative stress. However, in the course of successful acculturation -- balancing original and host-country social relations and culture -- habitus adapts to the new conditions reducing stress and, potentially, improving mental wellbeing at the individual and family levels.

Based on these existing theoretical perspectives and research, this study considers the associations between parental social ties, importance of cultural heritage, levels of acculturation, and immigrant youth depressive symptomology. Our research questions and specific hypotheses were as follows:

Question 1: How are parental social networking patterns and importance of cultural heritage associated with parental acculturation, as measured by parental preference for American way of life and English language proficiency?

Hypothesis 1a: Parents' stronger social networking within their own ethnic group and lower importance of cultural heritage are associated with lower parental English language proficiency.

Hypothesis 1b: Parents' stronger social networking within their own group and lower importance of cultural heritage are associated with lower parental preference for American way of life.

Question 2: How are parental social networking within their own ethnic group and importance of cultural heritage associated with youth depression?

Hypothesis 2: Parents' stronger social networking within their own group and lower importance of cultural heritage are associated with higher levels of youth depressive symptoms.

Question 3: What is the relationship between parental acculturation, as measured by parental preference for American way of life and English language proficiency, and youth depression?

Hypothesis 3: As parental preference for American way of life and English language proficiency increase, youth depressive symptoms decrease.

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Participants/Data Collection

This study is based on data from Wave II of the Children of Immigrant Longitudinal Study (CILS) (Portes & Rumbaut, 2001), which was designed to research adaptation processes of second-generation immigrants. The CILS was conducted in San Diego and Miami/Fort Lauderdale metropolitan areas and recruited and interviewed 5,262 immigrant adolescents. Wave I of the study was conducted in 1992 and targeted middle school (8th-9th grade) students (ages 13-14). Wave II was conducted in 1995, and students were re-interviewed along with their parents. Because of funding constraints, only a randomly selected 46.6% of the total universe of parents was offered the parental survey. Wave II included 4,281 students (81.5% of the original sample). Unlike the student survey, which was conducted mostly via self-administered questionnaires administered in schools, the parental survey was conducted mostly face-to-face at the respondents' home. Criteria for participation were American-born adolescents who had at least one foreign-born parent and foreign-born adolescents who had lived in the US for at least five years (Portes & Rumbaut, 2001; Ying & Han, 2008). Further information about the CILS and data access information can be found at <http://www.icpsr.umich.edu/icpsrweb/DSDR/studies/20520>. Even though the CILS data are older, they remain the main source of information on parental influences in adolescent mental health due to lack of more contemporary information (Bey & Norton, 2019; Shen, 2020; Thomas, Williams, Sharma, Chaudry, & Bellamy, 2014; Walters, 2019; Wheeler, Arora, & Delgado, 2020). After deleting cases without the parental survey and some missing data on child and parental variables, the analytic sample was 1,765.

2.2. Measures

Table 1 provides an overview of variable measurement and reliability statistics for composite measures. The dependent variable was adolescent depression assessed by using four items derived from the Center for Epidemiological Studies Depression (CES-D) scale (Radloff, 1977; Ying & Han, 2008). The four items are considered a representative measure of the multidimensional construct assessed by the full CES-D (Rumbaut, 2004; Ying & Han, 2008). Independent variables included parental acculturation (English language proficiency and preference for American way of life), social ties (family and friends from home country, number of friends, socializing with other people from home country, many people from my own country in my neighborhood), and importance of cultural heritage (feeling proud of one's country and importance of teaching children their heritage culture). Control variables included child's sex/gender, race/ethnicity, and US citizenship, as well as parental education, length of US stay, and region of birth.

Table 1: Overview of study variables and measurement

Variable type	Construct	Measure/s	Item/s and values
Dependent Variable	Adolescent depression	Center for Epidemiological Studies Depression (CES-D) scale based on 4 items regarding mood/feelings during the last week	4 items: "I felt sad," "I couldn't get going," "I didn't feel like eating; my appetite was poor," and "I felt depressed." Response categories coded as "1"- rarely; "2"-some of the time, "3"-occasionally, and "4" -most of the time. Cronbach's alpha = 0.7.
Independent Variables	Parental acculturation	Parent's/guardian's English language proficiency: parent-reported; sum of 4 items Parent's/guardian's preference for American way of life: child-reported	4 items: "How well do you speak English?", "How well do you read English", "How well do you understand English?", and "How well do you write English?" Responses coded as "1"-not at all, "2"-a little, "3"-well, and "4"- very well. Cronbach's alpha = 0.9. "How often do your parents (or adults with whom you live) prefer American ways of doing things?" Responses coded as "0"- never, "1"- sometimes, "2"- most of time/all of time." Recoded as "0"- no preference" and "1"- US preference.
	Parental importance of cultural heritage	Proud of own country: parent-reported Importance of teaching to children their original culture: parent-reported	"How proud are you of your country?" Responses coded as "1"-not at all, "2"-a little, "3"-somewhat, and "4"- a lot. "How important is it for (child's name) to know about your country?" Responses coded as "1"-not at all, "2"- a little, "3"- somewhat, and "4"- a lot.
	Parental social ties	Family and friends from home country Number of friends: parent-reported Socializing with other people from home country	3 items: "How many relatives (other than spouse and children) were already living in the U.S. when you arrived?", "How many friends did you have in the U.S. when you arrived?", "Apart from those who live in this house, how many relatives of yours live now near you (In the same city or county)?" composite measure was created from these items. "How many friends do you have in this country?" (continuous number). Responses were recoded as "1"- ≤40, "2"- 41-60, "3"- 61-90, and "4"- >90. "In general, do you socialize mainly with: Other persons born in my own country of birth?" Responses coded as "1" – yes and "0"- no.
		Many people from my own country in my neighborhood	"How true are the following statements? Many people from my country live in this neighborhood." Responses coded as "1" – yes and "0"- no.
Control Variables	Adolescent's sex	Self-reported sex	What is your sex?" "1"-Male, "2"-Female
	Adolescent's race/ethnicity	Self-reported race/ethnicity	"Which of the races listed do you consider yourself to be?" Responses coded as "1"-White, "2"-Black, "3"-Asian, "4" -Multiracial, "5"-Hispanic, "6"-Nationality, ^a "8" Other. Recoded as "1"- White, "2" Black, "3"-Asian, "4"-multiracial/nationality, "5"-Hispanic, and "6"-other.
	Adolescent's US citizenship	Self-reported US citizenship Status	"Are you a U.S. citizen?" "1"-Yes, "2"-No

Parental education	Parent-reported highest level of education	“What is the highest level of education that you completed?” Responses coded as “0”-no schooling, “1”-eighth grade or less, “2”- beyond eighth grade, but not a high school graduate, “3”-high school graduate, “4”-less than one year voc./trade/business school, “5”- one to two years voc./trade/business school, “6”-two years plus Voc./Trade/Business school. “7”- less than two years of college, “8”- Two or more years of college, “9”-Finished four- or five-year college program, “10”- Master’s degree or equivalent, “11”- Ph.D., M.D., or other advanced degree. Recoded as “1”-0 to 11 years education, “2”-12 years education, “3”-13 to 15 years of education, and “4”- 16+ years of education.	
Parent’s region of birth	Parent-reported place of birth	“Where were you born? (Country)” 85 countries listed. Recoded as “1”- Asia, “2”-South America”, “3”- North America, “4”-Central America, “5”-Mexico, “6”-The Caribbean.	
Parent’s length of US residency	Parent-reported length of US residency	“In what year did you arrive to live permanently in the U.S.?” Number of years since arrival (year of survey – year of arrival).	

^a Among immigrant youth, race and ethnicity can be conflated. Some immigrant youth report their nationality as their “race” (Rumbaut, 2005).

3.3. Analysis

The statistical analysis was performed using Stata 13 (StataCorp, 2013). To test Hypothesis 1, we estimated an ordinary-least-squares (OLS) regression model predicting parental English language proficiency and a logistic regression model predicting parental preference for American way of life. To test Hypothesis 2, we estimated an OLS regression model predicting youth depression. Parental social ties rooted in heritage culture and importance of cultural heritage were the key explanatory variables in those models. To test Hypothesis 3, we estimated an OLS regression model predicting youth depression in four steps. The baseline model (Model 1) estimated the effects of parental English proficiency and parental preference for American way of life and on youth depression. The next step built on the baseline model but added parental social ties and importance of heritage culture variables (Model 2). In the following step (Model 3), we also added parental control variables: parental education, length of stay, and region of birth. The final model (Model 4) added controls for child’s demographics: sex, race, and US citizenship. Two-tailed test at alpha = .05 was used to assess the significance of associations among the study variables.

This study was reviewed and approved by the University Institutional Review Board.

3. RESULTS

The descriptive statistics for all study variables are included in Appendix. The sample was 13% white, 6% black, 33% Asian, and 20% Hispanic, and it was equally split by sex. Almost thirty percent of the participants had parents who completed 0-11 years of education, and 21% had parents who completed 16+ years. Sixty-three percent of the youth participants were US citizens. Forty percent of the parents were born in Asia and 24% in the Caribbean.

Tables 2-3 show results from the regression models testing Hypotheses 1a-b. Social networks with family/friends from parents’ home country and having 41-60 and 61- 90 number of friends were positively associated with parental English proficiency while socialization with other people from own country showed a negative association (Table 2). Even though having many people from own country in neighborhood also showed a negative association with parental English language proficiency it was not significant. Both parental importance of cultural heritage variables: proud of own country and importance of teaching to their own culture were negatively associated with English language proficiency, but they were not significant. In addition, English proficiency was positively associated with US citizenship, and

length of residency among parents had a positive association with their English proficiency. While parents born in South America and Mexico had less English language proficiency, immigrant parents from North America had more language proficiency than parents born in Asia. Furthermore, compared to white, black adolescents had higher levels of English proficiency.

Table 2: Multiple regression results for parental social ties and importance of cultural heritage predicting parental acculturation (by parental English language proficiency) among immigrant adolescents (n = 1,765)

Variable	Parental English Proficiency	
	β	SE
Parental Social Ties		
Family and friends from home country	0.075***	0.001
Number of friends (≤ 40 =reference)		
41-60	0.047**	0.055
61 to 90	0.058***	0.055
>90	0.019	0.058
Socialize with other people from own country (No=reference)		
Yes	-0.097***	0.036
Many people from my own country in my neighborhood (True=reference)		
False	-0.026	0.032
Parental Importance of Cultural Heritage		
Proud of own country (Not at all=reference)		
A little	-0.011	0.146
Somewhat	-0.044	0.130
A lot	-0.046	0.125
Importance of teaching to their own culture (Not at all=reference)		
A Little	-0.026	0.180
Somewhat	-0.015	0.168
A Lot	-0.034	0.165
Parental and Adolescent Sociodemographics		
Adolescent's Sex (Male=reference)		
Female	0.033*	0.030
Adolescent's Race/ethnicity (White=reference)		
Black	0.144***	0.077
Asian	-0.025	0.080
Hispanic	-0.045	0.054
Multiracial/nationality ^a	0.018	0.061
Other	-0.018	0.102
Adolescent US Citizen (No=reference)		
Yes	0.183***	0.040
Parental education (0-11 years=reference)		
12 years	0.277***	0.048
13-15 years	0.467***	0.043
16+ years	0.554***	0.048
Parental length of residency	0.198***	0.002
Parental region of birth (Asia=reference)		
South America	-0.070**	0.088
North America	0.053**	0.099

Central America	-0.022	0.086
Mexico	-0.055*	0.068
The Caribbean	-0.033	0.073

* $P < 0.05$; ** $P < 0.01$; *** $P < 0.001$

In the next step, we examined associations between social ties, importance of cultural heritage, and preference for American way of life (Table 3). First, parental socializing with other people from their own country was associated with lower odds of preference for American way of life, while having many people from own country in neighborhood was associated with higher odds of preference for American way of life, holding other variables constant. Second, feeling proud of one's own country was positively associated with preference of American way of life. Also, compared to parents born in Asia, parents born in South America, Mexico, and the Caribbean are less likely to prefer American way of life. Among other controls, adolescent's female sex and being black were associated with lower odds of preference for US way of life. Also, compared to parents who had 12 years of education, parents who completed 13-15 and 16+ years of education level were more likely to prefer US way of life.

Table 3: Logistic regression results for parental social ties and importance of cultural heritage predicting parental acculturation (by parental preference for American way of life) among immigrant adolescents (n = 1,765)

Variable	Parental Preference for American Way of Life		
	β	OR	SE
Parental Social Ties			
Family and friends from home country	0.005	1.005	0.004
Number of friends (≤ 40 =reference)			
41-60	-0.136	0.872	0.227
61-90	-0.129	0.878	0.241
>90	0.160	1.174	0.354
Socialize with other people from own country (No=reference)			
Yes	-0.661	0.515***	0.097
Many people from my own country in my neighborhood (True=reference)			
False	0.372	1.451*	0.227
Parental Importance of Cultural Heritage			
Proud of own country (Not at all=reference)			
A little	0.236	1.266	0.853
Somewhat	0.299	1.348	0.805
A lot	0.601	1.825	1.050
Importance of teaching to children their own culture (Not at All=reference)			
A little	-0.017	0.982	0.913
Somewhat	0.129	1.138	0.997
A lot	-0.571	0.564	0.484
Parental and Adolescent Sociodemographics			
Adolescent's sex (Male=reference)			
Female	-0.658	0.517***	0.075
Adolescent's race/ethnicity (White=reference)			
Black	-0.721	0.486*	0.164
Asian	-0.866	0.420	0.186

Multiracial/nationality	-0.175	0.839	0.253
Hispanic	-0.148	0.862	0.232
Other	1.285	3.617	2.790
Adolescent US citizen (No=reference)			
Yes	0.281	1.325	0.240
Parental education (0-11 years=reference)			
12 years	0.276	1.318	0.273
13-15 years	0.658	1.932***	0.382
16+ years	1.007	2.739***	0.673
Parental length of residency	0.001	1.001	0.011
Parental region of birth (Asia=reference)			
South America	-1.714	0.180***	0.084
North America	-0.282	0.745	0.476
Central America	-0.905	0.404	0.192
Mexico	-1.137	0.320**	0.121
The Caribbean	-0.941	0.390*	0.169

Odds ratios (95% confidence intervals)

* $P < 0.05$; ** $P < 0.01$; *** $P < 0.001$

^a Some immigrant youth report their nationality as their “race” (Rumbaut, 2005)

In testing Hypotheses 2-3 we found that English proficiency had a positive but not statistically significant association, while parental preference for US life had a negative association, with youth depression (Table 4, Model 1). Once parental social ties and importance of cultural heritage variables were added (Model 2), preference for US life continued to be significant while parental English proficiency continued to show no association with youth depression, which remained unchanged after adding parental (Model 3) and child control variables (Model 4). There were no associations between the latter variables with youth depression except child’s sex/gender. Specifically, adolescent females showed higher depression levels than adolescent males in all models.

Table 4: Multiple regression models for parental acculturation, social ties, and importance of cultural heritage predicting depression among immigrant adolescents (n = 1,765)

Variables	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	β	SE	β	SE	β	SE	β	SE
<u>Parental Acculturation</u>								
Parental US preference (No preference=reference)								
US preference	-0.088***	0.170	-0.089**	0.171	-0.087***	0.17	-0.068**	0.17
Parental English proficiency	0.030	0.062	0.032	0.066	0.060	0.09	0.019	0.09
<u>Parental Social Ties</u>								
Family and friends from home country								
Number of friends (≤ 40 =reference)								
41-60			0.002	0.221	0.004	0.222	0.008	0.221
61-90			0.027	0.216	0.023	0.223	0.028	0.220
>90			-0.037	0.223	-0.030	0.234	-0.027	0.232

Socialize with other people from own country (No=reference)						
Yes	-0.001	0.138	-0.002	0.146	0.003	0.145
Many people from my own country in my neighborhood (True=reference)						
False	0.028	0.124	0.024	0.130	0.022	0.130
<hr/>						
Parental Importance of Cultural Heritage						
<hr/>						
Proud of own country (Not at all=reference)						
A little	-0.003	0.582	-0.002	0.585	-0.002	0.580
Somewhat	0.027	0.516	0.030	0.519	0.040	0.514
A lot	-0.041	0.497	-0.033	0.500	-0.023	0.495
Importance of teaching to their own culture (Not at all=reference)						
A Little	0.042	0.717	0.042	0.719	0.027	0.713
Somewhat	0.037	0.663	0.033	0.670	0.014	0.665
A Lot	0.041	0.657	0.039	0.659	0.021	0.653
<hr/>						
Parental and Adolescent Sociodemographics						
<hr/>						
Parental education (0-11 years=reference)						
12 years			-0.037	0.203	-0.024	0.203
13-15 years			-0.057	0.194	-0.040	0.196
16+ years			-0.046	0.225	-0.021	0.226
Parental region of birth (Asia=reference)						
South America			0.006	0.272	0.046	0.352
North America			-0.014	0.344	0.004	0.393
Central America			0.001	0.247	0.059	0.343
Mexico			-0.017	0.199	0.007	0.270
The Caribbean			-0.035	0.185	0.019	0.289
Parental length of residency			0.021	0.008	0.022	0.009
Adolescent's sex (Male=reference)						
Female					0.142***	0.120
Adolescent's race/ethnicity (White=reference)						
Black					0.043	0.311
Asian					0.079	0.317

Multiracial/nationality						0.059	0.243
Hispanic						-0.031	0.216
Other						0.004	0.406
Adolescent US citizen (No=reference)							
Yes						0.044	0.166
Constant	2.873***	0.222	2.753***	0.721	2.683***	0.744	1.899**
R ²	0.0079		0.0163		0.0189		0.0447
Change in R ²			0.0084		0.0027		0.0257
Nested F	6.98		1.24		0.53		6.67
F	0.001		0.246		0.855		0.000

Standardized regression coefficients (β) with standard errors (SE)

* $P < 0.05$; ** $P < 0.01$; *** $P < .001$ (two-tailed tests)

^a Some immigrant youth report their nationality as their “race” (Rumbaut, 2005)

4. DISCUSSION

This study examined the relationship between parental acculturation (English language proficiency and preference for American way of life) and immigrant youth depression while considering the influence of parental social ties and importance of cultural heritage. The findings showed that parental English proficiency was linked positively with close family/friends-based networks but negatively with parental socializing with and residing alongside people from own country. Also, parental English proficiency was positively associated with youth US citizenship status. Even though English proficiency is crucially important, sustaining fluent bilingualism is as important as English proficiency and may be more beneficial since bilingualism can help maintain effective parent-child communication and thus effective parent control in non-English speaking immigrant families. In addition, higher parental education level was associated with higher preference for American way of life, possibly because having higher occupational status facilitates socializing with people who are more likely to be from the host culture.

This study found that parental preference for US life was less likely at higher levels of socializing with people from one’s own country. Preference for socializing with people from one’s own country slows the process of learning about the host culture and acquiring a taste for the host culture’s way of life. Even though parental English proficiency was not significantly associated with youth depression, preference for US life was associated with youth depression, after adjusting for all factors. However, neither parental social ties within their own ethnic group nor importance of cultural heritage indicators showed associations with youth depression. While strong social ties have been shown beneficial for mental health, acculturative stress has been shown to be harmful (Belhadj Kouider et al., 2015). Unfortunately, in our study we did not have measures of acculturative stress and were not able to examine this variable as a potential confounder.

In terms of parental acculturation, we found American way of life, but not English proficiency, was significantly associated with youth mental health. Although parental English proficiency was not significant, it is important to note that the acculturation variables associations were in the opposite direction: the higher English proficiency, the higher was youth depression level, whereas preference for US life was associated with less depression.

The findings about English proficiency's associations with mental health have been mixed in the literature. In some studies, English proficiency was associated with documented declines in immigrant health over time (National Academies of Sciences, 2018). English proficiency is a measure of social integration. Even though integration elevates immigrants socially, it has been found to worsen physical and mental health of immigrants. First-generation immigrants typically have better health than US-natives, but this health advantage declines over time in the US and with each next generation of immigrants. Research has shown that foreign-born adolescents’ mental health declines with a family’s duration in the US (Filion et al., 2018), in addition to youth’s own acculturation, putting them at risk for mental health problems

(Bauer, Chen, & Alegria, 2010). Conversely, some studies underscore importance of the sociodemographic variables such as age, nativity, lack of insurance, and lower level of education and suggest that these factors might play a stronger role than the English proficiency in immigrant mental health (Zhou, 2001). Also, even though English proficiency is crucially important, sustaining fluent bilingualism is as important as English proficiency and may be more beneficial since bilingualism can help maintain effective parent-child communication and thus effective parent control in non-English speaking immigrant families.

In contrast to parental English proficiency, parental preference for American way of life was associated with lower levels of depression among youth in our study. Preference for American way of life is a different measure than English proficiency (correlation between these variables in this study was modest, 0.4). English proficiency indicates linear integration while preference for American way of life probably reflects a balance in immigrants liking/adhering to their original versus American way of life. This is similar to being bilingual and bicultural, which has been shown protective for health. Acculturation is a “messy” process, encompassing both linear and non-linear aspects (J. W. Berry, 1997; Schwartz, Unger, Zamboanga, & Szapocznik, 2010; Schwartz et al., 2013). In addition, preference for American way of life is an attitude and requires less effort and time to develop than language proficiency. Immigrants may prefer American way of life early during their US stay, when their health – and their children’s health – is still protected by their original culture and immigrant selection. Our finding underscores the importance of examining indicators of parental acculturation separately in studying youth mental health, as acculturation is increasingly considered as “a set of related but somewhat independent dimensions” (Schwartz et al., 2010) (p. 246).

Neither parental social ties nor importance of cultural heritage measures showed associations with youth mental health. These measures are also, in part, reflecting biculturalism, which possibly neutralizes positive and negative effects of two cultures on child’s health. Also, research has shown that some acculturation measures, patterns of socializing, and ethnic identity actually do not have direct paths to mental health among adults, but they operate through other factors (e.g., stress and discrimination) (M. Szaflarski & Bauldry, 2019). There are complex relationships between cultural/transcultural influences, parental socialization, and mental health of children of immigrants (Belhadj Kouider et al., 2015; S. Y. Kim et al., 2018). Social ties and ethnic identity have been shown to be protective for immigrants’ health, and they can help to increase parental acculturation (Puyat, 2013; Ying & Han, 2008). Our study confirmed the latter relationship. Increased parental acculturation, in turn, can help to close the acculturation gap between parents and children and improve family relations and wellbeing. However, other literature suggests that cultural dissimilarity and cultural stressors within the receiving society (e.g., racial/ethnic discrimination) may produce some detrimental health effects of socializing within the new society (S. Y. Kim et al., 2018). Future research should aim to further disentangle these associations, especially the role of stress factors (transcultural and culture-specific stressors) (S. Y. Kim et al., 2018).

In terms of sociodemographic factors, the finding about immigrant adolescent girls having higher depressive symptoms is consistent with past reports of sex differences in depression among adolescents (Breslau et al., 2017). Furthermore, we observed no racial/ethnic differences in youth depression. Past research has reported varying findings about race/ethnicity based on a mental health outcome. One study of urban six-graders has reported higher rates of depression and disruptive behavior among children of immigrants from Asian American/Pacific Islander and Latino backgrounds relative to natives, and more disruptive behavior among native than immigrant children (J. Kim et al., 2018). Another study using nationally-representative data has shown that foreign-born adolescents of all racial/ethnic groups report similar mental health to US-born citizens (Filion et al., 2018). However, in the same past research, non-citizen adolescents of all racial/ethnic groups had mental health advantages over US-born citizens, except that emotional difficulty among immigrant adolescents increased with a family’s duration in the US. Parents’ unauthorized status is also a risk for mental health problems among immigrant youth (Siemons, Raymond-Flesh, Auerswald, & Brindis, 2016; Yoshikawa, Suzarez-Orosco, & Gonzales, 2016). Further research is needed to clarify the role of race/ethnicity in different adolescent mental health outcomes while considering duration and legal status in the US.

Acculturation is multidimensional and involves simultaneous maintenance and adaptation of cultural characteristics (Avila & Bramlett, 2013). Acculturation measurements such as language proficiency, language preference, change of diet, and change of lifestyle are strongly tied to each other which happens through socialization and experience, with class circumstances providing social context (Cockerham, 2013b). Berry's acculturation theory helps to explain that different stage of the parental acculturation affects the wellbeing of the child in different direction. In this study, parents' adoption of the new way of life had a positive effect on child wellbeing.

This study had several limitations. First, the sample is not nationally representative, and caution is needed in generalizing the findings to all immigrant youth in the United States. There may be ethnic and nationality differences that are not captured in this study. Specifically, nationally representative samples show that 28% of immigrants in the United States are from Asia, 25% from Mexico, and 4-13% from other, smaller regions (Lopez, Bialik, & Radford, 2018). Also, the vast majority (79%) of immigrant children under the age of 18 has at least one immigrant parent who is a U.S. citizen (Capps, Fix, & Zong, 2016). In our study, 40% and 24% of parents were born in Asia and the Caribbean, which is higher than in nationally-representative samples, and 14% were born in Mexico, which is lower than at the national level. Further, 63% of children in our study had at least one immigrant parent who was a U.S. citizen, which is also lower than at the national level. Our numbers differ from the national estimates because the CHILS was conducted in Southern California and South Florida and did not capture Texas, which has a high number of immigrants from Mexico.

The findings are, therefore, most applicable to the groups that are well-represented in this study, such as immigrants from Asian and the Caribbean. Past studies have reported that younger immigrants from those backgrounds acculturated more rapidly than their parents (Organista, Organista, & Kurasaki, 2003). This might result in intergenerational acculturation gaps, or different pace of acculturation between parents and children (Choi & Harachi, 2008), which could influence youth well-being. In our study, we found that, compared to parents born in Asia, parents born in the Caribbean were less likely to prefer the U.S. way of life. Per other research, when parenting skills are aligned with U.S. cultural values, better outcomes are noted in the parent-child relationship among Asian immigrant parents (Ying & Han, 2008). Consistent with those previous findings, we found that increased parental preference for U.S. lifestyle as a measure of acculturation was associated with lower levels of adolescent depression.

In addition to our study not being nationally representative, longitudinal data would be needed to examine changes in immigrant youths' mental health and parental acculturation, and their association, over time. A longitudinal analysis was not possible using the CILS because only Wave II included the parental survey. It would also be more informative to use the original 20-item scale rather than the four CES-D items. Lastly, measurement of acculturation, social ties, and importance of cultural heritage was limited. More refined measures at both adolescent and parental levels should be incorporated in future research. Besides, there is still a lot to be researched about parental acculturation and adolescent mental health, therefore, this subject should continue to be examined with longitudinal and more up-to-date data.

5. CONCLUSION

Our study adds new information about parental acculturation encompassing both linear and non-linear aspects in their association with immigrant adolescent depression. Furthermore, assessment of parental acculturation with English proficiency and preference for American way of life helped to demonstrate that while English proficiency might not be associated with youth depression, parental preference for American way of life can be associated with lower levels of depression among immigrant youth. These findings confirm that different measures of acculturation can have varying associations with mental health among immigrant youth.

REFERENCES

- Abraido-Lanza, A. F., Armbrister, A. N., Florez, K. R., & Aguirre, A. N. (2006). Toward a theory-driven model of acculturation in public health research. *Am J Public Health, 96*(8), 1342-1346. doi:10.2105/AJPH.2005.064980
- Avila, R. M., & Bramlett, M. D. (2013). Language and immigrant status effects on disparities in Hispanic children's health status and access to health care. *Maternal and child health journal, 17*(3), 415-423.
- Batalova, J., Hanna, M., & Levesque, C. (2021). *Frequently Requested Statistics on Immigrants and Immigration in the United States*. Retrieved from
- Bauer, A. M., Chen, C. N., & Alegria, M. (2010). English language proficiency and mental health service use among Latino and Asian Americans with mental disorders. *Med Care, 48*(12), 1097-1104. doi:10.1097/MLR.0b013e3181f80749
- Bauldry, S., & Szaflarski, M. (2017). Immigrant-based Disparities in Mental Health Care Utilization. *Socius, 3*. doi:10.1177/2378023116685718
- Belhadj Kouider, E., Koglin, U., & Petermann, F. (2015). Emotional and Behavioral Problems in Migrant Children and Adolescents in American Countries: A Systematic Review. *J Immigr Minor Health, 17*(4), 1240-1258. doi:10.1007/s10903-014-0039-2
- Berry, J. W. (1992). Acculturation and adaptation in a new society. *International Migration, 30*(1/2).
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review, 46*(1), 5-68.
- Bey, A., & Norton, M. (2019). The role of parental citizenship status on depression of US citizen children. *Journal of prevention & intervention in the community, 1*-10.
- Blewett, L. A., Johnson, P. J., & Mach, A. L. (2010). Immigrant children's access to health care: differences by global region of birth. *J Health Care Poor Underserved, 21*(2 Suppl), 13-31. doi:10.1353/hpu.0.0315
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*: Harvard University Press.
- Breslau, J., Gilman, S. E., Stein, B. D., Ruder, T., Gmelin, T., & Miller, E. (2017). Sex differences in recent first-onset depression in an epidemiological sample of adolescents. *Transl Psychiatry, 7*(5), e1139. doi:10.1038/tp.2017.105
- Capps, R., Fix, M., & Zong, J. (2016). *A profile of US children with unauthorized immigrant parents*: Migration Policy Institute Washington, DC.
- Child Trends. (2018). Immigrant children. Retrieved from <https://www.childtrends.org/?indicators=immigrant-children>
- Choi, Y., & Harachi, T. (2008). Intergenerational Cultural Dissonance, Parent-Child Conflict and Bonding, and Youth Problem Behaviors among Vietnamese and Cambodian Immigrant Families. *Journal of Youth and Adolescence, 37*, 85-96. doi:10.1007/s10964-007-9217-z
- Cockerham, W. C. (2013a). Bourdieu and an update of health lifestyle theory. In W. C. Cockerham (Ed.), *Medical sociology on the move* (pp. 127-154). New York, NY: Springer.
- Cockerham, W. C. (2013b). Bourdieu and an Update of Health Lifestyle Theory. In W. C. Cockerham (Ed.), *Medical Sociology on the Move: New Directions in Theory* (pp. 127-154). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Dubowitz, T., Bates, L. M., & Acevedo-Gracia, D. (2010). The Latino health paradox: looking at the intersectionality of sociology and health. In C. E. Bird, P. Conrad, A. M. Fremont, & S. Timmermans (Eds.), *Handbook of Medical Sociology* (pp. 106-123). Nashville, TN: Vanderbilt University Press.
- Filion, N., Fenelon, A., & Boudreaux, M. (2018). Immigration, citizenship, and the mental health of adolescents. *PLoS One, 13*(5), e0196859. doi:10.1371/journal.pone.0196859
- Holder, M. K., & Blaustein, J. D. (2014). Puberty and adolescence as a time of vulnerability to stressors that alter neurobehavioral processes. *Front Neuroendocrinol, 35*(1), 89-110. doi:10.1016/j.yfrne.2013.10.004
- Hovey, J. D., & Magana, C. (2000). Acculturative stress, anxiety, and depression among Mexican immigrant farmworkers in the midwest United States. *J Immigr Health, 2*(3), 119-131. doi:10.1023/A:1009556802759

- Hueston, C. M., Cryan, J. F., & Nolan, Y. M. (2017). Stress and adolescent hippocampal neurogenesis: diet and exercise as cognitive modulators. *Transl Psychiatry*, 7(4), e1081. doi:10.1038/tp.2017.48
- Jo, H. (2013). Habitus Transformation: Immigrant Mother's Cultural Translation of Educational Strategies in Korea. *Asia-Pacific Education, Language Minorities and Migration (ELMM) Network Working Paper Series. 7*. <http://repository.upenn.edu/elmm/7>. Retrieved from
- Kim, J., Nicodimos, S., Kushner, S. E., Rhew, I. C., McCauley, E., & Vander Stoep, A. (2018). Comparing Mental Health of US Children of Immigrants and Non-Immigrants in 4 Racial/Ethnic Groups. *J Sch Health*, 88(2), 167-175. doi:10.1111/josh.12586
- Kim, S. Y., Schwartz, S. J., Perreira, K. M., & Juang, L. P. (2018). Culture's Influence on Stressors, Parental Socialization, and Developmental Processes in the Mental Health of Children of Immigrants. *Annu Rev Clin Psychol*, 14, 343-370. doi:10.1146/annurev-clinpsy-050817-084925
- Lee, S., & Matejkowski, J. (2012). Mental health service utilization among noncitizens in the United States: findings from the National Latino and Asian American Study. *Adm Policy Ment Health*, 39(5), 406-418. doi:10.1007/s10488-011-0366-8
- Leong, F., Park, Y. S., & Kalibatseva, Z. (2013). Disentangling immigrant status in mental health: psychological protective and risk factors among Latino and Asian American immigrants. *Am J Orthopsychiatry*, 83(2 Pt 3), 361-371. doi:10.1111/ajop.12020
- Lopez, G., Bialik, K., & Radford, J. (2018). Key Findings About U.S. Immigrants. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/11/30/key-findings-about-u-s-immigrants/>
- Migration Policy Institute (MPI). (2018). Children of U.S. immigrant families (by age group and state, 1990 versus 2018). <https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/children-immigrant-families>. Accessed 2 April 2020.
- National Academies of Sciences, E., and Medicine. (2018). Immigration as a social determinant of health: proceedings of a workshop. <https://doi.org/10.17226/25204>. Washington, DC: The National Academies Press.
- Organista, P. B., Organista, K. C., & Kurasaki, K. (2003). The relationship between acculturation and ethnic minority health. In K. M. Chun, P. B. Organista, & G. Marin (Eds.), *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research* (pp. 139-161). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Portes, A., & Rumbaut, R. G. (2001). *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Puyat, J. H. (2013). Is the influence of social support on mental health the same for immigrants and non-immigrants? *J Immigr Minor Health*, 15(3), 598-605. doi:10.1007/s10903-012-9658-7
- Radloff, L. S. (1977). The CES-D scale: a self-report depression scale for research in the general population. *Applied Psychological Measurement*, 1(3), 385-401.
- Rumbaut, R. G. (2004). Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States. *International Migration Review*, 38(3), 1160-1205.
- Rumbaut, R. G. (2005). Assimilation, dissimilation, and ethnic identities: the experience of children of immigrants in the United States. In M. Rutter & M. Tienda (Eds.), *Ethnicity and Causal Mechanisms* (pp. 301-334). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L., & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the concept of acculturation: implications for theory and research. *Am Psychol*, 65(4), 237-251. doi:10.1037/a0019330
- Schwartz, S. J., Waterman, A. S., Umana-Taylor, A. J., Lee, R. M., Kim, S. Y., Vazsonyi, A. T., . . . Williams, M. K. (2013). Acculturation and well-being among college students from immigrant families. *J Clin Psychol*, 69(4), 298-318. doi:10.1002/jclp.21847
- Shen, Y. (2020). Immigrant parent's religiosity and the second-generation children's adaptation. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 824-835.
- Siemons, R., Raymond-Flesh, M., Auerswald, C., & Brindis, C. (2016). Coming of age on the margins: mental health and wellbeing among Latino young adults eligible for deferred action for childhood arrivals (DACA). *J Immigr Health*, 2017(19), 543-551.

- Sirin, S. R., Sin, E., Clingain, C., & Rogers-Sirin, L. (2019). Acculturative Stress and Mental Health: Implications for Immigrant-Origin Youth. *Pediatr Clin North Am*, 66(3), 641-653. doi:10.1016/j.pcl.2019.02.010
- StataCorp. (2013). Stata Statistical Software: Release 13. College Station, TX: StataCorp, LP.
- Szaflarski, M., & Bauldry, S. (2019). The Effects of Perceived Discrimination on Immigrant and Refugee Physical and Mental Health. *Adv Med Sociol*, 19, 173-204. doi:10.1108/S1057-629020190000019009
- Szaflarski, M., Cubbins, L. A., Bauldry, S., Meganathan, K., Klepinger, D. H., & Somoza, E. (2016). Major Depressive Disorder and Dysthymia at the Intersection of Nativity and Racial-Ethnic Origins. *J Immigr Minor Health*, 18(4), 749-763. doi:10.1007/s10903-015-0293-y
- Szaflarski, M., & Ying, J. (2007). Immigrant status, poverty, and health. In B. A. Arrighi & D. J. Maume (Eds.), *Child Poverty in America Today* (Vol. 2, pp. 106-129). Westport, CT: Praeger.
- Takeuchi, D. T. (2016). Vintage Wine in New Bottles: Infusing Select Ideas into the Study of Immigration, Immigrants, and Mental Health. *J Health Soc Behav*, 57(4), 423-435. doi:10.1177/0022146516672050
- Takeuchi, D. T., Zane, N., Hong, S., Chae, D. H., Gong, F., Gee, G. C., . . . Alegria, M. (2007). Immigration-related factors and mental disorders among Asian Americans. *Am J Public Health*, 97(1), 84-90. doi:10.2105/AJPH.2006.088401
- Thomas, R., Williams, M., Sharma, H., Chaudry, A., & Bellamy, P. (2014). A double-blind, placebo-controlled randomised trial evaluating the effect of a polyphenol-rich whole food supplement on PSA progression in men with prostate cancer--the U.K. NCRN Pomi-T study. *Prostate Cancer Prostatic Dis*, 17(2), 180-186. doi:10.1038/pcan.2014.6
- Turner, J. B., & Turner, R. J. (2013). Social relations, social integration, and social support. In C. S. Aneshensel, J. C. Phelan, & A. Bierman (Eds.), *Handbook of the sociology of mental health* (pp. 341-356). New York, NY: Springer.
- Walters, G. D. (2019). Acculturation and crime: Protecting the male and female offspring of US immigrants against future arrest and incarceration. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 29(4), 455-466.
- Wheaton, B. (1990). Life transitions, role histories, and mental health. *American Sociological Review*, 55(2), 209-223.
- Wheeler, L. A., Arora, P. G., & Delgado, M. Y. (2020). The Distal Role of Adolescents' Awareness of and Perceived Discrimination on Young Adults' Socioeconomic Attainment among Mexican-Origin Immigrant Families. *Journal of Youth and Adolescence*, 49(12), 2441-2458.
- Williams, D. R. (2012). Miles to go before we sleep: racial inequities in health. *J Health Soc Behav*, 53(3), 279-295. doi:10.1177/0022146512455804
- Ying, Y.-W., & Han, M. (2008). Parental Acculturation, Parental Involvement, Intergenerational Relationship and Adolescent Outcomes in Immigrant Filipino American Families. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 6(1), 112-131. doi:10.1080/15362940802119351
- Yoshikawa, H., Suzarez-Orosco, C., & Gonzales, R. G. (2016). Unauthorized status and youth development in the United States: Consensus Statement of the Society for Research on Adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 27, 4-16.
- Zhou, M. (2001). The acculturation of Vietnamese refugee children. In R. G. Rumbaut & A. Portes (Eds.), *Ethnicities: Children of immigrants in America* (pp. 187-228): University of California Press.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Bu araştırmanın amacı, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan göçmen gençler arasında ebeveyn kültürleşmesi, sosyal bağ ve kültürel mirasın önemi ile depresif belirtiler arasındaki ilişkileri ortaya çıkartmaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan tahmini 19,6 milyon göçmen çocuk ve ergen bulunmaktadır (Batalova, Hanna, & Levesque, 2021). Göç, travmatik bir yaşam deneyimidir ve ev sahibi topluma uyum sağlamakta ek zorluklar yaratmaktadır. Göçün gençlerin ruh sağlığı üzerindeki etkileri yapısal (sosyal konumları ve kaynaklarıyla ilgili) ve psikolojik olabilir. Bu sebeple hızla artan genç göçmen nüfusunun etkisiyle son yıllarda araştırmacılar ve klinisyenler, göçmen ergen ruh sağlığına giderek daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır (Belhadj Kouider, Koglin & Petermann, 2015; Fillion, Fenelon & Boudreaux, 2018). Ergenlik, kimlik oluşumu, bağımsızlığa geçiş ve önemli fizyolojik ve yaşam tarzı değişikliklerinin olduğu kritik bir dönemi kapsamaktadır (tipik olarak 12-18 yaş) (Hueston, Cryan, & Nolan, 2017) ve göçmen gençler için, göçmenlik ve ev sahibi ülkeye varış sonrası ile ilgili baskılar, bu sürecin daha da sancılı geçmesine sebep olmaktadır (Hueston, Cryan & Nolan, 2017). Öte yandan kültürleşme, göçmenlerin ev sahibi ülkeye uyumu sırasında ortaya çıkan (J. W. Berry, 1997) ve göçmenlerin zihinsel ve fiziksel sağlığını şekillendiren (M. Szaflarski & Bauldry, 2019; M. Szaflarski et al., 2016) karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Özellikle kültürleşme stresi, göçmen gençlerin ruh sağlığı üzerinde önemli etkilere sahiptir (Belhadj Kouider et al., 2015; Sirin, Sin, Clingain & Rogers-Sirin, 2019). Göçmen gençlerin ruh sağlığını etkileyen aile düzeyinde kültürleşme şu faktörleri içerir: Kültürleşme stresi, İngilizce dil yetersizliği, göçmen çocukların ebeveynleri için tercüman olarak hareket etmesi, çocukların ve ebeveynlerin kültürel yönelimindeki farklılıklar ve batılı olmayan kültürel yönelimlerdir (Belhadj Kouider et al., 2015). Aile içi çatışma ergen ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilirken, kültürleşme sırasında aile desteği ve diğer sosyal destekler göçmen gençler arasındaki ruh sağlığı sorunlarını azaltabilir (Belhadj Kouider ve diğerleri, 2015). Bu çalışmada, göçmen gençlerin ruh sağlığı üzerindeki ebeveyn kültürleşmesinin etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda Bourdieu'nun "habitus" kavramından yararlanılmıştır (Bourdieu, 1984). Habitus, "kişinin seçimlerini ve seçeneklerini rutin olarak yönlendiren ve değerlendiren ve sosyalleşme ve diğer sosyal deneyimlerle şekillenen bilişsel bir harita veya algılar dizisi" olarak tanımlanmıştır (Cockerham, 2013a, s.136). Bununla birlikte, habitus, bireyler toplumlar arasında hareket ettikçe değişebilir ve yeni sosyal koşullara uyum sağlayabilir. Birinci nesil göçmen ebeveynler, habitus dönüşümünün açıklanması için iyi bir örnek teşkil etmektedir (Jo, 2013). Bu çalışmada Bourdieu'nun "habitus" dönüşümü teorik çerçevesi kullanılarak, göçmen ailelerin sosyal bağları, kültürel mirasa verdikleri önem, ve kültürleşme düzeyleri ile göçmen gençlerin depresif semptomolojisi arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

Metodoloji

Bu çalışmada, ikinci nesil göçmenlerin uyum süreçlerini araştırmak için tasarlanan Göçmen Çocuklar Boylamsal Çalışması (Children of Immigrant Longitudinal Study (CILS)) (Portes & Rumbaut, 2001) II. Dalga verileri kullanılmıştır. CILS, San Diego ve Miami/Fort Lauderdale metropol bölgelerinde yürütülmüş ve 5.262 göçmen ergenle röportaj yapılarak toplanmıştır. Ebeveyn anketi olmayan vakaları ve çocuk ve ebeveyn değişkenlerine ilişkin bazı eksik verileri sildikten sonra, geriye kalan 1.765 analitik örneklem kullanılmıştır. İstatistiksel analiz, Stata 13 (StataCorp, 2013) kullanılarak yapılmış ve sıradan en küçük kareler (OLS) regresyon modeli kullanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların %13'ü beyaz, %6'sı siyah, %33'ü Asyalı ve %20'si Hispanik ve cinsiyete göre eşit olarak bölünmüştür. Katılımcıların yaklaşık %30'u ebeveynleri 0-11 yıl arasında eğitim almışken, %21'i 16+ yıl eğitim almış ebeveynlere sahiptir. Genç katılımcıların yüzde altmış üçü ABD vatandaşıdır. Ebeveynlerin yüzde 40'ı Asya'da ve yüzde 24'ü ise Karayipler'de doğmuştur. Bulgular, ebeveyn İngilizce dil yeterliliğinin yakın aile/arkadaş temelli ağlarla pozitif, ebeveynin kendi ülkesinden insanlarla sosyalleşme ve onlarla birlikte yaşama ile negatif bağlantılı olduğunu göstermiştir. Ayrıca, ebeveyn İngilizce dil yeterliliği ile gençlerin ABD vatandaşlık statüsü arasında pozitif bir ilişki görülmüştür. İngilizce dil yeterliliği son derece önemli olsa da, akıcı iki dilliliği sürdürmek İngilizce dil yeterliliği kadar önemlidir. İki dillilik, etkili ebeveyn-çocuk iletişimini ve

dolayısıyla İngilizce konuşamayan göçmen ailelerde etkili ebeveyn kontrolünü sürdürmeye yardımcı olabileceğinden daha faydalı olabilir.

Bu çalışma, kendi ülkesinden insanlarla daha çok sosyalleşen ebeveynlerin, ABD yaşam tarzını tercih etme olasılığını düşürdüğünü ve kişinin kendi ülkesinden insanlarla sosyalleşmeyi tercih etmesi, ev sahibi kültürü öğrenme ve ev sahibi kültürün yaşam tarzını deneyimleme sürecini yavaşlattığını göstermiştir. Ebeveynlerin İngilizce dil yeterliliği, genç depresyonu ile anlamlı bir şekilde ilişkili olmasa da, tüm faktörler için ayarlandıktan sonra, ABD yaşam tarzını tercih etme, gençlik depresyonu ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, ne kendi etnik grupları içindeki ebeveyn sosyal bağları ne de kültürel miras göstergelerinin önemi, genç depresyonu ile ilişki göstermemiştir. Ebeveynlerin kültürleşmesi açısından, Amerikan yaşam tarzının gençlerin ruh sağlığı ile önemli ölçüde ilişkili olduğu bulunmuşken, İngilizce dil yeterliliğinin etkili olmadığı görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, göçmen ergen depresyonu ile ilişkilerinde hem doğrusal hem de doğrusal olmayan yönleri kapsayan ebeveyn kültürleşmesi hakkında yeni bilgiler eklemektedir. Ebeveyn kültürleşmesinin İngilizce dil yeterliliği ve Amerikan yaşam tarzı tercihi ile değerlendirilmesi, İngilizce dil yeterliliğinin gençlik depresyonu ile ilişkili olmasa da Amerikan yaşam tarzı için ebeveyn tercihinin göçmen gençler arasında daha düşük depresyon seviyeleri ile ilişkili olabileceğini göstermeye yardımcı olmuştur. Bu bulgular, farklı kültürleşme türlerinin göçmen gençler arasında ruh sağlığı ile farklı ilişkilere sahip olabileceğini doğrulamaktadır.

NEVŞEHİR HALKEVİ VE FAALİYETLERİ (1936-1951)

Araştırma Makalesi / Research Article

Akkaya, B. (2021). Nevşehir Halkevi ve Faaliyetleri (1936-1951). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1672-1688.
<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.960100>.

Geliş Tarihi: 30.06.2021
Kabul Tarihi: 06.09.2021
E-ISSN: 2149-3871

Bülent AKKAYA

Nevşehir İl Emniyet Müdürlüğü

bulentakkaya98@yahoo.com

ORCID No: 0000-0002-4288-2545

ÖZ

Türk Ocaklarının kapatılmasından sonra kurulan Halkevleri, 1932-1951 yılları arasında siyasi ve kültür alanında önemli hizmetleri olmuş kurumlardır. Halkevleri, illerde ve ilçelerde şubeleri ile köylerde açılan halkodaları ile bir eğitim ve kültür yuvaları olarak tüm yurtda teşkilatlanmıştır. Cumhuriyet inkılaplarını geniş halk kitlelerine ulaştırmak için tüm yurtda dağılan şube ve odaları ile halkevlerinin, bir şubesi de Niğde iline bağlı olarak 23 Şubat 1936'da Nevşehir'de açılmıştır. Bu makalede Nevşehir Halkevinin kuruluşu, teşkilatlanması, yapısı ve faaliyetlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Nevşehir Halkevi, halka yönelik çalışmaları için Spor, Temsil ve Müzik Şubesi olmak üzere üç şube (kol) ile faaliyetlerine başlamış, 1940 yılında Köycülük kolu açılmış ve sonraki yıllarda kol sayısı dokuza çıkmıştır. Nevşehir Halkevi, halkın sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçları çerçevesinde halkın bilinçlendirilmesi, Atatürk inkılaplarının benimsenmesi ve eğitimi gibi alanlarda faaliyetlerde bulunmuşlardır. Nevşehir Halkevi 1936-1951 yılları arasında faaliyette bulunmuş ve bölge halkının sosyal ve kültürel olarak gelişimine katkı sağlamış ve yöresi için önemli bir cazibe noktası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir Halkevi, Nevşehir, Halkevi, Halkevi Faaliyetleri.

NEVŞEHİR PEOPLE'S HOUSE AND IT'S ACTIVITIES (1936-1951)

ABSTRACT

People's Houses, which were established after the closure of the Turkish Society, are institutions that had important political and cultural services between 1932-1951. People's Houses are organized throughout the country as an education and cultural center with branches in provinces and districts and public rooms opened in villages. Branches and chambers and People's Houses scattered all over the country in order to convey the republican reforms to large masses of people, was opened in Nevşehir on February 23, 1936, depending on the province of Niğde. In this article, it is aimed to reveal the establishment, organization, structure and activities of Nevşehir People's House. Nevşehir People's House started its activities with three branches (branches), namely Sports, Representation and Music Branch, for its public works. In 1940, the Peasantry branch was opened and the number of branches increased to nine in the following years. Nevşehir People's House carried out activities in areas such as raising awareness of the people, adopting Atatürk's reforms and education within the framework of the social, economic and cultural needs of the people. Nevşehir People's House was active between 1936-1951 and contributed to the social and cultural development of the people of the region and became an important attraction point for the region.

Keywords: Nevşehir People's House, Nevşehir, People's House, Activities of People's House.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1930 yılları arasında karşılaştığı birçok siyasî ve dini içerikli kalkışmalar, yapılan inkılapların halka benimsetilmesini zorunlu kılmıştır. Hem bu amaçla, hem de Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi, Menemen Olayı ve dünya ekonomik buhranın etkilerinden bunalan halkla iktidarın arasını yumuşatmak için dünyada örnekleri de bulunan Halkevlerinin açılmasına karar verilmiştir (Çavdar,1981:879; Erşan, 2020: 279). Halkevleri, modern bir toplum inşa etmek adına önemli bir vazife edinmiş tek parti dönemi kurumlarından birisi olmuştur (Başgöz, 2010: 11).

Tüm yurda yayılan Halkevleri ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Halkevleri ile ilgili en kapsamlı çalışmalar; Anıl Çeçen'in Halkevleri ve Nurcan Toksoy'un Halkevleri-Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak isimli kitaplardır. Bunların dışında çok sayıda kitap, tez, makale ve bildiri bulunmaktadır. Halkevleri ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen Nevşehir'de açılan halkevi ve bağlı halkodaları hakkında yazılmış kapsamlı kitap, makale ya da bildiri bulunmamaktadır. Nevşehir Halkevi'nin 1936-1951 yılları arasındaki faaliyetlerini, Nevşehir yerel basınından da takip etmek mümkün olmamıştır. Nevşehir adıyla yayınlanan yerel basın ancak 1950'den sonra başlamıştır. Bu yayınlardan Yeni Muşkara (1950), Demokrat Nevşehir (1954-63) ve Nevşehir'in Sesi (1956) Ankara ve Kayseri'de basımı yapılarak Nevşehir'de dağıtımı yapılmıştır. Nevşehir'de müstakil bir matbaanın açılması ise ancak 1959 yılında mümkün olmuştur (Saraç, 2016: 223).

1936-1951 yılları arasında Nevşehir adına yerel basın olmadığı ve Nevşehir Halkevi'nin bir dergi çıkartmamış olması nedeniyle faaliyetlerini dönemi itibariyle yansıtan bir yayını yoktur. Ancak Nevşehir Halkevinin bağlı olduğu Niğde Halkevi, Temmuz 1934-Aralık 1941 yılları arasında Akpınar isimli aylık dergiyi 61 sayı yayınlamıştır. Akpınar Dergisi'nin bazı sayıları birlikte çıktığı gibi Haziran 1935-Ekim 1935 tarihleri ve Kasım 1935-Şubat 1936 arasında yayınlanmamıştır (Sürme, 2009: 39-64). Akpınar dergisinde yayınlanan yazıları irdelediğimizde, Nevşehir Halkevi'nin bir faaliyeti tespit edilememiştir. Kaynak konusundaki müşkül durumların yanında Nevşehir Halkevinin Niğde'ye bağlı bir şube olması, gerek bütçe imkânları ve gerekse de faaliyetlerinin azlığı nedeniyle Halkevleri Genel Merkezinin hazırladığı yıllık faaliyet raporlarında kendine çok az yer bulabilmiştir. Bu nedenlerden dolayı makalemiz, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığındaki arşiv belgelerine dayalı bir çalışma olmuştur.

1. HALKEVLERİNİN KURULUŞU VE YAPISI

Bir kültür ve eğitim kurumu olarak halkevlerinin ortaya çıkmasında ve halka doğru giden bir örgütlenme olmasında halkçılık ilkesi temel alınmıştır. Bu nedenle Halkevlerinin kuruluşunu ve faaliyetlerini halkçılık ilkesi ile birlikte düşünmek gerekmektedir. Aynı zamanda bu uygulamalar tek bir parti anlayışının benimsetilmesi ve böylelikle başka bir partiye ihtiyaç olmayacağı düşüncesine de dayanmaktaydı. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra yurt gezilerine çıkan Atatürk, halkı eğitmek ve halkla bir araya gelmek için bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (Çeçen, 1990: 315, 324).

Halkevlerinin teşkilatlanmasında 2. Meşrutiyet dönemi tecrübesi ve Türk Ocakları birikiminden faydalanılmıştır (Arıkan, 1999: 262). Bu amaçla 1912'den itibaren Türkçülük ve milliyetçilik açısından halkın eğitilmesi için önemli görevleri yerine getiren Türk Ocaklarının yerini Halkevleri almıştır (Karpat, 1967: 323). Türk kültürel birliğinin yüceltilmesini amaçlayan Türk Ocakları, Atatürk'ün isteği üzerine 10 Nisan 1931'de toplanan Olağanüstü kurultayında 257 şubesi kapatılmış, tüm hakları CHP'ye devredilmiş ve 19 Şubat 1932'de Halkevleri adını almıştır (Turan,1999: 72-90). Türk Ocaklarının CHP'ne devredilen mallarını da devralan halkevleri; milleti aynı ideal çerçevesinde örgütlemek ve milli kültür ve ülkü birliğini oluşturmak ve köylü, şehirli arasında ilişkileri düzenlemek gibi amaçlar ile çalışmalarına başlamıştır (Çavdar, 1981: 880). Halkevleri, mili kültür ve şuurun oluşturulması için; mili edebiyatın, milli tiyatrunun ve milli güzel sanatların yaşatıldığı gençlik kurumu halinde yapılandırılmıştır (Baltacıoğlu, 1950: 32-33)

Halkevleri, milli kültür ve ülkü birliği çalışmaları yanında “ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasında halk ile hükümet arasında anlaşmayı sağlayan vasıtalar” olarak görülmüş ve ekonomik kalkınmanın halka anlatılmasında başat rol üstlenmişlerdir (Akyol, 1996: 133). Cumhuriyet Halkevleri, CHP genel merkezine bağlı olmalarına rağmen faaliyetleri tüm halka yönelikti. Ancak halkevlerinin yönetiminde ve kollarda üye olabilmek için CHP’ye üye olmak gerekliydi (CHF Halkevleri Talimatnamesi: 3). Halkevleri, yapılan inkılapların halka ulaştırılması ve halkın eğitilmesi amacıyla 19 Şubat 1932’de Ankara, Eminönü, Eskişehir, Afyon, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, İzmir, Denizli, Diyarbakır, Konya, Malatya ve Samsun’da faaliyete başlamıştır (BCA, 1936, 3.14.6.2; CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942:3).

Tüm yurda dağılan şube ve odaları ile Halkevleri, Atatürk’ün, Türk tarihi ve Türk dilindeki halka gitme arzusunu yerine getirmişlerdir. Halkevleri, aydınlarla halkı bir araya getiren adeta bir eğitim kurumları olarak görev yapmışlardır (Ergün, 2010: 51). Halkevleri, cumhuriyetin getirdiği değerlerin halka benimsetilmesinde başat bir rol oynamışlardır. Bu amaç doğrultusunda Atatürk ilke ve inkılaplarının ve CHP ilkelerinin halka benimsetilmesi halkevlerinin temel işlevi olmuştur (Arıkan, 1999: 261; Karpat, 1967: 323). Halkevleri bu görevlerini yerine getirmek ve halka ulaşmak adına dokuz şubeye (kola) ayrılmıştı. Bunlar Dil, Edebiyat, Tarih, Güzel Sanatlar Şubesi, Temsil Şubesi, Spor Şubesi, İctimaî Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, Kütüphane ve Yayın Şubesi, Köycüler Şubesi ve Müze ve Sergi Şubesidir (CHF Halkevleri Talimatnamesi: 3). 1935 yılında Halkevlerini kol şubelerinin bazılarında isim değişikliği olmuştur. Dil, Edebiyat ve Tarih, Şubesi, Ar (Güzel Sanatlar) Şubesi, Gösterit (Temsil) Şubesi, Spor Şubesi, Sosyal Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi, Kitapsaray ve Yayın Şubesi, Köycülük Şubesi, Müze ve Sergi Şubesi olarak adlandırılmıştır. 1940 yılı Halkevleri Çalışma Talimatnamesi ile de Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar Şubesi, Temsil Şubesi, Spor Şubesi, Sosyal Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, Kütüphane ve Yayın Şubesi, Köycülük Şubesi ve Tarih ve Müze Şubesi olarak teşkilatlanmışlardır (CHP Halkevleri Halkodaları 1932-1942: 3). Bir eğitim kurumu olarak halkevlerinde özellikle öğretmenler görev almıştır (Demirtaş, 2008: 166).

Dokuz şube olarak teşkilatlandırılan halkevlerinin daha verimli çalışması için dikkat edilmesi gereken hususlar CHP Genel Sekreterliğince 5 Mart 1938 tarihli genelge ile halkevlerine bildirilmiştir. Belirtilen genelge ile halkevlerinin üye sayısının artırılması, halkevlerinin en çok sevilen ve kalabalık toplayan bir yer hale getirilmesi için bütün iyi ve güzel şartların yerine getirilmesi istenmiştir. Halkevlerine gönderilen talimatnamelere göre hareket edilmesi halinde halkevlerinden beklenenlerin yerine getirilmiş olacağına dikkat çekilmiştir (BCA, 1938,3.16.16.1). İlerleyen yıllarda sayıları artan halkevleri, CHP’nin tasarruf ve denetiminde faaliyetlerine devam ettirmiş ve 1940 yılında yapılan düzenleme ile köyler ve kasabalarda da halkodası şeklinde teşkilatlanmıştır (Akyol, 1996: 131). 1945 yılı itibariyle Halkevlerinin sayısı 455’e, Halkodalarının sayısı ise 4.066’ya ulaşmıştır (CHP 1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları: 31). 1948 yılı itibariyle Halkevlerinin sayısı 469’a, Halkodalarının sayısı ise 4.261’e ulaşmıştır (CHP XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları: 26). 1950 yılında ise halkevlerinin sayısı 478’e, halkodalarının sayısı 4322’ye ulaşmıştır (Çavdar, 1981: 882).

2. NEVŞEHİR HALKEVİNİN AÇILIŞI ve TEŞKİLATLANMASI

2.1. Nevşehir Halkevi ve Halkodalarının Açılışı

Nevşehir Halkevi, Akhisar, Artvin, Bor, Çapakçur, Fethiye, Gebze, Elbistan, Gelibolu, Kilis, Salihli, Turgutlu, Birecik, Siverek, Niksar, Zile, Bor, Kırşehir ve Develi halkevleri başta olmak üzere 33 şube ile birlikte 23 Şubat 1936’da açılmıştır (BCA, 1936, 3.14.6.2). Nevşehir, Niğde iline bağlı bir ilçe olması nedeniyle buraya bağlı bir şube olarak kurulmuştur. Niğde Halkevinin Nevşehir’den başka Aksaray, Bor, Ulukışla ve merkez ilçelerinde şubeleri vardı (BCA, 0000, 847.353.1.19).

Halkevi açmaya şart ve imkân olmayan yerlerde de halkodaları açılmıştır. Halkevi açmak için en az üç kolun kurulması zorunlu iken halkodalarında 3-7 kişilik bir idare heyeti oluşturulması yeterliydi. Halkodalarının tüm faaliyetleri bu idare heyetince yerine getirilmiştir (CHP 1945 Yılında

Halkevleri ve Halkodaları: 6). Niğde CHP İl İdaresi, 1939,1940, 1943 ve 1946 yıllarında illerinde halkevi ve halkodası açmak için bina şartı olduğunda dolayı yeni açılacak halkevi ve halkodası taleplerinin olmadığını CHP parti merkezine bildirmişlerdir (BCA, 1950, 960.716.1.29). Dolayısıyla Nevşehir’de 1939,1940, 1943 ve 1946 yıllarında halkodası açılmamıştır.

Niğde CHP İdare Heyeti Başkanı, Nevşehir ilçesine⁶⁶, bağlı Derinkuyu, Nar, Uçhisar ve Avcılar (Göreme) nahiyelerinde birer halkodası açılmasının heyetlerince uygun görüldüğünü belirten yazıyı 13 Ocak 1941 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine göndermiştir (BCA, 1950, 960.716.1.40). Böylece Nevşehir Halkevine bağlı Derinkuyu, Nar, Uçhisar ve Avcılar (Göreme) Halkodaları açılmıştır. Bu halkodalarının açılmasından sonra Acıgöl, Göre, İynallı, Kaymaklı, Karacaşar. Sulusaray (BCA, 0000, 847.353.2), Çat ve Nar’da Halkodaları açılmıştır. Nevşehir Halkevine bağlı halkodalarının tespit ettiğimiz çalışmaları da Nevşehir Halkevinin faaliyetleri içerisinde belirtilmiştir.

2.2. Nevşehir Halkevi Başkanları, Kol Başkanları ve Personeli

Niğde Milletvekilliği de yapmış olan Emekli General Ahmet Hakkı Sutekin⁶⁷, 23 Şubat 1936 tarihinde Nevşehir CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı olarak Nevşehir Halkevinin açmış ve ilk başkanı olmuştur (Koç, 2009: 46). CHP Niğde Bölgesi Müfettişi Kırklareli Milletvekili Şevket Ödül’ün, 5 Haziran 1940 tarihli teftiş raporunda Nevşehir Halkevi Başkanı Ahmet Hakkı Sutekin hakkında “*Reis Hakkı Sutekin şimdi bütün gayretlerine Halkevi inşaatına sarf ediyor. Memleket işlerinde bu kadar hassas ve faal olan bu ihtiyar reisi yüksek iltifatlarınıza layık görürüm*” şeklinde bir değerlendirmesi olmuştur (BCA, 1945, 1002.869.1.57). Nevşehir Halkevinin 1936 yılında CHP Genel Sekreterliğine yazılan yazıda ismi bulunan Ali Kemal Şener muhtemelen ikinci başkanıdır (BCA, 0000, 847.353.1.23). Nevşehir Halkevi başkanlarını ve hangi tarihler arasında görev aldığını tam olarak bilemiyoruz. Fakat arşiv belgelerinde tespit ettiğimiz tarihlere göre Nevşehir Halkevi Başkanları ve görev yaptığı yıllar şu şekildedir:

Tablo 1: Nevşehir Halkevi Başkanları ve Görev Aldığı Yıllar

Halkevi Başkanı	Görev Aldığı Yıl(lar)
Ahmet Hakkı Sutekin	1936
Ali Kemal Şener	1936,1937
Ahmet Hakkı Sutekin	1940
Hilmi Atay	1940, 1941
Dr. Hayri Sagain (?)	1942
Şükrü Ulutaş	1945
Cevdet Cingi	1945
İsa Coşkun	1946
Ali Bingöl	1949
İrfan İlter	1950
Hamdi Güzelöz	1951

Nevşehir Halkevinin CHP Niğde Bölgesi milletvekillerince yapılan teftişlerde en önemli husus, mahalli mülki amir ve idarecilerin halkevine bakışının nasıl olduğuydu. Müfettişler, halkevi

⁶⁶ Nevşehir, halkevinin faaliyet gösterdiği 1936-1951 yıllarında Niğde iline bağlı bir ilçedir. DP’nin iktidara gelmesi ile Nevşehir’in il olması yönünde çeşitli talepler iletilmeye başlanmış ve siyasi gelişmelerin de etkisiyle 1954 yılında il statüsüne kavuşmuştur. Geniş bilgi için bakınız. Erdoğan, H. ve Pişkin, Ç. (2020), Demokrat Parti Dönemi İktidar-Muhalefet Çekişmesinin Bir Ürünü: Demokrat Parti Dönemi İktidar-Muhalefet Çekişmesinin Bir Ürünü: Nevşehir’in İl, Kırşehir’in İlçe Olması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 577-590.

⁶⁷ 1867 yılında Göreme’de doğmuştur. 1887 yılında Harbiye’den mezun olmuştur. 1912’de Tümgeneral olmuştur. 1921 yılında Birinci Mecliste Niğde milletvekilliği ve İstiklal Mahkemelerinde üye olarak görev yapmıştır. Nevşehir’e dönerek hayır işleriyle uğraştı. Türk Ocağı, Türk Hava Kurumu, Kızılay ve Halkevi Nevşehir Şube Başkanlığı yapmıştır. 1942 yılında vefat etmiştir (Koç, 2009, s. 46).

başkanı, ne kadar çalışmaya hevesli ise halkevi çalışmalarının o kadar başarılı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bir nevi halkevlerinin faaliyetlerinde itici güç başkanlar olmuştur. Halkevi başkanları ile birlikte kaymakamlar ve belediye başkanları halkevlerinin açılması, eksikliklerini giderilmesi ve faaliyette bulunması için büyük bir özveri ile çalışmışlardır. Bu nedenle açılışından kapanışına kadar ki dönemde görev yapmış idarecileri de belirtmek gerekmektedir. 1936-1951 yıllarında Nevşehir’de kaymakam olarak Necip Bey (1930-1936), Rasim Bey (1936-1938), Edip Yavuz (1939), Esat Kaya Ayman (1939-1944), Necdet Gümüşarda (1944-19646), Kamuran Tağman (1946-1949), Necip Seyhan (1949-1950) ve Ahmet Topaloğlu (1950-1954); belediye başkanı olarak da Ahmet Şükrü Süer (1936-1946), Orhan Eren (1946-1950) ve Avni Parmaksız (1950-1951) görev yapmışlardır.

Halkevi çalışmalarında şube başkanına yardımcı olan ve en çok gayret gösterenler ise kol başkanları olmuştur. 1950 yılındaki Nevşehir Halkevinin şube kol başkanları, Hamit Özalp, Mehmet Turan, Şükrü Ulutaş, İrfan İlater, Mehmet Öncel, İbrahim Soyer, Osman Çağlayan, Faik Tuncay, B. Akbayrak idi. Kol başkanlarının hepsi öğretmen idi (BCA, 1950, 841.327.1.18). Kol başkanlarının sayısına göre Nevşehir Halkevinde 1950 yılı itibarıyla tüm kollarının kurulduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Nevşehir Halkevinin büro işlerini yürütmek için kadrolu bir personeli vardı. Mehmet Korkmaz ismindeki görevli 1927’de Nevşehir’de doğmuş ve ortaokul mezunuydu. Halkevinin başka bir görevlisi olmadığından halkevinin kâtipliği, kütüphane memurluğu ve odacılığı gibi görevleri yerine getirmiştir. Bu görevlerine karşılık aylık 60 lira ücret almıştır (BCA, 1950, 841.327.1.17).

2.3. Nevşehir Halkevi Binası

CHP’nin 10 Kasım 1936 tarihli genelgesinde halkevlerinin yerleşimi için asgari bir bina şartı konulmamış ancak halkın müsamere ve konferans gibi sebeplerle toplanmalarını imkân sağlayacak geniş bir salona ve ihtiyaca göre birkaç odanın olması istenmiştir (BCA, 1936, 3.14.6.1). Bu yazı doğrultusunda Nevşehir Halkevi, CHP parti binasının bulunduğu binada küçük ve harap bir odada faaliyete başlamıştır. CHP Niğde Bölgesi Müfettişinin 1940 yılı raporuna göre Nevşehir Halkevinin inşaatına halkevi kuruluşundan itibaren başlanmıştı. Halkevinin inşaatı için ilden 2.630 lira yardım alınmıştır (BCA, 1945, 1002.869.1.60). 1941 yılı Nevşehir Halkevinin teftiş raporundaki bilgilere göre halkevi binasının inşaatı için il merkezi ve Nevşehir ilçesinden temin edilen 11.298 lira 82 kuruş ile inşaatın bir kısmı tamamlanmıştır. İnşaatın tamamlanması için gereken diğer masraflar ilden, parti genel sekreterliğinden tamamlanmıştır (BCA, 1945, 1002.869.1.37). Gelen yardımlarla Nevşehir Halkevi binası, kaymakamlığın yan tarafındaki 2.692 metrekare arsaya, 665 metrekarelik iki katlı olarak 15 Nisan 1943’te tamamlanmıştır. Halkevinin bir katında CHP İlçe Başkanlığı faaliyetlerini yürütmüştür. Nevşehir Halkevi binasının bir kısmı yıllık 240 liradan kiralanmıştır. Halkevi binasında Atatürk ve İnönü köşeleri de oluşturulmuş idi (BCA, 1950, 841.327.1.14-15). Halkevlerinin 1945 yılı faaliyet raporunda binası tamamlanan halkevleri içerisinde Nevşehir Halkevinin ismi de zikredilmiştir (CHP 1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları: 4).

Nevşehir Halkevinin yapımı 1941 yılında tamamlanan 500 kişilik bir sinema salonu da vardı. 1941 yılında CHP Milletvekili Ağâh Sırrı Levent’in, Nevşehir Halkevinin teftişinde sinema salonunda toplantı, müsamere ve konferanslar verildiği zikredilmiştir. Ayrıca Ağâh Sırrı Levent, Nevşehir Halkevine yönelik ilginin fazla olmasında bu salonun etkili olduğunu tespit etmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.25). Nevşehir Halkevi, CHP Genel Sekreterliğine 1945 yılında rejisör fişlerinin gönderildiğini bildirmiştir (BCA, 1948, 1025.944.3.14). Nevşehir Halkevinin salonu yalnızca toplantı, konferans ve temsil için kullanılmamış aynı zamanda sinema salonu olarak da kullanılmış ve gelir elde edilmiştir.

2. 4. Nevşehir Halkevi Mali Durumu ve Bütçesi

CHP Bölge Müfettişinin 1937 yılı teftişine göre Nevşehir Halkevi açıldığında evin çalışma, yaşama ve ilerlemesi için lazım gelen bütçe ilden ve belediyeden gelen yardımlar ile sağlanmaktaydı (BCA, 1945, 1002.869.1.68). CHP Bölge Müfettişinin, 1940 yılı teftişine göre Nevşehir Halkevinin ihtiyaçları için 500 lira ilden temin edilmişti (BCA, 1945, 1002.869.1.60). CHP Bölge Müfettişinin 1941 yılı teftişinde ise halkevinin çalışma ve gelişmesi için ilçe belediyesinin ve nahiyelerin yardımları olduğu, il halkevi bütçesinden 1.000 lira alındığı ve bu paranın halkevinin faaliyetleri için

yeterli olduğu belirtilmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.25). 1950 yılı bütçe durumuna bakıldığında Halkevi, CHP'den 1200 lira, sinema ve kahveden 240 lira, müsamereden 60 lira olmak üzere 1.500 lira geliri vardı. Giderlerine bakıldığında aylıklara 720 lira, çeşitli masraflara 450 lira ve kol çalışmaları için 330 lira olmak üzere 1.500 lira harcaması mevcuttu. Bunlardan başka Halkevinin 1.500 lira alacağı ve 200 lira borcu bulunuyordu (BCA, 1950, 841.327.1.17). Nevşehir Halkevi, kendi binasına, salonuna sahip olması ve kira gelirleri aldığı düşünüldüğünde bütçe bakımından iyi durumda olduğu söylenebilirdi.

Halkevlerinin ekonomik durumu 1950 yılında bozulmaya başlamıştır. DP'nin iktidara gelmesi ile halkevleri, devlet imkânlarından ve yardımlarından faydalanamamış ve maddi zorluklar yaşamaya başlamışlardır. Bu durum Nevşehir Halkevi'ni de etkilemiştir. Nevşehir Halkevi'nin arşiv belgelerine yansıyan bazı maddi zorlukları şunlardır: Nevşehir Halkevi Başkanı İrfan İter, 26 Kasım 1950 tarihli yazı ile halkevin maddi zorlukları içerisinde olduğunu Nevşehir CHP İlçe İdare Kuruluna bildirmiştir. Bu yazıya göre halkevinin, elektrik borcunun ödenmesi için (600 lira), kâtip ve kütüphane memurunun 8 aylık maaşı için (480 lira), 2 akümülatör için ise (150) liraya ihtiyacı bulunuyordu. Ayrıca Halkevine, 2 ton odun için (100) lira, alt ve üst kat tuvaletin tamiri için (250) lira, bandonun tamiri için de (500) lira gerekiyordu (BCA, 1951, 1519.188.1.6-7). Aralık 1950'de Nevşehir Halkevinin 529 liralık elektrik borcunun iki gün içerisinde ödenmesi Belediye tarafından istenmesi üzerine CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Mehmet Şölen, 28 Aralık 1950 tarihli yazı ile CHP Genel Merkezinden bu parayı istemiştir (BCA, 1951, 1519.188.1.4). Halkevinin elektriği kesilince CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Mehmet Şölen, 2 Ocak 1951'de CHP Genel merkezine tekrar bildirmiş ve elektrik borcu partiden gönderilen para ile ödenmişti. CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Mehmet Şölen, bahse konu yazısında halkevi salonun aylık 60 liraya kiraya verildiği, halkevinin üst katının Nevşehir Gençlik Kulübüne kiraya verildiğinden elektrik borcunu ödenmesi halinde borçlarını CHP merkezine ödeyeceklerini de bildirmiştir (BCA, 1951, 1519.188.1.10). CHP Genel Sekreterliği de 8 Ocak 1951 tarihli yazı ile 2 akümülatör borcu ve kâtip ve kütüphane memurunun maaşının merkezden ödenemeyeceğini, ihtiyaçlarının mahalli imkânlarla giderilmesi gerektiğini Nevşehir Halkevine bildirmiştir (BCA, 1951, 1519.188.1.3).

Nevşehir Halkevi'nin, maddi zorlukları 1951 yılında da devam etmiştir. Nevşehir Halkevi Başkanı Hamdi Güzelöz, 21 Nisan 1951 tarihli yazı ile memur kulübü ve sinemadan gelecek gelirlerin gelmediği, gelse de halkevinin ihtiyaçların karşılayamadığından maddi yardım yapılmasını CHP Genel Sekreterliğinden talep etmiştir. Bu yazıda ayrıca kütüphane, kâtiplik ve evin her türlü ihtiyacını yerine getiren görevlinin iki aydır maaşının verilmediği de belirtilmişti (BCA, 1951, 1519.188.1.2). CHP Genel Sekreterliği, 31 Mayıs 1951 tarihli yazı ile Nevşehir Halkevine cevap vermiştir. Bahse konu yazıda CHP parti mali durumunun yardım yapmaya müsait olmadığı, yerel kaynaklardan faydalanarak halkevi kâtipi istihdam etmelerini yok bu mümkün değilse 3 Ağustos 1950 tarihli genelge doğrultusunda halkevinin kapatılması gerektiği bildirilmiştir (BCA, 1951, 1519.188.1.1).

3. NEVŞEHİR HALKEVİNİN FAALİYETLERİ VE KAPANIŞI

Halkevleri kuruluşundan itibaren görevlerini yerine getirmek için dokuz şubeye ayrılmışlarsa da halkevlerinde tüm şubeler kurulamamıştır. CHP'nin 10 Kasım 1936 tarihli genelgesine göre bir yerde halkevinin açılması için tüm şubelerin açılmasının zorunlu olmadığı üç şubenin faaliyette bulunmasını sağlayacak vatandaşlar olduğu takdirde kurulabileceği bildirilmiştir. Kitap Saray ve Yayın Şubesinin olmasına önem verilmesi istenmiştir (BCA, 1936, 3.14.6.1). Bahse konu genelge doğrultusunda Nevşehir Halkevi, 1936 yılında üç kol ile faaliyetlerine başlamış, 1940'da dört kola çıkmış ve 1950 yılına gelindiğinde dokuz kola ulaşmıştı. Araştırmamızda kol faaliyetlerinin bahsedildiği şube faaliyet raporlarına ulaşamadık. Bu nedenle Nevşehir Halkevi'nin faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olamadık. Ancak 1937, 1940 ve 1941 yılında Niğde ili merkez ve ilçelerindeki halkevlerini denetleyen CHP Niğde Bölgesi Müfettişlerinin teftiş raporlarında Nevşehir Halkevi ile ilgili önemli tespitler vardır. Bu teftiş raporları Nevşehir Halkevi faaliyetlerinin bir alt başlığında değerlendirilmiştir. Nevşehir Halkevinin kol faaliyetleri de ayrı bir

alt başlık altında ayrıca değerlendirilmiştir. Nevşehir Halkevine bağlı olarak kurulan halkodalarının faaliyetleri de bu alt başlıkta belirtilmiştir.

3.1. CHP Bölge Teftiş Raporlarında Nevşehir Halkevi

CHP Genel Sekreterliği il, ilçe ve köylerde kurduğu ve büyük paralar harcadığı halkevlere ve halkodalarının teftişine büyük önem vermiştir. Halkevi ve halkodaları gerek parti müfettişleri ve gerekse il milletvekilleri tarafından denetlenmiştir. Bu konudaki talimatnameye göre CHP müfettişleri il merkezlerindeki halkevlerini yılda en az iki, ilçe merkezlerindeki halkevleri ile halkodalarını ise yılda bir kez teftiş etmeleri zorunlu tutulmuştur (CHP Teşkilatı Kurulmamış Vilayetlerdeki Halkevleri ve Odaları Teftiş Talimatnamesi: 5). Bu kapsamda 1937, 1940, 1941 ve 1942 yıllarında Nevşehir Halkevi CHP Bölge Müfettişi milletvekilleri tarafından denetlenmiştir.

CHP Milletvekili Dr. Galip Kahraman, 1937 yılı Nevşehir Halkevi teftişinde; halkevinde 12 Ekim 1935'den beri kollara üye kaydı yapılmadığını tespit etmiştir. Nevşehir Halkevinin muhitine göre zayıf kaldığı, halkevinin faaliyetleri dışında aydın bir vatandaşın olmadığını da tespit etmiştir. Halkevinin Spor, Gösterit ve Müzik Şubelerinin olduğu, sosyal yardım ve köycülük şubelerini kurulması gerektiği belirtmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.68).

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi Kırklareli Milletvekili Şevket Ödül, 5 Haziran 1940 tarihli Nevşehir Halkevi teftiş raporunda hükümet memurlarının halkevine ilgilerinin başladığını, faaliyetlerinin şimdilik sönük olduğunu, mevcut şubelerin yeterli olduğunu, halkevi binasının yapıldığını ve salonunun bitmek üzere olduğunu belirtmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.57).

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi Kırklareli Milletvekili Şevket Ödül, 18 Kasım 1940 tarihli Nevşehir Halkevi teftiş raporunda; idare heyetinin, hükümet amir ve memurlarının halkevi faaliyetleri ile ilgilenmek istedikleri ancak halkevinde asgari faaliyetin dahi bulunmadığını belirtmiştir. Halkevi idare heyeti üyelerinin işlerinin ehli olduğu söylene de bu durumu gösterecek bir faaliyetin bulunmadığını bildirmiştir. Halkevinin Spor, Köycülük, Gösterit ve Güzel Sanatlar Şubelerinin kurulu olduğunu fakat halkevinin bir faaliyetin bulunmadığını belirtmiştir. Ayrıca Nevşehir halkının etrafa nazaran uyanık olduklarını, halkevi inşaatını sabırsızlıkla beklediklerini ve halkevi çalışmalarını olursa rağbet göstereceklerini bildirmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.60).

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi Aydın Milletvekili Ağâh Sırrı Levent, 25 Ocak 1941 tarihli Nevşehir Halkevi teftiş raporunda; parti idare heyetinin, hükümet amir ve memurlarının halkevi ile bir ilgilerinin olmadığını, Halkevi Başkanı Hilmi Atay'ın yeterli bir kapasitesinin olmadığını, halkevinde çalışılacak hatta oturulacak bir odanın dahi olmayışının da bu duruma sebep olduğunu yazmıştır. Halkevinin Spor, Köycülük, Gösterit ve Güzel Sanatlar Şubelerinin olduğu fakat halkevinin faaliyetlerinin hemen hemen hiç olmadığını belirtmiştir. Nevşehir idare heyetinin ve hükümet memurlarının halkevine ilgisizliğini teftiş raporunda belirtildiğinden dolayı CHP Genel Sekreteri imzalı yazı ile Niğde CHP İl İdare Heyeti Başkanlığına bildirilmiştir. Bu yazıda halkevi idare heyetinin ilgisizliği belirtilmiş ve parti idare heyetinin halkevinin faaliyetlerini arttırmakla sorumlu olduğu ve azami gayreti göstermeleri istenmiştir. (BCA, 1945, 1002.869.1.47).

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi Aydın Milletvekili Ağâh Sırrı Levent, 3 Mayıs 1941 tarihli Nevşehir Halkevi teftişinde; parti idare heyetinin, hükümet amir ve memurlarının halkevi ile ilgilerinin ve halkın halkevine ilgisinin gittikçe arttığı belirtmiştir. Halkevi idarecilerini işlerinde yetenekli olduklarını, Halkevinin Spor, Köycülük, Gösterit ve Güzel Sanatlar Şubelerinin kurulmuş olduğunu bildirmiştir. Ayrıca halkevinin faaliyetlerinin, yıldönümü ve bayramlarda yapılan kutlamalarla daha da arttığını belirtmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.37). Ayrıca teftiş esnasında gezdiği halkodalarındaki tertipsizlik ve bakımsızlıktan bahsetmiştir. Bazı halkodalarında kitaplık olmadığından, gönderilen kitapların kuşaklarının açılmadan duvar diplerinde bulunduğu ve kitaplık defterinin düzenli tutulmadığından bahsetmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.39). CHP Genel Sekreterliği de 12 Nisan 1941 tarihli yazı ile halkodalarındaki aksaklıklar ve parti idarecilerinin ilgisizliği nedeniyle CHP Niğde İl Başkanlığını uyarmıştır (BCA, 1945, 1002.869.1.41).

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi Aydın Milletvekili Ağâh Sırrı Levent, 30 Kasım 1941 tarihli Niğde ili Halkevlerinin teftişinde Nevşehir halkevi de denetlenmiştir. Belirtilen teftişte; parti idare heyetinin, hükümet amir ve memurlarının halkevi ile ilgili oldukları, idare heyetinin işlerinde ehil oldukları ve halkevinin kayıt, defter ve dosya işlemlerinin muntazam olduğu belirtilmiştir. Halkevi Başkanı enerjik birisi ise orada halkevi çalışmalarının arttığı, değilse sönük geçtiğini belirtmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.25).

CHP Niğde Bölgesi Müfettişi Aydın Milletvekili Ağâh Sırrı Levent, 23 Mayıs 1942 tarihli Niğde ili Halkevlerinin teftişinde; tüm Halkevlerinin sorunu olarak kadın oyuncu bulamadıkları, vali ve kaymakamların bu konuda insanları teşvik etmedikleri, kol toplantılarının yapılmadığı gibi genel olarak tespit ettiği aksaklıklardan bahsetmiştir. Takdire değer faaliyet olarak Niğde, Ulukışla ve diğer ilçelerde bando takımı oluşturulduğundan bahsetmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.13).

3.2. Nevşehir Halkevinin Kol Faaliyetleri

Nevşehir Halkevi 1936 yılında açıldığında Spor, Temsil ve Müzik Şubeleri ile faaliyetlerine başlamıştır. Halkevi kol sayısı 1940'ta dörde ve sonra dokuza ulaşmıştır. Nevşehir Halkevinin ilk yıllardan itibaren en aktif olduğu kol çalışmaları Spor, Köycülük, Temsil ve Güzel Sanatlar şubeleri olmuştur. Nevşehir Halkevinin en aktif kollarından birisi olan Spor Kolunun faaliyetlerine baktığımızda futbol, jimnastik ve voleybol gibi branşlarla ilgili çalışmalar yapıldığını tespit ettik. Futbol özellikle ilgi çeken bir spor dalı olduğundan, 1937 yılında Nevşehir Halkevinin himayesinde Nevşehir Spor Kulübü kurulmuştur. Spor kulübünün sahası olmadığından antrenmanlarını cami avlusunda ya da askerlik şubesi arsasında yapıyorlardı (BCA, 1945, 1002.869.1.68).

Nevşehir merkezdeki spor faaliyetleri yanı sıra halkodalarının da sporla ilgilendiklerini tespit ettik. Halkodalarının spor faaliyetlerini desteklemek amacıyla CHP Genel Sekreterliği, 1945 yılında Kaymaklı ve Avcılar (Göreme) Halkodalarına spor malzemeleri göndermiştir. CHP Genel Sekreterliği 20 Nisan 1945 tarihli yazı ile Kaymaklı Halkodasına 2 top, 1 pompa, 1 voleybol ağı, 12 atlet ve 12 don gönderildiğini Nevşehir Halkevine bildirmiştir (BCA, 1947, 1125.105.1.10). Kaymaklı Köyü Halkodası da 29 Mayıs 1945 tarihli yazı ile 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramının büyük bir kalabalıkla kutlandığı, Nar Köyü Halkodası ile voleybol maçı oynandığı, futbol maçının ise ayakkabı ve forma olmadığından 15 dakika oynandığını CHP Genel Sekreterliğine bildirmiştir (BCA, 1947, 1125.105.1.10.6). Avcılar (Göreme) Halkodası Başkanı Mustafa İlhan, 5 Ocak 1945 tarihli yazı ile 20 lastik ayakkabı, 20 jimnastik donu, 4 sağlık topu, 2 el topu, bir voleybol topu ve filesi gönderildiği için CHP Genel Sekreterliğine minnettarlığını bildirmiştir. Ayrıca köylerinin bağcılık ile meşgul olduğundan senenin ancak iki üç ayında spor yapabildiklerini bildirmiştir. Köylerinde sporun gelişimi, gençlerin eğitilmesinde önemli görevler yapmış ve Nevşehir Cumhuriyet İlkokuluna tayin edilmiş olan öğretmen Zeki Kalaycı'nın tekrar köylerine atanmasını istemiştir (BCA, 1947, 1125.105.1.15). CHP Genel Sekreterliği de 29 Mayıs 1945 tarihli yazı ile Avcılar Halkodasına istemiş oldukları jimnastik malzemeleri gönderildiğini bildirmiştir (BCA, 1947, 1125.105.1.5). Yine Nevşehir Halkevi Başkanı Cevdet Cingi, 1 Kasım 1945 tarihli yazı ile Avcılar (Göreme) Halkevine gönderilen 20 adet atlet fanilasası, 2 adet tırmanma halatı, 4 adet sağlık topu, 2 adet el topu ve 1 adet voleybol filesinin halkodasına teslim edildiğini CHP Genel Sekreterliğine bildirmiştir (BCA, 1947, 1125.105.1.16-17).

Halkevlerinin eğlenip görmeye, telkin edip öğrenmeye hazır kalabalıkları en kolay kendine çeken çalışmaların başında tiyatro gelmekteydi. (CHP Halkevleri ve Halkodalarının 1944 Çalışmaları: 20-21). Bu bağlamda Nevşehir Halkevinin de diğer tüm halkevleri gibi halkla bir araya gelmesini sağlayan en önemli faaliyetlerden birisi verilen temsiller olmuştur. Nevşehir Halkevinin Temsil Kolu faaliyetlerini irdelediğimizde, 1937 yılı teftiş raporuna göre Nevşehir Halkevinde ilk yıllarında pek nadir olarak halkevine mahsus repertuarlardan temsiller verildiği belirtilmektedir. 23 Eylül 1940 tarihinde Nevşehir Halkevi Başkanı Hilmi Atay, Halkevinde Cumhuriyetin 18. Yıldönümünde halkevinde sahnelenmek üzere en son yazılmış piyes repertuarlarının gönderilmesini CHP Genel Sekreterliğinden istemiştir (BCA, 1950, 925.600.1.39). CHP Genel Sekreterliği de 3 Ekim 1940 tarihli yazı ile 16 adet piyesin Nevşehir Halkevi'ne gönderildiğini bildirmiştir (BCA,

1950, 925.600.1.38). Yine 1941 yılı teftiş raporunda Nevşehir Halkevinde toplantılar yapıldığı, bunun yanında 2 konferans verildiği, 2 temsilin yapıldığı belirtilmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.68).

Nevşehir Halkevinin açıldığı yıllardan itibaren aktif olduğu diğer bir faaliyet alanı Güzel Sanatlar Kolu olmuştur. Bu kol müzik, resim, heykeltıraşlık, mimarlık gibi güzel sanatlardaki sanatkar ve gençleri korumaya ve ilerlemelerine çalışmak temel amacı olmuştur. Daha çok müzik çalışmalarıyla ön planda olmuştur (CHF Halkevleri Talimatnamesi: 6). Bu kolun aktif olmasında Nevşehir Halkevinde kol ve şube başkanlığı da yapmış olan İsa Coşkun'er'in⁶⁸ faaliyetleri önem arz etmektedir. Kendisi, Musiki Muallim Mektebinin bitirir bitirmez Nevşehir'e atanmış, Nevşehirli birisi ile evlenmiştir. 1931-1937 ve 1939-1950 yıllarında Nevşehir Ortaokulu öğretmenliği ve halkevi çalışmalarında bulunmuştur. İsa Coşkun'er, halkevinde mandolin, bağlama kursları vermiş ve Nevşehir'de ilk bandoyu kurmuştur. Halkevindeki çalışmaları yanı sıra okulda da aktif bir şekilde görev yapmış; okul etkinliklerini ve yılsonu piyeslerini de düzenlemiştir. İsa Coşkun'er, okulda yaptıkları etkinlikleri halkla buluşturmak için "Gençlik Kulübünü" ve "Nevşehir Spor Kulübünü" kurmuştur. Kendisi bütün bu çalışmalarının yanında Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen bir oyun yazmış, okulda oynatmış ve kitapçık olarak yayınlanmıştı. Hatta bu oyun Ankara Radyosunda da temsil edilmiştir (Sefercioğlu, 2006: 38).

Nevşehir Halkevi başta spor, temsil ve müzik çalışmaları ile sadece ilçe merkezine değil köylerin de sosyal, ekonomik, kültürel gelişmeleri yönünde faaliyette bulunmuştur. Nevşehir Halkevi, köy gezileri ile de buraların sosyal ve kültürel hayatına katkı sağlamıştır. 1941 yılı teftiş raporuna göre Nevşehir Halkevince 3 köy ziyareti yapılarak; halka konuşmalar yapılmış, sağlıkla ilgili broşürler dağıtılmıştır. Buğday tespiti için köylere giden öğretmenler, köylülerle konuşmalar yapmışlar, av gezisi tertip etmişlerdir. Bölge kır koşusu için sporcular tespit edilmiş ve Niğde'ye gönderilmiştir (BCA, 1945, 1002.869.1.37).

Nevşehir Halkevi, yöresinin sosyo-kültürel ihtiyaçlarının karşılanması dışında adeta bir eğitim kurumu olarak çalışmıştır. 1939 yılında CHP Genel Sekreteri 373 halkevine gönderdiği yazı ile Halkevlerinde ve Halkodalarında asgari bir adet olmak üzere okuma yazma kursları açılmasını istemiştir (BCA, 1939, 4.21.30). Nevşehir Halkevi de hemen hemen tüm halkevleri gibi okuma yazma oranının artırılmasına yönelik çalışmalar yapmışlardır. Nevşehir Halkevi Başkanı Cevdet Cingi, 28 Aralık 1944 tarihli yazı ile 12 Aralık 1944 tarihinde okuma yazma kursunun açıldığını CHP Genel Sekreterliğine bildirmiştir. Açılan kurs, 130 öğrencisiyle, haftada dört gün ve günde bir saat olarak üç ay süreyle devam etmiştir. Vatandaşlar kursa, hevesle devam etmiş, öğretmenler de zevkle çalışmışlardır (BCA, 1950, 1058.1062.1.20).

Okuma yazma kurslarının devamı olarak yayın faaliyetleri, halkevlerinin önem verdiği diğer bir alan olmuştur. Halkevleri, kendi yörelerinin tarihi ve ya kültürel bir değerine vurgu yapan isimle dergi çıkarmışlardır (CHP Halkevleri ve Halkodalarının 1942 Çalışmaları: 5). Bunlardan en bilineni Ankara Halkevinin 1933'den 1950'ye kadar yayınladığı Ülkü Dergisi olmuştur. Kayseri Halkevinin Erciyes, Kırşehir Halkevinin Kılıçözü, Niğde Halkevinin Akpınar isimli dergileri aylık olarak yayınlanmıştır. 1936 yılında kurulan Nevşehir Halkevi bir dergi çıkartmamıştır (BCA 1939, 4.21.5.9). Dergi olarak bir yayını bulunmayan Nevşehir Halkevi'nin önemli sayılabilecek ve halkevlerinin asli görevleri arasında yer alan yayın faaliyetine rastlıyoruz. Bu kapsamda Nevşehir Halkevi iki kitap yayınlamıştır. Bunlar, Cemal Baki'nin Aşık Yahya'nın Şiir Kitabı, (İstanbul Sinan

⁶⁸ İsa Coşkun'er, 1911 Üsküp doğumludur. 1931 yılında Musiki Muallim Mektebini bitirmiş ve müzik öğretmeni olarak Nevşehir Ortaokulunda 1931-1937 ve 1939-1950 yılları arasında görev yapmıştır. İsa Coşkun'er, 1946 yılında Halkevi Başkanlığı da yapmıştır. Müzik çalışmalarını vakit ayırmak için Ankara'ya tayin istemiş, Hasanoğlan Köy Enstitüsü Müzik Başkanlığı (1950-1955), Devlet Tiyatro ve Operası Masraf Tahakkuk ve Levazım Müdürlüğü (1955-1968) görevlerinde bulunmuştur. Emekli olduktan sonra Yükseliş Kolejinde öğretmenlik yapmıştır. 1998 yılında hayatını kaybetmiştir (<https://www.salihbora.com/sanaticilarimiz/bestekarlarimiz/isa-coskuner/> Erişim Tarihi: 11.06.2021). İsa Coşkun'er, sadece müzik öğretmenliği yapmamış, oyunlar, müzik ders kitapları yazmış ve beste çalışmaları yapmıştır. 1970 yılında sözlerini yazıp, bestelediği "Gözlerini Gözlerimden Ayırma Hiç Ne Olur" adlı bestesi "1972 yılının en sevilen 10 şarkısı" arasına girmiştir (<http://dSPACE.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/169676/001529027006.pdf?sequence=2> Erişim Tarihi: 12.06.2021). Bu bestesi Zeki Müren tarafından uzun yıllar seslendirilmiştir.

Basımevi, 1946) ve İsa Coşkuner'in Nevşehir Marşı (İstanbul Beyazıt Müzikevi, 1947) isimli kitaplardır (BCA, 1950, 841.327.1.16).

Nevşehir Halkevi, kitap basımı yanında kütüphaneye halkın gelmesini sağlamak için burasını zenginleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, 1936'da CHP Genel Sekreterliği tarafından Nevşehir Halkevi'ne Çocuk Hukuku, Halk Evlerine Gönderilen Bildirimlerin 8'inci Cildi, Harpten Sonrakiler-Edebiyat Antolojisi, Boğazlar Meselesi isimli kitaplar gelmiştir. Nevşehir Halkevinde el yazması bir Kur'an Kerim ve Nahiv adlı bir kitap bulunmaktaydı (BCA, 1950, 841.327.1.16). CHP Genel Sekreterliğince, tüm halkevlerinin kütüphaneleri hakkında bilgi istenmesi üzerine Nevşehir Halkevi Başkanı Şükrü Ulutaş, 20 Ekim 1945 tarihli yazı ile cevap vermiştir. Buna göre Nevşehir Halkevinin kütüphanesinde eski harflerle yazılmış 8 adet kitap ve 1100 küsür kitap, dergi ve broşür vardı (BCA, 1948, 1048.1026.3).

Nevşehir Halkevi kütüphanesinin yanında bağlı halkodalarında da kitaplıklar oluşturulmuştur. CHP Genel Sekreterliği, 20 Mayıs 1948 tarihli yazısında Bucak Başkanı B. Asaf Ustaoglu'nun sözlü talebi üzerine Nar, Çat ve Sulusaray oda kitaplıklarını takviye etmek için 25'er adet kitap ve parti bayrağının gönderildiğini bildirmiştir (BCA, 1950, 925.600.1.5-12). Nevşehir Çat Köyü Halkodası Başkanı Mehmet Çetinkaya, 8 Haziran 1948 tarihinde, Nar Köyü Halkodası Başkanı Ahmet Yazkan, 4 Haziran 1948 tarihinde oda kitaplıklarına gönderilen kitapları ve parti bayraklarını aldıklarını bildirmişlerdir (BCA, 1950, 925.600.1.4). Çat, Nar ve Sulusaray Halkodalarına gönderilen kitapların isimleri; Çocuk Bakımı Bilgisi, Dünkü ve Bugünkü Çanakale, Doğu Anadolu Oyunları (I, II, III), Bibliyografya (I, II, III), Hayvanların Beslenmesi, İnönü'nün Üç Nutku, Konuşmalar (4), 15. Yıl Destanı, Sığır Irkı, Sağlık Savaşı, Sığır Yetiştirme, Pamukçuluk, Soya, Salgın Hastalıklardan korunma, Yarım Osman, Yanık Efe, Zehirli Kucak, İhtiyar Kız, Büyüklerimize ve Milli Günlerimize Dair Şiirler, Bir Gemi, Eski Palto, Eğitimci, Sazlı Pınar, Toprak Çocuğu ve Şikago Çiftçisi idi (BCA, 1950, 925.600.1.6). Halkodalarına gönderilen 25 adet kitap, halkevlerinin kuruluş ilkelerine uygun şekilde hem halkın kültür ve tarih bilincinin yükseltilmesi hem de tarım ve hayvancılık yönünden eğitilmesine yöneliktir.

Kütüphanecilik faaliyetleri dışında Nevşehir Halkevinin aktif olduğu diğer bir alan tarih ve kültür gezileri olmuştur. Bu gezilerle yöresindeki tarihi eserlerin araştırılması, kayda alınması ve halkın bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Nevşehir Halkevi, milli hayata ait değerlerin kaybolmasını önlemek için yöresindeki tarihi eserleri araştırmış, tasnif etmiş ve kayda almıştır. Nevşehir Halkevi, Tarih ve Müze Kolunun çalışmaları nedeniyle 1947 yılında halkevlerinin en etkili şubelerden birisi olmuştur (Toksoy, 2017: 215). 1948 yılında Nevşehir Halkevi, 200 kilometrelik tarihi eserlere yönelik araştırma gezisi düzenlemiştir. Bu gezi ile Ağılı Köyü'nün Karahöyük örenlerinde, 3x3 metre boyutunda bir taş üzerinde sekiz satırlık Eti (Hitit) hiyeroglif kitabeyi bilim dünyasına kazandırmıştır. Nevşehir Halkevi, bu taş kitabedeki tahribatının önlenmesi için yazı ile kaymakamlığa bildirmiştir. Aynı gezi ile Nevşehir Halkevi Müze ve Sergi Kolu, Selçuklular zamanında ilçeyi Bağdat-İran yoluna bağlayan yerlerde bulunan Ağzıkara, Tekhan, Alayhan, Doğala ve Til kervansarayları üzerinde tetkikler yapmışlardır. Bu görkemli yapıların ayakta kalan kısımları fotoğraflanmış, yaşlı köylülerden bilgi alınmış ve halkevi müzesine kazandırılmıştır (CHP XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları: 15; Toksoy, 2017: 215, 217).

Nevşehir Halkevi, yaptığı tarih ve kültür araştırma gezileri ile yöresinin tarih eserlerinin müzesine kazandırmıştır. Nevşehir Halkevi müzesinde bulunan diğer eşyaları da burada belirtmek gerekirse; I. Abdülhamit tuğralı altın kakmalı üzerinde ayet yazılmış bir kılıç pala (50) lira bedelinde, gümüş savatlı ve üzeri yazılı bir kama, tenziyetli el yazması haşiyel Kur'an (75) lira bedelli, Abdulgadir tarafından yazılmıştır. Sırma ile işlemeli bir cepken, Mahiv adlı el yazmalı haşiyel bir kitap, Göreme harabeler civarındaki tarlalardan çıkarılmış işlemeli bir küp, İbrahim Paşa Vakfıyelerinin kitabeler havi 3 mermer taş, İbrahim Paşanın eserlerini gösterir (35) parça fotoğraf ile müze köşesi bulunuyordu (BCA, 1950, 841.327.1.14).

3.3. Nevşehir Halkevi'nin Açılış Yıl Dönümü Kutlamaları

Halkevlerinin açılış yıldönümleri Halkevleri ve Halkodaları tarafından bir bayram havasıyla kutlanmıştır. Nevşehir Halkevinin birinci kuruluş yıldönümü parlak bir tezahürat ile kutlanmıştır. Kutlama programı İstiklal Marşı'nın okunması ile başlamış, Halkevi Başkanı Ali Kemal Şener Halkevinin bir yıllık faaliyetini anlatması ile devam etmiştir. Ortaokul Müdürü Sabri Güzel ile Cumhuriyet İlkokulu Öğretmeni Mustafa Aşkın birer konuşma yapmışlardır. Nevşehir Halkevi açılış yıldönümü programı müzik kolunun çaldığı şarkılar ile devam etmiş ve vatandaşlar geç vakitlere kadar eğlenmiştir (Son Posta, 2 Mart 1937: 5). Nevşehir Halkevine bağlı halkodalarının kutlamalarına dair tespitlerimiz ise şu şekildedir. Avcılar (Göreme) Halkodası Başkanı Mehmet Yavuz, Halkevleri ve Halkodalarının 10. Kuruluş Yıldönümü nedeniyle CHP Genel Sekreterine kutlama telgrafı göndermiştir (BCA, 1950, 960.716.1.31). Nar Halkodası, Halkevleri ve Halkodalarının On Dördüncü Kuruluş Yıldönümünün kutlamış ve kutlama programını CHP Genel Sekreterliğine göndermiştir. Nar Halkodasınca düzenlenen kutlama programına partililer ve köyün aydınlarının katılımı ile hınca hınç bir salonda yapılmıştı (BCA, 1950, 960.716.1.109). Kutlama programı da şu şekildeydi: 1-İstiklal Marşı (Ankara Halkevi Yayını), 2- Bayram Açılış Söylevi, 3-Konuşma (Halkodası Başkanı tarafından yıllık çalışma hakkında), 4-Şiir (Altı Ok), 5-Şiir (Türk Destanı), 6- Marş (Gülelim sesimiz), 7- Marş (And), 8- Marş (ziraat), 9-Halk Türküsü (Edremitli), 10-Halk Türküsü (EşmeKaya), 11-Halk Türküsü (Erikletli), 12-Şiir (Halkevleri), 13-Marş (Gurbet), 14-Monolog (Tabiatın Hataları), 15-Şiir (Vatan Sevgisi) ayrıca saz ve mili oyun havaları (BCA, 1950, 960.716.1.110).

3.4. Nevşehir Halkevi'nin Kapanışı

Halkevleri, DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte devlet imkânlarından ve yardımlarından faydalanamaya ve maddi zorluklar yaşamaya başlamışlardır. Her ne kadar DP, muhalefet yıllarında halkevlerini bir kültür kurumu olarak nitelendirmiş ise de iktidara gelince, buraları CHP'nin bir yan kuruluşu olarak görmeye başlamış ve Türk Ocaklarından buraya aktarılan malların geri alınacağından bahsetmeye başlamıştır. Hatta Başbakan Menderes, CHP'nin para ve mal varlıklarıyla bir şirket haline geldiğinden bahisle burasının biz siyasi parti haline getirileceğinden bahsetmiş ve CHP'nin mal beyanı vermesini istemiştir. Bu görüş değişikliğinde, halkevlerinin maddi gücü ile CHP'nin tekrar iktidara gelmesinden çekinilmesi etkili olmuştur (Albayrak, 2004: 209-210). Bu amaçla Halkevlerinin çalışmalarını sonlandıran ve malvarlıklarının hazineye devrini öngören 5830 sayılı Kanun, 8 Ağustos 1951 tarihli oturumunda TBMM'ce kabul edilmiş ve 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 1951: 7882). Kanun metninde “kapatma” kelimesi kullanılmamakla birlikte tüm mal varlığı alınmış, bir kısmı tekrar kurulan Türk Ocaklarına verilmiş, diğerleri de hazineye mal edilmiştir (Karpata, 1967: 324).

Nevşehir Halkevi de diğer halkevleri gibi 1950 yılından itibaren işlevini kaybetmiş, maddi zorluklar yaşamaya başlamıştır. Aralık 1950 itibariyle Nevşehir Halkevi, elektrik faturasını ödeyemeyen, görevlisine maaşını veremeyen ve ihtiyaçlarını karşılayamayan bir durumdadır (BCA, 1951, 1519.188.1.3). Bu tarihten itibaren Nevşehir Halkevi'nin adı var fakat bir çalışması yoktur. Araştırmamızda Nevşehir Halkevi'nin tam olarak hangi tarihte kapandığına dair bir belgeye rastlayamadık. Bu nedenle Nevşehir Halkevinin kapanış tarihi, Halkevlerinin kapatılma tarihi olan 11 Ağustos 1951 olarak değerlendirilmiştir.

4. SONUÇ

Cumhuriyetin kendi sosyal ve ekonomik ideolojisini aradığı yıllarda açılmaya başlanan halkevlerinin, Nevşehir Şubesi 23 Şubat 1936 yılında açılmıştır. Nevşehir Halkevi, CHP parti binasının bulunduğu binada küçük ve harap bir odada faaliyetine başlamış, 1943 yılında partiden, ilden gelen paralarla yaptırılan kendi binasına taşınmıştır. Nevşehir halkevi ilk yıllarında ilden, ilçe belediyesinden gelen bütçelerle masraflarını karşılamıştır. Kendi binasına ve sinema salonuna sahip olduktan sonra aldığı kira, müsamere gelirleri ile halkevinin ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir.

Nevşehir Halkevi, Spor, Temsil ve Müzik Şubesi olmak üzere üç kol ile faaliyetlerine başlamış, 1940 yılında kol sayısı dörde ve sonraki yıllarda dokuzaya ulaşmıştır. Nevşehir Halkevi'nin faaliyetleri kendi binasına geçene kadar sönük geçmiştir. Nevşehir Halkevi, 1941'de tamamlanan sinema salonunda yapılan toplantı, temsil, konferanslar ve film gösterimleri ile halkla buluşmuştur. Nevşehir Halkevinin çalışmaları ile yöresindeki insanların toplandığı, eğlendiği ve bilinçlendiği bir yer olmasında dönemin kaymakamlarının, belediye başkanlarının ve parti yöneticilerinin büyük bir gayreti olmuştur. Özellikle kaymakamlar ve belediye başkanları halkevlerinin açılması, eksikliklerini giderilmesi ve faaliyette bulunması için büyük bir özveri ile çalışmışlardır.

Tüm halka açık faaliyetleri ile Nevşehir için bir cazibe noktası olmuştur. Halkevine yönelik ilginin fazla olmasında bir salona sahip olması etkili olmuştur. Halkevi salonunda yapılan temsiller ve film gösterimlerinin yanı sıra okuma ve yazma kursu açılmış, halkın eğitilmesine katkı sağlanmıştır. Nevşehir yöresine ait tarihi eserlerin ortaya çıkarılması ve kayda alınmasında değerli çalışmalar yapılmıştır. Halkevi idareci ve üyelerince köylere yönelik gezi ve eğitim çalışmaları ile burada yaşayan insanlara sağlık konusunda bilgiler verilmiştir. Nevşehir'e bağlı halkodalarının faaliyetleri irdelendiğinde günümüzde dahi köylerde yaşayanların aktif olarak tanışma imkânı bulamadığı bazı sanat ve spor dallarının tanındığı ve yapıldığı memnuniyetle tespit edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşının ekonomik etkileri, çok partili hayata geçiş ve 1950'de DP'nin iktidara gelmesi ile Halkevleri geri plana düşmüşler ve maddi olarak zayıflamışlardır. Bu durumdan Nevşehir Halkevi de payına düşeni almıştır. Aralık 1950 itibariyle Nevşehir Halkevi de maddi zorluklar yaşamaya başlamış ve bir faaliyette bulunamamıştır. 5830 sayılı Kanununun çıkarılmasıyla diğer tüm halkevleri gibi Nevşehir Halkevi de kapanmış ve malvarlıkları hazineye devredilmiştir. Nevşehir Halkevinin kapanışı ile halkevinde ortaya konulan sosyal, kültürel ve sanatsal birikimler gelecek kuşaklara aktarılamamıştır. Netice olarak Türk aydınlanmasının önemli bir parçası olan Halkevlerinin kapatılması büyük bir hata olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BCA, 0000, 847.353.2.
- BCA, 0000, 847.353.1.23
- BCA, 1936, 3.14.6.1.
- BCA, 1936, 3.14.6.2.
- BCA, 1938,4.16.16.1.
- BCA, 1939, 4.21.30.
- BCA 1939, 4.21.5.9.
- BCA, 1945, 1002.869.1.13.
- BCA, 1945, 1002.869.1.25.
- BCA, 1945, 1002.869.1.37.
- BCA, 1945, 1002.869.1.39.
- BCA, 1945, 1002.869.1.47.
- BCA, 1945, 1002.869.1.57.
- BCA, 1945, 1002.869.1.60.
- BCA, 1945, 1002.869.1.68.
- BCA, 1947, 1125.105.1.10.6.
- BCA, 1947, 1125.105.1.10.
- BCA, 1947, 1125.105.1.15.

BCA, 1947, 1125.105.1.16-17.
BCA, 1948, 1025.944.3.14.
BCA, 1948, 1048.1026.3.
BCA, 1950, 841.327.1.14.
BCA, 1950, 841.327.1.16.
BCA, 1950, 841.327.1.17.
BCA, 1950, 841.327.1.18.
BCA, 1950, 841.327.1.14-15.
BCA, 1950, 960.716.1.29
BCA, 1950, 960.716.1.40.
BCA, 1951, 1519.188.1.

Gazeteler

(1951, 11 Ağustos). Resmi Gazete (Sayı: 7882).

Son Posta, 2 Mart 1937.

Kıtaplar ve Makaleler

Akyol, Y. (1996). Türkiye'de halk evlerine ilişkin çalışmalar ve değerlendirmeler üzerine. *ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(6), 131-145.

Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. İstanbul: Phoenix Yayınevi.

Arıkan, Z. (1999). Halkevlerinin kuruluşu ve tarihsel işlevi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 6(23), 261-281.

Baltacıoğlu, İ. H. (1950). Halkın evi. Ankara: Ulus Basımevi.

Erdoğan, H. ve Pişkin, . (2020). Demokrat parti dönemi iktidar-muhalefet çekişmesinin bir ürünü: demokrat parti dönemi iktidar-muhalefet çekişmesinin bir ürünü: Nevşehir'in il, Kırşehir'in ilçe olması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 577-590.

Erşan, M. (2020). Dinar'ın sosyal ve kültürel hayatında halkevi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXVII(102), 277-298.

Başgöz, İ. (2010). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Eğitimin Genel Görünümü, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu Bildirileri: İstanbul 7-9 Aralık 2005*, 7-13. Hazırlayan Murat Alper Parlak, AKDİTK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.

avdar, T. (1981). Halkevleri, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, 877-884. İstanbul: İletişim Yayınları.

CHF, (1932). *CHF Halkevleri talimatnamesi*. Ankara: Hâkimiyeti Milliyet Matbaası.

CHP, (1942). *Halkevleri ve halkodaları 1932-1942*. Ankara: Alaeddin Kırıl Basımevi.

CHP, (1940). *CHP teşkilatı kurulmamış vilayetlerdeki halkevleri ve odaları teftiş talimatnamesi*. Ankara 1940.

CHP, (1943). *CHP Halkevleri ve Halkodalarının 1942 alışmaları*. Ankara.

CHP, (1946). *CHP 1945 yılında halkevleri ve halkodaları*. Ankara.

CHP, (1948). *CHP XVI. yıldönümünde halkevleri ve halkodaları*, Ankara: Ulus Basımevi.

Çeçen, A. (1990). *Halkevleri*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Demirtaş, B. (2008). Atatürk döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler. *Gazi Akademik Bakış*, 1(2), 155-176.

Ergün, M. (2010). Türk Eğitim Devrimi: Temel İlkeler ve Gelişim Süreci, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu Bildirileri: İstanbul 7-9 Aralık 2005*, 35-53. Hazırlayan Murat Alper Parlak, AKDİTK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.

Karpat, K. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Koç, M. Ö., (Editör), (2009), *Milli Mücadele'de Niğde*, Niğde.

Saraç, H. (2016). Geçmişten Günümüze Nevşehir'in Basım (Matbaa) Tarihi ve Matbaanın Nevşehir'deki Serüveni (1950-2016). *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 221-245.

Sefercioğlu, N. (2006), Geçmişten izler. *Türk Yurdu*, 95(223), 35-39.

Sürme, E. (2009), *Niğde Halkevi (1933-1951)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Toksoy, N. (2007). *Halkevleri: bir kültürel kalkınma modeli olarak*, Orion Kitabevi, Ankara.

Turan, S. (1999). *Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap (İkinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

İnternet

<https://www.salihbora.com/sanaticilarimiz/bestekarlarimiz/isa-coskuner/> Erişim Tarihi: 11.06.2021).

(<http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/169676/001529027006.pdf?sequence=2> Erişim Tarihi: 12.06.2021).

Ek-1: Nevşehir Halkevi'nin Açılış Yıl Dönümü Kutlamaları (Son Posta Gazetesi, 2 Mart 1937, s. 5)

Ek-2: Nevşehir Halkevi Binası (Faruk Güçlü, Nevşehir Halkevi 1935-1951 Dönemi Faaliyetleri. <https://www.fibhaber.com/nevsehir-halkevi-1935-1951-donemi-faaliyetleri-makale,2513.html> Erişim Tarihi: 10.06.2021)

EXTENDED SUMMARY

Purpose of Study

In order to convey the republican reforms to large masses of the people, a branch of People's Houses whose branches and rooms were scattered all over the country was opened in Nevşehir, a subordinate of Niğde province, on 23 February 1936. In this article, it is aimed to reveal the establishment, organization, structure and activities of Nevşehir People's House.

Methodology

There are many studies on People's House spread throughout the country. The most comprehensive studies on People's Houses; Anıl Çeçen's People's House and Nurcan Toksoy's People's House-Cultural Development Model are books. Although there are many studies on People's House in the literature, there is no comprehensive book, article or explanation about the People's House and its affiliated community rooms in Nevşehir. It was not possible to follow the works of Nevşehir People's House from the local press of the period.

Since Nevşehir is a district of Niğde province on February 23, 1936, it was established as a People's House branch in Niğde. Due to the fact that it is a branch in Niğde, due to its budgetary opportunities and lack of activities, it has found little place in the annual activity reports prepared by the People's House Headquarters. For these reasons, our article has been a study based on the annual activity reports of the People's Houses and the archive documents of the Presidency State Archives. In the preparation of this research, the research techniques followed during the examination of a subject in the field of social sciences were used. In our study, scanning model, which is a research approach aiming to describe a past or existing situation as it is, was used.

Findings

Nevşehir Branch of People's Houses, which started to be opened in the years when the Republic sought its own social and economic ideology, was opened on February 23, 1936. Nevşehir People's House started its activities in a small and dilapidated room in the building where the CHP party building is located, and in 1943 it was moved to its own building, which was built with the money from the party and the province. Nevşehir People's House paid its expenses with the budgets coming from the province and district municipality in its first years. After owning his own building and movie theater, they were able to meet the needs of the People's House with the rent and the income from the performances.

Nevşehir People's House started its activities with three branches, namely Sports, Representation and Music Branch. The activities of Nevşehir People's House was boring until it moved to its own building. Nevşehir People's House met with the public with meetings, representations, conferences and film screenings in the cinema, which was completed in 1941. Nevşehir People's House, social, economic and cultural needs of the people. Nevşehir People's House, which was active between 1936-1951, became an important attraction point for the region by contributing to the social and cultural development of the people of the region.

Results and Conclusions

The fact that it had a hall was effective in the high interest towards Nevşehir People's House. In addition to the performances and movie screenings in the People's House hall, a reading and writing course was opened, contributing to the education of the public. Valuable work has been done in uncovering and recording the historical artifacts belonging to the Nevşehir region. The administrators and members of the People's House provided information about health to the people living in the villages through trips and educational activities. When the activities of the public rooms of Nevşehir are examined, it has been determined with satisfaction that some branches of art and sports are recognized and practiced, which even today, the people living in the villages do not have the opportunity to meet actively.

With the economic effects of the Second World War, the transition to multi-party life and the coming to power of the DP in 1950, the People's Houses, fell into the background and weakened financially. Nevşehir People's House, also took its share from this situation. As of December 1950, Nevşehir People's House, started to experience financial difficulties and could not take any action.

With the enactment of Law No. 5830, Nevşehir People's House, was closed like all People's Houses, and its assets were transferred to the treasury. It is not known what happened with the closure of the Nevşehir People's House, and the social, cultural and artistic accumulations revealed in the People's Houses, Unfortunately, these cultural treasures from the past could not be transferred to future generations.